ROBERTI CARDINALIS BELLARMINI

OPERA OMNIA

AD CONTROVERSIAS ADDITAMENTA

ET OPUSCULA VARIA POLEMICA.

TOMI QUARTI PARS SECUNDA

AD DISPUTATIONES

ROBERTI BELLARMINI

POLITIANI S. J.

S. R. E. CARDINALIS

DE CONTROVERSIIS

CHRISTIANAE FIDEI

ADDITAMENTA

ET OPUSCULA VARIA POLEMICA

TOMI QUARTI PARS II

Editio prima neapolitana iuxta Venetam anni MDCCXXI.

EMINENTISS. CARDINALI

XISTO RIARIO SFORZA

ARCHYEPISCOPO NEAPOLITANO

DICATA

NEAPOLI

APUD JOSEPHUM GIULIANO EDITOREM

1859

STABILIMENTO TIPOGRAFICO
Strada S. Sebastiano n. 51, p. p.

APPENDIX AD LIBROS

DE

SUMMO PONTIFICE

Quae continet responsionem ad librum quendam anonymum

CUJUS TITULUS EST

AVVISO PIACEVOLE DATO ALLA BELLA ITALIA

eodem **ROBERTO BELLARMINO** auctore

CAPUT PRIMUM

Scribit ad Timotheum b. Apostolus in epistola posteriore cap. 4. futurum esse tempus aliquando, cum homines a veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur. Id tempus advenisse nunc cernimus; Nam cum ex divinis literis, et veterum scriptorum monimentis per annos plus septuaginta inter catholicos et haereticos de fidei controversiis sit acerrime disputatum: nunc tandem Calviniani, verbi Dei et sapientissimorum Patrum auctoritate contempta, ad poëtarum fabulas convertuntur, et ex canticis, vel narrationibus partim fabulosis, partim impuris de dogmatibus fidei, gravissimisque religionis capitibus decernere non verentur.

Ita nimirum par est, ut qui fontem aquae vivae dereliquerunt, fodiant sibi cisternas dissipatas: et pro divinis prophetarum oraculis poëtarum somnia, et fabulas meditentur, ut in reprobum sensum omnino se traditos toti orbi terrarum ostendant.

Et quamvis ejusmodi homines indigni sint, quorum ratio a viris gravibus ac praesertim catholicis habeatur, nec tam disputationibus refellendi, quam Hippocratis vinculis alligandi, et tanquam male sani helleboro curandi esse videantur: tamen ob scandalum parvulorum, qui verum a falso, et fucatum a sincero non sine labore discernunt, operaepretium esse duxi, brevi lucubratiuncula anonymo libello respondere.

Et quoniam libelli auctor ita suum opus contexuit, ut primum in romanum pontificem, quem Antichristum haberi cupit, canina eloquentia invehatur, deinde quaedam ex Dante, Petrarcha et Bocacio adducat in medium, quae adversus eundem pontificem facere judicavit: postremo unam et quinquaginta satyras, non furore poëtico, sed rabie, ut dixi, canina in ipsum Christi vicarium Sixtum V. evomat: ego eodem ordine declamationem ejus adversus pontificem summum primo loco refellam, deinde Dantis, Petrarchae atque Bocacii, ad quos judices adversarius provocavit, apertissima testimonia contra ipsum proferam; ad extremum sententiam satyrarum ipsius, imperitiae et temeritatis coarguam, et levibus satyris unius obscuri hominis gravissima testimonia, atque exempla scripturarum opponam.

CAPUT II.

Sed jam ad rem aggredientes, inscriptionem famosi libelli paulisper inspiciamus. *Avviso piacevole dato alla bella Italia da un nobile giovane francese.* Huc tandem haereticorum impietas delapsa est, ut res maxime serias atque tristissimas, et omni lachrymarum fonte plangendas, jucundae narrationis, et tamquam amicae confabulationis materiam faciant. Quid enim miserius, quid luctuosius, quid atrocius christiana pietas audire poterat, quam a perditis quibusdam hominibus gladio linguae ita proscindi Christi vicarium, ut eae verborum contumeliae in ipsum sine ullo pudore jaciantur, quae vix in vilissima quaeque mancipia convenirent?

Et tamen hae contumeliae, vel blasphema potius atque impia maledicta, ita nonnullis jucunda visa sunt, ut eo titulo ornandas putaverit, *Avviso piacevole*. Ita nimirum Calviniani paulatim athei fiunt, de religione jocum, et de controversiis fidei ludicras declamatiunculas faciunt; *Laetantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis.*

Dato alla bella Italia. Invidebas videlicet Italiae suam pulchritudinem, quae in eo potissimum sita est, ut nullius haeresis maculis, nulla schismaticorum colluvione foedetur, et ea caussa fuit, cur italica lingua, non latina scriberes (nisi forte, quod facile suspicari possumus, latinas literas ignorabas) ut eorum Italorum, qui latinae linguae expertes sunt, piam fidem corrumperes.

Videbat nimirum Satanas innumerabiles in Italia homines esse de numero eorum, quos (ut sanctus

Augustinus loquitur in lib. contra epist.fundamenti cap. 4.) credendi simplicitas tutissimos facit. Intelligebat singulari Dei providentia fieri,ut romana fides apostolico ore laudata in Italia populis incorrupta et inviolata permaneat. Non ignorabat eam adhuc esse per Italiam universam sedis apostolicae reverentiam, quae in toto orbe christiano esse deberet, et aliquando fuit, vere enim s. Prosper in lib. de Ingratis scripsit.

Sed Roma Petri, quae pastoralis honoris
Facta caput mundo, quicquid non possidet armis,
Relligione tenet.

Et s. Leo serm. 2. de natali apostolorum, *Per sacram b. Petri sedem caput orbis effecta, latius praesides religione divina, quam dominatione terrena.* Angebatur hostis humani generis, quod impia defectio a matre Ecclesiarum, atque ab ipso communi Patre omnium Christianorum,tamquam a Babylone et Antichristo,apud multos septentrionales populos tam facile propagata, in Italiae provinciis locum nullum haberet.

Itaque nactus tandem aptum ad suas fraudes instrumentum, perditum nescio quem juvenem excitavit, qui vulgari idiomate, dulci oratione et suavibus canticis, laethale venenum vulgi auribus instillaret.Sed Deo bene juvante *mentietur iniquitas sibi*, nec solum pastorum vigilantia diligentissime providebit, ne ejusmodi libelli ad Italorum manus aliquando perveniant:sed neque ullus nostrum italicis verbis istiusmodi libros refutabit, ne vel ex ipsa nostra responsione cognoscant populi horribiles illas blasphemias, quas ne fando quidem unquam audiverunt.

Et quemadmodum adversarius Rapsacem illum Assyrium imitatur, de quo in lib. 4. Regum cap. 15. dum lingua populari blasphemias in Christi vicarium evomit: ita nos Eliachim prudentiam imitabimur, dum respondendo cavebimus, ne populorum aures inauditis illis blasphemiis polluantur, ne quo modo corrumpantur sensus eorum,et excidant a simplicitate, quae est in Christo.

Da un nobile giovane francese. Gallus ne fuerit, an gallum simulaverit, qui haec scripsit, non magni refert, juvenem certe fuisse facile credi potest, satis enim procacitas, petulantia, levitas, imperitia, quae in toto libro cernuntur, auctoris sui juvenile ingenium produnt. At nobilem eundem fuisse, vel esse,ego quidem aegre adduci possum, ut credam, nisi forte nobilem scurram, non virum nobilem, libri titulus indicet:certe obscoena vocabula, convicia et contumeliae, quibus undique liber scatet, agasonem potius, aurigam, vel nautam, quam virum nobili loco natum decebant.

Et cur quaeso nobilis iste juvenis nomen suum non prodidit? Cur latet in tenebris, qui tam ferociter summo Christianorum praesuli minas intentat? Cur novus iste Goliath qui tam confidenter exercitui Dei viventis exprobrat,et tamquam alter Semei, Christo Domini maledicit, ita obscurus latitat, ut ne de nomine quidem velit agnosci? Sed veram esse oportet sententiam veritatis Joan. 3. *Qui male agit, odit lucem.*

CAPUT III.

Venio nunc ad eam declamationem, qua libelli auctor in Christi vicarium impie debacchatur. Primis quatuor pagellis verbosissima oratione pontificem romanum Antichristum esse affirmat ac repetit millies, idque jam perspectum ac notum esse omnibus contendit, exceptis paucis quibusdam excaecatis Italis, atque Hispanis. Quare si quis totidem verbis, multaque sententiarum congerie, et varietate Calvinum, aut Lutherum, aut verius utrumque vel Antichristum ipsum vel ejus praecursorem esse dicat, repetat, inculcet, par pari sine dubio referret, et stulto secundum ejus stultitiam responderet. Sed non est hominum doctorum ac potissimum catholicorum verbis contendere, inanis ista garrulitas haereticorum propria est,qui cum rebus non possint, verborum certe profusione coram imperitis malam caussam suam utcumque sustentant. Multa de Antichristo scribit Daniel, multa post eum Paulus, multa Joannes, sed illa praeter caeteras insignis est Antichristi nota, Deos omnes contemnere, ut ipse unus habeatur Deus: *Et elevabitur*, inquit Daniel cap. 11. *et magnificabitur adversus omnem Deum, et adversus Deum Deorum loquetur magnifica*, et Apostolus 2. Thessalon. 2. *Et revelatus fuerit homo peccati.filius perditionis, qui adversatur, et extollitur supra omne quod dicitur Deus.* Huc etiam pertinet, quod Christus ipse Judaeis praedixit. Joan. 5. cum ait: *Ego veni in nomine Patris mei, et non recepistis me, si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.* Antichristus enim in nomine suo veniet, quia nullum supra se Deum agnoscet. Jam vero pontifex maximus praedecessorum suorum imitatus exempla, nonne et in literis servum servorum Dei se palam appellat? et ad sanctum altare uni vero Deo populo inspectante sacrificium offert? et summum honoris titulum esse censet, si Christi vicarius nominetur? et denique Christum publice et privatim colit, et ut ab omnibus agnoscatur et adoretur, satagit? Qui vero servum, sacerdotem, vicarium, cultorem Christi, et verbis et factis se profitetur, certe non elevatur supra omnem Deum, juxta vaticinium Danielis, neque juxta Paulum se ipse extollit supra omne quod dicitur Deus, neque a seipso venit, juxta verbum Domini apud Joannem, sed ab illo qui Petrum,cujus se successorem pontifex romanus vere nominat, ad gregem suum cum potestate misit, cum ait Joan. 21. *Pasce oves meas.* Quae cum ita sint, nihil verius, nihil apertius, nihil certius dici potest, quam nihil esse romano pontifici cum Antichristo commune,nisi forte quae sint Antichristi notae ex haereticorum mendaciis, non ex divinis oraculis discere libeat.Quid, quod tanta est haereticorum hujus temporis inconstantia, ut quem Antichristum esse volunt, iidem ipsi Antichristum non esse doceant?nihil enim saepius, neque majori contentione romanis pontifici-

bus, quam idololatriam objiciunt, siquidem et sanctorum invocationem, et reliquiarum atque imaginum cultum, et ipsum missae sacrificium idololatriam esse clamitant. At si tot Deos a romanis pontificibus coli existimatis, quot sunt beati spiritus in coelo, unde tandem vobis in mentem venit, ut eosdem pontifices Antichristos faceretis? an vero Daniel, et Paulus illum Antichristum fore praedixerunt, qui Deorum multitudini sese prosterneret, et non eum potius, qui se supra omne numen elevaret? An non sentitis, quam parum cohaerentia cum divinis literis, et quam ipsa secum aperte pugnantia sint. quae dicitis? Quale autem mendacium est, in sola Italia. atque Hispania romanum pontificem non ut Antichristum repudiari, sed pro vero Christi vicario agnosci et coli? Quid? in ipsa Germania, nonne imperator, ejusque fratres et archiepiscopi electores, dux Bavariae potentissimus, aliique plurimi tum ecclesiastici, tum politici principes vivunt, qui una cum populis, quibus imperant, romano pontifici, ut Christi vicario parent? In Polonia nonne reges semper catholici cum episcopis item catholicis, et magna nobilium ac plebejorum multitudine romanam fidem professi sunt, et adhuc hodie profitentur? Svecia, Hungaria, Scotia nonne suos habent catholicos? In Anglia vero nonne catholicorum pro romana fide pugnantium pleni sunt carceres? Nonne quotidie gloriosa martyria exhibentur? Nonne libris in ipsa Anglia editis catholici Lutheranos et Calvinianos exagitant? Quid de Gallia dicam? Rex ipse christianyssimus totius regni caput, romanum pontificem splendidissima legatione non honoravit? non eum Christi loco in terris esse agnovit? non obedientiam illi suo nomine praestari jussit? Episcopi totius Galliae nonne catholici sunt, et summum pontificem debito cum honore suscipiunt? Quis vero principes, quis populos numeret, qui pro romana fide vitam ipsam et sanguinem profundere tota Gallia parati sunt? Quid igitur sibi volebat ille mendaciorum architectus, cum paucos dumtaxat caecos, eosque in sola Italia et Hispania esse pronunciabat, qui romanum pontificem Antichristum esse non crederent? et tamen Europam nondum sumus egressi: nam si lustrare Asiam et Africam, et novi orbis vastissimas regiones animo velimus, inveniemus profecto in America, in Brasilia, in exteriore Africa, in Arabia, in sinu Persico, in India, in insulis Moluccis in aurea Chersoneso, apud Sinas, apud Japones, ubi nondum Lutheri et Calvini nomen penetravit, plurimos optimosque esse Christianos, qui sub rom. pontificis obedientia Christum colant; Ante nonnullos annos ex ultima Japonia nobilissima legatio trium annorum itinere confecto ad romanum pontificem, ut verum Christi vicarium agnoscendum ac venerandum venit, neque multi menses praeterierunt, cum ad hunc ipsum, qui nunc b. Petri sedem tenet, Clementem VIII. pontificem literae a patriarcha alexandrino ex Aegypto missae sunt, quibus eum is patriarcha caput Ecclesiae universae Christique vicarium confitetur, ut nihil hic de Armenis et Maronitis dicam, qui inter tot sectas haereticorum et paganorum, quae orientem premunt, romanae Ecclesiae fidem et obedientiam retinent; quae cum ita sint, quanta vanitas, atque temeritas ejus hominis fuit, qui in sola Italia atque Hispania paucos quosdam invenire potuit qui sedem apostolicam, ut aequum erat, venerarentur? Sed caetera videamus.

CAPUT IV.

Multis verbis inaniter, ut dixi, profusis, inepte philosophatur adesse jam annum a Lutheri praedicatione septuagesimum, proinde initium liberationis a tam diuturna captivitate sese aperire atque ostendere. Sed instar phrenetici nesciens omnino quid diceret, vere significavit septuagesimum annum jam agi Lutheranae captivitatis, si enim ulla captivitas Luthero exoriente exorta est, ea certe romana esse non potuit. cum nulla mutatio in urbe romana per id tempus facta sit, sed eadem fides, eadem religio, eadem forma christianae reipub. quae ad eam diem fuerat, esse perseveraverit. At in Germania, Satana auctore et administro Luthero, Christi religio in perditissimam haeresim mutata est, nec solum externus Dei cultus, et sacramenta omnia mutilata, vel sublata sunt, sed ipsum etiam hominum arbitrium; ex libero ac soluto in miseram captivitatem redactum. annos jam amplius septuaginta apud Saxonicam Babylonem servit.

CAPUT V.

Pergit deinde libelli auctor et Calvinianos haereticos non esse ea ratione demonstrare aggreditur quia haereticus non est, qui evangelio credit, quique nullum articulum symboli apostolici inficiatur. Et quoniam apostoli in eo symbolo *Unam Ecclesiam catholicam et apostolicam* esse docuerunt, romanae autem mentionem nullam fecerunt, vitio vertit ipse romanis pontificibus, quod ad articulum de Ecclesia vocem illam, romanam, adjecerint. Sed hac responsione indicat se nescire quidem quale sit apostolicum symbolum, neque quid sit fides, aut haeresis unquam didicisse, neque id sane mirum, cum in amatoriis canticis Petrarchae, non in dogmatibus christianae religionis aetatem contriverit. Disce igitur quicumque es famosi libelli auctor, non illos tantum esse haereticos, qui evangelium, aut symbolum aperte rejiciunt, sed illos etiam qui in evangelii et symboli interpretatione judicium ipsi suum Ecclesiae judicio praeferunt; alioqui enim neque Ariani, neque Macedoniani, neque Nestoriani, neque Pelagiani, neque alii permulti haeretici erunt, quos tamen non solum catholici, sed etiam Lutherani et Calviniani pro haereticis habent. Siquidem illi omnes evangelium et symbolum, quod attinet ad verba, integre recipiebant, sed perperam tamen, ut omnes haeretici faciunt, interpretabantur. Quid? nostra aetate qui in Polonia et Hungaria duo primaria religionis christianae mysteria destruunt, personarum divinarum Trinitatem, et incarnationem Verbi Dei, nonne totum evangelium, totumque symbolum apostolicum, praeter caeteros homines tueri se ac defendere profitentur? Ita omnino; et tamen qui sunt hoc tempore magis haeretici? Denique si evangelio cre-

dere, et nullum articulum symboli pernegare, sufficere vobis videtur, ut quis haereticis non esse judicetur, cur tam audacter pontificem romanum, et qui illi adhaerent, haereticos pronunciatis, quos evangelium et symbolum integre colere, amplecti ac sequi non ignoratis? Quod enim pontificem accusatis, quasi is apostolicum symbolum depravarit adjectione vocis, romanam, ad voces, catholicam et apostolicam in articulo de Ecclesia, inscitiam vestram prodit: nam neque in symbolo apostolico fuit unquam vox, apostolica, neque a pontificibus addita est vox romana, sic enim symbolum habet, *Credo in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam, sanctorum communionem* etc. sic olim veteres legebant, sic hodie in horariis precibus legimus, sic in omnibus Ecclesiae catechismis invenies. Solemus quidem extra symbolum cum veram fidem aut Ecclesiam describimus, eam catholicam, apostolicam, romanam appellare, quia (ut s. Cyprianus scribit lib. 1. epist. 3.) *Ad romanam Ecclesiam perfidia habere non potest accessum.* Et Ambrosio teste in oratione de obitu Satyri; *Is cum episcopis catholicis convenit, qui cum romana Ecclesia convenit.* Et auctore s. Gregorio nazianzeno in carmine de vita sua. *Vetus Roma ab antiquis temporibus habet rectam fidem, et semper eam retinet, sicut decet urbem, quae toti orbi praesidet.* et ut loquitur s. Hieronymus lib. 3. apologiae adversus Ruffinum. *Romana fides apostolica voce laudata, praestigias haereticorum non recipit, etiamsi angelus aliter annunciet, quam semel praedicatum est, Pauli auctoritate munita non potest mutari.* Et denique, ut sanctus canit Augustin. in psalmo contra partem Donati, *Romanorum successio episcoporum ipsa est petra, quam non vincunt superbae inferorum portae.*

CAPUT VI.

Venit tandem adversarius ad argumenta, et primum testimonia Pauli, Joannis et Danielis de Antichristo profert, quae quidem nos libenter admittimus, sed probandum erat adversario, romanum pontificem per ea testimonia designari, quod nec fecit, nec in aeternum faciet. Progreditur deinde ad testimonia caeterorum patrum, et iis affirmare conatur, romanum pontificem a veteribus quoque pro Antichristo habitum, ea testimonia paulisper inspiciamus. Primo loco s. Irenaeum producit in medium, qui alicubi scribit, *Antichristus licet sit servus, volet tamen adorari ut Deus*, haec enim sunt verba sua. *Ireneo dice appunto così: L'Anticristo quantunque sia servo, vorrà nondimeno essere adorato come Dio. Le quali parole se bene le considererai, Italia mia, troverai ottimamente dipingerci il vero ritratto del papa, il quale si noma, non senza alto mistero dell'eterno Dio, servo dei servi.* Si dialecticam nosses, admonerem te, ne tam aperte in paralogismum incideres, siquidem ex sententia Irenaei Antichristus non se nominabit servum, sed erit servus: Pontifex noster contra, servum se ex humilitate nominat, cum pater sit omnium, etiam regum et imperatorum. Sed paralogismum tibi condono, crimen falsi condonare certe non possum, locus Irenaei habetur lib. 5. cap. 25. in haec verba: *Cum sit servus, regem se vult praeconari.* Non igitur (ut tu fingis) Irenaeus dicit, *cum sit servus, quasi Deus vult adorari, sed regem se vult praeconari.* Romanus autem pontifex neque ipse se regem appellat, neque ab aliis appellari cupit. Sed quid si ex eodem Irenaei loco planum faciam non posse nisi per summam impudentiam Antichristi nomen ad romanum pontificem trahi? Antichristum futurum genere Judaeum atque ex tribu Dan Irenaeus affirmat. Eundem Hierosolymis regnaturum, et in templo quod Salomonis dicebatur sessurum scribit; tribus annis cum dimidio cum regnaverit, ab ipso Christo interficiendum docet. Denique addit idola omnia submoturum, ut ipse unus pro idolis omnibus adoretur. Porro ab eo tempore quo Lutherani romanum pontificem Antichristum appellare coeperunt, nullus fuit pontifex de tribu Dan, nullus Hierosolymam vidit, nedum in templo Salomonis sedit, nullus tribus annis cum dimidio rerum potitus est, sed alii longiore, alii breviore tempore Ecclesiae catholicae praefuerunt. Denique idola quidem summus pontifex noster re vera non patitur, sed opinione vestra, tot idola erexit quot sunt imagines in ecclesiis: quare si Irenaeo credimus, neque romanus pontifex Antichristus est, neque eum Lutherani possunt, nisi secum ipsi pugnent, Antichristum nominare. Secundo loco Tertullianum et Hieronymum in testes adducit, qui per Babylonem de Apocalypsi Romam significari voluerunt. Poterat addere testimonium longe majus apostoli Petri, qui in ultimo capite epistolae primae, eandem Romam Babylonem appellat. Sed nihil omnino ista faciunt ad rem. Nam et Petrus et Joannes, et post eos Tertullianus ac Hieronymus cum Romam per Babylonem significari volunt, de Roma loquuntur ethnica, non de Roma christiana, de Roma inquam illa, qua sub Nerone ac Domitiano imperium tenebat super reges terrae, et ebria erat, ut Joannes scribit, de sanguine sanctorum, et de sanguine martyrum Jesu. Alioqui Romam christianam idem Tertullianus in lib. de praescriptione adversus haereticos mirifice laudat, et s. Hieronymus in lib. 2. Contra Jovinianum extremo, sic Romam christianam alloquitur: Ad te loquar, quae scriptam in fronte blasphemiam Christi confessione delesti. Itaque fuit aliquando Roma magna illa meretrix, fuit Babylon mater fornicationum, sed ut idem Joannes praedixit, brevi periit, vel potius in sanctam Hierusalem et civitatem Dei, atque in arcem religionis et (ut Hieronymus loquitur) in tutissimum christianae communionis portum commutata est.

CAPUT VII.

Tertio loco sancti Gregorii verba producit, qui eum Antichristi praecursorem appellat, qui episcopi universalis, aut summi pontificis nomen usurpat. Sed locum nullum adducit, ubi nomen summi pontificis s. Gregorius aversetur. Quod nomen a sancto Bernardo, sancteque Anselmo, romano pontifici passim tribuitur. Quin etiam idem s. Gregorius, lib. 1. dialogorum cap. 4. praedecessorem

quendam suum disertis verbis summum pontificem nominat. Quamobrem et hoc inter mendacia numeretur. Porro nomen episcopi universalis in Joanne constantinopolitano sanctus Gregorius duplici de caussa merito reprehendit, nam et in eo sensu ab illo accipiebatur, quasi solus ipse esset episcopus, quo sensu nomen episcopi universalis nulli homini convenit: et licet in alio quodam sensu appellatio illa in romanum pontificem optime quadret, ut etiam a conc. chalcedonensi s. Leoni tributum idem Gregorius refert, lib. 4. epist. 38. tamen Joanni constantinopolitano nulla ratione conveniebat. Itaque optimo jure s. Gregorius antistitem illum constantinopolitanum ingentis superbiae notat, et praecursorem Antichristi facit. Sed quid hoc ad rem, de qua nunc agimus, pertinet? Nam in primis romanus episcopus non se episcopum universalem, sed servum servorum appellat: deinde nomen episcopi universalis, si bene accipiatur, merito illi tribuitur qui toti Ecclesiae ab ipso Christo praepositus est. Denique non dicit Gregorius, Antichristum esse, sed Antichristi praecursorem, qui se ipse universalem episcopum vocat: quare si se romanus pontifex universalem episcopum diceret, in eo etiam sensu, quem Gregorius reprehendit, hoc ipso Antichristus non esset, quod ejus praecursor esset, neque enim idem esse potest is, qui praecurrit cum eo, quem praecurrit, nisi Christum cum Joanne, dominum cum servo, regem cum praecone confundas.

CAPUT VIII.

Quarto testimonium adfert Arnulphi cujusdam episcopi aurelianensis, qui cum ante 600. annos in conventu quodam Remensi multa in romanum pontificem maledicta congereret, inter alia etiam Antichristum, appellare ausus est. Sed ista non pluris facimus, quam tuas, quicumque es auctor famosi libelli, et tui similium criminationes. Satis enim constat eum hostem romani pontificis fuisse, et inimico animo quicquid stomachus suggerebat evomuisse. Sed opponam illi uni Gallo episcopo testimonia omnium episcoporum Galliae, qui tempore Joannis papae VIII. ante annos 700. Concilium apud Trecas celebrantes excommunicationem a roman. pontifice in principes quosdam latam his verbis comprobarunt; Domine sanctissime ac reverendissime Pater Patrum, Joannes catholicae atque apostolicae Ecclesiae, sanctae videlicet romanae primae sedis papa. Nos filii, famuli ac discipuli vestrae auctoritatis, Galliarum et Belgicarum episcopi, his quae super vulnera dolorum vestrorum maligni homines ac ministri diaboli addentes in sanctam matrem nostram ac magistram omnium ecclesiarum commiserunt, et dolori vestro conflentes condolemus, atque judicium vestrae auctoritatis, quod privilegio b. Petri, et sedis apostolicae in eos et complices eorum juxta sacros canones spiritu Dei conditos, et totius mundi reverentia consecratos, ac secundum ejusdem sanctae romanae sedis pontificum praedecessorum vestrorum decreta protulistis, voto, voce et unanimitate nostra, atque auctoritate sancti Spiritus, cujus gratia in episcopali ordine sumus consecrati, gladio spiritus sancti, quod est verbum Dei, eos interimentes persequimur, scilicet quos sicut praediximus, excommunicatis, excommunicatos tenemus: quos ab Ecclesia abjecistis, abjicimus, quos anathematizastis, anathematizatos esse judicamus, et quos regulariter satisfacientes vestra auctoritas, et apostolica sedes receperit, recipiemus; Haec ex Aimoino lib. 5. de gestis Francorum cap. 27. ad verbum transcribere volui, ut prudentes judicent, uni ne episcopo Gallo, an synodo episcoporum omnium provinciae ejusdem fidem habere oporteat.

CAPUT IX.

Quinto loco adversarius nesciens omnino quid loqueretur, ad sanctum Bernardum judicem provocavit, ac ut stultitiam ejus magis mirere, ipsa ejus verba ponam: (*Leggi, o Italia mia, quello che scrisse san Bernardo ha più di quattro cento anni nelli libri delle sue considerazioni del papa, de'vescovi e del clero, e poi non dubito punto che tu non confessi, che di tai persone non si poteva dire, a voler dire la verità meglio di quello che dice*). Prodeat igitur sanctus Bernardus, et temerarium istum juvenem sua auctoritate confundat. Non solum enim in libris quinque quos de Consideratione ad Eugenium scripsit, ne verbo quidem sanctus Bernardus pontificem romanum Antichristum esse significavit, sed etiam in iis libris et in epistolis passim ejusdem pontificis auctoritatem mirifice praedicavit, atque defendit. Primum librum ita exorditur. *Subit animum dictare aliquid, quod te papa beatissime Eugeni vel aedificet, vel delectet, vel consoletur; sed nescio quomodo vult; et non vult exire laeta quidem, sed lenta oratio, dum certatim illi contraria imperare contendunt, majestas, atque amor.* Ita nimirum sanctus Bernardus Antichristum alloqueretur, ita illum aedificare, delectare, consolari cuperet, ita simul diligeret et timeret. In secundo autem libro accurate exponens, quid sit papa, *Age*, inquit, *indagemus adhuc diligentius qui sis quam geras videlicet pro tempore personam in Ecclesia Dei. Quid responsurum putas ille iniquus, homo peccati, filius perditionis, aperte denique dicam Antichristus? Audi quid respondeat; Quis es? sacerdos magnus, summus pontifex; tu princeps episcoporum, tu haeres apostolorum, tu primatu Abel, gubernatu Noe, patriarchatu Abraham, ordine Melchisedech, dignitate Aaron, auctoritate Moyses, judicatu Samuel, potestate Petrus, unctione Christus: tu es, cui claves traditae, cui oves creditae sunt. Sunt quidem et alii coeli janitores et gregum pastores, sed tu tanto gloriosius, quanto et differentius utrumque prae caeteris nomen haereditasti. Habent illi sibi assignatos greges, singuli singulos, tibi universi crediti, uni unus, nec modo ovium, sed et pastorum tu unus omnium pastor.* Porro initio libri tertii una brevissima sententiola idem Bernardus expressit quousque se jurisdictio romani pontificatus extendat, ne forte adversarius noster reges ac principes conetur excipere. *Orbe*, inquit, *excundum ei, qui forte vellet explorare, quae non ad tuam summi pontificis pertineant*

curam. Librum quartum idem sanctus Bernardus semper sui similis ita concludit, ut summum pontificem nominet *christianorum ducem, pastorem plebium, ultorem scelerum, malorum metum, malleum tyrannorum, regum patrem. legum moderatorem, canonum dispensatorem, sal terrae, orbis lumen. sacerdotem altissimi, vicarium Christi, Christum Domini. Deum Pharaonis.* Haec igitur sunt quae sanctus Bernardus in libris de Consideratione de pontifice maximo scribit, quibus vel ipso adversario teste, nihil verius dici poterat. Ac ut intelligatis, quis ad Bernardum judicem provocavit, summum pontificem ex Bernardi sententia non tantum non esse ut Antichristum fugiendum, sed etiam ad eum proprie pertinere caussas fidei judicare, et non egredi limites suos, ut iste fingit, si de fide Gallorum sententiam ferat, audiamus initium epistolae 190. ad Innocentium papam, de petro Abailardo, qui intra Gallias haereses seminabat, *Amantissimo patri et domino Innocentio summo pontifici frater b. Claraevallis vocatus abbas, modicum id quod est. Oportet ad vestrum referri apostolatum pericula quaeque et scandala emergentia in regno Dei, ac praesertim quae de fide contingunt. Dignum namque arbitror ibi potissimum resarciri damna fidei ubi non possit fides sentire defectum, haec quippe hujus praerogativa sedis.* Legat igitur Italia, ut adversarius cupit, legat etiam Gallia, legat Ecclesia universa doctorem illum sanctum, sapientem, disertum et illi potius, quam stolido isti juveni, qui tamen Bernardum judicem de hac controversia fecit, de summo pontifice credat.

CAPUT X.

Sexto loco producit ad medium verba quaedam Eberhardi episcopi salisburgensis, quae apud Joannem Aventinum extant. Sed ea neminem movere debent, cum Joannes Aventinus auctor sit parum probatae fidei, et non sine caussa illa omnia in odium pontificum vel finxisse vel amplificasse credatur, nihil enim tale extat apud alios historicos, ac ne apud ipsos quidem Germanos Wymphelingium, Krantzium, Nauclerum, qui eandem historiam literis consignarunt. Deinde, licet historia ab Aventino vere conscripta esset, illud tamen in dubium revocari non potest, quin episcopus ille hostis acerrimus fuerit Gregorii IX. pontificis, et contra Friderico II. imperatori addictissimus. Cum autem ob discordiam illam inter pontificem et imperatorem omnia bello arderent, et factiones illae Guelphorum et Gibellinorum tunc primum exortae, quasi rabie quadam accensae furerent, qui pontifici favebant in Fridericum, et qui Fridericum sequebantur, in pontificem omnia convicia et maledicta jaciebant, quae in mentem venire ullo modo potuissent. Quare non quid irati homines tunc effutirent, sed utri bonam caussam tuerentur, considerare operaepretium erit; quod quidem illa etiam de caussa utile erit, quod auctor iste paulo ante videlicet pag. 4. scribere ausus sit, Fridericos imperatores sanctos fuisse, et injuste a pontificibus oppugnatos. Nolo scriptores italicos producere, sanctum Antoninum, Blondum, Sabellicum, Platinam et caeteros, qui adversario suspecti esse possent; sed Germanos tantum, qui ante exortam Lutheri haeresim sine praejudicio anticipatae opinionis, rem ipsam, ut erat, literis prodiderunt. Jacobus Wymphelingius in epitome rerum germanicarum cap. 36. de Gregorio IX. a Friderico II. miris modis afflicto, ita scribit. *Tum pontifex humanis destitutus auxiliis, ad rem divinam supplicationesque animum divertit, quibus, Deo agente, Fridericum avertit hostem.*

Habes hic testimonium hominis Germani, et quod majus est, Friderico imperatori addictissimi, quippe qui cap. 39. summis eum laudibus effert, qui tamen satis aperte meliorem caussam pontifici tribuit, cum ab ipso Deo pontificem ab imperatoris impetu defensum scribit. Joannes Nauclerus in 2. volumine suae chronographiae generatione 41. de Friderico II. loquitur ad hunc modum: *Romam veniens mores mutavit; spreta jurisjurandi religione multa, et quidem enormia aggressus, ditionem vexabat pontificiam, pontifices et archiepiscopos ponens in Ecclesiis suo modo, et institutos a papa expellens, collectas ab Ecclesiis exigens*; et infra, *admonitus super his, ipsi non obtemperabat: admonentem magis, magisque in dies sprevit, unde eum percussit pontifex anathemate etc.* Accedat Albertus Krantzius, ut in ore trium testium stet omne verbum. Hic insignis auctor in lib. 8. Saxoniae, cap. 8. *Imperator*, inquit, *Fridericus a papa multis ex caussis excommunicatus, quas in bulla declaravit, diu permansit in sordibus*, et paulo post, *pontifex sollicitavit archiepiscopos et episcopos, ut imperatorem excommunicatum cunctis denunciarent: Sed episcopi Theutoniae ne hoc fieret, supplicarunt, veriti tyrannidem ejus. In Francia autem, Anglia et Dania denunciabatur sine timore.* Et paulo infra. *Imperator interim, cum papa concilium praelatorum evocasset ad succurrendum terrae sanctae, revocatis cardinalibus de sua quemque legatione, omnes vias terrae, marique occupavit, et itinerantes ad urbem captos protraxit in carcerem cardinales, episcopos, praelatos, nobiles, doctos cujusque generis et ordinis, ab orbe christiano ad summum pontificem missos oratores. Doluit christianismus tantum esse vulnus in visceribus, ab eo praesertim, qui omnia tueri susceperat, et sacramento se adegit, cum interim Turci et Saraceni premerent Christianos in terra sancta.* Deinde in cap. 9. horribilem Friderici crudelitatem his verbis exponit: *Perductos ad se Romanos partim quaternis ad crucis formam perfodit vulneribus: partim caput in crucis modum quadrifariam scidit; partim fronte eodem ferro cruce reddidit insignitos, clericos vero detonsam in vertice coronam ferro caesim in crucem vulneratam, ut dicebat, jussit ornari, quorum unus inflictum vulnus nimis patienter tolerare visus, in palearum cumulum funiculo est pertractus: et cum benedicere ac laudare Deum perseveraret, igni supposito est crematus.* Et post multa similia

summae crudelitatis exempla subjungit cap. 10. de perfidia atque impietate ejusdem: *Friderici*, inquit, *rem in Sicilia administrantes, in nullum sacrum locum magis saevierunt, quam in monasterium Cassinense divi Benedicti: aurea cujus et argentea vasa fregerunt, quae Fridericus conflata redegit in nummos. et monachis inde vi ac convicio deturbatis, satellites sunt in habitationem ruinamque profecti; et quod impietatem auget, Saracenos adeo fovit Fridericus, ut eos mercede conductos magis, quam caeteros Christianos in militia charos habere sit visus: praeterque arma tractantes multos ex ea barbarie per Italiam et Siciliam honoribus et magistratibus evexit, ejusque gentis amore in Christianos usque adeo est debachatus, ut Luceriam Apuliae civitatem ejectis populariter Christianis, Saracenis dederit habitandam*, et paulo post, *legem in regione promulgavit. qua Saracenos adeo voluit salvos esse, ut contendentes cum illis impune occiderentur: caesorum autem Saracenorum quaestio, si captus non esset. qui vim attulerat, in vicinae regionis populos haberetur, quae aeris summa ac totidem capitum supplicio punirentur. Quin etiam alia impietate, atque insania, ut Saraceno non magis militanti. quam in Africa agenti commodaret, est usus, qui forma praestantiores per Siciliam mulieres, et suum Italiae regnum concupitas virgines a parentum sinu. matronasque a maritorum complexu rapi et passus fuerit et curaverit. Tunetis Africae regis fratrem baptizari volenti Panormi prohibuit.* Haec ille: atque haec sunt videlicet pia illa opera ob quae sanctum imperatorem, et unctum Dei adversarius appellavit, et cur pontifex Gregorius Antichristus jure habendus videatur, quia eum anathemate notatum ab Ecclesia ejecit. Sed pergamus ad caetera.

CAPUT XI.

Septimo loco Joachimum calabrum testem adducit. a quo in explicatione Apocalypsis romanum pontificem Antichristi nomine appellatum affirmat. Sed impudens est mendacium, quod certe nobilem virum, qualem iste se jactat minime decebat. tantum enim abest, ut Joachimus abbas ullo in loco romanum pontificem Antichristum esse significarit, ut contra potius frequenter de illo summo cum honore scripserit. In ipsa epistola, quam toti illi operi praemisit, jubet suum opus apostolicae sedis judicio subjici, ubi etiam certa fide se credere dicit, non posse portas inferi contra romanam Ecclesiam praevalere, neque usque ad mundi consummationem fidem ejus ullo unquam tempore perituram. Deinde in prima parte expositionis explicans textum septimum capitis secundi aperte scribit: Ecclesiam constantinopolitanam finem esse habituram, romanam autem ut veram Hierusalem et thronum David semper mansuram. Rursus in expositione undecimi textus capitis sexti habet haec verba. *Quicumque Petri Ecclesiam moribus, viribusque impugnant, Babylonis se filios contremiscant.* In expositione autem secundi textus capitis septimi per angelum, ascendentem ab ortu solis, atque habentem signum Dei vivi, romanum pontificem intelligendum esse dicit, qui cum coëpiscopis suis signo crucis electos muniet in illa ultima tribulatione, quam Antichristus videlicet excitabat. Sed quid opus est pluribus, cum adversarius locum nullum attulerit pro mendacio suo? Unus extat locus in expositione textus undecimi capitis noni, qui forte pro adversariis facere videatur. Sed in eo loco non verum pontificem romanum, sed principem quendam Patarenorum haereticorum, ab Ecclesia romana jam olim damnatorum, quem illi suum apostolicum dicebant, Antichristi praecursorem futurum esse Joachimus suspicatur. Sed nihil ad rem nostram hoc pertinet.

CAPUT XII.

Adducit postremo testimonia trium auctorum, qui lingua italica scripserunt, Dantis, Petrarchae atque Bocacii, quos testes esse dicit omni exceptione majores, quod papae domestici, quod antiqui, quod venerabiles ob vitae et morum integritatem, quod summa doctrina praediti fuerint, quod sine perturbatione animi scripserint. quod denique etiam praeviderint ruinam pontificatus romani, ut non tam poëtae, quam prophetae fuisse videantur. Et quidem quid isti auctores scripserint, paulo post videbimus. Nunc breviter laudes illas quibus ab adversario afficiuntur discutiamus. Ait in primis ejusmodi esse testes, ut eis nulla ratione contradici possit. At si carmina amatoria, si fabulas, si somnia scripserunt, unde illis auctoritas tanta, ut contradici nequeat? Quid si Dantem ipsum qui maxime serius ac sobrius ex tribus illis fuit, falsitatis, ne dicam mendacii, manifeste coarguam? Certe enim quae scribit de Anastasio pontifice, ut suo loco ostendam, defendi nulla ratione possunt. Denique si testes isti adeo sunt veraces, ut fides omnino illis habenda sit, cur auctor iste pag. 22. fidem Danti habendam esse negat, cum donationem Constantini et leprae ejus Baptismo curatam affirmat? Ait deinde papae domesticos fuisse: quod de Dante et Bocacio simpliciter est falsum. Dantes enim factione Gibellinus, non modo non domesticus, sed etiam hostis pontificum fuit. Bocacius vero nullius pontificis domesticus fuisse legitur. Quod autem de eruditione et antiquitate dicit, antiquior et doctior s. Bernardus fuit, antiquiores etiam et doctiores innumerabiles alii, qui summi pontificis dignitatem totis viribus defenderunt. Sed risum vix tenui, cum Petrarcham et Bocacium a morum sanctitate vitaeque integritate laudari vidi, cum eorum scripta italica, ob quae ab isto juvene tantopere commendantur, nihil fere nisi turpes amores contineant, quorum etiam ipsum Petrarcham aliquando vehementer puduit. Talibus videlicet sanctis prophetis digni sunt Lutherani et Calvinistae, qui juventutem libris suis corrumpant, qui deam Venerem et prolem ejus Cupidinem pro summis numinibus venerentur, qui vel triumphos amoris canant, vel confictis fabulis expugnandae pudicitiae artes doceant. Istud credo, evangelium ab antistite vestro Beza

didicistis, cujus exstant tot carmina amatoria in Candidam, quaedam etiam turpissima in eandem ac puerum Audebertum; et qui non alia de caussa praefationem in psalmos poenitentiales latinis versibus scripsit, nisi ut formam Bethsabeae impudicissime (ut fecit) nobis depingeret. Disce miser, aliquando tandem, quanto sit Ecclesiae catholicae, quam vestrae sanctior disciplina, cum illos ipsos libros vos appelletis sacros, et iterum, atque iterum typis excusos populo obtrudere nitamini, quos censura Eclesiae catholicae legi ob impuritatem,et corruptelam juventutis prohibet. Jam quod addit hos auctores sine animi perturbatione de romano pontifice esse loquutos,quis credat,cum Dantes factione, ut dixi,Gibellinus eos fere pontifices solum reprehendat qui Gibellinis praeter caeteros adversabantur. Nicolaum III. Bonifacium VIII. Clementem V. Nam a Petrarcha tria illa cantica in curiam romanam non sine magna animi perturbatione scripta, cum aulicis infensus esse coepisset,clarius est quam ut sit a nobis necesse dici. Quod denique ad vaticinium illud pertinet, quo illi romani pontificatus ruinam praesignificasse vobis visi sunt, si quidem illi tale aliquid praedixerunt, id ipsum de vaticinio ipsorum dicimus, quod de similibus prophetis olim Ezechiel cap. 13. pronunciavit; Veh prophetis insipientibus qui sequuntur spiritum suum, et nihil vident. Tentaverat quondam Martinus Lutherus horum omnium, qui nunc in Ecclesiam catholicam debachantur, parens. futura praedicere, ac in epistola quadam anno 1521. cum illa inscriptione edita fidelem admonitionem ad omnes Christianos, audacter praedixit.post biennium fore, ut papae, cardinales, episcopi.presbyteri,monachi, moniales turres, campanae,et quicquid ecclesiasticum est,in auras diffflueret,atque evanesceret,modo, ipse illo biennio concionari et scribere, ut coeperat, sineretur. sed permissus est non duos, ut petebat, sed fere viginti et duos annos summa libertate scribere ac docere, nec tamen quidquam eorum quae praedixit, evenit. Atque eundem exitum omnia ejusmodi vaticinia necessario sortientur.quae cum prophetae illius omnipotentis vaticinio pugnant: Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et portae inferi non praevalebunt adversus eam Matth. 16.

CAPUT XIII.

Quia vero Pius V. pontifex optimus et sanctissimus carmina illa Petrarchae, quae adversus urbem Romam impie scripta fuerant, abradi jussit, inde sumpta occasione, adversarius in extrema declamatione sua tragice deplorat, quod libri sacrae scripturae non passim lingua vulgari unicuique permittantur. Sed caussam istam tam inepte et imperite agit,ut nisi inscitiam ejus ex toto ipsius opere deprehenderem, suspicarer fortasse eum praevaricari dedita opera voluisse. Primum ait, Ecclesiae catholicae praesules et pastores id unum satagere, ut hominibus persuadeant, eos qui legunt scripturas sacras novi ac veteris testamenti, haereticos fieri. Sed quale est hoc mendacium? An non scripturae sacrae utriusque testamenti summo pontifice, non solum approbante, sed etiam jubente passim publice et privatim in templis, in scholis, in domibus leguntur? Deinde addit, impie prohiberi lectionem bibliorum lingua vulgari, non Moyses in lege veteri jusserit ut sacerdotes ad populum lingua materna conciones haberent? O acumen, quasi vero Ecclesiae catholicae sacerdotes non lingua materna ubique ad populos concionentur. Tertio dicit Christum quoque id ipsum discipulis imperasse,ut videlicet ad populum vulgari idiomate loquerentur. Et quamquam vulgaris idiomatis nulla in evangelio, ut nec in lege Moysis, mentio fit, admittimus tamen ad gentes ad quas docendas missi erant, apostolos lingua vulgari esse concionatos, quod ut dixi, etiam hoc tempore faciunt catholici sacerdotes. Sed iidem cur quaeso lingua minime vulgari epistolas conscripserunt, si eas a vulgo legi voluerunt? Nam certe b.Paulus ad Romanos non romane sed graece scripsit, et Apostoli Petrus et Jacobus ad Hebraeos non hebraice sed graece literas dederunt; et s. Joannes Parthis non particam sed graecam epistolam misit.Quarto dicit,ab apostolo Paulo serio Christianis omnibus denunciari, ut sacras literas investigent ac scrutentur. Atqui hoc praeceptum apostolicum in 14. quae extant, Paulinis epistolis non invenitur;si Calviniani quintam decimam forte habent,non graventur eam cum caeteris communicare. Sed quando Paulus apostolus hoc juberet, qui ut dixi, ad Romanos ea lingua scripsit, quam vulgus non intelligebat; qui serio monet ad Ephes. 4. positos in Ecclesia doctores et pastores, ut videlicet non deessent. qui divinas literas imperitiae multitudini exponerent? Postremo argumentum inde petit adversarius, quod Mahomethus populis suis persuaserit, ad eos non pertinere libros legis Domini per se evolvere, cum id proprium sacerdotum sit, sed utrum Mahomethus id praeceperit, adversarius noster viderit. Nos vero non in Alcorano pseudoprodhetae Mahomethi, sed in Malachia sancto, fidelissimoque propheta legimus. *Labia sacerdotis custodiunt scientiam et legem requiretis ex ore ejus*: *quia angelus Domini exercituum est*. Malach. 5. et sanctum Basilium gravissimum doctissimumque patrem, praefecto culinae imperatoriae locum e divina scriptura proferenti respondisse scimus. *Tuum est de pulmentis cogitare. non dogmata divina decoquere*. id quod refert Theodoretus lib. 4. historiae eccles. cap. 17. Sanctum quoque Hieronymum, clarissimum Ecclesiae catholicae lumen, non ignoramus quam acriter reprehenderit, in epistola ad Paulinum,pravam illam consuetudinem, qua sibi divinas literas omnes vendicabant, cum tamen alioqui veteri proverbio, tractent fabrilia fabri. Atqui hactenus de illa declamatione, qua summum pontificem Antichristum esse frustra probare adversarius contendebat.

CAPUT XIV.

Responsio ad ea, quae ex Dante Aligherio contra sedem apostolicam adferuntur.

Venio nunc ad ea, quae ex Dante poëta italico in medium adferenda libelli auctor judicavit. Ea licet

multa et varia sint, tamen omnia ad quinque capita revocari possunt. Primum enim in opere illo Dantis certorum pontificum et cleri etiam totius vitia deteguntur; deinde locus Apocalypsis de Babylone ad summos pontifices applicatur; tertio sacrificium missae juxta Lutheranorum errorem improbari videtur; quarto Lutheri adventus et praedicatio prophetico spiritu, si adversariis credimus, praesignificatur; quinto indulgentiae pontificiae reprehendi videntur. Ordiamur a primo. Quinque pontifices a Dante reprehensos adversarius annotavit, Anastasium II. Nicolaum III. Bonifacium VIII. Clementem V. et Joannem XXII. Addere poterat ad alios etiam Celestinum V. hos enim sex ex tam ingenti numero summorum pontificum in toto illo opere reprehendit. Sed in Anastasio ex inscitia turpiter lapsus est. Scribit enim Anastasium inter haereticos in gehenna puniri, ob haeresim quandam Photini.

Cant. 11. dell'Inferno.
Ci raccostammo dietro ad un coperchio
D'un grande avello, ov'io vidi una scritta
Che diceva, Anastasio papa guardo,
Lo qual trasse Fotin da la via dritta.

Commentarius adversarii ad hunc locum habet, Photinum in Thessalia docuisse Spiritum sanctum a Patre non procedere; et Filium minoris auctoritatis esse quam Patrem: atque hanc haeresim ita placuisse Anastasio II. pontifici, ut eam etiam publice defendere sit conatus, proinde jure a Dante inter haereticos numerari. Ac Dantes quidem aliqua venia dignus est, quippe qui Martinum Polonum, Gratianum et alios quosdam erroris sui habuit auctores. Illi enim Dante antiquiores scriptum reliquerunt, Anastasium pontificem in eo peccasse, quod Acacium Eutychianae haeresis fautorem, et a praedecessoribus suis juste depositum, in sedem constantinopolitanam revocare voluerit, quodque Photino cuidam thessalonicensi Acacii amico sine consensu episcoporum caeterorum temere communicaverit. Addunt etiam, praedictum Anastasium ob id peccatum divina ultione percussum misere periisse. Quae omnia falsa fabulosaque sunt, nam certissimis testibus constat, Acacium multo ante obiisse diem suum, quam Anastasius pontifex fieret: testantur id Evagrius lib. 3. histor. cap. 23. Nicephorus lib. 15. cap. 17. et Liberatus in breviario de caussa Nestoriana cap. 18. Quomodo ergo fieri potest, ut Anastasius Acacium ad sedem revocare voluerit, quem jam olim defunctum esse constabat? Deinde, nonne extat epistola doctissima et pulcherrima hujus Anastasii pontificis optimi ad Anastasium imperatorem, in qua totis viribus persuadere nititur, ne nomen quidem Acacii tolerandum esse? Sed occasionem fabulae dedit, quod illo ipso tempore vixit Anastasius imperator, haeresi Eutychiana infectus, qui et Acacio favebat, et fulmine ictus interiit, ut scribunt Cedrenus, Zonaras et Paulus diaconus in ejus vita. Quod ergo ad Anastasium imperatorem proprie pertinebat, vel inscitia, vel malitia scriptorum ad Anastasium pontificem retulit, atque haec ad Dantem. Ad commentarium Adversarii breviter respondemus, in eo tria splendida mendacia contineri. Non enim Anastasius IV. ut iste somniat, sed secundus fuit, de quo loquitur Dantes. Nec Photinus ille Spiritum sanctum a Patre procedere, ut iste sine ullo fundamento affirmat, inficiabatur, sed Acacio tantum Eutychianistae favebat. Nec denique Anastasius Photini errorem publice defendisse usquam legitur, nisi apud istum vere commentitium commentarium. Auctores enim supra citati, quos Dantes sequutus videtur, tantum scribunt, Anastasium sine consensu episcoporum et clericorum totius Ecclesiae Photino communicasse. Jam vero in Celestino V. nihil aliud Dantes reprehendit, nisi quod pontificatu sponte se abdicarit; sic enim habet:

Cant. 3. dell'Inferno.
Guardai e vidi l'ombra di colui.
Che fece per viltate il gran rifiuto.

Sed hunc locum neque Adversarius annotavit, quod nihil ad rem ejus pertineret, neque Dantes vere judicavit. Fuit enim Celestinus vir sanctissimus, et tam ante pontificatum, quam etiam post, miraculis plurimis illustris, ut ex ejus vita intelligi potest, quam et docte et fideliter scripsit cardinalis cameracensis Petrus ab Alliaco. Caeteros quatuor pontifices Nicolaum, Bonifacium, Clementem et Joannem, et generatim clericos omnes, Dantes quidem non parum vituperat, sed ob vitam et mores, non ob fidem et doctrinam, neque haereticos aut Antichristos usquam vocat. Quid autem mirum esset, si in tam numeroso summorum pontificum ordine, pauci quidam invenirentur vitae parum integrae et probatae, an ideo quia pauci quidam minus sancte vixerunt, sedes ipsa apostolica antichristiana dicenda est, cum et antea et postea plurimi viri sanctissimi, eandem apostolicam sedem tenuerint? An vero non possemus cum sancto Augustino de summis pontificibus disputante, libere dicere, in ullum ordinem episcoporum, qui ducitur ab ipso Petro usque ad Anastasium, jam usque ad Clementem VIII. qui nunc in eadem cathedra sedet, etiamsi quisquam traditor per illa tempora subrepsisset, nihil praejudicaret Ecclesiae et innocentibus Christianis, quibus Dominus praevidens, ait de praepositis malis: *Quae dicunt facite, quae autem faciunt, facere nolite: dicunt enim et non faciunt*, ut certa sit spes fidelis, quae non in homine, sed in Domino collocata numquam tempestate sacrilegi schismatis dissipetur. Quid? quod, ut supra dixi, Dantes factione Gibellinus in reprehensione pontificum et cleri merito suspectus haberi debet, cum odio potius inimicorum; quam veritatis amore adscribendum animum appulisse videatur. Accedit postremo, quod adversarius etiam noster in quibusdam rebus Danti fidem habendam esse negat, quod eum vulgi opinionem sequutum esse dicat, ut in donatione et lepra Constantini. Quod si adversario licuit Danti, quem ut prophetam coli voluit, fidem interdum non habere: cur nobis non liceat eidem Danti, quem poëtam non prophetam fuisse scimus, interdum etiam fidem non habere? atque haec de primo.

CAPUT XV.

Alterum caput erat de loco Apocalypsis de quo sic loquitur Dantes:

Cant. 19. dell'Inferno. *Apoc.* 17.
Di voi pastor s'accorse 'l Vangelista
Quando colei che siede sopra l'acque
Puttaneggiar co'regi a lui fu vista.
Quella che con le sette teste nacque
E da le dieci corna ebbe argumento
Fin che virtute al suo marito piacque.

Hic vero triumphat adversarius, sed plane ante victoriam. nam in eodem cantico Dantes agnoscit verum Ecclesiae catholicae pastorem fuisse Nicolaum illum tertium de quo loquebatur, cum summos pontifices per mulierem illam meretricem significatos esse diceret.

E se non fusse, ch'ancor lo mi vieta
La reverenzia dalle somme chiavi,
Che tu tenesti nella vita lieta.
I'userei parole ancor più gravi.
Che l'avarizia vostra il mondo attrista
Calcando i buoni, e su levando i pravi.
Di voi pastor s'accorse 'l Vangelista etc.

Cum igitur ob summarum clavium reverentiam, quas Nicolaum pontificem habuisse in terris confitetur, ne in inferno quidem Dantes audeat contumeliose illum alloqui: certe non Antichristum, sed verum Christi vicarium fuisse illum censebat, etiamsi ob avaritiam cum meretrice illa de Apocalypsi eundem conferri posse judicaverit. Deinde quis neget veteres Patres doctissimosque Scripturae sanctae interpretes uni Danti anteponendos esse? Porro nullus unquam veterum hunc locum Apocalypsis de romana Ecclesia, aut summo ejus pontifice accipiendum esse docuit. Sanctus Augustinus tract. in psalm. 26. et Arethas, Haymo, Beda et Rupertus in comment. hujus cap. 17. Apocal. per magnam illam meretricem universam diaboli civitatem, idest, omnem impiorum multitudinem significatam volunt. Caeteri. ut Tertullianus et Hieronymus supra citati, de Roma quidem locum illum exponunt, sed de Roma ethnica et imperatoribus ejus paganis, qui Christi Ecclesiam in ipsa urbe ita persequebantur, ut plane juxta verba Joannis meretrix illa magna ebria dici posset de sanguine martyrum Jesu. Sed jamdudum Roma ad Christi fidem per apostolorum principes conversa, ut idem sanctus Hieronymus ait lib. 2. contra Jovinianum, blasphemiam in fronte scriptam Christi confessione delevit, et ut magnus loquitur Leo, sermo de ss. Petro et Paulo, *De magistra erroris discipula facta es veritatis: et per ejusdem sancti Petri sedem caput orbis effecta latius praesides religione divina, quam dominatione terrena.*

CAPUT XVI.

Tertium ad sacrificium missae pertinet, et in illis verbis continetur:

Cant. 33. del Purgatorio.
Sappi che 'l vaso che 'l serpente ruppe
Fu e non è: ma chi n'ha colpa creda
Che vendetta di Dio non teme suppe.

Hunc enim locum Adversarius ita exponit, ut velit, vas quod fuit et non est, esse romanam Ecclesiam designatam per bestiam illam, de qua dicitur in Apocalypsi cap. 17. fuit et non est, et quia *suppa* lingua italica significat panem vino maceratum, scribit impius iste juvenis, per eam vocem significari Eucharistiam, ac sententiam Dantis esse non placari Deum sacrificiis catholicorum sacerdotum, quae in specie panis et vini Domino offeruntur. Et quidem quod attinet ad vas illud confractum, non negamus eo vase romanam Ecclesiam designari, quam Dantes ob corruptam morum disciplinam in deterius mutatam cum cerneret, dixit, fuisse, sed non esse: quod autem dixit non esse, per comparationem accipiendum est, non absolute, neque enim significare voluit, non esse jam Romae Ecclesiam, sed non esse talem qualis aliquando fuerat, si de moribus et vitae integritate agatur, nam alioqui Ecclesiam Romae esse, et summos pontifices Christi locum in terris gerere ex ipso Dante paulo post luce clarius ostendemus. In eo vero quod de pane et vino scripsit Dantes, explicando, toto coelo adversarius aberravit; nam Landinus, qui commentaria in Dantem scripsit, ubi ad hunc locum venit, ex testimonio Imolensis antiqui interpretis hujus poëtae, et ex monumentis quibusdam filii ejusdem Dantis, et ex communi Florentinorum consensu docet, allusisse Dantem hoc loco ad superstitionem, quae suo tempore vigebat Florentiae; existimabant enim illius aetatis homines eos qui homicidium perpetrassent, non posse in manus inimicorum devenire, si super occisi tumulum panem vino maceratum comedissent, atque ea de caussa cognati ejus. qui caesus fuerat, diligenter tumulum custodiebant, ne forte homicidae super eum tumulum cibo illo vescerentur, antequam caedem alia caede ulti essent. Ad hanc igitur sui temporis consuetudinem, sive potius superstitionem, Dantes respiciens, minatur divinam vindictam iis, qui Ecclesiam male vivendo deformant: atque addit eis minime profuturum superstitionem illam, quam sibi prodesse parricidae falso atque impie credunt.

CAPUT XVII.

Sequitur Quartum caput, quo carmina illa continentur, quibus Lutherum a Dante praesignificatum Adversarius credit.

Cant. ult. del Purgatorio.
Non sarà tutto tempo senza reda,
L'aguglia, che lasciò le penne al carro
Perchè divenne mostro, e poscia preda.
Ch'i veggio certamente, e però 'l narro
A darne tempo già stelle propinque
Sicure d'ogni intoppo, e d'ogni sbarro
Nel quale un cinque cento dieci e cinque
Messo di Dio anciderà la fuja
E quel gigante che con lei delinque.

Hic Adversarius, ut se acutissimum aenigmatum interpretem esse demonstret, tempus significari affirmat, quo Lutherus conciones suas adversus Ecclesiam et summos pontifices exorsus est. Is enim annus fuit quingentesimus septimus decimus su-

pra millesimum. Parum autem interest inter annum quingentesimum quintum decimum notatum a Dante, et annum quingentesimum septimum decimum quo Lutherus apparuit. Sed non advertit novus iste Oedipus, Dantem per eum numerum non tempus, sed personam significasse, non enim ait, anno quingentesimo quinto decimo nuncius Dei venit, sed tempus erit, cum quidam a Deo missus adveniet, qui per numerum 515. significatur. in qua re imitari voluit Dantes locum illum cap. 13. Apocalypsis, ubi nomen Antichristi per numerum 666. describitur. Deinde si numerum annorum Lutheranae praedicationis Dantes praevidisset, cur a vero per integrum biennium aberrasset? cur etiam mille annos omisisset? Adhaec cum tam aperte Dantes per nuncium illum Dei imperatorem designet, cum dicat, non semper aquilam haerede carituram, unde quaeso in mentem venire potuit ulli homini, ut per eum nuncium Lutherum ex monacho apostatam ac privatum hominem intelligeret? et cum Dantes praedicat, nuncium illum non solum oppressurum meretricem, sed etiam gigantem, qui cum ea fornicabatur, et per gigantem adversarius noster Philippum Pulchrum Galliarum regem, qui Clementis V. temporibus vixit, significatum fuisse concedat, quanta quaeso amentia fuit, per eum nuncium Lutherum accipere et interpretari, quasi Lutherus Philippum illum debellaturus esset, qui ante obiit quam Lutherus nasceretur? Vera igitur expositio, quae ex ipsius Dantis testimonio colligitur, haec est, per numerum quingentorum quindecim, nomen describitur trium literarum videlicet, dux, siquidem numerus ille latine sic scribitur DXV. eaedem vero literae transpositae faciunt DUX. Porro per eum ducem principem Veronae intelligi voluit, qui Chanes Scaligerus nominabatur, cum enim ab eo principe multa beneficia Dantes accepisset, atque ei more poëtico adulari vellet, praedicit fore, ut is aliquando imperio romano ac praesertim per omnem Italiam potiatur: et non solum Ecclesiam ditione temporali spoliet, sed etiam regem Galliae Philippum in ordinem redigat. Id ita esse perspicuum est ex primo cantico de rebus inferorum, ubi similia praedicens et nomen canis exprimit, et civitatem ejus describit:

Molti son gli animali a cui s'ammoglia,
E più saranno ancora in fin che 'l veltro
Verrà che la farà morir con doglia.
Questi non ciberà terra, nè peltro.
Ma sapienza ed amore e virtute
E sua nazion sarà tra Feltro e Feltro.

Sita enim Verona est inter Feltrum Romandiolae, et Feltrum Marchiae Trivisanae. Idem etiam aperte colligitur ex cantic. 17. Paradisi. Caeterum vaticinium istud non alium exitum habuit, quam inanis adulatio, et poëticum somnium merebatur.

CAPUT XVIII.

Restat postremum caput, in quo adversarius indulgentias pontificias a Dante reprehendi credit, haec sunt verba Dantis:

Cant. 29. del Paradiso.
Ma tal uccel nel becchetto s'annida,
Che s'il volgo 'l vedesse, vederebbe
La perdonanza, di che ei si confida.

Sed hic locus nihil omnino facit contra indulgentias, siquidem ut exponit Landinus, et res ipsa clamat, eos concionatores Dantes reprehendit, qui falsas indulgentias praedicant, et turpis lucri gratia venias peccatorum auditoribus pollicentur, cum pontificis testimonium nullum proferre possint, quos quidem concionatores, si qui jam sunt, ut impostores et falsarios catholici omnes reprehendunt; loqui autem de ejusmodi Dantem impostoribus patet ex versibus qui proxime sequuntur.

Per cui tanta stultizia in terra crebbe,
Che senza prova d'alcun testimonio,
Ad ogni promission si correrebbe

et paulo infra:

Pagando di moneta senza conio.

Ubi significat, ejusmodi concionatores iis, a quibus eleemosynas accipiunt ratione indulgentiae, solvere pecunias sine impresso ullo signo, quae nihil valent.

CAPUT XIX.

Atque hactenus respondimus ad ea, quae ex Dante protulit adversarius, nunc audire eum necesse erit ex eodem Dante, quae forte non cuperet. Proferemus enim testimonia plurima atque apertissima Dantis, non solum pro summa roman. pontificis auctoritate et dignitate, sed etiam pro aliis nonnullis fidei nostrae capitibus, ut adversarius intelligat, se Dante judice non modo caussa cecidisse, sed etiam plane haereticum et impium esse.

De sancto Petro sic loquitur Dantes:

Cantic. 24. del Paradiso.
.... O luce eterna del gran viro,
A cui nostro Signor lasciò le chiavi,
Ch'ei portò giù da questo gaudio miro.

De urbe Roma sic:

Cantic. 2. del Inferno.
Non pare indegno ad uomo d'intelletto,
Ch'ei fu de l'alma Roma, e di suo impero
Nell'empireo ciel per padre eletto.
La quale, e 'l quale a voler dire il vero
Fur stabilite per lo loco santo
V'siede il successor del maggior Piero.

Audisne, Romam non Antichristi locum esse, sed urbem almam et locum sanctum, de coelo stabilitum, ubi successor Petri sedem habet?

Alio loco Nicolaum III. papam jam defunctum sic alloquitur:

Cantic. 19. dell'Inferno.
E se non fusse, ch'ancor le mi vieta
La riverenzia delle somme chiavi
Che tu tenesti nella vita lieta,
Io userei parole ancor più gravi.

Audisne qua reverentia Dantes pontificem, etiam mortuum prosequatur, licet ei,praeter caeteros infensus esset.

Alio loco describens captivitatem Bonifacii VIII. ita cecinit:

Cant. 20. del Purgatorio.
Veggio in Anagna entrar lo fior d'aliso,
E nel vicario suo Cristo esser catto.
Veggiolo un'altra volta esser deriso;
Veggio rinovellar l'aceto e'l fiele,
E tra vivi ladroni esser anciso.
Veggio'l novo Pilato sì crudele,
Che ciò no'l sazia, ma senza decreto
Porta nel tempio le cupide vele.
O Signor mio quando sarò mai lieto
A veder la vendetta, che nascosa
Fa dolce l'ira tua nel tuo secreto.

Audisne illum ipsum pontificem Bonifacium,quem ob malos ejus mores, vel ob contrariam factionem Dantes saepe reprehendit, vicarium Christi nominari, et injuriam illi factam, Christo factam judicari? Non igitur Dantes more Lutherico et Calvinistico pontificem summum Antichristum esse putabat, etiamsi alioqui illum reprehenderet, quod vitam et mores minus probatos habere videretur.

Alio loco de eodem sic loquitur:

Cant. 22. dell'Inferno.
Nè sommo officio, nè ordini sacri
Guardò in sè.

Audisne ut summum officium , sacrosque ordines cum pravis moribus in Bonifacio Dantes agnoscat?

Alio loco scribit se occurrisse animae Adriani V. pontificis, et continuo in genua procubuisse ut cum ea anima loqueretur ob summam dignitatem , quam in terris gesserat:

Cant. 19. del Purgatorio.
Io m'ero inginocchiato, e volea dire,
Ma com'io cominciai ed ei s'accorse
Solo ascoltando del mio riverire,
Qual cagion, disse, in giù così ti torse?
E io a lui per vostra dignitate.

Alio loco de papa Agapeto ita scribit:

Cant. 6. del Paradiso.
Ma benedetto Agapito, che fue
Sommo pastore alla fede sincera
Mi ridrizzò con le parole sue.

Alio loco de Clemente V. quem praeter omnes alios reprehendere solet, scribit:

Cant. 30. del Paradiso.
E fia perfetto nel foro divino.
Allor tal che in palese ed in coverto
Non anderà con lui, con un camino;
Ma poco poi sarà da Dio sofferto
Nel santo officio.

Alibi contra eos, qui sectarios audiunt omissa doctrina Ecclesiae, ac summi pastoris,ut hoc tempore Lutherani et Calvinistae faciunt:

Cant. 5. del Paradiso.
Siate cristiani a movervi più tardi,
Non siate come penne ad ogni vento,
Et non crediate ch'ogni acqua vi lavi,
Avete il vecchio e'l novo Testamento,
E'l pastor della Chiesa che vi guida,
Questo vi basti a vostro salvamento.

Alio loco docet merita operum bonorum, quae Adversarius noster cum magistro suo Calvino non agnoscit:

Cant. 25. del Paradiso.
Speme, diss'io è un attender certo
Della vita futura, il qual produce
Grazia divina, e precedente merto.

Alio loco asserit arbitrii libertatem,cujus ne nomen quidem Calvinistae ferre possunt:

Cant. 1. del Paradiso.
Lo maggior don, che Dio per sua larghezza
Fesse creando, e alla sua bontate
Più conformato, e quel ch'ei più apprezza,
Fu della volontà la libertate,
Di che lè creature intelligenti
E tutte e sole furo, e son dotate.

Et alibi de eodem libero arbitrio:

Cant. 18. del Purgatorio.
Questo è'l principio là onde si piglia
Cagion di meritare in voi secondo,
Che buoni e rei amori accoglie e viglia.

Alio loco signum crucis approbat,a quo Calvinistae non minus quam daemones fugiunt:

Cant. 2. del Purgatorio.
Poi fece il segno lor di santa croce.

Alio loco invocationem sanctorum describit, quae idololatria a Calvinistis judicatur:

Cant. 13. del Purgatorio.
Udì gridar, Maria ora per noi
Gridar, Michele, e tutti gli altri Santi.

Item alibi inducit s. Bernardum sic loquentem de intercessione b. Virginis Mariae:

Cant. 32. del Paradiso.
Orando grazia convien che s'impetri
Grazia da quella che puote aitarti.

Item alibi ad eandem Virginem :

Cant. ultimo del Paradiso.
Donna sei tanto grande, e tanto vali
Che qual vuol grazie. e a te non ricorre
Sua disianza vuol volar senz'ali.

Alio loco de reliquiarum veneratione:

Cant. 25. del Paradiso.
Mi disse mira, mira, ecco'l Barone
Per cui là giù si visita Galizia.

Alio loco de imaginibus:

Cant. 4. del Paradiso.
E santa Chiesa con aspetto umano
Gabriel, e Michael vi rappresenta,
E l'altro che Tobia rifece sano.

Alio loco de votis, quae sine pontificis auctoritate, commutari nequeunt, in quo se maxime alienum ab haereticis nostri temporis Dantes ostendit:

Cant. 5. del Paradiso.
Ma non trasmuti carco alla tua spalla,
Per suo arbitrio alcun senza la volta,
E della chiave bianca e della gialla.

Alio loco contra quosdam, qui virginem Deo dicatam ex monasterio sanctae Clarae rapuerunt, quod nostro tempore fecit Lutherus, tantopere ab Adversario laudatus:

Cant. 3. del Paradiso.
Dal mondo per seguirla giovinetta
Fuggiimi. e nel suo abito mi chiusi,
E promisi la via della sua setta.
Uomini poi al mal più ch'al ben usi
Fuor mi rapiron della dolce chiostra,
Dio lo si sa qual poi mia vita fusi.

Alio loco de poenis purgatorii, quas Calvinistae ut fabulas rident:

Cant. primo dell'Inferno.
Color, che son contenti
Nel foco, perchè speran di venire
Quando ch'e'sia, alle beate genti.

Alio loco de suffragiis pro defunctis, quae similiter negantur a Calvinistis:

Cant. 26. del Purgatorio.
Fagli per me un dir di Pater nostro,
Quanto bisogna a voi di questo mondo,
Ove poter peccar non è più nostro.

Item alibi de eadem re:

Cant. 11. del Purgatorio.
Ben si dee lor aitar lavar le note,
Che portaron quinci. sì che mondi e lievi
Possan uscir alle stellate rote.

Alio loco de duobus gloriosissimis ducibus minorum et praedicatorum:

Cant. 11. del Paradiso.
Due principi ordinò in suo favore,
Che quindi e quinci le fusser per guida
L'un fu tutto Serafico in amore,
L'altro per sapienzia in terra fue
Di cherubica luce uno splendore.

Item ibidem de approbatione regulae sancti Francisci per apostolicam sedem:

E regalmente sua dura intenzione,
Ad Innocenzio aperse, e da lui ebbe
Primo sigillo a sua religione.

Item:

Di seconda corona redimita
Fui per Onorio dall'eterno spiro
La santa voglia d'esso archimandrita.

Item de primis sociis sancti Francisci:

Cant. 12. del Paradiso.
. . . . il venerabile Berardo
Si scalzò prima, e dietro a tanta pace
Corse, e correndo li parve esser tardo.
O ignota ricchezza, o ben ferace:
Scalzasi Egidio, scalzasi Silvestro.
Dietro a lo sposo sì la sposa piace.

Sed finis sit: neque enim omnia adducere debemus, et haec abunde sufficiunt, ut juvenem illum, qui Dantem judicem appellavit, si frontem habet, erubescere cogat.

CAPUT XX.

Responsio ad ea, quae adferuntur ex Petrarcha.

Transeo nunc ad ea, quae ex Francisco Petrarcha in medium Adversarius protulit, ea sunt partim cantica quaedam, partim fragmenta epistolarum, sed omnia in unam atque eandem sententiam conveniunt, ut videlicet romanam curiam multorum vitiorum accusent, ac propterea etiam Babylonem quandam nominari posse affirment. Fateor illa in libris Petrarchae exstare, sed quae vitia hominum damnent, non pontificum, aut sedis apostolicae dignitatem imminuant, id quod ipse testatur lib. 11. Senilium epistolarum ad Franciscum pontificis maximi secretarium scribens. Nam cum admoneretur, ne tam multa scriberet in cardinales, aliosque rom. curiae praelatos, respondit, se non homines, sed vitia hominum insectari, neque id facere, quod sibi nocuerint, sed quia injuriam male vivendo faciunt romanae urbi, Ecclesiae Dei, Christo ipsi, atque apostolis ejus Petro et Paulo. Nam alioqui in iisdem libris innumerabilia extant loca, ex quibus fides et cultus Petrarchae erga summam illam ac Deo proximam romani pontificis potestatem agnoscas, lib. 1. Senilium epistolarum ad Talanandum cardinalem. Quis, inquit, quaeso non stupeat, simulque non gaudeat, si amicus sit vicario Jesu Christi? lib. 7. Senilium ad Urbanum V. pontificem, quem ut Romam redeat adhortatur, Mihi, inquit, apud te, summum culmen Ecclesiae, non de mea aetate, sed de tua humanitate fiducia nascitur; audio enim te libenter audire, quae vera sunt, etsi acria sint: falsa autem quamvis dulcia, aspernari; neque id mirum; Veritatis vivae vicarius es in terris; et infra: Ubicumque rite colitur Christi nomen, illic sedem tuam esse nec nego nec dubito. Illud mihi non negetur, quod inter omnes alias singulare tecum aliquid, immo quamplurimum, habeat urbs Roma. Caeterae enim omnes suos habent sponsos, tibi quidem uni subditos, sed suis ecclesiis praesidentes: illa vero nullum habet, nisi te. Itaque summus in reliquis, in romana urbe solus es pontifex, solus sponsus; et infra, Quo a-

nimo, da quaeso, misericors Pater, temerarie devotioni meae veniam, quo, inquam, animo tu ad ripam Rhodani sub auratis tectorum laquearibus somnum capis, et Lateranum humi jacet; et ecclesiarum mater omnium tecto carens et ventis patet ac pluviis; et Petri et Pauli sanctissimae domus tremunt; et apostolorum. quae nunc aedes fuerant, jam ruina est, informisque lapidum acervus lapideis quoque pectoribus suspiria extorquens? et infra: Romam almam ac sacrosanctam urbem, reginam urbium, arcem christianae fidei, locum Deo gratum, hominibus venerandum, sacram tellurem, rerum caput, non semel appellat: et ibidem: Nullam esse toto orbe terrarum civitatem, ubi magis religio ac devotio erga res divinas conspiciatur, affirmat. Ibidem de Bonifacio papa VIII. Ananiae a Columnensibus comprehenso loquens: Nulla, inquit, homini in vicarium Dei sui caussa sufficiens est offensionis. Idem lib. 9. Senilium ad eundem Urbanum: Vere, inquit, summus ac romanus est pontifex, vere Urbanus, vere Petri successor, vere vicarius Jesu Christi. Item in eodem libro ad Franciscum Brunum scribens. Illud, inquit, neque tuum, neque cujusquam animum moveat, quod papam romanum quo nihil majus, immo cui par nihil orbis habet, alloquor; quasi illius reverentia stylum cohibere debuerit, mihi enim ut vides, magna hinc pars fiduciae orta est, quod vicario veritatis nulla veri particula occultanda videretur. Idem lib. 11. Senilium, epist. ult. Roma, inquit, proculdubio sacrosanctissimus mundi locus est, ubi Christianus verus et vivere optet et mori. Idem in apologia contra Galli calumnias: Non quidem, inquit, sic insanus sum, ut romano pontifici legem ponam, cum ipse sit legifer omnium Christianorum. Idem lib. 1. Invectivarum contra medicum, romano pontifici, inquit: Omnes. qui christiano nomine gloriamur, non modo consilium, sed obsequium insuper et obedientiam debemus. Neque vero solum de summi pontificis dignitate multo aliter sentit Petrarcha, quam adversarius crederet; sed etiam de caeteris omnibus fidei nostrae capitibus. Nam lib. 11. Senilium ad Bonaventuram scribens, laudat monachum quendam, quod et monasticam vitam religiose duxerit, et missas devotissime celebraverit, lib. 13. in epist. ad Franciscum Brunum, orat pro anima pontificis defuncti, lib. 14. in epist. ad Philippum cardinalem multa scribit de sacra illa spelunca, in qua sancta Maria Magdalena habitasse dicitur, eamque illo carmine invocat:

Dulcis amica Dei lachrymis inflectere nostris;
Atque humiles attende preces, nostraeque saluti
Consule, namque potes.

In lib. 2. de vita solitaria cap. 11. Sacra stigmata sancti patris Francisci et ordinem ab illo institutum debitis laudibus celebratum, lib. 1. de otio religiosorum monachos sic alloquitur: O felices animae, o excubitores assidui intentique; o sollicita et devota Christi mancipia, proque brevi servitio non libertatem modo perpetuam, sed ingenuitatem filiationemque promerita, o mercimonium optabile, faustaque rerum alternatio, servire modicum, non ut diu regnes, sed ut semper. Denique, ut alia praetermittam, extat etiam ipsius Petrarchae testamentum, in quo multa sunt catholici animi signa; sed illud in primis, quod b. Virginem ac sanctos caeteros magna devotione implorat. Nec solum latinis. seriisque operibus, sed etiam in italicis illis versibus, quos tantopere adversarius admiratur, et in libello, quos de vitis pontificum et imperatorum conscripsit, et summum pontificem Christi vicarium vocat, et alia non pauca scribit adversus ea, quae nostri temporis haeretici docent, De summo pontifice ita loquitur:

E'l vicario di Cristo con la soma
De le chiavi, e del manto al nido torna:
Sì che s'altro accidente nol distorna
Vedrà Bologna, e poi la nobil Roma.

Item alibi Ludovicum IV. imperatorem non alia de caussa solum idolum appellat, et nomen habere dicit sine re; nisi quia summi pontificis auctoritate, et ab imperio dejectus, et extra communionem fidelium ejectus fuerat.

Latin sangue gentile
Sgombra da te queste dannose some;
Non fare idolo un nome
Vano senza soggetto.

Alio loco romanam urbem domicilium Dei nomina, quia videlicet sedes est vicarii ejus:

Le donne lagrimose, e'l volgo inerme
De la tenera etate, e i vecchi stanchi;
E'hanno sè in odio e la soverchia vita,
E i neri fraticelli, e i bigi, e i bianchi
Con l'altre schiere travagliate e inferme,
Gridan: o Signor nostro aita, aita:
E la povera gente sbigottita
Ti scuopre le sue piaghe a mille a mille.
Ch'Annibale, non ch'altri farian pio.
E se ben guardi a la magion di Dio
Ch'arde oggi tutta, assai poche faville
Spegnendo, fien tranquille
Le voglie che si mostran s'infiammate,
Onde sien l'opre tue nel ciel lodate.

Alio loco pie describit peregrinationem ad urbem Romam, et cultum fidelium erga sacras reliquias atque imagines, quas vos Calviniani irridere soletis:

Movesi'l vecchiarel canuto e bianco
Del dolce luogo, ove ha sua età fornita,
E da la famigliuola sbigottita,
Che vede 'l caro padre venir manco:
Indi traendo poi l'antico fianco
Per l'estreme giornate di sua vita;
Quanto più può col buon voler s'aita
Rotto da gli anni, e dal camino stanco.
E viene a Roma seguendo il desio
Per mirar la sembianza di colui,
Ch'ancor là su nel ciel vedere spera.

Alio loco Virginem Deiparam magno affectu implorat: et simul damnat amores et amatoria cantica, quae juveni sibi exciderant:

Per te può la mia vita esser gioconda,
S'a'tuoi prieghi, o Maria,
Vergine dolce e pia,
Ove 'l fallo abbondò, la grazia abbonda.
Con le ginocchia de la mente inchine.
Prego che sia mia scorta,
E la mia torta via drizzi a buon fine.

Et infra:

Mortal bellezza, atti e parole m'hanno
Tutta ingombrata l'alma;
Vergine sacra ed alma
Non tardar, ch'io son forsi all'ultim'anno.
I dì miei più correnti, che saetta
Fra miserie e peccati
Sonsen' andati: sol morte n'aspetta.

Et infra:

Se dal mio stato assai misero e vile
Per le tue man resurgo,
Vergine, i'sacro e purgo
Al tuo nome, e pensieri, e'ngegno e stile;
La lingua e'l cor, le lagrime e sospiri
Scorgine al miglior guado;
E prendi in grado i cangiati desiri.

His adjungam duo illa cantica, ubi deplorat pretiosum tempus in nugis, idest, in amatoriis versibus amissum:

Tennemi amor anni vent'uno ardendo
Lieto nel foco, e nel duol pien di speme;
Poichè Madonna, e'l mio cuor seco insieme
Saliro al Ciel, diece altri anni piangendo.
O mai son stanco, e mia vita riprendo
Di tanto error; che di virtute il seme
Ha quasi spento; e le mie parti estreme,
Alto Dio, a te devotamente rendo.
Pentito e tristo dei miei sì spesi anni,
Che spender si doveano in miglior uso,
In cercar pace ed in fuggir affanni.
Signor, ch'in questo carcer m'hai rinchiuso
Trammene salvo da gli eterni danni
Ch'io conosco 'l mio fallo e non lo scuso.

I' vo piangendo i miei passati tempi,
I quai posi in amar cosa mortale,
Senza levarmi a volo avendo io l'ale
Per dar forsi di me non bassi esempi.
Tu che vedi i miei mali indegni ed empi,
Re del Cielo invisibile, immortale,
Soccorri all'alma disviata e frale,
E'l suo difetto di tua grazia adempi.
Sì che s'io vissi in guerra, ed in tempesta,
Mora in pace ed in porto; e se la stanza
Fu vana, almen sia la partita onesta.
E quel poco di viver che m'avanza,
E al morir degni esser tua man presta;
Tu sai ben, ch'in altrui non ho speranza.

CAPUT XXI.

Claudam hunc locum cum illis ejusdem Petrarchae testimoniis, quae in eo libro italico continentur, quem scripsit de vita et moribus pontificum romanorum. Omittam autem, quae ille dicit de pontificibus, qui ante ipsius tempora sederant, quos tamen ut plurimum laudat, ea solum testimonia, quae ad eos pertinent, quos ipse optime noverat, Joannem videlicet XXII. Benedictum XII. Clementem VI. Innocentium VI. et Urbanum V. de Joanne sic loquitur: *Costui fu ottimo e glorioso pastore; fece molti beni; et haeretici per zelo della fede condannò.*

De Benedicto. *Fu nell'adolescenza di buona et intera vita, dipoi maestro in theologia, e fatto che fu papa, riformò l'Ordine di s. Benedetto. Nel dare i beneficii era duro, havendo grande cura, che non fussero conferiti a chi non gli meritava. Era fervido nella fede, e nelle buone opere zelatore; et però era ad alcuni non troppo caro. Fu rigido et aspro in modo, che fingeva di non riconoscere li parenti, dicendo, che il papa non ha parenti.*

De Clemente: *Fu et per nome, et per fatti di molte virtù pieno.* De Innocentio: *Fu grandemente de'religiosi amatore. Fu in ragione canonica eccellente. All'ultimo havendo santamente tradotta la vita, si morì.* De Urbano: *Fu nelle sacre Scritture dottissimo, e santamente visse.* Haec sunt Petrarchae testimonia de pontificibus romanis, quorum temporibus ipse vixit; quae quidem non ab assentationis studio, sed a veritatis amore profecta non dubitabit, qui cogitabit ea scripta post obitum omnium illorum fuisse, et ab eo qui et liberrime vitia romanae curiae taxare solebat, et qui nihil unquam a romano pontifice ambierat, et oblatum etiam episcopatum constantissime recusavit, ut ex variis ejus epistolis cognosci potest. Ex tot locis, a nobis adductis, tria quaedam colligi possunt; Primum non potuisse Petrarcham, cum Romam, sive Avenionem ob curiam summi pontificis Babylonem appellavit, de fide, de religione, de potestate ecclesiastica, sed de vitiis tantum, quae tunc vigebant ea dicere. Neque illi unquam venisse in mentem quod adversarii mentiuntur, ut scriberet romanum pontificem Antichristum factum, aut Ecclesiam ipsam romanam ab antiqua fide degenerasse. Quomodo enim Antichristum esse crederet, quem tot in locis vicarium Dei nominare non dubitat? Aut quando romanam urbem Antichristi sedem esse diceret, qui eam almam, sacrosanctam, domicilium Dei, locum Deo gratum, arcem christianae fidei, sacram tellurem, sacrosanctissimam sedem appellat, ubi omnis verus christianus et vivere optet et mori? An vero placere illi unquam potuisset nefarium istud bellum in summum Ecclesiae catholicae pastorem et patrem, ad quod reges inflammare Adversarius noster pro viribus nititur, cum disertis verbis scriptum reliquerit, nullam esse posse homini christiano in vicarium Dei sui sufficientem caussam offensionis? Deinde ex iisdem locis intelligemus Pium V. pontificem nullam fecisse Petrarchae injuriam, quod tria ejus cantica abradi jusserit. Nam si Petrarcha suspicari potuisset, futuros fuisse aliquando homines, qui ejus versibus abuterentur ad fidem catholicam labefactandam, atque ad eos confirmandos errores, quos ipse toto pectore execrabantur, sine dubio manibus ipse suis versus illos in ignem conjecisset. Quin etiam, si summus pontifex, quem ille tam frequenter vicarium Dei sui nominare so-

lebat, totum illud opus amatoriarum cantiuncularum flammis adjudicaret. Equidem arbitror spiritum ejus in coelesti Hierusalem, ut ex ejus poenitentia pie confido, cum Deo conjunctum, ingenti laetitia perfundendum; et Deo atque ejus vicario de ea re gratias acturum. Cur enim non gauderet, si cerneret opus illud exuri, cujus ipsum jam antea poenituerat: quod multis caussa sempiterni exitii esse posset; ob quod denique vix ipse gehennae ignem effugisset? Cognoscimus ad extremum ex iisdem illis locis, adversarium nostrum,vel ipso Petrarcha teste, seu potius judice, judicem enim Adversarius fecit, haereticum esse; atque adeo extra veram Christi Ecclesiam cum apostatis et fugitivis contra veritatem arma gerere. Siquidem Petrarcha, ut supra demonstravimus, in ea fide et religione vivebat, quae romanam Ecclesiam, ut omnium ecclesiarum parentem veneratur;quae summum pontificem Christi vicarium, totiusque orbis christiani patrem et pastorem agnoscit; quae reliquias, atque imagines Christi et sanctorum colit; quae b. Virginem et sanctos caeteros invocat;quae pro defunctis orat; quae monasticam vitam laudat. Atque hanc solam unicam et veram esse religionem idem Petrarcha in lib. 1. de remediis utriusque fortunae apertissime docet.Adversarius autem eorum se socium esse fatetur, qui pro romana Ecclesia genevensem synagogam; Pro summo pontifice Christi vicario, Lutherum, aut Calvinum, vicarium Satanae colunt; Orare pro defunctis otiosum, sanctos invocare impium credunt. Sanctorum reliquias, atque imagines tantum abest.ut venerentur, ut etiam illas in flumina, istas in ignem abjiciant. Monasticen vero tanto prosequuntur odio.ut potius lupanaria, quam monasteria tolerare posse videantur. Quare nulla dubitatio remanet, quin.Petrarcha judice, inter hostes verae fidei numerandus sit nobilis ille juvenis, qui ad Petrarchae, quasi egregii cujusdam prophetae, in gravissima caussa religionis judicium provocavit.

CAPUT XXII.

Responsio ad ea, quae ex Joanne Bocacio adferuntur.

Unus restat Bocacius ex ternario illo testium numero omni exceptione majorum, ex quibus vulgo Italorum summum pontificem Antichristum esse persuadere voluit Adversarius.Sed quam ingeniose et argute Bocacius fabulas texit; tam imperite atque inepte juvenis noster argumenta concinnat. Producit enim in medium ex Bocacii fabulis pauca quaedam loca,in quibus vitia clericorum et monachorum attinguntur. Sed ex iis non sequi, ut propterea falsa religionis, fideique doctrina habenda sit (ut Adversarius vellet) ipse idem Bocacius docet. Nam in secunda fabula, quam imprudenter adversarius praeter caeteras elegit, ut eam nobis objiceret, scribit quidem Bocacius multa, et gravia esse vitia romanae curiae; sed addit hoc ipsum manifestum argumentum esse veritatis fidei ac religionis, quae Romae colitur. Cum enim non solum pagani et haeretici illam oppugnent, sed etiam ipsi, qui eam profitentur ac docent, moribus perversis destruere, ut ipse quidem loquitur,atque ad nihilum redigere moliantur, et ea tamen semper vigeat ac floreat, quis, ambigere possit, quin ea sit opus Dei et non humano consilio, prudentia, viribus, romanam religionem consistere, sed ejus qui dixit: *Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam*; *et portae inferi non praevalebunt adversus eam?* In prima quoque fabula jure Bocacius a catholicis reprehenditur,quod sacramentum Confessionis, atque extremae Unctionis, fabulae fundamentum fecerit. Caeterum in illa ipsa fabula satis ostendit nil sibi commune fuisse cum Novatoribus istis, qui praeter Baptismum et Eucharistiam nulla alia sacramenta recipiunt. Siquidem ipse cum honore de sacramento Confessionis et Unctionis extremae,necnon de religioso illo sacerdote, quem ut ministrum sacramentorum illorum introducit, semper loquitur;et in extrema fabula perditum illum execratur ac damnat, qui sancto viro sacerdoti suo imposuit, et ad sacrosancta illa mysteria plane indignus accessit. Neque vero in caeteris fabulis sui dissimilis fuit. Etsi enim passim monachorum ac sanctimonialium vitia sub occasione fabularum carpat, non tamen inde colligit,quod Adversarius facit, monasticen ipsam universe esse damnandam; sed contra potius eos reprehendit, qui sanctimoniam ac decorem religiosorum male vivendo obscurant. Quorsum igitur, inquies pontificum jussu hae fabulae ita corriguntur, ut ubique nomina sacerdotum, monachorum, sanctimonialium,aut deleantur, aut in alia commutentur?Caussa est in promptu. Nescit enim vulgus, cujus manibus vulgares ejusmodi libri teruntur assidue,vitium a persona et mores a dignitate secernere. Si sacerdotes ac monachos flagitiorum ac scelerum argui videat, facile sacerdotium ipsum ac monachatum contemnit: neque cogitat, quod paucorum est, non esse omnibus tribuendum; neque ordinis sanctitate personarum vitiis inquinari; nec pauci sunt, qui sacerdotum vitia libentius multo quam virtutes imitari velint. Quin etiam licere sibi credunt, quod sacerdotes, sive recte, sive perperam agunt. Quanti autem facienda sit sacerdotum bona existimatio, vel ex uno illo imperatoris Constantini facto, ab omnibus scriptoribus mirifice laudato,colligi potest. Quod ego, quia ad rem nostram non parum facere videtur, Theodoreti verbis referam lib. 1. histor. cap. 11. Erant, inquit.quidam calumniandi studio flagrantes, qui quosdam episcopos accusabant, et criminationis libellos imperatori offerebant.Ille istis ante concordiam constitutam acceptis, primum cum eos vinculo constrinxisset,annuloque suo obsignasset, servari jussit. Deinde cum concordiam inter eos conciliasset, libellos in medium adductos, illis ipsis praesentibus, igne absumendos curavit; jurejurando adjecto, se ne verbum quidem in illis scriptum per legisse; nam sacerdotum, inquit, vitia non sunt populo aperienda; ne ille inde caussa offendiculi arrepta licenter peccare aggrediatur. Quin etiam eum hoc quoque adjecisse memorat: Si suis oculis episcopum alienae uxori stuprum inferre forte videret, facinus illud nefandum suo paludamento se obtecturum, ne

facinoris aspectus eos, qui idem ipsum cernerent, ulla ex parte laederet. Haec Theodoretus. Sanctus autem Cyprianus longius etiam progressus scribit Christum ipsum, et apostolos ejus, de sacerdotibus aaronicis, licet jam sacrilegi, atque impii essent, tamen ob ipsum, quamvis inane nomen, et umbram quamdam sacerdotii, honorifice esse loquutos. Quod si vera crimina sacerdotum populo aperienda non sunt, et verenda Patrum non cum maledicto Cham detegenda, sed potius cum optimis ejus fratribus contegenda, quis ferat eos, qui oblectandi gratia falsa crimina affingunt, aut fabulosis narrationibus in contemptum eos adducunt? Poteram hoc loco multa quoque ex libris Joannis Bocacii afferre, ex quibus intelligeret juvenis noster in caussa religionis se cum caeteris Calvinistis ab hoc etiam auctore damnari. Nam in libro qui inscribitur Corbaccio, et in altero, qui dicitur Filocopo multa Bocacius de invocatione b. Mariae, de laude virginitatis, de libero arbitrio, de igne purgatorio, de precibus pro defunctis, de sacrificio missae plane catholice scribit. Sed nolui tam multa italica verba huic nostro latino opusculo inserere, neque tam saepe de rebus iisdem verba facere.

CAPUT XXIII.

Jam vero quoniam Adversarius tribus testibus probare conatus est plurima esse vitia catholicorum, ut videlicet inde colligeret catholicam Ecclesiam in Antichristi regnum esse conversam, non debet moleste ferre, si nos etiam vicissim tribus aliis testibus, quos rejicere nullo modo possit, ei probemus, deteriores esse Lutheranorum mores, quam unquam fuerint catholicorum. An autem inde efficere velit, Lutheranorum sectas ad regnum Antichristi pertinere, liberum illi permitto, nos enim ejusmodi argumentis non egemus, ut certo certius eorum conventicula Satanae synagogas, et eorum multitudines agmina quaedam, Antichristum praecurrentia, esse credamus. Primus testis Lutherus sit, quem Adversarius nuncium Dei a Dante praedictum appellare non erubuit. Is enim in postilla super evangelium dominicae primae adventus ita loquitur: *Mundus in dies fit deterior: sunt homines magis vindictae cupidi, magis avari, magis ab omni misericordia remoti, magis immodesti et indisciplinati, multoque deteriores, quam fuerint in papatu.* Haec ille, qui nihil fere aliud vere scripsit in tot libris suis. Alter testis Jacobus Andreas Smiddelinus esse poterit, qui adhuc vivit, et primas tenet inter Lutheranos, adeo ut eorum Papa non male a quibusdam nominetur. Is in concione 4. et super caput 21. Lucae, sic habet: *Ut totus mundus agnoscat eos* (Lutheranos videlicet, nam de his loquitur) *non esse papistas, nec bonis operibus quidquam fidere, illorum operum nullum exercent penitus, jejunii loco comessationibus et perpotationibus nocte dieque vacant. Ubi pauperibus benigne facere oportebat, eos deglubunt et excoriant: precationes vertunt in juramenta, blasphemias, et divini nominis execrationes; idque tam perdite, ut Christus ne ab ipsis quidem Turcis hodie tantopere blasphemetur. Demum pro humilitate regnat passim superbia, fastus, elatio, atque hoc universum vitae genus ab illis evangelicum dicitur institutum.* Haec ille, de quo sane illud Apostoli usurpare tuto possumus *testimonium hoc verum est.* Sed accedat etiam testis tertius Erasmus Roterodamus, qui res eorum optime noverat, et ab ipsis maximi fieri solet. Is in epistola ad Vulturium Neocomum: *Circumspice, inquit, populum istum evangelicum, et observa, num minus illic indulgeatur luxui, libidini et pecuniae, quam faciant ii, quos detestamini? Profert mihi, quem istud evangelium ex comessatore sobrium, ex feroci mansuetum, ex rapaci liberalem, ex maledico benedicum, ex impudico reddiderit verecundum. Ego tibi multos ostendam, qui facti sunt seipsis deteriores.* Haec Erasmus, qui non carmina fabulosa, sed narrationem seriam et verissimam in ea epistola de moribus pseudoevangelicorum, de quorum numero Adversarius noster se esse gloriatur, instituit.

CAPUT XXIV.

Responsio ad ea, quae Adversarius in satyris suis pontifici maximo petulanter objecit.

Restat pars ultima anonymi libelli, quae satyras quinquaginta et unam italicis rithmis comprehendit. Eas ego diligenter excutiens, reperi partem earum maximam consumi tum in repetitione eorum, quae supra ex Dante et Petrarcha dicta fuerant; tum in congerendis in pontificem maximum conviciis, et maledictis. Vix autem succum aliquem argumentorum aut certe sententiarum, quae aliquam argumenti speciem praeseferrent, iterum atque iterum premendo exprimere potui. Quicquid autem illud sit, quam brevissime refutabo, licet alioqui carmen tam impolitum et sordidum contemni sine ulla auctoris injuria potuisset.

Satyra prima et quarta, et aliis nonnullis, Christum caput Ecclesiae esse dicit: atque inde efficit, summum pontificem caput Ecclesiae esse non posse, nisi monstrum aliquod biceps Christi Ecclesiam faciamus. Sed hoc argumentum tam saepe jam est a catholicis refutatum, ut mirum sit, cur non pudeat adversarios tam putidae repetitionis. Christum igitur caput esse Ecclesiae universae libentissime confitemur, neque ullum hominem, ac ne angelum quidem illi aequamus; non esset proprie duo capita in Ecclesiae corpore constituere. At, quin sub Christo summo capite vicarius ejus in terris caput, ut sic dicam, ministeriale non principale recte nominetur, negari nullo modo potest. Siquidem, ut in republica temporali caput omnium principale rex est, sub rege deinde capita sunt provinciarum ii, qui dicuntur proreges, et sub proregibus capita sunt urbium singularum certi quidam praetores, et sub praetoribus quaelibet familia suum habet caput, ipsum videlicet patremfamilias: et in exercitu caput est omnium militum imperator, sub imperatore legati capita sunt legio-

num, sub legatis tribuni, sub tribunis centuriones, sub illis decani suo quodam modo capita dicuntur, et sunt; nec tamen aut regnum, aut exercitum ob tot capitum multitudinem monstrum videri ullus unquam scripsit: ita quoque in Ecclesia Dei summum caput omnium hominum, et angelorum Christus est. Sub Christo in terris caput omnium Christianorum est pontifex maximus, sub illo episcopi, sub episcopis parochi capita sunt christianae multitudinis. Et quamvis plurima veterum Patrum testimonia huc adferri possent, duo tamen, unus graecus, alter latinus hoc loco sufficient. Sanctus Joannes chrysostom. homil. 55. in Matth. *Deus*, inquit, *concedere, solus potest, ut Ecclesia tot tantisque fluctibus irruentibus immobilis maneat, cujus pastor, et caput homo piscator, atque ignobilis.* Sanctus Hieronymus lib. 1. in Jovinianum: *Inter duodecim*, inquit, *unus eligitur, ut capite constituto, schismatis tolleretur occasio.*

Satyra 3. Pontifices arguit quod se Christi successores esse glorientur, cum Christus non successores, sed ministros apostolos fecerit. At hoc mendacium nisi forte licentia poëtica, sive potius haeretica, excusari non potest. Siquidem summi pontifices, cum et ipsi se vicarios Christi nominent, et ab aliis passim hoc nomine designentur, certe non successores, sed ministros Christi se faciunt. Nam successores morientibus, vicarii viventibus dantur: et successores pares sunt iis, quibus succedunt, vicarii vero multo inferiores, ac plane ministri habentur eorum, quorum vices interim gerunt. Sed noster poëta furore illo poëtico in fraenesim actus, quid inter vicarium et successores discriminis esset, videre non potuit.

Satyra 6. Satis pulchre sibi demonstrare visus est, non esse haereticos, qui romanam veram Ecclesiam esse non credunt, quod in symbolo apostolico catholicam, idest, universalem Ecclesiam confiteamur; romana autem particularis sit, nec sine detrimento caeterarum universalis appellari queat. Sed non mirum est si nesciat satyricus iste poëta, de quibus loquatur, neque de quibus affirmet, ut apostolus Paulus de similibus hominibus loquitur 1. Timoth. 1. cum majorem operam in fabulis Bocacii, quam in theologis legendis, et meditandis posuerit. Neque enim Ecclesiam universalem romanam dicimus, quod in sola urbe Roma Christi Ecclesia sit; sed quod Ecclesia toto orbe diffusa, cum romana, ut cum sua matre, magistra, radice, fonte consentiat: quodque, ut loquitur s. Cyprianus lib. de unit. Ecclesiae, caeterae a romana divisae, nihil sint aliud, nisi rami a radice divulsi, rivuli a fonte praecisi, radii a solari corpore separati. Ad hanc enim Ecclesiam, ut vetustissimus Irenaeus scriptum reliquit lib. 3. cap. 3. propter potentiorem principalitatem oportet omnem convenire Ecclesiam: hoc est omnes qui sunt undique fideles. Itaque quicumque in symbolo unam catholicam Ecclesiam confitentur, ii nec vere unam, nec vere catholicam tenent, nisi radicem et matricem catholicae Ecclesiae, quae sola romana est, ut eam Cyprianus vocat lib. 4. epist. 8. agnoscant.

Satyra 11. et 12. audacter mentitur ab apostolo Paulo romanum pontificem Antichristum esse nominatum. At nos in quatuordecim, quae extant epistolis Paulinis, tale testimonium non habemus. Fingat ipse, si ita videtur, pro ea licentia quidlibet audendi, quam pictoribus atque poëtis Horatius tribuit, epistolam 15. Legimus quidem in Apostolo 2. Thessal. 2. futurum aliquando hominem quemdam peccati, qui sese efferet super omne, quod dicitur Deus, at hunc romanum pontificem esse, non apostolus Paulus, sed apostata Lutherus scriptum reliquit. Lutherum autem, et quotquot eum sequuntur hac in re esse mentitos, satis aperte initio demonstravimus. Tantum enim abest, ut romanus pontifex sese efferat super omne, quod dicitur Deus, ut se non solum Christi famulum, sed etiam servum servorum Dei libenter appellet.

Satyra 33. Hoc ipsum nomen servi servorum exagitat; miratur enim quo pacto ista cohaereant, ut, qui servus servorum dicitur, regibus etiam imperare velit. Sed (ut magis poëta miretur) addo ego, non tantum posse fieri, ut servus servorum, regibus imperet, sed etiam ut imperando serviat, et imperet serviendo; neque enim omnes qui serviunt obedire eos necesse est. Serviunt siquidem alii obediendo, ut mancipia; alii jubendo, ut magistratus; magistratus enim populo servit, si legitimus non tyrannicus sit. Quare b. Paulus 2. Cor. 4. servum se Corinthiorum vocat; et 1. Cor. 4. iisdem Corinthiis ita minatur, ut dicat: *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in spiritu mansuetudinis?* Et cum omnes praepositos ecclesiarum servos esse, docuisset loco ante notato 2. Corinth. 4. ait tamen Hebr. 13. ad filios ecclesiarum: *Obedite praepositis vestris, et subjacete eis.* Sic igitur summus pontifex servus omnium servorum Dei vere dicitur et est, quod omnibus Christianis, ut communis omnium pastor et doctor, monendo, dirigendo, imperando, castigando etiam et corrigendo, serviat. Nam etiam Christus, cujus ille vicarius est, minister fuit circumcisionis Apostolo teste; nec ministrari venerat, sed ministrare, et tamen docebat, imperabat, e templo negotiantes ejiciebat, et se adorari, sibique a populis supplicari patiebatur.

Satyra 20. Non posse dici Ecclesiae fundamentum apostolum Petrum ex eo colligit, quod b. Paulus ait 1. Corinth. 3. non posse poni fundamentum aliud praeter id, quod positum est, quod est Christus Jesus. Sed loquitur Apostolus de primario Ecclesiae fundamento, quod a nullo alio pendeat, quod etiam Ephes. 2. summum angularem lapidem nominavit. Quod si post Christum non esset etiam Petrus Ecclesiae fundamentum, cur eum quaeso Dominus in evangelio, Cepham, idest, petram appellaret? et de petra eadem dixisset: *Et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam?* Neque enim Petri nomen a petra dicitur, ut Adversarius credit, sed est ipsum petrae vocabulum cum masculina terminatione, ut commodius auribus accideret. Dominus enim, qui hoc nomen Simoni imposuit, syriace Cepham dixit: Cephas autem syriace non petreum, vel petrinum, sed petram significat; ut etiam graecum nomen πετρὸς; Idque etiam Patres omnes una voce confessi sunt. Origenes homil. 5.

in Exod. *Vide*, inquit, *magno illi Ecclesiae fundamento, et petrae solidissimae, super quam Christus fundavit Ecclesiam, quod dicatur a Domino: Modicae fidei, quare dubitasti?* Tertullian. in lib. de praescript. adversus haereticos: *Latuit*, inquit, *aliquid Petrum aedificandae Ecclesiae petram dictum?* Sanctus Cyprianus in epist. ad Quirinum: *Petrum Dominus primum elegit. et super eum aedificavit Ecclesiam.* Sanctus Hilarius in comment. ad cap. 16. Matth. *O in nuncupatione novi nominis felix Ecclesiae fundamentum, dignaque aedificatione illius petra, quae inferorum leges dissolveret. O beatus coeli janitor.* Sanctus Gregorius nazianzenus in orat. de moderatione in disputationibus servanda: *Petrus*, inquit, *petra vocatur.* Sanctus Epiphanius in Ancorato: *Dominus*, inquit, *constituit Petrum, apostolum, petram firmam, supra quam Ecclesia Dei aedificata est.* Sanctus Ambrosius in hymno, qui tota Ecclesia celeberrimus est: *Hoc ipsa*, inquit, *petra Ecclesiae, canente culpam diluit.* Sanctus Hieronymus in comment. ad cap. 16. Matth. *Secundum metaphoram*, inquit, *Petre, recte dicitur ei, aedificabo Ecclesiam meam super te.* Sanctus Joannes chrysostomus homil. 55. in Matth. *Tu es*, inquit, *Petrus; et ego super te aedificabo Ecclesiam meam.* Sanctus Augustinus in psalmo contra partem Donati: *Numerate*, inquit, *sacerdotes, vel ab ipsa sede Petri; ipsa est petra, quam non vincunt superbae inferorum portae.* Sanctus Cyrillus lib. 2. in Joan. cap. 2. *Nec Simon*, inquit, *fore jam nomen illi, sed Petrus, praedixit, vocabulo ipso commode significans, quod in eo tamquam in petra, lapideque firmissimo suam esset aedificaturus Ecclesiam.* Sanctus Paulinus in epist. 4. ad Severum: *Petra*, inquit, *est Christus, sed etiam discipulo suo hujus vocabuli gratiam non negavit, cui ait: super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam.* Theophilactus in comment. ad cap. 22. Lucae, Christum inducit ita loquentem ad Petrum: *Post me Ecclesiae petra es, et fundamentum.* In quam sententiam sic etiam Euthymius scribit in comment. ad cap. 26. Matth. *Te ponam fundamentum credentium, aedificabo super te Ecclesiam meam.* Sed stultus videar fortasse, et ab istis ipsis Patribus merito reprehendar, quod tam graves auctores levissimae satyrae objiciendos putaverim. Veniam igitur ad postremam criminationem, et apologiae finem imponam.

Satyra 2. 9. 14. 35. vitio vertit Sixto V. et Pio etiam V. humilitatem generis, et quod ex claustris monasteriorum ad pontificatum ascenderint. In quare satis prodit se cujusdam quinti evangelii discipulum ac sectatorem esse. Non placent illi videlicet evangelia quatuor Matthaei, Marci, Lucae et Joannis, in quibus ab ipso Christo ad summas Ecclesiae dignitates lectos videmus humiles piscatores, ex Bethsaida vinculo Galilaeae. Non sapit illi quod Apostolus ait: *Videte vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles: sed quae stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes; et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia; et ignobilia mundi, et contemptibilia elegit Deus, et ea quae non sunt, ut ea quae sunt, destrueret.* Non probat Adversarius consilium Dei, qui regem secundum cor suum in pascuis quaesivit, et invenit, et sustulit eum de gregibus ovium, et de post foetantes accepit eum pascere Jacob servum suum, et Israël haereditatem suam. Credo etiam Moysem contemnet, qui ad principatum a Deo vocatus est non ex aula Pharaonis, sed ex deserto, ubi soceri sui gregem pascebat. Ac ne sapientes quidem mundi hujus Adversarius audiret, qui gloriosius esse ducebant posteris suis facem praetulisse, quam splendorem a majoribus accepisse: et virtutis ac sapientiae laude, quam generis nobilitate, aut majorum commendatione viam sibi ad summos honores patefecisse. Quae cum ita sint, aut solus Adversarius noster sapit, et sapientes omnes, ac ipse etiam Deus, et Christus et apostoli desipiunt, aut quod est verissimum, sic ipse unus desipit, ut id vituperet, quod summa laude dignum erat. Quod vero attinet ad monasteria: quis nescit optimos, sapientissimosque pontifices, atque Ecclesiae catholicae utilissimos ex monasteriis ad summi pontificatus fastigium omnibus aetatibus fuisse promotos? Monachus certe fuerat s. Dionysius, qui vicesimus sextus a b. Petro, et omnium consensu doctissimus et optimus, magna cum laude Ecclesiae praefuit. Monachus fuerat s. Gregorius, qui ob doctrinae et pietatis excellentiam, ac rerum gestarum magnitudinem Magni cognomen invenit. Monachus fuerat insignis ille Agatho, qui VI. synodum oecumenicam magno suo labore ac diligentia congregavit; et doctrina ac miraculis claruit. Nec minor in Adeodato pontifice et monacho, qui Agathonem praecesserat innocentia vitae, morumque integritas fuit. Monachi fuerant Stephanus IV. Paschalis I. Joannes IX. laudatissimi pontifices. Monachus fuerat Gregorius VII. qui velint nolint haeretici, inter optimos, sapientissimos, constantissimos sanctissimosque pontifices semper est numeratus. Tametsi enim concubinarii et simoniaci, quos ille summo studio persequebatur, multas in eum criminationes confingerent, tamen *signa et prodigia* (ut loquitur Lambertus Scaphnaburgensis in historia rerum Germanorum, qui eo tempore vixit et scripsit, et Germanus, non Italus fuit) *quae per orationes Gregorii papae frequenter fiebant, et zelus ejus ferventissimus pro Deo, et ecclesiasticis rebus satis eum contra venenatas detractorum linguas communiebant.* Monachi fuerant Victor III. Urbanus II. et Paschalis II. qui ordine post Gregorium VII. in apostolica sede constituti, scriptorum omnium consensu vitae sanctitate, et rebus gestis claruerunt. Monachus fuerat Eugenius III. qui ob egregiam sanctitatis famam ad pontificatum assumptus, in summo illo fastigio moderationem pristinam retinens, miraculis et vivus et mortuus floruit. Monachus fuerat Adrianus IV. qui cum doctissimus et optimus haberetur ab Eugenio III. cardinalis creatus, et in Norvegiam missus, eam provinciam Christo suis laboribus acquisivit, ac deinde pontifex factus laude constantiae et magnitudinis animi insignis fuit. Monachi fuerant In-

nocentius V. ex ordine praedicatorum, ac non diu post Nicolaus IV. ex ordine minorum, quos uno ore historiae omnes optimos probatissimosque pontifices fuisse testantur. Ac ut Benedictum XI. Urbanum V. et alios laudatos pontifices praetermittam. Monachus fuerat s. Petrus Moronus, qui Coelestinus V. in summo pontificatu appellatus est; cujus quidem ea fuit apud Deum devotio ac fides, ut miraculis maximis claruerit, ea rerum humanarum despicientia, et solitudinis, ac divinae contemplationis amor, ut ipso se pontificatu sponte abdicaverit.

Neque vero solum in ordine summorum pontificum ex monasteriis viros clarissimos invenire licet, sed etiam in ordine praesulum caeterorum. Siquidem s. Gregorius nazianzenus, s. Basilius magnus, s. Martinus turonensis, s. Augustinus clarissimum lumen Ecclesiae, s. Paulinus Nolanus, Severus Sulpitius, s. Anselmus, aliique innumerabiles viri doctissimi et omni virtutum laude celeberrimi ex monasteriis ad episcopatum assumpti fuerunt. Desinat igitur Adversarius, nisi plane stultus haberi velit, in summis pontificibus Sixto Pioque id reprehendere, quod in tam multis aliis cogitur laudare. Et quoniam omnis Adversarii conatus, ut etiam caeterorum Calvinistarum, eo potissimum spectat, ut sedis apostolicae auctoritatem et dignitatem imminuat, sancti Leonis magni viri sapientissimi, atque optimi verbis apologiam claudam: *Quisquis huic sedi principatum aestimat denegandum, illius quidem nullo modo potest minuere dignitatem, sed inflatus spiritu superbiae suae, semetipsum in inferna demergit.*

DISPUTATIO

DE EXEMPTIONE CLERICORUM

CAPUT PRIMUM

An clerici sint liberi a jugo potestatis saecularis.

Postrema restat quaestio de libertate ecclesiastica, de qua in hac ultima editione paulo fusius disputare institui, quod animadverterim his proximis annis non defuisse, qui testimoniis hujus libri abuti voluerint ad oppugnandum ecclesiasticam libertatem.

Primum igitur haeretici permulti contendunt, clericos tum majores, tum minores. jure subjectos esse debere saeculari potestati tum in solvendis tributis, tum in judiciis et caussis. Marsilius de Padua, et Joannes de Janduno docuerunt, ipsum etiam Christum non fuisse liberum a solvendis tributis, et quod fecit, Matth. 17. cum tributum solvit, id fecisse non voluntate, sed necessitate. Ita refert Joannes de Turrecremata lib. 4. Summae de Ecclesia, par. 2. cap. 37.

Joannes Calvinus lib. 4. Institut. cap. 11. § 15. docet: Clericos omnes, praeterquam in caussis mere ecclesiasticis subjectos esse debere legibus, et tribunalibus saecularium magistratuum. Idem docet Petrus martyr in cap. 17. ad Romanos, ubi etiam addit: Principes non potuisse concedere clericis privilegium, ut non subjicerentur magistratibus politicis, cum id sit contra jus divinum: et ideo non obstante concessione principum, debere clericos subjectos esse magistratibus saecularibus. Joannes Brentius in prolegomenis, et Melanchthon in locis, cap. de magistratu, in rebus etiam et caussis ecclesiasticis subjiciunt clericos politicis tribunalibus.

Ex catholicis nonnulli censent, jure divino liberos esse clericos, et eorum bona a potestate principum saecularium. Ita docet glossa, et nonnulli ex canonistis in can. *Si imperator*, dist. 96. et in cap. *Quamquam*, de censibus in 6. et ex theologis Joannes Driedonius lib. 1. de libertate christiana c. 9. Nonnulli vero existimant, clericos liberos esse partim jure divino, partim jure humano, idest, in caussis ecclesiasticis, et spiritualibus jure divino; in aliis, jure humano. In his videntur esse Franciscus Victoria de potestate Ecclesiae, Relect. 1. quaest. ult. Dominicus a Soto in 4. dist. 25. quaest. 2. art. 2. Joannes Medina in codice de restitut. quaest. 15. et ex canonistis Didacus Covarruvias in lib. practicarum quaestionum cap. 31.

Sit igitur prima propositio: *In caussis ecclesiasticis liberi sunt clerici jure divino a saecularium principum potestate.* Vocantur caussae ecclesiasticae, quarum cognitio non pendet a legibus civilibus, sed ab evangelio, vel a canonibus pontificum, aut conciliorum, quales sunt controversiae de fide, de sacramentis et aliae id genus.

Probatur primum ex divinis literis. Nam ex doctrina Scripturarum sanctarum regimen ecclesiasticum est distinctum a politico, et illo etiam sublimius. ut a nobis demonstratum est in lib. 1. de summo pontifice cap. 7. et lib. 5. cap. 7. Ergo caussae ecclesiasticae judicari non debent a politicis magistratibus. Praeterea, secundum Scripturas tota auctoritas regendi Ecclesiam a Christo commissa est apostolis, et praecipue Petro: ergo in rebus ecclesiasticis laici omnes, etiam principes sunt oves et subditi, non pastores et judices, ut locis notatis demonstratum est.

Secundo probatur ex conciliis. Nam in milevitano can. 13 et matisconensi can. 8. Clerici graviter puniuntur. si caussam Ecclesiae ad imperatoris terreni judicium deferant.

Tertio ex Patribus. Severus Sulpitius in lib. 2. sacrae historiae refert, sanctum Martinum aliquando exclamasse, novum esse et inauditum nefas, ut caussam Ecclesiae judex saeculi judicaret. Item sanctus Ambrosius in epist. 78. ad Theophilum, et sanctus Augustinus in epist. 162. reprehendunt eos. qui caussas Ecclesiae terrenis judicibus judicandas exponunt.

Quarto ex apostolorum exemplo. Apostoli enim Ecclesias gubernaverunt, quo tempore nulli erant principes christiani, proinde numquam ad eos caussam Ecclesiae judicandam detulerunt. Et si apo-

stolus Paulus 1. Cor. 6. jubet lites etiam civiles Christianorum non deferri ad judicium ethnicorum, quo modo permisisset ad eos deferri lites ecclesiasticas? Ultimo ex Justiniano seniore imperatore, qui idem affirmat novella 83.

Secunda propositio: *Non sunt exempti clerici ab obligatione legum civilium, quae non repugnant sacris canonibus, vel officio clericali.* Loquimur hic potissimum de legibus politicis, quae dirigunt actiones humanas in commerciis temporalibus, ut cum princeps vel magistratus constituit pretia rebus venalibus, vel jubet noctu neminem incedere cum armis, vel sine lumine, vel non asportare frumentum extra provinciam,et his similia. Nec volumus dicere his legibus teneri clericos obligatione coactiva, sed solum directiva, nisi eaedem leges ab Ecclesia approbatae fuerint. Quod si de iisdem temporalibus rebus disposuisset etiam lex ecclesiastica,eam sequi deberent clerici et tunc legem civilem ne directive quidem observare tenerentur.

Probatur igitur clericos ad observationem legum civilium directive teneri in defectum legis ecclesiasticae; Nam clerici praeterquamquod clerici sunt, sunt etiam cives,et partes quaedam reipublicae politicae: igitur ut tales vivere debent civilibus legibus: non sunt autem aliae, ut nunc ponimus, nisi quae a politico magistratu sunt latae: igitur illas clerici servare debent. Alioqui magna perturbatio, et confusio in republica oriretur,si clerici non servarent civiles leges in commerciis civilibus et humanis.

Secundo probatur ex confessione pontificum et imperatorum. Nicolaus I. in epist. ad Michaëlem prope finem dicit, Deum divisisse pontificiam auctoritatem ab imperiali,ut et christiani imperatores pro aeterna vita pontificibus indigerent, et pontifices pro cursu temporalium tantummodo rerum imperialibus legibus uterentur. Imperator Valentinianus in epist. ad episcopos Asiae, quam refert Theodoretus lib. 4. hist. cap. 7. scribit, probos episcopos non solum Dei, sed etiam regum legibus obtemperare. Denique, s. Joannes chrysostomus in cap. 13. ad Rom. dicit Christi evangelio non tolli politicas leges, et ideo debere etiam sacerdotes et monachos eis parere.

Tertia propositio. *Non possunt clericis a judice saeculari judicari,etiam si leges civiles non servent.* Probatur primo ex concilio chalcedonensi can. 9. ubi sic legimus: *Si clericus adversus clericum habet negotium, non relinquat episcopum suum, et ad saecularia judicia non recurrat.* Concilium agathense can.32.adhuc clarius in haec verba loquitur. *Clericum nullus praesumat apud saecularem judicem, episcopo non permittente pulsare.* Idem habent concilium carthaginiense III. can. 9. toletanum III. can. 13. matisconense can. 8.

Secundo probatur ex imperatorum constitutionibus. Nam eximit Justinianius clericos et monachos a saeculari judicio in novellis 79. 83. et 123. quamquam non eximit in caussis criminalibus, sed in civilibus tantum, in criminalibus autem, vult a praetore cognosci caussam,non tamen condemnari clericum, nisi prius ab episcopo fuerit degradatus. At nihilominus lex canonica simpliciter eximit clericos in omnibus caussis tum civilibus, tum criminalibus, et perspicuum est ex epist. Caji papae ad Felicem episcopum; item ex epist. 2. Marcellini, et ex lib. 11.Registri s.Gregorii epist. 14. ad Joannem Defensorem. Debet autem lex civilis caedere legi canonicae cum possit summus pontifex imperatori praecipere, in iis praesertim, quae ad Ecclesiam pertinent.

Tertio probatur ratione: nam omnino absurdum est, ut ovis pastorem suum quocumque modo judicare praesumat. Itaque non sine magna laude refert Ruffinus lib. 10. hist. cap. 2. et post eum b. Gregorius lib. 4.epist.75. vocem illam Constantini ad episcopos: *Vos Dii estis a summo Deo constituti, aequum non est, ut homo judicet Deos.*

At objicit Calvinus lib. 4. Institut. cap.11. § 15. epist. Constantini imper. ad Nicomedienses, quam refert Theodoretus lib. 1. hist. cap. 20. ubi dicit Constantinus se Eusebium episcopum nicomediensem in exilium ejecisse, et subjungit: *Si quis episcoporum inconsulte tumultuatus sit, ministri Dei,hoc est,mea exequutione illius audacia coercebitur.*

Respondeo: More solito Calvinum imponere simplicibus. Nam Constantinus in illa epistola scribit, se quidem ejecisse in exilium Eusebium episcopum, sed addit,eum ante fuisse a *Nicaeno* concilio depositum ab episcopatu propter haeresim.Nos autem non negamus, quin debeat magistratus saecularis punire clericos, quando ab Ecclesia damnantur et degradantur, et judicibus saecularibus traduntur. Verba autem Constantini, quae Calvinus subjungit, ab ipso depravata sunt. Non enim minatur eo loco poenam Constantinus episcopis,sed laicis. Dicit enim se graviter animadversurum in plebem nicomediensem, si iterum redire velit ad episcopos haereticos a concilio generali damnatos, et non acquiescat suscipere probum et catholicum antistitem. Haec enim sunt verba ejus: *Sin autem quisquam* (non dicit, episcoporum,ut Calvinus addidit) *temeritate et audacia accensus, eas Ecclesiae pestes, idest, episcopos arianos,vel memoria vel laudibus celebrare aggrediatur, confestim opera ac diligentia ministri Dei, hoc est, mea, poenas suae insciliae dabit.*

Objicit secundo Petrus martyr:*Jure divino subjecta est omnis anima sublimioribus potestatibus, idest, regibus, ut constat ex epist. ad Rom. cap. 13.Ergo non potuerunt reges eximere ullos Christianos a sua potestate.Et confirmatur argumentum ex doctrina catholicorum, qui ea ratione probant, non posse ullum eximi a potesate papae,quia jure divino omnes subjiciuntur papae.*

Respondeo: Nihil ea ratiocinatione concludi, quamvis enim jure divino sit omnis anima potestatibus sublimioribus subjecta, ac per hoc etiam regibus, dum sublimiores potestates sunt, tamen fieri potest, ut qui nunc est sublimior potestas,paulo post non sit, ut si ipse subjiciat alteri partem sui regni, vel jure belli, aut alio justo titulo regnum,

vel regni partem amittat. Quoniam ergo clericos partim ipsi principes subjecerunt in omnibus caussis, etiam temporalibus et civilibus episcopis suis: et postremo summus pontifex clericos omnes exemit a subjectione principum saecularium, sequitur, ut respectu clericorum non sint principes, superiores potestate, ac proinde non teneantur clerici principibus parere neque jure humano, neque jure divino; nisi quantum ad leges quasdam directivas ut diximus.

Ad confirmationem respondeo: Non esse eandem rationem pontificatus et regnorum. Nam regna non sunt immediate a Deo instituta, sed ab hominibus, et ideo ab hominibus mutari possunt in alias regiminis formas: Pontificatus autem a Deo immediate est institutus, et ideo non potest ab hominibus immutari.

Quarta propositio: *Bona clericorum tam ecclesiastica, quam saecularia libera sunt, ac merito esse debent a tributis principum saecularium.* Quod libera sint de facto, perspicuum est ex concilio lateranensi sub Alexandro III. part. 1. cap. 19. ex concilio lateranensi sub Innocentio III. c. 46. Item ex cap. *Ecclesia sanctae Mariae*, de constit. ex cap. *Quamquam*, de cens. in 6. Extravaganti. Quod olim, de immunit. Eccles. Item ex cap. *Quia nonnulli*, et cap. *Clericis*, de immunit. Eccles. in 6. Praeterea, ex legibus principum quae habentur in cod. Theodosiano lib. 16. tit. 2. l. 16. et 26. et in cod. Justiniani l. *Sancimus*, de sacrosanctis ecclesiis, et in lib. 10. hist. Eusebii cap. 7. ex versione Christophorsoni. Ubi tamen est observandum, ante Justiniani tempora legibus priorum principum immunes fuisse clericos a tributis personalibus, ut etiam indicat s. Hieronymus in comment. ad cap. 17. Matth. non tamen fuisse liberos a tributis, quae pendi solent ratione possessionum, ut colligitur ex s. Ambrosio in orat. de tradendis basilicis, ubi dicit: *Agri Ecclesiae solvunt tributum;* et ex Theodoreto lib. 4. hist. cap. 7. ubi scribit, Valentinianum seniorem in epistola ad episcopos Asiae illa verba posuisse: *Boni episcopi tributa pensitant regibus.*

Quod autem haec exemptio jure facta sit, et quo jure, humano ne solum, an etiam divino, in sequentibus propositionibus exponemus.

Objicit adversus hanc propositionem Marsilius de Padua exemplum Christi, qui tributum solvit, ut habemus Matth. 17. Sed facilis est responsio. Christus enim solvit tributum, quia voluit, non quia debuit. Id quod ex eodem loco intelligi potest. Nam cum dictum esset Petro ab iis qui exigebant tributum. *Magister vester non solvit didrachma?* Dominus Petro ait: *Quid tibi videtur Simon? Reges terrae a quibus accipiunt tributum, vel censum? a filiis, suis, an ab alienis?* Respondit Simon: *Ab alienis.* Ait Dominus: *Ergo liberi sunt filii, sed ut non scandalizemus eos, vade ad mare, et mitte hamum, et eum piscem, qui primus ascenderit, tolle, et aperto ore ejus invenies staterem; illum sumens da eis pro me, et pro te.* Duae sunt autem interpretationes ejus loci: *Ergo liberi sunt filii*, et secundum utramque rectissime Dominus ostendit, se liberum fuisse a tributo solvendo. Prior expositio est s. Hilarii, qui docet, agi hoc loco de tributo, quod imposuerat Deus omnibus filiis Israël Exod. 30. in usum templi, quod tributum proprie erat didrachma, et secundum hanc expositionem, quae verissima nobis videtur, vis argumenti haec est: Reges terrae non exigunt tributum a filiis suis, sed ab alienis: igitur neque rex coeli exiget tributum a me, qui sum ejus proprius et naturalis filius. Posterior interpretatio est s. Hieronymi, qui verba Domini de tributo, quod Caesari solvebatur, exponit. Quae sententia minus probabilis esse videtur, quia tributum, quod solvebatur Caesari, tempore Christi, non erat didrachma, sed denarius, ut perspicuum est ex cap. 22. Matth. *Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium.* Neque potest ulla solida ratione demonstrari, consuevisse didrachmi tributum Caesari solvi, nisi post Christi ascensionem in coelum. Scribit enim Josephus in lib. 7. de bello Judaico cap. 26. post eversum templum a Vespasiano imperatore, institutum fuisse, ut tributum didrachmi, quod Judaei omnes templo solvebant singulis annis, deinceps in capitolium deferretur. Sed tamen ex hac etiam sententia recte colligitur, Christum non fuisse ullius tributi debitorem, quamvis enim non esset filius Caesaris, qui tributum, juxta hanc sententiam exigebat: erat tamen filius Dei, cujus ministri sunt omnes reges et principes terrae, ut legimus Sap. 6. et Roman. 13. Neque debent ministri regis a filio regis tributum petere. Praeterea, tributa solvuntur regibus ratione vitae hujus corporalis, timoribus et periculis obnoxiae, ut s. Thomas docet in 2. 2. q. 104. art. 6. ad primum; et ideo justi etiam homines, licet secundum animam liberi sint a servitute peccati, tamen ratione corporis, cujus redemptionem adhuc expectant, ut ait Apostolus ad Rom. 8. subjecti sunt tributis et potestati civili. At Christus non solum secundum animam, sed etiam secundum corpus liber erat, non servus; neque redemptionem, sed solam resurrectionem corporis expectabat, carebat enim omni morbo concupiscentiae, et omni lege peccati, neque periculis, aut injuriis obnoxius erat, nisi quantum ipse permittebat: *Oblatus est*, inquit Isa. cap. 53. *quia ipse voluit.* Itaque nulli regi tributum debebat, qui nullius regis defensione indigebat, et merito damnata est, ut haeretica, sententia Marsilii Paduani a Joanne XXII. pontifice in Extravag. licet, quam refert. Joan. de Turrecr. lib. 4. summ. de Eccles. par. 2. c. 37.

Quinta propositio: *Exemptio clericorum in rebus politicis tum quo ad personas, tum quo ad bona, introducta est jure humano pariter et divino.* Et quidem quod jure humano introducta sit, patet ex iis testimoniis, quae attulimus in tertia et quarta propositione probanda. Quod autem sit etiam introducta jure divino, probandum est hoc loco. Sed antea tamen observandum est, nos per jus divinum non intelligere praeceptum Dei proprie dictum, quod extet expresse in sacris literis: sed quod ab exemplis vel testimoniis Testamenti veteris, vel novi per quandam similitudinem deduci

possit. Atque hinc fortasse conciliari poterunt theologorum. et juris peritorum sententiae. Illi enim cum negant, exemptionem clericorum esse juris divini, praeceptum divinum proprie dictum expresse in Scripturis extare negant: isti vero cum affirmant, eandem exemptionem esse juris divini. id solum affirmant, quod theologi minime negant, deduci per similitudinem ab exemplis, et testimoniis sacrae Scripturae. Deum voluisse, ut clerici, et ipsorum bona libera essent a potestate et jurisdictione laicorum.

Certe Geminianus, Ancharanus, et alii insignes doctores, exponentes caput. *Quamquam*, de Censibus in 6. notant. in eo capitulo haberi textum expressum, quo immunitas ecclesiasticorum dicatur esse juris divini. Sed quomodo id sit intelligendum a glossa petendum esse monent. Glossa vero in idem caput, docet, esse juris divini eam immunitatem, quia deducitur ab exemplo Josephi patriarchae, qui eximit sacerdotes Aegyptiorum Genes. 47. et Artaxerxis regis Persarum. qui exemit sacerdotes israeliticos 1. Esdrae 7. Nam ut recte ait Alexander pontifex in concilio lateranensi, unde extat cap. *Non minus* de immunit. Eccles. *Non decet Ecclesiam Dei minus liberam esse tempore principum Christianorum quam fuerit tempore Pharaonis.*

His igitur notatis, probatur nostra propositio, primo testimoniis Scripturae divinae. Nam praeter loca jam citata ex Genes. et ex lib. Esdrae. habemus alia duo non minus illustria: siquidem in lib. Numerorum cap. 3. Deus non semel, sed saepius repetit, levitas proprie suos esse, atque eos sibi ex omni populo delegisse: et in eodem loco dono dari jubet omnes levitas Aaroni. et filiis ejus. idest, summo sacerdoti et successoribus ejus. Quos enim sibi ipse delegit ad ministerium templi, rerumque sacrarum, soli pontifici, qui locum Dei repraesentabat in terris, subjectos esse voluit. ac per hoc a jurisdictione terrenorum principum liberavit. Constat autem id esse nunc in Ecclesia clericos, quod erant levitae in testamento veteri; et pontificem Christianorum non minoris esse auctoritatis sed longe majoris in Ecclesia Christi, quam fuerit Aaron in synagoga Judaeorum. *Nunc* (inquit s. Leo serm. 8. de passione Domini) *et ordo clarior levitarum, et dignitas amplior seniorum, et sacratior unctio sacerdotum.*

Sequitur igitur ut quemadmodum in Testamento veteri liberi erant levitae jure divino a potestate principum saecularium: ita sint etiam clerici in Testamento novo.

Alius locus est is, quem supra tractavimus ex cap. 17. Matth. *Ergo liberi sunt filii.* Nam cum filii regum a tributis eximuntur, non ipsorum personae tantum, sed etiam servi et ministri, atque adeo ipsorum familiae a tributis eximuntur. Certum est autem clericos omnes proprie ad familiam Christi, qui filius est regis regum, pertinere. Atque id videtur Dominus significare voluisse, cum ait Petro: *Ut autem non scandalizemus eos. sumens staterem da illis pro me, et pro te*, quasi diceret, et se et familiam suam, cujus praefectus erat Petrus, liberos a tributis esse debere. Quod etiam intellexisse videtur s. Hieronymus in commentario ejus loci, cum dicit, clericos propter honorem Domini tributa non solvere. et s. Augustinus lib. 1. quaest. evangel. quaest. 23. cum scribit, in omni regno terreno non esse vectigales filios regni illius, sub quo sunt omnia regna terrae.

Secundo probatur eadem propositio ex testimoniis sacrorum canonum. Concilium tridentinum generale nostris temporibus celebratum sess. 25. cap. 20. de Reformat. sic loquitur: *Ecclesiae et personarum ecclesiasticarum immunitas Dei ordinatione. et canonicis sanctionibus instituta est.* Concilium coloniense paulo ante ipsam tridentinam synodum celebratum par. 9. cap. 20. *Immunitas*. inquit. *ecclesiastica vetustissima res est, jure pariter divino et humano introducta. quae in duobus potissimum sita est. primum ut clerici eorumque possessiones a vectigalibus et tributis, aliisque muneribus laicis libera sint. deinde ne rei criminis ad Ecclesiam confugientes inde extrahantur.* Concilium lateranense sub Leone X. celebratum sess. 9. *Cum a jure*. inquit. *tam divino. quam humano laicis potestas nulla in ecclesiasticas personas attributa sit, innovamus omnes, et singulas constitutiones*, et concilium lateranense sub Innocentio III. cap. 43. *Nimis*, inquit, *de jure divino quidam laici usurpare conantur. cum viros ecclesiasticos, nihil temporale obtinentes ab eis. ad praestanda sibi sibi fidelitatis juramenta compellunt.* Bonifacius VIII. in cap. *Quamquam*. de censibus in 6. tamquam de re nota et explorata loquitur, cum ait, jure divino et humano clericos et eorum bona libera esse a saecularium potestate. Joannes item VIII. can. *Si imperator*. dist. 96. *Non a legibus* inquit. *publicis. non a potestatibus saeculi sed a pontificibus et sacerdotibus omnipotens Deus christianae religionis clericos et sacerdotes voluit ordinari et discuti.* Et quod de personis affirmat Joannes pontifex. affirmavit multo ante Simmachus papa cum tota synodo III. romana de bonis ecclesiasticis. *Solis* inquit, *sacerdotibus disponendi de rebus Ecclesiae indiscusse a Deo cura commissa est.* His addi potest Innocentius IV. pontifex. quamvis non ut pontifex, sed ut doctor particularis de hac re scripserit. In commentario enim ad cap. 2. *De majoritate et obedientia* posteaquam docuerat: Clericos exemptos fuisse a potestate laicorum per summum pontificem imperatore consentiente, addit, hanc non esse plenam exemptionem, et ideo dicendum esse, clericos ab ipso Deo fuisse exemptos. Hoc testimonium Innocentii ea de caussa addendum putavi. quoniam Covar. in lib. practicar. quaest. cap. 31. scribit: Praedictum pontificem in loco a nobis citato affirmasse, exemptionem clericorum non esse juris divini. quod falsum esse verba citata palam ostendunt, et ante nos in hanc eandem sententiam Innocentium allegavit Panormitanus, in cap. *Nimis*. de jurejurando: ubi etiam idem auctor recte refellit eos, qui per jus divinum intelligunt jus canonicum, et fortasse ad ejusmodi explicationes excludendas concil. tridentinum non utitur vo-

cibus juris divini et humani, quae possent trahi ad significandum jus canonicum et civile, sed ait: *Ordinatione divina, et ecclesiasticis sanctionibus immunitatem Ecclesiae, per personarum ecclesiasticarum fuisse institutam.*

CAPUT II.

An exemptio clericorum sit juris divini naturalis.

Disseruimus hactenus de jure divino positivo; nunc de jure naturali disserendum est, quod plane divinum esse in dubium revocari non potest, cum jus naturale sit illud, quod est ab auctore naturae in animis nostris impressum. Sed antequam explicare incipiam, an ad hoc jus pertineat exemptio clericorum, distinguendi sunt gradus juris naturalis. Tres enim sunt gradus naturalium praeceptorum. Primus est eorum, quae ita perspicue sunt impressa in cordibus hominum, ut solo lumine rationis, sine ulla disciplina vel arte, immo sine novo discursu rationis judicentur ab omnibus justa; talia sunt prima quaedam principia, ut bonum esse appetendum, malum fugiendum, conservandam vitam cibo et potu, propagandam et educandam sobolem ad conservandum genus humanum, Deum esse colendum, non esse faciendum alteri, quod tibi non vis fieri. Haec maxime proprie sunt praecepta juris naturae, de quibus ita loquitur s. Ambrosius in epist. 71. ad Irenaeum: *Lex naturae, quam Deus singulorum infudit pectoribus, non scribitur, sed innascitur, nec aliqua percipitur lectione, sed profluo quodam naturae fonte in singulis exprimitur, et humanis ingeniis hauritur*; et s. Hieronymus epist. ad Algasiam q. 8. *Lex, quae in corde scribitur, omnes continet nationes; et nullus hominum est, qui hanc legem nesciat, et idcirco, justum judicium Dei est scribentis in corde humani generis, quod tibi fieri nolueris, alteri ne feceris.* Et s. Augustinus in tract. psal. 57. *Manu formatoris nostri in ipsis cordibus nostris veritas scripsit, quod tibi non vis fieri, ne facias alteri. Hoc et antequam lex daretur, nemo ignorare permissus est, ut esset unde judicarentur, et quibus lex non esset data.* Nec dissentiunt Graeci, ut Chrysostomus hom. 54. in Gen. nec scholastici, ut s. Thomas in 1. 2. q. 94. art. 2. neque etiam ipsa jura, ut patet ex can. Jus naturale, dist. 1. et l. 1. ff. de just. et jure. Secundus gradus est eorum praeceptorum, quae deducuntur ex illis primis principiis, tamquam conclusiones proximae, et quasi naturaliter fluentes per facilem, evidentem et necessariam consequentiam, ut non sit opus arte vel disciplina, sed simplici discursu, qualem omnes homines habere possunt. Talia sunt omnia praecepta decalogi: nam ex illo principio in corde omnium impresso, Deum esse colendum, sequitur continuo non esse colenda idola, neque esse pejerandum; ex illo altero principio, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris, sequitur non esse occidendum, non esse moechandum, non esse furandum etc. Et sane aliqua hujus generis praecepta aliquando ob nimiam hominum excaecationem deleta sunt de cordibus hominum, ut patet ex lib. 6. Caesaris de bello gallico, ubi legimus apud Germanos furtum non fuisse vitium, sed virtutem, et ex s. Hieronymo lib. 2. in Jovinianum, et ex Theodoreto lib. 9. ad Graecos, qui referunt multa vitia contra naturam, quae a populis quibusdam, et etiam a legislatoribus eorum tamquam licita et justa approbabantur. Sed quamvis ejusmodi praecepta a nonnullis ignorarentur, vere tamen et proprie ad jus divinum naturale pertinent, ut docet s. Thomas in 1. 2. qu. 94. art. 5. et qu. 100. art. 8. ubi scribit, in praeceptis decalogi, quia sunt proprie juris naturalis, nullam cadere posse dispensationem: et certe, sicut ea, quae deducuntur per necessariam consequentiam ex articulis fidei, pertinent ad fidem, quia non possunt negari, quin articuli ipsi negentur: ita quae deducuntur per necessariam consequentiam ex primis principiis juris naturalis pertinent etiam ad jus naturale, quia non possunt destrui, quin destruatur natura. Tertius gradus praeceptorum naturalium est eorum, quae deducuntur quidem ex principiis juris naturae, sed per consequentiam non absolute necessariam, nec omnino evidentem, et ideo egent humana constitutione. Et haec sunt quae theologi proprie referunt ad jus gentium, et ea distinguuntur a jure civili, quod jus civile non deducatur ex jure naturae per modum conclusionis deductae ex principiis, sed per modum determinationis eorum quae generatim praecipiuntur a jure naturae, quae doctrina est s. Thomae in 1. 2. q. 95. art. 2. et 4. Et quamvis idem s. Thomas in praedicta q. 95. art. 4. Isidorum sequutus, dicat, jus gentium esse speciem juris positivi; contra vero in 2. 2. q. 51. art. 3. et clarius lect. 12. in lib. 5. ethic. dicat esse speciem juris naturalis, et alleget jureconsultos veteres, qui jus naturale aliud esse docebant, quod est commune omnibus animalibus, aliud quod est commune omnibus hominibus: tamen non pugnat ipse secum, nec Isidorus cum jureconsultis pugnat. Nam et idem s. Thomas in 1. 2. q. 95. art. 4. ad primum, scribit jus gentium esse aliquo modo naturale, et aliquo modo positivum, ac per hoc est medium inter jus naturale purum, et jus civile. Jus enim naturale purum, est illud, quod nullo modo pendet ex humana constitutione; jus civile autem quod ex sola hominum constitutione pendet, et ideo pure positivum dici potest. Jus vero gentium partim est naturale, partim positivum, quia pendet quidem ab humana constitutione, idest, a consensu omnium gentium, sed non pendet ab auctoritate principis, vel magistratus particularis. Ex quo sequitur, ut ea quae sunt de jure gentium, quia sunt aliquo modo naturalia, ideo prohibeantur quia sunt mala: contra autem quae sunt de jure civili, quia sunt pure positiva, ideo sint mala, quia prohibentur. Rursus sequitur, ut ea quae sunt de jure gentium, quia sunt aliquo modo naturalia, non possint a principibus vel magistratibus abrogari, vel immutari: contra autem, quae sunt de jure civili, quia sunt pure po-

sitiva, sicut a principe, vel magistratu constituuntur, ita posse a magistratu, vel principe abrogari. His ita explicatis, dicendum videtur, exemptionem ecclesiasticorum non pertinere ad primum, vel secundum naturalium praeceptorum gradum, nec tamen esse juris tantum positivi sive canonici, sive civilis, sed referenda esse ad tertium gradum praeceptorum juris naturae, sive quod idem est, ad jus gentium. Haec mihi videtur esse sententia fere omnium theologorum et canonistarum, et in re non arbitror dissentire Joannem Driedonem, qui in lib. 1. de libertate christiana cap. 9. cum canonistis dicit, exemptionem clericorum esse juris divini naturalis, a Victoria in Relectione 1. de potestate Ecclesiae q. ult. et Soto in 4. sent. dist. 25. q. 2. qui dicunt, esse juris humani ac positivi. Nam Joannes Driedo non dicit esse juris naturalis, quia sit primum aliquod principium juris naturae, aut conclusio proxima, et quasi naturaliter deducta ex primis principiis, sed dicit esse juris naturalis, quia est omnino conformis et consentanea rationi naturali. Victoria vero et Sotus negant esse juris divini naturalis, quia per jus naturale intelligunt jus pure naturale, quo modo etiam negat idem Sotus jus gentium esse naturale; tamen iidem auctores, et maxime Sotus, addunt hanc exemptionem esse omnino consentaneam rationi, et ipsi naturae. Neque dicere volunt solum esse rationabilem, idest, non contrariam rationi, sic enim nihil dixissent, cum omnis justa lex etiam pure positiva non debeat esse contraria rationi; sed dicere volunt, esse deductam ut conclusionem ex jure naturae, et vim habere ex jure naturae, et ideo addunt, in hanc exemptionem consensisse omnes gentes, ac propterea non posse mutari, vel abrogari a regibus et principibus, etiamsi omnes simul conjuncti eam abrogare conentur. Neque dissentit s. Thomas, licet in commentar. ad cap. 13. ad Rom. scripserit: Clericos privilegio principum liberos esse a tributis: Nam in eodem loco addit, id factum esse ob naturalem aequitatem.

Hanc igitur sententiam probare possumus his argumentis. Primo ex consuetudine omnium gentium, quod enim ubique fit, ex natura ipsa descendit, quae omnibus communis est. Constat apud Hebraeos, levitas fuisse liberos a tributis ex c. 30. Exod. et cap. 1. Num. Constat apud Aegyptios sub rege Pharaone sacerdotes fuisse exemptos, ex cap. 47. Genes. Constat idem de sacerdotibus Hebraeorum sub rege Artaxerse ex lib. 1. Esdrae cap. 7. Idem cognosci potest de sacerdotibus gentilium ex Aristotele in lib. 2. Oeconom. ex Caesare lib. 6. de bello gallico; ex Plutarcho in Camillo, et ex aliis. Apud Christianos imperator aperte christianus, continuo natura docente ecclesiasticos immunes a communibus reipublicae oneribus declaravit, ut patet ex epistola ejus ad Avilinum, apud Eusebium lib. 10. hist. eccles. cap. 7. quod idem multi alii imperatores fecerunt, et notanda sunt verba Justiniani I. *Sancimus*, 2. Cod. de sacrosanct. eccles. Nam ubi exemisset ecclesias, ait: *Cur enim non facimus discrimen inter res divinas et humanas, et cur non competens praerogativa coelesti favori conservetur?* Quibus verbis ostendit, exemptionem illam non fuisse arbitrariam et liberam, sed debitam et necessariam.

Alterum argumentum ducitur a similitudine, quam potestas ecclesiastica et saecularis habent cum anima et corpore humano. Nam, ut ostendimus in lib. 5. de summo pontifice, ex s. Gregorio nazianzeno, Hugone de s. Victore, aliisque insignibus auctoribus, non potest melius intelligi quo modo se habeat potestas ecclesiastica ad saecularem, quam ex modo, quo se habet in homine spiritus ad carnem. Spiritus autem ita se habet ad carnem, ut quamvis non impediat actiones ejus, cum bene se habent, eam tamen regat et moderetur, et aliquando cohibeat, aliquando excitet, prout ad finem suum expedire judicat: Contra vero, caro nullum habet imperium in spiritum, neque eum ulla in re dirigere, vel judicare, vel coërcere potest. Sic igitur potestas ecclesiastica, quae spiritualis est, ac per hoc naturaliter saeculari superior, saecularem potestatem, cum opus est, dirigere, judicare et coërcere potest; ipsam vero a saeculari dirigi, vel judicari, vel coërceri nulla ratione permittitur. Tertio probatur ex nominibus patris et pastoris, quibus tum in sacris literis, et in libris sanctorum Patrum, tum ex communi Christianorum consuetudine sacerdotes ornantur. Natura enim docet, ut filii parentibus obediant, atque ab iis se corrigi aequo animo ferant, non autem ipsi parentibus imperare, eosve corrigere, vel judicare velint. Multo etiam magis eadem duce et magistra natura, oves a pastoribus reguntur et gubernantur, et quando aberrant, vel sibilo, vel baculo reducuntur in viam, et plane contra naturam esset, si ovis pastorem regere, vel gubernare videretur. Quartum argumentum peti potest a nomine et officio clericorum, clerici enim sunt ministri Dei consecrati ad obsequium solius Dei, atque ad hoc ipsum ab universo populo Deo oblati, unde et clerici dicuntur tamquam ad sortem Domini pertinentes, ut s. Hieronymus docet in epist. ad Nepotianum. Certe autem in ea, quae sunt oblata et consecrata Deo, et quasi propria ipsius Dei facta sunt, nullum jus habere possunt principes saeculi: id quod et lumen rationis ostendit, et Deus ipse in scripturis sanctis non obscure tradit, cum ait Levit. ult. *Quicquid semel Deo fuerit consecratum, sanctum sanctorum erit Domino.* Quis autem dicere audeat, jus esse profano homini in ea, quae sancta sanctorum, idest, sanctissima dici meruerunt? Qua ratione bona etiam temporalia clericorum, bona dominica proprie dicuntur in canon. 4. apostolico, et ideo tamquam Deo sacra, jurisdictioni laicorum subjecta esse non possunt. Quintum argumentum ducitur a signis, et prodigiis quae non raro Deus ostendit in eos, qui ecclesiarum immunitatem violare praesumpserunt. De qua re multa legi possunt apud Tilmannum Bredembachium in lib. 5. sacrarum collationum. Sed extat insigne testimonium Basilii Porphirogeniti Graecorum imperatoris apud Balsamonem in Nomocanone Photii, in commentario canonis primi synodi constantinopolitanae primae et secundae, quam nos Latini octavam synodum ap-

pellamus. Refert enim idem Basilius caussam omnium calamitatum ejus temporis in legem quandam Nicephori Phocae praedecessoris sui contra Ecclesiae libertatem latam. *Ex quo* inquit, *lex ista robur habuit, nihil boni penitus in hodiernum usque diem vitae nostrae contigit, sed potius econtrario nullum omnino genus calamitatis defuit.* Itaque legem illam merito irritam esse voluit, ac penitus abrogavit.

CAPUT III.

Solvuntur argumenta contraria.

Sed operaepretium erit ad eas objectiones breviter respondere, quas Didacus Covarruvias loco citato, et Joannes Medina in cod. de Restit.quaest. (qui liberius aliis auctoribus loquuti sunt) in medium protulerunt. Objiciunt ergo primo, nullam extare legem divinam, qua clerici eximantur a jurisdictione principum laicorum. Sed jam ostendimus extare non pauca testimonia scripturae veteris, ex quibus per probabilem consequentiam ducatur argumentum ad probandum jure divino clericos liberos esse a jurisdictione principum saecularium. Neque obstat quod Testamentum vetus abrogatum jam sit per testamentum novum. Nam tametsi abrogata sint caeremonialia, judicialiaque praecepta, non tamen sunt abrogata moralia,idest, quae continent vel declarant jus naturae, et praeterea cum caeremoniae Judaeorum figurae fuerint rerum nostrarum, ut Apostolus docet 1. Corinth. 10. Galat. 4. et Hebr. 7. non male ducimus argumenta per similitudinem a ritibus judaicis. Denique non sola testimonia scripturae veteris, sed etiam rationes ex jure naturae depromptas adduximus, jus autem naturae non humanum, sed divinum est, cum ab ipsius naturae auctore manaverit. Secundo objiciunt leges multas Justiniani ex codice et authenticis, ex quibus cognosci potest, olim clericos imperatoris jurisdictioni fuisse subjectos. Sed facilis est responsio: Nam si hoc argumentum vim ullam haberet, probaret etiam in rebus ecclesiasticis et spiritualibus non esse liberos clericos jure divino a potestate principum laicorum: constat enim non solum ex codice et authenticis, sed multo magis ex Nomocanone Photii, non paucas leges Justiniani de rebus plane ecclesiasticis et spiritualibus disponere. Covarruvias autem et Medina, ut etiam omnes theologi et Canonistae, summo consensu docent, in rebus ecclesiasticis et spiritualibus liberos esse clericos a potestate principum saeculi jure divino. Coguntur igitur ipsi etiam nobiscum dicere leges illas procedere de facto, non de jure, et toleratas aliquando a summis pontificibus, numquam autem approbatas. Non tamen negaverim, multas quoque esse civiles leges imperatorum, quas non minus clerici, quam laici sequi debeant. Ecclesia enim pro cursu temporalium tantummodo rerum, ut loquitur Nicolaus I. papa in epist. ad Michaëlem, imperialibus utitur legibus. Quod idem habemus in multis canonibus distinctionis decimae apud Gratianum, et cap. 1. de novi oper. nunciat. et alibi. Quae tamen omnia intelligi debent de iis legibus, quae non sunt contrariae ecclesiasticae libertati, et quoad directionem, non quoad coactionem, ac denique cum adsunt aliae conditiones, quas notant doctores, ac praesertim Felinus in cap. *Ecclesia s. Mariae*, de constitut. quaest. 1. Tertio objiciunt exemplum apostoli Pauli, qui cum esset praesul ecclesiasticus, non timuit appellare Caesarem, atque ab eo judicari se debere libere confiteri, ut s. Lucas refert Act. 25. sed hanc objectionem Covarruvias omnino debuisset omittere. Nam b. Paulus, ut constat ex cap. ult. Actorum,coactus est appellare Caesarem, oppressus videlicet calumniis Judaeorum, et injustitia praesidis romani, qui solum Caesarem supremum judicem agnoscebant. Itaque ipse quoque de facto saltem, si non de jure, Caesarem judicem agnoscere debuit, nec sine risu exceptus fuisset, si b. Petri supremi principis ac judicis sui coram gentilibus, vel Judaeis mentionem facere voluisset.

Quarto objiciunt testimonia ss. apostolorum Petri et Pauli, scribit enim b. Petrus in epist. priore cap. 2. *Subjecti estote omni humanae creaturae propter Deum, sive regi, tamquam praecellenti, sive ducibus, tamquam ab eo missis*: et b.Paulus in epist. ad Roman. cap. 13. *Omnis inquit,anima potestatibus sublimioribus subdita sit*: In quem locum scribit s. Joannes chrysostomus, haec dici non tantum laicis, sed etiam clericis et monachis, et ipsis etiam apostolis et evangelistis. Respondeo: Sententias apostolorum generales esse. Quamvis enim nominatim in eis fiat mentio regum, quoniam eo tempore valde necessarium erat diligenter monere Christianos,ut regibus obedirent,ne fidei praedicatio impediretur, tamen absolute verba illa tam b. Petri, quam b. Pauli, nihil aliud significant, nisi debere omnes homines suis legitimis superioribus subditos esse, eisque debitam obedientiam exhibere. Quare non potest ex his testimoniis apostolicis probari clericos principibus saeculi, vel ipsorum legibus obtemperare debere,nisi prius probetur, reges saeculi esse legitimos superiores, et judices clericorum, quod certe probari non poterit, nisi probetur, oves pastoribus,filios parentibus, et temporalia spiritualibus praeeminere. Nec tamen Chrysostomo contradicimus;quamvis enim judicem proprium clericorum et monachorum solum pontificem esse dicamus, tamen fatemur, reges non solum laicorum,sed etiam clericorum et monachorum reges esse. Unde etiam non sine caussa in publicis precibus oramus pro rege, vel pro imperatore nostro: Nam cum reges bella gerant non solum pro laicis, sed etiam pro clericis et monachis, proque omnium pace et tranquillitate invigilent, debetur eis ab omnibus honor, juxta illud b.Petri, 1. epist. cap. 2. *Regem honorificate*; debetur etiam obedientia, cum eorum leges non sunt contrariae sacris canonibus, et cum de rebus iisdem nulla extat canonica dispositio,ac demum quoad directionem, ut supra diximus, non quoad coactionem. Praeter haec argumenta objicit Joannes Medina loco citato

quaedam alia, quae Covarruvias fortasse ut leviora praetermittenda putavit. Sed nos ea quoque breviter diluamus. Ait igitur Medina, in lege naturae primogenitos omnes fuisse sacerdotes, nec tamen exemptos a majorum suorum potestate. Item in lege scripta levitas, quibus nunc succedunt clerici, non solum Aaroni pontifici subjectos fuisse, sed etiam Moysi, qui princeps erat civilis totius populi Judaeorum. In lege quoque evangelica Christi, ipsum, qui caput erat omnium sacerdotum, Pilato subjectum fuisse, juxta illud: *Non haberes potestatem in me ullam, nisi tibi datum esset desuper*. Joan. 19. Denique ita ratiocinatur Medina: Lex evangelica, Baptismus, ordo clericalis, non liberant jure divino a debitis antea contractis, ut a debito servitutis, a debito pecuniario, a debito conjugali, ergo nec a debito subjectionis et obedientiae civilis, sed clerici ante clericatum subjecti erant potestati et jurisdictioni principum et magistratuum saecularium, non igitur liberi sunt jure divino ab eadem potestate et jurisdictione post clericatum. Sed ad haec omnia facilis est et expedita responsio. Nam de primogenitis in lege naturae non probavit Medina eos civilibus magistratibus fuisse subjectos: nos autem probare possumus, non fuisse, quoniam iidem primogeniti sacerdotes et principes esse solebant, docet s. Hieronymus in quaestionibus hebraicis ad cap. 49. Genes. quae est etiam communis Hebraeorum sententia, et exprimitur ab ipsa paraphrasi chaldaica eodem loco in benedictione Ruben. Porro Moyses, cui subjecti erant levitae, non solum princeps civilis totius populi, sed etiam summus sacerdos erat, et Aarone major quamvis extraordinaria potestate. Unde dicitur in psal. 98. Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus; et novimus Aaron a Moyse consecratum; et denique testatur Philo in extremo lib. de vita Moysis, fuisse Moysem pontificem, regem et legislatorem Hebraeorum. Quid igitur mirum, si levitae Moysi subjecti erant non minus quam Aaroni, cum Moyses non minus quam Aaron sacerdotio fungeretur. Christum autem Pilato subjectum fuisse de facto solum, non de jure, certissimum est, et potestas desuper data, quam in Pilato Christus agnoscit, non potestas judiciaria, sed permissio intelligenda est, ut sancti Patres docent, Chrysostomus et Cyrillus. De qua Dominus ait Luc. 22. haec est hora vestra et potestas tenebrarum. Et certe, ferendum non esset, si Medina cum Marsilio Paduano Christum Dei Filium naturalem, principibus terrenis jure subjectum fuisse dicere vellet. Ratiocinatio denique ejusdem Medinae aut nihil probat, aut plus, quam ipse velit, probat. Nam si paria sunt eximere a debito servitutis, vel pecuniario, vel uxorio; et eximere a debito subjectionis et obedientiae civilis, sicut non potest summus pontifex eximere homines christianos a debito servitutis, vel pecuniario, vel uxorio sine consensu partis, quoniam alioquin injuriam facere videretur, ita non potuisset idem summus pontifex eximere clericos a jurisdictione principum saecularium, sine ipsorum consensu. Atque hoc est contra omnes theologos, a quibus nec ipse Medina dissentit. Non igitur sunt illa paria, ac per hoc Medinae argumentum non recte concludit. Ratio vero discriminis inter illa debita, haec est, quod majus omnino sit vinculum inter creditorem et debitorem, dominum et servum, virum et uxorem, quam inter principem vel magistratum et civem. Itaque clericatus non a debitis illis prioris generis, et ideo non poterit fieri clericus is, qui servus est, nisi prius a Domino liberetur, neque is, qui est alligatus uxori, nisi uxor consentiat, et ipsa quoque votum continentiae emittat: neque is, qui tantum pecuniae debet, ut restituere nequeat, si clericus fiat, nisi a creditore debitum remittatur. At idem clericatus eximit a subjectione civili, et transfert in subjectionem ecclesiasticam etiam non consentiente, vel repugnante superiore civili, quoniam unusquisque circa statum propriae personae liber est, sicut potest relinquere patrem et matrem et adhaerere uxori, juxta verbum Domini Matth. 19. ita potest relinquere principem saeculi, et in sortem Domini transire, atque ad Dei servitutem accedere, seque totum episcopo in clericatu, vel abbati in monastica professione committere. At, inquit Medina, lex evangelica, et Baptismus, non eximunt a jurisdictione civili, igitur neque eximit clericatus. Respondeo: Non esse eandem rationem legis evangelicae et Baptismi, ac ipsius clericatus. Nam lex evangelica, et Baptismus non excludunt, immo necessarium esse volunt principatum civilem, ut adversus Anabaptistas nos alio loco probavimus. At clericatus, ut etiam monachatus, non posset suo munere recte fungi, nisi liber esset et immunis a jurisdictione civili; et ordo ipse naturae perverteretur, si pastores ovibus, parentes filiis, et spiritualia corporalibus subjicienda sint. At, inquies, injuria fiet principibus si inviti suo jure priventur, quod in clericos ante clericatum habebant. Respondeo: Nullam ipsis injuriam fieri, quia qui jure suo utitur, nullam facit injuriam. Utitur autem jure suo, qui eligit statum, quem sibi magis convenientem esse censet, quamvis per accidens sequatur, ut princeps subdito suo privetur. Nam etsi quis justa de caussa domicilium suum in aliam civitatem vel provinciam transferat, desinet subditus esse priori principi, nec tamen injuriam illi fecisse videbitur. Ultima objectio Medinae illa est, quod non repugnet rationi, ut homines addicti obsequio Dei et spiritualibus functionibus, subsint in rebus temporalibus et civilibus regi vel magistratui saeculari. Ex quo sequitur, ut si exempi sint, id factum sit, concessione principum, non jure divino. Addi potest confirmatio ad hoc argumentum, ut nihil difficultatis subterfugere videamur. Nam sicut princeps saecularis, ut Christianus et in rebus spiritualibus est ovis et filius sacerdotum: ita econtrario sacerdotes ut cives, et in rebus temporalibus videntur posse dici oves et quasi filii principum saecularium. Item quia una tantum est Ecclesia, continens clericos et laicos, et Ecclesiae caput est summus pontifex; ideo subsunt omnes eidem summo pontifici tum clerici, tum laici; igitur eodem modo quoniam una est civitas continens laicos et clericos, et civitatis caput est princeps saecularis, ideo subjecti debent esse omnes tam laici quam clerici principi saeculari in

iis, quae pertinent ad bonum regimen civitatis. Respondeo: Hoc argumento probari exemptionem clericorum, non esse de jure naturae primario, quod nos supra in duos gradus distinximus, sed esse de jure naturae secundario, quod etiam jus gentium appellari diximus. Nam ut s. Thomas recte docet in 2. 2. quaest. 57. art. 3. jus naturae primarium respicit rem absolute consideratam, jus naturae secundarium, sive jus gentium respicit rem in ordine ad certum finem, et ideo pendet ex discursu rationis. Licet igitur non repugnet rationi absolute, ut clericus subsit in rebus civilibus principi saeculari: tamen repugnat in ordine ad officium clericorum rite administrandum. Nam ut alia omittam, turpissimum esset, ut etiam Sotus annotavit, si magistratus, episcopum corrigere vel punire posset, a quo ipse corrigendus, et puniendus est. Et quis ferret, si hodie sacerdos ad suum tribunal magistratum vocaret, cras autem magistratus vocaret sacerdotem ad suum? et nonne omnis reverentia, quam necessario debent laici sacerdotibus, periret, si eos pro imperio coërcere possent. Hinc igitur ante omnes principum leges, humanum genus ratione docente constituit, ut ubique sacerdotes immunes essent a jurisdictione principum laicorum. Ad primam confirmationem respondeo: Principem quidem ovem ac filium spiritualem sacerdotis esse: sed sacerdotem nullo modo filium vel ovem principis dici posse: quoniam sacerdotes et omnes clerici suum habent principem spiritualem, a quo non in spiritualibus solum, sed etiam in temporalibus reguntur. Neque fieri potest, ut duos agnoscant principes in rebus temporalibus, cum, juxta evangelium, nemo possit duobus dominis servire. Ad alteram confirmationem respondeo: Ecclesiam vere unam tantum esse, et nullo modo duas, civitatem autem unam esse materialiter et duas formaliter. Nam Ecclesia continet omnes Christianos catholicos, sive sint clerici, sive laici. Si quis autem consideret coetum laicorum, non ut Christiani sunt, sed ut cives, vel quocumque alio modo, is coetus Ecclesia dici non potest. Non igitur duae fingi possunt Ecclesiae, ac multo minus esse. At coetus laicorum et coetus clericorum formaliter duae civitates dici possunt, quoniam in ipsis etiam temporalibus rebus diversas leges habent, diversum principem, diversa tribunalia, et tamen materialiter unam quoque civitatem faciunt, quia unam urbem inhabitant, et sub ejusdem principis protectione vivunt, qui sicut pro labore ac sollicitudine, quam pro communi bono suscipit, a laicis tributa recipit, ita recipit a clericis auxilia longe majora publicarum precum et sacrificiorum ad Deum.

DE TRANSLATIONE
IMPERII ROMANI
A GRAECIS AD FRANCOS
ADVERSUS MATTHIAM FLACCIUM
Illyricum, Libri Tres

AUCTORE
ROBERTO BELLARMINO
E SOCIETATE JESU

SUMMA LIBRI PRIMI

ROMANUM IMPERIUM A GRAECIS AD FRANCOS SUMMI PONTIFICIS AUCTORITATE TRANSLATUM

CAPITA LIBRI PRIMI

CAP. I. *Contradictiones duodecim Illyrici detegit.*

» II. *Mendacia viginti ejusdem Illyrici refellit.*

» III. *Prolegomena adversarii confutat, et eam controversiam explicat, quae fuit Adriano summo pontifici cum Friderico Aenobardo imperatore.*

» IV. *Testimoniis historicorum supra triginta demonstrat, imperium romanum summi pontificis auctoritate ad Francos a Graecis esse translatum.*

» V. *Testimoniis duodecim principum idem confirmat.*

» VI. *Idem asserit testimoniis septem summorum pontificum.*

» VII. *Imperium romanum non esse a Francis acquisitum jure belli.*

CAP. VIII. *Non accepisse Carolum Magnum a Deo immediate imperii dignitatem.*

» IX. *Imperium romanum non esse devolutum ad Carolum magnum jure successionis haereditariae.*

» X. *Imperium romanum non esse delatum ad Francos auctore senatu populove romano.*

» XI. *Imperium romanum non fuisse a graeco imperatore Carolo magno traditum.*

» XII. *Summum pontificem jure suo romanum imperium transferre potuisse, ac reipsa ad Francos transtulisse.*

» XIII. *Objectiones Illyrici dissolvit, aut jam ante dissolutas demonstrat.*

SUMMA LIBRI SECUNDI

Romanum imperium a familia Caroli magni, et gente Francorum ad familiam Othonum, et gentem Saxonum, summi pontificis auctoritate transisse

CAPITA LIBRI SECUNDI

CAP. I. *Successionem explicat Caroli Magni.*

» II. *Othonem primum, non autem Henricum aut Chunradum, imperatorem primum ex gente Saxonum fuisse demonstrat.*

CAP. III. *Eundem Othonem a summo pontifice Joanne duodecimo ad imperium provectum ostendit.*

» IV. *Objectiones Illyrici diluit.*

SUMMA LIBRI TERTII

Septem electores imperii a summo pontifice Gregorio Quinto potissimum institutos

CAPITA LIBRI TERTII

CAP. I. *Electores ante Gregorii decimi pontificis et Friderici secundi imperatoris tempora designatos. Objectiones Onuphrii refellit.*

» III. *Electores imperii non ab Othone tertio imperatore, sed a Gregorio V. pontifice maximo institutos ostendit.*

CAP. IV. *Objectiones Illyrici dissolvit, ac mendacia plurima auctoris ejusdem detegit et redarguit.*

LIBER PRIMUS

ARGUMENTUM ET PARTITIO HUJUS LIBRI

Scripturus de translatione imperii romani a Graecis ad Germanos, adversus mendacissimum librum, quem ante paucos annos de eodem argumento edidit Matthias Flaccius Illyricus, operaepretium me facturum existimavi, si quemadmodum ipse prolegomena quaedam praemisit, ita quoque et ego loco prolegomenorum pauca quaedam praemittam tum de contradictionibus,tum de mendaciis ejusdem Illyrici manifestis, atque crassissimis. Ita enim spero fore, ut hominis hujus inconstantia et impudentia patefacta, simul etiam aditus patefiat veritati in aures atque animos illorum,quos jam forte falsitas occupavit, quibusque ille suis artibus,et multa historiarum confusione et varietate, tenebras offudit. Deinde ad rem ipsam aggrediar hoc ordine. Quoniam Illyricus, ut est inconstans et varius, uno in loco docet non esse translatum imperium romani pontificis auctoritate a Graecis in Francos,seu Germanos, in alio vero fatetur id quidem, sed affirmat injuste et impie factum, esseque hanc translationem praecipuum miraculum Antichristi, propterea primum demonstrare conabor, vere translationem esse factam summi pontificis auctoritate; atque argumenta desumam ex consensu omnium historicorum; ex confessione imperatorum ac principum aliorum, ex testimoniis veterum romanorum pontificum,ac demum ex refutatione omnium eorum jurium, vel titulorum, quos adversarii praetendunt. Ostendam enim certissimis rationibus.Carolum Magnum, quem imperatorem romanum fuisse nec Illyricus, neque alius quispiam negat,ad eam dignitatem pervenisse, nec jure belli atque armorum, nec immediata vocatione Dei,nec successione haereditaria, nec dono Graecorum, nec denique electione senatus populique romani; proinde aut Carolum a pontifice imperium habuisse, aut omnino non habuisse. Deinde planum faciam,id quod summus pontifex in hac translatione imperii fecit, rite ac jure esse factum. Addam postremo, ut nihil eorum, quae Illyricus tractat, praetermisisse videar, de translatione imperii,si tamen translatio dicenda est, ex familia Caroli Magni in Saxones, et de institutione septem imperii electorum.

CAPUT PRIMUM

Complectitur contradictiones Illyrici.

Igitur noster Illyricus (ut ordiamur ab eo quod primo loco propositum est) pro sua gravitate et constantia in afferendis sententiis, non tam quid sit in re, considerare solet, quam quid proposito suo maxime deserviat. Itaque si affirmare aliquid caussae, quam defendit, utile est,confidenter affirmat; si rursum illud ipsum negare, rei suae conducere putat, audacter negat, parum omnino laborans, cohaereantne scripta sua inter se, an secum ipsa pugnent, et utrum unum alteri opem ferat, an potius, tamquam in bello sociali, unum evertatur ab altero.

I. In libro, quem nuper edidit de translatione imperii, passim figmentum et fabulas appellat, quod vulgo creditur, imperium romanum translatum a Graecis ad Germanos summi pontificis auctoritate. Atque ut aliquem certum locum notemus titulus secundae partis primi capitis hic est: *Quod non sit facta per papas imperii translatio a Graecis ad Germanos.*

Sed nimirum cum haec scriberet, oblitus erat quid paulo ante scripsisset. Nam in libro contra primatum papae pene extremo, notas Antichristi explicans, quinto loco hanc ponit de translatione imperii, et quidem his verbis: *Antichristus apparebit cum romani regni defectio fiet, et reddet Romanis libertatem, sub suo tamen nomine. Hoc accidit ante annos* 700.*cum romanum imperium ruebat, et a papae non tamquam Caesare dictatore, consule aut senatore, sed ut a papa romano nonnihil instauratum est: tunc enim papa suam potentiam et impietatem propagavit.*Sic Apocalyp. 13. *Laesa bestia ab alia simili agni bestia honoratur.* Nec solum in eo libro, sed etiam

in centuriis idem affirmat Illyricus. Sic enim scribit centur. 8. cap. 10 col. 751. *Atque ita imperium romanum ad Carolum, et Francos* (Leo Tertius) *transtulit. et tamen sibi reservavit jus Francis imperandi. Atque hinc factum est deinceps ut qui imperii sceptrum acciperent, a pontifice inaugurarentur, estque haec translatio praecipuum ex miraculis Antichristi,* Apocalypsis 13. et 17.

Quid hic Illyrice eliges? si transtulit romanus pontifex imperium in Francos, totus liber tuus de translatione imperii corruit: si non transtulit, corruunt partes non exiguae tum ex libro tuo contra primatum, tum ex historiarum tuarum centuriis. Immo vero. sive transtulit papa romanus imperium in Francos, sive non transtulit, corruit liber tuus de translatione imperii. Siquidem papam esse Antichristum ex Verbo Dei efficacissima ducta ratione demonstrasse te putas in locis paulo ante citatis, quia videlicet papa dum imperium occidentale instauravit, curavit (ut tu quidem interpretaris) plagam bestiae, quod est miraculum, et nota praecipua Antichristi, Apocal. 13. et 17. Igitur in lib. de translatione imperii dum contendis tam acriter, non esse papam auctorem occidentalis imperii, quid aliud contendis, quam id efficere, ut credamus falsam esse tuam illam demonstrationem, qua ex Verbo Dei probare volebas, papam esse Antichristum? et tamen in hoc ipso libro, tertio quoque verbo repetis papam esse Antichristum, in quo tu ipse tuam praecipuam demonstrationem labefactas, qua effici credebas, papam esse Antichristum. Sed pergamus ad caetera.

II. In hoc ipso libro de translatione imperii in epistola dedicatoria affirmat Illyricus jus in imperium romanum Germanos adeptos esse ante annos 1500. cum videlicet Arminio duce duas aquilas Romanis eripuerunt; atque in hujus rei signum bicipitem aquilam Germanos imperatores in insignibus suis praeferre. *Huc*, inquit, *referre possis, quod et mox post Julium, sub Augusto Germani duas aquilas Romanis justissimo bello abstulerunt.* Et infra: *Quandocumque igitur volet romanus sacrificus, aliique imperii aemuli, cognoscere Germanorum monarchiae originem, ac jus, intueantur modo, ac contemplentur ejus gloriosa insignia bicipitem aquilam ostentantia; et mox ea illos de origine jureque suo abunde edocebunt ac vel invitos convincent.* Haec ille.

Sed haec somnia, quae nos infra cap. 6. refutabimus, refellit etiam ipse idem Illyricus cum ita loquitur centur. 9. cap. 16. col. 621. *Aquila romana in duo capita statim in initio hujus saeculi* (quod est ab anno 800. ad 900.) *divisa est. Nam Carolus Magnus a Leone pontifice cum consensu senatus et populi romani imperator occidentis solemni ritu inauguratur anno Domini* 801. Quomodo, quaeso, ista cohaerent ut ante annos 1509. coeperit aquila biceps, et jus, atque origo imperii Germanici; et tamen aquila romana anno 801. idest, ante annos 700. divisa primum fuerit, cum Carolus Magnus a Leone pontifice imperator occidentis primus inauguratus est?

III. Rursum in libro de translatione imperii cap. 1. pag. 9. Audet, inquit Illyricus, Gelasius papa ad Anastasium imperatorem scribens 15. quaest. 6. can. *Alius*, affirmare Zachariam papam deposuisse Hildericum regem Francorum, et transtulisse regnum in Pipinum Caroli patrem. (Et infra: Tale mendacium ausus est papa confingere, et Gratianus suae rapsodiae decretorum inserere.) Haec ibi. At in historia longe aliter. Sic enim scribit cent. 8. cap. 10. col. 706. Pipino Zacharias papa regnum Francorum dedit, idque ei tutum praestitit, deposito, et in monachum consecrato Carolomanno fratre ejus, et Hilderico rege priore. Poterat ne clarius secum pugnare, et uno in loco destruere, quod in alio affirmavit?

IV. In libro eodem de translatione imperii c. 1. pag. 12. affirmat Illyricus, summos pontifices quondam servos et mancipia fuisse Caroli, nunc econtrario a summis pontificibus adigi Caesares ad turpissima pedum oscula. Quam foeda, inquit, est ista vanitas, quod Papistae fingunt, illos servos et mancipia Caroli, imperium romanum in Carolum transtulisse, cumque sibi ut vassallum quendam dato feudo obligasse; ut nunc arctissimis juramentis Caesares sibi obstringunt, et etiam ad turpissima pedum oscula adigunt. Sed audi rursum ejusdem Illyrici verba ex centur. 8. cap. 10. col. 724. Pipinus, inquit, et Carolus filius ejus, in terram prostrati, pedes ejus (Stephani papae) osculati sunt, et stapedes ejus apprehenderunt, et fraenum equi illius tenentes, stratoris officia ei praestiterunt. Quid hic dices Illyrice? Si papa mancipium erat Caroli, qui factum est, ut non papa Caroli, sed Carolus papae stapedes apprehenderit, et stratoris officium ei praestiterit? Et si nunc primum coepit papa principes adigere ad oscula pedum, quo pacto ante annos prope 800. Pipinus et Carolus humi strati, pontificis pedes, nullo cogente, nisi Dei metu ac reverentia, Christi vicario debita, osculabantur?

V. Eadem pag. 12. in libro de translatione imperii ita scribit Illyricus: Testantur quoque omnes historici, etiam ii qui papis sunt addictissimi, Leonem papam mox ut electus fuit in papam, misisse ad Carolum Magnum legationem una cum clavibus s. Petri, quod est papale insigne et vexillis urbis Romae cum aquilis; petiisseque juxta synodum Adriani, confirmationem sui, et ut aliquis mitteretur qui Romanos Carolo denuo juramento adstringeret; quod fuit extremae subjectionis indicium. Haec ibi. In centuriis contrarium legimus; nimirum petiisse Leonem ut aliqui a Carolo mitterentur, qui Romanos non Carolo, sed ipsi papae juramento adstringerent: sic enim legimus centur. 8. cap. 10. columñ. 750. Legatos ergo inscio senatu cum muneribus ad Carolum mittit, eique sacras claves, insigne pontificiae dignitatis et vexillum urbis Romae seu aquilam, signum imperii romani offert, seque et urbem Romam ejus fidei commendat ac postulat ut suos Romam ablegel, qui populum romanum ad suam fidem atque subjectionem sacramento firmarent: juxta annales Francorum. Quae verba alii (hoc est, Illyricus idem in alio loco) intelligunt, quod jusserit Romanos Francis fidem jurare; sed

id non tam facile esset impetratum. Quare verisimilius est, quod petierit Romanos eo adigi,ut pontifici jusjurandum praestarent.Quare Engelbertus, vel Agilbertus, abbas s.Richarii. jussu Caroli compulit romanum populum fidelitatem jurare pontifici.

VI. Pag. 22.Italiam ab Odoacre occupatam affirmat Leone Bessicano imperatore. At cent.5. c. 16. colum. 1526. scribit id accidisse sub Zenone qui post Leonem juniorem Leoni seniori, idest, Bessicano successit.

VII. Pag. 26. et sequentibus, Theodoricum Ostrogothum,imperatorem Romanorum et Augustum, ac purpura Caesarea ornatum fuisse fuse docet, ac multis testimoniis confirmat. At centur. 6. cap.16. col. 840. disertis verbis dicit, Theodoricum eundem nec nomen nec insignia imperatorum Romanorum unquam habuisse.

VIII. Pag. 49. Carolo Magno imperium occidentis donatum fuisse scribit ab Irene,antequam idem Carolus a Leone coronaretur. At cent. 9. cap. 16. colum. 621. scribit Graecos in imperium Caroli quodammodo consensisse, quod non possent mutare quod Leo fecerat Romae,quando Carolum imperatorem appellavit.

IX.Neque vero de electoribus imperii minor est apud Illyricum, quam de ipsa imperii translatione dissensio: Nam in libro de translatione imperii c. 5. pag. 89. habentur haec verba:Hic quoque ut ubique alibi, Pontificiorum parasitarum mendacia grassantur. Dicunt enim quod imperante Othone III. Gregorius V. Germanus, male a Romanis tractatus, suaque sede pulsus, decretum tulerit quod septem Germani principes,loco Romani populi senatusque, imperatores in perpetuam posteritatem eligere deberent: Quod eorum figmentum mox evidenter, Deo dante, redarguemus. At in historia ecclesiastica, cent. 10. c. 10. col. 546. habentur haec alia ejusdem Illyrici verba, quae pugnent necne cum praecedentibus,vel ipse Illyricus judex esto: Gregorius undecimo sui exilii mense, pristinae dignitati per imperatorem restitutus, suam patriam insigni aliqua dignitate ornaturus, sanxit, ut penes solos Germanos eligendi regem esset jus ac potestas, qui post diadema a romano pontifice acceptum, imperator et Augustus appellaretur.Suntque electores constituti, moguntinus, coloniensis et trevirensis archiepiscopi.comes palatinus Rheni Saxoniae dux,marchio Brandeburgensis et rex Bohemiae, qui paribus suffragiis electorum existentibus, litem inter eos dirimat. Ne autem liber de translatione imperii solum cum aliis ejusdem Illyrici libris,et non etiam ipse secum pugnare videatur, annotemus adhuc unam vel alteram contradictionem.

X. In ipso igitur lib.de translatione imperii cap. 1. pag. 5. sic Illyricus loquitur:*Dei solius est iste titulus*: *Mea sunt omnia*; *ego do ea cui volo*: *ego transfero regna ac monarchias de gente in gentem pro meo arbitrio.Horrenda ergo blasphemia est, quod Antichristus, sicut in aliis omnibus se Deo exaequavit, immo et supra eum extulit, ita in hoc quoque gloriatur*: *suum esse transferre imperia ac regna ad quemcumque velit; seque transtulisse imperium a Graecis ad Francos, et porro a Francis ad Germanos.* Haec ibi. At infra cap. 2. pag. 21. non vult solius Dei esse transferre imperia, sed etiam hominum. Siquidem docet non semel translatum fuisse imperium a Graecis ad Germanos: *Romani*, inquit,*aut potius constantinopolitani imperatores saepius jus occidentalis imperii Germanis tradiderunt.* Et mox pag. 22. *Prima igitur*, inquit, *translatio facta est sub Leone Bessicano, constantinopolitano imperatore, circa annum* 460. *in Othacarum, aut Odoacrem.* Et infra ponit secundam translationem factam a Zenone imperatore in Theodoricum; tertiam ab Anastasio in Clodovaeum; et quartam ab Irene in Carolum. Sed si horrenda blasphemia est, quod papa asserat.se transtulisse imperium in Germanos, quia transferre imperia soli Deo convenit, quomodo non est horrenda blasphemia, quod Illyricus asserit, a Leone Bessicano, vel ejus militibus, translatum imperium in Odoacrem, a Zenone in Theodoricum, ab Anastasio in Clodovaeum, ab Irene in Carolum?

XI. Et si Antichristus est, et Deo se exaequat, vel super ipsum extollit, qui audet regna transferre, quod soli Deo est proprium, certe Antichristi fuerunt Leonis milites, necnon Zeno, Anastasius et Irene imperatores,qui re ipsa (ut Illyricus dicit) imperium transtulerunt,ac Dei potestatem usurparunt.Papa vero non modo non est Antichristus,sed etiam Antichristo omnino contrarius, cum non solum imperium non transtulerit, nec Deo se aequaverit, sed etiam (ut idem Illyricus scribit pagin. 12.) se ut servum ac mancipium imperatori subjecerit. Nonne igitur Illyricus manifeste secum pugnat,cum passim in hoc suo libro papam Antichristum vocat, et quidem extollentem se supra ipsum Deum; et tamen in eodem libro tam humilem facit eundem papam, ut se mancipium et juratum servum imperatoris esse fateatur?

XII. Rursum in eodem libro cap. 1. pag. 12. *Ipsa*, inquit, Illyricus, *vox translationis eos evidentissime mendacii redarguit*: *nam si transtulerunt papae imperium a Graecis ad Francos, sequitur Graecos esse plane privatos imperiali dignitate.* Haec ibi.Sed paulo post pag. 22. et sequentibus numerat Illyricus quatuor translationes factas a Graecis ad Germanos, manente nihilominus etiam Graecis imperiali dignitate: quia videlicet non totum imperium, sed altera pars dumtaxat, quae occidentale imperium dicitur.translatum fuit. Aut igitur ipsa vox translationis Illyricum arguit evidentissime mendacii, cum ait pag. 22. translatum imperium a Graecis in Germanos a militibus, Zenone, Anastasio et Irene, aut falsum est quod scripsit pag.12. nam utrumque simul nulla ratione defendi potest.

XIII. Sed insignis contradictio et contumeliosa in romanum imperium habetur ad finem epistolae dedicatoriae: ubi sic Illyricus de se ipse loquitur: *Testor*, inquit, *me ab omnibus sectis, erroribusque a romano imperio. et Augustana confessione damnatis abhorrere.*Haec enim verba manifestam implicant contradictionem,nisi romanum imperium

Augustanae confessionis patronum, vul sectatorem Illyricus faciat. Quod certe facere non poterit, nisi cum manifesta ratione pugnare velit: constat enim confessioni Augustanae solum ex romano imperio adhaesisse ac subscripsisse electorem unum, principes sex, et civitates liberas duas: eandem vero confessionem in eodem Augustano conventu publice reprobatam ac damnatam ab ipso Romanorum imperatore Carolo ejus nominis Quinto, ab electoribus quinque, a principibus imperii partim ecclesiasticis, partim saecularibus septem supra centum, ac demum a liberis imperialibus civitatibus novem et triginta; tot enim fuisse catholicos principes et status imperii, qui in damnationem confessionis subscripserunt, et subscriptionem sigillis suis munierunt, testis est Joannes Cochlaeus, qui in eo conventu praesens interfuit, in actis Lutheri anni 1530. et 1531. Cum igitur romanus imperator cum longe majore parte principum et statuum imperialium, Augustanam confessionem damnaverit, merito ea ab imperio romano damnata existimanda est. Nam si imperator, ut caput imperii, imperium universum repraesentat, quanto magis et certius conventus principum et statuum ferme omnium una cum ipso Caesare imperium universum repraesentabit? Quocirca merito Philippus Melanchthon in epist. ad Joannem Obernburgerum ita scribit: Non delector recordatione comitiorum augustanorum, in quibus tristi ac atroci sententia damnati sumus. Eligat jam Illyricus utrum voluerit: aut sequitur imperii romani sententiam, et mentitur cum ait, se adhaerere confessioni Augustanae: aut sequitur confessionem Augustanam, et mentitur cum ait, se abhorrere ab erroribus ab imperio romano damnatis. Utrumque certe simul verum esse nullo modo potest.

CAPUT II.

Continet mendacia Illyrici.

Veniamus nunc ad alteram partem Prolegomenorum, idest, ad mendacia quibus undique scatet Illyrici libellus.

Ac primum ipsam epistolam, qua librum suum dedicat imperatori Maximiliano, omnibusque imperii principibus, totam fere mendaciis texuit, ut mirum sit eum tam impudenter tantis viris imponere voluisse.

I. Non procul ab initio scribit politici magistratus gloriam et dignitatem per Lutheri doctrinam esse illustratam, et contra seductores et oppressores ornatam et vindicatam. Hoc, inquit, tempore instaurati evangelii non uno modo gloria, dignitasque politici magistratus est verbo Dei illustrata, et contra seductores, ejusque oppressores speciose ornata et vindicata; quantumvis illi contrarium fingant. At quam hoc sit verum, testantur in primis libri ipsius Lutheri, quibus ita principes omnes in contemptum et invidiam adduxit, ut nihil aliud meditari videretur, quam principatum omnem de medio tollere. Sic enim loquitur in lib. de potestate saeculari, principes mundani sunt, mundus autem inimicus est Deo: idcirco, et ipsos quoque facere oportet, quod Deo contrarium, mundo autem consentaneum sit, ut scilicet non fiant infames, sed principes mundani permaneant. Ne mireris igitur si contra evangelium furunt et fatue agunt. Oportet ipsos titulo, nominique suo satisfacere, et scire debes quod ab initio mundi admodum rara avis est princeps prudens, adhuc multo rarior princeps probus. Sunt communiter maximi fatui, aut pessimi nebulones super terram. Quapropter semper pessima quaeque ab ipsis exspectanda sunt, et parum boni sperandam est, praesertim in rebus divinis, quae ad salutem animarum pertinent. Ipsi enim sunt lictores et carnifices Dei, quibus, utitur ira divina etc. et infra: Si princeps prosperatur, ut sit prudens, probus aut Christianus, hoc e magnis miraculis unum est, et pretiosissimum signum divinae gratiae super eam provinciam. Nam juxta communem cursum evenit secundum illud Isaiae 3. Dabo pueros principes eorum, et effoeminati dominabuntur eis, et Oseae 13. Dabo tibi regem in furore meo, et auferam in indignatione mea, et infra: Admodum pauci sunt principes, qui non habeantur pro fatuis aut nebulonibus. Caussa hujus est, quia et tales sese demonstrant, et populus communis fit intelligens, et principum plaga, quam Deus contemptus vocat, potenter progreditur in plebe, et communi populo, et vereor ne prohiberi non possit, nisi principes agant ut principes decet, et incipiant rursum cum ratione et modestia gubernare; non ferunt, non possunt, nec volunt vestram tyrannidem petulantiamque diu perferre. Boni principes et domini, secundum hoc agere sciatis; Deus non vult diutius permittere. Non amplius nunc mundus est ut olim, quando homines sicut feras venabamini etc. Item in lib. quem inscripsit, Duo Caesarea mandata discordantia, et contraria etc. prope finem. *Oro*, inquit, *omnes pios Christianos, dignentur simul precari Deum pro ejusmodi miseris et excaecatis principibus, quibus nos Deus tribulavit in magna procul dubio ira, ne sequamur eos ad proficiscendum, aut ad contribuendum contra Turcas:* quandoquidem, Turca decies prudentior, et probior est principibus nostris, et infra: *De his conqueror ex imo corde, cunctis probis Christianis, ut mecum commisereantur super ejusmodi stolidos, fatuos, insanos, furiosos et amentes moriones*, et in fine: *Deus*, inquit, *nos ab ipsis liberet, aliosque nobis ex gratia det regentes, Amen.* Ita nimirum novit Lutherus principes ornare, atque ad obedientiam et reverentiam magistratus populos adducere. Sed ne solum unum testem habeamus, quamvis omni exceptione majorem, Illyriciani mendacii: proferamus et alterum testem omni fide dignissimum. Imperator Carolus V. in edicto Wormatiensi, quod imperii principibus universis consentientibus edidit anno 1521. inter caetera de Luthero sic ait: Obedientiam, inquit, et regimen omne prorsus tollit, unde populi ad defectionem et rebellionem a suis tam spiritualibus quam temporalibus dominis faciendam, ad rapinas, caedes, incendia, cum magno et manifesto

christianae reipublicae discrimine provocentur. Quinimo, cum vitam quamdam solutam, licentiosam, atque ab omni lege explicitam, et vere ferinam inducere conetur, ita exlex homo leges ipsas omnes damnat et contemnit, ut decreta sanctorum Patrum et sacros canones publico igni comburere non formidaverit: facturus pejora civili juri, si non magis saeculi gladium, quam pontificis excommunicationes et censuras metuisset. Haec imperator. Quare si non mentitur Illyricus, mentitur Caesar cum universo romano imperio. Utrum autem verisimilius sit, Augustum Caesarem cum tot illustrissimis principibus, an unum Illyricum esse mentitum, nemo est qui non videat. Sed quid si addamus et tertium testem, qui jam non verbis, sed rebus ipsis et factis clamet? Unde enim quaeso, prodiit ingens illa rebellio rusticorum adversus principes anno 1525. ob quam brevissimo tempore in una Franconia 292. nobilium arces eversae sunt, et supra centum millia rusticorum caesa, nisi ex doctrina Lutheri? Quid aliud principes protestantes anno 1546. in ipsum suum imperatorem Carolum V. armavit, nisi doctrina Lutheri? Cur tot annos Galliae universae in motu fuerunt, nisi ob doctrinam Lutheri? Quis tot rebelles populos regibus Francorum et Hispanorum fecit, nisi posteritas Lutheri? Quis denique Anabaptistas, qui palam magistratum omnem de medio tollunt in Germania peperit, nisi Lutherus? Et audet tamen Illyricus scribere, per Lutheri evangelium defendi, atque ornari contra seductores papistas politicos magistratus.

Eadem pagina scribit Illyricus in hunc modum: *Cum antea praestantes viri, in politica gubernatione existentes, falsa doctrina persuaderentur, se in quodam profano, carnali, Deoque parum grato vitae genere versari ac propemodum de salute sua desperare cogerentur: eoque non raro, deserta sua divinitus mandata statione publicoque bono, sese in latibula, ignavumque otium monasteriorum abderent. Nunc contra ex verbo Dei certe sciunt nihil suo vitae genere si modo recte, ac in fide Filii Dei observatur, vel Deo gratius vel etiam hominum generi utilius esse.* Haec ille, qui una brevi sententia quatuor mendacia comprehendit.

II. Primum enim nullus unquam probatus auctor in catholica nostra Ecclesia docuit, genus vitae eorum, qui extra monasteria vivunt, parum Deo gratum esse, aut ejusmodi, ut qui in eo versantur, de salute desperare cogantur, quin potius in haereticorum numero ponimus eos, qui talia docent. Nam et s. Augustinus lib. de haeresibus c. 40. et s. Thomas, qui Lutheranorum judicio supra modum Papista fuit, in 2. 2. quaest. 66. artic. 2. scribunt, haereticos esse illos, qui docent non habere spem salutis eos qui ducunt uxores, et res proprias possident, et denique non eo modo vivant, quo ii, qui dicuntur in Ecclesia monachi. Nec solum privatos homines, sed etiam principes et magistratus, atque adeo etiam milites, si christiane vivant, Deo gratos esse, et spem salutis habere passim catholici docent, ac praesertim s. Augustinus epist. 5. ad Marcellinum, et epist. 70. ad Bonifacium, et s. Thomas in libris de Regimine principum. Denique magister sententiarum, et cum eo theologi scholastici omnes lib. 4. dist. 26. et 33. apertissime docent, statum matrimonii bonum, licitum, sanctum ac Deo gratum esse. Itaque eos qui in politica gubernatione versantur, in parum Deo grato vitae genere versari, ut pene desperare de salute cogantur, non doctrina Ecclesiae, sed mendacium Illyrici existimandum est.

III. Deinde quod Illyricus addit, eos qui a politica administratione ad monasteria se conferunt, deserere divinitus sibi mandatam stationem, impudens quoque mendacium est: nam ubi quaeso, Deus mandavit, ut qui in politica gubernatione versantur, in ea perseverent usque ad mortem? Qui magistratu funguntur, si rationibus suis consulere judicent, abdicare se magistratu: quo verbo Dei prohibentur id facere? Quis ante Illyricum reprehendit, aut non potius vehementer laudavit sanctissimos viros Basilium, Nazianzenum, Chrysostomum, Martinum, Paulinum, Augustinum, Gregorium, qui aut militia, aut foro, aut academia, aut senatu, aut praetura saeculari relicta, Deo soli servire in monasteriis maluerunt? Laudant germani historici Lotharium imperatorem et Rachim Longobardorum regem, quod in monasteriis potius, quam in palatiis mori voluerint. Carolomannum, qui relicto principatu Francico, monachatum elegit, divino succensum amore fuisse scribit Abbas urspergensis. De quo etiam, ac de Rachi multa praeclara scribit Leo Hostiensis in historia Casinensi. De Coënredo rege Merciorum in Britannia ita scribit Beda lib. 5. hist. gentis suae cap. 20. Coënredus, qui regno Merciorum nobilissime tempore aliquando praefuerat, nobilius multo sceptra regni reliquit: nam venit Romam, ibique attonsus, pontificatum habente Constantino, ac monachus factus, ad limina apostolorum in precibus, jejuniis et eleemosynis usque ad diem permansit ultimum, et infra: Venit autem cum illo et filius Sigheri regis orientalium Saxonum, vocabulo *Offa*, juvenis amantissimae aetatis, et venustatis, totique suae genti ad tenenda servandaque regni sceptra exoptatissimus; qui pari ductus devotione mentis, reliquit uxorem, agros, cognatos et patriam propter Christum et propter evangelium, ut in hac vita centuplum acciperet, et in saeculo venturo vitam aeternam, et ipse ergo, ubi ad loca sancta Romam pervenerunt, attonsus, et in monachico vitam habitu complens, ad visionem beatorum apostolorum in coelis diu desideratam pervenit. Albertus Krantzius lib. 8. Saxoniae cap. 7. posteaquam scripserat insignem conversionem Adolphi comitis Holsatiae, qui propter Christum ex opulentissimo et potentissimo principe pauperrimus monachus factus est, ita subjunxit: Hic tum erat fervor in divinam religionem apud nobilitatem, et infra: Haec est mutatio dexterae excelsi. Quis enim alius ex tam glorioso milite saeculi faceret tam humilem peditem Christi?

IV. Et quoniam Illyrico ignavum otium appellare placuit vitam, quam post relictum saeculum praeclari isti heroës duxerunt, addamus pauca quae-

dam de isto ipso Adolpho ex eodem libro Krantzii, ut videamus quam delicato otio in Christi militia Adolphus frueretur. Monasterium, inquit Krantzius, sui ordinis ipse manibus multa molitus in oppido Kiil, ubi nunc requiescit, curavit erigere, eleemosynas suorum quondam subditorum humiliter poscens et accipiens: cumque multum sollicite laboraret in erectione dicti monasterii in oppido Kiil, ibat ostiatim lac in hydriam mendicans, ut haberent operarii et fratres, quo inter laborandum per aestum reficerentur. Media jam platea, ubi declinare iter non poterat, ibat hydriam bajulans lacte plenam: et cum obvios habuisset filios sublimes in equis, comitum more saecularium, passus est humanitus aliquid, ut rubore coeperit perfundi. Sed ille infremuit, et robur mentis advocans cum adhuc in conspectu essent filii, hydriam levatam super caput evertit, sese totum a vertice lacte perfundens, dixitque: Infelix erubuisti Christi pauperiem, bajulare lac in manibus: nunc vel in capite ostende quid portaveris. Quis non jure miretur tantam humilitatem, patientiam, fortitudinem? Haec Albertus. Porro his non dissimilia de Carolomanno refert Leo Hostiensis in historia monasterii Casinensis.

V. Sed veniamus ad postremum illud, crassissimumque mendacium, quod Illyricus effutiit cum ait: *Nunc contra ex verbo Dei certo sciunt nihil suo vitae genere si modo recte, ac in fide Filii Dei observatur, vel Deo gratius, vel etiam hominum generi utilius esse.* Et ubi quaeso est hoc verbum Dei? Cur testimonium nullum profertur? Nam si nihil Deo gratius est, quam ut homines vitae hujus negotiis politicaeque administrationi se dedant, mentitur igitur Christus, cum ait adolescenti diviti: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quae habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in coelo, et veni, sequere me*, Matth. 19. et cum Mariae contemplationem Marthae actioni apertissime anteposuit dicens: *Martha, Martha sollicita es, et turbaris erga plurima. porro unum est necessarium, Maria optimam partem elegit, quae non auferetur ab ea.* Luc. 10. in quae verba s. August. serm. 27. de verbis Domini: *Non tu malam*, inquit, *sed ista meliorem elegit.* Et de loco superiore disputans idem Augustinus in epist. 89. *Qui illius*, inquit, *perfectionis de vendendis rebus suis consilium tam grande, tamque praeclarum non receperunt, et tamen a damnabilibus immunes criminibus esurientem Christum paverunt, non sedebunt quidem cum Christo sublimiter judicaturi, sed ab ipsius dexteram stabunt misericorditer judicandi.* Sed quoniam de his rebus non est hic locus fusius disputandi, adjiciam solum testimonium Eusebii, quo simul et catholicae Ecclesiae sententia explicatur, et quatuor praedicta Illyrici mendacia refelluntur. Sic igitur loquitur Eusebius lib. 1. Demonstrat. evangel. cap. 8. Caeterum ille quidem (Moyses) in tabulis inanimatis; hic autem Christus, in mentibus vita praeditis perfecta novi Testamenti documenta descripsit. Et infra, explicans haec documenta, Duo, inquit, in Ecclesia Dei vivendi modi instituti sunt; alter quidem naturam nostram, et communem hominum vitae rationem excedens, non nuptias, non sobolem, non substantiam, non opum facultatem requirens: totus autem prorsus a communi et consueta cunctorum hominum vita abhorrens, et soli divino cultui ex immenso rerum coelestium amore addictus. Qui hunc modum amplexi sunt, quasi ab hac mortali vita sejuncti, ipsumque dumtaxat corpus in terra gerentes, cogitatione vero atque animo in ipso coelo degentes, quasi quidam coelites, reliquorum hominum vitam despiciunt: quippe qui pro universo genere supremo omnium Deo sacrati sint: idque non boum mactationibus, non cruoribus, non libationibus, aut nidore ullo, neque fumo, aut ignis devoratione, consumptioneve corporum, sed rectis vere pietatis sententiis, et purgati animi affectione. Ad haec operibus quoque et verbis, quae a virtute proficiscuntur, quibus rebus divinitatem ipsam placantes suum, et pro se ipsis, et pro aliis, qui ejusdem sint generis, administrant sacerdotium, et talis quidem existit in christianismo perfectus vitae modus. Alter vero remissior, atque humanior: hic et modesto conjugio, et sobolis procuratione implicatur, et rei familiaris curam assumit, et juste militantibus quae sint agenda describit: agros quoque et mercaturam aliumque magis civilem vivendi morem adjuncta religione non negligit, et his quidem secundus pietatis attributus est gradus, dum aptam huic ipsi generi vitae praebet utilitatem, ut nullus plane ab adventu salutari separetur, sed omne genus hominum tam Barbarorum, quam Graecorum evangelicae doctrinae fructum percipiat. Haec Eusebius.

VI. Pergit Illyricus in sequenti pagina, atque ait: *Sic etiam cum antea pedibus seductorum foedissime proculcarentur, nunc se verbo Dei super omnem animam exaltatos esse cernunt, laetanturque de quo ingenti Dei beneficio merito profecto omnes magistratus illi maximas gratias agere deberent.* Non unum, sed duo mendacia his paucis verbis comprehendi mihi videntur. Primum enim nec verbis, nec factis apud nos magistratus et principes proculcantur; nisi proculcationem fortasse voces, quod aperte docemus, non licere principibus diripere templa, monasteria spoliare, et bona Ecclesiarum quasi in praedam invadere. Deinde quis unquam foedius ac petulantius pedibus proculcavit principes omnes ac magistratus quam Lutherus? quis enim catholicorum unquam ausus est principes appellare pessimos nebulones, lictores, carnifices, fatuos, stolidos, insanos, furiosos, amentes, moriones, et ipso Turca decies stultiores, et pejores, ut non semel eos appellavit Lutherus?

VII. Alterum horribilius est mendacium: siquidem in ipsum Dei verbum mentitur Illyricus, cum ait: Verbo Dei exaltatos esse principes politicos super omnem animam; nec enim Paulus ait: omnis anima potestatibus politicis subdita sit: sed, Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Quocirca antequam principes politicos exaltare incipias super omnem animam, ac proinde super ipsum etiam summum pontificem (de hoc enim potissima quaestio est) demonstrandum tibi erit, sublimiorem esse potestatem magistratus politici, quam eccle-

siastici. Id enim si facere non potueris, non verbo Dei, sed adulatione et mendacio tuo exaltabis principes politicos super omnem animam. At quando quaeso demonstrabis nobis politicum magistratum ecclesiastico sublimiorem? Nam sanctus Apostolus non aperte omnes fideles, ne magistratu quidem excepto, episcopis subjecit, cum ait: Obedite praepositis vestris et subjacete eis; ipsi enim pervigilant tamquam rationem pro animabus vestris reddituri? Nonne s. Greg. nazianzenus in oratione ad cives, timore perculsos, et praesidem irascentem, hoc modo alloquitur praesidem? An me libere loquentem aequo animo feretis? Nam vos quoque potestati meae, meisque subselliis lex Christi subjicit; Imperium enim ipsi quoque gerimus, addo etiam praestantius ac perfectius: nisi vero aequum est, spiritum carni fasces submittere, et coelestia terrenis cedere. Sanctus quoque Ambrosius in oratione de tradendis basilicis; Nonne, ait, bonus imperator intra Ecclesiam est, non supra Ecclesiam? Et s. Joannes chrysostomus hom. 4. in cap. 6. Isaiae: Major, inquit, hic principatus, propterea rex caput submittit manui sacerdotis. Denique (ut plurima praetermittam) s. Bernardus in epistol. 183. ad Conradum imperatorem, Legi, inquit, omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, quam sententiam cupio vos custodire in exibenda reverentia Petri vicario, sicut ipsam vobis vultis ab universo servari imperio.

Sed audiamus quid paulo inferius in eadem praefatione Illyricus dicat: *Deus*, inquit, *dici severissime mandat, constare jam ferme toti orbe terrarum, numquam a quoquam foedius et diutius vexatum, oppressumque esse sacrosanctum imperium, ejus monarcham et gloriosissimos ordines ac status, et denique sedem eorum, amplissimam nempe, et vetustissimam gentem Germanorum, quam a romano pontifice, ut omnes historiae una voce copiosissime narrant.* In his verbis triplex mendacium inest.

VIII. Ac primum quidem omnino mirabile, et inopinabile, atque ut Graeci dicunt, παράδοξον est, quod Illyricus dicit, Deum severissime mandare, ut dicatur imperium romanum, a romano pontifice vexatum et oppressum fuisse. Ubi enim est hoc Dei mandatum? In quo propheta, in quo evangelista, in quo apostolo haec legisti? Nisi forte Lutherum non solum Eliam tertium, ut adhuc fecistis, sed etiam Deum alterum faciatis. Satis enim constat, Lutherum severissime mandasse, ut quidquid mali fingi potest, in romanum pontificem dicatur.

IX. Alterum est mendacium, Germaniam a nullo unquam foedius oppressam, quam a romano pontifice: cum contra constet, a nullo unquam plura beneficia Germaniam accepisse, quam a romano pontifice. Nam Dei agnitionem, quo beneficio nullum est majus, per sanctos episcopos, Maternum, Chilianum et Bonifacium diversis temporibus a sede romana missos, Germanos primum accepisse, ne Illyricus quidem negare potest; quippe qui disertis verbis id scripsit centur. 1. lib. 2. cap. 10. col. 624. et centur. 7. cap. 2. col. 31. et cent. 8. c. 2. col. 2. Porro hoc unum beneficium quot alia beneficia consequuta sint, facile perspiciet qui historias legerit. Videbit enim, Germaniam, quae ante id tempus in summa barbarie degebat, quaeque nec urbes habebat, nec literas noverat, ullum civilem cultum ferre posse videbatur, paulatim suscepta fide ad eum cultum et splendorem venisse, ut jam nulli provinciae cedat. Vide Senecam in lib. de gubernatione mundi c. 4. Strabonem lib. 7. de situ orbis; Cornelium Tacitum de situ et moribus Germanorum, C. Caesarem lib. 6. de bello gallico. Deinde imperium ipsum, quo uno maxime Germania gloriatur, et electorum principum dignitatem, qua imperium solidissime in Germania confirmatum est, negat quidem Illyricus a romana sede ad Germaniam devenisse: sed id agnoscunt, et gratissime confitentur ipsi principes germani; Extant enim literae publicae, sive publicum instrumentum principum Germanorum ad Nicolaum pontificem ejus nominis tertium, quarum literarum hoc est initium: *Complectens ab olim sibi romana mater Ecclesia quadam quasi germana charitate Germaniam illam, eo terreno dignitatis nomine decoravit, quod est super omne nomen temporaliter tantum praesidentium super terram; plantans in ea principes, tamquam arbores praelectas et rigans illas gratia singulari: illud ei dedit incrementum mirandae potentiae, ut ipsius Ecclesiae auctoritate suffulti, velut germen electum per ipsorum electionem, illum qui fraena romani teneret imperii, germinarent.*

X. Mendacium tertium, et quidem impudentissimum illud est, quod omnes historiae una voce copiosissime narrent, a nullo unquam foedius vexatam et oppressam Germaniam, Caesarem, principes, atque ordines imperii, quam a romano pontifice. Nam si unum aut alterum detrahas, qui odio nationis italicae, aut pontificis romani, invectivas potius, quam historias conscripserunt historici pene omnes ornatam Germaniam a pontifice romano, non vexatam scribunt, quorum testimonia suo loco infra recitabuntur. Quod si quis a nullo unquam foedius vexatam et oppressam Germaniam et Caesares diceret, quam a Luthero, atque Illyrico, is demum sane non mentiretur. Quid enim gravius Germaniae, atque imperatori accidere poterat, quam ut Caroli Magni imperium Antichristi opus esse diceretur et scriberetur? Lutherus primus id affirmare ausus est, eumque Lutherani magno consensu sequuti sunt. Nam ut David Chitraeus testatur in comment. c. 13. Apocalypsis, Lutherus, et plerique Lutheranorum imperium quidem germanicum a papa constitutum scribunt, sed papam in ea re Antichristum, et bestiam in Apocalypsi descriptam praeclare egisse; proinde germanicum imperium non alio jure niti quam antichristiano. Theodorus Bibliander in chronico tabula decima extrema, Lutherum sequutus, Leonem papam usurpata auctoritate imperium a Graecis ad Francos transtulisse scribit. Illyricus autem, ut supra diximus, centur. 8. cap. 10. colum. 751. unum ex praecipuis Antichristi miraculis hanc ipsam imperii translationem vocat. Praeclare igitur Lutherus, et ejus filii Chytraeus, Bibliander et Illyricus, de Germania et im-

perio meriti sunt, qui Caesarum Germanorum potentiam et gloriam, ad Antichristi praestigias et tyrannidem referunt. Vide praeterea de innumerabilibus detrimentis, quae Germaniae attulit haeresis Lutherana, praefationem Joannis Cochlaei ad librum de actis et scriptis Lutheri. Sed pergamus ad caetera.

XI. Non longe a mendaciis jam confutatis, Illyricus Henricum IV. praeclarissimum heroëm appellat, atque injuste a papa oppressum fuisse scribit. Quod mendacium uno ore confutant scriptores ferme omnes, atque in primis Germani, quorum testimonia brevissime adscribam, propterea quod frequentissime ex abdicatione hujus Henrici, tum Illyricus tum caeteri Lutherani, invidiam romano pontifici conflare student.

Stephanus Alberstatensis, vir sanctus et doctus, scripsit vivente Henrico IV. ad Walramum episcopum prolixam epistolam, quae extat apud Dodechinum in additione ad Marianum Scotum anno 1090. in qua epistola sic ait: *Audi vera, non fucata: audi fortia non faceta: omnis qui dignitates spirituales vendit, haereticus est. Dominus autem Henricus, quem regem dicunt, episcopatus et abbatias vendit; etenim constantiensem, bambergensem, moguntinensem et plures alios pro pecunia; ratisbonensem, augustensem et strasburgensem pro gladio, abbatiam fuldensem pro adulterio; monasteriensem vero episcopatum, quod dicere et audire nefas est, pro sodomitica immunditia vendidit; quae si impudenter negare volueris, teste coelo, teste terra, omnes etiam a furno redeuntes scioli concludent hoc: Dominus Henricus haereticus est; pro quibus nefandis malis ab apostolica sede excommunicatus, nec potestatem aliquam super nos, qui catholici sumus, poterit exercere.* Marianus Scotus et ipse Henrici IV. aequalis in chronico anni 1075. *Haec*, inquit, *et similia nefanda, et inaudita Henrici regis flagitia videntes et audientes fieri, catholici viri per id tempus in Ecclesia constituti, cum propheta Helia zelo Domini zelantes pro domo Israel, directis Romam nunciis ad Alexandrum apostolicae sedis antistitem, haec ei et alia quamplurima, quae in regno Teutonico, insanientibus simoniacis haereticis, rege Henrico auctore et patrono dicta et gesta sunt, tam literis, quam viva voce gemendo ac dolendo conquesti sunt.* Et infra: *Gregorius*, inquit, *querimoniis, et clamoribus catholicorum justis adversus Henricum, et scelerum ejus immanitatem auditis, zelo Dei accensus, jam dictum regem excommunicatum pronunciavit, maxime propter simoniam, quod factum catholicis quidem viris bene placuit, simoniacis vero ac fautoribus regis nimium displicuit.*

Ex quo Mariani testimonio non solum habemus, qualis Henricus IV. fuerit; sed etiam abdicationem ejus ab ipsis Germanis procuratam fuisse, quod enim Gregorius pontifex fecit, ad preces et querimonias principum Germanorum fecit. Dodechinus Mariani continuator anno 1106. Henricum, inquit, hominem perversum, et justo judicio ab Ecclesia ejectum, constat manifeste. Idem auctor in chronico anni 1090. et 1093. adeo immania et horribilia scelera Henrici refert, ut puduerit me hic adscribere. Conradus abbas urspergensis in chronico anni 1068. Henricus, inquit, adolescentiae usus libertate, Saxoniam solam ex omni romano imperio coepit incolere, principes despicere, nobiles opprimere, inferiores sustollere etc. Et intra: Hic finis, hic interitus, haec sors ultima Henrici, illo sub vocabulo, quarti Romanorum imperatorum a suis appellati. A catholicis vero, idest, cunctis b. Petro, suisque successoribus fidem et obedientiam lege christiana conservantibus, archipirata simul et haeresiarcha, necnon et apostata, persequutorque plus animarum quam corporum competenter dicebatur.

Lambertus Schafnaburgensis, in historia Germanorum, quam Henrico IV. regnante conscripsit, sic loquitur, dum refert acta regis anno 1073. Rex, inquit, tamquam severissimo paedagogo liberatus, statim in omnia genera flagitiorum, ruptis omnibus modestiae et temperantiae fraenis praecipitem se dedit. Albertus Krantzius lib. 5. Saxoniae, cap. 24. Mirum, inquit, et incomparabile rerum humanarum spectaculum et exemplum non vulgare, in quo contemplari possunt ima et summa. Si laudes requiris (Henrici) nobilis, doctus, fortis, procerus et rege dignus vultus, qui summam reipublicae tenuerit annis quinquaginta. Caeterum si alteram partem respicis, incredibilia dictu flagitia, et pertinax superbia, adeo sibi hominem dimidiarunt, ut potiores sibi partes in uno vindicarent. Habeant reges speculum utriusque fortunae in homine, qui ubi tolerabiliter se gessit, in summo rerum mortalium fastigio effloruit; ubi vero versus est in reprobos mores, in extremam incidit calamitatem, non in morte luctum non sepulturam accipiens.

Joannes Aventinus (quo auctore mirifice oblectari solet Illyricus) lib. 5. annalium Bojorum pag. 563. Henricum, inquit, stupris, amoribus impudicitiae et adulterii flagrasse infamia, ne amici quidem negant. Joannes Calvinus summi pontificis hostis acerrimus, a veritate ipsa coactus ita scribit lib. 4. Institut. cap. 11 § 3. Imperator Henricus ejus nominis IV. homo levis et temerarius, nullius consilii, magnae audaciae, vitae dissolutae, episcopatus totius Germaniae habebat in aula sua partim venales, partim praedae expositos.

Habemus igitur quam sit verum, quod Illyricus scribit eum tragice deplorat injustam oppressionem praeclarissimi herois Henrici IV. Adduxi autem solum testimonia Germanorum, aut hostium Pontificiorum, ne ulla suspicio mendacii nasci posset, si ex Gallis et Italis scriptoribus testimonia peteremus; quamvis ea non desint, et praesertim sanctissimorum virorum, qualis in primis fuit s. Anselmus episcopus Cantuariensis, qui Henrici aequalis cum esset, praefatione lib. de azymo ad Walramum, Henricum IV. Neronis, Domitiani et Diocletiani successorem vocat. Sed de his hactenus.

XII. In eadem epistola dedicatoria non procul a fine scribit Illyricus: *Concilium tridentinum fini-*

tum esse sine omni cleri reformationem, elusis Caesaris, aliorumque principum admonitionibus et petitionibus, qui reformationem cleri obnixe postulaverant. At mendacium hoc aperte coarguit ipsum concilium, quod plenum est decretis saluberrimis de reformatione; quodque extat, et legitur, et multis in locis magno cum fructu servatur.

XIII. Non procul ab eo loco subjungit Illyricus in hunc modum: *Extat etiam vere aureus libellus centum importabilium gravaminum a toto imperio in comitiis Norimbergae anno* 1523. *papae Adriano oblatus.* Mendacium hoc hominis impudentissimi detexit Joannes Cochlaeus in actis Lutheri anni 1523. ubi scriptum reliquit, nullum ejusmodi libellum in comitiis imperialibus editum: sed cum in eo conventu proposita fuissent quaedam gravamina, quibus gravari videbatur natio germanica, non solum a romana curia, verum etiam ab episcopis et praelatis Germaniae; ea occasione Lutheranos edidisse librum de centum gravaminibus Germaniae, omnia in papae odium augentes, aut maligne interpretantes.

XIV. Sed ut ad finem epistolae veniamus, Illyricus more insignium oratorum, ad extremam partem orationis suae splendidissimum mendacium reservavit. Sic enim in extrema epistola loquitur: *Quod*, inquit, *ad meam personam attinet, testor coram Deo, me puram Christi religionem secundum prophetica et apostolica scripta, triaque symbola amplecti,cujus aliqua summa in Augustana confessione comprehensa est, quaeque cum primitivae Ecclesiae religione optime convenit. Testor et insuper, me adeo ab omnibus sectis,erroribusque a romano imperio,et Augustana confessione damnatis, abhorrere.* Haec ille. Hoc esse mendacium, et quidem clarissimum, ut nullo modo tegi vel excusari queat,duabus rationibus ostendi potest. Primum ex eo quod propria quaedam ipsius Illyrici dogmata, quale est illud, quod peccatum originis sit substantia, quodque ipse homo totus sit peccatum, manifeste pugnat cum scriptis prophetarum et apostolorum, cum doctrina Ecclesiae primitivae, cum symbolis fidei et cum ipsa etiam confessione Augustana. Sed quia longum esset haec persequi, et multi jam tum catholici, tum Lutherani editis libris hunc Illyrici errorem certissimis rationibus confutarunt, nihil hic addemus amplius.

Altera ratio expeditior et facilior est. Siquidem constat, romanum imperium non solum perpetuo coluisse apostolicam sedem, quam Illyricus tamquam Antichristi sedem execratur,verum etiam nostro hoc saeculo publico edicto damnasse Lutheranam haeresim, cujus se patronum singularem Illyricus profitetur; ita ut omnino necesse sit, aut mentitum esse Illyricum, cum ait se abhorrere ab erroribus ab imperio romano damnatis; aut certe eundem Illyricum non Lutheranum, sed Papistam fuisse, cum haec scripsit. Porro apostolicae sedi perpetuo ab imperio rom. debitam reverentiam exhibitam fuisse,nec ullum fuisse imperatorem a Carolo Magno, usque ad Rodulphum, qui nunc imperat, qui romanum pontificem ut verum Christi vicarium non coluerit, in XII. capite demonstrabo, adductis praecipue eorum imperatorum testimoniis, qui cum certis pontificibus inimicitias gessere, videlicet Henrici IV. et V. Friderici I. et II. Philippi, Othonis IV. et Lodovici item IV. Damnatam vero haeresim Lutheranam ab imperio universo perspicuum est ex edicto Wormatiensi; quod editum fuit anno 1521. Sic enim in eo edicto loquitur Carolus V. imperator: *Ad honorem Dei omnipotentis romanique pontificis, et sanctae sedis apostolicae debitam reverentiam, pro imperialis dignitatis officio ac debito, necnon zelo ac studio,quo nostrorum majorum more, et ingenita etiam nobis vi, ad defensionem catholicae fidei, sanctaeque romanae et universalis Ecclesiae honorem, tutelam et protectionem omnes nostras vires et facultates, imperium, regna, dominia, amicos, vitam denique, et animam ipsam nostram exponere sumus parati. Ex imperiali et regia auctoritate, necnon consilio et assensu* (Nota lector) *electorum,et omnium sacri romani imperii principum, ordinum et statuum in hac celeberrima et frequentissima imperiali dieta Wormatiae congregatorum, ad perpetuam rei memoriam, in exequendo sanctissimi domini nostri papae, veri in hac parte judicis, sententiam, decretum et condemnationem, in literis apostolicis (ut supra dictum est) ad nos directis, contentam,Martinum Lutherum,ut membrum ab Ecclesia Dei alienum, ut obstinatum schismaticum, et notorium haereticum a nobis haberi declaramus, et ut talem a vobis omnibus et singulis habendum decernimus et edicimus.* Quid hic dices Illyrice? Num adhuc testaris coram Deo te abhorrere ab omnibus erroribus ab imperio romano damnatis? Cur igitur in omnibus fere tuis operibus Lutherum tuum,ut prophetam Germanicum,et Heliam tertium laudas, et in hoc ipso libro ubi juras te sequi doctrinam imperii romani, tam crebro romanum pontificem Antichristum vocas, et nihil aliud omnibus viribus tuis contendis, quam ut populos christianos ab antiqua religione, et apostolicae sedis reverentia, et obedientia ad Lutheri haereses pertrahas, tam aperte ab imperio romano damnatas? Sed nimirum certum est tibi millies potius mentiri, et mendacia jurejurando confirmare, quam Lutherum deserere.

Atque hactenus de epist. dedicatoria. Jam in reliquo libro non facile numerus mendaciorum iniri posset. Idcirco paucissimis annotatis, reliqua taceri libenter patiemur, nam et ad majora festinamus, et ex paucis quae notabimus, facile de reliquiis conjecturam facere licebit.

XV. Igitur cap. 1. pag. 13. *Fingunt*, inquit Illyricus, *Carolum ignorasse papae consilium,et decretum senatus, populique romani de transferendo in eum imperio. O mirum tum illorum silentium, tum et Caroli in explorandis rebus negligentiam, ac somnolentiam: Dicunt ei invito et recusanti esse coronam, et nomen imperatoris obtrusum. O miram et praeposteram modestiam, aut etiam humilitatem Caroli.* Haec ille. Atqui id fingi dicitur quod sine certo auctore asseritur.

Ignorasse aut Carolum papae consilium de transferendo in eum imperio, et recusanti plane, atque invito imperium esse delatum, auctores certissimi, fideque dignissimi narrant. Eginarthus, qui Caroli tempore vixit, et vitam ac res gestas Caroli ut testis oculatus summa fide scripsit, Augusti, inquit, nomen primo tantum aversatus est (Carolus,) ut affirmaret se eo die, quamvis praecipua solemnitas esset, Ecclesiam non intraturum fuisse, si pontificis consilium praescire potuisset. Conradus abbas urspengensis, vetustus et diligens auctor, in rebus Germaniae praecipue describendis: Dum, inquit, ante confessionem b. Petri apostoli ab oratione surgeret (Carolus) nihil minus speranti, Leo papa coronam imposuit, et imperatorem romanum pronunciavit. Quod idem, ac iisdem pene verbis scripsit Joannes Cuspinianus ab Illyrico non semel laudatus in vita Caroli Magni, necnon Joannes Aventinus Illyrici deliciae, lib. 4. annalium Bojorum pag. 345. Non igitur Papistae italici finxerunt quod tot testibus, vel antiquissimis, vel hostibus pontificum, Germanis certe omnibus, comprobamus. Sed addamus etiam testimonium Alberti Krantzii, auctoris Germani, et ab Illyrico saepe citati. Sic igitur lib. 2. Saxoniae cap. 18. Albertus Krantzius loquitur. Cum nihil tale Carolus aut cogitaret, aut speraret, magisque recusaret alienum invadere (ut supra diximus) imperatoris honorem, infra missarum solemnia, dum ante confessionem b. Petri apostoli ab oratione surgeret, papa ei coronam imposuit, et imperatorem Romanorum pronunciavit.

Addit paulo post et aliud insigne mendacium, Fingunt, inquit, item die natalis Domini illam tam solemnem actionem (coronationis Caroli) idque in templo esse habitam. Itane tam curtis diebus, tam sacro festo, et in tam multis sacris actionibus, verisimile est politicam, eamque tam grandem difficilemque actionem esse peractam, ut stata illorum sacra, ritusque impedirentur a religioso imperatore. Haec ille. Quis crederet tam impudentem hominem reperiri unquam potuisse, qui rem decantatam historicorum pene omnium vocibus, plurimisque oculatis testibus confirmatam, asserat esse figmentum? Annales Francorum ipso tempore Caroli Magni scripti sic habent: Ipse autem cum die sacratissimo natalis Domini ad missarum solemnia basilicam b. Petri apostoli fuisset ingressus et coram altari, ubi ad orationem se inclinaverat, assisteret, Leo papa coronam capiti ejus imposuit. Id ipsum cum de tempore, tum de loco disertis verbis testantur Eginarthus in vita Caroli; Paulus diaconus, qui ejusdem Caroli aequalis fuit, lib. 23. rerum romanarum; Rhegino abbas lib. 2. Chronicorum, Ado viennensis in chronico aetate 6. Aimoinus lib. 4. de gestis Francor. cap. 90. Conradus abbas urspergensis in chronico anni 801. Demum recentiores plurimi, Paulus Aemilius, Albertus Krantzius, Joan. Cuspinianus, Flavius Blondus, Baptista Platina, et alii. Sed fortasse hos auctores Illyricus non legit. Immo legit ac diligenter omnes evolvit, quippe qui eos tum in centuriis, tum in hoc libro de translatione imperii passim citat: et tamen adeo mendaciis delectatur, ut fingat se nihil ejusmodi unquam legisse; et audacter asserat esse figmentum Papistarum, et rem non modo non veram, sed ne verisimilem quidem. Sed praeterire non possum tergeminum quoddam mendacium, quod idem Illyricus in eodem cap. 1. pag. 9. scriptum reliquit. Audet, inquit, Gelasius papa ad Anastasium imperatorem scribens 15. quaest. 6. can. *Alius*, affirmare Zachariam papam deposuisse Hildericum regem Francorum, et transtulisse in Pipinum Caroli patrem; de quo tamen mendacio eum illic Glossa propria, Annonius historicus Francorum, et Rodulphus de Columna redarguunt. Et infra: Tale mendacium cum ausus sit papa ille confingere etc.

XVII. Tria hic sunt manifesta mendacia. Primum asserit Illyricus a Gelasio papa mendacium esse confictum de translatione regni Francorum ab Hilderico in Pipinum. At Gelasius papa, is qui ad imperatorem Anastasium scribit, de quo loquitur Illyricus, obiit multo ante quam Zacharias pontifex, aut Pipinus; vel Hildericus reges nascerentur; obiit enim Gelasius anno Domini 496. Zacharias autem, Pipinus et Hildericus post annum Domini 700. floruerunt, de qua re nulla est inter historicos controversia. Sed Illyricus, inquies, Gratianum sequutus est. At si mendacium erat in Gratiano, quomodo tantus historicus Illyricus id non advertit? Advertit omnino, quippe qui in centuriis, Gelasii et Anastasii tempora amplius ducentis annis antiquiora fecit temporibus Zachariae, Pipini et Hilderici, cum illa ad centuriam 5. haec ad octavam retulerit, sed pro more suo nullam mentiendi occasionem undecumque oblatam praetermittendam sibi esse censuit.

XVIII. Mentitur 2. cum affirmat, figmentum ac mendacium esse quod nostri affirmant, a Zacharia pontifice regnum Francorum ab Hilderico in Pipinum esse translatum. Nam, ut supra diximus, id proprie fingitur, quod sine auctore probato dicitur: Plurimi vero gravissimique auctores constanter asserunt quod nos dicimus. Annales Francorum vetustissimi sic habent: Data auctoritate sua (Zacharias) jussit Pipinum regem constitui. Et infra: Secundum romani pontificis sanctionem Pipinus rex Francorum appellatus est. Eginarthus in vita Caroli Magni, Pipinus, inquit, per auctoritatem romani pontificis ex praefecto palatii, rex constitutus est.

Aimoinus lib. 4. de gestis Francorum cap. 61. Pontifex, inquit, data auctoritate sua jussit Pipinum regem institui. Rhegino lib. 2. Chronici. Zacharias, inquit, per auctoritatem apostolicam jussit Pipinum regem creari, et sanctae unctionis oleo inungi. Lambertus Schafnaburgensis in historia Germanica, Pipinus, inquit, decreto Zachariae papae per unctionem sancti Bonifacii rex appellatus est. Sigebertus in chronico, anno, inquit 750. Pipinus princeps auctoritate apostolica et Francorum electione a sancto Bonifacio in regem ungitur et consecratur. Anno 752. iterum inungitur in regem a Stephano papa. Hermannus Contractus in chronico, anno inquit 752. Pipinus auctoritate Stephani papae deposito ac detonso rege Hilderico, rex Fran-

corum factus, regnavit annis 15. Marianus Scotus lib. 3. Chronici, Zacharias, inquit, papa ex auctoritate s. Petri apostoli mandat populo Francorum, ut Pipinus, qui potestate regia utebatur, etiam nominis dignitate frueretur. Ita Hildericus rex qui ultimus Merovingorum Francis imperabat, depositus, et in monasterium missus est. Conradus abbas urspergensis in chronico, anno inquit 750. Pipinus per auctoritatem Zachariae papae more Francorum electus ad regnum, per manus sancti Bonifacii elevatus est in regni solium. Et infra: Stephanus (papa) Pipinum sacra unctione in regiae dignitatis honore confirmavit. Otho Frisigensis lib.5. histor. cap. 22. Auctoritate, inquit, Zachariae papae Pipinus ad regnum eligitur. Albertus Krantzius lib. 1. Metropolis, cap. 14.Merito, inquit, summus pontifex, et Gallorum rex mutuis se attollunt favoribus, quando ab initio haec sedes domini Caroli hoc praestitit, ut regiam haberet dignitatem. Viderit jam Illyricus utrum nos finxerimus, pontificis auctoritate Pipinum regem creatum: an ipse potius nos haec finxisse, more solito mentiatur.

XIX. Postremum, sed dignum extremo loco, mendacium illud est, quo Illyricus affirmat, papae figmentum de translatione regni Francorum ab Hilderico in Pipinum,Annonii auctoritate coargui.Nam ut paulo ante citavimus, Annonius,qui et Aimoinus ab aliis dicitur, non papae,sed Illyrici mendacium verbis clarissimis reprehendit. Sic enim ait lib. 4. cap. 61. Pontifex data auctoritate sua, jussit Pipinum regem institui. Et infra: Hoc anno secundum romani pontificis sanctionem Pipinus rex Francorum appellatus est,et ad hujus dignitatem honoris unctus sacra unctione manu sanctae memoriae Bonifacii archiepiscopi et martyris. Quid clarius? Sed finem faciam mendaciorum commemorandorum, si unum adhuc addidero, quod toto passim libro repetitur.

XX. Siquidem in epistola dedicatoria, in prolegomenis,et in singulis fere libri capitibus Illyricus queritur de Pontificiis adulatoribus et parasitis, quod audeant imperium a pontifice romano ad reges Francorum delatum scribere: nec veretur hanc ipsam translationem figmentum et fabulas appellare. At nos paulo post supra triginta historicorum testimonia proferemus, quorum cum alii Graeci, alii Galli, plurimi Germani, atque omnes pene veteres fuerint,ipsa tum nationis diversitas, tum vetustatis auctoritas, omnes ab eis suspicionem falsitatis atque adulationis excludit. Sed praeter ea testimonia, quae suo loco postea producentur,producam nunc Martinum Lutherum, teste Illyrico, omni exceptione majorum, quippe prophetam atque evangelistam novum, et romani pontificis non modo non parasitum et adulatorem, sed etiam hostem acerrimum, atque infestissimum, cui comites addam Theodorum Bibliandrum ac Davidem Chytraeum, et ipsum quoque Flaccium Illyricum, qui in romano pontifice oppugnando, non multum Luthero cedunt.

David igitur Chytraeus in commentar. cap. 13. Apocalypsis, Lutheri sententiam, ac suam et aliorum quorundam Lutheranorum his verbis describit: *Lutherus et alii hanc partem visionis de novo imperio romano per pontificem instaurato enarrant. Cum enim vetus imperium urbis,et Caesarum Romanorum per Francos, Gothos, Vandalos, et alias gentes laceratum,et plane extinctum esset, romanus pontifex Leo tertius,veteris illius romani imperii imaginem, seu simulacrum, et umbram aliquam excitavit, cum Carolo Francorum regi nomen, et titulum imperatoris romani anno Christi* 800. *attribuit ei spiritum ac vitam imagini a se effictae dedit, ut formam aliquam veteris imperii referret et loqueretur, ac leges sanciret de obedientia bestiae et imagini ipsius praestanda.Nihil enim fere potestatis et juris habuit,vel usurpare ausus fuit imperator romanus in hac nova imperii forma, nisi quantum romanus pontifex, aut bestia ei concessit.* Haec ille.

Theodorus autem Bibliander in chronico suo,tabula decima prope extrema,de eadem imperii translatione sic loquitur: *Ut per Longobardos imperatorem novae Romae papa veteris Romae expulit ex Italia;ita Longobardos armis Francorum oppressit : eodemque jure ac potestate regnum Francorum transtulit a Meroviniis ad Germanos principes, et romanum imperium a Graecis in Carolum Magnum.* Et infra: in tabula undecima: *In natali, inquit, die Christi Servatoris post solemnia sacra in templo s. Petri magna voce proclamavit*(Leo papa) *Carolum imperatorem Augustum, ac diademate ornatum inunxit: simulque filium Pipinum inunxit Italiae regem. Ita imperium occidentis,quod post Augustulum ab Oedacaro germano depositum jacuerat annis* 300.*per romanum papam excitatum rursum,et in regem Francorum, atque Germanorum translatum est. Papa quidem romanus videri voluit gratiam referre Carolo de romana Ecclesia optime merito, appellans more romano, Patritium,et Augustum, et Caesarem romanum,occulto autem judicio Dei ad eam nationem auctore papa, et applaudente acclamanteque populo romano, Carolo Augusto a Deo coronato,magno et pacifico imperatori vita, et victoria,imperium translatum est.* Et infra: *Auctoribus papis a Pipino et Carolo germanis principibus, Longobardi regnum Italiae amiserunt: quod papa Leo,cum praeclaro auctario videlicet, Carolo Magno resignavit.* Haec Theodorus. Illyrici ac sociorum ejus Magdeburgensium centuriatorum testimonium supra retulimus cap.1. Habemus igitur multorum hostium Pontificiorum testimonia de translatione imperii auctore pontifice facta, usque adeo clara atque illustria, ut plane nesciam, an ulli scriptores ex iis, quos Illyricus parasitos pontificis vocat, clarius de eadem re loqui potuerint. Atque haec Illyrici mendacia hoc loco satis esse visa sunt. Nam si singula persequi velimus,totus liber in mendaciis numerandis et refellendis consumendus sit.

Sed ne forte Illyricus glorietur, ex Apocalypsi Joannis demonstrari pontificem romanum esse Antichristum, observet prudens lector,apud Joannem nusquam legi, ab Antichristo sanandam esse bestiam, qua romanum imperium significatur. Siqui-

dem unum illud caput bestiae, quod in Apocalypsi cap. 13. dicitur moriturum, et paulo post opera draconis resurrecturum, non imperium, vel imperatorem, sed ipsum Antichristum designat,qui finget se mortuum, et opera draconis, idest,arte diabolica, paulo post iterum se ipse excitare videbitur, ut imitetur veram Christi mortem et resurrectionem. Ita hunc locum exponunt veteres, Gregorius lib. 11. epist. 3. Primasius, Beda, Haymo,Anselmus, Richardus Victorinus,et Rupertus Tuitiensis in commentario hujus loci,et textus ipse omnino cogit, ut per illud bestiae caput. non Carolum Magnum, ut Lutherani volunt,sed Antichristum accipiamus. Illud enim caput bestiae, ut Joannes scribit, potestatem habuit solum mensibus quadraginta duobus, et blasphemabat Deum,et eos qui in coelo habitant; et imperavit in omnem tribum, et populum, et linguam, et gentem, et adoraverunt illud omnes qui habitant in terra; quarum rerum nulla convenit in Carolum, aut in aliquem successorum ejus: omnes vero omnium consensu in Antichristum quadrant. Neque enim Carolus Magnus, in quo imperium quodammodo revixit, potestatem habuit mensibus tantum quadraginta duobus, sed annis fere quatuordecim. Neque Deum aut sanctos, Carolus, vel ejus successores blasphemarunt, sed eos potius mirifice coluerunt. Denique neque Carolus, neque ullus successorum ejus, aut omnibus gentibus imperavit, aut ab omnibus gentibus adoratus est. Sed de his satis: nam in libro tertio de summo pontifice totum hoc argumentum accurate tractavimus,

CAPUT III.

Refelluntur prolegomena Illyrici.

Etsi prolegomena Illyrici nihil sint aliud nisi ingens quoddam mendacium, quia tamen ejus mendacii refutatio longior erit quam ut ad caput, quo mendacia continentur, commode possit adjungi, rectius esse duxi, si propriam disputationem ad prolegomena refellenda instituerem. Igitur Illyrici prolegomena tota consumuntur in variis fragmentis diversorum auctorum recitandis,ex quibus ipse colligi dicit,ante annos quadringentos inter Adrianum IV. pontificem, et Fridericum I. imperatorem litigatum esse,utrum beneficio papae Germani Caesares imperent: ac tandem post longam concertationem definitum, figmentum esse, quod vulgo fertur, Germanos Caesares romanorum pontificum beneficio imperare. Sic autem exorditur: *Tota ista controversia, an imperium ex dono beneficiove papae ad Germanos pervenerit,jam olim, nempe ante 400. annos inter Fridericum I.et Adrianum papam IV. gravissime agitata, definitaque fuit, ut ex sequentibus locis historiae Othones Frisingensis, epistolis illorum ipsorum monarcharum ab Othone suae historiae insertis, patebit, quas hic ordine adscribam.* Haec ille.Ubi mentitur primo cum ait controversiam hanc ante annos 400.agitatam et definitam. Controversia enim quaedam eo tempore agitata est, esset necne imperium romanum beneficium, idest (ut ipsi loquuntur) feudum pontificis. Utrum autem imperium a Graecis ad Germanos, pontificis auctoritate, translatum esset, in controversiam tunc non venit. Sed res tota paulo post apertior fiet.

Mentitur secundo, cum addit ex historia Othonis Frisingensis narrationem hanc a se desumptam,non enim ex Othone, sed ex Radevico eam desumsit. Otho siquidem vir gravis et doctus, dedita opera narrationem illam totam in suo opere praetermisit, tamquam indignam videlicet,quae inter alias res gestas Friderici,quem ipse laudandum susceperat,locum haberet. Alioqui autem eidem Othoni res tota perspecta erat, quippe qui praesens interfuit, et literas summi pontificis ea de caussa missas imperatori interpretatus est, ut ex Radevico cognosci potest libro 1. cap. 22.

Mentitur tertio, cum se ordine rem totam adscripturum dicit, cum contra potius studiose nullum ordinem sequi videatur,ut ex enumeratione et discussione eorum quae proferat, manifestum fiet.

Primum igitur affert narrationem Radevici (quem ipse falso vocat Othonem Frisingensem) ex lib. 1. de rebus gestis Friderici, cap. 8. qua narratione continetur legatio duorum cardinalium a pontifice Adriano ad imperatorem Fridericum missa; de qua nihil est quod dicamus, cum simplex rei gestae narratio sit. Secundo adjungit fragmentum epistolae Adriani, quam legati illi attulerant. Fragmentum autem referre voluit Illyricus non totam epistolam, ut lectori suo persuaderet, id potissimum in ea epistola egisse pontificem, ut se imperii Germanorum auctorem ostenderet, neque imperium aliud esse nisi beneficium, seu feudum Ecclesiae romanae. Non igitur totam epistolam producemus, ut omnes intelligant, caussam ob quam summus pontifex scriptis, non fuisse, ut imperium Germanorum beneficium suum esse jactaret, cujus rei obiter solum mentionem facit, sed ut imperatorem officii admoneret in sacrilegis hominibus puniendis.

Exemplum epistolae Adriani IV. ad Fridericum I. ex lib. 1. cap. 9. Radevici Frisingensis.

Adrianus episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio Friderico illustri Romanorum imperatori salutem et apostolicam benedictionem. Imperatoriae majestati paucis retroactis diebus recolimus scripsisse illud horrendum et execrabile facinus, et piaculare flagitium, tempore nostro commissum in Teutonicis partibus, sicut credimus aliquando intentatum, excellentiae tuae ad memoriam revocantes, non sine grandi admiratione ferentes, quod absque digna severitate vindictae, usque nunc transire passus sit tam perniciosi sceleris feritatem. Qualiter enim venerabilis frater noster E. lundonensis archiepiscopus, dum a sede apostolica remearet, a quibusdam impiis et scelestis, quod sine grandi moerore non dicimus, in partibus illis captus fuerit, et adhuc in custodia teneatur: Qualiter etiam in ipsa captione praedicta viri impietatis, semen nequam,

filii scelerati, in eum, et in suos evaginatis gladiis violenter exarserint, et eos, ablatis omnibus, quam turpiter atque inhoneste tractaverint, et tua serenissima celsitudo cognoscit, atque ad longinquas et remotissimas regiones fama tanti sceleris jam pervenit. Ad cujus utique vehementissimi facinoris ultionem, sicut is, cui bona placere, mala vero displicere credimus, constantius exsurgere debuisti, et gladium, qui tibi ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum est ex divina provisione concessus, in cervicem desaevire oportuit impiorum, et gravissime conterere praesumptores. Tu vero idipsum ita dissimulasse diceris, saevitiam neglexisse, quod eosdem non est quare poeniteat commisisse reatum: quia impunitatem sacrilegii quod gesserunt, jamjam sentiunt invenisse. Cujus quidem dissimulationis et negligentiae caussam penitus ignoramus: quoniam nos in aliquo serenitatis tuae gloriam offendisse, conscientiae scrupulus nostrum animum non accusat: sed personam tuam, sicut carissimi, et specialis filii nostri, et principis christianissimi, quem in apostolicae confessionis petra non ambigimus per Dei gratiam solidatum, sincera semper dileximus charitate, et debitae tractavimus benignitatis affectu. Debes enim, gloriosissime filii, ante oculos mentis reducere quam gratanter et quam jucunde alio anno mater tua sacrosancta romana Ecclesia te susceperit: quanta cordis affectione tractaverit, quantam tibi dignitatis plenitudinem contulerit, et honoris: et qualiter imperialis insigne coronae libentissime conferens, benignissimo gremio suo tuae sublimitatis apicem studuerit confovere, nihil prorsus efficiens, quod regiae voluntati, vel in minimo cognosceret obviare. Neque tamen poenitet nos desideria tuae voluntatis in omnibus, implevisse, sed si majora beneficia excellentia tua de manu nostra suscepisset, si fieri posset, considerantes quanta Ecclesiae Dei, et nobis per te incrementa possint et commoda provenire, non immerito gauderemus. Nunc autem quia tam immensum facinus, quod in contumeliam universalis Ecclesiae et imperii tui, noscitur etiam commissum, negligere ac dissimulare videris: suspicamur utique, ac veremur ne forte in hanc dissimulationem et negligentiam propter hoc tuus animus sit inductus, quod suggestione perversi hominis, zizania seminantis adversus clementissimam matrem tuam sacrosanctam romanam Ecclesiam, et nos ipsos indignationem (quod absit) aliquam conceperis, vel rancorem. Ob hoc igitur, et ob alia negotia, quae cognoscimus imminere, duos de melioribus et charioribus quos circa nos habemus, dilectos scilicet filios nostros Bernardum, sancti Clementis presbyterum, et Rolandum, sancti Marci presbyterum cardinalem, et cancellarium nostrum, viros utique religione, prudentia et honestate conspicuos, serenitati tuae de latere nostro ad praesens duximus destinandos, excellentiam tuam rogantes attentius, quatenus eos tam honorifice, quam benigne recipias, honeste tractes, et ea quae ipsi super hoc, et super aliis ad honorem Dei et sacrosanctae Romanae Ecclesiae, ad decus etiam, et exaltationem imperii proposuerint dignitati, sicut si ab ore nostro procedant, absque ulla haesitatione suscipias, et ipsorum verbis, tamquam si ea contingeret nos proferre, fidem non dubites adhibere.

Haec est epistola Adriani, ex qua perspicuum est, modice admodum, idque, necessario, attigisse pontificem coronationem imperatoris, quae anno superiore peracta fuerat: cum tamen praecipuum argumentum alio spectaret.

Tertio loco ponit Illyricus reliquam narrationem historiae ex eodem Radevico lib. 1. cap. 10. Summa vero ejus historiae haec est: Lectis pontificiis literis imperator, et qui cum illo erant, imperii principes, cum verba illa pontificis: *Si majora beneficia excellentia tua de manu nostra suscepisset, non immerito gauderemus*, in eum sensum accepissent, quasi dictum esset, regnum atque imperium Germanorum non absolutum, liberumque imperium, sed feudum romani pontificis esse, in tantam iracundiam exarserunt, ut parum abfuerit, quin duos illos cardinales continuò trucidarent. Qui cardinales, quamvis tandem a periculo vitae liberati fuerint, tamen sine ullo honore, sine literis imperatoris, sine ulla responsione dimissi, jussu sunt quamprimum, via recta, idest brevissima, excedere ex provinciis imperio subjectis, severissime interdictum illis est, ne ad ulla episcoporum, vel abbatum Germaniae loca diverterent. Interim vero imperator literas plenas acerbitatis scripsit ad omnes imperio romano subjectos; quibus literis ne verbum quidem facit de criminibus, quorum a pontifice admonitus, ac paterne castigatus fuerat, sed solum quaestus est, plane tragice, injuriam, sibi a pontifice factam, dum is imperii coronam suum beneficium appellavit. Hae est illius historiae summa, in qua multa profecto admiranda occurrunt. Primum, quod imperator ad tam horrenda sacrilegia, quorum in epistola summi pontificis admonebatur, omnino tacuerit, quasi ad se nihil attinerent. Deinde quod ex unus verbi ambiguitate, quod tamen secundum propriam significationem, nihil offensionis habebat, tantam tragoediam excitaverit, ut vix major excitanda fuerit, si totius imperii extrema ruina, certissimumque exitium impendisset. Tertio quod in ea epistola romanum pontificem, sanctae Ecclesiae caput, ac proinde se membrum ejus (nisi ipse extra Ecclesiam esse velit) appellet, et tamen non modo isti capiti suo, isti principi populi sui acerbissime maledixerit, sed etiam legatos ejus) qui apud quosvis barbaros, atque etiam ethnicos jure gentium tuti fuissent) contra omne jus et fas indignissime violaverit. Postremo quod ubi tandem ad firmamenta atque praesidia caussae suae explicanda pervenit, nihil attulerit, praeter unam, eamque levissimam, ne dicam ineptam ac puerilem argumentationem: *Cum*, inquit, *per electionem principum a solo Deo regnum et imperium nostrum sit, qui in passione Christi Filii sui duobus gladiis necessariis regendum orbem subjecit, cumque Petrus apo-*

stolus hac doctrina mundum informaverit, Deum timete, regem honorificate: quicumque nos imperialem coronam pro beneficio a domino papa suscepisse dixerit, divinae institutioni et doctrinae Petri contrarius est, et mendacii reus erit. Haec ille. Quae certe argumentatio, si ad verae rationis trutinam revocetur, vereor ne prorsus indigna tanto principe videatur. Nam quod attinet ad duos illos gladios, quorum in passione Domini mentio sit, si quis paulo attentius evangelium legat, non Caesaris unum, alterum Ecclesiae, sed utrumque gladium Ecclesiae, ac potissimum Petri esse videbit. Quocirca si alterum Caesar habet, non a solo Deo (ut Fridericus imperator dicit) sed a Deo per Petrum habet. Ita imperatoris argumentatio adversus ipsum suum auctorem pugnat.

Sed placet de hac ipsa re s. Bernardi testimonium in medium adferre. Sic enim scribit lib. 4. de Considerat. cap. 3. Quid tu denuo usurpare gladium tentas, quem semel jussus es ponere in vaginam? Quem tamen, qui tuum negat, non satis mihi videtur attendere verbum Domini dicentis sic: Converte gladium tuum in vaginam. Tuus ergo et ipse, tuo forsitan nutu, etsi non tua manu, evaginandus. Alioquin si nullo modo ad te pertineret et is, dicentibus apostolis: Ecce gladii duo hic; non respondisset Dominus, *Satis est*, sed, *Nimis est*. Uterque ergo Ecclesiae, et spiritualis scilicet gladius, et materialis, sed is, quidem pro Ecclesia, ille vero et ab Ecclesia exercendus est. Iste sacerdotis, is militis manu, sed sane ad nutum sacerdotis, et jussum imperatoris. Haec Bernardus.

Illa autem qualis quaeso argumentatio est: sanctus Petrus ait, Deum timete, regem honorificate: ergo cum Petro pugnat, et reus mendacii est, quicumque dixerit imperatorem summi pontificis beneficio imperare? Quae est haec nova dialectica? An ille rex fortasse (juxta praeceptum s. Petri) honorificandus non erit, qui ab alio regnum acceperit? Quis ita insaniat, ut hoc dicat? Rex catholicus ac potentissimus Philippus regnum neapolitanum feudum esse romani pontificis quotannis publice profitetur; et tamen quis dicere auderet, non esse regem Philippum a populo neapolitano honorificandum, aut verba s. Petri ad eum regem nihil pertinere? Quid quod non solum imperatoris Friderici argumentatio nihil efficit, sed etiam illa ejus sententia: Regnum atque imperium suum esse a solo Deo, nulla ratione defendi potest? Nam quis omnium ignorat, humana regna jure gentium constitui, dum populi communi consensu in unum aliquem potestatem suam transferunt? Id certe (ut caetera taceam) leges ipsae imperatoriae, diserte testantur. L. *ex hoc jure gentium. ff. de justitia et jure.* Si vero potestas regis a populo est, quid est quod Fridericus ait, regnum nostrum a solo Deo est? Quod si et imperium (post translationem a Graecis in Germanos) non a pontifice, sed a solo Deo est, quae caussa fuit cur Fridericus in Italiam ad pontificem veniret, atque ab eo ad imperium provehi postularet? Haec enim sunt verba, quae nomine Friderici ipso praesente Friderico ad pontificem Adrianum bambergensis episcopus fecit: *Notum tibi esse volumus, reverende pater, quia omnis Ecclesia de finibus orbis ad honorem regni collecta, adduxit principem suum ad tuam beatitudinem, provehendum per te ad culmen imperii. Hoc meretur nobilitas, prudentia, fortitudo, Dei timor, et catholicae pacis amor in corde illius regnans, et sanctae romanae Ecclesiae cultus non vulgaris. Ecce te venientem excepit venerabundus tuis sanctissimis vestigiis humiliter provolutus. Ergo, venerande pater, tu circa ipsum peragas, ut quae ei desunt de plenitudine imperialis culminis, per tuae beatitudinis munificentiam suppleantur.* Haec ille, teste Alberto Krantzio lib. 6. Saxoniae, cap. 16. Qua ratione igitur imperium Friderici a solo Deo fuit, si pontifex Adrianus ad imperium illum provexit et imperialis culminis plenitudinem, quae illi deerat, contulit? et si munificentiam pontificis episcopus bambergensis, Friderici ipsius orator, appellare non timuit illam coronationem imperatoriam, quid est cur beneficium pontificis eadem illa coronatio dici non possit? Sed pergamus ad caetera.

Quarto loco addit Illyricus epistolam quandam Adriani papae ad archiepiscopos moguntinum, coloniensem et trevirensem, quam ex Aventino descripsit. De qua epistola nihil est quod dicamus, cum ea tota nostra sit. Id unum annotandum erit, mentiri Illyricum cum ait: Adrianus nodum in scirpo quaerit, imperium esse beneficium romani sacerdotis, Augustumque precario dumtaxat regnare asserit. Siquidem in tota epistola nusquam legitur nomen beneficii. Neque pontifex Adrianus eo loco asserit Augustum precario dumtaxat regnare; quin contra potius affirmat, regnum habere illum ex electione principum suorum, a se autem nomen imperatoris. Ex electione, inquit, principum suorum habet nomen regni, ex consecratione nostra habet nomen imperatoris.

Quinto Illyricus adjungit epistolam quandam Friderici ad Adrianum ex Nauclero, quae neque est ordine suo posita, neque facit ad rem. Non enim illa scripta est tempore hujus controversiae, de qua nunc agimus, sed aut antea, si credimus Nauclero in chronico Generat. 30. aut postea, ut ex Radevico lib. 2. cap. 18. colligi videtur; si tamen haec epistola illa est, cujus meminit eo loco Radevicus, et non potius alia ab aliquo conficta. Scribit enim Radevicus, Fridericum imperatorem, ut indignationem conceptam in Adrianum solaretur, notario suo imperasse, ut in scribendis epistolis ad pontificem nomen suum nomini pontificis anteponeret, et distinctionibus singularis numeri ipsum alloqueretur. Haec autem epistola, quam ex Nauclero produxit Illyricus, contendit quidem nomen imperatoris praeponi debere, cum imperator ad pontificem scribit, perpetuo tamen pontificem alloquitur in numero multitudinis. Quid quod haec ipsa epistola non parum officit causae ejusdem Friderici? Nam inter caetera scribit epistolae auctor, Silvestrum ante Constantini donationem nihil regalium habuisse: ex quo satis aperte videtur agnoscere, ut veram atque legitimam Constantini donationem, quae apud Gratianum habetur distinct.

96. can. *Constantinus*. Porro illa donatio non solum urbem Romam, atque Italiam universam, sed etiam omnes occidentalis imperii provincias complectebatur. Quod si ita est, unde postea occidentale imperium ad Carolum et successores pervenit, nisi ex dono ac beneficio pontificum romanorum? Nisi forte Carolus Magnus (quod nefas est cogitare) sacrilege eripuerit sancto Petro, quod ei pie donaverat Constantinus. Vides igitur hanc epistolam vel esse confictam, vel ipsi caussae Friderici, atque Illyrici majus detrimentum adferre, quam attulerint omnia verba, atque omnes legationes pontificis Adriani. Nec enim Adrianus unquam tam luculenter dixit, aut scripsit, Germanos reges apostolicae sedis beneficio imperare, quam id ipsum Fridericus scripsit, si ipsius illa epistola est.

Sexto producit Illyricus ex Othone Frisigensi lib. 2. de rebus gestis Friderici, cap. 21. legationem populi romani ad Fridericum, et Friderci responsionem. Nihil autem horum loco suo ponitur, nec ad rem facit. Nam ista legatio populi romani missa est ad Fridericum, cum is ad urbem propinquaret caussa coronae imperialis a pontifice petendae. Controversia autem illa de imperio: Sit ne beneficium pontificis, an non, sequenti anno, coronatione jam peracta, exorta est. Porro ad rem ista non faciunt, cum non sit nostra quaestio de populo, sed de pontifice romano. Tantum vero abest, ut ea legatio populi romani pontificis jussu, vel consilio aut consensu missa sit ad Fridericum, ut potius (Othone teste ibidem) Adrianus legationem illam improbaverit, et paulo post, iisdem repugnantibus Romanis, Fridericum coronavit. Vides igitur, lector, quam vere initium dixerit Illyricus, se ordine subjecturum, quae ad praesentem controversiam pertinerent.

Septimo addit ex Radevico (quem falso Othonem vocat) lib. 2. cap. 30. de rebus gestis Friderici epistolam Ebehardi episcopi bambergensis, ad Eberhardum archiepiscopum saltzburgensem, necnon responsionem quandam Friderici imperatoris ad quandam summi pontificis legationem. Quae similia sunt superioribus, idest, neque narrantur ordine suo, neque pertinent ullo modo ad rem.

Octavo profert ex lib. 1. cap. 15. et 16. Radevici (quem ipse omnino Othonem Frisigensem vult videri) fragmentum epistolae Adriani ad episcopos quosdam Germanos, et responsionem eorundem ad pontificem. Ac nunc tandem Illyricus post longos errores domum redit. Istae siquidem duae epistolae (si ordo tenendus sit) prope sequuntur post eam narrationem, quam tertio loco Illyricus recitaverat. Caetera quae interjecta sunt, ac praecipue quintum, sextum et septimum, inter parerga numerari possunt. Neque alia de caussa inserta videntur, nisi ut augeant prolegomena, et lectoris mentem confundant. Tametsi autem haec omnia, quae octavo loco ab Illyrico producuntur, ad rem praesentem faciant, nihil tamen habent quod refellendum sit; cum nihil fere aliud contineant, quam repetitionem superiorum. Unum est dumtaxat, quod non tam refutatione, quam animadversione indiget, argumentum videlicet quod Illyricus praemittit ante epistolam praesulum Germaniae ad summum pontificem, quod quidem ejusmodi est: *Responsio praesulum Germanorum ad praedictas literas pontificis, quibus reprehendunt illud papale figmentum, et monent ut id nova legatione ac scriptione revocet.* Praeterea novam illam elegantiam sermonis: *Responsio praesulum, quibus reprehendunt.* Sed mendacium praeterire non possum; neque enim in tota illa epistola ulla mentio fit papalis figmenti; neque admonetur pontifex ut revocet quidquam, sed solum ut exulceratum animum principis ex verbi cujusdam ambiguitate, novis literis lenire ac mitigare velit. Haec enim sunt illorum verba: *De caetero sanctitatem vestram suppliciter rogamus et obsecramus, ut nostrae parcatis infirmitati, utque magnanimitatem filii vestri, sicut bonus pastor, leniatis scriptis vestris, scripta priora suavitate mellita dulcorantibus.*

Nono addit legationem ac literas pontificis Adriani ad Fridericum, quibus verbi ambiguitate exposita, continuo animus principis mitigatus est. Sed verba Illyrici audiamus: *Novae*, inquit, *literae, ac legatio papae, qua totum illud suum figmentum de beneficio imperii Germanis collato, artificiosa interpretatione tollit, ac non obscure recantat, pollicetur que se posthac imperii jura minime violaturum esse.* Haec sunt Illyrici verba, in quibus duo splendida mendacia continentur. Extant enim literae integrae pontificis Adriani apud Radevicum lib. 1. cap. 22. in iis autem non retractat pontifex ullum figmentum, nec se jura imperii posthac non violaturum promittit, sed arguit imperitiam eorum, qui Friderico successerant, beneficium coronationis feudum significare. Haec enim est epistola pontificia.

Ex quo universalis Ecclesiae curam Deo, prout ipsi placuit, disponente suscepimus, ita in cunctis negotiis magnificentiam tuam honorare curavimus, ut de die in diem animus tuus magis in amore nostro, et veneratione sedis apostolicae debuissent accendi. Unde sine grandi admiratione non ferimus, quod cum audito, ex suggestione quorundam animum tuum aliquantulum contra nos fuisse commotum, duos de melioribus et majoribus fratribus nostris. Rolandum scilicet cancellarium tituli sancti Marci, et Bernardum tituli sancti Clementis presbyteros cardinales, qui pro tuae majestatis honore in romana Ecclesia solliciti semper extiterant, pro voluntatis tuae cognitione ad tuam praesentiam destinavimus, aliter quam imperialem decuerit honorificentiam, sunt tractati. Occasione siquidem cujusdam verbi, quod est beneficium, tuus animus (sicut dicitur) est commotus. quod utique nedum tanti viri, sed nec cujuslibet minoris animum merito commovisset. Licet enim hoc nomen, quod est beneficium, apud quosdam in alia significatione, quam ex impositione habeat, assumitur; tunc tamen in ea significatione accipiendum fuerat, quam nos ipsi posuimus, et quam ex institutione sua noscitur retinere. Hoc enim nomen ex bono et facto est editum, et dicitur beneficium apud nos, non feudum, sed bonum factum, in

qua significatione in universo Scripturae sacrae corpore invenitur, ubi ex beneficio Dei, non tamquam ex feudo, sed velut ex benedictione, et bono facto ipsius gubernari dicimur et nutriri. Et tua quidem magnificentia liquido recognoscit, quod nos ita bene et honorifice imperialis dignitatis insigne capiti tuo imposuimus, ut bonum factum valeat ab omnibus judicari. Unde quidam verbum hoc et illud scilicet (contulimus tibi insigne imperialis coronae), a sensu suo visi sunt ad alium retorquere, non ex merito caussae, sed de voluntate propria, et illorum suggestione, qui pacem regni, et Ecclesiae nullatenus diligunt, hoc egerunt. Per hoc enim vocabulum (contulimus) nihil aliud intelleximus, nisi quod superius dictum est, imposuimus. Sane quod postmodum personas ecclesiasticas a debita sacrosanctae romanae Ecclesiae usitatione (ut dicitur) revocare jussisti, si ita est, quam incovenienter actum sit, tua, fili in Christo charissime, discretio, ut credimus recognoscit. Nam si aliquid apud nos amaritudinis habebas, per nuncios et literas tuas fuerat intimandum, et nos honori tuo curavissemus, sicut filii charissimi, providere. Nunc igitur ad commonitionem dilecti filii nostri Henrici Bajoariae et Saxoniae ducis, duos de fratribus nostris Henricum tituli sancti Nerei, et Achillei, et Jacinctum sanctae Mariae in Cosmodin diaconum, cardinales prudentes siquidem et honestos viros ad tuam praesentiam destinavimus, celsitudinem tuam monentes et hortantes in Domino, quatenus eos honeste et benigne recipias, et quod ab eis ex parte nostra tuae magnificentiae fuerit intimatum, a sinceritate cordis nostri noverit tua excellentia processisse, ac per hoc cum eisdem filiis nostris, mediante jam dicto filio nostro duce, ita celsitudo tua studeat convenire, ut inter te, ac matrem tuam sacrosanctam romanam Ecclesiam nullius discordiae seminarium debeat remanere.

Hanc epistolam totam ne uno quidem verbo omisso adscribere volui, ut Illyrici mendacia ex ipsa epistola refutarentur. Ubi enim obsecro est illa figmenti pontificii retractatio? Dixerat pontifex in priore epistola, quam etiam supra totam adscripsimus, se Friderico, cum is Romam ad coronam accipiendam venisset, laeto animo occurrisse, ac plenitudinem dignitatis, idest, imperialis coronae insignia contulisse. Quod ipsum Friderici nomine orator ipsius episcopus Bambergensis (ut ex Krantzio supra citavimus) a pontifice postulaverat. Deinde de hac ipsa coronatione loquens addiderat in literis suis idem pontifex, non modo se non moleste ferre, quod ea contulisset, sed etiam non immerito gavisurum, si majora beneficia de manu sua Caesar accepisset. Quo loco beneficium quod in imperatorem a pontifice significatur collatum, non potest ullo modo aliter accipi, nisi quis de industria cavillari velit, quam ut ad coronationem imperialem referatur. Quid igitur papa retractat, quid revocat, quid recantat (ut verbo utar Illyrici) cum nomine beneficii non se feudum aliquod, sed coronationis munus intellexisse dicit. Neque vero recte colliget jam Illyricus; Non dicit papa imperium Germanorum feudum esse pontificis: ergo figmentum est quod Adrianus, quod Innocentius III. quod omnes historici dicunt, imperium a Graecis ad Francos pontificis auctoritate esse translatum. Nam etsi non dixit Adrianus, imperium esse feudum, non tamen dixit non esse: et licet non esse dixisset, non tamen continuo sequeretur, falsam esse translationem imperii. Aliud enim est, imperium ab una gente ad aliam transferre; aliud vero, feudum constituere.

Deinde in quo angulo epistolae Adriani latet id, quod Illyricus in argumento posuit, cum ait: *Pollicetur se posthac imperii jure minime violaturum?* Certe epistolam totam audivimus, ac ne syllabam quidem unam de hac pollicitatione reperimus. Sed video ubi fundamentum mendacii sui Illyricus constituerit, quod nimirum Radevicus Frisingensis, posteaquam epistolam Adriani operi suo inseruerat, subjunxerit continuo, illis literis imperatorem placatum, benigne deinceps cum legatis romani pontificis egisse, legatos vero imperatori promisisse, praesulem romanum honorem atque justitiam imperii illibatam semper conservaturum. At illa pollicitatio legatorum fuit, non ipsius pontificis. Neque legati polliciti sunt praesulem romanum jura imperii posthac non violaturum, quasi aliquando antea violasset, sed illibata, ut semper fecerat, perpetuo conservaturum. Siquidem iidem legati (Radevico teste) cum primum imperatorem alloquerentur, eique literas apostolicas traderent, praefati sunt, sine ulla justa caussa adversus romanam Ecclesiam imperatorem fuisse commotum. Haec enim sunt illorum verba: *Quanta dilectione sancta romana Ecclesia amplitudinem, et honorem imperii vestri amplectatur, quam sine conscientia peccati vestram satis invita sustinuerit indignationem, et scripta praesentia, et in ore nostro posita vivae vocis officium declarabit.* Ex quibus verbis satis profecto manifeste colligitur, numquam venisse in mentem legatis, ut violata fuisse a romano pontifice jura imperii dicerent. Proinde mendacium est Illyrici, promisisse pontificem Friderico, se posthac imperii jura minime violaturum.

Addit postremo in prolegomenis suis Illyricus ex historia Abbati urspergensis, Adrianum pontificem iterum ab imperatore dissidere coepisse, atque eo usque progressum dissidium, ut tandem imperator a pontifice excommunicaretur, sed paulo post divino miraculo pontificem, dum is recentem aquam ex fonte biberet, a musca quae os ejus simul cum aqua intraverat, apud Anagniam extinctum. Verumtamen hanc non veram historiam, sed improbabilem fabellam esse, ex eo potest intelligi, quod Abbas urspergensis ex Joanne quodam Cremonensi, auctore obscuro et schismatico, eam narrationem refert. Ille vero non altum testem producit, quam incertum rumorem vulgi: *Cum venisset*, inquit, *ad quemdam fontem, hausit de potu illius, et continuo, ut dicitur, musca quaedam os ejus intravit et gutturi ejus adhaesit, nulloque artificio medicorum avelli potuit, quoad usque spiritum exhalaret.* Haec ille. Quo circa tota fides hujus rei pen.

det ex illo, ut dicitur, hoc est, ex falso rumore, quem aemuli forte sparserunt.

Porro Radevicus lib. 2. cap. 43. honorifice describit obitum ac sepulturam Adriani, quod idem faciunt Platina, Martinus Polonus, et alii, qui pontificum vitas describunt. Joann. Nauclerus in chronico, generatione 39. scribit, suspicari se narrationem illam Cremonensis affectu potius quam veritate scriptam. Sanctus autem Antoninus in Summa historica, par. 2. tit. 17. cap. 1. § 9. ex Helinando refert, Adrianum virum optimum fuisse, ut nullo modo probabile sit eum talem exitum habiturum, qualem Cremonensis dicit. Denique si res esset vera, qui fieri posset, ut mors tam nova et insolens a nullo certo scriptore annotata fuisset?

At Fridericum imperatorem, qui non solum cum Adriano diu contendit, sed etiam Alexandrum, successorem Adriani, ita vexavit, ut tres antipapas adversus eum imperiali potentia foverit, non incertus rumor, sed testes certissimi, idest, omnes historici testantur, in Armenia a flumine quodam absorptum miserrime periisse. De quo sic scribit Gulielmus Neubrigensis ejus temporis auctor, in lib. 4. rerum anglicarum cap. 13. *Fridericus imperator teutonicus, iter hierosolymitanum ingressus, cum in gurgitem fluvii equo stimulato prosilisset, in momento suffocatus interiit. O abyssus multa judiciorum Dei! Vir tantus, et qui divino quodam fervore relictis deliciis, opibusque imperii, mille se exposuerat propter Christum periculis, tam subito miseroque casu absumitur. Peccatum tamen ejus tantum et tale elucet, quod forte in imperialibus non potuerit deliciis expiari, atque ideo oportuerit, ne aeternaliter plecteretur, pia divinitatis provisione in hac vita severius castigari. Siquidem nefarii schismatis sub venerabili papa Alexandro principalis fautor exstiterat, et pacis ecclesiasticae per imperialem potentiam multo tempore perturbator. Tandem vero perspicue dans palmam veritati, minus tamen in deliciis palatii piaculare malum defleverat.* Haec ille. Addit autem Abbas urspergensis in chronico, post absorptum (ut dictum est) a flumine Fridericum, exercitum ejus, aut aëris intemperie, aut abundantia ciborum morbo contracto pene totum brevissimo tempore consumptum. Ita sententiam Adriani pontificis, quae exstat in epistola ad episcopos Germaniae apud Radevicum lib. 1. cap. 16. verissimam fuisse, rei eventus comprobavit. Sic enim ille scripserat: *Non acquiescat idem filius noster consiliis iniquorum, consideret novissima, et antiqua, et per illam viam incedat, per quam Justinianus, et alii catholici imperatores incessisse noscuntur. Exemplo siquidem, et imitatione illorum, et honorem in terris, et felicitatem in coelis sibi poterit cumulare. Vos etiam, si eum ad rectam semitam reduxeritis, et beato Petro apostolorum principi gratum dependetis obsequium, et vobis, et ecclesiis vestris conservabitis libertatem. Alioquin noverit antedictus filius noster ex admonitione vestra, noverit ex promissionis evangelicae veritate quod sacrosancta romana Ecclesia super firmissimam petram, Deo collocante, fundata, quantocumque ventorum turbine qualiatur, in sua firmitate, protegente Domino, in saeculum saeculi permanebit.* Haec ille tum cum ardore juvenili, et imperiali potentia Fridericus Ecclesiae minaretur. Sed eum finem tragoedia illa habuit, quem Adrianus praedixerat. Siquidem post annum decimum nonum gravissimae persequutionis, praevaluit tandem Ecclesia, et Fridericus imperator, Calisto antipapa, quem ad eam diem foverat, abdicare coacto, sese vero pontifici Alexandro subjecit; ut scribunt probati historici, Abbas urspergensis in chronico, Platina in vita Alexandri, Gulielmus Neubrigensis rerum Anglicarum lib. 3. cap. 2. Gulielmus episcopus Tyri de bello sacro lib. 18. cap. 26. et alii. Neque tamen hac humilitate illud a Deo impetrare potuit, ut non etiam morte horribili, ac totius exercitus interitu peccatum ejus in Ecclesiam severissime puniretur. Atque haec de prolegomenis.

CAPUT IV.

Imperium romanum translatum a Graecis ad Francos summi pontificis auctoritate, historicorum testimoniis demonstratur.

Tempus jam est ut ad ipsam caussam propius accedamus; atque, ut ordine progrediamur, principio quid sit quod quaeritur, sive statum causae breviter exponemus; deinde sententiam nostram certissimis rationibus comprobabimus.

Igitur romanum imperium tametsi ante Constantini tempora, modo ab uno, modo a pluribus Augustis pari potestate regeretur, unum tamen atque indivisum censebatur. Deinde vero posteaquam Magnus Constantinus Constantinopolim quasi alteram Romam aedificavit, et cum ea alterum consulem, alterum senatum, et omnia romanae urbis privilegia communicavit, divisum est imperium in partes duas; quarum altera imperium orientis, altera occidentis appellari coepta est, et quemadmodum ante Constantinum principem, indivisum imperium aliquando plures Augusti administrabant, saepius unus ac solus regebat, ita post Constantinum, imperium jam divisum plerumque duo Caesares tenuerunt, raro unus ac solus princeps gubernavit. Siquidem Constantino vita functo anno Domini 341. occidentale imperium Constantino juniori et Constanti, imperium orientis Constantio cessit. Post Constantini autem, et Constantis excessum, anno 353. Constantius solus universo imperio praefuit. Constantio Julianus, Jovianus Juliano successit. Sed post obitum Joviani, Valentinianus, qui Joviano successerat, imperio occidentis contentus, orientale imperium Valenti fratri attribuit anno Domini 368. atque ex eo tempore usque ad annum Domini 476. idest, usque ad Augustulum, imperatores diversi divisum imperium tenuerunt. Augustulo vero ab Odoacre herulo abdicare coacto, atque imperio occidentis a barbaris occupato, soli imperatores orientis, et in solo oriente regnarunt usque ad Justinianum. Sed cum is opera Belisarii et Narsetis, fortissimorum ducum, Africam et Italiam, inde Vandalis, hinc Gothis exactis,

recuperasset; tandem anno Domini 556. iterum ab uno imperatore oriens et occidens administrari coeptus est. Sed cum imperator graecus esset, et Italiam per exarchos regeret nec eam ab infestatione Longobardorum tueri jam posset, anno 801. ineunte, ipso die natalis Domini, creato in urbe Roma novo imperatore Carolo Magno rege Francorum, ac per hoc translato occidentali imperio a potestate Graecorum ad Francorum ditionem, iterum romana respublica rediit ad eum statum, in quo eam Constantinus Magnus instituerat, et in quo permanserat a Valentiniano seniore, usque ad Augustulum. Quamquam illud negari non potest, quin paulo major imperii divisio fuerit a tempore Caroli Magni, quam antea. Siquidem a Constantino ad Augustulum etsi divisae erant imperii romani provinciae inter duos imperatores, quod attinet ad regimen et administrationem, erat tamen ita commune imperium, ut leges utriusque imperatoris nomine toti imperio darentur; et si alter sine liberis decedebat, ad alterum totius imperii gubernatio et providentia pertineret. Quocirca Paulus Orosius lib. 7. scribit, Arcadio orientis, Honorio occidentis provincias gubernantibus, commune imperium, divisis tantum se diebus fuisse. At post tempora Caroli Magni neque leges a latino graecoque imperatore communiter latae sunt, neque deinceps unquam aut latinus orientem, aut graecus occidentem gubernavit. Quaeritur igitur, quisnam hujus translationis auctor fuerit , quisve Carolo Magno ac successoribus ejus, nomen, dignitatem ac potestatem imperatoris Romanorum, ac Caesaris Augusti in occidente tribuerit. Respondemus id quod clamat consensus omnium gentium, Leonem III. pontificem maximum aut solum, aut praecipuum et primarium auctorem hujus translationis fuisse, eique germanicam nationem imperium acceptum referre debere. Negat Illyricus, et odio pontificum nescio quos alios auctores comminiscitur, atque ita se versat in omnem partem, ut historiam alioqui clarissimam, et fide orbis terrarum tot jam saeculis confirmatam, omnino obscurare nitatur. Accedant igitur historici omnes tum veteres, tum recentiores, et auctoritatis suae pondere, levitatem et impudentiam unius hominis comprimant.

I. Joannes Zonaras, auctor graecus, qui romano pontifici adulari noverat, tomo 3. annalium in vita Constantini et Irenes, ubi de hac translatione loquitur nullam senatus, nullam populi, nullam exercitus mentionem facit, sed rem totam Leoni papae adscribit: Roma, inquit, prorsus Franci potiti sunt, Carolo a Leone coronato, et Romanorum imperatore appellato. Et infra, sub Constantino et Irene, papa Leo Francos etiam Romam admisit, sic et Italia universa, et ipsa Roma sunt potiti. Et infra: At Francorum dux Carolus, imperator Romanorum a papa Leone, ut dictum est, appellatus, missis ad Irenem legatis, nuptias illius ambiit, cum nec illa ab eo conjugio abhorreret.

II. Georgius Cedrenus in compendio historiarum in vita Constantini et Irenes, eadem fere quae Zonaras refert, sed brevius. Venerunt, inquit, etiam a Carolo, quem Leo papa Romae coronaverat, legati ad Irenem, eam Carolo in uxorem ambientes.

III. Paulus diaconus, qui tempore Caroli Magni floruit, et eidem Carolo familiaris fuit, lib. 23. rerum romanarum, posteaquam narraverat Leonem III. pontificem a Carolo rege Francorum in sedem suam restitutum, subjungit: Caeterum (Leo) vicem Carolo recompensans in imperatorem coronavit eum in templo s. Petri apostoli, perungens oleo a capite usque ad pedes, et circumdans imperatoria veste, atque corona, 8. kal. januarii, indict. 9. in quibus verbis Pauli Diaconi duo sunt annotanda: Unum est, nullam fieri mentionem in ejus verbis senatus, aut populi romani, quam certe praetermittere non debuisset fidelis historicus, si translatio imperii a Graecis ad Francos munus senatus, populique romani potius, quam pontificis Leonis fuisset. Alterum est, hanc translationem, quae facta est in ipsa Caroli Magni coronatione beneficium Leonis collatum in Carolum a Paulo Diacono agnosci et appellari. Siquidem illa verba: Caeterum Leo vicem Carolo recompensans, satis aperte significant, ita fuisse beneficium pontificis in regem coronationem imperatoris, ut antea fuerat beneficium regis in pontificem restitutio in propriam sedem.

IV. Eginarthus Pauli Diaconi aequalis, nec minus quam Paulus Carolo Magno notus et familiaris (quippe qui cancellarius ejus fuit, teste Trithemio) in vita ejusdem Caroli ita describit hanc translationem, ut soli pontifici Leoni rem totam tribuat. Augusti nomen, inquit, primo in tantum aversatus est, ut affirmaret, se eo die, quamvis praecipua solemnitas esset, Ecclesiam non intraturum fuisse, si pontificis consilium praescire potuisset. Perpende lector haec verba: Si pontificis consilium praescire potuisset. Cur enim non ait: Si consilium senatus, populique romani praescire potuisset; nisi quia rem totam a pontificis voluntate et auctoritate pendere intelligebat?

V. Annales Francorum incerto auctore, sed omnium consensu fidelissimo, et qui Caroli tempore vixit, ita habent in enarratione rerum gestarum anno 801. Ipse autem cum die sacratissimo natalis Domini ad missarum solemnia basilicam b. Petri apostoli fuisset ingressus, et coram altari ubi ad orationem se inclinaverat, assisteret, Leo papa coronam capiti ejus imposuit, cuncto Romanorum populo acclamante, Carolo Augusto a Deo coronato, magno et pacifico imperatori Romanorum, vita et victoria. Hic primum mentio fit populi romani, sed acclamantis post coronationem, non imperatorem appellantis ante coronationem.

VI. Aimonius, sive (ut ab aliis vocatur) Ammonius, vel Annonius, vixit tempore Ludovici Pii, ut ipse indicat lib. 5. cap. 17. Is igitur in lib. 4. de rebus gestis Francorum cap. 90. describit exordium imperii Caroli Magni iisdem fere verbis, quibus Francorum annales supra citati, nihilque tribuit populo romano praeter acclamationem Carolo jam a pontifice coronato.

VII. Ado episcopus viennensis, qui temporibus nepotum Caroli Magni floruit, in chronico suo aetate 6. sic habet: In die sancto nativitatis Domini,

ante confessionem b. Petri apostoli, cum gloriosus rex Carolus ab oratione surrexisset, Leo pontifex capiti ejus coronam imposuit, sicque ab universo populo acclamatum est; Carolo Augusto a Deo coronato, magno et pacifico imperatori Romanorum, vita et victoria. Hic etiam auctor nullam facit senatus, aut populi mentionem, nisi post coronationem jam peractam.

VIII. Rhegino abbas prumiensis, qui ante 600. annos floruit, lib. 2. chronici, coronationem Caroli Magni iisdem verbis describit, quibus Ado viennensis, quae non duxi repetenda, ne fastidium gignerent. Sed ut intelligamus apud Rheginonem, non simpliciter coronari imperatorem a summo pontifice, sed plane creari et ordinari, referam verba ejus de Arnulphi et Othonis I. coronatione: Anno, inquit, dominicae incarnationis 896. Arnulphus civitatem ingressus, a Formoso apostolicae sedis praesule magno honore susceptus, ante confessionem s. Petri coronatus, imperator creatus est. Et infra, anno 962. rex (Otho I.) Romae favorabiliter susceptus, acclamatione totius romani populi et cleri, ab apostolico Joanne imperator et Augustus vocatur et ordinatur. Hic plane vides, regem festiva acclamatione a populo suscipi; non autem a populo, sed ab apostolico Joanne imperatorem dici et ordinari.

IX. Vitichindus Corbejensis monachus, Rheginonis aequalis, lib. 3. regnorum saxonicorum prope extremo, de Othone II. imperatore sic loquitur: Licet, inquit, jam olim unctus esset in regem, et a beato apostolico designatus in imperatorem. Ubi vides aperte distingui regnum Germaniae ab imperio romano; et regnum quidem illud a Germaniae proceribus, imperium vero romanum a pontifice dari, ejus enim est magistratum vel principem designare, cujus est et creare, alioqui frustra designat, qui nequit perficere.

X. Luithprandus diaconus ticinensis, Othone I. vivente scripsit historiam rerum in Europa suo tempore gestarum, ut ipse significat lib. 1. cap. 7. Is igitur lib. 6. historiae cap. 6. de Othone I. sic loquitur: Dehinc Romam similia facturus adiit, ubi miro ornatu, miroque apparatu susceptus, ab eodem summo pontifice, et universali papa Joanne unctionem suscepit imperii. Porro idem auctor aperte declarat, non simplicem caeremoniam unctionis, sed nomen etiam, et dignitatem imperialem a pontifice suscepisse Othonem, cum ita loquitur in eodem capite: Piissimo, inquit, tunc regi, nunc Augusto Caesari Othoni. Quam phrasim tum ipse, tum alii veteres observare solent, ut ante pontificiam coronationem, reges; post eam coronationem, imperatores et augustos appellent.

XI. Hermannus Contractus, comitis nobilissimi filius, et monachus sancti Galli, qui floruit ante annos 500. tempore sancti Henrici imperatoris, in chronico suo sic ait: Anno 801. Carolus imperiali benedictione sublimatus, Augustus et Caesar romano more appellatur. Et infra: Anno 816. Leo papa obiit, et Ludovicus imperator a Stephano papa factus est. Et infra: Anno 962. Otho rex ab Octaviano Joanne papa imperator ordinatur. Et infra: Anno 1026. Conradus rex filium suum Henricum regem fecit, et ipse Romam pergens, imperator efficitur. Haec ille. Non potuit certe hic auctor clarius exprimere, per ipsam pontificis coronationem imperatorem vere fieri.

XII. Marianus Scotus, qui natus est anno 1028. ut ipse in chronico annotavit, et Hermanni Contracti aequalis fuit, lib. 3. chronici Caroli Magni ad imperium promotionem brevissime his verbis attingit: Carolus hoc tempore a Romanis Augustus appellatus est. Quae verba, ne testimoniis vetustiorum historicorum jam citatis, et sequentibus ejusdem Mariani sententiis repugnent, sic accipi debent, ut intelligamus, Carolum a Romanis omnibus, idest, pontifice, clero, senatu et populo. Augustum appellatum; sed ordine quodam, nimirum pontifice praeeunte, caeteris sequentibus. Nam ut ex historiis praecedentibus didicimus, appellavit Leo pontifex Carolum imperatorem, et simul inunxit et coronavit; caeteri vero acclamatione probarunt. Sed Mariani ipsius aliquot sententias proferamus. Anno 875. Carolus Romam perveniens, datis Joanni papae magnis muneribus, imperator factus est. Anno 896. Arnulphus urbem ingressus cum magno honore a Formoso papa susceptus, et ante confessionem s. Petri imperator factus est. His igitur, alisque similibus sententiis satis aperte Marianus testatur a romano pontifice imperatores romanos fieri.

XIII. Dodechinus Mariani continuator, cum de Lothario Henrici imperatoris successore scriberet: Legati, inquit, pro confirmando rege Romam mittuntur. Et infra: Plenitudinem, inquit, imperii in eadem romana civitate sicut decebat offerens dominus papa regem Lotharium Romam invitabat. Fridericus, inquit, ab Adriano papa imperator factus est. Vides igitur a pontifice romano electum regem romanorum confirmari, ac deinde ab eodem plenitudinem imperii accipere, et sic tandem imperatorem fieri.

XIV. Lambertus Schafnaburgens, qui circa annum 1070. floruit, in historia germanica de Carolo Magno nihil addit ad verba Mariani Scoti; ut vel Marianus a Lamberto, vel a Mariano Lambertus accepisse videatur. Verumtamen cum de Othone I. et III. loquitur, clarius explicat sententiam suam. Sic enim de Othone primo scribit: Otho rex perrexit Romam, eumque Joannes papa gratanter suscipiens honorifice super cathedram augustalem posuit, et benedictione atque consecratione sua imperatorem fecit. Et infra de Othone III. Otho rex contra Crescentium Romam venit, ubi et Brunonem in sede apostolica constituit, a quo et ipse imperator factus est.

XV. Otho episcopus Frisingensis ante annos 400. floruit, genere et eruditione nobilissimus, quippe qui (teste Radevico lib. 2. de rebus gestis Friderici cap. 11.) quatuor imperatoribus ita conjunctus fuit, ut Henrici IV. nepos, Henrici V. sororius, Conradi regis frater uterinus, et Friderici primi patruus esset, atque historiam ab orbe condito libris octo satis feliciter comprehendit; is igitur lib. 5. cap. 31. hoc modo scribit: Anno ab incarnatione Domini 801. ab urbe condita 1552. Caro-

lus rex, regni sui anno 33. a summo pontifice, ablato patricii nomine, coronatus, omni populo tunc acclamante, Carolo Augusto, a Deo coronato, Magno et pacifico imperatori vita et victoria, anno 69. ab Augusto imperator et augustus vocatur. Ex hinc regnum Romanorum, quod a Constantino usque ad id tempus in urbe regia, scilicet Constantinopoli fuit ad Francos derivatum est. In his Othonis verbis tria video summo pontifici tribui, ablationem minoris dignitatis, quae patriciatus dicebatur, coronationem et appellationem imperatoris et augusti: Romano populo solam acclamationem. Idem quoque Otho lib. 7. cap. 11. non veretur Henricum IV. avum suum, non verum imperatorem Romanorum appellare, quod imperium a schismatico papa suscepisset. Principes, inquit, seditionem vulgi timentes, ei (Henrico IV,) apud Inglinheim occurrunt, ibique multis modis commonitum, vel juxta alios, circumventum ac coactum, insignia regni resignare, ac filio mittere 43. regni sui post mortem patris, imperii 5. anno (ad quod tamen potenter magis, quam juste a Guiberto capta urbe sublimatus fuerat) persuadent. Observa hoc loco, lector, Henricum IV. non fuisse Othoni Frisingensi imperatorem,sed regem dumtaxat, donec a papa Guiberto, qui et Clemens dictus est, ad imperium sublimaretur,et rursum ad imperium potenter, non juste sublimatum, quod Guibertus eum imperatorem fecerit, qui in schismate contra Gregorium VII. verum pontificem, sederit. Tam enim non potuit Guibertus verum imperatorem facere, quam ipse verus papa non fuit. Quid autem est aliud, quaeso te, a pontifice aliquem ad imperium sublimari, quam imperatorem a pontifice fieri? Et cur ab antipapa sublimatus, imperator non legitime factus censetur, nisi quia solius veri ac legitimi summi pontificis est, imperii dignitatem nomenque conferre?

XVI. Godefridus Viterbiensis, qui Othone paulo posterior fuit, in suo chronico universali, quod Pantheon appellavit, iisdem fere verbis, quibus Otho Frisingensis, exordium imperii Francorum describit. Anno, inquit, ab incarnatione Domini 801. Carolus Magnus regni sui anno 33. a Leone III. summo pontifice coronatur, omni populo romano tunc acclamante, et laudes imperiales canente.

XVII. Conradus abbas urspergensis, Godefridi ferme aequali, in chronico suo, in quo res germanicas diligentissime persequutus est:Anno, inquit, 796. Leo papa XCVI. ordinatur. Sedit annis 20. Hic Carolum fecit imperatorem.Et infra: Anno, inquit, dominicae incarnationis 801. urbe vero condita 1552. Carolus Magnus rex Francorum, Pipini regis filius, septuagesimo tertio loco ab Augusto Romanorum imperator consecratus est anno regni sui 33. Sic imperavit annis 14. Cum enim pro calumnia Leoni papae ingesta Romam veniret, et natale Domini ibi celebraret, in ipsa die sacratissima ad missarum solemnia veniens, dum ante confessionem b. Petri apostoli ab oratione surgeret, nihil minus speranti Leo papa coronam imposuit, et imperatorem romanum pronunciavit. Haec ille; qui sicut hoc loco translationem imperii, et Caroli creationem soli pontifici tribuit, ita quoque in reliquo chronico semper sibi similis, de aliorum imperatorum creatione loquitur. Quarum duas exempli gratia hic subjiciemus: Anno, inquit, 875. Carolus (Calvus) Romam tendens, a Joanne papa efficitur imperator. Et infra: Anno 962, Otho rogatu Joannis papae, et querimonia multorum de Berengario, et filio proclamantium Romam tendit, ibique imperator ab eodem papa factus, Berengarium capit.

XVIII. Lupoldus Bambergensis in proëmio libri de juribus imperii, De sacri, inquit, regni et imperii Romanorum viribus a tempore, et post tempus translationis ipsius imperii de Graecis imperatoribus in personam Caroli Magni ad reges Francorum, et ad Germanos, per sacrosanctam romanam Ecclesiam factae, secundum mei modicitatem ingenii tractaturus etc. Et infra in primo capite: Deum inquit, in sacratissima die natalis Domini, sub anno ejusdem Domini 801. in Ecclesia sancti Petri ab oratione surgeret, Leo papa coronam capiti ejus imposuit; et a cuncto populo acclamatum est, Carolo Augusto etc.

XIX. Matthaeus Palmerius in chronico anni 801. Carolus, inquit, a Leone pontifice Augustus est appellatus, et obliteratum jam pene in Italia romanum imperium resumpsit, primusque post Augustulum apud Romanos imperavit annis 14.

XX. Blondus Flavius decadis 2. lib. 1. Leo, inquit, pontifex, populi romani scito, precibusque Carolum imperatorem Romanorum declaratum diademate, vetusto imperatorum capitis gestamine, coronavit.

XXI. Aeneas Sylvius in Abbreviatione Blondi, et

XXII. Baptista Platina in vita Leonis papae III. iisdem omnino verbis rem eandem declarant. Atque hic primum invenimus scitum populi romani nominatum in creatione Caroli imperatoris. Sed nihil caussae nostrae officit:tum quod merito his duobus auctoribus, qui ante annos centum floruerunt, anteponere possimus vetustissimos et plurimos scriptores, qui nihil ejusmodi tradiderunt: tum etiam quod scitum populi romani, cujus hic mentio sit, non ad Carolum imperatorem creandum, sed ad ejus creationem a summo pontifice impetrandam pertineat; id enim significat adjuncta illa vox, *precibusque*. Quorsum enim preces ad romanum antistitem, ut is Carolum imperatorem diceret, si populi scito, idest, populi auctoritate imperator creari poterat? Si quid ergo tum populus romanus decrevit, id certe solum decrevit, ut a romano pontifice peteretur, ut ipse, qui solus id facere posset, imperium a Graecis ad Francos transferret.

XXIII. Joannes Trithemius in cathalogo scriptorum, Leo, inquit, papa III. natione romanus, post Adrianum pontificem sedit annis 20. vir in scripturis tam divinis quam saecularibus valde eruditus, morum quoque et vitae sanctimonia clarissimus, Carolum cognomento, et opere Magnum, ad imperium Romanorum unxit, et hanc dignitatem a Graecis in Francos transtulit.

XXIV. Antoninus in histor. part. 2. tit. 14. cap.

4. Carolus Magnus, inquit, primus Francorum romanum imperium accepit, conserente sibi illud seu confirmante Leone papa. In quibus verbis illud *seu confirmante* ea de caussa additum videtur, quia magnam partem provinciarum imperii occidentalis jam Carolus tenebat titulo regis Francorum et Longobardorum: voluit enim pontifex, non solum novo imperatori jus dare ad ea quae nondum acquisierat, sed etiam confirmare quod acquisierat.

XXV. Joannes Nauclerus in chronologia sua, generatione 27. Eo die (natali Domini) imperium romanum a Graecis in persona Caroli Magni translatum est in Germanos. Et infra: Sic monarchia mundi, quae stetit apud Graecos quingentos ferme annos, residet apud Germanos, non sine felici auspicio Ecclesiae romanae.

XXVI. Robertus Gaguinus lib. 4. Compendii de rebus gestis Francorum, Carolus, inquit pontificem restituit; restitutori suo gratificaturus Leo III, sacerdotum habito conc. 8. kal. januarii, cum Francorum regnum tres et triginta annos administrasset, Augustum appellat, gratum nomen Romanis.

XXVII. Philippus Bergomensis lib. 11. Supplementi: Pontifex, inquit, infamia liber, Carolo aliquam relaturus gratiam, cum videret imperatores constantinopolitanos aegre id nomen tueri; idibus decembris anno salutis nostrae 800. in basilica b. Petri post sacra solemnia, populi romani precibus rogatus, Carolum romanum imperatorem declaratum diademate decoravit, acclamante ter populo; Carolo Augusto, a Deo coronato, magno et pacifico imperatori vita et victoria. In quibus verbis illud solum est observandum, retulisse Philippum Caroli coronationem ad annum Domini 800. non ad 801. ut superiores omnes historici; quod annum veteres inchoarent a natali Domini; hic vero auctor more nostro a kalendis januarii. Itaque nulla inter eos dissensio de anno est; cur autem Philippus idibus decembris, contra veterum omnium sententiam, scripserit Caroli coronationem esse factam, non certo scio: neque res tanta est, ut in ea diligentius investiganda desudandum sit.

XXVIII. Joannes Cuspinianus, quem Illyricus maximi facere solet, in vita Caroli Magni: Cum magno, inquit, illo natalis Salvatoris nostri die templum oraturus, Carolus, ingrederetur, nihil minus speranti Leo pontifex coronam capiti suo imposuit, imperatoremque romanum pronunciavit; cui ab universo populo acclamatum est, Carolo piissimo Augusto, a Deo coronato etc. Item in vita Caroli Calvi: Interim, inquit. Carolus Italiam ingreditur, quem Joannes VIII. summus pontifex benignissime accepit diademate imperiali, ac augusti nomine adornat: acceptis tamen ab eo multis magnisque muneribus.

XXIX. Jacobus Wymfelingius in epitome rerum germanicarum cap. 9. Pontifex, inquit, Carolo aliquam gratiam relaturus, cum videret imperatores constantinopolitanos aegre id nomen tueri, ac ob eam rem urbem et Italiam ipsam magnas calamitates passam, in basilica Petri post solemnia sacra, populi romani scito et praecibus ipsum Carolum magna voce imperatorem decernit, ac diademate donat.

XXX. Polydorus Virgilius lib. 4. de inventoribus rerum cap. 7. alias 10. Quas ob res, inquit. Leo III. ipsum Carolum Magnum fecit imperatorem.

XXXI. Raphaël Volaterranus lib. 3. geographiae Leonem III. inquit, pontificem a Romanis expulsum, ac ejus auxilium implorantem per legatos confestim, deinde per se tertio veniens in Italiam, compressa seditione, ac inimicis expulsis (Carolus Magnus) restituit. Pro quibus meritis ab ipso primum imperator consalutatus, nomen quod annos fere 330. cessaverat, occidenti restituit.

XXXII. Donatus Acciajolus in vita Caroli Magni; Primo adventu, inquit, omni motu sedato, noxiis supplicio affectis, pontificem romanum cum ingenti gloria in urbem (Carolus) restituit: a quo mox pro suis egregiis meritis, et singulari erga libertatem omnium Christianorum, fide, augustus appellatus, imperatorium nomen, dignitatemque suscepit: non solum assentiente, sed etiam applaudente populo romano.

XXXIII. Albertus Krantzius, auctor et germanus, et diligens, et Illyrico praeter caeteros familiaris, tandem aliquando coronam hanc insignium virorum ac testium, claudat. Is igitur lib. 2. Saxoniae, cap. 18. Tum vero, inquit, in die natalis Salvatoris, primo post 800. inchoante anno, cum nihil tale Carolus aut cogitaret aut speraret, magisque recusaret alienum invadere imperatoris honorem, infra missarum solemnia, dum ante confessionem b. Petri apostoli ab oratione surgeret, papa ei coronam imposuit, et imperatorem romanum pronunciavit. Idem lib. 1. metropolis cap. 14. Olim, inquit, imperatores non passi vivere pontifices, ad supplicia devocabant, et Graeculi postquam apud eos exstincta stirpe Constantini, et deinde magni Theodosii, non habuere pontificem, nisi quem ipsi confirmassent; mutatae sunt vices: ut non habeatur imperator, nisi quem romanus pontifex confirmarit et consecrarit. Domini est terra et plenitudo ejus. Ipse transfert regna et imperia, dignissimeque ad suum in terris vicarium hoc sacrum ministerium delegavit.

Habemus igitur ex continuata serie, historicorum, translationem imperii romani a Graecis ad Francos, eamque romano pontifice auctore factam, non fictam, nec fabulosam, ut Illyricus mentiebatur, sed certam, atque exploratam esse, ut jam in dubium revocari, nisi ab Illyrico, homine impudentissimo, vel etiam parum sane, non possit.

CAPUT V.

Proferuntur testimonia et confessiones principum de translatione imperii a Graecis ad Germanos per romanum pontificem facta.

Etsi ad eam rem, quam probandam suscepimus, tot clarissimorum historicorum testimonia in medium allata sufficerent; statui tamen ipsorum etiam imperatorum tum latinorum, tum graecorum, nec non quorundam aliorum principum confessionem,

et sententiam addere; ut (si fieri possit) erubescat adversarius id negare, quod ipsi principes, quorum maxime interest, ultro gratissime confitentur.

I. Principio Carolus Magnus, qui primus imperium a rom. pontifice delatum suscepit, primus quoque id ab eo se accepisse testatus est. Siquidem cum testamento imperium filiis divisisset, rem totam a Leone pontifice confirmari voluit, ut non sine consensu ejus, a quo illud acceperat imperium aliis tradere videretur. Aimoinus lib. 4. de rebus gestis Francorum cap. 94. Testamentum, inquit, Caroli Leoni, papae missum est, ut approbaretur; quod et factum est. Ado viennensis in chronico 6. aetate: Imperator, inquit, inter filios suos regna dividit; ut sciret quisque, si superstes esset, quam partem tueri et regere debuisset. Testamentum inde factum, et jurejurando ab optimatibus Francorum confirmatum, et Leoni papae missum, ut sua manu subscriberet. Denique annales Francorum vetustissimi sic habent; Haec omnia literis mandata sunt, et Leoni papae, ut ipse sua manu subscriberet, per Eginarthum missa. Quibus pontifex lectis, et assensum praebuit, et propria manu subscripsit.

II. Lotharius Ludovici filius, Caroli nepos, ut Ado scribit in chronico. Ludovicum filium suum per se regem Italiae fecit; sed cum imperatorem quoque illum fieri vellet, Romam ad pontificem misit per Drogonem patruum suum. Atque eo modo Ludovicus junior a Sergio papa imperator creatus est. Vides igitur Lotharii primi confessione, regem ab imperatore fieri posse; imperatorem non item, nisi summi pontificis confirmatio et consecratio accedat. Neque verum est quod quidam objiciunt, a Carolo Magno Ludovicum filium imperatorem et Augustum appellatum ante pontificis confirmationem, nam (ut paulo ante diximus) testamentum quo Carolus imperium filiis relinquebat, a Leone papa, ipso Carolo petente, confirmatum est. Constat autem ex historicis, Ludovicum non ante confirmatum illud testamentum, sed aliquando post a patre appellatum Augustum. Nam Annales Francorum ponunt testamenti confirmationem anno 806. Ludovici autem assumptionem ad imperium anno 813. Itaque Ludovicum imperatorem Leo III. confirmavit, ac postea Stephanus IV. coronavit.

III. Carolus Calvus, Ludovici junioris in imperio successor, insigne testimonium nobis praebet. Nam cum esset ei cum Ludovico fratre, Germaniae rege, de imperio adipiscendo contentio, mira celeritate Romam accurrit, et multis magnisque muneribus aditum sibi ad pontificis gratiam, ac per eam ad imperium patefecit. Sed verba historicorum audiamus. Joannes Cuspinianus in vita Caroli Calvi: Ipse (Carolus) omni mora abjecta, summa cum festinatione Alpibus superatis, in Longobardiam contendit, ut hinc recta Romam proficiscatur pro corona imperiali, in Franciam Caesarum nomen allaturus. Ludovicus Germaniae rex filium mittit Carolum, ut iter prohibeat: et cum is cederet, indignatus pater alium quoque filium cum exercitu mittit, qui Carolum avertat: sed cum copiis praestaret, et potentiam ferre non posset; reversus ad patrem, missus in Franciam cum exercitu diris incursionibus eam vexat. Interim Carolus Italiam ingreditur, quem Joannes VIII. summus pontifex benignissime accepit, diademate imperiali, ac Augusti nomine adornat: acceptis tamen ab eo multis magnisque muneribus. Item Rhegino lib. 2. chronici de re eadem sic loquitur: Anno 877. Carolus (Calvus) Romam secundo profectus est, ubi jam pridem imperatoris nomen a praesule sedis apostolicae Joanne ingenti pretio emerat. Rursum Marianus Scotus lib. 3. chronici: Carolus, inquit, Romam perveniens, datis Joanni papae magnis muneribus, imperator factus est. Hic ego libenter quaererem ab Illyrico: Si nihil imperatori, quod ad imperium attinet, aut solam caeremoniam coronationis papa dare solet, quorsum Ludovicus rex Germaniae, tanto studio fratrem Carolum Calvum ab itinere romano avertere conabatur? Quorsum Carolus ipse tanto labore ac dispendio Romam ad pontificem venit? Quorsum tam diligenter pretiosis etiam muneribus, pontificis animum sibi conciliavit? Cur maluit potius cum fratris exercitu in certamen descendere ac pati, ut regnum suum a fratris exercitu vastaretur, quam imperii coronam de manu pontificis non accipere?

IV. Albertus imperator (ut auctor est in chronico suo Albertus Argentinensis, qui illo ipso tempore vixit) a Bonifacio papa VIII. vehementer contendit, ut imperium sibi, et haeredibus confirmaret. Id quod minime impetravit. Voluit enim summus pontifex imperatorem romanum eligi, non nasci. Sed ex illa Alberti contentione quis non videt, quae fuerit ejus sententia de potestate summi pontificis in evehendis hominibus ad imperium?

V. Henricus VII. Alberto successit electus ex comite Lucemburgensi. De eo sic loquitur Conradus Vercerius in libro de rebus gestis Henrici VII. Lucemburgius, inquit, mittit in oram Narbonensem, qui a Clemente papa V. postulent, ut ratam sibi facere subrogationem pro more dignaretur.

VI. Ludovicus IV. qui post Henricum VII. imperavit, tametsi cum romano pontifice perpetuas inimicias gesserit, quod ab eo non modo non confirmatus, sed etiam excommunicatus, et dejectus de sede imperatoria fuisset, tamen numquam destitit occasiones quaerere, quibus in gratiam pontificis rediret, et ab eo restitutionem in imperium impetraret. Scribit enim Albertus Argentinensis in chronico, eundem Ludovicum defuncto Joanne papa XXII. misisse ad Benedictum XII. qui Joanni successerat, legatos, qui demississimis precibus peterent absolutionem et restitutionem.

VII. Carolus IV. inquit, Theodoricus de Nihem in Nemore, tractatu 6. cap. 33. procuravit talem qualem electionem dicti Venceslai regis per Urbanum VI. orto jam schismate, ac in ejus principio fecit approbari. Et per hoc acquisivit idem Urbanus, quod dictus Carolus imperator adharebat eidem.

VIII. Fridericus I. cum in Italiam ad pontificem Adrianum IV. venisset, ita coronam per oratorem suum a pontifice petiit, ut apertissime testaretur, agnoscere se summam imperii dignitatem, et (ut

ipse loquitur) plenitudinem, nisi a summo pontifice haberi non posse. Sic enim ea de re scribit Albertus Krantzius lib. 6. Saxoniae cap. 16. *Pontifex dignatione sua flectere contenderat Germanorum formidatam insolentiam, et venit in castra regis cum solemni, pontificeque summo digno comitatu. Rex concitus occurrit venienti, et ab jumento descendenti strepam fertur tenuisse sellae, acceptumque reverenter per manum in sua tentoria perduxisse. Bambergensis episcopus verbum regis proloquutus, ait: Honorabilem tuae sanctitatis praesentiam, apostolice pontifex, sicut dudum desideranter optavimus, ita nunc laetanter suscipimus, gratias agentes largitori bonorum Deo, qui nos deduxit in hunc locum, et sacratissima visitatione tua nos dignos fecit. Notum ergo tibi esse volumus, reverende pater, quia omnis Ecclesia, de finibus orbis ad honorem regni collecta, adduxit principem suum ad tuam beatitudinem, provehendum per te ad culmen imperii. Hoc meretur nobilitas, prudentia, fortitudo, Dei timor, et catholicae pacis amor in corde illius regnans, et sanctae romanae Ecclesiae cultus non vulgaris. Ecce te venientem excepit venerabundus, tuis sanctissimis vestigiis humiliter provolutus. Ergo, venerande pater, tu circa ipsum peragas, ut quae ei desunt de planitudine imperialis culminis, per tuae beatitudinis munificentiam suppleantur.* Et infra: cap. 17. *Consedentibus iterum,* inquit, *papa verbum fecit: Solebant,* inquit, *qui ad coronam petendam venerant priscae aetatis principes, insigni aliquo facto romanae Ecclesiae benevelentiam promereri, ut suo velut officio praevenientes benedictionem, jam debitam coronam omnibus praeclaro facinore testarentur. Sic Carolus dum domuit Longobardos; Otho dum compescuit Berengarios; novissimus Lotharius dum Normannos reprimeret, coronam imperii meruere. Quocirca serenissimus rex Apuliam, rom. Ecclesiae peculiarem provinciam, jam a Normannis occupatam, nobis Ecclesiaeque restituat: deinde, quae nostra sunt, facile exequemur. Principes respondent, ab longo itinere, et multiplici per viam labore attenuatas esse vires exercitus, nec posse regem illis copiis magnam invadere provinciam. Impleat in rege benedictionem pontifex, non se certasse priorem officio poenitebit: restitutos in sua principes cumulatioribus armis cum suo rege redituros, facturosque, quae in rem Ecclesiae videbuntur. Cessit papa contentioni, facturum spondens quae peterentur.*

Haec tam prolixe recitare volui, ut omnes intelligerent, quanti fecerint semper reges Germaniae pontificiam coronationem. Nam si nihil ea coronatione papa confert, aut inanem solum caeremoniam, eamque debitam electo jam principi exhibet, cur is, qui coronandus est, ad imperialem culmen provehendus dicitur? Nihil ne tribuit, qui ad culmen imperii aliquem provehit? Deinde cur tam humiliter corona a pontifice postulatur? Cur singulari aliquo facinore romanae Ecclesiae benevolentia est ante promerenda? Cur denique petenti pontifici, ut rex Apuliam de potestate Normannorum eriperet, Ecclesiaeque restitueret, si coronam imperii adipisci vellet, nemo principum respondit, iniquam esse conditionem, sed cum afflictum exercitum dicerent, tempus commodius postularunt? Neque vero latini solum imperatores, sed etiam graeci romanum pontificem auctorem occidentalis imperii agnoverunt et professi sunt.

IX. Michaël siquidem imperator constantinopolitanus cum accepisset Carolum Magnum a Leone pontifice imperatorem occidentis appellatum legatos ad eum misit, qui pacem ac foedus inirent inter utrumque imperatorem. Pacis vero capitula non a solo Caesare, sed etiam a pontifice voluit approbari, tunc enim demum stabilem pacem futuram inter se et Carolum censuit, si is eam probasset, cujus auctoritate Carolus imperabat. Ado viennensis in chronico anni 812. Michaël, inquit, imperator creatur, cujus legati Aquisgranum ad imperatorem Carolum missi laudes more suo dixerunt, imperatorem et basileum illum appellantes, et pacis libello ad imperatore accepto, et denuo a Leone papa Romae, reversi sunt.

Item Rhegino Prumiensis abbas, lib. 2. chronici: Anno, inquit, 812. legati Graecorum de pace libellum acceperunt a Carolo, et deinde a Leone papa.

X. Emanuel Comnenus, qui tum orientale imperium gubernabat, cum occidentali Fridericus I. praeesset, obtulit per legatos non semel, sed bis Alexandro pontifici magnam vim pecuniarum, exercitum non contemnendum, et quod pluris faciendum erat, unionem Ecclesiae graecae cum latina, sub uno summo pastore rom. pontifice, si modo is occidentale imperium, a qua Fridericus I. jure excidisse videbatur, iterum cum orientali conjungi, atque imperatori constantinopolitano restitueretur. Testes sunt Blondus decade 2. lib. 5. Abbreviator Blondi Aeneas Sylvius, ibidem, Platina in Alexandro III. et Joannes Nauclerus in chronico generatione 39. pag. 848.

XI. Philippus rex Francorum vacante sede imperiali ob mortem Alberti imperatoris et romano pontifice Clemente V. per id tempus in Galliis commorante, ratus venisse tempus quo imperium ad Gallos a Germanis transferretur, cum proceribus suis consilium habuit, in quo tandem illud decretum est, ut id a pontifice per solemnes nuncios peteretur. Cui enim, inquit rex, fiat injuria, si vacantis imperii conditio permutetur? Idem fecerunt olim pontifices alii. Verum summus pontifex, cum id quod in consilio regis decretum erat, continuo rescisset, ne aut regem offendere, aut contra voluntatem suam aliquid concedere cogeretur, electoribus imperii scripsit, ut maturarent electionem, et Henricum Lucemburgium comitem, si eis videretur, eligerent, alioqui periculum esse, ne una cum imperio potestatem etiam eligendi deinceps amitterent. Delatis ad Germanos epistolis, reque intellecta, comitiorum solemnia maturantur; eligitur Lucemburgius. Quae omnia accurate scripsit Conradus Vercerius, in lib. de rebus gestis Henrici VII. Colligimus autem ex hac historia, non modo

regem Gallorum cum universo coetu procerum Franciae, sed etiam imperii electores in ea sententia fuisse, ut existimarent a summo pontifice translatum fuisse imperium a Graecis in Germanos, rursum ab eodem pontifice a Germanis in Gallos posse transferri. Nam et rex in publico procerum conventu id affirmavit, et electores festinatu electione Henrici VII. idem apertissime comprobarunt.

XII. Accedit ad haec clarissimum testimonium eorundem electorum in quodam publico instrumento, quod infra subjiciemus, ac supra citavimus. Hoc enim ejus instrumenti principium est; Complectens ab olim sibi romana mater Ecclesia quadam quasi germana charitate Germaniam, illam eo terreno dignitatis nomine decoravit, quod est super omne nomen, temporaliter tantum praesidentium super terram. Haec igitur tot principum ingenua, verissimaque confessio, quamvis nulla alia argumenta suppeterent, an non satis esse ad caussam istam finiendam deberet? Verumtamen addam etiam summorum potificum testimonia, non quod ea magni fieri credam ab adversariis, sed tum propter catholicos, quibus sacrosancta est (ut debet) pontificum auctoritas, tum etiam ut adversarius videat, quae pontifices dicunt, a probatis historiis et principum confessione non dissentire; quam etiam ob caussam hoc genus testimoniorum, quod, si auctoritatem spectes, primum locum merebatur, in tertium distuli.

CAPUT VI.

Idem asseritur testimoniis pontificum.

Primum igitur pontificum testimonium illud esse poterit, quod de Gregorio IV. refert Paulus Aemilius. Sic enim ait lib. 3. de rebus gestis Francorum: Lugduni consilium episcoporum, quos Ludovici imperatoris filii contraxerant, habitum, imperiumque patri abrogatum. Quod decretum mox a Gregorio pontifice maximo rescissum est. Eodem pertinet, quod scribit Marianus Scotus lib. 3. chronici: rex, inquit, Ludovicus reginam Aquis obviam ei venientem jubente papa Gregorio accepit. Si quidem filii Ludovici non solum imperium patri abrogaverant, sed etiam uxorem Judithham et ademerant. Sed utrumque jubente Gregorio recipit. Ex quo refellitur ut (obiter hoc annotemus), quod Sigebertus in chronico scribit, Gregorium papam cum filiis Ludovici adversus pacem eorum conspirasse. Nec solum Marianus Scotus, et Paulus Aemilius, sed etiam Rhegino lib. 2. chronic. et Aimoinus lib. 5. de rebus gestis Francorum cap. 14. et 16. aliique Sigeberto antiquiores historici Gregorium papam, Ludovico imperatori favisse testantur. Sed hoc (ut dixi) obiter admonui; illud est proprium hujus loci, a Gregorio papa decretum Francorum esse rescissum, quo illi Ludovico imperium abrogaverant; nec enim id Gregorius ausus fuisset, nisi ab apostolica sede imperium ad Francos delatum, atque ab eadem sede pendere intellexisset.

II. Adrianus II. pontifex maximus cum accepisset imperium Ludovici junioris imperatoris a Carolo Calvo rege armis tentari, continuo ad Carolum legatos, et literas misit plenas auctoritatis: de quibus sic loquitur Aimoinus lib. 5. cap. 24. In epistolis, inquit, papae continebatur, ut regnum quondam Lotharii, quod Ludovico imperatori, spirituali filio ejus, haereditario jure debebatur, et quod ad eum post mortem ejusdem Lotharii rediit, vel homines in eo degentes, mortalium nullus invaderet. nullus commoveret, nullus ad se conaretur inflectere, quod si quis praesumeret, non solum per suae auctoritatis ministerium infirmaretur, verum etiam vinculis anathematis obligatus, nomine christianitatis privatus, cum diabolo omnino locaretur. Et infra cap. 27. idem Aimoinus narrat, Carolum quidem his literis acceptis moleste tulisse, quod regnum suum propagare prohiberetur; interim tamen non contempsisse apostolicum mandatum, sed legatos cum magnis muneribus ad summum pontificem destinasse.

III. Adrianus IV. in epistola ad episcopos Germaniae, quam refert Joannes Aventinus lib. 4. annalium Bojorum: Ideo, inquit, imperium a regno Graecorum translatum est in Alemannos, ut rex Teutonicorum non ante quam a pontifice rom. consecraretur, imperator vocaretur, et esset augustus. Pontifex romanus promovit Carolum, fecit ei nomen grande, ut esset imperator.

IV. Alexander III. legatis imperatoris Graecorum, qui occidentale imperium iterum cum orientali conjungi cupiebat, respondit, Platina teste, se nolle id in unum conjungere, quod olim de industria majores sui disjunxissent.

V. Innocentius III. in epistola ad ducem Thuringiae, unde extat caput, *Venerabilem*, extra de electione: Illis, inquit, principibus jus et potestatem eligendi regem in imperatorem postmodum permovendum recognoscimus, ut debemus: ad quos jure, ac antiqua consuetudine noscitur, pertinere, praesertim cum ad eos jus et potestas hujusmodi ab apostolica sede pervenerit, quae romanum imperium in personam magnifici Caroli a Graecis transtulit ad Germanos.

VI. Clemens V. universali concilio approbante decretum edidit de juramento, quod imperatores pontificibus praestant; unde extat Clementina, *Romani principes*, de jurejurando, ejus decreti hoc est initium: romani principes orthodoxae fidei professores, sacrosanctam romanam Ecclesiam, cujus caput est Christus redemptor noster, ac roman. pontificem ejusdem redemptoris vicarium fervore fidei, et clarae devotionis promptitudine venerantes, eidem romano pontifici, a quo approbationem personae ad imperialis celsitudinis apicem assumendae, necnon unctionem, consecrationem et imperii coronationem accipiunt, sua submittere capita, non reputarunt indignum, seque illi, et eidem Ecclesiae, quae a Graecis imperium transtulit in Germanos, et a qua ad certos eorum principes jus et potestas eligendi regem in imperatorem postmodum promovendum, pervenit, adstringere vinculo juramenti, prout tam mos observationis antiquae, temporibus novissimis renovatae, quam

forma juramenti hujusmodi sacris inserta canonibus manifestat.

VII. Pius II. in epistola ad regem Turcorum Mahumethum, quae est inter ejus epist. 396. Hortatur ad fidem Christi amplectendam eundem Mahumethum, eique si id faciat, jus ac titulum orientalis imperii pollicetur. *Nos*, inquit, *te Graecorum et orientis imperatorum appellabimus, et quod modo vi occupas, et cum injuria tenes, possidebis jure*. Et infra: *Et sicut antecessores nostri Stephanus, Adrianus, Leo adversus Hestulphum, et desiderium gentis longobardicae reges, Pipinum et Carolum Magnum accersiverunt, et liberati de manu tyrannica imperium a Graecis ad ipsos liberatores transtulerunt: et nos in Ecclesiae necessitatibus tuo patrocinio uteremur, et vicem redderemus accepti beneficii*. Cum igitur in gratiam Caesarum et in odium pontificum controversia haec ab Illyrico in medium sit allata, si inter se ipsi consentiunt; ut revera eos consentire, utrorumque testimoniis demonstravimus; quid nos amplius disceptare necesse est? Sed accedamus tamen ad rationem, et titulos omnes excutiamus, quibus adversarii fingunt, imperium romanum ad Carolum pervenisse.

CAPUT VII.

Imperium Germanorum non esse acquisitum jure belli.

Sex omnino tituli sunt, quibus homines regna, atque imperia possidere solent, jus belli, beneficium divinum, successio haereditaria, electio populi, donum principis, summi totius Ecclesiae praesulis decretum. Aut enim aliquis per se imperium occupat, aut accipit illud ab alio. Si per se occupat, jure belli dicitur possidere, qui est primus titulus; quo titulo Cyrus, Alexander, Julius, aliique nonnulli summa imperia tenuerunt. Si accipit ab alio; aut a Deo singulari vocatione, aut ab hominibus: si a Deo, jam est secundus titulus, isque omnium justissimus, quo titulo, Moyses, Aaron, Saul, David, Petrus principatum vel ecclesiasticum, vel politicum adepti sunt. Si vero ab hominibus; aut naturali successione, aut electione voluntaria: si naturali successione, jure haereditario regnare dicitur, qui est titulus tertius, quo Salomon David, Tiberius Augusto, Ludovicus Carolo, atque alii aliis successerunt: si electione voluntaria; aut multitudo eligit, aut princeps: si multitudo, inde est quartus titulus, quo Claudius, Galba, Vespasianus, ac caeteri deinceps romani imperatores ut plurimum electi sunt: Si a solo principe; aut is politicus est aut ecclesiasticus: si politicus, oritur quintus titulus, quo titulo imperarunt Lucius Verus a Marco Antonino, Maximianus a Diocletiano, Valens a Valentiniano, Theodosius a Gratiano, et si qui sunt alii principes a praecedentibus principibus ad imperium vocati. Si denique a principe ecclesiastico imperator dicatur, existet titulus sextus, quo nos asserimus, Carolum Magnum, et qui eum sequuti sunt, Germanos imperatores jus imperii esse adeptos.

Quae cum ita sint, si primos quinque titulos in imperio Germanorum locum non habere demonstraverimus, efficiemus profecto, Carolum Magnum aut a pontifice maximo imperium habuisse, aut omnino non habuisse. Quomodo enim habuit quod nec ipse armis occupavit, nec successione haereditaria, nec divina aut humana electione suscepit? Quod si Carolus Magnus imperator non fuit, certe nec caeteri Francorum, Germanorumve reges imperatores fuerunt; nec Rodulphus, qui nunc est in imperio, jure imperator dici potest. Viderit igitur Illyricus, ne, dum imperatoribus adulatur, eosque multis falsis titulis onerat, eosdem vero jure imperandi privet, ac de solio Caesarum deturbet imprudens.

Ordiamur a primo titulo, quem Illyricus praeter caeteros asserit, ac pro viribus propugnat. Obtinuit Carolus Magnus paterna haereditate regnum Francorum, expugnavit deinde Longobardos, atque ex ea victoria rex etiam Longobardorum appellari coepit. At cum Romanis numquam pugnavit, romanam urbem vi numquam intravit, semper socius et amicus, deinde etiam patricius Romanorum, hostis et inimicus numquam fuit. Id quod historici omnes clamant, ac praesertim Albertus Krantzius lib. 2. Saxoniae, et Eginarthus in vita Caroli. Nec poterit Illyricus unam syllabam contra producere. Qua ratione igitur jure belli Romanos subjectos habuit, qui cum Romanis bellum numquam habuit?

At, inquies, regnum Longobardorum in Italia, quod Carolus armis adeptus est, aliquando romana provincia fuit. Sed si omnes qui romanas provincias occuparunt, imperatores romani dicendi essent, nimium multos imperatores haberemus. Nam (ut caetera nunc omittam) Gallia, Hispania, Anglia, quae nunc a regibus tenentur, romanae provinciae aliquando fuerunt; num igitur recte facerent reges Gallorum, Hispanorum atque Anglorum si se romanos caesares appellarent? Non opinor hoc dicturum Illyricum, aut eorum aliquem, qui decus imperii in sola Germania conservari cupiunt. Quare neque Carolus eo solum nomine romanus imperator dici potuit, quod Longobardis regnum Italiae eripuerit, quod antea Romanorum provincia fuerat.

Deinde si Carolus jure belli romanum imperium sibi paravit, quo tempore id fecit? Ante coronationem a Leone papa acceptam, an postea? Si antea, cur igitur usque ad eam diem, neque ipse se in suis diplomatibus, quorum nonnulla apud Joannem Aventinum exstant, imperatorem romanorum vocat, neque ab ullo historicorum hoc nomine appellatur? Si postea, cur igitur ab eo die, cum imperium nondum haberet, imperator, et Augustus cum in propriis literis, tum in omnibus historiis incipit appellari? Sed fortasse neque antea neque postea; sed illo ipso tempore quo armis imperium occupavit; coronam etiam et consecrationem accepit. Id vero dici non potest: nam ex Adone, aliisque historicis supra notatis constat, Carolum quo anno a pontifice coronatus est, Romam venisse,

non ut hostem ad expugnandam urbem, sed ut patritium; tum orationis gratia, ut inquit Ado, tum etiam, ut exitus probavit, ad caussam cognoscendam, quae inter pontificem, et seditiosos quosdam cives fuerat exorta.

Ac ne forte hic adversarius audito nomine judicii, a rege pontificem judicandum esse clamet, placet ex lib. 3. Pauli Aemilii adscribere, qualis ejus judicii forma fuerit. *Cogniturus*, inquit Aemilius, *de Leone venerat rex. Cum vero ad rogandas sententias descendit, tunc episcopi magis sacrosanctae potestatis, quam regis majestatis memores, consentienti ore reclamavere, summum optimumque regem esse Carolum. Sed cuinam tandem de pontifice maximo judicium facere fas esse? susciperet Leo in gremium caussam suam: quique in caeteros clavium jus haberet, de se quoque ipse incorrupte judicaret, solo numine vel teste conscientiae, vel vindice. Ita Leo (haud aegre ferente Franco demptum sibi grave onus de pontifice maximo judicandi) suggestum conscendit, crimen jurejurando diluit.* Haec Aemilius. Consentiunt Platina in vita Leonis III. Jacobus Vimphelingius in epitome rerum germanicarum cap. 9. et alii. Sed haec praeter caussam dicta sunt, ut lapidem in via occurrentem removeremus.

Quod autem ad rem praesentem pertinet, ex historicis omnibus aperte colligitur, Carolum non illo ipso anno, quo coronatus est, imperium armis occupasse. Nam praeter ea, quae dicta sunt, scribit abbas Rhegino lib. 2. chronici, Carolum ex Ravenna misso filio Pipino cum exercitu Beneventum, sine milite Romam venisse, atque a pontifice, clero, senatu, populo, amice magnificeque susceptum. Quamquam neque in hoc anxie laborandum erat. Si quidem adversarius in hoc ipso libro de translatione imperii, quem refutandum suscepimus, pluribus locis quod volumus confitetur: sic enim ait pag. 7. *Carolus jure, ac vi belli occupavit occidentale imperium, antequam Leo eum coronaret*; et pag. 15. *Constat*, inquit, *Carolum amplius viginti annis ante illam leoninam (pene dixissem vulpinam) papae coronationem, totum occidentale imperium occupasse et tenuisse.* Redit igitur argumentum nostrum: si amplius viginti annis ante illam, quam tu vocas leoninam, coronationem occupaverat Carolus totum occidentale imperium, atque ea de caussa imperator Romanorum erat; cur amplius viginti annis imperatorio nomine abstinuit? Cur omnes historici a coronatione Caroli primum annum ejus imperii numerant? Cur annos solum 14. quot videlicet a coronatione ad obitum ejus fluxerunt, Carolo imperatori tribuunt? Cur usque ad eam diem in oriente imperium fuisse, ac tum demum in occidentem translatum esse dicunt? Haec enim omnia falsa sint necesse est, si (ut Illyricus dicit) viginti annis ante leoninam coronationem Carolus Magnus imperator fuerat.

Audi abbatem urspergensem, a quo non dissentiunt caeteri scriptores: *Anno*, inquit, *dominicae incarnationis* 801. *ab urbe vero condita* 1552. *Carolus Magnus, rex Francorum, Pipini regis filius*, 74. *ab Augusto Romanorum imperator consecratus est, anno regni sui* 33. *Sic imperavit annis* 14. Et infra: *Hic est annus regni ejus* 33. *imperii vero primus*. Et ibidem paulo ante: *Hucusque romanum imperium a temporibus apud Constantinopolim Constantini Magni Helenae filii in Graecorum imperatoribus mansit: ex hoc jam ad reges Francorum, et ad imperatores per Carolum transit.* Sed habet fortasse Illyricus firmissima praesidia, quibus sententiam suam tueatur. Immo vero tam sunt inepta et ridicula argumenta, quae profert, ut me illa propemodum pudeat commemorare.

I. Primum igitur in epistola dedicatoria argumentum ducit ex historia Lucii Flori, qui in eo praelio, quo Pompejus a Caesare victus est, et romana monarchia quodammodo constituta, initium victoriae Caesaris factum esse scribit a quibusdam Germanorum cohortibus, quae in exercitu Caesaris militabant. *Possis*, inquit Illyricus, *verissime dicere, non tantum tempore Caroli Magni Germanorum sanguine, ac virtute imperium acquisitum, sed etiam mox ab initio constitutum: nam nemo dubitat, a Julio Caesare, idque potissimum pharsalico praelio contra Pompejum, imperium romanum partum, constitutumque esse. At ibi sex illae (teste Lucio Floro) Germanorum cohortes in subsidiis collocatae, quae subito, et quasi uno impetu tum numerosissimum equitatum Pompeji in montes fugarunt, tum ingentem sagittariorum, ac levis armaturae ejusdem numerum conciderunt, et denique etiam legiones ipsas Pompeji validissimas in fugam converterunt, principium ut caput totius ejus victoriae, ut omnes historici testantur, fuerunt.*

Quis hoc Illyrici argumentum non rideat. Nam in primis omnino credibile est, eas cohortes (tres autem fuerunt, ut Caesar significat lib. 3. de bello civili, non sex, ut Illyricus ex Floro falso citat) quae initium victoriae dederunt, non Germanorum militum fuisse; et vel corruptum esse Flori codicem, vitio librariorum, vel Florum ipsum errore esse deceptum. Nam Appianus Alexandrinus, lib. 2. de bello civili, et Dion Cassius lib. 41. historiarum, enumerant diligenter eas gentes, quae in exercitu Caesaris erant, ac Germanorum nullam omnino mentionem faciunt, sed solum Italorum, Gallorum, Hispanorum, atque Graecorum. Deinde Appianus loco notato scribit Caesarem maximam spem victoriae in italicis militibus posuisse. Ipse autem Caesar lib. 3. de bello civili, disertis verbis testatur, posuisse se spem victoriae in illis tribus cohortibus, quas in subsidium collocaverat, et a quibus, ut ipse praeviderat, atque monuerat, initium victoriae factum est. Ex collatione igitur Appiani et Caesaris, eas cohortes, quae victoriam Caesari attulerunt, Italicorum, non Germanorum fuisse manifeste colligitur. Ad haec Caesar lib. 7. de bello gallico indicat se interdum usum esse in bello adversus Gallos opera Germanorum, sed equitum dumtaxat, aut peditum levis armaturae, qui inter equos pugnare soliti essent. At cohortes illae, de quibus nunc loquimur

non equitum, nec peditum levis armaturae, sed instructissimarum legionum cohortes erant, ut idem Caesar in tertio libro de bello civili demonstrat. Denique cum praelium illud pharsalicum celeberrimum fuerit, et ab ipso Caesare, ab abbreviatore Livii, a Plutarcho, Appiano, Paterculo, Lucano, Tranquillo, Dione, Eutropio, Orosio, totque aliis illustribus scriptoribus memoriae proditum sit, quomodo factum est, quaeso, ut nulli eorum in mentem venerint germanicae istae cohortes, quae sua virtute tantam victoriam pepererunt?

Verum quid opus est de hac re amplius litigare? Etiamsi verum esset quod Florus dicit, quid tandem Illyricus lucraretur? num propterea Germani romanum imperium sibi jure vendicare possunt, quia in exercitu Julii tres Germanorum cohortes acerrime pugnaverunt? Quid enim aliud eis praeter stipendium pro opere, gratia pro fide, laus pro virtute debebatur? Quae omnia cum a liberalissimo imperatore sine dubitatione cumulatissime fuerint persoluta, quid quaerunt amplius? Denique si praeter stipendium, imperium ipsum romanum Germani milites illo die sibi pararunt, cur illud a Julio, vel Augusto, vel caeteris principibus non repetebant? Cur annis amplius octingentis de re tanta siluerunt? Cur omnes scriptores, ut supra docuimus, primordia germanici imperii a Carolo Magno deducunt? Sed nolo diutius in his nugis tempus terere; praesertim cum his nugis aliae negae successurae sunt, quae me, velim nolim, non parvo tempore detinebunt.

II. Igitur 2. Illyrici argumentum ducitur ab ea victoria, quam Germani duce Arminio de tribus Romanorum legionibus retulerunt. Quod argumentum his verbis Illyricus proponit in eadem epistola dedicatoria: *Huc*, inquit, *referre possis, quod et mox post Julium, sub Augusto, Germani duas aquilas Romanis justissimo bello abstulerunt. Sicut inter alios historicos idem Lucius Florus inquit: Duas aquilas Germani, caeso exercitu, Romanis abstulerunt, et adhuc retinent. Quibus jure belli, virtuteque partis insignibus, etiamnum Germanorum imperium in protestationem, defensionemque juris sui, contra omnes adversarios constanter utitur, cum ante Romani simplicibus aquilis in suis insignibus uterentur.* Et infra: *Quandocumque ergo volet romanus sacrificus, aliique imperii aemuli cognoscere Germanorum monarchiae originem, ac jus; intueantur modo, ac contemplentur ejus gloriosa insignia, bicipitem aquilam ostentantia, et mox ea illos de origine, jureque suo abunde edocebunt, ac vel invitos convincent.* Haec ille. Enumeremus nos modo hujus argumenti peccata. Primum superiori argumento repugnat. Nam si pharsalica victoria imperium Germanis peperit, ut superiore argumento concludere conabatur Illyricus, qui fieri potest, ut origo germanici imperii tum coeperit, cum Germani Romanis duas aquilas eripuerunt, quod longo post tempore factum est. Deinde falsum est, justissimo bello, virtuteque Germanorum (ut Illyricus jactat) duas aquilas Romanis ereptas; non enim bellum, sed rebellio illa Germanorum fuit, ut Paulus Orosius scribit lib. 6. sive potius perfidiae scelus, ut eam Vellejus appellat, lib. 2. neque enim in acie collatis signis Germani vicerunt, sed improvisos adorti Romanos conciderunt. Sic enim Florus tradit lib. 4. *Itaque*, inquit, *improvidum, et nihil tale metuentem improviso adorti, cum ille (o securitas!) ad tribunal citaret, undique invadunt, castra rapiunt, tres legiones opprimuntur. Varus perditas res eodem quo Cannensem diem Paulus, et fato est et animo sequutus. Nihil illa caede per paludes, perque silvas cruentius, nihil insultatione barbarorum intolerantius, praecipue tamen in caussarum patronos: aliis oculos, aliis manus amputabant: unius os sutum, recisa prius lingua, quam in manu tenens barbarus: Tandem, inquit, vipera sibilare desiste. Ipsius quoque consulis corpus, quod militum pietas humi abdiderat effossum, signa, et aquilas duas adhuc barbari possident: tertiam signifer, prius quam in manus hostium veniret, evulsit, mersamque intra balthei sui latebras gerens; in cruenta palude sic latuit.* Haec Florus, cujus verbis non legitimum praelium, sed excitatam repente seditionem et furorem barbaricum descriptum videmus. Adhaec figmentum est Illyrici, quod romani imperatores bicipitem aquilam in insignibus ferant ob duas illas aquilas ab Arminio quondam Vari legionibus detractas. Non enim duas aquilas in insignibus imperatores gerunt, sed unam divisam in duo capita: cujus rei caussa illa est, quod imperium esset inter duos principes divisum, quorum alter in occidente, alter in oriente, sedem habebat. Quod praeter alios scriptores, ipse etiam Illyricus probat cent. 9. cap. 16. col. 621. Denique non recte colligit Illyricus, Germanos jus adeptos in imperium romanum, quia duas aquilas Romanis eripuerunt; nam si ita liceret colligere, multo justius sibi Carthaginienses, Parthi, Persae, aliaeque gentes romanum imperium vendicarent, quam Germani. Siquidem Hannibal Carthaginiensium imperator, non duas aquilas ex insidiis rapuit, sed ad Ticinum primo, deinde ad Trebiam, tertio ad Trasimenum, quarto ad Cannas, totos consulares exercitus fudit, idque tanta romanae nobilitatis strage, ut ex postrema hac victoria, duos modios annulorum aureorum Carthaginem miserit, cujus rei, ut omittam caeteros, testis est Lucius Florus, lib. 2. Parthi postmodum, Orode rege, eodem Floro teste, lib. 3. cap. 11. cum Crasso roman. imperatore congressi, undecim legionibus Romanorum deletis, signis quoque, et aquilis ereptis, et ipso imperatore occiso, victoriam de Romanis maximam retulerunt. Sapores vero Persarum rex, non exercitum solum Romanorum profligavit, sed etiam romanum principem Valerianum vi cepit, eumque ad extremam usque senectutem, ignominiosissimam servitutem servire coëgit, ut scribit Eutropius lib. 6. Orosius lib. 7. aliique permulti; nec tamen unquam vel Hannibal, vel Orodes, vel Sapores Romanorum se imperatores appellarunt. Verum ne Arminius quidem id nomen sibi usurpare auderet, ni jam tandem post mille quingentos annos cum purpura et diademate vel invitum ornare decrevisset Illyricus.

III. Veniamus ad 3. Illyrici argumentum, quod

ex verbo Dei, admirabili artificio scilicet, contexitur. Regna, atque imperia, inquit, Illyricus pag. 2. 3. 4. et 5. non sacrificorum caeremoniis, sed gladio, ac jure belli Deus transferre solet. Testatur id Deus illa nobili monarchiarum pictura divinitus Danieli monstrata, Daniel 2. et 4. Idem perpetua experientia confirmat. Sic Nembrotus, Ninus, Semiramis, et alii facti sunt robusti venatores coram Deo. Sic jure,ac vi belli,aut gladii,imperium transivit a Babyloniis ad Persas, a Persis ad Macedonas, a Macedonibus ad Romanos, et a Romanis ad Germanos. Hanc rationem transferendi regna ac dominia declarat Deus Hierem.27. et Isaiae 45.Hac igitur divinitus ordinata via, germanica natio longe amplissima et robustissima, occidentale imperium occupavit. Haec ille. Hic ego primum quaero, an Deus plerumque solum, an vero omnino semper regna transferre soleat vi gladii. Si enim plerumque, non autem semper, dixerit, jam argumentum per se concidet. Non enim recte colliges: Plerumque regna transferuntur vi gladii: igitur regni romani translatio a Graecis ad Francos vi gladii facta est, quod enim plerumque fit,potest etiam aliquando non fieri. Sin autem, semper omnino, responderis, falsum assumes. Nam translatio reipubl. Hebraeorum a judicum potestate ad regiam gubernationem,et rursum translatio ejusdem imperii a Saule ad Davidem; ac deinde a Joramo et Jehu, prophetica unctione, non vi gladii facta est; 1. Reg. 9. et 16. et 4. Reg. 9. tametsi enim bellum fuerit Davidi cum Isboset filio Saulis, tamen sine bello regnum obtinuerat super domum Juda. Jehu vero etsi regem Joram, et Jezabel reginam, et stirpem omnem regiam interfecit;id tamen non bellum fuit, sed ultio divina: nec enim ullus restitit Jehu, aut cum eo more belli pugnavit. Viderit igitur Illyricus, an sit falsum et contra Dei verbum, quod ipse confidenter asseruit, Deum non caeremoniis sacrificii, sed jure ac vi belli regna transferre. Deinde translatio maximae partis regni Hebraeorum a Roboam ad Hieroboam sine bello facta est 3. Reg. 12. Translationem ejusdem regni post Babylonicam captivitatem a domo Juda ad domum Levi, hoc est, a ducibus ad sacerdotes certe non bellum, sed populi consensus fecit. Translationem alterius partis romani principatus ab urbe Roma ad constantinopolitanam civitatem, ex qua factum est postea ut Graeci aliquando Romanis imperarent, nonne sine gladio sola Constantini voluntas effecit? Translatio regni Francorum a Merovigis (ut historici loquuntur) ad Carolingos, nonne pontificis auctoritate, et procerum consensu sine armis facta est? Denique, ut alia multa praeteream, translatio imperii roman. a Francis ad Saxones, nonne cum incredibili omnium pace et tranquillitate, sine ullius sanguine facta est? Non igitur est verum quod Illyricus ait, perpetuam experientiam testari, regna atque imperia vi gladii solere transferri.

Sed rursus ab Illyrico quaero, utrum Nembrotum, Ninum, Semiramidem, Nabuchodonosor, Cyrum, Alexandrum, Julium, quorum similem videri voluit Carolum Magnum, jure, an injuria, regna occupasse velit? Si enim injuria, responderit: Injuriam faciet Carolo, et qui ei successerunt, Germanis omnibus imperatoribus, cum titulum justissimum,quem nos historicorum omnium testimonio imperatores nostros habere defendimus, ipse illis detrahat, et pro eo latrocinium, tyrannidemque substituat. Sin autem jure, dixerit, quod ejus verba satis aperte indicare videntur, tum sine dubio cum verbo Dei, et ipsa ratione pugnabit. Nam etsi Deus sit, qui ut Scripturae loquuntur, transfert regna atque imperia, quique Nabuchodonosor et Cyro, aliisque monarchis,regna maxima attribuit, non tamen propterea illi juste regna aliena invadebant, et igni ac ferro omnia devastantes, viam sibi ad summam potentiam et gloriam patefaciebant.

Certe de his monarchis s. Augustinus ita scripsit lib. 4. de Civitate Dei cap. 6. *Inferre bella finitimis, et inde in caetera procedere, ac populos sibi non molestos sola regni cupiditate conterere, et subdere, quid aliud quam grande latrocinium nominandum est?* Neque huic sententiae testimonia illa repugnant, quae Deum auctorem translationis ac mutationis regnorum faciunt. Deus enim utitur mala voluntate (quam tamen ipse non fecit) aliquorum hominum, ad aliorum peccata punienda: et sic interdum admirabili ratione providentiae suae quibusdam regna adimit, quibusdam largitur, ut et qui regno cadit, justissime cadat, nec tamen juste possideat, qui regnum invadit. Ac longe alia ratione Deus provinciam Palestinae filii Israël possidendam tradidit, quam illam eandem vel Salmanasar, vel Nabuchodonosor postea tradiderit. Siquidem filii Israël duce Josue laudabili obedientia cum Palaestinis pugnabant; illisque ad internecionem deletis, terras eorum sibi vindicabant. Salmanasar et Nabuchodonosor detestabili sacrilegio Dei populum captivum ducebant, nec imperio Dei, sed pravae suae cupiditati obsequebantur, tametsi Deus ipsis etiam ignorantibus et nolentibus utebatur ad id quod justissime fieri ipse volebat. Explicant hanc rem accurate s. Augustinus lib.de gratia et libero arbitrio cap. 20. et 21. et Hugo de sancto Victore lib. 1. de sacramentis part. 5. cap. 29.Sed nobis unum Scripturae testimonium hoc loco satisfaciet. Isaiae 10. sic loquitur Dominus ad regem Assyriorum: *Vae Assur; virga furoris mei et baculus ipse est. In manu ejus indignatio mea. Ad gentem fallacem mittam eum, et contra populum furoris mei mandabo illi, ut auferat spolia,et diripiat praedam, et ponat illum in conculcationem quasi lutum platearum. Ipse autem non sic arbitrabitur, et cor ejus non ita existimabit,sed ad conterendum erit cor ejus, et ad internecionem gentium non paucarum; dicet enim: Numquid non principes mei simul reges sunt?* Et infra: *Erit cum impleverit Dominus cuncta opera sua in monte Sion, et in Hierusalem, visitabo super fructum magnifici cordis regis Assur, et super gloriam altitudinis oculorum ejus; dixit enim: In fortitudine manus meae feci etc.* Hoc enim loco aperte videmus, missum fuisse a Deo regem Assyriorum ad occupandam et diripiendam provinciam Habraeorum, quod ita essent eorum peccata promerita, ipsum tamen regem Assyriorum non eo animo profectum, ut

tamquam Dei minister peccata puniret, sed ut per aliorum cladem et subjectionem ipse cresceret, et semper longius latiusque regnaret. Quare nec ita missum fuisse intelligere debemus, quasi praeceptum habuerit, ubi obedientia laudaretur:sed quia permisit Deus ut cupiditatem suam expleret in eum populum, qui tali vexatione dignus erat,puniendus etiam ipse postea, quod alienam provinciam nullo jure sibi vindicasset. Quod etiam hoc tempore de Turcarum imperio dici posse,nemo priorum et prudentium Christianorum dubitat. Quis enim ambigere potest, quin divina providentia,quae transfert regna atque imperia, factum sit, ut ad nostra punienda peccata, rex Turcarum Graecis provincias universas; et nuper etiam Rhodum, Chium, Cyprum,et magnam Pannoniae partem Latinis eripuerit? et contra tamen nemo nisi Turca,aut Turcarum amicus negabit, quin per summam injustitiam Othomannus alienas provincias occuparit. Haec ego paulo fusius tractavi,quod Illyricus ita loquatur de hac re ambigue, ut verissima latrocinia pallio providentiae divinae tegere,et principes ad aliena regna occupanda exhortari voluisse videatur. Sed de hoc tertio argumento satis diximus. Sequitur quartum.

IV. *Imperialem* (inquit Illyricus pag.44. et 45.) *dignitatem inde habuit* (Carolus) *quo sicut Theodoricus primus Gothicus rex fuit adoptatus a Zenone imperatore,accepitque dono Romam et Italiam una cum suis successoribus, ac insuper ea dignitate Odoacrem exuit:ita porro Longobardi, comprobante et juvante constantinopolitano imperatore, eadem gloria, jure et possessione exuerunt Gothos, ac denique reges longobardicos Francici reges.praesertim vero Carolus Magnus, vicit, et dignitate possessioneque occidentalis imperii super Roma ac Italia exuit; ipseque eo jure belli potitus est. Quare etiam mox Romani post victos Longobardos illi jurarunt, quod factum est amplius* 20. *annis ante illam actionem sub Leone papa* (*ut isti ajunt*) *factam, per quam Papistae dicunt esse translatum imperium ad Francos.* Haec ille. Hujus argumenti tot mihi videntur esse mendacia,quot sunt sententiae. Principio non exuerunt Longobardi Gothos possessione Italiae, sed Graeci imperatoris duces Belisarius et Narses, ut Procopius, Agathius, Jornandes,Leonardus Aretinus, Paulus Diaconus, et alii omnes testantur,qui de bellis Gothorum et Longobardorum scripserunt. Tantum vero abest ut imperatore comprobante et juvante Longobardi Italiam occupaverint, ut potius cum ipso imperatore, et ejus exarchis longo tempore de Italiae possessione pugnaverint, ut ex libris Pauli Diaconi de rebus gestis Longobardorum, et ex aliis historicis cognosci potest. Quid quod Paulus Diaconus in vita Justiniani senioris scribit, Longobardos in Italiam a Narsete invitatos fuisse, ut imperatorem ejus provinciae possessione spoliarent? Quemadmodum autem Franci potuerunt Longobardis urbem Romam eripere,quam illi numquam possederunt? Siquidem ex historiis omnibus illius temporis constat, Longobardos, etsi magna Italiae parte potirentur, numquam tamen urbem Romam, aut provincias Italiae, Campaniam, Apuliam et Calabriam, Graecis imperatoribus adimere potuisse. En igitur quanta fide sit dignus Illyricus, qui novas historias,repugnantibus historicis omnibus, comminiscitur.

Porro cives romani, exactis Italia Longobardis, si Carolo Magno jurarunt (nec enim ejusmodi jusjurandum apud idoneos auctores invenio) non ut principi, aut dominio, sed ut patritio et defensori jurarunt. Adrianus enim pontifex cum fideli opera Caroli Magni usus esset in expellendis Longobardis, qui perpetuis excursionibus ditionem romanam infestabant, patritium eum Romanorum; et defensorem appellavit, ut Gratianus scribit dist. 63. canon. Adrianus, et canon. In synodo. Neque de ea re dubitari potest: cum et Adrianus papa in epistola ad Tarasium episcopum constantinopolitanum, Carolum Francorum, et Longobardorum ducem, patritiumque Romanorum appellet, et ipse se eisdem nominibus in diplomatibus suis appellare consueverit.

V. Restat argumentum postremum, quod Illyricus ex quatuor testimoniis texit. Primo loco pag. 45. testimonium petit ab Hermanno comite Novae aquilae, qui libellum de Francorum origine et sedibus ad Carolum quintum scripsit, cujus auctoris verba, ut etiam quaedam alia aliorum, Illyricus aliquoties repetit, et tanta prolixitate, ut plane metuere libro suo videretur, si paulo tenuior appareret. Deinde pag. 57. addit testimonium Andreae Alciati, nobilis jureconsulti, et pag. 58. et 59. adjungit his Gothfridum Viterbiensem, ac Blondum Flavium pag. 60. Quid igitur haec testimonia valeant, breviter expendamus.

Hermannum comitem, et Alciatum, quod nostro saeculo vixerint, non cogimus magnifacere: praesertim cum eis plurimos auctores, eosque antiquissimos et integerrimos objicere possimus. Videtur tamen Hermannus, ut etiam Fridericus imperator, quem ipse citat, non tam de jure ac titulo imperatoris, quam de possessione imperii loqui ; qua in re ab eo non dissentimus. Nec enim affirmamus Leonem pontificem armis imperium de manu Graecorum eripuisse, ac deinde sic partum et acquisitum Carolo donavisse; sed jus ipsum, quod graecus imperator in provincias occidentalis imperii habebat, nec non titulos, honores ac dignitates Augustorum, a Leone pontifice Carolo impertitas asserimus. Qua communicatione factum est, ut Carolus, et ea quae jam bello sibi pepererat, justo titulo, ut legitimus imperator possideret ; et jus item haberet ad ea recuperanda, quae romani imperatoris ante fuissent. Itaque non pugnat quod Hermannus scribit, Francorum sanguine partum imperium, cum eo, quod historici veteres summo consensu tradunt, imperium a Grecis ad Francos pontificis auctoritate translatum, si ille de possessione, isti de jure loquuti esse intelligantur. Quod quidem tam perspicue etiam Alciatus scribit, ut mirari satis non possim, cur hunc auctorem in sententiam suam Illyricus pertrahere voluerit.Haec enim sunt Alciati verba, quae Illyricus producit pag. 57. *Igitur*, inquit, *Carolus maximi hac expe-*

ditione apud omnes nationes nomine acquisito, nulli non formidabilis, cum arma per Germaniam omnem, Pannoniasque circumtulisset, et non Italiam tantum, sed et Illyrici aliquas regiones Graeco eripuisset, ut justum aliquem titulum adepto imperio praetendere posset, Caesarem se, et rom. imperatorem a pontifice populoque romano designari procuravit. Audis ne, Illyrice, quid tuus Alciatus dicat? justum titulum accepisse dicit Carolum a pontifice populoque romano. Si autem justum titulum dare, nihil tibi esse videtur, cur paulo ante dicebas, Italiam a Zenone imperatore Theodorico regi fuisse donatum? Neque enim Italiam a se expugnatam Zeno tradit Theodorico, sed jus dumtaxat expugnandi et occupandi dedit. Quare quemadmodum (te auctore) Zeno Italiam Theodorico vere donavit, cum jus ad eam tribuit, quam ille tamen suo labore, et Gothorum sanguine sibi paravit, ita nos patiaris cum tot supra citatis auctoribus dicere, occidentale imperium a pontifice Leone Carolo regi vere esse donatum, cum justum titulum tribuerit, licet possessio armis quaerenda et retinenda fuerit. Unum tamen hoc loco non est praetereundum, quod Alciatus scribit, a Carolo imperium procuratum, non modo sine certo auctore, sed etiam repugnantibus plerisque veteribus auctoribus scribi. Eginarthus enim, Caroli cancellarius, Conradus abbas urspergensis, Albertus Krantzius, et Joannes Cuspinianus, quos cap. 2. mendacio. 15. supra citavimus, testantur Carolo nihil tale speranti, vel etiam recusanti, imperium a pontifice esse delatum; quibus certe auctoribus quin major fides quam uni Alciato habenda sit dubium esse nemini potest.

Sequitur testimonium Gothfridi Viterbiensis. et Blondi Flavii. Sic igitur Gothfridus: *Carolus, ut fungi statuit diademate mundi, pontificis summi manibus decrevit inungi.* Blondus vero: *Otho pater*, inquit, *filium Othonem, re in Saracenos, Graecosque bene gesta, reversum, consortem imperii adscivit, voluitque imperatorem a romano populo ex prisca consuetudine acclamari, quem pontifex innunctum imperiali diademate insignivit.* Ex his testimoniis colligit Illyricus, nihil omnino pontificem imperatori conferre, nisi theatralem et pompaticam caeremoniam, eamque non arbitratu suo, sed principis jussu vel nutu. At id non recte colligi, facile ex his quae diximus demonstrabitur. Non enim Carolus ita fungi statuit (ut Gothfridus loquitur) mundi diademate, ut illud sibi, nullo dante, per se arripere ac vindicare voluerit; id enim nec ab ullo antiquo scriptore asseritur, et multis aperte repugnat. Nec scriptoribus modo, sed etiam moribus et pietati Caroli Magni repugnare videtur. Itaque non ante Carolus imperium sibi assumendum statuit, quam illud sibi a pontifice maximo offerri vidit. tum vero etsi initio recusaret, ut veteres auctores scribunt, tandem tamen assensus est, et (ut Gothfridus dicit) tum demum statuit diadema caesareum, et unctionem imperialem, de manibus summi pontificis accipere.

Eadem est fere Blondi sententia de imperio secundi Othonis: Adscitum enim illum dicit a patre ad consortium imperii; sed non negat id pontifice consentiente factum esse, et quod Blondus non negat, quamvis nec asserat. Asserit Vitichindus, qui Othonis aequalis fuit, nam lib. 3. de rebus saxonicis extremo scribit, secundum Othonem jam antea inunctum fuisse regem, et a beato apostolico designatum imperatorem. Quapropter Otho senior nullam pontifici fecit injuriam, si eum in imperii societatem assumpsit, quem ab ipso pontifice successorem designatum acceperat. Sed jam solutis omnibus Illyrici argumentis, et primo illo titulo profligato, quo potissimum adversarius nitebatur, minus erit in confutandis caeteris laborandum.

CAPUT VIII.

Non accepisse Carolum Magnum a Deo immediate imperii dignitatem.

Alter erat titulus, Dei solius donum. Nam quemadmodum Aaronem in republica Judaeorum, et Petrum in Ecclesia christiana non humana electio, sed Dei solius benignitas summos antistites fecit; et Moysem, Josue, Othonielem, Gedeonem, Saulem imperatores ac principes solus Deus populo suo dedit: sic etiam fieri potuisset, ut Carolus Magnus sine ulla humana vel ope, vel vi, sive arte, aut industria, solius Dei voluntate ad imperium vocaretur. Sed ejusmodi titulum Carolo Magno non convenire, isti omnes auctores docent, quos cap. 4. 5. et 6. supra citavimus; ac ne ipse quidem Illyricus, si sibi constare velit, id negare potest. Dum enim contendit, Carolum jure belli imperium sibi parasse, et rursus illud idem, successione haereditaria, donatione Graecorum, et electione Romanorum obtinuisse, simul certe contendit, non accepisse id munus a solo Deo.

Dum tamen sunt loca in eo Illyrici libro, quem refellendum suscepimus, quae satis aperte significant, traditum imperium Carolo Magno fuisse divinitus. Prior locus est pag. 5. ubi ex eo probat Illyricus, non potuisse papam transferre imperium; quia Dei solius est posse dicere: *Mea sunt omnia, ego do ea cui volo: ego transfero regna ac monarchias de gente in gentem meo arbitrio.* Sed si hoc argumentum aliquid efficeret, efficeret etiam, nullum omnino principem electione hominum fieri, et quoniam non solum Dei solius est regna transferre, sed etiam non est potestas nisi a Deo, ut Apostolus ait Rom. 13. rursus efficiemus, nec regem praetori, nec populum magistratui, nec dominum servis, nec parentem liberis ullam potestatem posse tribuere.

Si quis vero pro Illyrico forte respondeat, ita esse Deum auctorem primum, ac praecipuum omnis potestatis, atque ab eo potissimum ita imperia omnia et regna transferri, ut modo tamen id per se, modo per alios faciat, is quoque pro nobis poterit Illyrico respondere, imperium romanum a Graecis ad Francos, pontificis auctoritate translatum a Deo esse translatum; id enim Deus fecit, sed opera vicarii sui. Nam quod vicarius accepta a principe auctoritate facit, id etiam princeps ipse facit.

Posterior locus est pag. 61. ubi ex nescio qua visione Constantini imperatoris constantinopolitani, Illyricus probat, divino mandato Carolum Magnum imperatorem est constitutum. Sed indignum est argumentum, cui respondeatur. Primum enim auctor ejus visionis non satis magnam fidem apud homines doctos habere solet. Nam etsi vir probus ac pius fuerit, multa tamen fabulosa operi suo inseruit. Itaque more suo mentitur Illyricus, cum auctorem hunc antiquissimum, atque ita authenticum esse dicit, ut ejus scripta catholicis quasi propria adyta, et quasi sacra esse, videantur. Deinde ipsa visio (seu vera, seu falsa fuerit) nullam mentionem imperii facit. Haec enim est summa visionis: (*Vincentius lib. 24. Speculi cap. 4.*) Cum egeret auxilio adversus barbaros imperator Constantinus Copronymus, per quietem a Deo monitus est, ut Carolum regem Francorum adjutorem in eo bello susciperet. Ergo quod Illyricus addit, tum divino jussu datum esse Carolo imperium occidentis a Constantino, figmentum Illyrici est, nisi forte ipse quoque in quiete somnium aliquod vidisse se dicat. Sed fac postremo et visionem Constantini veram esse, et ea Carolo imperium occidentis promissum; quid aliud inde colligi posset, quam id imperatori Graeco a Deo fuisse divinitus indicatum, quod postea est factum, cum Carolus pontificis maximi auctoritate imperator occidentis salutatus est? Sic enim et Nabuchodonosor somnio divinitus immisso didicit imperium suum ad Persas et Medos, inde ad Graecos, postremo ad Romanos transferendum, nec ullus inde colligit, jussum fuisse a Deo Nabuchodonosor regem, regnum suum cum Persis et Medis communicare.

CAPUT IX.

Imperium romanum non venisse ad Carolum jure haereditario.

Tertius expendendus titulus est, jus successionis haereditariae. Quo titulo non pervenisse ad Carolum imperium Romanorum, nemo negare potest, nisi qui aut nimium sit impudens, aut in historiis nihil legerit. Siquidem extra controversiam est, Pipinum, Caroli Magni patrem, ex praefecto sive magistro aulae, regem Francorum dictum esse; idque Zachariae et Stephani romanorum pontificum auctoritate. Auctores nos supra citavimus cap. 2. mendacio 19. imperatorem Romanorum fuisse Pipinum nemo scripsit. Quare cum ex Pipini patris successione nihil aliud Carolus habere potuerit, nisi quod Pipinus habuit; efficitur profecto, Carolum jure haereditario non imperatorem Romanorum, sed Francorum regem solum, idque non sine pontificis maximi beneficio in patrem ejus antea collato, esse potuisse.

Deinde certum, exploratumque est, Carolum Magnum post obitum patris, ab Adriano pontifice patritium Romanorum (quae est dignitas secunda post imperatoriam) esse creatum, ut nos supra demonstravimus. Quis vero sibi persuadeat, Carolum Magnum passurum fuisse, fieri se ex imperatore patritium? Idem enim fuisset, ac si aliquis hoc tempore in suo regno aut prorex aut praefectus urbis honoris ergo diceretur.

Accedit postremo, fieri nullo modo posse, ut successione haereditaria romanum imperium Carolus Magnus acceperit, nisi falsum sit quod omnes historici summa consensione tradunt, fuisse Carolum Magnum, primum imperatorem ex gente Francorum.

Sed videamus quid Illyricus contra proferat. Is igitur Odoacrem herulum, Theodoricum gothum, et Clodoveum francum, romanos imperatores fuisse contendit: et quoniam ii Germani, vel certe ex Germania oriundi erant, eorum imperium haereditaria successione ad Carolum Magnum devolutum esse colligit, ac primum pag. 21.22.23. 24. et 25. Odoacrem imperatorem fuisse, sex rationibus probat, quas ego, Deo juvante, sex mendaciis esse demonstrabo.

Affirmat primo a Leone Bessicano, graeco imperatore, tributum fuisse Odoacri imperium occidentis: ita Odoacrem imperatoris auctoritate imperatorem legitime creatum. *Romani*, inquit Illyricus, *seu potius constantinopolitani imperatores, saepius jus occidentalis imperii Germanis tradiderunt, quod authenticis historiis, Christo juvante, contra Papalium adulatorum mendacia probabimus. Prima igitur translatio facta est sub Leone Bessicano constantinopolitano imperatore, circa annum 460. in Othacarum, aut Odoacrem, a militibus romanis teste Alciato.* Haec ille: qui etsi non dicat a Leone, sed sub Leone imperium translatum esse in Odoacrem, necesse tamen est, aut velit Leonis auctoritate id factum esse, aut ipse non sibi constet. Proposuit enim se probaturum, saepius imperium a Graecis imperatoribus traditum esse Germanis, et continuo subjungit primam communicationem sub Leone Bessicano esse factam. Sive autem Alciatus id scripserit (neque enim usquam id in Alciato reperire potui) sive non scripserit, falsum est quod hic asseritur. Cassiodorus enim in chronico, sub Zenone, qui tertius fuit a Leone Bessicano, scribit Odoacrem Italiae regem factum, Leone Bessicano jam defuncto: quod idem scribunt et caeteri graviores historici, ut Beda de sex aetatibus in Zenone. Marcellinus comes in chronico, Paulus Diaconus lib. 16. rerum romanarum, Ado viennensis in chronico, Abbas urspergensis item in chronico, Otho frinsingensis lib. 4. cap. 30. Joannes Nauclerus generat. 16. Onuphrius in libro primo de principibus romanis; et, quod magis est mirandum, Illyricus ipse centur. 5. cap. ultimo colum. ultima; ut jam eum non solum mentiri, sed etiam sibi repugnare necesse sit. Itaque falsum est quod de Leone Bessicano hoc loco scribit Illyricus.

Sed forte erratum est solum in nomine, et Zeno imperator imperium Odoacri tradiderit: quod fecisse Leonem, falso dictum fuerat. Immo non solum in nomine, sed etiam in re ipsa erratum est. Tantum enim abest, ut Zeno imperator imperium occidentis Odoacri tradiderit, ut nihil gravius tulerit, quam ab eo Italiam per vim et tyrannidem occupatam. Ut enim Abbas urspergensis scribit, Odoacer

regnum Italiae invito Zenone possedit: ac propterea Theodoricum Gothum cum exercitu ad Italiam Zeno misit, ut inde Odoacrem tyrannum, atque oppressorem urbis et Italiae expelleret; quod etiam plerique alii scripserunt, ut Procopius lib. 1. de bello Gothorum, Jornandes in commentario de rebus Geticis, Leonardus Aretinus in 1. lib. de bello italico, Paulus Diaconus lib. 16.rerum romanarum, Blondus decadis primae lib. 3. Nauclerus generat. 26. Freculphus tom. 2. chronicorum lib. 5. cap. 18. nec ullum omnino me legisse memini, qui contra scriberet, praeter unum Illyricum.

Addit 2. Illyricus Odoacrem a militibus romanis in monarcham electum, cum esset ipse etiam unus ex primoribus ducibus ac principibus Romanorum. Sed hic quoque duo mendacia sunt. Nam historici omnes supra citati testantur, Odoacrem non alios milites habuisse nisi barbaros, reliquias videlicet exercitus Attilae regis Hunnorum; atque ab iis militibus regem appellatum, cum capto Ticino, romanas legiones ad internecionem delevisset, scribit Carolus Sigonius lib. 14. de imperio occidentali, quod plane congruit cum eo, quod scribit Procopius lib. 1. de bello gothico, Odoacrem non a Romanis, sed a gothis militibus petiisse, ut se romanum regem constituerent.

Porro summa dignitas, quam apud Romanos adeptus est, antequam regnum in Italia sibi vindicaret, ea fuit (si Procopio credimus lib. 1. de bello Gothorum) ut armiger esset Orestis, magistri militiae Romanorum. Quocirca non dux, aut princeps in exercitu romano, sed famulus unius ex ducibus romanis Odoacer antea fuerat. Sed placuit Illyrico eum ex armigero principem facere,et ex ordine servorum, in ordinem senatorum mendacio suo provehere, quamquam eo tempore, quo rex Italiae creatus est, nihil omnino commune cum Romanis habebat. Discesserat enim jam antea ex Italia, et in patriam profectus, multitudinem variam barbarorum collegerat, ut cum ea Italiam, dissensionibus principum laborantem, opprimeret. Nec solum romani principis dignitatem eo tempore non habebat, sed neque civilem ullum cultum, ac ne indumenta quidem, nisi rusticana et barbara. Siquidem iter facienti Odoacri cum exercitu per Noricorum rura (ut scribit Paulus Diaconus in vita Augustuli, et post eum Abbas urspergensis in chronico) s. Severinus victoriam in haec verba praedixit: Vade nunc ad Italiam, vade Odoacer, vilissimi interim animantium pellibus indutus, multis cito plura largiturus.

Tertiam rationem sumit Illyricus ex ambiguis quibusdam verbis Blondi Flavii. Quod enim Blondus scripsit lib. 2. decadis primae, turbinem illum irruptionis Odoacris in Italiam a romanis civibus, Augustuli aemulis, suscitatum, sic Illyricus interpretatur, ut primarii Romanorum Odoacrem vocaverint, ac romanum imperatorem contra Augustulum appellaverint. Atque addit, non defuisse graves caussas creandi novi imperatoris,et suscipiendi arma contra Augustulum. Sed haec interpretatio cum ipso Blondo pugnat. Blondus enim in eodem libro non modo non meminit illius expeditionis Romanorum pro Odoacre adversus Augustulum, sed etiam disertis verbis testatur, nullum novum imperatorem post Augustulum esse creatum a Romanis; sed in Augustulo periisse atque omnino exstinctum fuisse occidentale imperium; Odoacrem vero non Romanorum imperatorem, sed Italiae dumtaxat regem fuisse. Itaque verba illa Blondi de turbine irruptionis Odoacris, ab aemulis Augustuli suscitato, sic cum aliis Blondi, ac caeterorum historicorum sententiis consentire debent, nihil aliud significare possunt, quam ex mutuis odiis, et contentionibus principum romanorum, quibus ad extremam debilitatem imperium occidentale paulatim devenerat, occasionem accepisse Odoacrem Italiam occupandi. Quod planius loco paulo ante notato his verbis Sigonius explicavit: Odoacer fama rerum, quae seditiose gererentur in Italia percitus, vehementius ad illius cupiditatem exarsit. Animum vero ejus incendit, ac prope certa victoriae fiducia incitavit ipse imperator Momyllus, cujus in tanta populorum dissensione infirmissimas opes esse comperiebat.

Quarta Illyrici ratio similis est superiori. Nam quia Blondus Flavius lib. 3. decadis primae scriptum reliquit, Odoacrem a romano populo summis honoribus affectum, inde ipse colligit, Odoacrem a romano populo imperatorem sine dubio salutatum. Qui poterant, inquit, alii esse isti summi honores a populo tam cupide oblati Odoacri, nisi imperium, de quo nunc prior imperator victus novo victorique cedebat? Sed non est cur in hoc argumento diluendo diutius haeramus: explicat enim eodem loco Blondus, qui fuerint, summi illi honores, dum ait, Odoacrem ab universo populo regem Italiae salutatum, et in Capitolium, tamquam urbis dominum, festivis acclamationibus deductum. Deinde quidquid ei honoris populus, aut senatus obtulerit, imperatoris certe titulum Odoacer numquam admisit. Sive enim verecundia augustalis majestatis, ut quidam volunt, permotus fuerit,sive barbara superbia, eversi potius, quam parti imperii, gloriam maluerit, illud ex Mariano Scoto, et Aurelio Cassiodoro in chronico constat, solo eum regio nomine contentum, purpura et diademate, aliisque regalibus insignibus perpetuo caruisse.

Ex quo solvitur etiam quintum Illyrici argumentum, quod ex jure belli depromptum est; Id enim jus belli postulare videtur, ut victoris fiant, quae is qui victus est antea possidebat. Sed praeterquam quod Odoacer, ut supra dictum est, solo Italiae regno contentus, ad jus universi imperii, et augustalem dignitatem minime aspiravit, non jus sed injustitia belli dicenda est, cum quis alienam provinciam, nulla injuria provocatus,sola regnandi cupiditate invadit: quod Odoacrem fecisse Procopius scribit lib. 1. de bello gothico. Hoc pacto, inquit, sibi tyrannidem cum comparasset, ad decimum annum tyrannidem stabilivit, neque a Procopio scriptores caeteri dissentiunt.

Sextum denique ac potissimum argumentum Illyricus ducit ex augustali abdicatione. Quoniam enim Odoacre Italiam invadente, Augustulus imperator sponte purpuram abjecit, atque ab Odoacre vita donatus est, ratiocinatur Illyricus Augustulum imperatorem imperium suum Odoacri pacifice tra-

didisse. *Non est dubitandum*, inquit Illyricus, *quin id ipsemet regi Odoacri renunciaverit, ut sibi modo vitam largiretur.* At levior conjectura est, quam ut opponi possit tot historicorum testimoniis, qui in Augustulo occidentale imperium defecisse constanter affirmant. Nec enim in Augustulo defecisset, si Odoacrem successorem Augustulus habuisset. Quia vero eodem in loco bis mentitur Illyricus, cum ait, italicos scriptores solos tunc scripsisse, et ex invidentia inter imperatores Romanorum Odoacrem numerare noluisse, adscribere hic operae pretium duxi testimonia Germanorum, qui cum Italicis in hac re describenda mirifice consentiunt.

Jornandes Gothus ante omnes Italicos de hac re scripsit, cum Justiniani tempore floruerit, ante annos 1000. Is igitur sic loquitur in lib. de rebus geticis, Odoacer, inquit, Turcilingorum rex, habens secum Scyros, Herulos diversarum gentium auxiliarios, Italiam occupavit: et Oreste interfecto, Augustulum filium ejus de regno pulsum, in Lucullo Campaniae castello exilii poena damnavit. Sic quoque Hesperium romanae gentis imperium, quod 709. urbis conditae anno primus augustorum obtinuit Octavianus, cum hoc Augustulo periit, anno decessorum, praedecessorumve regni 522. Quod idem repetit in libro de regnorum ac temporum successione.

Idem tradit, ac prope verbis iisdem, Freculphus Lexoviensis tom. 2. chronicorum lib. 5. c. 17. qui auctor cum tempore Ludovici Pii ante annos fere 800. vixerit, sine dubio plerosque italicos scriptores antecessit. Id ipsum testantur Otho frinsingensis lib. 4 historicae cap. 31. et Conrandus abbas urspergensis in chronico, cujus verba (quia diligentissime annorum numerum continent) hic adscribam: *Augustulus*, inquit, *sponte purpuram abjecit, et imperialem majestatem deposuit. Ita romanum imperium toto orbe venerandum, et augustalis illa sublimitas, quae ab Augusto quondam Octaviano* 709. *a condita urbe anno coepit, in hoc Augustulo periit, anno ab urbe condita* 1227. *a Caesare vero, qui primus singularem in ea principatum arripuit anno* 524. *ab incarnatione Domini anno* 477. Haec ille. Consentiunt Joan. Nauclerus generat. 16. et Albertus Krantzius lib. 1. Vandaliae cap. 35. qui imperium in occidente ab Augustulo usque ad Carolum Magnum annis plusquam trecentis vacasse scribunt. Quid igitur Illyricus somniabat, cum scriberet solos Italicos tunc scripsisse, et ex invidentia Odoacrem imperatorem appellare noluisse? Sed Martinus Polonus, inquit Illyricus, contraria disertis verbis scribit. Sic enim ait: Augustulus cum videret Odeneum (ut ipse eum nominat) interfecto suo patre Oreste, jam totam Italiam tenere, sponte ei, exuens purpuram, de imperio cessit. At non recte legisti, aut de industria more tuo, Illyrice, pervertisti verba Martini. Ille enim Conradum (ut videtur) sequutus, sic ad verbum scribit: Augustulus sponte purpuram abjiciens, imperialem deposuit majestatem. Abjecit igitur ac deposuit imperium Augustulus: sed neque ipse illud Odoacri tradidit; neque Odoacer: ut jam satis perspicue a nobis est demonstratum, assumpsit.

Sed fac, si placet, Odoacrem imperatorem Romanorum fuisse, adde etiam, ab exercitu dictum, a senatu et populo confirmatum; atque (ut nihil desit) voluntas quoque graeci imperatoris accesserit: quid haec ad Carolum Magnum? Odoacer herulus fuit, Carolus francus. Qua igitur lege hic illius haeres constituitur? Odoacer paulo postquam Italiam occupasset, a Theodorico rege Gothorum, et vita et regno spoliatus est. Qua ratione igitur amissam haereditatem ad posteros transmisit? Odoacer Carolum annis trecentis et triginta circiter antecessit, atque interim Italia dominos saepe mutavit Gothos, Graecos, Longobardos, quis igitur post tot saecula, totque rerum mutationes, Odoacris haereditatem integram Carolo repraesentavit? Ad Germanos, inquit Illyricus, imperium pertinet: Odoacer enim herulus fuit, proinde germanus. At cum tam heruli, quam franci, germani sint, cur ad francos potius quam ad herulos imperium delatum est? Deinde Odoacer fuit germanus, ita Severus africanus, Heliogabalus syrus, Maximus thrax, Philippus arabs, Decius pannonius, Claudius junior illyrius, Diocletianus dalmata, Theodosius hispanus, atque, ut alias nationes omittam, quae imperatores romano populo dederunt, Julius, Octavius, Tiberius, Cajus, et caeteri quamplurimi, itali fuerunt. Quo jure igitur propter unum Odoacrem imperium ad Germanos pertinebit; propter alios tam multos ad alias nationes, atque ad italicam praecipue, non pertinebit? Quare non necessario ad eam nationem imperium pertinet, ex qua eligitur imperator. Quod vero post tempora Caroli Magni sola Germania sedes imperii facta sit, non virtus Odoacris, neque imperii ratio ac natura, sed solius apostolicae sedis auctoritas fecit.

Atque hactenus de Odoacre. Nunc de Theodorico et Clodoveo facilius explicabimus: eadem enim fere horum atque illius est ratio. Igitur a pag. 26. usque ad 35. de Theodorico rege Gothorum scribit ac docet, eum quoque romanum imperatorem fuisse, et per eum ad Carolum Magnum, quod uterque germanus esset, imperium haereditario jure venisse. *Secunda*, inquit, *translatio aut communicatio imperii erga Germanos, facta est a Zenone imperatore constantinopolitano, qui de consensu totius senatus imperialis adoptavit sibi Theodoricum Gothorum regem, qui sine controversia germanus fuit, eique Romam, Italiam, et totum occidentale imperium largitus est.* Hic primum dicere possemus quod de Odoacre diximus: quid Carolo et Theodorico; cum ille francus, iste gothus fuerit? et rursus cum Theodorici successores, a Justiniano imperatore Italia pulsi profligatique fuerint, atque adeo imperium Theodorici (si hoc nomine appellari debet) penitus interierit, quod est illud imperium, quod a Theodorico ad Carolum haereditario jure pervenit? Sed haec omitto, ne adversarium imitari videar, qui iisdem saepius iterandis, incredibili taedio lectorem suum fatigat.

Id unum hoc loco statuo, Theodoricum a Zenone sibi filium adoptatum, consulemque ordinarium et regem Italiae dictum, non tamen imperatorem et Augustum appellatum; proinde regem imperio

subjectum, non collegam, et consortem imperii ab Augusto assumptum, Theodoricum fuisse. Ita vero se rem habere testantur historici pene omnes, qui ab Augustulo usque ad Carolum occidentis imperium vacasse scribunt. Testantur quotquot nomina, tempora, numeros imperatorum edidere. Siquidem in tanto numero chronologorum neque unus reperitur, qui Theodoricum in imperatorum Romanorum seriem et numerum retulerit: ac ne ipse quidem Cassiodorus, qui Theodorici cancellarius erat, et in chronico suo imperatores, et consules romanos accuratissime descripsit, testatur ipse Theodoricus, qui in tot epistolis, quas scripsit, quaeque apud Cassiodorum exstant,numquam se Caesarem, numquam Augustum,numquam imperatorem vocat. Testatur Procopius, qui lib. 1. de bello gothico, Theodoricus, inquit, romani imperatoris, nec insignia, nec nomen sibi desumpsit, sed quoad vixit, rex est appellatus, quo nomine suos barbari nuncupant duces. Testatur denique ipsemet noster adversarius Illyricus. Sic enim scribit centur. 6. cap. 16. col. 840. *Theodoricus*, inquit, *romani imperatoris nec insignia quidem, nec nomen sibi vendicavit: sed rex est appellatus, sicut barbari duces vocare solent.* Ac, ne forte soli sibi non crederemus, idem, confirmavit ex Joan. Cuspiniano. Quod sane Illyrici testimonium satis esse deberet, nisi cum homine ageremus, qui modo ait, modo negat. Subjectum vero imperatori regem Theodoricum fuisse testatur in primis ipsa adoptio, cujus meminere plerique historici, Jornandes de rebus gothicis, Procopius libro de bello gothico, Abbas urspergensis in chronico, et alii. Siquidem propterea imperator Zeno Theodoricum Italiae regno donatum, sibi filium adoptavit,ut subjectionis,atque obedientiae memor esset, quam imperatori rex , et patri filius deberet. Testatur deinde Theodoricus ipse, qui, Jornande in lib.de rebus gothicis auctore, servum se et filium imperatoris esse, atque ejus munere regnum Italiae possessurum dicebat; et (ut addit Olaus lib. 9. hist. Gothorum cap. 17.) non tam sibi, quam imperatori Romam, atque Italiam recuperandam asserebat. Testantur denique Athalaricus et Theodahatus, Theodorici in Italiae regno successores, uterque enim in epist. ad Justinianum imperatorem, quae sunt apud Cassiodorum 1. lib. 8. et 25. lib. 10. obedientiam imperatori debere se ingenue confitentur. Quod idem satis indicant epistolae caeterae, tum ipsius Theodahati, et praedecessoris ejus Athalarici,tum etiam Amalasuenthae et Godulinae reginarum ad eundem Justinianum, et conjugem ejus Theodoram.

Sed videamus quibus testibus Illyricus probet, Theodoricum imperatorem fuisse Romanorum. Primo loco Sigebertum profert. At Sigebertus in chronico anni 487. (quem locum Illyricus notat) imperii ne meminit quidem. Haec enim sunt verba Sigeberti: Zeno imperator Theodorico Ostrogothorum regi regnum Italiae donat.

Secundo:Abbatem urspergensem producit.At Urspergensis in eo ipso loco, quem citat Illyricus, contra Illyricum testimonium dicit; sic enim loquitur: *Eo tempore regnum orientale Zeno imperator habebat,qui audiens Theodoricum gentis suae regem esse, grate suscepit, eumque ad se Constantinopolim venire praecepit, digneque susceptum inter proceres palatii collocavit*; *et post aliquod tempus in filium sibi adoptans consularibus fascibus, quae dignitas post imperiale fastigium prima est, eum sublimavit.* Et infra nulla imperii facta mentione, subjungit, Italiam recuperandam et gubernandam eidem Theodorico a Zenone esse commissam. Ubi vides summum honorem, quem Theodoricus Zenonis beneficio est consequutus, non imperium, sed consulatum fuisse. Quod etiam aperte fatetur Athalaricus Theodorici nepos in epistola ad Justinianum, quae est prima libri octavi apud Cassiodorum: ubi enumerans beneficia quae ab imperatore Gothi reges acceperant; sellas curules, et vestes palmatas, quae insignia consulatus erant, in primis beneficiis numerat; imperii ne meminit quidem. Vos, inquit, avum nostrum in vestra civitate celsis curulibus extulistis. Vos genitorem meum in Italia palmatae claritate decorastis.

At, inquit, Illyricus, idem Abbas urspergensis in alio loco Theodoricum romano imperio praesedisse scribit. Verum est id quidem, sed eum praesedisse ut imperatorem, non scribit,nec scribere potuit, nisi secum ipse pugnare vellet; quippe qui in Augustulo periisse, nec ante Caroli tempora revixisse imperialem dignitatem, non semel in illo suo chronico tradidit. Itaque praesedit Theodoricus romano occidentis imperio, non tamen ut Augustus et imperator, sed ut rex Italiae, ipsique romano imperatori subjectus.

Tertio profert Illyricus Nauclerum, qui cum scribit Theodoricum a Zenone sacro velamine insignitum; nihil aliud significasse videtur, quam purpura imperatoria circumdatum, et vere ac proprie imperatorem factum. Sed fallitur, aut fallit Illyricus. Sacrum enim illud velamen non purpura erat imperatoria, sed publicum concessae provinciae stabilimentum (ut Paulus Diaconus lib. 16. et Blondus Flavius lib. 3. scriptum reliquerunt): Nec aliter Nauclerus interpretari potuit illam velaminis caeremoniam, cum in eodem chronico generat. 16. paulo ante scripsisset in Augustulo occidentale imperium periisse.

Profert quarto loco Illyricus Olai Magni Gothi scriptoris testimonium, nec tamen ulla ejus verba in medium adducit. Sed parum certe considerate ad Olaum Illyricus provocavit. Is enim cum multa alia scribit quae Illyrici caussam laedant;tum illud in primis,Italiam a Theodorico,non tam sibi, quam imperatori recuperatam.Sic enim Theodoricum regem cum Zenone imperatore loquentem facit Olaus lib. 9. hist. Gothorum cap. 17. *Illud commemorare officii nostri est, et cogitare sapientiae tuae: quia si res voto respondet, sane Italia, non tam mihi recepta fuerit,quam imperio.Poteris tu quidem, quidquid erit terrarum, mariumque, quicquid praeterea copiarum et exercituum, ad gloriam imperii referre,cujus beneficio restituta sit. Neque tua minus erit Roma* (Nota) re ipsa, quam titulo. Et infra cap. 18. Deinde Zeno Theodoricum sacro velamine (quod erat tunc maximum a principe factae concessionis stabilimentum) insignivit.

Quinto Platinae testimonium Illyricus adducit. Haec autem sunt verba Platinae: Nemine adversante, Theodoricus totius Italiae imperio potitus est. En audis, inquit Illyricus, Theodoricum esse factum romanum imperatorem. Audio; sed Illyrici, non Platinae testimonio: nec enim est idem, imperio Italiae poteri, et romanum imperatorem fieri; nisi forte jus imperii romani Italiae finibus concludi velis. Alioqui multis jam saeculis Germania imperatorem romanum minime habuisset.

Postremo nec illud Illyricus omittendum putavit, quod Theodoricus, ut se verum imperatorem Romanorum probaret, ipsi etiam summo pontifici Symmacho imperavit, eumque coram se accusatum judicavit. Mirum cur non etiam addiderit, Joannem pontificem ab eodem rege diro carceri mancipatum, inedia et squalore enectum, et tamen licet id, quod nos de Joanne diximus, verum sit,non tamen est verum, quod de Symmacho Illyricus dicit.Theodoricus enim toto fere principatus sui tempore, tametsi barbarus natione,et Arianus religione esset,moribus tamen perurbanus,clementia,justitia,aliisque regiis virtutibus insignis fuit. Quamobrem in caussa summi pontificis Symmchi non aliter se gessit, quam se Constantinus, aut Theodosius gessisset, idest, ut christianum et modestum principem decebat. Siquidem, ut ex IV synodo romana sub Symmacho cognosci potest, cum querelae de pontifice delatae ad se fuissent, rem totam ad synodum episcoporum retulit; cumque episcopi libertate sacerdotali regi suggerere non dubitassent, synodorum convocationem ad ipsum, qui accusabatur, idest, ad romanum pontificem pertinere, cui beati Petri meritum, Domini jussio, et conciliorum auctoritas, singularem tradidissent in ecclesiis potestatem,nec unquam tantae sedis antistitem minorum subjacuisse judicio: tum vero rex ipsum quoque papam in congreganda synodo voluntatem suam literis demonstrasse significavit; quas etiam literas, episcopis postulantibus, continuo exhiberi praecepit;ac demum legatis concilii ad se venientibus ait, in synodali esse arbitrio in tanto negotio sequenda praescribere, nec aliquid ad se praeter reverentiam, de ecclesiasticis negotiis pertinere. Haec ille tum, cum, historicorum omnium consensu, regiis virtutibus mirifice floreret. Sed cum postea sub extremum vitae suae tempus, moderatum regimen in apertam tyrannidem commutasset (quod ne ipse quidem Olaus gothus libro supra citato negat),id fecit in Joannem pontificem, quod tyranni, atque haeretici solent; quodque ante illum Nero, Domitianus, Decius, Maxentius, Constantius in sanctos sui temporis pontifices et martyres fecerant.

Jam vero quod Illyricus nugatur de nominibus imperatoris et regis, ea solere confundi; proinde in idem recidere, sive quis rex Italiae, sive romanus imperator dicatur, levius est,quam ut longa refutatione indigeat. Etsi enim ante Julii et Augusti tempora regium nomen imperatorio majus ac venerabilius erat: tamen post constitutam Caesarum monarchiam, nihil in terris augustius esse coepit nomine imperatoris. Itaque cum aliquando Cajus imperator de nomine ac diademate regio assumendo cogitaret, admonitus est, inquit Tranquillus se quod imperator Romanorum esset, principum ac regum excessisse fastigia. Ac licet posterioribus temporibus imperatores graeci et germani regio nomine interdum usi fuerint, numquam tamen, qui solum essent reges, imperatorium nomen usurparunt. Id quod in epistolis Theodorici, Athalarici et Theodahati Italiae regum, ad imperatores Anastasium et Justinianum, apud Cassiodorum perspicue cernitur. Numquam enim in tot epistolis nomina (quae promiscua esse Illyricus contendit) ita commutantur, ut Justinianus vel Anastasius rex, Theodoricus vel Theodahatus imperator appellatur. Ipse etiam Carolus Magnus imperator, filium suum Pipinum, deinde eo mortuo, Bernardum nepotem: Italiae regem fecit; atque ad eundem modum longo tempore rex Italiae non imperator, sed princeps imperio subjectus fuit. Ex quo manifeste colligitur, non esse idem, regem Italiae, et imperatorem Romanorum. Deinde Lupoldus, quem imprudenter Illyricus pro se citat, cum contra ipsum maxime faciat, in libro de juribus imperii cap. 5. testatur, Henricum II. non se imperatorem,sed regem dumtaxat appellasse ante coronationem. Quod idem de aliis etiam imperatoribus,ex antiquis historicis nullo negotio demonstrare possemus.

Venit postremo Illyricus ad Clodoveum;atque ejus haereditate imperium ad Carolum pervenisse his verbis docet pag.35.et sequentibus: *Tertia communicatio imperii Germanis facta est paulo post praecedentem ab Anastasio imperatore constantinopolitano,qui de unanimi consensu totius senatus, aut primcipum, largitus est augustale nomen ac dignitatem Clodoveo regi Francorum, qui primus ex illis regibus baptizatus est. Quare dignitas imperialis semel regibus Francorum donata, necessario etiam ad posteros per ordinem successionis permanavit,atque ita etiam ad Carolum Magnum idem jus pervenit. Quod autem Anastasius imperator Augusti nomen, ac dignitatem communicaverit Clodoveo, et Francorum regibus, ex hisce sequentibus prorsus authenticis testimoniis liquido patet, ubi clare tum Augusti, tum et imperatoris nomen regibus illis a constantinopolitano Caesare communicatum esse.* Et infra post recitata ad id probandum testimonia Gregorii Turonici, Adonis, Hannonis, Ivonis, Sigeberti, Sabellici et Bergomensis, ita subjungit: *Quare id decus eodem jure etiam ad Carolum Magnum una cum reliquis Franciae monarchiae insignibus pervenit, non ex donatione papae.* Haec ille.

Ego vero in hac brevi narratione quatuor mendacia inesse video. Primum enim, quod Illyricus dicit a septem illis supra nominatis scriptoribus memoriae proditum, id esse falsum ipsi iidem auctores docent. Siquidem consulatus vel patritiatus insignia Clodoveo donata ab Anastasio, omnes illi auctores testantur: Augustalem dignitatem, vel appellationem soli posteriores. Addunt quidem Turonicus, Ado, et quidam alii, post accepta consulatu; insignia appellatum Clodoveum etiam Augustumt sed a Francis, non a Romanis additam fuisse eam appellationem testatur Blondus lib. 3. decad. 1. e· Albertus Krantzius lib. 3. Svetiae cap. 17. nec a

vero aberrant. Haec enim sunt Gregorii verba lib. 2. histor. Francorum cap. 38. *Igitur ab Anastasio imperatore codicillos de consulatu accepit.* Et infra: *Ab ea die tamquam consul et augustus est vocitatus.*

Ado vero sic loquitur in chronico aetate 6. Hic Anastasius codicillos Clodoveo regi pro consulatu misit. Ab eo die et consul et augustus est appellatus. Hanno lib. 1. chronicorum: Legationem, inquit, suscepit Anastasii constantinopolitani principis, munera epistolasque ei mittentis; in quibus literis hoc continebatur, quod complacuerit sibi et senatoribus, eum esse amicum imperatorum, patritiumque romanum. His ille perlectis consulari trabea insignitus, ascenso equo, in atrio, quod inter basilicam sancti Martini et civitatem situm erat, largissima populo contulit munera. Ab illa die consul et Augustus meruit nuncupari. Sigebertus in chronico: Clodoveus rex ab Anastasio imperatore codicillos de consulatu, et coronam auream cum gemmis, et tunicam blacteam accepit, et ex ea die consul et augustus est appellatus. Ipse vero rex coronam auream cum gemmis Romam sancto Petro misit.

Itaque vides quam aperte auctores isti antiquiores distinguant consulatus insignia, quae Clodoveus ab imperatore accepit, a nomine Augusti, quo illum postea appellatum in Francia scribunt. Porro historici caeteri, etiam ii qui Francis maxime favent, consulatum dumtaxat et patritiatum Clodoveo donatum scribunt, nulla imperialis nominis facta mentione. Vide Rhegionem lib. 1. chronici, Othonem frisingensem lib. 5. cap. 2. Abbatem urspergensem in chronico, Robertum Gaguinum, et Paulum Aemilium in vita Clodovei, ac demum Albertum Krantzium lib. 3. Sveliae cap. 17.

Deinde mentitur rursus Illyricus, cum ait, ipsum imperium romanum communicatum fuisse cum Clodoveo ab Anastasio imperatore, nihil enim ille Clodoveo dedit, praeter titulos et insignia. Nam nec consulatum ipsum, cujus fere omnes meminerunt, re ipsa Clodoveus gessit, sed solo nomine consulis donatus, solo nomine fuit contentus. Id testantur quotquot fastos consulares literis mandaverunt, Cassiodorus, Marianus Scotus, Gregorius Haloander, Onuphrius, Mercator, et caeteri; nullus enim Clodoveum regem inter consules numeravit. Anno vero Domini 510. quo juxta chronicum francicum Joan. Tilii, Clodoveus consulis nomine et insignibus donatus est. Consules veri fuerunt Anastasius et Venantius, si Haloandrum sequimur, vel Euthanicus et Boëtius, si Onuphrium. Quamobrem nisi tres eo anno consules fuerint, quod est plane inauditum, Clodoveus consul non fuit. Quod etiam de imperio dici posset. Quod enim nullus historicus, aut chronologus Clodoveum inter imperatores romanos unquam retulerit, argumento est, eum imperatorem romanum re ipsa non fuisse, quidquid de nomine et insignibus fuerit.

Tertium Illyrici mendacium in ea sententia est, cum nomina et insignia Clodoveo ab imperatore collata, ad posteros ejus pertinere contendit, atque inde jure haereditario ad Carolum pervenisse. Nam cum post obitum Clodovei nullus omnino ex Francorum regibus consul, aut patritius, nedum imperator et augustus ante Carolum Magnum aut se ipse appellaverit, aut ab aliis fuerit appellatus, mirum est, unde Illyricus colligere potuerit, munus illud Anastasii, non proprium Clodovei, sed cum omnibus regibus Francorum fuisse commune. Deinde cum inter Clodoveum, et Carolum trecenti anni circiter intercesserint, qua ratione, quaeso, id potuit Carolus a Clodoveo haereditaria successione accipere, quod intermedii reges numquam habuerunt?

Postremum idque certissimum, crassissimumque mendacium est, Clodovei monarchiam ad Carolum Magnum sine romani pontificis auctoritate, successione haereditaria pervenisse. Quis enim historicorum tacuit, Carolum Magnum Pipino patri successisse; Pipinum autem non jure haereditario, sed pontificis maximi sanctione, regnum Francorum adeptum, cum antea in Hilderici regno, praefecti aulae munere fungeretur? Testimonia supra citata sunt cap. 2. mendacio 19. ac ne unum quidem scriptorem contra Illyricus proferre potuit, aut unquam potuisset. Siquidem id historici omnes summa consensione, et quasi una voce testantur. Cum igitur Pipinus, non jure haereditario, sed papae beneficio (ut loquitur Joan. Tilius in chronico Francico) regnum Galliae obtinuerit, certe eidem pontifici Carolus Magnus, Pipini filius, idem regnum acceptum referre debet. Adde quod etsi solum Pipinum s. Bonifacius archiepiscopus moguntinus inunxit, postea tamen Stephanus papa in Gallias veniens, Pipinum simul, et filios ejus, Carolum Magnum, et Carolomannum, reges Francorum inunxit, eiusque regnum Francorum perpetuo possidendum confirmavit, ut iidem historici testantur. Mentitur igitur Illyricus cum ait, Carolo Magno sine pontificis auctoritate monarchiam Clodovei esse delatam.

CAPUT X.

Non accepisse Carolum Magnum imperii dignitatem auctore senatu, populove romano.

Quartus erat titulus, Beneficium S. P. Q. R. Illyricus enim, ut nihil intactum relinqueret, tametsi aliquoties in suo libro significaverit, nihil a senatu, populove romano Carolum accepisse, tamen objecit, etiam aliquot auctores, qui populo ac senatui potius quam pontifici imperium a Germanis acceptum referri debere scripserint. Hi sunt Sigebertus, Blondus, Leopoldus, Aeneas, Vincentius et Onuphrius, quorum sententias sic refert Illyricus pag. 7. 55. et 56. ut licet non omnino eas recipiat, tamen probabiliores existimet iis, quae translationem imperii romano pontifici tribuunt. At nos in primis iis auctoribus, quos testes producit Illyricus, opponere possumus illos omnes, quos supra citavimus, hoc est, plures paucioribus, et antiquiores recentibus. Illi enim supra triginta erant; isti sex: illorum nonnulli scripserant ipso Carolo vivente; multi non diu postea; Ex istis autem unus Sigebertus trecentis annis Carolo posterior fuit; reliqui quingentis, aut sexcentis, aut etiam septingentis et eo amplius annis posteriores fuerunt. Qui igitur non videat utri

majorem fidem mereantur, quos nos citavimus, an quos Illyricus citat?

Neque tamen concedimus sex istos scriptores omnino esse a nostra sententia alienos. Nam Sigebertus, qui eorum est vetustissimus, et qui Sigebertum sequutus est Vincentius Belvacensis, nihil tribuit romano populo in imperii translatione praeter assensum et acclamationem. Haec enim sunt verba Sigeberti et Vincentii: Romani, qui ab imperatore constantinopolitano jamdiu animo desciverant, nunc accepta occasionis opportunitate, quia mulier, excaecabat, imperatore Constantino filio suo eis imperabat, uno omnium consensu Carolo regi imperatorias laudes acclamant, eumque per manus Leonis papae coronant, Caesarem et Augustum appellant: Pipinum vero filium ejus regem Italiae ordinatum collaudant. Hic nullam *Plebisciti*, nullam *Senatusconsulti* mentionem fieri audio, sed solius laudis et acclamationis. Et quamquam non aperte Sigebertus explicet, utrum populi acclamatio coronationem, an coronatio acclamationem praecesserit tamen dubium esse nemini debet, quin coronationem pontificiam praecessisse Sigebertus intellexerit, alioqui enim pugnaret cum omnibus historicis, qui ante ipsum de eadem coronatione et acclamatione scripserunt.

Quod vero Sigebertus ait, a populo Carolum per manus Leonis coronatum, non recte interpretatur Illyricus, Leonem ut ministrum ac delegatum populi, coronam imperialem Carolo imposuisse, cum potius ea verba significent, sic placuisse populo id quod princeps eorum et pastor summus fecit, ac si ipsi per manus ejus id fecissent. Quod quidem ex sequentibus verbis illustrari potest. Nam de Pipino, quem ex consensu omnium historicorum Leo papa tum regem Italiae declaravit, cum ipsum Carolum imperatorem fecit, sic loquitur Sigebertus: Pipinum vero filium ejus, regem Italiae ordinatum collaudant. Ubi vides ordinationem regis, pontifici laudationem quae sequuta est populo tribui.

Jam vero Blondus nihil omnino sententiae nostrae officit. Nam (ut notavimus cap. 3.) etsi scitum populi romani in coronatione Caroli non defuisse scribat, tamen id contra fidem antiquorum tradit. Ac praeterea non significat ejusmodi plebiscito imperatorem Carolum appellatum, sed eum ad imperium a pontifice maximo postulatum. Nam, ut ibidem Blondus ait, precibus populi romani Leo pontifex Carolum imperatorem dixit.

Porro Lupoldus non meminit plebisciti, aut senatusconsulti, sed solum recitat cap. 3. extrema verba Vincentii, quae sunt illa quae habet Sigebertus, de quibus jam diximus. Ex propria autem sententia passim Lupoldus repetit translationem factam esse per pontificem, ac praeter alia sic ait cap. 4. de juribus imperii: *Leo papa, consideratis omnibus, quae digne ac bene sufficiebant pro translatione imperii de imperatoribus constantinopolitanis ad reges Francorum facienda, ipsum Carolum Romae in Ecclesia sancti Petri in die natalis Domini, sub anno ejusdem Domini* 801. *acclamante ac petente populo romano unxit et coronavit imperatorem et augustum, per quas unctionem et coronationem dicta translatio peracta fuit: ut etiam dixi supra capitulo primo, et capitulo praecedenti in fine.* Et infra cap. 12. proponit opinionem quorundam, qui dicebant, populum romanum posse leges condere et imperium transferre; deinde subjungit: *Sed haec responsio, salvo meliori judicio, mihi non placet. Ex quo enim imperium Romanorum tempore dictae translationis, et etiam longo tempore ante ipsam, non fuit apud Romanos, sed potius apud Graecos, nec etiam hodie apud romanos, sed apud Germanos existit, non occurrit ratio, quare populus romanus tempore translationis praedictae habuerit, vel etiam hodie habeat majorem potestatem circa translationem imperii, quam quicumque alius populus imperio romano subjectus.* Haec ille.

Viderit igitur Illyricus qua fide auctores citet. Certe Lupoldus non poterat clarius negare id, quod ab eo affirmari Illyricus scripsit. De Aenea Sylvio facilis responsio est. Nam et in iis verbis, quae Illyricus citat (quae tamen ut verum fatear, adhuc in operibus Aeneae invenire non potui) non excluditur consensus romani pontificis, et in abbreviatione Blondi lib. 1. decadis 2. precibus Romanorum scribit idem Aeneas a Leone pontifice Carolum coronatum: et denique in epistola ad regem Turcorum, quam supra citavimus, disertis verbis idem auctor affirmat a pontificibus, praedecessoribus suis (fuit enim et ipse summus pontifex) in reges Francorum imperium esse translatum.

Solus igitur Onuphrius est, quem pro se Illyricus allegare potest: cujus testimonium tribus rationibus non modo infirmari, sed omnino refelli ac profligari potest. Primum, constat aliquando imperatores invito, ac repugnante populo romano, creatos fuisse, quos tamen veros ac legitimos imperatores cum ipse Illyricus, tum etiam historici omnes agnoscunt. Exemplo esse potest Fridericus primus, quem, repugnante populo romano, coronavit Romae in templo sancti Petri Adrianus papa quartus, quam historiam vide apud Othonem frisingensem lib. 2. de rebus gestis Friderici cap. 22. Deinde cum historici vetustissimi, tum latini, ut Eginarthus, Paulus Diaconus, Aimoinus, Ado, Rhegino, et caeteri, tum graeci, ut Cedrenus et Zonaras, in describenda translatione imperii, aut nullam populi, atque senatus mentionem fecerint, aut ei solam acclamationem, Carolo jam coronato, tribuerint: unde, quaeso, post octingentos ferme annos Onuphrius didicit S. P. Q. R. suffragiis Carolum Magnum imperatorem et Augustum appellatum?

At credibile est ita rem accidisse: ita enim fieri decuit. Respondebo quod Onuphrius ipse recte monuit in lib. de comitiis imperatoriis, non esse fidelis historici rem describere, ut fieri debuisset, sed ut facta est. Alioqui enim non res gestae scribuntur, sed mendacia obtruduntur. Quid autem factum sit, non ex philosophiae promptuariis hauriendum est, sed ex eorum narratione ac fide, qui interfuerunt, vel qui ab iis, qui interfuerunt, acceperunt, aut certe qui aliorum testimonio sibi commendata, literis ac memoriae tradiderunt. Deinde romani principes post constitutam a Julio et Augusto monarchiam, aut ab alio principe nominabantur, aut ab exercitu creabantur. Quos senatus, aut populus

creavit, ii et paucissimi fuere, et non diu tolerati. Certe in tanto numero principum Romanorum, tres tantum Onuphrius in lib. de comitiis imperatoriis nominat a senatu electos, Nervam, Maximum cum Balbino et Tacitum. Nervam a senatu creatum, Dion Cassius, quem solum Onuphrius citat, non dicit; Aurelius Victor arbitrio legionum (quamquam id non in omnibus codicibus haberi animadverti) Nervam imperatorem factum scripsit. Eutropius lib.8.favore praefecti praetorio Nervae delatum imperium testatur. Ipse quoque Onuphrius sic a senatu Nervam creatum imperatorem scripsit, ut non negaverit accepisse etiam suffragium militum praetorianorum,sine quo videlicet irrita fuisset electio. Maximus et Balbinus invito exercitu electi, prima data occasione a militibus interfecti sunt. Siquidem (ut scribit Herodianus lib. 8.) indignabantur milites sibi a senatu principes datos, quos et senatorios imperatores per ludibrium appellabant. Tacitus a senatu quidem dictus est, sed militibus jubentibus; ut Flavius Vopiscus scribit in ejus vita: senatus enim ad milites imperatoris electionem rejiciebat,probe intelligens non placiturum militibus principem, quem ipsi non elegissent. Itaque recte s. Hieronymus in epistol. 85. ad Evagrium, imperatorem ab exercitu creari dicit.

Cum igitur haec fuerit apud Romanos eligendi principis ratio,multorum saeculorum consuetudine roborata,quis credat post annos 800.romanum senatum,aut populum,quando nullius ferme auctoritatis erat,id fuisse ausurum in electione principis, quod ante cum floreret,minime audebat?Quare consultius fecit Joannes Aventinus, quem Illyricus et Onuphrius praeter caeteros laudant. Is enim cum senatusconsultum, et plebiscitum in imperii translatione omnino habere vellet, et tamen non auderet contra fidem omnium veterum id asserere, tacitum senatusconsultum et plebiscitum factum fuisse scribit, et primas partes ejus actionis pontifici romano attribuit. Sic enim loquitur lib. 4. annalium Bojorum: *Pontifex, senatus, populusque romanus imperium transferre jure suo in Germanos, Carolumque tacito senatusconsulto plebiscitoque decernunt.* Nimirum sic interpretari voluit hic auctor acclamationem populi romani, Carolo a pontifice coronato. De qua veteres loquuntur, ut videlicet illa acclamatio quoddam veluti plebiscitum fuisse videretur. Sed de his satis. Nam neque adversarius (ut supra diximus) hunc imperii titulum agnoscit.

CAPUT XI.

Non devenisse ad Germanos imperium donatione Graecorum.

Restat postremus titulus, principis orientalis donatio, sive communicatio, quem titulum Illyricus non solum agnoscit, sed etiam pro viribus defendere nititur. Tot vero fraudibus et mendaciis in hac una re explicanda utitur, ut mirum sit, si non ipse sibi apud sanos lectores existimationem fidemque detraxerit.

Nobis autem ad hunc titulum explodendum duplex via, eaque expeditissima,sese offert.Primum enim historici tum veteres, tum recentiores scribunt, graecos imperatores, cum primum ad eos fama perlata est coronationis Caroli,vehementer commotos atque indignatos fuisse. Quod sane argumentum est evidens imperium Carolo non esse Graecorum donatione tributum. Sed verba historicorum audiamus. Eginarthus, Caroli Magni (ut supra diximus) cancellarius, in vita ejusdem Caroli, postea quam exposuit coronationem, ita subjecit: Invidiam suscepit nominis.constantinopolitanis imperatoribus super hoc indignantibus, magna tulit patientia,vicitque eorum contumaciam magnanimitate, qua eis proculdubio longe praestantior erat, mittendo ad eos crebras legationes, et in epistolis fratres eos appellando. Sigebertus in chronico anni 805. et Conradus abbas urspergensis in chronico, ubi refert compendio res gestas Caroli, iisdem fere verbis indignationem imperatorum Graecorum describunt. Quos sequutus Albertus Krantzius lib. 2. Saxoniae cap. 8. ita scripsit: Invidiam suscepti nominis, constantinopolitanis imperatoribus non dissimulantibus magna superavit pecunia: vicitque eorum contumaciam magnanimitate, qua Graeculis multum praestabat.

Deinde ex historiis constat graecos imperatores agnovisse tandem vel invitos imperium Caroli, sed non antequam is a pontifice imperator appellatus et augustali diademate insignitus est, ut nonnisi impudentissimo mendacio Illyricus scribere potuerit pag. 48. et 52. multis annis ante Caroli coronationem concessum eidem Carolo fuisse imperium occidentis ab imperatore graeco.

Exstant annales Francorum accuratissimi, ipso Caroli tempore conscripti. In his anno Domini 798. ponitur prima legatio Irenes imperatricis ad Carolum nondum imperatorem, qua legatione non imperii communicatio tractata est, sed restitutio captivorum. Deinde anno 801. adscribitur Caroli coronatio Romae facta a pontifice Leone.Tum anno 802. qui fuit ultimus Irenes, narratur alia legatio ejusdem Irenes ad Carolum imperatorem, pro pace inter Graecos et Francos impetranda. Sed neque in ea legatione ulla mentio communicationis imperii facta est. Anno 803. describitur legatio Nicephori imperatoris, qui Irenae successerat,ad eundem Carolum pro impetranda pace; de imperii communicatione nulla mentio. Pacem enim optabant Graeci a rege Francorum potentissimo,sed nondum (quod ex veteribus colligatur) Carolum salutare imperatorem et augustum dignabantur. Anno 812. qui fuit ultimus Nicephori, commemoratur legatio Michaëlis, qui successerat Nicephoro, ad eundem Carolum, et tum demum scribit auctor annalium, a legatis graeci imperatoris Carolum magnum,cum jam annos 12. imperaret, imperatorem et augustum salutatum. Denique anno 814. scribit auctor obitum Caroli, quem annis 14. in imperio fuisse testatur, ac proinde non numerat annos imperii a consensu Graecorum, sed a coronatione,quam a Leone pontifice Romae susceperat. Consentiunt his annalibus omnes historici graviores, Aimoinus lib. 4. cap. 90. et 91. Paulus Diaconus lib. 23. rerum roman. Ado viennensis in chronico 6. aetate, Rhegino pruniensis lib. 2. chronic. Otho frisingensis lib. 5.

cap. 31. et sequentibus, Cedrenus in compendio historiarum, Zonaras in annalibus, Abbas urspergensis, Hermannus Contractus, et Sigebertus in chronico, Blondus lib. 1. decadis 2. Platina in vita Leonis III. et (quod magis est admirandum) Illyricus cent.9. cap. 16. col. 621.

Videamus nunc quid Illyricus in lib. de translatione imperii adversus hanc notissimam certissimamque historiam, adversus scripta sua priora, et (ni fallor) etiam adversus propriam mentem et conscientiam adferat: *Habuit* (inquit pag. 47.) *Carolus Magnus imperialem dignitatem concessione ac consensu constantinopolitanorum imperatorum, quod aliquanto clarius ordineque deinceps exponam.* Nec nos diffitemur, consensisse tandem Graecos in imperium Caroli, sed invitos, et, ut tu ipse loco notato in centuriis dicis, quod mutare non possent, quod a Leone pontifice jam factum erat. Sed perge et expone quod proposuisti. *Platina ut homo italus, et papis suis addictissimus, studio rem totam obscurat: ac cum narrasset, Romae Carolum, acclamante ei populo* (*ut imperatori*) *a Leone coronatum esse, mox addit haec verba: Interea vero constantinopolitana imperatrix missis in Italiam legatis, cum Carolo foedus et pacem iniit, imperiumque hisce terminis divisit etc. quibus verbis ostendit quidem imperatricem proculdubio de consensu imperialis senatus Carolo Magno concessisse occidentale imperium, et haud dubie etiam nomen ipsum cum re, sicut omnes alii historici scribunt*; *sed tamen non vult clare dicere,an antea papa populusque eum coronaverint,aut vero imperatrix illi eam dignitatem et potentiam concesserit.*

At certe Platina satis clare expressit, post peractam Caroli coronationem, legatos de pace ab Irene ad Carolum venisse. Sed fac Platinam ut italicum et papis addictum, rem obscurasse: quid respondebis ad annales Francorum, ad tot historicos supra citatos, Graecos, Germanos, Gallos, ad te ipsum denique? Certe illi nec italici erant, nec papis addictissimi; et tamen coronationem Caroli antea factam, quam legati de pace ab Irene mitterentur, clarissime docuerunt.

Quod autem addis, omnes historicos testari, nomen imperatorium cum ipsa re, quae tanto nomini respondet,Carolo ab Irene concessum, mendacium est apertissimum: Nullum enim historicorum reperire potui (evolvi autem plurimos), qui id ullo verbo significaret quod tu dicis; quin potius annales Francorum, Ado viennensis et Rhegino prumiensis in chronicis anno 812. tamquam rem novam et insolitam referunt, quod legati Michaëlis, qui tertius fuit ab Irene, laudes imperatorias Carolo dixerint, eumque imperatorem et basileum appellaverint, perge. *Verum quod antea imperatrix id fecerit quam papa vel populus, inde liquidissime apparet, quia, teste Matthaeo Palmerio florentino, et Martino polono, antea est Irene imperatoria dignitate spoliata per Nicephorum, quam papa Leo, populusque eam actionem cum Carolo Romae habuit. Sunt vero isti duo vel diligentissimi supputatores temporum.* Et hic, ni fallor, contra conscientiam loqueris.

Nam in primis, qua fronte audes Martinum Polonum diligentissimum temporum supputatorem appellare, quem constat omnium fere historicorum fuisse negligentissimum? Ac ne longius abeamus, in descriptione annorum Irenes, Nicephori,Michaëlis et Caroli imperatorum, quae omnia vix duas paginas explent, sex commisit errores. Primum Irenem solam tribus annis imperasse dicit. At Paulus Diaconus, qui Irenes tempore vixit lib. 23. rerum romanarum, quinque annos, et aliquot menses illi tribuit, et singulorum annorum acta describit. Idem facit auctor annalium Francorum, qui Pauli Diaconi aequalis fuit. Idem Cedrenus, graecus auctor, in compendio historiarum. Idem alii veteres, et ex recentioribus Onuphrius lib. 2. de principibus romanis Irenae soli tribuit annos quinque, menses undecim,dies 16. Deinde Nicephorum,qui Irenae successit, Martinus Polonus solum mensibus novem imperasse scribit. At Paulus Diaconus, Cedrenus, Annales Francorum, et omnes alii veteres,octo annos, et eo amplius Nicephoro tribuunt: Onuphrius lib. 2. de principibus romanis annos octo, menses octo, dies 26. et ne putetur esse librariorum error in numero; quid singulis annis Nicephorus egerit, Paulus Diaconus et Cedrenus diligenter perscripserunt. Tertio Michaëlis imperium constituit Martinus Polonus anno 800. contra omnium aliorum historicorum tum veterum, tum recentiorum fidem. Quarto Caroli Magni initium ponit anno 802. neque errore librariorum id factum existimari debet. Siquidem eodem in loco Carolum imperasse dicit annis 14. mense uno et diebus quatuor, ac deinde consequenter initium Ludovici, qui Carolo successit, ponit anno 816. At Carolum imperare coepisse primo die anni 801. si a natali Domini initium anni sumatur, vel octo diebus ante exitum anni 800. si exordium anni ducatur a kalendis januarii; tot et tam graves auctores scribunt, ut mirum sit Martinum Polonum vigilasse, ista cum scriberet. Vide testimonia quae supra citavimus cap.4.Quinto idem Martinus ibidem Leonem III. qui Carolum coronavit, quartum appellat, contra caeteros omnes historicos, eique tribuit aedificationem urbis leoninae; quam tamen constabat ab alio Leone esse factam, quem alii omnes quartum,ipse vero quintum vocat. Sexto in eadem pagina idem Martinus scribit anno 814. Stephanum papam IV. venisse in Gallias, et honorifice susceptum a Ludovico imperatore. At si Ludovicus imperare coepit anno 816. ut paulo post idem Martinus docet: quomodo potuit anno 814. Imperator Ludovicus Stephanum pontificem ad se venientem suscipere? Itaque Martinus Polonus, diligentissimus scilicet supputator annorum;tam pontificum quam Caesarum annos,ut plurimum perperam disponit.

Quod vero idem Illyricus ait, ex Matthaeo Palmerio liquidissime apparere, Irenem ante imperio spoliatam fuisse, quam pontifex Leo Carolum coronaverit, liquidissimum quoque mendacium est. Palmerius enim in additione ad chronicum Eusebii,tametsi in eo labitur,quod Irene post filii excaecationem solum quatuor annos tribuit,cum Paulus Diaconus, annales Francorum, et Cedrenus quinque annos, et aliquot menses illi tribuant, tamen

ipse idem coronationem Caroli ponit anno 801. et initium imperii Nicephori anno 802. constat autem ex Cedreno, et paulo Diacono, eadem die Nicephorum imperare coepisse, qua Irene se abdicare imperio coacta est. Ex quo intelligimus Palmerium non solum quatuor annos integros, sed etiam aliquot menses Irenae tribuendos existimasse, licet solum perfectum numerum expresserit.Proinde ex Palmerii sententia posterius Irenem imperio spoliata, quam Carolus fuerit coronatus.

Sed audiamus jam caetera.*Testatur quoque Platina, Nicephorum imperatorem,oppressorem Irenes, mox initio foedus Irenes de imperii divisione cum Carolo renovasse: ut haec quoque fuerit confirmatio imperii occidentalis a constantinopolitanis Carolo facta. Porro Nicephorum hunc imperatorem collocat Martinus Polonus poenitentiarius papae, et archiepiscopus consentinus, in annum Domini* 799.*omnino cum clarissime praeponit illi romanae coronationi Caroli,sicut et Sebastianus Francus, quin et Jacobus Philippus Bergomensis.* De Martino Polono jam ante respondimus, eum in manifesto errore versari,cum impeperium Nicephori refert ad annum Domini 799. quod ad annum 802. referre debuisset. Sebastianum Francum non vidi; nec multum laboro quid ille dixerit, cum auctor fuerit admodum recens, et a catholica religione alienus.

Jacobum Philippum Bergomensem more tuo fraudulenter citas. Ille enim etsi lib. 11. supplementi commemoret divisionem imperii inter Carolum et Irenem, antequam narret ejusdem Caroli coronationem Romae factam, tamen id facit per anticipationem, ut expediat ea quae ad Graecorum imperium pertinent. Nam postea loco suo ad ordinem temporum rediens, disertis verbis docet imperium a Graecis ad Francos translatum fuisse pontificis auctoritate anno Domini 800. exeunte, ut etiam supra citavimus in 4. cap.

Praeponit quoque (addit Illyricus) *Martinus Michaëlem imperatorem eidem coronotioni, qui ibidem illud foedus renovavit cum Carolo. Denique et chronicon D. D. Achillis Gassari initium principatus Nicephori ponit in annum* 798. *facta vero est illa renovatio concessi imperii a Nicephoro mox initio sui imperii.Quare ex hisce licet colligere ut minimum tres donationes aut concessio· perii per constantinopolitanos imperatores factas ante illam romanam actionem nempe Irenes, Nicephori et Michaëlis, vel certe illas duas priores.*

Colligebat olim Virgilius aurum ex Ennii stercore: at noster Illyricus (ut video) ex historicorum auro stercus colligit. Nam cum veteres, ac probati historici, et illi ipsi, qui tempore Caroli Magni vixerunt, tam perspicue tradant, anno quinto Irenes Carolum Magnum a pontifice maximo coronatum, ac deinde post eam coronationem, Irenae successisse Nicephorum, et Nicephoro Michaëlem, quis non intelligit errasse Martinum Polonum, et, qui eum sequuti sunt, recentiores historicos, qui sine ulla ratione ex sola imperitia veteribus contradicunt? Quanta autem impudentia est, ejusmodi errores tam diligenter consectari, et demum in obscuris auctoribus vix repertos ita proponere, ac si nihil verius literis mandari potuisset? et tamen pergit Illyricus, atque ait: *Ex hisce etiam licet colligere, temere vel potius fraudulenter a Sabellico concessionem imperii ab Irene post factam coronationem Leonis papae poni. Redarguitur enim manifeste ratione temporum. Plerique sane omnes Irenem ajunt postremo ab imperio depositam esse ante illam actionem romanam, aliqui autem eodem anno. Igitur oportet translationem imperii antea in Carolum factam esse a constantinopolitanis quam a Romanis.*

At si temere vel fraudulenter Sabellicus anteposuit Caroli coronationem Irenes abdicationi, num etiam Paulus Diaconus, annales Francorum, Cedrenus, Zonaras, Ado, Rhegino, Otho, Conradus, Sigebertus, et alii veteres, temere vel fraudulenter id egerunt? Certe Sabellicus veteres historicos sequutus est. Et quinam sunt, Illyrice, illi plerique omnes, qui Irenem ajunt postremo ab imperio depositam esse ante illam actionem romanam? Nimirum Martinus Polonus, qui unus est instar omnium. An non te pudet tam aperte mentiri? sed perge.

Porro illam translationem de pace imperioque inter Irenem et Carolum factam, collocant Ado viennensis, et annales Caroli in annum Domini 798. *Praeponunt igitur eam ut minimum integro quadriennio coronationi leoninae. Paulus quoque Aemilius in sua Francorum historia affirmat seriam sollicitamque actionem et legationem Irenes ad Carolum longe praecessisse illam romanam coronationem.* Id vero, Illyrice, non est solum audacter mentiri, sed etiam configere oculos hominibus, ut non videant ea quae clarissime patent. Siquidem Ado viennensis, et annales Francorum duas ponunt legationes Irenes ad Carolum, unam pro pace et restitutione captivorum, ante Caroli coronationem anno 798. alteram pro pace iterum renovanda, post Caroli coronationem, anno 802. et quamvis Platina dicat hac legatione posteriore procuratam esse imperii divisionem, tamen Ado viennensis, et annales Francorum nullam imperii mentionem faciunt, nisi multo inferius, ubi describunt legationem Michaëlis anno 812. Haec enim sunt verba Adonis: Anno 798. Irene ad excellentissimum regem Carolum legationem pro pace servanda misit. Et infra, postquam narraverat coronationem Caroli factam anno 801. ita subjungit: Anno 802. Irene imperatrix ad imperatorem Carolum misit pro pace inter Francos et Graecos firmanda. Et infra : Anno 803. Irene ab imperio deposita est: et Nicephorus imperator Constantinopoli creatus, qui legatos suos, una cum legatis imperatoris Caroli remisit. Nam imperator Carolus Jesse episcopum ambianensem, et Elinigandum comitem, Constantinopolim direxerat. Susceperunt autem legati Nicephori imperatoris epistolam inscriptam de foedere pacis, sicque tali pacto Constantinopolim reversi sunt. Denique infra anno 812. In ejus locum Michaël gener ejus imperator creatur, cujus legati Aquisgrani ad imperatorem Carolum missi laudes more suo dixerunt, imperatorem et basileum illum appellantes. His consentiunt tum annales Francorum (nam inde haec omnia Ado viennensis accepit) tum etiam Paulus Aemilius in

lib. 3. de rebus Francorum, ut quivis per se cognoscere potest.

Novum enim mendacium est, quod paulo post Illyricus addit, cum ait: *Mihi vero verisimile est, mox initio illius instaurati regni Irenes esse factam talem transactionem de imperio inter eam et Carolum, quo constabiliret adhuc principio dubium et invidiosum regnum, quod et Aemilius affirmat.* Hoc inquam apertum mendacium est, cum Paulus Aemilius non solum non dicat ullam factam esse transactionem de imperio inter Irenem et Carolum, sed contra potius asserat invita Irene et Nicephoro Augustis, Carolum a pontifice magno procerum Romanorum assensu, imperatorem factum. Id illa verba indicant de legatis, quos Irene misit ad Carolum, jam a pontifice coronatum. Augustae legati foedus petebant, aegritudine animi interim dissimulata, et illa de Nicephoro: Hactenus Carolum Augustum, magno, patientissimoque animo Nicephori simultatem invidiamque tulisse.

Sed pergamus ad reliquas nugas Illyrici, ut hunc locum aliquando claudamus: *Credibile*, inquit Illyricus, *tamen profecto valde est, Irenem cum filio Constantino multo antea illam dignitatem et possessionem imperii cum Carolo communicasse.* Unde autem id credibile sit, multis verbis conatur ostendere. Sed summa est, quia Carolus devictis Longobardis, jam magna Italiae parte, et ipsa urbe potiebatur; et Constantinus imperator constantinopolitanus filiam Caroli in matrimonium sibi dari petierat. *Expendat*, inquit, *quaeso totum hoc negotium quivis intelligens, quomodo potuit Constantinus imperator ambire, aut impetrare filiam Caroli non facta pace? Quomodo autem potuit inter eos fieri pax, non concesso Carolo occidentali imperio, quod jam fortiter occupaverat, et firmiter retinebat? Necessario igitur in tali nuptiarum filiae Caroli pactione divisio imperii facta est.* Egregia sane demonstratio, quasi non possit imperator cum rege potentissimo pacem facere et affinitatem contrahere, nisi imperialem dignitatem cum eo communicare voluerit. Qua igitur ratione Carolus V. imperator cum Francisco rege Francorum pacem fecit, et Leonoram sororem ei in matrimonium collocavit, nec tamen eum in imperio collegam accepit? At Carolus Magnus occidentale imperium armis acquisitum possidebat: nec pacem cum imperatore constantinopolitano fecisset, nisi ei imperium jam occupatum retinere permissum esset. Verum, non est, ut supra diximus, de possessione provinciarum imperialium quaestio, sed de titulo, de jure, de nomine, de dignitate ac majestate augustali tota controversia est. Neque enim inficiamur, Carolum bellica virtute Longobardos ex Italia exegisse, eamque provinciam suam fecisse, quae aliquando romani imperii provincia fuerat. Sed quemadmodum hoc tempore reges Francorum et Hispanorum, romani imperii provincias tenent, nec tamen sunt romani imperatores, et imperator cum eis pacem et affinitatem habet, ita quoque fieri potuit, ut Carolus Magnus aliquot romani imperii provincias sine nomine et jure imperatorio teneret, et tamen cum eo imperator constantinopolitanus pacem atque affinitatem habere cuperet.

CAPUT XII.

Romanum pontificem jure suo imperium a Graecis in Germanos transtulisse.

Demonstravimus hactenus, Carolum Magnum, quem imperatorem romanorum fuisse nemo negat, ejusmodi imperium nullo alio titulo adeptum, nisi pontificis maximi auctoritate. Nunc quoniam Illyricus inter alia argumenta, quibus efficere nititur, imperium non pervenisse ad Carolum Magnum pontificia auctoritate, etiam illud affert, quod romanus pontifex non habeat jus imperia transferendi: Nos contra Deo juvante, ad demonstrandum aggrediemur, posse romanum pontificem, si caussa postulet, id facere, non quidem regia aut imperatoria, sed apostolica, idest, summa atque eminentissima ecclesiastica potestate.

Pendet autem tota haec res ex duabus sententiis: altera, romanum pontificem totius Ecclesiae, idest, omnium Christianorum patrem et pastorem esse; altera, summum Ecclesiae totius pastorem ita non modo privatis hominibus, sed etiam regibus et imperatoribus christianis praeesse, ut, si caussa Christi et Ecclesiae id exigat, possit eos regnis, atque imperiis exuere, eaque regna et imperia ab aliis ad alios transferre. Nemo est enim qui non intelligat, si hae duae sententiae verae sint, continuo illud etiam effici, ut romanus pontifex certis de caussis imperia transferre possit.

Priorem sententiam multi ex nostris accuratissime ac fusissime demonstrarunt. Quod etiam nos praestitimus in libris quinque, quos de summi pontificis institutione et potestate scripsimus. Quare hoc loco satis erit, si eam sententiam confirmemus testimoniis imperatorum atque eorum potissimum, qui romanae sedi infesti fuerunt. Si enim ipsos imperatores, ubi de jure ipsorum agitur, testes habemus, frustra aliorum testimonia desideramus.

Carolus Magnus imperator primus ex gente Francorum non semel primatum rom. pontificis agnoscere se ac venerari professus est. Exstat privilegium ejusdem Caroli, quod Bremensi Ecclesiae dedit, apud Albertum Krantzium lib. 1. metropolis cap. 7. in haec verba: *Summi pontificis, et universalis papae Adriani praecepto, necnon et moguntinensis episcopi Lullonis, omniumque qui affuere pontificum consilio, eandem Bremensem Ecclesiam cum omnibus suis appendicis, Villehado, probabilis vitae, coram Deo et sanctis ejus commisimus.* Exstant item libri nomine Caroli Magni adversus synodum Graecorum de cultu imaginum: quos libros etsi ego non esse Caroli Magni arbitror, tamen quia ab adversariis Carolo tribui constanter video, sumam etiam inde testimonium. Sic igitur habet liber primus cap. 6. *Sicut caeteris discipulis apostoli et apostolis omnibus Petrus eminet, ita nimirum caeteris apostolica, et apostolicis romana eminere dignoscitur. Haec enim nullis synodicis constitutis caeteris ecclesiis praelata est, sed ipsius Domini auctoritate primatum habet.* Denique, ut ex Platina in vita Leonis III. et Paulo Aemilio lib.3. de rebus gestis Francorum, ac

Jacobo Vimphelingio in epitome rerum germanicarum cap. 9. cognosci potest, cum aliquando idem Carolus Romae sententias episcoporum, qui ex tota Italia et Francia convenerant, rogasset de vita et moribus papae Leonis, atque ab iis una voce responsum esset, sedem apostolicam, omnium ecclesiarum caput, a nemine judicari debere, continuo acquievit ac permisit, ut summus pontifex Leo solo jurejurando crimen, quod ei falso objiciebatur, dilueret.

Otho Magnus, qui primus ex gente saxonica Romani imperii gubernacula rexit, eundem primatum romanae Ecclesiae disertis verbis confessus est in epistola, quam scripsit ad Joannem XII. rom. pontificem, quae exstat apud Luithprandum ticinensem lib. 6. cap. 9. Haec enim est inscriptio literarum: *Summo pontifici, et universali papae domino Joanni. Otho divinae respectu clementiae imperator augustus.* Fuit quoque hic Otho Magnus romanae Ecclesiae et acerrimus defensor, ut Jacobus Vimphelingius testatur in epitome rerum germanicarum cap. 18. Ut autem omnes intelligant non solum imperatores amicos, sed etiam hostes romanae Ecclesiae, pontificis primatum agnovisse, subjiciam testimonia omnium fere imperatorum, qui romanam Ecclesiam hostiliter persequuti sunt.

Henricus IV. qui primus ex germanicis imperatoribus cum romano pontifice graves inimicitias gessit, etsi certis de caussis Gregorium VII. pontificem oderat, auctoritatem tamen romanae sedis super omnes homines, atque adeo super ipsos reges et imperatores, numquam negavit. Exstat epistola ejus ad principes imperii, quam totam refert Conradus abbas urspergensis in chronico anni 1106. In epistola haec habentur: *Praeterea*, inquit, *Domino papae in praesentia legati sui et vestra obedire parati sumus: et nunc parati sumus ei omnem debitam reverentiam et obedientiam sincero corde, et devotione praesentialiter exhibere.* Et infra: *Rogamus vos per auctoritatem romanae Ecclesiae, cui nos committimus, et honorem regni, ne super nos et fideles nostros veniatis.* Et infra: *Si interpellatio vestra, nullaque alia interventio ad praesens prodesse poterit, appellamus romanum pontificem, et sanctam universalem romanam sedem et Ecclesiam.* Haec ibi. Rursus autem idem Henricus IV. in postrema epistola ad principes: *Appellavimus*, inquit, *et tertio appellamus dominum romanum pontificem Paschalem, et sanctam et universalem sedem et romanam Ecclesiam.*

Henricus V. tametsi non parvo tempore propter episcoporum investituras romanam Ecclesiam vexavit et afflixit, ejus tamen primatum semper agnovit. Sic enim de eo scribit Abbas urspergensis in chronico anni 1110.

In epiphania domini Ratisbonae Henricus colloquium cum principibus faciens, animi sui propositum eis aperuit, scilicet, quod transalpinis partibus se exhibere vellet, quatenus et benedictionem imperialem a summo pontifice, romana, quae caput mundi est, in urbe perciperet, et latas Italiae provincias in societatem regni germanici fraterna pace, et justitiis ac legibus antiquis componeret, insuper ad omnia quae defensio posceret ecclesiastica, ad nutum patris apostolici se promptum demonstraret. Et infra in chronico anni 1117. ubi exposuisset Abbas terrifica signa, quae de coelo ostendebantur adversus impietatem ejusdem Henrici, qui summum pontificem captivum facere, atque ab eo per vim extorquere investituras episcoporum ausus esset; ita subjungit: *His et ejusmodi cladibus rex Henricus corde tenus sauciatus, non cessat legationes satisfactorias ad apostolicam sedem destinare.* Et infra in chronico anni 1122. pacem inter Calixtum pontificem et eundem Henricum imperatorem his verbis Abbas describit: *Facto*, inquit, *universali conventu apud urbem Vangionum, quae nunc Vormatia dicitur, sicut longum, ita et incredibile memoratu est, quam prudenti, quam instanti, quamque per omnia sollicito cunctorum procerum consilio, pro pace et concordia per unam, vel amplius, hebdomadam certatum sit, donec ipse in cujus cor regis est, omnem animositatem Augusti sub apostolicae reverentiae obedientiam, caussa matris Ecclesiae, etiam ultra spem plurimorum, inflexit.*

Fridericus I. imperator, et romani pontificis Alexandri III. hostis acerrimus, romanae Ecclesiae primatum et rebus et verbis confessus est. Nam cum in Italiam venisset, Adrianum IV. pontificem ita veneratus est, ut ad ejus pedes primum venerabundus accederet. Deinde descendenti ex equo stapedem teneret, ut referet Albertus Krantzius lib. 6. Saxoniae cap. 16. Quod idem postea fecit etiam Victori, quem verum pontificem, cum schismaticus esset existimabat. Sic enim scribit Radevicus lib. 2. de rebus gestis Friderici I. cap. 70. *Ibi*, inquit, *religiosissimus imperator ante januas Ecclesiae eum suscepit, et descendenti de equo strepam humiliter tenuit, et apprehensum per manum usque ad altare perduxit, et pedes ejus est osculatus.* Itaque Fridericus imperator re ipsa, et factis satis declaravit quo loco romanus pontifex haberi deberet. Nec tamen solis factis, sed etiam verbis sententiam suam aperuit. Nam in epistola ad omnes imperio romano subjectos, quae exstat apud Radevicum lib. 1. cap. 10. romanum pontificem caput sanctae Ecclesiae nominat: et rursus in epistola ad Adrianum IV. pontificem, apud Radevicum lib. 2. cap. 16. romanam Ecclesiam matrem omnium ecclesiarum et ipsius imperii vocat. Denique in epist. ad Hermannum episcopum brixinensem, apud eundem Radevicum lib. 2. cap. 56. ubi deplorat schisma, quod in romana Ecclesia fuerat exortum, ita loquitur: *Cum*, inquit, *unus Deus, unus papa, unus imperator sufficiat et una Ecclesia Dei esse debeat; quod sine dolore dicere non possimus, duos apostolicos in romana Ecclesia habere videmur.* Et infra: *Pro tanta namque, et tam perniciosa Ecclesiae jactura, tota nimirum italica Ecclesia conturbatur; et dissensiones, schismate orto in capite, jam inferiora membra defluxissent, et totum Ecclesiae corpus defoedassent, nisi nos consilio, et auxilio religiosorum virorum, qui spiritu Dei aguntur, tam impudicae iniquitati justitiae rigorem opposuissemus.* Et infra: *Ut justo declaretur examine, quis illorum regimen universalis Eccle-*

siae de jure debeat obtinere. Vides certe, lector, ex sententia imperatoris Friderici, unum esse debere papam, qui ut caput toti corpori Ecclesiae praesit, et cui Ecclesiae universalis regimen debeatur.

Philippus imperator creatus in schismate contra Othonem IV. licet a pontifice Innocentio III. ab imperio repulsus esset, is tamen (ut scribit Abbas urspergensis in chronico) cum audisset se in excommunicationem pontificiam incidisse, humiliter a legato pontificis absolutionem petiit, quod certe numquam fecisset, nisi summum pontificem, pastorem suum, ac proinde aliorum etiam principum et regum fuisse credidisset. Si enim sola romana civitas, et non Ecclesia universa, ad curam romani pontificis pertinere, quam ob rem princeps germanus romani pontificis censuram tantopere timuisset?

Fridericus II. Ecclesiae longo tempore hostis, et persequutor, timuit tamen romani pontificis, ut veri Christi vicarii, latam in se ecclesiasticam censuram. Sic enim scribit de hoc Friderico Abbas urspergensis in extremo chronico: *Nihilominus quoque omni tempore, quandiu, denunciabat eum papa excommunicatum, beneficium absolutionis humiliter cum omni obedientia, et devotione, et justitiae exhibitione postulavit;* et Jacobus Vimphelingius in epitome rerum germanicarum cap. 35. *Fridericus,* inquit, *secundus in Cyprum usque navigans, Aconem tendem pervenit, nunciis rogans pontificem, ut se absolveret anathemate: quoniam in ejus potestate deinceps semper sit mansurus.*

Ludovicus IV. imperator, et armis et scriptis Joannem XXII. pontificem oppugnavit, tantum tamen abest, ut existimaverit summi pontificis auctoritatem de Ecclesia esse tollendam (ut eam Illyricus sublatam cupit) ut cum verum pontificem sibi faventem habere non posset, falsum pontificem creandum curaverit: Nec interim tamen unquam destiterit varias rationes quaerere, quibus vero, legitimoque pontifici reconciliari posset. Nam per Joannem regem Boëmiae, et literis et nunciis tentavit, si posset in gratiam Joannis pontificis redire, paratus antipapam suum deponere, seque reum gravissimi criminis agnoscere, ac misericordiae pontificiae totum permittere. De qua re vide literas Joannis pontificis ad Joannem regem, apud Robertum Arboricensem tom. 2. de utroque gladio, theoremate 7. Deinde mortuo Joanne pontifice, cum audivisset idem Ludovicus imperator, Benedictum papam ad amicitiam suam esse propensum, continuo ad eum legatos misit, qui demississimis precibus absolutionem ab excommunicatione, et restitutionem ad imperium peterent. Cujus rei testis et Argentinensis in chronico, qui illo ipso Benedicti et Ludovici tempore floruit.

Neque solum post tempora Caroli Magni, sed etiam antea, romani imperatores pontificem romanum Ecclesiae catholicae caput esse professi sunt. Atque ut nomine omnium aliorum duo testimonia, unum latini imperatoris, et graeci alterum proferamus. exstat epistola Valentiniani III. ad Theodosium juniorem inter epistolas praeambulares ad concilium chalcedonense. In ea epistola sic loquitur imperator: *Debemus dignitatem propriae venerationis b. apostolo Petro in nostris temporibus conservare, qualenus beatissimus romanae civitatis episcopus, cui principatum sacerdotii super omnes antiquitas contulit, locum habeat, et facultatem de fide sacerdotibus judicandi.* Exstat quoque epistola Justiniani graeci imperatoris ad Joannem II. romanum pontificem in ipso primo titulo codicis. In qua epistola haec habentur verba: *Nec enim patimus quidquam quod ad ecclesiarum statum pertinet, quod non etiam vestrae innotescat sanctitati, quae caput est omnium sanctarum ecclesiarum.*

Habemus igitur imperatorum testimonia, veterum, recentiorum, latinorum, graecorum; amicorum, et inimicorum; quibus testimoniis prior illa sententia, quam confirmandam suscepimus, satis munita, quod ad praesentem controversiam de translatione imperii facit, et constituta esse videtur.

Jam vero summum ecclesiasticae hierarchiae principem (quae erat altera sententia) regna atque imperia Christianorum, si necessitas Ecclesiae id postulet, posse transferre, demonstratum est a nobis in lib. 5. de pontifice, ex quo libro huc unam vel alteram rationem transferemus.

Primum igitur: Licet potestas ecclesiastica, quae in summo pontifice potissimum residet, et potestas politica, quam praeter caeteros principes imperator romanus habet, non modo duae sint ac distinctae finibus et officiis, sed etiam separatae interdum inveniantur (nam aliquando Ecclesia nullos habuit politicos principes, et nunc etiam multi sunt principes ac reges extra Ecclesiam) tamen quando principes sunt christiani, et in Ecclesiae catholicae membris, ac filiis numerantur, duae illae potestates ita conjunguntur ac conveniunt inter se, ut unam rempublicam, unum regnum, unam familiam, immo et unum corpus efficiant. Unum enim, ut Apostolus ait Rom. 12. sumus corpus in Christo, singuli autem alter alterius membra. In hoc autem corpore mystico Ecclesiae, potestas ecclesiastica veluti animus quidam est, politica autem veluti corpus, ut s. Gregorius nazianzenus docet in oratione ad populum timore perculsum, et praesidem irascentem. Neque in controversiam id revocari potest, cum constet ecclesiasticam potestatem spiritalem ac coelestem esse, politicam vero, humanam ac terrenam: et rursus illius finis aeterna beatitudo sit: hujus autem, pax et tranquillitas temporalis: illa animos et corda potissimum regat; ista in corporibus vim suam habeat: illa legibus divinis et coelestibus oraculis; ista jure civili ac gentium nitatur: illa denique auctorem immediatum Deum habeat; ista per jus gentium, et consensum populorum ad principes derivetur. Igitur quemadmodum distincta sunt animi et carnis munera, et separata etiam inveniuntur in angelis, qui corpore vacant et belluis, quae rationis sunt expertes; et tamen in homine quia unam hypostasim efficiunt, ita conveniunt et conjunguntur, ut animus praesit, caro subjiciatur; et possit animus jure suo carnem jejuniis, vigiliis aliisque laboribus coërcere, ne impediat munera spiritus, vel etiam, si opus sit ad fidem ip-

sius spiritus consequendum, possit spiritus carni imperare, ut se, ac sua exponat omnia, etiam cum detrimento vitae, ut sanctos martyres facere videmus, pari ratione in Ecclesia Christi, si vere unum corpus sit, tantam esse oportet conjunctionem ecclesiasticae ac politicae potestatis, tantumque inter eas ordinem, et unius ad alteram subjectionem, ut in his quae ad aternam salutem adipiscendam pertinent, ecclesiastica potestas politicam dirigat,eique imperet;et,si opus sit, cohibeat et coërceat, ne adeptionem proprii finis impediat etiam cum detrimento propriae potestatis; ut eo modo, juxta b. Gregorii sententiam lib. 2. epist. 61. terrestre regnum coelesti regno famuletur.

Huc accedit, quod cum principes politici ad Ecclesiam veniunt ut Christiani fiant, recipiuntur illi quidem, sed cum pacto expresso,vel tacito,ut sceptra sua Christo subjiciant, et Ecclesiam catholicam non evertant, sed tueantur pro viribus ac defendant; et nisi id fecerint, puniri possint etiam regni amissione. Non enim est aptus regno Dei, nec tuto ad sacramentum Baptismi admitti potest, qui non est paratus Christo servire; et propter ipsum amittere quidquid habet; cum Dominus dicat in evangelio Luc. 14. Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus; et rursus in eodem loco: Sic ergo omnis ex vobis,qui non renunciat omnibus quae possidet, non potest meus esse discipulus. Quae loca (ut s. Augustinus recte exponit in epist. 5. ad Marcellinum) sic intelligenda sunt, ut is non possit Christi esse discipulus, qui non est paratus carere potius uxore,liberis,parentibus, opibus,honoribus, atque ipsa etiam vita, quam ut Christum offendat. Quae cum ita sint, nullam profecto injuriam facit summo principi politico princeps summus ecclesiasticus, si eum admoneat, illique imperet, ut politica sua potestate recte utatur, legibus et poenis impios ac blasphemos coërceat, fidem catholicam protegat, adversus infideles Ecclesiam oppugnantes arma suscipiat. Quod si is aut ex ove lupus evadat, et haereticos, ac sectarios sequens, fidem catholicam destruat, aut velut aries furiosus contempto pastore in oves sibi subjectas grassetur, aut certe instar languidi ac timidi canis, propter ignaviam ac segnitiem, gregem Domini a luporum morsibus defendere non audeat, cur quaeso non poterit summus pastor, et qui Christi ipsius vices in terris gerit, lupum illum ab ovili arcere, atque ovibus imperare ne illum ultra sequantur; et arietem furiosum recludere ac prohibere ne gregem deinceps ducat, ac denique imbecillo cani valentiorem alium substituere, qui gregem, ut oportet, custodiat ac defendat?

Ergo hac potestate Jojada pontifex Athaliam reginam, tyrannidem in populo exercentem, a regno amovit, et Joas regem constituit; ut legimus lib. 4. Reg. cap. 11. et lib. 2. Paralip. cap. 23.

Hac potestate Gregorius papa II. Leonem imperatorem Iconoclastarum haeresi studentem, atque eam in Italiam inducere molientem, non solum excommunicavit, sed etiam vectigalibus Italiae prohibuit, ut Cedrenus et Zonaras in ejusdem Leonis vita scriptum reliquerunt. Hac potestate pontifex Zacharias Hilderici regnum. quod eis socordia catholica religio in Galliis non modicum detrimentum pateretur, in Pipinum et filios ejus transtulit, ut supra multis testimoniis demonstravimus.

Hac potestate Leo III. pontifex, regem Nordamhumbrorum regno suo inique pulsum, atque ad se tamquam omnium Christianorum caput et principem fugientem, per legatos suos in regnum restituit, ut Aimoinus scribit lib. 4. de rebus gestis Francorum cap. 96. et Rhegino lib. 2. chronici anno 808.

Hac denique idem Leo romanum imperium a Graecis ad Francos transtulit, quod jam longo usu didicisset, Graecos aut non posse, aut nolle laboranti Ecclesiae opem ferre: ac tum maxime id metuendum videretur, cum, imperatore Constantino fraude suorum excaecato,foemina,quod antea numquam acciderat, romano imperio praesideret.

Porro divino consilio eam translationem factam, testantur in primis victoriae ac triumphi, quos de omnibus suis hostibus Carolus reportavit. Ut enim Deus ostenderet suum esse illud opus,ita Carolum Magnum pietate, fortitudine , justitia, clementia omnibusque regiis virtutibus ornavit, ejusque imperium tantis opibus, tanta benevolentia populorum, tot clarissimis victoriis, tot sacrarum aedium magnificentissimis aedificiis nobilitavit,ut post Magnum Constantinum nullus imperator felicior, nullus Ecclesiae utilior fuisse videatur.Testatur deinde consensus, et approbatio orbis terrae. Siquidem Carolo Magno a Leone pontifice imperatore appellato, non modo romanus populus laetissimis vocibus acclamavit, nec solum universa Italia, Gallia, Germania, Pannonia, totus denique occidens, novum imperatorem gratissime excepit, sed etiam ab Asia et Africa maximorum regum legationes gratulatoriae cum magnis muneribus ad Carolum advenerunt. Ipse etiam graeci imperatores,tametsi alioquin aemuli et hostes latinorum (ut supra demonstravimus) per legatos imperium Caroli agnoverunt, eumque imperatorem et augustum salutarunt. De quibus legationibus vide,si placet,annales Francorum, Adonem, Rheginonem, Abbatem urspergensem in chronico anni 801. 802. 803. 807. et 812. necnon Othonem frinsingensem lib. 5. hist. cap. 31. et 32. Testantur denique omnes consequentes aetates,siquidem ab anno Domini 801.quo anno in Germanos imperium translatum esse constat, omnes omnino Christiani romanum imperium apud Germanos esse crediderunt. Neque ullus fuit princeps, aut rex Christianus,qui Caroli Magni successores ut veros legitimosque imperatores non agnoverit, aut qui se eis posthabitum aegre tulerit. Soli sunt Lutherani, qui dum germanicum imperium Antichristi miraculum esse contendunt, Germaniam suam legitimo imperio sine dubitatione spoliare nituntur.

Sed occurrit Illyricus,et adversus ea quae hactenus diximus, objicit jus canonicum et divinum, quo politica potestas omnino pontificibus interdicitur. Sic enim probat in lib. suo de translatione imperii pag. 6. non esse translatum imperium a Graecis ad Francos pontificis maximi auctoritate: *Quia*

papae, inquit,*testantibus id ipsorum propriis juribus, non sunt a Deo constituti domini aut gubernatores temporalium dominiorum; sicut ipsemet Christus negat suum regnum esse de hoc mundo, negat se esse constitutum judicem rerum, ac litium terrenarum. Prohibet quoque apostolis ne dominentur politice, inquiens,reges.gentium dominantur, vos autem non sic. Jubet eos esse servos, et omnium minimos. Quin d. Petrus, quo se isti fundatore jactant, jubet presbyteros politicis gubernotoribus obtemperare. Quod igitur jus Christus hic in terris non habuit, non tantum non tradidit suis apostolis,sed etiam severissime prohibuit, id profecto nec Petrus,nec papae, etiamsi centies vicarii Christi essent, habere poterunt.*

Verum tota haec Illyrici argumentatio uno verbo destrui potest. Nam tametsi fateremur, romanum pontificem neque re ipsa habere, neque etiam habere posse ullam politicam potestatem, non tamen inde recte colligeretur,imperium a Graecis ad Germanos ab eodem romano pontifice non potuisse transferri: Non enim politica, sed ecclesiastica potestate, quae politica longe major et sublimior est, quaeque politicae praeest, eamque regit ac dirigit, ut supra diximus, ea translatio facta est. Siquidem papa,non quod esset rex regum, aut summus temporalis monarcha, qualis Augustus et Constantinus fuere, occidentale imperium a Graecis ad Francos transtulit, sed quod pastor Ecclesiae universae, a Christo ipso cum summa potestate constitutus, inter oves suas etiam reges et imperatores numeraret, possetque, ac deberet operam dare, ne reges, et regna Christianorum, Christi regnum impediant, neve Ecclesiae obsint, sed ejus potius honori, atque utilitati deserviant.

Sed ne forte queratur Illyricus suam argumentationem nimis breviter refutatam, excutiamus paulo diligentius. Ait primo summos pontifices (testantibus id propriis ipsorum juribus) non esse constitutos a Deo dominos, aut gubernatores temporalium dominiorum.At iisdem juribus testantibus, constituti pontifices sunt pastores ac praesules animarum, quarum aeternae saluti omnia temporalia bona deservire debent. Proinde licet, dum reges christiani regna sua (ut Christianos decet) administrant, non debeat summus pontifex eorum regnorum curis ac negotiis se implicare, ubi tamen ii coeperint a via deflectere, et in detrimentum animarum regnis suis abuti, potest ac debet remedia congruentia (ut saepe diximus) adhibere. Quare translationem imperii a Graecis ad Germanos, apostolicae sedis auctoritate factam esse, omnia jura clamant. Vide quae supra citavimus cap. 6.

Ait secundo Illyricus Christum ipsum non fuisse regem de hoc mundo, nec judicem litium terrenarum. At non negabit (opinor) Illyricus, potuisse Christum nihilominus, si ita expedire judicasset regna mutare, atque transferre. Neque idcirco non fuit Christus rex temporalis, nec lites terrenas judicavit, quia non potuit, sed quia noluit.

Addit tertio interdictum severe apostolis, ne dominarentur sicut gentes faciunt, et contra eis imperatum, ut essent minimi, atque omnium servi, sed facilis responsio est. Siquidem haec omnia ad commendationem humilitatis faciunt, quae virtus cum superbia pugnat, non cum potestate. Nam ubi Christus apostolis imperavit, ut non dominarentur more gentilium, sed minimi essent, ac servi, ibidem de se ait: Sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare; et rursus: Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat; et tamen idem ipse dixerat se habere potestatem omnis carnis, et sibi omnia tradita esse in manus, et se esse Dominum et magistrum.

Addit Illyricus postremo:Apostolum Petrum presbyteris mandasse, ut politicis gubernatoribus obtemperarent: qui locus in neutra b. Petri epistola invenitur. Haec enim sola de presbyteris verba leguntur apud apostolum Petrum: Seniores ergo, qui in vobis sunt, obsecro consenior, et testis Christi passionum, qui et ejus, quae in futuro revelanda est, gloriae communicator, pascite qui in vobis est gregem Dei, providentes non coacte, sed spontanee secundum Deum: neque turpis lucri gratia, sed voluntarie, neque, ut dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo,et cum apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriae coronam 1. Petri 5. quae verba non presbyteros magistratibus politicis, sed magistratus potius, ut caeteros laicos presbyteris subjiciunt.

CAPUT XIII.

Solvuntur, aut soluta demonstrantur argumenta Illyrici.

Etsi ex iis quae hactenus dicta sunt, profligata videtur omnis controversia, et argumenta omnia, quae ab adversario adferebantur, dissoluta, quia tamen Illyricus in ipso primo capite sedecim objectiones, quasi totidem cohortes aut legiones produxit in aciem, quas non eodem ordine, sed prout se obtulit occasio, variis in locis confecimus, operaepretium visum est, hoc loco singulas iterum inspicere, et vel locum annotare ubi solutae sunt, vel breviter refellere,si qua forte adhuc restat,quae caput attollere videatur. Ita igitur ille praefatur. Quod non sit facta per papas imperii translatio a Graecis ad Germanos, probatur sequentibus argumentis.

*Primo:Quia id asserunt, probantque duo summi viri, idque non temere, suove arbitrio, sed ex vetustis historiis, nempe Nicolaus Cusanus cardinalis, et Henricus Kaltheisen, archiepiscopus nidrosiensis et papae domesticus, qui ante centum annos mortui sunt,quorum testimonia in fine adjiciam.*Non opinor duos istos tuos milites tam esse temerarios, ut audacter stare velint in acie adversus nostros circiter quinquaginta, partim historicos, partim etiam summos principes et pontifices. Sed quid si demonstrare potuero, ne istos quidem, Illyrice, tibi favere?

Nicolaus Cusanus, vir alioqui doctus et pius, injuria temporum, tanta librorum veterum penuria laboravit, aperte dicat lib. 3. Concordantiae catholicae cap. 3. quem solum locum Illyricus citavit, in nullis historiis se reperisse Carolum Magnum ve-

rum imperatorem fuisse. Proinde contendit Germanorum imperium in Othone I. ita coepisse, ut nullus praedecessorum ejus inde usque ad Carolum Magnum imperator fuerit. Placet ne tibi Illyrice, ut auctore Cusano, negemus etiam nos, Carolum, Ludovicum, Lotharium, et caeteros tam multos imperatores fuisse? Deinde nullum omnino historicum, neque priscum, neque recentem Cusanus nominatim citat, excepto Luithprando Ticinensi. Quid igitur tibi volebas cum diceres, Cusanum non temere, suove arbitrio, sed ex vetustis historiis sententiam suam munire? Adhaec tuus ille Cusanus tota illa disputatione sua nihil molitur aliud, nisi imperium non esse translatum a Graecis ad Francos Adriani vel Stephani romanorum pontificum auctoritate: Nam de Leone III. cui omnes historici veteres translationem hanc imperii tribuunt, nihil omnino Cusanus dixit, ac Leonem III. nec nominavit quidem. Quae igitur est haec nova dialectica: Adrianus et Stephanus Carolum Magnum, patritium romanorum, non imperatorem et augustum appellarunt, nemo igitur postea rom. pontifex eundem Carolum imperatorem fecit?

Sed annotabo alium etiam insignem lapsum Cusani, ut Illyricus discat in aliis rebus magis, quam in historiis, fidem habendam esse Cusano. Scribit igitur Cusanus loco notato.in generali concilio basileensi I. anno 1061. Cadolum parmensem a legatis romanis, communi omnium consilio electum papam, Anselmum vero Lucensem a certis Romanis et Normannis item electum cathedram occupasse. At unde ista Cusanus hauserit, ipse viderit. Constat enim ex Lamberto Schaphnaburgensi, qui tum vivebat, Cadolum parmensem non in concilio generali, neque anno 1061. neque a legatis romanis, sed ab imperatore Henrico puero, et aliquot principibus intrusum in sedem apostolicam anno 1063. contra vero Anselmum, qui in pontificatu Alexander II. appellatus est, Romae communi consensu Romanorum electum, ac deinceps ab omni Ecclesia, et ab ipso etiam imperatore Henrico, qui Cadolum elegerat, verum Christi vicarium habitum. Nec dissentiunt ab historia germanica Lamberti, chronica Mariani Scoti (qui etiam tunc vivebat) Othonis frisingensis, Sigeberti, Martini Poloni et aliorum. Atque hactenus de Cusano. De Henrico Kaltheisen nihil est, quod dicam. Nam ipse etiam Illyricus cum advertisset nihil in eo esse praesidii, nullum ejus testimonium protulit. Pergamus ad caetera.

Secunda, inquit, *ratio sit*, *quia Papae*, *testantibus id ipsorum propriis juribus*, *non sunt a Deo constituti domini etc.* Vide solutionem cap. praeced. ubi totam hanc Illyrici argumentationem excussimus.

Tertio: *Quia ipsemet Carolus jure ac vi belli occupavit occidentale imperium.* Vide solutionem cap. 7.

Quarto: *Quia alii historici id fastum senatui, populoque romano tribuunt, non papae.* Vide solutionem c. 10.

Quinto: *Quia eam dignitatem habuit Carolus multiplici jure a suis majoribus, jure gladii, et insuper ex concessione constantinopolitanorum imperatorum.* Vide solutionem cap. 7. et 10.

Sexto: Quia incertissimae narrationes illius translationis eam vanitatis redarguunt. Respondeo: Omnes probatos historicos summa consensione translationem factam literis mandasse a Leone III. anno 801. inchoante, ipso die natalis Domini in basilica s. Petri. Testimonia supra scripta sunt in cap. 3. Nam Joannem Andream, Vincentium Gallum, Antonium Rosellum, et glossam decretalium, quos auctores inter se dissidentes Illyricus citat, nihil moramur, quod illi et posteriores sint, et in historiis parum omnino versati.

Septimo: Quia evidens indicium falsitatis istius translationis illud quoque est, quod Gratianus, qui diligentissime talia congessit, nullam istius translationis imperii mentionem facit, cum alioqui ambitiose omnia pontificum decora ostentet, immo amplificet, et si quid in imperatores beneficii contulerint, praedicet. Respondeo: Gratianum decreta et canones, tum ex pontificum epistolis et conciliorum definitionibus, tum ex libris sanctorum Patrum satis diligenter collegisse; de rebus gestis pontificum et imperatorum non laborasse. Quare nemini mirum videri debere, cum de translatione imperii nullum sit factum decretum, sed res tantum publice gesta, si de ea re Gratianus mentionem non fecerit. Porro Gratianum ambitiose ostentare, atque amplificare omnia pontificum decora, tam est a veritate alienum, quam quod maxime. Sed non miror Illyricum tam libere mentire de Gratiano. Quoniam enim jamdudum apud Lutheranos Gratianus publico igni exustus fuit, existimavit Illyricus, saltem apud suos mendacia esse in tuto: quippe quae codicibus jam sublatis detegi non possent.

Octavo: *Cognatum huic est, quod Leo VIII. in restitutione, aut recognitione privilegiorum Othoni I. facta, cum confessionis, aut potius concessionis Adriani II. qua se cum populo romano Carolo subjecerat, mentionem honorificam faciat, nihil prorsus, ne verbulo quidem unico, de translatione imperii dicit, cum multo profecto justius hujus tantae rei meminisse debuisset. Quaerit enim in veteribus actis fundamentum hujus suae novae concessionis aut largitionis, quod centuplo justius potuisset in illa tam gloriosa imperii translatione, si qua a Leone facta fuisset, ut isti fingunt. quam in Adriani sola patritiatus confessione. Quare cum in illa tam seria, solemnique actione inter Leonem VIII. aut potius totam ejus synodum, et Othonem I. nulla prorsus mentio fiat istius translationis, merum profecto figmentum esse liquido patet. Haec profecto evidentissima demonstratio est.*

Multa sunt hoc loco Illyrici ornamenta numeranda, atque admiranda. Primum insignis memoria, aut historiarum peritia, cum Adriano II. tribuat, quod annis plus octoginta ante Adriani II. pontificatum gestum esse constat. Deinde non vulgare studium veritatis; cum scribat Adriani confessionem exstare, qua se cum populo romano Carolo Magno subjecerit; et ea confessio tamen nusquam exstet. Nam apud Gratianum can. *Adrianus*, et can. *In synodo* dist. 63. ad quae loco Illyricus respexit, legimus quidem concessum ab Adriano Carolo regi jus

eligendi romanum pontificem: at jus imperandi pontifici, eumve judicandi, quod vere ac proprie ad subjectionem pontificis pertinuisset, concessum non legimus. Non est autem idem, jus eligendi pontificem et jus pontifici imperandi, alioqui etiam cardinales pontifici imperarent, et canonici episcopo, et populus regi, et principes imperatori; quod pontifices a cardinalibus, episcopi a canonicis, reges a populis et imperatores a principibus eligantur. Tertio cernimus in Illyrico egregiam juris cognitionem, qui id in jure perspicere potuit, quod ibi numquam fuit. Nam Leo VIII. (ut ex can. in synodo, jam citato, intelligi potest) renovare voluit majorum suorum decretum de electione pontificum, atque id Othoni I. concedere, quod illi Carolo Magno concesserant, videlicet, ut jus esset imperatori nominandi tum ipsum romanum pontificem, tum etiam episcopos caeteros. Quoniam autem Carolo Magno Leo III. nihil ejusmodi dederat, sed Adrianus I. cum episcopis sui temporis id fecerat, propterea Leo VIII. exemplum sequi se dixit Adriani, in ea concessione; Leonis autem III. non meminit, quod ejus mentio ad rem non pertineret. Quod si in eo decreto Leo VIII. mentionem fecit patritiatus, quem Adrianus Carolo eodem tempore tribuit, id ea de caussa fecit, quia simul, et jure electionum, et patrii dignitate Adrianus Carolum ornaverat. Noluit enim ea separare, quae conjuncta erant, tametsi ad rem suam, aut solum, aut certe potissimum pertineret concessio juris pontificis eligendi. Agnoscimus postremo novam in Illyrico formam demonstrationum, cum haec sit (illo auctore) evidentissima demonstratio: Leo VIII. in suo quodam decreto non dicit: Imperium translatum ad Francos, sive Germanos romani pontificis auctoritate: igitur merum figmentum esse liquet quidquid historici tradunt de illa translatione. Egregie omnino, quasi continuo debeat esse falsum quidquid Leo VIII. non dixit.

Nono: *Quia multi id factum adscribunt senatui, populoque romano*; *alii ipsi Carolo, qui id ultro sumpserit suo arbitrio, ac jure etc.* Sed haec est mera repetitio tertii et quarti argumenti.

Decimo: *Quid impudentius, aut vanius fingi potest, quam papam aut plebem romanam, potuisse, vel etiam ausos esse transferre, aut donare cuiquam supra se imperium. qui jamdudum amissa libertate, jurata mancipia imperatorum erant. Ipsimet Carolo jam amplius viginti annis antea sub Adriano omnem potestatem imperatorum constantinopolitanorum in Romam Italiam, et papas ipsos* (*quam ipse alioqui armis acquisierat*) *pontifex ac Romani integraque synodus, adhibitis etiam juramentis. et anathematibus consenserant, ejusque sese subditos, et veluti mancipia recognoverant, aut confessi fuerant, ut id ipsum proprium eorum jus, dist. 63. et omnes historiae testantur.* Diximus de hac re satis multa in secundo capite: verumtamen nihil oberit hic adscribere quidquid habetur apud Gratianum dist. 63. ut Illyrici mendacia eo teste detegantur, quem ipse pro se protulit. Sic igitur loquitur Gratianus papa Romam venire Carolum regem ad defendendas res Ecclesiae postulavit. Carolus vero Romam veniens, Papiam obsedit; ibique relicto exercitu, in sancta resurrectione ab Adriano papa honorifice susceptus est, post sanctam resurrectionem reversus Papiam, cepit Desiderium regem. Deinde Romam reversus, constituit ibi synodum cum Adriano papa in patriarchatu lateranensi, in ecclesia s. Salvatoris: quae synodus celebrata est a 153. episcopis, religiosis et abbatibus. Adrianus autem papa cum universa synodo tradiderunt Carolo jus et potestatem eligendi pontificem et ordinandi apostolicam sedem: dignitatem quoque patritiatus ei concesserunt, insuper archiepiscopos et episcopos per singulas provincias ab eo investituram accipere definivit, ut, nisi a rege laudetur, et investiatur episcopus, a nemine consecretur, et quicumque contra hoc decretum ageret, anathematis vinculo eum innodavit: et nisi resipisceret, bona ejus publicari praecepit. Haec Gratianus, quae ad verbum reperiuntur etiam apud Sigebertum in chronico anno 773. Caeteri autem historici veteres Rhegino, Ado, Otho frisingensis, Lambertus Schaphnaburgensis, Marianus Scotus, et Abbas urspergensis in chronicis ejusdem anni, et sequentium, nihil omnino hac de re scripserunt.

Dicat igitur nobis Illyricus, ubi sit in verbis Gratiani et historicorum, datam esse Carolo ab Adriano omnem potestatem imperatoris constantinopolitani; item datum esse Carolo imperium in romanos pontifices; item adhibitum jusjurandum quo papa subjiceretur regi; item agnovisse et confessos esse pontifices se Caroli esse mancipia. Nihil certe horum legitur nec in Gratiano, nec in ullo scriptore; proinde necesse est Illyrici esse mendacia.

Deinde quo pacto non secum ipse pugnasset Adrianus, si se regis mancipium agnovisset, et tamen eidem dignitatem patritiatus, et jus eligendi pontifices concessisset? Nisi forte illius temporis mancipia ea praedita auctoritate erant, ut etiam patritios facere, et reges ipsos novis dignitatibus augere possent. Quid quod Rhegino in chronico anni 787. scribit, Carolum regem et patritium subditum se Adriani pontificis agnovisse? Rex autem, inquit Rhegino, ad postulata respondit, se per multa tempora quaesivisse, sed minime obtinere potuisse: ne tamen inobediens videretur esse monitis apostolicis, asseruit se in ejusdem papae praesentia, cum ejusdem missis pacem velle firmare.

Undecimo: *Testantur quoque omnes historici, etiam ii, qui papis sunt addictissimi, Leonem papam, mox ut electus fuit in papam, misisse ad Carolum Magnum legationem una cum clavibus sancti Petri, quod est papale insigne, et vexillis urbis Romae cum aquilis: petiisseque juxta synodum Adriani confirmationem sui, et ut aliquis mitteretur, qui Romanos Carolo denuo juramento adstringeret, quod fuit extremae subjectionis indicium. Quare etiam paulo post orto dissidio inter papam et Romanos, tum ipse papa ad Caesarem ut suum superiorem confugit, tum et Romani eodem suos accusatores miserunt, ut sic utrique sint testati eum esse suum legitimum judicem ac dominum. Quam foeda ergo tandem est ista vanitas, quod Papistae fingunt illos servos aut mancipia Caroli imperium romanum in*

Carolum transtulisse, eumque sibi ut vassallum quendam dato feudo obligasse. ut nunc arctissimis juramentis Caesares sibi obstringunt. et etiam ad turpissima pedum oscula adigunt. Non satis scio quid in hac objectione magis admirer, imperitiam, an impudentiam. Claves s. Petri a Leone ad Carolum missas, doctus Illyricus papale insigne interpretatur, quasi pontifex Leo pontificatum suum Carolo Magno, vel dono dederit, vel certe subjecerit. At claves illae nihil erant aliud, nisi thecae quaedam pretiosae, quibus reliquiarum fragmenta servabantur. Solebant enim pontifices, cum summo aliquem munere afficere voluissent, rasuram catenarum s. Petri, aut aliquid aliud generis ejusdem, clavicula aurea, vel argentea inclusum mittere. Audi s. Gregorium in epist. 23. libri 6. ad Theotistum et Andream: Praeterea, inquit, benedictionem s. Petri apostoli, clavem a sacratissimo ejus corpore transmisi. Et in epist. 126. libri 7. ad Recharedum regem Visigothorum: Clavem, inquit, parvulam a sacratissimo b. Petri apostoli corpore pro ejus benedictione transmisimus, in qua inest ferrum de catenis ejus inclusum: ut quod collum illius ad martyrium ligaverat, vestrum ab omnibus peccatis solvat. Crucem quoque dedi latori praesentium vobis offerendam, in qua lignum Dominicae crucis inest, et capilli b. Joannis Baptistae: ex qua semper solatium nostri Salvatoris, per intercessionem praecursoris ejus, habeatis. Talem igitur clavem non insigne papale, sed religiosum munus christianissimo principi summus pontifex misit. Nam idcirco Rhegino in chronico anni 796. Ado viennensis in chronico sexta aetate, et Aboas urspergensis, item in chronico ejusdem anni, has ipsas claves, confessionis s. Petri, idest, sepulchri, claves appellant, et pro munere missas a Leone ad Carolum scribunt. Qui etiam auctores in chronico anni 800. simile quoddam donum ab episcopo Hierosolymae ad eundem Carolum transmissum, his verbis tradunt: *Eadem die Zacharias pater cum duobus monachis, uno de monte oliveti, altero de Bethlehem, Romam venit quos episcopus Hierosolymorum ad regem direxit, qui benedictionis caussa claves sepulchri Domini, ac loci Calvariae, claves etiam civitatis cum vexillo detulerunt.* Haec illi. Nec sane dubitari ulla ratione potest, quin fuerint omnia illa religiosa munuscula, non insignia dignitatum. Quare Paulus Aemilius in vita Caroli, pia magis quam magnifica munera esse dixit.

Quod secundo loco addit Illyricus, postulasse Leonem, ut a Carolo mitterentur, qui Romanos eidem Carolo juramento adstringerent, jam supra discussum est in primo capite, ubi ex ipso Illyrico demonstravimus, Leonem a Carolo postulasse, qui Romanos jurejurando adstringeret, non Carolo, sed Leoni; et sane ratio erat magna, cur novo pontifici Leoni novum sacramentum populus praestaret; cur autem Carolo praestaret, nulla erat. Quae cum ita sint, evanuit (credo) illud jam extremae subjectionis indicium, quod ex missis clavibus, et legatis postulatis, qui ad jurandum Romanos adigerent, Illyricus fabricaverat.

At, inquit, *dissidio inter papam et Romanos exorto. utrique Carolum dominum ac judicem appellarunt.* Nusquam ista nomina legi, judicis et domini. Res autem gesta narratur ab Othone frisingensi lib. 5. c. 30. his verbis.

Anno ab incarnatione Domini 799. Leo papa, qui Adriano successerat, in litania majore a Romanis flagitiosissime, ita ut oculi ejus eruti viderentur, tractatur: qui ad regem Carolum veniens, eventum rerum deplorat. Igitur Carolus victoriosissimus, qui jam subjugatis sibi Bajoariis, Aquitanis, Saxonibus, Danis, Nortmannis Britannis. Pannoniis, multisque aliis provinciis. regnum Francorum plurimum dilataverat. dignus qui altius proveheretur. papam ulturus ad urbem tendebat, cui pridie quam urbem intraret, Leo ad duodecimum lapidem occurrit, eumque honorifice suscepit. Mane facto, urbem ingressus, a pontifice ac cuncto populo susceptus, in ecclesiam b. Petri traducitur. Post, septem diebus transactis, rex concione facta, caussam adventus sui exponit. Leo quoque. cui aemuli sui magnum crimen imposuerant, nemine cogente. ex bona conscientia de objecto crimine coram omnibus supra sacrosancta evangelia se purgavit. Haec ille. Ex qua narratione discimus, Carolum Romam venisse, non ut pontificem judicaret, sed ut injuriam illi factam ulcisceretur; et Leonem pontificem non ab aliquo judicatum, sed a se ipso, nemine cogente, jurejurando purgatum. Nec dissentiunt historici caeteri. Sed Rhegino, atque abbas illud etiam addunt, pontificem ad Carolum venientem summo cum honore ab eodem Carolo susceptum; quod utrum vilissimis mancipiis satis conveniat (quales fuisse eo tempore summos pontifices mentitur (Illyricus) Illyricus ipse judex esto.

Jam vero quod in postremis verbis Illyricus habet, adigi nunc a pontificibus imperatores ad jusjurandum, et oscula pedum, Otho Magnus, et Fridericus I. (ut alios praetermittam) nobis etiam tacentibus satis refellunt. Siquidem ille Joanni XII, pontifici jurisjurandi sacramentum, antequam urbem ingrederetur, a nemine coactus, nisi ab ipso jure et aequitate, praestitit; Quod exstat adhuc apud Gratianum can. Tibi Domino Joanni, dist. 63, Iste autem (ut capite superiore ex Krantzio et Radevico demonstravimus) Adrianum IV. humi prostratus sponte sua veneratus est, et Victori IV. quem ipse pontificem in schismate quodammodo fecerat, nemine cogente pedes osculari coram universa Ecclesia non erubuit. Sed de hac objectione satis multa dicta sunt. Pergamus ad caeteras.

Duodecimo: *Ipsa vox translatio eos evidentissime mendacii redarguit. nam si transtulerunt imperium a Graecis ad Francos, sequitur Graecos esse plane privatos imperiali dignitate.* Et infra: *Decretalis, Solitae, clare constantipolitanum regem vocat imperatorem Romanorum.* At haec objectio nulla est. Non enim imperium universum, sed occidentale solum translatum esse dicimus a Graecis ad Francos. Graeci siquidem cum Gothos. Belisario et Narsete ducibus, Italia exegissent, oc-

cidentale imperium orientali iterum adjunxerunt; postea vero, quam a Leone pontifice Carolus Magnus occidentalis imperii jure donatus est, Graecus imperator occidentali imperio caruit, orientale retinuit. Atque ex eo tempore augusti duo pari potestate romanum imperium tenuerunt.

Decimo tertio: *Quacumque omnino parte, aut quasi lacinia quis istam narrationem translationis imperii apprehendit, mox liquido animadvertit esse vanissimum mendacium. Fingunt enim illi Carolum ignorasse papae consilium etc.*

Ista vero est nova forma syllogismi. Constat enim tota argumentatio ex tribus manifestissimis, crassissimisque mendaciis, quae sunt a nobis supra cap. 2. notata et refutata. Vide igitur cap. 2. Mendacia 15. et 16.

Decimoquinto (*nam decimumquartum prae festinatione Illyrico excidisse videtur. nisi forte sit error in numeris*): *Quis*, inquit, *dubitat, si papa, ac Romani sponte, suoque arbitrio imperium a Graecis in Francos transferre tunc potuissent, voluissentque, eos certis firmisque pactionibus, ac conditionibus cum Carolo acturos fuisse, quibus tum sibi, tum etiam aliis regionibus, et hominibus cavissent de certa quadam libertate etc.* An tu ridiculus non es Illyrice, cum pactum de libertate retinenda commemoras, ubi de imperatore ac domino constituendo agitur? Quibus enim, quaeso, iste Caesar imperabit, si omnes homines ac regiones, quae ad illius imperium pertinent, sibi diligenter de libertate conservanda caveant? Sed nimirum magistrum tuum sequutus es Luhterum, qui in lib. de votis monasticis jubet monachos futuros hac forma verborum uti, cum Deo sua vota nuncupant: Voveo paupertatem, castitatem, et obedientiam usque ad mortem libere, ita ut mutare possim quando volo, nec unquam ea vota tenear observare. Audi igitur Illyrice. Si pacta nulla inter Leonem et Carolum intercessissent, mirum videri certe non deberet: dabatur enim imperium virtutibus Caroli, dabatur meritis ejus, necnon patris et avi, quae multa et magna in Ecclesiam romanam exstabant. Veruntamen accesserunt etiam pacta, non quidem, ut tu dicis, de libertate gentium et populorum conservanda, sed de Ecclesia universa, ac potissimum de apostolica sede perpetuo defendenda. Est enim imperator romanus (ut jura passim loquuntur) proprius Ecclesiae catholicae, atque praecipuus advocatus. Porro continetur hoc pactum tum in eo sacramento, quod reges Romanorum pontifici romano praestare solent cum ad coronam accipiendam veniunt: tum etiam in ipsa voce translationi imperii; idcirco enim non novum imperium erectum, sed antiquum translatum ad Germanos dicitur, ut meminerint germani imperatores, non modo jus et potestatem imperandi, sed etiam curam et sollicitudinem Ecclesiae tuendae, Constantini, Theodosii, Martiani, Justini, Tiberii, aliorumque veterum ac piorum Caesarum ad se translatam, quae etiam caussa est, ut aliquando romani pontifices certos imperatores et Ecclesiae communione, et imperii dignitate privarint; quod videlicet adversus inita et jurata pacta, non se illi advocatos, sed hostes Ecclesiae praestitissent. Sed de his satis.

Decimosexto: Verum, inquit, *ut hisce quoque argumentationibus, sententiaeque finem imponamus, hoc unum quaero a pontificiis seductoribus: cum constet Carolum amplius viginti annis ante illam leoninam (pene dixissem vulpinam) papae coronationem totum occidentale imperium occupasse et tenuisse. hoc, inquam, quaero. num jure occupavit, et tenuit, fuitque legitimus ejus monarchiae possessor? Injuste eum occupasse ac tenuisse*: *non audebunt* (*credo*) *dicere*: *Si vero juste occupavit, ac tenuit totum occidentale imperium tot annis ante papatum Leonis, quomodo potuit Leo imperium romanum in eum transtulisse, aut quid tandem ei adjecit?* Sed haec objectio soluta est in sexto capite, ubi ostendimus, Carolum Magnum ante Leonis III. pontificatum, justo bello occupasse ac tenuisse non quidem universum (ut Illyricus dicit) occidentis imperium (nec enim Hispaniam, Africam, Illyricum, Britanniam, Apuliam, Calabriam, Siciliam, aliasque nonnullas occidentalis imperii provincias eo tempore Carolus occupaverat) sed magnam tamen eius partem, idest, Galliam, Germaniam, Pannoniam, atque Italiae partem quandam. Caeterum ea ipsa loca non jure Caesaris, sed partim jure regio, partim jure patritio Carolum possedisse. Id igitur imperii translatio effecit, ut Carolus Magnus illa ipsa, quae jam habebat, non tantum ut rex, aut patritius, sed ut verus imperator et augustus retineret: utque jus haberet ad alias item provincias, quas occidentalis imperii fuisse, atque injuria ab aliis occupatas esse constaret: ut denique nominibus, titulis, honoribus omnibus veterum Caesarum uteretur, atque eo nomine omnes alios reges ac principes, tum ipse, tum ejus successores ac posteri anteirent, etiamsi aliquando contingeret, ut essent alii christiani reges, ipso Caesare longe potentiores. Ac ne id parum fortasse Illyrico videatur, revocet ad memoriam quae de Zenone et Theodorico ipse scripsit. Non modo enim affirmavit, sed etiam multis testibus asserere conatus est, Theodoricum Gothum, Zenonis imperatoris beneficio. occidentale imperium accepisse, cui si nunc objiciamus, Theodoricum ne uno quidem milite, aut obolo a Zenone adjutum, sua tantum ac suorum virtute, multis exantlatis laboribus, multoque sanguine effuso Italiae possessionem adeptum, nihil aliud inveniet quod respondeat, nisi ideo vere Theodoricum a Zenone imperium (vel regnum potius Italiae) accepisse, quod ab eo, jus, titulum, dignitatem ac potestatem regiam accepisset.

LIBER SECUNDUS

S U M M A

Imperium romanum de gente Francorum ad gentem Saxonum summi pontificis auctoritate transisse.

CAPUT PRIMUM

Successionem explicat Caroli Magni.

Sequitur altera Controversia apud Illyricum de translatione imperii a Francis ad Saxones; quam translationem Illyricus non modo, non auctore romano pontifice, sed etiam eo invito factam esse contendit. Sed ut res tota facilius perspiciatur, historia successionis imperatorum a Carolo usque ad Othonem paulo altius repetenda erit. Igitur Carolus Magnus a Leone III. pontifice Romae anno 800. coronatus, successorem habuit Ludovicum filium, quem Stephanus IV. alias V. papa Reims in Gallia coronavit anno 815. teste Othone frisingensi lib. 5. cap. 33. Ludovico Lotharius filius successit, quem Paschalis papa Romae coronavit anno 822. eodem teste Othone lib. 5. c. 34. Lothario successit filius Ludovicus, quem Sergius papa II. Romae coronavit anno 844. teste Adone viennensi in chronico 6. aetate. Ludovico Carolus Calvus successit, qui hujus Ludovici patruus erat, Lotharii videlicet frater ex patre Ludovico seniore: coronavit autem Carolum Calvum Romae Joannes VIII. anno 874. teste Rheginone lib. 2. chronici. Carolo Calvo Ludovicus Balbus filius successit anno 877. teste Rheginone ibidem? coronavit autem eum idem Joannes papa VIII. teste Onuphrio in additione ad Platinam in vità ejusdem pontificis Joannis. Ludovico Balbo successit Carolus Crassus Ludovici regis Germaniae filius, qui Ludovicus Caroli Magni ex Ludovico filio nepos erat. Coronavit eum idem Joannes VIII. Romae anno 878. teste Othone frisingensi lib. 6. cap. 8. Carolo Crasso Arnulphus successit, quem papa Formosus coronavit Romae anno 896. teste Rheginone in chronico. Fuit autem Arnulphus Carolomanni filius, Ludovici regis Germaniae nepos. Arnulpho successit filius Ludovicus, Ludovico Chunradus, Arnulphi ex alio Chunrado nepos. Atque hic series desiit Caroli Magni, et gentis Francorum, ut ex Abbate urspergensi in chronico anni 914. cognosci potest. Chunrado successit Henricus I. ex gente Saxonum, cognomento Auceps. Nam etsi is Henricus nepos erat Arnulphi imperatoris ex filia, ut Albertus Krantzius demonstrat lib. 2. Saxoniae cap. 33. tamen ex patre non Francus erat, sed Saxo. Porro nullus horum trium coronam imperialem habuit, ut historici omnes testantur. Henrico autem filius Otho successit, quem Joannes papa XII. Romae, ut infra demonstrabimus, coronavit.

Quaestio igitur est, coeperit ne Saxonum imperium in Henrico, an in Othone, et quidem in Henrico coepisse, Illyricus totis viribus contendit: siquidem inde rectissime deduci putat, invito romano pontifice saxonicum imperium constitutum: quoniam is Henricus nec Romam ad pontificem venit, nec ab eo unctionem, vel coronationem ullam postulavit. Ego vero imperatorem primum ex gente Saxonum Othonem Magnum fuisse, eumque a romano pontifice imperium accepisse, nullo negotio demonstrari posse censeo.

CAPUT II.

Othonem I. non autem Henricum, aut Chunradum imperatorem primum ex gente Saxonum fuisse demonstrat.

Primum igitur, Henricum patrem Othonis, regem tantum, non imperatorem fuisse, testis est ipse idem Henricus, qui regio nomine contentus, insignia appellationesque caeteras, necnon unctionem et coronationem sponte recusavit, ut custos imperii potius, quam imperator dici possit. Vitichindus, qui hujus Henrici tempore vixit, lib. 1. gestorum Saxonicorum, de hoc ipso Henrico ita loquitur: *Cum ei offerretur unctio cum diademate a summo pontifice. qui eo tempore Herigerus erat, non sprevit, nec tamen suscepit. satis, inquiens, mihi est, ut prae meis majoribus rex dicar et designer, divina annuente gratia ac vestra pietate. Penes meliores vero nobis unctio et diadema sit. tanto honore nos indignos arbitramur.* Haec Vitichindus, quem sequutus Abbas urspesgensis in chronico anni 920. Henricus, inquit, renuit diadema et unctionem, solo nomine regis contentus. Albertus Krantzius lib. 3. Saxoniae cap. 2. Henricus, inquit, dux Saxoniae, primus ex ea familia ad romani regni culmen ascendit, quod ea domus per aliquot continuata saecula perseveranter servavit, ut in contextu docebimus, cui, si in Italiam praedecessorum more venire dignaretur, diadema cum consecratione ad imperatoriam dignitatem Joannes ejus nominis X. summus pontifex repromisit. Henricus autem satis sibi videri respondit, quod primus ad regni culmen immeritus pervenisset, diadema imperii majoribus debitum: se nihil ambire supra id quod accepisset, etiam si majora, quam obire posset, sustollentem onera. Habemus igitur in primis Henrici ipsius ingenuum, planeque germanicum testimonium.

Sed accedant secundo loco sequentium principum, ejusdem nominis testimonia. Nam (ut Onuphrius Panuinus testatur in lib. de Comitiis imperatoris) s. Henricus Chunradus, et tres alii Henrici, qui post Othonem III. imperarunt, in diplomatibus suis ita nomina sua inscribunt, ut nullo loco Chunradum et Henricum, qui ante Othones regna-

runt, inter imperatores habuisse videantur, non enim se scribunt Chunradum II. et Henricos II. III. IV. V. sed Chunradum I. et Henricos I. II. III. et IV. quibus etiam numerorum notis distingui sepulchra Chunradi, et posteriorum trium Henricorum, quae adhuc Spirae exstant, idem Onuphrius testis est. Ut jam non levis temeritas eorum esse videatur, qui contra ipsa imperatorum diplomata, et literas, in monumentis ante tot annorum centurias incisas, Chunradum I. et Henricum I. Secundos; necnon Henricum II. III. et III. IV. et IV. V. appellandos esse contendunt. De Ludovicis autem res adeo manifesta est, ut non possit Illyricus Ludovicum, Arnulphi imperatoris filium, qui corona caruit, inter imperatores numerare, quin sibi ipse repugnet. Nam si is Ludovicus imperator fuit, necesse est quartus fuerit; tres enim ante ipsum Ludovici praecesserant, senior, junior et Balbus? At si quartus est Arnulphi filius, qua ratione Lodovicus Bavarus et se ipse quartum, non quintum, in omnibus suis diplomatibus vocat; et quartus, ab omnibus auctoribus; et ab ipso Illyrico in hoc lib. de translatione imperii, aliquoties appellatur? Quod si Ludovicus ille e numero imperatorum eximitur, quia corona et unctione apostolica caruit, licet alioqui de stirpe Caroli, et filius imperatoris fuerit: quanto magis Henricus Saxo ex imperatorum numero eximendus erit, qui nihil horum habuit et coronam ac dignitatem imperatoriam recusavit?

Accedant postremo testimonia etiam veterum gravissimorumque historicorum. Lambertus Schaphnaburgensis in historia Germanica: Anno, inquit, 1024. Henricus primus rex: II rex imperator obiit. Ubi vides, lector, Lamberti historici gravissimi, et Germani, et qui illo ipso saeculo floruit, judicio, Henricum I. regem tantum: secundum autem, regem imperatorem fuisse. Rhegino et Sigebertus non dissentiunt a Lamberto: siquidem tres illos reges, Ludovicum, qui coronam imperii a romano pontifice non habuerunt, numquam imperatores, sed perpetuo reges vocant, cum tamen praecedentes et sequentes reges, qui a romano pontifice coronati fuere, imperatores semper appellent. Otho frisingensis pluribus in locis sententiam nostram aperte confirmat. Sed antequam verba illius ponam, operaepretium esse duxi lectorem praemonere quod Otho frisingensis scribit, et saepe repetit, virtute Othonis I. imperium transisse ad Francos orientales, non sic esse accipiendum, quasi Otho I. sine pont. max. auctoritate imperium obtinuerit; id enim paulo post apertissimis argumentis refutabitur. Id igitur solum Otho frisingensis significare voluit, in Othone I. translationem factam esse romani imperii ab occidentalibus Francis ad orientales; ejus autem translationis caussam fuisse virtutem ejusdem Othonis, qui et a pontifice summo promotionem ad eam dignitatem facile promeruit, et armis hostes imperii fortissime domuit. Ille igitur sic loquitur lib. 6. hist cap. 17. Ex hoc, inquit, quidam post Francorum regnum supputant Teutonicorum. Unde filium Othonem in decretis pontificum, Leonem papam, primum regem Teutonicorum vocasse dicunt. Nam iste, de quo agimus, Henricus, oblatam sibi a summo pontifice dignitatem renuisse perhibetur. Et infra, Otho, inquit, qui imperium a Longobardis usurpatum deduxit ad Teutonicos orientales Francos, forsam dictus est primus rex Teutonicorum, non quod primus apud Teutonicos regnaverit, sed quod primus post eos quia Carolo Carolingi, sicut a Meroveo Merovingi, dicti sunt, ex alio, idest, Saxonum sanguine natus, imperium ad Teutonicos Francos revocaverit. Et cap. 22. ubi narravit coronationem Othonis Romae celebratam, ita subjungit: Ex hinc regnum Romanorum post Francos et Longobardos ad Teutonicos, vel, ut aliis videtur, iterum ad Francos, unde quodammodo elapsum fuerat, translatum est. Et c. 24. Hic, inquit, est Otho, qui post multas victorias Graecos quoque in Apulia et Calabria superavit, ac imperium Romanorum virtute sua ad Francos orientales reduxit. Et paulo ante: Vide, inquit, regnum Teutonicum cum regno Francorum affine et quodammodo cognatum principium habere. Ibi primum Carolus (Martellus) sine regis nomine honorem regis gerebat: hic Magnus Otho Saxonum dux (Othonis imperatoris avus) regibus adhuc ex stirpe Caroli manentibus, regni summam administrabat. Illius filius Pipinus non solum re, sed etiam nomine rex coepit esse, et dici, hujus simili modo filius Henricus regis nomine meruit honorari. Illius filius Carolus Magnus non solum regnum, sed etiam imperium capto Desiderio primus obtinuit ex Francis. Istius filius Otho Magnus post multos triumphos, primus ex Teutonicis post Carolos capto Berengario Romanis imperavit. Haec ille.

Neque ab hoc numero veterum historicorum separandus est Luithprandus Diaconus his omnibus antiquior. Siquidem ipse lib. 6. cap. 6. cum Othonem I. ante coronationem imperialem piissimum regem tantum; deinde autem etiam imperatorem augustum fuisse dicat; manifeste significat, Henricum Othonis patrem, qui coronatus numquam fuit, imperatorem numquam fuisse. Philippus Bergomensis lib. 11. supplementi chronicorum, aperte docet, a Ludovico, Arnulphi filio, usque ad Othonem I. non fuisse in Germania imperatores, sed reges dumtaxat. Deinde lib. 12. addit in Othone I. imperium Germanis iterum restitutum. Lupoldus quoque in lib. de juribus imperii cap. 2. et 3. ut ipse Illyricus citat pag. 103. Othonem imperatorem primum ex gente Saxonum facit.

Addamus si placet etiam testimonium Cuspiniani, quoniam eo auctore Illyricus mirifice delectari videtur. Othonem (inquit Joannes Cuspinianus in vita ejusdem Othonis) plerique scriptores primum Germanorum imperatorem numerant, qui imperium, a justa sobole, agnationeque Caroli Magni ablatum, primus hic Otho justus princeps, vir belli pacisque insignis, recuperavit pontificis maximi auctoritate. Habemus igitur testimoniis historicorum, principum, et ipsius Henrici patris Othonis, non Henricum patrem, sed Othonem filium imperatorem primum ex gente Saxonum fuisse: quod etiam cognomen Magni satis aperte significare videtur. Nam propterea inter omnes imperatores occidentis, soli Carolus et Otho Magni cognomen invenerunt,

quod ille ad Francos, iste ad Saxones, imperii romani decus attulerit.

CAPUT III.

Eundem Othonem a summo pontifice Joanne XII. ad imperium provectum ostendit.

Jam vero demonstrandum superest, hunc ipsum Othonem a pontifice romano ad imperium vocatum, provectumque fuisse. Id vero historici omnes una voce tradunt, atque ut a posterioribus sursum versus ascendamus. Cuspinianum modo dicentem audivimus, ab Othone quidem recuperatum imperium, sed pontificis maximi auctoritate. Albertus Krantzius lib. 4. Saxoniae cap. 9. Cum appropinquaret, inquit, urbi, insigni pompa a Romanis est introductus, et imperii coronam cum consecratione, et imperatorio honore suscepit.

Joannes Nauclerus in chronographia sua, generat. 33. Otho, inquit, a Joanne papa Augustus vocatur et ordinatur, unctione imperiali ac benedictione sublimatus. Idem quoque docent Blondus lib. 3. decad. 2. Platina in vita Joannis XII. quem ipse tamen 13. vocat Philippus Bergomensis lib. 12. Supplementi; et Jacobus Wymphelingius in epitome rerum germanicarum. cap. 18. Sigebertus in chronico: Anno, inquit, 963. Otho I. a Joanne papa coronatur. Lambertus Schaphnaburgensis in historia germanica: Otho rex, inquit, perrexit Romam; eumque Joannes papa gratanter suscipiens, honorifice super cathedram augustalem posuit, et benedictione atque consecratione sua imperatorem fecit. Otho frisingensis lib. 6. cap. 22. Otho, inquit, gloriosus rex a Papia usque ad urbem progrediens, honorifice a summo pontifice Joanne, ac toto populo susceptus, applaudentibus cunctis, imperatoris et augusti nomen sortitur.

Abbas urspergensis in chronico: Ipse, inquit, Romam veniens mirifico apparatu susceptus, et ab eodem apostolico Joanne imperiali unctione et benedictione sublimatus, imperator et augustus est appellatus.

Marianus Scotus in chronico: Otho rex, inquit, Romam veniens, imperator efficitur a Joanne papa.

Rhegino abbas lib. 2. chronici: Rex, inquit, Otho Romae favorabiliter susceptus, acclamatione totius rom. populi et clerici, ab apostolico Joanne imperator et augustus vocatur et ordinatur.

Luithprandus Diaconus ticinensis, qui tempore ipsius Othonis floruit, lib. 6. de rebus per Europam gestis cap. 6. Romam, inquit, veniens (Otho I.) miro ornatu, miroque apparatu susceptus, ab eodem summo pontifice, et universali papa, Joanne unctionem suscepit imperii.

CAPUT IV.

Objectiones Illyrici diluit.

Videamus nunc quid pro sententia sua Illyricus adferat, quamquam valde suspicor fore ut mendacia potius, quam argumenta nobis refellenda sint. Sic igitur incipit pag. 64. *Indicatum est, quosmodo imperii possessio, et dignitas pervenerit a Graecis ad Carolum Francum, aut Germanum.* Et infra: *Porro quomodo a Francis, ad reliquos Germanos pervenerit, nunc indicandum est. Nam hic quoque papae adulatores, ut ubique mendaciis omnia conspurcant ac corrumpunt.* Videlicet Illyrico magna religio est mentiri, idcirco confidenter alios mendacii reprehendit. Sed quam vere id faciat, testantur quae supra diximus, et quae continuo Illyricus ipse subjungit. Sic enim pergit: *Dicunt enim illi, quod deficiente virtute stirpis Carolinae, cardinales scripserint ad Othonem I. eumque creaverint imperatorem. Quod tamen nullis certis documentis probare possunt.* At non hoc dicunt scriptores, qui sunt alicujus nominis apud catholicos, quos tu falso papae adulatores vocas; plerique enim Othonem I. a romano pontifice Joanne XII. imperatorem creatum esse tradunt, non a cardinalibus. Testimonia paulo ante citata sunt. Atque ut verum fatear, nullam omnino auctorem me legisse memini, qui a cardinalibus imperium Othoni delatum scripserit. Scripserunt quidem cardinales duo ad Othonem imperatorem quaedam adversus Joannem pontificem, sed posteaquam idem Otho ab eodem Joanne imperator fuerat appellatus et coronatus, ut Illyricus ipse testatur in historia Magdeburgensi cent. 10. cap. 10. col. 535. Itaque literae illae cardinalium nihil omnino ad rem praesentem faciunt. Pergit Illyricus: *Vera autem historia illius translationis exstat prolixe apud Nauclerum et Cuspinianum. Ex qua narratione liquido patet, non potestate aut voluntate papae factam esse.* Id vero quam impudens est mendacium! Cuspinianus enim (ut paulo ante citavimus) in vita Othonis ita loquitur: Imperium a justa sobole, agnationeque Caroli Magni ablatum, primus hic Otho justus princeps, vir belli pacisque insignis recuperavit, pontificis maximi auctoritate.

Quid hic dicis Illyrice? Liquidone patet ex his verbis imperium translatum ad Germanos sine pontificis voluntate et potestate, an te potius egregie esse mentitum? Porro Nauclerus, etsi zelo patriae (ut ipse fatetur) conatur asserere Henricum patrem Othonis imperatorem, vel certe regem Romanorum fuisse, non tamen sine voluntate romani pontificis fuisse docet (ut Illyricus noster mentitur); quin potius sententiam suam Nauclerus ex decretis pontificum adstruere conatur: nimirum profert cap. *Venerabilem*, de electione; et Clementinam, romani principes, de jurejurando; ubi legimus, imperium romanum auctoritate sedis apostolicae translatum a Graecis ad Germanos in persona Caroli Magni, ex quibus decretis Nauclerus colligit, Henricum, et ejus praedecessores Conradum et Ludovicum, imperatores fuisse, quia romani pontifices, qui imperium transtulerunt, apud Germanos, non apud Gallos, aut Italos illud esse voluerunt.

Sed haec ejus argumentatio, nec apud Illyricum, nec apud nos ullius momenti est. Neque enim Illyricus admittit, pontificis auctoritate ad Germanos imperium esse translatum, licet pro sua constantia Nauclerum, qui illud docet, passim pro se testem

adducat. Nos autem fatemur quidem, vel potius asserimus et defendimus, translationem imperii auctore pontifice factam esse: non tamen inde recte posse colligi arbitramur, Ludovicum, Conradum et Henricum, qui corona imperii caruere, imperatores Romanorum fuisse,nisi forte designatos;quemadmodum olim Caesares dicebantur, qui Augusti futuri erant, licet nondum essent re ipsa. Si quidem illi ipsi textus, quos Nauclerus citat, aperte docent, Germaniae principes potestatem habere eligendi regem, in imperatorem postmodum a pontifice promovendum. Quare tres illi,qui a principibus electi ad regnum,non autem a pontifice ad imperium promoti fuere, reges dumtaxat, non imperatores, secundum ea capitula dici possunt.

Addit postea Nauclerus, Henricum patrem Othonis ideo verum imperatorem habendum, quod a summo pontifice imperator habitus videatur, cum exstet apud Gratianum dist. 63. constitutio primi Henrici, et primi Othonis cum romanis pontificibus. Sed hoc totum ut adversus Illyricum mirifice pugnat.ita nobis parum omnino nocet.Nam etiamsi in ea constitutione nominetur primo loco Henricus, non tamen necesse est eum Henricum illum esse qui Othonem praecessit; immo vero probabilissimum est, illum esse, qui Othonem III. sequutus est. Is enim vere primus Henricus imperator fuit, et magnam cum romanis pontificibus amicitiam habuit. Cur autem ante Othonem nominetur caussa esse videtur, quod ejus constitutio, notior et recentior esset. Adde quod in ea constitutione nulla imperii mentio fit, nec Henricus ille primus imperator nominatur: quare ad caussam nostram non facit, quis ille Henricus fuerit.

Pergit Illyricus: *Nam quod attinet ad illam scriptionem cardinalium ad Othonem.ea fuit nihil aliud, quam accusatio Joannis XII. hominis impurissimi.ac petitio. ut deposito eo. alium meliorem episcopum aut papam, in ejus locum sufficeret; Quod etiam Otho I. strenue effectum dedit. Nam tunc, et olim per omnem vetustatem erat juris et auctoritatis caesareae, impuros papas castigare.Historia habetur prolixe apud Luithprandum ticinensem, historicum fide dignissimum. Veritas hujus sententiae, et falsitas Papisticae, etiam ex eo elucescit, quia si vere de creatione novi imperatoris actum fuisset, eaque (ut isti volunt) juris,ac potestatis pontificiae fuisset, non cardinales aliquot.sed ipsemet papa de ea scripsisset, eamque peregisset.* An igitur si ex ipso Luithprando demonstravero, non cardinales, sed papam ad Othonem scripsisse, et eundem Othonem imperatorem creasse, non continuo fabula illa de cardinalium literis,et querimonia evanescet; et luce clarius apparebit, veram esse sententiam nostram,Illyrico teste,et ipsum eundem Illyricum, qui nos ad Luithprandum remisit. suo se gladio jugulasse? Haec igitur sunt verba Luithprandi lib. 6. de rebus per Europam gestis cap. 6. *Joannes summus pontifex, et universalis papa, legatos S. R. E. Joannem videlicet cardinalem diaconum, et Aronem Scriniarium serenissimo atque piissimo tunc regi, nunc augusto caesari Othoni destinavit, suppliciter literis, et regum signis orans, quatenus pro Dei amore, sanctorumque apostolorum Petri et Pauli, quos delictorum suorum cuperet esse remissores, se sibique commissam sanctam romanam Ecclesiam, ex illorum (Berengarii et Alberti) faucibus liberaret, ac saluti et libertati pristinae restitueret.* Haec ille;qui etiam paulo post subjungit, quod supra citavimus, Othonem literis papae acceptis, mox in Italiam venisse, atque ab eodem papa imperialem coronam, et augusti nomen et dignitatem accepisse. Neque vero Luithprandus solus (quamquam is etiam solus sufficeret, cum et res gestas sui temporis scripserit, et Illyrico teste historicus fide dignissimus fuerit) sed etiam alii gravissimi scriptores,non cardinalium, sed pontificis maximi literis Othonem regem ad urbem vocatum, et ab eodem pontifice imperatorem creatum scribunt. Abbas urspergensis in chronico anni 962.Otho, inquit,rogatu Joannis papae, et querimonia multorum de Berengario et filio proclamantium, Romam tendit; ubique imperator ab eodem papa factus Berengarium capit. Otho frisingensis lib. 6. hist. cap. 21. Joannes, inquit, Diaconus, et Azo Scriniarius, ab apostolica sede missi, ad regem (Othonem) veniunt, tam de tyrannide Berengarii querimoniam facientes,quam ipsum ad defensionem sanctae romanae Ecclesiae, ac totius Italiae invitantes. Capite vero sequenti describit idem auctor Othonis coronationem a romano pontifice factam.

Sed ut videas, lector, non solum impudentiam, sed etiam inconstantiam et levitatem Illyrici, legito historiam ejus ecclesiasticam, cent. 10. cap. 10. col. 535. ibi siquidem omnia reperies,quae nos accersitis hinc inde testimoniis confirmare nitimur. *Ipse Joannes*, inquit Illyricus, *Othonem imperatorem tum suo, tum Romanorum nomine, missis ad eum legatis, ad Berengarii tyrannidem avertendam, in Italiam denuo accersivit.* Et infra: *Imperator externo rerum statu aliquo modo in Italia pacato, Romam adiit, ac praestito prius Romanis juramento, de suo erga urbem et Ecclesiam indefesso studio.intra moenia receptus est. A pontifice autem, totoque populo honorifice excipitur.ac paulo post imperii diademate una cum filio, septem vix annorum, accepto. insuper Germaniae Pannoniaeque titulo, publico et solemni ritu, in b. Petri basilica ante altare a Joanne ornatur.* Haec ille. Ex his igitur testimoniis, et iis quae paulo ante citavimus de coronatione Othonis, manifestissime colligitur, ipso etiam teste Illyrico, inde elucere veritatem sententiae nostrae, unde ipse falsitatem ejusdem nostrae sententiae elucere arbitrabatur.

Sed enim aliud quoque mendacium in verbis Illyrici supra citatis inest, quod non est ulla ratione praetereundum. Quod enim Illyricus ait, ab Othone Joannem pontificem se abdicare coactum; et olim, ac per omnem vetustatem juris et potestatis imperatoriae fuisse, pontifices castigare, mendacium est impudentissimum. Siquidem omissis primis illis pontificibus. sanctissimisque martyribus Petro, Lino, Cleto, Clemente, et caeteris ferme ad

Silvestrum usque, quos ab ethnicis iniquissime caesos Illyricus etiam confitetur, necnon paucis quibusdam, quos ab haereticis principibus fidei caussa injuste vexatos constat, quales fuere Liberius, Felix II. Joannes Sylverius et Martinus, caeteri omnes usque ad Joannem XII. ab imperatoribus christianis religiose (ut par erat) observati, summisque honoribus semper affecti sunt. Nec poterit Illyricus ullum scriptorem testem producere, quemadmodum nec producit, aut in lib. de translatione imperii, aut in historia Magdeburgensi, qui contrarium scripserit Quanta igitur impudentia est, affirmare, per omnem vetustatem juris Caesarei fuisse, castigare pontifices; cum totius vetustatis exempla contrarium clament? Sed nec Joannem XII. Otho deposuit, ut Illyricus jactat: neque enim id sibi arrogare ausus est plus princeps, quod ei vel invito Illyricus obtrudit. Nam ut scribit Luithprandus lib. 6. cap. 6. et 7. et ex Luithprando Illyricus ipse centur. 10. cap. 9. col. 434. et seq. Otho imperator cum Joannem pontificem multorum criminum reum fieri videret, non ausus ipse judicem judicis sui se facere, synodum episcoporum Romae coëgit, atque eidem synodo caussae cognitionem permisit. Haec enim sunt verba Othonis in synodo apud Luithprandum. Quid super hoc sancta synodus decernat, edicat. Quin etiam in eodem lib. duas epistolas Othonis ad Joannem Luithprandus refert, quibus Otho imperator Joannem pontificem honorifice admodum appellat, neque illi imperat, sed eum rogat, ut ad synodum veniat; hoc autem est initium epistolae prioris.

Summo pontifici et universali papae domino Joanni, Otho divinae respectu clementiae imperator augustus, cum archiepiscopis Liguriae, Tusciae, Saxoniae, Franciae, in domino salutem. Romam ob servitium Dei venientes, dum filios vestros, romanos scilicet episcopos, cardinales, presbyteros, diaconos, et universam plebem de vestra absentia percunctaremur, et quid caussae esset, quod nos Ecclesiae vestrae, vestrique defensores videre noluissetis: talia de vobis tamque obscoena protulerunt, ut si de histrionibus dicerentur, vobis verecundiam ingererent. Quae ne magnitudinem vestram omnia lateant, quaedam vobis sub brevitate describimus. Et infra: *Oramus itaque paternitatem vestram obnixe, venire atque ex his omnibus vos purgare non dissimuletis.*

Nec illud hoc loco praetermittendum est, ne ipsi quidem concilio licuisse in summum pontificem sententiam dicere; semper enim haec vox omnium veterum synodorum fuit; primam sedem (extra caussam haeresis) a nemine judicari posse. Ac licet mirandum non sit, Othonem imperatorem, qui synodo interfuerat, minus peritum fuisse rerum ecclesiasticarum, ipsi tamen synodo nullo modo ignosci potest. Siquidem ea synodus (ut est apud Luithprandum loco notato) non solum sine ullo exemplo antiquitatis episcopum primae sedis judicare ausa est, sed etiam illius excommunicationem contempsit, eo praetextu quod malus episcopus nec ligare possit, nec solvere. Quem esse manifestum errorem, ne Illyricus quidem negaret. Quare non immerito Otho frisingensis lib. 6. cap. 23. modeste Othonem imperatorem, atque ejus synodum reprehendit; sed de his satis.

Pergit hinc Illyricus, et fuse admodum, sed praeter rem, ac solum ut librum suum paulo grandiorem faceret, historiam recitat electionis Conradi et Henrici, qui Othonem Magnum proxime praecesserunt, ex Nauclero, Cuspiniano, Vitichindo, Luithprando, Othone frisingensi, Abbate urspergensi et Rheginone. Ac demum non sine insigni mendacio ita concludit: *En audis plurimos, fideque dignissimos, historicos uno ore testari, imperium a Francorum regibus ad reliquos Germanos, non per papas, aut etiam de consilio aut consensu paparum, quin potius contra eorum voluntatem, qui id suis italis asserere conabantur, quos italicos pseudoimperatorculos octo Onuphrius nominat; sed voluntaria electione ac cessione Gallicorum regum et libera electione principum translatum esse.* Sed non recte dixi, insigni mendacio hanc Illyrici vel narrationem, vel disputationem esse conclusam: non enim unum tantum, sed quatuor insignia mendacia hac brevi sententia continentur.

Primum enim ex tot historicis nullus affirmat (Cuspiniano et Nauclero omnium recentissimis exceptis) imperium translatum a Francis ad Germanos in electione Conradi, aut Henrici, de quibus Illyricus loquitur. Solum enim scribunt illi, a Francis, atque Saxonibus electos reges Conradum, atque Henricum; de imperii translatione nihil dicunt. Nos autem contra demonstravimus, neutrum illorum imperatorem Romanorum fuisse, nisi forte designatum tantum, ut Cuspinianus et Nauclerus dicere videntur. Cujus rei lectoris cujuslibet, modo sani, appello judicium.

Deinde nullus eorum scriptorum, quos Illyricus testes producit, contra voluntatem summi pontificis imperium ad Saxones translatum scribit. Nam cum de Conrado et Henrico (regibus) scriptores notati narrant, nullam summi pontificis mentionem faciunt, uno excepto Nauclero: cum autem ad Othonem imperatorem veniunt, omnes uno ore testantur, eum a summo pontifice Joan. XII. imperatorem creatum et coronatum.

Quod autem Nauclerus dicit: Romanos pontifices temporibus Conradi et Henrici, longobardos, sive italicos principes quosdam ad imperium admisisse: non significat invito pontifice Conrandum et Henricum reges electos, et caesares designatos; sed id tantum significat, cum reges Germaniae ad coronam imperii, et Italiae possessionem capiendam venire, aut non possent, aut non vellent, duces Longobardorum sibi regnum Italiae vindicasse, et coronam imperii a summis pontificibus extorsisse. Verumtamen promptum etiam tum fuisse pontificem ad germanos principes coronandos, si ii ad urbem accedere voluissent, dubium esse non potest; cum ex Rheginone constet, a papa Formoso, anno 894. Lambertum Longobardum Italiae regem et imperatorem dictum: et deinde tamen anno 896. Arnulphum Germaniae regem Romam venientem,

summo favore exceptum, atque ab eodem pontifice imperii corona donatum.

Jam vero quod addit Illyricus imperatores italicos, qui, regnantibus in Germania Ludovico, Conrado et Henrico, in Italia imperarunt, ab Onuphrio pseudoimperatorculos nominari, ipsi Onuphrio manifeste repugnat. Siquidem Onuphrius in libris de principibus romanis honorifice admodum loquitur de imperiis Vidonis, Lamberti, Ludovici et Berengarii, quos et imperatores atque augustos passim vocat, et a romanis pontificibus coronatos fuisse demonstrat. In lib. vero de fastis et triumphis romanis, Berengarii et Alberti regum Italiae meminit; Vidonis, Lamberti et Ludovici non meminit, neque usquam in eo lib. ullos pseudoimperatorculos vocat. In libro autem de comitiis imperatoriis graviter invehitur in eos, qui (ut Illyricus facit) omnes Germaniae reges, imperatores Romanorum appellandos censent, etiamsi imperii a romano pontifice non acceperint.

Non possum, inquit, *non vehementer mirari et reprehendere aliquot recentiorum germanicarum rerum scriptorum audaciam (ne dicam temeritatem) qui undique clamant, Italos omnes et praesertim Romanos male agere, rem indignam facere, quod non omnes Germaniae reges, imperatores appellant, neque omnium ipsorum ratio habeatur in eis numerorum notis, quibus distinguuntur inter se ii principes, qui idem nomen habent. Nam volunt omnes Germaniae reges, quamvis a romanis pontificibus inaugurati non fuerint, imperatores et augustos appellari.* Haec ille; qui eodem in loco ex ipsorum imperatorum diplomatibus ostendit, Conradum et Henricum, qui Othonem Magnum praecesserunt, inter imperatores habitos non fuisse. Quid, quod Illyricus si sibi constare velit, longobardos illos imperatores nulla ratione contemnere, aut pseudoimperatores appellare potest? Eo siquidem belli jure illi imperium Italiae sibi vindicarunt, ac Germaniae regibus eripuerunt, quo ipse docet, a Carolo Magno Longobardis et Graecis quondam ereptum, atque ad Francorum regnum adjunctum fuisse. Huc accedit quod Otho Magnus, jam imperator factus, in privilegio quod episcopo Patavii Goslino dedit, quodque exstat apud Carolum Sigonium lib. 7. de regno Italiae, Berengarium imperatorem ac praedecessorem suum appellat. Cujus Othonis judicium merito apud omnes, maxime apud Illyricum, magnum momentum habere debet.

Postremum, idque clarissimum in Illyrici narratione mendacium est, imperium Romanum translatum esse a Francis ad Saxones voluntaria electione, ac cessione Gallicorum regum. Id enim in primis nullus omnino auctor ex iis, quos citavit Illyricus, prodidit: deinde contrarium ex historicis omnibus manifeste colligitur, cum satis constet inter eos qui Italiae regnum occuparunt, ac de imperio toto eo tempore cum Berengariis, Vidone et Lamberto contenderunt, fuisse Rodulphum Burgundionem Galliae regem post Carolum Simplicem; necnon Ludovicum regem provinciae; item Gallum atque Hugonem regem Arelatensium et Lotharium ejus filium. Quocirca, ut mentitur apertissime Illyricus; ita verum est quod scribit Nauclerus gener. 31. post Arnulphum imperatorem magnam fuisse inter Italos, Longobardos, Germanos, seu Francos orientales, et Francos occidentales, seu Gallos, de possessione imperii concertationem.

LIBER TERTIUS

SUMMA

Septem electores imperii a romano pontifice constitutos

CAPUT PRIMUM

Electores ante Gregorii X. pontificis, et Friderici II. imperatoris tempora designatos.

Postrema restat quaestio de septem electoribus, quam Illyricus fusissime persequitur a pagina 89 usque ad 138. et quoniam tres auctorum sententias de hac ipsa quaestione fuisse video; quarum una Gregorio V. romano pontifici, altera Gregorio X. item romano pontifici, postrema Othoni III. imperatori institutionem hanc septemvirorum principum adscribit, ut primam sententiam, quae verissima est, corroboremus, duas posteriores confutare pro viribus aggrediemur.

Principio igitur Joannes Aventinus primus est, (quod sciam) qui communi et multorum auctorum sententiis trito itinere praetemisso, novam quandam semitam aperuit. Is enim lib. 5. annalium Bojorum pag. 510. de septem electoribus loquens: Ego inquit, illos demum post fata Friderici II. institutos, et a Gregorio X. confirmatos esse compertum habeo.

Aventinum sequutus est Onuphrius Panuinus in lib. de comitiis imperatoriis. Tametsi enim ignorare se dicit, quando, et a quo septem electorum institutio manavit, affirmat tamen, se certo comperisse, incidisse eam in illud tempus, quod inter mortem Friderici II. et creationem Rodulphi imperatoris intercessit. Illud etiam addit probabile videri, illam institutionem Gregorii X. auctoritate in oecumenico concilio lugdunensi factam esse. Quae sententia praesenti caussae nostrae nihil officit (quid enim nostra interest V. ne, an X. Gregorius is pontifex fuerit, qui electores instituit, modo pontifex aliquis instituerit?) Verum tamen falsa est, atque adeo perspicue falsa, ut Aventini et Onuphrii temeritas nulla ratione excusari queat. Siquidem Aventinus (ut paulo ante audivimus) compertum sibi esse dicit, post fata Friderici II. septemviros institutos; Onuphrius autem in lib. de comitiis imperatoriis, haec verba scribere ausus est. Itaque cum nullus nec germanus, nec italus, nec cujusvis gentis auctor, qui tamen ante Friderici obitum vixerit, vel verbum quidem de hac re faciat, profecto necesse est, ut longo tempore post Othonis tempus hoc institutum fuerit.

Videamus igitur, an reperire possimus auctorem, qui ante obitum Friderici II. vixerit, et electorum imperii meminerit. Martinus Polonus poenitentiarius fuit Inncentii papae IV. ut Onuphrius testatur in additione ad Platinam, ubi fabulam Joannis VIII. foeminae refellit. Vixit igitur idem Martinus, Onuphrio teste, ante obitum Friderici II. Nam cum Innocentius papa ante Fridericum obierit, ut idem Martinus scribit in vita ejusdem Innocentii, non potuit certe Martinus Innocentii poenitentiarius esse, nisi ante obitum Friderici vixerit. Neque multum refert quod Onuphrius Fridericum annis quatuor ante Innocentium obiisse scripsit. Nam ne sic quidem potuit Martinus poenitentiarium apud Innocentium agere nisi multos annos aetatis exegerit ante obitum Friderici, nisi poenitentiarius, infantulus, atque adeo quadriennis fuerit. Hic igitur Martinus in vita Ohtonis III. ita scribit: Et licet isti tres Othones per successionem generis regnaverint, tamen postea fuit institutum, ut per officiales imperii, imperator eligeretur, qui sunt septem; videlicet primo tres cancellarii isti, maguntinensis Germaniae, trevirensis Galliae, coloniensis Italiae: marchio brandeburgensis camerarius est, palatinus dapifer; dux Saxoniae ensem portat; rex Bohemus pincernam agit. Unde versus:

Maguntinensis, trevirensis, coloniensis,
Quilibet imperii fit cancellarius horum:
Et palatinus dapifer; dux portitor ensis:
Marchio praepositus Camerae; pincerna bohemus.
Hi statuunt Dominum cunctis per saecula summum.

Habemus igitur auctorem unum, qui disertis verbis electorum meminit, cum tamen ante obitum Friderici vixerit. Sed accedat etiam secundus testis. Sanctus Thom. Aquinas non modo ante obitum Friderici II. vixit, sed etiam obiit ante lugdunense concilium, in quo vult Onuphrius septem electores imperii a Gregorio X. institutos. Nam Fridericus II. obiit (Onuphrio teste) anno Domini 1250. Sanctus autem Thomas in coelum ex hac vita migravit anno Domini 1274. cum ad concilium lugdunense proficisceretur, et annum vitae ageret quinquagesimum, ut s. Antoninus scribit, 3. par. summae historialis tit. 23. cap. 7. § 11. ex quo sequitur, ut s. Thomas annum egerit sextum et vigesimum, quo tempore Fridericus II. moriebatur. Haec autem sunt verba s. Thomae, lib. 3. de regimine principum, cap. 19. Otho, inquit, imperium tenuit usque ad tertiam ge-

nerationem, quorum quilibet vocatus est Otho; et ex tunc (ut historiae tradunt) per Gregorium V. genere similiter Teutonicum provisa est electio, ut videlicet per septem principes Alemaniae fiat, quae usque ad ista tempora perseverat, quod est spatium ducentorum septuaginta annorum, vel circa, et tantum durabit, quantum romana Ecclesia,quae supremum gradum in principatu tenet, Christi fidelibus expediens judicaverit. Haec s. Thomas. Quod si quis objiciat, hunc librum non videri s. Thomae, cum in eodem lib. 3. cap. 20. mentionem faciat Adolphi et Alberti imperatorum, qui post ejus obitum imperare coeperunt: respondebimus, aut ab aliquo alio insertam fuisse in opere s.Thomae illam narrationem de imperio Adolphi et Alberti : vel certe si liber s. Thomae non sit, auctorem tamen libri tam esse antiquum, ut ante obitum Friderici II. vivere potuerit,ut ex annorum supputatione colligitur.

Prodeat vero et tertius testis, b. Augustin.Triumphus (ut ex epitaphio constat, quod exstat incisum in sepulchro ejus Neapoli, in ecclesia eremitarum Augustinianorum) obiit anno Domini 1328. cum vixisset annos octoginta quinque, quocirca necesse est eum anno Domini 1250.quo Fridericus II. obiit, fuisse annorum septem; et anno 1274. quo lugdunense concilium a Gregorio X. coactum est, annorum fuisse unius et triginta, proinde vixisse non modo ante concilium lugdunense, et Gregorii X. pontificatum,sed etiam antequam Fridericus II.moreretur. Hic igitur auctor in summa de potestate Ecclesiae q. 35. art. 2. ita loquitur: Gregorius V. tempore Othonis imperatoris, convocatis et requisitis principibus Alemaniae, septem electores instituit, officiales ipsius curiae imperialis: quatuor laicos,ut regem Bohemiae,ducem Saxoniae, comitem Palatinum et marchionem brandeburgensem : et tres clericos, archiepiscopum maguntinensem, trevirensem et coloniensem.Jam vero si tres isti testes Onuphrio atque Aventino minime satisfaciunt, accedat etiam quartus,Henricus cardinalis hostiensis, qui, teste Trithemio in lib. de scriptoribus, anno 1240. florebat, nimirum anno decimo ante obitum Friderici, et trigesimo quarto ante concilium lugdunense a Gregorio X. celebratum. Is enim explicans decretalem Innocentii, quae incipit: *Venerabilem*, septem numerat ac nominat principes, ad quos electio imperatoris antiquo jure pertineat. Accedat etiam quintus testis, quem Illyricus antagonista noster producit,exstat enim (ut ipse ait) chronicum manu scriptum, ex quo plurima Albertus Krantzius ad verbum descripsit. Est autem chronici illius auctor Friderici II.aequalis, et ante obitum ejus sine dubitatione vixit, cum ipse testatur coeptum a se scribi chronicum illud anno Domini 1240. idest, decennio ante mortem Friderici. In eo igitur chronico sic auctor loquitur: Papa Gregorius (IX.) insolentias imperatoris contra Ecclesiam metuens, principes super electione alterius sollicitavit, sed nihil profecit, quia quidam principum ei rescripserunt, non esse sui juris imperatorem substituere, sed tantum electum a principibus coronare ; electio enim ad illos dignoscitur pertinere. Ex praetaxatione principum, et consensu, eligunt imperatorem, trevirensis, moguntinus et coloniensis. Palatinus eligit, quia dapifer est; dux Saxoniae, quia marscalcus; et margravius de Brandeburga, quia camerarius. Rex Bohemiae, quia pincerna est, non eligit, quia Teutonicus non est. Haec ille.

Neque mirari debet quisquam, quod hic auctor regem Bohemiae a numero electorum excluserit, cum is tamen septimus elector numerari soleat;nam revera Bohemiae rex non eligit cum caeteris; sed solum quando sex electores inter se ita dividuntur, ut tres uni, et tres alteri suffragentur, tum ille jus habet ex duobus electis alterutrum nominandi. Sic enim loquitur hostiensis in cap. *Venerabilem*, de elect. Septimus est dux Bohemiae, qui modo est rex; sed iste secundum quosdam non est necessarius, nisi quando alii discordarent. Idem cum hostiense docent glossa in cap. *Ad apostolicae*. de sent. et re judic. lib. 6. Albericus in l. *Bene a Zenone*, C. de quadrien. praescipt. Baldus in Margarita, verbo, Annus; card. Florentinus in cap. *Venerabilem*, de elect. § 1. n. 6. et alii.

Cum igitur tempore Gregorii IX. electio imperatoris ad septemviros pertineret, ut is auctor disertis verbis testatur, qui tum vivebat; quis Aventini, atque Onuphrii temeritatem excusare potuerit, qui tam confidenter scribunt , sibi compertum esse, electores imperii non ante Gregorii X. tempora, et Friderici obitum institutos?

His addo tres alios testes, quos etsi non constat vixisse ante obitum Friderici, constat tamen aut tum vixisse, aut certe non diu postea, ut nullo modo ignorare potuerint, quid egerit Gregorius X. cujus temporibus ipsi vixerunt. Ii sunt, Lupoldus Bambergensis, Alvarus Pelagius, et Joannes Villanus, qui omnes florebant sedente in apostolica sede Joanne XXII. idest, anno secundo et quadragesimo post lugdunense concilium a Gregorio X. celebratum. Ac Lupoldus quidem in lib. de juribus imperii c. 2. sic ait: Tempore Othonis III. , qui filiis caruit, fuit institutum, ut per certos principes Germaniae, scilicet per officiales imperii, seu curiae imperialis,eligeretur imperator. Haec ille, qui etiam paulo post septem illos principes enumerat, atque eosdem versiculos adscribit, quos supra ex Martino Polono retulimus. Alvarus Pelagius lib. 1. de planctus Ecclesiae art. 41. de iisdem septem electoribus loquens: Ista, inquit, electio incepit anno Domini 1003. et perseverabit, quantum Ecclesia romana permiserit, cujus est regna transferre. Joannes Villanus lib. 4. historiae Florentinae cap. 2. italicis verbis tradit post obitum Othonis III. constitutum fuisse, idque summi pontificis auctoritate, ut deinceps a septem imperii principibus imperator diceretur, quos etiam ibidem enumerat, eorumque officia circa obsequium imperatoris describit. Accedat postremo testimonium ipsorum electorum, quorum publicae literae scriptae anno 1279. Romae exstant authenticae.(Hoc testimonium habes inferius cap.3. integre adscriptum). in iis enim literis fatentur ipsi, jam olim a sede apostolica electores imperii in Germania constitutos. Non est autem credibile, per eam vocem (olim)

eos intelligere voluisse tempora Gregorii X. aut concilii lugdunensis, cum epistola scripta sit tantum quatuor annis post obitum Gregorii, quinque vero post concilium lugdunense. Neque illud hoc loco praetereundum videtur, eos principes qui epistolam jam dictam scripserunt, aut omnes,aut certe eorum aliquos vixisse ante obitum Friderici II.cum inter Friderici obitum, et tempus epistolae anni tantum 29.intercesserint.Itaque undique Onuphrii, atque Aventini judicium non modo falsitatis manifestae, verum etiam intolerandae temeritatis arguitur.

CAPUT II.

Objectiones Onuphrii refellet.

Sed occurrit Onuphrius ac duobus gravissimis argumentis cum sententiam nostram refellit, tum suam corroborat. In primis illud adducit: quod si verum esset, quod nos defendimus, Gregorii V. atque Othonis III. tempore, electores imperii constitutos,incredibilis negligentiae accusandi essent plurimi scriptores,qui rem tantam silentio involverunt; nihil enim de hac re Vitichindus, nihil Luithprandus, nihil Lambertus, nihil Rhegino, nihil Marianus, nihil Otho frisingensis, nihil Abbas urspergensis, nihil Sigebertus, nihil alii veteres scripserunt. Deinde percurrit electiones imperatorum ab Othone III. usque ad Fridericum II. ,ac demonstrat eos electos fuisse non a septem dumtaxat principibus,sed ab omnibus quotquot ex Germania et Italia interesse voluissent,cujus demonstrationis hic brevem subjiciam summam. Henricum II. regem, sed imperatorem primum, qui Othoni III. proxime successit, electum ab omnibus totius regni primoribus scribit Otho frinsingensis , lib. 6. c. 27. Chunradum item regem secundum, et primum imperatorem, communi omnium procerum consensu electum scribit idem Otho frisingensis lib. 6. cap. 28. nec non Abbas urspergensis in chronico anni 125. ubi inter alios electores numerat episcopum bambergensem. Henricum IV. regem, tertium imperatorem electum ab episcopis ac principibus Germaniae,scribit Abbas urspergensis in chronico anni 1053. Henricum V. regem imperatorem quartum electum ab universis totius imperii romani principibus, tum ecclesiasticis, tum laicis, qui duo et quinquaginta numerabantur. Scribit Abbas urspergensis in chronico anni 1106. ubi etiam addit, solum abfuisse Saxoniae ducem, nec tamen ullam rationem ejus absentiae habitam esse dicit. Lotharium II. electum ab archiepiscopis duobus,episcopis octo, abbatibus permultis, et eminentioribus aulae regalis primatibus, scribit continuator Sigeberti in chronico anni 1126. quo tempore auctor ille florebat. Chunradum III. regem, secundum imperatorem, electum a multis principibus, non vocato duce Saxoniae, et duce Noricorum, vacante etiam sede moguntina, scribit Otho frisingensis lib. 7. cap. 22. Fridericum I. ab omnibus totius Germaniae principibus electum,scribit Otho frisingensis lib. 2. de rebus gestis Friderici cap. 1.Philippum a Svevis, et Saxonibus, et Bavaris, et Bohemis, et principibus, Urspergensis in chronico. Othonem IV. a Coloniensibus et Argentinensibus, aliisque nonnullis electum, scribit idem Abbas in eodem loco. Fridericum II. adhuc puerulum ab Alemaniae principibus pene omnibus vivente patre electum; ac deinde rursus in schismate adversus Othonem IV. a rege Bohemiae,duce Austriae,duce Bavariae, lanthgravio Thuringiae,aliisque plurimis principibus electum, scribit idem auctor ibidem.

Haec sane argumenta, negare non possum quin gravia sint, et nullo modo a viris prudentibus contemnenda:quamquam ad eam controversiam,quam nos praecipue explicandam suscepimus, nihil fere pertineant. Nos enim (ut supra diximus) non multum laboramus, utrum Gregorius V. an. X. an aliquis alius jus eligendi principem certis electoribus dederit, modo qui id fecit, romanus pontifex fuerit: quod quidem paulo post adversus Illyricum clarissime demonstrabimus.Tametsi autem ad caussam nostram parum faciat definire, utra verior sit opinio, ea ne, quae Gregorium V. auctorem facit ejus decreti; an illa, quae alteri cuidam pontifici rem totam tribuit: quia tamen prior opinio verior est, nitemur eam paucis explicare.

Igitur ex iis quae dicta sunt, unum exploratum ac certum haberi debet; alterum in quaestionem vocari potest. Exploratum ac certum haberi debet, sanctionem illam de electoribus non tempore Friderici II., sed annis plus ducentis ante imperium Friderici, factam esse. Nam cum soli Aventinus atque Onuphrius,qui hoc nostro saeculo scripserunt, eam sanctionem editam esse dicant post obitum Friderici II. contra vero s. Thomas, b. Augustinus Triumphus, Martinus Polonus, Henricus Hostiensis, auctor innominatus Henrici aequalis,Lupoldus Bambergensis, Alvarus Pelagius,Joannes Villanus, ipsi denique electores principes, qui vel Friderico II. vivente,vel paulo post ejus obitum scripserunt, constanter affirment,eandem illam sanctionem non esse editam suo tempore, sed ante annos plus ducentos;nec ullus omnino inveniatur auctor antiquus qui eam sanctionem post obitum Friderici II. editam significaverit, quis non videt Onuphrium et Aventinum maluisse temere divinare, quam rem certam et exploratam ab idoneis testibus accipere?

Quod in quaestionem vocari potest, illud est,unde factum sit,ut tot imperatores post Othonem III. ab electoribus multo pluribus, quam septem electi fuisse inveniantur.Ad quam sane quaestionem duplex responsio adhiberi potest. Prima responsio est, plures omnino quam septem ad electionem convenire solitos, sed qui non tam eligerent,quam a septem viris electum agnoscerent,eique praesentia sua faverent.Nam hoc etiam tempore multo plures conveniunt ad electionem, quam septem, et omnium habetur ratio; licet soli septemviri proprie jus habeant eligendi.

Quod autem in argumento Onuphrii dicitur in Henrici V. et Chunradi III. electione ducem Saxoniae non adfuisse, verum est quidem; sed non potest inde colligi,non fuisse ducem Saxoniae unum ex numero septemvirorum electorum. Abbas enim

urspergensis disertis verbis scribit, in electione Henrici V. ducem Saxoniae non adfuisse, quod senectute impediretur. Ex quo intelligimus, eum adesse debuisse; et vel per legatos, aut epistolam adfuisse; vel certe juri suo cessisse. In electione autem Chunradi III. scribit Otho frisingensis loco notato, ducem Saxoniae, qui exspectatus non fuerat, eam electionem pro illegitima, atque irrita habuisse: quamvis postea pro bono pacis assensum praebuerit, et electionem factam suo etiam calculo confirmaverit.

Altera responsio esse posset, sanctionem illam a Gregorio V. pontifice, Othone III. imperatore consentiente factam esse; sed non continuo omnes partes ejus decreti in mores induci potuisse. Quatuor enim ejus decreti videntur esse partes: Una, ut non haereditate, sed electione ad imperium veniatur. Altera, ut soli principes, non etiam populus eligat. Tertia, ut ii principes Germani sint, ad quos nimirum initio translatum imperium fuerat. Postrema, ut non omnes principes Germani, sed sex dumtaxat aut septem imperatorem eligant. Et quidem pars prima jam antea in usu esse coeperat, sed tunc primum sanctione stabilita esse videtur. Nam in familia Caroli Magni imperium haereditarium fuerat usque ad Ludovicum Arnulphi imperatoris filium, deinceps electio locum habuit. Veruntamen certum decretum, ut electione dumtaxat, non propagatione naturali ad imperium veniatur, nullum legitur exstitisse ante Othonis III. tempora. Meminit hujus rei Otho frisingensis lib. 2. de rebus gestis Friderici I. cap. 2. Id juris, inquit, romani imperii apex, videlicet non per sanguinis propaginem, sed per principum electionem reges creare, sibi tamquam ex singulari vendicat praerogativa. Meminit ejusdem Innocentius III. pontifex in epist. supra notata ad ducem Thuringiae, ubi monet principes, ut caveant, ne jus suum eligendi regem Romanorum amittant, si saepius filios parentibus in imperio succedere patiantur.

Altera item decreti illius pars continuo a morte Othonis III. usu recepta est. Nam usque ad illud tempus, non soli principes, sed universus populus ad electionem convenire solitus erat. Chunradum enim, qui Ludovico Arnulphi imperatoris filio successit, omnis populus Francorum et Saxonum elegit, teste Vitichindo lib. 1. rerum Saxonicarum, et Luithprando lib. 2. cap. 7. rerum in Europa gestarum. Henricum successorem Chunradi ab omni populo Francorum et Saxonum regem creatum, scribit idem Vitichindus in eodem lib. Othonem Magnum, Henrici regis filium, ab universo populo electum, Vitichindus lib. 2. ejusdem operis testatur. Othonem II. regem appellatum ab omni populo, omnibusque proceribus scribit continuator Rheginonis in chronico anni 961. Othonem III. regem creatum a Germanis, qui tum frequentes Romae aderant, ubi paulo ante Otho II. obierat, testatur Platina in vita Benedicti VII. Deinceps autem (quod sciam) electioni populus numquam interfuit, sed valuit decretum, ut soli principes regem eligerent.

Tertia porro pars, ut soli Germani, non etiam Itali interessent, diu postea vim suam obtinuit; et quoniam hoc loco Illyricus more suo mendacia admiscet, paucis ea refutanda sunt. Sic igitur ille pag. 130. *Illud*, inquit, *non possum bona conscientia reticere, nequaquam probandum esse, quod Onuphrius iste indicans, quinam ab initio, ante constitutos septem electores, imperatores elegerint, primo loco inter illos vetustiores electores nominat pontificem, seu ejus legatos, secundo comitem taurinensem, et marchionem Montisferrati; quibus in genere addit: Et alii quidam Itali postea demum illis adjungit omnes principes Germaniae. Hanc suam enumerationem cum profiteatur se veterum historicorum testimoniis probare velle, proferatque multorum dicta; nec unus quidem ex illis, vel pontificem, aut pontificis legatos, vel aliquem italicum principem imperatorum electioni interfuisse testatur: sed tantum germanicos principes omnes uno ore testantur elegisse imperatorem.* Ego vero numquam credidissem, Illyricum tam fuisse mendaciorum amicum, ut etiam diceret, se non potuisse bona conscientia ea reticere, quae sunt mendacia manifesta. Quid enim hoc aliud significat, nisi non potuisse eum bona conscientia non mentiri? Audi enim veteres historicos inter electores imperatoris modo romanum pontificem, modo ejus legatos, modo italicos principes numerantes. Abbas urspergensis in chronico anni 1053. Filium, inquit, suum Henricum, romani pontificis, cunctorumque pontificum, et principum regni electione regem constituit. Continuator Sigeberti in chronico anni 1126. menso augusto, inquit, legati apostolicae sedis, et archiepiscopi cum episcopis, et optimatibus imperii ex condicto convenientes Moguntiae, consultant sibi et toti romano imperio de substituendo rege. Lotharius dux Saxonum, vir sapiens et industrius, et ecclesiastico juri devotus, praepotens divitiis et victoriis, omnium consensu eligitur. Otho frisingensis lib. 2. de rebus gestis Friderici I. cap. 1. Anno, inquit, ab urbe condita 1800. ab incarnatione vero Domini 1152. decedente ab hac luce, vernali tempore, idest, sexta feria proxima, ut dictum est, post caput jejunii, in civitate Bambergensi piissimo rege Chunrado, 3. nonas martii, idest, tertia feria post *Oculi mei*, in oppido Franconefurt, de tam immensa transalpini regni latitudine universum (mirum dictu) principum robur, non sine quibusdam ex Italia baronibus, tamquam in unum corpus coadunari potuit, ubi cum de eligendo principe primates consultarent (nam id juris romani imperii apex, videlicet non per sanguinis propaginem descendere, sed per principum electionem reges creare, sibi tamquam ex singulari vendicat praerogativa) tandem ab omnibus Fridericus Svevorum dux Friderici ducis filius, petitur, cunctorumque favore in regem sublimatur. Haec ille. Idem Otho frisingensis lib. 7. hist. cap. 22. Chunradum, inquit, imperatoris Henrici sororium, praesente Theoduino episcopo cardinali, ac S. R. E. legato, summi pontificis, ac totius romani populi, urbiumque Italiae assensum promittente, nonagesimum tertium ab Augusto regem creant. Haec ille.

Habemus igitur romanum pontificem per se, vel

per legatos, necnon italicos principes cum Germanis aliquando electioni interfuisse. Postea tamen, ut diximus, paulatim solis germanis principibus id juris relictum est,ut regem Romanorum eligerent; romanus autem pontifex,electione confirmata,eundem ad imperium promoveret: ut Innocentius III. apertissime confitetur in epistola ad ducem Thuringiae, unde exstat cap. *Venerabilem*, de elect.

Postremam decreti illius partem,quae numerum electorum ad septenarium redigit, post electionem Friderici II. usu recipi coeptam esse constat ex omnibus historicis, qui post illa tempora scripserunt. Credibile vero est, constitutionem istam,quatenus excludebat omnes principes ab electione,septem dumtaxat exceptis, ideo non fuisse initio admissam, quia odiosa erat, et nec principes facile se patiebantur excludi, nec imperator audebat tot principes sibi infestos reddere: sed tamen occasione schismatum, quae temporibus Friderici II. in imperio quotidie exoriebantur, tandem aliquando omnium consensu esse receptam.

CAPUT III.

Electores imperii non ab Othone III. imperatore, sed a Gregorio V. pontifice maximo institutos ostendit.

Sed jam Aventino, atque Onuphrio dimissis, ad Illyricum veniamus. Institutos igitur septem electores antiquis temporibus non negat Illyricus: id unum negat, eam constitutionem summi pontificis auctoritate factam esse, remque totam imperatori adscribit.Nos contra summam rei pontifici maximo tribuimus, etsi consensum quoque imperatoris adhibitum non negamus. Quia vero quaestio historica est, atque a testium idoneorum fide et multitudine pendet, proferamus nos primum testes nostros, deinde quid Illyricus adferat videamus.

Primus igitur testis sit Innocentius III.quem Illyricus pag. 120. testem esse dicit omni exceptione majorem. Is enim disertis verbis testatur, a sede apostolica ad certos Germaniae principes potestatem eligendi regis Romanorum pervenisse: *Verum* (inquit in epist. ad ducem Thuringiae, unde extat cap. *Venerabilem*, de elect.), *illis principibus jus et potestatem eligendi regem, in imperatorem postmodum promovendum,recognoscimus ut debemus, ad quos de jure, et antiqua consuetudine noscitur pertinere: praesertim cum ad eos jus et potestas hujusmodi ab apostolica sede pervenerit quae romanum imperium in persona magnifici Caroli a Graecis transtulit in Germanos.*Haec ille; qui etsi non meminit Gregorii V.,tamen id affirmat quod potissimum hoc loco probare contendimus. Innocentium sequuntur ex italicis et gallicis scriptoribus Henricus Hostiensis, s. Thomas Aquinas, b. Augustinus Triumphus, Alvarus Pelagius, et Joannes Villanus,supra citati: necnon Philippus Bergomensis lib.12. supplem.chronicor. Blondus Flavius lib. 3. decadis 2. Baptista Platina in vita Gregorii V. Raphaël Volaterranus lib. 22. anthropologiae: Polydorus Virgilius lib. 4. de Inventoribus rerum, cap. 7. alias 10. Item Joannes Andreas in cap. *Ad apostolicae*, de sent. et re judic. lib. 6. et in cap. *Venerabilem*, de elect. card. Florent. in idem cap. *Venerabilem*, § 1. col. 3. in 6. quaest. num. 7. Albericus in l. Bene a Zenone, num. 5. de quadrien. praescript. Baldus in sua Margarita, verbo, Annus. S. Antoninus par. 3. tit. 22. cap. 5. § 13. Andreas Alciatus (quem virum doctissimum, atque historiarum peritissimum vocat Illyricus pag. 57.) in commentario legis, Bona civitatis, ff. de verbor. signif. et in lib. de singulari certamine c. 32. Multi praeterea cum jureconsulti, tum historici, quos longum esset recensere.

Ex Germanis habemus in primis Jordanum quendam, quem ipse Illyricus citat pag. 90. cujus haec sunt verba in lib. de Translat. imperii: *Factum est, quod sereniss. Carolus Magnus imperator de consensu et mandato romani pontificis ordinationem sibi divinitus inspiratam instituit,et praecepit ut imperium Romanorum apud electionem canonicam principum Germanorum in perpetuum remaneret.* Haec ille. Certe autem si Carolus imperator jussu romani pontificis electores imperatoris instituit, ejus institutionis auctor primus ac praecipuus summus pontifex fuit. Siquidem in re quavis, major est auctoritas ejus qui jubet,quam ejus qui alterius jussum exequitur.

Neque hoc Jordani testimonium pugnat cum eo, quod alii fere omnes scribunt,tempore Othonis III. qui ducentis annis Carolo Magno posterior fuit,eam sanctionem editam. Nam Carolus Magnus instituit quidem, ut electio penes principes esset; sed neque dignitatem electorum ad certos principes restrinxit; neque voluit ut electio locum haberet,nisi deficiente successione legitima filiorum. Constat enim, ut supra diximus, imperium haereditarium fuisse Caroli Magni filiis et nepotibus; temporibus autem tertii Othonis, Gregorius V. pontifex,haereditaria successione exclusa, solam electionem certorum principum in imperio locum habere voluit.

Jacobus Wymphelingius, auctor item Germanus, in epitome rerum germanicarum cap. 20. sic ait: Gregorius cognita imperii imbecillitate, varietateque fortunae, utque is,qui caeteris virtute praestaret, praeesset etiam dignitate, sanctionem tulit, haud abnuente Othone, de imperatore deligendo, anno Christi 1002. quam usque ad nostra tempora servatam videmus, videlicet solis Germanis licere principem eligere, qui Caesar, et Romanorum rex appellatus, tum demum imperator et Augustus haberetur, si eum romanus pontifex inunxisset.

Albertus Krantzius et ipse Germanus lib. 4. Saxoniae cap. 25. Gregorius, inquit, ad undecimum, quo abfuerat, mensem restitutus, acerrimam de accepta a Romanis injuria ultionem sumpsit.Paulo enim postea quam redierat,eam fecit de imperatoris electione sanctionem, quam hucusque per annos jam quingentos servatam videmus, solis licere Germanis, qui inde electores sunt dicti, principem deligere, qui Caesar tunc, et romanorum rex dictus, si a romano pontifice coronabitur, imperator augustus appelletur.

Joannes Nauclerus natione Germanus, in 2. vo-

lumine chronographiae, generat. 34. ita scribit: Salvari potest, quod ex monumentis aquilejensis ecclesiae traditum invenitur, sanctionem de imperatore a Germanis deligendo, Silvestri temporibus factam esse. Nam etsi Gregorius sanctionem instituerit, ille tamen Silvester electionem primam juxta sanctionem factam approbavit. Et infra: Anno salutis secundo supra millesimum, Othone III. mortuo, germani electores concesso juri per sanctionem Gregorii V. et Othonis III. primum innitentes, Henricum ducem Bavariae, comitem Bambergensem, Claudium postea dictum, Caesarem declarant. Haec ille.

His adde Joannem Carionem lib. 3. chronici, et Joannem Cuspinianum in vita Othonis III. et ipsum Illyricum cum collegis suis Magdeburgensibus centuriatoribus: omnes enim isti disertis verbis docent, aut Gregorium pontificem, aut certe Othonem, ope et auctoritate Gregorii sanctionem illam de electoribus edidisse. Ac ut Illyricus intelligat quanti faciamus gravissimam ejus, collegarumque ipsius auctoritatem, testimonium jam antea in 1. cap. adscriptum, hoc etiam loco in ejus gratiam iterum adscribemus. Sic igitur habet centur. 10. cap. 10. col. 546. *Gregorius suam patriam insigni aliqua dignitate ornaturus, sanxit, ut penes solos Germanos jus esset eligendi regem, qui post diadema a romano pontifice acceptum, imperator et augustus appellaretur.* Haec ille.

Accedant postremo duo gravissima testimonia, unum concilii generalis, alterum ipsorum imperii electorum. Exstat enim in Clementina, romani principes, De jurejur. decretum concilii viennensis generalis, in quo haec habentur verba: *Ecclesia romana a Graecis imperium transtulit in Germanos, et ab eadem ad certos eorum principes jus et potestas eligendi regem, in imperatorem postmodum promovendum, pervenit.* Exstat item electorum imperii publicum instrumentum ad Nicolaum III. pontificem missum, quod, ad majorem rei fidem, totum hoc loco subjiciemus, descriptum ex autographo, quod Romae in arce sancti angeli conservatur.

Instrumentum publicum germanorum principum

Nos principes imperii universis praesentem paginam inspecturis. Complectens ab olim sibi romana mater Ecclesia quadam quasi germana charitate Germaniam, illam eo terreno dignitatis nomine decoravit, quod est super omne nomen, temporaliter tantum praesidentium super terram, plantans in ea principes tamquam arbores praeelectas, et rigans illas gratia singulari, illud eis dedit incrementum mirandae potentiae, ut ipsius Ecclesiae auctoritate suffulti, velut germen electum per ipsorum electionem, illum, qui fraena romani teneret imperii, germinarent. Hic est illud luminare minus in firmamento militantis Ecclesiae, per luminare majus, Christi vicarium, illustratum. Hic est, qui materialem gladium ad ipsius nutum excutit et convertit, ut ejus praesidio pastorum pastor adjutus, oves sibi creditas spirituali gladio protegendo communiat, temporali refraenet et corrigat, ad vindictam malefactorum, laudem vero credentium et bonorum. Ut igitur omnis materia dissensionis et scandali, seu etiam rancoris occasio inter ipsam Ecclesiam et imperium auferantur, et ii duo gladii in domo Domini constituti, debito foedere copulati, se ipsos exerceant, in utilem reformationem regiminis universi, et nos in actu voluntatis et operis inveniamur filii devotionis et pacis, qui tam Ecclesiam, quam imperium confovere tenemur: quicquid per dominum nostrum R. Dei gratia Romanorum regem semper augustum sanctissimo patri et domino nostro d. Nicolao papae III. ejusque successoribus, et ipsi romanae Ecclesiae recognitum, confirmatum, ratificatum, innovatum, de novo donatum, declaratum, sive concessum, juratum et actum, seu factum est per privilegia, vel quaecumque alia scripta quorumcumque tenorum super recognitionibus, ratificationibus, approbationibus, innovationibus, confirmationibus, donationibus, concessionibus, et factis, seu gestis tam aliorum imperatorum, et regum Romanorum praedecessorum regis ejusdem, quam ipsius regis, et specialiter super fidelitate obedientia, honorificentia et reverentia per romanos imperatores et reges romanis pontificibus, et ipsi Ecclesiae impendendis, ac possessionibus, honoribus et juribus ejusdem Ecclesiae: Et nominatim super tota terra quae est a Radicofano, usque Ceperanum, marchia anconitana, ducatu Spoletano, terra comitissae Mathildis, civitate Ravennae et Emilia, Bobio, Cesena, Foropopuli, Forlivio, Faventia, Imola, Bononia, Ferraria, Comaclo, Adrianis, atque Gabello, Arimino, Urbino, Monteferetri, territorio Balnen., comitatu Brettenorii, exarchatu Ravennae, Pentapoli, Massa trabaria cum adjacentibus terris, et omnibus aliis ad praedictam Ecclesiam pertinentibus, cum omnibus finibus, territoriis, atque insulis in terra marique ad provincias, civitates, territoria, et loca praedicta quoquomodo spectantibus, necnon super civitate romana et regno Siciliae, cum omnibus ad ipsam spectantibus tam citra Farum, quam ultra, Corsica quoque atque Sardinia, et caeteris terris, ac juribus ad ipsam Ecclesiam pertinentibus: Nos nostri nomine principatus in omnibus et per omnia approbamus et ratificamus, ac iisdem omnibus et singulis, et quibuscumque aliis super eisdem per eundem regem quoquomodo factis, et in posterum faciendis, voluntatem nostram, assensum, atque consensum unanimiter et concorditer exhibemus. Et promittimus, quod contra praemissa, vel aliquod praemissorum, nullo unquam tempore veniemus; sed ea omnia et singula pro posse nostro procurabimus inviolabiliter observari, et ut haec nostra voluntas, approbatio, ratificatio, assensus, consensus, atque promissio a nobis eisdem romanis pontificibus, et Ecclesiae in perpetuum observentur, hoc praesens scriptum inde fieri fecimus, nostrorumque sigillorum munimine roboratum. Actum et datum anno Domini MCCLXXIX. Indi-

ctione VII. regnante Domino nostro praedicto D. R. Romanorum rege glorioso regni ejus anno sexto.

Hos igitur nos testes habemus, pontifices, concilia, principes, theologos, jureconsultos, historicos, eosque veteres et recentiores; germanicos et italicos.

CAPUT IV.

Objectiones Illyrici dissolvit, ac mendacia plurima auctoris ejusdem detegit et redarguit.

Nunc vero quid pro se adferat Illyricus videamus; sic igitur praefatur pag. 89. *Restat ut dicatur de electoribus,et jure electionis novi imperatoris. accedente priore. Nam hic quoque, ut ubique alibi, Pontificiorum parasitorum mendacia grassantur. Dicunt enim, quod imperante Othone III. Gregorius V. Germanus, male a Romanis tractatus, suaque sede pulsus decretum tulerit, quod septem germani principes loco romani populi, senatusque imperatorem in perpetuam posteritatem eligere deberent. Quod eorum figmentum mox evidenter Deo dante redarguemus.* Haec est Illyrici praefatio: quae si vera sit, necesse jam erit, ut idem Illyricus fateatur, non modo paucos quosdam scriptores italicos,sed etiam multos Germanos, et ipsos electores, atque adeo Illyricum et collegas ejus fingere ac mentiri, ut romani pontificis gratiam aucupentur. Sed videamus quam evidenter Pontificiorum parasitarum (ut ipse vocat) figmentum redarguat.

Primo loco testem producit Jordanum,qui in lib. de Translatione imperii scribit a Carolo Magno electores institutos. At idem Jordanus addit, id fecisse Carolum de consensu et mandato romani pontificis, ut supra ex verbis ejus ostendimus. Neque nos terret Illyrici annotatio illa: *Supposititium plane videtur esse illud verbum, de mandato papae;nam tunc papae fuerunt subditi jurati principum romanorum, atque adeo Caroli ipsius; non autem eorum domini,qui aliud eis mandare possent, aut auderent.* Haec, inquam, annotatio nos neque terret, neque movet. Siquidem pontifices romanos imperatorum subditos juratos aliquando fuisse dixit aliquoties jam Illyricus, sed numquam probavit.Nos vero contra demonstravimus ex chronico Mariani Scoti, Ludovicum imperatorem, Caroli Magni filium, jubente papa Gregorio (sic enim loquitur Marianus) conjugem recepisse: et ex Aimoino lib. 5. de rebus Gallorum cap. 24. mandato Adriani papae recessisse Carolum Calvum ab infestatione Ludovici junioris, imperatoris Romanorum:denique (ut omittam alia innumerabilia exempla supra citata) ex Radevico canonico frisingensi lib. 2. de rebus gestis Friderici I. cap. 70. Fridericum imperatorem pontificis pedes osculatum, eique ex equo descendenti strepam tenuisse.

Secundo loco producit testem Nauclerum:*Porro Nauclerus*, inquit, *generatione 34. ordinationem electorum tribuit Othoni III. hisce verbis*: *Hoc in tempore electores imperii instituti leguntur*: *de quo aliqui scribunt, quod Otho III. cum haeredes ex se descendentes non haberet,constituit ex consilio principum Germaniae, ut imperatore mortuo, in oppido Francofurt perpetuo fieret electio, electoresque constituit tres archiepiscopos etc.* At Illyricus non satis germana fide sequentia verba praetermisit, quae ita habent: Itaque ajunt Gregorium V. cognita imperii imbecillitate, varietateque fortunae;utque is,qui caeteris virtute praestaret, praeesset etiam dignitate; sanctionem tulisse de imperatore deligendo etc.Vide etiam quae supra citavimus ex Nauclero, et plane perspicies quam bona fide auctores citet Illyricus.

Tertium testem esse vult, nescio quam additionem ad epistolas decretales: *Quin*, inquit, *et decretalium exemplaria quaedam recens Lugduni impressa, habent additionem super cap.* Venerabilem, *quae constitutionem septem electorum Othoni III. tribuit,cui sane aliqua fides a Papistis tribuenda est.* Ista vero additio nihil omnino nos movet, tum quod sit Caroli Molinaei, hominis haeretici,et qui romanum pontificem non minus quam Illyricus oderat; tum quod sit glossa destruens textum, cum in ipso cap. *Venerabilem*, apertissimis verbis legatur, potestatem eligendi regem Romanorum, ad principes Germaniae ab apostolica sede pervenisse.

Quartum testem producit Theodoricum a Niem. *Eodem modo*, inquit, *et Theodoricus Niemus,qui primum fuit multorum paparum secretarius, postea episcopus verdensis, eidem Othoni Caesari, et principibus imperii constitutionem septem electorum adscribit.* Hic vero non solum fidem, sed etiam prudentiam in Illyrico desiderare cogor: Siquidem Theodoricus a Niem in suo Nemore,ut ipse etiam Illyricus post quatuor pagellas prolixe citat, nihil ejusmodi scribit, quin etiam (quod attinet ad Othonem III) clarissimis verbis Illyrici mendacium coarguit. Ait enim electores primum institutos post obitum Henrici sancti,qui Othoni III.successerat in imperio. Quo pacto autem Othoni III. tribuere potuit Niemus,id quod ipse scribit factum post obitum successoris ejus?

Quinto loco Albertum Krantzium testem profert: Quod, inquit, et Albertus Krantzius in sua metropoli facit disertis verbis, sicut et in aliis suis historiis.

Nunc plane Illyrice sapere coepisti, qui diserta illa verba Krantzii non adscripsisti. Sed adscribemus nos, ut candorem pectoris tui omnes agnoscant. Sic igitur Krantzius lib. 3. metropolis cap. 40.*Ita periit sine prole* (*Otho III.*) *praevaluitque electio, quam idem imperator cum Gregorio V. propinquo suo fecisset quaeque durat in hodiernum, ut non legitima successione quaeratur imperator* (*quomodo a memoria Magni Caroli videbatur inolitum*)*sed electione septem primitivorum principum assumatur.* Haec sunt illa diserta verba Krantzii, ubi vides Gregorium pontificem nominari cum de constitutione electorum agitur. Sed magis adhuc diserta sunt verba ejusdem Krantzii in lib. 4. Saxoniae cap. 25. a nobis supra citata. In his enim verbis illud ipsum legitur, quod Illyricus in

praefatione hujus disputationis parasitarum Pontificiorum mendacium et figmentum appellavit.

Sexto loco Nicolaum Cusanum testem producit, cujus integrum caput 4. libri 3. de Concordantia catholica suo libello inseruit.Sed is auctor ab Illyrico multum dissentit. Etsi enim docet non a solo pontifice electores imperii institutos, sed a communi consensu imperii universi; docet tamen summi pontificis consensum, ad eam institutionem legitime faciendam primo loco necessario requisitam: non secus atque in concilio universali auctoritas, et consensus praesidis requiratur. *Concurrebat*, inquit, *ad hoc consensus ipsius Gregorii V. tamquam unius pontificis romani, qui juxta gradum suum in consentiendo in communem imperatorem interesse habet, recte, sicut in conciliis universalibus concurrit in primo gradu auctoritas ipsius per consensum cum aliis omnibus ipsum concilium celebrantibus; vigor nihilominus definitionis non ab ipso primo omnium pontifice, sed ex communi omnium, et ipsius, et aliorum consensu dependet.* Et infra: *Ita quod puto in veritate consensum romani pontificis a principio intervenisse, dum isti electores constituerentur. Unde ipse communi fungentes legatione omnium, qui imperio subsunt, etiam totius sacerdotis et romani pontificis, eligunt.* Haec ille. Nihil igitur Cusanus docet, nisi summum pontificem non per se solum, sed adhibito etiam aliorum consilio, et consensu, eam sanctionem edidisse.

Veruntamen in eo ab isto auctore dissentire cogimur, quod ipse auctoritatem praecipuam ejus institutionis ad consensum omnium eorum referat, qui ad imperium pertinent. Quod quidem nullo teste probat, nec probare potest. Nullus enim historicus refert, talem aliquem popularem conventum, qualem Cusanus fingit, ad instituendos imperii electores celebratum esse. Neque mirum videri debet, si Cusanus, vir alioqui doctissimus et diligentissimus, in ejusmodi rebus,quae ab historiarum cognitione pendent, hallucinatus sit, siquidem ipsius aetate adeo magna erat ubique penuria veterum historicorum, ut ipse capite superiore ejusdem libri aliquoties referat, se apud nullum veterem auctorem legisse, imperium romanum translatum fuisse a Graecis ad Carolum Magnum; et inde etiam colligat, neque Carolum Magnum, neque caeteros principes successores ejus,usque ad Magnum Othonem, vere ac proprie fuisse imperatores Romanorum. At hos manifestos esse errores, atque ex librorum inopia natos, ne Illyricus quidem negabit.

Accedit postremo, libros illos de Concordantia catholica scriptos esse a Nicolao Cusano adhuc juvene, et in gratiam concilii basileensis, atque eorum, qui tum nihil aliud magis optabant, quam aliquid dici, vel scribi, quo romani pontificis auctoritas minueretur; ex quo etiam fonte manaverunt illa verba: Vigor nihilominus definitionis, non ab ipso primo omnium pontifice etc.

Itaque idem ipse postea maturior, multis de rebus aliter sensit et scripsit. Nam cum in secundo lib. de Concordantia catholica passim evehat in sublime concilii basileensis auctoritatem, postea tamen in epistola prima quae est ad Rodericum, ejusdem concilii acta his verbis reprehendit: Visi sunt, inquit, illi obcaecatissimi viri in spiritu furoris fuisse, quando supra sacrum principem Ecclesiae nescio qualem judiciariam sibi vendicabant potestatem, et horridum nefas attentarunt,in sacrum principem suum saevientes, seipsos ab eodem, et universa per orbem catholica Ecclesia perniciosissime secantes. Haec ille; qui sine ulla dubitatione (si occasio se obtulisset) de hac etiam quaestione nostra longe aliter postea scripsisset. Atque haec paulo fusius de Cusano disserere placuit,ob ejus viri eruditionem. Nam alioqui facile potuissem unum auctorem, eumque recentissimum, contemnere; cum tot haberem veteres theologos,jureconsultos,historicos, ipsum denique summum pontificem ac principes electores, quos uni illi objicerem.

Pergit deinde Illyricus, atque ait: *Martinus polonus paparum familiaris, disserens de constitutione electorum, non tribuit eam papae facturus procul dubio si vere potuisset;sic et Antoninus,episcopus florentinus;sic etLeopoldus deBamberga, saepe dicens de constitutione septem electorum, nusquam tamen id papis,aut romanae Ecclesiae adscribit, cujus alioqui studiosissimus fuit.* Recte facit Illyricus ut ad testes mutos provocet. Nam, ut est solertis ingenii, facile praevidebat fore, ut loquentes testes ex ipsis ipsorum testimoniis nullo negotio refellerentur. At quid, quaeso, valent tres muti testes, adversus tam multos loquentes, fideque dignissimos.quos nos protulimus?Sane in quovis tribunali multo plus ponderis habent duo tresve homines,qui affirmant,quam viginti qui neque asserant, neque negent. Quanto igitur magis pluris faciendi sunt viginti, et eo amplius, qui disertis verbis testantur,electores a pontifice constitutos;quam tres, qui id neque negant, neque affirmant, sed ut rem notam et pervulgatam praetereunt?

Pergit igitur Illyricus, his omissis, ad argumenta quaedam longius petita, atque ex eo probare conatur, a Gregorio V. nullam editam sanctionem de electoribus imperii, quod ejus antecessor Benedictus Othone II. Romae vita functo Germanos oraverit,ut bonum principem eligerent. *Scribit*,inquit *etiam Platina, Benedictum pontificem ibi tunc apud omnes institisse et orasse,ut in tanta rerum difficultate, totque periculis, maxime idoneum deligerent: Quo ille diserte confessus est, ipsorum esse, non suum, eligere imperatorem. Si verum esset quod paparum adulatores contendunt,papas Carolo dedisse imperium, papas Othoni imperium tradidisse,papas denique post Othonem III.jus eligendi Caesaris Germanis tradidisse, an non ibi mortuo secundo Othone suum illud tam plenarium jus eligendi, et creandi imperatores, vel maxime papa demonstrasset, cum tanta esset de ea re controversia, cumque Romae in sede papali negotium ageretur?*

At quid est hoc aliud Illyrice, nisi aërem verberare? Quis enim catholicorum scriptorum dicit, ad pontificem pertinere,imperatores eligere? Elegit ille quondam Carolum Magnum;sed cum in ejus persona (ut Innocentius loquitur) ad Germanos impe-

rium transtulisset, jus etiam electionis illis concessit; sibi vero id retinuit, ut electum, si is idoneus videretur, confirmaret, inungeret, coronaret. Quod jus pontificium confirmandae electionis, principes electores agnoscere debere, et in sua praesentia agnovisse, testatur Innocentius pontifex in cap. *Venerabilem*, aliquoties jam citato. Itaque idem Platina, qui scribit a Benedicto pontifice exoratos electores, ut idoneum principem designarent, scribit etiam (quod Illyricus non satis germana fide reticuit) ab eodem pontifice Othonis III. electionem confirmatam, et eo modo schisma sublatum, quod in imperio oriri jam coeperat, cum alii Othonem, alii Henricum, alii Crescentium imperatorem delegissent. Quo sane facto summa apparuit in summo pontifice potestas; quemadmodum etiam ante illa tempora, cum Carolus Calvus et Ludovicus rex Germaniae de imperio disceptarent, ille obtinuit caussam, quem summus pontifex coronavit, ut nos supra cap. 5. ex probatis historiis demonstravimus, et post tempora Benedicti cum Lotharius et Conradus (ut verbis utar Innocentii in cap. *Venerabilem*) in discordia fuissent electi, romanus pontifex Lotharium coronavit, et imperium obtinuit coronatus, eodem Conrado tunc demum ad ejus gratiam redeunte.

Sed veniamus ad aliud Illyrici argumentum: *At*, inquit, *quod Pontificii adulatores clamant*, *Gregorium V. eam potestatem Germanis tradidisse, et ista ratione (ut nunc sunt) constituisse*, *nullo certo testimonio probari potest*, *et insuper rationi repugnat.* Et infra: *Denique proferant, si possunt, exemplar istius decreti, quod a papa Gregorio V. factum esse ajunt.*

Non laborabimus (credo) in hac diluenda objectione, si Illyricus sibi constare velit. Nam (ut omittam testes illos tam multos, et tam probatos, quos antea in medium adduxi) in eadem pagina, ubi objicit nobis testium idoneorum penuriam, pronunciat ipse sine ullis testibus, sanctionem illam de septem electoribus ab Othone III. esse factam, cum is in Germaniam ex urbe rediisset. Quaero igitur ab Illyrico: qui sunt historici, qui scripserunt, Othone III. in Germania sanctionem illam edidisse? Ego sane nullum omnino legi, qui aliquid ejusmodi scripserit: quos autem Illyricus supra citavit, nihil juvare caussam ejus, supra demonstravi. Deinde proferat si potest Illyricus exemplar istius decreti, quod ab Othone III. factum esse dicit, qui in historia illa centuriata ita omnia collegit, ut nihil plane praeteriisse videatur, cur non etiam decretum illud Othonis III. de septem electoribus in eam retulit? Cur igitur nobis objicere non veretur, quod aeque sibi ac suis objici posse videt? Ut igitur uno verbo respondeam; ubi decretum illud Gregorianum lateat, si tamen usquam hoc tempore exstat, nescio; quod tamen aliquando factum esse, facile mihi persuadent insignes illi viri, qui in libris suis narrationem hujus facti inserendam censuerunt. Nam etiamsi exstaret, non aliunde certius cognosceretur esse Gregorii, quam ex traditione, et, fide historicorum.

Postremum, idque gravissimum Illyrici argumentum sumitur ab ipsa naturali ratione. *Sed pugnat*, inquit, *cum omni ratione hoc figmentum. Nam primum electionis jus veteri more statim in ipsa imperatoria dignitate continebatur, cum imperium fuit adhuc haereditarium, ut Carolus, aliusve aliquis cum semel fuit factus imperator, non tantum ipse pro arbitrio imperavit, sed potuit etiam eam dignitatem communicare alteri, cui voluit, ut Carolus communicavit Ludovico filio, is porro Lothario. Potuit igitur idem imperator ex plenitudine suae potestatis etiam aliis illud jus eligendi tradere, aut constitutionem aliquam, decretumque de ea facere, non expectato papae mandato, qui tunc ejus juratus subditus fuit cum omnibus Romanistis. Sicut Sergius juravit Lothario fidelitatem cum suis Romanis, et plurimi alii papae. Deinde creato semel imperator, et translato imperio in aliquam gentem, ut isti glorientur se transtulisse in Francos et Germanos; non tantum ipse unus homo habuit illam plenitudinem imperatoriae potestatis, sed etiam principes potestatis illius participes fuerunt. Imperium enim non in uno solo homine, sed in toto eorum corpore, et praesertim in ejus principibus consistit.*

Sed haec omnia, aliaque permulta, quae Illyricus repetit, et inculcat usque ad nauseam, nihil aliud efficiunt, nisi jus eligendi imperatorem penes Germanos fuisse ab ipsa translatione imperii, quod nos certe minime negamus. Quin potius Innocentius pontifex, loco supra citato, ex eo probat, potestatem eligendi imperatorem ad Germanos ab apostolica sede pervenisse, quod eadem apostolica sedes in persona magnifici Caroli imperium a Graecis transtulerit in Germanos. At non recte colliges ex eo quod apostolica sedes jus eligendi Germanis in Carolo Magno tribuit illo ipso tempore, quo in eos imperium transtulit, non potuisse Gregorium V. postea sanctionem aliquam circa electionem imperatoris, ipso praesertim imperatore, germanisque principibus consentientibus, edere.

Nam etsi pontifex imperium transtulit, et jus eligendi principem dedit; non transtulit tamen, neque dedit illam suam, quam in omnem Ecclesiam ab ipso Christo habet, summam atque plenissimam potestatem. Quare sicut potuit Ecclesiae caussa id exigente, imperium a Graecis ad Germanos transferre; ita quoque transferre posset, si eadem caussa nunc occurreret a Germanis ad aliam nationem. Pari ratione, sicut jus eligendi principem potuit summus pontifex Leo ejus nominis III. Germanis tribuere, ita quoque potuit Gregorius V. ad impedienda schismata, bella et seditiones, quae ex multitudine electorum nascebantur, ad certum numerum principum electores ejusmodi revocare; praesertim (ut supra dixi) ipso quoque imperatore assentiente vel etiam petente ac rogante. Omnino enim verisimile est, imperatorem, quod ipse facere non audebat, ut tot principes ab electionis jure excluderet, a summo pontifice id postulasse.

Jam vero quod Sergium papam Lothario fidelitatem jurasse Illyricus scribit, non alio pertinet, quam ad cumulum augendum ejus mendaciorum. Nam neque Ado, neque Rhegino, neque Otho frisingensis, neque Abbas urspergensis, neque Ma-

rianus Scotus, neque Sigebertus, neque Martinus Polonus, neque Platina, neque Nauclerus, neque alius ullus (quod sciam) hoc dicit. Ac ne ipse quidem Illyricus in vita Sergii, quam scribit cent. 9. cap. 10. col. 497. et 498. Sed video unde occasionem mentiendi arripuerit Illyricus. Liber pontificalis in vita Sergii II. et Joannes Nauclerus in chronico generat. 39. tradunt rogatum fuisse Sergium pontificem, ut permitteret romanam nobilitatem jurare fidelitatem Ludovico Lotharii filio, quem idem Sergius regem Italiae declaraverat. Pontificem autem nullo pacto concedere voluisse, ut Romani Ludovico jurarent, idque tantum permisisse, ut Lothario imperatori jusjurandum quod petebatur, praestarent. Quoniam igitur Sergius papa Romanos proceres imperatori Lothario jurare permisit, id Illyricus pro sua mentiendi auctoritate ita interpretatus est, ac si pontifex ipse imperatori jusjurandum praestitisset.

Ac ut videas, lector, quam sibi ipse constet Illyricus, adscribam hic pauca de isto ipso Sergio ex loco citato historiae centuriatae ejusdem Illyrici, ibi enim Sergium papam, ut monarcham orbis terrae, et dominum regum atque imperatorum describit, quem hoc loco subditum juratum imperatoris facit. Sic igitur ille centur. 9. cap. 10. col. 498. *Majestatem sprevit, nam sese passus est ordinari in pontificem, non expectato imperatoris assensu: quod erat contra privilegia ejus. Deinde noluit committere, ut populus romanus Ludovico filio Lotharii sacramentum praestaret: licet Drogo Metensis, et alii archiepiscopi, qui ex Galliis cum Ludovico advenerant, acriter ea de re cum ipso contenderent. Inquit enim ad episcopos et legatos: si vultis domino Lothario imperatori magno, hoc sacramentum ut faciant, solummodo consentio et permitto; nam Ludovico ejus filio ut hoc peragatur, nec ego, nec omnis nobilitas consentit. Regna hujus mundi, et gloriam ejus affectavit; penes se enim voluit esse potestatem, reges et imperatores, quos vellet, inaugurandi. Nam Lotharium coronavit, et Ludovicum ejus filium regem Longobardorum designavit, Ludovici filios, de regno digladiantes, ad pacem per legatos cohortatus est, et regni partitionem approbavit. et Siconulpho Beneventano in terram prostrato pedes suos osculandos praebuit.* Haec ille; qui si verba sua inspicere non gravetur, per se ipse facile judicabit, utrum ille juratus subditus, atque, ut supra vidimus, juratum mancipium regum jure appelletur, qui imperatores, quos vult, coronat, qui filios imperatoris reges designat, cui duces humi prostrati pedes osculantur, ad cujus nutum populi sacramentum fidelitatis imperatori praestant, quo demum repugnante, iidem populi in verba Ludovici regis praesentis, atque armati, jurare non audent. Sed jam libri totius Illyriciani conclusionem audiamus.

Hactenus, inquit, *Spiritu Domini, nos in omnem veritatem manoducente, et dolos fraudesque Antichristi, ejusque Symmystarum patefaciente, ostendimus veram translationem, aut etiam communicationem romani imperii in Germanos factam, qua etiam nunc Dei beneficio fruuntur, et simul contra recepta historicorum clericorumque figmenta probavi, nec translationem imperii, nec jus electorum, eis papa beneficio contigisse etc.*

Non possum equidem non vehementer mirari, cur summum pontificem Antichristum tam confidenter Illyricus nominet. Novimus enim ex Daniele cap. 11. et Paulo 2. Thessal. 2. Antichristum nullum Deum curaturum, seque ipsum supra omne quod dicitur Deus, exaltaturum, et rursus ex Illyrico in hoc ipso libro saepius audivimus, romanos pontifices servos et mancipia imperatorum fuisse; ex centuria vero 8. et 9. c. 10. jam ante didicimus eosdem pontifices tot diis sese subjicere solitos, quot sunt in coelo sancti, quot in terris imagines, quot sub terram reliquiae. Quis igitur capiat, eum extollere se super omne quod dicitur Deus, et nullum Deum curare, qui non modo Deos innumerabiles publice colat, sed etiam adeo sit humilis atque abjectus, ut se mancipium juratum principum terrenorum esse fateatur? Sed quid opus est in hoc mendacio refellendo diutius laborare, cum totus liber ex mendaciis constet? Sic nimirum loqui, sic disputare oportuit discipulum ejus, qui in veritate non stetit.

Sed quid ego de illa incredibili impudentia, vel sacrilega potius impietate dicam, qua tot mendaciorum auctorem Spiritum sanctum facit: *Hactenus*, inquit, *Spiritu Domini nos in omnem veritatem manuducente, dolos et fraudes Antichristi ostendimus*. Hoc sane deerat ad cumulum mendaciorum, ut disputationem mendaciis undique scatentem, vel potius totam ex mendaciis fraudibusque contextam, Spiritui sancto tribueret, omnemque veritatem appellaret. Est ne aliquid ultra, quo progredi audacia atque impietas possint? Si mentiri scelus est apud Christianos, quid erit, religioni sibi ducere non mentiri? Quid ipsa mendacia in Spiritum sanctum auctorem conferre?

Sed ego non jam Illyricum miror confidentissime mentientem, ac religioni sibi ducentem non mentiri, et demum ipsa sua mendacia Spiritui veritatis adscribentem: Nam impius cum in profundum venerit peccatorum, contemnit. Illos miror, qui cum viri prudentes et graves videri velint, sibi tamen ab ejusmodi portentis imponi atque illudi tam facile patiuntur. Quae enim major cogitari aut fingi potest vel negligentia, vel caecitas, vel etiam stupiditas, quam iis hominibus fidem habere, quorum tanta est levitas et inconstantia, ut perpetuo secum ipsi pugnent; tanta mentiendi libido, ut in exiguis libellis tantos acervos mendaciorum inserant, ut plura mendacia sint pene quam verba?

Sed si eorum desidia non immerito reprehenditur, qui mendacissimos libros facile sibi obtrudi sinunt; intoleranda deinceps non jam desidia, sed improbitas erit, si detecta et confutata mendacia ab oculis suis atque auribus non repellant. Quamquam ego meliora de Germanis, ut corpore candidis, sic etiam animo sinceris, et veritatis amantibus sperare debeo. Injuriam enim facerem nobilissimae nationi, si eos crederem mendaciis potius, quam explorata veritate delectari.

Unum illud oro, atque obsecro Germanos omnes, ut secum ipsi cogitent, qui sint, unde genus duxerint. quos majores habuerint; quantum denique intersit inter praeclarissimos illos heroës Carolum Magnum, Ludovicum Pium, s. Henricum, Lotharios, Othones, Chunrados, qui nihil antiquius habebant, quam ut apostolicam b. Petri sedem certatim honorarent atque ornarent; et nescio quos Illyricos homines obscuros, seditiosos ac turbulentos, qui totis viribus laborant, ut eandem illam sedem imposturis ac fraudibus evertant. Neque enim dubito, quin, si ista paulo attentius cogitaverint illorum potius, quam istorum similes videri volent: multoque magis eorum pietatem, gravitatem, constantiam sectandam sibi esse statuent, qui Germanicum nomen toto orbe terrarum celeberrimum sua virtute fecerunt, quam impios istorum furores, temeritatem et incostantiam, qui Germaniam universam sectis, seditionibus ac tumultibus repleverunt. Illud certe historicorum omnium literis ac vocibus testatum extra controversiam est, numquam magis potentia atque opibus floruisse Germaniam, quam cum illi imperarent, qui sedem apostolicam in primis venerabantur.

Ad finem libri sui de translatione imperii adjecit Illyricus longissimam appendicem, in quam primo loco retulit integrum cap. 3. lib. 3. de concordantia catholica Nicolai Cusani. Secundo integram epistolam Innocentii III. quae incipit, *Venerabilem*, et habetur inter epist. decretales tit. de electione. Tertio epistolam Friderici I. imperatoris ex Radevico lib. 3. cap. 10. quam etiam supra posuerat in prolegomenis. Quarto historiam quandam de rebus gestis Paschalis papae, et Henrici imperatoris, ex Dodechini abbatis appendice ad Marianum Scotum. Quinto Ludovici IV. imperatoris apologiam. Ex quibus omnibus nihil est quod responsionem desideret, praeter apologiam Ludovici IV. nam de testimonio Cusani diximus supra cap. 13. et 15. epistola Innocentii caussae nostrae maxime favet. De epistola Friderici disseruimus cap. 3. historia Paschalis et Henrici ad rem praesentem nihil facit. Non enim inter eos quaestio erat de imperii translatione, sed de investituris episcoporum, et praeterea imperfecta historia est, quam ex Dodechino refert Illyricus. Perfecta ex Abbate urspergensi petenda est; ex qua quisque perspicere poterit, contentionem illam longe alium exitum habuisse, quam optasset Illyricus. Coactus enim fuit imperator, terroribus plagisque immissis divinitus, Ecclesiae collum subjicere, atque investituras episcoporum, pro quibus retinendis tamdiu laboraverat, vel invitus dimittere. Sola igitur restat Ludovici IV. apologia; quae quoniam ab Alberto Pighio egregie refutata est, ne actum agere videar, ad ipsius Alberti responsionem lectorem censui remittendum.

APPENDIX AD TRACTATUM

DE CULTU IMAGINUM

IN QUA CONTINETUR REFUTATIO LIBELLI, QUI FALSO SYNODUS PARISIENSIS INSCRIBITUR

Anno 1596. prodiit Francofurti novus libellus cum hoc titulo, *Synodus parisiensis de imaginibus anno Christi* 824. *ex vetustissimo codice descripta, et nunc primum in lucem edita.* Hoc autem praesenti anno cum mihi is libellus ab amico ostensus esset, animadverti continuo, nec vere synodum esse, nec scriptum luce dignum.

Quare ne forte inscriptio fallat incautos, operaepretium me facturum existimavi, si libellum brevissime confutarem.

CAPUT PRIMUM

Principio igitur non esse synodum ullam parisiensem, quae hoc libello contineatur, argumento esse potest, quod nulla in eo conspiciantur decreta, nulli canones, nulla extet episcoporum subscriptio, nulla synodi mentio; sed et ipse libellus aperte redarguit sui tituli vanitatem. Sic enim legimus pag. 126. Nos non synodum congregando, sed quemadmodum a vobis postulavimus, licentiamque agendi percepimus, una cum familiaribus nostris, filiis vestris, quantum pro multiplicibus regni diversis occupationibus impediti, per intervalla potuimus considerare studuimus, quod almitati vestrae de tanta necessitate significare potuissemus.

Ac, ut verborum istorum sententia intelligatur, totius libelli argumentum exponemus. Scribit Michaël Balbus imperator graecus ad Ludovicum Pium imperatorem latinum epistolam bene longam, in qua, post alia multa, significavit, in Ecclesiam propter imagines Christi et sanctorum in duas partes esse divisam, cum alii adorandas, alii non adorandas esse contenderent; et simul petiit, ut Ludovicus in occidente operam daret, ut sublato superstitioso cultu imaginum Ecclesia pacem et unionem recuperaret.

Ludovicus his literis acceptis a summo pontifice facultatem obtinuit convocandi viros aliquot doctos qui veterum Patrum testimonia de cultu imaginum diligenter colligerent. Quo facto scribi jussit epistolam, quam nomine summi pontificis. ipso consentiente pontifice, cui primum ostendenda erat, ad Michaëlem imperatorem dirigere cogitabat. Denique tum epistolam praedictam, tum aliam a se ad ipsum pontificem, qui Eugenius dicebatur, proprie scriptam per duos episcopos misit.

Haec igitur quinque in libello, nuper edito, continentur. Primum: Epistola Michaëlis Balbi ad Ludovicum Pium, Caroli Magni filium. Secundo: Collecta testimonia ex veteribus Patribus, quibus probatur, imagines, neque frangendas esse, ut volebant Iconomachi, neque colendas, ut synodus nicaena secunda statuerat. Tertio: Epistola, summi pontificis nomine scripta a francis doctoribus ad Michaëlem imperatorem, qua docetur, imagines neque injuria afficiendas esse, neque etiam adorandas. Quarto: Epistolam Ludovici imperatoris ad Eugenium pontificem ejus nominis secundum, qua eum hortatur ad legationem in Graeciam mittendam, et Ecclesiam pacificandam. Quinto: Epistolam ejusdem Ludovici ad Hieremiam et Jonam episcopos, quos Romam ad summum pontificem mittit, eosque instruit, quemadmodum prudenter cum pontifice se gerere debeant, ut eum ad suam sententiam pertrahant.

Ex his promptum erit intelligere, fucum facere voluisse eos, qui hunc libellum specioso nomine synodi parisiensis ornare voluerunt; qui quidem caussam Iconomachorum juvare, et catholicae fidei detrimentum aliquod adferre conati sunt; sed Deo juvante, mox efficiemus, ut oleum et operam se perdidisse doleant.

CAPUT II.

Nam ut ad epistolam Michaëlis, quae primam partem libelli occupat, veniamus: ea quidem plena videtur religiosi studii, ut si quis aliunde quis iste

Michaël fuerit, ignoret, arbitretur eum unum ex optimis, et christianissimis principibus fuisse.

Sed extant annales publici Joannis Zonarae, Georgii Cedreni, et aliorum, qui res gestas graecorum principum literis mandaverunt. Ex his cognoscere licet, Michaëlem non solum cognomine, sed etiam re ipsa Balbum, virum fuisse impium et scelestissimum, quippe, qui magis hebraicae superstitioni, quam christianae religioni addictus esset: qui resurrectionem carnis pernegaret, et ob id prophetas et apostolos, qui eam praedicaverant, irrideret: qui fornicationem licitam esse diceret, et sacrum coelibatum adeo contemneret, ut e monasterio sanctimonialem, jam Deo sacram, sibi conjugem deligeret: qui septimam synodum oecumenicam, atque ab Adriano pontifice maximo approbatam, respueret: qui sacras imagines nullo honore dignas arbitraretur: qui Iconomachis impense faveret, et Constantinum Copronymum, Iconomachorum principem, sibi praeter caeteros imitandum proponeret: qui s. Euthimium, sanctumque Methodium, aliosque pios veritatis defensores vel exilio, vel carcere, vel morte mulctaret.

Hic igitur est ille Michaël, qui ovinam pellem indutus, cum esset re vera lupus rapax, quasi fidei zelo accensus, nihil aliud optare se fingit, nisi Ecclesiae reformationem et pacem. Sed quemadmodum in illa ipsa epistola deplorat necem Leonis imperatoris, cui proxime ipse successit, quem dicit ab improbis quibusdam conjuratione facta misere necatum, cum satis aperte constet ex auctoribus supra citatis, ipsum eundem Michaëlem conspirationis principem fuisse: sic etiam pie queri videtur, Ecclesiam ob dissensiones de cultu imaginum esse divisam, cum ipse potissimum dissensionis et divisionis auctor esset, qui synodum generalem, quae dissensiones sustulerat, rejecisset, et Iconomachiam propagare studeret: et non contentus dissensionibus orientalibus, in occidente quoque dissensiones serere ac propagare satageret.

Quod vero in extrema epistola catholicos reprehendit, quod vivificam crucem despiciant, quod imagines, ut Deos quosdam adorent, quod ei sacrificia offerant, quod ab eis nescio quo artificio de sacro fonte suscipi, et sacram communionem percipere velint, denique quod alias id genus superstitiones, vel ineptias in cultu sacrarum imaginum ostendant, merae calumniae, atque imposturae sunt. Neque mirabitur ejusmodi mendacia graecum imperatorem in sua epistola ad Latinos longe positos scribere potuisse, qui cogitare voluerit, quam crassa, et quam incredibilia mendacia nostri temporis haeretici de catholicis in vicinis locis degentibus fingant.

Sed ex concilio nicaeno II. vere legitimo et oecumenico, velit nolit Machaël Balbus, illis ipsis temporibus celebrato, luce solis clarius effici potest, illa esse commenta, fraudesque haereticorum. Docuit enim concilium illud, cui catholici omnes assentiebantur, imaginibus sacris deberi quidem suam venerationem, sed non majorem quam vivificae cruci, neque illis ullo modo sacrificandum esse, neque eos cultu latriae, qui Deo est proprius, adorandas. Legitur synodus, et imposturae subito evanescent.

Quae cum ita sint, vel Franci, qui Ludovico imperatori a consiliis erant, fidem habuerunt literis Michaëlis, vel non habuerunt. Si fidem habuerunt, circumventi sunt, atque decepti: Si fidem non habuerunt, abusi sunt literis illis ad permovendum summum pontificem, ut majorem suorum acta rescinderet, et synodum nicaenam, ab Adriano approbatam, improbaret ipse atque damnaret.

Sed sive decepti fuerint, sive decipere voluerint, nihil attinebat istum vel errorem, vel scelus ipsorum orbi terrarum prodere, praesertim, cum non sine caussa majores nostri libellos ejusmodi, qui nihil utilitatis, detrimenti autem plurimum adferre poterant, libenter delitescere passi sint.

CAPUT III.

Venio nunc ad ea testimonia, quae pauci illi viri a Ludovico imperatore vocati, ex veterum monumentis collegisse se dicunt. Multis enim nominibus viri illi peccasse videntur. Ac primum quidem ante collectionem satis audacter judicium sibi de scriptis apostolicis desumpserunt. Nec solum de summo pontifice, sed etiam de generali synodo, a pontifice approbata, temere judicarunt. In qua re longe superarunt peccatum auctoris illius, qui nomine Caroli Magni librum edidit adversus cultum sacrarum imaginum. Ille enim (quod etiam Patres concilii francofordiensis fecerunt) nicaenam synodum secundam improbavit, quoniam celebratam fuisse existimavit sine consensu apostolicae sedis. At consiliarii isti Ludovici imperatoris, quorum scripta discutimus, fatentur synodum pro cultu imaginum, idest, nicaenam secundam ab Adriano summo pontifice coactam et probatam, et tamen tum ipsam synodum, tum epistolam ejusdem Adriani ad Constantinum imperatorem pro cultu imaginum, et rursum defensionem ejusdem synodi, ab Adriano ad Carolum missam, examinare, dijudicare, rephrendere non verentur.

Haec enim sunt ipsorum verba pag. 19. *Primum epistolam domini Adriani papae, quam pridem pro imaginibus erigendis Constantino imperatori, et Irenae matri ejus ad eorum deprecationem in transmarinis partibus direxit, coram nobis legi fecimus, et quantum nostrae parvitati res patuit, sicut juste reprehendit illos, qui imagines sanctorum temerario ausu in illis partibus confringere et penitus abolere praesumpserunt: sic indiscrete noscitur fecisse, in eo quod superstiose eas adorari jussit, pro qua etiam caussa synodum congregari praecepit.* Et infra pag. 21. de defensione nicaenae synodi ab Adriano edita sic loquuntur. *Per singula capita in illorum excusationem respondere, quae voluit, non tamen quae decuit, conatus est etc.*

Ita nimirum judicem suum, et totius mundi judicare, pastorem omnium Christi ovium pascere; et doctorem universorum docere non erubuerunt, qua temeritate nulla major cogitari potest.

CAPUT IV.

Sed fortasse nova aliqua, atque recondita testimonia repererunt, quibus freti resistere in faciem apostolico praesuli non reformidarunt. Immo vero notissima et vulgaria, et quae nihil ad rem faciant sine ulla ratione, vel ordine collegerunt.

Ac, ut exempli gratia pauca discutiamus, primum testimonium sumunt ex libro s. Augustini de haeresibus, ubi legimus Simonem magum jussisse imaginem suam, et Helenae meretriculae suae a discipulis adorari. Atque hanc esse dicunt primam originem adorandarum imaginum. Quasi vero, si de falso cultu agatur, non ante Simonis tempora, vituli aurei ab Hebraeis, et simulacra hominum mortuorum a gentilibus adorata fuerint. Sed Ecclesia catholica non discit cultum rerum sacrarum ab hostibus suis, et si ex eo testimonio liceret colligere non esse Christi, et sanctorum imagines venerandas, licebit eadem ratione colligere, ne ipsum quidem Christum ullo honore dignum esse: propterea siquidem impium erat, Simonis et Helenae imagines colere, quod Simon et Helena indignissimi essent qui colerentur.

Sed ridicula plane sunt, quae ex epist. 56. ejusdem Augustini ad Dioscorum testimonia desumpserunt: ridicula, inquam, si ad id, de quo agimus, referantur. Quae namque s. Augustinus disputat de imaginibus, quae a corporibus defluentes in animum penetrant, ut per eas aliquid cernamus, vel cogitemus, ea proferunt isti ad probandum non esse Christi et sanctorum imagines depictas vel sculptas ullo modo colendas. Quae quam bene cohaereant cum supra praesenti disputatione, lectoris esto judicium.

Quid? quod plurima testimonia, quae summus pontifex Adrianus in epistola illa sua doctissima pro imaginibus posuit, isti rursum allegant, qui contra imagines pugnant.

Quod vero dicunt, et nonnullis etiam testimoniis probare nituntur, non esse consuetudinem, vel annorum numerum, aut quamlibet vetustatis auctoritatem praeferendam veritati: tunc recte diceretur, si probari posset, cultum, quem Ecclesia catholica imaginibus exhibet, ex manifesto errore, non ex certa veritate descendere. Sed cum de re aliqua litigatur, multum valere consuetudinem, et venerandam esse antiquitatem, ne ipsi quidem negare possunt: Quorsum enim tantopere laborarunt in evolvendis antiquitatis monumentis, si nullum probabile argumentum ex antiquitate peti potest? Nonne vident, se hoc suo facto contra sua verba pugnare? et re ipsa destruere, quod verbis astruere nitebantur? Certe si liceret testimonia s. Augustini, s. Basilii, aliorumque veterum Patrum in medium afferre, quibus ipse ex antiquitate, vel Ecclesiae consuetudine probant ecclesiastica dogmata, nullus finis esset.

Sed quod superat omnem admirationem, illud est, quod multa testimonia proferunt pro adoratione crucis, et cum rationem reddere volunt, cur signum, vel lignum crucis adorandum sit, et imagines Christi non sint adorandae, dicunt eam esse caussam, quia Christus in cruce suspensus fuit, non in imagine: et quia per crucem nos redemit, non per imaginem. Quod si refellere voluero, timeo, ne nimiae tarditatis lectores existimare videar. Certe enim Christus non in signo crucis, quod in pariete, vel in tabella, vel in fronte, vel in aere pingimus, suspensus fuit, neque etiam in ligneis illis crucibus, quae passim cernuntur et adorantur in ecclesiis; sed in illa una cruce, cujus ista nostra signa, quae pingimus, vel erigimus, imagines sunt. Cum ergo liceat per adversarios crucis imaginem colere, cur imaginem Crucifixi colere non licebit? et si jure crucis adoramus imaginem, quia per crucem redempti sumus a Christo, qua caussa fingi potest, cur non jure coli possit imago Christi, qui proprie nos redemit?

At, inquiunt, nihil manu factum colere fas est, quid igitur? Lignum vel signum crucis non est manufactum? Codex evangeliorum et sacra vasa, quae horum opinione veneranda sunt, quid sunt aliud, nisi opera manuum humanarum? Et tamen verum est, nihil manufactum esse colendum eo genere cultus, quo Deus ipse qui omnino non est factus, sed omnium rerum factor colendus est.

Quare poterant collectores isti maximam partem testimoniorum, quae attulerunt, omittere, quoniam iis nihil probatur aliud, nisi solum Deum esse colendum cultu latriae sibi uni proprio, et non esse imagines ita adorandas, ut etiam sacrificia illis offerantur, quae neque nos negamus, neque sancta nicaena synodus negavit.

Ac, ut videas, lector, quantas vires veritas habeat, ipsi quoque qui eam oppugnant, non raro vel inviti vel imprudentes eam tuentur. Id accidit collectoribus nostris. Nam inter alia testimonia colligunt etiam nonnulla, ut probent imagines non esse frangendas, vel injuria afficiendas. Sed in iisdem testimoniis non habetur solum quod ipsi volunt, imagines videlicet non esse afficiendas injuria, sed habetur etiam, quod nolunt, afficiendas honore. Quod quidem isti collectores aliquando viderunt, et textum audacter corruperunt, aliquando non viderunt, et testimonium contra se in ipso suo libello imprudentes reliquerunt.

Prioris rei exemplum habes pag. 87. ubi allegatur s. Gregorius, qui in epistola quinta libri septimi ad Januarium reprehendit acriter nonnullos, qui b. Virginis imaginem et crucem dominicam contumeliae caussa ad Judaeorum synagogam detulerunt: et mandat Januario episcopo, ut sublatam ex eo loco cum ea, qua dignum est veneratione, imaginem atque crucem in Ecclesiam referat. Hic boni collectores nomen imaginis simpliciter deleverunt, vel omiserunt, ne videretur contra eorum dogma non solum crux, sed etiam imago beatae Virginis veneranda, nisi forte librariorum errore nomen imaginis sit omissum.

Jam vero pag. 91. adscribunt haec verba ex epistola synodica Gregorii papae: *Nos non ob aliud nomen imagines facimus, et adoramus, sed pro nobis incarnato Verbo Dei etc.* Audis ne collector, vocabulum (adoramus?), et tamen a se hoc testimonium prolatum est. Sed habemus clariora.

Paulo infra ponuntur haec verba ex libro s. Basilii ad Amphilochium de Spiritu sancto cap. 17. *Imaginis honor ad primam formam transit, etc.* Ecce tibi rursus honorem imaginis. Sed ad clarissima veniamus.

Paulo post adferuntur haec alia verba ex epistola ejusdem Magni Basilii ad imperatorem Julianum. *Credo in unum Deum patrem omnipotentem, Deum patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, unum Deum, haec tria adoro et glorifico. Confiteor autem et Filii incarnati dispensationem, Dei genitricem, quae secundum carnem eum genuit, sanctam Mariam. Suscipio vero et sanctos apostolos, prophetas et martyres, et ad Deum deprecationem, quae per eos propitium mihi efficit misericordissimum Deum, pro quo et figuras imaginum eorum honoro et adoro, specialiter hoc traditum est a sanctis apostolis, et non prohibitum, sed in omnibus ecclesiis nostris eorum designari vel historias etc.* Quid audivimus? S. Basilius Magnus ab adversario advocatur testis, et vere testis est omni exceptione major. Is vero palam affirmat, se honorare et adorare apostolorum, prophetarum et martyrum imagines. Idque affirmat, dum fidei suae confessionem edit, ac de rebus, non dubiis aut verisimilibus, sed certissimis et exploratis loquitur. Addit vero id ab apostolis traditum, et ab omni Ecclesia susceptum et observatum. Quid quaeso responderi potest? Auctor gravissimus, aperte loquitur, et ejus testimonium ab adversariis profertur. Neque desunt alia testimonia similia in eodem libello. Athanasii, Germani, Leontii et aliorum, quae imprudenter ab adversariis contra se et pro nobis, hoc est, pro cultu sacrarum imaginum proferuntur. Sed ego brevitati studeo, neque libenter in his refellendis ineptiis tempus tero.

CAPUT V.

Sequitur pars tertia, idest, epistola Eugenii papae ad Michaëlem et Theophilum ejus filium imperatores, quam epistolam iidem collectores scripsisse videntur. Neque enim Eugenius ullam talem epistolam scripsit; sed (ut supra diximus) scripta fuit, ut nomine pontificis mitteretur, si ipse probaret. In qua re cogimur desiderare prudentiam collectorum. Qua enim fronte romano pontifici praescribere ausi sunt, quod ipsum scribere oporteret? Qua vero fiducia sperare potuerunt, romanum pontificem scripturum ad graecum imperatorem contraria iis, quae praedecessores ejus non semel scripserant?

Sed videamus, si placet, paulo diligentius, an epistola illa summum pontificem deceat. Omitto autem, quod in hoc libello epistola illa caret principio, quod peccatum non primo auctori, sed ei, qui nunc demum post tot saecula libellum hunc in lucem edidit, tribuendum videtur. Nihil etiam dico quod epistola verbosa est admodum, obscura, barbara, imperita; detur enim hoc tempori. Taceo denique, quod dum conatur tollere repugnantiam, verbis s. Gregorii esse videbatur, tanto se magis involvit, quanto magis conatur evolvere. Sed tria quaedam tacitus praeterire non possum. Primum enim facit haec epistola pontificem summum, adulatorem imperatoris impudentissimum, dum ita loquitur: *O venerandi mundi principes, cum universa sancta Dei, quam Domino disponente et committente gubernatis, Ecclesia.* Et infra, *propter adunandam, quam Domino Deo ordinante regitis, Ecclesiam.* Quae foedior adulatio? Michael Balbus interfecto legitimo imperatore, cum esset ipse pro sceleribus suis jam morti adjudicatus, tyrannice invasit imperium, et pontifex maximus affirmabit, Deo disponente, committente et ordinante hunc ipsum Balbum gubernacula suscepisse non solum imperii, sed etiam Ecclesiae, et si Ecclesia Dei ab ipso Deo gubernanda imperatori tradita est, quid faciunt in Ecclesia episcopi? quid ipse summus pontifex? *Imperator* (inquit s. Ambrosius) *in Ecclesia est, non supra Ecclesiam, filius Ecclesiae, non rector; ovis, non pastor.* Et s. Joan. chrysostomus diacono suo dixit: *Si is, qui diademate coronatur indigne adeat ad sacra mysteria percipienda, cohibe et coerce, majorem tu illo habes potestatem.*

Deinde, in eadem epistola non semel repetitur hoc argumentum: *Si nulla unquam picta, vel ficta fuisset imago, nihil periret de fide et charitate, quibus ad regnum pervenitur aeternum*: et tamen propter imagines orta est dissensio, et divisio in Ecclesia, turbata pax, charitas violata. Et non animadvertunt, qui eam epistolam nomine summi pontificis scribunt, eo argumento non solum effici quod ipsi volunt, imagines non esse adorandas, sed etiam effici (si quid tamen efficitur, quod mox videbimus) imagines omnino de medio esse tollendas, quod ipsi nolunt. Nec tamen argumentum illud aliquid valet.

Quamvis enim nihil periret de fide, spe et charitate, si nulla picta, vel ficta esset imago tamen quando picta, vel ficta est, peccat in fidem, qui eam negat esse venerandam, quoniam honor imaginis ad prototypum refertur, quod venerandum esse fides docet, et adversarius non negat. Et potest hoc ipsum similitudine illustrari, si libellus aliquis divinae Scripturae, ut epistola ad Philemonem, non extaret, nihil deperiret de fide, spe et charitate: et tamen quia nunc extat, qui eam negaret esse cum veneratione suscipiendam, peccaret in fidem; et si propterea dissentiones orirentur, non esset epistola abjicienda, sed imperitia dissidentium coarguenda et instruenda.

Postremo in eadem illa epistola reprehenditur Constantinus et mater ejus Irene, quod edicto suo jusserit sacras imagines juxta concilii generalis decretum, cum veneratione esse habendas. Quae sane reprehensio a summo pontifice, nisi plane amente, scribi non potuit. Quid enim? Adrianus papa Constantinum, et Irenem summis laudibus effert, quod sacrarum imaginum religioso cultui faveant: et Adriani successor Eugenius eosdem imperatores ob caussam eandem reprehendet? et quae major stultitia fingi potest, quam ut summus pontifex moleste ferre se dicat, quod ab imperatore de

creta conciliorum generalium, a sede apostolica approbata, serventur ac defendantur?

Sed si parum prudentes collectores fuerunt;non fuit inconstans apostolicae sedis antistes, permansit enim in iis, quae praedecessores non sine magna deliberationis maturitate statuerant. Nam neque Eugenius eam epistolam misit: et paulo post Adrianus II. synodum oecumenicam octavam Constantinopoli celebrandam curavit, in qua synodus septima de cultu imaginum iterum approbata est. Denique Anastasius bibliothecarius romanus in praefatione septimae synodi ad Joannem VIII. pontificem, qui Adriano II. proxime successerat, scribit,in eadem sententia fuisse omnes romanos pontifices. *Quae*, inquit, *super venerabilium imaginum adoratione praesens synodus docet, haec et apostolica vestra sedes, sicut nonnulla scripta innuunt, antiquitus tenuit, et universalis Ecclesia semper venerata est, et hactenus veneratur, quibusdam dumtaxat Gallorum exceptis, quibus utique nondum est horum veritas revelata.*

CAPUT VI.

Restat pars ultima, hoc est, epistola Ludovici imperatoris ad Eugenium pontificem, et altera ejusdem Ludovici ad Hieremiam et Jonam episcopos. In quibus nihil observandum occurrit, nisi quod in eis quaedam dicuntur, quae redolere videntur fraudes recentium haereticorum. Unde venit in mentem suspicari, ne forte vel totus hic libellus sit confictus, vel, quod est credibilius, depravatus et auctus ad invidiam romanae Ecclesiae conciliandam.

Sed sive sit verus liber, sive confictus, sive partim sincerus, partim adulterinus, illud unum constat, non esse librum dignum,in quo legendo tempus conteratur. Titulus falsus, dictio barbara, sententiae insulsae, ordo perversus, eorundem testimoniorum crebra repetitio, facile potuissent persuadere typographo, si is commune commodum,et non proprium lucrum spectasset, ut sibi ab edendo ejusmodi opere temperaret.

LIBER PRIMUS

DE INDULGENTIIS

PRAEFATIO

Quae prima controversiarum hoc nostro saeculo fuit, ea non electione, sed casu postremo loco a nobis tractanda suscipitur. Nam cum locum huic controversiae post libros de poenitentia designavissem, et casu factum esset, ut libri illi prope ferias autumnales absolverentur, et typographus illo ipso tempore extremam manum secundo tomo imponere vellet, implere non potui quod maxime cupiebam. Deinde supervenerunt aliae atque aliae occupationes, tum publicae, tum privatae, quibus impeditus, vix otium paucorum mensium pro tertio tomo (quod opus majoris momenti esse videbatur) perficiendo invenire potui. Sed cum praeter spem hoc anno aliquid vacui temporis nactus fuissem,et simul anni sexcentesimi supra millesimum jam imminentis expectatio nos admoneret celeberrimi Jubilaei, solemniumque indulgentiarum, quibus is annus vetere instituto consecratus est, non potui diutius hujus debiti solutionem differre,quam multi a me jure ac merito expetebant. Quamvis autem eas potissimum controversias explicandas susceperim, quae de indulgentiis inter catholicos, haereticosque versantur, tamen attingam etiam illas, quae inter catholicos salva fide, veritatis indagandae, vel illustrandae gratia disputantur. Igitur universae disputationis hic erit ordo.Primum de nomine indulgentiae,et jubilaei breviter disseremus, et simul qui pro defensione indulgentiarum, qui contra easdem scripserint, indicabimus. Deinde an indulgentiae sint, prosequemur; ubi duo tractanda erunt, alterum de thesauro quodam spirituali Ecclesiae;alterum de potestate eum thesaurum distribuendi. Tertio quid proprie sit indulgentia, idest, in quo praecipue natura ejus posita sit, investigabimus; ubi alia duo explicanda erunt; unum, sit ne indulgentia solutio vel absolutio; alterum, a quo vinculo solvat vel absolvat. Quarto, qualis indulgentia sit, idest, de multiplici forma et varietate ejus disseremus. Quinto, propter quid, sive cujus rei gratia sit, hoc est, de fructu et utilitate indulgentiae disputabimus. Sexto, quis possit indulgentias concedere, et quam ob caussam, inquiremus. Septimo, quis eas suscipere possit, et quae dispositio ad eas suscipiendas requiratur, videbimus. Octavo, an, et quomodo defunctis indulgentiae prosint, aperiemus.Atque haec omnia in priore libro breviter et perspicue explicare conabor. In posteriore vero libro mendacia, fraudes et imposturas, argumenta quoque sive a testimoniis Scripturae et Patrum, sive ab ipsa ratione petita, Lutheri, Calvini, Heshusii et Kemnitii, qui praeter caeteros in hoc argumento laborasse videntur, aperiam, discutiam et refellam.

CAPUT PRIMUM

De nomine indulgentiae et jubilaei.

Ac ut a nomine exordiamur, indulgentia remissionem, et facilitatem, sive (ut sic loquamur) condescensionem in Scripturis sanctis aliisque auctoribus, praesertim ecclesiasticis, significare solet. Et quidem priore notione usurpatur hoc nomen apud Isaiam cap. 61. sancto Luca interprete cap.4. evangelii. Nam quod legimus in Isaia: *Praedicare captivis indulgentiam*, in evangelio Lucae redditum videmus: *Praedicare captivis remissionem*. Eadem notione passim veteres Patres usi sunt,Cyprianus in serm. de lapsis, et in epist. ad Jubajanum, Hieronymus in comment. ad cap. 4. Danielis,et Augustinus in psal.101.explicans illa verba: *Cinerem tamquam panem manducabam*, posteriore significatione, qua nomen indulgentiae pro lenitate, et ut diximus, condescensione accipitur, usus est apostolus in priore ad Corinth. cap. 7. in illis verbis: *Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium*. Eadem significatio apud alios scriptores tum sacros, tum profanos frequentissima est.

Ecclesia igitur et scholae theologorum utramque significationem conjungentes, indulgentias vocant remissiones poenarum, quae saepe remanent luendae post remissionem culparum, et reconciliationem in sacramento poenitentiae adeptam,quas remissiones summi pontifices ex paterna lenitate et condescensione in filios suos, compatientes eo-

rum infirmitati, certis temporibus, et non sine justa aliqua et rationabili caussa concedere solent. Videtur autem Ecclesia ad hanc rem significandam nomen hoc derivasse ab usu veterum imperatorum et jureconsultorum.Siquidem illi indulgentiam solemni,proprioque vocabulo appellant remissionem generalem criminum, quam aliquando principes saeculi publicae laetitiae caussa faciebant. Vide codicem Theodosianum lib. 9. tit. 38. qui est de indulgentiis criminum, et nominatim invenies lege 3. indulgentiam fuisse remissionem criminum,quo ad solam poenam legibus debitam, et lege 4. invenies indulgentiam nunc remissionem, nunc absolutionem appellari. Vide etiam l. Lucius ff. ad senatusconsultum Turpill. et l. Indulgentia,C. de generali abolitione, et Ammianum Marcellinum lib. 16. ubi etiam indicat, nomen indulgentia esse antiquum, et solemne cum ait, *ne per indulgentias, quos appellant etc.* Atque haec de nomine indulgentiae hic sufficiant, nam definitionem accuratam indulgentiae postea suo loco trademus.

Porro jubilaeus dicitur a voce hebraea יובל jobel, et quamvis aliqui malint jobelaeum, vel jobilaeum, quam jubilaeum dicere, nos tamen s. Hieronymum sequimur, qui vocem jobel, perpetuo jubilaeum reddidit. Non enim in convertendis vocibus tam superstitiosi esse debemus, ut propterea s. Hieronymum, virum doctissimum et prudentissimum et ab ipsa Ecclesia approbatum deserere debeamus. Significat autem jubilaeus annum remissionis,qui apud Hebraeos erat quinquagesimus, ut perspicuum est ex cap. 25, et 27. Levitici, et cap. postremo Numerorum, siquidem eo anno remittebantur labores omnes agriculturae, non enim arabatur, nec serebatur, nec metebatur,sed ex frugibus anni superioris, quas Dominus triplo plures suppeditabat, omnes commode sustentari poterant; restituebantur etiam agri, ac domus venditae prioribus dominis, et qui servituti addicti fuerant, libertati pristinae reddebantur. De ethimologia vero jubilaei, grammatici certant, et adhuc sub judice lis est. Ego tamen non assentior rabbinis, qui docent jubilaeum a sonitu cornu arietini sic nominari, quod ejusmodi sonitu indiceretur annus remissionis. Nam tametsi uno in loco, videlicet Exod. 19. videatur jobel sonum buccinae, vel ipsam buccinam significare: tamen ubi agitur proprie de jubilaeo, nimirum Levit. 25. sonitus buccinae, quo indicebatur jubilaeus, non vocatur jobel, sed הרועה theruha, qua etiam voce utitur David in psalmis ubicumque jubilum vel jubilationem nominat. Et certe si jubilaeus hebraice diceretur a sonitu buccinae, debuisset omnino Moyses Levit. 25. ubi ait: *Et clanges buccina mense septimo, decima die mensis, propitiationis tempore in universa terra vestra,sanctificabisque annum quinquagesimum et vocabis remissionem cunctis habitatoribus terrae tuae. Ipse est enim jubilaeus*: Debuisset, inquam, uti voce jobelin designando sonitum buccinae. Quod tamen non fecit, sed usus est voce theruha, ut diximus. Itaque non dicitur hebraice jubilaeus a jubilatione, cum ille jobel, ista theruha dicatur: sed dicitur, ut existimo, a יבל jabal, quod significat germinare, et producere, unde est nomen יבול jebul, quo fruges et fructus omnes significari solent. Dicitur igitur jubilaeus, quasi annus germinans, utilis et fructuosus, quia sine labore adducit fructus terrae, et sine sumptibus restituit agros et domos antiquis dominis, et sine ulla vi reddit servis pristinam libertatem.Fuit autem sine ullo dubio jubilaeus Hebraeorum typus et figura evangelii, per quod homines remissionem peccatorum, liberationem a servitute diaboli, possessionem paradisi, et domum coelestem, ac denique fructus bonorum operum, et alia innumerabilia beneficia per Christum acquirunt. Ad quod alludens Isaias cap. 61. in persona Christi, sic ait: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, ad annunciandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde,et praedicarem captivis indulgentiam, et clausis apertionem, ut praedicarem annum placabilem Domino.*

Hinc pontifex maximus, Clemens ejus nominis sextus, annum illum celebrem,in quo indulgentiae maximae adeuntibus apostolorum basilicas more veteri conceduntur, jubilaei nomine appellandum censuit, praesertim cum ad similitudinem veteris jubilaei annum quinquagesimum pro centesimo, qui antea fuerat in usu, ipse designasset. Denique idem jubilaei nomen derivatum est ad omnes indulgentias, quae in amplissima forma subinde concedi solent, etiam extra annum illum, qui proprie jubilaei nomen invenit. Quamvis autem indulgentia pontificia, ut postea suo loco probabimus, solam poenam temporalem peccatis debitam remittat, atque ob id solum ex parte nonnullam habeat cum veteri jubilaeo similitudinem, tanti tamen fructus poenitentiae, tot conversiones hominum sceleratorum, tam multa et tam praeclara pietatis opera, indulgentiam illam vel praecedunt,vel comitantur, ut merito annus ille, sanctus, placabilis Domino, germinans et fructuosus, quod nomine jubilaei significari diximus, appellari possit. Extat libellus, in quo recensentur ordine opera pietatis egregia ac pene innumerabilia, quae in proximo jubilaeo sub Gregorio XIII. pontifice maximo edita sunt. Nec minora speramus visuros non esse in eo, qui nunc imminet anno millesimo sexcentesimo sub Clemente VIII. pontifice optimo atque sanctissimo.

Ac ut possint qui volunt auctores consulere, qui de indulgentiis praeclare scripserunt, adscribam eorum nomina, quorum libri ad manus meas venerunt, Primi igitur sunt Gulielmus Altisiodorensis in summa theologica lib. 4. tract. 6. cap. 9. et Alexander Alensis in summa item theologica part.4. q. 23. Hos sequuti sunt Albertus Magnus, s. Thomas, s.Bonaventura, et caeteri scholastici theologi in comment. ad 4. lib. sentent. dist.19. aut 20.aut 45. quibus addi possunt interpretes juris canonici, Panormitanus et alii, in varia capita tituli de poenitentiis et remissionibus: tum in epist. decretalibus, tum in sexto,et extravagantibus:necnon Joannes de Turrecremata, in commentario ad Gratiani decretum, de poenit. dist. 1. can. *Quis vidit aliquando*, § Item in Levit. Felinus in serm. sive tract. de indulgentiis, et s. Antoninus in summ.

part. 1. tit. 10. cap. 3. His postremo adjungendi sunt, qui post natam Lutheranam haeresim scripserunt, Sylvester Prieras, tum in libello adversus Lutherum, tum in summa, verbo. Indulgentia. Joannes Eckius in enchir. cap. 24. Adrianus papa VI. commentar. ad 4. lib. sentent. in tract. de indulgentiis. Thomas Cajetanus cardinalis in 1. tom. opuscul. tract. 8. 9. 10. 15. et 16. Joannes episcopus Roffensis in refutatione assertionis articulorum Lutheri art. 17. 18. 19. 20. 21. et 22. Dominicus a Soto in 4. sentent. dist. 21. Petrus Soto in institutione sacerdotum lect. 1. 2. et 3. de indulgentiis. Jacobus Latomus in defensione septimi articuli Lovaniensium. Martinus Ledesmius in 2. part. 4. sent. qu. 27. 28. et 29. Michael Medina in disputat. de indulgentiis. Antoninus Cordubensis in quaestionibus de indulgentiis. Joannes Baptista Paulianus in libris de jubilaeo, et indulgentiis. Martinus Navarrus in commentario de jubilaeo et indulgentiis, Franciscus Turrianus lib. 4. de dogmaticis characteribus Verbi Dei. Gregorius de Valentia in lib. de indulgentiis, Jacobus Nachantus tract. 10.

Porro ex Ecclesiae hostibus primi, qui indulgentias contempserunt et oppugnarunt, fuerunt Valdenses, qui Pauperes de Lugduno appellati sunt. Horum errores referuntur a s. Antonino in 4. part. summ. tit. 11. cap. 7. § 2. et a Joanne de Turrecremata lib. 4. summ. part. 2. cap. 35. Octavus eorum error fuit, indulgentias, quae a summo pontifice conceduntur, nihil prorsus valere.

Sequutus est Valdenses Joan. Wicleffus, cujus errores recensentur et damnantur in synodo constantiensi sess. 8. eorum errorum quadragesimus secundus est, fatuum esse credere indulgentiis papae et episcoporum.

Wicleffum sequuti sunt Hussitae, ut intelligi potest ex 1. lib. Joannis Cochlaei de historia Hussitarum. Hos majores et parentes habuit Martinus Lutherus, qui nostro saeculo ab indulgentiarum reprehensione principium fecit sectae suae propagandae, ut perspicuum est ex resolutionibus de indulgentiis, ex assertionibus articulorum a Leone X. damnatorum, ex initio libri de captivitate babylonica, et ex aliis ejus libellis.

Lutherum sequutus est ipsius Achates Philippus Melanchthon, in apologia confessionis Augustanae, articul. 12. Matthias Illyricus in centuriis, centur. 4. cap. 15. col. 1529. Tilmannus Heshusius in lib. de erroribus Pontificiorum tit. 32. Sic copiosius indulgentias oppugnavit Joan. Calvinus in institutione christiana lib. 3. cap. 5. et in alia editione lib. unic. cap. 9. n. 38. et sequentibus, copiosissime vero Martinus Kemnitius in 4. part. examinis tridentini concilii.

CAPUT II.

Extare thesaurum aliquem in Ecclesia, qui sit indulgentiarum fundamentum.

Ut investigemus an indulgentiae sint, quod erat secundo loco propositum, duo quaerenda sunt. Unum, an extet in Ecclesia thesaurus aliquis satisfactionum Christi et sanctorum, qui applicari possit iis, qui rei sunt poenae luendae post culpam in sacramento poenitentiae remissam. Alterum, an sit in pontifice maximo, aliisque episcopis potestas applicandi hunc thesaurum, et eo modo absolvendi homines a reatu poenae temporalis. Nam haec duo necessaria esse ad indulgentias constituendas, quales a catholicis, auctoribus defenduntur, nemo negare potest.

Quod igitur ad primum attinet, non defuerunt ex antiquis theologis scholasticis, qui tametsi indulgentias admitterent, tamen de thesauro dubitarent. Nam Franciscus Maironis in 4. sent. dist. 19. quaest. 2. thesaurum satisfactionum Christi supereffluentium, et apud Ecclesiam reconditarum, in dubium revocavit. Durandus vero in 4. dist. 20. quaest. 3. in quaestionem vertit, an ad hunc thesaurum pertinerent satisfactiones sanctorum. Uterque autem paratus erat judicio Ecclesiae acquiescere, si forte aliter saperet. Haec enim sunt verba Durandi in praefatione commentariorum suorum in magistrum: *Et quoniam interpretatio dubiorum sacrae Scripturae ad sanctam Ecclesiam romanam et catholicam pertinet, omnia opera ejus correctioni totaliter suppono.* Caeterum communis aliorum theologorum, tum antiquiorum, ut sancti Thomae et s. Bonaventurae, tum recentiorum omnium sententia thesaurum satisfactionum tum Christi, tum sanctorum semper agnovit, et secundum eam sententiam Clemens VI. pontifex maximus paulo post obitum Maironis, et Durandi, de ea re decretum edidit, in constitutione, quae incipit, *Unigenitus*.

Caeterum Martinus Lutherus, Joannes Calvinus et alii supra citati hujus temporis sectarii, ut in aliis rebus multis, sic etiam in articulo de thesauro satisfactionum ab Ecclesiae catholicae sententia, ut pontificis maximi judicio recesserunt. Nos igitur ut rem totam facilius explicemus et probemus, aliquot propositiones in medium adferemus.

Prima propositio. *In bonis actionibus hominum justorum duplex valor, sive pretium assignari potest, meriti videlicet, et satisfactionis.* Hanc distinctionem Lutherus in assertione art. 17. figmentum esse dixit, sed nullo argumento eam refutare tentavit. Non esse autem figmentum, sed rem verissimam, parvo negotio demonstrari potest. Dicimus igitur, in uno, atque eodem opere bono, ut eleemosyna, vel jejunio, et meritum, et satisfactionem reperiri, et unum horum ab altero sejungi posse, neque unum ab altero impediri. Probatur primum ex Scripturis. Eleemosyna delet peccatum quod est satisfactorium esse. Job. 4. *Eleemosyna ab omni peccato, et a morte liberat.* Ecclesiastici 3. *Sicut aqua extinguit ignem, ita eleemosyna extinguit peccatum.* Sanctus Joannes chrysostomus homil. 25. in acta apostolorum: *Non est*, inquit, *peccatum, quod non possit purgare eleemosyna.* Sanctus Cyprianus in serm. de eleemosyna: *Eleemosynis*, inquit, *atque operibus justis, delictorum flamma sopitur.* Et tamen eadem eleemosyna, quia est opus bonum, et Deo gratum, meritoria est vitae aeternae, ut perspicuum est ex c. 25. Matth. *Percipite regnum, quod vobis paratum est ab ori-*

gine mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare etc. Neque responderi potest, non convenire eidem eleemosynae, ut sit satisfactoria et meritoria, sed aliam esse satisfactoriam, et aliam meritoriam. Nam esse satisfactoriam convenit eleemosynae, quia est opus laboriosum et poenale; esse meritorium convenit eidem, quia est opus bonum ex charitate factum ; non est autem eleemosyna minus bona et ex charitate facta, quia laboriosa et poenalis, neque contra: Igitur una et eadem utrumque fructum parit. Idem dici potest de jejunio, est enim vere satisfactorium, quia poenale, ut perspicuum est ex facto Ninivitarum Jonae ultimo,et tamen est meritorium si fiat ex charitate, cum Dominus dicat Matth. 6. *Tu autem cum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava. ne videaris hominibus jejunans,sed Patri tuo.qui est in abscondito, et Pater tuus,qui videt in abscondito, reddet tibi.* Quid autem reddet, nisi mercedem? Sic enim paulo ante de hypocritis dicitur,*qui cupiunt videri ab hominibus jejunantes. Amen dico vobis receperunt mercedem suam.* Idem de oratione dici potest. Nam in oratione dominica petimus ut dimittantur nobis debita nostra.atque hac petitione satisfacimus pro peccatis venialibus. ut sanctus Augustinus affirmat in enchiridio cap. 71. *De quoditianis*, inquit , *brevibus levibusque peccatis, sine quibus haec vita non ducitur, quotidiana fidelium oratio satisfacit.*Et tamen de eadem oratione Dominus dicit in evangelio cap. 6. *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito. et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.* Denique de operibus poenitentiae generatim quod simul satisfactoria et meritoria esse possint, extat memorabilis sententia sancti Cypriani in serm. de lapsis extremo. *Qui sic Deo satisfecerit. qui poenitentia facti sui, qui pudore delicti plus et virtutis et fidei de ipso lapsus sui dolore conceperit, exauditus, et adjutus a Domino. quam contristaverat nuper, laetam faciet Ecclesiam,nec jam solam Dei veniam merebitur, sed coronam.* Addamus his testimoniis rationes ex theologia petitas. Principio, Opus bonum ex charitate factum meritorium est vitae aeternae, ut copiose demonstravimus lib. 5. de justificatione. At nihil detrahitur de bonitate et dignitate ejus operis, si acceptetur a Deo ad satisfactionem pro poena: igitur idem opus meritorium et satisfactorium erit. Ad haec,qui orat pro aliis, eisque impetrat remissionem peccati,vel quodvis aliud beneficium Dei,certe non minus bene operatur, et Deo placet ita orando, quam si pro se tantum oraret, immo melius facit, ac magis Deo placet, quia simul exercet charitatem in Deum et in proximum, igitur non perdit mercedem suam apud Deum,quamvis etiam proximo beneficium aliquod illo ipso opere impetraverit.Quare poterit eadem oratio simul esse impetratoria, et meritoria. Quod si ita est,quid impedit quo minus possit esse simul satisfactoria et meritoria? Quemadmodum enim ille meretur apud Deum dignam operis sui mercedem,qui ex charitate orando impetrat aliquid proximo: sic etiam merebitur apud Deum dignam operis sui mercedem, qui ex charitate orando, vel jejunando, vel eleemosynas tribuendo,pro aliorum peccatis nititur satisfacere.Praeterea,si duo pii viri cum aequali charitate et pietate erga Deum orent, aut eleemosynas tribuant. et uni remittatur poena aliqua temporalis,cui erat obnoxius,alter non egeat ulla remissione, quaero, an par praemium in vita aeterna sibi acquirant, an diversum? Si par, igitur opus bonum meritorium, et satisfactorium simul esse potest,neque aliquid amittit de ratione meriti, propterea quod ratio satisfactionis accedat: si diversum;igitur opus bonum,aut meritorium non integram a Deo mercedem accipit. Nam non potest tam parum detrahi de praemio vitae aeternae, et augmenti gratiae,quin sit illud multo pretiosius,et majus quam remissio cujuscumque poenae temporalis. Est autem absurdum, opus bonum et meritorium non accipere a Deo integram mercedem. Igitur par praemium duo illi viri obtinebunt,etiamsi alteri tantum poena temporalis remittatur; nam alteri non remittitur, non quia possit, sed qui non est necesse.

Postremo: Potest uni atque eidem operi duplex merces deberi, altera ex justitia commutativa, altera ex distributiva: atqui operi satisfactorio debetur remissio poenae ex justitia commutativa, operi meritorio debetur praemium ex justitia distributiva secundum substantiam, ut sanctus Thomas docet in 1. par. quaest. 21. art. et lib. 1. contra Gentes c. 93. quamvis secundum modum debeatur, et reddatur secundum commutativam, ex eodem sancto Thoma, in 2. 2. quaest. 61. art. 4. ad primum. Igitur potest unum atque idem opus bonum simul satisfactorium esse et meritorium. Propositio hujus argumenti certissima est, nam evangelizanti debetur ex justitia commutativa victus et vestitus. *Dignus est enim operarius mercede sua.* Luc. 10. et Apostolus affirmat 1. Corinth. 9. Dominum ordinasse, ut qui evangelium annunciant, de evangelio vivant, ac ut ostendat, id exigi secundum justitiam commutativam, mercedem illam stipendium appellat: *Quis*, inquit, *militat suis stipendiis unquam?* Eidem vero evangelizanti debetur praemium in aeterna vita secundum justitiam distributivam; Id enim est quod promittit Scriptura 1. Petri 2. cum ait: *Pascite, qui in vobis est gregem Dei, et cum apparuerit princeps pastorum. accipietis immarcescibilem gloriae coronam.* De quo praemio loquens b. Paulus 1. Corinth. 3. *Unusquisque*, inquit, *mercedem accipiet secundum suum laborem.* Idem etiam quotidie videmus in rebus humanis. Miles enim, qui fideliter, fortiterque se gerit in bello, meretur ex justitia commutativa stipendium ordinarium. et rursus ex distributiva meretur gratiam ducis, ac ut in distributione graduum, atque honorum militarium aliis praeferatur. qui minus fideliter,aut minus fortiter se gesserunt. Porro assumptio ejusdem argumenti non minus est certa. Quod enim compensatio poenae pertineat ad justitiam commutativam perspicuum est ex sacris literis Deuter. 25. Pro mensura peccati erit et plagarum modus. Neque de hac re ulla dubitatio esse potest. Quod autem meritis operum bonorum re-

spondeat praemium secundum justitiam distributivam saltem secundum substantiam, docent theologi ex eo quod in Scripturis Deus, ut judex distribuit unicuique secundum opera sua,ut patet Matth. 25. in parabola de talentis, et ex illo Apostoli 2. Timoth.4. *Reposita est mihi corona justitiae.quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex*, et passim in sacris literis, ut Act. 10. Rom. 2.et alibi dicitur Deus non esse acceptator personarum.Quod vitium contrarium est justitiae distributivae, ut s. Thomas docet in 2. 2. q. 63. artic. 1. Igitur satis constat, idem opus bonum posse meritorium esse vitae aeternae, et simul satisfactorium pro temporali poena, nec minus meritorium, quia satisfactorium.

Secunda propositio: *Opus bonum,qua parte meritorium est. non potest alii applicari: potest tamen, qua satisfactorium est.* Prior hujus sententiae pars extra controversiam est; Nam is dicitur mereri qui bene operatur, et ex bono opere dignus est praemio: non potest autem fieri, ut ex eo quod unus bene operatur, alter censeatur bene operari, vel dignus praemio habeatur. Deinde nemo potest proprio merito spoliari, quantumvis pro aliis oret, vel jejunet, vel eleemosynas faciat, non igitur meritum suum cum aliis communicare potest, hoc est quod Scripturae passim docent, cum dicunt,unusquisque propriam mercedem accipiet 1. Corinth. 3. et reddet unicuique secundum opera sua. psalm. 61. potest quidem unusquisque per opera sua bona impetrare aliis divina aliqua beneficia; potest etiam communicare opera sua bona. quod attinet ad satisfactionem pro reatu poenae,vel ad gaudium, quod inde percipitur. Sic enim David affirmat, se participem fuisse omnium timentium Deum, psalm. 118.Sed ut alius ex merito alterius sit dignus praemio, vel ut qui bene operatus est, merito suo privetur, fieri non potest. Posterior pars ejusdem sententiae non difficulter probari potest. Nam satisfactio est compensatio poenae, vel solutio debiti: potest autem unus ita pro alio poenam compensare, vel debitum solvere, ut ille satisfecisse merito dici possit. Praeterea, qui pro alio satisfacit,non potest eodem opere pro se satisfacere, igitur vere satisfactionem suam cum altero communicavit.Et possunt haec omnia familiaribus exemplis illustrari. Nam potest civis propria pecunia debitum alterius civis ita dissolvere, ut non possit eadem pecunia debitum aliquod suum simul dissolvere: et rursus non potest unus civis bonis operibus suis efficere, ut alius civis dignus sit magistratu, quod ad justitiam distributivam pertinet,cum tamen possit debito pecuniario eum liberare, ut satisfecisse dici possit, si pro eo debitum solvat, quod pertinet ad commutativam. Sic igitur nemo potest meritum proprium, cui debetur praemium ex justitia distributiva,alteri applicare, potest tamen applicare satisfactionem, quae ex justitia commutativa exigitur pro poena.

Tertia propositio: *Extat in Ecclesia thesaurus satisfactionum ex Christi passionibus infinitus, qui numquam exhauriri poterit.* Haec propositio in dubium revocari non potest. Nam Christi passio pretii fuit infiniti,cum esset passio personae,infinitae,Verbi videlicet incarnati.Sic enim loquitur Apostolus Actor. 20.*Attendite vobis, et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo.* Itaque Deus est, qui sanguinem fudit pro Ecclesia, sed in carne humana hypostatice assumpta illum fudit, ut ait b. Petrus in priori epistol. cap. 4. *Christo*, inquit, *in carne passo*. Dignitas autem satisfactionis, mensuram accipit a dignitate personae satisfacientis, quemadmodum gravitas offensionis a dignitate personae laesae. Deinde Christus pro hominibus omnibus mortuus est, ut Apostolus scribit 1. Corinth. 5. *Pro omnibus*, inquit, *mortuus est Christus*; et ut ait s. Joannes in priori epist. cap.2. *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris,non pro nostri autem tantum,sed etiam pro totius mundi.* Certum est autem non omnibus hominibus,qui hactenus vixerunt, pretium mortis Christi, reipsa applicatum, non fuisse ad eorum expianda peccata, immo majorem partem hominum morti aeternae addictam esse, *Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.* Matth. 20. Et: *lata est porta,et spatiosa via, quae ducit ad perditionem, et multi ingrediuntur per eam.* Matth. 7. Superest igitur multum illius pretii, quod semper applicari possit, etiam si infinitum non esset, sicut revera est, et semper redundabit. Praesertim cum tota Christi satisfactio nobis applicari possit,cum ipse per se nulla satisfactione indiguerit, qui peccatum non fecit, nec facere potuit. Nam ut dicit Apostolus ad Hebr. 7. non habuit Christus necesse prius pro suis delictis sacrificium offerre, deinde pro populi, cum fuerit semper sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, et ut idem ait 2.Corinth. 5. *Factus est peccatum, idest, hostia pro peccatis is,qui peccatum non noverat. Ipse enim peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus* 1. Petri 2.

Quarta propositio: *Ad hunc thesaurum superfluentium satisfactionum, pertinent etiam passiones b. Mariae Virginis, et omnium aliorum sanctorum, qui plus passi sunt, quam eorum peccata requirerent.* Hanc propositionem nullo modo audire possunt haeretici nostri temporis, ac potissimum Joannes Calvinus, et Martinus Kemnitius, quorum argumenta suo loco solvemus.Asserimus igitur non paucos sanctos homines multo plura propter Deum, et justitiam esse perpessos, quam exigeret reatus poenae temporalis, cui fuerunt obnoxii propter culpas ab ipsis commissas.Nam culpam ipsam, et reatum poenae sempiternae non ipsorum satisfactionibus, sed Christi sanguine expiari Ecclesia catholica docet. Probatur haec veritas, primum ex passionibus b. Virginis. Constat enim Virginem Mariam nullo actuali peccato maculatam fuisse, pium quoque est existimare, ab originali quoque peccato immunem illam fuisse, ut alibi docuimus, sed hoc in praesenti ad rem nostram non pertinet.Actuali autem peccato caruisse Virginem sanctissimam, communis est totius Ecclesiae sensus, ut concilium tridentinum affirmat sess. 6. can. 23. Sanctus quoque Ambrosius serm. ult. in psalm. 118. scribit b. Virginem fuisse ab omni integram labe peccati. Et s. Augustinus lib. de natura et gratia cap. 36. dicit

ci tantum gratiae collatum, ut peccatum omni ex parte vinceret. Quod idem docet s. Bernardus in epist. 174. liturgiae Graecorum Basilii et Chrysostomi praedicant Virginem Mariam prorsus irreprehensam et incontaminatam, immo puriorem et sanctiorem ipsis cherubim et seraphim. Denique verba illa canticorum 4. *Tota pulchra es amica mea,et macula non est in te.*Nulli particulari personae aptius, quam b. Virgini conveniunt. Non eguit Virgo Maria ulla satisfactione pro se, et tamen plurima passa est propter Deum, ac praesertim cum animam ejus gladius doloris pertransiit, juxta Simeonis vaticinium Lucae 2. Secundo: Idem probari potest ex passionibus s. Joannis Baptistae, quem constat in utero sanctificatum vitam innocentissimam duxisse, ut vix levissimis culpis et paucissimis obnoxius fuerit, ut non immerito de ipso canatur:

Antra deserti teneris sub annis
Civium turmas fugiens petisti,
Ne levi posses maculare vitam
Crimine linguae.

Et tamen ex evangelio discimus, totam ejus vitam adeo severe et duriter actam, ut exemplar poenitentiae omnibus esse potuerit, et tandem pro veritate vincula, carcerem, et ipsam capitis obtruncationem passum esse. Quare in dubium revocari non potest, quin ingens omnino cumulus passionem ei superfuerit, quo ipse ad expianda propria peccata non eguit. Tertio idem ostendi potest ex passionibus sanctorum prophetarum. Fuerunt enim omnes viri sanctissimi, ita ut modica omnino pro suis culpis satisfactione opus habuerint; et tamen tot angustiis,et afflictionibus oppressi fuerunt,ut plurima et maxima peccata expiare potuerint. De se b.Job,unus ex vetustissimis prophetis sic ait cap.6. *Utinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui,et calamitas quam patior in statera, quasi arena maris haec gravior appareret.* Similia dicere potuissent Helias, Helisaeus, Isaias, Hieremias, Ezechiel, et alii sanctissimi prophetae, qui gravissimas persequutiones ab impiis,vel etiam ipsam mortem pertulerunt. De his enim scribit Apostolus ad Hebr. 11. *Alii vero ludibria et verbera experti, insuper et vincula, et carceres. lapidati sunt. secti sunt, tentati sunt, in occisione gladii mortui sunt, circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes. angustiati. afflicti, quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes. in montibus, et speluncis, et in cavernis terrae.* Quarto idem clarissime demonstrari potest ex passionibus apostolorum. Nam de se b. Paulus in epist. posteriore ad Corinth. c. 11. *Ministri,* inquit, *Christi sunt, et ego, ut minus sapiens dico, plus ego. in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum , in mortibus frequenter etc.* et tamen quam parum deberet pro suis ipse culpis satisfacere, indicat in priore ad Corinth. c. 4. cum ait: *Nihil mihi conscius sum* et 2. Corinth. 1. *Gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae , quod in simplicitate cordis , et sinceritate Dei conversati sumus in hoc mundo.* Porro de omnibus apostolis idem b. Paulus 1. Corinth. 4. *Puto,* inquit, *quod Deus nos apostolos novissimos ostendit tamquam morti destinatos?* Et infra: *Usque in hanc horam. et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis caedimur. et instabiles sumus,et laboramus operantes manibus nostris; maledicimur, et benedicimus; blasphemamur, et obsecramus; tamquam purgamenta hujus mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc.* Sexto idem probatur ex passionibus martyrum, qui plane innumerabiles fuerunt.Constat enim martyrium tam plenam satisfactionem esse, ut expiare possit reatum contractum ex quantovis ingenti numero et magnitudine peccatorum. Nam dummodo constet aliquem esse vere martyrem, Ecclesia non dubitat,eum inter sanctos et beatos numerare, etiamsi ante martyrium multis flagitiis fuerit coopertus.Promissio enim Domini generalis est, Matth. 10. *Omnis, qui confitebitur me coram hominibus. confitebor et ego eum coram Patre meo.* Et:*Qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam.* Quare b. Cyprianus lib. 4. epist. 2. affirmat, martyres omnes statim a morte coelum ascendere ad coronam percipiendam. Sanctus quoque Augustinus tract. 84. in Joannem dicit pro martyribus in Ecclesia non orari,cum nos potius debeamus eorum orationibus commendari. Et serm. 17. de verbis Apostoli: *Injuriam,* inquit, *facit martyri, qui orat pro martyre.* Quod idem scribit Innocentius cap. *Cum Marthae,* de celebr. miss. nec ullus catholicorum contradicit. Cum igitur martyrium omnem reatum, quamvis gravissimum expiare possit: et multi martyres reatus levissimos, aut etiam nullos habuerint ipso tempore martyrii, certe sequitur, ut ingens cumulus satisfactionum martyribus superfuerit.Sexto denique idem probatur ex fructibus poenitentiae plurimis et maximis quos protulerunt tam multi sancti confessores,ac praesertim eremitae,qui longissimo tempore vitam sanctissimam et laboriosissimam,idest,asperrimam et durissimam egerunt, quos non est dubium in hoc spiritale aerarium multum omnino satisfactionum contulisse.

Quare recte Clemens VI. pontifex in constitutione extravagantis, quae incipit, *Unigenitus,* titulo de poenitentiis et remissionibus, declaravit, extare in Ecclesia thesaurum spiritalem ex passionibus Christi et sanctorum omnium conflatum. Quo thesauri nomine nihil aliud intelligimus nisi passiones plurimas, quibus non eguerunt ad propria delicta expianda, qui eas perpessi sunt, et tamen non perierunt, nec oblivioni traditae sunt, sed vivunt ac permanent ante oculos Dei.

CAPUT III.

Esse in Ecclesia potestatem applicandi thesaurum satisfactionum, ac per hoc indulgentias concedendi.

Demonstravimus hactenus extare in Ecclesia thesaurum satisfactionum ex passionibus Christi et

sanctorum, quae ipsis ad expiandum reatum proprium necessariae non fuerunt. Sequitur nunc, ut ostendamus, esse potestatem in Ecclesia thesaurum ejusmodi applicandi aliis, qui indigent. Quod ut planius fiat, propositiones aliquot in medium adferemus.

Prima propositio: *Satisfactiones Christo et sanctis supervacaneae, applicari possunt aliis, qui rei sunt luendae poenae temporalis.* Probatur Primo ex articulo symboli apostolici, communionem sanctorum. Docemur enim in hoc articulo, fideles omnes esse invicem membra, et quasi vivum quoddam corpus, ut, etiam b. Paulus affirmat Rom. 12. et 1. Corinth. 12. et sicut membra viva se invicem juvant, ita fideles inter se bona sua communicare, praesertim cum ea, quae uni superflua sunt, alteri necessaria, vel valde utilia esse possunt. Secundo probari potest ex verbis apostoli Pauli 2. Corinth. 12. *Ego libentissime impendam, et superimpendar ipse pro vobis.* Et 2. Timoth. 2. *Omnia sustineo propter electos.* Et Coloss. 1. *Gaudeo in passionibus pro vobis et adimpleo quae desunt passionum Christi in carne mea pro corpore ejus, quod est Ecclesia.* Quamvis enim possint haec verba ita exponi, ut significent Apostolum passum esse multa propter electos, et propter Ecclesiam, quia non potuit evangelium praedicare, nisi se multis periculis exponeret, et multos labores subiret, et rursum passum esse propter electos, propter Ecclesiam, ut exemplo suo infirmos confirmaret, et ad bravium supernae vocationis accenderet: tamen negari non potest, quin possint etiam recte exponi de communicatione satisfactionum: nam isti sensus inter se non pugnant et possunt omnes simul admitti. Optavit enim Apostolus fidelibus prodesse omnibus modis, quibus id fieri poterat; nihil enim excipit, qui dicit, *libentissime impendar ipse pro vobis.* Potuit autem prodesse communicando passiones suas ad expiandum reatum temporalem, cum sibi ejusmodi satisfactiones abundarent, ut jam ostendimus: igitur optavit et voluit etiam hac ratione fidelibus prodesse, quare patiendo adimplebat ea, quae deerant passionum Christi, idest, quae Christus in sanctis suis adhuc passurus erat, pro corpore ipso Ecclesiae sive instruendo praedicationibus, sive confirmando exemplis, sive expiando satisfactionibus. Quod autem apostolus Paulus optavit, optarunt sine dubio caeteri sancti apostoli, aliique pii viri, qui Dei et proximi charitate flagrabant. Certe sanctus Augustinus tractatu in psalm. 61. satis aperte colligit ex hoc loco Apostoli, conferri in commune bonum reipublicae christianae passiones sanctorum, quae adjunctae passionibus Christi hactenus sunt, et usque ad mundi finem adjungentur.

Secunda propositio: *Ecclesiae pastoribus auctoritas divinitus concessa est, thesaurum satisfactiorum dispensandi, ac per hoc indulgentias concedendi.* Probatur primo ex verbis illis Domini Matth. 16. *Quodcumque solveris super terram, erit solutum et in coelis.* Est enim haec promissio amplissima ac generalis, nec restringitur ad peccata, qualis est illa Joan. 20. *Quorum remiseritis peccata etc.* Sed complectitur omnia vincula, quae impedire possunt homines a consequutione salutis aeternae. Itaque in hoc verbo fundatur potestas non solum absolvendi a peccatis in sacramento poenitentiae, sed etiam absolvendi a censuris quibuscumque, necnon dispensandi in legibus, in votis, in juramentis, dum caussa rationabilis adest. Promittitur enim his verbis apostolo Petro supremum tribunal ecclesiasticae potestatis, ut loco Christi Ecclesiam omnem regere, et judicare summa cum potestate possit, quod ei tunc demum exhibitum est, cum a Christo audivit Joan. 21. *Pasce oves meas.* De qua re multa scripsimus in libro primo de summo pontifice, ubi etiam objectiones haereticorum refutavimus. Quare quemadmodum Petrus ut supremus judex loco Christi absolvere potest homines peccatores rite dispositos a culpis quibuscumque, applicando illis per sacramentum Baptismi, vel poenitentiae Christi merita, ita etiam potest absolvere eosdem extra sacramentum a poenis temporalibus, applicando eisdem Christi, et sanctorum passiones. Ratio autem cur reatus culpae solvatur in sacramento, reatus autem poenae extra sacramentum, est in promptu. Quamvis enim potestas solvendi sit generalis, tamen debent omnia solvi prout exigit eorum natura: culpae lethales non solvuntur sine infusione gratiae: infusio autem gratiae non datur ministerio humano, nisi per sacramenta: reatus autem poenae remanentis post dimissam culpam, solventur extra sacramentum, quia non requirit infusionem novae gratiae, sed eam jam adeptam praesupponit. Porro superesse saepenumere poenam temporariam luendam post dimissam culpam, probatum est a nobis fusissime in lib. 4. de poenitentia, quae non sunt hoc loco repetenda. Posse autem reatum earum poenarum expiari Christi, et sanctorum passionibus, quae in thesauro Ecclesiae reconditae asservatur, paulo ante demonstratum est. Eodem pertinent illa verba. Matth. 18. *Quaecumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in coelis; et quaecumque solveritis super terram, erunt soluta et in coelis.* Ne quis enim Ecclesiam contemneret, de qua dictum erat paulo ante in eodem loco: *Si te non audierit, dic Ecclesiae; et si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus:* addit Christus tantam fore potestatem praesulum Ecclesiae, ut quaecumque ipsi ligaverint, vel solverint, sint etiam apud Deum ligata, vel soluta, cum ipsos loco suo judices et principes Ecclesiae esse voluerit, et cum haec etiam promissio generalis sit, nulla est ratio, cur non possit extendi ad solutionem reatus poenae temporalis, praesertim cum divinae justitiae satisfiat ex redundantibus satisfactionibus Christi et sanctorum. Cur enim potius colligatur ex his verbis potestas absolvendi a reatu culpae etiam lethalis per applicationem meritorum Christi, quam absolutio a reatu poenae per applicationem eorundem meritorum, cum constet utrumque reatum solubilem esse, et verba Domini generalia sint? Secundo probatur, haec eadem potestas ex praxi, et usu perpetuo Ecclesiae catholicae. Quod enim Ecclesia semper in usu habuit, dubitari non potest, quin sit a Deo,

etiamsi forte fundamentum ejus consuetudinis nos lateret. Ipso apostolorum tempore concessam fuisse indulgentiam, perspicuum est ex verbis illis b. Pauli 2. Corinth. 2. *Cui autem aliquid donastis, et ego: nam et ego quod donavi, si quid donavi, propter vos in persona Christi, ut non circumveniamur a Satana.* Rogaverant Corinthii b. Paulum, ut Theodoretus, et s. Thomas hoc loco docent, ut incestuoso excommunicato et seriam poenitentiam agenti, ignosceret, et condonaret quod supererat poenitentiae; annuit b. Paulus, et jussit, ut ipsi nomine suo indulgerent. Ac ut videamus nihil defuisse eorum, quae ad justam indulgentiam pertinent, quae tria numerantur a theologis, et a nobis suo loco fusius tractabuntur, nimirum auctoritas in concedente, pietas in caussa, et status gratiae in suscipiente: Apostolus in persona Christi, idest, auctoritate a Christo accepta indulgere se dicit, idque propter ipsos, idest, propter, communem ipsorum utilitatem, ut non detur locus insidiis diaboli ob nimiam praelati severitatem. Denique constat ex eadem epistola Corinthium incestuosum tantum de suo peccato dolorem concepisse, ut periculum esset ne nimia tristitia absorberetur; ex quo intelligimus, eum per veram poenitentiam ad statum gratiae pervenisse.

Post apostolica tempora extant testimonia Tertulliani et Cypriani de remissione poenae, quam pontifices faciebant, vel ad martyrum intercessionem, vel aliis de caussis, neque multum refert quod pontifices illi non dicerent se ex thesauro satisfactionum indulgentiam dare. Nam neque dicebant cum per Baptismi, vel Poenitentiae sacramentum peccata remittebant, se id fecere applicando merita Christi: et tamen sine dubio Christi merita applicabant, ut etiam adversarii concedunt; debet enim divinae justitiae satisfieri, sive in sacramento, sive extra sacramentum peccatorum debita remittantur. Quamquam nec omnino de thesauro siluerunt, ut statim dicemus. Sed testimonia ipsa videamus. Tertullianus in libro ad martyres cap. 1. *Quam pacem,* inquit, *quidam in Ecclesia non habentes, a martyribus in carcere exorare consueverunt, et ideo ea etiam propterea in vobis habere et fovere, et custodire debetis, ut si forte et aliis praestare possitis.*

S. Cyprianus lib. 3. epist. 15. quae in editione Pameliana est epist. 11. scribit s. martyribus, qui pacem dari lapsis petierant, eosque monet, ut caute, et cum delectu lapsos commendent episcopis. *Petitiones,* inquit, *et desideria vestra episcopo servent, et ad pacem vobis petentibus dandam moturum et peccatum tempus expectent.* Et infra: *Oro vos, quibus possum precibus, ut evangelii memores, et considerantes quae et qualia in praeteritum antecessores vestri martyres concesserint, quam solliciti in omnibus fuerint, vos quoque sollicite et caute petentium desideria ponderetis, utpote amici Domini, et cum illo postmodum judicaturi inspiciatis. et actum, et opera, et merita singulorum; ipsorum quoque delictorum genera, et qualitates cogitetis, ne si quid abrupte et indigne vel a vobis promissum, vel a nobis factum fuerit, apud gentiles quoque ipsos Ecclesia nostra erubescere incipiat.* Idem in sermone de lapsis extremo: *Poenitenti,* inquit, *operanti, roganti potest clementer ignoscere, potest in acceptum referre quicquid pro talibus et petierint martyres, et fecerint sacerdotes.* Haec ille. Non est autem credibile poenitentes ambivisse patrocinia martyrum in carceribus constitutorum, quando integram poenitentiam peragere volebant; sed quando pacem, idest, absolutionem, et communicationem sibi dari cupiebant, non peracta integra poenitentia; proinde a martyribus petebant; ut sibi ab episcopis partem poenitentiae condonari, hoc est, indulgentiam dari precarentur.

Illud quoque observandum est, episcopos dare solitos indulgentiam ad preces martyrum, non solum ut martyres honorarent, et ad consummandum martyrium accenderent, sed etiam quia videbant, merita martyrum posse communicari poenitentibus, et acceptari passiones eorum pro satisfactione, quae lapsis poenitentibus deerat. Atque ita vetus etiam Ecclesia ad thesaurum respiciebat cum indulgentias daret. Id quod ex Tertulliano colligi potest, qui posteaquam haereticus esse coepit, in lib. de pudicitia cap. 22. negavit quod antea in lib. ad martyres concesserat, posse videlicet ad preces martyrum indulgeri lapsis reconciliationem: et ratione adfert, quia non supersunt martyribus satisfactiones, quas cum lapsis communicare possint: *Sufficiat.* inquit, *martyri propria delicta purgasse. Ingrati, vel superbi est in alios quoque spargere, quod pro magno fuerit consequutus.* Et infra sic martyrem alloquitur: *Si peccator es. quomodo oleum faculae tuae sufficere et tibi et mihi poterit?* Ex cujus verbis manifeste colligitur, martyrum passiones applicari solitas illis, qui ad petitionem ipsorum martyrum indulgentiam consequebantur. Nec ratio Tertulliani solida est, cum jam ostenderimus plurimorum martyrum passiones vere potuisse non solum ipsorum martyrum, sed etiam aliorum hominum debita expiare, quod attinet ad reatum poenae temporalis.

Post illa tempora extant concilia Ecclesiae antiquissima, partim generalia, partim etiam diversarum provinciarum, in quibus per episcopos indulgentiae poenitentibus conceduntur. Concilium nicaenum I. can. 11. vel in alia editione 12. statuit, ut qui serio poenitentiam agunt, possint indulgentiam aliquam ab episcopo obtinere: *Licebit* inquit, *episcopo de his aliquid humanius cogitare*: negligentiores autem jubet idem concilium, ut definitum tempus poenitentiae omnino explere debeant. Quid autem hoc est, nisi prioribus aliquid, posterioribus nihil indulgere? Similia habentur in concilio ancyrano can. 5. in concilio laodiceno can. 2. quorum alterum non diu ante nicaenum, alterum non diu post nicaenum celebratum fuit. Idem etiam docet s. Basilius in epistolis suis canonicis, quae habentur in Nomocanone Photii canon. 73. A tempore autem s. Gregorii usus indulgentiarum usque adeo notus et perspicuus fuit, ut ne adversarii quidem id negare, nisi omnino impudenter valeant. Nam s. Gregorium indulgentias in diebus

stationum populo concessisse testantur gravissimi auctores. S. Thomas in 4. sent. dist. 20. q. 1.art. 3. quaestiun. 2. et qui eum praecessit Gulielmus Altisiodorensis lib. 4. summae theologicae tract. 6. c. 9. Leonem III. pontificem ante annos 800. indulgentias concessisse, testis est s. Ludgerus in epistola de s. Suviberto, quae extat apud Surium tom. 2. post vitam s. Suviberti a s. Marcellino descriptam. Sic enim loquitur in ea epist. s. Ludgerus c. 9. *Idem s. Leo papa anno dominicae incarnationis* 803. *cum magna solemnitate suorum cardinalium, archiepiscoporum, episcoporum et praelatorum ad imperatorem Carolum in Germaniam veniens , et ab eodem imperatore imperialiter cum suis susceptus, inter multa pietatis suae opera, instantia ejusdem serenissimi imperatoris et regis, Aquisgrani in palatio dedicavit Ecclesiam perpetuae Virginis Mariae, donans eandem Ecclesiam multis indulgentiis.* Et infra: *Et coloniae Agrippinae tam ad sanctum Martinum, quam in capitolio altaria consecravit, et multa alia monasteria et altaria, ac cappellas per Alemaniam, et Galliam consecravit; ubique multas indulgentias conferendo.* Et infra: *Obtulit idem s. papa eidem Ecclesiae speciales indulgentias cunctis fidelibus celebrantibus festum s. Suviberti episcopi, et ad divina confluentibus.* Haec ille. Sergium juniorem pontificem, qui sedit circa annum 844. concessisse indulgentiam trium annorum et trium quadragenarum visitantibus Ecclesiam s. Martini in montibus in die festo ejusdem Ecclesiae constat ex memoria hujus rei, quae extat in marmore inciso literis antiquissimis in eadem ecclesia, ut nulla fingi possit suspicio fraudis. Neque ullo modo credibile est, Leonem III. aut Sergium II. aut Gregorium I. cum viri sanctissimi essent , ausos fuisse rem novam instituere, quam a praedecessoribus non accepissent, et modus ipse loquendi s. Ludgeri, et verba in marmore incisa jussu Sergii, aperte indicant, rem solitam fuisse indulgentiarum concessionem. Multa his similia de posterioribus pontificibus, ut Gregorio VII. Alexandro III. et aliis referre possemus. Sed adversarii non negant, quin a posterioribus pontificibus indulgentiae concessae fuerint. Tertio probatur eadem haec potestas ex conciliis generalibus Ecclesiae catholicae, in quibus indulgentiae conceduntur, vel probantur: Quod enim concilia generalia docent, id universa Ecclesia docet. Habemus anno 1096. concilium claramontanum generale teste s. Antonino 2. par. hist. tit. 16. cap. 1. § 23. in quo Urbanus II. papa indulgentiam plenariam tribuit iis, qui ad sacrum bellum proficiscebantur. Paulo post, anno videlicet 1116. in concilio lateranensi generali, et numerosissimo Paschalis II. papa concessit indulgentiam 40. dierum iis, qui ad concilium praedictum venerant, teste Abbate urspergensi, qui tunc vivebat, in chronico anni 1116. Rursus anno 1213. teste Abbate urspergensi Innocentius III. concessit indulgentiam plenariam pro auxilio Terrae sanctae, et simul indixit concilium generale lateranense frequentissimum, quod celebratum est anno Domini 1215. atque in eo de indulgentiis quoque actum est et emendati abusus, qui circa indulgentias paulatim irrepserant, ut patet ex cap. *Cum ex eo*, de poenit. et remiss. Emendatio vero abusuum testatur rem esse antiquissimam , non enim irrepunt abusus, nisi in iis rebus, quae diu fuerunt in usu. Similis emendatio legitur in concilio generali lugdunensi ut habemus in sexto, de poenit. et remiss. c. 1. et in concilio generali viennensi, ut habemus in 2. clementina, eodem titulo. In concilio vero constantiensi item generali, non solum damnantur errores de indulgentiis Joannis Wicleffi, sess. 8. sed etiam in ultima sessione concedit Martinus V. indulgentiam plenariam. Denique tridentinum concilium sess. 25. iterum probat usum indulgentiarum. et emendat abusus. Quamvis autem hoc argumentum ab auctoritate tot generalium conciliorum ab haereticis nostri temporis contemnatur: tamen re vera gravissimum est argumentum. Nam Ariani quoque nihil faciebant concilium nicaenum, Nestoriani ephesinum primum, Euthychiani chalcedonense, et caeteri variorum temporum concilia eorum episcoporum, a quibus damnabantur, et tamen semper Ecclesia catholica hunc morem servavit, ut in conciliis haereses damnarentur, et ut s. Augustinus ad Januarium scribit in epist. 118. semper fuit in Ecclesia plenariorum conciliorum saluberrima auctoritas.

Quarto probatur ratione petita ab iis signis ex quibus internoscuntur catholica dogmata ab haeresibus. Nam catholicorum dogmatum hoc est proprium, ut non inveniatur eorum origo, nisi ad evangelium, vel apostolos ascendamus. Haeresum autem semper designari potest certus auctor, et locus, et tempus, in quo exoriri coeperunt. Jam vero nullus hactenus indicare potuit auctorem indulgentiarum, neque locum, vel tempus, quo praedicari coeperint. Omnes enim, qui de indulgentiis mentionem faciunt, sive doctores sint, sive pontifices, sive etiam concilia, ita de iis loquuntur, ut de re usitata et recepta. Quare Martinus Kemnitius in quarta parte examinis pag. 329. fatetur originem indulgentiarum non satis luculenter in historiis notatam fuisse, et quod paulo post pag. 333. affirmat, indulgentias coepisse circa annum Domini 1200. manifeste falsum esse convincitur ex iis, quae citavimus de indulgentiis concessis a Paschali II. Urbano II. Sergio III. et potissimum a Leone III. qui sedit anno Domini 800. idest, quadringentis annis ante millesimum ducentesimum a Kemnitio notatum. Initium autem haeresis contra indulgentias notissimum est. Constat enim non solum ex catholicis, sed etiam ex ipso Kemnitio pag. 375. primos fuisse Valdenses, qui doctrinam Ecclesiae de indulgentiis oppugnare coeperunt. Valdenses autem quorum auctor Valdesius civis lugdunensis fuit, a qua civitate Pauperes de Lugduno appellati sunt, constat mundo apparuisse circa annum Domini 1170. ex Claudio Cussordio in libro contra Valdenses extremo. Ex quo etiam confutatur error Kemnitii de origine indulgentiarum. Nam si Valdenses, qui indulgentias oppugnabant exorti sunt circa annum Domini 1170. quomodo fieri potest, ut indulgentiae ipsae coeperint circa annum Domini 1200.

Quinto probatur ex divinis testimoniis revelationum et miraculorum. Nam s. Bernardus praedica-

vit multis in locis indulgentias, quas Eugenius III. papa concessit iis, qui accepta cruce ad bellum sacrum hierosolymitanum proficiscerentur, et praedicationem suam miraculis plurimis et maximis confirmavit, ut cognosci potest ex vita ejus fideliter scripta lib. 3. cap. 4. et ex initio lib. 2. de consideratione ejusdem Bernardi. Sanctus quoque Franciscus divina revelatione indulgentiam a Domino et ab ejus vicario romano pontifice obtinuit pro ecclesia s. Mariae de Angelis. De qua indulgentia plura dicemus in 2. lib. cap. ult. ad quem locum lectorem remittimus. S. Birgitta vidua sanctissima, cujus revelationes diligenter examinatae et approbatae per viros doctissimos fuerunt, ab ipso Christo non semel admonita est de indulgentiis maximis quae sunt Romae. Vide lib. 6. Revelationum cap. 102. et 105.

Sexto et ultimo probatur ratione ducta a simili. Nam in omni bene instituta republica pertinet ad principem vel magistratum dispensatio communium bonorum, et rursus ad eosdem pertinet admittere satisfactionem unius pro altero, si ita judicent expedire utilitati ejusdem reipublicae. Ut exempli gratia si princeps, aliquis debeat stipendia multa militibus, et rursum habeat in carceribus multos, qui ob fraudes, fisci rationibus illatas, debeant poenam luere vel in pecunia, vel in corpore, si forte milites illi ex direptis civitatibus locupletati, stipendiis non egeant, eaque reipublicae condonent pro arbitrio principis eroganda, certe poterit princeps ob utilitatem aliquam reipublicae ex militaribus illis stipendiis fisco suo pro debitis miserorum, qui carceribus detinentur, satisfacere, et miseros illos absolvere. At certum est, episcopos, principes esse populi christiani, et romanum pontificem in universa Ecclesia loco Christi summum magistratum gerere: nec minus est certum, extare in Ecclesia thesaurum satisfactionum ex passionibus Christi et sanctorum, quo ipsi non egent, et in communem fidelium utilitatem erogari desiderant. Denique certum est, multos esse fideles homines, et Dei filios, et amicos, qui tamen reatu poenae temporali adhuc teneantur obstricti: cur igitur non poterunt episcopi ac potissimum pontifex maximus si rationabilis caussa subsit, ex thesauro illo pro debitoribus satisfacere Deo, et nomine ipsius Dei, eandem satisfactionem pro debitoribus illis acceptare, atque ea ratione indulgentiam illis dare, eosque a reatu poenae temporalis absolvere?

Tertia propositio: *Praelati Ecclesiae dispensare possunt Christi passionem, tum per sacramenta, tum per indulgentias, passiones vero sanctorum non nisi per indulgentias.* Ratio est in promptu. Nam Christi passio, qua parte dispensatur pro justificatione et reconciliatione peccatorum, non potest ab Ecclesiae praelatis dispensari nisi per sacramenta: gratiam enim et gloriam (ut omnes theologi fatentur) non potest donare extra sacramenta, nisi Deus potestate propria, et Christus per potestatem sibi communicatam a Deo, quam vocant excellentiae. Qua parte autem eadem Christi passio dispensatur pro remissione poenae temporalis, potest et per sacramenta et extra sacramenta dispensari. Nam in sacramento Baptismi virtute passionis Christi remittitur omnis poena sive temporalis, sive aeterna: in sacramento vero poenitentiae remittitur semper poena sempiterna, et pars aliqua poenae temporalis. Passiones vero sanctorum per sacramenta dispensari non queunt. Numquam enim in sacramentis remittitur poena sine remissione culpae: culpae autem passionibus sanctorum expiari non possunt, ut illud omittam, quod sacramenta instrumenta sunt passionis solius Christi, nec ullam vim habent a passionibus sanctorum, cum ipsi etiam sancti per Christi sacramenta sanctificati fuerint. Restat igitur, ut passiones sanctorum, si ullo modo dispensari debeant extra sacramenta solum, idque pro solutione solius reatus poenae temporalis dispensari debeant. Quod si passiones sanctorum extra sacramenta dispensentur, dubium esse non debet, quin etiam Christi passio pro solutione reatus poenae temporalis extra sacramenta dispensari possit. Atque haec ad explicandam et confirmandam veritatem in praesenti sufficiant; nam in sequenti capite ex objectionum solutione veritas ipsa magis elucescet.

CAPUT IV.

Solvuntur objectiones contra doctrinam duorum capitum superiorum.

Adversus ea, quae dicta sunt capite secundo et tertio, multa objiciuntur ab adversariis, quae sunt breviter diluenda. Omittam autem in praesentia Lutheri, et caeterorum haereticorum argumenta, tum quoniam ea simul omnia in secundo libro refellam: tum quia tam male inter se cohaerent, ut vix prae se ferant speciem, vel umbram argumenti. Quo magis mirum est propter tam debiles et ineptas rationes potuisse tot populos ab antiqua fide deficere. Adferam igitur solum Durandi et Maironis objectiones.

Prima objectio: Deus Pater Christi meritis, atque in primis acerbissimae passioni ejus, et mortui cumulatissimum praemium reddidit, ut Apostolus docet in epist. ad Philippenses cap. 2. cum ait: *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis; propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen.* Non igitur supersunt passiones aliquae non remuneratae, quae in thesauro recondantur. Responsio: Christi passiones qua parte merita dici poterant, actiones videlicet virtutum obedientiae, patientiae, humilitatis ac potissimum charitatis, praemium aliquod habuerunt, gloriam corporis, et nominis exaltationem, ut Apostolus scribit: sed qua parte satisfactiones erant, ut opera bona et poenalia, nullum omnino praemium in ipsa Christi persona sortitae sunt, cum ipsa nulla peccata propria haberet, pro quibus satisfacere teneretur. Itaque universae Christi afflictiones, ut rationem satisfactionis habent, supervacaneae ipsi fuerunt, et in thesauro jure continentur. Quamquam neque integrum praemium Christus habuit laborum suorum, qua parte meritorii erant. Nam gloriam animae essentialem sine meritis habuit in primo instanti conceptionis suae, ut theologi docent: et

cum ea merita infiniti pretii essent, certe non fuit integrum eorum praemium sola corporis gloria et nominis exaltatio. Quare theologi recte statuunt Christum meruisse de rigore justitiae gratiam, et gloriam omnibus hominibus, etiamsi illi infiniti futuri fuissent.

Secunda objectio: Culpa lethalis est infiniti damni caussa, quod ad se attinet, cum sit offensa Dei, qui est summum et infinitum bonum: igitur ad culpam lethalem tollendam, necessaria fuit infiniti pretii satisfactio. Tota igitur Christi passio, quamvis infiniti meriti fuerit, in redemptione et expiatione culpae lethalis consumitur; ac per hoc nihil superest, quod pro expiandis poenis in thesauro reponatur. Responsio: Si argumentum propositum aliquid efficeret, probaret unicam solum culpam lethalem Christi passione deleri potuisse: et jam non solum pro tollendis poenis, sed etiam pro tollendis plurimis culpis nihil in thesauro remansisse. Sed non ita est, nam multae culpae, quarum unaquaeque sit offensio infinita, non requirunt ad sui expiationem multas infinitas satisfactiones: sed una satisfactio vere infinita, qualis fuit quaelibet Christi afflictio, sufficit ad expiandas omnes illas culpas, et poenas pro eis debitas, nihil enim majus infinito dari potest. Quare verissime scripsit Clemens VI. in constitutione, quae incipit *Unigenitus*, unam sanguinis guttam Christi. propter unionem ad Verbum, toti mundo reconciliando satis esse potuisse. Et cum Dominus Christus non unam sanguinis guttam, sed totum sanguinem pro nobis fuderit, et ab ipsa conceptione usque ad mortem ardentissima charitate gravissimos labores pertulerit, ut Deo Patri nos reconciliaret, proque culpis nostris divinae justitiae satisfaceret, dubium esse non potest, quin semper supersit pretium, idque justissimum, quo debita nostra solvi possint.

Tertia objectio: Satisfactio Christi est infinita, ut jam dictum est: non igitur opus est, ut ad satisfactionem Christi adjungantur satisfactiones ex passionibus sanctorum. Responsio: Non est quidem opus, ut adjungantur passiones sanctorum passionibus Christi, quasi hae per se non sufficiant: Sed adjunguntur tamen, quia aequum est, ut passiones illae coram Deo non sint inanes, praesertim cum id sit tum gloriosum Christo, a quo manat omne bonum sanctorum, tum ipsis etiam sanctis perhonorificum. Quomodo autem concurrant in hac applicatione satisfactiones Christi cum passionibus sanctorum, idest, an applicetur pars una satisfactionis ex passionibus Christi, pars alia ex passionibus sanctorum. An vero integra satisfactio accipiatur semper ex passionibus Christi, et superaddantur ad cumulum satisfactionis passiones sanctorum, non videtur nimis curiose investigandum. Illud videtur certum, passiones Christi, quae sunt infiniti pretii applicari per indulgentias finito modo, et ideo aliquid re vera superaddi, cum passiones sanctorum illis adjunguntur, quod recte annotavit Dominicus a Soto in 4. senten. dist. 21. quaest. 1. art. 2.

Quarta objectio: Sancti omnes plenam mercedem laborum suorum acceperunt, immo supra condignum sanctos omnes a Deo remuneratos recte colligunt theologi ea divinis literis, cum Dominus dicat Luc. 6. *Mensuram bonam, et confertam, et coagitatam, et supereffluentem dabunt in sinum vestrum.* Et Apostolus ad Rom. 8. *Non sunt condignae passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis.* Nihil igitur superest ex laboribus sanctorum, quod ad expiationem alienorum peccatorum insumi possit, et ad hunc finem in thesauro Ecclesiae conservetur. Responsio: Jam supra docuimus in bonis operibus sanctorum, quae laboriosa et poenalia fuerunt, duplicem esse rationem, alteram meriti, alteram satisfactionis. Quod igitur attinet ad rationem meriti, plenam mercedem, immo etiam confertam et coagitatam, et supereffluentem mensuram praemii sancti omnes pro suis laboribus acceperunt. Quod autem pertinet ad rationem satisfactionis, multi labores sanctorum inanes, et sine fructu essent, nisi pro reatibus aliorum consumerentur, cum ipsi sancti aut nullis, aut certe minoribus laboribus pro suis expiandis reatibus indigerent.

Quinta objectio: Nihil omnino sancti fecerunt vel pertulerunt propter Deum, quod facere, vel perferre non tenerentur: nihil igitur illis superest, quod cum aliis communicare possint. Antecedens colligitur ex multis testimoniis sacrae Scripturae, sed ex eo potissimum, quod habetur Luc. 17. *Cum feceritis haec omnia, dicite: servi inutiles sumus; quod debuimus facere, fecimus.* Quare prudentes virgines Matth. 25. non sine caussa fatuis dicentibus, *Date nobis de oleo vestro*, responderunt, *ne forte non sufficiat nobis, et vobis, ite potius ad vendentes, et emite vobis.* Responsio: Non est necesse hoc loco de operibus supererogationis disputare de quibus in libro de monachis disseruimus. Nam etiamsi admitteremus, quod tamen falsum esse loco notato demonstravimus, nihil omnino sanctos viros fecisse, vel pertulisse propter Deum, quod facere vel tolerare non tenerentur; nihil tamen argumentum concluderet. Nam ipsa obedientia legis ad quam implendam sine dubitatione tenemur, meritoria et satisfactoria est, et potest fieri, ut ea satisfactione pro suis delictis non egeat, qui legis obedientiam praestat, ac propterea cum aliis eam communicare possit. Neque virgines prudentes de satisfactione loquuntur, sed de oleo gratiae et charitatis, sine quo salvi esse non possumus. Quod quidem oleum unusquisque retinet sibi, neque in alios effundere potest, cum sit opus solius Dei, effusio tam pretiosi olei. *Charitas Dei*, inquit Apostolus ad Rom. 5. *diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis.*

Sexta objectio: Si sanctorum passionibus expiari possent nostra delicta, non esset absurdum eos appellare nostros redemptores, saltem ex parte. At solus Christus est Redemptor generis humani, de quo dicit Apostolus 1. Corinth. 1. *Qui factus est nobis justitia, et redemptio*; Et 1. Corinth. 5. *Empti estis pretio magno.* Responsio: Propter hoc argumentum non defuerunt aliqui ex recentioribus, qui dicerent, passiones sanctorum non ita nobis applicari per indulgentias, ut sint justae compensationes pro poenis, quas nos debemus Deo, hoc est, verae satisfactiones: sed esse aliquid, quod moveat Deum, ut nobis Christi satisfactionem ap-

plicet. Sed haec opinio reprobata est a Pio V. pontifice et a Gregorio XIII. qui sententiam Pii confirmavit. Damnavit enim Pius V.multos articulos quorundam Lovaniensium, quorum unus erat, *Solius Christi satisfactionibus remitti poenam temporalem, sanctorum autem passiones offerri Deo, ut Deus illarum intuitu applicet nobis merita Christi.* Praeterea repugnat eadem illa opinio constitutioni Clementis VI.quae incipit *Unigenitus*, et bullae Leonis X. in qua damnantur errores Lutheri, et communi consensui theologorum. Ad haec, si non possent nobis applicari sanctorum passiones ad redimendas poenas, quas pro peccatis Deo debemus, ne sancti redemptores nostri esse videantur, certe, neque nos ipsi propriis laboribus, poenas easdem redimere possemus, ne nos ipsi redemptores nostri esse videamur. Atqui concilium tridentinum sess. 14. c. 8. et can. 13. et 14. apertissime docet contrarium. Ad argumentum igitur respondemus, si proprie et absolute nomen redemptoris accipiatur, solum Christum esse redemptorem; is enim dicitur proprie et absolute redemptor, qui redimit a captivitate, non qui solvit pro alio debitum aliquod parvi momenti. Nos autem tunc solum captivi dicimur, cum venundati sub peccato, ut Scripturae loquuntur, et cum laqueis diaboli vincti tenemur ad ipsius voluntatem; id quod tunc solum sit, cum per lethale peccatum a gratia Dei excidimus. Ab hac autem servitute et captivitate solo Christi sanguine redimi possumus, proinde ipse solus vere proprieque redemptor dici debet. At si largo modo redemptor appelletur quicumque liberat alium ab aliquo debito, non erit absurdum, si sancti viri redemptores nostri aliquo modo, idest, secundum aliquid, non simpliciter et largo modo, non in rigore verborum esse dicantur. Nam si propheta Daniel regi Nabuchodonosor non inepte dixit, *Peccata tua eleemosynis redime*, Dan. 4. cur inepte dicantur sancti viri aliquo modo passionibus suis delicta nostra posse redimere? et si b. Paulus de se scripsit 1.Corinth. 9.*Omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem salvos*; cur non etiam scribere potuit, ut omnes redimerem? Non enim minus est proprium Christo nomen salvatoris, quam redemptoris.

CAPUT V.

Quid proprie sit indulgentia, solutione, an absolutio.

Demonstratum est hactenus, indulgentias esse: nunc quid sint, idest, in qua re potissimum indulgentiae ratio, et natura posita sit explicandum erit. Disputatio bipartita erit; primum enim quaeremus, an indulgentia proprie sit absolutio, vel solutio: deinde cujus debiti sit solutio, vel a quo debito absolutio. His enim duobus explicatis, in promptu erit vera ac propria indulgentiae definitio. Quod ad primum attinet, non defuere, qui indulgentias nihil esse aliud voluerunt, nisi solutionem, idest, compensationem poenarum ex thesauro meritorum Christi ac sanctorum depromptam et applicatam auctoritate pontificis. Ita sensisse videntur Durandus in 4. dist. 20. quaest. 3. Paludanus ibidem quaest. 4. s. Antoninus in p. parte summae theologicae tit. 10. cap. 3. Adrianus VI. pontifex in 4. sent.9. de indulgentiis. Silvester in summa, verbo, *Indulgentia* num. 3. et videtur in eadem fuisse sententia sanctus Thomas in 4. dist. 20. quaest.1. art. 3. ad 2. et 3. Contra vero Franciscus Mayronis loco supra citato, contendit indulgentias nihil esse, nisi judiciariam absolutionem. Cui prima fronte favere videntur exempla vetustissimorum conciliorum, in quibus videmus ab episcopis absolvi poenitentes ab aliqua parte mulctae impositae, nulla facta mentione thesauri spiritualis, unde compensentur debita illa poenarum.

Caeterum re tota diligentius considerata, posteriores theologi definierunt utrumque simul in indulgentiis reperiri, absolutionem et solutionem; Neque veteres theologos scholasticos negasse judiciariam absolutionem, quamvis solutionis tantum fere meminerint, neque vetustissimos Patres negasse solutionem ex thesauro, licet solius absolutionis meminisse videantur. Ita docet card. Cajetanus tractat. 15. ad Julium Medicem cap. 6. Dominicus a Soto in 4. dist. 21. quaest. 1. art. 2. Petrus a Soto lect. 2. de indulgentiis, in institutione sacerdotum. Martinus Ledesmius in 2. par. 4. sententiarum quaest. 38. art. 1. et alii passim: et expresse idem docuerunt ex antiquis s. Bonaventura in 4. dist. 20. par. 2. quaest. 5. et alii. Sit igitur.

Prima propositio. *Indulgentia proprie est absolutio judiciaria, annexam habens solutionem ex thesauro.* Probatur pars prior propositionis primo ex testimoniis Scripturae, in quibus fundari diximus indulgentias; Nam illud Matth. 16. *Tibi dabo claves regni coelorum, et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in coelis.* Et illud Matth. 18. *Quaecumque solveritis super terram erunt soluta et in coelo*, intelliguntur sine dubio de potestate judiciaria absolvendi. Secundo probatur ex testimoniis sacrorum canonum. Siquidem Alexander III. pontifex in epist. ad episcopum cantuariensem, ut habemus cap. *Quod autem consuluisti*, de poenit. et remiss. docet, neminem posse concedere indulgentias nisi propriis subditis, et rationem reddit: quia non potest nisi proprius judex absolvere, vel ligare. Quibus verbis Alexander satis aperte indulgentiam absolutionem judiciariam esse docuit. Sic etiam Martinus V. pontifex in fine concilii constantiensis concedens indulgentiam plenariam, dicit se absolutionem plenariam concedere. Gregorius VII. in multis epistolis indulgentiam tribuens, ut plurimum utitur verbo absolutionis. Tertio probatur ratione. Nam cur quaeso pro defunctis non conceduntur indulgentiae nisi per modum suffragii, certe nulla est ratio, ut suo loco demonstrabimus, nisi quia defuncti non possunt proprie judicialiter absolvi. Ergo indulgentia, quae viventibus simpliciter datur, absolutio judiciaria est. Denique si non esset necessaria jurisdictio ad indulgentias concedendas, quicumque applicare vellet alteri satisfactionem suam, is dici posset indulgentiam dare, quod tamen est omnino inauditum.

Jam vero posterior propositionis nostrae pars, quod videlicet indulgentiae praeter absolutionem

contineant applicationem thesauri, probari potest primum auctoritate Clementis VI. qui in extravaganti, *Unigenitus*, manifeste hoc docet. Deinde ratione, quoniam praelati Ecclesiae, et ipsi etiam summi pontifices non sunt absoluti Domini ut possint pro arbitrio, sine ulla compensatione condonare hominibus culpas, vel poenas, quarum rei sunt in foro Dei, sed sunt judices a Deo constituti, qui possunt quidem pro potestate sibi a Deo concessa remittere culpas et poenas nomine Dei, sic tamen, ut justitiae satisfiat et confirmatur a simili. Nam cum sacerdotes in sacramento poenitentiae absolvunt reos poenitentes a culpis et ab aliqua parte poenae temporalis, non id faciunt sine compensatione, sed applicant pretium sanguinis Domini ut divinae justitiae satisfiat: Igitur eodem modo cum per indulgentias praelati Ecclesiae subditos suos absolvunt a poenae temporalis reatu, id faciunt applicando satisfactiones Christi et sanctorum. Generalis enim est Apostoli sententia ad Hebr. 9. *Sine sanguinis effusione non fit remissio*. Quare minus considerate loquutus est Petrus Paludanus in 4. dist. 20. q. 4. cum ait, hoc interesse inter remissionem, quae datur per sacramenta, et eam quae datur per indulgentias, quod prior sit omnino liberalis, posterior vero compensationem aliquam requirat.

Secunda propositio: *Quamvis in indulgentiis absolutio cum solutione ordinarie conjungatur, posset tamen summus pontifex indulgentiam concedere per solam solutionem, non tamen per solam absolutionem.* Quod per solam solutionem, certum est ex indulgentiis quae dantur pro defunctis. Nam quemadmodum defunctis indulgentiae conceduntur per hoc solum, quod summus pontifex applicat ex thesauro quantum satis est ad compensandam poenam, quam illi in purgatorio luituri erant: sic etiam posset viventi alicui applicare satisfactionem ex thesauro Ecclesiae, et eo modo eum liberare a debito poenae, etiamsi non proprie illum absolveret. Caeterum ista non esset indulgentia ejusdem rationis cum ea, quae ordinarie viventibus tribuitur. Quod autem non possit concedi indulgentia per solam absolutionem sine applicatione thesauri, perspicuum ex iis, quae supra diximus.

CAPUT VI.

Solvuntur objectiones contra doctrinam capitis superioris.

Sed adversus ea, quae in his propositionibus continentur, pauca quaedam objici possunt, quae breviter dissolvenda sunt.

Prima objectio: Si posset pontifex absolvere judicialiter per indulgentias a poena temporali, posset consequenter absolvere a poena, quam aliquis in purgatorio daturus esset, si cum reatu illius poenae moreretur; at in poenas purgatorii non habet pontifex auctoritatem, igitur non potest eam tollere per suam absolutionem, sed solum per applicationem thesauri, ut facit cum indulgentias pro defunctis concedit. Responsio: An summus pontifex potestatem habeat in animas, quae in purgatorio degunt, postea videbimus. Sed in poenam purgatorii, immo etiam in poenam aeternam gehennae sine dubio potestatem habet, saltem consequenter et indirecte, quia dum absolvit per sacramentum poenitentiae a culpa lethali, liberat consequenter hominem a debito poenae sempiternae, et eodem modo dum per indulgentias absolvit hominem a poenitentia injuncta, vel injungenda, absolvit eundem consequenter a poena purgatorii, quam is luiturus esset, si eam poenitentiam non explevisset, vel ab ea absolutus non fuisset. Sed hoc non est habere potestatem in purgatorium, vel in gehennam, sed in homines fideles, qui rei sunt culpae, vel poenae. Quare merito damnata fuit sententia Petri Oxomensis a Sixto IV. pontifice, et concilio conplutensi, qui docebat, non posse summum pontificem indulgere alicui viventi in carne poenam purgatorii, et sola contritione deleri peccata quoad culpam et poenam alterius vitae, sine ordine ad claves. Vide si libet, condemnationem hujus erroris apud Alphonsum de Castro in lib. adversus haereses, verbo, *Confessio*, vel in summa concilior. in decretis Sixti IV. pontif.

Secunda objectio: Per applicationem thesauri fit integra compensatio pro debito poenae temporalis, igitur supervacanea est absolutio judicialis. Responsio: Argumentum non recte concludit, quoniam judex non tenetur dimittere reum alicujus poenae, etiam si justa compensatio offeratur ab alio, praesertim si compensatio non sit ejusdem rationis; et ideo si judex admittat compensationem, et absolvat reum, vere dicitur gratiam illi praestare, ut exempli caussa, si quis damnatus sit ad triremes, vel ut publice virgis caedatur, et aliquis offerat pro illius rei liberatione magnam pecuniae summam, certe non tenebitur judex acceptare pecunias, et reum liberare: sed si voluerit id facere, gratiam illi praestabit, atque eum absolvet. Itaque si proprie loqui velimus, non dicetur tollere obligationem ad poenam is, qui compensationem offert, sed is, qui admissa compensatione reum ab illa obligatione absolvit. Dat igitur vere indulgentiam subditis suis pontifex, quia nomine Dei, cujus vices in terris gerit, admittit compensationem ex thesauro depromptam, et ea admissa poenitentes a reatu poenae temporalis absolvit. Contra autem, defunctis non dicitur dare simpliciter indulgentiam, sed per modum suffragii, quia non ipse, sed Deus acceptat compensationem pro defunctis, et eosdem defunctos absolvit: Pontifex autem solum offert ex thesauro justam compensationem.

Tertia objectio: Absolutio judicialis dari potest etiam invito, ut patet de absolutione ab excommunicatione: sed indulgentia invito dari non potest; igitur indulgentia non est absolutio, sed mera solutio. Responsio: Non omnis absolutio dari potest invito, sed ea sola, quae non requirit necessario aliquam actionem, vel dispositionem in eo, cui datur. Itaque absolutio sacramentalis, quia requirit contritionem, confessionem et satisfactionem, non potest in invitum conferri; absolutio ab excommunicatione, aliisque censuris, quia non pendet necessario nisi a voluntate praelati, potest in invitum conferri. Porro indulgentia exigit in suscipiente primum, ut

sit in statu gratiae, deinde ut [faciat quae praescribuntur in literis indulgentiae, visitet basilicas, oret, jejunet, eleemosynas faciat, quae omnia sic a libero arbitrio pendent,ut ab invito extorqueri non possint. Quare indulgentia, quamvis sit absolutio, non est mirum si in invitum conferri nequeat.

Quarta objectio: Absolutio requirit cognitionem caussae;sed indulgentiae saepe dantur in communi omnibus, qui hoc aut illud egerint, non cognitis caussis eorum,quibus indulgentiae tribuuntur:non igitur indulgentia judicialis absolutio dicenda est. Responsio: Absolutio particularis, et absoluta, ut etiam condemnatio, quia feruntur secundum allegata et probata, sine dubio requirunt particularem et accuratam cognitionem caussae.At absolutio quaedam generalis, et conditionata, non requirit cognitionem caussae, nisi generatim. Prior absolutio dicitur sententia ab homine, posterior a jure. Atque indulgentiae quidem, quae dantur singulis poenitentibus, quae apud veteres usitatissimae erant, similes sunt priori absolutioni, et ideo tunc exigitur cognitio caussae in particulari: eae vero,quae dantur omnibus generatim,et cum conditione certi operis faciendi, ut militandi adversus Mahumetanos pro recuperanda Hierosolyma, similes sunt posteriori absolutioni, et propterea satis est generatim cognoscere justam caussam adesse talis indulgentiae concedendae.

Quinta objectio. Archiepiscopus ad totam provinciam indulgentiam suam extendere potest, ut habetur cap. *Nostro*, de poenit. et remiss. At non sunt proprie subditi archiepiscopo omnes provinciales, sed ii soli, qui ad ejus dioecesim pertinent: igitur indulgentia non est absolutio proprie dicta, quae jurisdictionem exigit. Respondeo: Non sunt quidem omnes provinciales, absolute subditi archiepiscopo, sed sunt tamen omnes subditi in certis casibus, quorum unus est indulgentiae condonatio.

Postrema objectio. Si indulgentia esset judicialis absolutio, non posset summus pontifex ullius indulgentiae particeps esse, cum se ipse judicialiter absolvere nequeat, nec se, vel alium superiorem habeat. Atqui id videtur absurdum,ut summus pontifex illis indulgentiis frui non possit, quae sunt communes omnibus fidelibus. Quod idem argumentum fieri potest de episcopis, quod attinet ad indulgentias, quae ab illis toti populo conceduntur. Responsio: Non defuerunt qui negaverint, summum pontificem, aut episcopos participes esse posse indulgentiarum, quas ipsi caeteris in commune largiuntur. Certe archidiaconus in cap. *Indulgentiae*, de poenitent. et remiss. in 6. ita docet. Atque in eandem sententiam paucos alios citat Sylvester in summa, verbo, *Indulgentia* num.21. Contra tamen sentiunt omnes alii, tum theologi, ut s. Thomas, Durandus, Richardus et alii, in 4. dist. 20. et Sotus dist. 21. tum juris canonici interpretes, in cap. *Nostro*, de poenit. et remiss. et in cap. *Indulgentiae*, eodem in 6. Quibus accedit Navarrus in tract. de jubilaeo, Notab. 20. num. 19. Quamvis autem haec sententia communis verissima sit, et omnino consentanea rationi, tamen argumentum contrarium non facile solvitur. Illa enim principia certissima sunt, neminem posse ligari, vel solvi, nisi a superiore; et neminem sui ipsius superiorem esse: unde etiam fit, ut nemo se in sacramento poenitentiae absolvere unquam sit ausus. Posset igitur fortasse dici summum pontificem et episcopos erga alios uti absolutione, erga se vero solutione dumtaxat. Posset item dici, non posse quidem pontificem immediate seipsum absolvere per indulgentiam, sed posse per alium id facere, cui ipse potestatem tribuat. Cur enim possit confessario suo facultatem dare, ut se a peccatis absolvat, quod omnes admittunt, et non possit eidem potestatem facere, ut sibi indulgentiam conferat?Certe haec responsio probabilis visa est cardinali Cajetano tract. 15. cap. 5. et ante eum Richardo in 4. dist. 20. art. 4. quaest. 3. in solutione argumenti. Quamvis enim indulgentia non pertineat ad sacramentum poenitentiae, pertinet tamen ad forum interius, et poenitentiale, in quo summus pontifex potest se alteri subjicere, qui in se ministerio clavium utatur. Potest etiam postremo et optime dici, posse pontificem indirecte participem fieri indulgentiae a se vel a praedecessore generatim propositae, etiamsi nolit uti opere confessarii, sed solum ea praestare, quae ab aliis exiguntur ad indulgentiam consequendam, quoniam ut recte ait s. Thomas in 4. dist. 20. qu. 1. art. 5. qu. 4. ad ult. non potest quidem pontifex se ipse directe absolvere, sed potest uti iis rebus, quas ipse aliis ex jurisdictione concessit. Tales autem sunt indulgentiae, ad quas ipse percipiendas accedit, non ut pastor, sed ut unus de grege, subjectus clavibus Ecclesiae, ac per hoc indirecte, et per accidens subjectus sibi. Addit Dominicus a Soto loco citato, hanc ipsam subjectionem indirectam non esse etiam coactivam, quoniam absolutio quae datur in indulgentia, non est quasi sententia personalis ab homine lata,neque etiam quasi lata,a jure et coactiva, sed quasi lata a jure communi, et non continens coactionem,sed remissionem cum conditione talis operis faciendi.

CAPUT VII.

A quo vinculo per indulgentias solvamur, vel absolvamur.

Cum demonstratum sit indulgentiam esse absolutionem cum annexa solutione: sequitur, ut explicemus, a quo vinculo nos indulgentia solvat, vel absolvat. Sic enim constabit, quae sit propria ratio, definitio ac natura indulgentiae. Sciendum igitur est, duplex esse vinculum, sive reatum peccati, alterum poenae. Rursus autem reatum poenae iterum esse duplicem, alterum poenae naturalis,quae consequitur originale peccatum, qualis est morbus, mors, ignorantia, concupiscentia et similes: alterum poenae personalis,quae consequitur peccatum actuale, qualis fuit pestis immissa in populum ob peccatum Davidis. Rursus, reatum poenae personalis, alterum pertinere ad forum externum, alterum ad internum. Rursum reatum poenae debitae in foro interno,sive poenitentiali, alterum esse poenae injunctae,alterum injungendae.Denique reatum ejusdem poenae sive injunctae, sive injungendae, vel esse debitum, ut satisfiat soli Ecclesiae,vel ut

satisfiat etiam Deo. His divisionibus expositis, propositiones more solito adjiciendae sunt.

Prima propositio: *Per indulgentias non absolvimur, nec solvimur a reatu culpae ullius, idest, nec lethalis, nec venialis.* Et quidem de culpa lethali nulla dubitatio esse potest; nam cum ea tolli non possit sine infusione gratiae, et gratia non infundatur ministerio humano nisi per sacramenta, pro comperto habendum est, eam per indulgentias non posse tolli. De veniali autem videtur quidem Petrus Paludanus in 4. dist. 20. qu. 4. existimare, tolli eam per indulgentiam. Sed longe probabilior est aliorum communis sententia, per indulgentias non tolli nisi reatum poenae temporalis, qui remanet culpa dimissa. Siquidem indulgentia supplet locum satisfactionis poenitentialis, et ideo dicitur ab Innocentio, cap. *Cum ex eo*, de poenit. et remiss. enervare poenitentialem satisfactionem, cum est indulgentia indiscreta. Praeterea, cum pontifices indulgentias concedunt, saepe declarant se condonare poenitentiam injunctam, saepe etiam dicunt, se largiri certum numerum annorum, vel dierum indulgentiae, quae nullo modo ad peccata venialia, sed ad solas poenas accommodari possunt. Itaque si quando in literis indulgentiarum legatur concedi absolutionem a culpa et poena: intelligendum est id propterea dici, quod indulgentia conjungitur ordinarie cum confessione sacramentali, et facit, ut qui per sacramentum poenitentiae fuit absolutus a culpa, per indulgentiam absolvatur a poena. Pari ratione, cum dicunt pontifices, se per indulgentias absolvere poenitentes a peccatis, vel condonare omnia peccata, vel dimidiam, aut tertiam partem peccatorum, semper loquuntur de peccatis quo ad poenam, non quo ad culpam, quae ante indulgentiam remissa esse creditur.

Secunda propositio: *Per indulgentias non liberamur a poenis naturalibus.* In hac omnes auctores conveniunt. Constat enim definitum esse a Deo, ut poenae illae naturales non tollantur, nisi cum natura ipsa mutabitur, idest, cum per resurrectionem mortale hoc induet immortalitatem, 1. Cor. 15. et cum adoptionem filiorum Dei perfectam consequemur, redemptionem videlicet corporis nostri, Rom. 8.

Tertia propositio: *Nec poenas, quae in foro externo, et contentioso, sive ecclesiastico, sive saeculari infliguntur, indulgentiae tollere possunt.*

Docet hoc s. Thomas in 4. dist. 20. qu. 1. art. 5. quaestiuncula 2. nec dissentiunt alii scriptores. Siquidem poenae fori externi propter bonum reipublicae infliguntur, ut facinorosi deterreantur a peccatis, et probi homines securitate fruantur. Praeterea, indulgentiae non conceduntur, nisi poenitentibus, et Deo reconciliatis: poenae autem illae fori externi infliguntur maxime pertinacibus, et rebellibus. Denique indulgentiae, ut dictum est, locum obtinent satisfactionis poenitentialis: quare non aliam poenam tollunt, nisi quam debemus in foro secreto et poenitentiali.

Quarta propositio: *Indulgentiae liberant homines a reatu poenae non solum coram Ecclesia, sed etiam coram Deo.* Haec propositio negabatur olim a nonnullis, quorum sententiam referunt, et refellunt theologi veteres, s. Thomas in 4. dist. 20. q. 1. art. 3. et alii. Eadem hoc tempore negatur a Luthero, Calvino, caeterisque sectariis, qui docent, indulgentiam apud veteres non fuisse aliud, nisi relaxationem mulctae, quam Ecclesia ipsa imperaverat, non ut per eam satisfieret Deo, sed exempli et disciplinae caussa, ut omnes intelligerent, illum, qui ejusmodi poenam luebat, vere resipuisse. Et quidem adversus catholicos in hac re minus recte sentientes, probatur nostra propositio his argumentis. Primo quoniam si solum deberet Ecclesiae satisfieri, sive tolli praeceptum agendae poenitentiae ab Ecclesia positum, non esset opus thesauro meritorum Christi et sanctorum. Secundo non esset utilis, sed noxia indulgentia, et Ecclesia filios suos in re maxime gravi decipere videretur, liberaret enim eos a poena hujus vitae mitissima, et remitteret ad poenam atrocissimam purgatorii. Tertio non possent concedi indulgentiae pro defunctis, quippe, qui non ligantur jam Ecclesiae praeceptis, neque aut ipsi disciplina indigent, aut aliis exemplo esse possunt.

Quarto: Multi fideles indulgentias percepturi, confitentur sacerdotibus peccata, et satisfactionem injunctam explent: interdum etiam pontifices in literis indulgentiarum praescribunt, ut sacerdotes injungant poenitentias salutares iis, qui indulgentiam consequi desiderant; igitur et populi, qui suscipiunt indulgentias, et pontifices, qui eas tribuunt, ejus sententiae se esse testantur, ut indulgentiae potissimum prosint ad poenam purgatorii expiandam. Denique hoc significare videntur verba illa, de vera indulgentia, quae addi solent cum indulgentiae in sacello pontificio promulgantur. Vera enim indulgentia dicitur, quae reatum poenae non solum coram Ecclesia, sed etiam coram Deo vere tollit.

Jam vero adversus haereticos non est cur multum laboremus in hac re comprobanda. Ipsi enim propterea negant indulgentiis tolli reatum poenae coram Deo, quoniam existimant, post remissionem culpae nullum superesse reatum poenae coram Deo, nullaque opus esse vera satisfactione: et quia negare non possunt, apud veteres extare plurima testimonia poenarum, quae poenitentibus injungebantur, vel relaxabantur, ideo docent, eas poenas infligi solitas exempli, et disciplinae caussa. Caeterum haec omnia satis copiose tractavimus in 4. lib. de poenit. ubi etiam omnia argumenta diluimus, quae a Luthero, Philippo et Calvino in medium allata fuerunt. Ne tamen hoc loco nihil omnino dixisse videamur, probare possumus indulgentias valere ad relaxandam poenam etiam coram Deo, primo ex verbis Christi saepe citatis Matth. 16. *Quodcumque solveris super terram, erit solutum et in coelo.* Et Matth. 18. *Quaecumque solveritis super terram, erunt soluta et in coelo;* quorsum enim additur, et in coelo, si non solvitur vinculum nisi humanum? Secundo ex Patribus, qui passim affirmant, per injunctas vel sponte assumptas poenas, satisfieri Deo. Tertullianus in lib. de poenit. loquens de iis, qui dum agunt poenitentiam redeunt ad peccata, ita inquit: *Qui per delictorum poenitentiam instituerat Domino satisfacere, diabolo per aliam poenitentiae poenitentiam satis-*

faciet. S. Cyprianus in serm. 5. de lapsis: *Dominus*, inquit, *orandus est, Dominus nostra satisfactione placandus.* S. Pacianus in paraenesi ad poenitentiam: *In quantum*, inquit, *poenae vestrae non peperceritis, in tantum vobis Deus parcet.* S. Augustinus homil. 50. ex libro quinquaginta homiliarum, cap. 11. *Veniat*, inquit, *ad antistites, per quos illi in Ecclesia claves ministrantur, accipiat satisfactionis suae modum, et id agat, quod non solum illi prosit ad recipiendam salutem, sed etiam caeteris ad exemplum.* Et cap. 15. *Non sufficit*, inquit, *mores in melius mutare, nisi etiam de iis, quae facta sunt satisfiat Deo per poenitentiae dolorem, per humilitatis gemitum, per contriti cordis sacrificium, cooperantibus eleemosynis.* Petrus Damiani in serm. 2. de s. Andrea: *Ne tibi*, inquit, *blandiaris, si graviter peccanti levior poenitentia a mansueto, vel dissimulante dictatur, cum in purgatoriis ignibus perficiendum sit, quicquid hic minus feceris.*

Ex his testimoniis manifeste colligimus, per injunctas poenitentias satisfieri Deo, ac per hoc indulgentias, quae ab ejusmodi poenitentiis absolvunt, expiare poenae temporalis reatum etiam coram Deo. Multa possent alia testimonia veterum adduci, sed non sunt omnia ubique repetenda. Tertio probatur ratione ducta a simili. Poenitentiae siquidem a sacerdotibus impositae, et ea quae sponte assumuntur, sunt omnino similes, constant enim ex iisdem rebus, oratione videlicet, jejuniis et eleemosynis, et ad eundem finem tendunt, et aliae alias juvant, immo sacerdotes cum poenitentias imponunt, hortantur poenitentes, ut ipsi etiam sponte assumant alias, cum credibile sit, impositas non esse aequales criminibus. Et Cyprianus dicat in serm. de lapsis, *Poenitentia crimine minor non sit.* Quod idem alii Patres docent. Certum autem est, per poenitentias sponte assumptas satisfieri Deo, ut perspicuum est ex eo, quod occultae esse solent, juxta illud psalm. 6. *Lavabo per singulas noctes lectum meum, lachrymis meis stratum meum rigabo.* Igitur et poenitentiae a sacerdotibus non solum exempli, vel disciplinae caussa, sed etiam ad satisfaciendum Deo imponi solebant. Praeterea, poenitentiae pro occultis criminibus occulte injungebantur, sicut et ipsa confessio secreta esse debebat, ut patet ex epistola s. Leonis I. ad episcopos Campaniae: non igitur semper injungebantur exempli, vel disciplinae caussa. Denique omnia argumenta, quibus in 1. lib. de purgatorio demonstravimus post hanc vitam extare loca poenalia, in quibus exerceantur animae illorum, qui dum viverent, pro suis peccatis non integre satisfecerunt Deo; probant etiam indulgentias liberare homines a reatu poenae non solum coram Ecclesia, sed etiam coram Deo. Nam nec ipsi Lutherani indulgentias negarent, si purgatorium crederent. Est tamen hoc loco animadvertendum, indulgentia, quae conceduntur in hac vita immediate, et principaliter liberare a debito poenae subeundae in hac vita, mediate vero, et quasi secundario a debito poenae subeundae in purgatorio. Quemadmodum enim poena purgatorii succedit poenae, quae non est in hac vita integre expiata: sic etiam indulgentia liberans a debito totius poenae temporalis, quae in hac vita persolvenda fuisset: consequenter liberat a poena purgatorii, quae illi forte successisset.

Quinta propositio: *Cum in forma indulgentiae palam exprimitur concedi remissionem poenitentiae injunctae, non intelligitur concedi remissio nisi ejus poenitentiae, quam sacerdos in sacramento confessionis injunxit.* Est haec propositio adversus nonnullos, qui per injunctam poenitentiam intelligi volunt omnem omnino poenitentiam, quoniam, ut ipsi existimant, omnis poenitentiae peccatis debita, injuncta dici potest, vel a sacerdote, vel a canone poenitentiali, vel certe a Deo. Ita docuit quidam Thomas Elysius in clypeo piorum catholicorum qu. 44. art. 7. sed contra sentiunt plerique omnes viri docti, ut d. Thomas, Cajetanus tract. 15. cap. 7. Dominicus a Soto in 4. dist. 21. q. 2. art. 2. concl. 3. Martinus Ledesmius in 3. sent. par. 2. q. 27. art. 2. Navarrus in tract. de jubilaeo et indulgentiis, Notab. 11. num. 12. Antonius Cordubensis de indulg. qu. 9. proposit. 3. Sylvester, verbo, *Indulgentia*, qu. 8. num. 12. et quaest. 10. num. 11. Gabriel in supplemento, lib. 4. sent. dist. 41. quaest. 3. art. 2. propos. 10. ac praeterea Petrus Paludanus, Adrianus, Petrus a Soto, et alii nominandi in sequenti propositione. Et certe res non videtur esse dubia. Nam poenitentia non dicitur proprie injungi, nisi a sacerdote, qui in particulari obligat praecepto suo poenitentem ad certa opera poenalia peragenda. Canones enim poenitentiales exprimunt quidem generatim, quae poenitentia quibus peccatis conveniat, sed quoniam non satis est ad justam poenitentiam imponendam scire quid congruat peccato secundum se, nisi simul attendantur variae circumstantiae, maxime circa personam poenitentiis; ideo non potest a canone poenitentiali poenitentia absolute injungi; neque ullus tenetur ad eam poenitentiam subeundam, quae notatur in canone poenitentiali, nisi ab aliquo judice injungatur. Pari ratione Deus non dicitur proprie injungere poenitentiam, sed exigere eam, quae sequitur ex natura rei, ad peccati gravitatem. Accedit praeterea, quod cum indulgentiae concessio secundum jura sit res odiosa, quippe quae relaxat poenitentiae rigorem, ut recte docet et probat Navarrus in tract. de jubilaeo Notab. 9. num. 9. non debent extendi verba literarum pontificiarum ad poenitentias injunctas largo modo et improprie, sed restringi ad injunctas proprie, quales non sunt nisi eae, quae a sacerdotibus in sacramento poenitentiae injunguntur. Quae enim definiuntur in canonibus, vel exiguntur, non possunt dici injuncta, nisi largo modo, et improprie.

Sexta conclusio: *Cum non fit mentio injunctarum poenitentiarum, sed absolute conceduntur indulgentiae: intelligendum est, condonari omnes poenitentias, sive injunctae sint, sive injungi potuerint.* Haec propositio est adversus graves auctores, Alexandrum Alensem in summa theologica par. 4. quaest. 23. memb. 2. Durandum, et Paludanum in 4. sentent. dist. 20. qu. 4. Adrianum VI. in 4. sentent. quaest. de indulgentiis, § *Sed ex hoc petes ulterius*, Petrum a Soto lect. 2. de indulgent.

prope fin. et card. Cajetan. tract. 15. cap. 7. qui docent, indulgentias numquam dari, nisi de injunctis. Sed tamen habemus nostrae sententiae patronos alios auctores, nec pauciores, nec minus graves, sanctum Thomam in 4. dist. 20. quaest. 1. art. 3. Joannem majorem in 4. distinct. 20. quaest. 2. § *Dubitatur*; Sylvestrum. verbo *Indulgentia*, q. 2. num. 1. Dominicum a Soto in 4. dist. 21. quaest. 1. artic. 1. Michaëlem Medinam disp. 4. de indulgent. Ledesmium in 2. par. 4. quaest. 27. art. 2. Antonium Corduben. quaest. 9. de indulgent. Navarrum tract. de jubilaeo Notab. 11. num. 18. et ex veteribus canonistis Panormitanum, et Joan. Andream in cap. *Quod autem*, de poenit. de remiss. Denique fatetur Cajetanus hanc esse communem sententiam, nec immerito; Nam illi quoque, quos pro ipso citavimus, excepto Petro a Soto, non tam aperte loquuntur, ut certum sit eos ejusdem esse sententiae, quamvis in eam propendere videantur. Probatur igitur nostra propositio, primo ex constitutione extravagante Bonifacii VIII. quae incipit, *Antiquorum*: in qua legimus, indulgentiam datam esse plenam, largiorem et plenissimam. At certe si non concederetur indulgentia, nisi de injunctis poenitentiis, satis fuisset dicere concedi plenam, sive plenariam. Quid igitur sibi vult plenior et plenissima? Adde quod auctor glossae in hanc extravagantem scribit, Bonifacium de hac re interrogatum respondisse, per plenissimam indulgentiam se intellexisse illam omnem indulgentiam, ad quam se claves Ecclesiae possunt extendere. Non potest autem dubitari, ut etiam Cajetanus, et Petrus a Soto fatentur, quin claves Ecclesiae ad indulgendas poenitentias non injunctas, sed tamen debitas in judicio Dei possint extendi. Adde praeterea, quod Paludanus loco notato testatur, ab eodem Bonifacio fuisse prohibitum poenitentiarium, ne confitentibus peccata anno illo jubilaei satisfactiones injungeret: Non igitur dubitari potest, quin pontifex Bonifacius indulgentias de non injunctis dare voluerit. Simile est, quod de Pio V. pontifice maximo et optimo testatur Bartholomaeus ab Angelo, in libro italico, qui inscribitur *Consolatione de poenitenti*, lib. 1. cap. 4. pag. 13. scribit enim hic auctor, Pium V. privatim interrogatum, affirmasse, indulgentias absolute pronunciatas, non restringi ad poenitentias injunctas, sed extendi etiam ad non injunctas. Et quamvis duo isti pontifices non ediderint publicam hujus quaestionis explicationem per rescriptum aliquod pontificium, tamen non est levis momenti tantorum virorum etiam privata sententia. Secundo probatur ex consuetudine nostrorum temporum. Nunc enim vix unquam injunguntur poenitentiae multorum annorum, et tamen pontifices, qui hoc non ignorant, adhuc promulgant indulgentias septem vel decem annorum, atque alias similes; igitur non volunt pontifices, hoc saltem tempore, indulgentias restringere ad poenitentias injunctas, sed extendunt etiam ad eas, quae merito injungi possent si poenitentiae criminibus aequales injungeretur. Praeterea, ut supra diximus, hoc tempore qui se parant ad indulgentias consequendas, confiteri solent peccata sacerdoti, et injunctam satisfactionem implere; non igitur existimant, sibi tantum injunctas poenitentias condonari, sed alias longe majores: quod si haec populorum existimatio non esset vera, manifeste falleretur populus, et hujus deceptionis caussa in praelatos Ecclesiae referri posset. Denique in literis indulgentiarum aliquando ponitur, ut sacerdotes imponant salutares poenitentias iis, qui indulgentias consequuturi sunt; non igitur indulgentia earum literarum ad injunctas poenitentias, sed ad non injunctas pertinet. Neque enim pontifices relaxare intendunt poenitentias illas salutares, quas jubent imponi.

CAPUT VIII.

Solvuntur argumenta contraria.

Adversus doctrinam capitis superioris non desunt objectiones, vel calumniae Lutheranorum, sed eas in librum sequentem differre maluimus. Hoc autem loco solum diluemus argumenta, quae fieri solent adversus postremam propositionem capitis superioris.

Prima objectio: In jure canonico additur particula de injunctis, cum de indulgentiis concedendis agitur; igitur ea particula subintelligi debet, etiam cum non exprimitur. Debet enim indulgentiarum concessio semper explicari ad formam juris. Id quod expresse testatur forma indulgentiarum, quae in sacello pontificio promulgantur. Dicuntur enim dari indulgentiae secundum formam Ecclesiae consuetam. Responsio: Additur quidem nonnumquam ea particula, De injunctis, in jure canonico: sed saepe etiam non additur; proinde nihil efficit hoc argumentum. Porro saepe non addi eam particulam facile demonstrari potest. Nam in extravaganti *Antiquorum*, in extravaganti *Unigenitus*, in extravaganti *Quemadmodum*, de poenitent. et remiss. numquam illius particulae sit mentio. Innocentius III. in bulla expeditionis pro Terra sancta recuperanda, quae habetur in tomis conciliorum post concilium lateranense. concedit plenariam indulgentiam sine ulla mentione poenitentiae injunctae. Gregorius VII. pontifex in epistola ad monachos massilienses, et in aliis passim indulgentias absolute concedit. Denique Sergius junior ante annos ferme 800. supra notavimus, indulgentiam dedit trium annorum, et trium quadragenarum, sine ulla adjunctione de injunctis, vel non injunctis poenitentiis. Ex quo intelligimus per formam Ecclesiae consuetam non significari indulgentiam de injunctis, sed alia, quae in suscipiendis indulgentiis semper observantur, ut videlicet qui eas suscipit, si peccatorum lethalium conscientiam habeat, cor contritum gerat, cum proposito confitendi suo tempore eadem peccata sacerdoti; praeterea preces fundat pro Ecclesia, pro summo pontifice, pro aliis rebus in forma indulgentiarum expressis; denique illa omnia perficiat, quae pro assequenda indulgentia praescribuntur.

Secunda objectio. Non dicuntur proprie remitti, nisi debita: nemo autem debitor est poenitentiae agendae tribus, vel septem, vel pluribus certi numeri annis, nisi ea poenitentia a sacerdote sibi fuerit injuncta; igitur cum indulgentiae remittunt tres, vel

septem, vel plures annos poenitentiae, de injunctis intelligendae sunt, etiam si forte nomen, injunctae tacitum fuerit. Responsio: Fateor equidem, formam condonandi certum numerum annorum, vel dierum, vel quadragenarum poenitentiae ex antiquo usu relictam esse. Nam ideo certus numerus annorum, vel dierum in indulgentiis exprimebatur, quia certus etiam numerus annorum, vel dierum poenitentibus jungebatur, ut eo tempore se in bonis operibus laboriosis et poenalibus exercerent. Caeterum hoc tempore non injungitur quidem poenitentia tam severa, tamen vere debitores sunt, qui peccata gravia commiserunt, poenitentiae agendae multis vel annis, vel diebus, et ideo per indulgentias remittuntur hoc tempore poenitentiae certorum annorum, vel dierum, idest, remittitur debitum poenae, cui satisfecissent, si tot annis, vel diebus poenitentiam egissent.

Tertia objectio: Innocentius III. in concilio lateranensi, ut habemus cap. *Cum ex eo*, de poenit. et remiss. restringit episcoporum potestatem in indulgentiis conferendis ad condonationem unius anni de injunctis poenitentiis. At si indulgentiae secundum jura dari possent tam de injunctis, quam de non injunctis; pontifex restringens solum indulgentias de injunctis, inane decretum fecisset; voluit enim resecare indulgentias superfluas, et indiscretas, per quas satisfactio poenitentialis, ut ipse loquitur, enervatur. Non autem resecasset, si possent indulgentiae dari de non injunctis, de quibus ipse nihil decrevit. Quod si respondeas: Pontificem dum resecavit superfluas indulgentias de injunctis poenitentiis, censeri majore ratione resecasse indulgentias de non injunctis: contra objicietur, quod graviores sint poenitentiae injunctae, quam non injunctae, quia illae obstringunt coram Deo et Ecclesia, istae autem coram Deo tantum: et cum tollantur graviora, non censentur sublata etiam leviora. Responsio: Primum dici posset, injunctas poenitentias esse graviores aliquando et secundum quid; non injunctas autem ut plurimum et simpliciter: potest enim accidere, ut alicui poenitentia injungatur non quidem integra et aequalis, sed tamen ejusmodi, ut plus poenae per eam expietur, quam expiandum relinquatur; tamen ut plurimum longe plus est, quod expiandum restat per non injunctas poenitentias, quam quod expiatur per injunctas: pari ratione tanto minus est obstringi coram Deo, et coram Ecclesia ad agendam poenitentiam injunctam levissimam, et forte unius horae, quam obstringi coram solo Deo ad perferendum cruciatum acerrimum multorum annorum: ut illud dici possit gravius secundum quid, hoc autem gravius simpliciter. Quare qui restringit indulgentias de poenitentiis injunctis jure censetur restringere etiam indulgentias de non injunctis, si revera modum ponere voluit indulgentiis. Deinde responderi potest brevius et facilius: in decreto Innocentii duas restrictiones contineri, unam quo ad tempus, ut non liceat episcopis excedere unum annum in indulgentiis condonandis: alteram quoad genus, sive qualitatem, ut non liceat eisdem indulgentias concedere absolute, sed solum de injunctis poenitentiis: per hoc enim omnia quae possunt fieri, argumenta cessant. Est autem hoc loco observandum quod quamvis non teneatur qui indulgentias percipit, injunctam poenitentiam explere, nisi forte indulgentia minor sit quam debitum ipsius, aut impletio poenitentiae injunctae sit una ex conditionibus expressis in literis pontificiis pro indulgentia obtinenda: tamen hortandi ac monendi sunt poenitentes, ut injunctam poenitentiam diligenter devoteque perficiant, tum quia poenitentia illa medicinalis, tum quia meritoria erit, tum quia fieri potest, ut indulgentia, quam se percepturum sperat, ob aliquod impedimentum non vere percipiat; de qua re vide s. Thomam in 4. dist. 20. quaest. 1. art. 3. quaest. 1. ad 4. Panormitanum in cap. *Quod autem*. de poenitent. et remiss. Gabrielem in supplemento 4. dist. 45. qu. 3. art. 2. proposit. 11. Angelum in summa, verbo, *Indulgentia*, num. 1. Sylvestrum, verbo eodem. quaest. 9. num. 23. et Anton. Cordub. quaest. 10. de indulgent. coroll. 4.

Ex his quae hactenus dicta sunt colligi potest integra indulgentiae definitio, quae talis erit; indulgentia est absolutio judicialis a reatu poenae Deo debitae in foro poenitentiario, extra sacramentum data per applicationem satisfactionum, quae thesauro Ecclesiae continentur. Quod si quis definitionem extendere velit ad indulgentias, quae pro defunctis, accipiuntur, quae sunt indulgentiae per modum suffragii, non simpliciter et absolute: mutare poterit illud initium, Est absolutio judicialis a reatu etc. et dicere, Est remissio poenae etc. Porro Cajetani definitio: Indulgentia est absolutio a poena injuncta in foro poenitentiae, quae habetur tract. 15. cap. 2. partim videtur redundans, propter verbum, *Injuncta*, partim deficiens, propter omissam mentionem thesauri. Definitio Dominici a Soto in 4. dist. 21. quaest. 1. art. 1. Indulgentia est relaxatio poenae peccato debitae, quae extra sacramentum fit, nimium est, diminuta, cum neque explicet, an indulgentia sit proprie absolutio, neque doceat a qua poena hominem liberet, neque thesauri mentionem faciat.

CAPUT IX.

De varietate indulgentiarum.

Explicuimus hactenus de indulgentiis, an sint, et quid sint, nunc quales sint paucis expediemus. Nihil enim aliud circa indulgentiarum qualitatem quaeri posse video, nisi quae sit indulgentiarum varietas. Invenio autem indulgentias quinque modis consuevisse concedi. Interdum enim conceduntur aliquot dies, vel anni indulgentiarum; Interdum quadragenae dierum; Interdum tertia, vel quarta, vel alia peccatorum pars; Interdum indulgentia plenaria; Interdum indulgentia plena, plenior et plenissima in forma jubilaei; et rursus haec omnia vel conceduntur in vita, vel in articulo mortis; et denique vel sunt indulgentiae temporariae vel perpetuae. Et quidem indulgentia tot dierum vel annorum, secundum veriorem sententiam significat remissionem poenitentiae, quae peragenda fuisset tot diebus vel annis, secundum Ecclesiae ritum. Constat enim ex Tertulliano in lib. de poe-

nitentia, et apertius ex concilio triburiensi can. 54. et ex lib. 19. Burchardi, poenitentibus multa fuisse imperata, multa etiam interdicta, ut exempli gratia imperabatur jejunium feria 2. 4. et 6. interdicebatur usus balnei, equitationis, uxoris etiam interdum, potissimum sacrae communionis.

Indulgentia quadragenae significat remissionem poenitentiae, quae quadraginta continuatis diebus in jejuniis, aliisque laboriosis operibus agenda fuisset. Quae quadragena, quando imperabatur acrior, ita ut solo pane et aqua contenti esse deberent, qui eam peragebant, carena dici solebat, quod videlicet carentiam omnium fere ciborum contineret. Ejusmodi carenam praemitti solitam ante septennem poenitentiam, testantur concilium triburiense, et Burchardus locis notatis. Porro cum indulgentia condonat aliquam partem, ut tertiam vel quartam peccatorum, nihil significatur aliud, nisi remitti poenitentiam, quae pro tanta parte poenae peccatis debitae expianda necessaria fuisset. Indulgentia vero plenaria totum poenae reatum tollit, qui post culpam remissam forte remansit. Denique indulgentia plenior vel plenissima etiam in jubilaeo, re vera non differt a plenaria simpliciter et absolute concessa. Neque solida est illa quorumdam distinctio, quod plena referatur ad solam poenam peccatis mortalibus debitam; plenior addat remissionem poenae debitam peccatis venialibus, plenissima adjungat absolutionem non solum a poena, sed etiam a culpa, saltem veniali. Posset tamen fieri ut Bonifacius VIII. qui in extravaganti *Antiquorum*, primus usus est illis vocibus, indulgentiam plenam largiorem et plenissimam, retulerit plenam ad remissionem totius poenitentiae injunctae; pleniorem, sive largiorem, ad remissionem totius poenitentiae, quae secundum canones injungi debuisset; plenissimam, ad remissionem totius poenitentiae, quae a divino judicio posset exigi. Vide de hac tota re Joannem de Turrecremata in commentar. dist. 1. de poenitentia, super illud, Item in Levitico quaest. 4. Navarrum in tract. de jubilaeo Notab. 9. et 31. et Antonium Cordubensem quaest. 32. de indulgentiis.

Existit autem hoc loco dubitatio, num indulgentiae aliquot dierum, vel annorum hujus vitae, respondeat in purgatorio relaxatio poenae totidem dierum vel annorum. Et quidem omnes conveniunt, cum per indulgentias condonantur poenitentiae aliquot dierum vel annorum, consequenter etiam remitti poenam purgatorii, quae poenitentiae condonatae respondet: sed utrum poenitentia unius diei vel unius anni in hac vita tantum reatus poenae coram Deo expiare valeat, quantum expiaret unus dies vel annus in purgatorio exactus, quaestio est. Nam Dominicus a Soto in 4. dist. 21. quaest. 2. art. 1. contendit poenam purgatorii tanto esse acriorem poenis hujus vitae, ut unus dies in purgatorio exactus multo amplius de reatu poenae peccatis debitae detrahat, quam multi anni vitae praesentis in poenitentia severissime agenda consumpti. Ex quo ipse colligit, neminem quantumvis insignem peccatorem in purgatorio poenam daturum ad viginti annos, et fortasse ad decem vel pauciores. Sed communis sententia contrarium docet, ut videre est apud Paludanum in 4. dist. 20. quaest. 4. Adrianum in tract. de indulg. § Petet fortasse. Navarrum de jubilaeo Notab. 11. num. 22. Cordubensem quaest. 32. de indulg. proposit. 3. et alios, quos citat Sylvester in summa, verbo, *Indulg.* num. 8. Quamvis enim poena purgatorii sit acrior omnibus poenis, quas in hac vita experti sumus, ut docent sancti Patres, Augustinus in psal. 37. Gregorius in psalmum 3. poenitentialem, Beda in eundem psalmum, Anselmus in commentar. capitis tertii prioris epistolae ad Corinth. et Bernardus in serm. de obitu Humberti monachi: tamen ad expiandum reatum poenae efficacior est poena voluntaria hujus vitae, quam poena acrior purgatorii, quoniam hoc est tempus misericordiae, illud justitiae. Itaque in hac vita non est debitum ullum poenae tam grande, quod non possit uno die, vel etiam una hora per martyrium omnino dissolvi; pro quo tamen solvendo in purgatorio vix multi anni sufficerent. Sic enim loquitur s. Cyprianus lib. 4. epist. 2. *Aliud est longo tempore pro peccatis cruciatum emendari, et purgari diu igne, aliud peccata omnia passione purgasse.* Quod idem de vehementissima contritione dici potest, de qua re multa extant exempla in historiis. Sed illud unum hoc loco sufficiet, quod se praesente contigisse narrat Joan. Climacus in libro suo De scala paradisi, grad. 4. scribit enim, latronem quendam omni genere scelerum coopertum tanto ardore animi peccata sua publice patefecisse, ut revelatum sit sanctis aliquibus viris ea omnia continuo illa satisfactione purgata fuisse atque deleta. Constat praeterea ex venerabili Beda lib. 5. historiae anglicanae cap. 13. aliisque probatis auctoribus, plurimas animas in purgatorio usque ad diem judicii, idest, per multas annorum centurias cruciandas: cum tamen nulla sit multitudo, vel gravitas peccatorum, quae non possit in hac vita per poenitentiam deleri non solum quo ad culpam, sed etiam quo ad poenam. Denique legimus in auctoribus gravissimis viros aliquos sanctos ob unum solum peccatum non parvo tempore in purgatorio cruciatos, ut patet de Paschasio card. romano apud s. Gregorium lib. 4. dialogor. cap. 40. et de Severino coloniensi episcopo apud s. Petrum Damiani in epist. de miraculis sui temporis ad Desiderium, et de sancta quadam virgine apud Gregorium Turonicum lib. De gloria confessorum, cap. 5. In praesenti autem vita ejusmodi peccata levi ac brevi poenitentia dilui potuissent. Sed contra objici potest, quod aliqui homines rei sunt poenae luendae multis annorum millibus, quod probatur ex indulgentiis, quae interdum continent condonationem poenitentiae quindecim vel viginti millium annorum: at si longiori tempore reatus poenae expiatur in purgatorio, et non potius tempore longe ac longe breviore, quam in hac vita, sequitur omnino multa peccata post diem judicii inexpiata mansura. Responsio: Non desunt, qui negent indulgentias illas, quae continent condonationem poenitentiae multorum millium annorum esse a pontificibus datas, et a quaestuariis confictas dicant. Ita sentiunt Joan. Gerson in tract. de absolutione sacramentali, et Dominicus a Soto in 4. dist. 21. quaest. 2. artic. 1. Pontifices

enim non solebant indulgentias concedere nisi tot annorum, quot annorum poenitentiae injungebantur: poenitentiae vero non solebant injungi nisi unius, duorum, trium, quinque, septem, decem, viginti annorum, aut ad summum per totam vitam, quae ultra centum annos porrigi non solet. Sed quicquid de hoc sit, non videtur negandum, posse aliquos reos fieri poenitentiae agendae secundum canones per spatium aliquot millium annorum. Nam si peccatis lethalibus singulis debetur secundum canones poenitentia trium vel septem annorum, quis enumeret annos poenitentiae, qui secundum canones praescribi deberent iis, qui consuetudinem habent pejerandi, vel blasphemandi ad singula prope momenta; et frequentissime homicidia, furta, sacrilegia, adulteria perpetrant, ac denique ut legimus in lib. Job cap. 15. *Bibunt quasi aquam iniquitatem?* Atque huc sine dubio respexerunt summi pontifices, si qui sunt, qui revera indulgentias dederint decem vel viginti millium annorum. Sed quemadmodum in hac vita poenitentia multorum annorum potest una hora persolvi, si poenitentes temporis diuturnitatem vehementia charitatis, et extensionem poenitentiae intensione compensent: sic etiam fieri potest, ut in purgatorio diutius quidem crucientur quam in hac vita, qui cum tam ingenti debito decesserint: tamen ibi quoque acerbitatis vehementia, faciat, ut debitum viginti millium annorum, annis trecentis, vel quadringentis expiari queat.

Jam vero de alia varietate, qua dicebamus, indulgentias concedi in vita, vel in mortis articulo: nonnulla quaestio esse potest, quid intelligendum sit per mortis articulum. Sed responsio facilis est; nam si in literis pontificiis exprimatur mortis articulus verus, tunc sine dubio non assequitur indulgentiam illam, nisi qui re vera paulo post acceptam absolutionem moritur. Si vero non exprimatur, sed generatim dicatur: In mortis articulo, tum sententia communior est indulgentiam obtineri, etiam in mortis articulo praesumpto, quamvis revera mors non sequatur. An autem qui indulgentiam consequutus est in mortis articulo praesumpto, possit rursus eandem assequi cum iterum veniet ad mortis articulum, Doctores dissentiunt, sed istae quaestiones ut plurimum ex inspectione literarum dissolvi possunt. Vide Navarrum de jubilaeo Notab. 30. num. 3. 4. et 5. et Cordubensem quaest. 39. de indulg.

Restat ultima varietas de indulgentiis temporariis, vel perpetuis. Dicuntur enim temporariae, quae conceduntur definito spatio temporum, quo indulgentia percipi potest, ut cum definiuntur vigintiquatuor horae, vel una aut altera hebdomada, vel integer annus, ut in jubilaeis. Perpetuae vero dicuntur, quae sunt alligatae certis locis, ut ecclesiis, vel altaribus, vel etiam rebus mobilibus, ut rosariis, vel granis benedictis, sine ulla temporis determinatione, quales fuerunt, quas concesserunt Leo III. et Sergius II. ut annotavimus supra cap. 3.

CAPUT X.

Utilem esse indulgentiam omni hominum generi.

Jam vero de utilitate indulgentiae breviter disserendum est, ut ad illam etiam quaestionem respondeamus, Propter quid, sive cujus rei gratia indulgentia detur vel accipiatur. Sed de caussa, cur indulgentia detur, disputandum erit paulo post, cum explicabimus quid requiratur in eo, qui indulgentiam concedit. Ostendimus enim requiri duo, auctoritatem legitimam et caussam piam. Nunc solum de caussa cur indulgentiae quaeruntur et accipiuntur, dicendum est. Et quidem, dubitari non potest, quin potissima caussa sit remissio poenae temporalis. Hic enim est fructus, haec praecipua utilitas indulgentiae. De qua re id solum quaeri potest, an sit utilis omnium hominum generi remissio poenae temporalis. Lutherus enim, praeter alios errores suos, id etiam docuit, indulgentias non esse utiles nisi publicis et scelestissimis peccatoribus, ut perspicuum est ex assert. art. 18. Sed apud catholicos res certissima est, indulgentias omnibus esse utiles et ab iis etiam, qui perfectioni dant operam, recte quaeri, et suscipi posse. Nam omnibus utile est liberari ab iis rebus, quae retardare possunt adeptionem summi boni, talis autem est reatus poenae temporalis, cum quo si quis ex hac vita migraverit, non poterit continuo pertingere ad vitam aeternam, sed expiare debebit eum reatum in locis purgatorii. Praeterea: Indulgentiae non solum expediunt ab impedimento jam dicto, sed etiam contra non impediunt ullum bonum meritum, aut ullum majus bonum: neque enim prohibentur, qui suscipiunt indulgentias, operam dare jejuniis, eleemosynis, precibus, aliisque operibus bonis. Quare nulla ratio est, cur non sint dicendae utiles, et salutares omni hominum generi. Sed objiciunt aliqui, Perfectorum hominum non est fugere poenas, sed eas potius quaerere, tum ob exercitium patientiae, tum ob imitationem Christi patientis. *Christus enim passus est pro nobis, relinquens nobis exemplum, ut sequamur vestigia ejus.* 1. Pet. 2. Responsio: Perfectorum est non fugere poenas, quae juvant ad promerendum Deum, et promovent ad salutem citius acquirendam, quale est martyrium, et aliae poenae sponte susceptae, atque ad ejusmodi poenas libenter perferendas sanctus Petrus adhortatur. Est tamen perfectorum fugere debitum poenae, cum per illud impediantur et retardentur, ut diximus, ab ingressu patriae coelestis. Immo propterea quaerunt poenas hujus vitae, et severam poenitentiam agunt, ut liberentur a reatu illo, et non cogantur post mortem diutius in purgatorio poenas dare. Quare libentissime propter eandem caussam suscipiunt indulgentias, ut tanto facilius a reatu illo expediantur.

Objiciunt rursus: Indulgentia non est opus meritorium, sed solum satisfactorium, non igitur utilis est perfectis, qui modica, vel nulla satisfactione indigent. Responsio: Indulgentia per se non est meritoria, sed satisfactoria: tamen meritoria etiam esse potest ratione operis injuncti. Si quis enim ex charitate Dei injuncta opera exequatur, jejunia, eleemosynas, preces et similia, sine dubio per haec opera ex charitate facta meritum non exiguum sibi parabit. Ipsa quoque susceptio indulgentiae meritoria erit, si quis eam ex amore Dei suscipiat, ut expeditus reatu illo poenae liberius ad ipsum Deum videndum, et perpetuo laudandum evolare possit.

Et quamvis viri perfecti modica satisfactione egeant, tamen rari sunt, qui non aliqua egeant, ac per hoc non sint illis etiam utiles indulgentiae.

Denique objiciunt ex communi sententia utilius esse pro se propriis operibus satisfacere, quam alienam satisfactionem quaerere; Responsio: Utilius quidem est, et tutius pro se satisfacere, quam indulgentias quaerere, sed utroque utilius est illud facere, et istud non omittere; et hoc est, quod boni auctores consulunt, ut qui suscipiunt indulgentiam, non cessent a poenitentiae fructibus producendis, qui meritorii, et medicinales plerumque esse solent, et utilius est, duobus pedibus iter facere, quam uno tantum.

Praeter hanc utilitatem sunt etiam aliae adjunctae, quando in forma jubilaei indulgentiae publicantur. Nam et datur facultas eligendi confessarium, ex approbatis tamen, juxta decretum concilii tridentini sess. 23. cap. 15. nam alioqui non judicantur idonei confessarii, et summus pontifex in jubilaeis non permittit facultatem non idoneos eligendi. Item datur auctoritas confessariis absolvendi a multis casibus reservatis, multisque censuris ecclesiasticis, necnon vota nonnulla in alia pia opera commutandi, atque alia id genus, quae notissima sunt. Sed existunt hoc loco dubitationes duae.

Prima. Si quis tempore jubilaei absolutionem a reservatis accipiat, et postea tamen negligat ea perficere, quae ad indulgentiam consequendam necessaria sunt, an absolutio illa rata sit. Responsio communis est, ratam esse, quoniam absolutio non pendet a futura conditione, neque pendere potest.

Altera dubitatio. Si quis spe futuri jubilaei in peccatum reservatum sponte incidat, an ab eo peccato possit absolvi? Respondent aliqui, non posse, in quibus est s. Antoninus 1. par. tit. 10. cap. 3. § Sed alii contra sentiunt, ut Navarrus in tract. de jubilaeo, Notab. 34. num. 4. et 6. Cordubensis quaest. 37. de indulgent. proposit. 3. et alii.

CAPUT XI.

Quis possit indulgentias concedere.

Sequitur nunc, ut explicemus, quid requiratur ad hoc ut indulgentia rata sit, tum ex parte concedentis, tum ex parte suscipientis. Et quidem ex parte concedentis duo requiri videntur, auctoritas legitima et caussa justa: ex parte suscipientis alia duo, status gratiae, et exequutio operis injuncti. De quibus ordine dicendum erit. Principio igitur auctoritatem requiri extra controversiam est, nam absolvere, vel ligare non potest, nisi is, qui jurisdictionem habet; indulgentias autem dare, absolvere est, ut supra demonstravimus ex cap. *Quod autem* de poenit. et remiss. Praeterea, distribuere bona communia non potest nisi magistratus, vel princeps cui bonorum communium administratio et dispensatio credita est: Indulgentiae vero praeter absolutionem, continent etiam applicationem thesauri spiritualis, ut ostendimus loco notato. Porro haec auctoritas potissimum residet in summo pontifice, ac propterea potest ipse indulgentias etiam plenarias omnibus fidelibus elargiri. De qua re nulla dissentio est. Nam constat apostolo Petro, cui summus pontifex succedit, proprie dictum esse a Domino Matth. 16. *Quodcumque solveris etc.* Deinde constat ex jure canonico, cap. *Cum ex eo*, de poenit. et remiss. in summo pontifice ad indulgentias concedendas esse plenitudinem potestatis. Denique constat, re ipsa frequentissime summos pontifices indulgentias plenarias concessisse.

De episcopis ac metropolitanis res est etiam extra controversiam, posse illos in sua dioecesi, istos in sua provincia indulgentias tribuere, sic tamen, ut indulgentiam unius anni in die dedicationis ecclesiae vel quadraginta dierum aliis temporibus, de injunctis poenitentiis non excedant. Ita enim habemus cap. *Cum ex eo*, et cap. *Nostro*, de poenit. et remiss. et cap. *Indulgentiae*, eodem in 6. Nec minus certum est, non requiri potestatem ordinis, sed solam potestatem jurisdictionis ad indulgentias concedendas. Proinde poterit pontifex maximus, vel episcopus indulgentias concedere, etiam si nondum sit sacris Ordinibus insignitus, ut docet s. Thom. in 4. dist. 20. quaest. 1. art. 4. quaestiuncula 2. Neque amittitur haec potestas per peccatum lethale, ut idem s. Thomas docet in eodem art. 4. quaestiunc. 4.

De legatis apostolicis, posse eos concedere ex commissione speciali, vel generali summi pontificis indulgentias in omni loco, ad quem suae legationes se extendunt, nemo dubitat. Summum poenitentiarium, posse concedere centum dies indulgentiae testatur Petrus Paludanus in 4. dist. 20. quaest. 4. art. 2. quod idem de aliis cardinalibus testatur Navarrus in tract. de jubilaeo, Notab. 31. num. 17. quamvis id magis consuetudine, quam lege nitatur. Atque haec quidem videntur esse certa et rata. Nunc de iis, quae dubia sunt breviter disseremus. Primum igitur De concilio generali quaeri potest, an possit plenarias indulgentias dare. Id enim affirmant Felinus, in serm. de indulgent. num. 28. Dominicus a Soto in 4. dist. 21. quaest. 1. art. 4. Navarrus de jubilaeo, Notab. 31. num. 2. et Cordubensis quaest. 12. de indulgent. proposit. 8. Quamvis autem neminem legerim, qui expresse doceat concilium generale non posse id facere: tamen videntur hoc sentire omnes alii auctores, qui scribunt ad solum pontificem summum spectare potestatem concedendi plenarias indulgentias, et de concilio generali nihil dicunt. Et sane verissima mihi esse videtur posterior haec sententia; Nam nullum hujus rei exemplum habemus, nisi concilii basileensis sess. 24. quod concilium eo tempore schismaticum erat, neque ejus decreta, et multo minus exempla certam fidem faciunt. Concilium autem constantiense sess. 17. prope fin. indulgentias concedit non plenarias, sed solum centum, vel quadraginta dierum; quod recte poterat facere, cum in eo concilio essent multi non solum episcopi et archiepiscopi, sed etiam cardinales. Praeterea primus, qui docuit a concilio generali concedi posse plenarias indulgentias, et quem Felinus aliique sequuti sunt, Panormitanus fuit in serm. habito in synodo basileensi, ut Felinus refert. Quid autem mirum si Panormitanus hoc docuit in

eo loco, ubi concilium supra papam esse clamabant omnes? Postremo concilium generale, secluso papa non habet papalem auctoritatem, nec formaliter, nec eminenter, nec ullo alio modo, ut rectissime Cajetanus docet et probat tract. 1. de auctorit. papae et concilii cap. 11. et 12. et tract. 2. cap. 6. et nos etiam docuimus, et probavimus in lib. 2. de conciliis cap. 16. Non igitur potest concilium, secluso papa, ea facere, quae proprie ad summum pontificem pertinent, sed ea solum, ad quae se extendit episcopalis auctoritas. Constat autem non posse episcopos, etiam multos simul conjunctos indulgentiam dare, nisi unius anni, vel quadraginta dierum, ut expresse habetur cap. *Cum ex eo*, de poenit. et remiss. et cap. *Indulgentiae*, eodem in 6.

Altera dubitatio est de jure, quo episcopi possunt indulgentias elargiri. Aliqui enim existimant, episcopos jure divino id posse, alii negant. Sed haec quaestio ex alia pendet, utrum jurisdictionem episcopi accipiant a Deo immediate, an vero per summum pontificem. Quam quaestionem nos explicuimus in lib. 4. de summo pontifice, cap. 23. et duobus sequentibus, neque est cur hoc loco eadem repetamus. Igitur juxta ea, quae loco notato diximus existimamus episcopos a summo pontifice jurisdictionem omnem, ac per hoc potestatem indulgentias conferendi accipere. Cujus rei argumentum est etiam, quod videamus a summo pontifice restrictam et limitatam episcopis hanc potestatem fuisse; neque dubium est, quin ab eodem penitus tolli, vel etiam augeri et extendi possit. Quod si adeo immediate illam haberent, posset quidem summus pontifex interdicere illis usum ejus potestatis, tamen si obstinate ea uti vellent, non posset summus pontifex impedire, quominus ratum esset, quod illi fecissent. Quemadmodum cum pontifex alicui episcopo interdicit, ne utatur facultate, quam habet a Deo, conferendi sacramentum Confirmationis vel Ordinis, peccat quidem episcopus non obtemperans pontifici maximo, tamen collatio illa sacramenti Confirmationis vel Ordinis rata est: neque videtur posse reddi ulla ratio, cur possit summus pontifex efficere, ut indulgentia ab episcopo concessa non sit rata, et non possit idem efficere de collatione sacramenti Confirmationis, vel Ordinis, nisi quia priorem potestatem habent episcopi a pontifice, posteriorem a Deo.

Tertia quaestio est de abbatibus, parochis, aliisque sacerdotibus, an possint indulgentias tribuere; Nam abbates jurisdictionem habent in suos monachos, non secus ac episcopi in populum. Solent etiam tum abbates, tum alii ordinum religiosorum praepositi communicare cum aliis merita et satisfactiones suorum ordinum: quod nihil esse videtur aliud, nisi indulgentias quasdam tribuere. Denique Angelus in summa, verbo, *Indulgentia*, num. 5. et Bartholomaeus Fumus in summa, verbo, *Indulgentia*, num. 2. docent, omnes parochos, aliosque sacerdotes, qui jus habent confessiones audiendi, posse in ipso sacramento confessionis indulgentias concedere, remittendo id quod superest expiandum, quando minor poenitentia injungitur, quam ut sufficiat ad totam poenam peccatis debitam exhauriendam, et adducunt pro hac sententia Innocentium in comment. cap. *Cum ex eo*, de poenit. et remiss. Panormitanum in cap. *Sicut dignum*, de homic. volunt, et alios juris canonici interpretes. At sententia communis contrarium docet, nullos omnino sacerdotes episcopis inferiores posse jure communi tribuere indulgentias, sed solum ex commissione pontificis maximi, vel episcoporum. Nam extat expressus textus juris, cap. *Accedentibus*, de excess. praelatorum, ubi, habetur, non licere abbatibus, neque aliis quibuscumque inferioris ordinis, quam episcopalis, indulgentias concedere.

Praeterea s. Thomas in 4. dist. 20. quaest. 1. art. 4. quaestiuncula 1. pulchre docet, nullos esse absolute praelatos, nisi episcopos, ipsi enim sunt rectores integri populi, et quasi reges in parvo regno, atque ita praesunt hominibus omnium ordinum, aetatum, sexuum, conditionum; abbates autem sunt quasi patres unius familiae ac domus, et praesunt solis monachis. Parochi quoque non praesunt, nisi uni paroeciae quasi uni familiae: potestas autem dispensandi thesaurum Ecclesiae non convenit nisi veris praelatis, qui sunt principes populi Dei. Quare tum ipsi abbates, tum parochi, aliique omnes sive clerici, sive laici, sive regulares, sive saeculares aliquo modo subjiciuntur episcopo, et ideo participes fieri possunt indulgentiae ab episcopo in commune propositae, ut docet Paludanus in 4. dist. 20. quaest. 4. art. 3. concl. 1. sicut etiam tenentur, licet alias regulares ut plurimum sint exempti, dies festos ab episcopo toti civitati indictos observare. Verum tamen est, quod si opus injunctum ab episcopo pro indulgentia consequenda, non possit impleri a regularibus absque praepositi facultate, tenentur eam facultatem a praeposito petere, si velint indulgentiae participes fieri; non enim debet regularis observantia propter assequendas indulgentias violari, vel relaxari, ut monet s. Thomas in 4. dist. 20. quaest. 1. art. 5. quaestiuncula 2. Neque his repugnat communicatio illa meritorum, vel satisfactionum, quas praepositi ordinum religiosorum bene merentibus de ipso ordine concedere solent. Illa enim communicatio non est indulgentia, ut perspicuum est, tum quia non absolvit a poenitentia injuncta a sacerdote in sacramento poenitentiae, tum quia non communicat merita, vel satisfactiones jam praeteritas, cum illae si superfluae fuerunt, in thesauro reconditae sint, sed solum futuras post illam communicationem: tum quia ista communicatio magna ex parte prodest per modum impetrationis, quod non convenit indulgentiis. Orant enim religiosi assidue pro sua congregatione, pro amicis et benefactoribus, et pro aliis, vel personis, vel necessitatibus ad intentionem praepositorum. Neque Innocentius, aut Panormitanus ab Angelo, et Bartholomaeo allegati loquuntur de indulgentiis, sed solum dicunt, posse parochum et alios confessarios injungere poenitentiam minorem, quam canones praescribant, si eis videatur ita esse faciendum justis de caussis. Sed hoc non est dare indulgentiam, quia quod minus illi injungunt, expiandum erit, vel in hac vita per opera poenalia sponte assumpta, vel in purgatorio. Vide Sylvestrum verbo *Indulgentia* n. 12.

Cordubensem de indulgent. quaest. 12. et Navarrum de jubilaeo Notab. 31. num. 9.

CAPUT XII.

An requiratur caussa justa, ut indulgentia sit rata.

Disseruimus de auctoritate, nunc de caussa disserendum est. Nam haec duo requiri diximus, ut indulgentia rite concedatur. Ac ut sejungamus certa ab incertis. Convenit primo inter omnes scriptores, sine justa caussa ratam esse indulgentiae concessionem, quo ad ea, quae pendent ex solo jure ecclesiastico, qualia sunt privilegia eligendi confessarium, qui possit etiam a reservatis peccatis absolvere, et alia id genus. Docet Navarrus de jubilaeo, Notab. 15. num. 12. et Dominicus a Soto in 4. dist. 21. quaest. 2. art. 2. concl. 2. et ratio est, quoniam cum summus pontifex dispensat in jure ecclesiastico, dispensatio est rata, etiamsi non adsit caussa justa. Satis enim est, si constet, eum voluisse dispensare, cum id totum ab ejus arbitrio et voluntate dependeat.

Secundo convenit inter omnes, sine justa caussa, indulgentiam non esse ratam, quod attinet ad expiandum reatum poenae coram Deo, vel in hac vita, vel in alia. Docent s. Thomas. s. Bonaventura, Durandus, Gabriel, et alii, in 4. dist. 20. et recentiores omnes. Ratio vero est, quoniam haec poena expianda est jure divino, non potest autem summus pontifex sine justa caussa dispensare in iis, quae aliquo modo pertinent ad jus divinum, quoniam minister Dei est, non dominus. Id quod etiam videmus accidere in dispensatione juramenti et voti; relaxat enim obligationem nomine Dei, quando caussam habet ejusmodi, ut credibile sit id placiturum Domino. Quod si pro arbitrio, sine ulla justa caussa dispenset, Deus non habet ratam dispensationem. Praeterea summus pontifex non solum non est supra jus divinum, ut possit illud pro arbitrio tollere, sed neque est dominus, sed dispensator thesauri spiritualis, dispensator autem fidelis, et prudens esse debet, alioqui non dispensator, sed dissipator dicendus erit. Quare Clemens VI. in extravaganti, *Unigenitus*, cum scribit, summum pontificem posse thesaurum spiritualem dispensare, addit, justis ex caussis, et post finem concilii constantiensis in constitutione Martini V. interrogari jubentur suspecti de fide, an credant, summum pontificem indulgentiam justis de caussis posse concedere; et semper in literis indulgentiarum exprimitur caussa, cur indulgentiae concedantur. Denique cur dicuntur in concilio lateranensi generali sub Innocentio III. indulgentiae quaedam non solum indiscretae sed etiam superfluae, nisi quia otiosae, inanes et irritae sunt? de quibus recte dici potest illud s. Cypriani serm. de lapsis, Irrita pax, perniciosa dantibus, et nihil accipientibus profutura.

Tertio convenit inter omnes, ad justam caussam non requiri, ut opus injunctum sit in se ita satisfactorium, ut plene compenset debitum poenae, quod remittitur per indulgentiam; tunc enim indulgentia non esset remissio, sed commutatio, vel redemptio. Quaestio igitur in eo solum versatur, an ad justam caussam requiratur proportio aliqua operis injuncti cum indulgentia, ita ut pro majori indulgentia major caussa requiratur, an vero possit pro opere minimo dari indulgentia maxima. De qua re duae sunt opiniones; prior est eorum, qui docent. non requiri proportionem ullam, sed satis esse, si caussa sit pia, idest, modo non concedatur indulgentia pro opere malo, vel pro opere mere temporali, aut pro opere vano, et nihil ad divinam gloriam pertinente. sed pro quocumque opere, quod ad honorem Dei, vel Ecclesiae utilitatem cedat, indulgentia rata erit. Ita docuit s. Thomas in 4. dist. 20. quest. 1. art. 3. quaestiuncula 2. Durandus et Paludanus in eadem distinct. 20. quaest. 4. s. Antoninus 1. par. tit. 10. cap. 3. § 1. Joannes de Turrecremata in comment. dist. 1. de poenit. can. *Quis aliquando*, § Item in Levitico, quaest. 4. Glossa in extravagantem Bonifacii VIII. *Antiquorum*. de poenit. et remiss. Sylvester in summa, verbo, *Indulgentia*, num. 19. Joan. Tabiensis, verbo, *Indulg.* num. 10. et noster Gregorius de Valentia in tract. de indulg. cap. 7. Rationes hujus sententiae ducuntur fere omnes ab usu Ecclesiae. Nam videmus pro eadem caussa dari indulgentias aliquando majores, aliquando minores. Item videmus interdum pro caussa levissima dari indulgentias maximas, ut cum datur indulgentia plenaria omnibus, qui ante fores basilicae s. Petri astant, dum summus pontifex in die paschae populo solemniter benedicit. Ad haec si indulgentiae, sine caussa satis magna concessae, non essent ratae, christianus populus a pastoribus suis graviter deciperetur, quod non videtur ullo modo asserendum. Praeterea commune pronunciatum theologorum est, indulgentias valere, quantum sonant: igitur si pro levissima caussa indulgentia maxime in literis pontificiis dari significetur, indulgentia illa rata esse debebit. Denique indulgentiae non nituntur ista caussa operis injuncti, quamvis haec etiam adesse debeat, sed thesauro infinito meritorum Christi et sanctorum, quae est caussa sufficiens, immo superans, et transcendens omnem indulgentiae condonationem.

Posterior sententia est aliorum, qui contendunt ad justam caussam requiri aliquid non solum pium et utile, sed etiam quod proportionem habeat cum indulgentia; ita ut non sit ratum, si detur pro caussa levissima indulgentia maxima. Ita docent ex veteribus scholasticis s. Bonaventura in 4. distint. 20. par. 2. quaest. ult. Richardus in eadem dist. 20. quaest. ult. Augustinus de Ancona in summa de potestate Ecclesiae quaest. 30. art. 4. et 5. et Joan. Gerson in tract. de absolutione sacramentali. Gabriel in supplemento 4. dist. 45. quaest. 3. art. 1. et in canonem missae lect. 57. Ex auctoribus nostri saeculi idem docuit Adrianus papa in 4. in tract. de indulg. cardin. Cajetanus in tract. de caussa indulgentiae, et in alio tractatu ad Julium Medicem cap. 8. Joan. Major in 4. dist. 20. quaest. 2. Martinus Ledesmius par. 2. 4. sent. quaest. 27. art. 2. Dominicus a Soto in 4. dist. 21. q. 2. art. 2. Petrus a Soto lect. 2. de indulg. Navarrus de jubilaeo Notab. 5. num. 3. et 4. Cordubensis quaest. 20. de indulg. His addi possunt Innocentius in cap. *Quod autem*,

de poenit. et remiss. et Felinus in serm. de indulgentiis. Hujus posterioris sententiae rationes hae sunt. Prima, quoniam videntur abuti vocabulis, qui dicunt,requiri justam caussam ad concessionem indulgentiarum, et tamen volunt pro opere quocumque etiam levissimo concedi posse indulgentiam maximam.Quomodo enim justa caussa dici potest, quae nullam habet proportionem cum effectu? Secunda, quoniam non solum infidelis dispensator dicitur, qui nulla de caussa donat bona domini sui, sed etiam qui pro re minima profudit ac prodegit thesauros pretiosos ejusdem domini sui. Tertia, quoniam si pro quacumque pia caussa concessae indulgentiae, ratae essent, nullae dici possent superfluae vel indiscretae, cum semper sit in promptu aliqua pia caussa,quae allegari possit. Quarta, quoniam non est dissimilis indulgentiae, largitio dispensationi votorum. In votis autem conveniunt omnes, non posse dispensari nisi pro maxima caussa, quae magis placeat Deo, quam ipsa impletio voti. Quinta, quoniam si esset vera sententia,posset summus pontifex in momento liberare omnes animas purgatorii:quia posset dici non deesse caussam piam, cum ad gloriam Dei pertineat, ut tot animae citissime volent ad coelum, ubi perpetuo Deum laudabunt. Possunt fortasse conciliari hae sententiae aliquo modo: sed absolute posterior, ut est communior, ita etiam verior mihi esse videtur. Sed ut magis res explicetur, observandum est primum, ad caussam justam ut plurimum duo requiri,primo finem aliquem pium, ac Deo gratum,cujus assequutio magis placeat Deo, quam poenitentialis satisfactio, quae per indulgentiam relaxatur. Is enim fidelis et prudens est dispensator coelestis thesauri, qui fideliter agit caussam domini sui,et juxta voluntatem operatur. Secundo opus aliquod, per quod revera finis ille probabiliter obtineri possit.Nam si finis quidem valde placeat Deo, sed per opus injunctum nullo modo valeat obtineri, non videtur justa caussa dandae indulgentiae. Ut exempli gratia, si detur indulgentia plenaria iis, qui semel recitant orationem dominicam pro conversione haereticorum caussa non videbitur justa; quoniam tametsi conversio haereticorum res est maxima, et Deo gratior, quam poenitentialis satisfactio multorum fidelium,tamen non est probabile convertendos haereticos per eam solam, brevissimamque orationem. Quomodo etiam si detur indulgentia iis, qui nummum unum exponent pro recuperanda Hierosolyma, non videbitur justa caussa tantae indulgentiae,quia opus illud non est ejusmodi, ut per ipsum Hierosolyma recuperari possit. Observandum est secundum,non requiri ad proportionem caussae cum indulgentia, ut opus injunctum sit in se valde meritorium, vel satisfactorium, vel difficile et laboriosum, quamvis haec etiam spectari debeant. sed requiri, ut sit medium aptum, atque utile ad consequendum finem, cujus gratia conceditur indulgentia. Itaque fieri potest, ut per opus in se satis leve et facile magna indulgentia acquiri possit; quoniam opus illud leve, ac facile est medium ad finem Deo gratissimum assequendum. Talis est exempli gratia, assistentia illa prae foribus basilicae s. Petri Romae, dum summus pontifex solemni caeremonia populo benedicit. Illam enim assistentiam prior opinio rem levissimam et caussam minimam appellabat.talis enim est si per se absolute consideretur. At eandem assistentiam posterior opinio magnam caussam et justam esse diceret,quoniam frequentia illa populi eo tempore medium est aptum, et utile ad protestationem fidei de capite Ecclesiae, atque ad honorem sedis apostolicae, qui est finis illius indulgentiae. Observandum est tertio, non eodem modo judicandum esse de caussa indulgentiae.cum datur uni alicui particulari, et cum datur in commune multis. Nam cum datur uni particulari, oportet ut opus injunctum illi soli, sit proportionatum fini, cujus gratia datur indulgentia: at cum datur in commune multis, non est necesse, ut opus singulorum, sed tantum ut opus omnium simul sit proportionatum fini. Atque hinc accidere potest, ut indulgentia maxima sit justissima, etiamsi opus injunctum singulis videatur leve.Exempli caussa, si necesse sit aedificari basilicam vel xenodochium, et detur indulgentia septem vel decem annorum, vel etiam plenaria conferentibus certam auri summam; si respiciatur opus singulorum, non videbitur caussa justa,sed tamen si tota summa ab omnibus collata consideretur,jam erit justa caussa, quia poterit iis sumptibus aedificari basilica vel xenodochium, quae aedificatio erit gratior Deo, et utilior Ecclesiae, quam poenitentialis satisfactio, quae per indulgentiam relaxatur. Observandum est quarto, supra dictum esse, plerumque in caussa justa duo contineri, finem et media ad finem: quoniam aliquando solus finis satis esse videtur, sine ullis mediis, idest, sine aliquo opere injuncto, quando videlicet finis non pendet ab aliquo opere, et per se sufficit ad indulgentiam justam efficiendam. Sic olim ad petitionem martyrum (ut supra ex Tertulliano et Cypriano probavimus) dabantur indulgentiae sine aliquo opere injuncto, quia judicabat Ecclesia satis magnam caussam esse,petitionum martyrum, ut videlicet homines ad martyrium accenderentur,cum viderent tanti fieri martyrum preces. Vocantur autem in his locis martyres, qui in carceribus inclusi, et jam aliquid passim fuerant ob confessionem fidei, et consummationem martyrii expectabant. Quomodo etiam in articulo mortis hominibus bene meritis de Ecclesia dantur aliquando indulgentiae,neque opus ullum injungitur, quia videtur caussa esse satis justa ipsa necessitas extrema conjuncta cum praecedentibus meritis. Ita legitur Gregorius VII. indulgentias sine ullo injuncto opere dedisse, lib.1.epist. 34.lib.2.epist.61. et lib. 6. epist. 15. Itaque sine opere injuncto concedi potest aliquando indulgentia, sine caussa vero, eaque justa et rationabili numquam potest. Observandum est ultimo, justam quidem semper caussam requiri, sed non esse subditorum judicare, utrum caussa sit justa, vel injusta:debent enim simpliciter existimare justam esse. Nihilominus tamen sicut probandum non est, quod aliqui pro zelo,sed nimio fortasse de indulgentiis quibusdam, levibus de caussis concessis obloquuntur, quod faciunt Joan. Gerson in tract.de absolutione sacramentali, Dominicus a Soto in 4. dist. 21. quaest. 2. art. 2. conclus. 5. et Andreas Vega in concilium tridenti-

num lib. 13. cap. ultimo; Sic laudandus merito est Clemens VIII. pontifex maximus, qui nunc sedet, quod decretum concilii lateranensis sub Innocentio III.de moderandis indiscretis indulgentiis et decretum concilii tridentini sess.25.de revocandis indulgentiis ad veterem,et probatamEcclesiae consuetudinem, exequutioni mandare studet. Veteres enim parcissimos fuisse in indulgentiis conferendis notissimum est.Siquidem Sergius II.(ut citavimus cap. 3.) trium tantum annorum indulgentiam dedit; et Paschalis II. quadraginta solum dierum. Testatur quoque Innocentius III. capite, *Cum ex eo*, de poenitent. et remiss. apostolicam sedem solitam esse ordinarie non extendere indulgentias ultra condonationem poenitentiae unius anni, vel quadraginta dierum;et juxta hoc Innocentii dictum,Nicolaus IV. in indulgentiis variis, quas concessit ecclesiae sanctae Praxedis, quae leguntur in introitu cappellae s. Zenonis, numquam excedit annum unum, vel dies quadraginta. Denique s. Thomas in 4. dist. 20. quaest. 1. art. 3. quaestiuncula 2. ad 4. scribit,venientibus ad limina apostolorum ex regionibus ultramarinis dari indulgentiam quinque annorum; ex regionibus ultramontanis, trium annorum, ex aliis locis vicinioribus, unius anni dumtaxat.

Ex his ad argumenta pro priore opinione facile responderi potest. Ad illud, quod propter eandem caussam dentur indulgentiae modo majores, modo minores, responderi potest,id posse accidere duplici de caussa: aliquando enim datur indulgentia minor, quam pro magnitudine caussae dari posset, et hoc modo datur pro eadem caussa modo major, modo minor indulgentia, et numquam superat indulgentiae magnitudo magnitudinem caussae. Potest etiam fieri,ut idem opus bonorum sit uno tempore magis proportionatum fini, cujus gratia datur indulgentia, et magis utile,vel necessarium, quam alio tempore, ut vigente magna necessitate eadem eleemosyna plus conferet ad subsidium pauperum, quam si ea charitas annonae non vigeret: et imminente gravissimo periculo eadem oratio cum eodem jejunio, et eleemosyna magis necessaria erit ad placandum Deum,quam si illud periculum non immineret. Ex quo sequitur, ut idem sit opus bonum secundum se,sed ex accidente diversum,et caussa re vera non sit eadem. et ideo non sit mirum, si dentur variae indulgentiae pro illo opere,quod uno tempore majorem caussam, alio tempore minorem offert.

Ad aliud, quod pro caussa levissima dentur indulgentiae maximae, jam supra responsum est, id fieri, quoniam caussa, quae est in se levissima, si attendatur labor,aut sumptus,aut aliquid ejusmodi, saepe maxima est, si consideretur proportio ad finem, ad quem obtinendum indulgentiae proponuntur.

Ad tertium illud de populi deceptione respondemus,ut plurimum nullum esse deceptionis periculum, quoniam non existimamus,indulgentias a sede apostolica sine justa caussa dari; tamen sicut potest fieri, ut aliquando indulgentia non sortiatur effectum ob defectum ejus, qui illam suscipit, vel ob defectum auctoritatis in eo, qui illam concedit, ita non debet videri absurdum, si aliquando idem accidat ob defectum caussae, et christianus populus non ignorat ad fidem pertinere,quod sit in Ecclesia potestas indulgentias concedendi,non autem quod in particulari non possit fieri, ut indulgentia vel non sit rata, vel non prosit, et ideo sic accipiunt prudentes christiani pontificias indulgentias, ut simul etiam studeant dignos poenitentiae fructus ferre, ac pro suis peccatis Domino satisfacere.

Ad quartum de illo communi pronuntiato,indulgentiae tantum valent, quantum sonant, respondemus, pronuntiatum illud verissimum esse, sed intelligi de indulgentia, cui non desunt necessariae conditiones, auctoritas in concedente, charitas in suscipiente, et justitia ac pietas in caussa. Fuit autem celebris apud veteres scholasticos quaestio illa an indulgentiae tantum valeant, quantum sonant, vel quantum ab Ecclesia praedicantur,propter nonnullos errores,qui tunc vigebant,cum alii dicerent, indulgentias non valere nisi pro mensura devotionis,alii tantum valere quantum opus injunctum ex se ad satisfaciendum prodest, alii tantum valere coram Ecclesia, non coram Deo. Qui errores a s. Thoma,aliisque veteribus confutati, extincti jam sunt.

Ad postremum de thesauro meritorum Christi, et sanctorum, qui dicitur esse vera caussa indulgentiarum, respondemus: thesaurum meritorum Christi, et sanctorum esse veram caussam, cur indulgentiae concedi possint: sed praeter istam caussam requiri aliam, quae moveat ad dispensandum thesaurum hoc tempore potius quam alio, et nunc magis nunc minus liberaliter; non enim debent pontifices relaxare poenitentialem satisfactionem, neque recurrere ad thesaurum, nisi quando judicant id esse necessarium, vel utile ad gloriam Dei, et animarum salutem.

CAPUT XIII.

De dispositione suscipientis indulgentias.

In eo, qui cupit re vera fructum ex indulgentiis capere, duo requiri diximus, ut sit in statu gratiae, et ut perficiat quod pro indulgentia fuerit injunctum. Et quidem exigi statum gratiae docent communiter theologi in 4. dist. 20. et ratio est apertissima, quoniam indulgentia cum remittat reatum poenae temporalis relictum post remissionem culpae, sine dubio requirit, ut culpa sit jam remissa, ac per hoc translatus sit homo per infusionem gratiae et charitatis de statu peccati in statum filiorum Dei. Praeterea nulla ratio patitur,ut poena remittatur ei, qui adhuc haeret in culpa; vel debitum illi condonetur nomine Dei, qui adhuc est aversus a Deo, et hostis, ac inimicus. Denique nomen ipsum indulgentiae, ut initio diximus, sonat paternam facilitatem in filios, quae non debet esse communis cum servis,maxime fugitivis,quales sunt omnes, qui Deo deserto diabolum sequuntur. Pari ratione exigi, ut opus injunctum perficiatur, convenit inter omnes ut patet ex s. Thoma in 4. dist. 20. quaest. 1. art. 5. quaestiuncula 3. et ex aliis. Sed his positis tamquam certis et exploratis multae supersunt quaestiones. Prima est, an requiratur

status gratiae solum eo tempore quo percipitur indulgentia; an etiam cum perficiuntur opera injuncta, vel etiam cum primum indulgentiae pronuntiantur, aut earum literae recipiuntur. Nam Cajetanus tract. 10. quaest. 2. et tract. 15. cap. 9. Petrus de Soto lect. 3. de indulg. et alii contendunt non requiri statum gratiae, cum indulgentiae publicantur, vel literae indulgentiarum recipiuntur, nisi forte idem sit tempus publicationis et perceptionis: ut cum in sacello pontificio dantur indulgentiae omnibus, qui divinis officiis in eo loco interfuerunt, tamen requiri statum gratiae non solum, cum indulgentia percipitur, sed etiam cum perficitur opus injunctum. Ratio hujus sententiae est, tum quia in ipsis literis pontificiis, ut plurimum exprimitur, indulgentias concedi iis, qui vere poenitentes Ecclesiam visitaverint, aut tale, vel tale opus fecerint; tum etiam quia indulgentia non acquiritur, nisi per opera viva vere meritoria, et satisfactoria, qualia non sunt, nisi ea, quae fiunt in statu gratiae.

Alii tamen gravissimi auctores, ut Petrus Paludanus in 4. distinct. 20. quaest. 4. artic. 3. concl. 1. s. Antoninus 1. part. tit. 10. cap. 3. § 5. in fine, et Antonius Cordubensis, quaest. 24. de indulgent. et alii contra sentiunt. Non requiri statum gratiae, nisi cum ipsa indulgentia percipienda est. Ratio posterioris hujus sententiae est, quia indulgentia non nititur nostra satisfactione, sed Christi, et ideo non videtur necessarium, ut opus injunctum sit opus vivum et satisfactorium. Deinde quia Bonifacius VIII. in extravaganti, *Antiquorum*, dicit, se concedere indulgentiam iis, qui visitabunt ecclesias poenitentes et confessi, vel qui poenitebunt et confitebuntur. Ex his sententiis prior sine dubio tutior est, ut s. Antoninus etiam notavit. Est etiam certa, quando opus injunctum in literis pontificiis expresse jubetur perfici in statu gratiae, ut cum in extravaganti, *Unigenitus*, de poenit. et remiss. Item in constitutionibus de indictione jubilaei Clementis VII. Julii III. et Gregorii XIII. expresse habetur, ut qui indulgentiam consequi volunt, vere poenitentes et confessi visitent ecclesias, orent etc. Denique verior mihi esse videtur, etiamsi in literis pontificiis id non exprimatur, quando opus injunctum tale est, ut non conferat ad finem, nisi fiat in statu gratiae: ut si finis indulgentiae sit placare Deum christiano populo, et ideo injungantur preces, jejunia, eleemosynae, visitationes ecclesiarum et similia. Cum Deus non placetur per opera mortua, necessarium esse videtur, ut opera illa fiant in statu gratiae, alioqui nihil conferunt ad finem, et proinde non est intentio concedentis, ut indulgentiam lucrentur, qui in statu peccati illa opera faciunt. At posterior opinio vera esse videtur, quando opus injunctum utile est ad finem, pro quo datur indulgentia, etiamsi non fiat in statu gratiae. Ut exempli gratia, si finis indulgentiae sit aedificatio basilicae, vel subventio pauperum, aut recuperatio Hierosolymae, et propter ista dentur indulgentiae contribuentibus pecunias, vel arma; quia non minus ad finem conducunt pecuniae illae, vel arma, si dentur ab homine peccatore, quam a justo; probabile est, prodesse illa opera, etiamsi facta sint in statu peccati, modo is, qui ea fecit sit in statu gratiae, quando reipsa percipit indulgentiam.

Altera quaestio est, utrum non solum requiratur status gratiae ad indulgentiam obtinendam, sed etiam carentia omnis culpae venialis. Sed facilis responsio est, si distinctione utamur. Nam vel quaestio est de tempore, quo perficiuntur opera injuncta, vel de tempore, quo percipitur fructus indulgentiae. Si de priore tempore quaestio sit, rursus alia distinctione opus est. nam vel peccatum veniale vitiat opus bonum injunctum, ut si quis oret, vel jejunet ex vana gloria: vel non vitiat, sed per accidens ei conjungitur, ut si quis dum eleemosynam facit, vel Ecclesiam visitat, loquatur verbum aliquod otiosum. Quod si bonum opus non vitietur, certum est non impediri fructum indulgentiae, si vero bonum opus vitietur, ita ut ipsum efficiatur veniale peccatum, tum sine dubio impeditur fructus indulgentiae, si opus illud erat faciendum ad placandum Deum, vel satisfaciendum pro peccato: non enim per peccatum veniale placatur Deus, neque satisfit Deo. Et haec est sententia Adriani in 4. tract. de indulg. conclus. 4. et Petri de Soto lect. 3. de indulg. quod si opus faciendum non erat ad placandum Deum, neque ad satisfaciendum, sed solum ad subventionem pauperum, vel alium finem, qui potest obtineri, etiamsi opus non fiat in statu gratiae, tunc non impeditur fructus indulgentiae, quamvis opus peccato veniali fuerit vitiatum.

At si de posteriore tempore quaestio sit, respondendum erit, non impediri fructum indulgentiae, si quis eo tempore habeat, vel committat veniale peccatum, nisi quoad remissionem poenae debitae propter illam culpam venialem: non enim dimittitur poena, nisi prius dimissa fuerit culpa. Nulla autem ratio est, cur non possit percipi fructus indulgentiae quoad remissionem poenae debitae propter alias culpas sive lethales, sive veniales jam remissas, etiamsi culpa aliqua venialis adhuc haereat in anima. Nam peccatum veniale non impedit statum gratiae, qui requiritur ad hoc ut homo sit capax indulgentiae.

Tertia quaestio est de confessione, quae ut plurimum requiritur, ut pars operis injuncti, an exigatur semper in re, an vero sufficiat in proposito. Responsio facilis est. Nam quando in forma indulgentiae diserte ponitur, ut qui eam lucrari capiunt, confiteantur peccata sua intra tot dies, tunc sine dubio exigitur confessio in re, quoniam ponitur in forma indulgentiae, ut conditio quaedam, sive ut pars operis injuncti, et non solum ad hoc, ut homo transferatur de statu peccati ad statum gratiae. Quando autem in forma indulgentiae non injungitur expresse opus confessionis, sed simpliciter dicitur concedit indulgentiam vere poenitentibus et confessis: tunc non videtur requiri confessio, ut pars operis injuncti, sed solum ut homo sit in statu gratiae, et ideo si quis non habeat peccata lethalia, non necessario confiteri tenebitur, et si habeat peccata lethalia, probabile est, sufficere illi contritionem cum proposito confitendi: nam per haec adipiscetur statum gratiae. Ita docent Paludanus in 4. dist. 20. quaest. 4. art. 2. Sylvester verbo indu-

gentia num. 20. Panormitanus in cap. Omnis utriusque, de poenit. et remiss. Felinus in serm. de indulgentiis num. 12. et alii. Tamen tutius et probabilius videtur requiri confessionem in re, et non solum in voto, quotiescumque dicitur, indulgentiam concedi poenitentibus et confessis, ut docent s. Antoninus 1. par. tit. 10. cap. 3. Adrianus in 4. sent. tract. de indulgent. Cajetanus tract. 15. de Indulgent. cap. 10. Navarrus de jubilaeo Notab. 18. numero 1. et glossa in extravagantem, *Antiquorum*, de poenit. et remiss.

Quarta quaestio est, an percipiat indulgentiam, qui non perficit omnia opera injuncta, sed aliqua tantum, ob inopiam, vel morbum, vel alia justa caussa impeditus. Responsio communis, est s. Thomae, Durandi et aliorum in 4. dist. 20. non percipi indulgentiam, nisi ab iis, qui integre omnia opera injuncta perficiunt, concessio enim conditionata non valet, nisi conditio impleatur: Atque in hanc quoque sententiam allegari solet dictum illud commune; indulgentiae tantum valent, quantum sonant; Nam summi pontifices, quando volunt percipi indulgentiam ab iis, qui legitime impediti non perficiunt omnia opera injuncta, addere solent, ut confessarii commutent opera injuncta in alia pia opera, vel disertis verbis explicant, obtineri indulgentiam ab iis, qui inchoarunt opera injuncta, et perficere non potuerunt, ut habetur in extravaganti, *Unigenitus*, et in aliis similibus, in quibus annus jubilaei publicatur.

Quinta quaestio est: An requiratur alia dispositio in suscipiente indulgentias, praeter statum gratiae et adimpletionem operum injunctorum. Nam card. Cajetanus in tract. 10. qui est de suscipientibus indulgentias quaest. 1. docet requiri tertiam conditionem, ut videlicet qui vult consequi indulgentias, habeat propositum satisfaciendi Deo propriis laboribus quo ad poterit: iis autem, qui nolunt pro se ipsis satisfacere, cum possint, negat prodesse indulgentias. Ex quo etiam colligit, paucos admodum re vera frui pontificiis indulgentiis ex tanto numero adeuntium Ecclesias temporibus stationum, aliarumque similium indulgentiarum. Quae sententia utilis est et pia, sed fortasse non vera; praesertim cum sit contraria communi aliorum doctrinae, ut ipse etiam Cajetanus fatetur: nec enim legi ullum auctorem, qui Cajetanum sequatur praeter Bartholomaeum Fumum in summa, quae Armilla dicitur; verbo *Indulgent.* num. 13. Nec video quemadmodum summi pontifices non deciperent populos, si indulgentias cum ea conditione proponere vellent, quam numquam explicarent. Neque argumenta Cajetani talia sunt, ut solvi non possint. Ille enim sic ratiocinatur; Qui non vult satisfacere Deo per se, cum possit, indignus est, cui applicetur aliena satisfactio: At non intendit Ecclesia conferre hoc beneficium indulgentiae in indignos, igitur non prosunt indulgentiae iis, qui nolunt per se satisfacere, cum possint. Propositionem argumenti probat Cajetanus his rationibus; primo quia non decet ab amico petere, ut pro te satisfaciat, cum ipse possis per te satisfacere. Secundo quia in republica bene instituta non sunt dispensanda bona communia pro liberandis illis civibus aere alieno, qui per se suum aes alienum dissolvere possunt. Tertia quia in forma indulgentiae addi solet, vere poenitentibus indulgentias tribui: non sunt autem vere poenitentes, qui recusant facere fructus dignos poenitentiae. Quarto quia dantur indulgentiae de injunctis poenitentiis a sacerdote: vel igitur qui injunctam poenitentiam accepit, id fecit animo eam perficiendi, et sic habemus quod volumus, vel animo fallendi; et indignissimus est, qui ex fallacia sua lucrum reportet. Respondemus: Cum qui non vult per se satisfacere cum possit; non esse indignum, sed tantum non dignum, cui aliena satisfactio applicetur. Ecclesia autem non intendit conferre hoc beneficium in indignos: sed bene potest velle conferre in non dignos, quoniam indulgentia ex misericordia et liberalitate datur, non ex justitia et meritis. Ad primam rationem respondemus: Non fieri injuriam amico, quia non petitur ejus satisfactio ex justitia, sed ex gratia, et petitur satisfactio, quae non est ei necessaria, sed omnino supervacanea. Ad secundum respondeo: Dispensatorem bonorum communium in republica instituta, non dissolvere sine caussa aes alienum eorum civium, qui solvendo sunt per se: tamen posse dari caussam, cur utile sit republicae, ex communi aerario solvere debita eorum, qui per se illa solvere potuissent. Ad tertiam respondeo: Vere poenitentes dici eos, qui contritionem habent cum proposito satisfaciendi, nisi aliunde pro eis satisfiat. Ad quartam respondeo: Plerumque indulgentias dari de non injunctis ut supra probavimus, et eos qui indulgentias quaerunt, velle perficere poenitentiam injunctam, sed nolle alium laborem sponte sumere pro reliqua poena expianda, si possint per indulgentias ab ea liberari. Addo etiam, quod si indulgentiae non darentur nisi de injunctis, possent homines injunctam poenitentiam accipere animo perficiendi, nisi possint alia ratione ab eo reatu liberari.

CAPUT XIV.

De indulgentiis quae accipiuntur pro defunctis.

De indulgentiis, quibus juvantur animae defunctorum sex quaestiones sunt. Prima an prosint. Secunda an per modum absolutionis dari possint. Tertia quid sit dari indulgentias defunctis per modum suffragii. Quarta an ex justitia, an ex misericordia liberentur animae, quibus indulgentiae applicantur. Quinta quid requiratur ut indulgentiae prosint defunctis. Sexta an indulgentiae prosint in particulari certis animabus, an solum omnibus in communi.

Quod ad primam quaestionem attinet, haeretici omnes, tum recentiores, tum antiquiores, qui purgatorium negaverunt, consequenter etiam suffragia, et indulgentias mortuis prodesse negaverunt. Ex catholicis Ostiensis in summa lib. 5. tit. de remissionibus num. 9. et Gabr. lect. 57. in canonem missae docuerunt indulgentias defunctis non prodesse: sed Gabriel cito correxit errorem, ut perspicuum est ex additione ad eandem lectionem. Res

autem certissima est, et apud catholicos indubitata, indulgentiis juvari posse animas quae in purgatorio poenas luunt. Id quod primum probari potest ratione deducta ex Scripturis, conciliis et Patribus. Constat enim, animas defunctorum posse juvari suffragiis viventium, idest, eleemosynis, precibus, jejuniis, sacrificiis missarum, aliisque piis operibus, ut copiose ostensum est a nobis in lib. 1. de purgatorio fere toto, et lib. 2. cap. 15. quae non sunt hoc loco repetenda. Et quamvis suffragia defunctis per modum impetrationis prosint, ac praesertim preces et oblatio sacrificii: tamen nulla ratio reddi potest, cur non prosint etiam per modum satisfactionis, ac praecipue jejunia et eleemosynae. Nam haec opera satisfactoria esse, satis a nobis probatum est in quarto libro de poenitentia, et in libris de operibus bonis in particulari et defunctos, quibus haec suffragia a vivis applicantur, satisfactione indigere non dubium est. Constat praeterea illam esse rationem, cur suffragia viventium prodesse possint defunctis quia fideles defuncti ita conjuncti sunt cum fidelibus viventibus ejusdem fidei, et charitas vinculo, ut unam Ecclesiam, et unum corpus efficiant. Neque enim (inquit s. Augustinus lib. 20. de Civ. Dei c. 9.) piorum animae defunctorum ab Ecclesia separantur, quae est regnum Christi. Ex his duobus fundamentis aperte colligitur posse etiam privatos homines offerre Deo pro defunctis, tamquam membris ejusdem corporis satisfactiones suas, jejunia, eleemosynas, peregrinationes et similia opera laboriosa. Quod si privati homines possunt applicare defunctis, tamquam membris ejusdem corporis, satisfactiones suas, cur non potest summus pontifex applicare eisdem satisfactiones Christi et sanctorum, quae sunt in thesauro spirituali, cujus ipse dispensator est? Praeterea idem probatur ex usu Ecclesiae: constat enim Paschalem summum pontificem ante annos 700. concessisse indulgentiam pro defunctis, quae habetur in ecclesia s. Praxedis in introitu cappellae s. Zenonis, cujus indulgentiae meminit etiam Gabriel loco notato, sed non recte vocat Paschasium V. cum sit re vera Paschalis primus. Multi etiam pontifices alii, ut ibidem refert Gabriel, pro defunctis indulgentias concesserunt. Denique consentiunt theologi, ut sanctus Thomas in 4. dist. 45. quaest. 2. art. 3. quaestiuncula 2. s. Bonaventura in 4. dist. 20. part. 2. quaest. 5. Richardus dist. 20. art. 3. quaest. 3. et alii; necnon canonistae, ut Innocentius in cap. *Quod autem*, de poenitent. et remiss. Felinus in serm. de indulg. et alii. Neque iis repugnat, quod Joan. major in 4. dist. 20. quaest. 2. dicat multos theologos contra sentire. Nam loquitur de indulgentia per modum absolutionis judicialis non de indulgentia absolute.

Altera quaestio difficilior est, de modo quo indulgentiae defunctis prodesse possunt, an videlicet summus pontifex possit animas defunctorum, quae sunt in purgatorio, judicialiter absolvere, ut facit cum hominibus viventibus, dum indulgentias eis concedit. Nam Michaël Medina disput. 7. cap. 34. et disput. 8. cap. 41. de indulgentiis, contendit animas defunctorum, quae sunt in purgatorio, pertinere ad jurisdictionem summi pontificis, et posse ab eo indulgentias percipere per modum absolutionis. Sed contra sentiunt fere omnes alii scriptores, ut s. Bonaventura, Richardus, Gabriel, et Joan. major locis citatis. Qui postremus auctor testatur suo tempore a schola parisiensi fuisse damnatam sententiam contrariam. Item Cajetanus tract. 15. cap. 5. Dominicus a Soto in 4. dist. 21. quaest. 2. art. 1. concl. 3. Petrus de Soto lect. 3. de indulgentiis. Navarrus de jubilaeo Notab. 22. num. 6. Antonius Cordubensis q. 15. de indulg. et alii; et probatur haec sententia posterior, primo, quoniam s. Leo in epist. ad Rusticum Narbonensem episcopum, et habetur apud Gratianum 24. quaest. 2. can. 1. sic ait, De communione privatis, et ita defunctis, eorum caussa judicio Dei reservanda est; et Gelasius papa in epistola ad Faustum, et in altera ad episcopos Dardaniae, ut est apud eundem Gratianum 24. quaest. 2. can. *Legatur;* et can. *Nec quisquam*, disertis verbis docet, homines mortuos, qui sunt in divino judicio constituti, non posse ab Ecclesia judicari; Secundo: Quia non potest Ecclesia mortuorum animas citare, non potest earum caussam cognoscere, non potest eas cogere ad obedientiam, non igitur potest absolvere vel ligare. Tertio: Pontifex non habet auctoritatem nisi in oves quas pascendas suscepit, juxta illud Joan. 21. *Pasce oves meas*. At animae defunctorum non possunt pasci a pontifice, cum non possint ab eo doctrinam, vel sacramenta, vel leges et jura percipere: non igitur sunt ei subjectae, ac proinde non possunt ab eo ligari vel solvi. Quarto, quoniam pontifices ordinarie cum extendunt indulgentias ad mortuos, addunt particulam, per modum suffragii, ut perspicuum est ex constitutionibus Alexandri VI. et Clementis VII. de indictione jubilaei. Refert etiam Gabriel in additione ad lectionem 57. super canonem, se vidisse declarationem Sixti IV. quod indulgentiae prosint defunctis per modum suffragii. Quod (ut mox dicemus) opponitur ei, quod est, per modum absolutionis. At objiciunt aliqui verba Domini, Matth. 16. *Quodcumque solveris super terram, erit solutum et in coelis*, et probant, illud, super terram, non referri ad eos, qui solvuntur, sed ad eum qui solvit, ut sensus sit: *Quodcumque solveris tu super terram degens, erit solutum a me, qui sum in coelis*. Praeterea dicunt: Defunctos qui sunt in purgatorio, adhuc esse viatores, et auxilio egentes, ac proinde videri esse subjectos pontificis jurisdictioni. Denique ostendunt ex can. *Sane*, 24. quaest. 2. saepe ab Ecclesia excommunicari defunctos, et rursus absolvi ab excommunicatione, ex quo sequi videtur ut proprie sint Ecclesiae judicio subditi. Sed facilis est responsio. Nam ad primum dici posset, Gelasium, cujus magna est in Ecclesia auctoritas, exposuisse illud (super terram) ut referatur ad eos, qui solvuntur, non ad eum qui solvit, ut patet ex can. *Legatur*, jam citato. Sed esto, referri possit ad eum, qui solvit, nihil tamen ex eo sequitur: quia debet intelligi de solutione circa eos, qui sunt ei subjecti. Alioqui posset summus pontifex ligare et solvere eos etiam, qui sunt in coelo vel in gehenna, si ita universaliter accipiatur ligandi, vel solvendi potestas. Ad secundum responderi potest, non omnes viatores es-

se proprie subjectos pontifici, sed solum eos, qui sunt oves visibiles hujus ovilis et membra hujus visibilis Ecclesiae. Quod autem defuncti, qui in purgatorio degunt, aliquo modo sint viatores,et egentes auxilio Ecclesiae, et cum ipsa Ecclesia visibili invisibiliter conjuncti per fidem et charitatem, facit, ut possint ab Ecclesia nostra juvari, et indulgentiis frui, non ut subditi per modum absolutionis, sed ut amici absentes per modum suffragii. Ad tertium respondemus, defunctos ab Ecclesia posse excommunicari, et ab excommunicatione absolvi, solum quo ad ea, quae a viventibus fieri debent. Nam cum defunctus excommunicatur, id fit, quia post mortem detegitur ejus pertinacia in haeresi, aut aliquid ejusmodi, et id solum ex illa excommunicatione sequitur, ut pro ipso non fiant suffragia, non sepeliatur in loco sacro, et similia. Et contra, si detegatur aliquis per errorem excommunicatus, et ideo absolvatur, effectus absolutionis erit, ut pro ipso oretur et sacrificetur, ejusque cadaver honorifice sepeliatur. Itaque excommunicatio, vel absolutio defunctorum, est potius declaratio sententiae, quae ferenda fuisset, si meritum eorum non latuisset, quam nova aliqua poena,quae ad animas ipsas pertingat. Quod autem legitur in 2. libro dialogorum s. Gregorii cap. 23. de sanctimonialibus a b. Benedicto excommunicatis, quae de sepulchris exire videbantur, et de Ecclesia recedere, quando inter missarum solemnia diaconus clamabat. Qui non communicant recedant; inter miracula referendum videtur. Voluit enim Deus eo signo demonstrare quanti faciendae sunt admonitiones sanctorum. Nam alioqui s. Benedictus non eas excommunicaverat, sed solum excommunicationem minatus fuerat, ut s. Gregorius ibidem dicit. Praeterea non eas excommunicavit post mortem, sed in vita (si tamen ea excommunicatio dicenda sit). Neque eas proprie per sententiam postea absolvit.sed per intercessionem mittendo oblationem, quae pro eis Domino offerretur. At (inquies) s. Gregorius ibidem, ut ostendat, non esse mirum, si s. Benedictus potuit in carne mortali degens de spiritibus defunctorum judicare, allegavit illud evangelicum, *Quodcumque solveris super terram, erit solutum et in coelis.* Respondeo: S. Gregorium argumentum a simili ducere voluisse. Nam quemadmodum divina potestate sibi collata possunt praelati cum sint homines in carne mortali degentes, judicare de rebus spiritualibus, ita potuit s. Benedictus, in carne adhuc mortali degens, extraordinario privilegio sibi collato a Deo, ligatas tenere vel solvere animas earum, quibus dum viverent, excommunicationis sententiam fuerat comminatus. Neque credibile est s. Gregorium s. Leoni repugnare voluisse, qui in epist. ad Rusticum, jam citata, disertis verbis docet,non posse ab Ecclesia solvi eos, qui communione privati de hac vita recedunt, cum jam sint in divino judicio constituti.

Tertia quaestio est,quid significet illud (per modum suffragii) cum pontifices dicunt, indulgentias valere defunctis per modum suffragii. Non desunt, qui existiment, indulgentias prodesse defunctis per modum suffragii quia prosunt eis suffragia, idest, missae,praeces et alia pia opera, quae pontifex injungit, cum indulgentias tribuit. Sed hoc non est indulgentias prodesse, nam etiamsi pontifex ea opera non injungeret, valerent illa suffragia ad refrigerium defunctorum. Itaque frustra darentur indulgentiae defunctis, si nihil adderent praeter valorem suffragiorum. Neque pontifices dicerent, indulgentias prodesse per modum suffragii, sed dicerent cum Ostiensi, indulgentias non prodesse defunctis ut indulgentiae, sed sola vi suffragiorum adjunctorum. Alii existimarunt. indulgentias defunctis prodesse per modum suffragii,quia tametsi ipsae indulgentiae re vera prosint, tamen prosunt per suffragia viventibus imperata. Pontifex enim applicat satisfactiones Christi et sanctorum ex thesauro tam viventibus, quam defunctis, sed viventibus applicat per opera ipsis viventibus injuncta, defunctis vero per opera eisdem viventibus imperata, quae opera, cum fiant nomine defunctorum, suffragia quaedam defunctorum dici possunt. Sed neque haec sententia rationem idoneam reddit illorum verborum: neque enim hoc est indulgentias prodesse per modum suffragii, sed est prodesse per ipsa suffragia. Vera igitur sententia est, indulgentias prodesse per modum suffragii, quia non prosunt per modum absolutionis juridicae,sed per modum solutionis, quo modo prosunt suffragia, quae vel publice, vel privatim pro defunctis fieri solent. Sed cum suffragia tribus modis defunctos juvent, per modum meriti de congruo, per modum impetrationis et per modum satisfactionis: indulgentiae autem non sint nisi satisfactoriae; intelligendum est indulgentias dari defunctis per modum suffragii tantum satisfactorii. Itaque quemadmodum cum quis dat eleemosynam, vel jejunat, vel peregrinatur ad loca sancta pro defunctis non absolvit defunctos a reatu poenae, sed offert Deo satisfactionem illam pro defunctis, ut Deus eam acceptans liberet defunctos a debito poenae, quam luituri erant; sic pontifex non absolvit animas defunctorum, sed offert Deo ex thesauro satisfactionum, quantum necesse est ad eas liberandas: et Deus acceptans alienam satisfactionem communicatam animabus defunctorum, eas liberat a reatu illo poenae. Sed hoc interest inter suffragia et indulgentias, quod ut suffragia offerantur, non requiritur aliqua jurisdictio,sed ut indulgentiae dentur, requiritur jurisdictio, quia non potest thesaurum dispensare, nisi qui habet claves ecclesiasticas. Praeterea qui offert suffragia, nescit, an id quod offert sufficiat ad animam liberandam, vel solum refrigerandam: at pontifex potest offerre ex thesauro illo infinito quantum requiritur ad satisfaciendum integre pro reatu cujuscumque poenae: et ideo dicitur dare indulgentiam plenariam, atque animas liberare per modum suffragii, quia offert quantum ad plenam satisfactionem satis est. Vide Cajetanum tract. 16. de indulg. quaest. 6. et Cordubensem quaest. 15. de indulgentiis.

Quarta quaestio, difficillima omnium, ea est, utrum ex justitia, sive certa lege, et ex condigno prosint indulgentiae defunctis, an solum ex benignitate Dei, et ex congruo. Aliqui docent, indulgentias ex condigno,sive ex justitia defunctis prod-

esse. Ita enim scribit Dominicus a Soto in 4.dist. 21. q.2. art. 3. quem sequitur Navarrus de jubilaeo Notab. 22.num.20.Ratio eorum est,quoniam potest unus vivens pro alio vivente ex condigno satisfacere, igitur potest etiam vivens pro mortuo satisfacere ex condigno.Eadem enim est ratio utriusque satisfactionis; unio videlicet, quae est inter membra ejusdem corporis Ecclesiae.Nam vivens pro vivente satisfacit ex condigno, quia sunt membra ejusdem corporis,glutino fidei et charitatis unita:at sunt etiam mortui,qui in purgatorio degunt,membra ejusdem corporis glutino fidei et charitatis unita.Quod si privatorum suffragia ex condigno defunctis prosunt, quatenus satisfactiones sunt, certae multo magis satisfactiones Christi et sanctorum iisdem mortuis fidelibus a capite Ecclesiae, idest, a pontifice maximo applicatae proderunt ex condigno.

Alii contra sentiunt: Indulgentias, quae defunctis dantur, niti misericordia et benignitate Dei, ac per hoc ex congruo non ex condigno eis prodesse. Ita docet Cajetanus tract. 16. quaestione 5. quem sequuntur Petrus de Soto lect. 3. de indulgentiis, et Antonius Cordubensis; quaest. 15. de indulgentiis. Neque significare volunt hi auctores, dubium aut incertum esse dogma ecclesiasticum de indulgentiis defunctorum, immo affirmant, certum esse et indubitatum, quod indulgentiae recte dentur, vel suscipiantur pro defunctis, quodque illis prodesse possint, et re ipsa prosint,vel ad refrigerium, vel ad plenam liberationem, sed quibus, quando, et quantum divinae pietati placuerit. Quomodo etiam pro mortuis recte fundi preces, eisque prodesse fides catholica docet, et tamen non ex condigno, sed ex congruo, non ex justitia, sed ex misericordia nos impetrare confidimus quicquid a Domino petimus,ut vel ex ipsa forma precum intelligi potest. Rationes hujus sententiae sunt hae. Prima, quoniam non videtur certum, posse viventes pro viventibus satisfacere ex condigno, quod erat fundamentum prioris opinionis. Contrarium enim docent Joan. Medina cod. de satisfactione quaest.5.et Cordubensis quaest.5.de indulgentiis. Unio enim fidei et charitatis, quo colligantur inter se viva membra Ecclesiae, facit quidem ut possimus invicem adjuvare, et bona nostra communicare, et unus pro alio saltem ex congruo satisfacere, sed non videtur facere, ut teneatur Deus ex justitia acceptare unius satisfactionem pro altero nisi ostendatur de hac re pactum, vel promissio aliqua ipsius Dei, quamvis possit Deus, et soleat acceptare ex benignitate sua. Et confirmatur a simili, nam in foro externo non tenetur judex acceptare, ut unus flagelletur, vel ad triremes amandetur pro alio, etiamsi illi non solum sint conjuncti ut Christiani, sed etiam ut cives, vel ut consanguinei.Denique videtur esse proprium solius Christi posse pro aliis ex condigno, ut mereri, ita etiam satisfacere,quoniam est caput corporis Ecclesiae, et dum pro nobis satisfecit, pro corpore suo satisfecit. Secunda ratio, quoniam etiamsi certum esset, posse in praesenti vita unum pro alio ex condigno satisfacere: tamen non videtur eadem ratio de satisfactione pro defunctis; hic enim possumus solvere poenas ejusdem generis, ut nostro jejunio, vel eleemosyna satisfacere pro alio, qui jejunii, vel eleemosynae poenam subiturus erat: at poenae,quibus jam addictae sunt animae in purgatorio, sunt alterius generis; et ideo sicut non tenetur judex remittere poenam corporalem uni alicui reo propter mulctam pecuniariam; quam alius offert:ita non videtur teneri Deum ex justitia admittere satisfactiones hujus vitae pro remissione poenarum purgatorii, ad quas animae illae jam sunt addictae. Sed si id fiat, ut certo fieri credimus, ex benignitate Dei fieri credibile est. Tertia ratio, quoniam ipsae animae, ut ex historiis gravium auctorum colligimus, hoc ipsum declarasse videntur. Nam Petrus Damiani in epist. 5. ad Dominicum cap.4. scribit animam Benedicti pontificis romani in purgatorio constitutam apparuisse, Deo permittente, cuidam, atque ab eo petiisse, ut suffragia pro ipsa fierent, et addidisse, se per ea suffragia liberandam,quando hoc miseratio divina decreverit.Petrus quoniam Cluniacensis in primo libro de miraculis cap. 10. scribit animam defuncti apparuisse alicui, et postulatis suffragiis adjecisse, per ineffabilem misericordiam Dei se liberandam, si ei per suffragia subventum fuisset, et cap. 27. scribit aliam animam similiter apparentem, et suffragia postulantem adjecisse, conditoris mediante clementia se per ea suffragia liberandam. Quod si suffragia nituntur pietate divina, et indulgentiae defunctis non dantur,nisi per modum suffragii, certe sequi videtur, ut etiam indulgentiae ex divina pietate defunctis prosint.

Ex his sententiis neutram reprobare audeo, videtur enim prior admodum pia, posterior vero valde rationabilis.

Quinto quaestio est, quid requiratur ad hoc ut indulgentiae defunctis prosint. Et quidem certum est primum auctoritatem requiri,eamque summam, idest, apostolicae sedis; non enim episcopi, alive praelati summo pontifice inferiores indulgentias defunctis concedere possunt, ut Navarrus docet de jubilaeo Notab. 22. num. 4. quoniam solus Christi vicarius habet potestatem dispensandi thesaurum Ecclesiae absolute. Episcopi enim solum possunt applicare subditis suis, secundum mensuram sibi ab apostolica sede determinatam. Secundo certum est, requiri caussam justam, ut s.Thomas docet in 4. distinct. 45. quaest. 2. art.3. quaest. 2. Non enim potest summus pontifex pro arbitrio liberare animas a poenis purgatorii; neque sufficit pro caussa, utilitas illarum animarum, vel gloria Dei, quae redundaret ex animarum illarum liberatione. Nam si ista sufficerent, Christus ipse jam omnes animas liberasset. Itaque requiritur caussa aliqua particularis pertinens ad honorem Dei, et Ecclesiae utilitatem,sicut de indulgentiis pro viventibus diximus; ita ut summus pontifex arbitretur gratiorem esse Deo rem illam, cujus gratia indulgentiae conceduntur,quam exequutionem justitiae,quae exercetur in expiandis animabus purgatorii. Tertio requiritur, ut qui pro defunctis indulgentias suscipit, adimpleat opus injunctum, nam ut s. Thomas loco notato, et alii doctores scribunt, indulgentiae primario et directe non dantur, nisi viventibus,qui possunt opera injuncta perficere: defunctis autem dantur secundario et indirecte, quatenus viventes

pro mortuis opera injuncta perficiunt. Ex quo etiam requiritur, ut qui opera illa perficit, sit in statu gratiae, si opera ipsa id requirant, ut diximus supra de opere viventibus injuncto. Nam si opus injunctum id non requirat, probabiliter dici potest, prodesse defunctis indulgentias, etiamsi is, qui pro defunctis eas suscipit non sit in statu gratiae. Sed omnino tutius est ut qui cupit mortuis indulgentiam obtinere, prius det operam, ut ipse indulgentiam a culpa per sacramentum confessionis obtineat. Quarto requiritur ex sententia Cajetani tract. 16. quaest. 5. de indulgentiis, ut defunctus non solum sit in statu gratiae, et in purgatorii locis degat, sed etiam, ut dum viveret, fuerit devotus clavium Ecclesiae, mortuosque suffragiis juvare studuerit, et pro suis peccatis satisfacere non neglexerit. Ita enim intelligit Cajetanus verba illa s. Augustini lib. de cura pro mortuis cap. 1. et in enchiridio cap. 109. suffragia non prodesse omnibus mortuis, sed illis tantum, qui in hac vita meruerunt, ut sibi prodesse possent. Sed haec Cajetani sententia, ut est utilis et pia, quia excitat viventes ad opera bona, ita videtur minus vera, et ab omnibus passim refellitur. Nam s. Augustinus locis notatis non excludit a suffragiis etiam particularibus ullas animas ex iis, quae degunt in purgatorio, sed solum animas damnatas ad aeternas poenas inferorum: dicit enim eas tantum esse capaces suffragiorum, quae dum viverent, id meruerunt, quia videlicet in gratia Dei et charitate perseverarunt. Charitas enim est fundamentum communionis inter Ecclesiae membra, et non aliqua peculiaris devotio ad Ecclesiae claves vel aliquid hujusmodi.

Postrema quaestio est, an indulgentiae prosint illis, pro quibus in particulari suscipiuntur, an omnibus in communi. Praepositivus quidam antiquus auctor, ut refert s. Thom. in 4. dist. 45. quaest. 2. art. 4. docebat, suffragia Ecclesiae semper prodesse defunctis fidelibus in communi, et illis magis qui liberationi propinquiores erant; atque ad hoc persuadendum adducebat similitudinem lucernae, quae si accendatur in aula regis pro ipso rege, non tamen lucet soli regi, sed omnibus, qui adsunt, et illis magis, qui habent oculos meliores. Adducebat quoque similitudinem ex libro aliquo, qui forte legatur ad mensam regis, ex quo non minorem fructum percipiunt alii, qui adsunt, quam rex ipse, et nonnulli forte longe majorem, quamvis proprie regi liber legatur. Quod praepositivus de suffragiis dixit, idem sine dubio de indulgentiis intellexit, quae juvant defunctos per modum suffragii. Sed responsio communis doctorum est, tam suffragia, quam indulgentias prodesse omnibus defunctis, quo ad gaudium quoddam accidentarium, charitas enim facit omnia communia in hoc sensu, quod omnes, qui sunt praediti charitate, gaudent de bonis aliorum, ac si propria essent. Sed quo ad satisfactionem et liberationem a poenis, suffragia Ecclesiae communia prodesse omnibus in communi, sed suffragia particularia et indulgentias, quae pro certis animabus suscipiuntur, non prodesse nisi illis, quibus ex intentione viventium applicantur. Atque hoc esse verissimum, perspicuum est, primo ex ipsis pontificiis concessionibus. Nam Paschalis I. indulgentiam ita concessit, ut qui pro anima patris, vel alterius particularis personae defunctae tot missas celebraverit in cappella s. Zenonis, quae est in ecclesia s. Praxedis, animas illas de purgatorii poenis eripiat. Item Alexander VI. Clemens VII. aliique pontifices in constitutionibus de indictione jubilaei, disertis verbis dicunt, indulgentias illas anni jubilaei extendi per modum suffragii ad animas patris, vel matris, vel alterius personae particularis pro quibus suscipientur. Secundo quoniam hic est sensus totius Ecclesiae, omniumque fidelium. Tertio quoniam s. Augustinus in lib. de cura pro mortuis, cap. 4. scribit, Ecclesiam suffragia quaedam communia transmittere ad animas defunctorum, ut quibus desunt particularia a consanguineis, vel amicis, non desint aliqua a communi matre, quae est Ecclesia. Quarto denique, quoniam nulla ratio est, cur satisfactiones uni alicui animae per intentionem satisfacientis applicatae, aut illi non prosint magis, quam aliis, aut aliis ullo modo prosint. Neque similitudines illae praepositivi aliquid efficiunt, non enim similes sunt indulgentiae, vel suffragia particularia lucernae, vel lectioni, sed potius summae pecuniariae, quae ita datur in liberationem alicujus debitoris ab aere alieno, ut per eam non possit debitores alii liberari.

LIBER SECUNDUS

DE INDULGENTIIS

Disseruimus hactenus de indulgentiis scholastico more, tum ut catholicis satisfaceremus, tum ut futurae disputationis fundamenta jaceremus. Voluimus autem quaestiones scholasticas a disputatione adversus haereticos separare, ne cogerentur catholici, aut haeretici omnia legere,sed liberum esset unicuique quod vellet eligere. Igitur respondebimus primum iis, quae Martinus Lutherus adversus indulgentias in assertione articulorum suorum scripsit. In qua re breviores erimus,quoniam sunt ea omnia a Joanne Roffensi, beatae memoriae viro, diligentissime confutata. Deinde excutiemes ea, quae Joannes Calvinus in institutione sua, doctrinae catholicae de indulgentiis objecit. Tertio breviter refutabimus nugas Tilmanni Heshusii. Ad extremum respondebimus Martino Kemnitio, qui praeter caeteros copiose de indulgentiis disputavit in examine postremae sessionis concilii tridentini.

CAPUT PRIMUM

Refutantur argumenta Lutheri contra indulgentias.

Martinus Lutherus haeresiarcha nostri saeculi a reprehensione indulgentiarum sectam suam auspicatus est, et quod mirum videri poterit, ita per quosdam gradus ad summum impietatis ascendit, ut non animadverterit majori si licentiae aditum patefecisse, quam ea esset, ob cujus repressionem cum catholicis doctoribus contendere atque altercari, et libris et sermonibus coepit. Nam cum Albertus card. et archiepiscopus moguntinus praepositus esset a Leone X. pontifice maximo indulgentiis quibusdam per Germaniam praedicandis, scripsit ad eum Lutherus epistolam, in qua notabat errorem illorum, qui usque adeo indulgentiis confidebant, ut securos se de salute sempiterna esse arbitrarentur, si nummum argenteum in arcem,juxta praescriptum indulgentiae conjecissent. Refellit autem hanc nimiam confidentiam eo potissimum argumento, quod ne ipse quidem habitus gratiae justificantis a Deo cordibus nostris infusus certos nos reddere possit de salute aeterna obtinenda, cum Apostolus jubeat, ut cum timore et tremore salutem nostram operemur. Deinde paulo post longius progressus, edidit Resolutiones de indulgentiis, et mox libellum pro iisdem Resolutionibus, in quibus docuit, indulgentias esse pias fraudes Matris Ecclesiae, quae promissione indulgentiarum excitat filios suos ad opera bona, cum tamen indulgentiae non remittant poenam debitam in judicio Dei, sed solum in judicio ecclesiastico, et simul addidit,thesaurum meritorium Christi non esse in potestate pontificum, neque expendendum in re tam vili, ut est expiatio a poena temporaria. Ita progressus est a reprehensione abusum ad reprehensionem indulgentiarum. Sed neque hic substitit. Nam cum Leo X. pontifex hanc novam Lutheri doctrinam improbasset, scripsit ille continuo librum de captivitate Babylonica, in cujus libri principio docuit indulgentias non esse pias fraudes matris Ecclesiae, sed meras pontificum imposturas. Addidit etiam mox librum alium, in quo asseruit ac defendit omnes articulos a Leone X. improbatos. Atque in eo libro affirmavit, indulgentias nihil esse, et si quid essent, non fore utiles, sed perniciosas, cum liberent homines ab operibus bonis; non esse necessarias, vel expetendas, nisi publicis peccatoribus, inertibus et desidiosis,quibus publica poenitentia esset imposita, quam peragere nollent. Denique asseruit nullum esse purgatorium, nullam requiri satisfactionem post culpam remissam, sola fide homines justificari et liberari ab omni debito culpae et poenae. Itaque incidit in eum abusum, quem initio reprehendit, vel potius in alium longe majorem. Aegre ferebat enim initio, quod homines injecto in arcam argenteo nummo, et indulgentia suscepta, securos se de salute

aeterna esse confiderent. Ipse autem etiam sine nummo argenteo securos omnes reddidit de justificatione et salute. Neque ullus unquam tam amplam indulgentiam promulgavit, quam Lutherus, qui sine ullo poenitentiae labore, sine ullis operibus bonis, culpas omnes et poenas sola fide remisit: si tamen ea indulgentia, et non potius licentia, et vere impia fraus et impostura dicenda est. Ea vero quae profert ad suum dogma stabiliendum in assertione articuli 17. et sequentium,tam sunt inepta, et parum inter se connexa, ut vix ad argumenti formam revocari possint.

Prima igitur objectio ejusmodi est, Merita Christi sunt res sacrae et vivae, cum corda justificent; indulgentiae autem non justificant, sed solum remittere dicuntur debitum poenae temporalis: igitur indulgentiae non possunt fundari in thesauro meritorum Christi. Responsio: Merita Christi sunt res vivae et sacrae, sed non solum justificant corda,verum etiam satisfactoria sunt pro reatu poenae tum sempiternae tum temporaria. Quocirca non est mirum, si in meritis Christi fundari possint non solum sacramenta quae justificando abluunt maculas culpae, sed etiam indulgentiae, quae applicando satisfactionem Christi, expiant reatum poenae. Porro Christi merita,seu potius Christi passionem, non solum fuisse meritoriam, sed etiam satisfactoriam probamus ex eo quod scripsit Isai. cap. 53. (Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit), et s. Joannes in priore epist. cap. 2. (Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi). Lutherus vero non probavit, Christi passionem non esse satisfactoriam, quod tamen probare debuit, si quid efficere voluit.

Secunda objectio: Blasphemia est, rem tam sacram,ut sunt merita Christi, in sordidum opus mortis ponere: At poena temporalis, est sordidum opus mortis; igitur blasphemia est, Christi merita collocare in expiatione poenae temporalis. Responsio: Quare Lutherus vocet sordidum mortis opus temporalem poenam, non facile divinarem, nisi forte, quia reatus poenae fructus est peccati, quod est mors animae,ita nominare placuerit. Sed quaecumque sit caussa hujus appellationis, certe non est sordidum, sed gloriosum liberare hominem a sordido mortis opere. Nam quid sordidus et deterius peccato? et tamen non est sordidum Christo, sed valde honorificum esse agnum Dei, qui tollit peccata mundi, multo igitur minus sordidum erit expiare reatum poenae, cum non sit sordidum expiare reatum culpae. Quare non est blasphemia, sed gloriosa praedicatio dicere; Christi merita sacrosancta ejus esse virtutis, ut omnia peccata, et peccatorum reatus omnes eluere, et expiare valeant.

Tertia objectio: Merita Christi sunt omnibus necessaria ad salutem, et ideo tenentur omnes quaerere, ut sibi ea merita applicentur. At indulgentiae non sunt necessariae ad salutem, neque tenentur Christiani ullo praecepto ad eas suscipiendas: non igitur fundantur indulgentiae in meritis Christi. Responsio: Merita Christi partim sunt omnibus necessaria, partim non necessaria, sed utilia, atque posteriore modo ad fundamentum indulgentiarum pertinent. Nam quod attinet ad gratiam justificationis obtinendam,sine qua nemo salvus esse potest, sunt Christi merita omnibus necessaria, et ideo tenentur omnes divino praecepto curare, ut sibi ea merita per Baptismum, vel, si post Baptismum a gratia Dei exciderint, per sacramentum poenitentiae applicentur, et hoc modo fatemur non pertinere ad fundamentum indulgentiae Christi merita. At si quis post gratiam reconciliationis adeptam adhuc sit reus luendae poenae temporalis, is non necessario eget meritis Christi,ut per ea reatus ille simpliciter condonetur,non quod sine meritis Christi possit reatus poenae simpliciter condonari, sed quia poterit ipse non requirere tantam liberalitatem, contentus ipse suis laboribus et poenis, vel in hac vita, vel in purgatorio satisfacere Deo, cooperante semper Christi merito et gratia, tamen utilissimum illi erit,si Christi merita ita sibi per indulgentias applicentur, ut sine propria satisfactione continuo reatus ille solvatur, et hoc modo negari non potest, quin merita Christi pertineant ad thesaurum et fundamentum indulgentiarum:quamvis ut nemo cogitur suscipere indulgentias, ita nemo cogatur dare operam, ut debitum temporalis poenae,Christi passione et meritis sine labore proprio compensetur.

Quarta objectio:Nullis Scripturae sacrae testimoniis thesaurus indulgentiarum comprobari potest, sed sola constitutione Clementis VI. quae incipit, *Unigenitus*.Non igitur satis firma sunt quae de indulgentiis traduntur. Responsio: Jam supra ostendimus in priore libro indulgentiarum thesaurum non carere fundamento Scripturarum sanctarum. Sed quamvis nulla testimonia Scripturarum haberemus, non propterea sola Clementis constitutione niteremur. Neque enim Clemens ex proprio capite thesaurum excogitavit: sed ex antiqua traditione, ex Ecclesiae sensu, ex theologorum communi doctrina, et consuetudine veterum pontificum didicit, quod de thesauro docuit, et auctoritate apostolica confirmavit.Denique etiamsi nihil certi de thesauro indulgentiarum (quod tamen minime concedimus) ante constitutionem Clementis habuissemus, satis tamen certi redderemur de thesauri hujus veritate ex Clementis pont. maximi declaratione. Ipsum enim toti Ecclesiae datum a Deo magistrum et doctorem esse scimus, cum illius sedem teneat, cui proprie dictum est: *Pasce oves meas*, Joan. 21.Sed de hac re satis multa in aliis nostris libris,ac praesertim lib. 4. de summo pontifice cap. 3. scripta extant, quae hoc loco repetenda non sunt.

Quinta objectio: Poenae,quae peccatum sequuntur, non possunt ullo modo remitti, sed velimus, nolimus, tolerandae sunt: igitur indulgentiae,quae dicuntur esse remissiones poenarum,nihil omnino sunt. Probat Lutherus antecedens hujus argumenti ex eo, quod poena peccati Adamo, et toti generi humano inflicta, est labor et mors; quam poenam certum est per indulgentias tolli non posse.Sic etiam Deus in psalm. 88. dicit: *Si peccaverint filii tui, visitabo in virga iniquitates eorum.* At papa hanc virgam per indulgentias avertere non potest. Sic Apostolus ad Hebr. 12. dicit, nos a Deo disci-

plinam accipere, et 1. Corinth. 11.dicit,nos a Deo judicari et corripi, ut non cum hoc mundo damnemur. Istam vero disciplinam et correptionem indulgentiae non tollunt. Responsio:In libro superiore demonstravimus.per indulgentias non remitti poenas naturales, idest, quae sequuntur originale peccatum, et toti generi humano sunt communes: sed poenas dumtaxat,quae sequuntur peccata personalia, et eas non omnes, sed eas tantum, quarum sumus rei in foro poenitentiario, non autem eas, quas debemus in foro externo. Porro poenae, quarum fit mentio in psalm. 88. et in epist. ad Corinth. et ad Hebr.ad forum externum pertinent, infliguntur enim a Deo tamquam judice in externo et criminali foro. Nam si non potest indulgentia tollere poenam,qua praetor aliquem mulctavit ob furtum vel homicidium, quanto minus tollere poterit eam, quam Deus ipse alicui decrevit? Quam igitur, inquies, poenam tollit indulgentia? Illam quae in foro poenitentiario infligitur,quae voluntarie adimpletur, ad quam implendam non cogimur nisi timore Dei et stimulo conscientiae. Haec enim est, per quam Domino satisfacimus, et cui succedit,nisi in praesenti Domino satisfiat, purgatorii poena. Quamvis illud etiam negari non debeat, satisfieri quoque Deo per flagella ab ipso immissa, quando libenti animo tolerantur, sicut etiam interdum per poenam sponte susceptam praevenimus manum Dei, et flagella ejus avertimus, ut exemplum Ninivitarum docet, quod habetur apud Jonam prophetam cap. ultimo.

Sexta objectio: Indulgentiae dicuntur remittere poenitentias injunctas; at illae sunt opera bona,videlicet jejunia, eleemosynae, preces et similia:igitur indulgentiae noxiae sunt, non salutares, cum a bonis operibus nos impediant.Responsio: Indulgentiae remittunt poenitentias injunctas,non quatenus sunt opera,sed quatenus debitum eas implendi retardaret nostrum ingressum in vitam aeternam, si forte ante illorum impletionem de vita nos exire contingeret.Itaque Ecclesia dum largitur indulgentias, non prohibet studium poenitentiae, immo ad illud nos hortatur et excitat, sed a reatu illo nos liberat, quo, ut diximus, impediri possumus a regno coelorum citius obtinendo.Proinde vere salutares, et nullo modo noxiae dicendae sunt indulgentiae. Atque haec est summa objectionum Lutheri; nam ad singula ejus verba satis accurate Roffensis respondit, ut non sit opus aliquid addere.

CAPUT II.

Respondetur ad ea, quae adversus indulgentias Joannes Calvinus objecit in libro Instit. cap. 9. n. 38.

Venio nunc ad objectionem Joannis Calvini. Et quoniam nemo (quod sciam) ejus sententias ex proposito discutiendas suscepit: respondebo ad omnia, quae scripsit in institutione cap. 9. a num. 38. usque ad 44. in quem locum congessit, quae de indulgentiis dicenda sibi esse judicavit.

Initio igitur num. 38. more suo conviciis et mendaciis ludit. Primum enim scribit, non multum sibi laborandum esse in indulgentiis refellendis,cum eae sponte sua atque argumentis Lutheri, tamquam fortissimis arietibus concussae, ad inclinationem spectare incipiant. Deinde addit,eas tamdiu salvas constitisse, quoniam tam alta errorum nocte immersi fuerunt aliquot saeculis homines,ut cum viderent, per indulgentias sibi emungi pecunias, quae in scorta et lenones absumerentur, et a quaestuariis se palam deludi, tamen indulgentias summa veneratione exciperent,venerarentur, adorarent. Adjungit postremo,*ubi orbis sibi sapere aliquid permisit. indulgentias paulatim frigere et congelascere coepisse.* Sed primum Calvini pronunciatum adeo falsum esse constat, ut numquam major fuerit indulgentiarum frequentia, numquam major devotio, numquam tam ardenter a populis catholicis expetitae fuerint, quam ab eo tempore, quo a Luthero exagitari coeperunt. Hinc enim tridentinum concil. sess. 25. de indulgentiis moderandis decretum edidit. et Clemens VIII. pontifex maximus, qui nunc Ecclesiam regit, nimium desiderium indulgentiarum, et piam potentium importunitatem reprimendam esse prudentissime censuit. Argumenta vero Lutheri adeo levia, insulsa, inepta sunt, ut non videatur negligentius caussam istam agere potuisse, si ex animo praevaricari voluisset. Certe a doctis hominibus ita ridentur, ut per ea non everti, sed constitui indulgentias arbitrentur. At persuasit tamen Lutherus multis. Ita est, sed persuasit etiam alia multo absurdiora, et crassiora, quia viam latam aperuit, per quam carnales homines libenter ingrediuntur. Quomodo etiam Mahumethes sine miraculis, sine sapientia, sine probitate vitae, novam suam sectam quo licentiam magnam carni, ac sensibus daret, innumerabilibus hominibus persuasit.

Alterum Calvini pronunciatum in duobus peccat, primum enim tribuit errorum noctem aliquot saeculis, in quibus doctrina de indulgentiis celebrior in Ecclesia fuisse videtur. videlicet ab anno millesimo ad millesimum quingentesimum.At certe saecula ista ut caruerunt luce linguarum latinae et graecae, ita luce doctrinae et sanctitatis mirifice fulserunt. ut nullis anterioribus saeculis cedere videantur.Argumento esse possunt concilia celeberrima singulis his postremis saeculis acta, lateranensia, lugdunensia, viennensia, constantiensia, florentina. Item viri sancti miraculis clarissimi, Bernardus, Dominicus, Franciscus, Antonius, Petrus martyr, Vincentius, Bernardinus,Nicolaus Tolentinus, aliique quamplurimi.Denique viri doctissimi, Anselmus, Hugo et Richardus Victorini, Alexander, Albertus, Thomas, Bonaventura, Scotus Henricus, Durandus, aliique prope innumerabiles, ut omittam jureconsultos, medicos. historicos, qui scriptis suis,ista saecula egregie illustrarunt.Deinde Calvinus abusus quaestuariorum in ipsos pontifices refert, cum apertissime constet a pontificibus semper fuisse damnatos, ut perspicuum est ex decretis Innocentii III. in concilio lateranensi. Innocentii IV. in concilio lugdunensi.et Clementis V.in concilio viennensi. At ut intelligant Calviniani, quam immerito de hac re Calvinus pontifices reprehenderit, referam ad verbum partem decreti Cle-

mentis V. et concilii oecumenici viennensis, *Abusionibus* (ita decretum incipit) *quas nonnulli eleemosynarum quaestores in suis proponunt praedicationibus, ut simplices decipiant, et aurum subtili vel fallaci potius ingenio extorqueant ab eisdem, cum in animarum cedat periculum et scandalum plurimorum, viam, prout nobis possibile, praecludere cupientes, juxta statuta concilii generalis, duximus prohibendum distincte etc.* Et infra: *Ad haec cum aliqui ex hujusmodi quaestoribus, sicut ad nostram audientiam est perlatum, non sine multa temeritatis audacia, et deceptione multiplici animarum, indulgentias populo, motu suo proprio de facto concedant, super votis dispensent, a perjuriis homicidiis, et peccatis aliis sibi confitentes absolvant, male ablata incerta data sibi aliqua pecuniae quantitate, remittant, tertiam aut quartam partem de poenitentiis injunctis relaxent, animas tres vel plures parentum vel amicorum illorum, qui eleemosynas eis conferant, de purgatorio (ut asserunt mendaciter) extrahant, et ad gaudia paradisi perducant, benefactoribus locorum, quorum quaestores existunt, remissionem plenariam peccatorum indulgeant, et aliqui ex ipsis eos a poena et culpa ut eorum verbis utamur, absolvant. Nos abusus hujusmodi, per quos censura vilescit ecclesiastica, et clavium Ecclesiae auctoritas ducitur in contemptum, omnimode abolere volentes, ea per quoscumque quaestores fieri, vel attentari de caetero districtius inhibemus.* Non igitur (ut Calvinus mentitur) a papa, et suis bulligerulis quaestuosae nundinationes de salute animarum exercebantur; pauculis nummis salutis pretium taxabatur, hac specie pecuniae, quae in scorta et lenones, et commessationes turpiter insumerentur, emungebantur. Sed haec omnia tamquam manifesti abusus, a pontificibus, et conciliis catholicis reprehendebantur, et prohibebantur, ut etiam hoc tempore reprehenduntur et prohibentur.

Tertium Calvini pronunciatum caussam vere aperit omnium malorum, quae Germaniae, et totius septentrionis magnam partem misere perdiderunt. Dicit enim, *cum orbis sibi sapere aliquid permisit, tunc demum coepisse indulgentias frigere et congelascere, donec tandem evanescant.* Quid enim est, orbis sibi sapere aliquid permisit? nisi privati homines sapere voluerunt, contra praeceptum Apostoli Rom. 12. plusquam sapere oportere. Item nullo mittente, nullo vocante, officium sibi docendi desumpserunt. Oves contemptis pastoribus ad nova pascua progredi, equi sessoribus excussis per devia currere decreverunt. Haec igitur nova praesumptio, qua unusquisque, Luthero auctore, judicem se controversiarum omnium fecit, ac pastores et rectores a Deo positos in Ecclesia, juxta Apostolum ad Ephes. 4. audire contempsit, haec, inquam, est, quae dissidiis et haeresibus septentrionem replevit. Sed illud tamen, ut initio diximus, falsum est: *Indulgentias frigere et congelascere coepisse, cum orbis sibi aliquid sapere permisit.* Quamvis enim serpente antiquo male oculos aperiente seductis ab haereticis, non solum indulgentiae, sed omnia bona opera, et ipsa fides vera et catholica apud Lutheranos esse desierint, tamen apud catholicos indulgentiae, quae antiquis temporibus frigere videbantur, post exortam Lutheri sectam, quasi per antiperistasim recalescere, revirescere ac reflorere coeperunt, tantumque abest ut periculum sit, ne evanescant, ut potius de moderandis, et intra certos terminos coërcendis cogitandum fuerit. Sed jam ad argumenta veniamus.

CAPUT III.

Respondetur ad objectiones Calvini ex num. 39. cap. 9. Instit.

In sequenti numero, sive ut ipse vocare solet, sectione, Calvinus profitetur ipsas: *Indulgentias, etiam abstersas omni labe, idest, si nullo abusu foedentur, nihil esse aliud nisi sanguinis Christi profanationem, Satanaeque ludibrium, quo christianum populum a Dei gratia, a vita, quae est in Christo, abducant, et a vera salutis via avertant.* Gravissima haec est indulgentiarum accusatio, quam si Calvinus solidis argumentis comprobare queat, sine dubio caussam obtinebit. Audiamus igitur probationem. *Quo enim,* inquit, *poterat foedius profanari Christi sanguis, quam dum negatur sufficere ad peccatorum remissionem, ad reconciliationem, ad satisfactionem, nisi velut arescentis, et exhausti defectus aliunde suppleatur et sufficiatur?* Sed hoc non tam argumentum, quam mendacium est. Nullus enim catholicorum scripsit, Christi sanguinem non sufficere ad peccatorum remissionem, ad reconciliationem, ad satisfactionem, nisi defectus ejus aliunde suppleatur. Debuisset sane vel unum aliquem allegare, qui ita sentiret. Neque solum nemo catholicorum id scripsit, sed neque scribere potuit, cum ipse Clemens VI. pontifex in constitutione de thesauro indulgentiarum, quem proprie Calvinus oppugnat, et omnes theologi affirment Christi sanguinem adeo pretii esse infiniti, ut vel una ejus gutta sufficere potuerit ad omnia totius mundi crimina expianda. Quod autem Calvinum fefellit, id fuit, quod catholici docent in thesauro indulgentiarum contineri non sola Christi merita, sed etiam sanctorum. Sed non ideo adjungimus meritis Christi merita sanctorum, quasi illa non sufficiant, sed ut merita sanctorum, quae illis superfuerunt, non sint otiosa, ut sancti hoc honore gaudeant, ut efficacia meritorum Christi magis eluceat, quae non solum per se possunt expiare peccata, et reatum peccatorum, sed etiam efficere ut merita sanctorum vim habeant expiandi reatum poenae temporalis. Quae est etiam ratio, cur Deus voluerit, ut unusquisque nostrum propriis meritis coronam vitae sibi acquirat, juxta illud Apostoli 2. Tim. 2. *Non coronabitur nisi qui legitime certaverit*: non quod Christi merita non sufficiant, sed quia id nobis utilius, et Christo gloriosius est. Quemadmodum etiam idem Deus instituit, ut secundae caussae non sint otiosae, sed cum ipsa prima caussa ad res producendas conveniant, quamvis prima caussa sine

secundis res omnes aeque facile ac perfecte efficere potuisset.

Pergit Calvinus, et ex variis Scripturarum testimoniis probare nititur, Christi sanguinem profanari; si illi sanctorum merita adjungantur: *Christo*, inquit, *lex, et prophetae omnes* (*teste Petro Act.* 10. *testimonium perhibent, quod per ipsum accipienda sit remissio peccatorum. Indulgentiae remissionem peccatorum per Petrum et Paulum et martyres largiuntur. Sanguis Christi emundat nos a peccato* (*inquit Joannes* 1. *Joan.* 1.) *indulgentiae sanguinem martyrum faciunt peccatorum ablutionem. Christus* (*inquit Paulus* 2. *Cor.* 5.) *qui peccatum non noverat, factus pro nobis est peccatum, idest, peccati satisfactio, ut justitia Dei efficeremur in illo. Indulgentiae peccatorum satisfactionem in sanguine martyrum reponunt. Clamabat Paulus, et Corinthiis testificabatur* 1. Cor. 1. *Solum Christum pro ipsis crucifixum, et mortuum esse. Indulgentiae pronunciant Paulum et alios pro nobis mortuos.* Alibi dicit, *Christum acquisivisse Ecclesiam suo sanguine* Actor. 20. *Indulgentiae aliud pretium acquisitionis in sanguine martyrum statuunt. Una oblatione Christus consummavit in perpetuum sanctificatos, ait Apostolus* Hebr. 10. *Indulgentiae reclamant, a martyribus perfici sanctificationem, quae alioqui non sufficeret. Joannes dicit Apoc.* 7. *Sanctos omnes lavisse stolas in sanguine agni. Indulgentiae docent lavare stolas in sanguine sanctorum.* Haec ille, cui respondemus, testimonia Scripturarum verissima esse, sed perperam allegari: loquuntur enim de remissione culpae, ac praesertim lethalis, idest, de justificatione impii, et reconciliatione, per quam ex peccatoribus efficimur justi, quam accipimus in sacramentis Baptismi, vel Poenitentiae, ubi nullum locum habent merita sanctorum. Porro indulgentiae non remittunt culpam, neque lethalem, neque venialem, sed solam poenam, eamque temporariam, cujus reatus inveniri potest in omnibus justificatis, sanctificatis, ablutis, sicut inveniebatur in Davide, cui post confessionem peccati dictum est a propheta Nathan 2. Reg. 12. *Dominus transtulit peccatum tuum, veruntamen, quoniam blasphemare fecisti inimicos nomen Domini, filius , qui natus est tibi, morte morietur.* Non igitur indulgentiae tribuunt sanctis id, quod Scripturae allegatae tribuunt Christo. Ac ut id planius fiat, excutiam breviter singula testimonia a Calvino adducta. In Actis c. 10. loquitur s. Petrus de remissione peccati, quae habetur per fidem et sacramenta, sine qua nemo salvus esse potest. Nam ideo dictum est Cornelio ab Angelo, *Accersi Simonem, qui cognominatur Petrus, qui loquetur tibi verba, in quibus salvus eris tu, et universa domus tua.* Neque obstat, quod Cornelius in eodem loco dicitur fuisse vir justus et timens Deum, etiam antequam Petrum audiret. Nam (ut scribit s. Augustinus in lib. 1. ad Simplicianum quaest. 2.) Justus erat Cornelius justitia quadam inhoata et imperfecta, sed non poterat salvus esse nisi crederet in Christum et per Baptismum remitterentur ei peccata, et ipse incorporaretur Ecclesiae. Nam ut idem Augustinus loquitur lib. 1. de praedest. sanct. c. 7. *Si potuisset Cornelius sine fide Christi salvus esse, non ad eum aedificandum missus fuisset architectus Petrus.* De hac igitur remissione loquitur idem Apostolus: cum ait: *Huic omnes prophetae testimonium perhibent, quod per ipsum accipienda sit remissio peccatorum*, de qua remissione falso Calvinus dicit, *Indulgentiae remissionem peccatorum per Petrum et Paulum et martyres largiuntur;* cum jam saepe sit dictum, culpas per indulgentias non remitti.

In epist. 1. cap. 1. s. Joannes cum dicit: *Sanguis ejus emundat nos a peccato*, loquitur de remissione culpae, quae maculam proprie gignit in anima. Macula enim est, quae ablutione tollitur, non poena, quae debitorem, non sordidum facit. Itaque falso Calvinus addit, *Indulgentiae sanguinem martyrum faciunt peccatorum ablutionem.* Non enim ablutionem culpae, sed solutionem pro debito poenae indulgentiis catholici tribuunt.

In epist. 2. ad Corinth. cap. 5. Apostolus Paulus posteaquam dixit, Christum factum esse peccatum, idest, hostiam pro peccato adjunxit, ut nos efficeremur justitia Dei in illo. Ex quo intelligimus eum loqui de remissione peccati, per quam justificamur et ex impiis efficimur pii, quem effectum nemo unquam catholicorum indulgentiis attribuit. Quare Calvinus cum scribit, *Indulgentiae peccatorum satisfactionem in sanguine martyrum reponunt*, vel loquitur de satisfactione pro culpa et poena sempiterna, et falso catholicis imponit, quod ex eorum sententia indulgentiae satisfactionem peccatorum in sanguine martyrum reponant: vel loquitur de satisfactione pro poena temporali et falso indulgentias verbis apostoli Pauli opponit, cum Apostolus de satisfactione pro culpa intelligendus sit.

In epist. 1. ad Corinth. c. 1. idem Apostolus cum testificatur et clamat, solum Christum crucifixum esse pro nobis, loquitur sine ullo dubio de passione Christi, quatenus ea per Baptismum applicata justificat et reconciliat. Ideo enim duo illa conjungit: *Numquid Paulus pro vobis crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis?* In quo sensu nemo catholicorum ferret, quod Calvinus dicit: *Indulgentiae pronunciant, Paulum et alios pro nobis mortuos.*

In Actis c. 20. cum idem Apostolus scribit, Christum proprio sanguine Ecclesiam acquisivisse, manifeste loquitur de pretio sanguinis, quo redimimur de captivitate diaboli, et per fidem et Baptismum adjungimur ad Ecclesiam, tunc enim aedificatur et acquiritur Ecclesia, cum per fidem et sacramenta homines incorporantur Ecclesiae. In quo sensu falso Calvinus dicit: *Indulgentiae aliud pretium acquisitionis in sanguine martyrum statuunt.*

In epist. ad Hebr. c. 10. cum idem Apostolus scribit Christum unica oblatione consummasse in perpetuum sanctificatos, significat, Christum unica oblatione corporis sui in cruce sufficiens pretium obtulisse, quo possint omnes homines redimi ab omni iniquitate, et ita redimi, ut ipsa redemptio perpetua esse possit, cui redemptioni non repugnat, ut homines sic redempti, hoc est justificati, et reconciliati reatum aliquem poenae temporalis habeant, pro quo solvendo indulgentiis opus ha-

beant,sicut enim culpae veniales,sine quibus haec vita non ducitur, non impediunt redemptionem,justificationem et sanctificationem ; ita nec reatus poenae temporalis eam impediunt. Proinde falso Calvinus adjungit:*Indulgentiae reclamant,a martyribus perfici sanctificationem, quae alioqui non sufficeret.* Nam catholici neque dicunt, indulgentiis perfici sanctificationem, et multo minus affirmant, Christi sanctificationem non sufficere.Sed non est hoc primum, quod falso catholicis Calvinus attribuit.

In Apocalypsi cap. 7. cum Joannes dicit, omnes sanctos lavisse stolas in sanguine agni, nemo dubitare potest quin loquatur de justificatione a culpa tum originali, tum actuali, quae ut supra diximus, proprie maculam gignit. Quare falso Calvinus addit: *Indulgentiae docent,lavare stolas in sanguine sanctorum.* Si quidem indulgentiae catholicae nihil tale docent, neque unquam docuerunt. Videmus igitur agmen argumentorum Calvinianorum tot Scripturarum telis armatum,plus ostentationis, quam soliditatis habuisse. Nam cum totum vel ex falsis, vel ex veris ad rem non facientibus constaret, cum ad manus ventum est, et cominus signa collata, vera ad rem non facientia pugnare noluerunt, falsa vero facile hostibus terga verterunt.

CAPUT IV.

Respondetur ad objectionem Calvini ex cap. 9. Instit. num. 40.

Jam vero in sectione 40. ducit Calvinus argumentum a testimoniis sanctorum Patrum, Leonis et Augustini. *Praeclare*,inquit, *adversus haec sacrilegia Leo episcopus romanus in epist. 81. ad Palaestinos loquitur. Quamvis multorum sanctorum in conspectu Domini pretiosa mors fuerit; nullius tamen insontis occisio propitiatio fuit mundi. Accipere justi, non dedere coronas, et de fortitudine fidelium nata sunt exempla patientiae, non dona justitiae. Singulares quippe illorum mortes fuerunt, nec alterius quispiam debitum suo fine persolvit, cum unus extiterit Dominus Christus, in quo omnes crucifixi,omnes mortui, omnes sepulti,omnes sunt etiam resuscitati. Nec minus opposite s. Augustinus tract. 84. in Joannem. Et si fratres*, inquit, *pro fratribus moriamur, nullius tamen sanguis martyris in remissionem peccatorum funditur, quod fecit Christus pro nobis, neque in hoc quid imitaremur, sed quid gratularemur, contulit nobis.* Item *lib. 4. ad Bonifacium c. 4. sicut solus Filius Dei factus est filius hominis, ut nos secum filios Dei faceret, ita pro nobis solus suscepit sine malis meritis poenam,ut nos per ipsum sine bonis meritis consequeremur gratiam.* Hoc argumentum Calvini non minus speciosum, nec magis solidum est, quam superius. Vera sunt omnia, quae a sanctis Patribus, Leone et Augustino dicuntur; sed ad rem praesentem nihil omnino faciunt. Quid enim s. Leo dicit? Solius Christi mortem mundi propitiationem fuisse, neque sanctorum mortibus ullam partem ejus propitiationis esse tribuendam. Verissimum est; nam ipsi etiam sancti de mundo aliquando fuerunt,et Christi morte redempti,de mundo exire coeperunt. Neque nos indulgentiis id adscribimus,ut mundum reconcilient Deo,sed ut eos, qui jam de mundo per Christum educti, et Deo Patri reconciliati sunt, juvent,ut a reatu poenae temporalis, si quo forte adhuc teneantur obstricti, facilius liberentur. Quid praeterea s. Leo dicit? Accepisse justos, non dedisse coronas, et hoc nos quoque libentissime confitemur, neque enim merita, quibus praemia et coronae respondent, per indulgentias habere nos credimus. Quid postea idem Leo adjungit? Ex fidelium fortitudine nata esse exempla patientiae, non dona justitiae.Et hoc nihil verius, nam dona justitiae non potest dare, nisi qui justificat impium. Impium vero justificare non potest, nisi ille, *qui peccatum non fecit*, et cujus passio pretii fuit infiniti, *de cujus plenitudine nos omnes accepimus.*Solus ipse caput existens corporis Ecclesiae, suis omnibus membris gratiam comparavit. Neque ullus catholicorum docuit unquam per indulgentias acquiri dona justitiae, vel, quod est idem, quemquam ex impio justum fieri. Quid postremo s. Leo nos monet? Singulares aliorum mortes fuisse, neque quemquam alterius debitum suo fine solvisse; unum esse Christum, in quo omnes mortui, omnes sunt etiam suscitati. Id vero quis nostrum unquam negavit? Certe unusquisque dum moritur, debitum proprium solvit, quod in Adamo contraxit.*Solus Christus*,qui debitum moriendi non habuit, *pro omnibus mortuus est, ut mortem moriendo destrueret, et vitam resurgendo repararet.* Neque ista inter se pugnant, quod per Christi mortem a debito mortis liberati sumus, et tamen unusquisque nostrum moriendo debitum solvat, quod in Adamo contraxit.Siquidem mortis debitum non erat solum ut moreremur, sed ut in morte perpetuo maneremus.Christus autem, qui ut Apostolus ait 2. ad Timoth. 1. destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam et incorruptionem, id nobis morte sua contulit, ut licet ad tempus moriamur, tamen ad vitam revocati perpetuo cum ipso vivamus. Neque vero aliquid horum indulgentiis tribuimus, aut sanctorum mortibus,ut Calvinus credi voluit. Sed quemadmodum nos verissima esse fatemur omnia,quae s. Leo in epistola allegata posuit: sic ipse vicissim non negasset, si de his rebus disserendi illi se occasio obtulisset, sanctorum passiones aliis Ecclesiae membris applicari posse ad solum reatum poenae temporariae dissolvendum. Propositum enim s. Leoni in ea epist. fuit demonstrare necessitatem verae carnis in Christo adversum haeresim Eutychetis,quae paulo ante suborta fuerat. Itaque docet s. Leo, veram in Christo fuisse carnem, quoniam sine vera carne, vere mori non potuisset.Quod si Christus vere mortuus non esset, nos quoque redempti ac reconciliati Deo non essemus, cum nullius alterius hominis, quamvis innocentis et sancti, propitiatio mundi esse potuerit. Haec est s. Leonis ratiocinatio, quae solidissima est, si agatur, ut vere agitur, de redemptione a captivitate diaboli, de propitiatione

peccati lethalis, et de satisfactione pro reatu, ac debito mortis aeternae. At si quis contendat, eandem ratiocinationem extendere ad satisfactionem pro reatu poenae temporariae, nihil efficiet, et contra ipsum Leonem disputabit, qui serm. 1. de jejunio decimi mensis, in epist. 79. ad Nicetam, et 91. ad Theodorum, et 92. ad Rusticum saepe repetit, per opera bona satisfieri Deo, poenas peccatorum redimi, placari Deum etc. et quemadmodum non negat s. Leo, immo vero palam affirmat, posse unumquemque suis operibus satisfacere Deo pro reatu poenae temporalis, quamvis solius Christi mors reconciliatio fuerit mundi: sic etiam non negaret propter vinculum charitatis, et sanctorum communionem, posse unius satisfactionem alteri applicari pro solutione reatus poenae temporalis, atque hoc solum est, quod per indulgentias fieri catholici docent. Nunc ad s. Augustini testimonia eadem responsio dari potest; loquitur enim s. Augustinus, ut verba ipsa clamant, de remissione peccatorum, quam in justificatione accipimus, cum ad gratiam Dei sine ullis nostris bonis meritis pervenimus; quam remissionem (ut saepe jam diximus) nemo catholicorum ab indulgentiis, vel a sanctis expectat, sed omnes in unum Christum integre referunt. Quid igitur jam habet Calvinus? Optima testimonia protulit, sed nihil nisi aërem verberavit.

CAPUT V.

Refelluntur ea, quae Calvinus habet cap. 9. Instit. num. 41. et 42.

Pergit Calvinus, et sectione 41. refellere conatur rationem catholicorum, qua thesaurum indulgentiarum ab illis astrui dicit. Proponit autem eam rationem his verbis. *Agnoscant, an non haec sint sua placita: Martyres plus morte sua praestitisse Deo, ac meritos esse, quam sibi opus esset: tantamque illis meritorum largitatem superfuisse, quae in alios redundaret. Ne igitur supervacuum sit tantum bonum, commisceri eorum sanguinem sanguini Christi, et ex utroque thesaurum Ecclesiae confici ad remissionem et satisfactionem peccatorum. Atque ita accipiendum quod ait Paulus Coloss. 1. Suppleo in corpore meo ea quae desunt passionum Christi pro corpore ejus, quod est Ecclesia.* Haec ille. Qui non omnino fideliter rationem catholicorum proposuit, ut plane negare possimus illa nostra esse placita. Neque enim docemus, martyres morte sua plus Deo praestitisse, quam sibi opus esset absolute: sed quam sibi opus esset ad satisfactionem pro reatu poenae temporalis. Quod quidem adeo verum est, ut caecus sit oporteat, qui id non videat. Certe Joannes Baptista tam innocenter vitam duxerat, ut nullo modo ad expianda peccata sua passionis et mortis illius acerbitate indigeret. Proinde plus Deo praestitit morte sua, quam sibi ad peccata expianda opus esset. Quod idem de apostolis, multisque aliis martyribus dici potest. Nam si peccatorum etiam maximorum et plurimorum reatus unica martyris passione purgatur, pro quibus alioqui diu in igne poena luenda fuerat, ut s. Cyprianus scribit lib. 2. epist. 4. ad Anonianum, profecto qui levium, et paucorum delictorum est reus, et tamen pro Christo, post varia tormenta vitam ponit: morte sua plus Deo praestat quam sibi ad reatum poenae temporariae peccatis suis debitae dissolvendum opus esset. Praeterea quod Calvinus addit, nos dicere, sanctos plus esse meritos apud Deum, quam sibi necesse esset, et meritorum largitatem ita illis superfuisse, ut in alios redundaret: non agnoscimus, ut nostra placita, sed ut ipsius commenta. Nos enim, ut concedimus, satisfactiones multis sanctorum superfuisse, quod modo satis evidenter ostendimus: ita negamus superfuisse merita, vel ipsa merita in alios redundare. De qua re in lib. priore satis multa diximus. Sed facile ignoscimus Calvino, quod vel ob imperitiam, vel ob negligentiam, vel etiam ut caussam catholicorum odiosam redderet, non fideliter nostra proposuit. Illud videamus, an qui non integre fundamentum indulgentiarum retulit, illud saltem solide refutaverit. Sic igitur pergit loco notato. *Quid hoc est, nisi Christo nomen relinquere, caeterum vulgarem sanctulum facere, qui in turba vix dignoscatur? Unum, unum illum praedicari decebat, unum proponi, unum nominari, unum respici, cum de obtinenda peccatorum remissione, expiatione, sanctificatione agitur.*

At non ita est; non vulgaris sanctulus, sed sanctus sanctorum ex thesauro indulgentiarum Christus agnoscitur. Non enim sanctorum passiones Christi passionibus miscentur in thesauro, quod Christi passiones per se non sufficiant, sed ut ostendatur excellentia passionum Christi, quae non solum expiare queunt reatus peccatorum, sed etiam aliis vim expiandi communicare. Itaque, ita miscentur in thesauro passionibus Christi passiones sanctorum, ut Christi passiones omnem culpam, originalem et actualem, lethalem et venialem et omnem poenam sempiternam et temporariam expiare valeant, idque totum per se; etiamsi nullae admiscerentur passiones sanctorum, quae sanctorum passiones sine Christi passionibus nihil possunt, et cum Christi passionibus solas poenas temporarias expiare possunt. Non igitur unum de turba, sed regem martyrum et sanctorum omnium Christum facimus, illumque unum, ut simpliciter et absolute redemptorem, propitiatorem et Salvatorem praedicamus, nominamus, proponimus, atque respicimus. Quod si solum nomen Christo relinquit, qui sanctos quoquomodo illi adjungit, quid respondebimus Apostolo, qui se Christi adjutorem facit 1. Cor. 3. et Salvatoris officium sibi vendicat 1. Cor. 9. et illuminatorem omnium hominum se dicit Ephes. 3. an ignorabat Apostolus, Christum non agere humano adjutorio, et ipsum solum esse Salvatorem omnium hominum; et ipsum eundem, et solum esse lucem veram, *quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum?* An volebat Christum, vulgarem sanctulum facere, ut in turba vix dignosceretur? Quemadmodum igitur Apostolus dum sibi officium adjuvandi Christum, salvandique et illuminandi homines desumit, nullam Christo facit injuriam, quia Christus ipse Paulum

sibi adjutorem esse voluit, dignatione, non necessitate: et si Christus et Paulus salvant et illuminant homines, Paulus a Christo virtutem salvandi et illuminandi, non Christus a Paulo; sic etiam dum nos sanctis tribuimus officium satisfaciendi pro poenis temporalibus aliorum, non facimus Christo injuriam, quoniam, ut dictum est, virtutem satisfaciendi ab ipso Christo sancti accipiunt, non absolute, et simpliciter, sed pro modulo sibi communicato. Addit postremo Calvinus in eadem sectione.

Sed audiamus eorum entymemata. Ne sine fructu effusus sit sanguis martyrum, in commune Ecclesiae lucrum conferatur. Ita ne? an vero nullus erat fructus, glorificare Deum per mortem? veritati ejus suo sanguine subscribere? testificari praesentis vitae contemptu meliorem se vitam quaerere? fidem Ecclesiae sua constantia confirmare, hostium autem pertinaciam frangere.

At nos talia entymemata numquam fecimus, neque est difficile conficta a se argumenta dissolvere. Extant libri permulti catholicorum, ubi de indulgentiis accurate disseritur, et in nullo eorum invenietur, passiones sanctorum sine fructu futuras, si in thesauro non reponantur. Id solum dicunt, passiones sanctorum non absolute, sed ut satisfactorias sine fructu futuras, si neque illis ipsi egeant, neque aliis applicentur; quamvis alioqui multis aliis nominibus gloriosas Deo, honorificas ipsis, et utiles Ecclesiae fuisse non dubium sit.

Porro ad testimonium Apostoli ex epist. ad Coloss. cap. 1. quod Calvinus a catholicis adferri dixit, respondet in sectione sequenti, quae est quadragesima secunda: ac multis verbis docet Apostoli verba: *Suppleo quae desunt passionibus Christi etc.* non significare Christi passionibus aliquid defuisse ad vim satisfaciendi pro peccatis, sed Christi membra, nempe fideles omnes exerceri oportere variis afflictionibus, idque pro Ecclesia, idest, pro Ecclesiae aedificatione et profectu. Sed quamvis hic sensus, quem Calvinus amplectitur, sit etiam a multis ex nostris observatus et approbatus: tamen nos in libro superiore ostendimus, praeter eum sensum, posse apostolica illa verba commode recipere alios sensus; atque eum praesertim, qui ad thesaurum indulgentiarum stabiliendum confert, quem quidem sensum sibi non probari Calvinus significat, sed eum refellere solido aliquo argumento nec potuit, nec tentavit.

CAPUT VI.

Respondetur ad ea, quae Calvinus profert cap. 9. Instit. num. 43.

Postremam objectionem Calvinus in sectione, sive numero 43. petit a comparatione indulgentiarum cum evangelio. Sic autem loquitur. *Quis docuit papam plumbo et membranae gratiam Jesu Christi includere, quam Dominus verbo evangelii dispensari voluit? Sane aut mendax Dei evangelium esse oportet, aut mendaces indulgentias. Nam evangelio Christum cum omni affluentia bonorum coelestium, cum omnibus suis meritis, omni sua justitia, sapientia, gratia, nulla exceptione nobis offerri, testis est Paulus, qui 2. Corinth. 5. dicit depositum esse apud ministros verbum reconciliationis, quo hac legationis forma fungantur seu Christo per ipsos hortante, obsecramus reconciliamini Deo. Eum qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fecit, ut efficeremur justitia Dei in illo. Contra, hi indulgentiae demensum aliquod gratiae, ex armario papae reclusum, plumbo et membranae, loco etiam affigunt, a verbo Dei avellunt.* Haec omnia per partes sigillatim refellenda sunt, ne queratur Calvinus, aliquid a nobis temere praetermissum. Quod igitur reprehendit, gratiam Dei plumbo et membranae includi, respondeo: non aliter a pontifice maximo gratiam Dei plumbo et membranae aliquando includi, quam apostoli et prophetae literis et chartae mysteria salutis incluserint. Nam quemadmodum scripta apostolorum et prophetarum signa quaedam sunt rerum coelestium, quae nobis vel revelantur, vel promittuntur, vel dantur: sic etiam literae pontificiae suis legitimis sigillis munitae, signa sunt remissionis, quam pontifex, pro potestate a Deo accepta, concedit iis, qui ea, quae ab ipso praecipiuntur, impleverint. At non hoc inquies, reprehendit Calvinus, quod remissio aliquomodo plumbo et membranae, ut instrumentis quibusdam includatur, sed quod literis ea remissio includatur, quam Dominus verbo evangelii dispensari voluit. Quaero igitur a Calvino, an existimet verbo evangelii solum voce prolato, an etiam scripto gratiam illam remissionis dispensari posse? Certe si velit sibi constare, concedere debet, verbo evangelii non solum per sermonem, sed etiam per scripturam dispensari. Ipse enim tum alibi saepe, tum in hoc loco docet remissionem peccatorum per exhortationem, sive concionem fieri, ideo enim allegat verba illa: *Posuit in nobis verbum reconciliationis, tamquam Deo exhortante per nos, obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.* At exhortatio et concio non solum verbo, sed etiam scripto fieri potest. Ipse enim Apostolus cum illa dicebat, quae Calvinus citat per epistolam scriptam Corinthiis praedicabat, et ipse idem tot exhortationes, et quidem gravissimas fecit, quot epistolas scripsit. Unde Thessalonicensibus dicebat: *Ne terreamini, neque per sermonem, neque per epistolam tamquam per nos missam, quasi instet dies Domini etc.* Itaque, quo modo potest remissio annunciari verbo, ita potest annunciari scripto, ac per hoc potest literis et membranae includi. Atque haec dicta sunt a nobis, ut ex principiis propriis Calvinum refelleremus. Nos enim non credimus, verbum reconciliationis nihil esse aliud nisi concionem, neque existimamus (ut Calviniani somniant) potestatem remittendi vel retinendi peccata ad concionem esse referendam. Scimus enim conciones fieri ad fideles et infideles, justos et peccatores, poenitentes et impoenitentes: peccata autem non remitti, nisi fidelibus peccatoribus, poenitentibus. De qua re satis multa dicta sunt a nobis in lib. de Poenitentia. Neque admittimus remissionem peccatorum sacramentalem debere, aut posse plumbo et membranae includi, sed tantum

eam remissionem, quae fieri potest extra sacramentum, qualis est absolutio a censuris ecclesiasticis, et absolutio a reatu poenae temporalis, quae datur per indulgentias. Neque hoc est, gratiam Dei plumbo et membranae proprie includi, ut Calvinus dicit, sed est voluntatem ejus, qui potestatem habet indulgentias largiendi, declarari literis, sigillo munitis, ut solent alia multa declarari, quae a voluntate principis dependent.

Jam vero quod Calvinus adjungit, aut mendax esse Dei evangelium, aut mendaces indulgentias, non integram partitionem continet, deest enim tertium membrum, aut Calvinus nescit quid loquatur; evangelium enim non dicit, ut Calvinus interpretatur, in omni reconciliatione nobis offerri Christum cum omni affluentia coelestium bonorum, ita ut semper remittatur omnis reatus culpae et poenae tam sempiternae, quam temporariae. Si enim evangelium hoc doceret, pugnaret utique cum indulgentiis; et quia mendax evangelium esse non potest, id plane sequeretur, ut mendaces essent indulgentiae. At evangelium dicit quidem in prima reconciliatione, quae fit in Baptismo, hominem renovari et renasci, Joan. 3. et Tit. 3. Christo commori, et consepeliri, et resurgere in novam creaturam, Rom. 6. ac proinde nihil expiandum remanere, neque egere hujusmodi homines ulla alia indulgentia, si forte continuo post Baptismum eos de hac vita migrare contigerit. Caeterum in secunda reconciliatione, quae fit per sacramentum Poenitentiae, evangelium dicit, Christum offerri poenitenti cum affluentia quidem coelestium bonorum, sed non tanta, ut continuo remittatur omnis reatus culpae et poenae, sed ut post remissam omnem culpam et poenam sempiternam, remaneat poenitentia et satisfactio peragenda pro temporaria poena explenda; non enim reconciliatio haec secunda, est regeneratio et renovatio, sed est quasi medicinalis curatio et Baptismus quidam laboriosus, et secunda tabula post naufragium, ut sancti Patres passim docent, quos citavimus in libris de Poenitentia. Quare cum in secunda reconciliatione secundum evangelium relinquatur saepenumero reatus aliquis poenae temporalis expiandus, locum suum habere possunt indulgentiae, neque cum evangelio ulla ratione pugnant. Sed videamus, quomodo probaverit Calvinus, evangelium in omni reconciliatione offerre nobis Christum cum omni affluentia coelestium bonorum, ita ut semper tam copiose merita ejus applicentur, ut nihil omnino remaneat expiandum. Certe nihil attulit, nisi testimonium apostolicum 2. Cor. 5. *Posuit in nobis verbum reconciliationis etc.* At in eo testimonio nulla fit mentio totius affluentiae coelestium bonorum, neque applicationis omnium meritorum Christi: sed solum ex eo loco habemus, eos reconciliari Deo per ministerium servorum Dei, qui ab illo potestatem habent, quique legatione funguntur pro Christo, et per quos Deus nos exhortatur, ut reconciliemur. Quandoquidem Christus, qui peccatum non fecit, factus est pro nobis peccatum, idest, victima salutaris ad expianda peccata, ut nos efficiamur justitia Dei in illo, idest, per ipsum vere, proprieque justificemur. Sed quam late pateat ea reconciliatio et an semper relaxet omnem culpam et poenam, an aliquando solam culpam et poenam aeternam, Apostolus non dicit, et ex aliis locis tum Scripturae, tum Patrum satis aperte colligimus, post remissam culpam, restare poenae temporalis reatum, vel propriis laboribus solvendum, vel per indulgentias condonandum. Non igitur evangelium est mendax, neque mendaces sunt indulgentiae, sed Calvinus evangelium mendaciter allegavit.

Pergit in eadem sectione Calvinus, ac docet, unde origo indulgentiarum fluxerit. *Si quis*, inquit, *originem requirat, hinc videtur hic abusus emanasse, quod cum injungerentur olim severiores satisfactiones poenitentibus, quam ut ab omnibus fieri possent, qui poenitentia sibi imposita gravari se ultra modum sentiebant; petebant ab Ecclesia relaxationem. Remissio quae talibus fiebat, indulgentia vocabatur. Ubi autem satisfactiones ad Deum transtulerunt, ac compensationes esse dixerunt, quibus se redimant homines a judicio Dei, simul etiam indulgentias eo traxerunt, ut essent expiatoria remedia, quae nos poenis meritis liberent. Illas vero quas retulimus blasphemias, tanta impudentia confinxerunt, ut nullum praetextum habere queant.*

In his verbis tria quaedam Calvinus affirmat, quae nullo testimonio, nulla ratione probare potuit. Neque enim ex historia antiquitatis, sed ex Lutheri somniis hausit quaecumque hoc loco effutiit. Primum igitur, ait, injungi solitas olim severiores satisfactiones, quam ut ab omnibus fieri possent, et relaxationem eorum, qui supra modum gravati erant, indulgentiam esse nominatam. Quaero, ubi hoc legerit, ubi didicerit, mirum silentium. Nos contra legimus in antiquis conciliis, indulgentias concedi solitas non iis, qui se supra modum gravatos dicerent, sed qui poenitentiam injunctam aliquanto tempore studiose, libenterque peregerant. Concilium ancyranum can. 4. alias 5. *Penes episcopum*, inquit, *erit potestas modum conversationis eorum (poenitentium) probare, vel humanius erga eos agere, vel amplius tempus adjicere. Ante omnia vero praecedens eorum vita, et posterior inquiratur, et ita eis impertiatur humanitas.* Et clarius cap. 22. *Modus poenitentiae in episcoporum sit arbitrio, ut secundum conversationem poenitentium, possint et extendere tardantibus, et minuere studiose festinantibus.* Concilium nicaenum I. canon. 11. alias 12. cum poenitentiam lapsis praescripsisset annorum tredecim, addit: *Ab omnibus vero illud praecipue observetur, ut animus eorum, et fructus poenitentiae attendatur. Quicumque enim cum omni timore et lachrymis perseverantibus, et operibus bonis conversationem suam non verbis solis, sed opere, ei veritate demonstrant, cum tempus statutum etiam ab iis fuerit impletum, nimirum primi triennii, quo inter audientes futuri erant, et orationibus jam coeperint communicare, licebit episcopo humanius circa eos aliquid cogitare (idest, minuere aliquid de reliquis decem annis) qui vero indifferenter habuerint lapsum, et sufficere sibi quod Ecclesiam introierint arbitrantur, isti omni modo tempora statuta complebunt.* Ubi clarissi-

me vides indulgentiam dari diligentibus, negari negligentibus. Neque solum non est verum, quod Calvinus dicit, sed nec est ullo modo verisimile. Nam nec sancti illi Patres satisfactionea injunxissent severiores, quam par esset: nec si forte aliquis supra modum gravatus fuisset, illum per indulgentiam, sed per justitiam ab illo onere sublevassent. Quae enim indulgentia est, demere onus injuste impositum? Deinde affirmat idem Calvinus, satisfactiones illas poenitentiarias postea ad Deum fuisse translatas, et inde factum esse, ut indulgentiae crederentur esse remedia expiatoria, quae nos a poenis meritis liberent. Hic etiam quaerimus, ut ostendant Calviniani, quando satisfactiones poenitentiariae non pertinuerint ad expiandas poenas judicio Dei debitas, nos enim legimus in antiquissimis Patribus, per satisfactiones illas placari Deum, propitiari Deum, satisfieri Deo. Multa citavimus in libris de Poenitentia, nonnulla etiam in libro superiore. Nunc unius Cypriani testimonio contentus ero. Is igitur in serm. de lapsis exhortans ad poenitentiae opera illos, qui jam resipuerant, et poenitentiam agere coeperant, sed intercessione martyrum cupiebant sibi condonari reliquam poenitentiam, inter alia sic loquitur: *Poenitentia crimine minor non sit. Putas ne tu Dominum cito posse placari, quem verbis perfidis abnuisti, cui patrimonium praeponere maluisti, cujus templum sacrilega contagione maculasti?* Et infra: *Poenitenti, operanti, roganti potest clementer ignoscere, potest in acceptum referre quicquid pro talibus et petierint martyres, et fecerint sacerdotes. Vel si quis plus eum (Deum videlicet) suis satisfactionibus moverit, si ejus iram, si indignantis offensam justa deprecatione placaverit, dat ille et arma rursum, quibus victus armetur.* Et infra: *Qui sic Deo satisfecerit, qui poenitentiae facti sui, qui pudore delicti plus et virtutis, et fidei de ipso lapsus sui dolore conceperit, exauditus et adjutus a Domino, quem contristaverat nuper, laetam faciet Ecclesiam, nec jam solam Dei veniam merebitur, sed coronam.* Ex his habemus; non semel, sed bis, terve repetitum, per labores poenitentiae satisfieri Deo, et placari Deum: non igitur novum est, ut Calvinus videri volebat, satisfactiones ad Deum referri. Sed quoniam radix totius Lutherani et Calviniani erroris in eo posita est, quod negant, post remissam culpam, remanere poenae temporalis reatum expiandum in hac vita, vel in alia, adducam aliud Cypriani testimonium, quo manifeste docetur, etiam post hanc vitam remanere ejusmodi reatum. Sic igitur loquitur in epistol. 2. lib. 4. conferens gloriam martyrii, quo reatus omnis continuo purgatur et tollitur, cum aliis generibus mortis, quae non habent eam vim; *Aliud*, inquit, *est ad veniam stare, aliud ad gloriam pervenire, aliud, missum in carcerem, non exire inde, donec reddat novissimum quadrantem, aliud statim fidei, et virtutis accipere mercedem; aliud pro peccatis longo tempore cruciatum emendari et purgari diu in igne, aliud peccata omnia passione purgasse.* Haec ille, quae si a Calvino animadversa et credita fuissent, numquam negasset, post remissam culpam manere debitum luendae poenae, ac per hoc satisfactionem esse necessariam, et indulgentias, quae satisfactionem condonant, liberare a meritis poenis.

Ultimo loco Calvinus dicit, nullo praetextu excusari posse blasphemias supra recitatas de satisfactionibus sanctorum martyrum, quae cum Christi satisfactionibus misceantur. Sed nos contra existimamus, nullo praetextu excusari posse Calvini temeritatem, qui propter aliqua testimonia perperam intellecta (ut supra demonstravimus) totam Ecclesiam reprehendit, et tam perverso judicio de his rebus censet, ut blasphemias vocet, quae revera gloriam Dei continent maximam, nisi forte credendum sit, Christum eum honorem invidere martyribus, quem ipse illis contulit. Sed de his satis, neque enim verbis, sed rationibus dimicare proposui.

CAPUT VII.

Refelluntur objectiones Tilmanni Heshusii.

Tilmannus Heshusius in libro, quem inscripsit de sexcentis erroribus Pontificiorum, cum multo justius inscribi possit de sexcentis mendaciis Lutheranorum tit. 32. qui est de indulgentiis, contendit, indulgentias quadruplici nomine exterminandas esse, quod labefactent, ut ipse loquitur, quatuor praecipua capita doctrinae coelestis, videlicet de officio et merito Jesu Christi, de vera poenitentia, de sola fide justificante et de potestate clavium. Tam autem frigide et insulse probat quae dicit, ut nullo negotio refelli possit.

Quod enim ad primum caput attinet, ponit hoc principium, *Christus sanguine suo expiavit peccata mundi.* Idque probat ex illis verbis. *Hic est sanguis novi Testamenti, qui pro vobis effundetur in remissionem peccatorum*, Matth. 26. Item ex illis: *Filius hominis venit in hunc mundum non ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemptionem*, graece λύτρον *pro multis.* Matth. 20. Item ex illis. *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris etc.* 1. Joan. 2. Item ex illis: *In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius*, ad Ephes. 1. Item ex illis, *Deus posuit in eo iniquitates omnium nostrum*, Isai. 53. Denique ex illis: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*, Joan. 1. Ex his testimoniis nude recitatis, concludit his verbis: *Cum ergo tam caro pretio redempti, et Patri reconciliati simus, quae est illa impudentia et contumelia in filium Dei, quod impostor ille promittit pro numerata pecunia remissionem, et meritarum poenarum indulgentiam? et cum Christus satisfecerit Patri pro totius mundi peccatis, blasphemum est mendacium, quod fingunt Pontificii, oportere fideles pro suis peccatis satisfacere. Sublato errore de satisfactione, sponte evanescit figmentum de indulgentiis.* Haec est prima Heshusii demonstratio, idest, antiqua Lutheranorum cantilena, millies a catholicis refutata. Fatemur enim Christum pro nobis, et pro toto mundo integre, immo plenissime Deo Patri satisfecisse, ut Scripturae allegatae, aliaeque permultae nos docent. Sed negamus, inde sequi, non debere fideles pro suis peccatis, idest, pro reatu poenae

temporalis expiando Domino satisfacere. Sicut etiam fatemur, Christum nobis gratiam et gloriam sanguine suo acquisivisse ac promeruisse: et tamen debemus gratiam per fidem, et sacramenta quaerere,et gloriam quasi palmam et bravium certando et currendo promereri: Apostolus enim omnibus dicit, *Sic currite, ut comprehendatis*. 1. Cor. 9.et de se: *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi, ideoque reposita est mihi corona justitiae* 1. Timoth. 4. Ratio autem horum omnium est, quoniam pretium redemptionis et satisfactionis a Christo persolutum, non prodest nisi iis, quibus per certa media, sive instrumenta applicatur, quod etiam adversarii confitentur, et si negarent, nullam caussam reddere possent, cur pagani, Mahumethani, Judaei, caeterique infideles pereant, cum Christus pro toto mundo satisfecerit, et omnibus hominibus gratiam et gloriam promeruerit. Itaque praeter illud principium, quod Heshusius ponit, Christum satisfecisse pro peccatis nostris, ponendum est hoc aliud, eam satisfactionem nemini prodesse, nisi per certa media et instrumenta applicetur,et tum remanet controversia, quae sint illa media, quam controversiam Heshusius hoc loco non attigit, et ideo nihil omnino suis clamoribus efficit. Nos enim existimamus pretium sanguinis Christi iis, qui ab infidelitate primum convertuntur, applicari per fidem et Baptismum; iis autem, qui post Baptismum ad peccata redeunt,et rursum a peccatis convertuntur ad Deum,applicari per sacramentum poenitentiae,cujus partes sunt contritio, confessio,satisfactio. Heshusius contra, existimant, sola fide applicari,vel certe per fidem et Baptismum. Sed nihil horum probat, nec probare potest. Pleni sunt enim libri tum prophetarum et apostolorum,tum etiam ss.Patrum testimoniis pro satisfactione, quam Deus post remissam culpam a nobis requirit. Et quemadmodum non est contumelia, vel blasphemia in Christum, dicere, pretium sanguinis ejus non prodesse infidelibus, nisi per fidem et Baptismum illis applicetur: ita non est contumelia, vel blasphemia dicere fidelibus, poenitentibus non prodesse, nisi per sacramentum Poenitentiae,ac per hoc per contritionem, confessionem et satisfactionem applicetur. Admissa autem necessitate satisfactionis, dogma de indulgentiis facillime constituitur. Nam sicut pretium sanguinis Christi non prodest ad remissionem culpae et poenae sempiternae, nisi per fidem et sacramentum applicetur: ita sine ulla Christi contumelia dici potest, idem pretium non semper prodesse ad remissionem totius poenae temporalis, nisi per opera poenitentiae,vel per indulgentias applicetur. Quod autem diximus, per opera poenitentiae, idest, per nostram satisfactionem, pretium sanguinis Domini, idest, ejus satisfactionem nobis applicari, non sic intelligimus, quasi nostra satisfactio non sit veri nominis satisfactio. Nam et vera satisfactio est, ut in lib. 4. de Poenitentia demonstravimus, et simul tamen cum ea, et per eam Christi satisfactio nobis applicatur. Neque nostra satisfactio Christi satisfactioni adjungitur, quod illa per se non sufficeret: sed quia voluit ipse nobis etiam gratiam satisfaciendi tribuere, ut efficacia sanguinis ipsius magis splendesceret, dum non solum ipse satisfaceret, sed etiam membris suis virtutem satisfaciendi communicaret.

Porro quod addit Heshusius, pontificem pro numerata pecunia peccata remittere, atque indulgentiam dare, mera calumnia est. Neque enim pontifices pecunias ullas pro indulgentiis exigunt,sed jubent eos,qui indulgentias consequi cupiunt,orare, jejunare, eleemosynas facere,vel in commune pauperibus,vel in certum aliquod pium opus,ut in basilicae aedificationem, sed illud est frequentius,et hoc tempore solum in usu, ut eleemosynae pauperibus in communi erogari jubeantur.

CAPUT VIII.

Refelluntur aliae objectiones ejusdem Tilmanni Heshusii.

Venio ad secundum caput argumenti Heshusiani. Sic igitur ille pergit: *Obscurant*, inquit, *Pontificii necessariam doctrinam de poenitentia commento indulgentiarum. Cum enim docent homines pro suis peccatis vel in hac, vel in futura vita satisfacere, aut etiam impositas satisfactiones pecunia redimere posse, extenuant peccati magnitudinem, parvi faciunt judicium Dei adversus peccatum, instillant animis hominum securitatem, atque ita verae contritionis fundamenta evertunt.* Haec ille, qui sine dubio aliquid diceret, si nos diceremus, pro culpa et poena sempiterna, posse a nobis Domino satisfieri. Id vero non dicimus, atque ea de caussa theologi nostri disputant, necessariam fuisse incarnationem Filii Dei, quoniam tanta est magnitudo peccati, ut non potuerit ulla pura creatura ex rigore justitiae pro peccatis hominum satisfacere Deo. Id igitur solum docemus, post culpam remissam posse hominem justificatum per gratiam Dei, satisfacere Deo pro reatu poenae temporalis tantum:quod non solum non extenuat, sed etiam amplificat mirum in modum tum peccati magnitudinem, tum judicium Dei adversus peccatum. Quis enim non miretur divini judicii severitatem, et ipsius peccati molem, si cogitet Deum ab ipsis etiam filiis suis et amicis, Christi sanguine justificatis, et reconciliatis adhuc repetere poenas pro delictis, vel in hac vita, vel in futura? Sed qui sunt, qui nobis objiciunt, quod peccati gravitatem extenuemus, et judicium Dei parvi faciamus? Nempe Lutherani, qui usque adeo peccatum extenuant, judiciaque Dei contemnunt, ut nihil ad expianda peccata exigi arbitrentur, nisi ut credant ea sibi a Deo non imputari. Utri igitur magis peccatum extenuant, et Dei judicia parvipendunt; catholici, qui praeter fidem, contritionem, confessionem et satisfactionem necessariam esse docent ad peccata purganda; an Lutherani, qui sola fide, sine ullo poenitentiae labore purgari peccata contendunt? Simile est, quod de securitate addit Heshusius. Nam si Catholici dicerent, per satisfactionem vel indulgentias homines reddi securos de salute aeterna, etiamsi contritionem de peccatis nullam habeant, neque a peccatis ad Deum converti velint, rectissi-

me diceret Heshusius, per inanem istam securitatem everti fundamenta contritionis et poenitentiae. At non hoc dicimus, sed cum b. Augustino in lib. 21. de Civit. Dei cap. 27. inter errores perniciosissimos numeramus sententiam illorum, qui dicebant, eleemosynas et similia bona opera sine vera conversione et poenitentia sufficere ad salutem, et verbis disertis omnes theologi nostri tradunt, satisfactionem et indulgentias non prodesse nisi iis, qui per veram contritionem et reconciliationem justificati in gratiam a Deo recepti sunt. Neque etiam tunc securitatem salutis pollicemur per indulgentiam, nisi sub conditione, si videlicet adsit auctoritas in concedente, gratiae status in suscipiente, et pietas atque rationabilitas, ut sic loquamur, in caussa. Absolute autem spem bonam et fiduciam pollicemur, juxta illud Apostoli 1.Timoth. 3. *Qui bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent, et multam fiduciam in fide,quae est in Christo Jesu.* Est autem valde mirum, quod Heshusius securitatem nobis objiciat, cum alioqui nos ut plurimum reprehendant Lutherani,quod dubitationem, et metum persuadeamus nostris, cum ipsi contra doceant suos, ut certissime credant, se justos esse et salvos fore, atque hanc ipsam fidem de propria justitia, fidem justificantem et catholicam esse velint.

Superest tertium caput argumenti Heshusii,quod his verbis ipse persequitur: *Sepeliunt quoque doctrinam*, inquit, *de fide, seu fiducia in mediatorem Jesum Christum, si enim remissio poenarum pecunia emi potest, non est necesse credere in filium Dei Jesum Christum.At tota Scriptura clamat:qui non credit in Filium,vitam non videbit, sed ira Dei manet super eum. Joan.* 3.

Haec videlicet est illa insolubilis demonstratio, ob quam ita se jactat et triumphat Heshusius. Et quidem doctrinam de vera fide et fiducia in Christum non solum non sepeliunt, sed etiam enitescere, atque eminere faciunt indulgentiae. Siquidem fundamentum habent in thesauro meritorum Christi, et non prosunt nisi veris fidelibus, et per fidem veram ac vivam justificatis. Quare absurda et inepta est illa consequentia, per indulgentias, vel per opera satisfactoria, quales sunt eleemosynae pecuniariae, redimuntur peccata ab iis, qui credunt in Christum, et meritis ipsius ac satisfactione nituntur, igitur non est necesse credere in Christum Filium Dei. Fateor tamen per satisfactiones et indulgentias vere sepeliri doctrinam de sola fide, seu fiducia justificante. Quam fidem, seu fiduciam inanem et falsam, et non tam justificantem quam sub spe justificationis animas deludentem ac seducentem esse, alibi demonstravimus. Quod autem Heshusius dicit, pecunia redimi poenarum remissionem ex catholicorum sententia, verum est in eo sensu, quo Daniel regem quendam admonuit, *Peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperum*, Daniel. 4. Nimirum existimamus, per eleemosynas, ut etiam per jejunia, aliaque pia opera, praesertim laboriosa et poenalia, remitti poenas temporales, quae remanent post culpam remissam, ut jam saepe dictum est.

Quartum caput argumenti, quo probandum erat per satisfactiones et indulgentias labefactari doctrinam de potestate clavium, Heshusius non adscripsit: An oblivione,an alia de caussa, incertum est. Sed hanc jacturam meliori compensatione resarcivit. Adjunxit enim aliquid adversus indulgentias pro defunctis. *Quod fingunt*, inquit, *indulgentias per modum suffragii valere pro mortuis, pugnat cum dicto Christi, Qui non credit in filium, jam judicatus est*, Joan. 3. Item: *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi,ut referat unusquisque ea, quae gessit in corpore, sive bonum, sive malum.* 2. Corinth. 5. Item: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur*, Apocal. 14. *Infelices ergo, et quibus nullae indulgentiae prosunt, qui in Domino non moriuntur. Sanctorum meritis confidere, blasphemum et contumeliosum est in Filium Dei.*

Mirabilis sane dialectica Heshusii, per quam sine medio termino quidlibet ex quolibet licet colligere. Qui non credit in Filium Dei jam judicatus est: Igitur indulgentiae per modum suffragii defunctis valere non possunt. Sanus ne est, an delirat, qui ita colligit? Fatemur indulgentias nullo modo prodesse iis, qui sine fide in Christum decesserunt, qui juxta verbum Domini judicati, idest, condemnati sunt. At non inde sequitur, non prodesse iis, qui cum fide, spe et charitate migrarunt,et adhuc tamen in locis purgatoriis degunt, de quibus sic loquitur s. Augustinus hom. 16. et lib. 50. Homiliarum.*Qui temporalibus poenis digna gesserunt, per ignem quendam purgatorium transibunt, de quo Apostolus inquit: Salvus erit, sic tamen quasi per ignem.* At inquit Hesusius, omnes stabimus ante tribunal Christi, ut referat unusquisque ea quae gessit in corpore, sive bonum, sive malum: non igitur mortuis aliquid prosunt indulgentiae aliave suffragia. Respondeo: Mortuos quidem ea tantum recipere, quae gesserunt in corpore, sed eos, qui in fide, spe et charitate usque ad finem perseverarunt, id egisse in corpore, ut post mortem suffragiis atque indulgentiis juvari possent. Contra autem eos,qui in peccatis lethalibus usque ad mortem permanserunt, id egisse in corpore,ut eis post neque indulgentiae, neque suffragia ulla prodessent. Sic enim loquitur s. Augustinus in enchir. cap. 109. *Neque negandum est, defunctorum animas pietate suorum viventium relevari, cum pro illis sacrificium mediatoris offertur, vel eleemosynae in Ecclesia fiunt.Sed eis haec prosunt, qui cum viverent, ut haec sibi prodesse possent, meruerunt. Est enim quidam vivendi modus,nec tam bonus, ut non requirat ista, nec tam malus, ut ei non prosint ista post mortem.* Et infra: *Non igitur ista, quae pro defunctis commendandis frequentat Ecclesia, illi apostolicae sunt adversa sententiae,qua dictum est; omnes astabimus ante tribunal Christi, ut referat unusquisque secundum ea, quae per corpus gessit, sive bonum,sive malum; quia etiam hoc meritum sibi quisque, cum in corpore viverent comparavit, ut ei possent ista prodesse, non enim omnibus prosunt, et quare non omnibus prosunt, nisi propter differentiam vitae, quam quisque gessit in corpore?* Haec ille. Ad locum autem Apocalypsis responde-

mus, eos, qui in Domino omni ex parte moriuntur, quales sunt martyres,quos eo loco praecipue Joannes apostolus consolatur, plane beatos esse, neque indulgentiis, aliisve suffragiis indigere, ac de his hunc locum exponunt s. Ambrosius, Haymo, Hansbertus et Richardus de s. Victore; eos autem qui nulla ex parte in Domino moriuntur, quales sunt homines perditi, qui sine gratia Dei et justificatione decedunt, infelices omnino ac miseros esse, neque indulgentias aliave ulla suffragia eis prodesse. Sed inter hos quidam sunt medii, ut paulo ante ex Augustino didicimus, qui partim in Domino, partim non in Domino moriuntur, in Domino quidem, quia cum fide, spe et charitate de hac vita discedunt, non in Domino, quia maculae veniales, vel reatus poenae temporalis illis adhaerent, ob quae purgatione, atque expiatione indigeant. Isti igitur nec tam perfecti sunt, ut continuo requiescant a laboribus suis, neque suffragiis Ecclesiae, vel indulgentiis opus habeant: nec tam sunt imperfecti, ut requiem a poenis et laboribus non expectent, vel ut indulgentiis et eleemosynis, aliisque suffragiis relevari non possint. Neque mirabitur, nos dicere aliquos mori partim in Domino, partim non in Domino, qui apud s. Augustinum lib. 3. ad Bonifacium cap. 3. legerit, homines eosdem propter gratiam Dei, quam habent, esse filios Dei propter peccata venialia quibus non carent,esse filios hujus saeculi. Illa denique Heshusii postrema conclusio, blasphemum et contumeliosum esse in Filium Dei, sanctorum meritis fidere, unde colligatur,omnino non video. Nam neque ex proximis superioribus verbis nascitur,neque ad rem propositam ullo modo facit. Sed jam dictum est, secundum novam Heshusii logicam, quidlibet ex quolibet colligi posse. Tantum autem abest, ut fidere sanctorum meritis, sit vel blasphemum, vel contumeliosum in Filium Dei, ut sit Filio Dei perhonorificum et gloriosum; Quid enim sunt sancti, nisi palmites fructuosi, ejus nobilissimae vitis, quae dicit in evangelio: *Ego sum vitis, et vos palmites?* et quoniam palmites omnem virtutem suam ex vite trahunt, certe omnis palmitum gloria in vitem redundat. Itaque cum sanctorum meritis confidimus, Christo confidimus, sine quo illi nihil facere possunt. Neque ita confidimus sanctorum meritis, ut ab illis gratiam vel gloriam expectemus, sed solum, ut saepe diximus, ut per eorum satisfactiones,nobis communicatas, a reatu poenae temporalis liberemur, vel eorum intercessione a Deo per Christum varia beneficia consequamur.

CAPUT IX.

Respondetur ad primum caput disputationis Martini Kemnitii de indulgentiis.

Martinus Kemnitius in 4. part. examinis concilii tridentini, discutiens decretum concilii de indulgentiis, quod habetur in ult. sess. longissimam, idest, verbosissimam more solito de indulgentiis disputationem instituit. Eam nos hoc loco refutare aggredimur, ac Deo bene juvante non magno negotio fraudes ejus et mendacia detegemus, et argumenta, si quae erunt alicujus momenti, breviter et dilucide refellemus. Sed illud initio lectorem admonitum volo, nolle me tempus terere in recitandis iis, quae Kemnitius,ut librum suum pleniorem faceret, ex libris catholicorum descripsit; quae plurima sunt, ut canones omnes poenitentiales, quos ex conciliis, ex Burchardo, et ex Gratiano in medium attulit, et alia id genus. Item nolle me repetere refutationem aliorum errorum Lutheranorum, qui passim a Kemnitio inculcantur,quamvis ad rem praesentem non faciant. Satis enim multa tum in libris aliorum catholicorum, tum etiam in nostris extant, unde errores illi plenissime confutentur. Denique nolle me verbis sine necessitate contendere, neque convicia et contumelias, quibus catholicos passim aspergit, referre et retorquere (quod longissimum esset) nisi aliquando nimia ejus impudentia nos cogat aliquid dicere. Igitur duo tantum in hac discussione Kemnitianae disputationis praefare mihi propositum est, ut notem quae falso Kemnitius nobis imponit, et argumentis ejus adversus indulgentias perspicue,solideque respondeam.

In primo capite disputationis suae Kemnitius, idest pag. 215. in editione Francofordiensi in octavo, statum quaestionis exponit, quid videlicet illud sit, quod nomine indulgentiae in hac disputatione accipiatur. Ubi multa sunt, quae perperam ab illo dicuntur, ut caussam catholicorum odiosam reddat. *Primum miratur cur tridentinum concilium,si pontificias indulgentias non prorsus damnare et abjicere volebat, non saltem earum mentionem sepelierit, vel approbationem suspenderit: cum toti orbi,atque adeo ipsis pontificiis notum sit (ut ipse loquitur) impudentem et impiam indulgentiarum nundinationem a multis doctis, et piis viris deploratam et reprehensam fuisse.* Sed non est cur miretur. Nam concilia Ecclesiae catholicae, quale tridentinum fuit, non solent dogmata quotannis mutare, ut Lutherani faciunt, neque circumferri omni vento doctrinae. Concilia vetera, lateranensia, lugdunensia, viennensia (ut supra ostendimus) indulgentias approbarunt,abusus, qui forte irrepserant, condemnarunt. Idem omnino tridentinum concilium fecit. Neque tribuendae sunt Ecclesiae catholicae, si quae irrepunt ex cupiditate pravorum hominum corruptelae in cultu religioso, praesertim cum non solum pii et docti viri, sed ipsa etiam concilia vigilent adversus ejusmodi corruptelas. Neque id Kemnitius ignorare potest,cum in hac ipsa disputatione pag. 332. referat decretum concilii lateranensis et pag. 345. decretum concilii viennensis adversus abusus, qui in indulgentiarum praedicatione admisceri coeperant, et ipse idem pag. 213. integre recitet decretum concilii tridentini, quo damnantur et prohibentur superstitiones et abusus omnes, et nominatim pravi quaestus, unde plurimorum in christiano populo abusuum caussa fluxit. At non sunt tollendi boni usus, ut destruantur abusus, neque specie reformationis Ecclesia funditus evertenda est,ut Lutherani et Calviniani facere moliuntur. Sed non mentitur,

qui ait: *Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, ut portae inferi non praevalebunt adversus eam*, Matth. 16.

Secundo idem Kemnitius pag. 218. dicit ex sententia caholicorum temporalem poenam, quae remanet luenda post remissam culpam in sacramento Poenitentiae, majorem esse, quam ut a quoquam hominum in hac vita exolvi possit. Sed hoc falso nobis imponit,neque ullum scriptorem catholicum inveniet, qui hoc dicat. Immo vero catholici theologi docent, non solum posse hominem justificatum satisfacere Deo pro debito poenae temporalis, sed etiam id posse ex condigno. Vide praeter caeteros, Dominicum a Soto in 4. sentent. dist. 19. q. 1. art.4. Porro falsa ista dogmata nobis Kemnitius adscribit, ut videamur super falsis fundamentis inniti,cum docemus in purgatorio poenas dari a spiritibus defunctorum, et tum in hac vita, tum in alia indulgentias locum habere.

Tertio ibidem Kemnitius dicit: Catholicos docere, divinam justitiam majores adhuc poenas erigere, quae in purgatorio luendae sint, etiamsi canonica poenitentia in hac vita plene exolvatur. Sed hoc etiam falso catholicis imponi certissimum est. Tunc enim solum majores poenas Deus exiget, quando poenitentia canonica injuncta est minor, quam par esset. Sed si injungatur aequalis,ut plane injungi potest, et ea plene exolvatur, nihil in purgatorio solvendum superesse omnes catholici docent, ut videre est apud s.Thomam, aliosque theologos in 4. dist. 20.

Quarto Kemnitius pag. 219. dicit, satisfactiones ex thesauro Ecclesiae per indulgentias applicari illis, qui eas vel pecunia, vel aliis operibus redimunt, atque hanc esse catholicorum doctrinam, et paulo infra, dicit, ea sententia catholicorum, indulgentias licitantibus et redimentibus dispensari. Sed hae merae sunt calumniae et imposturae; eleemosynas quidem,aliaque pia opera pontifex maximus solet injungere cum indulgentias tribuit,non tamen ut emantur indulgentiae (neque enim ea pecunia ad pontificem, sed ad pauperes pervenit); sed, ut exerceantur in operibus bonis Christi fideles, et ut aliorum liberalitate miserorum inopiae succurratur.

Quinto: In eadem pagina Kemnitius dicit,ex sententia catholicorum, thesaurum Ecclesiae constare ex operibus bonis sanctorum, quae ipsis ad promerendam et consequendam salutem necessaria non erant, quae vocantur opera supererogationis: item ex passionibus eorundem, quae ipsis ad propria delicta purganda opus non fuerunt. Sed ut hoc postremum de passionibus est verum, ita illud de operibus supererogationis est falsum. Neque enim ullus theologorum est, qui scripserit thesauro Ecclesiae contineri opera meritoria supererogationis. Illa enim opera, quamvis supererogationis fuerint, tamen suo praemio non caruerunt,atque ideo nulla ratio sinit, ut aliis applicari possint. Vocant quidem aliqui opera supererogationis passiones sanctorum, ut satisfactorias ipsis minime necessarias. Sed nos de re ipsa, non de nomine litigamus. Sed haec non sine caussa finguntur a Kemnitio. Scit enim Lutheranos valde odisse opera supererogationis, ut ipsum etiam vocabulum ferre non possint. Inde igitur existimavit, vel hoc ipso indulgentias fore invisas et execrandas, si ex operibus supererogationis sanctorum fluxisse dicerentur.

CAPUT X.

Respondetur ad secundum caput disputationis Kemnitii.

In secundo capite disputationis suae Kemnitius demonstrare conatur, indulgentias, ut a catholicis accipiuntur, non habere fundamentum in Scripturis,immo pugnare cum praecipuis capitibus doctrinae christianae. Primum igitur profert multa Scripturae testimonia, quibus probat,per Christum nobis peccata remitti. Sed haec non egent ulla solutione, cum non pugnent adversus indulgentias, neque a nobis negentur, et solum ad implendas paginas adferantur.

Secundo profert argumenta negantia, quod vides licet, Scripturae non dicant, quod nostris operibus possimus Deo satisfacere,quod sint aliquae poenae purgatorii, quod sit thesaurus aliquis operum supererogationis, quod soli Petro sint traditae claves regni coelorum , quod sacerdos absolvens debeat imponere poenitentias: et quod bullae indulgentiarum fieri debeant etc. Et addit adeo haec esse vera, ut Durandus, Antoninus, Roffensis et Sylvester fateantur, indulgentias non posse probari ex Scripturis, sed ex sola Ecclesiae romanae auctoritate. Sed hujus argumenti magna ex parte falsum est antecedens, et omnino mala consequentia. Falsum est, in Scripturis non haberi, quod operibus nostris possimus satisfacere Deo, cum scriptum sit Dan. 4. *Peccata tua eleemosynis redime*.Luc. 11. *Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis*. Prov. 16. *Misericordia et veritate redimitur iniquitas*. Falsum est, Scripturas nihil habere de poenis purgatorii, cum scriptum sit 1. Cor. 3. *Ipse autem salvus erit*, *sic tamen*, *quasi per ignem*, et Luc. 12. *Non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem*, et Matth. 12. *Qui dixerit verbum in Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc saeculo, neque in futuro*. Falsum est, nihil in Scripturis tradi de operibus supererogationis, quamvis, ut supra diximus, non pertineant haec opera ad indulgentias. Quid enim est, quod ait Dominus, Luc. 10. *Si quid supererogaveris, ego, cum rediero, reddam tibi?* Et nonne b. Paulus 1. Corinth. 9. testatur se potuisse victum quaerere ab his, quibus evangelizabat, ut apostoli caeteri quaerebant, et tamen maluisse propriis manibus laborare,quod fuit opus supererogationis interpretum omnium testimonio? Falsum est, in Scripturis nihil dici de clavibus soli Petro traditis cum disertis verbis Dominus dicat Matth. 16. *Beatus es Simon Bar-Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in coelis est, et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam.et portae inferi non praevalebunt adversus eam, et tibi dabo claves regni coelorum, et quodcumque*

solveris super terram, erit solutum et in coelis: et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in coelis. Falsum est in Scripturis non haberi sacerdotem absolventem debere imponere poenitentiam. Nam cum in Scripturis sacerdos fiat judex, qui debeat solvere vel ligare, remittere vel retinere peccata, certe etiam debet ita reos absolvere ut justitiae satisfiat, ac proinde solvere a culpa et ligare ad poenam pro modo culpae subeundam. Sed de his omnibus suis locis disseruimus. Quod ultimo dicebatur de bullis indulgentiarum, non habetur quidem in Scripturis in particulari, sed habetur in communi. Dum enim tribuitur pontifici maximo potestas ligandi et solvendi quicquid ligandum, solvendumve judicaverit, non dubium est, quin sit etiam eidem attributa potestas solvendi reatum poenae, remanentis post culpam remissam, et ea de re scribendi literas, quae bullae vocantur, quibus ea concessio contineatur. Sed etiam si nihil horum scriptum esset, non tamen sequeretur, indulgentias non niti nisi auctoritate Ecclesiae romanae, possent enim niti auctoritate divina, cognita per traditionem apostolorum, quo modo alia non pauca, et praeter caetera numerum librorum sacrorum ac praesertim evangeliorum, non ex aliqua Scriptura, sed ex traditione apostolica, et Ecclesiae auctoritate habemus. Neque enim Ecclesia usum indulgentiarum concedendarum per se excogitavit, sed a majoribus accepit, cujus rei signum est, quod non possunt adversarii hujus consuetudinis ullum assignare principium. Atque hoc sibi volunt Durandus, Antoninus, Roffensis et Sylvester, quos Kemnitius allegat: nimirum affirmant, non haberi in Scripturis expressam mentionem indulgentiarum, quamvis fundamenta non desint, unde perspicue colligantur. Sed sufficere ad eas etiam sub hoc nomine defendendas Ecclesiae auctoritatem, quae non iam constanter indulgentias praedicaret, et in conciliis oecumenicis approbaret, nisi divinitus traditam sibi potestatem hujusmodi non ignoraret.

Sed objicit Kemnitius s. Augustinum, qui lib. 3. contra literas Petiliani cap. 6. ita scribit: *Si quis de quacumque re, quae pertinet ad fidem, vitamque nostram, si vel angelus e coelo vobis annunciaverit praeter quam quod in Scripturis legalibus et evangelicis accepistis, anathema sit.* Nos autem ipsum eundem s. Augustinum respondentem adducemus. Ipse enim tract. 98. in Joannem scribit, illud, praeter quam, non significare, plus quam, sed contra quam. *Non ait Apostolus*, inquit Augustinus, *plus quam accepistis, sed praeter quam quod accepistis. Nam si illud diceret, sibi ipsi praejudicaret, quid cupiebat venire ad Thessalonicenses, ut suppleret quae illorum fidei defuerunt. Sed qui supplet, quod minus erat, addit, non quod inerat tollit. Qui autem praetergreditur regulam fidei, non accedit in via, sed recedit de via etc.* Non igitur anathema dicitur iis, qui credunt aliquid, quod non invenitur expresse scriptum in sacris literis, sed iis, qui credunt aliquid, quod repugnat sacris literis. Nam idem Augustinus lib. 2. de Baptis. cont. Donat. cap. 7. *Multa*, inquit, *non inveniuntur in literis apostolorum, neque in conciliis posteriorum, et tamen quia custodiuntur per universam Ecclesiam, nonnisi ab ipsis tradita et commendata creduntur.* Et lib. 4. cap. 24. *Quod universa tenet Ecclesia, nec conciliis institutum, sed semper retentum est, nonnisi auctoritate apostolica traditum rectissime creditur:* Denique lib. 1. cont. Crescon. cap. 33. *Quamvis*, inquit, *hujus rei de Scripturis canonicis non proferatur exemplum: earundem tamen Scripturarum a nobis etiam in hac re tenetur veritas, cum hoc facimus, quod universae jam placuit Ecclesiae, quam ipsarum Scripturarum commentat auctoritas.* Ab hoc igitur loco depulsus Kemnitius, aggreditur demonstrare indulgentias repugnare Scripturis: *Non rhetoricis*, inquit, *declamationibus, sed nuda tantum indicatione simpliciter per capita spectandum et considerandum proponam, quemadmodum indulgentiae pugnent. I. contra meritum et satisfactionem Christi. II. contra gratuitam et plenariam remissionem Dei. III. contra claves regni coelorum. IV. contra fidem. V. contra doctrinam de bonis operibus. VI. quod talis nundinatio in Scriptura jamdudum damnata sit.*

Ac primum quidem caput solo mendacio probat. Dicit enim nos docere, Christum culpam quidem nostram omnem, sed non totam poenam peccatorum nostrorum in se suscepisse. Ac deinde probat id esse falsum ex Scripturis Isai. 53. Galat. 3. Deuter. 28. At mendacium esse manifestum, a catholicis doceri, Christum suscepisse purgandum omnem culpam, sed non omnem poenam, vel ex eo potest intelligi, quod indulgntiae ex nostra sententia nituntur thesauro passionis Christi, qui satisfecit Deo Patri plenissime pro reatu culpae et poenae temporalis et aeternae omnium peccatorum. Si per indulgentias dicimus applicari nobis satisfactionem Christi pro reatu poenae, quo modo potuit in mentem Kemnitii cadere nos dicere Christum non satisfecisse pro poena?

Secundum caput, idest, pugnare indulgentias cum gratuita et plenaria remissione Dei, probat ex Scripturis nihil ad rem nostram facientibus. Adducit enim illa testimonia: *Qui credit in Filium Dei, non judicatur.* Joan. 3. *et in judicium non venit.* Joan. 5. *Peccatorum ejus non recordabor.* Ezech. 18. *Omnia peccata nostra projecit in profundum maris.* Michaeae 7. et similia. Nam haec testimonia probant quidem reconciliari peccatorem Deo, sed an tota poena peccatis debita semper remittatur, non docent. Jam enim supra demonstravimus ex lib. 2. Reg. cap. 12. dictum esse Davidi poenitenti: *Dominus transtulit peccatum tuum*, et tamen expetitam ab eo poenam, mortem filii, quam ut averteret David, jejunavit, oravit, flevit etc. Sed Kemnitius adducit similitudinem ab humana consuetudine: *Certum*, inquit, *et manifestum est, si quis privatus ita dimitteret offensam proximo, ut nihilominus vindictam aliquam expetere, et supplicium aliquod de ipso sumere vellet, talem ut non ex corde remittentem peccata graviter a Christo reprehendi. Qua fide igitur talem remissionem ipsi Deo tribueremus? Certe si culpam, hoc est, debitum omne dimisit, non habet caus-*

sam exquirendi poenas. At similitudo in ipsum retorqueri potest. Nam qui injuriam accepit, et vel in facultate,vel in fama, vel in ipsa persona laesus est, sic potest ac solet ordinarie offensam dimittere et in gratiam recipere eum, qui laesit, ut tamen detrimentum compensari et resarciri sibi velit. Et quamvis privati homines nullam interdum compensationem injuriae quaerant, judex tamen poenam ab eo, qui injuriam fecit repetere, et vindictam sumere solet. Sic igitur Deus, qui non solum pars offensa, sed etiam judex est,remittit quidem culpam, cum poenitentes in gratiam recipit, sed poenam totam non semper remittit, ut exemplo Davidis ostendimus. Neque hoc repugnat illis verbis Domini Matth. 17. *Omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me etc.* Nam per *omne debitum*, intelligitur omnis culpa, non omnis poena. Comparat enim Dominus eo loco peccata cum debito pecuniario, et loquitur de remissione offensarum, quatenus ea gignunt inimicitias. Itaque exemplo suo Dominus, qui poenitentibus ita peccata remittit,ut eos vere in gratiam et amicitiam suam admittat, admonet homines, ut ex corde remittant injurias proximis, eosque vere diligant; id enim significat illa sententia: *Sic et Pater meus faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris.* Quibus verbis, ut s. Hieronymus in commentario docet, omnis simulatio fictae pacis evertitur. Sed nihil impedit, ut diximus, quo minus satisfactionem justam exigere possit,qui laesus est, etiamsi eum qui laesit, ex corde diligere, nec solum non laedere , sed etiam protegere deinceps velit.

Tertium caput, quod videlicet indulgentiae pugnent cum doctrina de clavibus regni coelorum, non probat Kemnitius, nisi verbis ludendo: *Christus*, inquit, *dicit*: *Quicquid solveritis, erit solutum, et quorum remiseritis peccata,erunt remissa. Romanenses indulgentiae contradicunt, quicquid Christi claves solvunt, hoc pontifex romanus suis poenis retinet, et ligatum mittit ad poenas vel in hac vita,vel in purgatorio exolvendas.* Haec non sunt argumenta, sed nugae. Nobis autem non libet in re seria ludere. Porro Christus non solum dixit, *Quodcumque solveris, erit solutum;* sed etiam, *Quicquid ligaveris, erit ligatum*. Itaque pontifex non ligat, quod Christus solvit, sed sicut potest solvere, ita potest ligare, et hac potestate ligat ad poenam subeundam, quos a culpa absolvit. Neque contrarium potuit Kemnitius probare, nec poterit.

Quartum caput, quod indulgentiae pugnent contra fidem justificantem, non probat Kemnitius, nisi hoc argumento, quod Scriptura Rom. 3. et 4. et 11. et Ephes. 2. ita solam fidem in justificationis negotio requirat, ut excludat etiam opera legis, quae Deus ipse mandavit: indulgentiae vero justificationem tribuant commentitiis operibus, ut peregrinationibus ad hanc vel illam Ecclesiam visitandam. Sed hoc argumentum totum ex imperitia et mendaciis constat. Nam ut omittam, quod non excluduntur a justificatione opera bona, quae nascuntur ex fide et gratia Dei, sed illa tantum, quae fiunt solis viribus naturae, ut in libris de justificatione docuimus. Nam dicimus per indulgentias, homines justificari, immo docemus, non dari indulgentias, nisi justificatis. Id quod vel a suo patriarcha Luthero Kemnitius discere potuisset. Lutherus enim hoc assumpsit, indulgentias non justificare, et nos admisimus esse verum. Praeterea cum indulgentiae ex catholicorum sententia non justificent, multo minus tribuere possunt justificationem operibus commentitiis. Adhaec opera illa, quae accepturis indulgentias injunguntur, valde temere commentitia a Kemnitio nominantur; peregrinationes enim ad loca sacra orationis caussa praecipi solent, quibus ordinarie jejunia, et eleemosynae adjunguntur. Ista autem omnia multis Scripturarum testimoniis commendantur, ut praesertim Tob. 12. Matth. 5. et 6. et alibi passim. Denique istis ipsis operibus non tribuimus effectum indulgentiarum, quem falso justificationem appellat Kemnitius. Effectus enim proprius indulgentiarum est relaxatio poenae temporalis, qui effectus potissimum tribuitur meritis Christi, ut in libro superiore docuimus. Quare cum omnia pene verba Kemnitiani argumenti falsa sint, certe non potest ullo modo esse vera conclusio.

Quintum caput, quod indulgentiae pugnent cum operibus bonis, probat Kemnitius ex iis locis Scripturae, quibus ipse censet refelli opinionem de operibus supererogationis, in qua opinione fundari existimat indulgentias. Loci sunt hi Luc. 17. *Cum omnia feceritis dicite, servi inutiles sumus, quia quod debuimus, fecimus*. Matth. 25. dicentibus fatuis virginibus, *date nobis de olio vestro*, responderunt prudentes, *ne forte non sufficiat nobis et vobis, ite potius ad vendentes, et emite vobis*. Sed hoc argumentnm nititur falsis principiis, non minus, quam praecedens. Neque enim fundamentum indulgentiarum ponitur a catholicis in operibus supererogationis sanctorum, sed in satisfactionibus, quae ipsis necessariae non sunt. Nam etiam opera debita et imperata a Deo satisfactoria esse possunt, et non necessaria iis, a quibus fiunt, in ratione satisfactionis. Si tyrannus instet, ac supplicia et mortem comminetur,nisi fidem abneges, non est opus supererogationis, sed plane debitum et necessarium, fidem non negare, sed confiteri et perferre supplicium, et tamen opus illud non solum est meritorium gloriae, sed etiam satisfactorium pro reatu poenae, quem reatum fieri potest, ut non haberet, qui supplicia illa perferebat. Nec tamen Kemnitius refellere potuit opera supererogationis, nisi depravando Scripturas. Non enim Dominus ait Luc. 17. *Cum feceritis omnia, dicite servi inutiles sumus*. Sed ait: *Cum feceritis haec omnia, quae praecepta sunt vobis, dicite, servi inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus*. Itaque illi dicuntur inutiles, qui nihil faciunt, nisi quod eis praeceptum est, et quod facere debent. Ex quo sequitur, ut qui faciunt aliquid amplius quam teneantur, ut qui se castrant propter regnum coelorum, idest, perpetuam continentiam servant, et qui dant omnia pauperibus,vel alia id genus non imperata faciunt; servi utiles dici debeant. Neque haec mea, sed s. Ambrosii explicatio est qui in libro de Viduis tractans hunc locum sic ait: *Hoc*

virgo non dicit (nimirum servus inutilis sum), hoc non dicit ille, qui bona sua vendidit, sed quasi reposita expectat praemia, sicut sanctus Apostolus ait: Ecce nos reliquimus omnia, et sequuti sumus te, quid ergo erit nobis? Non enim quasi inutilis servus quod debuit facere fecisse se dicit, sed quasi utilis Domino, qui commissa sibi talenta quaesitis multiplicavit usuris, mercedem fidei atque virtutis bene sibi conscius, meritorumque securus expectat. Illud vero Matthaei 25. *Date nobis de oleo vestro; et ne forte non sufficiat nobis et vobis*: non ad exclusionem operum supererogationis, neque communicationis satisfactionum pertinet, sed ad exclusionem communicationis justitiae et meritorum. Significatur enim per eam parabolam, eos quibus in hac vita extincta fuerit lampas charitatis et operum bonorum, et qui in eo statu de vita migraverint, frustra imploraturos merita sanctorum. Nam ut dicitur Ezech. 18. *Justitia justi super eum erit, et impietas impii erit super eum*, et Gal. 6. *Unusquisque onus suum portabit*, et Rom. 2. *Reddet Deus unicuique secundum opera sua.* Atque ad hoc significandum in ea parabola dicentibus fatuis virginibus, *Domine Domine aperi nobis*, respondetur a Domino, *Amen dico vobis, nescio vos.* Alia testimonia Kemnitius adducit ad probandum, opera nostra non esse sine peccato, sed ea nihil ad propositum faciunt, et sunt a nobis omnia diligenter explicata in libris de justificatione.

Sextum caput, quod indulgentiae sint expresse damnatae in Scripturis sanctis, probat Kemnitius ex epist. 2. b. Petri cap. 2. *In avaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur.* Item *libertatem aliis pollicentur, cum ipsi sint servi corruptionis*, et Act. 8. *Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia parari.* Ex his duobus locis concludit suum argumentum in haec verba Kemnitius: *Hoc est ipsissimum judicium Spiritus sancti, de indulgentiis pontificiis.* Quae conclusio indicat incredibilem fuisse in Kemnitio libidinem maledicendi, etiam adversus propriam conscientiam. Nam ignorare non potest abusum quaestuariorum, quibus utcumque accommodari possent verba s. Petri, ut ea Cajetanus accommodat, romanis pontificibus adeo semper displicuisse, ut eos publicis constitutionibus damnaverint et prohibuerint. Siquidem ipse idem Kemnitius refert ad verbum decreta de hac re Innocentii III., Clementis V. et ipsius synodi tridentinae. Qua igitur conscientia, qua fronte non solum hoc loco, sed passim in tota disputatione romanis pontificibus tribuit, quae a romanis pontificibus damnata, atque interdicta fuisse idem ipse testatur? Videat autem Kemnitius, ne verba s. Petri in 2. epist. ad se, et Lutheranos caeteros pertineant. Certe s. Augustinus in lib. de fid. et operib. cap. 14. totam hanc epist. ut etiam epistolam Jacobi et Judae adversus eos scriptas esse dicit, qui affirmabant sola fide homines salvari posse, quae est hoc tempore haeresis Lutheranorum, et in eodem libro cap. 24. illa ipsa verba, quae Kemnitius citat, contra eos pugnare dicit, qui libertatem pollicentur, idest, securitatem salutis, modo credant in Christum, ut idem explicat cap. 26. Atque haec fortasse est caussa, cur Lutherani, et ipse Kemnitius in examine 4. sess. concilii tridentini, hanc epistolam aut negent esse canonicam, aut ejus auctoritatem in dubium revocant, quia vident haeresim suam de sola fide justificante hujus epistolae testimoniis apertissime refutari. Illud vero quod Kemnitius addit ex actis apostolorum c. 8. *Pecunia tua tecum sit in perditionem, quia existimasti donum Dei pecunia parari*, si ad indulgentias referatur mera calumnia est. Nam catholici non existimant, indulgentias pecuniis vendi vel emi: sed eleemosynas imperari ad opus aliquod pium, ut basilicae aedificationem, pauperum subventionem, captivorum redemptionem, et similia, quod opus pium sit caussa indulgentiae concedendae, ut saepe diximus.

CAPUT XI.

Respondetur ad tertium caput disputationis Kemnitii, et defenditur primum argumentum catholicorum.

In tertio capite disputationis suae Kemnitius profert in medium argumenta ex Scripturis, quae a nonnullis catholicorum pro indulgentiis fieri solent: atque ad ea respondere conatur, quamvis more suo multa dicendo nihil dicat. Eas responsiones ordine refutabimus.

Primum catholicorum argumentum summi dicit ab illis verbis Domini Matth. 16. *Tibi dabo claves regni coelorum, et quodcumpue solveris super terram erit solutum et in coelis etc.* Adversus hoc argumentum objicit primo Kemnitius solvere et ligare nihil est aliud, nisi remittere vel retinere peccata, ut habetur Joan. 20. Illa autem remissio vel retentio exercetur in foro poenitentiae et absolutionis, ut scholastici docent. Igitur nihil hoc testimonium facit pro indulgentiis, quas iidem scholastici a foro poenitentiae et absolutionis longe lateque disjungunt. Responsio: Solvere et ligare, quod habetur Matth. 16. multo latius patet, quam remittere et retinere peccata, quod habetur Joan. 20. Nam in hoc posteriore loco restringuntur verba ad peccata, in priore non restringuntur, sed generatim dicitur, quodcumque solveris vel ligaveris et notum est, non solum solvi, cui remittuntur peccata, sed etiam eum qui liberatur a quocumque debito, vel lege, vel pacto etc. Quemadmodum etiam non solum ligatur, cui retinentur peccata, sed etiam qui praecepto, vel juramento, vel promissione, vel alia qaacumque obligatione constringitur. Itaque etiamsi probasset Kemnitius verba Domini Joannis 20. pertinere ad solum poenitentiae forum, non tamen probasset hoc idem de verbis Domini, Matth. 16. sed tamen neque illud probavit. Nam scholastici dicunt quidem, verba Domini Joan. 20. pertinere ad forum Poenitentiae, sed non restringunt ad illud forum; multi enim etiam ad remissionem, quae fit in Baptismo, ea verba referunt, alii generatim ad omnem remissionem, quae fit ministerio clavium, sive in sacramentis, sive extra sacramentum pertinere volunt. Mihi qui-

dem valde probabile videtur, hunc locum pertinere solum ad potestatem ordinis, et ea de caussa non eum protuli in priore libro pro indulgentiis.

Secunda objectio Kemnitii. *Solvere et ligare ita opponuntur, ut quod solutum est, non sit amplius ligatum. Pontifex vero contra fingit, quod in absolutione solutum est super terram, illud in foro pontificio manere ex parte ligatum, et solvendum esse non clave ministerii, sed pontificiis indulgentiarum nundinationibus.*

Responsio: Ingens profecto patientia necessaria est ei, qui Kemnitio respondere velit. Quis enim ferat impudentiam hominis, qui tertio quoque verbo nundinationes iis objicit, a quibus severissime prohibitas non ignorat? Deinde quem non pigeat in ejusmodi nugis tempus terere? Quis enim unquam dixit, in foro pontificio ligatum manere quod in absolutione solutum est super terram? Sed cum in foro poenitentiae solutio fiat a culpa et a reatu poenae sempiternae,non autem a reatu totius poenae temporalis, quod in eo foro ligatum mansit,id non nundinatione , sed clave ministerii pontificii per indulgentias relaxari dicimus. Hoc refellat, si potest, et non sibi fingat argumenta quae solvat.

Tertia objectio. *Ministerium reconciliationis ita solvit peccata,ut poenitentibus et credentibus annunciet condonata omnia delicta.* Coloss. 2.*Peccata non imputari.* Roman. 4. et 5.*Et per Christum redemptos esse a maledicto legis.* Galat. 3. *Quod maledictum aeternum et temporale est.*Deuter. 28. *Pontificiae vero indulgentiae fingunt peccata etiam post remissionem imputari, et Christum credentes non a tota maledictione legis redemisse, sed partem ejus ex pontificio thesauro redimendam esse.*Responsio: Vetus cantilena haec est, millies refutata. Omitto errorem illum Kemnitii, et aliorum Lutheranorum, quod remittere peccata, sit annunciare remissa, quia ad hunc locum non pertinet. Condonata nobis omnia delicta per Christum, et Apostolus dicit, neque indulgentiae contradicunt. Nam condonata omnia intelligi debent quoad sufficientiam pretii a Christo persoluti, sed pretium illud applicari postea necesse est, ut etiam Lutherani fatentur, si efficaciter huic aut illi delicta condonanda sint. Nos autem existimamus non sola fide applicari, sed etiam aliis instrumentis, quorum unum indulgentiae sunt. Pari ratione peccata non imputari justificatis, idem Apostolus dicit, et indulgentiae non contradicunt. Neque enim fingimus peccata imputari post remissionem, si quo ad culpam et poenam remissa sint, ut fit in Baptismo, sed si remissa sint quoad culpam et poenam aeternam, et adhuc maneat reatus aliquis poenae temporalis, ut ordinarie fit in secunda reconciliatione, quid mirum si adhuc imputentur ex parte? Quod additur de maledicto legis ad rem non pertinet, non enim liberatio illa a maledicto legis est liberatio a culpa vel poena peccati, sed est liberatio ab obligatione legis caeremonialis Hebraeorum, de qua potissimum disputatur in eo loco.Est etiam liberatio a terrore legis cujuscumque, quae Judaeos ut servos premebat.Filios enim Testamenti novi lex divina, moralis et evangelica obligat quidem ad observantiam, sed non terret, quia charitas diffusa in cordibus non timore poenae, sed amore justitiae implet legem.

Quarta objectio. *Quod Christus promisit Petro* Matth. 16. cum ait:*Tibi dabo claves etc. exhibuit, ac praebuit.* Joan. 20. cum ait. *Quorum remiseritis peccata etc. At ista dicuntur omnibus apostolis et omnibus ministris, quibus datur potestas absolvendi: non igitur ex loco* Matth. 16. *colligitur auctoritas pontificia indulgentias conferendi.* Responsio: Falsum est id totum fuisse exhibitum Jo. 20. quod fuerat promissum Matth. 16. Nam ut supra diximus multo latius patet,quodcumque solveris, quam, quorum remiseritis peccata. Itaque sicut soli Petro dictum fuerat Matth. 16.*Tibi dabo claves etc.* ita soli Petro dicitur Joan. 21. *Pasce oves meas.* Atque in hoc loco datur, quod in alio fuerat promissum. Quam rem nos copiose exposuimus in 1. lib. de summ. pontif. cap. 12.

Quinta objectio: *Christus ait apostolus* Joan. 20. *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos: Ipse autem quando tempore ministerii sui peccata remittebat, simul debitum condonabat et debitorem liberabat. Haec enim est forma absolutionis ejus,* Confide, *remittuntur tibi peccata tua, vade in pace, et noli amplius peccare.* Matth. 9. Luc. 7. Joan. 5. *et in parabola* Matth. 18. *Servum sibi debentem decem millia talenta,liberum dimisit, et debitum remisit ei et adulterae* Joan. 8.*Nullam poenam imposuit. Quod autem Christus tales unquam vel docuerit, vel dederit indulgentias,quales ex pontificiorum placitis supra descriptae sunt, nulla oratione, nulla dictione,nulla syllaba, nulla litera,ex Scriptura probari potest.* Responsio. Immo testimonia omnia allegata clamant Christum dedisse indulgentias, quales ipsum, qui princeps absolutus erat, dare decebat. Christus enim illis omnibus remisit culpam et poenam, extra sacramentum applicans merita sua. Pontifex autem qui vicarius est, remittit etiam culpam et poenam, applicans merita Christi, sed culpam et poenam aeternam per sacramenta,quia ita Christus instituit, poenam temporariam extra sacramenta,quia ita Christus fecit, et ex natura sua remissio solius poenae sacramento non eget. Quod autem Christus non injunxerit jejunia, vel eleemosynas, aut aliud pium opus iis, quibus indulgentiam largitus est, quod tamen pontifex facere solet, eadem est ratio, quia videlicet Christus, ut princeps absolutus, potuit pro arbitrio indulgentias dare, pontifex, ut vicarius, non potest pro arbitrio. sed pro caussa justa et rationabili, idem facere.

Sexta objectio: *Petrus, cui datae sunt claves regni coelorum, eis sine dubio usus est, et tamen indulgentias pontificias non dedit; immo Simoni mago dixit* Act. 8. *Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecuniis comparari.* Responsio:Quod apostolus Petrus indulgentias pontificiarias dederit, vel non dederit, ex Scriptura probari non potest, quoniam acta ejus, exceptis paucissimis, in sacris literis non extant. Simon vero magus non indulgentias petebat cum pecunias offerret, sed potestatem dandi Spiritum sanctum per manus impositionem. Sed Kem.

nitio perinde est, ad rem, vel extra rem verba profundere, modo calumniari possit.

Septima objectio: *Sicut Christus dixit Petro,* Matth. 16. *Quodcumque solveris, ita dixit toti Ecclesiae,* Matth. 18. *Quaecumque solveritis etc. et tamen Ecclesia per annos mille et amplius istas indulgentias ignoravit.* Responsio: Ex ignorantia antiquitatis, vel perversa intelligentia veteris historiae procedit objectio. Ostendimus enim in libro superiore, ex Tertulliano et Cypriano vetustissimis Patribus, necnon ex conciliis antiquissimis, ancyrano et nicaeno, usum indulgentiarum, et proprie sub nomine indulgentiae idem ostendimus ex Gregorio I. Leone III. et Sergio II. qui omnes ante annum millesimum Ecclesiae praefuerunt. Nec desunt, qui idem probari existimant ex Sylvestro I. qui sedit post annum Domini 300. quorum argumenta ex tabulis ecclesiarum petita contemnenda non sunt.

Octava objectio: *Ligare seu retinere peccata non est poenitentiam agentibus et credentibus post absolutionem seu remissionem peccatorum, partem aliquam ligatam reservare, vel ad proprias satisfactiones, aut redemptiones per indulgentias obligare: sed impoenitentibus et incredulis peccata sunt liganda, denunciata illis hac Dei sententia, quod peccata ipsorum maneant.* Joan. 9. *Et ira Dei maneat super ipsis.* Joan. 5. *Quodque perituri sunt, nisi poenitentiam egerint.* Luc. 13. Responsio: Multa Kemnitius dicit, sed nihil probat, et tamen probandi officium sibi desumpsit. Imperite autem, nisi forte malitiose et fraudulenter confundit ligare et retinere: Neque enim ista sunt idem, nam retinere est non remittere, sed relinquere in suo statu, et hoc modo sacerdotes nostri retinent peccata impoenitentibus, non solum denunciando illis Dei sententias, sed etiam negando absolutionis beneficium. At ligare non est non solvere, sed novum vinculum addere, nisi vocabulis abuti velimus, et hoc modo sacerdotes audita confessione poenitentis, ligant eum ad opera satisfactionis, quae ab antiquis dicebatur actio poenitentiae, ut apud s. Augustinum in epist. 180. ad Honoratum: *Aliis,* inquit. *Baptismum flagitantibus, aliis reconciliationem, aliis poenitentiae ipsius actionem.* Atque haec est poenitentia, quam pontifices per indulgentias, vel totam, vel ex parte condonant. Habemus igitur primum et praecipuum testimonium pro indulgentiis ex cap. 16. Matthaei, non potuisse a Kemnitio labefactari, quamvis octo arietibus illud impetere conatus sit.

CAPUT XII.

Defensio secundi argumenti catholicorum pro indulgentiis.

Secundum argumentum catholicorum peti dicit Kemnitius a verbis illis apostolicis 2. Corinth. 2. *Nam et ego quod donavi, si quid donavi, propter vos in persona Christi.* Ex quo loco demonstratur usus indulgentiarum antiquissimus, cum Apostolus condonaverit poenitenti Corinthio partem poenitentiae quae illi supererat peragenda. Refellere conatur Kemnitius hoc argumentum, et quia deerant solidae rationes digreditur ad explicationem historiae et graecarum dictionum, ut multa hinc inde infarciendo sex tandem paginas impleverit. Percurramus ejus objectiones.

Prima objectio: *Pontificii dicunt, poenitentibus culpam remitti in absolutione: post ejus vero remissionem imponendas poenas satisfactorias, quas per indulgentias redimi et relaxari fingunt; Sed Corinthius ille nequaquam antea fuerat a peccatis absolutus sed fuerat securus et impoenitens, atque ideo traditus Satanae, ut afflictione carnis, publica correptione et contristatione ad poenitentiam adduceretur. Neque enim ipsum Paulus Satanae tradidisset, si poenitens et credens a peccatis absolutus fuisset.* Responsio: Non dicunt Pontificii post remissionem culpae, idest, post absolutionem sacerdotalem, imponendas poenas satisfactorias, sed dicunt imponendas ante absolutionem, quamvis post absolutionem adimplendae sint, nisi fuerint antea adimpletae. Non enim multum refert, utrum impleantur ante absolutionem sacerdotis vel postea, modo impleantur in statu gratiae, qui status gratiae obtineri potest per veram contritionem, et propositum confessionis suo tempore faciendae. Immo in poenitentia publica ordinarie implenda erat satisfactio ante absolutionem, ut notum est ex conciliis supra citatis. Porro Corinthius ille, quamvis initio impoenitens videretur, tamen post increpationem publicam et excommunicationem resipuit, et gravissimam poenitentiam agere coepit. Atque eo tempore sine dubio per veram contritionem gratiam Dei recepit, et per actionem poenitentiae Deo satisfaciebat. Hujus autem satisfactionis, quae adhuc longius tempus requirebat, partem reliquam Paulus condonavit, ac publice absolvi et reconciliari jussit. Quia enim peccatum publicum fuerat, et poenitentia publica, ita etiam publica debuit esse reconciliatio et absolutio a peccatis, et ab excommunicatione.

Secunda objectio: *Paulus non imposuit Corinthio mulctam publicam, ut suis illius poenis, et afflictionibus Deo pro peccato incestus satisfaceret. Nulla syllaba hoc ex Paulo probari potest; immo tota Pauli doctrina clamitat, Christum sua passione, obedientia et morte pro peccatis nostris satisfecisse et factum esse nostram redemptionem. Caussam vero et finem illius contristationis Corinthii Paulus ipse scribit hanc fuisse, ut ea operaretur poenitentiam, et esset δοκιμὴ an seria et vera esset poenitentia.* Responsio: Quamvis fortasse b. Paulus non indixerit Corinthio certum tempus, vel speciem poenitentiae, tamen hoc ipso imposuit illi mulctam publicam, quod jussit eum separari a coetu fidelium, et admoneri, ut poenitentiam ageret. Notum enim erat Ecclesiae, quomodo gerere se deberent, qui poenitentiam agebant. Nam in antiquis conciliis solum dicitur tot annis poenitentiam agant, qui hoc aut illud peccatum commiserint, et relinquitur ut notum a quibus rebus se abstinere debeant poenitentes. Quod autem illa actione poenitentiae Corinthius Deo satisfacere debuerit, et non solum ostendere Ecclesiae serio se resipuisse, perspicuum est ex illo verbo, in persona Christi. Ideo enim Apostolus dicit, se donare in persona Christi, quia Christo sa-

tisfaciendum erat, et Apostolus, ut Christi vicarius, interpretatur Christi voluntatem, et ejus auctoritate condonat reliquam satisfactionem. Praeterea idem colligitur ex verbo, donavi, nam si actio poenitentiae non alium finem habebat, quam ostendere veram resipiscentiam, jam finita erat illa poenitentiae actio, quoniam satis superque constabat omnibus, illum vere resipuisse: Quod igitur donavit Apostolus, cum ait, et ego quod donavi, in persona Christi propter vos donavi. Certe haec verba manifeste docent aliquid ei donatum et remissum, cujus debitor erat, et quod ab eo juste exigi potuisset. Quemadmodum autem non pugnet propria satisfactio cum satisfactione Christi, supra non semel explicatum est. Fatemur enim Christum nostram esse redemptionem, et satisfecisse pro culpis et poenis omnium hominum, sed ejus satisfactionem applicari per varia instrumenta, ut per fidem, per Baptismum, per absolutionem, per opera bona, per indulgentias.

Tertia objectio: *Condonatio, de qua Paulus loquitur, fuit ipsa absolutio, seu remissio peccatorum a culpa et poena. Dicit enim se loqui de tali condonatione, quae conscientiis adfert firmam consolationem, ut non absorbeantur tristitiae, sed pacem habeant erga Deum, quod fit quando fide justificamur accepta remissione peccatorum.* Rom. 4. et 5. *Non ergo loquitur de pontificiis indulgentiis, quae dantur post absolutionem a culpa.* Responsio: Fateor Corinthium jussu Pauli simul accepisse reconciliationem et absolutionem a culpa et poena, et a vinculo etiam excummunicationis, sed affirmo, in ea reconciliatione admixtam fuisse indulgentiam, idest, condonationem reliquae satisfactionis. Nam ut supra dixi, non est necesse, ut indulgentia detur alio tempore, quam reconciliatio. Illud tamen falsum est quod Kemnitius dicit, Apostolum loqui de illa justificatione, qua homo per fidem ex impio fit justus, et pacem ad Deum habere incipit, de qua agitur ad Rom. 4. et 5. Nam Corinthius ille jam resipuerat, et dolorem maximum de peccato suo conceperat, et poenitentiam ex amore Dei et odio peccati agebat, quae sine fide, spe et charitate fieri non possunt. Itaque jam coram Deo justificatus erat per veram poenitentiam, et desiderium absolutionis suo tempore recipiendae, et solum restabat reconciliatio per ministerium sacerdotum, quam Paulus dari jussit. Illud autem; ne abundantiori tristitia absorberetur, non significat illum non fuisse coram Deo justificatum per veram contritionem: sed significat periculum fuisse, ne nimia tristitia conficeretur, si nimis diu reconciliatio differretur. Itaque jussit, ut eum consolarentur et recrearent, relaxata omnino reliqua poenitentia, ut bono animo esset, et majori alacritate deinceps curreret viam mandatorum Dei.

Quarta objectio: *Falsum est, quod dicunt quidam, Paulum pro solvendo debito Corinthii incestuosi accepisse ex operibus supererogationis Ecclesiae corinthiacae. Clamitat enim Paulus sanctam Christi passionem esse ἀντίλυτρον pro peccatis nostris, et magna vehementia, inquit, numquid Paulus pro vobis passus et crucifixus est?* Responsio: Nulli sunt ex catholicis, qui dicant Paulum accepisse pretium pro debito incestuosi ex operibus supererogationis Ecclesiae corinthiacae. Sed cum catholici dicant, Paulum ad intercessionem, idest, ad preces Ecclesiae corinthiacae, condonasse aliquam poenitentiae partem Corinthio poenitenti, Kemnitius ita interpretatur, ut dicere voluerint, oblatum fuisse pretium operum supererogationis. Sed haec imposturae, et figmenta ipsius sunt, qui facilius sibi esse ducit, argumenta a se conficta, quam vera refellere.

Quinta objectio: *Non est verum, certum numerum, vel dierum, vel annorum publicae poenitentiae fuisse a Paulo praescriptum etc.* Responsio: Neque nos hoc dicimus, neque de hac re contendimus. Satis nobis est, quod ex epistola Pauli perspicue colligitur, adductum Corinthium ad agendam acerrimam poenitentiam, ac deinde parte aliqua adimpleta, reliquam auctoritate Apostoli condonatam.

Sexta objectio: *Postremo non nisi impudentissime fingi potest, Corinthium illum dedisse pecunias ad redimendas indulgentias: manifestissimum igitur est, locum illum Pauli* 2. Cor. 2. *nullo modo confirmare pontificias indulgentias.* Responsio: Si diceremus necessarium esse, pecunia redimere indulgentias, et non possemus ostendere id a Corinthio factum, tunc sane aliquid efficeret argumentum Kemnitii. Sed cum doceamus, non solum non esse necessarium, sed neque licitum pecunia redimere indulgentias, cum decretis conciliorum et pontificum nundinationes indulgentiarum prohibitae sint: qua impudentia Kemnitius colligit, locum illum Pauli non confirmare pontificias indulgentias, quia non fingimus a Corinthio pecunias numeratas pro indulgentia redimenda?

Ultima objectio: *Si huic loco Paulino inniterentur indulgentiae, sequeretur in concessione indulgentiarum non plus posse Paulum vel papam, quam reliqua membra Ecclesiae. Paulus enim dicit, cui condonatis aliquid et ego condono.* Responsio: Non sequitur, non plus posse Paulum vel papam, quam reliqua membra Ecclesiae in concessione indulgentiarum. Nam Ecclesia corinthiaca id quod fecit, ex auctoritate Pauli fecit; sicut etiam hoc tempore non solum pontifex indulgentias concedit, sed etiam alii, qui ab ipso auctoritatem habent. Neque obstant illa verba a Kemnitio citata, cui condonatis aliquid et ego condono. Sequitur enim, Nam ego quod donavi, si quid donavi, propter vos in persona Christi. Ex quo apparet, primum fuisse Paulum, qui donavit, deinde Corinthios donasse jussu Pauli, postremo Paulum confirmasse donationem suo jussu factam. Neque hoc negare potest Kemnitius, licet nunc abutatur illis verbis ad suum propositum; nam pag. 243. aperte scribit, Corinthios non fuisse ausos reconciliare incestuosum poenitentem, sed caussam ad Apostolum retulisse. Atque haec de secundo loco.

CAPUT XIII.

Defenditur III. argumentum catholicorum.

Tertium argumentum catholicorum pro indulgentiis colligi dicit Kemnitius ex duplici ordine testi-

moniorum Scripturae divinae. Primum enim adferri ait illa testimonia, quibus probatur post remissam culpam remanere poenam temporalem adhuc luendam, 2. Reg. 12. 2. Reg. 24. Exod. 32. Num. 14. et alia. Deinde illa, quibus probatur, posse redimi ejusmodi poenas jejuniis, eleemosynis, aliisque operibus bonis, Dan. 4. Jonae 3. Num 16. 2. Reg. 12. et 24. et alia. Ex his denique concludit, posse etiam tolli harum poenarum reatum per satisfactiones indebitas sanctorum, hoc est, per thesaurum indulgentiae. Hoc vero argumentum ego quidem non attuli in libro superiore, neque ab aliis catholicis, nisi admodum paucis adferri vidi; quoniam ista pertinent proprie ad disputationes de satisfactione, et hoc loco praerequiruntur potius quam disputentur. Quia tamen Kemnitius argumenti hujus mentionem facere voluit, non gravabor et quid ipse contra objiciat exponere, et ipsa ejus objecta refellere.

Ad testimonia prioris ordinis objicit, si quis ex illis colligere velit post remissionem culpae remanere poenam luendam, sequi unum ex sequentibus incommodis, vel satisfactionem Christi pro peccatis nostris fuisse dimidiatam et imperfectam: vel Deum credentibus non omnia peccata remittere et fallere homines, quibus promisit, se iniquitatem eorum non amplius recordaturum: vel falsum esse, quod Christus sub juramento affirmavit, quaecumque solveritis in terra, erunt soluta et in coelo, si partem vindictae Deus ligatam retineret, vel ministros Ecclesiae fraudulenter, et non ex voluntate Domini claves regni coelorum administrare, si dum solvunt a peccatis, partem aliquam retinent. Ad hanc objectionem respondeo nihil eorum sequi. Nam non sequitur primum incommodum, quoniam Christus quidem integrum pretium pro culpis et poenis omnium hominum obedientia sua et passione persolvit: sed placuit sapientiae ejus, pretium illud in Baptismo applicare pro culpis et poenis omnibus expiandis: in reconciliatione autem, quae fit in sacramento Poenitentiae, placuit eidem divinae sapientiae idem pretium applicare pro culpa et poena sempiterna, non autem pro reatu totius poenae temporalis, ut supra non semel explicatum est. Non sequitur etiam alterum incommodum. Nam Deus praestat semper quod promisit; et omnia peccata ita in reconciliatione condonat, ut iniquitatum commissarum non recordetur amplius. Sed quemadmodum, cum justus peccat, dicitur Deus justitiarum ejus non recordari amplius, quia non conservat illi gratiam suam etiamsi temporali aliquo praemio eas justitias forte remuneret: Sic etiam cum impius resipiscit, dicitur Deus non recordari amplius peccatorum ejus, quoniam in gratiam suam, atque amicitiam eum recipit, ac si numquam peccasset, quamvis temporalem poenam ab illo exigat. Nec sequitur tertium vel quartum incommodum, Christus enim verissime affirmavit: *Quaecumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in coelis; et quaecumque solveritis super terram, erunt soluta et in coelis.* Nam sicut ipse retinet reatum aliquem poenae temporalis in reconciliationem post Baptismum, ita et ministri ejus faciunt, cum rite funguntur munere suo. Ea enim de caussa in sacramento Poenitentiae imponunt mulctam pro satisfactione, quam non imponunt in sacramento Baptismi, quoniam sciunt eam esse Dei voluntatem, ut qui ab ignorantiae tenebris convertuntur primum ad lumen fidei, et Baptismum recipiunt, non ligentur ad ullam poenam: qui vero post tantum lumen adeptum, et justificationem ac renovationem Baptismi lapsi sunt, cum ad poenitentiam venerint, ligentur omnino ad poenam pro peccati magnitudine et qualitate solvendam.

Adhibet deinde Kemnitius ad illa eadem testimonia, quae a catholicis allegantur pro reatu poenae, remanente post culpam remissam, suam explicationem ac dicit, infligi quidem a Deo varias castigationes et poenas hominibus reconciliatis, ut Scripturae illae testantur, sed infligi, ut sint mortificationes carnis, vel admonitiones ad cavenda peccata, vel ad insinuandam peccati magnitudinem, vel ad exercitum patientiae aliarumque virtutum, denique ad alios salutares fines, non autem ut sint ultiones peccati praeteriti, quasi Deus punire velit peccatum jam condonatum. Sed profecto admiranda est haereticorum audacia, qui omnes alios fines flagellorum divinorum admittunt, praeter eum, qui ab ipso Deo in Scripturis disertis verbis exprimitur. Nam 2. Reg. 12. cum Deus per prophetam David dixisset peccatum ipsius ob seriam poenitentiam esse dimissum, et tamen flagello mortis filii, eum castigare vellet, non ait, ad mortificandam carnem, vel admonitionem ad cavenda peccata, vel ad exercitium patientiae, vel alios fines ejusmodi, sed ait, *Verumtamen quia blasphemare fecisti inimicos nomen Domini, filius qui natus est tibi morte morietur.* Quid clarius ad significandam vindictam divinam pro peccato commisso? Inde David (ut habetur in eodem capite) jejunavit et flevit, et oravit, ut averteret flagellum illud Dei, qui tamen non hoc faceret, ut impediret bonos illos fines, idest, mortificationem carnis, exercitia patientiae, et similia; sed fecit, ut satisfaceret Deo per aliam viam, quam per mortem filii. Praeterea non raro flagellum Dei pro peccato commisso est mors corporalis ejus, qui flagellatur, ut perspicuum est ex lib. 3. Reg. cap. 8. ubi propheta Domini ob inobedientiam traditur a Deo Leoni interimendus; et tamen ante mortem sine dubio remissum fuit ei peccatum, quo ad culpam (si forte lethalis fuit) constat enim eum ut virum sanctum et justum fuisse post mortem a Leone custoditum, non laesum, ut honorifice sepeliri posset. Mors autem corporalis ejusmodi flagellum est, ut non possit infligi ad mortificationem carnis, admonitionem ad cavenda peccata, exercitia patientiae, et similia quae post mortem cessant, sed solum ad ultionem peccati commissi. Denique (ut alia multa praeteream) in psal. 98. apertissime legimus de Moyse et Aarone: *Invocabant Dominum, et ipse exaudiebat eos, in columna nubis loquebatur ad eos, Domine Deus noster tu propitius fuisti eis, et ulciscens in omnes adinventiones eorum.* Ubi loquens David de peccato eorum ad petram, pro quo puniti sunt (ut habetur Num. 20. et 27). ut mererentur ante ingressum in terram promissionis; aperte testatur, Deum fuisse illis propitium, quia remisit peccatum

quo ad culpam, et tamen ultum fuisse omnem adinventionem eorum,quia poenam ab eis, et quidem gravissimam in vindictam et satisfactionem repetiit. Atque haec de primo ordine testimoniorum de quibus frustra Kemnitius gloriatur ita a se explicata, ut succisus sit gladio spiritus unus nervus indulgentiarum pontificiarum. Manet enim nervus ille integer et sanus,non minus quam si gladio faeneo, vel papiraceo tentatus fuisset.

Jam vero in succidendo altero nervo, idest, in tractando secundo ordine testimoniorum magis caute se gessit, cum enim animadvertisset,non posse ullo modo negari, quod ex illis testimoniis catholici colligunt, videlicet, posse flagella Dei aliquando per voluntarias afflictiones averti,Deumque placari fructibus poenitentiae, nihil contra hoc dogma catholicorum objecit, sed solum probare conatus est, non posse per indulgentias condonari poenas peccatis debitas. Id autem facit adducendo in medium quandam Lutheri partitionem. Scripsit enim Lutherus, quinque esse genera poenarum secundum Scripturam et veteris Ecclesiae traditionem. Primum esse poenam gehennae. Secundo afflictiones qua sponte suscipi debent ad fructus poenitentiae faciendos, qui sint argumenta novae vitae.Tertio afflictiones prioribus non dissimiles ad carnis mortificationem, quae necessaria est ad cavenda peccata. Quarto flagella divinitus immissa, ut penuriam, morbos, orbitatem et similia. Quinto denique esse poenam canonicam, quae disciplinae caussa a veteribus imponi solebat. Certum est autem poenam gehennae non esse subjectam clavibus Ecclesiae. Nec minus certum est, non debere relaxari per indulgentias exercitia virtutum, fructus poenitentiae et novae vitae, et carnis mortificationem, alioqui noxiae ac perniciosae essent indulgentiae. Neque illud est dubium flagella a Deo immissa non posse per indulgentias repelli.ut vel ipsa experentia docet. Restant solae poenae canonicae, quae relaxari possunt, si essent in usu, sed jam a longo tempore desierunt imponi. Nulla igitur restat poena, quae per indulgentias remitti possit, nisi commentitius quidam reatus poenae, qui fingitur in hac vita, vel in alia expiandus, sine ullo Scripturae vel antiquae Ecclesiae testimonio. Nos vero libenter agnoscimus poenam gehennae,et flagella a Deo immissa non subesse clavibus Ecclesiae, quamvis ea flagella non raro per voluntarias afflictiones avertantur, ut perspicuum est ex cap. 3. Jonae.De poenis autem sponte susceptis respondemus, non debere eas relaxari, quatenus utiles sunt ad novitatem vitae et carnis mortificationem, sed posse utiliter relaxari, quatenus sunt poenae debitae peccatis. Utile enim est carere illo debito, sive reatu. Esse autem eas poenas debitas peccatis non est commentum, nec figmentum catholicorum (ut Lutherus et Kemnitius dicunt),sed est sententia Scripturae, et totius antiquitatis; ideo enim dicuntur afflictiones illae fructus digni poenitentiae Luc. 3. quoniam tales esse debent, quales requiruntur ab illis,qui digne poenitentiam agunt. Digne autem poenitentiam agere, non est solum novae vitae fructus ostendere, vel carnis concupiscentias mortificare (ista enim ab iis etiam fieri debent qui non peccaverunt) sed est punire peccata praeterita, et Domino, quem superbia et cupitditate, atque illicita delectatione offendimus, humilitate, largitione, compunctione et afflctione voluntaria satisfacere.Et in hanc sententiam exponunt illa verba Dominica omnes veteres Patres. S. Joannes chrysostomus hom. 10. in Matthaeum explicans quid sit facere fructus dignos poenitentiae, *Deliciis*,inquit, *antea et temulentia diffluebas? Jejunio et aquae pota utrumque compensa.* S. Augustinus in enchiridio c. 70. *In melius*, inquit, *est vita mutanda, et per eleemosynas de peccatis praeteritis propitiandus est Deus, non ad hoc emendas, ut ea semper liceat impune committere. Nemini enim dedit laxamentum peccandi, quamvis miserando deleat jam facta peccata, si non satisfactio congrua negligatur.* Et in psal. 50. sic inducit loquentem poenitentem cum Deo: *Domine non erit impunitum peccatum meum, sed ideo nolo ut tu punias, quia ego peccatum meum punio.* S. Gregorius lib. 6. cap.2. in 1. Reg. cum docuisset tria requiri ad poenitentiam, mentis conversionem, oris confessionem et peccati vindictam, hoc tertium probat ex verbis evangelicis jam allegatis: *Tunc*, inquit, *bene conversum peccatorem cernimus, cum digna afflictionis austeritate delere nititur, quod loquendo confitetur.* Unde Joannes Baptista ait: *Facite fructus dignos poenitentiae.* Beda in psal. 4. *Facite*, inquit, *dignos fructus poenitentiae, tantum pro singulis peccatis vos affligentes, quantum digna expetit poenitentia, quod erit sacrificium justitiae.* Christianus Druthmarus in cap. 5. Matthaei: *Fructum*, inquit, *dignum poenitentiae facere, est praeterita mala fletibus punire,et bona e contrario agere, et male commissa eleemosynis redimere.* Petrus Damiani serm. 2. de s. Andrea, *Ne tibi blandiaris si graviter peccanti levior poenitentia a mansueto, vel a dissimulante dictatur, cum in purgatoriis ignibus perficiendum sit quicquid hic minus feceris, quia dignos poenitentiae fructus quaerit Altissimus.*

Hinc etiam b. Paulus in epistola posteriore ad Corinthios cap.7. describens effectus poenitentiae, inter alios ponit vindictam. *Ecce*, inquit, *hoc ipsum contristari nos secundum Deum, quantam in vobis operatur sollicitudinem, sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed aemulationem, sed vindictam;* sive autem haec vindicta significet afflictionem, quam poenitens ad sua peccata punienda sponde suscipit, sive ea, quam poenitenti praelatus imponit, illud est certum, poenitentiae actionem ad peccata punienda referri. Proinde non est figmentum vel commentum, sed Spiritus sancti oraculum, quod catholici de Poenitentia docent. Vide multo plura in lib. 4. de Poenitentia, ubi de satisfactione disseruimus. Quod vero attinet ad poenam canonicam, quod erat ultimum membrum partitionis Kemnitii, verum est quidem minori severitate hoc tempore poenitentias injungi, quam canones praescribant, tamen injunguntur poenitentiae majores vel minores pro criminum varietate, nec imponuntur caussa disciplinae solius,sed etiam ut supra demonstratum est; in satisfactionem vel satisfactionis par-

tem. Ac proinde relaxatio poenae injunctae per indulgentias, in his etiam locum suum habet. Sed praeter has omnes poenas, est poena purgatorii, quam nemo negare potest, non spectare ad fructus novae vitae, nec ad carnis mortificationem, neque ad flagella Dei particularia, neque ad ecclesiasticam disciplinam, sed solum ad castigationem peccatorum praeteritorum, et ad reatum poenae remanentis post culpae remissionem omnino expiandum. Non esse autem hanc poenam purgatorii commentum, vel figmentum catholicorum, sed dogma Scripturarum sanctarum, et confessionem totius Ecclesiae etiam antiquissimae, probatum est a nobis in priore libro de purgatorio. Quare non deest poena, quae per indulgentias utiliter ralaxetur, et argumentum catholicorum, etiam ut a Kemnitio proponitur, vim suam habet, neque potuit ipse gladio spiritus (ut frustra gloriabatur) nervos ejus incidere.

CAPUT XIV.

Defenditur IV. argumentum catholicorum.

Quartum catholicorum argumentum desumi dicit Kemnitius ex cap. 1. ad Coloss. ubi leguntur illa verba; *Adimpleo quae desunt passionum Christi in carne mea pro corpore ejus, quod est Ecclesia.* Ut autem hoc argumentum commode refellat Kemnitius duo mendacia admiscet. Scribit enim hoc modo. *Hanc Pauli sententiam ita et intelligi volunt, quod passionibus Christi, quibus peccata nostra expiavit, et stipendium peccati sustulit, redimens nos a maledicto legis, aliquid defuerit, quo minus plena, perfecta, consummata, et sufficiens satisfactio esse possit pro peccatis nostris.* Hoc est primum mendacium, tam impudens et crassum, ut nihil impudentius, vel crassius fingi queat. Neque ex tanto numero scriptorum veterum et recentiorum, qui de indulgentiis scripserunt, unum allegare poterit, qui dicat, quod ipse fingit nos dicere. Immo summa consensione scriptores catholici cum Clemente VI. pontifice in constitutione quae incipit, *Unigenitus*, docent satisfactionem Christi fuisse infiniti pretii, et non solum plene et perfecte pro peccatis nostris Deum placasse, sed etiam placare potuisse pro peccatis infinitae multitudinis hominum, si tot futuri fuissent. Adducit quidem Kemnitius Bonaventuram, quasi is dicat, *Satisfactiones sanctorum applicari ad pretium aliquod solutionis pro peccatis, ideo quia pretio Christi aliquid defuerit.* Sed illa verba postrema (*ideo quia pretio Christi aliquid defuerit*), non habentur apud Bonaventuram. Consulat lector locum ipsum, qui est in 4. sent. dist. 20. parte 2. art. 1. quaest. 2. ad 3. Alterum mendacium addit ibidem Kemnitius his verbis. *Illum verum defectum passionis Christi, supplendum esse dicunt passionibus sanctorum.*

Quaere quis hoc dicat ex catholicis, et nullum invenies. Dicunt quidem catholici cum Clemente pontifice, ad cumulum thesauri accedere passiones sanctorum, sed ad supplendum defectum passionis Christi, quam infiniti pretii esse fatentur, nemo dicit. His mendaciis suis, quasi nostra essent dogmata, refellendis deinceps occupatur, et probat, quod nemo negat, ideo mediatorem debuisse esse Deum, et hominem etc. Accedit postea ad locum ipsum b. Pauli explicandum, et repetit quae Calvinus attulit, et ad quae nos supra respondimus; quae hoc loco repetenda non duximus. Unus tantum est locus in tota hac disputatione a Kemnitio adductus, quem hactenus explicatum non memini. Is est in ps. 48. ubi negat David, posse fratrem a fratre redimi, aut pretium redemptionis ejus Deo persolvere, ex quo probari existimat, non posse satisfactiones sanctorum applicari ad reatum poenae pro aliis expiandum. Sed facilis est responsio. Nam tribus modis explicari potest, et solet ea sententia. Prima explicatio, eaque conformis rabbinis Judaeorum est, quod affirmet David, neminem posse liberari a morte corporis propria virtute vel potentia amicorum, aut consanguineorum. Reprehendit enim illos, qui confidunt (ut habetur in versu superiore) in virtute sua, aut in multitudine divitiarum suarum; et ait: *Frater non redimit, redimet homo*, idest, Frater, qui conjunctissimus et amicissimus est, non potest fratrem redimere a morte, quia mortem nemo potest effugere, quis igitur alius homo est, qui eum redimere possit? et in eundem sensum additur, neminem posse muneribus Deum placare, nec vitam ullo pretio redimere. Atque hic quidem sensus, nihil Kemnitium juvat, quia non facit ad rem, de qua agimus. Altera expositio est s. Basilii in commentario hujus loci, qui exponit has sententias de redemptione a morte animae, idest, a peccato et gehenna, ut hic sit sensus; Frater non redimit, ac multo minus quivis alius homo, quia omnes peccaverunt, et egent gloria Dei, omnes sunt captivi, omnes redimendi. Ideo misit Deus redemptorem Christum, qui non est frater, nec homo sicut caeteri, sed est Deus homo justus et liber, qui neque redemptione indiget et liberare omnes potest. Haec explicatio nihil etiam juvat Kemnitium, quoniam non negamus, immo asserimus omnes catholici, non potuisse nos redimi a morte animae et gehenna per satisfactiones sanctorum, sed Christi solius, *Qui factus est nobis a Deo justitia et redemptio*, ut Apostolus loquitur in priore epistola ad Corinthios cap. 1. Tertia explicatio est s. Augustini in prima concione in psalmum praedictum, qui ita interpretatur, *Frater non redimit, redimet homo*, idest, Si Christus, qui frater noster fieri dignatus est, non te redimit, expectas ut te redimat alius homo? Non dabit Deo placationem suam, nec pretium redemptionis animae suae, ille qui confidit in virtute sua et in multitudine divitiarum suarum. Atque hucusque expositio s. Augustini; neque caussam Kemnitii, neque nostram juvat. Loquitur enim de liberatione impii a captivitate peccati, et dicit, non posse impium, qui in sua virtute confidit liberari nec a se, nec ab alio, cum a Christo liberatus non fuerit, non defectu Christi, qui pro omnibus mortuus est, sed defectu impii, qui redemptionem sibi applicari noluit. Nos autem in disputatione de indulgentiis non loquimur de liberatione impii, sed de liberatione hominis justificati a reatu poenae temporalis, de

qua liberatione loquitur in sequentibus verbis s. Augustinus, quae verba haeresim Kemnitii manifeste refellunt. Addit enim Augustinus; *Qui sunt qui dant pretium redemptionis animae suae? Quibus ait Dominus, facite vobis amicos de mammona iniquitatis ut et ipsi recipiant vos in aeterna tabernacula. Illi dant pretium animae suae, qui non cessant eleemosynas facere. Ideo illos, quos monet per Timotheum Apostolus noluit esse superbos, ne in abundantia divitiarum glorientur. Denique quod possidebant, noluit apud illos veterascere, sed aliquid ex eo fieri, ut esset pretium redemptionis animae illorum. Thesaurizent*, inquit, *sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam, si dabunt pretium redemptionis animae suae:* Haec ille. Itaque s. Augustinus non timet dicere et ter repetere, homines justos a Christo redemptos a morte animae, dare per eleemosynas pretium redemptionis animae suae, juxta illud, *Peccata tua eleemosynis redime*; quae redemptio non potest alia intelligi nisi a reatu poenae remanente post redemptionem peccati, quoad culpam. Etsi Augustino teste potest quisque dare pretium redemptionis animae suae sine ulla injuria Christi redemptoris omnium, non debet videri mirum, si nos dicamus, posse sanctos martyres dare pretium aliquod redemptionis pro solo poenae reatu aliorum fidelium: non quod Christi pretium non sufficiat, sed ut hac etiam ratione martyrum passiones et merita honorentur.

CAPUT XV.

Defenditur V. argumentum catholicorum.

Quintum argumentum pro thesauro indulgentiarum sumi dicit Ksmnitius ab illis Apostoli verbis 2. Corinth. 8. *In praesenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat, ut et illorum abundantia vestrae inopia sit supplementum.* Ex hoc loco ita formari argumentum a catholicis, affirmat idem Kemnitius, *Corinthii abundabant pecunia, sed inopes erant meritorum. Contra vero sancti hierosolymitani abundabant meritis spiritualibus, a pecunia vero male parati erant. Paulus igitur talem permutationem inter eos instituit, ut Corinthii praeberent manus adjutrices conferendo large pecuniam: et pro illa pecunia sancti hierosolymitani ex operibus suis supererogationis supplementum inopiae Corinthiorum venderent, quod ad satisfactionem pro peccatis attinet.* Sed in duobus peccat Kemnitius, nam nec fideliter refert argumentum catholicorum, nec solide illud refellit. Catholici enim non dicunt Apostolum instituisse illam commutationem, ut Hierosolymitani venderent merita supererogationis Corinthiis: sed tantum ex eo loco colligunt, eam esse in Ecclesia communicationem, ut alii aliis bona sua communicare soleant: nec solum bona corporalia, sed etiam spiritualia invicem praebere possint. Ex quo sequitur, ut etiam unus pro alio satisfacere, et aliorum passiones aliis applicari valeant. Nec tamen solide argumentum catholicorum, etiam ut ab ipso propositum est, Kemnitius refutavit, dicit enim in sequentibus per inopiam Corinthiorum non intelligi inopiam meritorum, sed inopiam praedicationis Verbi Dei; et probat ex duobus locis ejusdem Apostoli. Nam Roman. 15. Apostolus scribens de eadem contributione eleemosynarum, ait, Si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles, debent et ipsi in carnalibus ministrare illis. Qui vero per spiritualia intellexit applicari, dicit 1. Cor. 9. in illis verbis, *Si spiritualia vobis seminavimus, quid magni est, si carnalia vestra metamus?* Haec ille. Sed in priore loco Apostolus de spiritualibus donis generatim loquitur, nec restringit sermonem ad praedicationem. Vere enim gentiles facti sunt participes donorum spiritualium, quae in Hierusalem primum effusa sunt a Deo, videlicet fidei, spei, charitatis, sacramentorum, miraculorum etc. In posteriore autem loco non est sermo de ista communicatione bonorum, de qua nos agimus, sed de stipendio debito ex justitia iis, qui evangelizant. Hoc autem loco, videlicet 2. Cor. 8. Apostolus loquitur generatim de bonis spiritualibus et temporalibus. Nec debent ejus verba restringi ad praedicationem. Quod patet, Primo, quia verba sunt generalia, *illorum abundantia vestram inopiam suppleat.* Secundo, quia non egebant Corinthii, ut mitterentur eis praedicatores ex Hierusalem, jam enim plene instituti erant. Nam 1. Cor. 1. legimus de Corinthiis, *Jam divites facti estis in Christo, in omni verbo, et in omnia scientia*; et in hoc ipso cap. 8. epistolae secundae, *sicut*, inquit Paulus, *in omnibus abundatis, fide et sermone et scientia etc.* Tertio, quia veteres Patres non exponunt hanc abundantiam spiritualem Hierosolymitanorum, de praedicatione verbi, ut vellet Kemnitius, sed de meritis et precibus. Chrysostomus in hunc locum, dicit Hierosolymitanos abundasse integritate vitae, libertate et fiducia ad Deum, et horum bonorum futuros participes Corinthios, si eleemosynam pecuniariam, qua ipsi tunc abundabant, Hierosolymam misissent. Nec multo aliter exponunt Theodoretus et Theophylactus et alii veteres Graeci. S. Thomas exponit de precibus, ut sit sensus, Corinthios fore participes orationum, quas Hierolymitani fundunt ad Deum, si eos bonorum suorum temporalium participes fecerint. Haymo in hunc locum addit etiam jejunium inter opera spiritualia Hierosolymitanorum, quorum participes erant futuri Corinthii, si eleemosynis illis adjuvissent: quam explicationem insinuare videtur Apostolus in eodem cap. 8. extremo, cum ait: *Ministerium hujus officii, non solum supplet ea, quae desunt sanctis*; *sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino, per probationem ministerii hujus glorificantes Deum in obedientia confessionis vestrae in evangelium Christi, et simplicitate communicationis vestrae in illos, et in omnes, et in ipsorum obsecratione pro vobis.* Sed de his satis, non enim in hoc testimonio fundamentum indulgentiarum praecipue consistit.

CAPUT XVI.

Defenditur argumentum VI. catholicorum.

Argumentum sextum, quod est postremum apud Kemnitium, sumitur ab articulo symboli de commu-

nione sanctorum. Catholici enim ex hac communione colligunt, posse satisfactiones, quae sanctis superfuerunt, idest, quibus ipsi, ad sua peccata purganda non eguerunt, applicari aliis fidelibus, quibus propriae non sufficiunt. Adversus hoc argumentum Kemnitius nihil solidi adfert. Primum enim explicationem odiosissimam ejus articuli nobis affingit: *Communionem*, inquit, *sanctorum largius et latissime interpretantur de meritis operum supererogationis, quae non solis factoribus propria, sed communia sint omnibus fidelibus, collata in commune quasi Ecclesiae aerarium, ad quod solus papa claves habeat, et pro data pecunia inde cuilibet vendat, quantum visum fuerit.* Haec ille. Ubi pro suo more calumniatur nos loqui de meritis supererogationis simpliciter, cum non loquamur nisi de satisfactionibus, sive de meritis ut accipiuntur pro satisfactionibus ad reatum poenae expiandum,non ut accipiantur proprie pro meritis gratiae vel gloriae. Deinde jam saepe diximus, non solum non vendi a pontificibus satisfactiones sanctorum, sed etiam severissime prohiberi et puniri omnem speciem similium venditionum, quod ne ipse quidem Kemnitius ignorat, qui decreta pontificum et conciliorum de his rebus vidit et legit, et in suum librum, ut eum pleniorem faceret, transtulit. Deinde addit Kemnitius communionem sanctorum, de qua in symbolo fit mentio, tria significare. Primo quod Ecclesia sit societas quaedam eorum, qui spiritu Christi sanctificantur, et membra unius corporis mistici. Secundo quod in Ecclesia sint omnibus fidelibus communia bona quaedam divinitus collata, ut fides, Baptismus, remissio peccatorum et vita aeterna. Tertio, quod inter fideles, debeant esse communia officia charitatis, sicut exemplo membrorum corporis humani Paulus ostendit Rom. 12. et 1. Cor. 12. His expositis concludit articulum illum fidei, non loqui de indulgentiis pontificiis,nec de meritis supererogationis, et ideo insigni depravatione pontificias indulgentias in illum articulum intrudi.At neque nos dicimus, articulum illum fidei, loqui in specie de operibus supererogationis, vel de indulgentiis,sed colligimus ex generali proprietate Ecclesiae posse unum membrum ab alio juvari, quod ipse etiam Kemnitius agnoscit in tertia significatione communionis sanctorum. Nam si debent officia charitatis inter fideles esse communia, ut sunt inter membra ejusdem corporis, quid quaeso prohibet, cur non possit unus alteri satisfactionem suam communicare? Potest ex Apostoli sententia ad Galat. 6.propter communionem membrorum Ecclesiae, alter alterius onus portare: cur non poterit alter pro poena alteri debita satisfacere? Potest ex sententia s. Augustini epist. 23. et lib. 3. de Baptismo contra Donatistas cap. 18. unus pro alio credere ut fit in Baptismo parvulorum, cur non poterit unus pro alio pati? Sed audi eundem Augustinum tract. 33.in Joannem de communione sanctorum disserentem: *Oculus*, inquit, *solus videt in corpore, sed numquid soli sibi oculus videt; et manui videt.et pedi videt, et caeteris membris videt. Non enim si aliquis ictus in pedem veniat,avertit se oculus inde ut non praecaveat. Rursus sola manus operatur in corpore, sed numquid sibi soli operatur? et oculo operatur. Nam si ictus aliquis veniens non eat in manum, sed tantum in faciem, numquid dicit manus, non me moveo, quia non tendit ad me?sic pes ambulando omnibus membris militat. Membra caetera tacent, et lingua omnibus loquitur.* Haec ille. Quae si applicentur ad fideles, qui membris illis corporis significantur, licebit sine dubio dicere, eum qui jejunat, qui facit eleemosynam,qui orat,qui persequutionem injunctam patienter tolerat, qui vincula, qui verbera, qui mortem pro Christi fide patitur,non sibi soli haec agere vel pati, sed etiam aliis, praesertim si ipse non habeat peccata, quae istis passionibus purget.

Adjungit obiter Kemnitius tria alia Scripturae testimonia, quae perperam a catholicis adduci affirmat.Unum est ps. 118. *Particeps ego sum omnium timentium te*; et dicit illud, *particeps*, significare voce hebraica, et graeca (*socium*),et sensum eorum verborum esse, Davidem publica confessione ostendisse se socium et amicum aliorum piorum timentium Dei. Sed indoctos nescio quos inde fecisse pontificale participium, ad probandum per indulgentiarum nundinationem partem pecuniarum accipere a clero, partem a populo, partem ab utroque. Sed nullus catholicus est, qui ita exposuerit ut illud *particeps ego sum* retulit ad pontificem, qui tribuit indulgentias? Omnes enim referunt ad ipsos fideles, qui cum socii et amici sint aliorum fidelium piorum, participant etiam ipsorum bona, quoniam sociorum et amicorum omnia sunt communia,ut pulchre s.Augustinus ostendit tract. 33. in Joan. ubi adeo dicit omnia esse communia piis fidelibus, ut omnes dicere possint se loqui omnibus linguis, sicut loquebantur olim, qui visibiliter accipiebant Spiritum sanctum: quoniam linguae omnium fidelium, toto terrarum orbe dispersorum, singulis sunt communes per charitatem,qua sumus omnes unum in Christo. Itaque qui dixit: *Socius et amicus sum omnium timentium te*, consequenter etiam dixit, *particeps sum omnium bonorum,quibus praediti sunt omnes qui timent te*. Alterum testimonium est in ps. 121. *Hierusalem, quae aedificatur ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum.* Hoc testimonium perperam allegari dicit a Lindano pro communione sanctorum, et thesauro indulgentiarum; cum tamen constet ex verbis sequentibus, sensum illorum verborum esse.Hierusalem ita aedificari ut sit civitas, in qua sit conjunctio, seu consociatio talis,ut *illuc ascendant tribus Domini ad testimonium Domini, et ad judicia.* Sed haec est nimia contradicendi libido. Non enim psalmus dicit esse in Hierusalem participationem, sive consociationem solum ad ascendendum ad testimonia Domini et ad judicia: sed dicit,Hierusalem, idest, Ecclesiam aedificari instar civitatis pacatissimae et concordissimae, in qua sit participatio in idipsum, idest, participatio simul omnium in unum, ut sint omnia omnium. Id vero probat psalmus, quia illuc ascendunt tribus Domini, idest, variae tribus, variae gentes et nationes conversae ad Dominum, et licet sint tam multae et tum variae, tamen conveniant in eadem confessione fidei, et in iisdem legibus et judiciis etc. Tertium testimonium

dicit esse illud ps. 149. *Ad faciendam vindictam in nationibus, ad alligandos reges eorum in compedibus etc.* Sed adscribere debuisset, ubi legerit hoc testimonium pro indulgentiis citatum. Ego enim legi fere omnes, qui inter catholicos de indulgentiis scripserunt, nec apud ullum inveni hunc locum inter alios adductum; nihil autem facilius est, quam argumenta a se conficta refutare.

CAPUT XVII.

Respondetur ad cap. 4. disputationis Kemnitii.

In quarto capite disputationis suae Kemnitius probare aggreditur indulgentias pontificias veteri Ecclesiae per annos 1200. fuisse incognitas. Id vero probat primo testimonio Durandi, s. Antonini et Roffensis, qui id fatentur. Deinde quia nulla invenitur mentio indulgentiarum apud Anselmum, Rupertum, Bernardum, Petrum Lombardum et Gratianum, qui proxime praecesserunt annum millesimum ducentesimum. Postremo, quia veteres Patres, Chrysostomus, Nyssenus, Augustinus, Bernardus et Petrus Lombardus, indulgentias, nondum natas scripsit suis confutarunt. Sed ut a primo incipiamus, non ideo indulgentiae non sunt antiquae, quia duo, vel tres ex catholicis id non legerunt in veterum libris. Neque tres isti auctores negant indulgentias fuisse cognitas tempore Anselmi, Bernardi, Ruperti, Petri Lombardi et Gratiani, ut Kemnitius dicit, sed tempore Hieronymi et Augustini et aliorum veterum, qui primis quingentis annis floruerunt. Ac ut omnes intelligant Kemnitium aperte mentiri. Alexander ejus nominis tertius. pontifex maximus, sedere coepit anno Domini 1159. Is vero pontifex in epist. ad archiepiscopum cantuariensem scribens, respondet quaestioni sibi propositae, an indulgentias ab aliquo episcopo concessas, lucrari possint ii, qui non sunt eidem episcopo subjecti: ac dicit non posse, quia nemo potest nisi a suo judice ligari, vel solvi, et habetur hoc rescriptum in jure, cap. *Quod autem*, de poenit. et remiss. Videmus autem hoc loco mentionem indulgentiae, ut rei non tunc primum institutae, sed usitatae et receptae. Igitur mentitur Kemnitius pag. 274. cum sic loquitur: *In hac de indulgentiis disputatione non possunt vel ulla Patrum testimonia, vel ulla veteris Ecclesiae exempla proferre, quod talis vel doctrina, vel usus talium indulgentiarum ullo unquam tempore usque ad annos post natum Christum mille ducentos in veteri Ecclesia fuerit.* Eugenius III. pontifex sedere coepit anno 1145. Is autem per literas generales concessit indulgentiam accipientibus crucem, et proficiscentibus ad bellum sacrum; et s. Bernardo injunxit, ut eas indulgentias praedicaret populis, eosque ad bellum illud accenderet. Paruit s. Bernardus pontifici, et praedicationem suam innumerabilibus et maximis miraculis confirmavit, ut ipse modeste indicat initio libri 2. de Considerat. sed copiosius rem totam narrat auctor vitae ipsius lib. 3. cap. 4. Ergo mentitur Kemnitius tum cum ait ante annum 1200. non fuisse notas indulgentias, tum cum apud Bernardum nullam hujus rei mentionem extare confirmat, et cum Petrus Lombardus et Gratianus eodem saeculo floruerint, fieri non potest, quin ipsi quoque indulgentias noverint. Paschalis II. pontifex sedere coepit anno 1099. et in concilio quodam lateranensi anno 1116. celebrato, indulgentias quadraginta dierum concessit iis, qui limina apostolorum visitaverant, ut Conradus abbas urspergensis in chronico suo testatur; et quoniam eo tempore florebat Rupertus abbas tuitiensis: mentitur Kemnitius, qui dicit tempore Ruperti nondum indulgentias pontificias orbi terrarum innotescere coepisse, nec ante annum 1200. innotuisse. Urbanus II. pontifex sedere coepit anno 1088. et ejus tempore s. Anselmus floruit. Scribit autem idem Conradus abbas urspergensis in chronico anni 1099. praedictum Urbanum in concilio claramontano indulgentiam concessisse omnibus, qui sponte adversus infideles orientales arma sumebant, cujus rei multi alii meminerunt. Mentitur igitur Kemnitius, cum tam audacter scribit, tempore s. Anselmi, et ante annum 1200. indulgentias cognitas non fuisse. Quid nunc addamus Gregorium VII. qui sedere coepit anno 1073., et in epistolis suis frequentissime concedit indulgentias. Sergium II. qui sedere coepit anno 844. et indulgentiam tribuit adeuntibus Ecclesiam s. Martini in montibus, cujus memoria extat incisa in lapide marmoreo literis vetustissimis: et Leonem III. qui sedere coepit anno 796. et indulgentias varias multis in locis in ipsa Germania constituit, teste s. Ludgero in vita s. Suiberti? An non evidenter mendacii Kemnitius convincitur, qui veteres omnes historias legisse videri vult; et tamen affirmare non veretur ante annum 1200. Ignotas fuisse orbi terrarum indulgentias pontificias? Neque mirum videri debet, si auctores antiquiores non multos habemus, qui harum rerum mentionem faciant, quoniam plurima sunt in Ecclesia, quae solo usu, sine literis conservantur. Extant tamen Romae in antiquissimis ecclesiis memoriae indulgentiarum, a multis pontificibus, et ab ipso etiam s. Sylvestro, qui ante annos 1200. floruit, concessarum. Sed ea, quae diximus ad mendacia Kemnitii confutanda sufficere videntur.

Venio nunc ad testimonia veterum scriptorum, quae profert Kemnitius adversus indulgentias nondum natas. Primo igitur adducit Petrum Lombardum, qui lib. 4. sent. dist. 18. dicit Deum tunc tegere poenitentium peccata, quando ad poenam non reservat; sed debitum poenae remittit, idque probat ex Augustini sententia in explicatione psalmi 32. Sed in eodem loco solutio est hujus objectionis. Significat enim Petrus Lombardus de poena aeterna intelligendum esse, quod dicitur, Deum tegere peccata, cum ea non reservat ad poenam. *Et ideo*, inquit, *sicut interius gratia sua animam illuminat, ita et simul debitum aeternae mortis relaxat. Ipse enim per seipsum peccata poenitentium tegit; et tunc tegit, quando ad poenam non reservat*, et paulo infra, *Ita ergo*, inquit, *dicit a Deo tecta, ut Deus non videat, idest, aeternaliter puniat.* Quod autem poena temporalis remaneat post remissam culpam, in hac vita, vel in purgatorio luenda, docet Petrus Lombardus dist. 20. lit.

B, his verbis. *Qui*, inquit, *ante expletionem poenitentiae discesserint, ignem purgatorium sentient, et gravius punientur, quam si hic implessent poenitentiam. Horrendum enim est incidere in manus Dei viventis. Deus enim cum sit misericors et justus, ex misericordia poenitenti ignoscit, non reservans peccatum ad poenam aeternam: ex justitia vero impunitum non dimittit delictum, aut enim punit homo, aut Deus etc.* et paulo post lit. D, docet posse poenitentem, praesertim post mortem, juvari aliorum satisfactionibus per orationes et eleemosynas. Itaque Petrus Lombardus illa omnia disertis verbis affirmat, quae fundamenta esse indulgentiarum Kemnitius fatetur: videlicet purgatorium, poenae reatum post culpam remissam et communicationem satisfactionis alienae.

Secundo loco adducit Kemnitius Chrysostomum homil. 1. in epist. ad Philemonem, ubi legimus, ad impetrandam peccatis nostris veniam, non opus esse vel pecunias impendere, vel peregrinando ad loca longinqua transire. Eandem sententiam habet Augustinus in serm. de martyribus, *Non dixit Deus, vade in orientem et quaere justitiam, naviga usque in occidentem, ut accipias indulgentiam; dimitte inimico tuo, et dimittetur tibi etc.* Bernardus etiam serm. 1. de adventu, *Non te oportet, o homo, maria transfretare, non penetrare nubes, non transalpinare necesse est, non grandis tibi ostenditur via, usque ad temetipsum occurre Deo tuo.* Sed haec testimonia nihil efficiunt. Primum enim loquuntur de justificatione impii ac remissione culpae, non de solo reatu poenae de quo nos loquimur. Deinde solum probant, non esse absolute necessariam ad remissionem peccatorum vel peregrinationem, vel eleemosynam, alioqui enim pauperes et aegrotantes spe omni carerent; et satis novimus, posse hominem per internam conversionem ad Deum ita vehementer accendi in amorem Dei, et de peccatis suis dolorem, cum proposito confessionis, ut continuo recipiat remissionem omnium culparum et poenarum. Sed non ideo sunt inutiles peregrinationes et eleemosynae, et hoc solum contendimus adversus haereticos. Ac ut omittam de eleemosynis dicere, de quorum utilitate ad redimenda peccata pleni sunt libri Patrum, ac praesertim Chrysostomi et Augustini, et nos ostendimus in lib. de eleemosyna, qui est postremus in controversiis nostris. Certe idem Chrysostomus mirifice laudat peregrinationes ad sepulchra martyrum in homil. 66. ad populum antiochenum. Sanctus etiam Augustinus in epist. 137. ad clerum et populum hipponensem scribit, se auctorem fuisse, ut quidam ad loca sancta peregrinationem susciperent. Denique s. Bernardus Petrobrusianos haereticos confutavit, qui praeter alios errores, hunc etiam habebant, ut peregrinationes fidelium ad loca sancta reprehenderent. Vide vitam s. Bernardi lib. 3. cap. 5.

Tertio Kemnitius adducit Chrysostomum hom. 38. in Matthaeum, ubi dicit, eos de templo Dei speluncam latronum facere, quia lucra terrena sectantur: et Christum quotidie intrare templum Dei, et ejicere omnes vendentes gratiam Dei. Sed quorsum haec tendunt? An forte omnes, qui avaritiam in sacerdotibus reprehendunt, continuo etiam indulgentias reprehendunt? An non saepissime repetivimus, non solum non probari summis pontificibus eos, qui quomodo ex indulgentiis negotiationem faciunt, sed maxime improbari, damnari, puniri.

Addit ultimo Kemnitius, se alio in loco demonstrasse, Gregorium nyssenum integram orationem opposuisse persuasioni de peregrinationibus ad loca hierosolymitana. Cui respondemus, nos quoque alio in loco, idest, lib. 3. de cultu sanctorum cap. 8. demonstrasse testimoniis Scripturae, et veterum Patrum, necnon argumentis aliis peregrinationes ad loca sancta pias et Deo gratas, et nobis utilissimas esse, Gregorium vero nyssenum non reprehendere peregrinationes absolute, sed docere quibusdam personis, ut monachis et sanctimonialibus, non convenire, cum eorum proposito magis conveniat quies et solitudo; quamvis etiam non sit omnino certum, an ea oratio Gregorii sit.

CAPUT XVIII.

Respondetur ad primam partem argumenti historici contra indulgentias.

In ultimo capite disputationis suae Kemnitius historiam longissimam texit, ut originem indulgentiarum, quales a catholicis defenduntur, novam esse demonstret. Continet autem ea historia tria tempora, unum ab initio Ecclesiae usque ad annum circiter 90. alterum ab anno 90. ad 1203. ab anno 1200. ad annum 1517. quo tempore, auctore Luthero extinctas indulgentias Kemnitius gloriatur. Ac primo quidem tempore indulgentias nihil aliud fuisse contendit, nisi relaxationes publicae poenitentiae, sed eas relaxationes nihil habere commune cum indulgentiis pontificiis, de quibus instituta controversia est. Sed antequam ad rem propositam veniat, longissima digressione refert multa de ritibus publicae poenitentiae, de caussis ejusdem, ac demum de canonibus poenitentialibus, ubi ad verbum describit canones conciliorum nicaeni et ancyrani, necnon eos, qui habentur apud Burchardum et Gratianum. Quoniam enim jamdudum Lutherus jus canonicum publice exussit, et ejusmodi ritus et leges non solum de moribus, sed etiam de memoria et libris Lutheranorum exciderunt, voluit Kemnitius commemoratione harum rerum doctrinam reconditam et abstrusam venditare, ut caeteris diligentior ac doctior haberetur. Et quamvis non desint in hac digressione multa, quae falsitatis coargui potuissent, tamen quia ad rem praesentem non faciunt, non existimavi tempus esse in his commemorandis, vel refellendis conterendum. Illud unum praeterire non possum, Kemnitium inter scripta veterum revolvenda, non raro invenisse quod minime volebat. Nam cum ipse cum Lutheranis caeteris contendat, poenitentias veterum disciplinae caussa, non autem satisfactionis coram Deo et redemptionis, vel expiationis peccatorum institutas, tamen fatetur se hoc etiam postremum apud Patres non raro legisse, ac pro sua modestia et adversus

antiquissimos Patres reverentia, eos non obscure reprehendit. Sic enim loquitur pag. 306. *Nec vero nescius sum, veteres aliquando nimis largiter, et verbis nimium, magnificis disciplinam illam canonicam commendare: ut quod Tertullianus dicit, satisfactionibus illis peccata expiari: Cyprianus illis dicit peccata redimi, ablui, sanari et judicem placari: Augustinus Deum illis de peccatis praeteritis propitiari. Ea talia sunt, quae salva, fide* (Lutherana videlicet), *nec possunt, nec debent, sicut sonant, accipi et intelligi.* Haec ille. Sed profecto justius erat novos Lutheranorum errores ex doctrina veterum Patrum corrigere, quam ex novis istis erroribus de veterum Patrum doctrina et sententiis judicare. Porro disgressione illa aliquando expedita pag. 318. aggreditur ad probandum, indulgentias olim nihil aliud fuisse, nisi moderationes, relaxationes et remissiones mulctarum canonicarum, quae in publica poenitentia usitatae tunc erant. Id vero probat ex canonibus conciliorum ancyrani, nicaeni et agathensis, et tandem his verbis concludit: *Hae fuerunt veteres Ecclesiae, sive relaxationes, sive indulgentiae, a quibus quemadmodum pontificiae indulgentiae per omnia genera caussarum diversae sint, ex hac narratione, et ex descriptione indulgentiarum in principio exposita, si fiat collatio manifestum est. Atque ideo nudam tantum pono recitationem, relinquens lectori collationem diversitatis.* Respondeo: Relationes poenitentiae canonicae per omnia genera caussarum cum iis indulgentiis convenire, quas catholici defendunt, et quas Kemnitius supra non fideliter, sed admixtis mendaciis explicavit. Caussa enim veluti efficiens indulgentiarum juxta catholicorum omnium sententiam, episcopi sunt, ac potissimum romanus episcopus, quem episcopum episcoporum Tertullianus in libro de Pudicitia nominavit. Constat autem tum veteres relaxationes, tum recentiores indulgentias non ab aliis, quam ab episcopis dari solere vel posse. Caussa formalis est ipsa liberatio, sive judicialis absolutio per ministerium clavium a poenis in foro poenitentiario debitis. Quod totum in utrasque remissiones tam veteres, quam recentes convenire non dubium est. Caussa materialis, sive sint ipsi poenitentes, qui absolvuntur, sive poenae circa quas versatur absolutio, eadem omnino utrobique reperietur. Nam et veteres, et recentiores episcopi, non aliis quam poenitentibus indulgentias tribuunt, nec alias poenas, quam in foro poenitentiario debitas relaxant. Quod autem tunc relaxarentur poenae injunctae, nunc autem tum injunctae, tum injungendae, ratio est. quoniam tunc injungebantur severiores poenitentiae, quae saepe delictis aequales erant, nunc autem injunguntur mitiores, quae delictis impares sunt. Sed sive pares, sive impares injungantur, omnino pares in hac vita, vel in alia perferendae sunt, nisi misericorditer relaxentur. Atque ad hoc probandum adduximus supra cap. 13. testimonium s. Cypriani qui in epist. 2. lib. 4. ad Antonianum, apertissime scribit, eos, qui in hac vita non plene satisfecerunt, emendandos et cruciandos igne purgatorii in alia vita, donec reddant novissimum quadrantem. Ac ut non repetam tam multa, quae alibi diximus, unius s. Augustini uno vel altero testimonio contentus ero. Hunc enim auctorem praeter caeteros, etiam haeretici nostri temporis magni faciunt. Igitur s. Augustinus in psal. 37. in illa verba, *Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me*, illos dicit argui in furore, quibus dicitur, *Ite maledicti in ignem aeternum;* illos autem corripi in ira, qui emendantur igne purgatorio. *Neque*, inquit, *in ira tua emendes me, ut in hac vita purges me, et talem me reddas, cui jam emendatorio igne non opus sit, propter illos, qui salvi erunt, sic tamen quasi per ignem*; et paulo post, *Quare petit iste, ne in indignatione arguatur, neque in ira emendetur, tamquam dicens Deo, quoniam ista, quae patior, multa sunt, magna sunt, quaeso ut sufficiant, et incipit illa numerare satisfaciens Deo, offerens illa, quae patitur, ne pejora patiatur.* Audis ne Kemniti per poenas hujus vitae patienter toleratas satisfieri Deo? Audis, eos, qui hic non plene purgantur in alia vita igne purgatorio emendandos? et rationem horum omnium idem Augustinus reddit in psal. 50. cum ait: *Veritatem dilexisti, quoniam impunita peccata etiam eorum, quibus ignoscit, non dimisisti; sic prorogasti misericordiam, ut servares et veritatem. Ignoscit confitenti, ignoscis, sed se ipsum punienti. Sic servatur misericordia et veritas.* Quid clarius dici potuit ab ullo scholastico doctore? Atque haec est etiam caussa, cur in priore libro dixerimus, tum ad veteres relaxationes, tum ad recentiores indulgentias thesaurum satisfactionum Christi et sanctorum applicandum fuisse, quoniam misericordia cum justitia in omnium relaxatione conjungenda est. Itaque etiam in hac re similes sunt indulgentiae veteres et novae. Restat caussa finalis, quae saltem in genere semper eadem fuit, gloria Dei et utilitas Ecclesiae. Nam antiqui poenitentias relaxabant, vel quando necesse erat lapsos ad martyrium per communionem et sacramenta praeparare, vel quando timebant, ne poenitentes sub onere deficerent: vel quando negligentiores ad studium poenitentiae accendere cupiebant, hoc veluti praemio relaxationis, quod diligentioribus praebebatur, vel quando martyres, qui pro poenitentibus episcopos rogabant, honorare, et eo modo reliquos fideles ad martyrii gloriam provocare volebant. Denique numquam deerat rationabilis caussa cur sancti illi Patres poenitentias injunctas moderandas, vel remittendas judicarent. Posterioribus quoque temporibus semper caussa indulgentiae concedendae, vel fuit recuperatio terrae sanctae, vel subventio pauperum, vel excitatio fidelium ad preces et opera poenitentiae, vel alia similis rationabilis et pia. Neque poterit Kemnitius, quamvis multas fabulas a suis confictas recitet, producere unum aliquod pontificium diploma, ubi pro pecunia ipsi pontifici numeranda, vel alia, sive turpi, sive profana, sive levi caussa indulgentiae concedantur. Habemus igitur omnia genera caussarum eadem fuisse in indulgentiis antiquis et novis. Unum discrimen in medium adferri posset, quod veteres illi episcopi singulis poenitentibus poenas relaxabant, nunc autem plerumque in communi omnibus relaxantur, qui certa opera sibi in-

juncta praestiterint. Sed neque est hoc essentiale discrimen; neque ejusmodi communes indulgentiae antiquis temporibus defuerunt. Attulimus enim supra certa testimonia de indulgentiis communibus a Sergio II. Leone III. et Gregorio I. concessis;qui omnes ante annum millesimum sederunt. Nec desunt probabiles conjecturae de indulgentiis a Paschali I. et Sylvestro I. in commune propositis.

CAPUT XIX.

Respondetur ad alteram partem argumenti historici contra indulgentias.

Altera pars historiae Kemnitii continet ea tempora, quibus poenitentiae redimi coeperunt. Scribit enim Burchardus ex poenitentiali romano,eum qui uno die in pane et aqua jejunaturus erat, potuisse jejunium illud commutare seu redimere, si quinquaginta psalmos flexis genibus recitasset, et pauperem unum eo die pavisset, et eodem modo alias poenitentias aliis redimi,vel in alias commutari per ea tempora licuisse. Quando hae redemptiones proprie coeperint, non ita certo constat, sed Burchardus,qui de illis scribit, circa annum Domini 1020. floruit. Sed extat etiam mentio harum redemptionum in concilio triburiensi can. 56. et 58. quod concilium tempore Arnulphi imperatoris anno 896. celebratum est.De his igitur redemptionis nonnulla Kemnitius dicit, quae discussione indigere videntur. Primum pag. 323. scribit circa haec tempora, accessisse ad opera poenitentiae opinionem de opere operato: quod ipsum inferius aliquoties repetit. Vocat autem opinionem de opere operato, quo credere coeperint homines, his operibus satisfieri Deo pro peccatis, et necessarias esse ejusmodi satisfactiones non solum caussa disciplinae, sed etiam ad placandum Deum. In qua re bis errat Kemnitius, primum in nomine, deinde in re. Neque enim intelligit, quid catholici theologi per opus operatum significare, voluerint. Nam si id intelligeret, certe non diceret, opera poenitentiae ex sententia catholicorum vim habere ex opere operato. Quid igitur catholici opus operatum vocant?id quod non pendet a dignitate, vel sanctitate ministri operantis, sed hoc ipso quod fit ex divina institutione vim habet. Talis est exempli caussa, Baptismus, qui vim habet sanctificandi ex divina institutione, et re vera sanctificat, etiam si ab homine improbo et perdito conferatur. At opera poenitentiae ex catholicorum doctrina nihil efficiunt, hoc est, non placant Deum, non satisfaciunt pro peccato, non expiant poenae reatum, nisi fiant ab homine justificato et reconciliato. Proinde ex opere operantis, non ex opere operato vim habent,quando non sunt pars sacramenti poenitentiae, sed sponte assumuntur ad placandum Deum, eique pro reatu poenae satisfaciendum. Quando autem sunt pars sacramenti, tunc quidem utroque modo vim habent, sed Kemnitius loquitur de his operibus priore modo, neque vult ex sententia catholicorum eam habere ex opere operato, quia sunt pars sacramenti, sed quia assumuntur ad placandum Deum. Atque haec de hallucinatione Kemnitii circa nomen. Quod autem ad rem attinet:jam ipse citavit et reprehendit Tertullianum, Cyprianum et Augustinum, qui scripserunt opera poenitentiae placare Deum, et per ea redimi peccata, sanari, ablui, expiari; et nos addidimus alia testimonia Cypriani et Augustini,quibus probatum est necessaria esse opera poenitentiae ad satisfaciendum Deo pro peccatis alioqui in vita futura, eluenda esse gravissimis poenis in igne purgatorii. Non igitur verum est, his temporibus, idest, circa annum Domini millesimum accessisse opinionem de necessitate et efficacia satisfactionum, cum ea opinio, vel potius certa fides in Ecclesia catholica semper fuerit.

Secundo Kemnitius addit, ex illis redemptionibus et commutationibus poenitentiarum sequutam esse languefactionem (sic enim ipse loquitur) verae contritionis, eversionem seriae emendationis, et persuasionem impunitatis in delictis. Sed mirum est, cur hoc dicat, cum illae redemptiones gravissimae poenitentiae fuerint, et non omnium poenitentiarum, sed solum aliquarum redemptiones permitterentur;et si veteres Patres recte interdum relaxabant ac remittebant injunctas poenitentias,cur vitio verti debet posterioribus Patribus, quod easdem poenitentias aliis commodioribus redimi, vel in alias faciliores commutari posse censuerint? Certe apud Lutheranos non opus est redimere jejunia eleemosynis, cum nulla sint amplius apud eos indicta jejunia ; nec poenitentibus opus est quaerere quibus operibus redimant impositas poenitentias, cum Lutherus, eorum patriarcha, scripserit in lib. de captivit. babylonica; de Baptismo, omnia peccata in momento absorberi, si stet vel redeat fides. Sed de his saepe diximus.

At, inquit, Kemnitius, in concilio cabilonensi sub Carolo Magno, teste Burchardo, extat canon contra eos, qui de industria peccabant, et propter eleemosynarum largitionem impunitatem peccandi sibi promittebant. Item contra alios, qui putabant, se a peccatis omnibus posse purgari, si Romam, vel Turonum, aut alia sancta loca sub pretextu orationis pergerent. Extant quidem isti canones, et sancte prudenterque statuti sunt adversus eos,qui sine vera conversione ad Deum, immo cum proposito perseverandi in peccatis, satis sibi esse ducebant,si eleemosynis, vel peregrinationibus operam darent.Sed haec vitia sunt hominum non canonum, neque enim canones qui redemptionem permittebant, volebant fieri sine vero proposito dimittendi peccata, vel sine vera contritione et conversione ad Deum.

Postremo adjungit Kemnitius, ex his redemptionibus poenitentiarum paulatim ortas esse modernas indulgentias, quibus per opera indebita sanctorum peccata redimi posse dicuntur. Sed hoc falsum esse manifeste patet ex eo, quod indulgentiae, quales nunc sunt in usu Ecclesiae, antiquiores sunt redemptionibus illis poenitentiarum.Nam redemptiones illae coeperunt circa annum millesimum, vel nongentesimum, et indulgentias quales nunc sunt in usu fuisse ostendimus per certissima testimonia diu ante annum nongentesimum tem-

pore Sergii II. Leonis III. et Gregorii I. Neque Kemnitius aliud profert ad probanda quae dicit, nisi suas, easque levissimas conjecturas.

CATUT XX.

Respondetur ad tertiam partem argumenti historici contra indulgentias.

Postrema historiae pars continet ea tempora, quibus Kemnitius conatur ostendere originem habuisse indulgentias, quae nunc sunt usu receptae. Ac primum fatetur, quod est verissimum, summae antiquitatis argumentum, non esse usquam annotatum, quo tempore coeperint indulgentiae. Deinde refellere conatur, quod catholici dicunt, tempore s. Gregorii, idest, anno Domini sexcentesimo, jam fuisse in usu Ecclesiae indulgentias, cum traditio antiqua habeat, ab ipso s. Gregorio additas fuisse stationibus indulgentias. Refellit Kemnitius eam catholicorum sententiam, illo solum argumento, quia nihil de hac re in scriptis s. Gregorii, vel in historiis eorum temporum inveniatur. Sed argumentum nullas habet vires, cum constet ejusmodi concessiones non libris, sed usu et consuetudine conservari. Nam etiam de indulgentiis a Leone III. in tot locis Germaniae constitutis, nihil extat in ejus epistolis, quas satis multas scripsit, neque in historiis universalibus eorum temporum; et nisi incidisset occasio ut s. Ludgerus vitam s. Suiberti scribendam susciperet, sciremus quidem Acquisgrani et Coloniae indulgentias a Leone III. concessas haberi, sed nullo certo teste id probare possemus. Quo modo etiam nisi s. Innocentius primus necessitatem habuisset rescribendi Decentio episcopo eugubino, sic siscitanti, an episcopus deberet conferre sacramentum Unctionis extremae, an solus presbyter, certe non haberemus testimonium ullius auctoris illius temporis pro sacramento illo. Siquidem de iis rebus, quae sunt in usu communi fidelium, non scribebant Patres, nisi coacti ab haereticis, aut alia simili necessitate. Itaque ad probandum a s. Gregorio indulgentias stationibus adjunctas fuisse, multo amplius valere debet s. Thomae, et Gulielmi Altisiodorensis gravissimorum virorum affirmatio, quam silentium omnium aliorum. Quod enim aliquid verum sit, etiamsi a multis scriptum non sit, facile credi potest. At falsum esse, quod a viris gravissimis, ac fide dignissimis affirmatur, non facile credi debet. Obiter autem Kemnitius cum stationes nominasset, addere voluit, quae sit notio ejus vocis; et quia stantes, inquit, verbum audiebant et orationes faciebant, dictae sunt stationes. Sed longe aberrat a vero. Stationes enim dictae sunt militari vocabulo, vigiliae quaedam spirituales Ecclesiae, quae vel ob imminentem persequutionem, vel alia de caussa in jejuniis et oratione perseverabat, usque ad horam diei nonam, aut etiam usque ad vesperam: simul enim jejunium et statio solvebantur. Et quemadmodum milites in excubiis vigilantes in statione esse dicuntur, sive stent, sive sedeant, sive obambulent, sic etiam Christiani stationem celebrare dicebantur, cum in oratione et jejunio tota die perseverarent, sive stando, sive prostrati ad terram, sive genibus positis, sive alio quovis modo Dominum precarentur. De qua re vide Tertullian. in lib. de fuga in persequutione, in lib. de jejunio, et in lib. de oratione, et quae nos scripsimus in lib. 2. de bonis operibus in particulari c. 22.

Deinde Kemnitius addit nihil de indulgentiis inveniri in scriptis Burchardi, Gratiani et Petri Lombardi, atque inde concludit, indulgentias ortum habuisse circa annum Domini 1200. qui argumento nos supra respondimus, capite 17. ubi ostendimus ex testibus certis, indulgentias multo esse antiquiores, ac ut videas, lector, quam verum sit proverbium, mendacium memorem esse debere: scripsit Kemnitius supra pag. 274. haec verba: *In hac de indulgentiis disputatione non possunt vel ulla Patrum testimonia, vel ulla veteris Ecclesiae exempla proferre, quod talis, vel doctrina, vel usus talium indulgentiarum ullo unquam tempore ad annos post natum Christum* 1200. *in veteri Ecclesia fuerit.* Et idem repetit pag. 275. affirmans nullum auctorem scripsisse de indulgentiis ante annum Domini 1200. et tamen pag, 332. scribit Kemnitius Alexandrum III. pontificem circa annum Domini 1170. scripsisse de indulgentiis, quae fiebant in dedicationibus ecclesiarum, aut conferentibus aliquid ad aedificationem pontium. Neque Alexander tunc indulgentias instituit, sed loquitur de re nota et usitata et frequentissima; et infra pag. 375. numerat idem Kemnitius Valdenses inter eos, qui indulgentias, quales nunc habet Ecclesia, rejecerunt et oppugnarunt : constat autem Valdenses circa eundem annum 1170. errores suos praedicare coepisse. At quomodo ista cohaerent, ut indulgentiarum origo referenda sit (auctore Kemnitio) ad annum 1200. et tamen eodem auctore anno 1700. Alexander III. de indulgentiis jamdudum introductis rescripta edat, et Valdenses haeretici indulgentias, in Ecclesia olim receptas, damnent atque rejiciant? Igitur non solum testibus a nobis productis cap. 17. sed etiam ipso Kemnitio teste, sententia ejusdem Kemnitii de indulgentiarum novitate apertissime refutatur.

His tractatis Kemnitius aggreditur longissimam narrationem de quaestionibus scholasticorum circa indulgentias, de jubilaeis in Ecclesia celebrari solitis, de indulgentiis singularum ecclesiarum urbis Romae, ac demum de contentione Lutheri et Teccelli circa indulgentias: quae non egent refutatione, sed sola mendaciorum et calumniarum annotatione.

Igitur pag. 346. posteaquam recitavit Kemnitius decretum concilii viennensis contra Quaestuariorum abusus, addidit haec verba: *Sed pontifices ipso facto mox addiderunt interpretationem, quod sint abusiones damnabiles et abolendae , si fiant a Quaestoribus hospitalium: si verum a romanis pontificibus tales indulgentiae, et eo modo concedantur,* esse *opus maxime pium.* Hoc autem esse mendacium manifestum ex ipsa constitutione intelliget quicumque eam legere voluerit. Continet enim ea constitutio tres paragraphos; in primo ca-

vetur, ne Quaestores admittantur, nisi apostolicae sedis vel dioecesani episcopi literas ostenderint. In secundo narrantur abusus Quaestorum, et simpliciter damnantur et prohibentur, neque ulla additur declaratio, quod si tales indulgentiae, et eo modo a pontifice concedantur, sit opus maxime pium. In tertio decernuntur poenae Quaestoribus, qui superioris mandato non paruerint, neque etiam hoc loco additur ulla talis declaratio, qualem finxit Kemnitius. Illa igitur verba Kemnitii: *Et videri sane possent abusiones illae in indulgentiis generaliter taxari, damnari et aboleri per Clementinam illam. Sed pontifices ipso facto mox addiderunt interpretationem quod sint abusiones damnabiles et abolendae, si fiant a Quaestoribus hospitalium: si autem a romanis pontificibus tales indulgentiae, et eo modo concedantur, esse opus maxime pium.*

Mendacium et imposturam apertissimam continet, nusquam enim talis interpretatio in tota illa constitutione reperitur, neque reperiri potest, quia ipsi constitutioni sine dubio repugnaret, in qua non solum abusiones illae absolute et simpliciter abolentur, sed etiam revocantur omnia privilegia, Quaestoribus quoquomodo concessa, circa materiam abusionum illarum, ita ut nihil eorum, in quibus abusiones consistunt, ne praetextu quidem literarum apostolicarum illis actitare licuerit. Quod vero initio constitutionis dicitur, ut Quaestores non admittantur, nisi literas apostolicae sedis, vel episcopi proprii demonstraverint: non est id quod Kemnitius reprehendit; tum quia hoc non est additum post abusiones damnatas, sed praemissum ante damnationem; tum quia in hac parte non agitur de abusionibus, sed de simplici propositione indulgentiarum, et charitativi postulatione subsidii, ut ipsa constitutio loquitur.

Idem Kemnitius pag. 353. multa dicit de venditione indulgentiarum tempore Pauli II. et Sixti IV. et addit, ne videatur ea ex capite suo finxisse, *Extant haec in extravagantibus Pauli II. et Sixti IV.* At ego iterum, atque iterum legens ac relegens eas extravagantes, ne vestigium quidem ullum earum venditionum reperio. Sed qui versatus est in scriptis Kemnitii, et novit quam is audacter, et sine ulla verecundia mentiri solitus sit, non mirabitur cum in hac materia praeter omnes alias apud Lutheranos odiosa, impudentiae mentiendi omnino fraena laxasse.

Rursus pag. 362. adscribit narrationem de indulgentia divinitus concessa ad preces s. Francisci adeuntibus Ecclesiam s. Mariae de Angelis; quam ipse vocat impudentissimam fabulam, et vere ex parte fabula est, quo ad ea videlicet, quae ipse Kemnitius admiscuit. Nam praeter alia scribit, s. Franciscum Honorio summo pontifici dixisse, sigilla bullae indulgentiae illius esse stigmata sua. At nullus auctor hoc refert, praeter Kemnitium, et non solum non est verum, sed nec verisimile, tum quia nondum s. Franciscus stigmata habuerat, cum illa indulgentia concessa est; tum quia etiamsi habuisset, non ea vir summae humilitatis ulla ratione jactasset. Porro ad eam narrationem infirmandam nihil omnino Kemnitius adfert, nisi judicium suum: ad confirmandam autem adsunt testes illius temporis, qui historiam conscripserunt, ut cognosci potest ex initio secundi libri chronicorum ordinis s. Francisci; adest praeterea testimonium s. Bernardini tom. 1. serm. 9. qui est in evangelium dominicae primae quadragesimae, qui vir sanctitate, doctrina et miraculis clarissimus fuit. Adest testimonium s. Antonini 3. par. summae hist. tit. 24. cap. 14. § 3. qui etiam vir doctus et sanctissimus fuit. Adest concursus populorum frequentissimus ad eam Ecclesiam kalendis augusti, quo solo die indulgentia divinitus concessa obtineri potest. Adsunt denique signa et prodigia non pauca quae ad illius indulgentiae veritatem astruendam edita fuisse chronica jam citata testatur. Sed non sine caussa Kemnitius hanc historiam falsam et fabulosam haberi cupit, quoniam per eam historiam tria catholica dogmata confirmantur, unum de indulgentiis, alterum de pontifice maximo, tertium de confessione. Siquidem ad preces s. Francisci Christus ipse plenariam indulgentiam dedit, sed non nisi per ministerium vicarii sui pontificis maximi dedit, nec nisi per contritionem et confessionem a culpa expiatis, et eam Ecclesiam visitantibus dedit.

Idem Kemnitius pag. 364. incipit narrare varias indulgentias, quae habentur in ecclesiis urbis Romae, quas ipse ex incertis auctoribus et obscuris libellis colligit ascendere ad multa centena annorum millia; et quoniam satis constat, non tam diu purgatorium, neque ipsum mundum esse duraturum, dicit se pro germanica simplicitate assequi non posse rationem calculi pontificii; rogatque Romanenses, ut hoc mysterium explicare non graventur. Sed primum admonendus est, ut si nosse cupit veras historias de indulgentiis Romanis, non eas petat vel ab hostibus Ecclesiae, qualis fuit Vesellus ille, quem saepissime citat, neque ab obscuris quibusdam libellis, qualem unum se vidisse dicit editum Norimbergae, germanice scriptum, amplificatum de stationum romanarum indulgentiis, cum antea latine, et brevius editus Romae fuisset: sed a pontificum diplomatibus, vel ab authenticis ecclesiarum tabulis, aut certe ab auctoribus certis, gravibus, doctis, probatis. Neque enim dubitari potest, quin multa vel depravata, vel conficta in ejusmodi libellis incertis et anonymis legantur, quale illud est, quod Gregorius papa cum lateranensem Ecclesiam iterum dedicaret, tot dierum indulgentias dederit, quot guttae cadunt, si per tres dies et noctes continue pluat. Hanc enim fabulam Kemnitius sicut eam retulit pag. 367. ita per se facile potuisset dijudicare vere fabulam esse, cum neque adscribatur quis ille Gregorius fuerit, quando Ecclesiam illam dedicaverit, quis earum rerum testis sit: neque in certis et probatis historiis ullum ejus dedicationis, vel indulgentiae vestigium extet. Quod si forte probari possit (id enim, ut dixi, in probatis auctoribus non legi) concessa fuisse aliquando multa millia dierum, vel annorum indulgentiae: legat quae supra scripsimus libro superiore, cap. 9. et intelliget mysterium calculi illius, quod sibi explicari petit.

Idem Kemnitius pag. 372. pollicetur se demonstraturum, omnibus temporibus fuisse aliquos, qui

imposturis indulgentiarum contradixerint; et primum quidem profert concilia generalia lateranense et viennense, quibus damnantur abusus et fraudes Quaestuariorum. Sed quia intelligebat, in his conciliis ita damnari fraudes et abusus, ut verus et legitimus usus indulgentiarum confirmaretur et probaretur, transit ad eos, qui omnino indulgentias contempserunt, vel reprehenderunt. Adducit autem valdenses haereticos, Joan. Wicleffum haeresiarcham, Ruthenos schismaticos, Joan. Hus et Hieronymum de Praga, Wicleffi discipulos, Vesellum et Vesalium, similiter haereticos, atque Ecclesiae hostes; quibus falso adjungit Hieronymum Savonarolam, cum nihil tale de eo referant auctores historiarum istius temporis, qualis in primis est Jacobus Nardius; denique Lutherum nostri temporis haereticorum omnium Patrem et principem. Quid autem mirum est,si hostes Ecclesiae qui tam multa alia fidei dogmata reprehendunt, idem, in indulgentiis faciant? Id enim perpetuum haereticis fuit, ab ipso initio Ecclesiae, ut doctrinam catholicam reprehenderent. Certe si Kemnitius aliquid efficere volebat, debebat tales proferre reprehensores indulgentiarum, qui ob sapientiam et probitatem, et cum Ecclesia catholica communionem, fidem indubitatam mererentur. Sed ille id nec fecit,nec facere potuit. Nos autem contra, multos proferre possumus indulgentiarum pontificiarum laudatores et praedicatores, qui et libris editis sapientiam, et miraculis maximis sanctitatem suam probaverint, quales sunt s. Bernardinus, s. Antoninus, s. Vincentius, s.Bonaventura, s.Thomas, s. Petrus martyr, s. Antonius paduanus, s. Franciscus, s. Dominicus, et ipse etiam s. Bernardus, quem etiam Lutherani admirari et sanctum apppellare coguntur.

JUDICIUM
ROBERTI BELLARMINI
POLITIANI
SOCIETATIS JESU THEOLOGI
DE LIBRO
QUEM LUTHERANI VOCANT
CONCORDIAE
Cum apologia brevi pro eodem judicio

JUDICIUM

DE LIBRO CONCORDIAE

LUTHERANORUM

Liber Concordiae, nuper editus a Lutheranis, tria mihi continere videtur, praeter communes et notos Lutheranorum errores, insignem videlicet vanitatem, gravissimas haereses contra symbolum apostolicum et mendacia innumerabilia, apertissima atque inter se pugnantia. De singulis ordine dicemus.

DE VANITATE CONCORDIAE

Insignis igitur vanitas in subscriptione perspicitur. Quorsum enim attinebat, ut omnes ministri, concionatores, ludimagistri, hypodidascali, subscriberent? Certe non potest exemplum ullum, ejusmodi subscriptionum, in negotio fidei, ab antiquitate peti. Siquidem ab apostolicis temporibus per annos mille quingentos, in omnibus conciliis tam generalibus, quam nationalibus aut provincialibus, soli praelati, qui jurisdictionem aliquam habent, subscribere consueverunt. Sunt etiam interdum addita nomina imperatorum, aut regum, aut principum aliquorum; Sed ludimagistrorum et hypodidascalorum, nulla usquam invenitur mentio. Deinde ista subscriptio ad librum Concordiae, ingentis discordiae signum est. Qualem enim unionem inter Lutheranos esse existimabimus, quando non solum principes ad concordiam redigi, sed etiam privati homines ad subscribendum cogi debuerunt? Et quamvis numerosa subscriptio esse videatur, est tamen ipsa quoque argumentum paucitatis. Nam si catholica Ecclesia ejusmodi subscriptionem requireret, in puncto temporis haberet non octo millia, sed plus quam octingenta millia subscribentium; neque ex sola Italia libentissime subscriberent innumerabiles presbyteri et diaconi, atque scholarum et gymnasiorum praefecti, sed etiam ex Hispania, Germania, Gallia, America, Brasilia, India, Japonia; nec deessent etiam ex Britannia et Palaestina. Denique tam numerosa subscriptio, inexcusabilia reddit tam multa, et tam crassa mendacia, quae nos infra annotabimus. Si enim unus tantum aut alter librum istum, antequam ederetur, vidisset, ignosci posset fortasse humanae imbecillitati, si aliquid erroris obrepsisset: at quod sedecim millia oculorum crassissima illa mendacia, deprehendere non potuerint, quis ferat? Alterum profecto necessarium est, aut caecos omnes fuisse, aut etiam cum mendaciis Concordiam facere voluisse.

De erroribus Concordiae, discordantibus a symbolis in ipsa Concordia receptis.

I. ERROR

Primus error est quod Christus non solum ut homo, sed etiam ut Deus, Patri fuerit obediens. Qui error destruit penitus veram divinitatem Christi, quam symbolum nicaenum contra Arianos asseruit. Nam si Christus ut Deus Patri obedivit, certe ut Deus a Patre distinguitur; alius igitur Deus est Pater, alius Deus est Filius; sed unus tantum est verus Deus, et constat Patrem esse verum Deum, non igitur filius est verus Deus, nec ὁμοούσιος Patri, in nicaeno symbolo confitemur. Rursum qui obedit, minor est illo, cui obedit: nam imperare superioris, obedire inferioris est: Ergo, si Christus ut Deus, Patri obedit, ut Deus minor est Patre, et mentitur symbolum Athanasii, cum ait: Aequalis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem. Adhaec, secundum illam naturam Christus obedivit, secundum quam mortuus est: nam ipsa mors, obedientia fuit summa et absolutissima; at non est mortuus Christus secundum divinitatem, sed solum secundum carnem, 1. Petr.4. Christo igitur in carne passo etc. Denique cur apostolus Paulus, ad Philippens. 2. dicturus: humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, praemisit, exinanivit semetipsum formam servi accipiens, nisi ut nos admoneret, non secundum formam Dei, qua aequalis est Patri, sed secundum formam servi, qua minor est Patre, Christum obedientiam usque ad mortem Deo Patri praestitisse?

Sed fortasse non habet Concordia hunc errorem. Inspiciamus igitur an ita sit. In epitome articulorum controversorum, art. 3. pag. 556. *Credimus*, inquiunt, *docemus et confitemur magno consen-*

su, quod Christus quidem vere sit nostra justitia; sed tamen neque secundum solam divinam naturam, neque secundum solam humanam naturam: Credimus autem Christum totum, secundum utramque naturam, esse nostram justitiam: in sola videlicet obedientia sua, quam ille Patri ad mortem usque absolutissimam praestitit. Haec illi. Si igitur justitia nostra, idest, nobis imputata, totus Christus est, secundum utramque naturam, et justitia illa in obedientia consistit, quam Christus Patri usque ad mortem exhibuit, certe sequitur, Christum totum secundum utramque naturam Deo Patri obedientiam praestitisse. Et infra, pag. 664. *Ac sentiendum est*, inquiunt, *quod justitia nostra, neque in divina, neque in humana natura, sed in tota ipsius persona consistat: quippe, qui ut Deus et homo, in sola sua tota et perfectissima obedientia, est nostra justitia.* Quid est, qui ut Deus et homo in sua obedientia est nostra justitia, nisi Christus ut Deus et homo, Patri obedivit, et ea obedientia, nostra obedientia reputatur? Nec est idem, Deus et homo Patri obedivit, et, Christus ut Deus et homo Patri obedivit. Illud enim personae divinae obedientiam tribuit, sed in natura humana, et catholicum est: hoc vero utrique naturae tribuit obedientiam et Arianum est. Et pag. 663. *Tota totius personae Christi obedientia, quam ille Patri usque ad ignominiosam crucis mortem, nostri caussa, praestitit, nobis imputatur.* Et infra: *Cum autem obedientia Christi, non sit unius dumtaxat naturae, sed totius personae etc.* Et in his locis, quare dicunt totius personae obedientiam illam fuisse? Non satis erat dicere, fuisse personae? Sed utrique naturae obedientiam non tribuissent, nisi totius personae dixissent. Per totam enim personam duas naturas, pag. 727. significare se dicunt. Nec mirum est, professores Augustanae confessionis et apologiae ita sentire, quandoquidem ipse primarius, tam confessionis, quam apologiae architectus Philippus Melancthon, in Locis communibus anni 1558. loco de Filio, pag. 40. ita scripsit: *Natura divina, non quidem lacerata, aut mortua, sed fuit obediens Patri, quievit, cessit irae aeterni Patris.* Et Martinus Lutherus in lib. de conciliis et Ecclesia, non solum obedientiam, sed etiam passionem divinitati tribui posse contendit.

II. ERROR

Alter error est, quod Christus fuerit perfunctus munere mediatoris et pontificis, non solum per humanam naturam, sed etiam per divinam. Sic enim habent verba Concordiae, pag. 736. in articulo de persona Christi. *Itaque Christus est noster mediator, redemptor, rex, summus pontifex etc. Non secundum unam tantum naturam, sive divinam, sive humanam, sed secundum utramque naturam.* At quod Christus sit mediator et pontifex secundum utramque naturam, et ideo non solum ut homo, sed etiam ut Deus, error est, qui aperte pugnat cum Christi vera divinitate, et proinde cum symbolo fidei, ubi dicitur Christus, Deus verus de Deo vero. Nam mediator per id quo munus mediatoris exercet, necessario distinguitur ab eo cujus est mediator. Est autem Christus mediator Dei et hominum. Ergo, si ut Deus mediator est, ut Deus a Deo distinguitur; erunt igitur duo dii; unus major, alius minor, ut Ariani volebant. Quocirca b. Paulus, 1. Timoth. 2. cum dixisset, Unus est mediator Dei et hominum, mox adjunxit: homo Christus Jesus. Et b. Augustin. lib. 2. de peccato Originali, cap. 28. Non per hoc, inquit, mediator est, quod aequalis Patri, per hoc enim quantum Pater, tantum et ipse a nobis distat: et quomodo erit medietas, ubi eadem distantia est? Ideo Apostolus non ait: Christus Jesus, sed, homo Christus Jesus, per hoc ergo mediator, per quod homo: inferior Patre, per quod nobis propinquior: superior nobis, per quod Patri propinquior. Quod apertius ita dicitur inferior Patre, quia in forma servi: superior nobis, quia sine labe peccati. Et tract. 82. in Joan. Mediator Dei et hominum, non in quantum Deus, sed in quantum homo est, Christus Jesus. Deinde si Christus, ut Deus, mediator est, sequitur unum e duobus, aut totam Trinitatem esse mediatricem, aut Christum non esse unum Deum cum Patre et Spiritu sancto, sed alium quendam Deum. Nam quod uni personae convenit ratione deitatis, id etiam aliis omnibus personis convenit, quae habent eandem deitatem. Igitur esse mediatorem, quod Filio convenit ratione deitatis, quandoquidem ut Deus mediator est, convenit etiam Patri et Spiritui sancto, si unam et eandem cum filio deitatem habent; vel si non convenit, certe non habent. Denique esse pontificem et sacerdotem, intrinsece et essentialiter includit esse creaturam, et longe minorem eo, cui sacrificium offerri debet. Omnis enim pontifex et sacerdos minister Dei est, et cultu latriae Deum summum colit, dum ei sacrificium offert. Ergo si Christus, ut Deus est, pontifex etiam est, et Patri suo sacrificium defert, profecto ut Deus, Patre suo longe minor, atque adeo vere et proprie creatura est. Hinc videlicet Ariani inter propositiones suas, quae leguntur apud Augustinum tomo 6. in serm. Arianorum, etiam istam numerabant, quod Filius Dei minister et sacerdos sit Patris sui. Ipse vero b. Augustin. lib. 1. de consensu evangelistarum, cap. 3. Secundum hominem, inquit, Christus et rex et sacerdos effectus est, ut esset ad interpellandum pro nobis mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus. Et lib. 10. de Civit. Dei, c. 20. Unde, inquit, verus ille mediator, in quantum formam servi accipiens, mediator effectus est Dei et hominum, cum in forma Dei sacrificium cum Patre sumat, cum quo est unus Deus. Et s. Cyrillus in apologia pro capitulis suis adversus Orientales, in defensione decimi capituli: Quando, inquit, factus est homo, vocatus est et pontifex; non quod majori Deo offerret sacrificium, sed sibi ipsi et Patri. Et infra: Dictus est, inquit, sacerdos propter humanitatem. Et lib. 11. in Joann. cap. 7. In quantum, inquit, Filius et Deus est, una cum Patre bona nobis largitur; in quantum vero mediator est et pontifex, nostras preces ad Deum adducit.

III. ERROR

Tertius error est, quod natura humana Christi sit ubique vere et realiter. Sic enim loquitur liber

Concordiae, in articulo de coena Domini pagina 572. *Dextera Dei ubique est;ad eam autem Christus, ratione humanitatis suae, vere et re ipsa collocatus est: ideoque praesens gubernat, in manu sua, et sub pedibus suis, ut Scriptura loquitur, habet omnia quae in coelo sunt et in terra.* Et infra pag. 731. *Revera omnia implet, et ubique non tantum ut Deus, verum etiam ut homo, praesens dominatur a mari ad mare.* Et similia leguntur pag. 745.

Porro hic error repugnat primo Scripturis, quae passim asserunt, Christum ratione humanitatis, alicubi non fuisse. Joan. 6. Cum vidisset turba, quia Jesus non esset ibi. Joan. 11. Lazarus mortuus est, et gaudeo propter vos, ut credatis,quoniam non eram ibi. Matth. ult. non est hic, surrexit.

Secundo: Repugnat articulis symboli, de Christi conceptione, nativitate, passione, morte, descensu ad inferos, resurrectione a mortuis, ascensione ad coelos et descensu ad judicandum. Nam articulus de Conceptione, docet in solius Mariae utero corpus Christi fuisse.At si ubique fuit statim ab Incarnatione, ut adversarii docent, fuit in uteris omnium foeminarum,immo etiam omnium virorum. Articulus de Nativitate, docet, Christi corpus post nonum mensem ex utero prodiisse,et sic vere esse natum. At secundum Ubiquistas, ante nonum mensem,immo primo die conceptionis fuit extra uterum,et post nonum mensem adhuc erat in utero, nec inde unquam exiit. Nec valet responsio quam adferunt, cum dicunt, Christum vere esse natum, quia cum fuisset in utero localiter spatio novem mensium, et non alibi,postea esse coepit localiter extra uterum, et non in utero. Haec inquam solutio nihil valet,nam quod vere est ubique, sive localiter, sive alio modo sit, non potest vere et proprie moveri de loco ad locum, sed solum potest metaphorice moveri, idest, apparere, ubi non apparebat, licet ibi esset. Quemadmodum Deus, qui ubique vere est, tametsi non localiter, moveri non potest, sed solum apparere et ostendere se, ubi antea non videbatur esse,quamvis ibi esset. Eodem igitur modo si corpus Christi ab ipsa conceptione ubique fuit, licet non localiter fuerit ubique, tamen numquam vere moveri potuit de loco ad locum; et proinde Nativitas ex utero, non verus ex utero egressus, nec vera nativitas, sed tantum apparens et metaphorica fuit. Pari ratione destruuntur caeteri articuli. Qui enim semper ubique fuit,non vere potuit in passione transire de loco coenae ad hortum,nec de horto ad domum Caiphae, nec inde ad praetorium Pilati, nec inde ad montem Calvariae: nec potuit in morte separari anima a corpore, ita ut corpus sine anima in sepulchro jaceret, et anima sine corpore ad inferos descenderet: nec potuit vere anima in resurrectione ad corpus redire: nec corpus illud redivivum de clauso sepulchro egredi; nec intrare ad discipulos januis clausis; nec denique vere potuit in coelum conscendere; nec poterit vere in novissimo die de coelo descendere.Sed haec omnia metaphorice exponi debent, quemadmodum cum de Deo legimus ejusmodi mutationes.

Tertio: Repugnat hic error veritati corporis Domini in coena, et quod admirabile est, confirmat Zwinglii sententiam,ad quam destruendam excogitatus est. Nam si corpus Christi, ab ipsa conceptione est ubique, non egemus sacramento coenae, ut praesentiam habeamus corporis Dominici.Quid igitur sacramentum coenae facit? non exhibet certe praesentiam corporis Domini: nam haec antea quoque aderat. Quid igitur facit? nisi hoc quod significat Christi corpus adesse? Ad hoc volunt Zwingliani, ex vi sacramenti coenae nihil nos habere, nisi signum.Et hoc idem videtur liber Concordiae agnoscere, pag. 745. cum ait: *Quare cum praesentem habemus, non tantum secundum divinam,verum etiam secundum humanam naturam: juxta quam ipse frater noster est,et nos caro sumus de carne ejus,et os de ossibus ejus.Et sane in hujus etiam rei confirmationem, sacram suam coenam instituit: ut testaretur, se etiam secundum eam naturam, qua carnem et sanguinem habet,nobiscum esse,in nobis habitare et efficaciter operari velle.* Praeterea, si Christi corpus ubique est, non potest vere cum pane, quantumlibet consecrato,sumi,nec sanguis ejus cum vino, quantumlibet etiam consecrato, bibi. Nam panis et vinum ideo sumi vere possunt, quia non sunt ubique, et proinde vere transeunt de mensa ad manum, de manu ad os,de ore ad stomachum: quae de Christi corpore et sanguine dici non possunt, si ubique sunt: quemadmodum, licet Deus ubique sit, nemo tamen cum pane Deum comedit, nec cum vino Deum bibit. Quorsum igitur Eucharistia? Ut habeatur Christi corpus fructuose, dicet aliquis Brentianus; Ergo solus fructus, sola efficacia, sola virtus corporis Domini sumitur in coena;at hoc ipsum docent Calvinistae.

Quarto: Repugnat haec ubiquitas decreto Dresdensi, quod in eadem Saxonia, ab iisdem confessionis Augustanae theologis, ante annos circiter decem promulgatum est, idest, anno 1571. ubi praeter alia haec verba leguntur: *Commentitia ista communicatio physica, quae nostro primum tempore cum ubiquitate corporis Christi introduci coepta est, universae orthodoxae Ecclesiae, et toto orbi christiano, inde usque ab initio incognita fuit, atque etiamnum a Pontificiis ipsis rejicitur, et taxatur acerrime.* Et infra: *Commentitia illa ubiquitas,horrendum in modum corrupit omnes pene articulos fidei de Christo, ac discrimen divinae et humanae naturae in Christo in primis delet, atque evertit.* Haec ibi tunc.Nunc autem sacrosanctae fidei dogmata esse debent, quae ante annos decem pestilentissimae haereses erant. Ista videlicet est constantia theologorum Saxonicorum.

Quinto: Repugnat sententiae primarii auctoris confessionis et apologiae, qui duo libri primum locum in Concordia obtinent. Philippus siquidem Melanchthon in epist. ad Fridericum comitem Palatinum, quam scripsit anno 1551. ita loquitur: *Alii ubiquitatem excogitarunt.* Et addit: *Haec sunt portentosa omnia, ignota eruditae vetustati.* Denique repugnat s. Augustino, et omnibus Patribus. Ac, ut caetera omittamus, Augustin. in epist.57.ad Dardanum, non solum docet, Christi humanitatem

non esse ubique, sed etiam solvit primarium argumentum adversariorum. Illi enim existimant, necessario sequi, ut Christi humanitas sit ubique, si conjuncta est personaliter Verbo, quod sine dubio est ubique. At s. Augustin. Homo, inquit, Christus illo die secundum carnem in sepulchro, secundum animam in inferno futurus, Deus vero idem ipse Christus, ubique semper est. Et infra: Non est autem consequens, ut quod in Deo est, ita sit ubique ut Deus. Nam et de nobis verissima Scriptura dicit, quod in illo vivimus, movemur et sumus, nec tamen sicut ille, ubique sumus; Sed aliter homo ille in Deo, quoniam aliter et Deus ille in homine, proprio quodam et singulari modo. Una enim persona Deus et homo est,et utrumque est unus Christus Jesus, ubique per id quod Deus est, in coelo autem per id quod homo. Haec ille. Neque hic locum habent distinctiones de variis modis essendi in loco.Nam s.Augustinus negat in forma idipsum, quod adversarii docent. Ipsi enim volunt, propter unionem hypostaticam,Christi humanitatem necessario esse debere ubicumque est Verbum, modo quodam super naturali et divino: at hoc idem Augustinus negat. Et praeter exemplum ab eo adductum, habemus etiam insigne exemplum in anima rationali. Nam caput unitum est animae, et tamen non ubicumque est anima, ibi continuo est caput; cum anima sit etiam in pedibus, ubi certe non est caput.

IV. ERROR

Quartus error est, quod Christi humanitati sint collata vere et realiter multa attributa divina, ut omnipotentia, omniscientia. omnipraesentia, atque adeo ipsa divina majestas. Qui error destruit veritatem humanitatis Christi, renovat haeresim Eutychetis, et pugnat cum symbolo fidei. Nam si Christi humanitas, vere et realiter non solum est ubique, quia est in toto mundo, sed quia habet omnipraesentiam et immensitatem, quam habet Verbum, et proinde est in infinitis spatiis imaginariis extra mundum, vel certe esse potest: profecto est formaliter infinita et immensa; et cum non sit infinita magnitudine molis, ut adversarii concedunt ; nam dicunt, eam non esse diffusam ubique localiter,infinita erit magnitudine virtutis: Infinita autem virtus infinitam essentiam requirit.Est igitur Christi humanitas essentia infinita; et proinde vel est conversa in deitatem, vel duo sunt entia infinita. Idem argumentum de omnipotentia, et aliis Dei attributis fieri potest. Sed verba Concordiae audiamus, pag. 731. *Adeptus autem est Christus, secundum humanam naturam, plenam possessionem, et divinae majestatis usurpationem.* Haec ibi. Jam si Christus secundum humanam naturam adeptus est divinam majestatem, ergo secundum humanam naturam est Deus. Ergo secundum humanam naturam non est homo. Nec enim idem secundum idem, duo disparata esse potest. Et pag. 744.*Jam etiam secundum assumptam humanam naturam, omnia novit et revera omnipotens est.* Haec ibi. Ecce quam aperte dicunt, Christum ut hominem esse omniscientem et omnipotentem ; quod quid est aliud, quam dicere, Christum, ut hominem, non esse hominem, sed Deum? Et pag. 745.*Scriptura sacra hanc majestatem omnipraesentiae soli Christo, nulli autem alii homini tribuit.* Et paulo ante dixerant, se de Christi humanitate loqui, et non de sola divinitate, cum Christo tribuunt omnipraesentiam. Denique pag. 738. prolixe docere conantur,Christi humanitatem capacem esse infinitorum attributorum, vere et realiter sibi communicatorum per hypostaticam unionem. Nec satis expediunt se, cum dicunt, hanc esse idiomatum communicationem, quam etiam veteres Patres agnoverunt. Nam communicatio idiomatum, secundum Patrum doctrinam, non tribuit uni naturae ea quae sunt alterius,sed tribuit uni supposito utriusque naturae proprietates. Vide de communicatione idiomatum, Ambrosium lib. 2. de fide, cap. 4. Augustinum lib. 1. de Trinit. cap. 13. Cyrillum in defensione 4. Anathematismi. Et Joan. Damascenum lib. 3. cap. 4. Et praeterea communicatio idiomatum, quam Patres agnoscunt, mutua est, et non minus Deo convenit quam homini. At adversarii, humanae naturae tribuunt realem communicationem divinorum attributorum; Divinae autem non tribuunt realem communicationem humanarum proprietatum;ut in hac ipsa Concordia diserte docent, pag. 736. Itaque recte Dresdense decretum, cujus supra mentionem fecimus, ab iisdem Saxonicis ministris editum,ita alicubi habet:*Quod praecipuum fidei nostrae, et Ecclesiae caput est, videlicet articulum de duabus naturis in Christo, id commentitia idiomatum, reali et physica, in ipsis naturis communicatione, depravari horribiliter; atque econtrario, haereses jam olim damnatas , Marcionitarum, Arianorum, Manichaeorum,Samosatensium, Valentinianorum, Sabellianorum, Nestorianorum, Eutychianorum et Monothelitarum, reduci atque innovari, satis evidenter demonstratum est.* Haec ibi.

V. ERROR

Quintus error est, quod unio hypostatica consistat in communicatione divinorum attributorum. Tametsi enim pag. 744. videntur dicere communicationem istam esse posteriorem unione hypostatica. Sic enim loquuntur: *Propter unionem autem hypostaticam, et ex ea consequentem communicationem etc.* Tamen in pluribus locis aperte indicant, in ista communicatione consistere unionem hypostaticam, pag. 729. *Propter hanc*, inquiunt , *hypostaticam unionem, quae sine vera illa communicatione nec cogitari, nec subsistere potest etc.* At certe id non est posterius, sed est vere de essentia, sine quo alterum nec esse, nec cogitari potest. Et pag. 730. *Et sane*,inquiunt, *veteres Ecclesiae doctores, duo haec vocabula, κοινωνίαν καὶ ἕνωσιν, communicationem et unionem in explicatione hujus mysterii conjunxerunt, et alterum per alterum declararunt.* En quam aperte idem esse volunt unionem hypostaticam, et suam illam communicationem proprietatum. Cum ergo dicunt, unum ex altero sequi, vel manifeste secum pugnant, vel intelligunt de consequutione logica ,

non physica, quomodo dicimus, ex eo quod aliquis est homo, sequi ut sit animal rationale.

Porro haec sententia,quod unio hypostatica consistat in illa communicatione divinorum attributorum, destruit omnino mysterium incarnationis. Nam in primis, cum divina attributa, idest, omnipotentia, omniscientia, omnipraesentia et similia, sint communia toti Trinitati, si in illorum communicatione consistit unio hypostatica,sequitur,omnes tres personas esse incarnatas. Ut enim secundum catholicam fidem, quam exposuerunt vetera concilia generalia, 3. 4. 5. et 6. ideo sola persona Filii incarnata est, quia unio facta est per communicationem subsistentiae propriae ipsius Filii:ita secundum adversariorum sententiam totam Trinitatem incarnatam esse necesse est, cum unio facta sit in eo, quod est commune toti Trinitati.

Deinde si unio hypostatica consistit in communicatione attributorum, sequitur, Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unitos esse hypostatice,atque unam tantum esse personam. Nam Pater gignendo Filium, omnia sua attributa illi communicavit, et similiter Pater et Filius producendo Spiritum sanctum,omnia sua attributa illi communicarunt.Praeterea, aut volunt hypostaticam unionem consistere in communicatione omnium attributorum, vel aliquorum tantum; si omnium, impossibilis erit unio hypostatica. Nam inter attributa Dei,numeratur vera aeternitas,quae principio et fine caret: at impossibile est rem creatam carere principio, et saltem certum est, Christi humanitatem non fuisse ab aeterno. Pari ratione, Dei proprium est, carere principio effectivo; at id nullo modo creaturae communicari poterit. Si vero aliquorum tantum; quis dicere poterit, quae sint illa, cum eadem sit ratio omnium? Ut enim esse potest unio hypostatica, sine communicatione aeternitatis; cur non poterit esse sine ommunicatione omnipraesentiae,vel omnipotentiae?Denique ista attributa non possunt esse naturae humanae essentialia, erunt igitur accidentalia; id quod liber Concordiae asserere videtur,cum pag. 741. explicat istam communicationem, per operationem divinitatis, quam exercet per humanitatem. At haec ipsa est Nestorii haeresis, qui Verbum cum homine per operationem conjungebat; estque haec haeresis expresse damnata in concilio V. generali, cap. 4. et 5.

VI. ERROR

Sextus error est, quod totus Christus, Deus et homo, ad inferos descenderit. Id quod aperte sequitur ex tertio errore,et praeterea in ipsa Concordia diserte asseritur,pag.750.*Simpliciter*,inquiunt, *credimus, quod tota persona Deus et homo post sepulturam ad inferos descenderit.* Atque hic error cum duobus, immo etiam tribus articulis symboli pugnat; destruit enim mortem, sepulturam et resurrectionem Christi. Nam si Christus homo descendit ad inferos, vivus non mortuus descendit; mortuus enim non est homo,cum omnis homo per mortem desinat esse homo. At si Christus vivus et de cruce descendit, et vivus pervenit ad inferos, non anima solum descendit, sed etiam caro; non enim sola anima homo dici potest;quod si anima et caro descendit, quid quaeso jacuit in sepulchro? Denique si Christus semper fuit homo,nec unquam vere mortuus aut sepultus est, certe nec vere etiam resurrexit; non enim resurgit homo,nisi quando per novam vitam iterum incipit esse homo,qui per mortem desierat esse homo. Atque haec pauca de erroribus contra symbolum sufficiant.

MENDACIA CONCORDIAE

PRIMUM MENDACIUM

In praefatione Concordiae, atque adeo in ipso principio praefationis, habetur illustre mendacium de confessione Augustana, quod videlicet in totum orbem terrarum sparsa, ubique percrebuerit, et in ore et sermone omnium esse coeperit. Nam ex tribus partibus orbis terrae, duae, Asia atque Africa, ne nomen quidem Augustanae confessionis adhuc audierunt; in Europa, quae tertia pars est, Graecia, Italia, Hispania, aut omnino quid sit Augustana confessio, ignorant, aut eam ut perniciosam et haereticam doctrinam execrantur. Gallia ac Britannia, partim a catholicis, partim a Calvinistis habitantur, quorum illi Augustanam confessionem aperte repudiant; isti solo nomine recipiunt. Quamquam novam hanc in confessione Concordiam, Calvinistae, ne quidem nomine amplectuntur. Solus restat angulus Germaniae, isque non totus, in quo sese fama Confessionis dilatet. Nam et in ipsa Germania Zwingliani et Anabaptistae inveniuntur, qui confessionem August. numquam receperunt. Quid? quod initio nec in parte Germaniae confessio Augustana locum habere potuit. Nam eo ipso anno quo Augustae nata est, Augustae quoque extincta quodammodo est. Siquidem a theologis catholicis refutata, et ab imperatore Carolo V. publice damnata fuit in generali recessu; cur damnationi subscripserunt electores 5. ecclesiastici principes 30. saeculares 23. abbates 22. comites et barones 32. civitates liberae et imperiales 39. Cum ipsi confessioni solum subscripserint elector 1. principes 6. civitates 2. Quocirca merito Philippus lib. 1. epist. in epist. ad Joan. Obernburgerum ita scribit; *Non delector*, inquit, *recordatione comitiorum Augustanorum, in quibus tristi ac atroci sententia damnati sumus.* Nec solum Augustae confessio vix dum nata, exstincta fuit, sed etiam in duobus archiviis ita sepulta, ut per totos annos 40. lucem non viderit. Confessio enim Germanica in cancellaria moguntina, latina vero in bruxellensi longissimo tempore delituerunt, atque interim singulis prope annis edebantur, aliae atque aliae; quae cum omnes confessionis Augustanae titulum prae se ferrent, tamen et verbis et sententiis, cum inter se, tum ab illa prima plurimum dissentiebant. Itaque gloriosum illud encomium augustanae Confessionis, quod in totum orbem terrarum sparsa, ubique percrebuerit, ita interpretandum esse videtur: Confessio Augustana, idest, confessio, falsum nomen gerens confessionis Augustanae per totum orbem terrarum, idest, in quodam angulo septentrionis, ubique sparsa percrebuit, idest, in aliquot oppidis Germaniae audiri coepit.

II. MENDACIUM

In eadem praefatione, ultra medium, protestantur adversarii, in negotio coenae ad nulla alia fundamenta pios homines seducendos esse quam verborum institutionis Testamenti Domini nostri Jesu Christi; licet tam ipsi, quam etiam Lutherus, inviti pertracti sint ad disputationem de unione personali duarum in Christo naturarum. At in ipsa Concordia, pag. 571. et iterum pag. 717. in articulo de coena Domini, una cum Luthero, quatuor alia fundamenta jaciunt. Primum est, quod Christus sit Deus et homo, in una persona, indivisus et inseparabilis. Secundum, quod dextera Dei est ubique. Tertium, quod verbum Dei sit neque falsum, neque fallax. Quartum, quod Deus varios modos habet, novitque, quibus aliquo in loco esse potest. Mendax igitur est hujus praefationis protestatio.

III. MENDACIUM

Praefatione confess. ad Carolum V. pag. 6. ita habetur: *Offerimus in hac religionis caussa, nostrorum concionatorum, et nostram confessionem; cujusmodi doctrinam ex Scripturis sanctis, et puro verbo Dei, hactenus illi in nostris terris, ducatibus, ditionibus et urbibus tradiderunt, ac in ecclesiis tractaverunt.*

Hoc insigne mendacium esse, vel ex eo cognosci potest, quod confessio Lutheri in multis ab Augustana dissentit; cum tamen eodem anno 1530. edita sit, neque credibile videatur, melius Lutheranos, quam ipsum Lutherum, quae sit Lutherana doctrina, scire potuisse. Articulus 11. Lutheranae confessionis habet: *Quod confessio privata debeat esse libera.* Confessio autem Augustana, in cap. de Confessione dicit: *Apud suos non solere porrigi corpus Domini, nisi antea exploratis et absolutis.* Et in cap. de Missa, sic ait: *Nulli admittuntur ad sacramentum, nisi antea explorati atque auditi.* Item artic. 16. Lutheranae confessionis, vult *missam prae omnibus abominationibus esse abrogandam.* Confessio vero Augustana in cap. de Missa: *Falso*, inquit, *accusantur Ecclesiae nostrae, quod missam aboleant; retinetur enim missa apud nos et summa reverentia celebratur.* Ad haec nec Augustana confessio a Philippo fabricata, nec Lutherana, quae Augustanam sine dubio peperit, cum ea doctrina concordat, quam initio Lu-

therus et Melanchthon tradiderunt. Audio Joannem Cochlaeum eodem anno 1530. collegisse articulos ex libris Lutheri et Philippi, contra singulos articulos confessionis Augustanae; sed eos nondum videre potui. Sed facile credo illum hoc fecisse, cum ipse quoque id praestare nullo negotio possim, qui tamen multo minus versatus sum in Lutheranorum libris, quam Cochlaeus fuerit. Ac ne sim nimis prolixus, conferam solum duos aut tres principales confessionis articulos, cum Lutheri et Philippi doctrina.

Articulus primus confessionis Augustanae sic habet: *Ecclesiae magno consensu apud nos docent, decretum nicaenae synodi, de unitate essentiae divinae, et de tribus personis, verum et sine ulla dubitatione credendum esse.* Et infra: *Et nomine personae utuntur ea significatione, qua usi sunt in hac caussa scriptores ecclesiastici, ut significet non partem aut qualitatem in alio, sed quod proprie subsistit.* Et infra: *Damnant omnes haereses contra hunc articulum exortas, ut Manichaeos, Valentinianos, Arianos, Eunomianos etc.* Huic articulo primo recte annectitur tertius, qui est de incarnatione Filii Dei, in quo duae naturae unitae asseruntur in una persona. Lutherus autem quam verum crediderit nicaenum decretum de unitate essentiae, satis ostendit illis verbis, quibus est usus contra Jacobus Latomum; *Anima mea,* inquit, *odit hoc verbum ὁμοούσιος.* Quod tamen verbum ignorare non poterat in concilio nicaeno (ut d. Augustinus loquitur lib.3. contra Max. cap.14.), adversus haereticos Arianos, veritatis auctoritate, et auctoritatis veritate, firmatum esse. Neque vero id Luthero excidit per incogitantiam. Nam rursum id repetit, in libro de conciliis; *Sanctus,* inquit, *Hieronymus vehementer perturbatus, lamentabiles literas scribebat ad episcopum rom. Damasum, et cupiebat expungi vocabulum ὁμοούσιος.* Ubi scilicet notanda est alia fraus Lutheri. Non enim s. Hieronym. vocabulum ὁμοούσιος, sed vocabulum ὑπόστασις, tacendum arbitrabatur, propter ejus vocis ambiguitatem. Notae sunt epistolae duae s. Hieronymi de hac re ad Damasum, quarum altera ita concluditur: Obtestor beatitudinem tuam per crucifixum, mundi salutem, per ὁμοούσιον Trinitatem, ut mihi epistolis tuis sive tacendarum, sive dicendarum hypostaseon detur auctoritas.

Deinde: Si Luthero probatur doctrina catholica de unitate essentiae et Trinitate personarum, cur ex precibus communibus Germanorum, illam precatiunculam sustulit, sancta Trinitas unus Deus, miserere nobis? Nec novam esse hanc formam invocationis, sed ab antiquissimis Patribus tam graecis, quam latinis, usurpatam, certum est ex Nazianzeno, qui oratione secunda de pace, ad finem, ait: *O Trinitas sancta et longanimis, suscipe etiam istos etc.* Et ex August. lib. ult. cap. ult. de Trinitate: *Domine Deus, unus,* inquit, *Deus Trinitas, quaecumque dixi in his libris de tuo, agnoscant et tui: Si qua de meo, et tu ignosce, et tui. Amen.*

Porro de incarnatione, quam recte Lutherus senserit, ex tribus ejus operibus facile poterit intelligi. Nam in concione de natali Domini, qua primum caput epistolae ad Hebraeos exponit, dum metuit cum Eutychete permiscere naturas, audacter cum Nestorio dividit personas. Dicit enim. *Imperitos quosdam, facere Christum hominem omnipotentem.* At si ille homo Christus non est omnipotens, eadem ratione non est Deus; Nec enim Deus esse potest qui non sit omnipotens. Duo igitur erunt, Christus Deus et Christus homo, quae est apertissime Nestoriana sententia. Contra vero, in lib. de conciliis et Ecclesia part. 2. dum vitare cupit Nestorium, aperte incidit in Eutychetem. Sic enim loquitur: *Mihi paulo ante negotium fuit cum Nestorianis, qui pertinacissime contra me disputabant, quod divinitas Christi non posset pati.* Et infra: *Oportet dici, hic homo Christus, haec caro et sanguis condidit coelum et terram.* Certe natura divinitatis et carnis, nomina sunt naturarum non personarum. Ergo si Luthero divinitas patitur, si caro coelum ac terram condit, quis non videat, a Luthero Christi naturas confundi? ac ut propensionem animi sui in Nestorium, et Eutychetem Lutherus ostenderet, in eodem de conciliis libro, ita diligenter Nestorium et Eutychetem excusat, ut utrique zelum bonum, animum sincerum et fidem rectam tribuat, et solum ex inscitia quadam, et in modo loquendi lapsos dicat, totam vero caussam tumultuum et perturbationis illius temporis, in episcopos catholicos referat. Et eo usque tandem progreditur, ut dicat, *Vereri se, ne in extremo judicio aliqui, qui dicuntur haeretici, judices sedeant; et episcopi, qui illos in conciliis damnaverunt, in aeternum pereant.* Tantum non aperte affirmans, Nestorium et Eutychetem cum Christo judices futuros, sanctos vero, Leonem et Cyrillum, in aeternum perituros. Porro in libro, qui inscribitur: *Confessio Martini Lutheri de coena Domini,* non solum reprehendit Zwinglianos, quod passionem Christi soli tribuant humanitati, non etiam deitati; Sed etiam econtrario ipsam humanitatem in deitatem evehere videtur, cum ait: *Necesse habes, eam Christi essentiam, quae est cum Deo una persona, longissime extra creaturas collocare, ideoque tam longe quam Deus ipse, extra creaturas est.* Neque vult Lutherus dicere, Christi humanitatem extra creaturas esse, quantum ad locum sive spatium, sed quantum ad ordinem et dignitatem. Nam in eodem libro contendit, ubique esse Christi humanitatem. Et in serm. de sacramento coenae Domini: *Credimus,* inquit, *quod Jesus Christus sit juxta humanitatem, super omnes creaturas collocatus, et omnia impleat.* Et infra: *Et habeat omnia in sua manu, et sit ubivis praesens.* Si igitur Christi humanitas, extra ordinem creaturarum est, non creata natura, sed increata essentia est, ac per hoc non amplius humanitas, sed divinitas dici debet. Rursum: Si Christi humanitas tam longe abest a creaturis, quantum ad excellentiam et dignitatem, quam longe abest ipse Deus; Deus autem infinito intervallo a creaturis omnibus separatur; Igitur Christi humanitas infinitae dignitatis et excellentiae est. Ex quo sequitur, aut duas esse infinitas naturas, aut Christi humanitatem in deitatem esse conversam; quae est haeresis eutychiana. Et fortasse non sine mysterio, nec in confessione, nec in apologia, ulla fit mentio

Nestorii et Eutychetis, qui tamen nominatim damnari debuissent in articulo tertio, ut damnantur in primo, Arius et Eunomius. Jam vero Philippus Melanchthon, in Locis anni 39. pagin. 9. *Necesse est*, inquit, *in filio aliquid esse divinae naturae*. Et rursum pag. 11. *Necesse est in Christo aliquarum esse divinam naturam*. Et in Locis anni 45. fol. 53. de Spiritu sancto loquens: *Testatur*, inquit, *per Joelem Deus, non mihi creatam agnitionem, sed aliquid essentiae Dei*. Necesse est autem personam esse distinctam, quae est aliquid Dei, et tamen non est Pater. Philippo igitur, aut multae sunt naturae divinae, cum necesse sit in Filio aliquam esse divinam naturam; aut certe multae sunt partes ejusdem divinitatis, cum tam in Filio, quam in Spiritu sancto aliquid sit divinae naturae. Quod quam bene cohaereat cum articulo primo confessionis, nemo non videt. Rursum, idem Philippus in Locis anni 45. et 58. pag. 40. *Non est*, inquit, *lacerata, aut mortua divina natura, sed fuit obediens Patri, quievit, cessit irae aeterni Patris*. Quid clarius pro Ariana haeresi dici poterat; Nam si natura divina Filii Patri fuit obediens, et irae illius cessit, distinguitur divinitas Filii a Patre, et Pater non habet divinitatem, vel habet aliam. Ubi est igitur unitas essentiae divinae, quam praedicat Augustana confessio? Ad haec in iisdem Locis pag. 42. ita exponit illud: Glorifica me Pater; *Nunc missus subjectus sum cruci, et servio meae vocationi. Deinde vero gloriam mihi restitue, quam ante mundi constitutionem apud te habui etc.* Certe non potest restitui quod non fuit amissum; amisit igitur Christus gloriam, quam habuit ante mundi constitutionem; non autem amisit eam ut homo, cum ante mundi constitutionem non fuerit homo, amisit igitur ut Deus. Deus igitur mutabilis est Christus, ac per hoc nec Deus verus, nec Deus unus cum Patre, sed Deus factus et creatus a Patre, ut Ariani docebant. Atque huc etiam fortasse alludit in iisdem Locis pag. 45. cum ait; *Tempore passionis non fuisse in Christo gloriam beatitudinis, ut alio tempore*. Omitto illud, quod ibid. pag. 22. tres personas divinas, tres esse vult singulares intelligentes. Qui modus loquendi, non satis consentit cum symbolo Athanasii, quod in hac concordia, tamquam pium, ut vere est, recipitur. Ut enim in symbolo dicitur: Non tres omnipotentes, sed unus omnipotens, ita sine dubio dici debet, non tres intelligentes, sed unus intelligens.

Veniamus ad articulos de libero arbitrio et caussa peccati, et videamus, an id semper Lutherus et Philippus docuerint, quod in confessione nunc docent. Artic. 18. confessionis, sic habet: *De libero arbitrio docent, quod humana voluntas, habeat aliquam libertatem ad efficiendam civilem justitiam, et diligendas res rationi subjectas etc.* Artic. 19. de caussa peccati: docet: *Quod tametsi Deus creat et conservat naturam, tamen caussa peccati est voluntas malorum, videlicet diaboli et impiorum, quae non adjuvante Deo avertit se a Deo, sicut Christus ait: Cum loquitur mendacium, ex seipso loquitur.*

Audiamus nunc verba Lutheri ex assert. art. 36. *Liberum*, inquit, *arbitrium, est figmentum in rebus, et titulus sine re; quia nulli est in manu sua quippiam cogitare boni vel mali, sed omnia (ut Wicleffi articulus Constantiae damnatus, recte docet) de necessitate absoluta eveniunt, quod et poeta voluit, quando dixit; Certa stant omnia lege*. Et Christus Matth. 6. *Folium arboris non cadet in terram, sine patre vestro*. Et infra: *Non est dubium Satana magistro, in Ecclesiam venisse hoc nomen, Liberum arbitrium.* Ac, ut sibi et suis Lutherus praecluderet aditum ad retractationem in eadem assertione ita praefatus fuerat: *In caeteris articulis, de papatu, de conciliis, de indulgentiis, aliisque non necessariis nugis, ferenda est levitas, et stultitia papae et suorum: Sed in hoc articulo, qui omnium optimus, et rerum nostrarum summa est, dolendum et flendum est, miseros sic insanire*. Et in lib. contra regem Angliae scripserat: *Adeo se certum esse de sua doctrina, ut si quis aliter doceret aut damnaret, quae ipse scripsit de fide, de operibus, de libero arbitrio etc. is damnaret Deum, et oporteret ipsum manere filium inferni*. Atque his similia Philippus docuit in Locis, anno 21. et 22. editis. Tantum abest igitur, ut verum sit, quod in praefatione confessionis dicitur; *Hanc ipsam confessionis doctrinam eam esse, quam hactenus Lutherani concionatores tradiderunt*, ut potius sit verissimum, in praecipuo articulo et in summa rei defecisse confessionis auctores a Luthero ad papam. Et (si verum sit Lutheri vaticinium) oportere jam eos manere filios inferni: quippe qui Deum in Luthero damnare ausi fuerint. Non ignoro Lutherum in Visitatione saxonica, et Philippum in epitome moralis philosophiae, et in Locis editis posterioribus annis, longe aliter docuisse de libero arbitrio et caussa peccati, quam antea docuerant, cum haberent primitias Spiritus; tamen id neque mendacium excusat, et arguit inconstantiam. Et quia non parum conducere videtur ad commendationem architecti hujus confessionis, ad memoriam revocare Philippi egregiam in doctrina constantiam, annotabo breviter ejus sententias de libero arbitrio et caussa peccati.

In Locis anni 21. Primo: Repudiat nomen ipsum liberi arbitrii et rationis: *Usurpata est vox*, inquit, *liberi arbitrii, a divinis literis ac sensu et judicio spiritus alienissima. Additum est a Platonis philosophia, vocabulum rationis aeque perniciosum*. At in locis posterioribus: *Monendi sunt*, inquit, *rudiores, ut a physicis sumant distinctiones et appellationes partium hominis. In homine est pars cognoscens et judicans, quae vocatur mens, vel intellectus, vel ratio; altera pars appetens, vocatur voluntas. Vocatur autem liberum arbitrium mens et voluntas conjuncta.*

Secundo: Defendit Vallam, contra Joannem Eckium: *Valla*, inquit, *ait Eckius, quod scholarum sententiam de libero arbitrio confutavit, plura voluisse scire, quam didicisset, scilicet egregie festivus nugator*. At in Locis posterioribus: *Valla*, inquit, *et plerique alii non recte detrahunt voluntati hominis libertatem*. Et in epitome moralis philosophiae: *Stoicas illas*, inquit, *de fato, seu Vallae absurdas imaginationes, quae propter di-*

vinam gubernationem, adimunt libertatem voluntati, fugiamus.

Tertio: Reprehendit philosophiam: *Hoc loco*, inquit, *prorsus christiana doctrina a philosophia et humana ratione dissentit.* At in epitome moralis philosophiae: *Est*, inquit, *prudentissime ab Aristotele addito rationis descriptio.* Et in locis, cap. de viribus hominis: *Haec est*, inquit, *libertas voluntatis, quam philosophi recte tribuunt homini.*

Quarto: Tollit omnem libertatem et contingentiam: *Quandoquidem*, inquit, *omnia quae eveniunt, necessario juxta divinam praedestinationem eveniunt, nulla est arbitrii nostri libertas. Quid igitur*, inquies, *nulla ne est in rebus contingentia? nihil casus? nihil fartuna? Omnia necessario evenire, Scripturae docent. Etsi videatur tibi in rebus humanis esse contingentiam, judicio rationis hic imperandum est.* At in locis posterioribus: *Concedendum est*, inquit, *quod Scriptura apostolica tribuat homini, etiam nunc post lapsum, libertatem aliquam deligendi ea, quae sunt subjecta rationi.* Et infra: *Haec Manichaea imaginatio (quae videlicet libertatem et contingentiam tollit) horribile mendacium est, et ab hoc errore mentes adducendae sunt, et docendae agere aliquid liberum arbitrium.*

Quinto: In comment. ad cap. 8. epist. ad Rom. docet, Deum peccatorum caussam esse. *Sicut*, inquit, *fatemur, proprium Dei opus fuisse, Pauli vocationem, ita fatemur opera Dei propria esse; sive quae media vocantur, ut comedere, bibere etc. sive quae mala sunt, ut Davidis adulterium, Manlii severitatem. Constat enim ex cap. 1. ad Roman. Deum omnia facere, non permissive, sed potenter.* Et infra: *Ergo non est, cur frigidum glossema admittamus, Deum mala permittere, non etiam facere.* At in Locis de caussa peccati. *Est*, inquit, *haec vera et pia sententia, utraque manu, et verius, toto pectore tenenda, Deum non esse caussam peccati: nec velle peccatum.* Et infra: *Nec figurae illae verborum in sermone hebraico pugnant cum hac sententia; Indurabo cor Pharaonis; et similes. Certum est enim hebraica phrasi significare permissionem, non efficacem voluntatem.*

Ex his satis constare puto, et quam gravem et constantem auctorem habuerim illa confessio tantopere celebrata, et quam verum sit, quod in ejus praefatione asseritur, in hac confessione eam doctrinam contineri, quam usque ad illud tempus ex divinis literis Lutherani tradiderant.

IV. MENDACIUM

In confessione Augustana, art. 12. pag. 15. Concordiae, sic habetur: *Rejiciuntur et isti, qui non docent, remissionem peccatorum per fidem contingere; Sed docent, remissionem peccatorum contingere propter nostram dilectionem et opera.* Haec verba etsi de industria obscure proposita esse videntur, tamen sine dubio hunc faciunt sensum, ut rejiciendos esse significent illos, qui docent homines justificari a peccatis sine fide, per solam dilectionem et opera. Nec dubitari potest, quin his verbis notentur catholici omnes et praesertim theologi scholastici. Et si quod dubium esse potuisset jam est sublatum per apologiam, ubi usque ad nauseam repetitur et inculcatur hoc mendacium, quod scholastici doceant, justificationem non contingere ex fide, sed ex operibus, hoc est, ex operibus sine fide. Quoniam enim versantur ipsi in uno extremo, cum docent, justificari homines ex fide sine operibus, cupiunt nos in altero extremo collocare, quasi doceamus, justificari homines ex operibus sine fide. At non est ista, nec unquam fuit, doctrina Ecclesiae catholicae, nec etiam scholasticorum theologorum. Semper enim docuimus et docemus, justificari homines ex fide et dilectione ac operibus bonis; ita ut ad praeparationem ac dispositionem ad justificationem, requirantur actus fidei, spei et dilectionis, quos ipsos tamen non habemus, nisi Dei gratia nos praeveniente, excitante et adjuvante: Ipsa vero formalis justificatio consistat in remissione vera omnium peccatorum et infusione habituum fidei, spei et charitatis, quos propter Christi meritum, Deus in corda nostra gratis diffundit. Denique actualis justitia sit legis divinae obedientia et observatio, ad quam non ex nobis idonei sumus, sed ex spiritu gratiae, idest, fidei, spei et charitatis, nobis a Deo per Christum donato. Ita docet concil. trident. sess. 6. cap. 6. Disponuntur, inquit, ad ipsam justitiam, dum excitati divina gratia et adjuti, fidem ex auditu concipientes, libere moventur in Deum etc. Et cap. 7. Quamquam nemo possit esse justus, nisi cui merita passionis Domini nostri Jesu Christi communicantur; id tamen in hac impii justificatione fit, dum ejusdem sanctissimae passionis merito, per Spiritum sanctum charitas Dei diffunditur in cordibus eorum, qui justificantur, atque ipsis inhaeret. Unde in ipsa justificatione, cum remissione peccatorum, haec omnia simul infusa accipit homo, per Jesum Christum, cui inseruit, fidem, spem et charitatem Et cap. 10. Per observationem mandatorum Dei et Ecclesiae in ipsa justitia, per Christi gratiam accepta, cooperante fide, bonis operibus crescunt etc. Vides igitur fidem numquam excludi, sed contra potius semper requiri, sive de ipsa justificatione agatur, sive de iis, quae illam aut praecedunt, aut etiam consequuntur. Ac ne dicant novam hanc esse doctrinam, et nos nunc demum ab ipsis excitatos sapere coepisse, ut aliquoties Philippus jactat in apologia, addamus etiam testimonium principis scholasticorum, quod fides ad justificationem requiratur. S. Thomas 1. 2. quaest. 113. art. 4. Ad justificationem impii requiritur motus mentis, quo convertitur in Deum. Prima autem conversio in Deum, fit per fidem, juxta illud Hebr. 11. Accedentem ad Deum, oportet credere. Et ideo, motus fidei requiritur ad justificationem impii.

V. MENDACIUM

Pag. 16. in art. 13. confess. habentur haec verba: *Damnant igitur illos, qui docent, quod sacramenta ex opere operato justificent, nec docent fidem requiri in usu sacramentorum, quae cre-*

dat remitti peccata. Hoc etiam loco theologi scholastici notantur, quasi doceant, sacramenta etiam sine fide prodesse. Sed apertum mendacium est, ad quod refellendum unius s. Thomae testimonium sufficiet, qui 3. part. q. 68. art. 8. Recta fides, inquit, ex necessitate requiritur ad Baptismum, quia sicut dicitur Rom.3. Justitia Dei est per fidem Jesu Christi. Et infra: Ad primum ergo dicendum:quod Dominus loquitur ibi de Baptismo, secundum quod perducit homines ad salutem, per gratiam justificantem, quod quidem sine recta fide esse non potest, et ideo signanter dicit: Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit.

VI. MENDACIUM

Pag. 17. in art. 16. confess. ita habetur: *Damnant et illos, qui evangelicam perfectionem non collocant in timore Dei, et fide: sed in deserendis civilibus officiis.* Mendacium est manifestum contra catholicos professores ordinum religiosorum, quasi existiment perfectionem proprie consistere in deserendis civilibus officiis, conjugio, militia, magistratibus et similibus. At neque veteres, neque recentiores monachi, unquam hoc docuerunt. Joannes Cassianus Collat. cap. 7. Jejunia, vigiliae, meditatio Scripturarum , nuditas ac privatio omnium facultatum, non perfectio, sed perfectionis instrumenta sunt. B. Thomas ex scholasticis, 2. 2. q. 184. art.3. Per se, inquit, et essentialiter consistit perfectio christianae vitae in charitate; principaliter quidem secundum dilectionem Dei,secundario autem secundum dilectionem proximi. Et infra: Secundario et instrumentaliter consistit perfectio in consiliis, quae ordinantur ad removendum impedimenta actus charitatis, quae tamen charitati non contrariantur; sicut est matrimonium, occupatio negotiorum saecularium et alia ejusmodi.

Quod autem status perfectior sit eorum, qui deserunt omnia propter Christum, nec implicantur negotiis saecularibus, quam aliorum, qui hoc non faciunt; et quod hic perfectior status, non imperetur, sed consulatur, satis aperte colligitur ex verbis Domini, Matth. 19. ubi postquam dixerat: Si vis ad vitam ingredi, serva mandata; Subjunxit: Si vis perfectus esse,vade, vende omnia quae habes etc. Nec usquam legimus: Si vis perfectus esse,uxorem ducito, capesse rempublicam etc. Hinc d. Augustinus epist. 89. quaest. 4. Viderit, inquit, ille juvenis, quemadmodum illa legis mandata servaverit. Verumtamen magister bonus mandata legis ab ista excellentiore perfectione distinxit. Ibi enim dixit: Si vis venire ad vitam, serva mandata. Hic autem: Si vis perfectus esse, vade, vende omnia etc. Eusebius lib. 1. de demonstrat. evangel. cap. 8. declarans communem doctrinam Ecclesiae catholicae, ex divinis literis derivatam:Quocirca, inquit, in Ecclesia Dei, duo modi vivendi instituti sunt. Alter quidem naturam nostram et communem hominum vitae rationem excedens; non nuptias, non sobolem, non substantiam, non opum facultatem requirens, et soli divino cultui, ex immenso rerum coelestium amore, addictus. Et talis quidem existit in christianismo vitae perfectae modus. Alter vero remissior, atque humanior; hic et modesto conjugio, et sobolis procreatione implicatur, et rei familiaris curam assumit, et juste militantibus quae sint agenda describit, agros quoque et mercaturam, adjuncta religione, non negligit; Et his quidem secundus pietatis attributus est gradus.

Hoc idem ex pluribus Scripturae, et Patrum testimoniis probare possemus, si refellere errores confessionis, et non solum mendacia indicare,propositum nobis esset.

VII. MENDACIUM

Pag. 18. in artic. 20. confess. *Falso accusantur nostri, quod bona opera prohibeant.*

Mendacium hoc esse non dubitabit,quicumque aliquid scriptorum Lutheri perlegerit. Certe in serm. de piscatione Petri sic legimus: *Quanto sceleratior es,tanto citius Deus gratiam infundit.* Ibidem: *Debemus cum solo Isaac venire,idest, cum fide;servos et asinos, hoc est, opera, deorsum dimittere oportet.* Item in serm.Sic Deus dilexit mundum:*Ego dico tibi, quia angusta est via; Oportet te fieri tenuem, si vis per eam venire. Caeterum, qui operibus onerati sunt (sicut conchilibus onustos videmus Jacobi peregrinos) ii non poterunt penetrare.* Et infra:*Si veneris cum magnis saccis operum plenis, deponere oportebit, alioqui non poteris penetrare.* Porro ex his fontibus manarunt illa praeclara dogmata, quae Lutheri discipuli in colloquio Altenburgensi stabilire conati sunt.*Opera bona legis, et nova obedientia, non ad regnum Christi, sed ad mundum pertinent. Ad Satanam spectant christiani cum omnibus bonis operibus. Precari vero oportet, ut in fide sine bonis operibus, ad finem usque constantes perseveremus. Adeo necessaria illa non sunt, ut etiam ad salutem incommodent,sintque perniciosa.* Deinde catholici non tam Lutheranos accusant, quod prohibeant opera bona, quam quod ea contemnunt, et cum Eunomio antiquo haeresiarcha, immo etiam cum Simone mago haereticorum omnium principe, non necessaria ad salutem esse, doceant. Ac de Eunomio quidem testis est Augustinus in lib. de haeres. cap. 54. de Simone Irenaeus lib. 1. cap. 20. de Luthero, liber ipsius de captivitate babylonica, cap. de Baptismo: Liber de libertate christiana; sermo de Moyse; comment. in epist. ad Galat.

VIII. MENDACIUM

Pag. 19. in artic. 20. confess. *Jubent* (catholici doctores) *mereri remissionem peccatorum operibus.* Si de merito operum illorum, quae fiunt solis naturae viribus,sermo sit, de quo merito articulum intelligendum esse, consequentia verba declarant: insigne est mendacium Philippi. Non enim id habet catholica doctrina, ut operibus illis, quae fiunt sine fide et auxilio Dei gratuito mereri possint homines remissionem peccatorum, et contra haec operum merita defendit s. Augustinus gratiam et justitiam fidei: nec non etiam s. Prosper in libris de

vocatione gentium, quos libros imperite Philippus tribuit Ambrosio, cum in iis libris nominatim refellantur Pelagiani, qui post Ambrosii obitum orti sunt. Si vero de illis operibus agatur, quae ex fide et gratia Dei proficiscuntur, fatemur quidem nos illis operibus aliquo modo mereri remissionem peccatorum. Sed idem fatentur prophetae, evangelistae, Patres; Ezechiel. 18. Cum averterit se impius ab impietate sua, ipse animam suam vivificabit, Daniel. 4. Peccata tua eleemosynis redime, Jonae 3. Vidit Deus opera eorum, et misertus est eis, Lucae 11. Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis. Lucae 7. Remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multum; Ambros. lib.10. in Lucam. Lachrymae veniam non postulant, sed merentur. Et infra: Et tu si veniam vis mereri, dilue culpam tuam lachrymis etc. Hieronymus lib.2. contra Pelagianos: Qui peccata simpliciter confitentur, merentur humilitate clementiam Salvatoris; Augustinus epist. 105. Nec ipsa remissio peccatorum sine aliquo merito est, si fides hanc impetrat; neque enim nullum est meritum fidei: qua fide ille dicebat, Deus propitius esto mihi peccatori, et descendit justificatus merito fidei humiliatus, quoniam qui se humiliat exaltabitur. Restat igitur, ut ipsam fidem, unde omnis justitia sumit initium, non humano, quo isti extolluntur, tribuamus arbitrio, nec ullis praecedentibus meritis, quoniam inde incipiunt bona quaecumque sunt merita, sed gratuitum donum Dei esse fateamur, si gratiam veram, idest, sine meritis, cogitamus. Et epist. 106. Si quis dixerit, quod gratiam bene operandi fides mercatur, negare non possumus, immo gratissime confitemur Gregorius in lib. 1. Reg. lib. 3. cap. 4. Dum Ninivitae, veluti pro difficili reconciliatione, gravi poenitentia se dejiciunt, omnipotentis Dei misericordiam facile meruerunt. Sanctus etiam Thomas, ex scholasticis, cum praedictis Patribus docet iis operibus, quae fiunt ex fide et auxilio Dei, mereri nos aliquo modo justificationem a peccatis 2. sentent. dist. 27. quaest. 4. in resp. ad 4. Quod tamen constanter negat de illis operibus, quae fiunt solis naturae viribus 1. 2. qu. 109. art. 6. et quaest. 114. art. 5. Huc accedit, quod istis etiam operibus, quae fiunt ex fide et auxilio Dei, non tale tribuimus meritum, ut ei respondeat ex justitia merces; sed meritum solum impetrationis, ut Augustinus loquitur, quod scholastici meritum de congruo, non de condigno nominare solent. Neque in hoc ulla est inter catholicos dissensio. Et concil. trident. sess. 6. cap. 8. de hoc genere meriti aperte pronunciat, ideo gratis justificari homines, quia nec fides, nec opera, quae justificationem praecedunt, ipsam merentur. Sed paradoxum videtur adversariis, quod homo operetur ex fide, et nondum sit justificatus a peccato, cum apud ipsos ita fides sola justificet, ut separari nequeat fides a justificatione. At non illis paradoxum videtur, qui ex fide orantes dicunt; Dimitte nobis debita nostra, Matth. 6. Nec illi paradoxum hoc videbatur, qui ex fide orabat; Deus propitius esto mihi peccatori, Luc. 18. Nec denique Augustino paradoxum hoc erat, cum scriberet in epist. 105. Nec ipsa remissio peccatorum sine aliquo merito est, si fides hanc impetrat.

IX. MENDACIUM

Et quidem multiplex

Pag. 18. et 19. in eodem art. 20. multa simul conglomerantur mendacia, ut: *Quod nostri concionatores olim parum docebant de operibus, quae Deo placent; quod tantum urgerent puerilia, et non necessaria opera; quod nunc a Lutheranis admoniti, haec dediscant: quod jam incipiant fidei mentionem facere; quod doctrina fidei diu jacuerit ignota.* Scilicet, non legerat Philippus sermones s. Bernardi, Petri Damiani, Innocentii III. Thomae Aquinatis, Vincentii, Bernardini, Laurentii Justiniani, et aliorum innumerabilium, in quibus de symbolo, de decalogo, de oratione Dominica, de omnibus vitiis, omnibusque virtutibus gravissimae disputationes continentur. Sed facile est dicere et non probare.

X. MENDACIUM

Pag. 22. in artic. 21. confess. *Haec fere summa est doctrinae apud nos, in qua cerni potest nihil inesse, quod discrepet a Scripturis, vel ab Ecclesia catholica, vel ab Ecclesia romana, quatenus ex Scriptoribus nota est.* Ad hoc mendacium convincendum, non erit opus ut extra articulum istum 21. egrediamur. Hic enim asserunt, non esse a sanctis auxilium petendum, eo quod unus sit intercessor Christus. In quo quidem articulo manifeste dissentiunt a Scripturis, ab Ecclesia catholica et ab Ecclesia romana. Nam etsi unus est mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus; et ideo unus mediator, quia dedit semetipsum redemptionem pro multis, 1.Tim. 2. Nec ullus catholicorum docuit unquam sanctos esse mediatores per modum redemptionis: tamen unum esse tantum intercessorem, unum advocatum, unum qui interpellet pro nobis, immo etiam unum tantum mediatorem per modum supplicationis, non modo Scriptura non dicit, sed etiam ita dicentibus apertissime contradicit, Job 5. Voca si quis est, qui tibi respondeat, et ad aliquem sanctorum convertere, ubi angeli fiunt intercessores hominum, teste Augustin. in annotationibus in Job, non igitur solus est intercessor Christus, Deuter. 5. Ego, inquit Moyses, sequester fui, et medius inter Deum et vos, in illa die, 1. Reg. 7. dicunt filii Israël ad Samuelem: Ne cesses pro nobis clamare ad Dominum, Job ult. Ite ad servum meum, ille orabit pro vobis: suscipiam faciem ejus, Roman. 15. obsecro vos fratres, ut adjuvetis me in orationibus pro me ad Deum. Idem repetit, 2. Corinth. 1. Coloss. 4. Ephes. 6. Hebr. 13. Quomodo igitur unus est tantum intercessor, cum et Job et Moyses et Samuel et tot Romani et tot Corinthii, tot Colossenses, tot Ephesii, tot Hebraei adhibeantur intercessores? At, inquiunt, de mortuis agimus, non de viventibus. Sed si ideo mortui invocandi non sunt, nec esse possunt intercessores, ne Christo gloria singularis intercessionis detrahatur, eadem de caussa nec viventes invocandi erunt, nec esse poterunt intercessores. Deinde si viventes in terris invocari pos-

sunt, cur non magis viventes in coelis? An fortassis ideo, quia non valeant, aut non velint illi pro nobis orare, aut certe nesciat quid petamus? Sed nec eorum felicitas patitur, ut non valeant; nec charitas sinit ut non velint; nec possunt ignorare preces ad se porrectas, cum non ignorent poenitentiam peccatorum. Gaudium enim est in coelo super uno peccatore poenitentiam agente, Luc.15. Jam vero concilium calcedonense, concilium Ecclesiae catholicae fuisse,et concilium orthodoxum, generale, plenissimum,adversarii non negant.Concilium autem istud Actor.11. ita clamat; Flavianus post mortem vivit, martyr pro nobis oret.Eusebius Caesariensis catholicae Ecclesiae communem doctrinam tradens, lib. 18. praeparat, evangelicae, cap. 7. Haec nos, inquit, quotidie factitamus, qui verae pietatis milites, ut Dei amicos honorantes: ad monimenta quoque illorum accedimus, votaque ipsis facimus, tamquam viris sanctis,quorum intercessione ad Deum, non parum juvari profitemur. S. Basilius ad catholicam Ecclesiam verba faciebat, cum diceret, oratione in 40. martyres: Qui aliqua premitur angustia, ad hos confugiat,qui rursum laetatur, hos oret, ille, ut a malis liberetur; iste, ut duret in rebus laetis. S.Ambrosius, in lib. de Viduis. Catholicas viduas instituebat, cum ita scriberet: Obsecrandi sunt angeli, qui nobis ad praesidium dati sunt,martyres obsecrandi, quorum videmur nobis quoddam corporis pignore patrocinium vindicare.Possunt pro peccatis rogare nostris, qui proprio sanguine, etiam si quae habuerunt peccata, laverunt.Isti enim sunt Dei martyres, nostri praesules, speculatores vitae, actuumque nostrorum. Non erubescamus eos intercessores nostrae infirmitatis adhibere, quia ipsi infirmitatem corporis, etiam cum vincerent cognoverunt. S. Augustinus tract. 84. in Joan. tribus pene verbis tria adversariorum dogmata convellit, de sacrificio altaris, de oratione pro defunctis,de invocatione sanctorum: Ideo quippe, inquit, ad ipsam mensam, non sic eos (martyres) commemoramus, quemadmodum alios, qui in pace requiescunt, ut etiam pro eis oremus, sed magis, ut ipsi pro nobis orent. Denique Theodosius imperator,orthodoxus et pius erat, ut etiam adversarii confitentur; et tamen de eo sic scribit Ruffinus lib. 2. hist. cap. 33. Circumibat cum sacerdotibus et populo omnia orationum loca.ante martyrum et apostolorum thecas jacebat, cilicio prostratus, et auxilia sibi fida sanctorum intercessione poscebat. Et de eodem Chrysostomus, homil. 66. ad populum Antiochenum: Nam et ipse, qui purpuram indutus est, accedit, illa complexurus sepulchra, et fastu deposito, stat sanctis supplicaturus, ut pro se apud Deum intercedant; et scenarum fabrum et piscatores, ut protectores orat, qui diademate redimitus incedebat. Viderint ergo qui negant sanctos esse orandos, an ab Ecclesia catholica non dissentiant.

Quod autem ab Ecclesia romana, quatenus ex antiquis Scriptoribus nota est, pariter dissentiant, ex Leone et Prudentio, ut caeteros omittamus,notissimum est. Leo siquidem, qui episcopus romanae Ecclesiae ante mille et centum annos fuit, et propter sanctitatis et sapientiae, atque etiam eloquentiae excellentiam, Magnus dici meruit, romanam Ecclesiam ita instituebat, serm. 5. de epiphania: Confirmate amicitias cum sanctis angelis et patriarchis, prophetis, apostolis,martyribusque sociamini. Horum divitas concupiscite, et per bonam aemulationem ipsorum ambite suffragia. Et serm. 1. de natali ss. Petri et Pauli. Sicut, inquit, et nos experti sumus, et nostri probavere majores, credimus atque confidimus, inter omnes labores istius vitae, ad obtinendam misericordiam Dei, semper nos specialium patronorum orationibus adjuvandos. Prudentius in hymno de s. Laurentio, de romana Ecclesia loquens, ita cecinit:

> Quod quisque supplex postulat,
> Fert impetratum prospere,
> Et tristis haud ullus redit,
> En praesto semper adsies,
> Tuosque alumnos urbicos,
> Lactante complexus sinu,
> Paterno amore nutrias.

Quale igitur et quam impudens mendacium est hujus confessionis, quae in eo ipso articulo affirmat, in nulla parte doctrinae dissentire se a Scripturis, vel Ecclesia catholica,vel Ecclesia romana, in quo articulo sanctorum invocationem oppugnat, quam et Scripturae, et Ecclesia catholica,et Ecclesia romana apertissime docuerunt. Neque vero hoc unum est, in quo discrepat confessio Augustana,a confessione catholicae et romanae Ecclesiae. Nam nec de ipsa Ecclesia, nec de peccato originis, nec de justificatione, nec de sacrificio, nec de sacramento Eucharistiae, nec de aliis sacramentis consensio est. Sed unum sufficiebat, ad mendacium detegendum.

XI. MENDACIUM

Pag. 22. in artic.21.confess.*Apud nos* (inquiunt) *magna ex parte veteres ritus diligenter observantur. Falsa enim calumnia est, quod omnes caeremoniae, omnia vetera instituta, in ecclesiis nostris aboleantur.* Quale sit hoc mendacium nullo negotio intelliget,qui conferre voluerit cum praesenti statu ecclesiarum protestantium, ea quae de ritibus Ecclesiae scripta reliquerunt Tertullianus, Basilius, Epiphanius, Augustinus, aliique veteres Scriptores. Certe Tertullianus in lib.de corona militis, inter ecclesiasticas caeremonias numerat,ante Baptismum renuntiare diabolo, et pompis ejus,ter mergi in sacro fonte, oblationes anniversarias pro defunctis facere, ad omnem progressum frontem crucis signaculo terere. Basilius de Spiritu sancto ad Amphilochium cap.27. inter Ecclesiae ritus ponit, orare ad orientem, cruce signare, invocationis verba dum ostenditur Eucharistia, benedictionem aquae Baptismatis, benedictionem olei Unctionis, benedictionem ejus qui baptizatur, trinam immersionem, etc. Epiphanius in compendiaria doctrina Ecclesiae, primo loco ponit virginitatis professionem, deinde etiam viduitatis,tum solitudinem anachoretarum, jejunia quartae et sextae feriae, jejunium quadragesimae, arctiorem abstinentiam in sacra hebdomada passionis dominicae memoriam

defunctorum in precibus, nocturnas et matutinas psalmorum et hymnorum celebrationes, varia monachorum instituta, quorum alii a carnibus abstinebant, alii etiam ab ovis, alii etiam a piscibus etc. Denique August. meminit consecrationis aquae per signum crucis, lib. 6. contra Julianum, cap. 8. exorcismi et exsufflationis, lib. de gratia Christi, cap. 40. unctionis, qua utimur in Baptismo, lib. 2. quaest. evangelica cap. 40. Item chrismatis, quo inungimur post Baptismum, lib. 15. de Trinit. cap. 26. signo crucis, quo benedicitur chrisma, et quo signamur in fronte, dum sacramentum Confirmationis accipimus. In psal. 141. et tract. 118. in Joan. Aquae miscendae vino in sacro calice, lib. 4. doctrin. Christ. cap. 21. Jejunii 4. et 6. feriae, epist. 86. ad Casulanum. Jejunii quadragesimalis, in psal. 110. Delectus ciborum in diebus jejuniorum, lib. 3. contra Faustum, cap. 5. Voti continentiae etiam post conjugium, epist. 45. ad Armentarium. Voti virginitatis, lib. de sancta virginitate, cap. 29. Voti paupertatis, lib. 17. de Civit. Dei cap. 4. monachorum et anachoretarum, lib. de moribus Ecclesiae, cap. 31. Voti monachorum, in psal. 75. et 99. Peregrinationum ad loca sancta, epist. 137. ad clerum et populum suum. Porro haec et similia, quae in veteri Ecclesia in usu erant, et nunc etiam in Ecclesia catholica locum suum retinent, a Lutheranis non modo non servantur, sed etiam irridentur; et tamen in confessione dicere audent, veteres ritus a se diligenter servari, et falsam esse calumniam, quod omnium veterum instituta, atque omnes ferme caeremonias aboleverint.

XII. MENDACIUM

Pag. 22. in praefat. de abusibus mutatis: *Cum Ecclesiae*, inquiunt, *apud nos de nullo articulo fidei dissentiant ab Ecclesia catholica, tantum paucos quosdam abusus omittant etc.* Haec verba mendacii arguuntur ab ultima parte hujus concordiae, ubi ea de Christo docent, quae cum symbolo apostolico, nicaeno, et Athanasii aperte pugnant, ut supra jam ostendimus. Illud autem non est praetereundum, quod cum dicunt, se ab Ecclesia catholica non dissentire, nisi propter paucos, eosque novos abusus, si per Ecclesiam catholicam intelligunt eam, quae nunc paret romano pontifici, fatentur se extra catholicam esse. Et sane viderint ipsi, an propter paucos abusus ab Ecclesia catholica separari licuerit. Si vero per catholicam intelligunt antiquam aliquam Ecclesiam, mentiuntur, cum dicunt, hos abusus esse novos; fuerunt enim in antiqua Ecclesia, si illa est ea catholica, a qua non dissentiunt, nisi ratione abusuum.

XIII. MENDACIUM

Pag. 23. in articulo de conjugio sacerdotum: *In Germania*, inquiunt, *primum ante annos 400. sacerdotes vi coacti sunt ad coelibatum.* Quod idem repetit Philippus in apologia. At exstat concilium moguntinum, celebratum in Germania tempore Arnulphi imperatoris, ante annos 600. cujus decimus canon statuit, ut nulla penitus mulier, nec soror quidem aut mater, cum ecclesiasticis habitare permittatur. Exstat concilium wormatiense, in Germania ante annos 700. celebratum, cujus nonus canon ita habet; Placuit, ut episcopi, presbyteri, diaconi et subdiaconi abstineant se ab uxoribus, et non generent filios; quod si hoc decretum violaverint, ab honore clericatus pellantur. Exstat concilium aquisgranense, tempore Ludovici Pii celebratum, anno Domini 816. idest, annis 714. ante confessionem augustanam, in cujus concilii canone 6. indicitur subdiaconis perpetua continentia; et quod de subdiaconis dicitur, sine dubio de altioribus gradibus intelligitur. Extat denique epistola Zachariae romani pontificis, ad Bonifacium episcopum et apostolum Germanorum, scripta ante annos 800. ubi sic legimus: A die suscepti sacerdotii, etiam ab ipso proprio conjugio prohibendi sunt. Cujus legis meminerunt etiam Magdeburgenses, centur. 8. cap. 10. col. 704. Mendacium igitur confessionis tot testibus refutatur, quot episcopi in tribus supra citatis conciliis consederunt, addito etiam romani pontificis testimonio.

XIV. MENDACIUM

Pag. 24. in eodem articulo de conjugio sacerdotum: *Et res*, inquiunt, *gesta est tam inciviliter, ut non solum in posterum conjugia prohiberentur, sed etiam praesentia, contra omnia jura divina et humana, contra ipsos etiam canones, factos non solum a pontificibus, sed a laudatissimis synodis, distraherentur.* Et hoc numerari potest inter illustria mendacia confessioni. Duae sunt enim quaestiones de conjugio sacerdotum. Una, an liceat post sacros ordines susceptos uxorem ducere. Altera, an liceat ei, qui duxit uxorem ante sacram ordinationem, simul et sacerdotio et conjugio operam dare. Ac de prima quidem quaestione Lutherani omnes, et verbis et factis respondent, licere. Sed hoc, ex sententia veterum canonum, quos vel concilia, vel pontifices ediderunt, velle defendere, nimis aperta impudentia est. Nam etiam graeca Ecclesia, quae tamen in hac parte semper liberalior fuit, et damnat, et omni tempore damnavit conjugia post ordinationem. Exstat concilium neocaesariense, ante annos 1200. celebratum. In cujus I. canone sic legimus: Presbyter si uxorem duxerit, ordine suo moveatur. Et synodus trulliana, canone 6. prohibet, ne episcopi, presbyteri, diaconi, subdiaconi, post ordines susceptos uxorem ducere praesumant. Quam eandem prohibitionem legimus in synodo romana sub Sylvestro, can. 8. In concilio II. toletano cap. 1. in canonibus apostolorum, can. 27. in decreto Calixti I. apud Gratianum dist. 27. can. *Presbyteris*. In epist. 82. Leonis I. ad Anastasium, Thessalonicae episcopum cap. 4. Et in epistolis Gregorii I. lib. 1. epist. 42. Nec ulla fuit unquam de hac re in Ecclesia catholica dissensio. Adde, quod hoc ipsum affirmat Paphnutius et Udalricus, quos adversarii pro sua caussa opportune et importune adducere solent. Scribunt enim Socrates lib. 1. cap. 8. et Sozomenus lib. 2. cap. 22. Paphnutium in concilio nicaeno, dum sententiam suam de conjugio clericorum explicaret, inter alia

dixisse, oportere juxta veteres canones, ecclesiasticis prohibere, ut post sacram ordinationem uxores ducant. Udalricus quoque in epist. ad Nicolaum, quam referunt Magdeburgenses, et saepius inculcant, cent. 6. cap. 7. colum. 388. Et cap.10. col. 686. Et cent. 9. cap. 10. col.540. aperte docet, non licere presbyteris et monachis uxores ducere, et si duxerint, debere separari. Et quamquam nec historiam Paphnutii, nec epist. Udalrici omnino nos probamus: tamen ostendere volui, in quaestione de novis nuptiis sacerdotum, non solum a nostris, sed etiam a suis patronis adversarios refutari.

Jam vero de altera quaestione. An videlicet liceat sacerdotibus liberis operam dare; Philippus affirmat, et quidem ita, ut subtrahere sacerdotibus conjugium, esse contendat contra veteres canones, quos tam pontifices, quam laudatissimae synodi condiderunt. Mirum autem est, cur nec in confessione, nec in apologia, ullum talem protulerit canonem. Nos enim econtrario, omnes ecclesiarum canones proferre possumus, quae omnem usum uxorum sacratis hominibus interdicunt. Ex quibus Philippi mendacium evidentissime confutatur.

Ac primum ex orientali Ecclesia, proferimus nicaenum concilium I. in cujus concilii III. canone prohibetur episcopis, presbyteris, diaconis, ne ullam domi mulierem habeant, praeter matrem, aut sororem, aut amitam. Ubi nulla uxoris fit mentio, quae tamen primo loco nominari debuit, si ejus cohabitatio sacerdotibus licita esset. Ac eam mentem nicaeni concilii fuisse, tribus testibus fide dignissimis comprobabimus.

Basilius enim in epistola ad Georgium, ex hujus canonis sententia, praedictum Georgium ab uxore separari praecipit. Epiphanius in haeresi 59. quae est Catharorum, ita scribit: Sed et adhuc viventem, et liberos gignentem, unius uxoris virum, non suscipit; sed eum qui se ab una continuit, aut in viduitate vixit, diaconum et presbyterum et episcopum et hypodiaconum, maxime ubi sinceri sunt canones ecclesiastici. At dices mihi, in quibusdam locis adhuc liberos gignere presbyteros et diaconos et hypodiaconos. At hoc non est juxta canones; sed juxta hominum mentem, quae per tempus elanguit. Hieronymus in lib. contra Vigilantium ; Quid facient, inquit, orientis Ecclesiae? quid Aegypti et sedis apostolicae, quae aut virgines clericos accipiunt, aut si uxores habuerint, mariti esse desistunt?

Ex Ecclesia africana testem habemus, concilium II. carthaginiense, can. 2. ubi sic legimus: Omnibus placet, ut episcopi, presbyteri, diaconi, vel qui sacramenta contrectant, pudicitiae custodes, etiam se ab uxoribus abstineant, ut quod apostoli docuerunt, et ipsa servavit antiquitas, nos quoque custodiamus. Idem habet concil.carthaginiense V. can. 3. et concil. africanum, canon. 77. His subscribit Augustinus, qui in lib. 2. de adulterinis conjugiis cap. 20. Solemus, inquit, eis proponere continentiam clericorum, qui plerumque ad eam sarcinam subeundam capiuntur inviti, eamque susceptam usque ad debitum finem, Domino adjuvante, perducunt.

Ex Ecclesia hispanica testem habemus concilium, elibertinum, antiquissimum, can. 33. toletan. II. can. 1. toletan. IV. can. 26. toletan. VIII. can. 6. quae etiam subdiaconis usum uxorum prohibent.

Ex Ecclesia gallicana testem habemus concil. arelatense II. ante annos 1200. celebratum, in cujus II. canone cavetur, Ne ullus conjugatus ad sacerdotium assumatur, nisi continentiam ab uxore promiserit. Item aurelianense III. canone 3. Ut nullus, inquit, clericorum a subdiacono et supra, propriae, si forte jam habeat, misceatur uxori. Quod idem praecipiunt agathense concilium, canone 92. turonense I. can. 1. et 2. Et turonense II. canone 20.

Ex Ecclesia germanica, jam supra citavimus tria antiqua concilia, aquisgranense, wormatiense, moguntinum.

Ex Ecclesia anglicana testem habemus Bedam, qui lib. 3. de tabernaculo cap. 9. Nemo, inquit, potest vel sacerdotium suscipere, vel ad altaris ministerium consecrari, nisi aut virgo permanserit, aut contracta cum uxore matrimonii foedera solverit.

Ex Ecclesia denique italica, testem habemus d. Ambrosium, qui lib. 1. de officiis cap.ult. Inoffensum, inquit, exhibendum et immaculatum ministerium, nec ullo conjugali coitu violandum cognoscitis. Item Siricium papam in epist.ad Himericum cap. 7. Innocentium I. in epist. ad Victricium cap. 9. et ad Exuperium cap. 1. Leonem I. in epist.90. ad Rust. cap. 3. Et Gregorium I. lib. 3. epist. 34. Sed verba Leonis audiamus in epistola ad Anastasium thessalonicensem episcopum: Omnium, inquit, sacerdotum tam excellens est electio, ut haec, quae in aliis Ecclesiae membris vacant a culpa, in illis tamen habeantur illicita. Cum enim extra clericorum ordinem constituti, nuptiarum societati, et procreationi filiorum studere sit liberum, ad exhibendam tamen perfectae continentiae puritatem, nec subdiaconis, quidem carnale connubium conceditur, ut et qui habent sint tamquam non habentes, et qui non habent permaneant singulares et innupti.

His accedunt exempla totius antiquitatis. Quotquot enim ab apostolicis temporibus episcopi et presbyteri celebres et laudati fuerunt, omnes omnino aut uxorem numquam duxerunt, ut Athanasius, Basilius, uterque Gregorius, Chrysostomus, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Leo, et alii innumerabiles; aut uxores quidem habuerunt, sed illis post susceptum sacerdotium operam non dederunt, ut Gregorius pater Gregorii theologi, Hilarius, Paulinus, et alii non pauci. Certe unum aliquem laudatum episcopum, presbyterum, diaconum, subdiaconum aut monachum, qui duxerit uxorem, aut ex uxore antea ducta, filios procreaverit, adhuc adversarii invenire in tota antiquitate minime potuerunt. Videat igitur Confess. contra quos canones. pontif. agant. cum sacerdotes non patiuntur nuptiis et procreationi operam dare.

XV. MENDACIUM

Pag. 25. in eodem articulo. *Hinc*, inquiunt, *capitalibus poenis excruciantur sacerdotes, contra*

canonum voluntatem, nullam aliam ob caussam, nisi propter conjugium. Si hoc non est mendacium, proferant adversarii, vel unum canonem ubi prohibitum sit, ne sacerdotes excrucientur, si uxorem ducere tentaverint. Nos enim jam canones multos produximus,in quibus indicitur continentia sacerdotibus: et sane contra canones esse non potest, si poena statuatur in canonum violatores: *At*, inquit Philippus in apologia, *Canones tantum suspendunt ab officio,vos autem suspenditis ab arboribus.* Ergo fatetur in primis Philippus, Lutherum, praeceptorem suum, et omnes alios novi evangelii ministros, qui uxoribus carere noluerunt, ex canonum sententia, suspensos ab officio fuisse, et cum nihilominus officio fungi voluerint, contumaces et rebelles, contra leges omnium Ecclesiarum exstitisse, propter quod crimen, jure sane ab arboribus suspendi potuissent. Deinde, neque est verum, antiquos canones solum ab officio suspendisse. Exstat enim canon. 1. II. concilii toletani, ubi statuitur, ut qui post sacros ordines uxorem ducunt, aut ad eam redeunt, a cujus contubernio jam recesserant, ut sacrilegii rei ab Ecclesia habeantur extranei. Et in concilio toletano VIII.can. 6. qui post sacros ordines uxoribus copulantur, jubentur sub poenitentiae oneribus usque ad extremum vitae ad monasteria relegari. In concilio vero turonensi II. ante 1000. annos celebrato can. 16. habentur haec verba de monachis (qualis Lutherus, Bucerus, Martyr, Ochinus, et alii fuerunt ex evangelicis). Si qui in monasterio conversi sunt, nullatenus habeant licentiam evagandi, nec, quod absit, ullus eorum conjugem ducere, Nam si uxorem duxerit, excommunicetur, et de uxoris male sociatae consortio, etiam judicis auxilio,separetur: qui infelix monachus, tali conjunctione foedatus, si per cujuscumque patrocinium se conatus fuerit defensare, et is qui in hac pertinacitate perdurat, et illi qui eum susceperint defensandum, ab Ecclesia segregentur donec revertatur ad septa monasterii, et indictam ab abbate, quamdiu praeceptum ei fuerit, agat poenitentiam et post satisfactionem revertatur ad gratiam. Scribit Gregorius Turonicus lib. 4. historiae Francorum c. 4. Insignem quendam comitem, qui dimisso, ex consensu mutuo, uxoris thoro, sacris ordinibus initiatus fuerat, ac deinde a diabolo instigatus, ad eandem redire praesumpserat, mox fuisse una omnium episcoporum sententia excommunicatum. Et multa similia vel exempla, vel decreta, proferri possent, si necessitas postularet.

Accedit postremo, quod numquam Ecclesia sacerdotes punivit, propter conjugia (ut mentitur Philippus) sed propter sacrilegia. Sicut enim (ut August. dicit, in lib. de bono viduitatis cap. 9.) Non damnantur viduae, quae nubunt post votum, quia conjugalem fidem posterius inierunt,sed quia continentiae primam fidem irritam fecerunt. Sic etiam non punit Ecclesia sacerdotes, quia conjugium inire volunt; sed quia conjugium post solemne votum contrahendo, non verum conjugium contrahunt, sed sacrilegium committunt. Etsi August. in eodem libro cap.11. lapsus viduarum, quae post simplex votum continentiae nubunt, adulteriis pejores esse dicit, quid de lapsu sacerdotum diceret, qui post solemne votum, uxorum nomine concubinas ducendo, conjugium simul et sacerdotium violant? Quod si contendant, ut faciunt, vota continentiae non esse servanda, jam non sacrilegi solum, sed etiam haeretici sunt, et merito ab arboribus suspendi possunt, cum Apostolo contradicant, dicenti 1. Tim. 5. Adolescentiores viduas devita, cum enim luxuriatae fuerint,in Christo nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt: quem locum de voti continentiae violatione esse intelligendum, docent duo antiqua concilia, carthaginiense IV. canone 104. Et toletan. IV. canon. 55. Duo antiqui pontifices, Innocentius I. in epist. 2. cap. 23. Et Gelasius I. in epist. 1.cap.23. Omnes interpretes hujus loci,Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus, Oecumenius, Ambrosius, Sedulius, Primasius, Beda, Haymo, et caeteri denique Patres, Tertullianus de monogamia, Basilius de virginitate, Epiphanius haeres. 48. Hieron. lib. 1. in Jovinianum, Augustinus de bono viduitatis cap. 8. et 9.

XVI. MENDACIUM

Pag. 25. in eodem articulo:*Cyprianus*,inquiunt, *suadet ut mulieres nubant,quae non servant promissam castitatem. Verba ejus haec sunt lib. 1. Epist. 11. Si autem perseverare nolunt, aut non possunt, melius est ut nubant, quam ut in ignem deliciis suis cadant.* Mendacium hoc esse, et Cyprianum non de iis loqui, quae continentiam voverunt, sed de iis, quae adhuc deliberant, quid sint facturae, et interim extra matrimonium impudice vivunt, multis modis idem Cyprianus docet. Primo, quia non ait, si perseverare nolunt aut non possunt, quae promiserunt Christo continentiam ; Sed simpliciter, si perseverare nolunt, aut non possunt, melius est ut nubant, quam ut in ignem deliciis suis cadant: idest, si perseverare nolunt, melius est, ut non voveant,quam ut voveant, et votum non impleant. II. Quia in sequentibus verbis idem Cyprianus conjugia detestatur earum,quae se Christo dicaverant: Christus, inquit, Dominus, et judex noster, cum virginem suam sibi dicatam jacere cum altero cernit, quam indignatur, et irascitur, et quas poenas incestis ejusmodi conjunctionibus comminatur? III. Quia cum Cyprianus sub disjunctione loquatur et dicat, si perseverare nolunt aut non possunt; Si de iis loqueretur, quae continentiam promiserunt, videretur velle dicere, licitum esse iis, pro arbitrio vota violare,si tantum nolunt perseverare, etiamsi possint: quod certe nemo sanus admittet. Accedit, quod non est ullo modo credibile, aliud sensisse Cyprianum de isto loco Apostoli; Melius est nubere, quam uri, quam quod postea sensit August. qui tractans eundem locum lib.1. de adulterinis conjugiis cap. 15.Illis, inquit, quae se non continent, expedit nubere, et quod licet, expedit;Quae autem voverunt continentiam, nec licet,nec expedit. Multo vero minus credibile est, aliud Cyprianum carthag. episc.de voto continentiae docuisse, quam ante eum Tertull. docuerit, et post eum omnes Patres, ac praecipue

214. episcopi afric. qui in IV. carthag. concilio, convenerunt, quorum testimonia paulo ante citavimus.

XVII. MENDACIUM

Pag. 25. in articulo de Missa: *Falso*, inquiunt, *accusantur Ecclesiae nostrae, quod missam aboleant: retinetur enim missa apud nos, et summa reverentia celebratur.* Concordent, si possunt, hujus Concordiae auctores haec sua verba, cum illis aliis verbis suis, quae habentur pag. 279. inter articulos Smalcaldicos. *Curetur, ut publice hominibus ostendatur, missam ut rem commentitiam, seu humanum figmentum, posse sine peccato omitti.* Et pag. 280. *abroganda merito missa est.* Et pag. 281. *Caeterum draconis cauda ista* (missam intelligo) *peperit multiplices abominationes et idololatrias.* Si igitur missa res est vobis commentitia, et hominum figmentum, et cauda draconis, et merito abroganda, cur eam non abrogatis? Aut si eam jamdudum abrogastis, nec ullus ei apud vos locus conceditur, cur tam splendide mentimini? Dicent fortasse, pontificiam missam, idest, oblationem corporis Domini pro vivis et mortuis, a se abrogatam, Lutheranam autem, idest, Eucharistiae distributionem, retineri, et summa reverentia celebrari. At non accusantur Ecclesiae vestrae quod Eucharistiae distributionem aboleant; sed quod sacrificium e medio tollant, quod omnibus saeculis in Ecclesia fuit. Itaque si per missam intelligitis coenam Dominicam, mendacium est quod accusemini: Si vero sacrificium, mendacium est quod falso accusemini.

XVIII. MENDACIUM

Pag. 27. in eodem articulo. *Accessit*, inquiunt, *opinio, quod Christus satisfecerit sua passione pro peccato originis; et instituerit missam, in qua fieret oblatio pro quotidianis delictis mortalibus et venialibus. Hinc manavit, quod missa sit opus tollens peccata vivorum et mortuorum ex opere operato.* Multa sunt in his paucis verbis, vel absurda, vel mendacia, vel pugnantia cum superioribus partibus hujus libri. Primum enim, quis ante hoc tempus audivit, Peccata mortalia vocari delicta quotidiana. Sane d. Augustinus in enchirid. cap. 71. distinguit peccata quotidiana, a sceleribus, et illa levia, brevia et minima vocat. Deinde impudenti mendacio tribuitur catholicis doctoribus illa divisio quod Christus passione sua satisfecerit solum pro peccato originis; Pro actualibus autem instituerit missam. Nemo enim catholicorum unquam sic docuit, sed credimus et profitemur, Christum in cruce pro omnibus omnino peccatis satisfecisse, tam originalibus, quam actualibus; quia tamen meritum passionis ejus non prodest, nisi certa aliqua ratione applicetur (si enim nulla requiritur applicatio, cur non omnes homines salvantur, cum sanguis Christi fuerit propitiatio pro peccatis totius mundi, 1. Joan. 2. neque vero sola fide applicari potest, alioqui mentiretur, qui dixit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei. Joan. 3.) Propterea docet Ecclesia catholica, ad peccata expianda, sive ad meritum passionis Christi, hominibus applicandum, instituta esse varia sacramenta, et ipsum etiam corporis Domini sacrificium, quae omnia ex opere operato utilia sint, et ad peccatorum purgationem conducant, licet non aequaliter, nec eodem modo. Quod vero hic negat Philippus missam valere ex opere operato, et apertius Lutherus in articulis Smalcaldicis, qui huic ipsi operi inserti sunt, repugnat articulo Confessionis 8. et haeresin Donatistarum renovat. Nam cum in hoc artic. de Missa, missam a se retineri, et summa reverentia celebrari dicunt, certe missam utilem esse credunt. Non autem volunt utilem esse ex opere operato; ergo ex opere operantis vim illius pendere existimant. At haec haeresis est Donatistarum, quam nominatim artic. 8. damnavit August. confessio. Ubi etiam asseruit: *Verbum et sacramenta, utilia et efficacia esse ex institutione Dei, sive per bonos, sive per malos ministros exhibeantur.* Et hoc ipsum est, quod theologi nostri per opus operatum intelligunt, et ab opere operantis distinguunt. Sed video unde Philippus occasionem arripuerit mentiendi et calumniandi, quia videlicet s. Thomas in opusculo, de sacramento altaris cap. 1. docet: Corpus Domini semel oblatum in cruce pro debito originali, jugiter offerri in altari pro debitis quotidianis. At s. Thomas non dicit, in cruce pro solo debito originali oblatum Christi corpus, immo etiam pro actualibus oblatum docet 3. par. quaest. 1. art. 4. et quaest. 49. art. 1. ad 4. Id ergo in eo opusculo sibi voluit s. Thomas, quia peccatum originale semel dimissum numquam repetitur, ideo ad illud expiandum non esse necessaria quotidiana sacrificia, sed sufficere sacrificium crucis semel peractum, et semel per Baptismum applicatum; At pro peccatis actualibus, quae saepius committuntur, instituta esse, praeter Baptismum, quotidiana remedia, in quibus sacrificium altaris merito numeratur. Non quod statim peccatores justificet (ut adversarii nos dicere mentiuntur); sed quod juvet ad placandum Deum, et ab eo impetrandum, ut super peccatores clementer respiciat, eisque desiderium conversionis inspiret, atque ad justificationem quaerendam et obtinendam, disponat.

XIX. MENDACIUM

Pag. 28. in eodem articulo: *Veteres*, inquiunt, *ante Gregorium, non faciunt mentionem privatae missae.* Quod idem repetitur in apologia pag. 225. Si per missam privatam intelligatur missa, quae privato nomine fiat, sive ab uno tantum fiat, et uni soli prosit; Mendacium est, quod post Gregorium, ejusmodi missa in Ecclesia esse coeperint. Nulla est enim, nec unquam fuit in Ecclesia missa privata; sed omnis missa publica est, cum omnis missa fiat a sacerdote, ut publicus minister est, et pro communi et publica utilitate totius Ecclesiae. Si vero per missam privatam intelligant eam, quae non fit in loco publico, vel ad quam non convenit populi multitudo, vel in qua non distribuitur populo sacramentum; falsum est apud veteres non

exstare memoriam ejusmodi missarum, ante tempora Gregorii.Certe Augustinus Gregorium,ducentis fere annis antecessit, et tamen lib. 22. de Civ. Dei cap. 8. scribit haec verba: Vir tribunitius Hesperius,qui apud nos est, habet in territorio Fussalensi fundum Cupedi appellatum, ubi cum afflictione animalium et servorum suorum, domum suam spiritum malignorum vim noxiam perpeti compcrisset, rogavit nostros, me absente, presbyteros, ut aliquis eorum illo pergeret, cujus orationibus cederent.Perrexit unus, obtulit ibi sacrificium corporis Christi, orans quantum potuit, ut cessaret illa vexatio, Deoque protinus miserante cessavit.Habes hic missam in loco privato, ab uno celebratam, sine distributione Eucharistiae populo facta, et tamen utilem,et Deo gratam,ut miraculum subsequens declaravit.

XX. MENDACIUM

Pag. 29. in articulo de Confessione. *Antea*, inquiunt, *immodice extollebantur satisfactiones; fidei vero et meriti Christi, ac justitiae fidei,nulla fiebat mentio.* Hoc mendacium refellunt omnes libri catholicorum,in quibus et fides passim praedicatur, et virtus sacramentorum, et ipsarum etiam satisfactionum, ad meritum Christi refertur. Nunc unus locus s. Thomae sufficiet 3. par. quaest. 62. art. 5. Christus inquit s. Thomas, liberavit nos a peccatis nostris, praecipue per suam passionem, non solum efficienter et meritorie, sed etiam satisfactorie.Similiter etiam per suam passionem initiavit ritum christianae religionis,offerens seipsum oblationem et hostiam Deo, ut dicitur ad Ephes.5. Unde manifestum est, quod sacramenta Ecclesiae specialiter habent virtutem ex passione Christi etc. Et infra: Per fidem Christus habitat in nobis, ut dicitur ad Ephes. 3. et ideo virtus Christi copulatur nobis per fidem etc. Mentitur ergo qui dicit, ante haec tempora nullam factam esse in Ecclesia fidei et meriti Christi mentionem.

XXI. MENDACIUM

Pag. 34. in articulo de votis monasticis. *Augustini*, inquiunt, *tempore monasteria erant libera collegia, postea corrupta disciplina, ubique addita sunt vota, ut tamquam excogitato carcere, disciplina restitueretur.*

Mendacium est hoc sane dignissimum. Cui non solum octo millia Lutheranorum subscriberent;sed etiam tot illustres civitates, totque illustrissimi principes, suffragium suum adjungerent. Quid enim? An non vixit Augustinus tempore Augustini? Is igitur scribens in psalm. 75. ita loquutus est:Nemo positus in monasterio frater dicat, recedo de monasterio, neque enim soli, qui sunt in monasterio,perventuri sunt ad regnum coelorum; et illi qui ibi non sunt,ad Deum non pertinent. Respondetur ei, sed illi non voverunt, tu vovisti. Et in psalm. 99. de monachis apostatis loquens: Dum non perseveraverit, inquit, implere quod vovit, fit desertor tam sancti propositi, et reus voti non redditi. Sed forte non sufficit unus:Nam in ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. S. Joan. chrysost.qui aetate Augustini ita vixit,ut etiam ante Augustinum mortuus sit,in epist.6.quae est ad Theodorum, qui deserto monasterio uxorem ducere voluerat (ut hoc tempore passim faciunt,qui ab Ecclesia ad Lutheranos deficiunt): Honorabiles, inquit, nuptiae, sed te jam servare non convenit privilegia nuptiarum; quamvis frequenter hoc ipsum nuptias voces, ego tamen adulterio illud pejus existimo etc. At cur obsecro, nuptiae monachorum, adulteriis sunt pejores,si nullis votis tenentur? S. Hieronymus,et ipse Augustino senior, in epist. ad Sabinum. Moris est, inquit, in Aegypti et Syriae monasteriis, ut tam virgo, quam vidua, quae se Deo voverint et saeculo renunciantes, omnes delicias saeculi conculcarint, crinem monasteriorum matribus offerant desecandum. S. Epiphanius scribens contra haeresim sexagesimam primam. Tradiderunt, inquit, sancti apostoli, peccatum esse, post decretam virginitatem, ad nuptias converti. S. Basilius, qui nominatis Patribus aliquando vetustior fuit, in prooemio monasticarum constitutionum. Itaque, inquit, qui a mundi vinculis liber esse cupit, nuptias veluti pedicas quasdam fugit,his autem relictis, vitam suam Deo consecrat et castitatem profitetur, ut neque facultas ipsi sit conversionis ad nuptias. Et infra cap.22. constitut. meminit voti obedientiae, et cap. ult. voti paupertatis. Idem in lib. de virginitate, parum a medio: Cum, inquit, Domino virginitatem professae sint, carnali postmodum voluptate male blanda delinitae ac devictae, stupri scelus honesto conjugii nomine obtegere cupiunt. Haec dicta putentur Catharinae conjugi Lutheri, ipsi autem Luthero convenit, quod paulo ante habet: Horrendo, inquit Basilius, sacrilegio Christi sponsae adulter efficitur. Denique idem Basilius in epist. ult. quae est ad virginem lapsam. Et quia, inquit, impius in profundum collapsum, mala de caetero contemnit, etiam ipsa abnegas ad verum sponsum pacta, neque esse virgo,neque unquam promisisse clamans. Revoca in memoriam honestam professionem,quam professa es coram Deo, et angelis, et hominibus etc.

XXII. MENDACIUM

Ibidem sic ajunt. *Docebant vota paria esse Baptismo; docebant se hoc vitae genere mereri remissionem peccatorum et justificationem coram Deo.* Et infra: *Ita persuadebant vitam monasticam esse meliorem Baptismo.*Et addit Philippus in apologia pag. 250. *docebant, applicata aliis,alios salvare.* At quis catholicorum unquam ita docuit? Dicimus quidem opera religionis, idest, caste vivere, nihil proprii possidere, obedire majoribus, opera esse bona et meritoria vitae aeternae, si a justis fiant, et conducere, ad satisfaciendum pro peccatis, sicut caetera omnia opera bona: At mereri justificationem illam, qua ux impiis efficimur justi, nullus catholicorum docet. Scimus enim non ex operibus justitiae, quae fecimus nos, sed propter magnam Dei misericordiam, justos fieri, quotquot vere justificantur. Addimus vero, posse monachos facere alios homines operum suorum bonorum participes, ut possunt omnes alii fideles, cum sit com-

municatio inter membra ejusdem corporis. At quod possit monachus suis operibus alios salvos facere, merendo eis gratiam et gloriam, mera calumnia est, nemo nostrum dicit. Denique non negamus, inter Baptismum et monachatum esse quandam similitudinem; quod sicut in Baptismo remittitur omnis poena peccatis debita; ita quoque in susceptione vitae monasticae fieri credibile est. At non continuo anteponimus, vel aequamus monachatum Baptismo, Baptismus enim, et culpam, et poenam remittit, et hominem de impio facit pium, et de filio diaboli filium Dei; Professio vero monastica, solam poenam remittit, quae post remissam culpam aliquando remanet. Neque haec est solius s. Thomae doctrina (ut Philippus existimat), sed etiam veterum ss. Patrum. Scribit s. Athanasius, in vita b. Antonii, angelicam vocem aliquando auditam, quae testaretur, d. Antonio omnia peccata dimissa, cum per vitam monasticam saeculo renunciavit. Sanctus quoque Hieron. in epist. 25. de obitu Blesillae: Cum, inquit, propitio Christo ante quatuor ferme menses, secundo quodam modo se propositi Baptismo laverit, et ita deinceps vixerit, ut calcato mundo semper monasterium cogitaverit etc. S. Bernardus lib. de praecepto et dispensatione, non procul a fine: Audire, inquit, et hoc vultis a me, unde, praeter caetera poenitentiae instituta monasterialis disciplina meruerit hanc praerogativam, ut secundum Baptisma nuncupetur? Arbitror, ob perfectam mundi renunciationem, ac singularem excellentiam vitae spiritualis, qua praeminens universis vitae humanae generibus hujuscemodi conversatio, professores et amatores suos angelis similes, dissimiles hominibus facit, immo divinam in homine reformat imaginem, configurans nos Christo instar Baptismi; et quasi denique secundo baptizamur, dum per id, quod mortificamus membra nostra, quae sunt super terram, Christum induimus, complantati denuo similitudini mortis ejus. Haec s. Bernardus, cujus testimonium Philippus rejicere non deberet, cum in apologia eum, tum inter sanctos viros numeret, tum ejus testimonia tamquam gravissima pro se adducat. Illud tamen non est praetereundum, nec s. Bernardum nec s. Thomam, nec ullum catholicorum vitam monasticam Baptismo anteposuisse, quod tamen Philippus catholicis attribuit.

XXIII. MENDACIUM

Pag. 34. *Quid fiebat*, inquiunt, *in monasteriis? olim erant scholae sacrarum literarum, et aliarum disciplinarum.* At non ita describunt nobis monasteriorum exercitationes. Hieron. in epist. ad Eustochium, de servanda virginitate, et in altera ad Rusticum de institutione monachi; Augustinus in libro de moribus Ecclesiae catholicae; Joan. Cassianus in lib. de institutis coenobiorum; Benedictus in regula; et ante hos omnes Basilius, in monasticis constitutionibus; Hi siquidem, meminerunt obedientiae, continentiae, paupertatis, jejuniorum, vigiliarum, silentii, psalmodiae, solitudinis, ciliciorum et similium rerum: At humanarum disciplinarum physicae dialecticae, oratoriae ac poëticae artis, ne verbo quidem meminerunt. Viderit ergo Philippus, ubi scholastica et politica monasteria somniarit.

XXIV. MENDACIUM

Pag. 45. in articulo de potestate ecclesiastica. *Facile*, inquiunt, *possent episcopi legitimam obedientiam retinere, si non urgerent servari traditiones, quae bona conscientia servari non possunt. Nunc imperant coelibatum, nullos recipiunt nisi jurent se puram evangelii doctrinam nolle docere.* Ostendant si possunt, quis unquam episcopus exegerit juramentum de non docenda pura evangelii doctrina. Nisi forte nomine purae doctrinae, haereses intelligi velint. Praxis enim Ecclesiae habet, ut exigatur a pastoribus juramentum, de non docendis haeresibus, et de Scriptura non explicanda nisi juxta consensum sanctorum Patrum, et hoc, ut erroribus et impuritati doctrinae aditus praecludatur. Neque verum est coelibatum imperari, sed tantum exigi ut conditionem ad sacerdotium necessariam. Quemadmodum enim liberum est unicuique sacros ordines non suscipere, ita quoque liberum est coelibatum non servare.

XXV. MENDACIUM

Pag. 51. in praefatione. *Et nunc scripsi, quam moderatissime potui. Ac si quid videtur dictum asperius, hoc mihi praefandum est, me cum theologis ac monachis, qui scripserunt confutationem litigare, non cum Caesare aut principibus, quos, ut debeo, veneror etc.* Si vera sunt haec verba, contra theologos et monachos, aliosque catholicos, qui confutationem non scripserint, nihil scripsit in apologia hac Philippus, quod contumeliam sonare possit: contra ipsos etiam, qui confutationem scripserunt, etsi aliquid asperius dictum sit, servata tamen est moderatio, quae tantum theologum decebat. At in ista ipsa pag. 51. in verbis, quae immediate praecedunt hanc protestationem moderationis, asperrime flagellantur theologi catholici. *Sed adversarii*, inquit, *sic agunt caussam, ut ostendant se neque veritatem, neque concordiam quaerere, sed ut sanguinem nostrum exsorbeant*, Et infra, eadem pagina: *Sophistae nominantur omnes theologi.* Et infra pag. 103. moderatissime loquitur Philippus, cum ait: *Turpe est autem adversariis, tantopere praedicare dilectionem, cum nusquam praestent eam. Quid nunc agunt? Dissipant ecclesias, scribunt leges sanguine, et has proponunt Caesari, clementissimo principi promulgandas, trucidant sacerdotes, et alios bonos viros, si quis leviter significarit, se aliquem manifestum abusum non omnino probare.* Et pagin. 164. Insignis moderatio cernitur in istis verbis Philippi: *Deus perdat illos impios sophistas, qui tam scelerate detorquent verbum Dei, ad sua somnia vanissima.* Et paulo post: *Quis docuit hos asinos dialecticam.* Et pag. 200. *Nec vident isti asini apud Hieronymum contra Vigilantium etc.* Et pag. 208. *Manifestos abusus nova et inusitata crudelitate defendunt. Nullos patiuntur in Ec-*

clesia idoneos doctores. Et pag. 212. *Nunc hoc expendat prudens lector, quid frontis habeant isti nihili homines.* Et infra, de gravissimis theologis ait: *Quasi vero Ecclesiam valde ornet ista publica infamia flagitiosarum ac prodigiosarum libidinum, quae flagrant apud illos sanctos Patres, qui Curios simulant,et Bacchanalia vivunt; ac pleraque ne verecunde quidem nominari queunt, quae isti summa licentia faciunt.*Et pag. 220. *Illi Sardanapali consulto abutuntur praetextu religionis.* Et pag. 222. *Videtis*, inquit, *extremam impudentiam istorum nebulonum etc.* Sane praedicanda moderatio est, senes gravissimos, doctissimosque theologos, nunc asinos, nunc nebulones, nunc Sardanapalos, nunc homines nihili appellari, et sic appellari ab eo, qui vix grammaticam bene teneat.

XXVI. MENDACIUM

Pag. 59. in apologia art.2. *Ad eundem modum*, (inquit Philippus).*loquitur et Augustinus qui ait: Peccatum in Baptismo remittitur, non ut non sit, sed ut non imputetur.Hic palam fatetur esse, hoc est, manere peccatum, tametsi non imputetur. Et haec sententia, adeo placuit posterioribus, ut recitata sit et in decretis.*

Mirum profecto est,tantopere placere quibusdam mendacia, ut ab eis avelli nulla ratione possint, scripserat hoc idem Lutherus in assertione articuli 2.et ostensum illi fuit ab episcopo Roffensi,nusquam dicere Augustinum,peccatum manere et non imputari, sed concupiscentiam manere et non imputari in peccatum, sicut vere non est peccatum. Haec enim verba sunt Augustini: quae corrupte citantur a Lutheranis, libro primo de nuptiis et concupiscentia, cap. 25. Si quaeritur quomodo ista concupiscentia maneat in regenerato, in quo universorum facta est remissio peccatorum? Respondetur, dimitti concupiscentiam carnis in Baptismo, non ut non sit,sed in peccatum non imputetur.Lib. quoque 6. in Julianum cap. 8. non dicit August. peccatum actu manere, reatu transire. Nec enim tam stupidus erat August. ut non intelligeret, ista non cohaerere, peccatum actu manere, et non manere reatu; cum ipse idem August. peccatum per reatum definire soleat. Et ibid. lib. 1. de nuptiis et concup. cap. 25. Cum dicit, hoc est non habere peccatum, reum non esse peccati. Qui etiam passim asserit, concupiscentiam remanentem malum quoddam et infirmitatem esse, non autem peccatum. Tractatu 41. in Joannem: Numquid inquit, quia deleta est tota iniquitas, nulla remansit infirmitas? Et lib.6. contra Julianum cap. 3. Omni peccato carent justificati, sed non omni malo. Quid quod ipse etiam Philippus in colloquio Wormatiensi (ut Joan. Cochlaeus testatur in discussione confessionis Augustanae art. 2.), ingenue fassus est, male hunc locum ex Augustino esse citatum, cum id ei Joan.Eckius objecisset. Quid? quod multi nostrorum saepius jam de hoc errore Lutheranos admonuerunt? Cum igitur mendacium toties patefactum et refutatum, in libro Concordiae, cui octo millia hominum subscripserunt, adhuc inveniatur, unum e duobus necessarium est, aut hoc mendacium a sexdecim millibus oculorum deprehendi non potuisse, aut voluisse adversarios,etiam cum mendaciis Concordiam facere. Adde quod in decreto etiam Gratiani dist. 4. de consecratione, can. Per Baptismum;non habetur peccatum manere (ut Philippus mentitur) sed concupiscentiam.

XXVII. MENDACIUM

Pag. 62. in apologia pro art. 4. sic ait Philippus. *Damnant auctores confutationis confessionis Augustanae, quod affirmamus, homines fide consequi remissionem peccatorum, et fide in Christum justificari.* At mendacium est. Non enim auctores confutationis confessionis damnant, quod fide dicamur justificari,sed quod fide sola. Illa enim confutatio, de qua Philippus loquitur, exstat in harmonia confessionis Augustanae, edita ab Andrea Fabritio Leodio, et in ea sic legimus art. 5. Quod fidei mentionem hic faciunt, eatenus approbatur, quatenus de fide non sola, ut aliqui male docent, sed quae per dilectionem operatur, ut Apostolus recte docet, ad Galat. 5. intelligatur: haec ibi.

XXVIII. MENDACIUM

Ibidem,*Antonius Bernardus,Dominicus,Franciscus, et alii sancti Patres, elegerunt certum vitae genus etc.*Vel ex animo Philippus loquitur,cum sanctos vocat, Antonium, Bernardum, Dominicum, Franciscum, vel aliud sentit, aliud dicit.Si loquitur ex animo, destruit totam confessionem Augustanam, et universum prorsus Lutheranismum. Constat enim hos quatuor Patres monachos fuisse, et Patres monachorum, et omnes certum vestimenti genus excogitasse, cucullos gestasse, a certis cibis abstinuisse , vota continentiae perpetuae , et paupertatis ac obedientiae coluisse , atque aliis commendasse. Item Antonium certum est in solitudinem se contulisse,et omnia civilia officia deseruisse. Bernardum et Dominicum missam assidue dixisse, papae romano adhaesisse, atque adeo Papistas supra modum fuisse: Franciscum denique nemo ignorat, in suo testamento fidem romanae Ecclesiae commendasse; ac imperasse, ut si quis a fide romanae Ecclesiae aberraret, is diligentissime custoditus, in manus judicum traderetur. Si vero aliud loquitur, aliud sentit, illius imitator, et filius est, qui mendax fuit ab initio, immo et qui pater mendacii, ab ipsa veritate nominatur.

XXIX. MENDACIUM

Pag. 105. in apologia. *Adversarii*, inquit Philippus, *docent homines justificari, dilectione et operibus; de fide, qua apprehendimus propitiatorem Christum, nihil dicunt. Immo hanc fidem improbant, neque improbant tantum sententiis, aut scriptis, sed etiam ferro et suppliciis conantur in Ecclesia delere.* Jam saepe diximus, veram fidem in Christum nos maxime requirere in negotio justificationis; et propterea mentiri Philippum, cum ait, nos de fide aut nihil dicere, aut fidem op-

pugnare. Specialem tamen illam fidem Lutheranorum, superbam, atque arrogantem, quae sola vult justificare, nec patitur comites, quos illi Deus assignavit, merito rejicimus,et deletam funditus,atque exterminatam optamus, quandoquidem et ipsa delet atque exterminat orationem, sacramenta, opera bona, et quidquid Deus ad salutem hominum instituit. Nam si quis non orat ex fide, male orat, et Deum irritat potius, quam placat, ut adversarii etiam fatentur. Debet igitur fides orationem praecedere: At ubi est fides, ibi continuo est justificatio; et certus est Lutheranus ex fide, sibi remissa esse peccata; neque potest ea de re sine gravissimo scelere dubitare; Ergo non potest orare ac dicere: Dimitte nobis debita nostra, vel cum publicano: Deus propitius esto mihi peccatori; Sed cum pharisaeo dicendum illi est: Domine, gratias tibi ago, quia non sum sicut caeteri homines.Quomodo enim petere audebit, quod certo scit ex fide,se jam esse consequutum? Pari ratione sine fide sacramenta non prosunt, sed obsunt; at fides ubi adest, mox justificat; quorsum igitur Baptismus post fidem adhibetur? Ninivitae quoque perdiderunt jejunium illud suum tam laboriosum. Nam si absque fide jejunarunt,nihil eis profuit; si fide praecedente, jam Deus ante jejunium placatus erat. Multa hic dici possent, sed caussa ista usque ad fastidium jam a multis tractata est.

XXX. MENDACIUM

Pag. 112. in apologia. *Plane* (inquit Philippus), *surdi sunt adversarii, toties jam dictum est, legem sine Christo non prodesse, propter quem placent bona opera. Sed illi ubique, excluso Christo, docent mereri justificationem, opera legis.* Mentiris, Philippe, et tam impudenter, ut mirum sit, si quem inveneris, qui tibi credat. Profer saltem unum ex theologis nostris, qui doceat,opera sine Christo mereri justificationem. Certe ipsa confutatio catholica, adversus quam potissimum apologiam scribis, ita loquitur art.4.Attamen omnes catholici fatentur, opera nostra ex se nullius esse meriti. Vide supra, mendacio XX.

XXXI. MENDACIUM

Pag. 124. in apologia,art.6. sic ait Philipp. *Nec offendat quemquam, quod sibi Ecclesiae nomen vendicant. Nam Ecclesia Christi apud hos est.qui evangelium Christi recte docent: non apud illos, qui pravas opiniones contra evangelium defendunt.* Et passim in hac apologia negat Philippus, apud nos esse Ecclesiam. At hoc falsum esse, ex eadem apologia convinci potest. Nam pag.sequenti, idest, 125. dicit Philippus; *Antichristum sedere in templo Dei*, idest, ipse exponit, *in Ecclesia dominari et gerere officia*. Et pag. 130. dicit; *Papam esse Antichristum.*Si ergo papa tamquam Antichristus in Ecclesia dominatur et gerit officia, et tamen non dominatur nec gerit officia inter Lutheranos, sed inter Papistas: ergo non Lutherani, sed Papistae sunt Ecclesia. Et praeterea pag. 222. Philippus agnoscit aliquam offensionem, *eo quod schisma fecerit, et se cum suis divulserit, ab illis, qui existimantur ordinari episcopi*; Et addit, *se concordiam summo studio concupivisse*, quod et alibi saepe repetit.At si apud nos non est Ecclesia, sed regnum Antichristi, et ipsi episcopi membra sunt Antichristi, certe non est crimen, a nobis et episcopis nostris dissidere; sed e contrario potius crimen gravissimum est,cum Antichristo velle concordare. Concordet igitur secum liber Concordiae, et aut apud nos Ecclesiam esse fateatur, aut non dicat Antichristum in Ecclesia magistratum gerere, neque nobiscum Concordiam desideret.

XXXII. MENDACIUM

Pag. 129. in apologia. *Manifestus* (inquit Philippus) *error est, quod docent adversarii, mereri homines remissionem peccatorum dilectione erga Deum, ante gratiam.*At profecto ne somniavit quidem unquam ullus catholicorum, quod hic nobis objicitur, et in confutatione catholica passim repetitur, opera sine gratia nihil valere.

XXXIII. MENDACIUM

Ibidem. *Quid opus erit fide, si sacramenta ex opere operato,sine bono motu utentis justificant?* At nullus catholicorum dixit vel scripsit unquam, in adultis non requiri cum sacramentis motum internum fidei,displicentiae,vel contritionis etc.Et nos supra, Mendacio XX. adduximus s. Thomam, asserentem, applicari Christi meritum hominibus per fidem, in sacramentis.

XXXIV. MENDACIUM

Pag. 129. in apologia, sic ait Philippus. *Sed fortasse adversarii sic postulant, definiri Ecclesiam quod sit monarchia externa, suprema totius orbis terrarum, in qua oporteat romanum pontificem habere potestatem ἀνυπεύθυνον, de qua nemini liceat disputare, aut judicare, condendi articulos fidei, abolendi Scripturas, qua velit instituendi cultus et sacrificia etc.* Et infra: *Atque haec definitio non Ecclesiae Christi, sed regni pontificii, habet auctores non solum canonistas, sed etiam Danielem, cap. 11.*

Profer igitur unum canonistam, qui dicat pontificem romanum posse Scripturas abolere, instituere sacrificia, et similia facere, et cum non potueris, scito, te et esse et haberi mendacem. At nos facile possumus ostendere, Lutherum vestrum id sibi auctoritatis arrogasse, ut aboleret plurimos sacrosanctae Scripturae libros, ut Machabaeorum volumina, epistolam Jacobi, epistolam ad Hebraeos et alia quaedam. Item, ut conderet novum articulum, quo videlicet quisque ex fide credere teneatur se esse justum, licet in omni bono opere peccet. Quod vero ex Daniele adducitur, ad demonstrandum romanum pontificem esse Antichristum, non in pontificem,sed in Lutherum aptissime quadrat.In eo enim loco Daniel Antichristo tribuit,non instituere sacrificia, quod vos papae tribuitis, sed tollere juge sacrificium,quod Lutherus totis viribus

facere conatus est. Addit ibidem Daniel, Antichristum contra omnes Deos pugnaturum; At pontifex romanus, ut vos quidem putatis, Deos innumerabiles colit, omnes videlicet sanctos et sanctas, qui cum Christo regnant, cum e contrario Lutherus, adversus omnes sanctos bellum gerat.

XXXV. MENDACIUM

Pag. 130. in apologia, artic. de Ecclesia sic de romanis pontificibus loquitur Philippus. *Quotus quisque curat evangelium, aut judicat dignum lectione? Multi etiam palam irrident religiones omnes.* At cur tam insignis criminis nullum testem citas, nisi quia non crimen pontificum, sed tuum mendacium, tua blasphemia est? Certe Innocentius III. ex illis est, quos non probatis, et tamen exstant sermones ejus, exstant epistolae, exstant alia opera plena sacris testimoniis. Quod idem de multis aliis dici posset, ut omittam, quod semper pontifices sacra fecerunt, ubi leguntur evangelia non latine solum, sed etiam graece.

XXXVI. MENDACIUM

Pag. 136. in apologia, art. 10. sic mentitur Philippus. *Decimus articulus approbatus est, in quo confitemur nos sentire, quod in coena Domini vere, et substantialiter adsint corpus et sanguis Christi, et vere exhibeantur cum illis rebus, quae videntur, pane et vino, his qui sacramentum accipiunt.* At bone Philippe in art. 10. confessionis, quem nostri receperunt, nulla facta est mentio, panis et vini manentis cum corpore et sanguine Christi; Hic enim est articulus decimus. De coena Domini docent, quod corpus et sanguis Christi, vere adsint, et distribuantur vescentibus in coena Domini. In germanico autem exemplari additum erat, sub specie panis et vini. Tantum vero abest, ut catholici tunc receperint talem articulum, de pane manente cum corpore Domini, ut expresse monuerint recipiendum esse decretum generalis concilii de transubstantiatione panis in corpus, et vini in sanguinem Domini.

XXXVII. MENDACIUM

Pag. 140. in apologia, art. 11. *Nunc de hac fide, consequente remissionem peccatorum, nulla est syllaba in tanta mole constitutionum, glossarum, summarum, confessionalium: nusquam ibi Christus legitur.* Si de fide loqueris, quae sola justificet, et certos absolute reddat remissa esse peccata, non mireris, si ea fides non inveniatur in glossis et summis; nam cum illae fierent, ista nondum erat nata. At de fide vera in Christum et de ipso Christo, nihil in tot libris legi, mendacium est nimis crassum. Certe s. Antoninus, qui inter summistas non postremum locum tenet, tam de fide, quam de Christo fusissime disserit. Nec ulli alii de hisce rebus siluerunt.

XXXVIII. MENDACIUM

Pag. 140. in apologia, art. 12. sic Philippus loquitur. *Quid hic Carole, Caesar invictissime, faciemus? Haec est propria vox evangelii, quod fide consequamur remissionem peccatorum. Hanc vocem evangelii damnant isti scriptores confutationis.* Sed non ita est, Philippe: non enim confutatio usquam negat, nos fide consequi remissionem peccatorum; sed negat nos sola fide consequi remissionem peccatorum: quod et evangelium passim negat, cum et sacramentis, et dilectioni, et poenitentiae tribuat remissionem peccatorum.

XXXIX. MENDACIUM

Sed sexies geminatum

Pag. 143. in apologia, art. 12. numerantur haec dogmata, tamquam sint catholicorum theologorum. *Quod per bona opera extra gratiam facta, mereamur ex pacto divino gratiam. Quod per attritionem mereamur gratiam. Quod ad deletionem peccati, sola detestatio criminis sufficiat. Quod per contritionem, non fide in Christum consequamar remissionem peccatorum. Quod potestas clavium valeat ad remissionem peccatorum, non coram Deo, sed coram Ecclesia. Quod susceptio sacramenti poenitentiae, ex opere operato, sine bono motu utentis, hoc est, sine fide in Christum, conferat gratiam.* At haec omnia non nostra dogmata, sed Philippi mendacia sunt. Nec dubium quin subscriberent contra ista dogmata, non octo millia, sed plusquam octingenta millia catholicorum, ut jam periculum sit, ne suffurentur adversarii Cretensibus illud encomium apostolicum, Cretenses semper mendaces.

XL. MENDACIUM

Pag. 163. in apologia, art. 12. de satisfactione loquens Philippus, sic ait. *Haec tota res est commentitia, recens conficta, sine auctoritate Scripturae, et veterum scriptorum ecclesiasticorum. Ac ne Lombardus quidem, de satisfactionibus hoc modo loquitur. Scholastici viderunt in Ecclesia esse satisfactiones, nec animadverterunt, illa spectacula instituta esse, tum exempli caussa, tum ad probandos hos, qui petebant recipi ab Ecclesia. In summa, non viderunt esse disciplinam et rem prorsus politicam. Ideo superstitiose finxerunt eas, non ad disciplinam coram Ecclesia, sed ad placandum Deum valere.* Et pag. 164. *Adhuc Lombardi tempore ignota erat (satisfactio).* Et pag. 175. *Quod Patres mentionem faciunt satisfactionis, quod concilia fecerunt canones, diximus supra, disciplinam ecclesiasticam fuisse exempli caussa constitutam; nec sentiebant, hanc disciplinam necessariam esse, vel ad culpae, vel ad poenae remissionem.*

Hoc esse mendacium, vel unus Cyprianus abunde declarabit. Is enim auctor, et sanctus, et antiquus, et doctissimus fuit. Nam de sanctitate martyrium, de doctrina volumina quae reliquit, de antiquitate, historiae omnes testimonium praebent. Certe plus quam octingentis annis, Petro Lombardo vetustior est Cyprianus. Is igitur in sermone, qui est de lapsis, prope finem, ita loquitur. Qui autem

poenitentiam criminis tollunt, satisfactionis viam claudunt: ita fit,ut dum temeritate quorundam promittitur salus falsa, vel creditur, spes verae salutis adimatur. Vos vero, fratres dilectissimi, quorum timor in Deum pronus est, et in ruina licet animus constitutus, mali sui memor est,poenitentes ac dolentes peccata vestra perspicite, gravissimum conscientiae crimen agnoscite, ad intelligentiam delicti vestri oculos cordis aperite,nec desperantes misericordiam Domini, nec tamen jam veniam vindicantes.Deus quantum Patris pietate indulgens semper et bonus est, tantum judicis majestate metuendus est. Quam magna deliquimus, tam granditer defleamus. Alto vulneri diligens et longa medicina non desit: poenitentia crimine minor non sit. Putasne tu Dominum cito posse placari, quem verbis perfidis abnuisti, cui patrimonium praeponere maluisti, cujus templum sacrilega contagione violasti? Putas facile eum misereri tui, quem tuum non esse dixisti? Orare oportet impensius, et rogare, diem luctu transigere,vigiliis noctes ac fletibus ducere, tempus omne lachrymosis lamentationibus occupare, stratos solo adhaerere cineri, in cilicio et sordibus volutari: post indumentum Christi perditum, nullum hic jam velle vestitum, post diaboli cibum, malle jejunium. Et infra: Sic sub apostolis fides viguit, sic primus credentium populus Christi mandata servavit. Et infra: Poenitenti, operanti, roganti,potest clementer ignoscere,potest in acceptum referre, quidquid pro talibus et petierint martyres, et fecerint sacerdotes: vel si quis plus eum suis satisfactionibus moverit, si ejus iram, si indignantis offensam, justa deprecatione placaverit; dat ille et arma rursum, quibus victus armetur. Et infra:Qui sic Deo satisfecerit, qui poenitentia facti sui, qui pudore delicti, plus et virtutis et fidei de ipso lapsus sui dolore conceperit, exauditus et adjutus a Domino, quam contristaverat nuper, laetam faciet Ecclesiam; nec jam solum Dei veniam merebitur, sed coronam. Haec illae.Habes hic in primis ter nomen satisfactionis.Habes deinde, illam consistere in operibus, luctu, cinere, cilicio, jejunio, eleemosynis, precibus. Habes tertio,haec non tantum expedire,sed necessaria etiam esse; orare oportet, inquit Cyprianus,et impensius rogare etc. Habes quarto, his operibus Deum placari; nam et hoc aliquoties repetitum est,et proinde non ad solam disciplinam externam,et politicam satisfactionem pertinere. Habes quinto in ultimis verbis, per ejusmodi opera non solum nos veniam, sed etiam coronam promereri. Habes sexto, non sufficere fidem solam,quando tam multa alia necessaria sunt. Habes septimo, non debere nos continuo veniam vindicare,etiamsi jam coeperimus non solum credere, sed etiam timere et dolere. Habes postremo, sic sub apostolis fidem viguisse; et propterea mendacium esse Philippi, quod ista sint nova, et inaudita ante tempora Petri Lombardi.

XLI. MENDACIUM

Pag. 180. in apologia, artic. 13.*Hic damnamus* (inquit Philippus) *totum populum scholasticorum doctorum, qui docet, quod sacramenta non ponenti obicem conferant gratiam, ex opere operato, sine bono motu utentis. Haec simpliciter judaica opinio est, sentire quod per caeremoniam justificemur, sine bono motu cordis, hoc est, sine fide; et tamen haec impia et perniciosa opinio, magna auctoritate docetur in toto regno pontificio.* Haec ille.Ex ore tuo te judico,serve nequam; Nonne tu dixisti supra pag. 154. et 155. *Scholasticos cum de sacramento poenitentiae disputant, requirere contritionem vel attritionem;* et quid aliud est tam contritio, quam attritio, nisi motus cordis? Deinde in ipsa confutatione art.12.ut etiam in omnibus libris scholasticorum,nonne passim inculcatur, tres esse partes poenitentiae, contritionem, confessionem et satisfactionem? Et certe contritio, sine fide, spe et dilectione, id est: sine tribus cordis motibus esse non potest.

XLII. MENDACIUM

Pag. 184. in apologia, art.15.*At isti* (inquit Philippus) *sentiunt Deum esse placatum,propitium, propter traditiones, non propter Christum.*

XLIII. MENDACIUM

Pag. 186. in apologia, art. 15. sic rursum mentitur Philippus. *Docent*, inquit, *quod non propter Christum gratis justificemur per fidem, sed per tales cultus.* Haec et similia non egent confutatione, cum nec adversarius ullum pro se testem adducat.Et contra eum omnes scholae, omnia templa, omnes libri catholicorum testentur.

XLIV. MENDACIUM

Et quidem tergeminum

Pag. 186. in apologia. art. 15. *Has caussas habebant Patres* (inquit Philippus) *rituum servandorum, ut aperte testatur Epiphan. in disputatione contra Encratitas, quod genus simile fuit monachorum nostrorum.Fuerunt enim sodalitia quae sibi certas traditiones imponebant, abstinebant a vino, et in ipsa coena Domini, nullis carnibus vescebantur, ne piscium quidem; qua in re fratres Domini longe superabant, a conjugio vero vel maxime abhorrebant.* Et infra: *Has observationes fingebant esse cultumDei,et justitiam, propter quam Deo accepti essent, qua placarent iram Dei:hanc opinionem improbat Epiphanius.* Hic tria sunt apertissima mendacia. Primum, quod monachi nostri similes sint Encratitis, dum abstinent a vino, a carnibus, a conjugio. Nam Encratitae abstinebant, ut a rebus natura sua immundis, et quae nulli omnino hominum licitae essent;et hoc damnat Epiphanius. Sic enim scribit haeres. 47. quae est Encratitarum: Nuptias palam diaboli esse decernunt, animata vero abominantes interdicunt. Et infra: Utuntur et ipsi mysteriis, per aquam;vino vero omnino non utuntur, diabolicum esse dicentes et bibentes ac utentes iniquos esse ac peccatores. At quis unquam monachorum catholicorum, nuptias, diaboli esse dixit, et non potius ut a Deo

institutas in conjugatis catholicis honoravit? Quis animatas res abominans interdixit?Quis vinum diabolicum asseruit? Quis illud bibentes iniquos judicavit? Quis non saltem inter mysteria illo usus est? Quod vero etiam tempore Epiphanii, catholici monachi, ad alios bonos fines, a conjugio abstinerent, et quidam eorum a vino, quidam a carnibus, supra ostendimus, ex compendiaria doctrina ejusdem Epiphanii. Alterum mendacium est, quod Encratitae abstinerent a conjugio, carnibus et vino, propter cultum Dei,existimantes se eo modo Deum placaturos. Nam non meminit Epiphanius eo loco hujus finis, idest, cultus Dei; et clarissime dicit, eos abstinere solitos, non continentiae gratia, sed propter timorem et imaginationem,ut ne condemnarentur propter animatorum esum. Itaque non abstinebant, ut Deum placarent, sed ne magis irritarent, cum crederent, res illas immundas esse, et contaminare eos, qui illis uterentur. Tertium mendacium est, quod Epiphanius improbet hanc opinionem; quod abstinentia a conjugio, carnibus et vino, sit utilis ad colendum Deum. Nam neque hoc loco talis improbatio cernitur, et alibi apertissime habetur approbatio. Sic enim Epiphanius scribit haeres. 48. quae est Montanistarum: Pleraeque enim sectarum matrimonium contrahere prohibent, et a cibis abstinere praecipiunt,non honestae vitae gratia exhortantes, non majoris virtutis gratia et praemiorum ac coronarum; sed abominabilia ea, quae a Deo facta sunt, putantes. At vero sancta Ecclesia, et virginitatem glorificat, et solitudinem, ac castitatem laudat, et nuptias pudicas honorat et suscipit: Scortationem vero et adulterium ac petulantiam interdicit. Et infra: Etenim cum moderatione quadam, Deus, verbum in evangelio dixit; Si vis perfectus esse, misericordiam exhibeas hominum formationi ac debilitati.Et gaudet quidem his, qui approbatum Dei cultum praestare possunt, et virginitatem ac castitatem et continentiam exercere deligunt. Verum unas nuptias honorat, etiamsi maxime sacerdotii dona per eos, qui ab unis etiam nuptiis se continuerunt, et in virginitate vitam degunt, se ornasse praeexpressit: velut etiam Apostoli ipsius, ecclesiasticam sacerdotii regulam ordinate ac sancte constituerunt.Quid hic dicis, Philippe?Nonne audis ab Epiphanio continentiam ab uxore, a vino et carnibus debere suscipi, gratia majoris virtutis et praemiorum ac coronarum? Item virginitatem cultum esse a Deo approbatum, et illi gratissimum? Denique sacerdotum continentiam, etiam ab una uxore, sancitam ab apostolis fuisse?

XLV. MENDACIUM

Pag. 188. in apologia, art. 15. *Exstant* (inquit Philippus) *immensi libri,immo bibliothecae totae, nullam syllabam de Christo,de fide in Christum, de bonis operibus suae cujusque vocationis continentes, sed tantum colligentes traditiones.*Si tu omnes bibliothecas adiisti, et omnes libros legisti, cur non indicas nobis, vel unum auctorem ecclesiasticum, qui de Christo et fide non loquatur?

XLVI. MENDACIUM

Pag. 190.in apologia, art.15. *Apud adversarios* (inquit Philippus) *nulla prorsus est κατήχησις puerorum.*Quam impudens hoc mendacium sit testantur innumerabiles catechismi, qui a nostris editi sunt, nec unquam defuit in Ecclesia puerilis institutio;sed stultum est respondere homini nihil probanti, et ad mentiendum projectissimo.

XLVII. MENDACIUM

Pag. 194. in apologia, art. 16. *Vanissimum est* (inquit Philippus) *quod sit perfectio christiana, non tenere proprium.* Et infra: *Sed monachi illam externam hypocrisim offuderunt oculis hominum, ne videri posset,in quibus rebus sit vera perfectio: quibus laudibus vexerunt communionem rerum, quasi evangelicam? At hae laudes plurimum habent periculi, praesertim cum longe dissentiant a Scripturis.*Bene autem Philippus fecisset, si ad probandum, laudes vitae communis dissentire a Scripturis, attulisset in medium verba illa b. Lucae (solet enim ipse plerumque, ut est insignis Dialecticus, ita connectere argumenta); Multitudinis autem credentium, erat cor unum et anima una: nec quisquam eorum quae possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. Et paulo post: Et gratia magna erat in omnibus illis, neque enim quisquam egens erat inter illos.Quotquot enim possessores agrorum aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum, quae vendebant et ponebant ante pedes apostolorum.Dividebatur autem singulis, prout cuique opus erat. Actor. 4. Potuisset quoque Augustini commentarium adjicere,ut magis communiret sententiam suam. Is enim in sermone 1. de Communi clericorum vita, sic habet: Ecce dico, audite; Qui societatem communis vitae jam susceptam, quae laudatur in actibus apostolorum, deserit, a voto suo cadit, et a professione sancta cadit. Et infra: Ego scio quantum mali sit, profiteri sanctum aliquid, nec implere, Vovete, inquit,et reddite Domino Deo vestro. Ac breviter, si quis legat duos illos Augustini sermones, mirum si non videat Philippi vanitatem.

XLVIII. MENDACIUM

Pag. 195. in apologia, art. 18. *Sed quid interest* (inquit Philippus) *inter Pelagianos, et adversarios nostros? cum utrique sentiant homines sine Spiritu sancto posse Deum diligere,et praecepta Dei facere, quo ad substantiam actuum, mereri gratiam ac justificationem operibus,quae ratio per se efficit sine Spiritu sancto?*Vis audire, quantum intersit inter nos et Pelagianos? quantum inter catholicos et haereticos. Neque Pelagianus error est, posse hominem aliqua praecepta, et aliquando facere quoad substantiam actuum,solis naturae viribus, idest, sine speciali auxilio gratiae Dei. Nam hoc idem et tu doces, nisi tecum fortasse pugnas, in eadem pagina.Haec enim sunt verba tua. *Habet humana voluntas libertatem in operi-*

bus et rebus deligendis, quas ratio per se comprehendit: Potest aliquo modo efficere justitiam civilem. seu justitiam operum. Potest loqui de Deo, exhibere Deo certum cultum externo opere, obedire magistratibus,parentibus in opere externo eligendo, potest continere manus a caede, ab adulterio, a furto. Haec tua, etiam nostra sunt:Et hoc vocamus implere quaedam praecepta, quoad substantiam actuum. Porro diligere Deum super omnia sine Spiritu sancto tribuit homini fortasse unus aut alter scholasticorum, sed graviores repugnant, ut s. Thomas, s. Bonaventura et alii. Quod autem opera sine Spiritu sancto facta mereantur gratiam et justificationem, nullus theologorum docet, tuum est mendacium, tua calumnia.

XLIX. MENDACIUM

Pag. 198. in apologia, art. 20. *Non est ferenda,* (inquit Philippus) *blasphemia, tribuere honorem Christi nostris operibus. Nihil pudet jam istos theologos,si talem sententiam in Ecclesia audent ferre.* At bone vir, non id habet confutatio theologorum, quod tu reprehendis, Nec enim usquam dicunt theologi illi, opera sine Christo mereri remissionem peccatorum. Sed negant, quod vos docetis, opera nostra, licet ex fide, licet ex gratia, licet ex Christi meritis prodeant, nihil tamen mereri. Itaque cum confutatio dicit, opera nostra mereri remissionem peccatorum,hunc habet sensum, quod opera poenitentiae cum fide et auxilio Dei facta, mereantur ex congruo, sive per modum dispositionis culpae remissionem, quam esse vocem Scripturarum et Patrum, supra docuimus Mendacio 8. Opera vero hominis justificati, facta ex gratia, per Christi meritum nobis infusa, mereantur ex condigno remissionem poenae, quae interdum relinquitur, culpa dimissa. Nam, ut ait August. Tractat. 124. in Joan. Productior est poena, quam culpa, ne parva putaretur culpa, si cum illa finiretur et poena. Nec solum poenae remissionem, sed et coronam gloriae mereri nostras satisfactiones, paulo ante ex Cypriano audivimus, in serm. de lapsis, in postremis verbis.

L. MENDACIUM

Pag. 200. in apologia art. 21. *Nec vident isti asini* (inquit humanissimus Philippus), *apud Hieronymum contra Vigilantium, nullam exstare syllabam de invocatione. Loquitur de honoribus sanctorum, non de invocatione.* At quaenam est ista consequentia: Loquitur Hieronymus de honoribus sanctorum;Ergo non de invocatione?Videlicet invocatio non est honor, sed ignominia. Et idcirco nullum praeter Christum, invocari vultis, ne decus Christo proprium, cum aliis communicetur. Audi igitur. Vigilantius nolebat sanctos honorari;et quoniam non ignorabat, praecipuum sanctorum honorem, esse ipsorum invocationem, duabus rationibus ostendit, non eos debere ab hominibus invocari, tum, quia abditis receptaculis inclusi, non possent ubi vellent esse praesentes, et se invocantibus per se opem ferre; tum etiam, quia nec posset ullus post mortem, pro alio apud Deum aliquid impetrare,et proinde supervacanea esset invocatio. Utramque rationem Hieronymus refellit.Ais,inquit, vel in sinu Abrahae, vel in loco refrigerii,vel subter aram Dei, animas apostolorum et martyrum consedisse, nec posse suis tumulis (ubi videlicet a fidelibus praecipue invocantur) et ubi voluerint adesse praesentes. Senatoriae videlicet dignitatis sunt,ut non inter homicidas teterrimo carcere,sed in libera honestaque custodia recludantur. Tu Deo leges pones? Tu apostolis vincula injicies etc. Et infra: Dicit, inquit, quod dum vivimus, mutuo pro nobis orare possumus,postquam autem mortui fuerimus, nullius sit pro alio exaudienda oratio. Si apostoli et martyres adhuc in corpore constituti,possunt orare pro caeteris;quanto magis post coronas, victorias et triumphos? Cum ergo Hieronymus Vigilantii argumenta refellat, quibus ille sanctorum honoribus invidens, invocationem eorum oppugnabat, vere stupidi ac ferme asini essemus, si non inde colligeremus, invocationem sanctorum e Hieronymo approbari.

LI. MENDACIUM

Pag. 200. in apologia, art. 21. *Neque reliqui veteres scriptores* (inquit Philippus) *ante Gregorium fecerunt mentionem invocationis.* Non te pudet tantum magistrum in Israël, aut nihil in veteribus legisse, aut tam impudenter mentiri? Proferam igitur viginti quatuor Patres, Gregorio antiquiores, qui instar viginti quatuor seniorum de Apocalypsi testimonium dicant pro invocatione sanctorum. Vide Dionys. areopag. lib.de ecclesiastica hierarchia cap. 6. Iren. lib. 5. Euseb. lib. 13. de praepar. evang. cap. 7. Athan. serm. in evangelium de s. Deipara. Basilium orat. in quadraginta martyres; item in psal. 33. Nazianzenum orat. in Cyprianum; item in Athanasium. Nyssenum orat. in s. Theodorum. Cyrillum catechesi 5. mystagogica. Ephrem. serm. de laudibus martyrum.Chrys. hom. 66. ad populum Antiochenum. Item hom.43. in Genesin hom. 8. in Matthaeum hom. 1. in priorem ad Thessalonicens. Theodoretum lib. 8. de curandis Graecorum affectionibus. Et in hist. religiosa, ad finem singularum vitarum. Hilarium in psal. 124. et in psal. 129. Ambrosium lib. 10. in Lucam cap. 21. Et in lib. de viduis. Hieron. in epitaphio Paulae. Ruffinum lib. 2. hist. eccles. cap. 33. Prudentium in hymno de s. Cassiano; item de s. Hippolyto; item de s. Laurentio. Paulinum Nolensem, epist. 12. ad Severum. Gaudentium Brixiensem, tractatu in dedicationem basilic. concilii sanctorum. Severum Sulpitium, epist. ad Aurelium diaconum, et epist. ad Bassulam Socrum. Maximum Taurinensem, serm. de s. Agnete. August. lib. de cura pro mortuis cap. 4. et serm. 17. de verbis Apostoli. Leonem I. serm. 5. de epiphania. Victorem Uticensem lib. 3. de persequutione Wandalica. Fulgentium Ruspensem, serm. de laudibus beatae Mariae. His accedit concilium chalcedonense, 630.Patrum,et alia quae supra citavimus, Mendacio X.

LII. MENDACIUM

Pag. 201. in apologia, art. 21. *Triplex honos*, inquit, *probandus est. Primus est gratiarum actio. Secundus confirmatio fidei nostrae. Tertius imitatio fidei et caeterarum virtutum. Hos veros honores non requirunt adversarii.* At ubi legisti, vel a quo audivisti, nos non requirere hos honores?

LIII. MENDACIUM

Pag. 200. in apologia, pro conjugio sacerdotum. *Vituperabant monachi*, inquit, *conjugium, tamquam vitae genus, quod vix unquam Deo placeret, aut certe non placeret, nisi propter procreationem.* At omnes monachi, qui commentaria in magistrum scripserunt, agnoscunt tria bona, propter quae matrimonium Deo placeat, fidem, prolem et sacramentum. Vide lib. 4. sent. dist. 31.

LIV. MENDACIUM

Pag. 223. in apologia, pro conjugio sacerdotum, Philippus sic argumentatur. *Joviniani tempore nondum norat mundus legem de perpetuo coelibatu. Impudens igitur mendacium est, conjugium sacerdotum, Joviniani haeresim esse.*

Utrum Philippus mentiatur nec ne, judex sit beatus Hieronymus. Is igitur in lib. contra Vigilantium sic ait: Quomodo Euphorbius in Pythagora renatus esse perhibetur, sic in isto Joviniani mens prava surrexit: ut in illo, et in hoc, diaboli respondere cogamur insidiis. Illae romanae Ecclesiae auctoritate damnatus, inter phasides aves et carnes suillas non tam emisit spiritum, quam eructavit: iste caupo Calagurritanus, et in perversum propter nomen viculi mutus Quintilianus miscet aquam vino; et de artificio pristino, suae venena perfidiae catholicae fidei sociare conatur, impugnare virginitatem, odisse pudicitiam, in convivio saecularium contra sanctorum jejunia proclamare. Proh nefas, episcopos sui sceleris dicitur habere consortes; Si tamen episcopi nominandi sunt, qui non ordinant diaconos, nisi prius uxores duxerint; nulli coelibi credentes pudicitiam, immo ostendentes, quam sancte vivant, qui male de omnibus suspicantur. Et nisi praegnantes uxores viderint clericorum, infantesque de ulnis matrum vagientes, Christi sacramenta non tribuunt. Quid facient orientis Ecclesiae? quid Aegypti et sedis apostolicae? quae aut virgines clericos accipiunt, aut continentes, aut si uxores habuerint, mariti esse desistunt. Hoc docuit Dormitantius, libidini fraena permittens etc. Si igitur Hieronymo teste Vigilantii haeresis ac Joviniani, una atque eadem sententia fuit, adeo ut in Vigilantio Jovinianus revixisse dicatur, mentitur Philippus, cum ait, non fuisse haeresim Joviniani oppositam continentiae sacerdotum. Quod vero mendacium etiam sit, Joviniani tempore, mundo notam non fuisse legem perpetui coelibatus, satis constat ex iis, quae supra diximus, Mendacio XIV. necnon ex hoc ipso Hieronymi testimonio, et ex Augustino in lib. de haeresibus cap. 82. ubi legimus, quasdam sacras virgines, provectae jam aetatis, Joviniano auctore, nuptias contraxisse. Quod certe d. Augustinus non reprehendisset, si virginitas consecrata Deo, votum perpetui coelibatus non complecteretur, aut hoc votum illo tempore notum mundo non fuisset.

LV. MENDACIUM

Pag. 226. in apologia, de missa. *Hic caussae status est* (inquit Philippus) *de quo ita nobis monendi sunt lectores, ut Aeschines admonebat judices, ne sinerent adversarium extra caussam egredi. Nos in confessione nostra ostendimus, nos sentire quod coena Domini non conferat gratiam ex opere operato, nec applicata pro aliis, vivis aut mortuis, mereatur eis ex opere operato remissionem culpae aut poenae.*

At mira ista perversitas est, alios arguere ejus peccati, quod ipse committis. Non enim iste est caussae status, an missa mereatur gratiam, et justificet ex opere operato. Si enim iste status esset, caussa finita esset. Quaestio vero praecipua in eo consistit: an missa sit verum et proprie dictum sacrificium, quod omnes Lutherani negant, et catholici omnes affirmant.

LVI. MENDACIUM

Pag. 233. in apologia, de missa. *Sed adversarii* (inquit) *ubique sacrificii nomen ad solam caeremoniam detorquent: praedicationem evangelii, fidem, invocationem et similia omittunt; cum caeremonia propter haec instituta sit.* Fatemur quidem sacrificium proprie dictum, nec praedicationem evangelii, nec invocationem significare, sed oblationem corporis Christi, cum mystica caeremonia a sacerdote factam; sed quod non sit apud nos evangelii praedicatio, nec invocatio, nimis impudens mendacium est, cum in ipsa celebratione sacrificii legatur evangelium, et saepe etiam exponatur, et multae preces fundantur pro sacerdotibus, pro regibus, pro populo.

LVII. MENDACIUM

Pag. 236. in apologia, de missa. *De fide* (inquit) *qua gratis consequimur remissionem peccatorum nulla prorsus fiebat ab adversariis mentio; De exercitiis fidei luctantis cum desperatione, de gratuita remissione peccatorum propter Christum, omnes libri, omnes conciones adversariorum mutae erant.* Magnus et mirabilis vir fuit Philippus, qui omnes libros legit, omnes conciones audivit, etiamsi variis in locis eodem tempore, aut variis temporibus eodem loco haberentur. Et quod mirabilius est, etiam illas conciones audivit, quae prius factae sunt, quam ipse nasceretur, alioqui, unde novit, de gratuita remissione peccatorum propter Christum omnes conciones mutas fuisse.

LVIII. MENDACIUM

Pag. 239. in apologia, de missa. *Transferunt* (inquit) *missam et ad mortuos, liberant animas*

applicatione sacramenti, a poenis purgatorii; cum sine fide nec vivis missa prosit. Neque ex Scripturis, vel unam syllabam afferre possunt, ad defensionem istarum fabularum, quas in Ecclesia magna auctoritate docent:neque Ecclesiae veteris, neque Patrum testimonia habent. Duo sunt hic mendacia. Unum, quod applicatione sacramenti,liberari dicamus animas a poenis purgatoriis. Nemo enim catholicorum hoc docet; sed quod de sacrificio dicimus, imperite aut callide transfert Philippus ad sacramentum. Alterum mendacium est, quod non habeamus testimonia veteris Ecclesiae, quod missa prosit etiam defunctis. Tot enim habemus testimonia, ut plane adversarios obruere possimus. Concil. carthaginiense IV. can. 79. jubet commendari defunctos orationibus et oblationibus.Concil. wormatiense can.10.jubet, etiam pro suspensis orari et sacrificari. Similia passim in conciliis leguntur. Tertullianus lib. de monogamia. Pro anima, inquit, ejus oret et offerat annuis diebus dormitionis ejus. Cyprianus lib. 1. epistol. 9. Non est, inquit, quod pro dormitione ejus apud nos fiat oblatio aut deprecatio. Ambrosius lib. 2. epistol. 8. Itaque, inquit, non tam deplorandam quam prosequendam orationibus reor, nec moestificandam lachrymis tuis, sed magis oblationibus animam ejus Domino commendandam. Cyrillus catechesi 5. mystagogica. Maximum, inquit, credentes esse animarum juvamen, pro quibus offertur obsecratio sancti illius et tremendi sacrificii. Chrysostomus homil. 69. ad populum antiochenum. Non temere haec ab apostolis sancita fuerunt, ut in tremendis mysteriis defunctorum agatur memoria. Omitto caeteros.

LIX. MENDACIUM

Pag. 247. in apologia, de missa. *Falso* (inquit Philippus) *citant adversarii contra nos damnationem Aerii, quem dicunt propterea damnatum esse, quod negaverit in missa oblationem fieri pro vivis et mortuis.*

Quaestio nostra cum Lutheranis est, an missa prosit mortuis,nam quod vivis prosit, nemo negat. Porro Augustinus lib. de haeres.cap.53.inter dogmata propria Aërii etiam illud numerat: Orare, vel offerre pro mortuis oblationem, non oportere. At hoc idem omnes Lutherani dicunt.

LX. MENDACIUM

Ibidem, sic ait Philippus. *Epiphanius testatur Aerium sensisse,quod orationes pro mortuis sint inutiles, id reprehendit, neque nos Aerio patrocinamur.* Si verum loquitur Philippus, mentitur altera pars Concordiae, cui fere concordant omnes Lutherani. Nam pag. 381.*Purgatorium animarum mera diaboli larva esse definitur.* At si nullum est purgatorium animarum, inutiles sunt orationes pro mortuis, ut volebat Aërius, nisi forte velit Philippus, pro animabus beatis,aut damnatis orandum esse. Adde quod Epiphanius haeres. 75. quae est Aërii, refert etiam alium ejusdem errorem, et quidem ipsius verbis; Sed neque jejunium, inquit, erit ordinatum; *Haec enim judaica sunt, et sub jugo servitutis. Justo enim lex non est posita , sed patricidis ac matricidis et reliquis. Si vero omnino volo jejunare , qualemcumque eligam diem, a me ipso, et jejunabo propter libertatem.* Et infra: In diebus autem paschatis (quos nos vocamus majorem,sive sanctam hebdomadam) quando apud nos fiunt humi dormitiones,castitates, afflictiones, siccorum esus, preces, vigiliae ac jejunia, et omnes animarum salutes, per sanctas afflictiones; ipsi a summo mane obsonantur, carneque ac vino venas suas explentes, cachinnantur, ridentes ac subsannantes eos, qui sanctum hunc cultum hebdomadis paschatis perficiunt. Quaeso te, Philippe, an non et vos hoc idem facitis et docetis? Magis ingenue Matthias Illyricus facit, qui cent. 4. cap. 5. col. 401. agnoscit, Aërii dogmata fuisse, non orandum, nec offerendum pro mortuis; nec stata jejunia servanda; et quia horum similia docuit Lutherus, mavult Epiphanium et Augustinum haereticos facere, quam Aërium.

LXI. MENDACIUM

Pag. 253. in apolog. de votis monasticis: *Obedientia, paupertas et coelibatus* (inquit Philippus) *exercitia sunt ἀδιάφορα. Ideoque sancti uti eis sine impietate possunt, sicut usi sunt, Bernardus, Franciscus, et alii sancti viri:Et hi sunt propter utilitatem corporalem, ut expeditiores essent ad docendum.* Scilicet, magna utilitas corporalis erat s. Francisco, nudis pedibus ambulare, una sola tunica eaque cilicina, et asperrima cooperiri, humi cubare, pane solo et aqua ut plurimum vivere, totas noctes vigilare. Deinde quid dicemus de s. Antonio, s. Hilarione, s. Paulo I. eremita,immo de tot millibus sanctorum anachoretarum, qui non fungebantur docendi officio, et tamen vitam pauperrimam et severissimam, in perpetuo coelibatu, et sub obedientiae jugo ducebant? Porro s. Bernardus non solum vilissimis pannis et cibariis aridissimis utebatur, sed etiam serm. 30. in cantica diligenter monuit,non esse monachi,sed medici, corporis utilitatem et bonam valetudinem curare:Monachi vero esse,spiritus utilitatem quaerere et carnem crucifigere, atque in ea re Dominum et Salvatorem imitari.

LXII. MENDACIUM

Pag. 255. in apologia: *Nemo nescit* (inquit Philippus)*vitam monasticam recens excogitatam esse.*Omitto quod Patres ad apostolos referunt,ut Euseb. lib. 2. hist. cap. 16. Epiphan. haeres. 29. quae est Nazaraeorum, Hieron. 1. lib. de scriptoribus ecclesiasticis, in Philone. Joan. Cassianus, lib. 2. de institutis coenobiorum,cap. 5. et Collat. 18. cap. 5. Augustin. serm. 2. de communi vita clericorum. Possidonius in vita s. August. Sozomenus lib. 1. hist.c.12. Et Nicephorus lib. 2. cap.15. Certe Magdeburgenses centur. 4.cap. 6. col. 464. anno 300. a Salvatoris adventu ponunt initium monastices. Quod si contendunt, monachos hujus temporis, non esse illis similes qui erant tempore

Antonii, Hilarionis, Augustini; tamen non negant, nec possunt negare, quin saltem monachatus qui nunc est, a tempore s.Benedicti initium sumpserit, id enim Lutherani omnes admittunt, cum videant adhuc exstare, et servari regulas ab ipso conditas, et habitari monasteria, quae ille fundavit. Sanctus autem Benedictus ante 1000. annos floruit.Nisi ergo apud Philippum mille anni sint,sicut dies unus, ut Scripturae loquuntur de temporibus, cum Dei aeternitate collatis, viderit ipse, quam sit verum, vitam monasticam recens excogitatam.

LXIII. MENDACIUM

Pag. 158. in apologia, de votis monasticis. *Desertio facultatum* (inquit Philippus) *non habet mandatum, aut consilium in Scripturis. Nam evangelica paupertas, non est desertio rerum,sed non esse avarum etc.* De hoc mendacio diximus supra Mendacio 6. sane deberet sufficere tot sanctorum exemplum. Omnes enim illi veteres monachi, qui tantopere celebrantur a Patribus, verba Domini, Matth. 19. Si vis perfectus esse, vade, vende omnia etc. de rerum desertione intellexerunt.

LXIV. MENDACIUM

Pag. 259. in apologia, de votis monasticis: *Sancti*, inquit Philippus, *in locum Christi subrogantur, et impie coluntur.* Longe aliud ostendunt litaniae, aliaeque preces catholicorum. Christo enim, ut Deo ac Domino dicimus, Κύριε ἐλέησον, Christe eleison, sanctis vero, sancta Maria, ora pro nobis; sancte Petre, ora pro nobis. Sed antiqua ista calumnia est;quod enim Lutherani nun dicunt, dixerunt olim ethnici, judaei, haeretici,ut patet ex historia Eusebii, lib. 4. cap. 15. Et lib. 8. cap. 5. Ex Cyrillo lib. 6. et 10. in Julianum. Ex Hieronymo lib. contra Vigilantium. Et ex Augustino lib. 20. contra Faustum cap. 21.

LXV. MENDACIUM

Pag. 263. in apologia,de potestate ecclesiastica. *Suas traditiones*, inquit Philippus, *longe accuratius servari postulant, quam evangelium.* Hoc de episcopis Ecclesiae generatim dictum, apertissimum mendacium est.

LXVI. MENDACIUM

Pag. 267. Ibidem: *Libri adversariorum*,inquit, *nusquam fidei mentionem faciunt, cum de remissione peccatorum loquuntur.Nusquam docent de dignitate rerum civilium, nusquam docent quomodo evangelium tradat justitiam externam.* Et haec mendacia toties repetuntur in hac apologia,ut mirum sit quomodo non ipsi auctori nauseam fecerint.

LXVII. MENDACIUM

Pag. 268. Ibidem:*Cultus sanctorum*, inquit,*plenus est apud eos manifesta idololatria.* At nos corde sentimus, et voce asserimus,sanctos non esse Deos, sed creaturas eximias.Nec illis ut Diis sacrificamus, ut etiam d. Augustinus docet, lib. 22. Civit. Dei cap.10. Nec invocamus, ut gratiam vel gloriam largiantur; Sed ut eam nobis a Deo precibus suis obtineant. Nec denique illabi eos animis, et corda scrutari existimamus,ut adversarii nos credere mentiuntur; Sed Deo revelante atque ostendente, quid nos petamus, cognoscere eos posse docemus.

Hic libellus tam fabre aperit mendacia, revellit errores Concordiae lutheranae, ut nihil possit esse aut enucleatius, aut nervosius in hoc genere; Nam animus fuit auctori, stringere rem, non explicare, sed stringere ea arte, ut Lutherani alioqui plumbei facile tangant se tangi, aut potius everti.

Censui ROBERTUS TURNERUS sacrae theologiae doctor atque INGOLSTADII professor, et pro tempore ejusdem facultatis decanus.

BREVIS APOLOGIA

ROBERTI BELLARMINI

PRO LIBELLO SUO DE LIBRO CONCORDIAE LUTHERANORUM

Cum ante multos annos liber Concordiae Lutheranorum in Saxonia prodiisset, petiit a me vir quidam gravissimus atque doctissimus, et qui mihi jure suo imperare poterat, ut ei per literas significarem quid mihi de ea Concordia videretur. Perlegi continuo librum, quem idem ipse ad me miserat, et sententiam meam de eo libro paucissimis verbis, idest, brevissimo libello comprehendi. Pervenit is meus libellus, nescio quomodo,ad manus Davidis Sartorii, egregii sane typographi, qui tunc Ingolstadii catholicis libris excudendis magna cum laude operam dabat. Is vero per amicum quendam meum a me quaesivit, moleste ne essem laturus,si is libellus typis ipsius emitteretur in lucem: respondi, quod res erat, me non eo animo libellum confecisse,ut ederetur, sed ut ei parerem, qui mihi onus illud imposuerat: tamen si theologi Ingolstadienses opusculum illud utiliter edi posse judicarent, me non repugnare quo minus id fieret. Ita libellus in lucem editus est: qui quoniam visus est non leviter adversarios pupugisse, iterum jussu clarissimae memoriae Stephani regis Poloniae potentissimi typis mandatus est. Nec multo post in linguam germanicam paraphrastice conversus, et auctus ita ministrorum novi evangelii bilem accendit, ut dignus visus sit qui ab universa Academia Wirtembergensium theologorum conjunctis armis, et quasi agmine facto opprimeretur. Sed libellus ipse, ut audio vivit adhuc, immo ne guttam quidem cruoris emisit, sed clipeo veritatis armatus canit cum propheta, *Sagittae parvulorum factae sunt plagae eorum.* Et certe si auctor ipsius vacaret in ejusmodi nugis tempus consumere, posset decem diebus, decem alios similes libellos emittere de vanitate, erroribus et mendaciis hujus refutationis.Ac ut rem ita se habere demonstrem, pauca quaedam exempli gratia proferam. Totum enim librum adversariorum refellere non esse operae pretium, nisi quem juvet bonas horas male perdere, ex his paucis quae dicemus lector intelliget. In prima parte libelli notaveram vanitatem eorum,qui ut Concordiam in doctrina maximam esse apud Lutheranos ostenderent, coëgerant ad subscribendum dogmatibus fidei turbam ludimagistrorum, hipodidascalorum, et similium qui neque auctoritate, neque scientia pollent, ut de dogmatibus praesertim controversis judicare possint. Atque addidi,nullum exemplum ejusmodi subscriptionum in negotio fidei posse ab antiquitate peti, cum ab apostolicis temporibus per mille quingentos annos conciliis tum generalibus tum nationalibus, vel provincialibus soli praelati, qui jurisdictionem habent, subscribere consueverint. Ad hoc respondent theologi Wirtembergenses, his verbis: *Non latet nos, Deo laus, quae ratio in conciliorum subscriptionibus observata fuerit, quam etiam in nostris conventibus ante hac multoties sequuti sumus, ut si quid de religione scripto commendaretur, praecipui tantum theologi subscriberent: quemadmodum in Smalchaldicis articulis videri licet. Quod autem etiam vulgariter, nec ita excellenter docti ministri subscripserunt; in scripto publico omitti id bene poterat, nisi electores et principes ad hoc coegissent impudentes vestrae calumniae, quas contra ipsorum theologos et ministros in publicam confessionis Augustanae contumeliam publicis typis evomuistis. Meminisse autem jesuitae debebant, qualibus ementitis titulis tridentini concilii episcopi superbiverint, ut homines in sui admirationem raperent, cum se episcopos et patriarchas jactarunt nescio quorum locorum, in quae nemo illorum unquam pervenit, neque ex illis regionibus quisquam ecclesiasticus ad concilium tridentinum missus erat.*

Haec responsio satis indicat, eos nihil solidi habuisse, quo vanitatem illam a nobis notatam purgare possent. Primum enim non eis objecimus, quod antiquis conciliis soli theologi praestantes subscribere consueverint, sed quod soli praelati, qui jurisdictionem habent, idest, episcopi. Itaque cum dicunt, non latere se, quae ratio servata sit in antiquis conciliis, et eam a se quoque servatam in suis conventibus, ubi praecipui theologi tantum subscripserunt, vel falso dicunt non latere se formam veterum conciliorum, vel mentiuntur cum affirmant, eam a se in conventibus suis esse servatam. In veteribus enim conciliis veros episcopos, non autem theologos quoscumque; in conventibus autem Lutheranorum nullum verum episcopum, sed theologos nescio quos subscripsisse non dubium est.

Deinde cum addunt, omitti potuisse nomina mi-

nistrorum vulgariter tantum, et non excellenter eruditorum nisi coëgissent eos nostrae calumniae, quibus eis exprobare solemus, quod nulla sit inter ministros eorum concordia: nihil omnino dicunt, quod ad rem faciat. Nos enim cum illis objicimus, quod in gravissimis dogmatibus inter se non conveniant, non loquimur de turba imperitorum, quam scimus facile duci ab iis, quos opinione doctrinae suspiciunt: sed de viris doctis, vel certe qui docti haberi volunt. Scimus autem non solum in tota Germania inter varias Lutheranorum sectas, sed in ipsa Saxonia, atque inter eos, qui proprie Lutherani dici volunt dissensiones esse gravissimas, ut vel ex colloquio Altemburgensi cognosci potuit, ubi ex ipsa Saxonia duodecim viri delecti ad componenda dissidia de religione, non solum gravissimos errores alii aliis objecerunt, sed etiam inde absque alia spe concordiae discesserunt. Ad hanc igitur notam tantae inter eos dissensionis eluendam, nihil omnino prodest subscriptio tot millium vilium personarum. Quid enim mirum, si ex una factione sex tantum viri (tot enim fuerunt auctores libri Concordiae) inter se conveniant, et octo millia imperitorum, sibique subjectorum ad subscribendum cogant? Certe in Ecclesia catholica definitionis tridentini concilii omnes omnino qui catholici haberi volunt, sive docti, sive indo ti, sive principes, sive privati, sive Itali, sive Galli, sive Hispani, sive Germani, sive Angli, sive Poloni, sive cujuscumque regionis sint, sententiam suam, judiciumque subjiciunt.

Quod postremo adjungunt de Patribus tridentini concilii, quod numquam viderint ea loca; quorum titulos praeferunt, inter splendida mendacia numerari potest. Exstat enim concilium, extant nomina et tituli singulorum episcoporum. Atque inter trecentos ferme episcopos, variarum nationum, nescio an tres, vel quatuor inveniri possint, quorum Ecclesiae in iis locis sitae sint, ubi episcopi tutum aditum habere non possunt.

In altera parte mei libelli reprehendi sex errores gravissimos contra symbolum apostolicum, quos in libro Concordiae Adversarii posuerunt. Ita vero ipsi in sua refutatione respondent, ut errores erroribus addant, et eam imperitiam rerum theologicarum praeseferant, ut indociles omnino videantur.

Exemplum esto in refutatione primi erroris. Primus error a me notatus in eorum libro fuerat, quod Christus non solum ut homo, sed etiam ut Deus Patri fuerit obediens. *Respondent se hanc sententiam libenter agnoscere, nec opus est*, inquit, *ut jesuitae ex libro Concordiae, et locis communibus Philippi istius doctrinae nos prolixe convincant, quandoquidem hanc non tantum constanter profiteamur, sed eam quoque summam nostram consolationem esse ducamus, quod obedientia, qua justi et beati reputamur, Christo non solum secundum humanitatem, verum etiam secundum deitatem adscribatur*. Haec illi. Nec solum admittunt Christum ut Deum, obedisse Patri, sed etiam admittunt b. Virginem Mariam non tantum esse Matrem Dei, quae est catholicorum omnium sententia, verum etiam esse Matrem Christi, ut Dei, quod est hactenus apud Christianos inauditum, cum, ut infra ostendam, reduplicatio, ut, non suppositum, sed formam reduplicet. *Quemadmodum*, inquiunt, *Maria Christi non solum ut hominis, sed etiam ut Dei Mater est, ita quoque Christus, non solum ut homo, sed etiam ut Deus, Patri obediens fuit.* Quid est autem, si proprie loqui velimus, beatam Mariam esse Matrem Christi, non solum ut hominis, sed etiam ut Dei, nisi Christum a beata Maria divinitatem, quemadmodum ab illa humanitatem habet? Quod si Christus a Matre humanitatem et divinitatem habet, certe antequam ex Virgine nasceretur, Deus non erat, immo neque aliquid erat, qui est error Ebionis et Photini.

Ex eodem ignorantiae fundamento paulo post adjungunt, non posse negari, quin Christus ut Deus, fuerit Patri obediens, nisi duae cum Nestorio affirmentur in Christo esse personae, una quae obediverit Patri, videlicet persona humana, altera quae Patri non obediverit, videlicet Filius Dei. Quasi vero non possit una et eadem persona divina *in forma servi* (ut Scripturae verbis utamur) obedire Patri, in forma Dei cum Patre jubere. Sic enim Apostolus ad Philipp. 2. de una et eadem Christi persona dicit, quod *in forma Dei non rapinam putaverit. esse se aequalem Deo Patri, in forma servi Patri obediens fuerit usque ad mortem, mortem autem Crucis;* et s. Athanasius in symbolo de eadem persona Christi dicit, *Aequalis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem.* Neque aliud est, quod theologi catholici dicunt, Christus unus et idem, idest, una et eadem persona, ut Deus, aequalis est Patri, ut homo, minor est Patre: ut Deus fuit ante Matrem ut homo ex Matre principium habuit.

Sed ulterius progrediuntur Adversarii, et obedientiam Filio Dei tribuunt etiam antequam formam servi acciperet, idest, non solum secundum deitatem, sed etiam secundum solam deitatem, quod quemadmodum ab haeresi Ariana distingui possit, ipsi viderint. Adferunt enim illa verba Domini Joan. 3. *Non misit Deus Filium suum in mundum, ut condemnet mundum, sed ut servetur mundus per eum*. Sic enim ipsi citant, qui vulgatae atque antiquissimae editionis rationem nullam habent: ac statim adjungunt: *Si igitur suum unigenitum in mundum misit, ut genus humanum servaret, necesse est hunc Filium Dei obedientem fuisse Patri, dum in mundum venit, naturam humanam assumpsit, et in ea nos miseros peccatores redemit. Hinc de Filio Dei aeterno in symbolo nicaeno cantatur: Descendit de coelis, et incarnatus est de Spiritu sancto etc.* Haec illi, ex quibus manifeste colligitur, eos sentire, Filium Dei etiam antequam esset homo, obedivisse Patri, ac per hoc secundum solam deitatem. Filius enim Dei cum venit in mundum, et naturam humanam assumpsit, non erat Deus et homo, sed Deus tantum, nisi quis ita desipiat, ut dicat, Deum et hominem descendisse de coelo, ut fieret homo. Itaque Deus Verbum, cum non esset homo, descendit de coelo, ut fieret homo, et ideo Verbum caro factum est, et ipsa incarnatio descensio fuit. Quod aliis verbis di-

cit Apostolus Philipp. 2. *Exinanivit semetipsum formam servi accipiens.* Quod si Deus Verbum, cum nondum esset homo, obedivit Patri, ut descenderet et fieret homo, quis non videt, obedientiam, ac per hoc subjectionem tribui Deo Verbo secundum solam divinitatem? Neque enim secundum humanitatem,quam non habebat obedire poterat. At, inquiunt: Si Deus Filium suum misit in mundum, ut carnem assumeret,quomodo non obedivit Filius Patri, dum venit in mundum et carnem assumpsit? Hoc ipsum est argumentum Arianorum, qui ex missione colligebant subjectionem; sed respondebant majores nostri veteribus Arianis et nos respondemus novis Arianis, mittere non esse jubere, nec mitti semper esse parere. Nam dominus quidem servum jubendo mittit, amicus amicum hortando, inferior superiorem orando mittere potest. Ac certe negare non possunt Adversarii, Spiritum sanctum mitti a Patre et Filio: juxta illud Joan. 14. *Paracletus autem, quem mittet Pater in nomine meo*, et cap. 15. *Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a patre:* et tamen Spiritum sanctum obedire Patri et Filio, vel Patrem et Filium imperare aliquid Spiritui sancto, ne adversarii quidem admittere ausi sunt. Itaque vera est communis theologorum sententia, missionem in divinis non jussionem, non imperium, sed processionem unius personae ab alia significare, cum novi effectus connotatione. Sed operae pretium erit cognoscere quid Adversarii ad nostra argumenta respondeant. Referunt primum haec nostra verba: Si Christus, ut Deus, Patri obedivit, certe ut Deus a Patre distinguitur. Alius igitur Deus est Pater,alius Deus est Filius: sed unus tantum est verus Deus,et constat Patrem esse verum Deum:non igitur Filius est verus Deus nec ὁμοούσιος Patri, ut in nicaeno symbolo confitemur. Respondent deinde his verbis: *Rudes asinos jesuitas istos esse oportet, quod distinguere nesciunt inter unitatem deitatis, et distinctionem inter personas in hac una deitate. Nam certe Filius a Patre distinctus est,tamquam persona divina,qua ipse Pater non est: et tamen non alius Deus quam Pater est. Atque ita Pater et Filius unus Deus sunt. licet distinctae personae,quarum una alteri obedit.* Haec illi. Qui qua modestia praediti sunt,eodem pollent acumine.Nos autem quia scimus unitatem deitatis cum sola personarum distinctione credi ab omnibus fidei catholicae professoribus, ideo tamquam exploratum errorem notavimus dogma Adversariorum,ex quo sequitur, deitatem Filii distingui a deitate Patris, et proinde Filium non esse verum Deum, neque Patri consubstantialem. Argumentum vero , quo id sequi demonstravimus, Adversarii non solverunt. Quod enim illi exponunt,Christus ut Deus obedivit Patri, idem esse, ac si diceretur, Christus ut persona divina obedivit Patri, ut alteri personae divinae, nullo modo defendi potest.Siquidem illa particula reduplicans, *ut*, non reduplicat suppositum, sed formam. Neque enim dubium est,omnes actiones esse suppositorum, sive personarum, et idcirco non ponuntur reduplicantes particulae ad notandam personam, sive suppositum; sed quia dubium esse potest,secundum quam formam suppositum agat, quando plures habet formas,ideo per reduplicantem particulam significatur ea forma,secundum quam suppositum agit. Itaque sicut qui dicit, Petrus ut musicus canit, ut medicus curat, ut homo ratiocinatur, significat illam personam, quae dicitur Petrus secundum scientiam musicam canere , secundum scientiam medicinae curare, secundum rationalitatem. ut sic loquamur, ratiocinari; ita qui dicit, Christus ut Deus obedit Patri,significat Christum, qui est persona divina, obedire Patri secundum deitatem.Et quoniam,qui obedit distinguitur ab eo cui obedit,sequitur ut Christus,qui obedit Patri secundum deitatem,distinguatur a Patre secundum deitatem.Quod si Filius distinguitur a Patre secundum deitatem, evidenter sequitur,ut duae sint deitates Patris et Filii, et alius Deus sit Pater, alius Deus sit Filius, quemadmodum ex eo, quod Filius distinguitur a Patre secundum personalitatem, recte colligunt omnes theologi duas esse personalitates Patris et Filii,et aliam personam esse Patrem aliam personam esse Filium. Hoc igitur est argumentum, quod solvere debuissent theologi illi wirtembergenses. Sed ut videtur, argumenti vim non perceperunt, cum tamen tam acuti videri velint, ut eorum comparatione caeteri omnes asini dici possint.

Nec multo felicius ab altero nostro argumento se expediunt. His enim verbis alterum argumentum nostrum proponunt.*Rursus qui obedit, minor est illo cui obedit, nam imperare superioris, obedire inferioris est.Ergo si Christus ut Deus Patri obedit, ut Deus, minor est Patre, et mentitur symbolum Athanasii cum ait: Aequalis Patri,secundum divinitatem,minor Patre,secundum humanitatem.* Respondent autem hoc modo: *Haec ratio locum habet in iis personis quae non sunt ejusdem dignitatis: ubi haec imperat, illa necessitate quadam paret etiam invita. Cum Christo autem, ejusque obedientia res se aliter habet. Pater enim Filio ut Deo non imperavit,ut coactus humanam naturam sumeret:Sed Filius Dei sponte et libere hoc fecit secundum aeternum decretum totius Trinitatis,quocirca etiam Filii Dei obedientia alia est, quam obedientia subditi erga suum magistratum.* Novam hic audimus theologiam, novam philosophiam, novam vocabulorum acceptionem.Hactenus enim obedientia virtus fuit, qua subditus superioris sui mandatum implet.Inter personas ejusdem prorsus dignitatis, atque adeo in omnibus aequales inauditum est esse veri nominis obedientiam,cum par in parem non habeat imperium vel potestatem. Certe b. Paulus ad Ephes. 6. scribit: *Filii obedite parentibus, et rursum, servi obedite dominis*, et ad Hebr. 13. *Obedite praepositis vestris, et subjacete eis*;Et ratio horum omnium est, quia praepositus major est subdito , dominus major est servo, pater in humanis major est filio, quia senior,quia prudentior,quia caussa: et s. Augustinus serm. 6. de verbis Domini scribit, obedientiam superioribus esse praestandam, sed illo ordine, ut semper majores minoribus anteponantur, ita ut filii parentibus obediant, quia parentes majores sunt filiis, sed magis patriae, quam parentibus,quia patria parentibus major est;et ma-

gis, Deo, quam patriae, quia Deus major est, quam patria. Sic etiam obediendum docet curatori, sed magis proconsuli, quam curatori; magis imperatori, quam proconsuli; magis Deo, quam imperatori. Nec difficile esset multa hujusmodi testimonia proferre, non solum ex Scripturis sanctis, et veteribus Patribus, sed etiam ex philosophis, aliisque scriptoribus profanis, apud quos semper obedientiae, quasi e regione respondet imperium, et obedientia subdito, imperium principi tribuitur. Neque recte Adversarii obedientiam respondentem imperio non agnoscunt, nisi in iis, qui parent inviti: quasi vero non sit illa vera et laudabilis obedientia, qua subditus libenter principi suo patet. Quae cum ita sint, nisi Adversarii vocabulis abuti, et obedientiae novam definitionem assignare velint, omnino coguntur, aut admittere cum Arianis, Christum secundum divinitatem esse Patre minorem, si Christum secundum divinitatem Patri veram obedientiam exhibuisse contendunt: aut negare debent Christum secundum divinitatem Patri obedivisse, si cum catholicis aequalem Patri filium secundum divinitatem esse volunt.

Sed ineptissima praeter caeteras est responsio ad argumentum tertium. Sic enim argumentum nostrum tertium ipsi proponunt. *Ad haec, secundum illam naturam Christus obedivit, secundum quam mortuus est; nam ipsa mors obedientia fuit summa et absolutissima ; At non est mortuus Christus secundum divinitatem, sed solum secundum carnem: ergo nec secundum divinitatem, sed solum secundum humanitatem obedivit Patri.* Respondent his verbis. *Voces κατὰ, secundum, caussam indicant propter quam Filio Dei adscribitur quod humanitatis proprium est: et vicissim cur deitatis propria homini tribuantur, quia enim non duo, sed unus dumtaxat Christus est, in quo duae diversae naturae arctissime, et intime unitae sunt: idcirco hae duae naturae, omne istius personae operationes, passiones et gloriam quoque inter se communicant etc.* Mirum est valde cur non animadvertant ex hac responsione sua non solvi, sed confirmari argumentum nostrum. Nam si vox κατὰ, idest, secundum, indicat caussam, cur tribuatur Filio Dei, quod proprium est humanitatis, et homini Christo, quod proprium est divinitatis, certe non licet dicere, Filius Dei secundum divinitatem mortuus est, sicut non licet dicere, Christus homo secundum humanitatem creavit mundum; sed hoc modo dicendum est: Filius Dei secundum humanitatem mortuus est, et Christus homo secundum divinitatem mundum creavit. Caussa enim cur Filio Dei mors tribuatur, non est divinitas, sed humanitas, et caussa cur mundi creatio tribuatur homini non est humanitas, sed divinitas, ut Adversarii in sequenti pagina confitentur, et res ipsa per se clamat. Quid igitur opus est, ut nos in eorum errore confutando laboremus, cum ipsi tam aperte secum pugnent, et sententiam suam sua responsione confutent? Quod vero paulo post addunt, nos cum Nestorianis negare, Christum Deum esse natum, passum, mortuum, mera calumnia est. Nos enim etsi negamus, Christum ut Deum sive secundum divinitatem, passum et mortuum esse: tamen Christum Deum passum et mortuum libentissime confitemur. Denique (ut hunc locum aliquando concludamus) id unum, ab Adversariis peto, ut quandoquidem ipsi in extremo libro Refutationis hujus provocant omnes jesuitas ad disputationem cum ea conditione, ut sola Scriptura divina sit judex, proferant unum locum ex toto veteri, aut novo Testamento, ubi habeatur, b. Mariam matrem esse Christi ut Dei, et Christum ut Deum, sive, quod est idem, secundum deitatem, obedivisse Patri, aut passum et mortuum esse. Hactenus enim non protulerunt, nisi illa, *Sanguis Jesu Christi Filii Dei emundat nos ab omni peccato*, 1. Joan. 1. et illud: *Non misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum*, Joan. 3. et illud: *Ecce venio, in volumine libri scriptum est de me, ut facerem voluntatem tuam. Deus meus volui, et lex tua est in medio cordis mei.* Sed neque in his locis, neque usquam alibi invenient suas illas verborum novitates. Vel certe sicut nos illis ostendimus scriptum esse 2. Corinth. 13. *Christus crucifixus est ex infirmitate*, idest, ex ea parte qua erat infirmus et passibilis, nimirum ex humanitate, et ad Rom. 1. *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem*: et denique 1. Petri 4. *Christo igitur in carne passo*: ita nobis ipsi vicissim legant, alicubi scriptum esse: Qui crucifixus est ex virtute, idest ex ea parte, qua erat impassibilis, nimirum ex divinitate. Vel, qui factus est ei ex semine David secundum divinitatem; Vel, Christo igitur in deitate passo. Quod cum ostendere non possint, intelligant se, judice Scriptura, ad quam appellaverunt, omnino caussa cecidisse. Reliqua omnia quae ad errores pertinent, omittenda censui, quoniam superioribus similia sunt, et mihi propositum est, non refutationem respondere, sed id solum ostendere, refutationem indignam esse, cui respondeatur.

In postrema libelli mei parte notavi mendacia libri Concordiae, quae tam perspicua sunt, ut mirum sit, ausos fuisse Adversarios refutationem eorum aggredi. Sed quam apte responderint, uno exemplo, vel altero demonstrabimus.

In 21. articulo confessionis Augustanae habentur haec verba: *Haec fere summa est doctrinae apud nos, in qua cerni potest, nihil inesse quod discrepet a Scripturis, vel ab Ecclesia catholica, vel ab Ecclesia romana , quatenus ex scriptoribus nota est.*

In his verbis notavi mendacium contineri: quoniam in hoc ipso art. 21. docent non esse invocandos sanctos: et tamen non ignorant in Ecclesia catholica veteri, et in Ecclesia romana, ut nota est ex veterum scriptis, sanctos passim invocatos fuisse. Ac ut mendacium hoc tegi non posset, citavi in meo libello testimonia expressa pro invocatione sanctorum Eusebii, Basilii, Chrysostomi, Graecorum; et Ambrosii, Augustini, Ruffini, Latinorum. Addidi testimonia s. Leonis papae, ut inde fides Ecclesiae romanae veteris cognosceretur, et testimonium Prudentii ipso Leone antiquioris, qui testatur romanam Ecclesiam consuevisse sanctos invocare. Respondent in hac sua Refutatione, testimonia veterum Patrum, quae nos adduximus, pugnare cum divino mandato, *Invoca me*, et *Domi-*

num Deum tuum adorabis; et ideo veritati confessionis ipsorum nihil derogare. At nostra quaestio non est, an Patres vera scripserint, quamquam et hoc nullo negotio defendi potest, sed an scripserint, idest, an testentur, in Ecclesiam sui temporis, quam veram Ecclesiam, catholicam fuisse Adversarii confitentur, sanctos invocasse. Cum autem affirment Adversarii, Patres antiquos docuisse invocationem sanctorum, eosque accusent quod id fecerint contra mandatum Dei, quomodo non mentiuntur, vel mendacium non confirmant, cum dicunt et repetunt doctrinam suam, quae prohibet invocationem sanctorum, a doctrina Ecclesiae catholicae veteris non dissidere? Deinde ut probent in Ecclesia romana veteri non fuisse usum invocandi sanctos, adducunt unum testimonium Ambrosii ex commentario in c. 1. ad Romanos, ubi videtur Ambrosius damnare invocationem sanctorum, cum tamen constet Ambrosium esse doctorem Ecclesiae romanae. Sed multis modis respondere possumus. Nam primo auctor eorum commentariorum non damnat invocationem sanctorum, sed errorem quorumdam gentilium, qui docebant Deum immediate adiri non posse. Sed necessario per quasdam inferiores virtutes coelestes adeundum esse. Secundo commentaria illa a viris doctis non tribuuntur Ambrosio. Tertio, Ambrosius in lib. de Viduis, quem nemo negat Ambrosii esse, apertissime docet invocationem sanctorum, atque adeo aperte, ut Adversarii hoc loco Ambrosium hoc nomine reprehendant, quod contra verbum Dei sanctos invocandos esse docuerit. Quarto Ambrosius nusquam dicit in romana Ecclesia non invocari sanctos, et contra Prudentius, qui aequalis Ambrosii fuit, disertis verbis in hymno de s. Laurentio romanam Ecclesiam invocare sanctos solitam esse testatur. Atque idem testatur s. Leo papa romanus. Quae omnia cum Adversarii sciant, et saltem in nostro libello legerint, qua fronte mendacium excusare possunt, quo affirmant doctrinam suam ab Ecclesia romana veteri non discrepare? Atque hoc de invocatione sanctorum exempli loco posuimus. Nam alioqui plurima sunt in confessione Augustana, quae manifeste discrepant a romana Ecclesia, quae ante mille annos et eo amplius florebat.

In eadem confessione Augustana in articulo de missa habentur haec verba: *Falso accusantur Ecclesiae nostrae, quod missam aboleant: retinetur enim missa apud nos, et summa reverentia celebratur.* In his verbis evidens mendacium contineri probavi in meo libello ex articulis Smalchaldicis, qui una cum confessione Augustana describuntur et approbantur in eodem libro Concordiae. Nam in articulis Smalchaldicis, missa, ut res commentitia et figmentum humanum, vel potius ut cauda draconis abroganda mandatur. Respondent in Refutatione, per missam, quae secundum confessionem Augustanam in ecclesiis Lutheranorum retinetur, intelligi distributionem sacramenti, non autem sacrificium pro vivis et mortuis: per missam, quae in articulis Smalchaldicis damnatur ut res commentitia, figmentum humanum, et cauda draconis intelligi missam papisticam, quae dicitur esse sacrificium pro vivis et defunctis. At hanc refutationem ego ante praevideram, et ideo in meo libello addideram, non accusari a nobis Lutheranos, quod abrogaverint distributionem sacramenti, sed quod sustulerint sacrificium, quod in Ecclesia catholica sub missae nomine celebratur. Itaque hoc dilemmate usus sum: Si per missam intelligitis coenam Domini, mendacium est quod accusemini, si vero intelligitis sacrificium, mendacium est quod falso accusemini. Ad hoc nostrum dilemma non potuerunt in refutatione aliud respondere, nisi missam a se abrogatam non esse, quia ipsa coenae Dominica nonnullis in locis apud Lutheranos adhuc missae nomen retinet, quamvis nullum in ea sacrificium offeratur. At non de nomine, sed de re quaestio est. Neque Lutherani a catholicis accusantur, quod missae nomen aboleverint, sed quod missam ipsam, qualem ante Lutheri tempora per multa saecula Germani sacerdotes celebraverant, jam non solum non celebrent, sed etiam ut idololatriam et sacrilegium execrentur. Quare eodem dilemmate uti possumus, si per missam intelligis vocabulum missae coenae Dominicae accommodatum, mendacium est quod accusemini: sin autem rem ipsam, quae missa dicebatur ante Lutheri tempora, idest, sacrificium corporis Domini pro vivis et defunctis oblatum, mendacium est, quod falso accusemini.

Addam et tertium exemplum. In eadem confessione Augustana, et ex ea in libro Concordiae habentur haec verba: *Augustini tempore monasteria erant libera collegia: postea corrupta disciplina ubique addita sunt vota, ut tamquam ex cogitato carcere disciplina restitueretur.* Hoc manifestum esse mendacium probavi ex ipso Augustino, qui sic loquitur in explicatione psalmi 75. *Nemo positus in monasterio frater, dicat, recedo de monasterio; Neque enim soli qui sunt in monasterio perventuri sunt ad regnum coelorum, et illi, qui ibi non sunt, ad Deum non pertinent. Respondetur ei, sed illi non voverunt, tu vovisti.* Et in psalm. 99. *Dum non perseveraverit implere quod vovit, fit desertor tam sancti propositi, et reus voti non redditi.* Respondent in Refutatione, falso accusari mendacii suam confessionem Augustanam, et reddunt rationem, quia s. Augustinus in eadem explicatione psalmi 99. significat, eodem loco habitas virgines sacras, quae in monasteriis degebant, et alias, quae in propriis aedibus versabantur. Secundo quia idem s. Augustinus in lib. de bono viduitatis cap. 10. et 11. dicit, se non probare illorum opinionem, qui dicunt lapsarum a sancto proposito foeminarum, si nupserint, adulteria non conjugia esse. Tertio: *Quia confessio Augustana, cum dicit, Augustini tempore monasteria fuisse libera collegia, et sine votis, non loquitur de votis in genere, sed de votis in papatu usitatis, quibus puellae et juvenes ante justam aetatem implicati et constricti in vinculis istis, et contra verbum Dei, et conscientiam manere coacti sunt.* At hoc quid aliud est, nisi fugere retia veritatis, et in laqueos falsitatis incurrere? Primum enim falsum est, quod eodem loco habitae fuerint virgines Deo sacrae, quae in monasteriis, et quae in domibus propriis versabantur. Nam quae in domibus propriis versabantur, solo voto castitatis obstrictae e-

rant, quae in monasterio degebant, voverant praeter castitatem etiam vitam communem, ut idem Augustinus in utroque loco a nobis allegato scribit. Deinde s. Augustinus dicit quidem in libro de bono viduitatis, videri sibi conjugia post votum castitatis non esse adulteria, sed vera conjugia, tamen addit in eodem loco esse sacrilegia, adulterio ipso pejora. Proinde non vult. liberum illis fuisse post votum nubere, nisi sacrilegia adulteriis pejora libera esse debeant. Adde quod Augustinus eo loco de voto castitatis simplici loqui videtur, non de voto castitatis solemni, quale est illarum, quae ut mundo omni ex parte mortuae, in monasteriis vitam communem sub obedientia profitentur. Denique falsum est, quod in Ecclesia catholica ante justam aetatem juvenes aut puellae servare cogantur vota temere emissa. Contrarium enim cavetur in antiquis conciliis, et in ipso jure canonico, et demum idem renovatum cernimus in concilio tridentino sess. 25. cap. 15. et 17. de Regularibus. Sed illud omnem impudentiam superat, quod verba confessionis Augustanae, generalia, perspicua, diserta, quibus asseritur tempore Augustini monasteria fuisse libera collegia, et postea ob corruptam disciplinam, addita fuisse vota, per novam glossam restringere velint ad vota emissa ante justam aetatem. Sed veniam damus pudori, voluerunt enim aliquo saltem imaginario pallio Patrum suorum verenda contegere. Quamvis si quis eos urgeret, ac peteret, an vota monastica emissa justa aetate necessario servanda sint, ex doctrina s. Augustini, et exemplo veteris Ecclesiae, in majores angustias credo, redigerentur: Nec scio, qua ratione Lutheri et Catharinae, Buceri, Petri martyris, totque aliorum suorum principum apostasiam defenderent. Sed his omissis, veniam ad id, quod in principio, in medio, in fine totius Refutationis, atque adeo in singulis fere paginis libri sui repetunt et inculcant ad nauseam usque. Quoniam enim ad tot mendacia illis objecta quid solidi responderent, non inveniebant, excogitaverunt callidum sane consilium, ut jesuitis invidiam eo nomine conflarent, quod ausi sint illustrissimos principes mendacii coarguere. Ita enim derivata mendaciorum infamia a se in principes, id futurum speraverunt, ut quod ipsi rationibus non possent, notam videlicet mendaciorum eluere, id principes auctoritate praestarent. Ego vero sancte affirmare possum, numquam mihi in mentem venisse, ut illustrissimos principes, quamvis a religione catholica alienos, mendacii reprehenderem. Illorum esse mendacia, quae retuli, semper existimavi, qui confessionem Augustanam, qui apologiam, qui librum Concordiae confecerunt, idest, Philippi, Smiddelini, et paucorum aliorum theologorum. Isti enim sunt, qui sciebant, vel certe scire poterant, et scivisse praesumuntur falsa esse, quae dicebant et scribebant, atque hoc est esse mendacem. Principes et populi, quorum munus non est libros evolvere, quique suis theologis crediderunt, seducti, circumventi, decepti dici possunt, mendaces dici non possunt. *At* (inquiunt, Adversarii pag. 62.) *idcirco jesuitae non solo foedo illo mendacii nomine contenti, adjuncto epitheto illustre mendacium vocarunt, hoc est, vanitatem et mendacium principum*; *probe namque noverunt, vocem hanc, illustre, in lingua latina, praecipue erga principum personas usurpari.* Responderem profecto illustrem hanc esse calumniam, nisi timerem, ne id etiam detorquerent ad principum injuriam. Ego igitur in Cicerone, aliisque bonis linguae latinae auctoribus frequentissime legi (illustre) pro dilucido et perspicuo, pro verbo vel facto principis numquam legi. Illustre perjurium est in oratione Ciceronis, de Aruspicum responsis. Quod si Adversarii nostri perjurium hominum illustrium, idest, principum, interpretentur, quis non rideat? Ita igitur jesuitae de mendaciis principum ne cogitantes quidem, illustria dixere mendacia Philippi Melanchthonis, aliorumque similium sectariorum, quomodo Tullius illustre perjurium, quod perspicua, manifesta, clarissima essent; nam ut idem ait Cicero in Partitionibus: Illustre aliquanto plus est, quam dilucidum. *At*, inquiunt, *verba illa praefationis Concordiae, in quibus mendacia notantur*, *principum verba sunt.* Verba quidem illa ita scripta sunt, ac si a principibus dicerentur, sed a theologis composita et conscripta sunt. Principes enim nomine suo praefationem illam edi voluerunt, quo liber Concordiae plus auctoritatis haberet. Sed quemadmodum decepti sunt, non autem mentiti, cum Concordiae subscripserunt, quia vera esse crediderunt, quae in ea continebantur: ita quoque cum praefationem a theologis confectam suo nomine typis mandari voluerunt, non ipsi mentiti esse dicendi sunt, quamvis in ea prefatione multa sint falsa, sed ii, qui scientes falsa esse, non veriti sunt ea conscribere. Quae cum ita sint, si principes Lutherani recte judicare voluerint non de jesuitis quererentur, a quibus nulla injuria sunt affecti; sed theologis suis merito irascentur, atque ab his dignas poenas reposcent, qui ipsis ita imposuerunt, ut errores gravissimos, mendaciaque clarissima pro veritate eis obtruserint. Quod autem ad libellum meum attinet, is magnas agit Adversariis gratias, quod cum antea ab auctore suo neglectus, sola typographi benignitate lucem aspiceret, nunc tantorum virorum summo conatu, totisque viribus oppugnatus, et nihil tamen laesus, cujus rei judicium aequis lectoribus libere libenterque permittitur, ab auctore proprio, non solum pro suo agnitus, et ejusdem jussu editus, sed etiam inter alios ejus libellos optimo loco sit collocatus.

FINIS

INDEX RERUM

MEMORIA DIGNARUM

Quae in hoc appendicis opusculo operum d. Roberti Bellarmini societatis Jesu theologi passim occurrere possunt, serie alphabetica digestus.

E

H

I

K

L

M

P

Q

R

S

T

V

Z

FINIS

RECOGNITIO

LIBRORUM OMNIUM

ROBERTI BELLARMINI

SANCTAE ROMANAE ECCLESIAE

CARDINALIS AMPLISSIMI

AB IPSO REVERENDISSIMO ET ILLUSTRISSIMO
AUCTORE EDITA

RECOGNITIO

LIBRORUM OMNIUM

ROBERTI BELLARMINI

S. R. E. CARDINALIS

AB IPSO AUCTORE EDITA

Praefatio ad lectorem

Scripsi, Deo teste, quod verum esse existimavi, non gratiam hominum, vel propriam utilitatem,sed honorem Dei et Ecclesiae commodum respiciens. Neque in scriptis meis aliquid a divinis literis, aut sanctorum Patrum regulis alienum sciens posui. Quia tamen scriptum est, *in multiloquio non deerit peccatum*, quod etiam de multa scriptione dici posse non dubito: Ego ipse jam senex et morti proximus. S. Augustinum imitatus libros meos recognoscere et dijudicare volui. Quod opus Deo adjuvante aggressus, nunc demum eodem adjuvante perfeci, et aliqua obscure dicta explicavi, quaedam etiam nimis breviter indicata, non paucis additis locupletavi, paucis denique, quae minus placebant correctis, extremam manum omnibus libris a me conscriptis imposui. Precor autem typographos omnes, si qui forte libros meos iterum excudere velint, ut textum librorum non mutent, sed hanc recognitionem, vel ad initium, vel ad finem operis addere non graventur.

RECOGNITIO LIBRORUM

De Verbo Dei

Principium operum meorum sunt libri de Verbo Dei, in quibus ea quae sequuntur annotanda esse censui.

Lib. 1.cap. 3. in ipso titulo ponitur d. Pauli pro b.Pauli.Ego enim numquam probavi vocem,divus, vel diva,cum de sanctis agitur, tum quod eam vocem apud veteres latinos Patres non inveniam,tum quod apud ethnicos divi nomen, diis tantum tribui soleat. Itaque ubicumque in libris meis lector inveniet,divum,sciat vel mihi imprudenter excidisse, vel quod saepius accidit, me scripsisse beatum. Sed typographi ubi legerunt b.quod beatum significat, illud in d. mutarunt, et sic ex beato divum effecerunt.

Lib. 2. cap. 12.in ultimis verbis respondetur ad contradictionem,quae videtur esse inter Michaeam prophetam,et Matthaeum evangelistam, quod verba Michaeae: *Et tu Bethlehem parvula es*, debeant legi cum interrogatione,et hoc modo non sint contraria verbis Matthaei: *Et tu Bethlehem non minima es*. Sed haec responsio, ut brevis et expedita est, si probari possit: ita non est solida et firma, si probari non possit.Et quidem non satis video,unde probari possit. Nam neque in codice hebraico, neque in chaldaeo, neque in interpretatione LXX.interpretum, neque in versione s. Hieronymi ullum invenitur signum interrogationis apud Michaeam. Quod autem alii dicunt a s. Matthaeo fideliter relata fuisse verba sacerdotum et scribarum; sed ab illis non fideliter fuisse relata verba Michaeae, incredibile mihi esse videtur. Nam neque verisimile est,sacerdotes et scribas,quos Herodes convocaverat, non intellexisse verba satis aperta Michaeae ; Neque ulla caussa est,cur voluerint prophetae verba studiose corrumpere. Existimo igitur s. evangelistam non verba Michaeae referre, sed sententiam adducere,atque exponere voluisse. Quamvis autem Michaeas dixerit,Bethlehem parvulam fuisse in millibus Juda,idest,tam exiguam quoad numerum domorum, ut vix digna esset, quae in millibus oppidorum tribus Juda numeraretur: tamen ipse idem satis indicavit, eandem Bethlehem privilegio nativitatis Christi fuisse maximam,et dignam numerari inter principales urbes Juda, cum addidit: *Ex te mihi egredietur qui regat populum meum Israel*. Ad hoc igitur privilegium respexit sanctus Matthaeus, et non ad numerum domorum, vel frequentiam incolarum, et ideo ait: *Non minima es in principibus Juda:* et adjungit particulam, *enim*, dicens: *Ex te enim mihi exiet dux, qui regat populum meum Israel*, ut reddat rationem cur dixerit non esse minimam. Itaque non negavit Matthaeus,quod Michaeas expresse posuerat,sed expressit quod ille obscure significaverat.Nulla igitur discordia est inter prophetam et evangelistam, cum ille minimam dixerit Bethlehem propter exiguum numerum domorum,iste non minimam dixerit propter maximam gloriam nativitatis Christi.

Libro 2. cap. 16. prope finem objicitur exemplum quorundam populorum, qui linguis suis vulgaribus sacra celebrant; et respondetur eorum exemplum non esse magnifaciendum cum sint haeretici vel schismatici. Non omnino approbo hanc solutionem. Nam sunt etiam inter Ruthenos et Armenos catholici, ut etiam inter Syros sunt Maronitae catholici, qui tamen divina officia non celebrant graece, vel hebraice, vel latine. Dicendum igitur est, in iis regionibus desiisse plane usum harum trium linguarum, ut nulli, aut pene nulli sint, qui eas intelligant. Proinde necessitas ipsa cogit, ut divina officia aliqua alia lingua apud eos celebrentur, qualem necessitatem Germani et Galli non patiuntur. Addendum est praeterea apud eas nationes non esse omnino vulgarem linguam, qua divina officia celebrantur; sed esse linguam aliam, quae non magis intelligitur a plebe ipsarum nationum, quam intelligatur ab italica plebe lingua latina. Certe quidem Maronitae vulgo loquuntur arabice, juxta morem totius orientis, et tamen in sacris utuntur lingua chaldaica. Quod idem de aliis nationibus dici potest. Nam ipsa lingua arabica, et etiam graeca et syriaca, alia est popularis, alia erudita: et quemadmodum Graeci vulgo utuntur lingua graeca populari, in sacris vero lingua graeca erudita, qua libri sacri scripti sunt: sic etiam ipsi utuntur in sacris lingua arabica, vel syriaca, non vulgari, sed erudita utuntur.

Libro 3. cap. 3. § *De ipso autem sensu literali.* Ubi dicitur in illo Matth. 26. *Bibite ex hoc omnes*, illud, *omnes*, est ambiguum: nescitur enim an omnes homines absolute significet, an omnes fideles tantum, an omnes apostolos. Ista verba non sic accipienda sunt, quasi dicere voluerim absolute, dubium esse sensum hujus loci evangelici, sed esse dubium, si sola ista verba evangelii inspiciantur, alioqui enim jam supra diximus sensum esse clarissimum ex verbis Marci cap. 14. qui addidit: *Et biberunt ex eo omnes*, apostoli videlicet. Proinde perperam colligunt haeretici ex illis verbis, *Bibite ex hoc omnes*, teneri omnes fideles ad communicandum Eucharistiam sub utraque specie.

Eodem lib. cap. 5. § *Octavum testimonium.* Ubi dicitur: *Porro Ecclesia non aliter loquitur, quam per os pastorum ac doctorum, ac praecipue in generali concilio congregatorum.* Haec intelligo de concilio, quod vel summum pontificem habuerit praesentem et praesidentem, vel ab eo confirmationem atque approbationem meruerit obtinere.

Eodem lib. cap. 8. § *Gregorius nazianzenus*, citatur oratio Gregorii nazianzeni ad cives timore perculsos, et imperatorem irascentem. Sed animadverti ex eadem oratione diligentius perlecta, non ad imperatorem, sed ad praesidem esse habitam. Fefellerat me nomen principis a Billio interprete in inscriptione positum. Siquidem principis nomine imperator eo tempore intelligi solebat. Quamvis autem erratum sit in nomine, non est erratum in re. Nam ex sententia s. Gregorii aperte colligitur principes terrenos, sive minores, sive majores, sive etiam summos, quia oviculae Christi sunt, subjectos esse pastoribus a Christo ovili suo praepositis, atque ab iis doctrinae pabula percipere, non iis tradere debere.

Lib. 4. cap. 3. § *Octavum est*, quod dixi, sanctum Sylvestrum auctorem fuisse consecrationis altarium: debet intelligi de altari lapideo, et plenam atque solemni consecratione. Nam ante Sylvestri tempora, s. Dionysius areopagita lib. de ecclesiastica hierarchia cap. 5. part. 1. scripsit altaria oleo inungi debere, cum ab episcopo consecrantur.

Eodem lib. 4. cap. 4. § *Quod autem Scripturae.* Ubi sic legitur: *Non potest dici, quod singuli libri sint sufficientes; nam tunc falsum esset quod dicit Kemnitius*, id tantum significare volui, non posse Kemnitium dicere, singulos libros sufficientes esse, quia tunc falsum esset quod ipse alibi dicit, sibique ipse nimis aperte contradiceret.

Eodem capite, § *Praeterea Esdras.* Non probo, quod dixi, certum esse, periisse epistolam Pauli ad Laodicenses. Nam probabile quidem est Apostolum in epist. ad Coloss. extrema, loqui de epistola sua scripta ad Laodicenses, ut Anselmus et aliqui alii in commentario ejus loci docent, tamen non est omnino certum, quia s. Chrysostomus in commentario ejus loci scribi, aliquos existimasse Apostolum loqui de epistola scripta a Laodicensibus ad ipsum, non de epistola scripta ad Laodicenses ab ipso, et ponderat verba graeca, ubi legitur: *Et eam, quae est ex Laodicea*, non autem, *et ea quae est ad Laodicenses.* Verba latina sunt ambigua; quod enim nos legimus: *et ea quae Laodicensium est*, potest significare epistolam scriptam ad Laodicenses, et epistolam scriptam a Laodicensibus. Certius est epistolam unam scriptam ad Corinthios periisse, ut Anselmus, Cajetanus, et alii colligunt ex illis verbis 1. Corinth. 5. *Scripsi vobis in epistola etc.*

RECOGNITIO LIBRORUM

De Christo

Lib. 1. cap. 3. in fine, consulendus est s. Anselmus in lib. de Incarnatione, qui ex professo disputat adversus quendam, qui docuerat, Patrem, et Filium et Spiritum sanctum esse tres res separatas, ut tres angelos, vel tres animas.

Lib. 2. cap. 5. § ult. Mirantur nonnulli cur Calvinum defenderim adversus ea, quae illi Genebrardus objecerat. Ego vere non Calvinum defendere volui, qui se indignum reddidit, qui a catholicis defenderetur, et quem in omnibus meis scriptis in primis oppugno. Sed lectores admonui, in ea controversia, quae est inter duos haereticos, Valentinum Gentilem, et Joannem Calvinum, non esse ita Calvinum accusandum, ut Gentilis excusari videatur, cum in ea re Gentilis, isque solus erraverit, quod Genebrardus vir catholicus et pius non advertit, cum libros Gentilis in fonte fortasse non legerit.

Eodem lib. cap. 8. § *Caeterum catechismi*, quod scripsi haberi in symbolo apostolico Christum esse unicum Dominum nostrum: verum quidem est, sed etiam est verum, Christum esse unicum Filium Dei. Recte enim annotavit Ruffinus in expositione symboli, vocem, *Unicum*, quae legitur in secundo ar-

ticulo symboli: *Et in Jesum Christum Filium ejus unicum Dominum nostrum*, posse referri, tum ad Filium, tum ad Dominum. Vere siquidem Jesus Christus est Filius unicus Dei, naturalis videlicet, cum caeteri sint adoptivi: et vere est unicus Dominus noster, principalis et summus, cum caeteri sint Domini minus principales, fateor tamen communiorem lectionem apud ecclesiasticos eam esse, quae vocem, *Unicum*, refert ad Filium; quam lectionem Ego quoque sequutus sum, tum in catechismo, tum in symboli explicatione italica.

Libro 3. capite 2. § ultimo, modum loquendi, quo dixi, naturam divinam et humanam in Verbo subsistere, inveni in auctoribus non malis: tamen quia subsistere ad personam non ad naturam proprie pertinet; rectius cum s. Leone dixissem, naturam divinam et humanam in unam Verbi convenisse personam, vel cum s. Thoma 3. part. quaest. 2. art. 4. Verbi personam in natura divina et humana subsistere. Sic etiam non probo modum loquendi, quo dixi, naturam divinam non esse natam, neque passam, sed solum humanam: nasci enim, et pati, et similia, quae actionem, vel passionem significant, suppositorum sunt, non naturarum. Itaque magis proprie dixissem naturam divinam non esse natam, neque passam, sed Deum in natura humana natum ex Virgine, et passum in cruce, quo modo sanctus Petrus loquitur, cum ait, Christo igitur in carne passo, etc. 1. Petri 4.

Libro 4. cap. 16. § *At probabile*. Re melius considerata sequendam esse existimo sententiam s. Thomae, quae est et aliorum scholasticorum in 3. sent. dist. 22. praesertim cum testimonium ecclesiastici, et sanctorum Patrum, qui videntur affirmare, Christum descendisse ad loca omnia inferni, verificari possint, etiamsi dicamus Christi animam non descendisse ultra limbum sanctorum Patrum; nam ex eo loco potuit apparere omnibus spiritibus, qui in variis inferni locis degebant, et alios terrere, alios consolari, prout expedire ipsi videbatur. Si enim dives ille Epulo ex loco damnatorum videre potuit Lazarum in sinu Abrahae, idest, in limbo Patrum commorantem, et cum ipso Abraham sermones miscere: quanto facilius potuit Christus ex eodem Abrahae sinu inspicere omnes partes inferni, et ab omnibus spiritibus, sive purgatorii, sive gehennae conspici? Sic igitur penetravit omnes inferiores partes, usque ad sedem magnae illius mentis, quae dicitur diabolus, non substantiam animae suae in omnibus partibus constituendo, sed ex limbo praesentem se, et conspicuum omnibus partibus exhibendo.

RECOGNITIO LIBRORUM

De Summo Pontifice

Lib. 1. cap. 6. Dum haec scripta recognoscerem, anno videlicet 1606. forte accidit, ut quidam scriptor librum italicum ederet, in quo, praeter alia, probare conatus est, episcopos s. Cypriani tempore a plebe judicari consuevisse, cujus contrarium in hoc sexto capitulo nos docuimus. Adduxit autem locum s. Cypriani ex lib. 1. epist. 4. ubi haec habentur: *Quando ipsa plebs maxime habeat potestatem, vel eligendi dignos sacerdotes, vel indignos recusandi.* Sed fallitur, nam in hoc loco non agitur de potestate judicandi episcopos electos, sed de potestate admittendi, vel recusandi, cum eliguntur, quando nondum episcopi sunt. Neque vult s. Cyprianus ad plebem spectare proprie electionem episcoporum, sed tantum consentire in electionem praebendo testimonium de bona vita, et sanctis moribus eligendorum; vel dissentire praebendo testimonium de mala vita, et perditis moribus eorundem. Haec enim sunt verba ejus post verba superius recitata: *Quod*, inquit, *videmus de divina auctoritate descendere, ut sacerdos plebe praesente, sub omnium oculis deligatur, et dignus atque idoneus publico judicio ac testimonio comprobetur.* Et infra: *Coram omni synagoga jubet Deus constitui sacerdotem, idest, instruit et ostendit ordinationes sacerdotum tales, nonnisi sub populi assistentis conscientia fieri oportere, ut plebe praesente, vel detegantur malorum crimina, vel bonorum merita praedicentur, et sit ordinatio justa et legitima, quae omnium suffragio et judicio fuerit examinata.*

Eodem libro cap. 8. § 2. Video me nimis obscure esse loquutum, cum dixi: *Si enim Ecclesia regitur ab optimatibus, ut habet secundus error: certe presbyteri non sunt optimates: vel si presbyteri sunt optimates, Ecclesia non regitur ab optimatibus, etc.* Sic igitur explico quod eo loco scripsi. Calvinus duo docet, Ecclesiam regi a coetu seniorum, quos optimates appellat; et episcopos et presbyteros jure divino pares esse: harum duarum sententiarum alteram refello ex altera. Sic enim disputo. Si Ecclesia regitur a coetu seniorum, idest, ab optimatibus; vel in coetu seniorum includuntur soli episcopi, qui sunt veri Ecclesiae optimates, vel includuntur etiam presbyteri: si includuntur soli episcopi, sequitur presbyteros non esse pares episcopis, neque esse optimates: et tunc refellitur ille Calvini error, quo episcopos et presbyteros divino jure pares faciebat. Si includuntur etiam presbyteros divino jure pares faciebat. Si includuntur etiam presbyteri, sequitur, Ecclesiam non regi a coetu seniorum, sive ab optimatibus, qui erat alter error ejusdem Calvini. Constat enim in conciliis generalibus, in quibus de administratione totius Ecclesiae agitur, et ubi leges, quibus Ecclesia regitur, feruntur vel abrogantur, numquam interfuisse presbyteros, cum auctoritate definiendi, nisi essent legati, et locum tenerent absentium aliquorum episcoporum, id quod non opus est aliter probare quam ex actis conciliorum, quae adhuc extant.

Lib. 2. cap. 4. § *In concilio 5. act.* 1. Quod hoc loco vocamus concilium quintum, sequuti veteres tomos conciliorum, id non est vere concilium quintum generale, sed est concilium quoddam particulare, quod ipsam quintam synodum generalem praecessit, de qua re vide quod scripsimus lib. 1. de conciliis cap. 5. ubi diligentius conciliorum historiam consideravimus.

Eodem lib. cap. 6. ubi explicatur quomodo sit intelligendum, quod scribit s. Ignatius Christum baptizatum fuisse cum explesset tres annorum deca-

des, cum tamen communis sententia sit Christum baptizatum anno trigesimo inchoato, non expleto: posset facilius responderi, si diceretur, tres annorum decades rectissime dici posse expletas, quando perventum est ad annum trigesimum, etiamsi annus ille non sit finitus. Complementum enim trium decadum, hoc solum requirit,ut possit in numero poni annus trigesimus, sive completus, sive inchoatus. Quomodo loquitur s. Lucas cum dicit cap. 2.evangelii:*Postquam consummati sunt dies octo, ut circumcideretur puer*. Significat enim perventum esse numerando ad octavum diem,non autem expletum fuisse diem octavum.Sic etiam loquitur idem Lucas Actor. 2. dum ait: *Cum complerentur dies pentecostes*; non enim significat completum fuisse diem quinquagesimum, sed inchoatum. Illo enim inchoato complebatur numerus quinquagenarius, quia dici poterat, hodie est dies quinquagesimus. Sic igitur completae sunt tres annorum decades,quando dici potest, jam agitur annus trigesimus.

Eodem lib. cap. 13. § 1. Ubi dicitur, *ex quibus novem ita generalia fuerunt, ut in eis Graeci et Latini interfuerint*, vox illa,*novem*, omitti potuisset, nam in concilio 2. generali, nulli fuerunt Latini; et synodus constantinopolitana, quae in caussa Anthimi celebrata est, non fuit proprie generalis.

Eodem libro cap. 28. § ultimo. Non sine caussa dixi, sanctum Gregorium partim ex humilitate,partim ex necessitate se imperatori Mauritio subjecisse. Siquidem Mauritius imperator usque adeo tyrannice romanam Ecclesiam premebat, ut ipse s. Gregorius quamvis mitissimus esset, eum cum Diocletiano et Nerone comparaverit. Sic enim loquitur in explicatione psalm. 101. qui est unus ex poenitentialibus: *Sunt*,inquit, *portae inferi quaedam potestates hujus mundi. Quid enim Nero, quid Diocletianus, quid denique iste, qui hoc tempore Ecclesiam persequitur, numquid non omnes portae inferi?* Et paulo ante de eodem imperatore loquens:*Contra catholicam veritatem suae furore tyrannidis efferatur: in tantum autem suae temeritatem extendit vaesaniae, ut caput omnium ecclesiarum romanam Ecclesiam sibi vendicet, et in domina gentium terrenae jus potestatis usurpet.* Quare idem s. Gregorius lib. 11. epistol. 43. et 44. indict. 6. scribens ad Phocam Mauritii successorem, et ad Leontinam Augustam, deplorat jugum durissimum, quod longo tempore sub Mauritio ferre coactus fuerat.Ex quo sequitur, ut obedientia quam s. Gregorius Mauritio exhibebat, non debita fuerit, sed coacta.

Eodem lib. cap. 29. § *Secundo dici potest*. Non probo,quod eo loco dixi cum Alberto Pighio s.Paulum appellasse ad Caesarem, tamquam ad suum legitimum principem. Nam si ratio exemptionis ecclesiasticorum est, quia sunt ministri Christi, qui est princeps regum terrae,et rex regum,certe sunt exempti de jure, non solum a potestate principum christianorum, sed etiam principum ethnicorum. Permanendum igitur est in prima solutione, quod apostolus Paulus fuerit subjectus Caesari de facto non de jure, et appellaverit ad ipsum, non tamquam ad superiorem suum, sed tamquam ad superiorem praesidis Judaeae et Judaeorum, a quibus injuriam patiebatur. Non enim potuit aliter liberare se ab injusto illo judicio, et periculo injustissimae mortis, nisi recurrendo ad ipsorum principem et judicem, quod ipse idem significavit Actor. 28. cum ait: *Coactus sum appellare Caesarem*.

Eodem libro et cap. § *Ab Othone*: Sciendum est, quod Otho non propria auctoritate Joannem pontificem deposuit,sed auctoritate concilii deponendum curavit. Quod concilium in multis erravit, nec tam concilium, quam conciliabulum fuit, et ideo paulo post abrogatum, vide card. Baronium tom. 10. annalium ad annum Domini 963.

Eodem lib. et cap. § *Respondeo illud Gregorii*. Admisi duos canones ex Gratiano, dist. 63. videlicet, can. Adrianus, et can. in synodo. Sed card. Baronius tomo 9.annalium, ad annum Domini 774. Probat,hos canones non videri legitimos,tum quod eos Gratianus non aliunde collegerit,nisi ex chronico Sigeberti, qui pontificibus fuit infensus, tum quod contrarium ex aliis auctoribus colligatur.

Eodem lib. cap. 31. § *Secundum nomen*. Addi potest testimonium Tertulliani,qui in lib. de pudicitia, in principio, romanum pontificem vocat episcopum episcoporum,qui titulus satis aperte docet pontificis primatum semper in Ecclesia agnitum fuisse.

Libro 3. cap. 9. § ultimo. Dixi de Antichristo: *Non apparebit, nec regnare incipiet nisi tribus annis cum dimidio ante mundi finem*.Quod ideo dixi,quia quod intercedet inter mortem Antichristi et finem mundi, tam erit modicum, ut pro nihilo reputari possit. Alioqui enim non eram oblitus, a nobis paulo ante demonstratum esse, inter mortem Antichristi et finem mundi intercessuros dies quadragintaquinque ex cap. 12. Danielis.

Eodem libro cap. 21. § *Denique si ad sanctos*. Ubi dicitur: *Omitto caeteros Patres, vereor enim ne si eos excutiamus, nullum inveniamus, qui non negaverit Jesum esse Christum*.Non loquimur absolute, sed ex hypothesi, videlicet si vera sit Illyrici doctrina, non enim id nos affirmamus, quod esset omnino blasphemum sed ex doctrina Illyrici hoc absurdum sequi dicimus.

Libro 4. cap. 2. § *Quarta sententia*. Ubi dicitur: *Haec est communissima opinio fere omnium catholicorum;* Rectius dictum fuisset: *Haec est communissima sententia*. Opinio enim incertitudinem habet, eam vero sententiam certam esse credimus, atque ut talem in sequenti capite defendimus.

Eodem lib. et cap. § ult. Ubi dicimus sententiam illorum,qui docent infallibilitatem judicii non esse penes papam, sed penes concilium generale, non esse plane haereticam, sed erroneam et haeresi proximam: Rectius dicemus, nos non audere eam sententiam, plane haereticam judicare, quoniam qui sententiam illam sequuntur, neque ab Ecclesia ipsi damnati, neque libri eorum prohibiti unquam fuerunt. Videri tamen nobis ita manifeste erroneam, ut merito possit Ecclesiae judicio haeretica declarari.

Eodem lib. cap. 5. § ult. Ubi diximus, quod si papa praeciperet vitium, aut prohiberet virtutem,

Ecclesia teneretur credere virtutem esse malam, et vitium esse bonum: loquuti sumus de actibus dubiis virtutum aut vitiorum, nam si praeciperet manifestum vitium, aut prohiberet manifestam virtutem, dicendum esset cum Petro, *obedire portet magis Deo quam hominibus*. Loquimur enim de actibus virtutum necessariis; alioqui enim non ignoramus, posse pontificem justa de caussa jubere, ut tali die non jejunetur, tali loco divina officia non celebrentur et similia. Neque enim necessarium est, omni die jejunare, aut in omni loco divina officia celebrare: non poterit autem jubere, ut non colatur Deus, ut non diligatur proximus, et alia id genus.

Eodem lib. cap. 8. § ult. Concessimus s. Marcellinum idolis sacrificasse. Sed non videtur id esse omnino certum. Siquidem s. Augustinus lib. de unico Baptismo cap. 16. scribit, id objectum fuisse a Donatistis, sed minime probatum, et addit s. Marcellinum innocentem fuisse, quod etiam confirmari videtur ex eo quod Eusebius nec in historia, neque in chronico, neque alii veteres hujus rei meminerunt, immo Theodoretus lib. 1. cap. 3. laudat Marcellinum, quod praeclarissime in persequutione se gesserit.

Eodem lib. cap. 10. § *Respondeo ad primum*. Admonemus hoc loco, sententiam Gelasii, quicumque tandem is Gelasius fuerit, in lib. de duabus naturis Christi, quae videtur asserere in sacramento Eucharistiae, substantiam panis adesse cum corpore Christi, explicatam esse a nobis lib. 2. de ucharistia cap. 27.

Eodem libro cap. 14. § ultimo. Indicavimus uno verbo, narrationem Volaterrani, quod Norvegi ex permissione Innocentii VIII. sine vino sacrificium Eucharistiae habuerint, videri falsam; sed postea quo magis de hac cogitavimus, eo magis falsa, aut certe valde suspecta falsitatis ea narratio nobis visa est, tum quia nemo alius eam rem prodidit, nisi ex ipsius Volaterrani auctoritate, tum quia nullum extat ejus rei vestigium, tum quia non est verum tantam inopiam vini unquam in Norvegia fuisse, ut ad sacrificium deesse potuerit, tum denique quia verba Volaterrani secum ipsa pugnare videntur. Ait enim permissum fuisse Norvegis calicem sine vino sacrificare; quasi calicem vacuum, aut aliquo alio liquore plenum sacrificaverint.

Eodem lib. cap. 16. § *Tertius locus*. Hoc loco brevissime indicatum est, ex illis verbis Joan. 21. *Pasce oves meas*, colligi auctoritatem imperandi regio more, quia de hac re satis copiose scriptum fuerat lib. 1. de pontifice cap. 15. Itaque si cui locus hic obscurus videatur, consulat locum superiorem citatum.

Eodem libro cap. 21. § *Respondet Joannes*. Ubi dicitur de s. Joanne chrysostomo, quod homil. 83. in Matthaeum alloquatur presbyteros, cum dicit: *Si dux quispiam, si consul, si ipse denique, qui diademate ornatur, indigne adeat, cohibe et coerce*. Rectius dicemus, illis verbis alloquutum esse diaconos, sed parum refert.

Eodem lib. cap. 22. § 2. Ubi dixi potestatem ordinis, et potestatem jurisdictionis internae pertinere ad materiam de clavibus Ecclesiae, et eam materiam eo loco non disputari: non volui significare, potestatem jurisdictionis exterioris, de qua eo loco disputabatur, non pertinere ad claves Ecclesiae. Sed hoc solum dicere volui, potestatem ordinis et jurisdictionis interioris, tractandam esse in libris de Sacramentis, ubi tractatur integra materia de clavibus: nam in libris de Summo Pontifice non susceperam disputationem de clavibus in genere, sed solum de potestate jurisdictionis externae, seu forensi summi pontificis.

Libro 5. cap. 2. § ult. Quod attinet ad Bullam Alexandri VI. de divisione orbis nuper inventi, et debellatione Indorum occidentalium, cum ea scriberem, Bullam non videram, et ideo sequutus sum doctrinam cardinalis Cajetani in 2. 2. quaest. 66. artic. 8. Francisci Victoriae in 2. relectione de jure belli, et Dominici a Soto in quartum sententiarum dist. 5. qu. unica art. 10. ad 5. Argumentum, tum propter eorum rationes, tum quia Cajetanus vixit tempore Alexandri VI. et ei supervixit, proinde facile scire potuit, quid sibi voluerit Alexander pontifex, cum orbem recens inventum divisit.

Eodem libro cap. 3. § *Item si papa*. Quod dixi, id esse episcopum in Ecclesia particulari, quod est papa in universali, ita accipiendum est, ut sicut papa est verus pastor et princeps Ecclesiae universae: ita sit episcopus verus pastor et princeps Ecclesiae particularis, non vicarius aut administrator ad certum aliquod tempus, alioqui enim non ignoramus, neque negamus cum majori potestate praeesse papam Ecclesiae universae, quam praesit episcopus Ecclesiae suae.

Eodem lib. cap. 4. § 1. Distinctio illa de jurisdictione temporali summi pontificis directe vel indirecte; non solum habetur apud auctores ibi citatos, sed etiam apud glossam in cap. novit. de judiciis § de feudo, quam etiam sequitur Innocentius IV. ibidem, ubi dicitur, papam non judicare de feudo directe, secus indirecte ratione peccati. Intelligimus autem per jurisdictionem indirecte, jurisdictionem quam summus pontifex habet super temporalia in ordine ad spiritualia, quae spiritualia proprie, et per se respicit ejus jurisdictio, ut declaramus cap. 6.

Lib. 5. cap. 4. § *Caeterum hoc etiam*. De regno Christi scripsi, quae vera esse credidi, atque etiam nunc credo. Sed quia dum haec recognoscerem, acriter de hac re inter scriptores disceptabatur, operaepretium esse duxi paulo clarius et fusius meam sententiam aperire. Igitur cavendum esse censeo piis hominibus, ne sic regnum Christi temporale defendant, ut veram ejus paupertatem negare videantur, atque eo modo ingrati sint magnae illi gratiae, de qua dicit Apostolus ad Corinthios: *Scitis gratiam Domini nostri Jesu Christi, qui propter nos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopia vos divites essetis*, 2. Corinth. 8. Et contra ne sic paupertatem Christi propugnent, ut verum ejus regnum oppugnent, et eo modo desinant in ipsius regno partem habere. In Scripturis sanctis Christi regnum evidentissime praedicatur, neque unum tantum, sed tria. Primum et proprium Christi regnum est illud de quo loquitur angelus ad Virginem Lucae 1. *Dabit ei Dominus Deus sedem Da-*

vid patris ejus, et regnabit in domo Jacob in aeternum, et regni ejus non erit finis, quae verba videntur desumpta, ex cap. 9. Isaiae, ubi dicitur: *Super solium David et super regnum ejus sedebit, ut corroboret illud, et confirmet in justitia, et judicio amodo, et usque in sempiternum*, quibus locis conformia sunt multa alia, ut illud psalm. 2. *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, praedicans praeceptum ejus*. Et psalm. 131. *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam, etc.* Et Daniel. 9. *In diebus regnorum illorum suscitabit Deus regnum, etc.* Et Zachar. 9. *Ecce rex tuus veniet tibi, etc.* Et Mich.5.*Et tu Bethlehem Ephrata parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel.* Et Hierem. 23. *Suscitabo David germen justum, et regnabit rex et sapiens erit, etc.* Et Ezech. 37. *Et faciam eos in gentem unam in terra, in montibus Israel, et rex unus erit omnibus imperans, etc.* Hoc autem regnum proprium Messiae, non temporale, sed spirituale futurum fuisse, praeter Ambrosium, Hieronymum, Augustinum, et Bernardum, qui paulo post citabuntur, docent duo interpretes Scripturarum accuratissimi, Cornelius Jansenius, et Adamus Sasbout. Ille, Jansenius videlicet, sic scribit in cap. 3.Concordiae, explicans verba evangelii, Lucae 1. *Dicitur*, inquit, *regnum Messiae sedes, et regnum David, non quod temporale esset, sensibile et terrenum, sed quod in regno Davidis adumbratum fuit. Et Davidi in proprio semine promissum sub typo regni ejus. Ita et domus Jacob hic non potest accipi pro familia Jacob carnali, sed pro spirituali, quae est omnium fidelium congregatio.*

Adamus Sasbout in comment. cap. 9. Isaiae, declarans illud: *Super solium David, et super regnum ejus sedebit: Ad haec verba*, inquit, *alludit angelus Gabriel apud Lucam, ubi ait: Dabit ei Dominus sedem David patris ejus. Et quemadmodum locum illum apud Lucam male intelligunt illi, qui millenarii dicuntur, putantes Christum in terra mille annos regnaturum: sic Judaei praesentem locum interpretantur de regno, corporeo, quale est regnum principum hujus mundi; cum apertissimae Scripturae sint in Testamento veteri, testantes regnum Christi hujusmodi non futurum. Dicitur enim apud Zachariam 9. et ipse erit pauper, etc. Dicitur autem Christus super solium David sedere et regnum ejus non habiturum finem, quoniam in Ecclesia, et populo fideli, cujus typus erat regnum David, ipse dominium tenet, et imperium amodo usque in sempiternum*, haec ille, et confirmantur haec omnia ex evangelio et epistolis b. Pauli. Nam princeps cum quo pugnavit Christus, ut regnum sibi acquireret, non fuit Herodes, aut Caesar, sed diabolus, et sicut diabolus princeps erat hujus mundi, quia invisibiliter regnabat in cordibus hominum per infidelitatem et inobedientiam: sic diabolo per Christum superato et triumphato, coepit Christus regnare in cordibus fidelium per fidem et obedientiam mandatorum Dei. Luc.11. *Si in digito Dei ejicio daemonia, profecto pervenit in vos regnum Dei. Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia quae possidet: si autem fortior eo superveniens vicerit eum, universa ejus arma auferet in quibus confidebat, et spolia ejus distribuet.* Et clarius Joan. 12. *Nunc judicium est mundi, nunc princeps hujus mundi ejicietur foras, et ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum.* Et Coloss.1.*Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum filii dilectionis suae.* Et cap. 2. *Et expolians principatus et potestates, traduxit confidenter, palam, triumphans illos in semetipso.* De qua re s. Augustinus tractat in psalm.54.*Attende gloriam crucis ipsius: Jam in fronte regum crux illa fixa est, cui inimici insultaverunt. Effectus probavit virtutem, domuit orbem, non ferro, sed ligno.* Et sanctus Leo sermon. 8. de passione Domini: *O admirabilis potentia Crucis, o ineffabilis gloria passionis, in qua, et tribunal Domini, et judicium mundi et potestas est crucifixi.* Nec sine magno mysterio in titulo crucis, scriptum fuit literis, hebraicis, graecis et latinis *Rex Judaeorum*, ut totus mundus agnosceret Christum per passionem suam de diabolo triumphasse et regnum sibi peperisse. Quamvis autem hoc regnum proprie spirituale sit, et per fidem ad aliud pertinere incipiamus, tamen negari non potest, quin etiam ad temporalia se extendat, quatenus ad spiritualia ordinantur, ut omnes theologi confitentur. Neque hoc regnum verae paupertati Christi repugnat, quia aliud est habere potestatem disponendi de temporalibus in ordine ad spiritualia, aliud habere proprietatem et dominium particulare rerum temporalium. Praelati enim ecclesiastici, ac praesertim ii, qui sunt praepositi ordinum religiosorum, habent potestatem disponendi de rebus temporalibus suae Ecclesiae, vel religionis, et tamen non habent dominium, vel proprietatem rerum temporalium. Sic igitur Christus, ut rex Ecclesiae, disponere potuit de temporalibus rebus Ecclesiae, immo etiam de rebus totius mundi, et tamen vere dicere potuit:*Filius hominis non habet, ubi caput suum reclinet.* Luc. 9. et verbo et exemplo docuit statum religiosae vitae, quae abdicat omne dominium in particulari, ut definierunt summi pontifices, Nicolaus IV. Clemens V. et Joannes XXII. qui Joannes definivit quidem in extravaganti, *Quia quorundam*, Christum habuisse dominium in communi cum apostolis earum pecuniarum, quas ex eleemosynis collectas in loculis Judas ferebat: sed admisit Christum vere fuisse pauperem, ut sunt omnes veri religiosi, sive habeant dominum in communi, sive non habeant.

Alterum Christi regnum est regnum divinum universale, quod Christo convenit ratione unionis hypostaticae, sed recte Cajetanus admonet in commentario primi capitis epistolae ad Hebraeos, hoc dominium convenire Christo homini ratione divinae filiationis, non ratione humanae, ille enim homo Christus, quia vere est Filius Dei naturalis, est haeres universorum sine ulla exceptione, quamvis autem Christus non habeat ex humana filiatione dominium universale, habet tamen Christi humanitas ex donatione Patris, ratione hypostaticae unionis, dominium quoddam universale, simile dominio divino, quod non tollit dominia particularia,

sed ea conservat, et in hoc dominio fundatur jus illud, quo potuisset Christus, si voluisset, regna omnia sibi assumere, ut etiam in libro nostro diximus. De hoc regno intelligimus illa verba Matth. 11. *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo.* Et Joan. 13. *Omnia dedit ei Pater in manus.* Et Joan. 18. *Omnia tua mea sunt, et sicut dedisti ei potestatem omnis carnis.* Et Hebr. 1. *Quem constituit haeredem universorum.* Et Apocal. 3. *Habet in vestimento et in femore suo scriptum. rex regum et Dominus dominantium.* Hoc regnum accepit Christus ab initio conceptionis: et est illi commune cum Patre, sed non potest communicari cum ulla pura creatura, neque repugnat verae paupertati, quam Christus elegit, pro tempore mortalitatis suae; nam ipse idem Christus homo ratione dominii universalis ditissimus erat, ratione particularis, pauperrimus. Ipse idem vere in propria venit, ut dicitur Joan. 1. quia Domini est terra et plenitudo ejus, et simul vere non erat ei locus in diversorio, ut dicitur Luc. 2. et in alieno natus est, ut dicit Gregorius hom. 8. in evangelia, neque enim privare voluit ullum hominem dominio rerum suarum. Neque regnum hoc temporale dici potest, quale est regnum hujus mundi, nam neque opibus, neque militibus, neque armis, neque arcibus, neque aliis ejusmodi praesidiis indiget, sine quibus regna temporalia conservari non possunt: neque tollit hoc regnum regna hominum, qui juste illis possident, sed illis praeest potestate quadam altiore et subliminore, quam sit potestas ullius regis aut monarchae temporalis. Et potuisset quidem Christus ex hac potestate sua eminentissima privare regnis temporalibus quoscumque reges terrae, neque fecisset illis injuriam, si hoc fecisset: sed maluit regna temporalia iis dimittere, qui ea possidebant, ut humilitatis et paupertatis, patientiae et obedientiae exemplum daret.

Tertium regnum, est regnum gloriae, quod in perfecta corporis et animae beatitudine et felicitate consistit, ex qua sequitur exemptio et libertas ab omni subjectione creaturarum, et potestas, seu potestatis exequutio super omnes creaturas. Hoc regnum adeptus est Christus in ipsa resurrectione et ascensione, quamvis ei destinatum fuisset ab initio conceptionis. Sicut enim David, qui figura Christi fuit, in pueritia rex inunctus est a Samuele, et tamen regni possessionem, non nisi post multos labores et dolores obtinuit: sic etiam Christus ab initio conceptionis Dominus gloriae esse coepit: sed tamen oportuit Christum pati, et ita intrare in gloriam suam. Luc. ult. De hoc regno dicitur Luc. 19. *Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum et reverti.* Ubi aperte loquitur de passione sua, per quam abiturus erat accipere sibi regnum gloriae coelestis, et reversurus tandem in die judicii. De hoc etiam dicitur Marci 9. *Sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem donec videant regnum Dei in virtute veniens,* et paulo post describitur transfiguratio Domini, per quam viderunt tres apostoli gloriam claritatis Christi, quam regnum Dei paulo ante nominaverat. De hoc quoque regno intelligitur illud Lucae 22. *Non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat.* Et Luc. 23. *Memento mei dum veneris in regnum tuum,* de hoc regno intelligimus illud Matth. ult. *Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra.* Nam tunc demum datum est Christo homini, ut non amplius subjectus esset ulli creaturae, non solum de jure, quomodo numquam fuit, sed neque de facto, idest, neque hominibus, neque fami, neque siti, neque laboribus, aut doloribus aut ipsi morti: sed contra omnibus omnino dominaretur: *In hoc,* inquit Apostolus Rom. 4. *Christus mortuus est et resurrexit, ut vivorum et mortuorum dominaretur.*

De hoc etiam dicitur Danielis 7. *Aspiciebam in visione noctis, et ecce cum nubibus coeli, quasi Filius hominis veniebat, et usque ad antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum, et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum, et omnes populi, tribus et linguae ei servient, potestas aeterna, quae non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur.* Et beatus Petrus cap. 3. prioris epistolae dicit de Christo: *Profectus in coelum, subjectis sibi angelis, potestatibus et virtutibus.* Et in epistola 2. cap. 1. *Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus in aeternum regnum Domini nostri, et Salvatoris Jesu Christi.* Et beatus Paulus Philipp. 2. *Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genuflectatur, coelestium, terrestrium et infernorum.* Et beatus Joannes cap. 1. Apocalyp. *Primogenitus mortuorum, et princeps regum terrae.* Hoc regnum nunc est invisibile, et sola fide percipitur, sed in die judicii visibile fiet, ut ipse Dominus ait Matth. 26. *Amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus coeli.* De quo etiam Apostolus dicit 2. Timoth. 4. *Testificor coram Deo et Christo Jesu, qui judicaturus est vivos et mortuos, et per adventum ipsius, et regnum ejus.* Hoc regnum comminabitur a Christo suis electis, ut dicit Apostolus Philippens. 3. *Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae.* Et Roman. 8. *Nam expectatio creaturae revelationem filiorum Dei expectat.* Et Colossens. 2. *Cum apparuerit Christus vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria.* Et beatus Joannes Apocal. 3. *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo.* Et clarius Matth. 19. *In regeneratione cum sederit Filius hominis in sede majestatis suae, sedebitis et vos super sedes duodecim judicantes duodecim tribus Israel.* De hoc regno non oportet quaerere, an repugnet paupertati Christi, quia paupertas illa non erat duratura, nisi pro tempore mortalitatis. Neque dici potest hoc regnum temporale, cum sit alterius rationis, et longe eminentius omni regno temporali, et tandem in die judicii, ut praedixit Daniel cap. 2. consumere et destruere debet omnia regna temporalia, et ipsum in aeternum permanere. Sunt igitur tria Christi regna, unum proprium ipsius, alterum commune cum Patre, tertium commune cum electis. Illud primum incipit a praedicatio-

ne, secundum a conceptione, tertium a resurrectione.

Praeter ista regna, quartum regnum, quod proprie temporale dici debet, qualia sunt regna principum terrenorum, nos quidem in Scripturis et in Patribus non invenimus; immo existimamus repugnare Christi paupertati, et sapere errorem Judaeorum et haereticorum, quo nomine refutatur ab Adriano Fino in flagello Judaeorum, et Adamo Sasbout in cap. 9. Isaiae, Augustino de Ancona de potestate Ecclesiae quaest. 1. art. 9. et fusissime a Thoma Waldensi lib. 2. doctrinalis fidei antiquae. At, inquies, Christus figuratus fuit per Moysem, et per Melchisedech, ut Apostolus docet ad Hebr. 3. et 7. proinde non debuit habere minorem potestatem, quam habuerint, Moyses et Melchisedech: sed illi fuerunt simul pontifices et reges temporales: igitur Christus etiam debuit simul esse pontifex summus, et rex maximus temporalis. Respondeo: Christum ob hoc ipsum, quod figuratus fuit per Moysem et Melchisedech, non debuisse esse regem temporalem, ut illi fuerunt, sed regem altioris ordinis, nam figura semper est inferior et imperfectior figurato, et hoc manifestum est ex figura sacerdotii. Moyses enim sacrificabat oves et boves: Christus autem sacrificavit se ipsum agnum rationalem et divinum: Melchisedech obtulit panem et vinum, Christus obtulit corpus et sanguinem suum. Sicut igitur sacerdotium Christi fuit longe sublimius sacerdotio Moysis et Melchisedech: sic etiam regnum Christi debuit esse multo excellentius, idest, non temporale, ut illorum, sed aeternum, spirituale et coeleste, nam etiam regnum Davidis fuit figura regni Christi; et tamen Patres aperte dicunt Christum non regnasse in Hierusalem terrena, ubi regnavit David, sed in Hierusalem spirituali, quae est Ecclesia. Quod autem Christus non habuerit regnum temporale, non fuit in caussa, quia non potuerit illud habere: sed, quia indignum erat Christo, qui est rex angelorum, ut fieret quasi unus de regibus terrae, et sedere ad judicandas lites terrenas, ut sederunt Moyses, Melchisedech et David. Quod si ii, qui regnum temporale Christo tribuunt, per regnum temporale, nihil aliud intelligant, nisi dominium universale, quod non tollit particularia et eminentem potestatem disponendi de rebus temporalibus, in sententia convenimus, et solum de verbis disceptamus. Et ego quidem libros veterum Patrum ea qua potui diligentia, evolvi, et legi non raro Patres negantes Christi regnum temporale aut terrenum; affirmantes autem idipsum non legi, placuit autem aliquot testimonia hic adscribere.

Egesippus apud Eusebium in ecclesiast. histor. ex versione Ruffini lib. 3. cap. 20. scribit a Domitiano interrogatos affines Christi, quale esset ipsius Christi regnum, ita respondisse: *Responderunt*, inquit, *quod non hujus mundi regnum, neque hujus terrae ei designetur imperium: sed quia coeleste ei regnum per angelorum ministeria in consummatione saeculi praeparetur, quando scilicet adventans in gloria de vivis et mortuis judicabit.*

S. Irenaeus lib. 4. cap. 37. describens visionem Heliae, et accommodans ad regnum Christi, sic ait: *Ostendebatur autem, et regni ejus mitis, et pacifica requietio, post enim Spiritum, qui conterit montes, et post terraemotum et ignem, tranquilla, et pacifica regni ejus adveniunt tempora, in quibus cum omni tranquillitate spiritus Dei vivificat et auget hominem*, haec ille, qui satis aperte describit regnum spirituale in quo Christus per spiritum gratiae regnat in cordibus.

Tertullianus in lib. adversus Judaeos cap. de nativitate Christi exponit verba Isaiae, qui per Cyrum intelligit Christum ubique regnaturum. *In omnibus locis*, inquit, *Christi nomen regnat, utpote ante quem omnium civitatum portae sunt apertae, et cui nullae sunt clausae, quamquam et ista spiritualiter sunt intelligenda, quo praecordia singulorum variis modis a diabolo obsessa, fide Christi sint reserata: attamen perspicue sunt adimpleta, utpote in quibus omnibus locis populus nominis Christi habitat, quis enim omnibus regnare potuisset, nisi Filius Dei qui omnibus in aeternum regnaturus nunciabatur?* Similia vide capite sequenti, quod est de regno Christi aeterno.

S. Cyprianus in 2. libro adversus Judaeos, sequutus Tertullianum, multa scribit de regno Christi, sed potissimum loquitur de regno glorioso, quod accepit post resurrectionem, sic enim loquitur cap. 26. *Quod cum resurrexisset, acciperet a Patre omnem potestatem, ac potestas ejus aeterna sit apud Danielem. Videbam in visu nocte, et ecce in nubibus coeli quasi filius hominis veniens, venit usque ad veterem dierum, et stetit in conspectu ejus, et qui assistebant ei obtulerunt eum, et data est ei potestas regia, et omnes reges terrae per genus, et omnis claritas serviens ei, et potestas ejus aeterna, quae non auferetur, et regnum ejus non corrumpetur.* Et cap. 28. iterum probat Christum in aeternum regnaturum, multis testimoniis, et nusquam meminit regni temporalis, seu contra potius allegat verba Domini Joan. 18. *Regnum meum non est de hoc saeculo.*

Eusebius Caesariensis lib. 7. de demonstratione evangelica de regno Christi sic loquitur: *Ubi vero Dominus et Salvator noster Jesus Christus, qui de semine David ortus est, in totum orbem rex denunciatus est, tamquam ea quae de terra, et ruina instaurata sit ipsa illa sedes David, per divinum Salvatoris nostri regnum, erecta est, et permanebit in aeternum, veluti sol in conspectu Dei, illius lucis radiis, quam doctrina illius praesefert, totum orbem terrarum illustrans*, haec ille, qui apertissime demonstrat Christi regnum esse spirituale et coeleste, dicit enim sedem David fuisse eversam, et regnum destructum: sed per Christum instauratam esse sedem illam David et regnum ejus renovatum: certum autem est non fuisse instauratum regnum temporale Davidis, sed illud quod eo figurabatur. Idem patet ex eo, quod Eusebius hoc Christi novum regnum divinum appellat: item quia dicit per doctrinam Christi, quae in toto orbe fulget, hoc regnum ubique dilatari.

Hilarius in psal 2. exponens illa verba: *Ego autem constitutus sum rex ab eo super montem san-*

ctum ejus, sic ait: *Non super illum utique terrenae civitatis montem, comploratae scilicet,et homicidae et parricidae Hierusalem, sed Hierusalem ejus, quae in coelis est, quae est mater nostra, quae civitas magni regis est.*

Cirillus hierosolymitanus catechesi 13. regnum Christi gloriosum docet, neque de temporali unquam meminit: *Regnat*, inquit, *Christus in saecula, qui judicat vivos et mortuos, qui pro vivis et mortuis mortuus est, ut Paulus dicit.*

S. Ambrosius lib. 3. in Lucam non longe a fine tractat quaestionem, quomodo apud Lucam legatur Christus habiturus sedem David patris ejus, cum apud Hieremiam dicatur, nullum de semine David post Jehoniam sessurum in illa sede: et concludit prophetam loqui de regno temporali, evangelistam de regno spirituali: *Ipsum*, inquit, *regem secundum honorem saeculi non accepimus Christum.* Et infra: *Quod regnavit Christus, non contra prophetiam est, non enim saeculi honore regnavit, nec in Jechoniae sedibus sedit,et ibidem regnare se dixit, qui non regnavit in terris.*

S. Epiphanius haeresi 29. quae est Nazaraeorum, quaerit quomodo impletum sit, quod dicitur in psalmo 131. *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Qua ratione*, inquit,*super sedem David non sedit? Venerunt, inquit evangelium, ut ungerent eum regem, quo cognito secessit etc. qua ratione carnaliter impletum non est in Salvatore, ut sedeat super thronum David*, et paulo post: *Thronus igitur David, et regia sedes ejus, est sacerdotium in sancta Ecclesia, quam dignitatem regiam, simulque pontificiam simul conjunctim largitus est Dominus sanctae Ecclesiae translato in ipsam throno David non deficiente in aeternum*, haec ille, qui per regiam dignitatem, cum sacerdotio conjunctam, non intelligit regnum aliquod temporale, sed potestatem ecclesiasticam, quae non consistit solum in officio sacerdotali sacrificandi et orandi, sed etiam in vera jurisdictione gubernandi et regendi fideles secundum leges evangelii. Ideo enim pontifices nostri dicuntur etiam pastores et doctores, et ut saepe retulimus, Gregorius nazianzenus in oratione ad populum timore perculsum et praesidem irascentem, dicit: *Imperamus et nos, addo etiam imperio altiore et sublimiore, etc.*

Nam Epiphanius sequitur Eusebium, et alios, qui docuerunt, regnum David fuisse typum regni Christi spiritualis, quo regnat in Ecclesia, cujus regni participes sunt omnes episcopi, sed praecipue summus pontifex, qui in universam Ecclesiam potestatem habet. Satis enim clare dixit antea idem Epiphanius, Christum non sedisse carnaliter in throno David.

S. Hieronymus lib. 4. in Hieremiam, exponens verba capitis 22. *Non sedebit*, inquit, *super thronum David vir et homo, sed sedebit Deus, regnumque ejus non erit terrenum et breve, ut fuit David, sed perpetuum et coeleste dicente Scriptura,regnabit super domum Jacob in aeternum, et regni ejus nen erit finis.* Ubi s. Hieronymus solvit quaestionem de contradictione, quae videtur esse inter Hieremiam et Lucam, eo modo quo Ambrosius et alii Patres, videlicet, quod propheta, qui dicit neminem post Jechoniam ex stirpe David sessurum in throno David, loquatur de regno terreno, Lucas autem, qui dicit, Christum sessurum in throno David, loquatur de regno spirituali.

S. Joannes chrysostomus homil. 82. in Joan.explicans verba illa: *Regnum meum non est de hoc mundo*, dicit, *Christi regnum esse divinum et coeleste, non autem tale, quale putaverat Pilatus. At non est*, inquit, *mundi hujus Christi regnum? quid ni? quomodo dicit non esse? Non quod hoc etiam non possideat,sed quod in coelo habeat imperium non humanum, sed longe majus, atque praestantius.* Et infra: *Regnum suum dicit, non esse hinc, non quod mundum providentia sua et protectione privet, sed ut dixi, ut neque, humanum, neque caducum esse demonstret.*

S. Augustins tractat. 115. in Joan. Super verba: Regnum meum non est de hoc mundo, *Audite*, inquit, *Judaei et gentes, audi circumcisio, audi praeputium, audite omnia regna terrena, non impedio dominationem vestram in hoc mundo.* Regnum meum non est de hoc mundo. *Nolite timere timore vanissimo*; et paulo post: *Venite ad regnum quod non est de hoc mundo, venite credendo et nolite saevire metuendo. Dicit quidem propheta de Deo Patre: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus. Sed Sion ille et mons ille non est de hoc mundo: quod est enim regnum nisi credentes in eum?* Et lib. 17, de Civit. Dei cap. 7. exponens illud: *Dirumpet Dominus regnum Israel de manu tua*,sic ait: *Populi ergo Israel personam figurate gerebat homo iste,qui populus regnum fuerat amissurus, Christo Jesu Domino nostro, per novum Testamentum, non carnaliter regnaturo.* Idem tract. 50. in Joannem: *Rex Israel Christus est, quod mentes regat, quod in aeternum consulat, quod in regnum coelorum credentes, sperantes amantesque perducat.*

S. Cyrillus alexandrinns lib. 12. in Joan. cap. 10. explicans illud:*Regnum meum non est de hoc mundo, Liberavit*, inquit, *a formidine Pilatum, qui dignitatem Caesaris in Judaea servare debebat.* Et infra: *Christus Pilato respondens, regem se esse non negat, mentiri enim non poterat,sed regno Caesaris non esse hostem ostendit, quia principatus suus mundanus non est, sed coeli, terrae, caeterarumque omnium rerum.* Vide etiam cap. 11. et cap. et cap. 12. ubi rursus docet, Christi regnum non esse mundanum, quale suspicabatur Pilatus, sed divinum et coeleste.

S. Gregorius papa lib. 1. in primum regum,prope finem, explicans illa verba: *Sublimabit cornu Christi sui*, per *cornu*, intelligit regnum Christi, et regnum Christi Ecclesiam credentium esse dicit: *Per regnum Christi*, inquit, *sancta Ecclesia designatur, quod profecto cornu sublimabitur, quia ima nostra ad angelorum aequalitatem perducentur*; et infra:*Sublimabitur,ergo cornu Christi, quia sancta Ecclesia in aeterna contemplatione sui Redemptoris extollitur.*

S. Isidorus in cap. 12. Genesis: *Nomen*, inquit, *Melchisedech rex pacis,vel rex justitiae interpre-*

tatur, quod bene refertur ad Christum, ipse enim est rex pacis,quia per ipsum reconciliamur Deo, ipse est rex justitiae,quia ipse venit,ut discerneret justos ab impiis.

S. Joannes damascenus orat. 2. de nativitate Virginis, sic de rege Christo loquitur: *Ut autem rex pacis ac princeps et dux in Israel, non partis in oculorum sensum cadentis ratione, in Davidis patris sui solio sedere ostenditur,verum spiritualiter in domo Jacob in aeternum regnasse, nec regni finem unquam accepisse.*

Beda in psalmum quintum, *Christus*, inquit, *Deus noster rex secundum humanitatem: secundum quam nos doctrina et vitae exemplo rexit.* Idem in caput primum Lucae, super illud: *Regnabit in Domo Jacob in aeternum. Non dixit*, inquit, *in acquisitione gloriae, gazarumque terrenarum, non in acquisitione gentium plurimarum, urbiumque debellatione superbarum: sed in judicio et justitia, per haec enim regnum Christi, et in singulis quibusque fidelibus, et in universa pariter multiplicatur et confirmatur Ecclesia.*

S. Bernardus homil. 4. super *Missus est: Quaero*, inquit, *quomodo dederit ei Dominus sedem David; cum ipse in Hierusalem non regnaverit, quin imo turbis volentibus eum constituere regem, non acquieverit; sed et ante faciem Pilati protestatus sit: Regnum meum non est de hoc mundo; denique quid magnum promittitur ei, qui sedet super cherubim, quem propheta vidit sedentem super solium excelsum et elevatum, sedere in throno David patris sui? Sed novimus quandam aliam Hierusalem multo ista nobiliorem. multo ditiorem. Hanc igitur puto hic significatam*; et infra: *Dabit ergo ei Dominus sedem David Patris ejus, non typicam, sed veram, non temporalem, sed aeternam, non terrenam, sed coelestem.*

S. Thomas in commentar. ad cap. 18. Joan. *Sciendum est*, inquit.*quod Dominus ad quaestionem respondens de regno,ita responsionem temperavit, ut nec manifeste confiteretur se esse regem, cum rex non esset eo modo, quo intelligebat Pilatus, nec negaret, cum spiritualiter esset rex regum; dicit ergo, tu dicis, quia rex sum ego, scilicet carnaliter, secundum quem modum rex non sum: sed alio modo rex sum ego.*

S. Bonaventura collat. 85. in evangelium Joannis, declarans illud: *Regnum meum non est de hoc mundo*, sic loquitur: *Ait ergo regnum meum, ad differentiam aliorum regnorum. Est enim regnum satanicum quo regnat diabolus. Item est regnum mundanum, quod est infimum ordine, quia de hoc mundo. et est regnum divinum quod est sublime majestate, quia regnum coelorum.* Haec ille,qui regnum Christi dicit non esse mundanum, sed divinum.Et paulo infra: *Credentes*, inquit, *sunt regnum ejus qui non sunt de hoc mundo.* Vide eundem in postilla super cap. 12. et 18. Joannis.

Eodem 5. lib. cap. 8. § *Probatur hujus argumenti propositio.* Non approbo quod dixi,non posse principes infideles privari per Ecclesiam dominio, quod habent super fideles, nisi avertere conentur fideles sibi subjectos a fide. Quamvis enim Durandus, quem ego sequutus sum, in 2.sent. dist. 44. quaest. 3. probabiliter disputet contra sanctum Thomam docentem in 2. 2. quaest. 10. art. 10. posse Ecclesiam privare infideles dominio, quod habent super fideles: tamen auctoritas s. Thomae merito praevalere debet. Itaque si tales principes non conantur fideles a fide avertere, possent quidem per Ecclesiam privari dominio: tamen Ecclesia non semper id facit, vel quia vires non habet, vel quia non judicat expedire. At si isti iidem principes conentur avertere populum a fide, possunt et debent privari suo dominio.

Eodem lib. cap. 9. § *Jam vero quod jure.* Probavi ex Adone et Leone Hostiensi principatum temporalem apostolicae sedis: sed inveni postea auctorem utroque antiquiorem. Paulus Diaconus lib. 6. cap. 28. de gestis Longobardorum sic ait: *Aripertus rex Longobardorum donationem patrimonii alpium Cottiarum, quae ad jus pertinuerant apost. sedis; sed a Longobardis multo tempore fuerant ablatae,restituit, et hanc donationem aureis literis exaratam, Romam direxit.* Ejusdem rei meminit Beda in lib. de sex aetatibus. Videmus autem hoc loco, Aripertum regem non fuisse primum, qui donavit Alpes Cottias apostolicae sedi, sed fuisse primum ex Longobardis, qui eas restituit, cum antea ad jus ejusdem sedis pertinuissent, quod est diligenter notandum.

Eodem lib. cap. ult. § *Dico secundo.* Ubi dixi, reges ignorantes Deum, idest, infideles, tyrannos potius esse quam reges; non volui significare omnes reges infideles esse tyrannos, quo ad jus dominandi, ac per hoc illegitimos principes,sed esse tyrannos quoad modum dominandi, sive quoad usum potestatis: neque de omnibus omnino intellexi, sed de plerisque. Nam et ipse Dominus cum ait: *Reges gentium dominantur eorum*, de plerisque loquitur,non de omnibus,certe Augustus et Titus et Antoninus aequissimi principes fuerunt.

RECOGNITIO LIBRORUM

Quatuor de conciliis et Ecclesia.

Lib. 1. cap. 5. § *Est vero animadvertendum*,et cap. 13. probavi ex epistola concilii constantinopolitani ad Damasum, quae habetur apud Theodoretum lib. 5. hist. cap. 9. secundam synodum generalem fuisse congregatam jussu Damasi papae, et unam et eandem haberi debere cum synodo romana, eodem tempore celebrata. Sed postea animadverti, eam epistolam non esse secundae synodi generalis, sed episcoporum, qui in ea synodo interfuerant, et sequenti anno iterum Constantinopoli convenerant,quamvis autem ex ea epistola non probetur secundam synodum indictam fuisse jussu Damasi: id tamen satis probatur ex concilio sexto, Actor. 18. ut ibidem annotavimus, quod autem secunda synodus, et synodus romana sub Damaso in eandem sententiam convenerint, et pro una et eadem haberi possint, in materia fidei, ex epistola illa satis probatur, ut etiam ex epistola Damasi, quae habetur apud Theodoretum lib. 5. cap. 10.

Cap. 13. § *Quarta ratio est.* Quod in eo para-

grapho dicimus, pontificem olim subjectum fuisse imperatoribus, ut Dominus suis temporalibus, intelligimus de facto, non de jure, cum enim potestas spiritualis superior temporali sit, nulla ratio patitur, ut princeps supremus spiritualis jure subjiciatur principi temporali, quamvis supremo, sed auctoritas summi pontificis paulatim magis ac magis declarata est.

Libro eodem cap. 19. § *Quartum concilium*. Dixi hoc loco, judices saeculi, qui in concilio quarto interfuerunt, non tulisse sententiam, neque aliquid sibi usurpasse in negotio ecclesiastico,quod verissimum est. Quamvis enim in fine primae actionis videantur judices saeculares sententiam tulisse contra Dioscorum, et alios episcopos: tamen non fuit illa proprie sententia judicialis, sed exposuerunt judices illi, quid sibi videretur de caussa,quae tractabatur, et judicium integrum episcopis reliquerunt. Siquidem in tertia actione dicunt episcopi, judices dixisse sententiam contra Dioscorum, si ita sanctissimis episcopis videretur, quibus hanc inferre a Domino Deo creditum est. Itaque synodus in illa tertia actione, tertio citari jubet Dioscorum, et non comparentem, legati papae romani, ut veri praesides condemnaverunt, et eorum sententiam tota synodus approbavit.

Lib. 3. cap. 6. § *Chrysostomus*. Ad testimonium sanctorum Patrum, quibus probatur excommunicatos non esse in Ecclesia, addi potest testimonium s. Gregorii, qui in expositione primi versiculi psalmi quinti poenitentialis sic ait, *De hoc spiritu non vivit haereticus,non vivit schismaticus, non vivit excommunicatus, quia non sunt de corpore*.

Eodem cap. § *Probatur ultimo*. Quod dixi in quarta ratione, non posse excommunicari nisi contumaces et incorrigibiles, intelligi debet de excommunicatione ab homine, quae cum trinam monitionem requirat ex jure canonico, recte dicitur ferri in incorrigibiles, cum in eos feratur, qui bis, terve admoniti corrigi non potuerunt. At excommunicatio a jure contumaciam quidem requirit, sed non incorrigibilitatem.

Cap. 7. § 1. Ubi dicitur, *ex parabolis Domini*, rectius dicetur, ex parabolis evangelicis, nam prima illa parabola de area, tritico et paleis, non est parabola Domini, sed Joannis Baptistae.

Lib. 4. cap. § *Sed nec Zwinglius*. Scripsit Calvini sectam diminui coepisse per Puritanos in Anglia. Sed Puritani, ut postea didici, puri Calviniani sunt.

Cap. 9. § 4. *Peputiani*. Ubi dixi, Calvinianus in Anglia mulierem esse summum pontificem,rectius dixissem, Protestantibus in Anglia mulierem esse caput Ecclesiae. Calviniani enim abhorrent a regimine unius capitis, et in coetu seniorum regimen Ecclesiae ponunt.

Et § 18. *Xenaias*. Ditavi Paulinum in vita s. Felicis, et Athanasium in quaestionibus ad Antiochum. Sed per vitam s. Felicis intellexit, natales s. Felicis carmine scriptos. Quod autem dixi haberi in vita s. Felicis, habetur natali decimo.

Librum quaestionum ad Antiochum, cum existimo esse s. Athanasii Alexandrini episcopi: quippe qui in ipso libro alicubi citatur et rejicitur, nisi forte inserta sint multa ab aliquo posteriore auctore. Certe liber auctoris veteris est, et inter opera s. Athanasii excudi solet. Et fortasse libri auctor Athanasius est, sed ab illo priore et celebriore diversus.

Cap. 14. § *Decimoquarto saeculo*. Non recte positus est s. Bernardinus saeculo quartodecimo, cum ponendus fuerit saeculo sequenti cum s. Vincentio.

Cap. 17. § 2. In fine paragraphi desunt haec: *Maxentius denique imperator in decipulam conjectus, quam Constantino paraverat, misere periit et incruentam victoriam Constantino reliquit, ut scribit Eusebius lib. 9. hist. cap. 9. ex versione Ruffini.*

RECOGNITIO LIBRORUM

De membris Ecclesiae, idest, clericis, monachis, laicis.

Lib. 1. qui est de clericis, cap. 5. § 1. ad tertiam propositionem, quae est haec; *Electio ministrorum Ecclesiae non sit a solo Deo*. Animadvertendum est, non negari a nobis posse electionem fieri a solo Deo, quomodo scimus electos fuisse Moysem, Petrum et alios. Sed quod volumus dicere, est, non fieri ordinarie electionem ministrorum a solo Deo, ratione praedestinationis, idest, quia ipse solus novit, qui sint praedestinati. Est enim propositio adversus Wiclefum, qui solos praedestinatos admittit ad Ecclesiae ministerium.

Eodem cap. § 3. *Ex Patribus*. Non approbo quod dixi, fuisse Caipham verissimum pontificem, quia dignitatis illius gratia prophetaverit: Nam potuit Deus dono illo prophetiae ornare Caipham, quia de facto pontifex erat, etiamsi fortasse de jure non erat. Constat enim ex Josephi historia pontificatum ab Herode rege delatum ad homines,qui non erant ex familia pontificia, factumque annuum et vendibilem, aliisque modis degenerasse a divina institutione. Sed placuit Deo honorare nomen ipsum, ac forte umbram solum pontificatus.

Cap. 9. § *Quartus modus*. Animadverti posteaquam haec scripseram, et praelo commiseram:non esse omnino certos canones illos duos, qui hoc loco citantur ex Gratiano dist. 63. can. *Adrianus*, et can. *In synodo*; ut supra diximus in recognitione libri 2. de pontifice cap. 29. et infra dicemus in recognitione lib. 1. de translatione imperii cap. 13.

Cap.16. § *Haec Onuphrii*.Ubi probatur ex synodo s. Gregorii plures presbyteros cardinales fuisse in eodem titulo, potest addi aliud argumentum simile ex prima synodo sub Symmacho, in qua subscribunt sexaginta septem presbyteri,et tamen non inveniuntur tituli cardinalium tempore Symmachi, nisi viginti octo, quia videlicet plures erant cardinales ejusdem tituli, ut ex illis ipsis subscriptionibus apparet. Potest etiam addi insigne testimonium ex epistola Joannis III. papae, quam refert cardinal. Baronius in appendice ad tomum nonum annalium. Nam in ea epistola dedicat Joannes papa Ecclesiam apostolorum, eamque titulum cardinalem declarat. Atque in eo titulo non unum, sed plures cardinales constituit, ut ex initio epistolae in-

telligi potest. Sic enim incipit epistola: *Joannes episcopus servus servorum Dei, dilectis filiis cardinalibus, et clericis Ecclesiae apostolorum.*

Eodem cap. § *Postea tamen.* Ubi dicitur: Pontifices solitos fuisse eligi aliquando ab imperatoribus. Potest et forte debet nomen imperatorum deleri. Id enim scripseram sequutus canones illos, Adrianus et in synodo dist. 63. Sed eos canones dici postea non esse satis probatos, et quamvis aliquando imperatores nominaverint viros aliquos ad pontificatum, tamen irrita censebatur electio, nisi clerus romanus eosdem iterum elegisset. Itaque Leo IX. cum ab imperatore nominatus, purpura indutus pontificia Romam veniret, occurrit ei Hildebrandus, qui postea fuit papa Gregorius VII. eique persuasit, ut privato habitu urbem ingrederetur, quod imperatoris nominatio non satis esset ad pontificem rite creandum, nisi cleri romani accessisset electio. Vide Othonem Frisigensem in historia.

Cap. 26. § 2. in fine paragraphi, verba illa: *At certe discipuli Christi clerici omnes esse debent*, ambigua sunt. Posset enim his verbis significari, debere omnes qui discipuli Christi esse volunt, ad clericatum transire. Sed vera interpretatio est omnino contraria, voluimus enim significare, clericis omnibus convenire, ut discipuli Christi sint.

Cap. 27. § ult. in ultimis verbis: *Vide quae scripsimus in* 3. *tomo lib. ult. cap.* 7. rectius dictum fuisset: *Vide quae scripsimus in lib.* 3. *de bonis operibus, qui est de eleemosyna cap.* 7. Nam in editione veneta hi libri sunt in quarto tomo: in prioribus editionibus in tertio.

Cap. 28. § *Tertia propositio.* Ad concilia citata pro exemptione clericorum a jurisdictione principum saecularium, addi possent concilium milevitanum canon. 19. et concilium costantiense sess. 31. cujus verba sunt haec: *Laici in clericos nullam habent jurisdictionem et potestatem.* Vide etiam quae alleganlur paulo infra pro quinta propositione.

RECOGNITIO LIBRI SECUNDI

Qui est de monachis.

Cap. 14. § 2. Ubi dixi, *apud Graecos et Latinos non erat ulla vera pietas.* Rectius dixissem, *vix erat ulla vera pietas.* Quamvis enim regnaret eo tempore apud omnes fere nationes idololatria, tamen non certo scimus, non fuisse etiam tunc aliquos vere pios, qualis fuit Job et amici ejus; et posteriore tempore Cornelius centurio, et alii.

Cap. 22. § *Sed primum, si sola conjectura.* Non approbo quod hoc loco dixi, b. Virginem non statim cogitasse se fore matrem Messiae, cum angelus ei dixit: *Ecce concipies in utero, et paries filium*, et quod addidi, probabile esse, tunc eam non scivisse, Matrem Messiae Virginem futuram. Haec inquam non approbo, quia satis aperte angelus loquutus est, et Virgo prudentissima facile intelligebat quod dicebatur. Quod autem sciverit Matrem Messiae Virginem futuram, scribit b. Ambrosius hunc ipsum locum exponens. Nam cum probasset Matrem Messiae debuisse Virginem esse, ex illis verbis Isaiae: *Ecce Virgo concipiet, et pariet filium*, addidit, *legerat hoc Maria, et ideo credidit futurum, sed quomodo fieret, ante non legerat*, haec ille. At, inquies, si noverat b. Maria Christum ex Virgine nasciturum, et se Christi Matrem futuram, angelo id nuncianti credidit, cur timuit virginitati suae? timuisse enim verba illa declarant, *Quoniam viro non cognosco*, quae sic exponuntur a s. Bernardo: *Si oportuerit me frangere votum, ut pariam filium, et gaudeo de filio, et doleo de voto.* Et a s. Athanasio in sermon. de sancta Deipara, qui ait: *Hic haesitat Virgo, utpote ad naturam respiciens, et de Josepho cogitans, cui nupta erat.* Respondeo: Fortasse non venisse tunc statim illi in mentem quod antea legerat, de virginitate Matris Messiae, et ideo virginitati suae timuisse, atque hoc videtur dicendum, secundum s. Bernardi et s. Athanasii expositionem. Addo, fortasse non timuisse virginitati suae, sed cupivisse discere modum, quo futurum erat, ut Virgo pareret ac si dicere voluisset, quoniam virum non cognosco, sine dubio non pariam filium naturali ordine, et modo, sed si paritura sum, certe Virgo paritura sum: quomodo autem res tam nova et insolita fiet? Atque haec videtur esse sententia b. Ambrosii, qui dicit b. Mariam credidisse se Virginem parituram, sed interrogasse de modo, quo id futurum esset. Et quadrat huic expositioni responsio angeli dicentis. *Spiritus sanctus superveniet in te etc.* idest, ideo Virgo paries, quia Spiritus sancti, non viri alicujus opera, paries.

Cap. 27. § 3. epistolae Martialis Apostoli, et liber Abdiae de rebus gestis apostolorum citantur a nobis, tum hoc loco, tum etiam alibi, quoniam ab aliquibus recipiuntur: quamvis non ignoremus eos libros non esse tantae auctoritatis, ut in iis, dogmata fundari possint.

Cap. 38. § *Quintum est*, quae adducuntur ex s. Augustino, potuissent omitti, valde enim probabile est in illis locis per sponsas intelligi eas, quae promissae fuerant, non quae per verba de praesenti matrimonium contraxerant.

RECOGNITIO LIBRI TERTII

Qui est de laicis.

Cap. 3. § *Ad primum ergo.* Quod hoc loco scripsi, illud: *ergo liberi sunt filii.* Matth. 17. ad literam de solo Christo intelligi, verum est. Sed non ideo excluduntur ecclesiastici ab exemptione tributorum, immo excluduntur, quia cum filius regis liber est a tributo, consequenter liberi sunt ejus famuli et familiares ut supra diximus in lib. de clericis cap. 28.

Cap. 6. § *Quinto nota.* Docuimus hoc loco, potestatem politicam in regibus, aliisque principibus non esse immediate a Deo, sed mediante consilio et consensu hominum. Et quoniam haec communis sententia est, non curavimus ullis argumentis eam communire. Quia vero dum hunc locum recognosceremus, nonnulli scripserant, regum potestatem politicam, non minus immediate esse a Deo, quam sit potestas summi pontificis: necessarium esse duxi aliquid hoc loco addere. Primum igitu

adfero auctores hujus sententiae, ex theologis antiquis s. Thomam 2. 2. quaest. 10. artic. 10. ex recentioribus, Dominicum a Soto, lib. 4. de just. et jure quaest. 4. art. 1. ex canonistis Navarrum in cap. *Novit*. de judic. notab. 3. num. 41. et 85. quibus plurimi alii adjungi possent, secundum addo experientiam, nam romana civitas primo reges habuit: deinde populus ipse reges sustulit, et magistratus annuos creavit, et quemadmodum regum imperium justum habebatur: ita postea justum habitum est, imperium consulare, quia populo ita placuit, et hoc regimen Romanorum laudatur lib. 1. Machab. cap. 8. sed rursus eadem civitas ad unius absoluti principis regimen rediit, quod non minus justum habitum fuit, cum Scriptura jubeat talibus principibus obediri, Rom. 13. et alibi, et rationem reddit Justinianus in institut. de jure natur. gent. et civili, § *sed et quod principi*, ubi sic ait: *Quod principi placuit, legis habet vigorem, quia populus lege regia, quae de ejus imperio lata est ei, et in eum omnem suam auctoritatem et jurisdictionem transtulit*, haec ille. Qui aperte fatetur, potestatem principis a populo dimanasse. Addidit autem Seneca in epist. 108. etiam ab ipsis regibus provocationem ad populum fuisse. Quod Livius lib. 1. confirmat exemplo Tullii Hostilii regis. Quod autem diximus de romana civitate, de multis aliis dici posset, quae regimen unius in aristocraticum vel democraticum aliquando mutaverunt, et rursum ad regimen unius principis redierunt. Itaque Navarrus loco notato non dubitat affirmare, numquam populum ita potestatem suam in regem transferre, quin illam sibi in habitu retineat, ut in certis casibus etiam actu recipere possit. Addo postremo testimonia et exempla Scripturae. Deuter. 12. habemus ad populum pertinere constituere super se regem; quamvis Deus voluerit eum eligi in populo suo, quem ipse designasset. Quod docent exempla Scripturae divinae, enim illos ipsos, quos Deus immediate ad principatum elegisse videtur, consensu populi opus habuisse, ut reipsa regnum obtinerent pacificeque regnarent. Lib. 1. Regnum cap. 10. Samuel propheta Dei jussu Saulem unxit in regem, tamen haec unctio fuit potius praedictio quaedam, quam traditio regiae potestatis, nam paulo post Samuel forte regem elegit, et sors in Saulem cecidit, et quia non pauci non acquiescebant illi electioni: capite sequenti dixit Samuel ad populum: *Venite et eamus in Galgala, et innovemus ibi regnum. Et perrexit*, inquit Scriptura, *omnis populus, et fecerunt ibi regem Saul coram Domino in Galgala*. Deus igitur Saulem secreto designavit regem; et providentia sua fecit ut sors in eum caderet, et rursum inclinavit populi voluntatem, ut eundem regem habere vellent proinde non sine consensu populi, neque immediate a Deo Saul rex factus est. Idem multo clarius in Davide perspicitur. Nam lib. 1. Reg. cap. 16. dixit Deus Samueli: *Imple cornu tuum oleo, et veni, ut mittam te ad Isai Bethleemitam, providi enim in filiis ejus mihi regem*. Et paulo post unxit Samuel Davidem in regem super Israël, sed quod haec designatio quaedam et praedictio fuerit, et non proprie regiae potestatis collatio, perspicuum est ex eo, quod David Saulem, donec vixit, pro vero rege et Domino suo coluit: neque etiam Saule defuncto ausus est sibi regnum vindicare, nisi a populo regiam potestatem acciperet. Sic enim legimus lib. 2. Reg. cap. 2. *Veneruntque viri Judae, et unxerunt ibi David, ut regnaret super domum Juda*. Et paulo post, dicit ipse David; *licet mortuus sit Dominus vester Saul, tamen me unxit domus Juda in regem sibi*. Et cum aliquandiu fuisset bellum inter David, quem sequebatur domus Juda et Isboseth filium Saul, quem ut haeredem regni sequebatur domus Israël, tandem post annos septem defuncto Isboseth, venit etiam domus Israël, et pactum iniit cum Davide, eumque unxit in regem super omnem Israël, ut scribitur lib. 2. Regum cap. 5. fecit igitur Deus Davidem regem, sicut tanto antea illi promiserat, sed fecit mediante consensu populi, quem providentia sua inclinavit, ut Davidem inungerent, regemque constituerent. Sic etiam lib. 3. Regum capite 11. per Abiam Silonitem prophetam elegit Deus Hieroboam in regem Israël, sed complevit opus suum cap. 12. mediante consensu populi, qui rebellavit a rege Roboam, et constituit sibi regem Hieroboam. Si ergo illos quos Deus ipse reges fecit, non sine consensu populi fecit: certe multo minus ulli alii recte dici possunt immediate a Deo regiam potestatem accepisse.

Cap. 11. § 7. et ult. septima illa ratio ducta ex doctrina apostolorum, ad probandum, legem humanam obbligare in conscientia, nimis obscure et breviter posita est. Ideo suppleatur hoc modo. *Haec loca divinae Scripturae satis demonstrant quod volumus. Nam si principes habent a Deo potestatem imperandi, certe, qui eis non parent, non solum principes, sed ipsum etiam Deum offendunt, et si qui principi resistunt, Dei ordinationi resistunt; certe peccant in conscientia, non secus ac si divinas leges praevaricarentur, et si qui resistunt, damnationem sibi acquirunt, certe culpam in conscientia dignam ea poena incurrunt, et si ex necessitate subditi sunt homines privati principibus, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam, quomodo non peccant in conscientia. qui eis justa imperantibus non obediunt? Denique si principes, Dei sunt ministri, et eis propter Deum parendum est, certe Dei majestatem laedunt, qui principum leges non servant.*

Cap. 13. § ult. Tractatur locus evangelii Matth. 5. *Dictum est antiquis, oculum pro oculo, dentem pro dente: ego autem dico vobis, non resistere malo etc*. Adhibitae sunt autem duae explicationes, sed adhiberi potest alia tertia, quae nobis magis literalis esse videtur. Igitur Christus non reprehendit legem talionis, quae sancta et justa erat, data enim est judicibus publicis, non personis privatis, et ipsi judicii datur lex servanda inter aequales, nam inter inaequales lex talionis injusta esset, gravius enim est peccatum filii in parentem, quam parentis in filium, et ideo in ipsa lege praecipitur, ut qui maledixerit patri, morte moriatur, ubi non servatur forma talionis, cum maledictioni non maledictio, sed mortis poena rependitur. Neque solum poena talionis inter aequales justissima est, ut et-

iam philosophus docet in libro 5. de moribus, sed etiam clemens. Semper enim laesus pluris aestimat suam laesionem, quam revera sit, et qui vulnus accepit, mortem pro vulnere referret, si posset. Deus autem hunc affectum temperavit, et voluit laesos contentos esse simili poena. Addit autem Josephus lib. 4. antiq. cap. ult. licuisse reo poenam illam pecunia redimere, si laesus consensisset. Itaque Dominus, ut diximus, legem veterem non reprehendit; sed jubet tolli discordiarum initia, ut non sit opus,ut judex usque ad poenam talionis desaeviat: quasi dicat, lex jubet puniri crimina gravium offensionum per talionem; ego autem jubeo tolli occasiones gravium offensionum, ne talionis poena sit opus, quod fiet, si initio contentionum non resistatis malo, sed patienter feratis initium offensionis. Omnis enim magna contentio initio fuit levissima, sicut magna incendia a modica scintilla, et maxima flumina ab exiguo fonte incipiunt. Recte igitur s. Hilarius in commentario hujus loci scribit, legem veterem excidere ramos vitiorum, evangelium securim ponere ad radices. Et clarius s. Hieronymus in hunc ipsum locum: *Ibi*, inquit, *idest. in lege, emendatur culpa; hic peccatorum auferuntur exordia.* Et potest id cognosci ex superioribus. Lex enim, ut ipse Dominus ait, prohibuit homicidium, ipse autem prohibuit iracundiam, quia iracundia semen est homicidii. Lex prohibuit perjurium, ipse prohibuit juramentum, sine necessitate susceptum. Lex prohibuit adulterium, ipse prohibuit aspectum lascivum, et sic de caeteris.

Cap. 20. § *Ad illud.* Adde, quod ex libris Pelagii nihil extat sub nomine Pelagii, sed solum sub nomine sancti Hieronymi, qualia sunt commentaria in omnes epistolas sancti Pauli, Epistola quaedam ad Demetriadem,et symbolum falso inscriptum ad Damasum.

Cap. 22. § *Respondeo, et si nunc.* Non probo quod dixi incertum esse, quae sit lectio verior in epistola ad Titum cap. 3.*post unam correptionem*, vel, *post unam et alteram correptionem.* Nam etiamsi prior lectio sit apud Irenaeum,Tertullianum, Cyprianum, Ambrosium et Hieronymum: tamen in editione vulgata, quam sequi debemus, nulla est varietas lectionis, sed omnes codices tum impressi, tum manuscripti legunt *post unam et alteram*, et s. Hieronymus in comment. hujus loci affirmat in latinis exemplaribus haberi, *post unam et alteram*, ut nos modo legimus, eamque lectionem magis placuisse s. Athanasio, quam aliam, ex quo etiam colligitur lectionem illam priorem,non fuisse in omnibus codicibus graecis, sed in aliquibus tantum.Itaque non debet in dubium revocari,lectionem quam nunc habemus in latinis et graecis codicibus, esse verissimam.

RECOGNITIO DUORUM LIBRORUM

De purgatorio.

Lib. 1. cap. 7. § *Eusebius Emissenus.* Citatur hoc loco Eusebius Emissenus in homilia de epiphania, quia sub tali nomine circumferuntur homiliae illae. Sed re vera Eusebius Emissenus non potuit esse auctor, tum quia ille graecus fuit et Arianus, ut scribit s. Hieronymus in chronico: homiliae autem illae latinum et catholicum auctorem; quod attinet ad fidem substantialitatis Filii,sine dubio habuerunt,tum quia auctor homiliarum illarum significat variis in locis se monachum fuisse in monasterio Lirinensi, quod erat in Gallia. Eusebius autem episcopus fuit Emissenus in Graecia. Verus auctor creditur fuisse a nonnullis Faustus episcopus Regiensis, ab aliis Caesarius Arelatensis, uterque enim ex monasterio Lirinensi assumptus est ad episcopatum.

Cap. 10. § 1. Citatur Athanasius in quaestionibus ad Anthiochum. Sed ut supra diximus,verus auctor ignoratur.

Lib. 2. cap. 3. § *Ad tertium dico.* Dixi b. Joannem cum ait 1. epist. 4. *perfecta charitas foras mittit timorem*, non loqui de timore poenae, sed de timore culpae praecipue propter poenam, quibus verbis volui significare, Joannem non loqui de timore naturali, vel filiali, qui cum perfecta charitate consistunt; sed de timore servili tantum, quo timemus culpam propter poenam, ac per hoc praecipue timemus poenam. Sed facilius dici posset, Joannem loqui proprie de timore rei amatae, qui omnino charitati repugnat. Dicit enim, timorem non esse in charitate, quia charitas non gignit timorem, sed desiderium rei amatae; immo, ut ipse addit, *perfecta charitas foras mittit timorem*, quia, qui diligit, non timet, sed cupit praesentiam ejus quem diligit, et addit rationem, quia timor poenam habet, et contra charitas gaudium habet. Loquitur enim de adventu Christi ad judicium, et docet, eos qui non diligunt Christum, timere adventum ejus, et refugere apparere ante conspectum ejus: eos autem, qui perfecte diligunt, non timere,sed desiderare adventum ejus, neque reformidare conspectum ipsius, sed ad illum inhiare ac dicere cum propheta in psal. 41.*Quando veniam et apparebo ante faciem Dei?* Et cum sponsa in Apocalypsi cap. ultim. *Veni Domine Jesu.* De quibus dicit Apostolus 2. Timoth. 4. *Non solum autem mihi, sed et iis qui diligunt*, idest, desiderant, *adventum ejus.* Atque haec expositio nihil juvat intentionem Lutheri, qui ex hoc loco probari existimabat, Animas in purgatorio non esse perfectas in charitate, quia timent poenas. Nam ex hoc loco probatur potius eas esse perfectas in charitate, quia timent sive horrent poenas illas, propter quas differtur visio Dei, ad quam vehementer anhelant, et ex altera parte libenter tolerant easdem poenas, quia vident per eas se purgari et disponi ad videndum Deum, quem toto corde diligunt.

Cap. 8. § *De damnatis similiter.* Dixi orari pro obstinatis in malo, ut Deus det illis gratiam efficacem, quae certe non datur nisi ex privilegio, quo loco non volui dicere gratiam efficacem non dari absolute nisi ex privilegio; sed non dari obstinatis in malo, peccantibus, videlicet, in spiritum, nisi ex privilegio, horum enim peccatum dicitur irremissibile, quia nonnisi rarissime,et difficillime remittitur, quomodo morbus dicitur incurabilis,quia non curatur nisi miraculo.

RECOGNITIO TRIUM LIBRORUM

De gloria et cultu sanctorum

Lib. 1. cap. 8. § ult. Quod diximus sanctos veteres coepisse coli in Ecclesia universali, non tam lege, aliqua, quam consuetudine, consensu summorum pontificum, saltem tacito, approbata: non ita intelligimus, quasi in sua etiam provincia sancti illi absque ullo episcopali decreto coli coeperint.Scimus enim semper in Ecclesia catholica morem fuisse, ut sine examine et judicio episcoporum, ne martyres quidem publice colerentur, ut ex Cypriano lib. 3. epist. 6. Optato lib. 1.adversus Parmenianum ex Augustino in Breviculo collationis tertiae diei cap. 11. agnosci potest. Sed quod dicere voluimus, est, sanctos, qui colebantur in certis provinciis ex decreto particularium episcoporum, paulatim coepisse coli in aliis provinciis,et in ipsa universali Ecclesia, non tam lege aliqua summi pontificis, qui solus potest toti Ecclesiae leges dare, quam consuetudine ubique recepta, et ab ipso pontifice consensu saltem tacito approbata. Quibus autem id non placet, ii proferant certius aliquod fundamentum unde probetur sanctos plurimos, ut Hilarium, Martinum, Nicolaum,et similes in Ecclesia universa recte coli, cum nulla extent summorum pontificum de eorum canonizatione diplomata: neque ullae historiae de ipsorum canonizatione aliquid testentur.

Eodem lib. cap. 10. § *Quoad septimum*. Ad eos honores, qui exhiberi possunt sanctis nondum canonizatis, addi potuisset pia devotione frequentare sepulchra illorum, et tabellas indices gratiarum per eorum intercessionem adeptarum appendere. Nam id fieri videmus passum in tota Ecclesia, et inter alia, quae investigantur cum agitur de canonizatione alicujus, quaeri solet, utrum sepulchrum ejus frequentari soleat. Scribitur etiam in historia de vita et rebus gestis s. Antonini archiepiscopi florentini, ipsum sanctum virum ante ipsius canonizationem per visum apparuisse cuidam foeminae, comitiali morbo gravissime laboranti,atque eam sanitati perfectae restitutam admonuisse,ut ad sepulchrum suum ceream imaginem, et tabellam sanitatis testem appendere non negligeret.

Lib. 2. cap.3. § *Eusebius Emissenus*.Jam supra monuimus nos non ignorare auctorem homiliarum, quae sub nomine Eusebii Emisseni circumferuntur, non esse illum Eusebium Emissenum graecum,cujus meminit s. Hieronymus in chronico, et in libro de scriptoribus ecclesiasticis,sed esse Faustum Regiensem, vel Caesarium Arelatensem, vel alium aliquem: sed citamus saepe sub eo nomine quo vulgo inscribi solent.

Eodem lib. cap. 11. § *Tertio adducunt*,Diximus non esse credibile extare librum Ludovici Pii imperatoris adversus imagines Christi et sanctorum, ut Centuriatores scribunt.Sed posteaquam ista scripseram,prodiit liber inscriptus *synodus parisiensis de imaginibus, anno Christi* 824.atque hunc esse librum animadverti de quo Centuriatores loquebantur. Eum libellum continuo refutari, et refutatio edita fuit Venetiis cum aliis quibusdam opusculis, quae addita fuerunt secundo tomo controversiarum.

Eodem lib. cap. 27. § *Jam vero modus crucifigendi*. Dixi s. Andream clavis fuisse cruci affixum, non funibus alligatum, eo quod omnes qui crucifigendi erant, solerent crucem suam gestare et verberari, cruci clavis affigi. Sed non recolui tunc quod saepe legeram in libello de passione s. Andreae,jussisse Aegeam proconsulem,ut s. Andreas, praeter ordinarium modum, ad longiorem cruciatum, non clavis figeretur, sed funibus quasi in equuleo suspensus alligaretur. Modum autem ordinarium fuisse,quem dixi,cognosci potest ex eodem libro de passione s. Andreae,loquitur enim Aegeas in eo libro ad s. Andream dicens: *In ipsa cruce, quam laudas, te fustigatum affigi praecipiam.* Caeterum postea fustigari quidem illum jussit,sed clavis affigi noluit: *Mandavit enim*, inquit auctor libri, *quaestionariis, ut ligatis manibus et pedibus, quasi in equuleo tenderetur, ne clavis affixus cito deficeret.*

Lib. 3. cap. 7. § *De benedictione cerei paschalis.* Ubi diximus ex pontificali patere Zozimum papam mentionem fecisse cerei paschalis; per pontificale,intelligimus librum de romanis pontificibus, qui habetur in primo tomo conciliorum, quo loco annotandum est, non fuisse auctorem Zozimum,benedictionis cerei paschalis, cum de eodem cereo insigne carmen conscripserit Prudentius, qui Zozimum aetate praecedit; sed Zozimum concessisse, ut in singulis paroechiis cereus paschalis accenderetur, cum antea in solis majoribus ecclesiis ejus cerei usus fuisset.

RECOGNITIO DUORUM LIBRORUM

De sacramentis in genere

Lib. 1. cap.18. § *Probatur haec propositio.*Dixi verba consecrationis Eucharistiae ex concilio florentino non esse formam sacramenti, sed formam consecrationis. Quo loco non retuli verba, sed sensum concilii: neque negare volui verba illa:*Hoc est corpus meum*, posse dici formam sacramenti Eucharistiae, sed solum admonere volui,non esse illa verba, formam ex qua sacramentum constet,sed ex qua conficiatur, ac per hoc non esse in sacramento Eucharistiae materiam et formam ita proprie,ut in composito physico.Verba concilii haec sunt:*Forma hujus sacramenti sunt verba Salvatoris, quibus hoc conficit sacramentum.* Ubi vides, verba Domini dici formam sacramenti, quia per illa conficitur sacramentum.

Lib. 2. cap. 15. Citatur Eusebius Emissenus inter graecos auctores. Sed revera homiliae, quae inscribuntur Eusebio Emisseno, latinum auctorem habuerunt quamvis non omnino certum.

Eodem lib. 2. post caput 17. Admonendum censui lectorem, in tota praecedenti disputatione numquam me negare voluisse in circumcisione remitti solitum peccatum originale, sed solum ipsam circumcisionem non remisisse peccatum vi sua, et ex opere operato, ut facit Baptismus, nam paulo infra, videlicet cap. 26. § *Sed haec levia sunt*, aperte

circumcisionem excepi, quando dixi, sacramenta vetera non fuisse instituta ad remittenda peccata. Quamvis enim aliqui veteres Patres, quos adduxi ad probandum nulla sacramenta vetera gratiam contulisse ex opere operato, videantur aliquando significare, circumcisionem nullo modo valuisse ad peccati remissionem,tamen non ignorabam s.Augustinum et Patres ac doctores, qui s. Augustini tempore floruerunt, magno consensu tradidisse, in circumcisione,peccatum originale remissum fuisse, videlicet s. Gregorium lib. 4. moralium cap. 2. auctorem sermonum de operibus cardinalibus Christi, serm. de circumcisione, qui falso inscribitur s. Cypriano. Bedam lib. variarum quaestionum quaest. 15. et in comment. ad cap. 2.Lucae s.Bernardum epist. 77.denique Magistrum sentent. lib. 4.dist.1. Quem omnes theologi scholastici sequuntur, et ipse etiam Innocentius pontifex III. cap. *Majores*, de Baptismo, et ejus effectu.Quem doctorum consensum, praesertim accedente sententia summi pontificis, neque ego contemnere ausus fuissem, neque ullus pius doctor unquam me auctore contemnet.

Eodem lib. cap. 27. § *Paschasius in libro de coena*. Dixi Cyprianum, sive auctorem de operibus cardinalibus Christi, in sermonibus de coena Domini, de ablutione pedum et de Chrismate, explicasse tria sacramenta, quae Dominus instituit in coena, quae sunt Eucharistia, Chrisma et Ordinatio. Sed non recte dictum est auctorem illum explicasse sacramenta,quae Christus instituit in coena: cum potius dicendum fuisset, ab auctore illo explicari mysteria, quae Ecclesia celebrat in die coenae Domini, quae sunt Eucharistiae institutio, ablutio pedum, reconciliatio poenitentium et confectio Chrismatis.

RECOGNITIO LIBRI

De Baptismo

Cap. 7. § *Tertio probatur exemplis*. Dixi Ananiam cum apud Damascum baptizavit apostolum Paulum, non fuisse sacerdotem, neque diaconum, sed mere laicum. Quod satis probari existimavi ex eo quod conversio et Baptismus s. Pauli inciderit in primum annum a passione Domini. Animadverti postea non deesse qui conversionem s. Pauli ponant anno secundo a passione Domini,et qui velint Ananiam illum diaconum fuisse. Sed nos in assignando tempore conversionis s. Pauli sequuti sumus Eusebium, qui in chronico, tum necem s.Stephani, tum conversionem s.Pauli ponit anno trigesimoquarto a nativitate Domini, et decimonono Tiberii imperatoris,et hoc tempus satis cohaeret cum iis, quae scribit Apostolus in epist. ad Galatas cap. 1. et 2. videlicet post annos tres a sua conversione venisse Hierosolymam videre Petrum, et rursum post annos quatuordecim iterum Hierosolymam rediisse,et cum apostolis caeteris evangelium contulisse. Id enim communiter accidisse creditur anno decimooctavo a passione Domini, quando primum concilium Hierosolymis celebratum est, de quo agitur Act. 15. Nam si ad annos tres, et quatuordecim addas annum unum, qui fluxit a passione Domini, licet non integrum, fient anni decem et octo. Neque obstat quod quidam dicunt non potuisse martyrium s. Stephani, et conversionem s. Pauli incidere in eundem annum,cum post mortem s.Stephani narrentur in actis apostolorum multae res gestae ante conversionem s. Pauli, quae non potuerunt brevi tempore compleri. Hoc, inquam, non obstat, nam quae narrantur de rebus gestis a Philippo diacono, non est necesse, ut omnia contigerint ante conversionem s. Pauli. Potuerunt enim eodem tempore et Philippus praedicare in Samaria et Paulus proficisci in Damascum. Sed s. Lucas non potuit omnia simul narrare. An autem Ananias fuerit eo tempore diaconus, necne, incertum esse arbitror: et quod scripsi ex conjectura,non ex certa scientia, scripsi. Oecumenius quidem affirmat Ananiam fuisse tunc diaconum, id quod ex canone Clementis probat. Sed, Clemens in constit.apostolicarum lib. 8. contrarium significare videtur.Cum enim de Philippo et Anania loquitur, Philippum diaconum, Ananiam fidelem fratrem appellat.

RECOGNITIO LIBRI

De Confirmatione

Cap. 4. Prope finem citatur concilium constantinopolitanum tertium, can. 7. Sciendum autem est, hunc canonem esse unum ex illis novem, qui adscribuntur sextae synodo generali, quae fuit tertia constantinopolitana, in quodam codice reperto in monasterio s. Bavonis apud Gandavum; ut annotatur in secundo tomo conciliorum,quod admonere volui; ne quis putaret citatos esse canones synodi Trullanae.

Cap. 10. § 1. Dixi formam sacramenti Confirmationis esse; *Consigno te signo Crucis*, etc. Et quidem verbum, *Consigno*, habetur apud s. Thomam loco citato, 3. part. qu. 72. art. 4. Tamen in concilio florentino, et in pontificali romano non habetur, *Consigno*, sed, *Signo*. Et quamvis idem sensus sit: tamen retinendum est, *Signo*, quod etiam habetur in ordine romano antiquissimo, et apud Ambrosium de iis, qui initiantur mysteriis cap. 7. et apud Apostolum 2. Corinth. 1.

RECOGNITIO LIBRORUM

De Eucharistia

Lib. 1. cap.8. § *Quantum ad primum*.Dicuntur novem esse explicationes haereticorum ad illa verba: *Hoc est corpus meum*, et ex iis tres dicuntur fundari in pronomine,*hoc*, postea tamen capite decimo refutantur quatuor explicationes ad pronomen, *hoc*, sed nulla est contradictio, nam capite octavo dicuntur tres esse expositiones, quae per tropum exponunt pronomen, *hoc*, quibus additur quarta in capite decimo, quae est sine tropo, falsa tamen. Si libeat tamen decem explicationes numerare, facile erit mutare numeros.

Cap. 10. § *Secundo omissa ista inepta*.Cum dicitur, *Ergo ineptus est etiam, qui dicit,Panis Eu-*

charistiae est ipsum corpus Domini,non nudum symbolum; Non infertur conclusio absolute, sed ex hypothesi, idest, si vera sit Calvini sententia.

Lib. 2. cap.18. § *Aliud testimonium.*Quod scripsi,Gorgoniam ante altare coram venerabili Sacramento orasse, posset alicui videri falsum, cum illis temporibus non soleret asservari sacramentum super altare, sed solum per certa momenta ibi esse, ut scribit Optatus lib. 6. advers. Parmen. Sed ego cum dixi orasse illam coram venerabili Sacramento, non volui significare sacramentum super altare tunc fuisse asservatum, sed referre volui breviter, quod fusissime in ea oratione Gregorius narrat. Scribit enim Gregorius, Gorgoniam ante altare procubuisse ac deinde particulam Eucharistiae, quam apud se recondiderat, pro more illius temporis, protulisse , et quomodo Maria Magdalena olim Christi pedes lachrymis rigaverat,ita Gorgoniam super Eucharistiam, idest, super Christum in specie illa panis delitescentem lachrymas orando fudisse, et impetrasse sanitatem, quam postulabat. Sed forte dicet aliquis, per signacula pretiosi corporis , non significari eo loco Eucharistiam, sed panem benedictum, ex quo Eucharistia confici solebat. Videtur enim Gorgonia tunc adhuc catechumena fuisse, ex illa ipsa oratione Gregorii extrema: Catechumenis autem non licebat Eucharistiam cernere, ne dum apud se habere. At non admitto Gorgoniam tunc fuisse adhuc catechumenam, Gregorius enim scribit quidem illam non longe ante mortem baptizatam fuisse, sed indicat, non tam exiguum tempus inter Baptismum et mortem intercessisse, cum dicat, illam orasse Deum, ut maritum quoque ad Baptismum pervenire concederet, sicut ipsa jam per Dei gratiam ad Baptismum pervenerat, idque impetrasse. Itaque fieri potest, ut miraculum illud per Eucharistiae venerationem contigerit in ultima ejus aetate, cum jam baptizata non longe abesset ab ultima die.

Lib. 3. cap. 11. § *Quinta sententia.* Dixi: Rupertum Tuitiensem abbatem fuisse auctorem erroris eorum, qui docent verbum assumpsisse panem ad unionem hypostaticam, et addidi hunc errorem a Dominico a Soto non recte expositum fuisse. Reprehendit utrumque dictum meum Franciscus Suarez in 3. tomo super tertiam partem s. Thomae, disput. 49. sect. 2. his verbis: *Robertus Bellarminus Sotum reprehendit quod Rupertum excusare voluerit ab errore. Non solum enim putat non posse excusari ab errore, sed etiam fuisse primum auctorem erroris de impanatione per hypostaticam unionem. Ego vero nec invenio, ubi Sotus eum excusaverit: nam potius in eo loco.quem ipse citat, scilicet in 4. dist. 9. quaest. 2. artic. 4. illi tribuit hunc errorem. Deinde censeo non fore reprehensione dignum eum, qui varia hujus auctoris dicta observando eum pie interpretari studuerit. Sunt enim in praedictis ejus locis multa, quae indicare possunt illum non habuisse erroneum sensum,* haec ille. Quae, fateor, non sine magna admiratione legi. Ego enim nusquam Sotum reprehendi, quod excusare voluerit Rupertum ab errore: sed quod eam sententiam, quam ipse tribuit Valerano, quae tamen revera Ruperti est, perperam exposuerit. Sic enim eam exponit loco notato in 4. dist. 9. quaest. 2. art. 2. *Posuit*, inquit, *cum corpore Christi manere substantiam panis, non quod aliquo pacto unirentur,sed taliter existerent, ut essent duo supposita omnino distincta.* Hanc Soti expositionem, dixi non esse bonam, sicut re vera non est, ut patet legenti opera Ruperti in locis a me notatis. Neque verum est, quod addit Suarez, Sotum tribuere Ruperto errorem impanationis: quia error Ruperti non est error impanationis, ut paulo ante demonstravi. Ea enim caussa fuit,cur dixerim sententiam Valerani, sive potius Ruperti perperam fuisse a Soto expositam. Quod denique Suarez dicit, ex dictis Ruperti colligi posse, eum non habuisse erroneum sensum: repugnat iis,quae idem Suarez ante duas pagellas de Ruperto scripserat: Haec enim sunt verba Suarez pag. 612. col. 1. *Ubi sentit*, Rupertus , *panem et carnem Christi uniri inter se, medio verbo. Idem lib. 5.in Joannem circa illa verba; Panis quem ego dabo,caro mea est, pro mundi vita; sicut Verbum caro factum est, non mutatum in carnem; ita Verbum caro factum, panis visibilis fit, non mutatum in panem, sed assumendo, et in unitatem personae suae transferendo panem,* haec ille. Jam igitur si teste Suarez Rupertus sentit , panem et carnem Christi uniri inter se medio Verbo, quia videlicet Verbum assumpsit panem ad unitatem suae personae, et haec sententia erronea est in fide, eodem teste Suarez in eadem pagina columna sequenti: quomodo idem Suarez paulo post, idest, pag. 616. affirmat, Rupertum non habuisse erroneum sensum? Num sentire contra fidem, non est habere erroneum sensum, *At*, inquit Suarez, *Rupertus aliquando dicit panem converti in corpus Christi.* Ita est, sed intelligit consequenter ad suum errorem, nimirum; converti in corpus Christi, quia fit corpus Christi per unionem hypostaticam. Sed ut ipse Rupertus scripsit, lib.2. de divinis officiis cap. 2. et citat etiam Suarez pag. 612. *Panis et corpus de Virgine sumptum, non sunt duo corpora, quia unum et idem Verbum utrumque assumpsit, et sursum est in carne, in altari est in pane.* Sed de his satis.

Eodem lib. 3. cap. 18. § *Ex his colligimus.* Dixi conversionem panis in corpus Christi, non esse productivam, sed adductivam. Quod dictum video a nonnullis perperam esse acceptum, qui inde colligunt hanc non esse vere conversionem, sive transsubstantiationem, sed translocationem. At pace ipsorum aperte falluntur, sicut enim conversio et transubstantiatio ad panem pertinent, non ad corpus Christi: Sic etiam translocatio, si cui conveniret, pani conveniret, non corpori Christi. At pani nullo modo convenit, cum non mutet locum, sed transeat in corpus Christi. Sed neque corpus Christi per conversionem adductivam translocari dici potest, cum neque deserat locum suum in coelo, neque incipiat esse sub speciebus, ut in loco, sed ut substantia sub accidentibus, remota tamen inhaerentia. Itaque adductivam conversionem appellavimus, ut significaremus, corpus Christi per consecrationem Eucharistiae non produci de novo,sed praeexistere et per conversionem panis in ipsum

incipere esse sub speciebus panis. At, inquiunt, aliqui Patres dicunt, corpus Christi fieri, vel etiam creari per verba consecrationis, ut patet ex Ambrosio lib. 4. de Sacramentis cap. 4. et Hieronymo in epist. 1. ad Heliodorum. Respondeo: Nullus Patrum dicit,corpus Christi fieri, vel creari absolute, per verba consecrationis: sed fieri ex pane,vel per consecrationem, idest, fieri ut sub speciebus panis non sit amplius panis, sed corpus Christi: neque desunt alii Patres qui quoad modum loquendi videntur probare adductionem, ut patet ex Chrysostomo lib. 3. de sacerdotio, et Gregorio lib. 4. dialogorum cap. 58. et s. Bonaventura in 4. sent.quaest. 10. p. 2. art. 1. quaest. 1. expresse dicit, in transsubstantiatione fieri, ut quod erat alicubi, sine sua mutatione sit alibi, et quaest. 2. dicit, per transsubstantiationem corpus Christi non fieri, quia factum est in conceptione. Sed quicquid sit de modis loquendi, illud tenendum est, conversionem panis et vini in corpus et sanguinem Christi esse substantialem, sed arcanam et ineffabilem,et nullis naturalibus conversionibus per omnia similem, et quam solus Deus facere potest, qui solus in totam entis naturam, ut s. Thomas loquitur 3. part. quaest. 75. art. 4. absolutam potestatem habet.

Lib. 4. cap. 27. § *Respondeo si proprie.* Dixi haberi in evangelio Lucae cap.22. *Coenantibus illis accepit Jesus panem* etc. Et postmodum multis interjectis: *Similiter et calicem postquam coenavit.* Ut probarem, speciem panis datam esse inter coenandum, speciem autem vini, post coenam. Sed non adverti verba illa, *coenantibus illis*, non esse apud Lucam, sed apud Matthaeum cap. 26.illa autem: *Similiter et calicem postquam coenavit*,esse apud Lucam loco citato. Quare argumentum quod feci, non habet eam vim, quam haberet, si omnia illa verba essent apud eundem evangelistam. Tamen non videtur carere mysterio, quod s. Lucas cap. 22. et s. Paulus 1. Cor. 11. proprie de calice dicant, *Similiter et calicem, postquam coenavit.* Poterant enim eadem facilitate dicere, *Postquam coenavit, accepit panem etc.* Quod etiam servat Ecclesiae,quae in consecratione solius calicis dicit, *Postquam coenatum est.* Quare non est improbabile, sacramentum in specie panis, datum esse statim post lotionem pedum, ut nulla comestio esset media inter esum agni paschalis, qui figura erat Eucharistiae in specie panis,et ipsam Eucharistiam in specie panis, quae erat res figurata; et hanc vocari coenam ab evangelista, qui scripsit, *Coenantibus illis accepit Jesus panem.* Deinde post eam coenam manducato ab omnibus agno coelesti, ultimo loco consecratum fuisse, et praebitum calicem sanguinis in specie vini. Illud certe negari non potest, discrimen esse inter coenam Domini et nostram, quod Dominus primo consecravit, et dedit manducandum corpus suum in specie panis, ut impleret figuram agni paschalis: et alimentum spirituale praeberet. Deinde repetita gratiarum actione, consecravit,et dedit bibendum sanguinem suum in specie vini, tum ut impleret sacrificium secundum ordinem Melchisedech, tum ut moestos discipulos consolaretur: Nos autem nemini damus edendum Christi corpus, nisi prius utramque speciem consecraverimus. Franciscus Suarez disput. 41.De sacramento Eucharistiae,sect. 4. videtur reprehendere Joannem a Lovanio,et me, quod scripserimus, sacramentum in specie panis datum esse a Domino inter coenandum legali coena: in specie autem vini, post finitam omnino coenam, multis interpositis aliis rebus vel actionibus. Sed quicquid sit de sententia Joannis a Lovanio, mihi numquam venit in mentem dicere, vel sentire, sacramentum Eucharistiae datum fuisse inter coenandum coena legali,ac per hoc ante lotionem pedum: neque inter consecrationem panis et calicis a Domino factam, aliam actionem interpositam fuisse, praeter ipsam manducationem sacramenti in specie panis, et de hac intellexi, cum dixi, multis interjectis, *idest, manducatione a multis facta, quae sine aliqua mora fieri non potuit.*

RECOGNITIO LIBRORUM
De Missa

Lib. 1. cap. ult. § *Denique manducatio.* Mirantur aliqui cur dixerim, feria sexta majoris hebdomadae non celebrari sacrificium missae; cum tamen in actione illa sacerdos dicat: *Orate fratres, ut meum ac vestrum sacrificium, etc.* Et paulo ante: *In spiritu humilitatis et animo contrito suscipiamur a te Domine,et sic fiat sacrificium nostrum in conspectu tuo, ut placeat tibi Domine Deus.* Sed in his duobus locis vox *sacrificium*, non videtur proprie accipienda, sed largo modo pro tota illa sacra actione, quomodo in sabbatho sancto vocatur sacrificium, incensi et cerei paschalis oblatio. Cum dicitur: *Suscipe sancte Pater incensi hujus sacrificium vespertinum, quod tibi in hac cerei oblatione solemni reddit Ecclesia.* Nam quod in sexta feria majoris hebdomadae missa proprie non celebretur, legimus in ordine romano antiquissimo. Item in lib. Alcuini de divinis officiis cap.de feria sexta, quae de parasceve ubi etiam citatur epistola decretalis Innocentii I. Item in 1. lib. de eccles. officiis Amalarii cap. 13. et lib. 2. Rabani de institut. cleric. cap. 37. et apud Thomam Waldensem de sacrament. cap. 88. et 89. Quod idem docent multi scholastici theologi lib. 4. sentent. dist. 13. et s. Thom. 3. part. qu. 83. art.2. et multi alii ex canonistis super can. *Visum praeterea*, de consecr. dist. 1. et can. *Sabbatho*, de consecr.dist. 3. et cum his Navarrus in enchir. cap. 25. num. 68. Et ratio est, tum quia in illa actione omittitur totus canon in quo praecipue sacrificium missae consistit. Tum quia non sumitur Sacramentum nisi in specie panis: Cum tamen sacrificium Christi, quod est secundum ordinem Melchisedech,necessario in specie panis et vini celebretur. Denique quia sacramentum Eucharistiae non ponitur illo die in altari,nisi ad communionem. Omnes enim ea die sub silentio communicabant, ut dicitur in ordine romano, et eo modo ut scribit s. Thomas loco notato ad 2. participabant fideles fructum passionis Domini, quae potissimum in die illa recolitur.

RECOGNITIO LIBRORUM
De sacramento Poenitentiae

Lib. 1. cap. 1. § *Proprie autem.* Posuit inter libros catholicos, tum hoc loco, tum in praefatione

libri de Matrimonio, enchiridion Joannis Gropperi, quod scripsisse fertur sub nomine concilii coloniensis. Sed quamquam Gropperus ipse vir catholicus semper habitus est, tamen in eo enchiridio non leves errores inveniantur, ut nos indicavimus lib. 3. de justificat. cap. 3. ut non sine caussa is liber in indicem librorum prohibitorum redactus sit, anno Domini 1596.

Cap. 4. § 2. habentur haec verba. *His autem omnibus de numero illo detractis, ad exiguum sane reducetur cumulum ille ingens acervus errorum.* Ex quibus verbis forte suspicabitur aliquis nos admittere ex numero octoginta trium errorum, quos Heshusius catholicis tribuit, saltem paucos aliquos vere esse catholicorum errores. Sed ego id solum significare volui, detractis illis tribus generibus, quae nullam habent speciem errorum, paucissimas remanere sententias, quae nonnullis errores videri possent, antequam eas disputando veras esse, et ab omni errore liberas demonstraremus. Caeterum quia revera nulli sunt errores catholicorum ex iis quos Heshusius eo loco notavit, rectius dixissem: *His autem omnibus de numero illo detractis ad nihilum plane redigetur ille ingens acervus errorum.*

Lib. 4. cap. 11. § *Verumtamen non erit difficile.* Ubi agitur de satisfactione determinata ad certum numerum annorum, vel mensium, vel dierum, posset addi ex lib. Num. cap. 12. exemplum Mariae sororis Moysis, quae post remissam culpam jussa est a Deo per septem dies morari extra castra.

RECOGNITIO LIBRORUM

De sacramentis extremae Unctionis, et Ordinis

De sacramento extremae Unctionis nihil occurrit notandum.

De sacramento Ordinis cap. 5. § *Ac primum.* Dixi Cajetanum tomo 1. opusc. 11. admisisse episcopatum esse sacramentum. Quamvis autem hic auctor non expresse nominet sacramentum, sed Ordinem: tamen videtur omnino idem sensisse quod nos diximus. Qui enim negant episcopatum esse sacramentum, iidem negant esse Ordinem. Nam cum Ordo presbyteratus sit sacramentum; sine dubio episcopatus, qui est presbyteratu major, aut non est Ordo, aut est etiam sacramentum, alioqui Ordo superior non esset sacramentum, et Ordo inferior sacramentum esset. Et contra, qui docent episcopatum esse sacramentum, iidem docent esse Ordinis sacramentum ac per hoc Ordinem, alioqui plura numerarentur sacramenta quam septem.

In eodem capite, ubi dixi, solos episcopos posse confirmare et ordinare, et si inferiores ista attentent nihil prorsus efficere: intellexi per ordinariam potestatem; non enim eo loco negare volui, quod alibi affirmaveram, posse presbyterum ex dispensatione apostolica confirmare.

In eodem capite, ubi dixi, episcopatum et presbyteratum esse unum Ordinem, sed genere non specie, et paulo infra, presbyteros et episcopos, esse duas species sacerdotum, rectius dixissem esse unum Ordinem, sed gradus diversos, non tam episcopus, quam presbyter sacerdos et dicitur et est: sed ille major, iste minor, quare in libro pontificali, ubi traditur ritus ordinandi presbyteros, dicuntur presbyteri secundi ordinis sacerdotes.

Eodem modo ubi dixi, cap. 8. extremo, septem Ordines esse unum sacramentum, vel genere, vel quia ad unum finem omnes referuntur: potuisset omitti illud, *vel genere*; nam ut s. Thomas recte docet in 4. dist. 24. quaest. 2. sive in additione ad 3. part. qu. 37. art. 1. ad 2. Ordinis sacramentum non est unum universale, quod dividatur in species, neque integrale, quod dividatur in membra; sed unum potestativum, quod plene reperiatur in Ordine sacerdotii, in aliis per participationem, ut ad sacerdotium referuntur.

RECOGNITIO LIBRI

De Matrimonio

Cap. 17. § *Ad tertiam probationem.* Dixi adversus Bucerum, qui contendebat nuptias esse necessarias omnibus hominibus, Christum, b. Virginem, et s. Joan. Baptistam sine conjuge esse voluisse, quo loco non volui significare, s. Josephum non fuisse verum conjugem beatissimae Virginis Mariae, quorum verum matrimonium alibi defenderam: sed probare volui exemplo trium excellentissimarum personarum, Christi, Mariae et Joannis, non esse necessarium omnibus adhaerere conjugi in ordine ad carnis commistionem, de qua ibi cum Bucero disputabatur.

Cap. 22. § *Sed intelliguntur.* Quod hoc loco dicitur, non dirimi Matrimonium quando contractum est inter virum habentem aliam uxorem, et mulierem ignorantem virum illum esse conjugatum; non intelligitur dum vivit prima uxor, sed posteaquam ea mortua fuerit, dum enim vivit prima uxor, non potest vir ejus aliam ducere, ut supradictum est in quaestione de polygamia: sed ea mortua, si tam mulier quam vir sciebant, vivere primam illam uxorem, et nihilominus inter se Matrimonium contraxerunt, secundum leges Ecclesiae omnino separandi sunt. Sed si mulier a viro decepta existimabat, illum vel uxorem numquam habuisse, vel priorem esse defunctam: Matrimonium non dirimitur, nisi ipsa velit: si enim nolit, cogitur vir illam in uxorem ducere, et illi ut verae uxori deinceps cohabitare, atque hic est sensus capitis primi, de eo qui duxit, etc. et hoc idem nos dicere voluimus, sed obscurius loquuti sumus, dum brevitati nimium studemus.

RECOGNITIO LIBRI

De gratia primi hominis

Cap. 4. § *Jam igitur primus homo.* Diximus primum hominem in statu innocentiae non eguisse auxilio excitante, dirigente et protegente. Et quidem si agatur de his auxiliis, quatenus nobis necessaria sunt ob ignorantiam et infirmitatem relictam ex peccato originali, ut s. Thomas dicit 1. 2.

qu. 109. art. 9. verissimum est quod diximus, nam ut s. Augustinus scribit lib. de corrept. et grat. c. 2. Adam in statu innocentiae non opus habebat eo adjutorio, quod implorant isti cum dicunt: *Video aliam legem in membris meis etc.* Verumtamen quia primi illi homines adhuc tentari a daemone, et seduci poterant, ideo non videtur absolute negandum, eguisse homines in statu innocentiae auxilio excitante, dirigente et protegente, praesertim cum dicat sanctus Augustinus lib. 14. de Civitate Dei cap. 27. *Cur non permitteret Deus ut ab illo primus homo tentaretur, quandoquidem sic erat institutus, ut si de adjutorio Dei fideret bonus homo malum angelum vinceret.*

RECOGNITIO LIBRORUM

De amissione gratiae, et statu peccati

Lib. 2. cap. 17. Cum solverem secundum Calvini argumentum, videor mihi paulo brevius, atque obscurius esse loquutus. Probare volebat Calvinus Adamum peccasse, quia Deus decreverat, ut peccaret, adducit autem hanc rationem. Non est factum naturaliter ut a salute exciderent omnes, unius parentis culpa: cum igitur hoc naturae adscribi nequeat, ab admirabili consilio Dei profectum esse minime obscurum est, quid ergo prohibet fateri de primo homine quod inviti de toto humano genere concedunt? Respondi: Falsum esse antecedens, atque ostendi naturaliter factum esse, ut primo homine cadente, ut suo casu naturam corrumpente, omnes posteri nascerentur vitiati et peccatores. Sed contra objici posset, non ita esse, nam si donum justitiae originalis fuisset personale, idest, soli Adamo concessum, ut vere esse poterat, cum supernaturale donum esset: posteri ejus nascerentur sine justitia originali, et tamen peccatores non essent. Quod igitur peccatores nascerentur Adami filii, non debet tribui soli propagationi naturali, sed etiam decreto Dei, quo statuerat, ut tum donum justitiae originalis, tum praevaricatio Adami, si de ligno vetito vesceretur, transfunderetur ad posteros per naturalem propagationem. Hinc enim factum est, ut peccatores nascamur, quia nascimur sine justitia, quam in primo parente accepimus, et quia ex pacto Dei, illo peccante omnes peccavimus. Respondeo: Negari non posse quin propagatio peccati originalis praesupponat decretum, sive pactum Dei de dono justitiae, et de primo peccato transfundendo in posteros. Sed hoc decreto praesupposito, omnino naturaliter transfunditur peccatum originale per carnalem generationem. Et hoc breviter insinuavimus, cum in nostro libro diximus: Naturam humanam in se primus homo vitiavit, cum justitiam illam originalem amisit, quam Deus illi pro se, et pro toto genere humano donaverat. Quare cum paulo infra dicimus, sine alio decreto Dei, per ipsam naturalem propagationem nascimur omnes peccatores, non excludimus decretum illud de dono justitiae, et de primo peccato transfundendo in posteros, sed decretum novum, quo Deus decreverit, ut filii Adam nascerentur peccatores; sicut ex sententia Calvini, Deus decrevit, ut Adam peccaret, multum enim interest inter decretum Dei, ut justitiae originalis donum, et ejus privatio transfunderetur ad posteros, quod agnoscimus, ut bonum et Deo dignum: et decretum, ut Adam peccaret, et peccato suo totam naturam corrumperet, quod ut iniquum et Deo indignissimum detestamur.

Lib. 4. cap. 15. § *Habemus octavo.* Scripsi auctorem, nomine Idiotam, vixisse paulo post annum octingentesimum a natali Domini, id autem scripsi, sequutus fidem aliorum. Sed postea animadverti ab eo auctore verba sancti Bernardi usurpari, ex quo colligitur, ut vixerit post annum Domini 1153. hoc enim anno s. Bernardus obiit.

RECOGNITIO LIBRORUM

De gratia et libero arbitrio

Lib. 1. cap. 6. § *Primo concilium.* Ubi dixi, ex mente concilii tridentini unicam esse formalem caussam justificationis, eamque in fide, spe et charitate consistere: magis proprie dixissem, eam in charitate consistere, quamvis enim fides et spes necessario requirantur ad justificationem, tamen id quod verissime propriissimeque justificat tamquam unica formalis caussa, charitas est; de qua concilium loquitur cum ait, ut ibi citavimus: *Quamquam nemo possit esse justus, nisi cui merita passionis Domini nostri JESU Christi communicantur: id tamen in hac impii justificatione fit, dum ejusdem sanctissimae passionis merito per Spiritum sanctum charitas Dei diffunditur in cordibus eorum, qui justificantur, atque ipsis inhaeret,* neque enim homo incipit vivere aut justus esse, nisi cum incipit diligere: dicente apostolo Joanne, *qui non diligit, manet in morte,* 1. Joan. 3. cui subscribit Augustinus in libro de natura et gratia cap. ultim. cum ait: *Charitas inchoata, inchoata justitia est; charitas perfecta, perfecta justitia est.*

Eodem libro cap. 12. § *Rursus idem Augustinus.* Diximus: Vocationem Dei internam esse moralem inclinationem et impulsionem, cui libere consentimus. Et paulo infra § *Postremum argumentum.* Iterum dicimus: Gratiam Dei determinare voluntatem non physice, sed moraliter, per modum persuasionis. Quo loco per vocem, *determinare,* non intelleximus determinationem proprie dictam, quae tollit indifferentiam, sed persuasionem, quae moralis motio quaedam est voluntatis, neque enim potest moveri voluntas nisi moraliter, quando movetur mediante intellectu proponente objectum. Sed non ideo negare voluimus, voluntatem moveri per gratiam etiam efficienter et physice, ut explicavimus in eodem libro cap. 13. ubi diximus: Deum non solum illustrando intellectum proponere objectum voluntati, sed etiam aspirare voluntati bonum desiderium, et infra, afflare initium bonae voluntatis, quae aspiratio, sive afflatio, physica actio est et Deo propria, qui novit facere intus operando, ut voluntati placeat objectum propositum, neque tamen illa delectatio a Deo infusa, sive complacentia, sive suavitas, ut eam s. Augustinus vocat,

necessitat voluntatem, sed inclinat solum. Ibidem etiam diximus, Deum per gratiam adjuvantem vere efficienter et physice movere voluntatem. Quae repetere voluimus, ne quis existimaret, nullam nos agnoscere motionem voluntatis per gratiam, nisi moralem.

Ad idem cap. 12. ubi ex Augustini sententia demonstrare conati sumus, gratiam efficacem non consistere in gratia adjuvante et praedeterminante physice, sed in gratia congruae vocationis, sive excitationis, visum est addere alia testimonia ejusdem Augustini, quoniam res gravissima est. Igitur idem Augustinus lib. 1. ad Simplicianum quaest. 2. *Illi*, inquit, *electi, qui congruenter vocati; illi autem, qui non congruebant, nec contemperabantur vocationi, non electi, quia non sequuti, quamvis vocati.*

Idem Augustinus lib. de corrept. et gratia, cap. 5. *Quare*, inquit, *iste sic, et ille aliter, atque alii aliter diversis, et innumerabilibus modis vocentur, ut reformentur: absit ut dicamus judicium luti esse debere, sed figuli.* Haec ille. Ubi docet, homines vocari, ut reformentur, non uno modo, qualis est physica praedeterminatio, quae in omnibus eadem est, sed variis et innumerabilibus modis, prout sunt varia et innumerabilia objecta, quae ad movendas hominum voluntates, per internas inspirationes a Deo repraesentari possunt.

Similis locus est in lib. 1. contra duas epistolas Pelagianor. cap. 19. *Trahitur, miris modis, ut velit, ab illo, qui novit intus in ipsis cordibus operari, non ut homines, quod fieri non potest, nolentes credant, sed ut volentes ex non volentibus fiant.*

Idem Augustinus in lib. de gratia Christi cap. 13. *Haec gratia*, inquit, *si doctrina dicenda est, certe sic dicatur, ut altius et interius eam Deus cum ineffabili suavitate credatur infundere, non solum per eos, qui plantant et rigant extrinsecus, sed etiam per seipsum, qui incrementum suum ministrat occulis, ita ut non ostendat tantummodo veritatem, verum etiam impendat charitatem.* Haec ille. Ubi admittit, gratiam efficacem posse dici doctrinam, sed interiorem et efficacem, ut non solum suadeat, sed etiam persuadeat, illuminando videlicet intellectum et inflammando voluntatem.

Denique idem Augustinus in eodem libro de gratia Christi cap. 41. explicat quomodo gratia interius operetur, exemplo conversionis s. Petri, post trinam negationem. *Quod scriptum est*, inquit, *respexit eum Dominus, intus actum est, in mente actum est, in voluntate actum est. Misericordia Dominus latenter subvenit, cor tetigit, memoriam revocavit, interiore gratia visitavit Petrum, interioris hominis usque ad exteriores lachrymas movit, et produxit affectum. Ecce quemadmodum Deus adjuvando adest voluntatibus et actionibus nostris, ecce quemadmodum et velle et operari, operatur in nobis.* Haec ille. Qui non meminit ullius physicae praedeterminationis, sed illuminationis intellectus, cum ait, *cor tetigit;* excitationis memoriae, cum addit, *memoriam revocavit*, inflammationis voluntatis, cum ait, *interioris hominis produxit affectum.*

Eodem lib. 1. cap. 13. solvimus argumentum quo probari posse videbatur, internam illuminationem non esse proprie gratiam Christi, quam Pelagiani negabant, sed pertinere ad legem, atque doctrinam, quam iidem Pelagiani gratiae nomine appellabant. Potest addi aliud argumentum ex testimonio sancti Augustini. Nam in lib. de gratia Christi cap. 7. refert sanctus Augustinus haec verba Pelagii: *Adjuvat nos Deus per doctrinam et revelationem suam, dum cordis nostri oculos aperit, dum nobis ne praesentibus occupemur, futura demonstrat, dum diaboli pandit insidias, dum nos multiformi et ineffabili dono gratiae coelestis, illuminat.* Deinde his recitatis addit Augustinus: *In his omnibus non recessit a commendatione legis, atque doctrinae.* Ubi videtur sanctus Augustinus coelestem illuminationem non ad veram Christi gratiam, sed ad legem atque doctrinam referre. Respondeo: Pelagium non agnovisse ullam gratiam interiorem, sed solum externam doctrinam sanctarum Scripturarum, quae dum legitur vel auditur, oculos cordis aperit et futura demonstrat, et diaboli pandit insidias, et multiformi dono, per promissiones, vel minas, vel exempla, quae in Scripturis continentur, illuminat. Id ita esse ejusdem Augustini testimonia ex eodem lib. petita demonstrant. Nam c. 9. sic ait: *Quid ergo est, quod iste*, Pelagius videlicet, *legem atque doctrinam deputat gratiam, qua juvamur ad operandam justitiam? quae ut multum adjuvet, ad hoc adjuvat, ut gratia requiratur, nemo enim potest legem implere per legem, plenitudo enim legis charitas, charitas autem Dei non per legem diffusa est in cordibus nostris, sed per Spiritum sanctum, qui datus est nobis, proinde per legem gratia demonstratur, ut lex per gratiam compleatur. Quid enim juvat Pelagium, quia diversis verbis eandem rem dicit, ut non intelligatur in lege atque doctrina gratiam constituere?* Haec ille. At lex, quae impletur per gratiam, lex est scripta in divinis libris.

Idem auctor in eodem lib. cap. 10. cum retulisset verba Pelagii, qui dicebat gratiam, qua Deus operatur in nobis velle bonum, consistere in promissione gloriae, in revelatione sapientiae, in persuasione omnis boni, ait: *Quid manifestius, nihil aliud eum dicere gratiam, qua Deus in nobis operatur, velle quod bonum est, quam legem atque doctrinam? In lege namque et doctrina sanctarum Scripturarum futurae gloriae, atque praemiorum promittitur magnitudo. Ad doctrinam pertinet etiam, quod sapientia revelatur, ad doctrinam pertinet, cum suadetur omne quod bonum est, et si inter docere et suadere, vel potius exhortari distare aliquid videtur, etiam hoc doctrinae generaliter concluditur, quae quibuscumque sermonibus, vel literis continetur, nam sanctae Scripturae docent et exhortantur.* Haec ibi. Ubi vides per legem et doctrinam nihil significari nisi doctrinam Scripturarum, sermones et literas.

Idem Augustinus in eodem lib. cap. 24. *Legant*, inquit, *et intelligant, intueantur, non lege atque doctrina insonante forinsecus, sed interna, atque occulta, mirabili ac ineffabili potestate operari Deum in cordibus hominum, non solum ver*[illegible]

velationes,sed etiam bonas voluntates. Nota illud, *forinsecus insonante.*

Idem Augustinus in eodem lib. cap. 31. cum dixisset, Pelagium confiteri, liberum arbitrium in omnibus operibus semper divino auxilio adjuvari: addit, per hoc auxilium intellexisse Pelagium more suo legem, atque doctrinam; et dixisse, semper juvari, quia scriptum est: *In lege ejus meditabitur die ac nocte.*

Idem Augustinus in eodem lib. cap. 41. *Sed hoc adjutorium*, inquit, *legis atque doctrinae, etiam propheticis fuisse temporibus: adjutorium autem gratiae, quae proprie gratia nuncupatur, in Christi esse arbitratur exemplo, quod nihilominus ad doctrinam pertinere perspicitis, quae nobis evangelica praedicatur.*

Idem Augustinus in epist. 107. ad Vitalem: *Quid est*, inquit, *quod ait Apostolus, Deus in nobis operatur et velle et perficere? Respondeo: Per legem suam, per Scripturas suas, Deum operari, ut velimus quas vel legimus vel audivimus.* Et infra: *Corrigantur*, inquit, *qui putant gratiam Dei esse naturam liberi arbitrii, cum qua nascimur, aut gratiam Dei esse doctrinam, quamvis utilem, quae per linguas et literas praedicatur.* Denique ut lib. 1. contra duas epist. Pelagian. cap. 19. idem Augustinus ostendit, nullam internam excitationem bonam Pelagianos confiteri solitos, cum tamen suggestionem malas daemonibus tribuerent. *Vos autem*, inquit, *in bono opere sic putatis adjuvari hominem gratia Dei, ut in excitanda ejus ad ipsum bonum voluntate, nihil eam credatis operari, quod satis tua verba declarant. Cur enim non dixisti hominem Dei gratia in bonum opus excitari, sicut dixisti in malum diaboli suggestionibus excitari?* Constat igitur ex Augustino, nullam internam gratiam agnovisse Pelagianos. Et certe si interna illuminatio non esset vera gratia, sed lex atque doctrina, quam solam agnoscebant Pelagiani, concilium tridentinum non diceret sess. 6. cap. 5. exordium justificationis fieri a praeveniente gratia, hoc est, a Dei vocatione: quam declarat cum ait: *Tangente Deo cor hominis per Spiritus sancti illuminationem.* Et cap. 6. *Disponuntur autem ad ipsam justificationem, dum excitati divina gratia et adjuti fidem ex auditu concipientes etc.* Adde quod idem concilium separat doctrinam legis, quam Pelagiani agnoscebant, ab interna inspiratione, ut intelligi potest ex can. 1. et 3. Proinde concilium internas inspirationes non legem atque doctrinam, sed Christi veram gratiam esse credebat.

Lib. 2. cap. 3. § *Quartum sumunt.* Quod fides sit donum Dei, probatum est ex illo 1. Corinth. 12. *Alteri datur fides in eodem spiritu.* Sed hoc loco non agitur de fide, quam christiani omnes habent, quam esse donum Dei probandum erat; sed de excellenti quadam fide, quae necessaria est ad miracula facienda. Rectius igitur allatus fuisset locus ex cap. 2. ad Ephes. *Gratia estis salvati per fidem, et hoc non ex vobis: Dei enim donum est.*

Eodem lib. 2. cap. 6. allegantur multi auctores, qui docent auxilium sufficiens, non dari omnibus momentis ad resurgendum a peccato, sed pro loco et tempore, ut Abulensis, Adrianus, Cajetanus. Sed observandum est, auctores istos non hoc solum dicere, quod nos dicimus, sed aliquid etiam aliud, quod nos non dicimus, videlicet, aliquibus hominibus, vel ob gravitatem, vel ob multitudinem peccatorum, Deum in reliqua vita certo decreto auxilium denegare. Siquidem episcopus Abulensis quaest. 12. in 4. cap. Exodi, cum dixisset, propter certum numerum peccatorum damnari interdum aliquos ad hanc poenam, ut non detur eis deinceps gratia necessaria ad conversionem, addit haec verba: *Et quando ista poena alicui infligitur, tantum est ac si actualiter in infernum demergatur, vel si tunc in peccato mortali moriatur.* Adrianus quaest. 3. de poenitentia in responsione ac argumenta: *Ex his*, inquit, *respondeo, quod sicut damnatis nulla est facultas per poenitentiam revertendi ad Deum; ita peccatoribus in via perditae vitae merito adimitur saepe facultas, sine qua sint convertendi.* Cajetanus Jentaculo 8. quaest. 1. *Et quamvis*, inquit, *etiam istis, si poenitentiam agerent, venia daretur, disponit tamen divina justitia permittere istos impoenitentes perseverare, ita quod sub hac dominica revelatione cadit non solum negatio remissionis, sed negatio doni poenitentiae, tamquam si dictum fuerit, quod peccantibus spiritu blasphemiae numquam concedetur remissio, quia numquam concedetur gratia poenitendi, exigente hoc maxima ipsorum nequitia.* Quibus doctoribus tres sancti Patres favere videntur. Ait enim sanctus Anselmus in comment. ad cap. 12. sancti Matthaei. *Quidam recognoscunt veritatem, et tamen ex invidia et pravitate animi contra conscientiam suam bonitati Dei resistunt.* Et paulo post: *Isti tales in diabolicum peccatum cadunt, et Deus deserit eos, sicut Judam, ita quod non possunt poenitere et humiliare se, sed per obstinationem detenti sunt.* Sanctus Isidorus lib. 2. de summo bono cap. 15. *Nonnulli*, inquit, *ita despiciuntur a Deo, ut deplorare mala sua possint.* Et infra: *Ingemiscendum est jugiter, et postposita securitate lugendum, ne Dei decreto et justo judicio deseratur homo, et perdendus in potestate daemonum relinquatur.* Sanctus Augustinus in explicatione quarundam sententiarum epistolae ad Romanos, sententia 62. *Non deputabatur*, inquit, *Pharaoni in peccatum, quod Deo non obtemperaret, quoniam obdurato corde obedire non poterat.* Ego sicut tantos auctores reprehendere non audeo, ita pium esse credo sentire de Domino in bonitate, ut nulli sint, qui pro loco et tempore dum vivunt, divinae gratiae respectu non visitentur. Atque ad hoc tantum confirmandum auctores illos initio capitis allegavi. Quod admonere volui, ne quis existimet, me sententiam illorum, quos citavi, in omnibus esse sequutum.

In eodem sexto capite explicatur locus s. Thomae ex 3. p. q. 86. art. 1. Sed paulo obscurius. Ideo sciendum est, cum s. Thomas dicit, erroneum esse asserere, aliquod peccatum per poenitentiam deleri non posse: duplicem esse sensum eorum verborum, ut ipse dicit; unum, aliquod peccatum per poenitentiam deleri non posse, quia poenitentiae sacramentum non sufficiat ad illud delendum. Alterum, quod ideo peccatum aliquod per poeni-

tentiam deleri non possit, quia non possit qui illud commisit converti ad Deum et poenitentiam agere. In utroque sensu recte dicit sanctus Thomas erroneam esse illam sententiam. Et in priori quidem, manifestum est esse erroneam, quia derogat virtuti passionis Christi, unde vim habent omnia sacramenta. In posteriore vero, dicit esse erroneam, quia praesupponit gratiam Dei in illo, qui dicitur non posse poenitentiam agere, et ad Deum converti, ac si dictum esset, non posse hominem de aliquo gravissimo peccato poenitere etiam adjutum gratia Dei. Probat enim s. Thomas illam sententiam esse erroneam, quia repugnat libertati arbitrii et virtuti gratiae Dei. Vere autem repugnat libertati arbitrii, qui dicit non posse hominem gratia Dei adjutum poenitentiam agere: non autem repugnat, qui dicit, non posse hominem sine auxilio gratiae poenitere, et pari ratione repugnat virtuti gratiae, qui dicit hominem gratia praeveniente et sufficiente adjutum, non posse poenitere: non autem repugnat, qui dicit hominem gratiae auxilio destitutum, non posse poenitere. Atque hinc etiam declaratur sententiam concilii lateranensis, quae habet, semper posse hominem per veram poenitentiam reparari. Est enim sensus ex doctrina s. Thomae, semper posse hominem, per veram poenitentiam reparari, et quia sacramentum poenitentiae vim habet ad omnia peccata delenda, et quia potest homo gratia Dei adjutus semper veram poenitentiam agere. At ex his non sequitur, auxilium gratiae omnibus momentis cuivis peccatori semper adesse. Quod etiam non sequi ex eodem s. Thoma probari potest, qui in 2. 2. quaest. 2. art. 5. ad primum dicit, hominem non posse sine auxilio gratiae credere et diligere: Hoc autem auxilium quibus datur, ex misericordia dari, quibus non datur, ex justitia non dari in poena peccatorum praecedentium. Itaque admittit s. Thomas auxilium necessarium aliquando non dari.

Lib. 4. cap. 11. § *Secundo efficienter*. Ubi diximus, a s. Thoma notari in qu. 22. de verit. art. 8. duos modos quibus potest Deus inclinare voluntatem ad operandum, unum, efficienter et physice, immediate illam movendo et determinando ad unum: alterum efficienter quidem, sed mediante aliqua forma, quam imprimit in voluntate. Nam volumus significare, Deum ex mente s. Thomae reipsa uti illo primo modo, cum movet homines per gratiam efficacem. Existimamus enim Deum posse quidem uti illo primo modo, si velit, sed tunc tolli omnino libertatem arbitrii, ac per hoc, non putamus Deum uti de facto illo primo modo, neque absolute, neque ex mente s. Thomae, ut probamus in hoc eodem lib. c. 14. Itaque hoc loco non diximus quid reipsa faciat Deus, sed quid facere possit, si velit. Sed quia s. Thomas dum explicat primum modum, non utitur illis verbis, quibus nos usi sumus, videlicet efficienter et physice immediate determinando; sed solum dicit Deum operari in ipsa voluntate, movendo illam sine appositione ullius formae: Verisimile est, s. Thomam per priorem modum non intellexisse solam physicam determinationem, sed in genere loquutum esse de motione Dei, sine appositione formae, itaut comprehendat tum physicam determinationem, quae necessitat, licet non cogat, tum motionem moralem, quae neque cogit, neque necessitat. Nam in explicatione posterioris modi, qui est per appositionem formae, explicat, Deum hoc facere aliquando necessitando, ut cum apponit formam perfectam, qualis est charitas beatorum; aliquando non necessitando, ut cum apponit formam imperfectam, qualis est charitas viatorum.

Eodem libro et capite, § *Quarto objective*. Ub diximus, Deum aliquando movere voluntatem objective et efficaciter, sed itaut efficacia proveniat, non tam ex vehementia persuasionis, quam ex dispositione voluntatis, quam Deus praevidet. Non sumus loquuti de efficacia gratiae, sed de efficaci motione ad actiones civiles, sive indifferentes, de quibus tantum eo loco disputabatur. Nam cum agitur de actibus supernaturalibus ad gratiam pertinentibus, non dubitamus, efficaciae ipsius gratiae actionem esse tribuendam: et cum dicimus, Deum ita vocare, ut videt, voluntatem esse aptam ad sequendum, non volumus significare, voluntatem aptam esse ad sequendum solis suis viribus, sed praeparatam et adjutam a gratia.

Cap. 14. § *Sanctus Thomas*. Attulimus aliqua loca s. Thomae, in quibus videtur nobis satis aperte indicasse sententiam suam de concursu Dei cum libero arbitrio. Sed possumus addere sequentia loca, adhuc fortasse clariora. Quod libro primo art. 7. ad 2. *Deus*, inquit, *movet omnia secundum modum eorum, et ideo divina motio a quibusdam participatur cum necessitate, a natura autem rationali cum libertate. propter hoc quod virtus rationalis se habet ad opposita. Et ideo sic Deus movet mentem humanam ad bonum, quod tamen potest huic motioni resistere.* Idem in 2. sent. dist. 25. quaest. 1. art. 1. ad 3. *In libero arbitrio hoc modo agit, ut virtutem agendi illi ministret, et illo operante liberum arbitrium agat, sed tamen determinatio actionis, et finis in potestate liberi arbitrii constituitur.* Accedunt ad haec principia quaedam, quasi propria s. Thomae, cum quibus doctrina de praedeterminatione non videtur posse consistere. Certe s. Thomas in 1. part. quaest. 63. art. 5. et alibi constanter docet, primum actum voluntatis tribuendum esse Deo, reliquos autem ipsi voluntati. Cujus differentiae non est caussa, quod ad primum actum voluntas habeat se mere passive, vel quod fiat sine judicio rationis; sed solum quod ad illum praedeterminetur a Deo. Igitur in aliis actibus non praedeterminatur. Alioqui non esset discrimen inter primum et sequentes.

Deinde idem s. Thomas in 1. part. quaest. 14. art. 13. magno labore inquirit, unde Deus noverit futura contingentia, et recurrit ad coëxistentiam omnium temporum cum aeternitate, atque addit, in caussis suis futura contingentia non posse cognosci, quia caussae contingentium sunt indeterminatae, et ad opposita se habent. At si Deus praedeterminaret omnes caussas, etiam liberas, certe in illis futura contingentia facile cognosceret.

Ad haec idem s. doctor quaest. 6. de veritate, artic. 3. in corpore, certitudinem praedestinationis declarat exemplo conservationis speciei per multi-

plicationem individuorum. Liberum enim arbitrium deficere potest, et excidere a salute: Deus tamen in iis, quos praedestinavit, tot adminicula praeparat, ut vel praedestinati non cadant, vel si cadunt omnino resurgant. At profecto si Deus praedeterminaret voluntates ad singulos actus, non esset opus tot adminiculis. Ex ipsa enim praedeterminatione infallibilis esset, et certissima praedestinatio. Denique idem auctor in quaest. 24. de verit. art. 9. scribit, confirmatos in gratia non habere ex solo intrinseco dono, ut numquam peccent mortaliter,sed ex variis adminiculis, et continua Dei custodia. At si praedeterminatio admitteretur, illa sola pro adminiculis omnibus plane sufficerent.

Lib. 5. cap. 27. § *Deinde nos egemus.* Dixi, Adamum non eguisse auxilio speciali ad superandas tentationes, sed potuisse tentationes omnes liberi arbitrii viribus superare. Rectius dixissem, Adamum in statu innocentiae non eguisse auxilio speciali ad superandas tentationes; quia carnis rebellio et concupiscentia in eo non erant. Nam de tentationibus agitur eo loco, quae ex concupiscentia oriuntur.

Lib 6. cap. 7. § *Nos igitur.* Quod scripsi, nullam dilectionem Dei neque perfectam, neque imperfectam haberi posse sine speciali auxilio Dei,intelligo de vera dilectione,quae sit pius erga Deum affectus, et initium verae conversionis. Alioquin enim dubitari non potest,quin homo queat propriis viribus elicere quosdam actus, qui videri poterunt actus affectionis.Sed erunt potius velleitates,quam voluntates et imagines dilectionis,quam verae dilectionis actus; quales sunt cum ii, qui in peccatis laethalibus perseverantes aliquando dicunt,volo Deum super omnia diligere, vel cum haeretici Deum se amare jactant, et forte in oratione lachrymas fundunt, cum tamen sine fide, qua haeretici carent, vera dilectio Dei esse non possit. Atque hinc fortasse concilium tridentinum, sess. 6. can. 3. cum docet, non posse hominem sine auxilio gratiae credere, sperare, diligere, addit, *sicut oportet*, et theologi docent, unam ex caussis,cur non possimus certitudinem habere de nostra justitia, esse similitudinem actuum naturalium et supernaturalium. Vide s. Thomam.

Denique s. Gregorius hom. 30. in evangelio, scribit, nullum fere esse, qui interrogatus, an diligat Deum,non respondeat *diligo:* Et tamen multi falluntur, cum 1. Joan. 4. scriptum sit, *Si quis dixerit, quoniam diligo Deum, et fratrem suum oderit, mendax est.*

Eodem libro cap. 15. § *Octava sententia.* Ubi dicimus, gratiam excitantem efficacem non tollere arbitrii libertatem, quia nihil est aliud,nisi suasio, quae non determinat voluntatem, sed inclinat per modum proponentis objectum: non excludimus actionem Dei immediate in voluntatem, nam in eodem cap. § *Ad quartum*, paulo ante habentur haec verba: *Respondeo, ad gratiam excitantem pertinere, ut proponat objectum aliquod congruum menti,per quod homo persuaderi possit; et praeterea excitet mentem ad illud considerandum,et ut moveat voluntatem, eamque inclinet ad illud acceptandum.* Quo loco per motionem voluntatis, et inclinationem ad objectum acceptandum, intelligimus complacentiam, sive affectionem erga illud, quam Deus immediate et latenter miro modo infundit per actionem vere efficientem, ut alibi diximus. Hoc igitur loco brevissime indicavimus,quae paulo ante pluribus verbis docueramus, et cum diximus, *nihil est aliud nisi suasio*, intelligi debet, cum aliis quae ad persuadendum infallibiliter requiruntur.

RECOGNITIO LIBRORUM

Quinque de justificatione

Lib. 1. cap. 17. § *Alterum argumentum.* Dixi, fidem esse caussam formalem inchoatam justificationis. Quod ex eo colligitur,quia concilium tridentinum, et Patres citati dicunt, fidem esse initium et fundamentum justificationis. Sed hoc loco attente considerandum est, longe aliter fidem esse initium justificationis ac justitiam imperfectam et inchoatam: quam s.Augustinus lib. de natura et gratia, cap. ult. dicat, charitatem imperfectam et inchoatam,esse imperfectam,inchoatamque justitiam: Charitas enim vere et absolute formalis justitia est, et ideo qui vel unum gradum verae charitatis habet, absolute justus est, et vivit vita gratiae. At fides ita inchoata, et imperfecta justitia est, ut neque ipsa possit absolute dici justitia,neque qui habet omnem fidem,ut etiam montes transferat,si charitatem non habeat, justus dicatur, aut vivus. *Qui enim non diligit, manet in morte*, 1. Joan. 3. Itaque imperfecta charitas , imperfecta justitia est, quomodo puer est homo imperfectus, qui tamen vere, absolute et simpliciter est homo. Fides autem est imperfecta justitia, quomodo embrio nondum animatus, est homo inchoatus et imperfectus, qui absolute, et simpliciter non est homo. Qua similitudine utitur s. Augustinus lib. 1. ad Simplic. quaest. 2. Item charitas imperfecta, est imperfecta justitia, quo domus ex fundamento parietibus,et tecto constans imperfecta dicitur, si desit aliqua vel fenestra, vel aula, cum absolute et simpliciter domus sit: At fides inchoata justitia est, quomodo fundamentum sine parietibus, et tecto inchoata domus est, sed simpliciter domus non est. Fides igitur proprie et simpliciter justificat per modum dispositionis; formaliter autem simpliciter et absolute non justificat,ut probamus in libro sequenti,cap.4.

Lib. 3. cap. 9. Propositum est argumentum pro certitudine gratiae ex verbis Domini Luc. 17. *Cum feceritis haec omnia, quae praecepta sunt vobis, dicite servi inutiles sumus, quod debuimus facere fecimus.* Videtur enim ex his verbis colligi,posse hominem agnoscere et secure affirmare, se fecisse omnia, quae debuit facere,ac per hoc,se implevisse omnia mandata, et ideo justum esse,quia factores legis justificabuntur. Ad hoc argumentum respondimus quidem,sed dum brevitati studuimus, obscuritatem vitare non potuimus. Addendum igitur est,verba illa (*quod debuimus facere fecimus*) non significare,implevimus omnia Dei mandata;sed quod fecimus, si quid fecimus, ex debito fecimus, quia facere tenebamur, et ideo servi inutiles sumus, quia nihil fecimus amplius quam deberemus.

Ideo enim Dominus non dixit, cum feceritis omnia quae praecepta sunt vobis, dicite, fecimus omnia, quae praecepisti nobis,sed *quod debuimus facere fecimus*, idest, si quid fecimus, non debetur nobis magna laus quia debuimus facere. Quod etiam aperte colligitur ex parabola praecedenti, ex qua haec dominica admonitio processit. Ait enim Dominus:*Quis vestrum habens servum arantem,aut pascentem, qui regresso de agro dicat illi:Statim transi, recumbe; et non dicat ei: para quod coenem, et praecinge te, et ministra mihi, donec manducem et bibam, et post haec tu manducabis et bibes? numquid gratiam habet servo illi, quia fecit quod ei imperaverat? Non puto; sic et vos cum feceritis omnia* etc. Itaque non colligitur ex his verbis, hominem justum posse, aut debere secure, affirmare se mandata omnia implevisse:sed agnoscere conditionem suam servilem, seque facere debuisse quod fecit, graviter puniendum nisi fecisset. Huc respexisse videtur s. Hieronymus in epistola ad Ctesiphontem adversus Pelagianos cum ait: *Haec hominibus sola perfectio, si perfectos esse se noverint. Et vos, inquit, cum feceritis omnia,dicite,servi inutiles sumus,quod debuimus facere fecimus.* Hinc etiam s. Cyprianus lib. 3. ad Quirinum, cap. 51. scribit, verba Domini, *cum feceritis omnia*, etc. dicta esse ad docendum, quod nemo ex opere suo extolli debeat.

Et s. Bernardus serm. 4. in psal. *Qui habitat. Quod debuimus*,inquit, *facere, fecimus; vae enim nobis si non fecissemus. Haec est utique magna virtus et summa securitas, quando et pie vivis, et tamen plus attendis, quae desunt tibi, quam quae obtinuisse videris.* Quomodo autem ex his verbis non colligatur, mandatorum observationem non mereri ex condigno mercedem, explicatur infra suo loco.Sed interim dicimus,ex parabola praemissa satis aperte colligi, non agi hoc loco de mercede debita operi, sed de gratia et dono, quod debetur beneficio praecedenti. Sic enim loquitur Dominus de servo faciente quod debuit: *Numquid gratiam habet servo illi, qui fecit quod ei imperavit? non puto.* Non ait Dominus, non redderet ei debitam mercedem pro labore, sed non habebit illi gratiam, quasi ab eo beneficium accepisset. Sic etiam dicitur Luc. 6. *Si diligitis eos, qui vos diligunt, quod vobis est gratia?* Et tamen diligere amicos, qui nos diligunt, virtus est et digna mercede, sed non est aliquid eximium, pro quo gratiae habendae sint et beneficia rependenda. Sic etiam loquitur b. Paulus 1. Corinth. 9.*Nam et si evangelizavero, non est mihi gloria. Necessitas enim mihi incumbit.* Ubi non negat sibi deberi mercedem pro labore evangelizandi,sed negat sibi deberi aliquid peculiare et egregium pro opere supererogationis,quale sibi debebatur ex eo quod sine sumptibus, ut ipse loquitur, poneret evangelium,idest, sumptus necessarios non acciperet a populis, quibus evangelium praedicabat.Sic denique intellexit s. Ambrosius in libro de Viduis,ubi cum posuisset verba illa Domini: *Dicite servi inutiles sumus*, addit,*hoc Virgo non dicit, hoc non dicit ille, qui bona sua vendidit,sed quasi reposita expectat praemia, sicut s. Apostolus ait: Ecce nos reliquimus omnia, et sequuti sumus te, quid ergo erit nobis? Non enim quasi inutilis servus quod debuit facere, fecisse se dicit, sed quasi utilis Domino*, etc.

RECOGNITIO LIBRORUM TRIUM

De bonis operibus, idest, oratione, jejunio, et eleemosyna

Nihil occurrit notandum in his libris.

RECOGNITIO OPUSCULI

De translatione imperii

Lib. 1. cap. 7. § 1. Dixi, Moysem,Aaronem,Saulem, Davidem, et Petrum singulari Dei vocatione principatum vel ecclesiasticum vel politicum accepisse. Id quidem verum est, sed non eodem modo per omnia accipiendum. Moyses enim et Petrus immediate a Deo sine ulla hominum electione, vel consecratione, vel requisito consensu,principatum adepti sunt. Aaron a Deo quidem vocatus, sed a Moyse consecratus fuit. Saul et David a Deo designati reges fuerunt, sed a populis facti dicuntur in lib. 1. Regum cap. 11. et lib. 2. Regum cap. 2. et 5. de qua re plura scripsimus in Recognitione libri de Laicis, qui est tertius de membris Ecclesiae.

Eodem lib.1. cap.13. § *Multa sunt hoc loco.*Admisi tamquam legitimos canones, qui habentur apud Gratianum dist. 63. can. *Adrianus*, et can. *In synodo.* Sed postea animadverti,canones illos esse vel falsos, vel certe dubiae fidei,ut etiam admonui in Recognitione libri secundi de Summo Pontifice cap. 29. et lib. de Clericis cap. 9. et cap. 16. quia non nituntur auctoritate ulla, nisi Sigeberti, qui suspectus haberi potest ob nimiam propensionem erga imperatores, qui suo tempore cum romanis pontificibus de investituris episcoporum contendebant. Neque responderi potest, hos duos canones, niti etiam auctoritate Ivonis Carnotensis, qui Sigeberto antiquior fuit, extant enim in Panormia, sive Pannomia,ut rectius scribi deberet, Ivonis lib. 8. cap. 135. et 136. Hoc, inquam,responderi non potest,quoniam auctor Panormiae Ivonis non fuit Ivo, sed alius recentior, qui canones collegit magna ex parte ex Ivone,sed addidit etiam aliquos ex decretis, quae facta sunt post obitum Ivonis.Itaque vocatur Panormia Ivonis, quia est quasi compendium decreti Ivonis, non quod auctor compendii fuerit Ivo. Quod enim auctor Panormiae fuerit Ivone posterior, colligitur ex lib. 8. ubi ponuntur multa decreta Innocentii II. qui sedit post obitum Ivonis.Vide lib. 8. cap. 141. 142. 143. 149. 152. quemadmodum igitur in Panormia inveniuntur canones Innocentii II. qui fuit Ivone posterior,ita potest fieri, ut canones illi duo, *Adrianus*,et *In synodo*,desumpti sint ex auctore qui vixerit post Ivonem. Certe canones isti in decreto Ivonis,cujus Panormiae dicitur esse compendium, nullo loco inveniuntur.

Lib. 3. cap. 2. Dixi:Electores imperii constitutos fuisse a Gregorio V. Sed decretum ejus pontificis fuisse quidem continuo exequutioni mandatum,quatenus constituebat, ut rex eligeretur a principibus

mperii, sed non fuisse nisi post ducentos annos, et amplius usu receptum quoad restrictionem ad numerum septenarium. Sed postea cardinalis Baronius.cui multum omnino Ecclesia debet ob immensos labores, quos pertulit, toto fere vitae suae tempore, in historia ecclesiastica undique colligenda et literis commendanda, invenit librum cujusdam Matthaei parisiensis monachi s. Albani in Anglia, qui anglicam historiam scripsit ab anno Domini 166. usque ad annum 1250. atque ex eo auctore haberi scripsit ab Innocentio IV.in concilio lugdunensi generali, quod celebratum est anno Domini 1245. restrictum fuisse numerum electorum imperialium ad septem; videlicet, ad ducem Austriae, ducem Bavariae, ducem Saxoniae, ducem Brabantiae, archiepiscopum Coloniensem, archiepiscopum Moguntinum et archiepiscopum Salsburgensem.Sed videtur omnino vel in eodem concilio,vel paulo post in locum Salsburgensis substitutus fuisse archiepiscopus Trevirensis, et in locum ducum Austriae, Bavariae et Brabantiae, substituti,rex Bohemiae, marchio Brandeburgensis et comes Palatinus Rheni: Hos enim septem nominat Martinus Polonus,qui fuit poenitentiarius ejusdem Innocenti IV. pontificis, s. Thomas,Augustinus Triumphus et Henricus Ostiensis, qui eodem fere tempore floruerunt, et omnes alii posteriores. Et quamvis nemo historicus tradat, quis auctor fuerit, ut illa mutatio et substitutio fieret: tamen certum omnino haberi debet, factam esse vel ab eodem Innocentio vel ab aliquo ejus successore. Non enim decretum summi pontificis Innocentii in concilio generali factum,ullus pontifice maximo inferior mutare ausus fuisset, vel jure potuisset.

In aliis opusculis nihil notandum occurrit, sicut nec in libris lingua italica scriptis.

Finis Recognitionum

TRACTATUS DE POTESTATE

SUMMI PONTIFICIS

IN REBUS TEMPORALIBUS

ADVERSUS

GULIELMUM BARCLAJUM

AUCTORE

ROBERTO BELLARMINO

S. R. E. CARDINALI

DE POTESTATE
SUMMI PONTIFICIS
IN REBUS TEMPORALIBUS
ADVERSUS
GULIELMUM BARCLAJUM

PRAEFATIO

Qui librum Gulielmi Barclaji de Potestate Papae nuper emisit in lucem, neque nomen suum, neque typographi, ac ne loci quidem ubi liber excusus sit, prodere ausus est. Quamvis enim in quibusdam codicibus editus dicatur is liber Musiponti: id tamen confictum fuisse, exploratum habeo. Timuit videlicet, nec sine caussa, poenam aut vituperationem; non praemium aut laudem expectavit. Nomen tantum auctoris, quod ipse auctor, si viveret, libenter fortasse texisset, libere detexit; quod sciret eum ad judicem supremum avocatum et raptum, nihil negotii cum mortalibus jam habere. Haec sane non boni operis argumenta sunt; qui enim male agit, odit lucem, et non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus: qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera ejus, quia in Deo sunt facta, Joan. 3. Ipse etiam Barclajus veritus fortasse, ne incredibilis arrogantiae ac temeritatis argueretur, si quasi alter Goliath, adversus acies omnium catholicorum scriptorum unus procederet; dissimulata multitudine adversariorum, mea solius scripta ex proposito oppugnanda suscepit. Sed ego non tanti sum, ut caussam Ecclesiae universae a me uno pendere existimem: novi imperfectum meum; scio me unum esse de multis, neque committam, ut communi caussae praejudicetur, sive disputando stem, sive cadam. Ea de caussa primum adferam in medium sententias clarissimorum Scriptorum ex omni natione orbis christiani, ut omnes intelligant Barclaji sententiam singularem esse, et scriptoribus catholicis omnibus tum theologis, tum sacrorum canonum ac civilium legum professoribus repugnare. Mirum autem esset si Barclajus nunc viveret, et in theatrum tot virorum doctissimorum, Italorum, Gallorum, Hispanorum, Germanorum, atque Anglorum introductus, tot adversa lumina intueri, vel os aperire aut omnino mutire auderet. Deinde, ut de sententia catholicae Ecclesiae nemo dubitare possit, plurium conciliorum Patres in unum quasi maximum concilium cogam; ubi aliquot summi pontifices, non pauci patriarchae, plurimi archiepiscopi, episcopi, abbates, aliique viri doctissimi, qui variis locis et temporibus olim congregati sederunt; nunc iterum simul omnes conveniant, et unum Barclajum in medium vocatum sententiis suis obruant. Postremo cum satis constiterit, tum ex singulis scriptoribus, tum ex conciliis generalibus, quis sit Ecclesiae catholicae sensus de summi pontificis potestate in temporalibus: tum demum ad Barclaji objectiones solvendas, atque ejus argumenta examinanda deveniam. Et quoniam Barclajus potestatem summi pontificis in temporalibus universe negat; ego quoque potestatem eamdem universe astruam, non multum laborans, si ea potestas sit absoluta, vel in ordine tantum ad spiritualia se extendat. Relaturus igitur sententias illustrium scriptorum occidentalis Ecclesiae de Potestate Papae in temporalibus, visum est ab italica natione incipere, quia idem observatum esse video in concilio constantiensi, sess. 41.

Sententiae illustrium scriptorum nationis italicae

Primum igitur ex italica natione prodeat s. Gregorius VII. papa, qui lib. 8. Registri sui, epist. 2. ad episcopum Metensem, copiose docet, posse a romano pontifice principes christianos excommunicari et principatu privari eorumque subditos ab obedientia eorum absolvi: *Quod autem*, inquit, *postulasti, te nostris scriptis juvari et praemuniri contra illorum insaniam, qui nefando ore garriunt, non potuisse auctoritatem sanctae et apostolicae sedis regem Henricum excommunicare, nec quemquam a sacramento fidelitatis ejus absolvere, etc.*

S. Thomas Aquinas, qui non solum excellenti

doctrina floruit, sed ea sanctitatis gloria fulsit, ut eum ab omni adulatione erga pontificem longissime abfuisse, dubitari non possit, in 2. 2. quaest. 10. art. 10. *Considerandum est*, inquit, *quod dominium, vel praelatio introducta sunt ex jure humano: distinctio autem fidelium vel infidelium est de jure divino: jus autem divinum quod est ex gratia, non tollit jus humanum, quod est ex naturali ratione:ideo distinctio fidelium et infidelium secundum se considerata, non tollit dominium et praelationem infidelium supra fideles. Potest tamen juste per sententiam, vel ordinationem Ecclesiae, auctoritatem Dei habentis, tale jus dominii, vel praelationis tolli: quia infideles merito suae infidelitatis merentur potestatem amittere super fideles, qui transferuntur in filios Dei, sed hoc quidem Ecclesia quandoque facit, quandoque non facit.* Haec s. Thomas, qui duo dicit adversus Barclajum: unum est, dominium et praelationem introductam esse de jure humano, non ex jure divino, ut Barclajus frequenter affirmat: alterum est, auctoritate Ecclesiae, quae sine dubitatione plenissime residet in papa, privari posse principes infideles dominio, quod habent super fideles. Neque per infideles intelligit s. Thomas solos ethnicos, ut videtur existimare Barclajus; sed omnes infideles, sive pagani, sive Judaei, sive haeretici sint: nam art. 6. ejusdem quaestionis enumerat et comparat inter se species infidelitatis, ac dicit: *Haereticos esse infideles paganis et Judaeis absolute, et simpliciter deteriores*: deinde art. 10. de omnibus infidelibus diserte pronunciat, *Posse eos privari dominio, quod habent super fideles, si Ecclesia judicet expedire.* Idem repetit qu. 12. art. 2. et addit, *Propter alia etiam crimina, posse ab Ecclesia privari dominos dominio, quod habent super alios.* Idem in eadem 2. 2. quaest. 60. art. 6. *Ad tertium potestas*, inquit, *saecularis subditur spirituali, sicut corpus animae; et ideo non est usurpatum judicium, si spiritualis praelatus se intromittat de temporalibus.* Idem s. Thomas in 2. sent. dist. 44. in fine, dicit, in papa esse apicem utriusque potestatis spiritualis et temporalis. Idem, si tamen idem lib. 3. de regimine principum cap. 10. *Quod si dicatur*, inquit, *ad solam referri spiritualem potestatem* (plenitudinem videlicet potestatis pontificiae) *hoc esse non potest, quia corporale et temporale ex spirituali et perpetuo dependet.* Et cap. 19. *Simile contingit in principe totius regni, quia pro conservatione regiminis super subditos ampliatur ejus potestas imponendo taleas, destruendo civitates et castra pro conservatione totius regni. Multo igitur magis conveniet summo et supremo principi, idest, papae ad bonum totius christianitatis*, haec ille. De quo etsi non nihil dubium est, an sit s. Thomas, cum cap. 20. sequenti, mentionem faciat Alberti imperatoris, cujus tempora s. Thomas vivendo non attigit: et quia cap. 10. citato, s. Petrum Christi successorem non semel appellat; qua voce successoris videlicet, uti non solent, qui proprie loquuntur, ut s. Thomas in primis solet; tamen auctor est antiquus et doctus, quem Barclajus spernere non potest.

Sanctus Bonaventura, vir doctissimus et sanctissimus episcopus card. Albanensis, tantum abfuit ab adulatione pontificis, ut ne levis quidem suspicio tanti criminis in eo unquam adhaeserit. Is nihilominus, in lib. de ecclesiastica hierarchia, part. 2. cap. 1. sic loquitur: *Jam vero possunt sacerdotes et pontifices ex caussa amovere reges et deponere imperatores, sicut saepius accidit et visum est, quando scilicet eorum malitia hoc exigit, et reipublicae necessitas sic requirit. Summus vero pontifex penes quem in terris prima residet auctoritas non a rege, non a principe saeculari, non ab homine judicatur, sed solius Dei judicio reservatur.*

Aegidius Romanus Ordinis sancti Augustini, archiepiscopus Bituricensis, in tract. de potestate ecclesiastica, part. 1. cap. 30. *Sed*, inquit, *diceret aliquis, quod reges et principes spiritualiter non temporaliter subsint Ecclesiae, sed haec dicentes vim argumenti non capiunt: nam si solum spiritualiter reges et principes subessent Ecclesiae, non esset gladius sub gladio; non essent temporalia sub spiritualibus; non esset ordo in potestatibus; non reducerentur infima in suprema per media*, haec ille, qui toto illo tractatu hoc probat potestatem Ecclesiae, quae plenissima est in summo pontifice, non ad sola spiritualia, sed etiam ad temporalia se extendere.

Beatus Augustinus Triumphus, alias de Ancona, vir adeo pius et doctus fuit, ut in ejus sepulchro beati titulum incisum videamus. Is in lib. de potestate Ecclesiae quaest. 22. artic. 3. *Imperatorem*, inquit, *a papa posse deponi quis ibit inficias? ejus enim est deponere imperatorem, cujus est eundem constituere, id quod exempla ipsa declarant.* Vide plurima alia in tota quadragesimae quaestione.

Beatus Joannes de Capistrano, qui doctrina et miraculis Ecclesiam catholicam illustravit, in lib. de potestate papae, part. 2. secundae partis principalis, in argumento octavodecimo pag. 54. editionis Venetae anni 1588. *Papa*, inquit, *princeps in spiritualibus, debet similiter in temporalibus eminere, ut tamquam dignior propter eminentiam, supremus in omnibus habeatur.*

Sanctus Antoninus Florentiae archiepiscopus, vir aeque sanctus ac doctus, atque ab omni adulandi specie alienissimus in summa sua part. 3. tit. 22. cap. 3. § 7. *Talis*, inquit, *est potestas imperatorum, regum et principum, quia per papam habet institui, regulari et confirmari, si bona est; et per ipsum habet judicari et condemnari, si bona non est.* Item cap. 5. § 7. *Potest*, inquit, *ipsos reges ex caussa rationabili deponere.*

Isidorus Mediolanensis Ordin. praedicat. lib. 2. de imperii militantis Ecclesiae dignitate, tit. 8. concl. 3. *Papa*, inquit, *potest eorum demeritis exigentibus imperatorem ac regem deponere.*

Gabriel Biel insignis theologus, lect. 23. in canone missae, *Ille*, inquit, *regit et custodit, qui propter ipsius Ecclesiae regimen, unum* (papam videlicet) *praeposuit universis, ut omnes ab uno sicut corpus a capite gubernentur.* Et prope finem, *Papa transfert potestatem supremam sae-*

cularem de gente in gentem, et imperatorem deponere potest etc.

Thomas Cajetanus Ordin. praedic. S. R. E. card. doctrina, et vitae integritate insignis, in apologia, de comparata auctoritate papae, et concilii, part. 2. cap. 13. ad octavum, idem docet: nam proposito argumento octavo adversarii his verbis, *Octavo, quia nonnulli summi pontifices inveniuntur definivisse, se in temporalibus habere supremam potestatem: caeteri vero in oppositum; Respondet his verbis; Ad octavum dicitur, quod quia potestas papae directe est respectu spiritualium ad supremum simpliciter finem humani generis; ideo suae potestati duo conveniunt: primo, quod non est directe respectu temporalium: secundo, quod est respectu temporalium in ordine ad spiritualia: hoc enim habet ex eo quod ad supremum finem omnia ordinari debent, etiam temporalia, ab eo procul dubio, cujus interest ad illum finem omnes dirigere, ut est Christi vicarius: primum autem ex natura suae potestatis consequitur. Ex his autem sequitur, quod utrumque vere potest determinare, ut papa: et quod habet supremam potestatem in temporalibus; et quod non habet supremam potestatem in temporalibus: quoniam utrumque verum est ad sanum intellectum, affirmatio namque est vera in ordine ad spiritualia: negatio vero est vera directe, secundum se ipsa temporalia. Unde nihil ex utraque decisione erroris accidit.*

Alexander de s. Elpidio Ordin. eremitarum s. Augustini in lib. de auctoritate summi pontificis, et jurisdictione imperii, cap. 9. *Deo*, inquit, *non subditur, qui subjectus non est Dei vicario et ecclesiasticae potestati: nullus ergo rex, nullus temporalis princeps, cujuscumque conditionis existat, excipi potest, si christianum se fateri vult nomine, et re: quia etiam in temporalibus potestati supremae spirituali subjici debent.*

Petrus de Monte venetus et episcopus Brixiensis, in monarchia, part. 2. quaest. 4. in fine, *Magnam*, inquit, *habet potestatem papa super imperatorem, quia ex delicto eum deponit.*

Petrus Ancharanus in cap. *Canonum statuta*, n. 6. de constitut. *Papa*, inquit, *habet utrumque gladium, et superioritatem ad imperium, et hinc est, quod imperatorem coronat et inungit, et quandoque deponit.*

Sylvester Prieras Ordin. praed. theologus et canonista doctissimus, in summa, verbo, *Papa*, n. 10. *Papa*, inquit, *potest eligere imperatorem per se ipsum immediate, quando ex justa, et rationabili caussa expediret: quia principalis agentis habentis dirigere omnes fideles ad pacem, et finem spiritualem, est eligere ministros.* Et infra: *Potest (papa imperatorem) dignum excommunicare, et dignum depositione deponere*, et num. 11. Habet *(papa in reges et principes christianos omnes) universalem spiritualium et temporalium jurisdictionem.* Et infra, *potest ex rationabili caussa deponere.*

Astensis in Summa, 1. part. lib. 2. tit. 64. art. 4. ag. 101. *Ex praedictis*, inquit, *collige, quod rincipes saeculi, et Domini temporales, non tantum propter haeresim suam, sed etiam propter negligentiam extirpandi haeresim aliorum, sunt excommunicandi, ab Ecclesia deponendi, de terris suis expellendi, et terrae eorum occupandae catholicis possunt exponi. et idem, si princeps circa regnum, et justitiam faciendam, inventus fuerit negligens, insufficiens, et ineptus; Unde Zacharias deposuit Childericum, et Innocentius Othonem.*

Nicolaus abbas panormitanus, in cap. *Solitae*, de major. et obed. num. 7. *Papa*, inquit, *potest rationabiliter increpare imperatorem, et alios principes saeculares, et non mirum, nam potest eos ex caussa deponere*, idem docet in cap. *Per venerabilem, Qui filii sint legitimi.*

Joannes de Anania, archidiaconus bononiensis in cap. *Licet*, de voto, num. 10. *Papa*, inquit, *privat laicum ordine geniturae, quia habet potestatem super reges et regna. Unde deponit imperatorem.*

Bartholus in l. *Si imperator*. C. de legibus, num. 4. *Jus*, inquit, *eligendi imperatorem habent principes de Alemania, et jus privandi solus papa habet.*

Baldus in prooemio ff. vet. *Solus*, inquit, *papa privat imperatorem.*

Petrus Andreas Gambara, in tract. de officio et potestate legati lib. 2. tit. de variis ordinariorum nominibus, num. 220. *Solus*, inquit, *papa deponit imperatorem et reges, demeritis suadentibus.*

Restaurus Castaldus, in lib. de imperatore qu. 81. *Solus*, inquit, *papa sine concilio deponit imperatorem, quia papae, et Christi unum est tribunal.* Et infra: *Papa principem quantumcumque exemptum, si expedit, punit et deponit.*

Dominicus cardinalis Tuscus vir doctissimus, qui adhuc vivit, et magnum opus ante paucos annos edidit, in sexto tomo Practicarum conclusionum, verbo, *Papa*, multos auctores citat ad hoc ipsum propositum: ad eum, si quis plures auctores velit, lectorem remitto.

Sententia illustrium scriptorum nationis gallicae.

Sanctus Bernardus lib. 4. de Consideratione cap. 4. *Quid tu*, inquit, *denuo usurpare gladium tentes, quem semel jussus es ponere in vaginam: quem tamen qui tuum negat, non satis mihi videtur attendere verbum Domini dicentis sic: Converte gladium tuum in vaginam. Tuus ergo et ipse tuo forsitan nutu, et si non tua manu evaginandus, alioquin si nullo modo ad te pertineret, et iis, dicentibus apostolis, ecce duo gladii hic, non respondisset Dominus, satis est, sed nimis est. Uterque ergo Ecclesiae, et spiritualis scilicet gladius, et materialis. Sed is quidem pro Ecclesia, ille vero et ab Ecclesia exerendus est, ille sacerdotis, is militis manu, sed sane ad nutum sacerdotis, et jussum imperatoris, haec sanctus Bernardus, qui certe non diceret, gladium materialem Ecclesiae esse, et non solum pro Ecclesia exerendum, sed etiam ad nutum sacerdotis exerendum, si cum Barclajo, existimaret, po-*

testatem in temporalibus nullo modo ad Ecclesiam, ejusque praesidem pertinere. Sed de hac sententia suo loco plura dicemus.

Petrus de Palude patriarcha hierosolymitanus, vir doctissimus, in tract. De caussa immediata ecclesiasticae potestatis art. 4. qui est de potestate papae, sic loquitur: *Licet papa non habeat confirmare quemlibet regem, qui consensu populi a principio regnum assumpsit: tamen potest deponere omnem talem, non solum propter haeresim, aut schisma, aut aliud crimen intolerabile in populo; sed etiam propter insufficientiam, utpote, si quis idiota sensit, vel impotens viribus in regno praeesset, et propter ejus insufficientiam regnum fidelium periclitaretur.* Et infra reddens rationem ait: *Quia papa est superior in spiritualibus, et per consequens in temporalibus, quantum necesse est pro bono spirituali.*

Durandus episcopus Meldensis theologus insignis, in lib. de Origine jurisdictionum, quaest. 3. *Quia*, inquit, *utraque potestas temporalis, et spiritualis est necessaria, ideo utramque potestatem (Christus) contulit Petro.* Et infra: *Isti sunt veri termini jurisdictionis spiritualis, et temporalis a fundatione Ecclesiae, quos transgredi non licet; quia jurisdictio temporalis nullo modo se extendit ad spiritualia, de quibus nihil novit: jurisdictio vero spiritualis se extendit primo, et principaliter ad spiritualia, secundario vero, et per quamdam consequentiam se extendit ad actiones hominum circa temporalia, quae ordinantur ad spiritualia tamquam ad finem.*

Erveus Brito Ordin. praedic. magister generalis et theologus acutissimus, tract. de potestate papae. § Ad evidentiam secundi, sic loquitur, *Ad papam pertinet corrigere omnem abusum tam potestatis ecclesiasticae, quam terrenae in quocumque existente de populo christiano.*

Jacobus Almain in tract. de Suprema potestate ecclesiastica, et temporali, quaest. 2. principali, quae est de suprema potestate laica, cap. 5. ad tertiam allegationem: *Papa*, inquit, *potest imperatorem deponere in duobus casibus: primus, pro crimine pure spirituali, ut est haeresis: secundus, quando illi, ad quos spectat jure ordinario, sunt negligentes ipsum deponere. Ibidem ad quartam allegationem, sic ait, Si gens imperii efficeretur haeretica, vel transferret se ad aliam sectam dimittendo sectam christianam: posset propter hoc papa illam gentem privare dignitate imperiali, et sic transferre in aliam gentem.*

Henricus card. Ostiensis in summa tit. de haereticis. paragr. *Qua poena puniantur* num. 11. *Nota*, inquit, *quod Domini temporales, non solum propter suam haeresim, sed etiam aliorum, quod cum possunt admoniti exterminare negligunt, excommunicari possunt, et terrae ipsorum exponi catholicis occupandae. Idem, si princeps negligens inveniretur circa regimen et justitiam faciendam. Unde Zacharias papa deposuit Childericum regem Francorum.*

Petrus Bertrandus cardin. et episcopus Eduensis in tractat. de Origine jurisdict. quaest. 4. num. 5. **Potestas**, inquit, *spiritualis debet dominari omni humanae creaturae: et quemadmodum Jesus Christus dum fuit in hoc mundo, et etiam ab aeterno naturalis Dominus fuit, et de jure naturali in imperatores, et quoscumque alios depositionis, et damnationis sententias ferre potuisset: ita eadem ratione ejus vicarius.*

Joannes de Sylva, tract. de Beneficio p. 3. quaest. 8. *Et papa*, inquit, *potest deponere regem.*

Stephanus Aufrerius, in tract. de Potestate saecularium, num. 5. et 6. *Papa*, inquit, *ipsum imperatorem tamquam inferiorem destituit, exigentibus caussis, et in omnibus arduis negotiis, et maximis difficultatibus generantibus scandalum in christianitate, papa potest hujusmodi majoritatis ratione se intromittere, etiam inter laicos, et exercere hujusmodi potestatem sibi a Deo attributam.*

Gulielmus Durandus episcopus Mimatensis, Speculator vulgo dictus, in Speculo lib. 1. tit. de legato. § Nunc ostendendum, num. 17. *Papa*, inquit, *deponit imperatorem propter ipsius iniquitates, et dat (principibus) curatores, ubi ipsi sint inutiles ad regendum.*

Joannes Faber in legem primam, num. 10. C. de summa Trinit. et fid. catholica. *Sed*, inquit, *de papa non est dubium, quin sit superior omnibus christianis, et in temporalibus et in spiritualibus.* Et infra: *Cum agitur de praejudicio animae, vel populi, papa potest et debet providere, et si necesse sit, quoscumque reges deponere.*

Aegidius Bellamera episcop. avenionensis, in cap. *Alius.* 15. quaest. 6. num. 2. sic ait: *Papa potest deponere imperatorem, qui ab eo temporalitatem recognoscit.* Et infra: *Etiam alios reges, licet ab eo regna sua non teneant infaeudum, nec temporalitates suas ab eo recognoscant, nec juramentum fidelitatis ei praestent, videlicet pro delictis et negligentiis.* Et infra: *Depositio autem regum facienda per papam, non ex illa ordinaria; sed ex quadam suprema et absoluta potestate procedit: et quod illam supremam et absolutam potestatem papa habeat, videtur multum aequum, et reipublicae valde expediens, scilicet ut sit aliquis supremus monarcha, qui regum hujusmodi excessus possit corrigere, et de ipsis justitiam ministrare.* Vide eumdem, in cap. *Novit*, de Judic. et in cap. *Solitae*, de majorit. et obed.

Joannes Quintinus Haeduus in repetitione ad c. *Novit* de Judic. num. 64. *Quare*, inquit, *ponimus utrumque gladium Ecclesiae datum esse; hoc est, Ecclesiae pontificem habere jus et potestatem in spiritualia simul, et omnia temporalia, atque de his statuere et decernere ex caussa posse, cujus decretis standum: nam quamvis homo sit mortalis, tamen coelesti potestate pollet.* Et infra num. 127. *Hoc*, inquit, *jure papa Zacharias anno Christi nati 753. Childericum longa majorum serie legitimum Galliae regem, et possessorem regno avito destituit, et in ejus locum Pipinum Belgam substituit, caussatus peccatum esse, hominem tantae imparem potestati, inertem, et nihil agentem reipublicae gubèrnacula moderari.* Et infra: *Hinc et Leo, ut pontifex romanus, eadem fultus aucto-*

ritate Carolum pariter Gallorum regem, romanum creavit imperatorem.

Raimundus Ruffus, contra Molineum c. 6. pag. 106. *Non ignoramus*, inquit, Leonem III. *pontificem Graecis ademptum imperium in Carolum magnum contulisse: id enim cum nostri Annales, tum Graecorum libri testantur: quod jure sibi quaesitum, et Carolus magnus, et posteri Franci, Germanique putarunt. Omitto Pipinum a Stephano II. vel ut nonnulli, a Zacharia regem factum, detruso in monasterium Childerico ignavo, stupido et bardo rege.*

Sententia illustrium scriptorum nationis hispanicae.

Sanctus Raymundus, in Summa lib. 1. tit. de haereticis § 7. Ex praemissis, inquit, inter alia collige notabiliter, quod judex, vel potestas saecularis, non solum propter haeresim suam; sed etiam propter negligentiam contra haeresim extirpandam, potest non solum excommunicari ab Ecclesia; sed etiam deponi: et extende hanc poenam, et Ecclesiae potestatem quandocumque princeps aliquis saecularis fuerit inutilis, dissolutus et negligens circa regimen et justitiam observandam 17. quaest. 4. § *Si quis princeps*.

Pelagius Alvarus episc. Sylvensis ex Ordine minorum assumption. in tractat. de planctu Ecclesiae lib. 1. art. 21. Papa, inquit, transfert imperium, et confirmat imperatorem, electum canonice inungit et coronat; et contumacem et persequutorem Ecclesiae imperio privat.

Joannes de Turrecremata S. R. E. card. doctissimus, in summa de Ecclesia lib. 2. cap. 113. propositione 4. docet: Papam jure papatus non habere extra principatum suum ecclesiasticum potestatem in temporalibus directe: sed cap. 114. docet per sexdecim conclusiones, papam in ordine ad spiritualia habere potestatem amplissimam in temporalibus. Referam hoc loco unam tantum conclusionem. Quarta propositio, romanus pontifex videtur jurisdictionem etiam in temporalibus habere, quia non solum principes saeculares circa usum suae jurisdictionis delinquentes potest per censuram ecclesiasticam coërcere; verum etiam notabiliter negligentes a dignitate deponere. Videat lector totum caput, et commentarium ejusdem auctoris in cap. *Alius* 15. quaest. 6.

Cyprianus Benetus aragonensis Ordin. praedic. in libro de prima orbis sede, in resp. ad sextum pro 2. parte conclusionis primae. In traditione, inquit, clavium includitur etiam collatio terrenarum potestatum pro conservatione bonorum spiritualium.

Franciscus Victoria Ord. praedic. de potestate Ecclesiae Relectione 1. quaest. 5. prop. 8. In ordine, inquit, ad finem spiritualem papa habet amplissimam potestatem temporalem super omnes principes et reges, et imperatorem, et infra. Quando necesse est ad finem spiritualem potest, non solum omnia, quae principes saeculares possunt; sed et facere novos principes, et tollere alios et imperia dividere.

Dominicus a Soto Ordin. praedic. in 4. sent. dist. 25. quaest. 2. art. 1. concl. 5. Potestas, inquit, quaecumque civilis eatenus est ecclesiasticae subjecta in ordine ad spiritualia, ut papa possit per suam spiritualem potestatem, quoties ratio fidei, et religionis exegerit, non solum ecclesiasticarum censurarum fulminibus adversus reges agere, eosque cogere; verum et cunctos christianos principes temporalibus bonis privare, et usque ad eorum privationem procedere.

Alphonsus de Castro Ordin. minor. lib. 2. cap. 7. De justa haereticorum punitione, sic ait: Nec mirari debet aliquis, quod papa propter haeresis crimen regem a regia dignitate deponat, et regno privet; quoniam in negotio fidei, etiam reges, sicut et alii inferiores subduntur summo pontifici.

Jacobus Simanca Pacensis episc. in lib. de catholicis institutionibus tit. 45. Quamvis, inquit, ecclesiastica potestas distincta sit a saeculari, et papa jurisdictionem civilem non habeat in saecularium principum regna: nihilominus tamen in ordine ad finem spiritualem habet pontifex maximus amplissimam potestatem in omnes principes orthodoxos. Unde si princeps aliquis inutilis esset, aut iniquas leges contra religionem, aut contra bonos mores conderet, aut quidpiam simile faceret in detrimentum rerum spiritualium, posset papa servatis justis circumstantiis, congruum remedium adhibere, privando etiam talem principem administratione et jurisdictione.

Dominicus Bannes, in 2. 2. quaest. 10. art. 10. in fine commentarii, paragr. quarta concl. Ita etiam, inquit, a jure divino positivo est potestas, quam habet pontifex ad auferendum dominium, et jurisdictionem ab infidelibus supra fideles: quando autem utendum sit hac potestate, relinquitur ejus dominio vel judicio, et quaest. 12. art. 2. in comment. paragr. Circa ultimam conclus. Ecclesia, inquit, non tantum privat dominio in subditos, principes apostatas perfecte, verum etiam illos, qui lapsi sunt aliquo pacto in haeresim.

Martinus Ledesmius in secunda quartae quaest. 20. art. 4. concl. 8. In ordine, inquit, ad finem spiritualem papa habet amplissimam potestatem temporalem super omnes principes et reges et imperatores.

Gregorius de Valentia, in 2. 2. disput. 1. quaest. 12. punct. 2. asser. 2. Jure, inquit, ecclesiastico per summi pontificis auctoritatem, atque sententiam, omnino potest quis dominio et praelatione erga subditos privari propter peccatum apostasiae a fide, neque est de hac assertione dubium ullum apud vere orthodoxos.

Gulielmus de Monserat catalanus, in tractat. de successione regum, num. 30. Papa, inquit, vicarius Christi cum caussa potest quemcumque christianum principem privare; prout privavit et deposuit Childericum regem Franciae, et in ejus locum Pipinum instituit, et romanum imperium a Graecis transtulit in Germanos.

Alphonsus Alvarez, in Speculo cap. 16. Hinc, inquit, est, quod (papa) imperium transferre potest de certo genere personarum, cum maxima caussa ad aliud genus; et infra. Et ipsum imperatorem,

tamquam inferiorem destituit exigentibus caussis maximis et arduis.

Antonius Cordubensis Ord. minor, lib. 1. Quaestionarii, quaest. 57. dub. 3. Potestas, inquit, civilis subjecta est, non quidem potestati temporali papae; sed spirituali aliquo modo, in casu necessitatis, vel magnae utilitatis spiritualium. Et Ecclesia, et maxime papa, habet potestatem, et auctoritatem, vel jurisdictionem aliquam temporalem in ordine ad finem spiritualem super omnes homines et principes, et res omnes et regna totius mundi.

Ludovicus Molina, tom. 1. de Justit. et Jure, tract. 2. disp. 29. concl. 3. *Potestas*, inquit, *spiritualis summi pontificis ad finem supernaturalem adjunctam quasi ex consequenti habet supremam, et amplissimam potestatem jurisdictionis temporalis super omnes reges, et reliquos, qui sunt de Ecclesia; praecise tamen quantum postulat finis supernaturalis ad quem spiritualis potestas ordinatur. Quare si id exigat finis supernaturalis, potest summus pontifex deponere reges, eosque regnis suis privare.*

Didacus Covarruvias, in tract. de Restitutione super regulam, Peccatum, part. 2. § 9. num. 7. *Haec*, inquit, *sententia vera est in hoc sensu, ut papa vere habeat potestatem temporalem etiam super imperatorem, quatenus ea utilis, et necessaria sit ad Ecclesiae catholicae regimen, et spiritualis potestatis usum.*

Fernandus Vasquius, lib. 1. Illustrium controversiarum cap. 21. *Caeterum*, inquit, *papa habet etiam jurisdictionem in temporalibus, quatenus necessaria sunt ad spiritualium expeditionem.* Et infra: *Id quod admittunt communiter utriusque partis fautores.*

Michaël de Aninyon, in tract. de Unitate ovilis et pastoris, num. 12. *Penes papam*, inquit, *est utraque suprema potestas, licet non habeat usum gladii temporalis: et quia potestas papae immediate a Deo emanavit, et ipsi soli Deo subest: potestas vero imperatoris a vicario Christi, cui est subordinata, ideo papa potest imperium de certo genere personarum transferre ad aliud, et imperatorem ungit et coronat, confirmat, approbat et reprobat, ac etiam deponit caussis exigentibus.*

Martinus Navarrus, in Comment. ad cap. *Novit*, de Judiciis Notab. 3. num. 41. *Potestas*, inquit, *ecclesiastica, est species potestatis, distincta a laica, et longe nobilior ea: ut aurum est species metalli distincta a specie plumbi, et nobilior ea; quaeque directe solum amplectitur supernaturalia: indirecte vero eatenus naturalia, quatenus sunt necessaria ad consequutionem finis supernaturalis*, et infra, num. 99. *Colligitur*, inquit, *ratio quare papa deponere potest reges adeo negligentes in regendis regnis suis, ut ob id populus Dei subditus illis retrahatur a consequenda vita aeterna.* Porro hic auctor plurimos citat in eamdem sententiam.

Sententia illustrium scriptorum nationis Germanicae

Stephanus episc. Alberstatensis, in epist. quae extat in appendice Mariani Scoti, loquens de Henrico IV. imperatore, *Dominus*, inquit, *Henricus haereticus est, et pro nefandis malis a sede apostolica, excommunicatus, nec regnum nec potestatem aliquam super nos, quia catholici sumus, potest obtinere.*

Hugo de s. Victore, natione saxo, vir doctrina et sanctitate celeberrimus lib. 2. de Sacrament. part. 2. cap. 41. *Spiritualis*, inquit, *potestas terrenam potestatem, et instituere habet ut sit, et judicare habet, si bona non fuerit. Ipsa vero a Deo primum instituta est, et cum deviat, a solo Deo judicari potest.*

Henricus de Gandavo, Quod libro 6. quaest. 33. *Iste*, inquit, *hierarcha primus post Christum super universalem Ecclesiam Petrus erat, cui ambas claves tradidit, et duos gladios commisit; sic, ut regimen universalis Ecclesiae, tam in spiritualibus, quam in temporalibus ad ipsum pertineret.*

Ulricus in sua Summa, sic ait: *Si rex esset manifeste haereticus, vel si interpellatus ab Ecclesia negligeret nihilominus regimen regni sui, quantum ad ea quae sunt fidei, scilicet si non intenderet extirpationi haereticorum, posset ab Ecclesia deponi a regia dignitate.* Hunc auctorem allegat Joan. de Turrecremata loco supra citato.

Dionysius Carthusianus, in lib. de regimine politiae, art. 19. *In Ecclesia*, inquit, *Dei est unus pontifex summus, videlicet Dominus papa, in quo est utriusque potestatis, atque dominii plenitudo, et apex, hoc est, tam spiritualis, quam saecularis potestatis: idcirco jurisdictionem et dispositionem habet super omnia regna et principatus fidelium non solum in spiritualibus, sed etiam in temporalibus, dum rationalis caussa requirit. Nam et imperatorem potest deponere, et reges, si vita eorum id mereatur, regnis suis privare.*

Joannes Driedo libro 1. de libertate christiana cap. 14. *Verum*, inquit, *hic non est silentio praetereundum, quod papa ex plenitudine potestatis super universos principes christianos, potest reges ac principes propter haeresis crimen privare sui regnis atque imperiis, et in temporalibus prorsus eximere plebem christianam ab obedientia et subjectione eorum.* Vide etiam cap. 9. ubi demonstrat auctor in ordine ad finem supernaturalem, subjectam esse potestatem temporalem potestati spirituali.

Albertus Pighius lib. 5. de ecclesiastica hierarchia cap. 2. *Quare*, inquit, *hi omnes (reges et principes videlicet christiani) ut pars et membra sunt Ecclesiae, necessario etiam subsunt ecclesiasticae hierarchiae praesidi, qui sui imperii habena moderetur eosdem; in suam mutuo, et totius corporis utilitatem conspirantes teneat omnes, contineat in officio, praevaricantes corrigat, et si ita exigat totius necessitas; administratione quoque et officio amoveat, et in locum eorum constituat alios, aut constituendos praecipiat per eos, ad quos hoc ipsum de jure, aut consuetudine pertinet.* Vide eumdem auctorem cap. quartodecimo, ubi idipsum repetit, et exemplis allatis probat.

Jacobus Latomus, in lib. de Ecclesia cap. 14. *Ex*

ejusdem, inquit, *principiis conficitur, regem,aut alium quemcumque terrenum principem christianum, regno et principatu jure privari posse per Ecclesiam; quia regnum et principatus cum personis, ut supra dictum est, in Ecclesiae corpus, et jus transiit per sacrum Baptisma, et per christianae religionis liberam acceptionem Christo et sponsae ejus dedicatum et consecratum, et donatum donatione irrevocabili.* Haec ille, qui potestatem Ecclesiae plenissime residere in summo pontifice demonstravit in alio libro, quem de Primatu romani pontificis inscripsit.

Conradus Brunus lib. 3. de Legationibus cap. 6. *Haec*, inquit, *jurisdictio judicia civilia et criminalia, denunciationes et inquisitiones, accusationes, poenas item, et censuras ecclesiasticas complectitur in personas et res ecclesiasticas: multis etiam casibus in laicas personas, et pro rebus temporalibus datur. In his omnibus plenissimam habet jurisdictionem summus pontifex: determinatam autem, et certis limitibus conclusam archiepiscopi, episcopi, etc.*

Sententia illustrium Scriptorum nationis anglicae et scoticae.

Alexander Alensis anglus Ordin. min. vir doctissimus, et sanctorum Thomae et Bonaventurae praeceptor part. 4. quaest. 10. in explicatione canonis missae in illud. Et pro rege N. *Spiritualis*, inquit, *potestas terrenam habet instruere et judicare, si bona fuerit: ipsa vero a Deo primum instituta est, et cum deviat, a solo Deo judicari potest.* Idem Alexander part. 4. quaest. 79. membr. 5. et 6. *Voluit*, inquit, *Deus quosdam in alios plures habere potestatem; et deinde in illos alios pauciores: et sic semper donec deveniretur ad unum, scilicet papam, qui sub Deo immediate est.* Quo loco docet Alexander, papam ita praeesse omnibus potestatibus, ut ipse solus sub Deo immediate sit.

Robertus Olkot anglus, in lib. Sapientiae lect. 200. *Hic autem*, inquit, *est regum, cui omnes subsunt nationes et populi, qui temporalia ab eo recipiunt: Sacerdotio tamen, ac summo pontifici debet subesse.* Et infra: *Samuel unxit David in regem, in figura quod vicarius Christi, et praelatus Ecclesiae confert principatum et regiam potestatem ad utilitatem Ecclesiae, unde jus et auctoritas examinandi personam electam in regem, et promovendi ad imperium, ad papam pertinet.*

Franciscus Maironus Scotus, in 4. sent. distinct. 19. quaest. 4. *Plenitudo*, inquit, *potestatis secundum utramque jurisdictionem concurrit in eamdem personam: hoc patet auctoritate Christi dicentis*, Quodcumque ligaveris etc.

Joannes Bachonus anglus Ord. carmelitarum, in prologo super 4. sent. quaest. 11. art. 4. *Papa*, inquit, *habet judicare de regnis et de regibus in caussa belli et pacis: potest enim compellere principes temporales, ut pacem et justitiam sibi invicem servent.* Et infra: *Habet regem deponere, ut alteri regnum tribuatur, ratione iniquitatis, vel inutilitatis suae personae. Item habet imperatorem deponere, et imperium alteri dare, si non defendat Ecclesiam.*

Thomas Valdensis Ordin. ejusdem, in lib. 2. Doctrinalis fidei antiquae, art. 3. cap. 75. explicans quo sensu s. Gregorius servum se imperatoris dixerit: *Profecto*, inquit, *nec beatus papa Gregorius eminentiae sui status super statum imperatoris praejudicavit in aliquo, cum regem sibi verbo tenus praeposuit, negotio quoque, quod tunc tractabatur attento: quod tunc apte videbimus, si posteriora ejus facta et scripta quaeramus. Vide an se magistrum et imperatorum et regum non arbitratur, cum post privilegia quaedam senatori presbytero, et abbati Xenodochii Francorum directa sub interminatione dignitatis, et honoris omni ejus violatori conclusit*, haec ille, qui continuo subjungit duo privilegia sancti Gregorii, quibus minatur regibus regnorum amissionem, si privilegia illa violare praesumerent.

Reginaldus Polus, sanctae romanae Ecclesiae cardinalis, in lib. de summo pontifice cap. 8. *Ex quo*, inquit, *id quod paulo ante diximus, ita concludi potest, Christi vicarium, cui singulare, et maximum omnium ministerium commissum est, illud nimirum, quod ultimum spectat hominis finem, in orbe terrarum, Ecclesiaque gubernanda, obtinere summam ac praecipuam potestatem inter caeteros omnes Dei ministros, seu imperatores, seu reges, seu principes, aut quocumque alio nomine nuncupentur.*

Nicolaus Sanderus, in lib. 2. de Visibili monarchia Ecclesiae, cap. 4. *Ex his igitur*, inquit, *quae tum divinum jus, tum ipsius naturae lumen revelat, abunde apparet, quantopere aberrent a veritate, qui putant reges christianos in suis regnis supremam semper potestatem habere, nec unquam episcopis ita subesse, ut cum in fidem obstinate peccant, a regno removeri queant, et supra, pontifex igitur non minus dabit operam, ut regem, qui populum christianum falsa doctrina imbuit, a regimine populi removeat, quam pastor operam dat, ut male affectum arietem de medio tollat.*

Habemus igitur quae doctrina viguerit in Ecclesia antequam Barclajus et ego litigare inciperemus. Et si s. Augustinus, in lib. 2. cap. ultim. adversus Julianum, adductis testimoniis undecim scriptorum, quorum aliqui ante ducentos annos, aliqui ante centum, aliqui ipsius aetate vixerant; affirmat, in nullo concilio ecclesiastico tot illustres scriptores et magistros unquam simul convenisse; et miratur, si Julianus in illum conventum introductus os aperire, et tot viris gravissimis et doctissimis resistere ausus fuisset: quanto majore ratione possumus nos affirmare, in nulla synodo quantumvis numerosa convenisse unquam scriptores eximios supra septuaginta, quorum aliqui ante quingentos annos floruerunt, quique diversis saeculis in diversis christiani orbis partibus, non solum doctrina, sed etiam sanctitate et miraculis Ecclesiam illustrarunt? Et quamvis affirmare non possum, an Barclajus in coronam tot insignium scriptorum introductus, si nunc viveret, resistendum, an credendum sibi esse censeret: hoc tamen securus affir-

mo, vel omnium istorum libros, quibus Ecclesia tot jam saeculis usa est, exterminandos esse; vel Barclaji libellum, ut scandalosum, temerarium, seditiosum et erroneum flammis ultricibus esse tradendum.

Sententia conciliorum de potestate summi pontificis in temporalibus.

Sed si forte alicui fidem non faciunt testes singulares, quamvis plurimi, et omni exceptione majores: veniam ad testes contestes, eosque pene innumerabiles, qui adversus Barclajum testimonium dicent. Ante annos 900. a Gregorio II. Romano pontifice excommunicatum fuisse Leonem Isauricum imperatorem, propter crimen haereseos, et vectigalibus Italiae, ac per hoc parte imperii mulctatum, testantur historici graeci Glycas, Theophanes, Cedrenus et Zonaras, in Leone Isaurico ; et latini Sigebertus anno 727. Paulus Diaconus lib.21. et Platina in Gregorio III. Latini enim tribuunt Gregorio III. hoc factum, quoniam is Gregorii II. sententiam confirmavit. Porro sententiam Gregorii II. in synodo episcoporum latam fuisse, testatur Joannes Zonaras graecus auctor, in vita Leonis Isaurici, cujus haec sunt verba, tom. 3. Annalium, Gregorius, qui tum Romae veteris Ecclesiam gubernabat, illos una cum imperatore synodico anathemate obstrinxit, et vectigalia, quae ad id usque tempus imperio inde pendebantur, inhibuit, inito cum Francis foedere. Itaque tota illa synodus Gregorio pontifici assensit, totque sunt ejus rei testes, quot in eamdem synodum episcopi convenerunt.

Deinde post annos circiter trecentos, cum Gregorius VII. pontifex, Henricum IV. imperatorem saepius admonitum excommunicavit, et imperio regnoque privavit; non id occulte, et solo suo arbitratu, sed in synodo romana, ad quam plurimi episcopi undique convenerant, omnibus consentientibus et laudantibus, publice et solemni ritu , ac caeremonia fecit: de hac synodo scribitur in lib.7. Registri Gregorii VII. actam esse anno Domini 1080. anno septimo ejusdem Gregorii, atque ad eam synodum convenisse archiepiscopos et episcopos, nec non abbates et diversorum ordinum clericorum et laicorum innumerabilem multitudinem.

His addi debent alia quinque concilia habita a successoribus Gregorii VII. videlicet beneventanum a Victore III. placentinum ab Urbano II. romanum a Paschale II. coloniense a Gelasio II. remense a Callisto II. in quibus confirmata est sententia Gregorii VII. Vide de his conciliis infra cap. 9.

Praeterea cum Urbanus II. pontifex Philippum I. Francorum regem, ob repudiatam legitimam uxorem, et adulteram in matrimonium acceptam, et admonitum obedire recusantem, excommunicaret, et corona regni privaret; id fecit in concilio frequentissimo claramontano, ut testis est Sigebertus, in chronico anni 1095. et clarius idem refert Matthaeus Paris in Villielmo II. ad annum 1095. Sed quod cum excommunicatione intelligeretur privatio regiae dignitatis, intelligi potest ex Ivone episcopo carnotense, qui in epist. 28. ad Urbanum II. papam sic loquitur: *Qui ad vos venturi sunt in calliditate ingenioli sui, et venustate linguae impunitatem flagitii se impetraturos regi a sede apostolica promiserunt, hac ratione ex parte usuri, regem cum regno ab obedientia vestra discessurum, nisi coronam, restituatis, eumque ab anathemate absolvatis.* Intelligi potest etiam ex historicis, qui testantur, veritum fuisse ab Urbano pontifice, ne diadema regium Philippo excommunicato imponeretur. Vide Chronicum Joan. Naucleri, Gener. 37. Paulum Aemilium lib. 3. in Rege 38. Papirum Massonium, Annal. lib. 3. Adde etiam quod scribitur in Summario, sive Compendio historiarum Francicarum Nicolai Vignerii, toto tempore quo Philippus sub anathemate vixit, in publicis scripturis non fuisse positum de more, regnante Philippo, sed, regnante Christo; quia videlicet regem excommunicatum pro rege populus non habebat.

Ad haec, Innocentius III. pontifex anno 1215. concilium generale lateranense, quod jure maximum dici solet, convocavit: adfuerunt enim cum ipso summo pontifice patriarchae orientales duo per se, constantinopolitanus et hierosolymitanus: duo per legatos, Alexandrinus et Antiochenus, archiepiscopi septuaginta, episcopi quadringentiduodecim, abbates, priores conventuales octigenti, legati imperatorum occidentis et orientis, regum vero, Hierosolymae, Franciae, Hispaniae, Angliae et Cypri. In hoc igitur orbis christiani celeberrimo conventu editus est canon, qui est ordine tertius, adversus haereticos in haec verba: *Excommunicamus, et anathematizamus omnem haeresim extollentem se adversus hanc sanctam orthodoxam catholicam fidem, quam superius exposuimus etc.* Et infra: *Si vero Dominus temporalis admonitus ab Ecclesia, terram suam purgare neglexerit ab haeretica foeditate, per metropolitanum, et comprovinciales episcopos excommunicationis vinculo innodetur. Et si satisfacere contempserit infra annum, significetur hoc summo pontifici, ut ex tunc ipse vassallos ab ejus fidelitate denunciet absolutos, et terram exponat catholicis occupandam, qui eam exterminatis haereticis sine ulla contradictione possideant, et in fidei puritate conservent, salvo jure domini principalis, dummodo super hoc ipse nullum praestet obstaculum, nec aliquod impedimentum opponat, eadem nihilominus lege servata circa eos, qui non habent dominos principales.* Quid hic Barclajus diceret? si haec non est Ecclesiae catholicae vox, ubi obsecro eam inveniemus? et si est (ut verissime est) qui eam audire contemnit, ut Barclajus fecit, an non ut ethnicus, et publicanus, et nullo modo christianus et pius habendus erit? si non habet summus pontifex potestatem in terris, disponendi de temporalibus usque ad depositionem principum eorum, qui vel ipsi haeretici sunt, vel haereticis quoquo modo favent, cur in editione hujus canonis nullus ex tanto numero reclamavit? cur ne unus quidem ex tot imperatorum et regum oratoribus mutire ausus est? Nondum videlicet parasiti principum temporalium exorti fuerant, qui, ut regna temporalia stabilire videantur, regnum aeternum iis, quibus adulantur, eripiunt.

Sed addamus et lugdunense concilium. Ergo In-

nocentius IV. pontifex anno salutis 1245. Lugduni generale concilium celebravit, in quo praeter archiepiscopos et episcopos undique evocatos interfuerunt etiam Balduinus imperator orientis cum aliis multis principibus. Sanctum quoque Ludovicum Francorum regem eo tempore Lugduni fuisse, et pontifici adfuisse, testantur Aemilius et Nauclerus. Atque in conventu illo, Ecclesiam universam sine dubio repraesentante, lata est sententia in Fridericum II. imperatorem in haec verba: *Nos itaque super praemissis, et quampluribus aliis ejus nefandis excessibus, cum fratribus nostris, et sancto concilio deliberatione praehabita diligenti, cum Jesu Christi vices, licet immeriti, teneamus in terris, nobisque in b. Petri persona dictum sit, Quodcumque ligaveris super terram, ligatum erit et in coelis, memoratum principem, qui se imperio et regnis, omnique honore et dignitate reddidit indignum, quique propter suas iniquitates, a Deo ne regnet, vel imperet est abjectus, suis ligatum peccatis et abjectum, omnique honore et dignitate privatum a Domino ostendimus et denunciamus; et nihilominus sententiando privamus; omnes qui ei fidelitatis juramento tenentur adstricti, a juramento hujusmodi perpetuo absolventes, auctoritate apostolica firmiter inhibendo, ne quisquam de caetero sibi tamquam imperatori pareat et intendat: decernendo quoslibet, qui ei deinceps veluti imperatori, vel regi consilium, vel auxilium praestiterint, seu favorem, ipso facto excommunicationis sententiae subjacere. Illi autem ad quos in eodem imperio, imperatoris spectat electio, eligant libere successorem. De praefato Siciliae regno providere curabimus cum eorumdem fratrum nostrorum consilio, sicut viderimus expedire.* Haec sententia est summi pontificis toto approbante concilio, hoc est, tota consentiente et laudante christianorum praesulum universitate: et tamen audet unus nescio quis contra disputare, et librum suum in lucem edere, atque imperitorum oculos fascinare. Quod si singula per se concilia catholicae Ecclesiae, praesertim cum in iis praesidet summus pontifex, fidem amplissimam faciunt, ut nemini fas sit contra sentire: quanta temeritas esset, si quis decem conciliis frequentissimis, simul junctis, contradicere auderet? Nam etiam si concilia ista diversis locis et temporibus habita sint, tamen facile possunt ante oculos mentis omnia simul constitui, et ex omnibus unum maximum et numerosissimum fieri, ubi simul conspiciantur Gregorius VII. Victor III. Urbanus II. Paschalis II. Gelasius II. Callixtus II. Innocentius III. et Innocentius IV. sanctissimi omnes, doctissimique pontifices, apostolica potestate, reges haereticos, vel haereticorum patronos excommunicantes, atque a regni solio deponentes; et simul omnes praesules ecclesiarum cum legatis omnium fere principum sententias tantorum pontificum, ut justissimas approbantes et collaudantes. Certe si Barclajus, aut quicumque illi similis est, in ejusmodi conventum introduceretur, mirum est, si loqui auderet, immo si non continuo obmutesceret. Sanctus Augustinus lib. 1. in Julianum cap. 2. concilium palaestinum episcoporum quatuordecim, satis magnae auctoritatis futurum existimavit ad unius Juliani audaciam comprimendam; cur igitur non multo magis valeant ad unius Barclaji temeritatem damnandam episcopi supra mille, qui in decem conciliis convenerunt? Hanc igitur sententiam Ecclesiae catholicae, quam in meis disputationibus de summo pontifice, cum juvenis adhuc essem breviter attigeram, cogor nunc adversus Gulielmum Barclajum, senex defendere: quem sane laborem ab homine, qui se catholicum profitetur, mihi adferendum, suspicatus numquam fuissem. Nam eos, qui foris sunt, et assidue contra me scribunt, nihil moror.

CAPUT PRIMUM

De excusatione Barclaji.

His ergo quasi prolegomenis praemissis, venio ad librum Barclaji. Is in primo capite totus est in se excusando et purgando, quod in hac quaestione de potestate papae scripserit, quod scripsit. Ac primum probat, licuisse sibi sententiam suam dicere, quia multi alii catholici id fecerunt.

Si complures, inquit, *tum theologi, tum jureconsulti, alii post alios in eamdem hanc quaestionem excutiendam incubuerunt, nec priorum de ea judicium sequentium scriptorum sententiis praejudicavit; cur non et ego aliquem indagandae veritatis locum (quandoquidem in eo studio aetatem consumpsi meo mihi quodammodo jure vindicem?).*

At quanti momenti sit haec ratio, vel ex eo potest intelligi, quod ne suo quidem haeredi, aut amico singulari persuasit. Cur enim haeres ipsius, aut quicumque fuit, qui librum ejus edidit, qui certe amicissimus fuit, et nomen suum, et typographi, et loci, in quo liber editus est, silentio involvendum censuit, nisi quia non sine caussa existimavit, non licuisse auctori impune scribere quod scripsit? Nam alioqui haereticorum omnium errores excusari possent. Ergo licuit catholicis scriptoribus, qui consentiunt in re, disputare de modo: non licuit Barclajo adversus omnes alios scriptores, atque adversus omnes conciliorum etiam generalium sententiam, negare omnino potestatem summi pontificis in temporalibus: quemadmodum licuit, et licet scholasticis doctoribus, qui confitentur in Deo Unitatem essentiae cum Trinitate personarum, multa disputare de attributis essentiae divinae et personarum constitutione: sed non licuit Arianis veteribus et novis, vel essentias Dei scribendo multiplicare, vel Trinitatem confundere. Pari ratione, licuit, et licet catholicis doctoribus, qui consentiunt de substantia septem Sacramentorum, disputare de multis, quae ad fidei fundamenta non pertinent; non tamen licet, nec licuit sectariis Lutheranis et Calvinistis tam multa scribere, contra substantiam et numerum Sacramentorum: quod idem de aliis fidei dogmatibus dici potest, subjungit Barclajus.

Monendus in primis lector est, omni me reverentia, et benevolentia sedem illam prosequi: nec

id aut hic, aut alibi agere, ut debitae potestatis, et dignitatis aliquid decedat vicario Christi, et successori sanctorum apostolorum Petri et Pauli.

At hoc videtur simile esse ei, quod scribit s. Marcus cap. 15. Percutiebant caput ejus arundine, et ponentes genua adorabant eum: et quod scribit s. Joan. cap. 19. Veniebant ad eum, et dicebant: *Ave rex Judaeorum*, et dabant ei alapas. Sic enim Barclajus omni reverentia et benevolentia prosequitur apostolicam sedem, sed interim potestatem ejus fere dimidiat, et addit postea:

Eos itaque obsecro qui ante me bono, ut opinor, animo scripserunt, ne indignentur, aut succenseant, si ab illorum opinione recessero: neque enim (ut sancto Augustino loquar epist. 111.) quorumlibet disputationes, quamvis catholicorum et laudatorum hominum, veluti scripturas canonicas habere debemus, etc.

At ego non indignor, neque succenseo, quod a mea opinione, vel Barclajus, vel alius quicumque recesserit: sed illud aequo animo ferre non possum quod a communi scriptorum sententia in re tam gravi, immo etiam conciliorum universalium sensu et consensu ullus recedat. Et quamvis non debeamus libris doctorum, quantumvis catholicorum et laudatorum hominum eam reverentiam, quam Scripturis sanctis debemus: tamen negari non potest, quin communi scriptorum sententiae multum omnino tribui debeat, ut a temeritate excusari non possit, qui contra torrentem doctorum, ut dici solet, scribendo nititur. Nam ipse idem sanctus Augustinus, qui scripserat, disputationes quorumlibet hominum nullo modo aequandas esse auctoritati Scripturarum divinarum; Juliani temeritatem arguit, quod se auderet opponere undecim scriptoribus catholicis, quorum verba et sententias diligenter expendit lib. 1. cap. 2. et lib. 2. cap. ult. adversus Julianum.

Deinde Barclajus ad rem propius accedens refert duas catholicorum sententias. Alteram, quam plerique canonistarum sequuntur, quod in summo pontifice sit potestas utraque spiritualis et temporalis, ut Christi vicarius est. Alteram, quae theologis fere communis est, quod potestas summi pontificis, ut Christi vicarius est, spiritualis proprie, ac per se sit, sed tamen per eam disponere possit de temporibus, ut ad spiritualia ordinantur. Tum sententiam suam, pro qua nullum catholicum scriptorem citat, ita proponit.

Mihi vero, inquit, *neutra istarum opinionum, quantum ad temporalem potestatem, satis firma visa est;* et paulo infra: *Theologi itaque isti canonistarum opinionem probissime refellunt, sed pace ipsorum dicam, nec ipsi melius sentiunt.*

Haec ille, qui satis aperte se prodit, tamquam alterum Ismaëlem e regione universorum fratrum suorum fixisse tabernaculum, ut manus ejus contra omnes essent. Genes. 16. Extremam partem primi capitis totam consumit in refutatione, vel potius irrisione Bozii, qui cum se theologum profiteatur, canonistarum opinioni adhaerere maluit. De qua re nihil habeo quod dicam: nam Bozii opinionem, neque refutare, neque defendere statui; sed id tantum, in quo catholici omnes conveniunt, et in quo a Barclajo omnes dissidemus, neque ipse ab ejusdem Barclaji objectionibus propugnare decrevi.

CAPUT II.

Excutitur principium sive fundamentum doctrinae Barclaji.

In secundo capite Barclajus fundamenta jacere aggreditur doctrinae suae: quorum unum ac forte primarium est, potestatem ecclesiasticam et politicam jure divino distinctas et separatas esse, ut, quamvis ambae a Deo sint, utraque suis terminis conclusa in alterius fines invadere suo jure nequeat, neutrique in alteram imperium sit. Ad probandum hoc principium adducit can. *Duo sunt*, et *Cum ad verum*, dist. 96. cap. *Novit*, de Judiciis, cap. *Per venerabilem*, *Qui filii sint legitimi*, sanctum Bernardum lib. 1. de Consideratione, Joann. Driedonem lib. 2. de Libertate christiana, cap. 2. et Hosium Cordubensem episcopum, apud Athanasium in epist. ad solitariam vitam agentes.

At qui hoc principium, sive fundamentum in ultima particula falsum omnino esse contendimus, in illis videlicet ultimis verbis, Neutrique in alteram imperium sit. Siquidem affirmamus, ecclesiasticam potestatem, distinctam quidem esse a politica, sed ea non modo longe nobiliorem, verum etiam ita superiorem esse, ut eam dirigere et corrigere, et in certis casibus, in ordine videlicet ad finem spiritualem et vitam aeternam eidem imperare possit.

Neque ultima illa particula, videlicet: Neutrique in alteram imperium sit, invenitur in testimoniis allegatis sive ex canonibus, sive ex doctoribus. In can. *Duo sunt*, qui desumptus est ex epist. Gelasii papae primi, ad Anastasium imperatorem, haec habentur, Duo sunt quippe, imperator auguste, quibus principaliter mundus hic regitur, auctoritas sacra pontificum et regalis potestas: in quibus tanto gravius est pondus sacerdotum, quanto etiam pro ipsis regiminibus hominum in divino sunt reddituri examine rationem, et infra, Nosti itaque ex illorum te pendere judicio, non illos ad tuam posse redigi voluntatem.

Haec ibi: ubi non solum non habetur, quod Barclajus dicit: Neutri in alteram imperium esse; sed habetur omnino contrarium: nam si pontifex redditurus est Deo rationem pro regiminibus hominum certe dirigere debet ea regimina, et si forte deviant, corrigere atque in viam reducere. Quomodo autem potest dirigere et corrigere humana regimina, si nullum in ea imperium habet?

Pari ratione in canone, *Cum ad verum*, qui ex epist. Nicolai papae primi, ad Michaëlem imperatorem, sumptus est, non habentur illa verba; Neutri in alteram imperium esse. Haec enim sunt verba pontificis Nicolai, Cum ad verum ventum est, ultra sibi nec imperator jura pontificatus arripuit, nec pontifex nomen imperatorium usurpavit: quoniam mediator Dei, et hominum homo Christus Jesus actibus propriis et dignitatibus distinctis, officia potestatis utriusque discrevit.

Hic quoque nullo verbo indicatur, Neutram potestatem in alteram habere imperium, sed solum

discretas esse actibus, dignitatibus et officiis. Et quoniam idem Nicolaus,paulo post subjungit,Christianos imperatores egere pontificum ministerio pro aeterna vita;et contra pontifices uti legibus imperialibus pro cursu tantum vitae temporalis:apertissimo indicatur finem potestatis pontificiae, superiorem esse fini potestatis politicae, ac per hoc potestatem pontificum, imperium habere super politicam potestatem, quatenus opus est ut potestas politica non impediat adeptionem vitae aeternae, ad quam a pontificia potestate dirigenda est. Sic etiam in cap. *Novit*, de judic. et in cap. *Per venerabilem*, *Qui filii sint legitimi*,quae sunt Innocenti III. pontificis, nihil omnino habetur, unde colligi possit, politicam potestatem spirituali, sive ecclesiasticae potestati non esse subjectam: alioqui non decrevisset idem pontifex in concilio lateranensi generali cap.3. posse principes saeculi per apostolicam sedem principatu privari, si negligentes essent in purgandis terris suis ab haeretica labe,et admoniti ab episcopis, non obedirent. Neque idem ipse Othonem IV. imperatorem deposuisset,si existimasset.potestati ecclesiasticae nullum imperium esse in politicam potestatem.Sanctus quoqueBernardus in 1.lib.de Consid.dicit quidem,pontificis potestatem esse in peccata, et spiritualem; sed idem s. Bernardus lib. 4. de consid. c. 4. utrumque gladium spiritualem et materialem dicit esse Ecclesiae, et materialem ad nutum pontificis evaginandum esse: quae sane non diceret, nisi crederet gladium materialem gladio spirituali esse subjectum. Porro de sententia Joan. Driedonis, nulla dubitatio esse potest: nam dicit quidem, potestates ecclesiasticam et politicam esse discretas; sed dicit etiam politicam ecclesiasticae adeo esse debere subjectam, ut possit pontifex in certis casibus in ordine ad vitam aeternam reges et principes regnis suis, dominiisque privare, ut nos supra allatis verbis ipsius indicavimus. Denique Hosii episc. cordubensis verba, a s. Athanasio commemorata, distinctionem officiorum utriusque potestatis demonstrant, aequalitatem non demonstrant: *Tibi Deus*, inquit, *imperium commisit, nobis quae sunt Ecclesiae concredidit: et quemadmodum, qui tuum imperium malignis oculis carpit, contradicit ordinationi divinae; ita et tu cave, ne quae sunt Ecclesiae ad te trahens.magno crimini obnoxius fias: date, scriptum est. quae sunt Caesaris Caesari, et quae Dei Deo. Neque igitur fas est nobis in terris imperium tenere, neque tu thimiamatum et sacrorum potestatem habes imperator.* Haec ille, qui non repugnat s.Gregorio nazianzeno, qui oratione ad populum timore perculsum,et praesidem irascentem apertissime docet, ecclesiasticam potestatem ita se habere ad politicam, ut anima se habet ad corpus: animam autem praeesse corpori, illudque regere, eique imperare nemo unquam in dubium revocavit.

Pergit deinde Barclajus et Bozium exagitat,ejusque responsiones et disputationes refellit : quae ipsi Bozio integra relinquo; non enim defendenda suscepi, nisi ea, quae caussam communem, vel meam particularem attingunt: quale est illud quod in extremo capite Barclajus dicit, non posse unam potestatem alteri subordinari, et subjectam esse, nisi dignitas et officium, quod est in subordinato, sit etiam in subordinante.Nam subjectionem et subordinationem potestatis politicae ad ecclesiasticam, omnes catholici docemus: sed non omnes admittimus quod Barclajus inde colligit. Haec enim subordinatio duobus modis potest intelligi : uno modo, ut potestas quae est in subordinato, derivetur a subordinante, qualis est potestas vicarii,quae derivatur ab eo, cujus est vicarius et legati, quae derivatur a principe, qui eum legavit , et judicis sive praesidis, quae derivatur a rege; et tunc sine dubio potestas subordinantis includit potestatem subordinati: altero modo, ut una non derivetur ab altera, sed ob id solum subjecta et subordinata sit alteri, quia finis unius subjicitur, et subordinatur fini alterius, qualis est subordinatio et subjectio variarum artium ad artem regendi populos , quae regia dici potest. Vere enim dixit poeta:

Excudent alii spirantia mollius aera,
Credo equidem vivos ducent de marmore vultus:
Orabunt caussas melius, coelique meatus
Describent radio, et surgentia sydera dicent:
Tu regere imperio populos, Romane, memento.
Hae tibi erunt artes.

Ars enim regendi populos distincta est ab artibus, sculptoria, oratoria, astronomica,et aliis similibus, neque una derivatur ab alia, neque una proprie alteram includit; et tamen omnes subordinantur, et subjectae sunt arti regendi populos, ut possit rex omnes dirigere ad communem populi utilitatem, et nisi pareant, exterminare de regno suo , vel removere quoslibet artifices, et alios substituere, quoniam fini artis regiae subjiciuntur,et subordinantur fines artium caeterarum.Jam igitur si subjectio et subordinatio potestatis politicae ad ecclesiasticam intelligatur priore modo,utique sequitur, ut potestas politica conjuncta sit ecclesiasticae; neque video quo modo id non repugnet verbis Gelasii, Nicolai et Innocentii summorum pontificum; necnon Hosii, Bernardi, Driedonis: sed si intelligatur posteriore modo,ut nos eam intelligimus,tum ratio,et exempla Barclaji nihil omnino concludunt: quemadmodum enim ars regia non includit artem sculptoriam, neque sculptoria derivatur a regia; et tamen ars regia imperat sculptoriae, eamque subjectam et subordinatam habet, et potest ac debet rex sculptori jubere,ut non sculpat statuas obscoenas, ne corrumpatur juventus; neque ex auro vel argento, ut ea metalla serventur ad usum magis necessarium; neque statuas suas nimis magno pretio vendat, ad coërcendam avaritiam: sic ars ecclesiastica regendi animas, quae est ars artium, et praecipue residet in papa, non includit necessario artem regiam, neque necesse est, ut omnia regna deriventur ab Ecclesia; et tamen quia finis ejus est vita aeterna, ad quam subordinantur omnes alii fines; subjecta et subordinata est illi ars politica regendi populos, et potest ac debet summus pontifex regibus imperare, ut non abutantur potestate regia ad Ecclesiam evertendam , ad haereses et schismata solvenda, ad perniciem denique aeternam animae suae, et populorum sibi subjectorum;

et si non obtemperent, cum admoniti fuerint, potest eos de Ecclesia per censuram excommunicationis ejicere, et populos a juramento fidelitatis absolvere, denique etiam eos regno exuere et regia potestate privare.

CAPUT III.

Potestatem summi pontificis in temporalibus, non esse rem dubiam, neque ab opinionibus doctorum solum pendere.

In tertio capite contendit Barclajus, de potestate summi pontificis in temporalibus nihil certi haberi, sed rem totam inter theologos et canonistas libere disputari.

Ingens, inquit, *theologos inter et canonistas, et utrorumque inter se de hac re dissensio, dum hi directam, alii indirectam potestatem adstruunt, facit, ut quaestio haec de temporali potestate papae dubia et incerta, ac tota in hominum opinione posita videatur: ac proinde solutionis ejus veritatem lumine rationis, et disserendi subtilitate esse pervestigandam*. Haec ille.

At magnum est discrimen inter quaestionem An sit, et quid sit, vel, quomodo sit. Deum esse ne pagani quidem in dubium revocare solebant; tamen de natura deorum plurimae erant apud philosophos opiniones. Deum esse trinum et unum, nullus catholicus negat, sed omnes firmissima fide tenent: et tamen, quot sunt inter scholasticos theologos de constitutione personarum, de relationibus, de notionibus opiniones? Sic igitur de potestate in temporalibus, quod ea sit in papa, non opinio, sed certitudo apud catholicos est: quamvis non desint altercationes, quid sit et qualis ea potestas, idest, an sit per se, et proprie temporalis: an potius ipsa quidem spiritualis sit, sed per quamdam necessariam consequentiam, et in ordine ad spiritualia de temporalibus disponat. Quare non recte colligit Barclajus dum sic ratiocinatur:

Dissensio est inter theologos et canonistas, dum hi directam, illi indirectam potestatem adstruunt, ergo quaestio de temporali potestate papae dubia et incerta, ac tota in opinione hominum posita est.

Esse autem rem certam et exploratam, posse pontificem maximum justis de caussis de temporalibus judicare, atque ipsos temporales principes aliquando deponere; probamus.

1. Primum ex communi consensu scriptorum, quorum verba initio disputationis attulimus: quod enim communi consensu doctores variis in locis et temporibus docent, in Ecclesia universa sentire et docere censetur: ideo enim posuit Deus in Ecclesia pastores et doctores, ut dicitur ad Ephes. 4. ut eos populi tamquam duces sequantur, neque ab eis recedant, nisi forte videant unum aliquem novi aliquid contra doctrinam communem invehere, ut hoc tempore Barclajus fecit.

2. Secundo: Probamus per Extravagantem, Unam sanctam, de majorit. et obedientia, ubi docemur, gladium esse sub gladio, et temporalem auctoritatem spirituali subjici potestati: et quod si deviat terrena potestas, judicabitur a spirituali; si deviat spiritualis minor, a suo superiore; si vero suprema, a solo Deo poterit judicari. Neque obstat quod definitio hujus decretalis videtur esse revocata a Clemente V. in Extravaganti, *Meruit*, de privilegiis. Neque enim Clemens V. Extravagantem Bonifacii revocavit, sed admonuit, eam nihil novi definivisse, sed antiquam obligationem declarasse, quam habent homines ad obediendum et subjacendum apostolicae sedi.

3. Tertio: Probamus ex conciliis supra allatis, quorum duo postrema generalia fuerunt: quomodo enim potest in dubium revocari, et a sola hominum opinione pendere, quod generalia, catholica, legitimaque concilia probant? Posse autem per summum pontificem deponi principes temporales, quando Ecclesiae necessitas id postulat, ac per hoc temporalem principum potestatem spirituali potestati pontificum subjectam, et subordinatam esse, concilia illa decem, ac praesertim duo postrema lateranense et lugdunense apertissime docent.

4. Quarto, probamus ex divinis literis, quemadmodum id probat Gregorius VII. in epist. 21. libri octavi. Nam in Scripturis, et traditione manifestissime reperimus fundatum Primatum ecclesiasticum romani pontificis, quo primatu amplissima potestas continetur regendi, ligandi et solvendi quoscumque etiam reges et imperatores: id quod neque Barclajus, neque ullus catholicus negat. Ex hoc autem principio satis aperte colligitur esse in romano pontifice potestatem temporalia disponendi, usque ad ipsorum regum et imperatorum depositionem: nam per ipsam spiritualem potestatem potest summus pontifex ligare principes saeculares vinculo excommunicationis: potest per eamdem solvere populos a juramento fidelitatis et obedientiae; potest obligare eosdem populos sub excommunicationis poena, ut regi excommunicato non pareant, atque ut alium sibi eligant regem. Praeterea cum finis spiritualis regiminis sit adeptio aeternae vitae, qui est finis supremus et ultimus, cui omnes alii subordinantur fines; certe necesse est, ut spirituali potestati supremi hierarchae ecclesiastici subjiciatur, et subordinetur omnis saecularis potestas quam ille dirigere debet, et si deviat corrigere et judicare, ac demum efficere ne impediat salutem populi christiani. Atque haec est ratio cur et Gregorius VII. et Innocentius IV. in depositione imperatorum, ut ostenderent jure se id facere, verba Domini allegaverint: *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in coelis*: *et Quodcumque solveris super terram, erit solutum et in coelis*, Matth. 16. et, *Pasce oves meas*, Joan. 21. nimirum ut significarent potestatem suam disponendi de temporalibus, quando id requirit salus animarum, religionis incolumitas, Ecclesiae conservatio; non pendere ab incertis hominum opinionibus, sed ab ordinatione divina Christi regis aeterni et pontificis maximi, qui et super omnia Deus est benedictus in saecula, teste Apostolo ad Roman. 11.

Sed videamus, quid contra haec Barclajus objiciat.

1. Primum argumentum ejus hoc est: *Absurdum et iniquum est dicere, principes ethnicos durio-*

re, et deteriore conditione ad Ecclesiam esse receptos, quam homines privatos: vel papam habere majorem nunc potestatem in principes politicos christianos, quam olim b. Petrus, et caeteri apostoli in quemlibet privatum hominem Ecclesiae filium: At hi nullum jus, et potestatem temporalem habuerunt tunc temporis in christianos laicos:ergo nec papa in principes saeculares potestatem ullam temporalem nunc habet.

Respondeo: Assumptio argumenti falsa est, et Scripturis sanctis omnino contraria: primum enim jus habebant apostoli percipiendi ex bonis temporalibus laicorum. Id probat Apostolus 1. ad Cor. cap. 9. dicens:*Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus? si alii potestatis vestrae participes sunt, quare non potius nos?sed non usi sumus hac potestate, sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus evangelio Christi:nescitis quoniam qui in sacrario operantur,quae de sacrario sunt edunt, et qui altari deserviunt, cum altari participant?* Ita, et Dominus ordinavit iis, qui evangelium annunciant de evangelio vivere. Deinde, potuerunt apostoli jubere, ut christiani in caussis civilibus judices christianos constituerent, nec ad judicia gentilium magistratuum accederent: sic enim mandat Apostolus 1. ad Cor. 6. dicens: *Audet aliquis vestrum habens negotium adversus alterum, judicari apud iniquos, et non apud sanctos? nescitis quia angelos judicabimus? quanto magis saecularia? saecularia igitur judicia si habueritis,contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad judicandum.*Quare si poterant apostoli ordinare judicia in caussis civilibus;et mandare laicis, ut ministros evangelii suis facultatibus sustentarent: quomodo nullum jus habebant in bona temporalia laicorum?

2. At inquit Barclajus: *Certo certius est, ecclesiasticam potestatem fuisse omnino separatam a politica tempore apostolorum, et hanc totam penes ethnicos principes extra Ecclesiam fuisse;adeo ut ipsi apostoli in potestate temporali ethnicorum fuerint; idque Albertus Pighius et Robertus Bellarminus, aliique theologi insignes ingenue fatentur.*

Respondeo: Ecclesiastica potestas nunc etiam separata est a politica: non enim eadem,sed diversa est potestas pontificum et regum.Sed quoniam, ut supra diximus, potestas ecclesiastica, quae spiritualis est, praeest potestati politicae temporali, et eam dirigere debet ad finem supremum aeternae vitae: ideo potest in ordine ad spiritualia disponere de bonis temporalibus.Verum autem est apostolorum tempore, politicam potestatem, non quamcumque, sed regiam, sive imperatoriam, fuisse apud ethnicos totam, quia nulli tunc erant reges aut imperatores christiani; sed ex hoc nihil aliud sequitur, nisi potestatem ecclesiasticam eo tempore non habuisse paratam exequutionem, praesertim in temporalibus, ut hoc tempore habet: ipsos vero apostolos fuisse in potestate temporali principum ethnicorum scripsi olim cum Alberto Pighio et aliis nonnullis: sed postea recognoscens, et expendens diligentius libros meos, censui, apostolos de facto subjectos fuisse principibus illis, non de jure; ut in Recognitione mea posui.

3. At inquit Barclajus: *Non venit Christus solvere legem, sed adimplere, nec naturae et gentium jura tollere, aut quemquam temporali rerum suarum dominio excludere. Itaque sicut ante eum reges politica potestate subditis praeerant, ita etiam posteaquam advenit, et a nobis deinde in coelos recessit, eam ipsam potestatem apostolica doctrina confirmatam, nullaque ex parte debilitatam retinuerunt. Si itaque Petrus, caeterique apostoli, antequam Christum sequerentur, temporali principum ethnicorum ditioni,et jurisdictioni subjiciebantur, quod negari non potest, nec Dominus ullibi diserte, et nominatim juris obligatione liberavit;consequitur necessario,mansisse eos sub eodem jugo, etiam post apostolatum.*

Respondeo: Christus non venit legem solvere, sed adimplere: ideo non sustulit jura gentium et naturae, sed perfecit: non privavit reges et principes dominio aut jurisdictione; sed eorum jurisdictionem et dominia ordinavit: nam et in ipsa Ecclesia reges et principes sunt non minore praediti potestate politica, quam ethnici essent: hoc solum accessit, quod praeposuit illis pastorem magnum, qui vice sua fungeretur in terris, a quo dirigerentur, si forte a via, quae ducit ad regnum coelorum, eos aberrare contingeret: quod beneficium Dei inter potissima debet agnosci a fidelibus omnibus; sed a nullis magis, quam a regibus et principibus, qui quo sunt in loco sublimiore, eo magis obnoxii sunt casui graviori, et tanto magis egent episcopo et pastore animarum suarum, ut eleganter et copiose admonuit Reginaldus Polus cardinalis,in dialogo de pontifice maximo: quod autem Christus non liberaverit nominatim et expresse Petrum et apostolos ab obligatione, qua tenebantur ethnicis principibus, videtur omnino evangelio repugnare: siquidem Matth. 17. Christus solvit didrachma pro se et Petro, ob scandalum vitandum: nam alioqui neque se, neque Petrum ad id vectigal solvendum obligatos fuisse demonstravit illis verbis: *Reges terrae a quibus accipiunt tributum, vel censum? a filiis suis, an ab alienis*? et respondente Petro, *Ab alienis*, dixit illi Jesus: *Ergo liberi sunt filii*: quibus verbis declaravit, se, quod filius esset regis omnium regum, immunem esse ab omni tributo et censu: et quoniam cum filius regis immunis est, ipsa quoque ejus familia censetur immunis; ideo Petrus et apostoli, qui ad familiam Christi, ipsius beneficio, pertinebant, immunes quoque esse debebant: sed de hac re alibi scripsimus copiosius.

4. Sed non quiescit Barclajus, addit enim: *Sed et eos aliorum civium instar principibus subditos extitisse, ex ipsorum doctrina, et factis apparet: quippe id illis exprobrari non potest, quod Christus scribis et pharisaeis improperat, aliud eos fecisse, aliud docuisse. Docuerunt autem christianos subjectionem et obedientiam, de qua loquimur,regibus et principibus exhibendam: qua de caussa Paulus ipse ad Caesarem appellavit, et jussit christianos omnes subjectos esse temporali potestati ethnicorum, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.*

Respondeo: Apostoli sine dubio non fuerunt similes pharisaeorum, qui aliud docebant, aliud faciebant; sed non ideo de jure subjecti erant instar aliorum civium temporalibus potestatibus, cum essent ipsi constituti a Deo principes super omnem terram, ut legimus in psal. 44. quamvis enim principatus ille spiritualis esset, non temporalis; tamen verus principatus erat, et temporali principatu longe nobilior. Porro s. Paulus appellavit ad Caesarem, ut ad judicem praesidis Judaeae, et Hebraeorum, qui injuste illum opprimebant: alioqui enim caussa illa, quae spiritualis erat, videlicet de resurrectione Christi, et caeremoniis legis mosaicae, ad principem ethnicum jure pertinere non poterat. Vide Acta apostolorum c. 21. 22. 23. 24. 25 et 26. Idem vero Paulus ad Rom. 13. universalem doctrinam tradidit de obedientia inferiorum ad superiores, cum ait, *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit*: quam postea doctrinam applicavit in particulari ad obedientiam, quam debent subditi principibus temporalibus; et tandem concludit, *Reddite ergo omnibus debita, cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal; cui timorem, timorem; cui honorem, honorem.* Quare si quis probet, se non esse jure subditum alicui potestati, non tenebitur hac apostolica sententia, etiam si forte de facto, vel ad scandalum vitandum subditum illum esse oporteat.

5. Subjungit Barclajus: *Nam quod quidam dicunt, b. Paulum non de potestate temporali saecularium principum illic loqui, sed de potestate in genere, ut quisque suo superiori obediat, laicus laico, ecclesiasticus ecclesiastico; mera cavillatio est, et responsum viris doctis ac theologis indignum: nulla siquidem tunc temporis alia, quam politica et temporalis potestas vulgo ab hominibus agnoscebatur.*

Respondeo: In verbis Apostoli, ut paulo ante diximus, quaedam sunt sententiae generales, quaedam particulares. Quis enim inficiari potest, illam esse sententiam generalem, Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit? Item illam, Non est potestas nisi a Deo? et illam, Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit? At Apostolus subjungens, *Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali;* et infra, *Si male egeris, time, non enim sine caussa gladium portat:* videtur omnino, per sublimiores potestates, intelligi voluisse principes politicos. Ita est, per sublimiores potestates, politicos principes intelligi voluit, sed non solos: maluit enim doctrinam suam Apostolus generalibus verbis concipere et proponere, ut pluribus prodesset, unde alibi monet, ut filii parentibus obediant; uxores viris, servi dominis, et populi praepositis suis ecclesiasticis. Nam quod Barclajus dicit, nullam tunc temporis agnitam fuisse vulgo hominibus potestatem, nisi politicam; et temporalem; sententia est prorsus indigna homine docto et jureconsulto. Siquidem notissima semper fuit potestas patria, potestas herilis, potestas maritalis, potestas magistri in discipulos, potestas denique ecclesiastica: quae omnes potestates a politica (si proprie loqui velimus) apertissime distinguuntur. Ac de potestate ecclesiastica, nonne idem Apostolus frequentissime meminit? Certe sic loquitur, 2. Cor. 10. *Nam et si amplius gloriatus fuero de potestate nostra, quam dedit nobis Dominus in aedificationem, et non in destructionem, non erubescam,* et c. 13. *Haec absens scribo, ut non praesens durius agam secundum potestatem, quam Dominus dedit mihi,* et ad Hebr. 13. *Obedite praepositis vestris, et subjacete eis.*

6. Addit Barclajus testimonium s. Augustini, in expositione quarumdam propositionum epist. ad Roman. Ex quo testimonio colligit Barclajus, Primo: Christianae religionis professionem non eximere quemquam a temporalis potestatis subjectione. Secundo: Apostolos, et ipsum sanctum Petrum, ethnico magistratui subjectos fuisse. Tertio: Non licuisse primis illis christianis ab ethnicorum principum imperio deficere, et alios sibi principes constituere, etiam si vires illis ad perficiendum suppetissent. Quarto: Augustinum intellexisse verba Apostoli de potestate temporali tantum. Quinto: Augustinum seipsum includere in numero eorum, quos Apostolus jubet subjectos esse debere potestatibus temporalibus: Ex quo sequitur, ut etiam episcopi et clerici omnes subditi esse debeant iisdem temporalibus potestatibus. Sexto: Duplex esse officium subditorum: unum, ut obediant regi, quando nihil jubet contra Deum: alterum, ut non obediant regi, quando contrarium jubet Deus.

Respondeo: S. Augustinus vere docet christianae religionis professionem non eximere quemquam a temporalis potestatis subjectione: idque rectissime colligit ex verbis Apostoli, neque nos contradicimus. Sed ex hoc non sequitur s. Petrum et apostolos caeteros subjectos fuisse de jure temporalibus potestatibus; neque hoc s. Augustinus dicit: nam etiamsi non eximebat apostolos ab illa subjectione professio christianae religionis; eximebat tamen principatus apostolicus, qui sublimior est omni principatu temporali. An autem licuerit christianis deficere ab ethnicis imperatoribus, infra suo loco tractabimus interim hoc solum dicimus, id non colligi ex verbis Augustini, vel Apostoli: docet enim s. Augustinus ex Apostolo: Christianos debere obedientiam temporalibus principibus, dum videlicet, cum potestate imperant: non autem si a principatu excidant. Utrum autem licuerit christianis imperium ethnicis abrogare, neque Apostolus, neque Augustinus hoc loco definit. Illud vero falsum est, s. Augustinum intelligere hunc locum Apostoli de temporali potestate tantum: nusquam enim habetur apud Augustinum, neque apud Apostolum particula, tantum, et nos habemus s. Joannem chrysostomum cum Theodoreto et Theophilacto, qui exponunt de potestate in genere: et s. Anselmum, qui exponit de potestate ecclesiastica et temporali, et s. Bernardum epist. 42. et 183. qui exponit etiam de utraque. Quod autem s. Augustinus se ipse numeret inter eos, qui jubentur obedire temporalibus potestatibus; non cogit, ut inde colligamus, episcopos et clericos non esse exemptos a potestate saeculari: nam cum dicit: Cum constemus ex anima et corpore, quamdiu in hac vita temporali sumus, etiam rebus temporalibus ad subsidium degendae hujus vitae utamur; oportet, nos ex ea par-

te, quae ad hanc vitam pertinet subditos esse potestatibus, idest, hominibus res humanas cum aliquo honore administrantibus: ostendit, omnes homines egere legibus, et magistratibus politicis, sine quibus haec vita tranquille duci non potest. Quemadmodum etiam Nicolaus papa, in epist. ad Michaëlem, scribit, ipsos etiam pontifices uti legibus imperialibus pro cursu rerum temporalium: omnes enim observare debent hujusmodi leges, sed non omnes vi legum ipsarum, sed aliqui vi legum, aliqui vi rationis.

7. Pergit Barclajus, et ait: *Quid indignius et iniquius dici potest, quam principes Christi fidem profitentes duriori jugo pressum iri, quam singulos de multitudine? At privati homines quando in spiritualem Ecclesiae ditionem concedebant, nihil patrimonii, aut juris temporalis amittebant, exceptis rebus illis, quas sponte obtulerant, ut ex Actis apostolorum patet: similiter ergo et principes, ubi Christo nomen dabant, jus suum temporale, imperium dico et potestatem politicam, integram et intactam retinebant.*

Respondeo: Privati homines cum in Ecclesiam admittuntur, non amittunt quidem patrimonia, aut alia temporalia jura: possunt tamen per Ecclesiam cogi, ut parochos suos alant, et, ut Apostolus loquitur, seminantibus spiritualia, concedant, ut carnalia metant; ad quae ante fidem susceptam minime tenebantur: possunt quoque in poenam variorum criminum, non solum cogi in foro interiore a confessariis, ut eleemosynis redimant peccata sua: sed etiam ab episcopis in foro exteriore mulctari poena pecuniaria, vel etiam carceribus mancipari, ut ex concilio trident. sess. 25. cap. 3. perspicuum est. Pari ratione principes temporales cum ad familiam Christi veniunt, neque principatum, neque jurisdictionem suam amittunt; sed subjiciuntur ei, quem Christus super familiam suam constituit, ut ab eo regantur et dirigantur in ea via, quae ducit ad vitam.

8. *Nec juvat*, addit Barclajus, *adversariorum caussam, dicere, apostolos ideo non habuisse temporalem potestatem in saeculi principes, quia nondum facti erant christiani: secundum illud, Quid enim mihi de iis, qui foris sunt judicare?* 1. Corinth. 5. *Papam vero nunc illam potestatem habere, quia facti sunt christiani et filii Ecclesiae, cujus ipse supremus princeps, et caput in terris est, atque omnium christianorum pater: et rectum naturae et rationis ordinem postulare, ut filius patri, non pater filio subjiciatur. Haec, inquam, adeo nihil ratio est, ut mirum sit, locum ei aliquem a viris doctis datum esse: nam illa subjectio spiritualis, per quam principes facti sunt filii papae, penitus distincta et separata est a subjectione temporali, ita ut altera alteram non sequatur. Sed quemadmodum praeses, vel consul interea dum magistratum gerit, potest se in adoptionem alio dare, atque ita in familiam patris adoptivi, et patriam potestatem transire, cum tamen per illum actum legitimum nec fasces consulares, nec aliud quicquam jure magistratus sibi competens in adoptantem transferat.*

Respondeo: Mirum est quam facile Barclajus de scriptis hominum doctorum pronunciet: cum optimo jure in ipsum retorqueri possit, ejus responsiones atque similitudines, adeo nihili esse, ut vix credibile sit eas auctori suo satisfacere potuisse. Siquidem illa similitudo de filio adoptivo, qua tota ejus responsio nititur, nihil omnino facit ad rem: potestas enim patris ad filium adoptivum, et potestas praesidis sive consulis, non solum distinctae et separatae sunt; sed etiam prior posteriore inferior est; et si pater potestate patria abutatur, potest per praesidem sive consulem ac multo magis per regem et principem corrigi, et in certis casibus potestate sua privari: cum e contrario si praeses, aut consul, aut princeps potestate sua politica abutatur, non possit a patre adoptivo, vel etiam naturali pro imperio corrigi, et multo minus potestate sua privari. Jam vero potestas summi pontificis spiritualis et supernaturalis, et regia temporali et terrena potestate sublimior, atque major non debuit conferri cum potestate humana patris adoptivi erga filium praesidem aut consulem, idest, cum potestate inferiore erga superiorem: sed cum potestate principis aut praesidis erga potestatem patriam civium privatorum, idest, cum potestate superiore erga inferiorem. Ex quo sequitur, ut quamvis potestas papae et regis distinctae sint et separatae, et non necessario alia aliam sequatur: tamen cum in eodem Ecclesiae corpore inveniuntur, potestas papae ita eminet, ut regiam potestatem dirigere et corrigere; non ab illa dirigi vel corrigi debeat aut possit. Itaque tota deceptio Barclaji in eo posita est, quod spiritualem et supernaturalem paternitatem summi pontificis erga reges et principes christianos, nihilo sublimiorem esse censuit paternitate humana et civili hominis privati erga filium adoptivum; quae manifesta et puerilis hallucinatio est.

9. *Huc accedit*, inquit Barclajus, *quod florente plurimum republica christiana tum multitudine credentium, tum sanctimonia pontificum, tum eruditione et exemplis doctorum, atque a malis interim principibus christianis vexata, atque jactata, nulla de hoc principatu et jurisdictione temporali in principes, non dicam expressa et manifesta declaratio, sed ne levissima quidem mentio facta sit.*

Respondeo: Quaerere possem a Barclajo, unde factum sit, quod in Testamento veteri tot saecula transierint, antequam pontifex regem deponi et alium substitui jusserit: quod factum est cum Jojada pontifex Athaliam reginam, non solum deponi, sed et interfici mandavit, et Joas regem substituit 4. Reg. 11. Item cum post divisionem regni Salomonis in regnum Israël et regnum Juda, inter reges Israël nullus fuerit pius, sed omnes impii et idololatrae; cur aliis multis toleratis propheta Domini unxerit Jehu in regem, et jusserit, ut regem Joram, cui fidelitatem juraverat, interficeret: quod ille continuo fecit, et laudatus a Deo fuit, ut habemus 4. Reg. 9. et 10. Responderet opinor: Sic placuisse Deo, cujus judicia inscrutabilia sunt. Eodem igitur modo Ecclesia, quae spiritu Dei regitur, non semper exerit potestatem suam, sed pro loco et tempore, ut a spiritu Christi admonetur et ducitur. Et

quidem primis trecentis annis Ecclesia christiana, non habuit reges christianos, nisi paucissimos, ut Lucium in Britannia et Donaldum in Scotia, qui cum pii essent, non erant caussa, cur Ecclesia potestatem suam in illos exerceret. Successerunt postea reges, aut valde pii et religiosi, ut Costantinus magnus. Constans, ejus filius,Jovianus, Valentinianus, Gratianus, Theodosius, Honorius et alii: aut valde impii et blasphemi, ut Constantinus, Julianus, Valens, Theodoricus, Totila, Gensericus, Hunericus et alii. Erga priores Ecclesia benevolentiam ostendere debuit, non severitatem: erga posteriores, quoniam potentissimi erant, severitatem ostendere nihil profuisset, ideo patientia potius adhibenda fuit,quam auctoritas. Sed cum temporibus Gregorii II.pontificis, italici populi egre ferrent imperium Leonis Isaurici, haeretici et persecutoris; et prompti essent ad jugum nefarii principis excutiendum, si pontifex juberet vel annueret, tum demum opportunum visum est apostolicae sedi auctoritatem suam exerere; quando videlicet non frustra exereret. Sic etiam non ante pontifex Zacharias de Childerico rege deponendo et Pipino ad regnum evehendo cogitavit, quam populus et proceres Franci id expeterent: neque enim prudens consilium pontificis fuisset, si invito populo et proceribus, regem illorum quamvis ineptum et ignavum exauthorare tentasset. Quod si Barclajus tanti facit silentium annorum septingentorum, cur non majoris facere debemus nos verba et exempla annorum nongentorum? nam pontifices et scriptores Ecclesiae prioris temporis, ut non affirmarunt, ita etiam non negarunt, esse in apostolica sede potestatem aliquam disponendi de temporalibus, in ordine saltem ad spiritualia: Pontifices autem et scriptores posterioris temporis, diserte pronunciarunt, eam potestatem Ecclesiae non deesse. Ecclesia certe eadem est, neque adversus eam portae inferi unquam praevalebunt; neque desunt Ecclesiae temporis posterioris homines doctrina et sanctitate illustres. Quare non recte de Ecclesia Christi sentit, qui nihil admittit, nisi quod expresse in veteri Ecclesia scriptum, aut factum esse legit, quasi Ecclesia temporis posterioris,aut desierit esse Ecclesia, aut facultatem non habeat explicandi et declarandi, constituendi etiam et jubendi, quae ad fidem et mores chistianos pertinent.

10. Adducit Barclajus s. Gregorium, qui in ep. 61. lib.2. vocat se famulum indignum imperatoris, et dicit: Imperatori coelitus datam esse potestatem super omnes homines: ubi notat illud, *omnes*, comprehendere etiam papam, si papa est homo, et ne quis forte respondeat, s. Gregorium ex humilitate ita esse loquutum, citat illud ex s.Augustino serm. 29. de verbis Apostoli: *Cum humilitatis caussa mentiris, si non eras peccator antequam mentireris, mentiendo efficeris,quod evitaveras.* Denique addit verba s.Gregorii, in fine illius epistolae: *Utrobique ergo quae debui exolvi. qui et imperatori obedientiam praebui, et pro Deo, quod sensi minime tacui.*

Respondeo:Sanctus Gregorius non solius imperatoris: sed omnium fidelium servum se nominabat, cum initio epistolarum suarum adscriberet, Gregorius servus servorum Dei. Et Joannes Diaconus lib. 4. vitae s. Gregorii cap. 58. testatur, a s. Gregorio vocari solitos fratres, omnes sacerdotes, filios, omnes clericos; dominos, omnes laicos; nec tamen, opinor, Barclajus concedet, s. Gregorium omnibus laicis fuisse subjectum. Porro quod scribit s.Gregorius datam fuisse potestatem imperatori coelitus non significat, imperatoriam potestatem esse immediate a Deo;sed esse a Deo in eo sensu, quo dicit Apostolus, ad Roman. 13. *Non est potestas nisi a Deo.* Omnis enim potestas a Deo est; sed aliqua immediate, ut Moysis, ut s. Petri,ut s. Pauli: aliqua mediante consensu hominum, ut potestas regum, consulum, tribunorum: nam (ut s. Thomas docet in 2. 2. quaest. 10. artic. 10. et quaest. 12. art. 2. dominia et principatus humani de jure humano sunt, non de jure divino. Quod addit s. Gregorius, super omnes homines romano imperio subditos; alioqui potestas Mauritii imperatoris fuisset etiam super Antipodas,super Garamantas et Indos, et tamen non fuit super vicinos Persas, vel Scytas, nec super Germanos, aut Francos, aut Hispanos, aut illos innumerabiles: proinde poterat Barclajus omittere illam consequutionem,ergo super papam, si homo est, Neque mentitus est ex humilitate b. Gregorius, cum servum se dixit eorum, quibus subjectus non erat; servus enim dicitur, qui servit aliorum utilitati, sive id faciat obediendo, sive imperando: nam et Apostolus, servum se fuisse scribit Corinthiorum, super quos tamen potestatem a Christo accepisse se dicit 2. Cor.4. et 13. Denique quod attinet ad obedientiam, quam se exhibuisse scribit s. Gregorius imperatori; dico eam fuisse coactam, et de facto, non de jure praestitam: nam idem s. Gregorius in explicatione psal. 101. de Mauritio imperatore scribit haec verba. In tantum autem suae temeritatis extendit vesaniam, ut caput omnium ecclesiarum romanam Ecclesiam sibi vindicet, et in domina gentium terrenae jus potestatis usurpet.

Pergit Barclajus et exclamat: *O divinum antistitem, et sententiam nullis non sequentium saeculorum pontificibus inculcandam. Sed proh numen; quo benigna illa et humilis confessio a nostris saeculis exulavit; cui paulatim succrevit haec minax et fastuosa adversus reges et imperatores oratio. Nos in supremo justitiae throno collocati, supremum in omnes reges et principes universae terrae, cunctosque populos, gentes et nationes, non humana, sed divina institutione nobis traditam potestatem obtinentes, declaramus, jubemus, praecipimus etc. quae verba falsa et inania, vel ex eo esse patet, quod papa in principes et populos infideles, qui multitudine Christianos superant, neque temporalem, neque spiritualem potestatem habeat, ut Bellarminus in libris de romano pontifice firmissima ratione ostendit.*

Respondeo: Hanc inanem exclamationem, et humilis confessionis laudationem s. ipse Gregorius refellit in eo privilegio, quod monasterio s. Metardi concessit, quodque subscriptum ab ipso Gregorio, multisque episcopis legitur lib. 22. epistolarum post epistol. 31. in eo siquidem privilegio ita

loquitur. Si quis autem regum, antistitum, judicum, vel quarumcumque saecularium personarum, hujus apostolicae auctoritatis, et nostrae praeceptionis decreta violaverit, aut contradixerit, vel fratres inquietaverit, vel conturbaverit, aut aliter ordinaverit, cujuscumque dignitatis, vel sublimitatis sit, honore suo privetur, et ut catholicae fidei depravator, vel sanctae Dei Ecclesiae destructor, a consortio christianitatis et corpore, et sanguine Domini nostri Jesu Christi sequestretur. Et supra dixerat, auctoritate divina, vice b. Petri apostolorum principis se statuere. Iisdem verbis utitur s. Gregorius in alio simili privilegio, quod habetur lib. 11. epist. 10. quae est ad senatorem abbatem. Itaque humilis ille servus servorum Dei eminentiam suae dignitatis non ignoravit, cum divina auctoritate, vice principis apostolorum, omnibus regibus cujuscumque dignitatis et sublimitatis essent, sub interminatione privationis proprii honoris imperare non timuit, ut praeceptionis suae decreta violare non auderent. Quid igitur est in Bullis Pii V. et Sixti V. (has enim bullas notat in margine) quas minaces et fastuosas appellat Barclajus, quod non sit in privilegio illo ab humili Gregorio dato? Pius et Sixtus dicunt, potestatem divina institutione sibi traditam: et Gregorius dicit, auctoritate divina se praecipere. Illi dicunt, super omnes reges se potestatem habere: iste dicit, si quis regum, vel quarumcumque saecularium personarum, etc. Illi dicunt, jubemus, praecipimus: Iste dicit, si quis regum etc. hujus apostolicae auctoritatis et nostrae praeceptionis decreta violaverit. At, inquit, verba illa Pii V. et Sixti V. falsa et inania esse, vel ex eo patet, quod papa in principes infideles, neque temporalem, neque spiritualem potestatem habet. Respondeo: Si falsa et inania sunt ista verba, multo magis falsa et inania erunt verba s. Gregorii, in epist. 61. lib. 2. a Barclajo supra citata et laudata, ubi s. Gregorius dicit: Mauritio imperatori, datam esse a Deo super omnes homines potestatem: constat enim imperatoris Mauritii potestatem non fuisse super omnes homines, cum non fuerit nisi super homines romano imperio subditos, quod imperium eo tempore ne tertiam quidem hominum partem continebat; quemadmodum igitur verba s. Gregorii de potestate Mauritii super omnes homines, intelligi debent de omnibus hominibus, qui romano imperio subjecti erant: sic etiam verba pontificum de potestate super omnes reges et populos, intelligi debent de omnibus regibus et populis, qui sunt in Ecclesia catholica, quae toto terrarum orbe diffusa est: sic enim debere intelligi verba illa, docent verba praecedentia. Pius enim V. initio Bullae scribit, unicam esse veram Ecclesiam Dei, eamque totam s. Petro ejusque successoribus esse commissam, atque inde colligit, summum pontificem potestatem habere super omnes reges et populos, qui videlicet ad Ecclesiam pertinent, quae in universo mundo est. Sixtus vero V. dicit, sibi curam incumbere ecclesiarum omnium populorum et gentium; ubi non dicit, se habere potestatem in omnes populos et gentes; sed in ecclesias, quae sunt in omnibus populis et gentibus. Similis locutio invenitur apud s. Bernardum il lib. 3. de Consid. cap. 1. ubi dicit, totum orbem terrarum ad curam summi pontificis pertinere: *Ita*, inquit, *tu haeres et orbis haereditas*, et, *orbe illi exeundum est, qui forte voluerit explorare, quae non ad tuam pertinent curam;* et tamen ibidem dicit: Papam non esse dominum orbis; sed orbem totum ad eum pertinere, quia debet fideles pascere, eisque cum potestate praeesse, et infidelium conversioni studium, et diligentiam adhibere, ut apostoli faciebant. Sanctus quoque Thomas in 2. 2. quaest. 12. art. 2. dicit papam habere potestatem super fideles et infideles, qui fidem aliquando susceperunt; non autem super eos, qui fidem numquam susceperunt, juxta illud Apostoli 1. Corinth. 5. *Quid ad me de his qui foris sunt judicare?* quos auctores, et multos alios ego sequutus sum in loco quem Barclajus notavit, videlicet lib. 5. de pontifice cap. 2. Neque his repugnat quod supra docuimus cum s. Thoma, posse a summo pontifice privari quoscumque infideles a dominio quod habent super fideles: nam etiam si absolute non pertineat ad pontificem de his qui foris sunt judicare, neque habeat pontifex in illos ordinariam potestatem, cum ad gregem sibi commendatum non pertineant, nisi in potentia; tamen in ordine ad conservationem fidelium habet a Deo, auctoritatem privandi principes infideles dominio, quod habent super fideles, ut idem s. Thomas docet 2. 2. quaest. 10. art. 10.

Addo postremo, verba Pii V. non esse ita fastosa et minacia, ut Barclajus dicit: haec enim sunt ipsius verba in Bulla excommunicationis Elisabethae praetensae Angliae reginae. *Regnans in excelsis, cui data est omnis in coelo, et in terra potestas, unam sanctam catholicam et apostolicam Ecclesiam, extra quam nulla est salus, uni soli in terris, videlicet apostolorum principi, Petro, Petrique successori romano pontifici, in potestatis plenitudine tradidit gubernandam. Hunc unum super omnes gentes, et omnia regna principem constituit, qui evellat, destruat, dissipet, disperdat et plantet et aedificet, ut fidelem populum mutuae charitatis nexu constrictum in unitate spiritus contineat salvumque et incolumen suo exhibeat Salvatori: quo quidem in munere obeundo, nos ad praedictae Ecclesiae gubernacula, Dei benignitate vocati, nullum laborem intermittimus etc.* Et infra: *Illius itaque auctoritate suffulti, qui nos in hoc supremo justitiae throno (licet tanto oneri impares) voluit collocare, de apostolicae potestatis plenitudine declaramus, praedictam Elisabetham haereticam, et haereticorum fautricem, eique adhaerentes in praedicti anathematis sententiam incurrisse, esseque a Christi corporis unitate praecisos: quin etiam ipsam praetenso regni praedicti jure, necnon omni, et quocumque dominio, dignitate privilegioque privatam etc.* Porro Bulla Sixti V. ita incipit: *Ab immensa aeterni regis potentiae, b. Petro, ejusque successoribus tradita auctoritas omnes terrenorum regum et principum supereminet potestates, stabilique in petra consistens, nec ullis adversitatibus, vel etiam secundis flatibus a recto deflexa inconcussa profert in omnes judicia.* Et infra: *Itaque in praeexcelso hoc solio, et in pleni-*

tudine potestatis, quam ipse rex regum, et Dominus dominantium, nobis licet indignis, tribuit, constituti, auctoritate Dei omnipotentis, ac beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus, et nostra, ac de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio, pronunciamus et declaramus etc. Quare sententia quam Barclajus recitat, non habetur ad verbum in Bullis Pii V. vel Sixti V. Sed eam ipse variis ex locis ita construxit, ut ad invidiam conflandam aptissimum esse judicavit. Omitto caetera, quae sunt in hoc tertio capite: quia non argumenta, vel rationes; sed maledicta sunt, et convicia adversus pontifices: illum enim imitari volumus, qui cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur non comminabatur. 1. Petri 2.

CAPUT IV.

De falsa caussa originis temporalis potestatis pontificiae a Barclajo assignata.

In quarto capite disserit Barclajus de origine temporalis potestatis pontificiae: quasi jam exploratum esset, divino jure sola spiritualia ad summum pontificem pertinere. Sed quoniam id neque exploratum, neque verum est, facile potuissem totum hoc caput silentio praeterire, ut quod ad rem non faciat, vel certe solito fundamento careat. Videamus tamen quid sit, quod hoc loco adfert Barclajus.

Duas res, inquit, *potissimum invenio, quae ansam pontificibus tantam potestatem arrogandi videntur praebuisse. Una est ingens ille honor, qui ut par erat a principibus et populis christianis summo animarum pastori deferebatur, et deferri adhuc debet, atque etiam praejudicata sanctitatis opinio de sede illa beatorum apostolorum Petri et Pauli*, et infra: *Alteram tantae jurisdictionis temporalis captandae ansam praebuit gladius excommunicationis.*

Respondeo: Frustra quaerit Barclajus unde tanta potestas summis pontificibus accesserit, cum ratio sit in promptu, quam et doctores communi consensu, et ipsa generalia concilia tradiderunt, summa videlicet spiritualis potestas divinitus collata apostolo Petro, ejusque successoribus super omnem Ecclesiam, ex ea siquidem manifeste sequitur, ut in ordine ad spiritualia et vitam aeternam, possit summus pontifex de temporalibus quoque disponere, ut capite superiore explicatum est. Quod autem Barclajus dicit, ex honore maximo, qui summis pontificibus deferebatur, et praejudicata sanctitate illius sedis, captasse ansam pontifices arrogandi sibi potestatem temporalem super reges et principes; falsum esse constat ex iis, quae supra Barclajus ipse scripsit: siquidem honor maximus, et praejudicata sanctitas non defuit primis mille annis, immo tunc maxime viguit: et tamen Barclajus contendit, primum fuisse Gregorium VII. qui sibi potestatem temporalem in reges et principes usurpavit, post annum millesimum et septuagesimum ab adventu Salvatoris. Dicet fortasse, primis illis annis fuisse pontifices optimos, sed postea factos deteriores ad gloriam temporalis imperii aspirare coepisse. At Gregorius VII. vir sanctissimus fuit, nec solum innocentia vitae, sed etiam miraculis clarus; cujus rei tot sunt testes, quot scriptores illius temporis, exceptis schismaticis, vel haereticis: quemadmodum etiam Innocentius III. et IV. qui hac potestate praeter caeteros usi esse videntur, pontifices laudatissimi habiti sunt. Neque verum est Gregorium VII. fuisse primum, qui de temporali regno disponere coepit: nam et Gregorius primus et secundus, et alii pontifices optimi et laudatissimi ante Gregorium VII. hanc potestatem habere se testati sunt, ut paulo infra docebimus. Porro excommunicatio est quidem instrumentum, quo pontifices plerumque uti solent ad coërcendas hujus saeculi potestates; sed etiam sine isto instrumento non semel pontifices maximi de temporalibus dignitatibus pro Ecclesiae utilitate, et animarum salute disposuerunt; ut cum Zacharias Childericum regem Francorum deponi mandavit, et Pipinum inungi, atque in solium exaltari jussit, et populos ab obedientia et fidelitate Childerico praestita liberavit: et cum Hadrianus primus Carolo magno regi Francorum dignitatem patritiatus romani contulit: et cum Leo III. eumdem Carolum, imperatorem occidentis dixit. Quare verum non est, excommunicationis censuram ansam dedisse pontificibus, ut potestatem temporalem sibi arrogarent.

Sed placet notare nonnulla, quae in hoc capite Barclajus non sine magna temeritate effutiit.

1. Primum est illud: *Sed hic lector monendus est, sententiam illam omnium vocibus celebratam, excommunicationem omnem esse timendam; cum hac exceptione intelligi debere, extra quam si manifeste constet esse injustam; tunc enim nec curanda, nec timenda est, modo absit ab excommunicato contemptus et praesumptio.*

Hanc Barclaji doctrinam damnant omnes boni scriptores, qui distinguunt inter excommunicationem injustam et nullam: et injustam quidem docent cum s. Gregorio esse timendam; nullam autem, non esse timendam, nisi aliquando ob scandalum, quando videlicet nullitas excommunicationis nota non est. Ac ne singulos doctores afferre necesse sit, audiamus Martinum Navarrum, qui communem doctrinam hanc esse testatur. In enchiridio cap. 27. num. 3. sic Navarrus loquitur, sententia excommunicationis, quantumvis injusta, valet regulariter, et ob id Gregorius in cap. 1. 11. quaest. 3. dixit, timendam esse sive justa sit, sive injusta, et infra: Ubi glossa, et ubique doctores aperte dicunt valere, et ligare excommunicationem injustam, et differre ab ea, quae est nulla.

2. Alterum est in illis verbis: *Cujus generis excommunicationis illa videtur, quae in subditos profertur, eo quod regi vel principi suo excommunicato pareant in iis, quae temporalis sunt jurisdictionis, et Dei mandatis non repugnant.*

Hujus doctrinae temeritatem, vel ex eo possumus demonstrare, quod per eam damnatur sententia Innocentii IV. lata in lugdunensi concilio: quae potest enim major esse temeritas, quam damnare manifestae injustitiae sententiam summi pontificis, in generali concilio latam, et omnium consensu probatam?

3. Tertium est in illis verbis: *Et vero Gregorius VII. partim publica offensa Henrici IV. imperatoris, partim privata injuria permotus, id juris dandi et auferendi regna aperte sibi primus omnium asseruit.*

Atqui falsum omnino est, quod Gregorius VII. primus omnium sibi asseruerit jus dandi et auferendi regna:jam enim supra numeravimus sex pontifices, qui ante Gregorium VII. idem fecerunt, videlicet Gregorium primum, Gregorium secundum, Zachariam, Leonem tertium, Gregorium quartum et Hadrianum secundum. Nam Gregorius primus privilegio supra citato apposuit illa verba, *Si quis autem regum, antistitum, etc. honore suo privetur.*Gregorius secundus imperatorem Leonem Isauricum vectigalibus Italiae privavit, teste Zonora, Cedreno et aliis.Zacharias Childericum a regno deposuit,et Pipinum in regnum exaltavit,testibus Annalibus Francorum antiquissimis, ubi sic legimus: *Data auctoritate sua (Zacharias) jussit Pipinum regem constitui.* Et infra: *Secundum romani pontificis sanctionem Pipinus rex Francorum appellatus est.* Idem dicit Aimoinus, Eginarthus, Lambertus, Rhegino, Sigebertus, Hermannus Contractus, Marianus Scotus, Abbas Urspergensis, Otho Frisingensis et Albertus Chrantzius, quorum verba infra citabimus. Leo tertius a Graecis ad Francos imperium occidentis transtulit, quod testimoniis historicorum, pontificum, imperatorum et ipsorum principum electorum probavimus in lib.1.de translatione imperii. Gregorius IV. decretorum Francorum, quo Ludovico Pio imperium auferebatur, auctoritate sua rescidit, et imperium Ludovico restituit, ut refert Marianus Scotus lib. 3. Chronici, his verbis, *Ludovicus reginam Aquis obviam ei venientem jubente papa Gregorio accepit: siquidem filii Ludovici non solum imperium patri abrogaverant, sed etiam Judítham uxorem ei ademerant; sed utrumque jubente Gregorio recepit.* Et Paulus Aemilius lib. 2. de rebus gestis Francorum: *Lugduni*, inquit, *concilium episcoporum, quos Ludovici imperatoris filii contraxerant,habitum, imperiumque patri abrogatum, quod decretum mox a Gregorio pontifice maximo rescissum est.* Denique Hadrianus secundus plus ducentis annis Gregorio septimo antiquior, cum accepisset, imperium Ludovici junioris imperatoris a Carolo Calvo rege armis tentari, scripsit ad Carolum minaces literas, teste Aimoino lib. 5. cap. 24. qui sic ait,*In epistolis papae continebatur,ut regnum quondam Lotharii,quod Ludovico imperatori spirituali ejus filio, haereditario ei jure debebatur, et quod ad eum post mortem ejusdem Lotharii rediit, vel homines in eo degentes, mortalium nullus invaderet, nullus commoveret, nullus ad se conaretur inflectere:quod si quis praesumeret, non solum per suae auctoritatis ministerium infirmaretur, verum etiam vinculis anathematis obligatus nomine christianitatis privatus, cum diabolo omnino locaretur.*

4. *Quartum est in verbis sequentibus: Verum enim nihil aliud Gregorius eo facto quam cruentas et furiosas tragoedias excitavit, nec infeliciter destinata vi et armis prohibitus perfecit.*

Hoc quoque falsum esse notissimum est,quoniam cruentas et furiosas tragoedias non Gregorii decretum, sed Henrici inobedientia peperit: et quod potissimum optavit Gregorius, ut videlicet investituras episcoporum de manibus laicorum eriperet, partim per se,partim per successores omnino perfecit. Siquidem Gregorii sententiam, et decretum confirmarunt omnes ejus successores. Victor tertius, Urbanus secundus, Paschalis secundus, Gelasius secundus et Callixtus secundus, cujus tempore imperatoribus cedentibus pax inter sacerdotium, ut regnum facta est: sic enim scribit Abbas Urspergensis in chronico anni 1122. *Ipse,in cujus manu cor regis est, omnem animositatem Augusti sub apostolicae reverentiae obedientiam,caussa matris Ecclesiae etiam ultra spem plurimorum inflexit*, etc. vide totum locum.

5. Quintum et ultimum est in illis verbis, ubi magnifice laudat Hosium episcopum cordubensem, quem vocat virum magnum et nobilissimum confessorem: atque ex ejus sententia constare dicit, Ecclesiam primis temporibus, neque temporalem potestatem in principes habuisse, neque habere se credidisse: ac ne quidem ob haeresim, quod crimen gravissimum et perniciosissimum est.

Sed nos Hosium virum magnum aliquando fuisse scimus, sed turpissime postea lapsum in Arianam haeresim non ignoramus. Id enim tradit Athanasius in epist. ad solitariam vitam agentes, et in apologia secunda; Hilarius in lib. de synodis; Epiphanius haeresi 73. Sebadius in libro contra Arianos: Sulpitius lib. 2.sacrae historiae; Socrates lib. 2. cap. 26. Sozomenus lib.4.cap.5.Vigilius martyr, in lib. 5. adversus Eutychetem: denique Isidorus de viris illustribus in Gregorio Betico. Deinde Hosius quantumvis numquam lapsus fuisset, tamen non tanti faciendus est ab hominibus catholicis,ut anteponatur conciliis generalibus, non uni, sed multis et doctoribus omnibus initio a nobis citatis, qui communi consensu docent, propter haeresim posse a summo pontifice principes deponi ac principatu privari. Addo postremo verba Hosii nihil omnino adversus communem sententiam facere. Quid enim ille dixit? non licere pontifici imperium gerere, ut neque imperatoribus pontificatum. Sed etiam si pontifex imperium non gerat,potest tamen per ipsam pontificalem potestatem imperatorem haereticum ab Ecclesia arcere,ac ne Ecclesiae noceat, imperium illi abrogare. Neque enim Zacharias rex erat, et potuit tamen regem deponere: Neque Leo III. imperator erat, et tamen imperium ab una gente ad aliam transferre potuit. Immo si papa rex aut imperator esset, non posset imperiali, aut regia potestate imperatorem aut regem deponere,quia par in parem non habet imperium:proinde quod facit papa, facit apostolica, idest, suprema spirituali potestate, ut Christi vicarius, non ut princeps terrenus. Ex his apparet quantum officiat lumini mentis pravus propriae opinionis affectus: Barclajus enim amore captus opinionis suae in verbis Hosii perspicue se id videre existimavit, cujus nos ne vestigium quidem cernimus.

CAPUT V.

De potestate in temporalia, quam indirecte theologi summo pontifici tribuunt.

In quinto capite Barclajus explosa (ut ipse dicit) canonistarum, et Bozii sententia, aggreditur refutare sententiam theologorum, qui dicunt papam habere potestatem in temporalia indirecte. Sed antequam ad ejus argumenta refellenda accedam, explicabo breviter quid intelligamus per voces illas directe et indirecte; et quis sit auctor earum vocum. Igitur per voces directe et indirecte, non intelligimus, ut aliqui per jocum dicunt, potestatem spiritualem esse in pontifice directe, idest, juste et legitime; temporalem autem indirecte, idest, injuste et usurpative; sed potestatem pontificiam per se, et proprie spiritualem esse, et ideo directe respicere, ut objectum suum primarium, spiritualia negotia; sed indirecte, idest, per ordinem ad spiritualia, reductive, et per necessariam consequentiam, ut sic loquamur, respicere temporalia, ut objectum secundarium, ad quod non convertitur haec spiritualis potestas, nisi in casu, ut loquitur Innocentius tertius, in cap. *Per venerabilem*, Qui filii sint legitimi, *In aliis*, inquit, *regionibus certis caussis inspectis, temporalem jurisdictionem casualiter exercemus:* quomodo etiam loquitur sanctus Bernardus, in lib. 1. de Consideratione, cap. 5. *Sed*, inquit, *aliud est incidenter excurrere in ista (temporalia negotia) caussa quidem urgente; aliud vero ultro incumbere istis, tamquam magnis, dignisque tali.* Porro auctorem harum vocum habemus Innocentium IV. pontificem doctissimum. Is enim explicans, cap. *Novit*, de judiciis, paragr. de feudo, dicit: Pontificem directe non judicare de feudis, secus autem indirecte, ratione peccati. Eadem distinctione utitur Joannes de Turrecremata, Thomas Cajetanus, Petrus de Palude, Durandus, Franciscus Victoria, Dominicus a Soto, Martinus Ledesmius, Jacobus Simanca, Antonius Cordubensis, Martinus Navarrus, Ludovicus Molina, et alii.

Venio nunc ad argumenta Barclaji. Primum adfert argumentum, quo ego fueram usus adversus eos, qui potestatem pontificis, simul pontificiam et regiam, spiritualem et temporalem esse volebant, reges autem temporales, non tam esse reges, quam exequutores pontificiae potestatis et voluntatis. Argumentum meum hoc fuit: Potestas regum terrenorum est a Deo, ut confitentur ipsimet pontifices; s. Leo, epist. 38. ad Martianum; sanctus Gelasius, in epist. ad Anastasium; sanctus Gregorius, lib. 2. epist. 61. Nicolaus, in epist. ad Michaëlem: ergo vel potest summus pontifex tollere exequutionem administrationis a regibus et imperatoribus tamquam summus ipse rex et imperator, vel non potest; si potest ergo est major rex Christo, cum possit auferre, quod Christus dedit; si non potest, ergo non habet vere potestatem regiam in ipsos reges et imperatores. Hoc argumentum ita retorquet Barclajus adversus meam et theologorum caeterorum sententiam.

1. *Aut potest summus pontifex aliquo modo, hoc est, directe vel indirecte auferre regibus et imperatoribus regna atque imperia, aliisque conferre; aut non potest: si potest, ergo est aliquo modo major Deo, quia quod Deus dedit, ipse aufert: minor enim vel par auferre non potest, quod a majore vel aequali concessum est; ac ne vicarius quidem ejus, qui concessit sine expresso Domini mandato:* (*ne quis nobis reponat, papam tamquam Christi vicarium id facere, cum ipse nullum de ea re mandatum neque expressum, neque tacitum accepisse inveniatur*) *si non potest, ergo falsum est, quod dicunt, eum habere summam potestatem indirecte disponendi de omnibus rebus temporalibus christianorum, et deponendi de solio reges et imperatores, aliosque in eorum locum sufficiendi.* Haec Barclajus.

Respondeo: Cum dicimus ex pontificum sententia regum terrenorum potestatem esse a Deo: non intelligimus, esse a Deo immediate, quomodo est a Deo potestas summi pontificis; sed esse a Deo, quia Deus voluit esse in genere humano politicum regimen; et ideo instinctum quemdam naturalem dedit hominibus, ut eligant sibi magistratus a quibus regantur: et praeterea voluit Deus regimen politicum esse distinctum ab ecclesiastico, ut expresse docuit Nicolaus papa, in epist. ad Michaelem; et post eum Innocentius, in cap. *Solitae*, de majorit. et obedient. et ante utrumque Gelasius, in epist. ad Anastasium. Ex his perspicuum est argumentum meum solidum esse, et argumentum Barclaji omnino infirmum: nam si in summo pontifice esset potestas spiritualis, et temporalis directe, et esset pontifex rex mundi, ut est pontifex Ecclesiae universae, et reges caeteri essent meri exequutores temporalis jurisdictionis; certe posset pontifex pro arbitrio suo privare quoslibet reges administratione et exequutione jurisdictionis temporalis; et hoc modo posset tollere regimen politicum, vel confundere cum ecclesiastico: et esset major Christo, cum posset tollere vel confundere potestates, quas ille voluit esse, et esse distinctas. At si in summo pontifice ponatur potestas spiritualis tantum directe, et temporalis indirecte, idest, in ordine solum ad spiritualia; non sequitur posse pontificem tollere vel confundere politicum regimen, sed solum sequitur posse pontificem per spiritualem, atque apostolicam eminentissimam suam potestatem dirigere et corrigere potestatem politicam, eamque, si opus sit ad finem spiritualem, uni principi adimere et alteri conferre. Atque ut respondeamus in forma ad argumentum: cum ille dicit, Aut potest summus pontifex aliquo modo, hoc est, directe, vel indirecte auferre regibus et imperatoribus regna, atque imperia aliisque conferre, aut non potest. Respondeo: Potest; cum ille colligit, si potest, ergo est aliquo modo major Deo, quia quod Deus dedit, ipse aufert: nego consecutionem, nam Deus non dedit immediate regnum huic aut illi; sed dicitur potestas regum esse a Deo, quia Deus voluit esse inter homines potestatem politicam, eamque distinctam ab ecclesiastica; proinde cum summus pontifex transfert regnum ab uno ad alium, non tollit quod Deus dedit, sed ordinat et dirigit: et quem-

admodum Deus dat regna hominibus mediante consensu et consilio hominum;et potest ac solet ea et transferre de gente in gentem, mediante et consensu eorumdem hominum: ita po- jore ratione ea mutare et transferre propter piritualem per vicarium suum generalem, onstituit super totam familiam suam. At, in- rclajus, iste vicarius non habet mandatum , neque expressum, neque tacitum. Immo xpressum, sed in genere: eo siquidem ipso ctus est pastor gregis totius et praepositus iliae, et caput vice Christi totius corporis ae, intelligitur habere mandatum regendi,et di, et corrigendi omnes oves totius gregis; conservos,qui sunt in familia;et omnia mem- uae sunt in corpore: neque excipiuntur im- res et reges, nisi velint excipi a numero o- Christi, et servorum Christi et membrorum ris Christi.

Adfert deinde Barclajus alterum argumentum, ego proposui adversus eorum sententiam,qui nt summo pontifici potestatem temporalem di- in omnia regna mundi: illudque retorquere conatur adversus meam et aliorum theologorum sententiam de potestate temporali indirecte, idest, in ordine ad spiritualia, sic autem loquitur.

Sed aliud longe efficacissimum, quod ex eodem Bellarmini libro et capite supra retulimus, hoc loco ad institutum nostrum optimo jure in hunc modum adaptabimus. Si verum est, papam habere potestatem indirecte disponendi de rebus temporalibus omnium christianorum, aut eam habet jure divino, aut jure humano; si jure divino, deberet id constare ex Scripturis,aut certe ex apostolorum traditione: ex Scripturis nihil habemus, nisi datas pontifici claves regni coelorum: de clavibus regni terrarum nulla mentio fit: traditionem apostolorum nullam adversarii proferunt.

Respondeo: Habet summus pontifex jure divino potestatem disponendi de rebus temporalibus christianorum in ordine ad finem spiritualem. Id vero constat ex Scripturis; nam in clavibus regni coelorum apostolo Petro, pro se et successoribus traditis, Matth. 16. non intelliguntur quidem claves regni terrarum, de quibus nulla mentio facta est in evangelio, quia non erat necessarium, ut summus princeps Ecclesiae simul esset monarcha temporalis hujus mundi: sed intelligitur potestas disponendi de temporalibus, quatenus ea juvat ad aperiendum fidelibus regnum coelorum, vel impediunt atque obstant, ne fidelibus aperiatur regnum coelorum.

3. *At, objicit Barclajus, (Quod si dixerint, neque expresso Dei verbo. neque traditione apostolorum ad hujus potestatis confirmationem opus esse; cum indirecte tantum, et ex quadam sequela pontifici competat,tamquam inseparabilis quaedam accessio, et appendix potestatis illius spiritualis, qua supremus animarum pastor in omnes christiani gregis oves raeditus est. Non rursus ab eis petemus aliquod ejus accessionis et conjunctionis testimonium ex Scripturis, vel traditione apostolorum.*

Respondeo: Jam dixi, potestatem, de qua loquimur, haberi expresse in Scripturis, sed generatim, non in particulari; in illo videlicet cap. 16. Matth. *Tibi dabo claves regni coelorum*, et Joan. 21. *Pasce oves meas:* atque ex iisdem istis testimoniis divinis colligi particularem illam accessionem et conjunctionem potestatis disponendi de temporalibus in ordine ad spiritualia, ut non semel explicatum est. Neque verum est quod Barclajus subjungit, hanc tantam potestatem tum a Christo, tum ab apostolis eorum successoribus alto silentio in Ecclesia tot saeculis fuisse praetermissam. Nam a Christo satis aperte significata est in locis citatis: et ab Apostolo etiam indicata. 1. Corinth. 6. cum ait, *Nescitis, quia et angelos judicabimus? quanto magis saecularia?* et a successoribus apostolorum Petri et Pauli, Romanis videlicet pontificibus, re ipsa demonstrata est in depositione regum et imperatorum, jam inde ab anno Domini septingentesimo nam ante illud tempus, vel defuit necessitas, vel opportunitas.

4. *Objicit rursus Barclajus, (Si utraque potestas ab altera: spiritualis scilicet a temporali, et e contra, separari possit, locus erit sententiae, qua quod directe fieri non permittitur, id nec indirecte fieri statuit: ita enim prudentes definierunt quoties aliquid directe fieri prohibetur, id nec indirecte quidem, sive per consequentiam fieri posse; nisi id quod prohibitum est, sequatur necessario ad aliud jure permissum, ita ut permissum sine prohibito non possit procedere, et nisi (ut cum jure consulto dicam l. 5.§ generaliter, de donatione inter vir. et uxor.) utriusque caussa ita commixta sit, ut separari non possit. Unde eum, qui solus rem alienare non potest, ne credere quidem posse liti super ea motae concluditur, juxta Panorm. in cap.* Dudum. 54. *de elect. et cap.* Cum pridem, *de pact. quod nimirum oblique et indirecte hoc modo rem alienaret. Si igitur papa, quatenus papa nullam temporalem jurisdictionem directe habet in christianos, quod illi concedunt, superiore juris sententia effici videtur, eum ne indirecte quidem habere posse. Quapropter ut suam hominibus sententiam persuadeant, debent ex Scripturis, aut apostolorum traditionibus testimonium proferre, vel saltem docere, temporalem potestatem de qua loquuntur ita conjunctam esse cum spirituali, ut ab ea divelli, et separari, ut, inquam, spiritualis sine ea consistere nullo modo possit:quod quoniam praestare nequiverunt, nihil nisi opiniones incertas sunt sequuti, et rationes quae non satis videntur concludere quod assumunt.*

Respondeo: De conjunctione et separatione ecclesiasticae potestatis et politicae , duplex potest esse quaestio; una, An possit ecclesiastica potestas esse sine politica, ita ut nullus in Ecclesia sit princeps politicus; et contra, An possit potestas politica inveniri in aliqua gente, ubi nullus sit praelatus ecclesiasticus; et hoc modo concedimus posse inveniri has potestates omnino separatas: primis enim temporibus Ecclesiae fuit in terris Ecclesia sine ullo principe temporali christiano,et fuerunt eodem tempore, et sunt etiam nunc aliqua regna infidelium,

ubi nulli sunt praelati ecclesiastici. Altera quaestio esse potest, An possit dari summa potestas ecclesiastica, sive spiritualis, quae non habeat aliquo modo annexam potestatem disponendi de temporalibus in ordine ad spiritualia:et hoc modo negamus posse dari potestatem summam ecclesiasticam,sive spiritualem, quae non habeat annexam potestatem temporalem aliquo modo, idest, in ordine ad spiritualia. Nam etiam illo tempore, quo nulli erant in Ecclesia principes temporales, potuit princeps ecclesiasticus jubere fidelibus, ut de bonis temporalibus alerent ministros sacramentorum: item, ut fideles dirimerent inter se lites civiles,et non adirent pro his rebus tribunalia infidelium: quorum utrumque docet Apostolus in priore ad Corinth. cap. 6. et 9. Potuit quoque Ecclesia non tolerare super se principem infidelem, si is avertere conaretur fideles a cultu veri Dei, ut s. Thomas docet in 2. 2. q. 10. art. 10. Denique illo tempore deerat usus potestatis hujus in principes, quia nulli erant: sed potestas ipsa non deerat: aliud enim est potestas, aliud usus potestatis. Itaque fundamentum Barclaji de separatione harum potestatum omnino corruit, et eo ruente ruit totum aedificium argumentorum ipsius. Nam quod adducit ex jure civili et canonico non facit ad rem, quia non admittimus separari posse omnino potestatem spiritualem a temporali; et contrarium pro comperto habemus; idque ex testimonio Scripturae, et praxi Ecclesiae. Barclajus autem assumit tamquam certa et concessa, nos destitui testimonio Scripturae, et potestates illas nullo modo esse conjunctas: quae nemo nostrum concedit;immo etiam falsa esse contendimus.Accedit praeterea, quod quando in Ecclesia sunt principes temporales, ut post primos ducentos, vel trecentos annos semper fuerunt: tunc potestas ecclesiastica et politica conjunctae sunt adhuc strictiore vinculo; quoniam princeps politicus subjectus est principi spirituali, ut filius patri et membrum capiti. Siquidem res publica politica et spiritualis unam Ecclesiam faciunt, non duas: et illius unius Ecclesiae caput est vicarius Christi, Petrique successor. Quare si quid valerent argumenta Barclaji pro principibus qui fidem Christi numquam susceperunt, quod tamen non admittimus; certe pro principibus christianis, aut qui christiani aliquando fuerunt,nihil prorsus valent. Sed de hac re plura suo loco dicenda sunt.

CAPUT VI.

Cur primis septigentis annis summi pontifices non deposuerunt reges haereticos vel apostatas.

In 6. cap. Barclajus producit tamquam argumentum insolubile, quod neque usus, neque exemplum, neque mentio ulla talis pontificiae potestatis annis circiter mille in Ecclesia fuerit: cum multi interea principes christiani impie, crudeliter , perverse et magno Ecclesiae detrimento regnis,atque imperiis abuterentur. Deinde adfert solutionem ad hoc suum argumentum, quam ante annos viginti ad argumentum simile dedit Franciscus Romulus in responsione ad apologiam, quae falso catholica inscribebatur: et eam solutionem in toto capite et sequentibus usque ad duodecimum prolixe admodum, et magnis clamoribus odiosissime refellere nititur, ut in his sex capitibus non jureconsultum aut theologum disputatorem: sed tragicum declamatorem agere voluerit. Quare adscribam hoc loco responsionem integram Francisci Romuli, ut eam Barclajus refert, deinde respondebo ad singulas partes Barclajanae confutationis. Sic igitur loquitur Franciscus Romulus in apologia cap. 8.

Jam vero quod quarto loco adversarius objicit de majorum nostrorum consuetudine, qui principes multos haereticos passi sunt, ut Constantium et Valentem, Arianos;Anastasium euthychianum; Heraclium monothelitam, et si qui sunt alii, ad rem nihil facit; *neque enim Ecclesia temere et inconsiderate potestate sua debet abuti. Porro non raro accidit,ut tanta sit quorumdam regum cum improbitate ac saevitia juncta potentia, ut ecclesiastica censura, neque ad eos coercendos quicquam prosit, et catholicis populis, in quos principes irritati magis saeviunt,plurimum obsit. Quid enim quaeso profuisset quondam Ecclesiae, si tentasset, vel Ostrogothos reges in Italia, vel in Hispania Visegothos, aut Wandalos in Africa excommunicare ac de solio deturbare , quamvis id facere optimo jure potuisset? Quod idem de Constantio, Valente et aliis supra nominatis intelligi debet. Siquidem ea tunc erant tempora, ut potius ad martyrium subeundum episcopi, quam ad principes coercendos parati esse deberent. At ubi vidit Ecclesia suae potestati locum aliquem aperiri, vel cum ipsorum principum spirituali utilitate, vel certe sine detrimento et pernicie populorum: non sibi defuit ut exempla paulo ante allata demonstrant. Sic enim Ecclesia Leonem Isauricum imperii parte, et Henricum quartum toto imperio et Childericum regno Franciae spoliandos esse judicavit, ut re ipsa deinceps, et Leo parte imperii, et Henricus imperio toto,et Childericus regno caruerit. Itaque veteres illos imperatores Constantium , Valentem et caeteros, non ideo toleravit Ecclesia* (*ut adversarius somniat*) *quod legitime in imperium successissent; alioqui enim Leonem etiam, et Henricum et Childericum, qui non minus legitime successerant, pertulisset*; *sed quod illos sine populi detrimento coercere non poterat, istos poterat.*

Haec responsio Francisci Romuli a morsibus Barclaji vindicanda est, tum quia ad rem nostram maxime facit, tum quia est hominis catholici et eruditi, cujus librum jam olim vidi non Romae excusum, ut Barclajus fingit; sed in Galliis; qua urbe non memini.Ergo Barclajus partem illam reprehendendam primo loco sibi desumpsit, ubi dicitur, Ea tunc erant tempora, ut potius ad martyrium subeundum episcopi, quam ad principes coërcendos parati esse deberent. Quae verba Barclajus pro sua modestia dicit, falsa esse, et in meris mirisque mendaciis fundata. Deinde addit, ea indigna sibi videri, quae ab ullo catholico, nedum theologo in medium adferantur. Denique ita in partem deteriorem ea verba interpretatur, ut exclamet: *Quid e-*

nim? an nos incidimus in ea tempora, quibus episcopi milites potius quam martyres esse debeant? aut legem Dei, atque Ecclesiam praeliis, quam praedicationibus defendere? Atque hinc accepta occasione toto illo capite adversus mores episcoporum et cardinalium maximo furore bacchatur. Sed nos conviciis et maledictis praeteritis, et tota ejus canina eloquentia praetermissa, breviter respondebimus. Primo falsum esse dico, quod initio capitis ipse sumit, annis circiter mille, neque usum, neque exemplum, neque mentionem ullam talis pontificiae potestatis in Ecclesia fuisse: siquidem exempla Gregorii primi, secundi et quarti, nec non Zachariae et Leonis III. supra allata contrarium evidenter ostendunt. Deinde addo, Franciscum Romulum non divisisse responsionem in partes duas, ut iste fingit; una est enim et simplex responsio, videlicet non potuisse Ecclesiam illo tempore uti potestate sua: ideo subeundum fuisse martyrium potius, quam fidem abnegandam. Quemadmodum etiam hoc tempore ubi ethnici praevalent, ut in insulis Japonis; vel haeretici, ut in Britannia, plurimi ad martyrium animantur, et reipsa martyrium fortissimo animo suscipiunt potius, quam ad fidei abnegationem perduci se sinant. Adjungo postremo tempus martyrii proprium illud esse, cum neque fuga, neque justa defensione, sed sola passione abnegatio fidei declinari potest. Neque enim Dominus in evangelio vim vi repellere unquam prohibuit; fugam autem non modo permisit, sed etiam in certo casu, ut cum Ecclesiae necessitas, vel major utilitas id postulat, imperavit dicens: *Cum vos persequentur in una civitate, fugite in aliam*, Matth. 10. neque in gladios persecutorum irruere, sed mortem pro fidei confessione illatam tolerare aequo animo jussit. Et quidem quod attinet ad fugam tam evidens est mandatum Domini et testimonia, atque exempla sanctorum prophetarum et apostolorum, quae copiose adducit s. Athanasius in apologia pro fuga sua, ut nulla de hac re dubitatio catholicis relicta sit, quod autem liceat vim vi repellere, et jure belli persecutionem sive gentilium, sive haereticorum propulsare, si vires adsint; docent bella Machabaeorum adversus Antiochum, qui populum Dei ad idololatriam compellere satagebat, docent bella catholicorum adversus haereticos in Africa tempore s. Gregorii, de quibus loquitur idem s. Gregorius, lib. 1. epist. 77. ad Gennadium Exarchum, ubi eum laudat, quod magno zelo haereticos armis persequeretur, eumque excitat, et hortatur, ut viriliter pergat, docent bella catholicorum adversus haereticos Albigenses, et Tholosanum comitem Raymundum patronum ipsorum, ubi divina adjuvante gratia plus centum millibus uno praelio a Simone comite Monfortio cum exigua manu caesi sunt, ut scribit Paulus Aemilius lib. 6. historiae Francorum, docent nostro tempore bella Helveticorum catholicorum adversus Helveticos haereticos Zwinglianos. Nam ut scribit Joannes Cochleus de actis Lutheri anno 1531. Helvetii pro fide catholica pugnantes, cum numero et viribus essent inferiores, et sola justitia caussae superiores, quinque praeliis haereticos gloriose vicerunt, quo tempore autem catholici a Constantio Ariano imperatore vexari coeperunt, ad Constantem principem orthodoxum, qui in occidente imperabat S. Athanasius aliique episcopi catholici confugientes literas impetrarunt minaces ad Constantium, ut habetur in historia tripartita, lib. 4. cap. 25. quibus literis ad tempus repressa persequutio est; sed paulo post Constante defuncto, et Constantio in toto orbe romano imperium obtinente, cum nemo esset, qui illi resistere auderet; tempus illud advenit, quo episcopi ad martyrium parari non autem de imperatore excommunicando, vel deponendo cogitare deberent. Atque haec est sententia Francisci Romuli, non ea, quam illi Barclajus affingit, quasi voluerit olim episcopos martyres esse debuisse, nunc milites esse debere.

CAPUT VII.

Cur Ecclesia Constantium haereticum, et Julianum apostatam imperatores non deposuit.

In septimo capite refutare Barclajus aggreditur verba illa postrema Francisci Romuli. *Itaque veteres illos imperatores Constantium, Valentem et caeteros, non ideo toleravit Ecclesia, quod legitime in imperium successissent: alioqui enim Leonem etiam, et Henricum et Childericum, qui non minus legitime successerant, pertulisset; sed quod illos sine populi detrimento coercere non poterat, istos poterat.* Et miratur, hoc idem scripsisse Bellarminum, lib. 4. de pontifice, cap. 7. Sed ut magis miretur, sciat hoc idem sensisse s. Thomam in 2. 2. quaest. 12. art. 2. ad primum, ubi dicit Ecclesiam tolerasse, ut fideles obedirent Juliano apostatae, quia in sui novitate, nondum habebat vires compescendi principes terrenos. Existimat igitur Barclajus, Ecclesiam facile potuisse, si voluisset, tum Constantium Arianum, tum Julianum, apostatam de solio deturbare; sed id non fecisse, quod sciret illos legitime in imperium successisse. Argumenta ejus haec sunt. Primum, quia totus orbis tempore Constantii christianus erat, et ejus pars maxima orthodoxa. *Falsissimum*, inquit, *esse dico, non potuisse Ecclesiam coercere illos aeque facile atque istos, ne dicam facilius, et sine detrimento populi, sive id armis tentare, sine arte aliqua, et hominis devoti opera uti voluisset. Jam enim totus orbis sub Constantio christianus fuit (ut ex epist. Constantini magni ad Ecclesiam, ab Eusebio et Nicephoro relata constat) et ejus pars maxima orthodoxa: ita ut vires illis ad opprimendum imperatorem nequaquam defuerint, si fas, aut pium credidissent armis adversus legitimum principem decertare.*

Respondeo: Primum, verum non est, tempore Constantii totum orbem fuisse christianum, neque hoc dicit in ea epistola Constantinus. Et si hoc esset verum, quomodo Simmachus praefectus urbis longa oratione (quae extat apud s. Ambrosium inter epistolas ejus vigesimam nonam et trigesimam primam) persuadere conatus fuisset Valentiniano imperatori, ut sacra gentilibus Romanis restitueret? Cur s. Joannes chrysostomus in orat. de sancto Babyla, et Theodoretus, in libris de curandis Grae-

corum affectionibus tam multa disputassent adversus gentiles sui temporis? Cur s. Augustinus et Paulus Orosius scripsissent contra querelas gentilium, ille libros de Civit. Dei: iste historiam cladium, quas Romani antequam Christus advenisset acceperant? Denique Barbari, cum quibus post tempora Constantini ad orientem et septentrionem Romani assidue decertabant, Parthi, Persae, Sarmatae, Gothi, nonne maxima ex parte gentiles erant? Deinde etiamsi hoc esset verum; non tamen inde recte colligi posset, facile fuisse Ecclesiae coercere Constantium, vel Julianum: nam imperatores illi potentissimi erant, et multas legiones armatas ducebant, adversus quas nihil poterat inermis multitudo fidelium, praesertim cum principem aliquem christianum non haberet qui vellet, aut posset eam armare, et armatam ducere adversus imperatores. Hoc certe tempore in imperium Turcarum plurimi sunt christiani, et fortasse plures numero, quam ipsi Turcae sint: tamen quia neque ducem, neque arma in promptu habent, adversus Turcarum regem nihil possunt; quae caussa fuit olim, cur neque Itali jugum Gothorum, neque Africani Wandalorum, neque Galli Francorum excutere possent. At Leonem imperatorem Graecum facile fuit summo pontifici Gregorio excludere ab imperio Italiae, quoniam vires ejus in Italia debilitatae erant, et proceres Italiae hoc ipsum maxime expetebant, ut facultas eis a pontifice daretur deficiendi ab imperatore impio: pari ratione Childericum regem Francorum nullo negotio potuit Zacharias pontifex regno privare, cum id ipsum proceres Franci cuperent, et ipse potestate rerum gerendarum ad magistrum palatii translata otio desidiaque langueret. Denique Henricum imperatorem non ante Gregorius papa deponendum esse decrevit, quam gravissima ejus crimina vocibus populorum ad eum delata justitiam postularent, ut Marianus Scotus aliique ejus temporis historici docent.

Addit Barclajus, temporibus Constantii non defuisse in Aegypto et Lybia, aliisque locis per Asiam et Europam monachos permultos, in quibus non minor zelus erat quam in illo, qui Henricum tertium Francorum regem confodit, qui, si licuisset, facile Constantinum de medio tollere potuissent.

Respondeo: Non pertinet ad monachos, aut alios ecclesiasticos viros caedes facere, ut habetur 23. q. 8. can. 1. et seq: multo autem minus per insidias reges occidere. Neque summi pontifices consueverunt ista ratione principes coërcere; Ipsorum mos est, primum paterne corripere, deinde per censuram ecclesiasticam sacramentorum Communione privare; denique subditos eorum a juramento fidelitatis absolvere, eosque dignitate, atque auctoritate regia, si res ita postulat, privare. Executio ad alios pertinet. Quare Innocentius pontifex cum in concilio lugdunensi Friderico II. imperium abrogasset, dixisse fertur, *Ego, quod meum est, feci; faciat, et prosequatur super his Deus, quod voluerit.* Id refert Matthaeus Paris in Henrico III. referens acta anni Domini 1245.

Pergit deinde, et probare nititur, facile fuisse Ecclesiae tollere de medio Julianum apostatam et Valentem arianum, quia exercitus eorum magna ex partè catholici erant, et episcopis obedientes, quod cum non fecerit, sequitur, aut pontifices illius temporis non esse sanctos officio suo, aut credidisse non sibi licere principes, quamvis apostatas, aut haereticos deponere.

Respondeo: Julianum apostatam difficillimum fuit deponere, quoniam ipse solus imperium regebat, neque verum est totum ejus exercitum fuisse christianum: scribit enim Ruffinus, lib. 2. cap. 1. totum fuisse pollutum sacrilegiis, sacrificiis videlicet idololatricis. Nam, ut scribitur in historia tripartita, lib. 7. cap. 1. legem tulerat Julianus, ut omnes milites sacrificarent idolis, aut de militia ejicerentur. Itaque plenus erat exercitus paganis, aut iis, qui a Christo defecerant. Neque his repugnat, quod adversarius citat ex Ruffino, Socrate et Theodoreto; Joviano recusante imperium sumere, quod ipse christianus cum esset, paganis imperare nolebat, exercitum una voce clamasse, et nos christiani sumus. Siquidem ea vox significabat, plerosque illorum corde ac voto christianos fuisse, non manifesta professione: alioqui Jovianus, non eis objecisset paganismum, neque dixisset, se nolle imperare paganis. Itaque si qui erant in exercitu Juliani christiani, occulti erant, et communicatione sacrilegorum maculati, pagani habebantur. De valente idem omnino dici potest: quamvis enim paucos quosdam in exercitu suo catholicos haberet, tamen multitudo principis sequebatur errores. Neque alia caussa est, cur Valentinianus catholicus imperator fratrem Valentem haereticum toleraret, nisi quia non facile erat sine periculoso et ambiguo bello de imperatorio solio illum dejicere.

Subjungit postremo Barclajus duo Patrum testimonia, unum s. Gregorii nazianzeni, orat. 1. in Julianum, cujus verba sunt, *Coercitus est Dei clementia, et lachrymis christianorum, quae multae jam, et a multis erant effusae, cum solum hoc contra persecutorem haberent remedium.* Alterum, s. Augustini, tract. in psal. 124. qui sic loquitur. *Julianus extitit infidelis imperator, nonne extitit apostata, iniquus, idololatra? Milites christiani servierunt infideli imperatori: ubi veniebant ad caussam Christi, non agnoscebant, nisi illum, qui in coelo erat; quando volebat ut idola colerent, ut thurificarent, praeponebant illi Deum: quando autem dicebat, producere aciem, ite contra illam gentem, statim obtemperabant, distinguebant Dominum aeternum a domino temporali, et tamen subditi erant propter Dominum aeternum etiam domino temporali.*

Respondeo: S. Gregorius dicit, nullum adversus Juliani persecutionem fuisse remedium praeter lachrymas; quoniam non habebat Ecclesia vires, quibus illius tyrannidi resistere posset. Ideo enim lachrymis Dei benignitas imploranda erat; quoniam aliunde auxilium expectari non poterat. Neque negavisset s. Gregorius, potestatem politicam jure subjectam esse debere spirituali pontificum potestati, cum hoc ipsum disertis verbis scriptum reliquerit, in oratione ad populum pertimescentem, et praesidem iratum: quare hoc loco de facto loquitur non de jure. Sanctus Augustinus recte dicit: Mili-

tes christianos servivisse Juliano imperatori infideli, quoniam initio imperii sui tolerabat christianos; nec solos milites christianos esse patiebatur; sed etiam episcopos catholicos, quos Constantius Arianus relegaverat, ad sedes suas reverti permisit, ut refert Ruffinus, lib. 1. cap. 27. postea tamen,ut ex Tripartita citavimus, cogebat omnes, aut idolis sacrificare, aut militia excedere: quo tempore Jovianus et Valentinianus cingulum militiae abjicere, quam idolis sacrificare maluerunt; propter quod Deus, qui reddit centuplum in hac vita, utrique paulo post, pro cingulo militiae regium diadema donavit. Porro Barclajus perperam interpretatur illa verba; *Ubi veniebant ad caussam Christi*:dicit enim, caussam Ecclesiae esse caussam Christi; et ideo si licitum esset imperatorem apostatam deponere, debuissent milites christiani, jubente Ecclesia, in ipsum Julianum arma convertere. At s. Augustinus verba sua ipse interpretatur, cum ait: *Quando volebat Julianus,ut idola colerent,praeponebant illi Deum.* Hanc igitur vocat caussam Christi s.Augustinus:quamvis autem sit etiam Christi caussa, Ecclesiae caussa, tamen non tenebantur milites christiani in imperatorem suum,quamvis apostatam et persecutorem arma convertere, nisi antea hostis judicatus esset: Ecclesia vero tolerandum potius censuit, quam irritandum, cum satis virium ad eum deponendum non haberet, ut sanctus Thomas ad hoc ipsum argumentum respondet in 2. 2. qu. 12. artic. 2.

CAPUT VIII.

Cur Ecclesia non deposuit Valentinianum juniorem arianum.

In cap. 8. Barclajus probat, non defuisse vires Ecclesiae, quibus Valentinianum juniorem haereticum ab imperio deponeret: sed frustra laborat;non enim Franciscus Romulus, cujus disputationem Barclajus refellendam suscepit, de isto Valentiniano ullam mentionem fecit: sciebat enim facile fuisse s. Ambrosio illum dejicere,praesertim cum maximus princeps catholicus jam esset in armis, ut Valentinianum haereticum coerceret, et tota civitas Mediolanensis, et ipsi etiam milites ab Ambrosio starent. Cur igitur, inquies, s. Ambrosius Valentinianum haereticum toleravit? Caussa est in promptu,quia Valentinianus puer erat, et non proprio judicio, sed matris auctoritatem sequutus Ecclesiam persequi coepit. Sperabat vero s. Ambrosius facile posse adduci eumdem Valentinianum,ut parentis sui Valentiniani senioris, et fratris Gratiani, necnon collegae Theodosii catholicorum imperatorum fidem et pietatem sequeretur. Quod etiam brevi contigit: resipuit enim Valentinianus, et s. Ambrosium ita colere coepit,ut nullum haberet, cui magis fideret, neque quem magis observaret: denique parentis loco illum deinceps semper habuit, quae omnia vera esse intelligeret, qui orationem ejusdem s. Ambrosii in funere Valentiniani imperatoris habitam legere voluerit. Ex quo etiam respondetur ad id quod Barclajus objicit de Theodosio imperatore, qui Valentinianum ad se confugientem complexus est, eumque fugato Maximo in imperium restituit.

Res notatu digna, inquit Barclajus, *haereticus a catholico fugatur, ad catholicum auxilii caussa fugit: a quo et reprehensus est propter haeresim, et propter reverentiam majestatis humaniter exceptus, atque in regnum restitutus,et quia Ecclesia rebellionem, religionis ergo, adversus legitimum principem non laudavit, Maximus neque reformator imperii dictus est, neque restaurator Ecclesiae, sed rebellis et tyrannus.*

Respondeo: Theodosius optimo jure Valentinianum adjuvandum suscepit adversus Maximum,tum quia animadvertit, illum a matre seductum facile posse ad fidem catholicam reduci, quod ut (diximus) continuo factum est; tum quia Theodosius a Gratiano Valentiniani fratre ad imperii societatem vocatus fuerat, proinde aequum erat, ut benefactoris sui fratrem et imperii collegam in tanto periculo non desereret; tum denique quia Maximus non praecipue propter religionem, sed propter dominandi cupiditatem imperium usurpaverat,et Gratianum legitimum principem interfecerat. Itaque Theodosius non adversus defensorem catholicae fidei, sed adversus parricidam imperatoris et injustum imperii usurpatorem arma suscepit.

His explicatis Barclajus,quasi parta victoria exultans, ait: *Haec cum ita sint, desinant nunc velim adversarii commento suo nobis imponere, aut saltem dicant, unde id hauserint?*

Respondeo: Commentum dici non potest, quod omnes doctores, et ipsa concilia generalia tradiderunt. Unde autem id hauserimus,non semel ostendimus, et paulo post clarius ostendemus.

Subjicit Barclajus:*Constat omnes ea aetate sensisse, nullam vel episcopo romano, vel Ecclesiae universae temporalem potestatem ullo modo, ullave ex caussa in eos competere, sed solius Dei judicio, quantum ad poenas temporales relinquendos*, et paulo post, *Hujus*, inquit, *rei testem in primis Tertullianum produco, qui de imperatoribus loquens in apologetico,Sentiunt*,inquit, *Deum esse solum, in cujus solius potestate sunt, a quo solo sunt secundi, post quem primi, ante omnes Deos, et super omnes homines, et in libro ad Scapulam, Colimus*, inquit, *imperatorem sic, quomodo, et nobis licet, et ipsi expedit, ut hominem a Deo secundum, et quicquid est a Deo consequutum, solo Deo minorem*: *hoc et ipse volet*; *sic enim omnibus major est, dum solo vero Deo minor est.*

Respondeo: Falsum est, constare, omnes doctores ea aetate sensisse, nullam vel episcopo romano,vel Ecclesiae universae temporalem potestatem ullo modo, ullave ex caussa in principes christianos competere. Auctores enim, quos Barclajus adducit, et paucissimi sunt, et non dicunt quod ipse affirmat. Tertullianus, qui primo loco citatur, de principibus ethnicis loquitur, qui toti orbi romano imperabant, et nondum sceptra sua Christo subjecerant.Itaque secundi a Deo in rerum temporalium administratione de facto dici poterant; *At*, inquit Barclajus, *lex Christi jure suo neminem privat, proinde reges et imperatores accedendo ad Ec-*

clesiam, nihil juris sui temporalis amittunt. Verum est, nihil amittunt, sed multa lucrantur potius, cum et reges temporales sint, ut antea erant, et regni coelestis haeredes fiant, quod antea non erant. Sed si ad regnum coeleste adipiscendum, oporteat eos vicario Christi subesse, ut jam non liceat illis temporali potestate abuti ad suam, et aliorum perditionem, moleste ferre non debent.

Secundo loco Barclajus Ambrosium producit, qui in apologia David sic loquitur: *Rex utique erat (David) nullis ipse legibus tenebatur, quia liberi sunt reges a vinculis delictorum: neque enim ullis ad poenam vocantur legibus, tuti imperii potestate.*

Respondeo: Liberi sunt reges a legibus politicis, tum suis, tum praedecessorum regum, quia par in parem non habet potestatem: non sunt tamen liberi a legibus Dei, et Ecclesiae; et hoc videmus etiam commune fuisse cum regibus Testamenti veteris, qualis erat David. Siquidem cum rex Ozias thus adolere vellet in templo Domini, quod erat officium summi sacerdotis, et repulsus a sacerdotibus non acquiesceret, continuo lepra percussus est, et ad judicium sacerdotum coactus est habitare seorsim, et a regni administratione cessare; ut dicitur in 2. lib. Paralip. cap. 26. Addit Josephus lib. 9. antiquitatum cap. 11. ab eo tempore Oziam privatum vixisse, ac longo moerore consumptum. Simili fere modo, cum principem christianum lepra haeresis infectum cernit summus pontifex, segregat illum a coetu piorum per sententiam excommunicationis, ac ne caeteros inficiat, solvit ejus subditos a juramento fidelitatis, atque si opus sit, jubet etiam sub eadem excommunicationis poena, ne illum pro rege habeant, neve illi ut regi pareant.

Tertio Barclajus Gregorium Turonicum testem adducit, qui in lib. 5. hist. Francorum cap. 18. his verbis alloquitur regem: *Si quis de nobis, o rex, justitiae tramites transcendere voluerit, a te corripi potest: si vero tu excesseris, quis te corripiet? loquimur enim tibi, sed si volueris, audis, si autem nolueris, qui te condemnabit, nisi is, qui se pronunciavit esse justitiam?*

Respondeo: Loquitur Gregorius de potestate, quam habent reges de facto cogendi homines particulares, et quam non habent homines particulares ad cogendos reges: accusaverat enim rex Childericus Praetextatum episcopum rothomagensem tamquam reum majestatis, apud parisiensem synodum, in qua cum aliis multis Gregorius Turonicus sedebat: et quoniam Gregorius Praetextatum innocentem esse, et a subornatis falsis testibus gravari intelligebat, condemnationi ejus assentiri nullo modo volebat. Itaque sciens rex unum Gregorium sibi resistere, dixit illi, O episcope, justitiam cunctis largiri debes; et ecce ego justitiam a te non accipio; sed ut video consentis iniquitati, et impletur in te proverbium illud. *quod corvus oculum corvi non eruet.* Tum Gregorius demonstrare volens, fieri non posse, ut aliquis nolit regi justitiam facere, cum rex possit eum cogere, ut justitiam faciat; sed e contrario fieri posse, ut rex nolit justitiam facere, cum nemo possit eum cogere, ut justitiam faciat: respondit verba superius posita: *Si quis de nobis, o rex, justitiae tramitem transcendere voluerit, a te corripi potest: si vero tu excesseris, quis te corripiet?* Atque hanc esse sententiam horum verborum, non solum perspicuum est ex verbis praecedentibus; sed etiam ex eventu illius caussae, nam cum rex variis artibus et dolis conatus esset extorquere a synodo sententiam damnationis contra Praetextatum, et non obtinuisset; vi adhibita, conjecit eum in carcerem, et cum is elabi voluisset, graviter caesus in exilium missus est, ut eodem loco narrat Gregorius, et etiam Aimoinus, lib. 3. hist. Francorum cap. 26. Neque hic finis furoris fuit Fredegundis reginae, in cujus gratiam rex omnia illa moliebatur, nam cum postea per Guntrannum regem Praetextatus in suam sedem restitutus fuisset, dolo ejusdem reginae per sicarium quemdam ad altare sacrum Praetextatus occisus fuit, teste eodem Gregorio lib. 8. cap. 31. qui Praetextatus inter sanctos martyres haberi coepit. Haec igitur est illa potestas, quam reges in episcopos habent, ut videlicet vi adhibita contra justitiam in illos, si velint, animadvertant; et quam non habent episcopi in reges, ut eos quamvis jure damnatos obtemperare cogant, nisi ab alia temporali potestate majori juventur.

Quarto loco adducit Barclajus testimonium sancti Gregorii papae, qui se famulum imperatoris appellavit, et imperatori coelitus datam potestatem super omnes homines fassus est. De quo testimonio satis multa dicta sunt capite tertio, neque opus est illa repetere.

Ultimo loco adducit Othonem Frisingensem in epistola ad Fridericum Aenobarbum, cujus haec sunt verba, *Soli reges, utpote constituti supra leges, divino examini reservati, saeculi legibus non cohibentur: unde est illud tam regis, quam prophetae,* Tibi soli peccavi: *et mox, Cum enim juxta Apostolum homini mortali horrendum sit incidere in manus Dei viventis, regibus tamen, qui nullum praeter ipsum supra se habent, quem metuant, eo erit horribilius, quo ipsi possunt caeteris peccare liberius.*

Respondeo: Otho Frisingensis aperte loquitur de legibus saeculi, quibus sine dubio reges subjecti non sunt, subjectione coactiva: nam non solum in verbis citatis habetur, saeculi legibus non cohibentur; sed etiam paulo ante sic loquitur Otho: *Praeterea cum nulla inveniatur persona mundialis, quae mundi legibus non subjaceat, subjacendo coerceatur, soli reges, utpote constituti supra leges etc. At,* addit Barclajus, *reges ex Othonis sententia nullum habent supra se, quem timeant, nisi Deum; ergo non solum a legibus saeculi, sed etiam a legibus Ecclesiae, saltem quoad temporalem poenam liberi sunt, alioqui haberent supra se summum pontificem, quem timerent, et non solum Deum. Praeterea ex ejusdem Othonis sententia, reges divino solius Dei examini reservantur: non igitur judicio subjiciuntur papae, saltem in temporalibus.*

Respondeo: Otho episcopus catholicus et pius, non voluit dicere, reges non teneri legibus pontificiis, vel non habere super se Christi vicarium,

quem timeant, vel non subjacere summi pontificis examini saltem in rebus spiritualibus; et quoad poenas spirituales; si enim id vellet, haereticus esset. Ergo cum ait, reges solius Dei examini reservari, et non habere super se, quem timeant, nisi Deum, et solutos esse legibus, utpote supra leges constitutos; necesse est restrictionem addere, vel ex parte legum, vel ex parte poenae. Barclajus libenter admittet restrictionem ex parte poenae; sed nos dicimus restrictionem subintelligendam esse solum ex parte legum. Id probamus, quia in verbis Othonis invenitur restrictio ex parte legum, cum dicat, eos non subjacere mundi legibus, et rursum, saeculi legibus non cohiberi: restrictio ex parte poenae, temporalis videlicet, in verbis ejus, nusquam legitur. Praeterea, non ignorabat Otho Childericum regem a summo pontifice fuisse depositum, et postea Henricum imperatorem a Gregorio papa VII. exauthoratum, nam utriusque rei meminit in historia sua, lib. 5. cap. 23. lib. 6. cap. 34. 35. 36. neque reprehendit factum: immo videtur probare cum his verbis laudet Gregorium VII. lib. 6. cap. 34. *Forma*, inquit, *gregis factus*, *quod verbo docuit*, *exemplo demonstravit*, *ac fortis per omnia athleta murum se pro domo Domini ponere non timuit*: et cap. 36. *Ecclesia*, inquit, *tanto pastore*, *qui inter omnes sacerdotes et romanos pontifices praecipui zeli et auctoritatis erat*, *orbata dolorem non modicum habuit*. Igitur sensus verborum Othonis hic erit, reges legibus saeculi non teneri, et quantum ad eas leges solius Dei examini reservari, et quantum ad easdem leges, neminem super se habere, quem metuant, nisi Deum.

Propter haec testimonia triumphat Barclajus dicens: *Si contrariae opinionis assertores tot antiquorum Patrum testimonia*, *immo si vel unum proferre possint*, *quo diserte scriptum sit*, *Ecclesiam*, *vel ejus caput summum pontificem habere temporalem illam potestatem in reges et principes saeculares*, *et posse eos temporalibus poenis quoquo modo*, *directe scilicet*, *vel indirecte coercere*, *aut regno*, *regnive parte mulctare*, *non equidem recusabo*, *quo minus lis tota secundum ipsos sine provocatione judicetur*.

Respondeo: Auctores a Barclajo producti, non diserte scripserunt, reges et principes christianos non posse ab Ecclesia, vel ejus capite summo pontifice poenis temporalibus directe vel indirecte coërceri, aut regno regnive parte mulctari: et si hoc diserte scripsissent, possemus nos Tertulliano ab ipso allato s. Cyprianum opponere, qui lib. 1. epistol. 3. jubet cum haereticis nulla commercia copulari: quod antea s. Irenaeus Tertulliano antiquior docuerat, lib. 3. cap. 3. adversus haereses dicens: *Tantum apostoli*, *et horum discipuli timorem habuerunt*, *ut neque verbo tenus communicarent alicui eorum*, *qui adulteraverunt veritatem*; *quemadmodum*, *et Paulus ait*, *haereticum hominem post unam correptionem devita*. In quam sententiam omnium Patrum testimonia possent adduci. Ex quibus aperte colligitur, haereticum regem, si id fieri possit, non esse ab Ecclesia tolerandum, sed excommunicandum; et fidelem populum ab ejus obedientia removendum, ne cogatur ei servire, quem vitare jubetur, neque cum eo commercia copulare, cum quo ne colloquium quidem miscere deberet. Sancto Ambrosio, s. Gregorium nazianzenum opponeremus ejus aequalem, qui in oratione ad populum timore perculsum, et praesidem irascentem, comparavit spiritualem potestatem animae, temporalem carni, ac docuit, ita subjectam esse debere potestatem temporalem spirituali, ut caro subjecta est animae. Atque hoc ipsum est fundamentum sententiae nostrae. Sancto Gregorio Turonico opponeremus, s. Gregorium Romanum aetatis ejusdem, qui ut supra diximus, in duobus privilegiis illa verba apposuit. Si quis autem regum, antistitum, aut judicum, aut quarumcumque saecularium personarum hujus apostolicae auctoritatis, et nostrae praeceptionis decreta violaverit, honore suo privetur. Denique Othoni Frisingensi opponeremus Gregorium VII. centum fere annis antiquiorem, qui diserte scribit, posse regem saeculi a sede apostolica certis de caussis regno privari, vide epistolam ejus ad episcopum Metensem. Opponeremus etiam s. Bernardum, et Hugonem de s. Victore, qui Othonis tempore floruerunt, quorum testimonia in praefatione produximus. Opponeremus praeterea s. Thomam et s. Bonaventuram, qui Othone Frisingensi, non multum aetate inferiores: sed doctrina et sanctitate longe superiores, disertissime docent, quod Barclajus requirit: vide testimonia ipsorum supra allata. Praeterea, quinque testimoniis veterum scriptorum opponeremus plusquam septuaginta testimonia scriptorum variarum aetatum.

Denique quinque hominibus a Barclajo in testes adductis opponeremus decem concilia, quorum duo generalia fuisse non dubium est. Neque ideo conciliis, praesertim generalibus minus credendum est, quia posteriora fuerunt: Nam eadem est Ecclesia, et conciliorum eadem est auctoritas, sive priora sint, sive posteriora: et quemadmodum in concilio niceno post annos trecentos ab adventu Domini licitum fuit Ecclesiae Scripturas de filii Dei consubstantialitate declarare, ac illam praecipue, *Ego et Pater unum sumus*; sic etiam licitum fuit post annos septingentos eidem Ecclesiae Scripturas de potestate summi pontificis explicare, qualis illa est; *Quicquid ligaveris super terram*, *erit ligatum et in coelis*, *et quicquid solveris super terram*, *erit solutum et in coelis*. Quare si Barclajus pollicitationi suae stare vellet, lis tota sine provocatione finita esset.

CAPUT IX.

An potuerint posteriores principes sine detrimento populi per Ecclesiae auctoritatem principatu privari: et simul, justa ne, an injusta fuerit Gregorii VII. sententia in Henricum imperatorem.

In cap. 9. Barclajus aggreditur demonstrare falsam esse illam alteram partem sententiae Francisci Romuli, quod videlicet Ecclesia sine detrimento populi potuerit regno, vel parte regni privare Childericum, Leonem et Henricum: probat autem id esse

falsum, quia Henricum IV. imperatorem Gregorius VII. papa non sine magno populi detrimento deposuit,cum,Othone Frisingensi auctore,inde nata sint bella, schismata et alia id genus multa. Sed Franciscus Romulus non de uno Henrico loquutus est, sed de Leone quoque et Childerico. Constat autem Leonem Isauricum imperatorem parte imperii mulctatum sine ullo populi detrimento: quod idem manifestissime constat de Childerici regis depositione, et Pipini exaltatione, ad quae duo exempla Barclajus nihil habuit quod responderet; ideo silentio illa involvens, in solo Henrico demoratus est. Quid si addamus etiam translationem imperii a Graecis ad Francos sine populi detrimento a Leone III. pontifice factam, completus erit numerus ternarius exemplorum, quae Franciscus Romulus adferre voluit. Quia tamen Barclajo placuit de solius Henrici depositione Franciscum, Romulum reprehendere, quasi vel historias ignoraverit, vel alia de caussa mentiri voluerit. Respondeo: Detrimenta aliqua populum christianum accepisse ex Henrici excommunicatione et depositione, sed emolumenta majora detrimentis fuisse, ut non immerito dici possit,sine detrimento populi rem illam esse peractam; neque enim detrimentum pati dici potest, qui jacturam facit frumenti, quod seminando spargit in sulcos, si tempore messis multiplicatum cum exultatione reportet. Vidit Gregorius pontifex sanctus, et sapiens plenas esse provincias concubinariis et simoniacis; animadvertit imperatores contra canones sacros, ac praecipue octavae synodi generalis, investituras episcopatuum et monasteriorum sibi vindicasse. Adjecit animum ad Ecclesiam repurgandam et liberandam, et quamvis per multas molestias et pericula, partim per se, partim per successores,quod voluit ad felicem exitum perduxit , nam et sacerdotibus abstulit concubinas, et beneficia ecclesiastica, ut gratis darentur et acciperentur, effecit et, quod erat omnium difficillimum, investituras ecclesiarum Henrico V. Henrici IV. filio, Callixto II. pontifici libere renunciante, recuperavit. Id quod sine manifestis signis et prodigiis coelestibus factum non fuisse, testatur Abbas Urspergensis in Chronico.

Sed libet jam per partes discutere, quae Barclajus adversus Gregorium VII. ex Othone Frisingensi, aliisque auctoribus annotavit. Primum igitur adfert illa verba Othonis Frisingensis lib.6. cap. 35. *Lego et relego Romanorum regum et imperatorum gesta, et nusquam invenio quemquam eorum ante hunc* (*Henricum IV.*) *a romano pontifice excommunicatum, vel regno privatum; nisi forte quis pro anathemate habendum ducit, quod Philippus ad breve tempus a romano episcopo inter poenitentes collocatus, et Theodosius a b. Ambrosio propter cruentam caedem a liminibus Ecclesiae sequestratus sit.*

Respondeo: Fuit quidem Otho Frisingensis doctrina, moribus et nobilitate insignis: sed tamen legendo et relegendo non invenit omnia, nam Archadium imperatorem ab Innocentio I. pontifice propter ejectionem s. Joannis chrysostomi, excommunicatum fuisse testatur Nicephorus lib. 13. cap. 34. qui et sententiam ipsam excommunicationis ad verbum recitat: ejusdem excommunicationis meminit Gregorius VII. in epist. ad episcopum metensem. Leonem quoque Isauricum imperatorem a Gregorio II. et rursum a Gregorio III. excommunicatum propter haeresim Iconomachorum, et vectigalibus Italiae privatum testantur historici et latini, ut supra demonstravimus.

Deinde Barclajus ex eodem Othone commemorat mala, quae ob excommunicationem Henrici IV.imperatoris Ecclesiae acciderunt, bella videlicet,schismata, exilium papae, caedem Rudolphi imperatoris a Gregorio electi, et alia id genus: et iis connumeratis exclamat: *Hoccine est principem sine detrimento populi coercere?*

Respondeo: Quando evangelium Christi praedicari coepit ab apostolis in Hierusalem, coorta est persecutio magna in Ecclesiam, Stephanus lapidatus, Jacobus capite caesus, Petrus conjectus in carcerem, fideles dispersi per varias regiones: quando vero praedicari coepit idem evangelium inter gentes,commotum est imperium romanum universum, persecutiones exortae gravissimae, direpta bona, incensae Ecclesiae,strages sanctorum toto orbe terrarum incredibiles factae: quaero igitur an evangelium cum detrimento, an cum salute populorum praedicatum sit? si carnis oculis res consideretur, videbitur evangelium non salutem, sed perniciem populis attulisse: sed si mentis oculo fidei lumine repurgato res eadem spectetur, perspicue apparebit idololatriam fuisse de mundo pulsam,Ecclesiam propagatam, martyres coronatos, denique bona omnia per evangelium ad nos venisse. Tale aliquid (ut paulo ante diximus) accidit Ecclesiae, cum papa Gregorius Henricum imperatorem excommunicatione coërcuit.

Pergit Barclajus, et factum Gregorii his verbis reprehendit: *Fieri potest, ut bono id animo fecerit Gregorius* (*Deus de intentione judicet*) *at fieri non potest, ut recte, prudenter, et ex officio fecerit;et quin largiter erraverit more et consilio humano*; *cum id sibi tribueret,quod suum sane non erat*; *deponendi scilicet, et abdicandi imperatoris munus, inque ejus locum alterius substituendi potestatem*, et infra: *Culpa igitur Gregorii papae permagna mihi in hoc negotio videtur.*

Respondeo: Satis audacter Barclajus in Christum Domini, et suum, atque omnium christianorum judicem sententiam tulit: nec saltem dubitando vel suspicando, vel opinando loquutus est; sed praecise et absolute quasi de re explorata, et certa pronunciavit, fieri non posse, ut Gregorius in hac re juste, prudenterque se gesserit. At ego sententiam Barclaji falsam et temerariam, ne dicam sacrilegam et blasphemam his argumentis fuisse demonstro.

Primum: Constat sententiam Gregorii ab omnibus episcopis, qui in concilio romano cum illo sederunt,fuisse probatam. At quis credat. pontificem cum universo concilio tam injustam et imprudentem sententiam tulisse, ut Barclajus dicit.

Deinde: Judicium Gregorii VII. confirmarunt omnes ejus successores, Victor III. Urbanus II. Paschalis II. Gelasius II. et Callixtus II. cujus tempore pax facta est inter sacerdotium et regnum: et

tamen omnes isti viderunt bella et schismata exorta occasione sententiae papae Gregorii: quod argumentum certissimum est, justam et prudentem fuisse sententiam, quam Gregorius tulit, cum tot prudentissimi, justissimique pontifices conciliis episcoporum cooperantibus, et spreta persecutione schismaticorum, defendendam confirmandamque susceperint.

De Victore tertio, qui proxime post Gregorium sedit, testis est Leo Ostiensis in Chronico Cassinensi lib. 3. cap. 71. ab eo celebratum fuisse concilium beneventanum, atque in eo confirmatam sententiam Gregorii VII. de investituris cum illa clausula, *Si quis imperatorum, regum, ducum, principum, comitum, vel cujusvis potestatis saecularis episcopatum, vel quamvis aliam ecclesiasticam dignitatem dare praesumpserit, ejusdem sententiae vinculo se adstrictum noverit.*

De Urbano secundo, Victoris tertii proximo successore, Bertoldus Constantiensis ejus temporis historicus scribit, in synodo beneventana anno Domini 1091. confirmatam ab Urbano sententiam excommunicationis in Guibertum antipapam, et omnes ejus complices, quorum praecipuus erat Henricus imperator. Item anno 1095. eamdem sententiam confirmatam ab eodem Urbano in synodo placentina, coram innumerabili multitudine, et anno eodem rursus confirmata in concilio generali claramontano.

De Paschali secundo, Urbani secundi proximo successore, testatur Abbas Urspergensis anno 1102. in concilio romano generali a Paschali confirmatam fuisse sententiam Gregorii VII. et excommunicatum Henricum, et omnes illi adhaerentes. Addit quoque idem Abbas, se praesentem Romae fuisse, et audivisse feria quinta in coena Domini ab ore ipsius pontificis, cum Henricus excommunicatum denunciaretur.

De Gelasio secundo, Paschalis secundi proximo successore, testatur idem Abbas Ursupergensis anno 1118. ab eo per canonem episcopum card. Praenestinum, legatum suum in concilio coloniensi, et altero Friteslatensi, confirmatum decretum Paschalis de excommunicatione imperatoris Henrici.

De Callixto secundo, Gelasii proximo successore, testatur Abbas Urspergensis, in Chronico, nec non Sugerius abbas in vita Ludovici regis Francorum, necnon Rogerius in annalibus anglicanis, a Callixto in concilio remensi Patrum quadrigentorum iterum confirmata decreta synodalia praedecessorum, Gregorii videlicet, Victoris, Urbani, Paschalis et Gelasii.

Tertio: Judicium Gregorii septimi approbatum fuit ab omnibus bonis, qui tunc vivebant, quique longe melius scire poterant justitiam vel injustitiam illius caussae, quam Barclajus, qui plus quingentis annis posterior est. Marianus Scotus, qui tempore Gregorii vixit, in Chronico anni 1075. *Gregorius*, inquit, *querimoniis et clamoribus catholicorum justis, adversus Henricum, et scelerum ejus immanitatem auditis, zelo Dei accensus jam dictum regem excommunicatum pronunciavit, maxime propter simoniam: quod factum catholicis viris beneplacuit; Simoniacis vero et fautoribus regis nimirum displicuit*, haec ille, qui non de uno, aut altero loquitur, sed in commune de multitudine catholicorum factum pontificis approbante.

Lambertus Schaphnaburgensis, qui eodem tempore vixit, in historia rerum germanicarum, *Hildebrandi*, inquit, *constantia et invictus, adversus avaritiam animus omnia excludebat argumenta humanae fallaciae*, et infra: *Signa et prodigia, quae per orationes Gregorii papae frequentius fiebant, et zelus ejus ferventissimus pro Deo et ecclesiasticis legibus, eum contra venenatas detractorum linguas communiebant*, haec ille, qui non solum detractores sui temporis, sed etiam Barclajum detractorem confundit: neque enim Gregorius tam charus Deo fuisset, neque per eum tot miracula Deus patrasset, si sententiam tulisset tam injustam, et tam imprudentem, et tot malorum caussa extitisset, ut Barclajus dicit. Idem Lambertus refert ibidem horribilem mortem Gulielmi episcopi Trajectensis, qui Gregorio detrahebat, ut Barclajus postea detraxit: *Repente*, inquit, *gravissima aegritudine correptus, miserabili ejulatu coram omnibus vociferabatur, justo Dei judicio se et praesentem vitam amisisse, et aeternam: quod regi ad omnia quae perperam intendisset, operam suam summo annisu praebuisset, atque in spem gratiae ejus romano pontifici sanctissimo et apostolicarum virtutum viro graves contumelias sciens, et prudens innocenti irrogasset.* S. Anselmus Cantuariensis, qui eodem tempore vixit, initio libri de fermentato et azymo ad Waleramum: *Scienti*, inquit, *breviter loquor. Si certus essem prudentiam vestram non favere successori Julii Caesaris, et Neronis, et Juliani, contra successorem et vicarium Petri apostoli, libentissime vos ut amicissimum, et reverendum episcopum salutarem*, haec ille, qui Henricum imperatorem comparat cum Julio Caesare oppressore reip. cum Nerone persequutore Ecclesiae, et cum Juliano apostata et persequutore, et Waleramum episcopum, quem favere existimabat Henrico contra Gregorium, ne salutare quidem audebat: quod certe non faceret, si Gregorii sententiam adversus imperatorem injustam esse crederet. Idem Anselmus, in epist. 8. ad Gulielmum, sententiam Gregorii defendit, et aperte justam esse pronunciat. Sanctus Anselmus episcopus Lucensis ejusdem temporis auctor vir sanctissimus, et miraculis clarus scripsit epistolam ad Guibertum antipapam, quem Henricus imperator Gregorio papae opposuerat; in qua epistola Gregorium mirifice laudat. Scripsit quoque apologeticum pro Gregorio adversus eumdem Guibertum, ubi inter caetera refellit argumentum, quo utitur hoc tempore Barclajus, et quo tunc utebantur antipapa, et ejus complices; quod videlicet fuerit Gregorius caussa turbarum, et sanguinis effusi, praesertim in Saxonia, quem sanguinem clamare dicebat adversus Gregorium, et ejus sectatores, quorum unum erat hic sanctus Anselmus: sic autem loquitur, lib. 1. Apologetici, *Non adversus nos clamat sanguis Saxonum, sed contra vos cum universo mundo, qui sceleris vestri tabe inhorruit, clamat coelum, clamat terra, clamat omnis Ecclesia justorum, et quae adhuc peregrinatur,*

et quae jam cum Christo regnat;clamat Christus, clamat Pater pro sponsa filii sui, clamat Spiritus sanctus, qui quotidie postulat pro ea gemitibus inenarrabilibus, etc. Ubi rectissime dicit, turbas illas et bella non esse tribuenda Gregorio, qui pro officio suo pastorali arcere conatus est lupos a grege; sed inobedientiae et obstinationi eorum, qui in pastorem et gregem ipsum tanto ferocius saevierunt, quanto humilius Deo ejusque vicario obedire salubriter admonentibus et consulentibus debuerunt.

Nam quam horrenda, et non toleranda fuerint Henrici scelera ex sequenti testimonio intelligitur. Sanctus Gebehardus archiepiscopus Salsburgensis, qui obiit tribus annis post mortem Gregorii VII. idest, anno 1088. disputans cum Wecilone archiepiscopo maguntino, aperte pronunciavit, imperatorem non injusto judicio tam regno, quam communione, apostolica sententia, privatum: cujus sententia ita probata est a concilio quodam, ut contraria sententia Wecilonis haeresis sit appellata, vide Abbatem Urspergensem in chronico anni 1085. Stephanus Halberstatensis ejusdem temporis auctor in epistola ad Waleramum, quam refert Dodechinus continuator Mariani Scoti ad annum Domini 1090. *Dominus*, inquit, *Henricus, quem regem dicunt, episcopatus et abbatias vendit: etenim constantiensem, bambergensem, maguntinensem, et plures alios pro pecunia: Ratisponensem, augustensem, stratsburgensem, pro gladio*; *abbatiam fuldensem pro adulterio*; *monasteriensem episcopatum (quod dicere, et audire nefas est) pro sodomitica immunditia vendidit*, et infra: *Pro quibus nefandis malis ab apostolica sede excommunicatus, nec regnum, nec potestatem aliquam super nos, quia catholici sumus, poterit obtinere*. Leo ostiensis episcopus, ejusdem temporis auctor, in chronico cassinensi multa scribit de Gregorii VII. justitia, sapientia, zelo aliisque virtutibus. Sed lib. 3. cap. 53. refert etiam coelestem visionem, qua Deus ipse testatus est placere sibi facta Gregorii, quae nunc Barclajus cum veteribus schismaticis vituperare ausus est. Vidit igitur, quidam candidissimam columbam super Gregorium sacrum missae mysterium celebrantem: quod visum cum is, qui vidit patefacere cunctaretur: his verbis aperire divinitus jussus est: *Vade celeriter, et hoc ipsum auribus papae intimato, ut constanter vigore sancti Spiritus, quod coepit exequatur*. Bertholdus ejusdem temporis auctor presbyter constantiensis in Chronico suo plurima scribit pro justitia caussae Gregorii VII. sed inter caetera de Imbricone episcopo augustano haec refert: *Imbrico augustensis episcopus, qui in praeterito pascha Rudolpho regi fidelitatem juravit, nil e perjurio curans, Henrico advenienti adhaesit, et apud illum quadam die missam faciens, hanc sibi conditionem miser imposuit, ut sacra oblationis perceptio in judicium ei proveniret, si Dominus ejus Henricus regnum sibi injuste usurparet. Post hanc temerariam perceptionem, parvo quod supervixit tempore usque ad mortem numquam se sanum de lecto levavit: nam circa kal. julii absque ecclesiastica communione defunctus est.* Isti sunt auctores septem, qui ipso tempore Gregorii vixerunt, quibus addam quatuor alios, qui non diu postea floruerunt. Gulielmus episcopus tyrensis in lib. 1. de bello sacro cap. 13. de Henrici imperatoris perversis moribus loquens: *Quod*, inquit, *dominus papa contra omnem fieri honestatem considerans, et jura in eo facto conculcari ecclesiastica perpendens, semel, secundo ac tertio eumdem imperatorem commonuit, ut a tam detestabili desisteret praesumptione: quem praeceptis salutaribus commonitum, cum revocare non posset,vinculo anathematis innodavit.* Otho Frisingensis, ut supra notavimus, Gregorium VII. virum sanctissimum fuisse confessus est. lib. 6. cap. 34. et 36. et lib. 7. cap. 1. neque fieri potest ut vir tam sanctus injustam sententiam publice ferret, neque eam unquam retractaret, sicut revera non retractavit, ut perspicuum est ex verbis illis, quae eodem Othone teste lib. 6. cap. 36. moriens Gregorius pronunciavit, *Dilexi justitiam et odi iniquitatem. propterea morior in exilio.* Dodechinus Mariani Scoti continuator in chronico anni 1106. *Henricum*, inquit, *hominem perversum, et justo judicio ab Ecclesia electum constat manifeste. Vendidit enim omnia spiritualia, et ad annum* 1090. et 1093. tam multa et tam horribilia scelera Henrici refert, ut mirum sit, si ullus audeat eum injuste damnatum affirmare. quod tamen Barclajus audacter affirmat. Abbas Urspergensis in Chronico anni 1106. narrat, obitum Henrici repentinum, et tam miserabilem ipsi, quam laetum omnibus aliis; *Miserabile*, inquit, *dictu est, tanti nominis, tantae dignitatis, tantique animi virum, sub professione christiana mundum tantopere lucratum, nec ad instar cujuslibet pauperis defuncti, pium, vel compassivum luctum, a quavis inter tot christianos persona promeruisse, sed potius universorum tam ibidem, quam ubivis vere christianorum corda simul et ora infinito nimis tripudio, sui oblitos, rumore replesse. Non altius concinebat Israel Domino, Pharaone demerso, nec Augustiori ipsi Octaviano, sive ullo Augustorum applaudebat Roma triumpho. Fraenum enim quod erat in maxillis populorum, versum est illis in canticum, sicut vox sanctificatae solemnitatis*: Haec ille, qui certe sufficere deberet ut os Barclaji iniqua loquentis opprimeret. Quo modo enim Henricus injusta Gregorii sententia oppressus est, et nullus in toto orbe christiano inventus est, qui mortem ejus defleret, immo qui non vehementissime gauderet, ut olim Israël Pharaone demerso, vel romanus populus principe triumphante? nullus in toto orbe repertus est, qui justitiam Henrici perspexerit? nullus qui Gregorii injustitiam viderit? Sed audiamus quid paulo infra idem scriptor dicat: *Hic*, inquit, *finis, hic interitus, haec sors ultima Henrici sub vocabulo quarti Romanorum imperatoris a suis appellati*; *a catholicis vero, idest, cunctis b. Petro, suisque successoribus fidem, et obedientiam lege christiana conservantibus archipirata simul et haeresiarca, necnon et apostata, persecutorque plus animarum, quam corporum competenter dicebatur, utpote qui nec naturalibus, nec consuetudinariis contentus sceleribus, nova, et a saeculis inaudi-*

ta, ideoque nonnulla incredibilia excogitasse, et exercuisse infamabatur. Ac de his satis: nam si vellem auctores posteriores adducere pro justitia et sanctitate Gregorii, nullus esset finis. Videat lector, quae scripsimus lib. 4. de pontifice cap. 13.

Pergit Barclajus, et probare nititur, non debuisse a Gregorio Henricum excommunicari, cum in societatem sceleris Henrici tantus hominum numerus coierit: adducit autem ad hoc probandum sententiam s. Augustini ex lib. 3. cont. epist. Parmeniani cap. 2. quae relata est in decretum Gratiani 23. qu. 4. canon. *Non potest.* Verba haec sunt:*Non potest esse salubris a multis correptio, nisi cum ille corripitur, qui non habet sociam multitudinem: cum vero idem morbus plurimos occupaverit, nihil aliud bonis restat, quam dolor et gemitus,ut per illud signum quod Ezechieli sancto revelatur illaesi evadere ab eorum vastatione mereantur. Ne cum voluerint colligere zizania,eradicent simul et triticum: nec per diligentiam segetem Domini purgent, sed per temeritatem, ipsi potius inter purgamenta numerentur. Ideoque idem apostolus cum jam multos comperisset et immundos luxuria, et fornicationibus inquinatos, ad eosdem Corinthios in secunda epistola scribens, non itidem praecepit, ut cum talibus nec cibum sumerent: multi enim erant,nec dici de eis poterat, si quis frater nominatur fornicator, aut idolis serviens, aut avarus, aut aliquid tale, cum ejusmodi nec cibum quidem sumere: sed ait, ne iterum cum venero ad vos humiliet me Deus, et lugeam multos ex iis, qui ante peccaverunt, et non egerunt poenitentiam super immunditia, et luxuria, et fornicatione, quam gesserunt: per luctum suum potius eos divino flagello coercendos minans, quam per illam correptionem,ut caeteri ab eorum conjunctione abstineant,* et paulo post: *Revera si contagio peccandi multitudinem invaserit, divinae disciplinae severa misericordia necessaria est: nam consilia separationis (hoc est excommunicationis) et inania sunt, et perniciosa, atque sacrilega , quia et impia et superba fiunt,et plus perturbant infirmos bonos, quam corrigant animosos malos.*

Haec cum ita sint, inquit Barclajus, *nemo, ut arbitror, ex collatione doctrinae s. Augustini, quae et Ecclesiae est, cum gestis a Gregorio in Henricum, non perspicue cernet, papam magnopere errasse, etc.*

Respondeo : Barclaji temeritas undecumque se prodit, cum ob unum s. Augustini locum non bene intellectum , synodalem sententiam pontificis maximi, a multis aliis pontificibus et conciliis confirmatam ita damnare audeat, ut dicat, papam magnopere errasse. Sed ostendamus non papam in judicando. sed Barclajum in intelligendo vehementer errasse.

Primum: Sanctus Augustinus loquitur de correptione,sive excommunicatione illius,qui multos habet socios in eodem crimine; ut perspicue est ex illis verbis; *Cum vero idem morbus occupaverit, etc.* et ex illis; *Ideo Apostolus cum jam multos comperisset, et immundos luxuria et fornicationibus inquinatos, etc.* At Gregorius unum Henricum excommunicavit propter crimina illi uni propria, quod videlicet venderet episcopatus et abbatias, et admonitus resipiscere nollet, non ergo facit ad rem locus ex Augustino, vel ex Gratiano citatus.

Deinde loquitur: Sanctus Augustinus adversus Parmenianum,aliosque Donatistas qui separaverant se ab Ecclesia universa, et se solos esse dicebant Ecclesiam non habentem maculam, neque rugam. Ideoque docet s. Augustinus propter multitudinem peccatorum non esse faciendam separationem,cum semper futuri sint mali cum bonis usque ad mundi consummationem. Tunc enim (ut dicitur Matth.13. *Exibunt angeli, et separabunt malos de medio justorum:* atque haec est caussa, cur s. Augustinus dixerit, consilia ejusmodi separationis non solum esse inania et periculosa, sed etiam sacrilega et superba; quoniam qui ita separantur assumunt sibi officium Dei, qui solus potest separare omnes bonos ab omnibus malis, quod fiet in novissimo die: atque interim oportet pisces bonos esse in eodem rete cum piscibus malis, et triticum cum paleis in eadem area, et zizania cum frumento in eodem agro. Porro Gregorius nihil tale sibi desumpsit, sed solum ecclesiastica censura coërcere voluit hominem, qui publice multorum et intolerabilem criminum reus erat.

Tertio: Quod Dominus ait Matth. 23. *Sinite utraque crescere usque ad messem*; non sic intelligitur, quasi prohibitum sit, purgare zizaniis, excommunicando incorrigibiles, necando maleficos, comburendo haereticos, persequendo latrones, aliasque Ecclesiae, vel reipub. pestes: alioqui graviter peccasset David, qui in psal. 106. dicit: *Interficiebam omnes peccatores terrae*: peccarent principes omnes, qui quotidie suspendunt fures, et latrones, ac viarum grassatores, et quo plures esse cognoverint, eo majori diligentia, gravioribusque suppliciis delere, atque extirpare conantur: peccasset Innocentius III. pontifex cum lateranensi concilio excommunicans omnes haereticos, quamvis plurimos esse non ignoraret: peccassent principes catholici, qui haereticos Albigenses, pene innumerabiles armis domuerunt. et usque ad internecionem deleverunt. Igitur cum Dominus ait: Sinete utraque crescere usque ad messem, potest fieri, ut Dominus noster non tam imperando quam praedicendo quod futurum erat, loquutus sit. Significavit enim semper fore malos cum bonis, neque ulla diligentia effecturos homines, ut omnes mali ab omnibus bonis separentur, qualis est etiam illa loquutio, Isaiae 6. *Audite audientes, et nolite intelligere; videte visionem, et nolite cognoscere: excaeca cor populi hujus, et aures ejus aggrava;*quod explicat Dominus Matth. 13. *Auditu audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non videbitis: incrassatum enim est cor populi hujus.* etc. Et Apostolus Act. 28. citans eumdem locum Isaiae:Aure, inquit,audietis et non intelligetis, et videntes videbitis et non perspicietis: incrassatum enim est cor populi hujus, etc. Itaque verba Isaiae: *Audite et nolite intelligere*; hoc significant, *audietis, et non intelligetis*: et illud, *Excaeca cor populi hujus*; significat, *excaecabitur cor populi hujus*,sive, ut explicat s. Joan.

cap. 12. *Excaecatum est cor populi hujus.* Hoc modo s. Augustinus in psalmorum explicatione omnes imprecationes malas, quae exprimuntur per modum imperandi, ut, Effunde iram tuam in gentes, et alias similes, docet esse praedictiones, non imprecationes. Tales etiam locutiones inveniuntur in evangeliis, ut Joan. 2. *Solvite templum hoc*, idest, solvetis, vel permittam ut solvatis, Matth.23. *Implete mensuram patrum vestrorum*, idest, implebitis, vel, sinam ut impleatis. Joan. 13. *Quod facis, fac citius*, idest, quod mente agitas ut me tradas, citius implebis quam putas, idque me permittente. Sic igitur, *Sinite utraque crescere usque ad messem*, hoc videtur significare, Sinetis, sive permittetis, velitis nolitis, utraque crescere usque ad messem: nam omni vestra diligentia numquam perficietis ut mali permulti cum bonis permixti non sint usque ad diem judicii: tunc enim mittam angelos meos, qui separabunt malos de medio justorum.

Quarto, dico:Approbare me sententiam eorum, qui dicunt prohiberi in hac parabola, separationem malorum, sive haereticorum, sive aliorum iniquorum, non absolute; sed quando periculum est, ne cum zizaniis eradicetur triticum, idest, ne cum impiis involvantur pii; alioquin licitum esse, zizania evellere, quando non est periculum, ut eradicetur triticum, et contra periculum est, ne ex commixtione zizaniorum triticum corrumpatur. Sed hoc judicium non pertinet ad quoscumque;sed ad Patremfamilias, sive ad illum, quem Christus constituit super familiam suam. Quare ad Barclajum non pertinebat judicare, an Gregoriis VII. recte fecisset,cum excommunicando Henricum, partem zizaniorum evellendam curavit; sed ad pontificem maximum pertineret, si Barclajus adhuc esset in vivis, ejus temeritatem castigare.

Addit ultimo loco Barclajus argumentum ex historia Sigeberti, ut probet, Gregorium papam valde errasse in iis, quae egit adversus Henricum imperatorem. Hildebrandus papa (inquit Sigebertus in Chronico anni 1085.) qui et Gregorius VII. apud Salernum exulans moritur; de hoc ita scriptum reperi. *Volumus vos scire, qui ecclesiasticae curae solliciti estis, quod Dominus apostolicus Hildebrandus, qui et Gregorius, nunc in extremis positus ad se vocavit unum de duodecim cardinalibus, quem multum diligebat prae caeteris, et confessus est Deo, et s. Petro, et toti Ecclesiae, se valde peccasse in pastorali cura, quae ei ad regendum commissa erat, et suadente diabolo contra humanum genus iram et odium concitasse. Tunc demum misit praedictum confessorem ad imperatorem, et ad totam Ecclesiam, ut optaret illi indulgentiam, quia finem vitae suae aspiciebat, et tam cito induebat se angelica veste: et dimisit ac dissolvit vincula omnium bannorum suorum imperatori, et omni populo christiano vivis et defunctis, clericis et laicis, et jussit suos abire de domo Deodorici, et amicos imperatoris ascendere.*

Respondeo: Sigebertus, teste Trithemio in cathalogo scriptorum, unus fuit ex sectatoribus Henrici imperatoris, propterea nullam fidem meretur, et sine dubio falsum est, quod hoc loco scribit, cum certum auctorem non habeat, aut indicare non audeat. Nos autem habemus auctorem certum fideque dignissimum qui scribit, Gregorium paulo ante mortem dixisse; *Dilexi justitiam et odivi iniquitatem, propterea morior in exilio;* quae sunt omnino contraria iis, quae scribit Sigebertus; nam in his juste se egisse, in illis graviter se peccasse dicit: Habentur autem verba supradicta apud Othonem Frisingensem lib.6. c. 36. Bertoldus in Chronico ad annum 1085. et Leo Ostiensis in Chronico Cassinensi, lib. 3. c. 64. describunt mortem Gregorii, ac docent eum in eadem constantia permansisse usque ad ultimum spiritum; et miraculis magnis, vivum et mortuum claruisse. Praeterea confirmatio sententiae Gregorii in Henricum, quam supra demonstravimus factam a quinque successoribus ejus Victore III. Urbano II. Paschali II. Gelasio II. et Callixto II. apertissime docet, fabulam esse, quam Sigebertus scripsit de poenitentia ejusdem Gregorii. Denique ipsa sibi narratio Sigeberti contradicit ac repugnat. Nam si Gregorius graviter peccasse se agnoscebat in pastorali cura, et suadente diabolo se fecisse,quae fecerat: quomodo tam audacter ibidem affirmabat, se mox veste angelica induendum? certe ob peccatum tam grave non vestem angelicam; sed gehennae, aut purgatorii graves poenas expectare debuisset.

CAPUT X.

Discutitur sententia Othonis Frisingensis de judicio Gregorii septimi pontificis.

In decimo capite actum agit Barclajus. Redit enim ad probandum auctoritate Othonis Frisingensis, non licuisse Gregorio pontifici imperatorem Henricum communione, vel regno privare. Ac primum repetit, quae supra citaverat ex Othone, lib. 6. cap. 35. *Lego et relego Romanorum regum, et imperatorum gesta,et nusquam invenio quemquam eorum ante hunc a romano pontifice excommunicatum, vel regno privatum.* Deinde addit ex lib. 1. de gestis Friderici imperatoris, cap. 1. *Novum esse visum Othoni Frisingensi, quod Henricus imperator a pontifice romano, anathematis gladio percussus fuerit.*Sed ad haec respondimus capite superiore: atque ista non esse nova luculenter ostendimus.

Addit, ex eo posse intelligi sententiam Gregorii fuisse injustam, quod Otho Frisingensis eodem loco, idest, lib. 6. cap. 17. scribit ex decreto Gregorii *Inter alia mala illud consequutum esse,ut papa super papam, et rex super regem poneretur.* *Quibus verbis*, inquit Barclajus, *ostendit Otho, utrumque pari jure, seu potius pari injuria factum esse, ut sicut injuste papa super papam ab imperatore, ita etiam injuste rex super regem a papa positus sit.*

Respondeo: Scribit quidem Otho, occasione decreti Gregorii factum esse, ut papa super papam,et rex super regem poneretur; sed utrumque pari jure, vel injustitia pari, factum esse Otho non dicit, neque dicere potuit. Nam regem super regem po-

suit auctoritas legitima capitis Ecclesiae;papam super papam posuit inobedientia schismatici regis : quod enim jure possit imperator papam deponere, et alium superponere, nescio an si vel unum Barclajus inveniret virum catholicum, qui dixerit, aut scripserit:quod autem possit papa imperatorem excommunicare et deponere justis de caussis, scripserunt auctores catholici plurimi, et idipsum censuerunt concilia multa generalia, quorum testimonia retulimus in prolegomenis hujus libri, et nonnulla attigimus capite superiore. Itaque Otho enumerat mala, quae nata sunt ex Henrici excommunicatione, et ejusdem inobedientia; sed non determinat, an ea justa fuerint, vel injusta: possunt enim aliqua esse mala et justa , qualia sunt mala poenae; et talis fuit depositio Henrici:possunt quoque alia esse mala et injusta, qualia sunt mala culpae, et talis fuit creatio antipapae Guiberti ab imperatore procurata, vel facta.

Pergit Barclajus, et ponderat illa verba ejusdem Othonis Frisingensis ex eodem lib. 6. cap. 36. *Quia ergo in principe suo regnum ab Ecclesia praecisum graviter percussum fuit , Ecclesia quoque tanto pastore, qui inter omnes sacerdotes et romanos pontifices praecipui zeli et auctoritatis erat, orbata dolorem non modicum habuit. Id*, inquit Barclajus, *quid aliud sonat, quam propter violatum in principe imperium, violatam fuisse in pontifice Ecclesiam, sive propter percussum regnum in persona principis, percussam fuisse Ecclesiam in persona pontificis; inter quae cum nullum juris aut injuriae discrimen faciat, nec possit utrumque juste fieri, consequens est utrumque injuste factum esse existimet.*

Respondeo: Non intellexit Barclajus verba Othonis: non enim loquitur Otho, de depositione Gregorii a pontificatu; quemadmodum loquitur de depositione Henrici ab imperio. Sed dicit, percussum fuisse imperium in persona principis, quia princeps excommunicatus et depositus fuit: percussam autem fuisse Ecclesiam in persona pontificis; quia per mortem subtractus ab hominibus dolorem magnum Ecclesiae reliquit. Quare non bene colligit Barclajus, tam in percussione imperii in persona principis, quam in percussione Ecclesiae in persona pontificis injustitiam intervenisse. Nam Henricus quidem per sententiam Ecclesiae depositus fuit ab imperio; in qua sententia justitia et injustitia locum habere non potuit, et satis constat, sententiam illam fuisse justissimam: Gregorius autem naturali morbo extinctus est, ubi si locum habet injustitia, Deus injustus dicendus erit, quae est ingens blasphemia: non enim Gregorius occisus fuit ab Henrico,quemadmodum Henricus depositus fuit a Gregorio; sed, ut diximus, naturali morbo , pie et religiose obiit: mors autem naturalis post originale peccatum a Deo est: ipse enim sententiam illam, et quidem justissimam tulit, *Pulvis es et in pulverem reverteris* Gen. 2. et de Deo dicitur, *Dominus mortificat et vivificat* 1. Reg. 2. et Sap. 16. *Tu es Domine, qui vitae et mortis habes potestatem*, et Ecclesiastici 11. *Vita et mors a Deo est.* Neque dici potest, Gregorium papam, ex sententia Othonis, occisum fuisse a Deo in poenam peccati commissi in depositione imperatoris:nam ipse idem Otho fatetur, Gregorium fuisse hominem praecipui zeli; sed etiam si Gregorius in poenam peccati occisus fuisset a Deo, non tamen injusta mors ejus dici posset, nisi Deo injustitia tribueretur.

Pergit Barclajus, et ex lib. 1. de gestis Friderici, cap. 6. Othonis Frisingensis, probare nititur, injustam fuisse depositionem imperatoris per Gregorium factam,quia Otho defectionem Rudolphi ducis Sveviae ab imperatore rebellionem appellat:rebellio autem dicitur, cum inferior deficit a superiore; sed imperator superior non fuisset, si jure depositus fuisset; igitur non jure depositus erat ex Othonis sententia. Idem probat ex lib. 7. historiae cap. 8. ubi Otho Frisingensis Henricum quartum imperatorem vocat, etiam post depositionem.

Respondeo: Rebellare dicitur non is solum, qui a principe legitimo deficit; sed etiam qui deficit a principe regnante de facto, quamvis non de jure: quemadmodum etiam rex dicitur non solum, qui jure regnat; sed etiam qui de facto regnat; non enim ubi scriptores proprietatem illam vocabulorum observant, ut neminem dicant regem, nisi qui regnat legitime, neque rebellare ullum dicant, nisi qui a legitimo principe deficit, lib. 4. Reg. cap. 18. ponitur in laudibus Ezechiae regis optimi,quod rebellaverit contra regem Assyriorum, ubi rebellio dicitur defectio a rege non legitimo, eodem lib. 4. Reg. cap. 9. Jehu jussu Dei rex factus, vivente adhuc Joram rege, dicitur conjurasse contra dominum suum, cumque occidisse cum omni progenie, ubi conjuratio,quae aliquid amplius est,quam simplex rebellio, in bonam partem accipitur: conjuravit enim contra regem a Deo abdicatum et damnatum. Quare dixit ad Jehu Dominus 4. Reg. 10. *Quia studiose egisti quod rectum erat, et placebat in oculis meis, et omnia quae erant in corde meo fecisti contra domum Achab, filii tui usque ad quartam generationem sedebunt super thronum Israel.* Habemus igitur non esse mirum, si Otho Frisingensis, rebellionem appellat defectionem a rege jam abdicato, cum eumdem ipsum loquendi modum habeamus in divinis literis. Idem dicere possumus de nomine regis: nam lib. 2. Reg. cap. 15. cum Absalon filius David ejecto patre regnare coepisset in Hierusalem, neque rex legitimus, sed tyrannus revera esset: tamen David ipse regem ipsum appellabat,eum diceret ad Ethai Gethaeum, *cur venis nobiscum? revertere, et habita cum rege*: sic etiam lib. 3. Regum cap. 16. Zambri,occiso rege legitimo regnum sibi injustissime usurpavit: et tamen Scriptura dicit: *Irruens ergo Zambri percussit et occidit eum* (regem Ela) *et regnavit pro eo: cumque regnasset, et sedisset super solium ejus percussit omnem domum Baasa, etc.* Ac ne magnum videatur Barclajo, quod Otho Frisingensis vocet imperatorem Henricum,etiam post excommunicationem et depositionem: sciat idem nomen inveniri apud Abbatem Urspergensem, aliosque scriptores, immo et apud ipsum Leonem Ostiensem,qui addictissimus erat Gregorio VII.Nam lib. 3. Chronici Cassinensis cap. 49.plus quam decies Henricus imperator dicitur a Leone Ostiense, et Leone referente, saepissime Desiderius abbas,

qui Gregorio in pontificatu successit,eumdem Henricum post abdicationem, imperatorem appellat, non alia de caussa, nisi quia re ipsa, quamvis non jure imperabat.

Pergit Barclajus, et ait:*Est et alius ejusdem auctoris locus* lib. 1. de gestis Friderici cap. 8. *in quo id ipsum manifestius declarat, papam scilicet per illam excommunicationem et abdicationem nihil juris regni Henrico ademisse. Nam postquam narravit,Bertolfum Rudolphi generum (quem, ut dictum est, papa regem creaverat) perempto socero, ducatum Sveviae, tamquam sibi a socero concessum usurpasse; et ex altera parte Henricum, papae judicio depositum, concessisse eumdem ducatum nobili cuidam Sveviae cui Friderico nomen: qui Bertolfum ad pacis conditiones, et ad exfestucationem ducatus adegit, addit, Bertolfus iste, quamvis in hoc negotio imperio simul et justitiae cesserit, tamen strenuissimus et fortissimus fuisse traditur. En ut nihil circuitione usus affirmat, imperium et justitiam ab Henrico stare, in quem pontifex sententiam depositionis multo ante tulerat.*

Respondeo: Testem hoc loco Barclajus suspectum adducit: nam ab isto Friderico Fridericus primus imperator descendit:cujus imperatoris patruus fuit Otho Frisingensis; nec solum patruus Friderici imperatoris; sed etiam nepos Henrici quarti.Itaque Otho, ne avum maternum, Henricum quartum imperatorem, et filium fratris uterini Fridericum primum imperatorem laederet, scripsit, Bertolfum imperio, justitiaeque cessisse in negotio ducatus Sveviae. Quae etiam caussa fuit, cur idem Otho in historia sua mediam viam elegerit.Nam Gregorium VII. eximie laudat lib. 6. cap. 34. neque enim poterat salva conscientia,reprehendere hominem notissimae sanctitatis. Henricum autem, non ut caeteri historici,turpissimorum plurimorumque criminum reum facit; sed modestissime excessum ejus vitamque lascivam notat, lib. 7. c. 11. Quod autem hoc loco dicit,Bertolfum imperio; justitiaeque cessisse: non cogit, ut existimemus, sensisse Othonem,injuste Henricum a Gregorio fuisse depositum: nam, ut idem Otho narrat, post longam disceptationem coëgit Fridericus ab imperatore adjutus Bertolfum ad conditiones pacis, quae erant, ut Bertolfus retineret Turegum nobilissimum Sveviae oppidum, reliquam Sveviam Friderico cederet. Cessit ergo Bertolfus imperio,tamquam potentiori, cui par esse non poterat; cessit etiam justitiae, quoniam in re dubia justum esse censuit, retento nomine Ducis, et oppido nobilissimo,reliqua cedere fortiori. Nam si Bertolfus existimasset injuste a se possessam fuisse Sveviam, debuisset totum dimittere, et neque partem praecipuam,neque ducis nomen sibi retinere; ut eodem teste Othone retinuit, ad posterosque transmisit. Quod si Barclajus velit, Othonem sensisse,Henricum a Gregorio injuste fuisse damnatum, repugnabit eidem Othoni, qui lib. 6. histor. cap. 34. dicit, Gregorium fuisse fortem per omnia athletam, murumque se pro domo Domini opponere non timuisse, et cap. 36. dicit, gladio anathematis imperatorem feriri decuisse: et ibidem refert Gregorium in morte dixisse: Dilexi justitiam, et odi iniquitatem: et, Ecclesiam in obitu tanti pastoris, qui inter omnes romanos pontifices praecipui zeli, et auctoritatis erat, non modicum dolorem habuisse, et lib. 7. cap. 1. ait:Defuncto apud Salernum beatae memoriae Gregorio summo pontifice etc. Ista enim nullo modo cohaerent cum opinione gravissimae injustitiae, qualis fuisset depositio imperatoris, si eum juste Gregorius deponere non potuisset: haec enim sola injustitia omnes Gregorii laudes sine dubio corrupisset.

Postremo Barclajus cum non haberet aliud,quod ex Othone adferret, nec tamen quiescere posset, repetit quod supra dixerat, reges ex Othonis sententia non habere ullum, praeter Deum super se, quem timeant. Repetit quoque quod supra verbosissime deploraverat,multa mala occasione excommunicationis Henrici imperatoris in orbem terrarum, ac praecipue in Ecclesiam irruisse. Ad quae omnia jam ante respondimus, neque libet eadem frustra repetere.

In extremo capite producit in medium verba Gregorii VII. quibus cum Henricum deponeret, precacatus et apostolos Petrum et Paulum,ut sententiam suam ex eorum auctoritate prolatam confirmarent: et judicium cito in Henricum ejusmodi exercerent, ut omnes intelligerent, iniquitatis filium non fortuito,sed ipsorum opera ex imperio cecidisse.Hanc precationem dicit Barclajus non fuisse ab apostolis auditam; *Cum nihil non infaustum pontifici, pontificiae parti auctoribus, et fautoribus acciderit, triumphante interim et imperium tenente Henrico.*

Respondeo: Precationem Gregorii omnino exauditam fuisse, testantur aerumnae maximae, quae Henricum divinitus oppresserunt. Primum enim a magna parte Germaniae destitutus ad pontificis pedes abjectus misericordiam demississimis precibus implorare compulsus est. Deinde,cum duobus aemulis, Rudolpho et Hermanno diu ambiguo marte certavit. Postea a proprio filio carceri mancipatus, coronam, sceptrum et reliqua imperatorum insignia resignare coactus est. Inde elapsus Laeodium se recepit, unde miseriam suam incredibilem propriis literis, quae apud Urspergensem Abbatem extant, testatus est. Denique repentina morte sublatus neminem invenit, qui ejus mortem deflerct: cum e contrario mundus totus ob ejus infelicem exitum summo gaudio exultaret, ut supra ex Abbate Urspergensi retulimus. Hic videlicet est triumphus Henrici, quem fingit Barclajus, Porro pontificiam partem semper in melius profecisse, cooperante Domino signis et prodigiis, et tandem omnino praevaluisse, constat ex iis, quae de Callixto secundo,et Henrico quinto omnes historici narrant, ac praesertim Abbas Urspergensis in Chronico anni 1120. et sequentibus.

CAPUT XI.

De comparatione Julii II. et Clementis VIII.

In cap. 11. Barclajus multa repetit ex iis, quae antea dixerat: neque aliquid addit, quod mihi re-

fellendum nova responsione esse videatur, nisi cum Clementem octavum pontificem veris laudibus effert, non tam ut eum laudet, quam ut ex ejus comparatione Julium secundum carpat. *Quis*, inquit, *non paternam Clementis VIII. pietatem, cum summa prudentia conjunctam, qua reges et principes christianos ad concordiam reducere, et in concordiam retinere annititur, infinitis partibus Ecclesiae utiliorem judicet, quam Julii secundi loricati furores martios, quibus Italiam, Galliam, Germaniam, Hispaniam, caeterasque gentes christianas hostilibus animis inter se committere, impie et inhumaniter connitebatur?*

Ad haec ego ut respondeam, admonitos lectores esse volo, romanos pontifices, qui simul etiam principes sunt temporales non contemnendi imperii, non minus ex officio obligari ad ea conservanda, quae sedis apostolicae, sive Ecclesiae romanae sunt, quam principes caeteros. Quare quemadmodum reges et principes supremi caeteri pro defensione regnorum suorum, sive ditionum aliarum bella gerere possunt et debent; et si ad ea defendenda confoederatione cum aliis principibus opus habent, jure possunt cum sociis principibus foedus inire, et conjunctis viribus hostem propulsare, quando justam belli gerendi caussam habent: sic etiam romani pontifices, qua principes supremi sunt, omni jure possunt, et debent populos sibi creditos armis protegere, et si res ita postulet, adversus hostes bella gerere, necnon ad auxilium, vel belli societatem principes alios evocare. Neque primus fuit Julius II. qui pro recuperandis Ecclesiae romanae provinciis bella gessit, vel cum magnis principibus foedus percussit. Nam Pius II. multo antea exercitum armatum habuit, et bella cum hostibus cum laude gessit, ut Nauclerus et Platina referunt: et ante Pii II. tempora Innocentius VI. vir prudentia et vitae innocentia clarus per legatum suum Albernotium cardinalem, ecclesiasticam ditionem a tyrannis diversis occupatam, felicissime armis recuperavit, ut scribunt iidem Nauclerus et Platina, multique alii historici. Clemens IV. qui Innocentium VI. multis annis praecessit, et pontifex sanctus est habitus, Carolum Andegavensem ducem, s. Ludovici regis Francorum fratrem, e Galliis evocavit, ut Manfredum tyrannum e regno neapolitano, quod est Ecclesiae romanae feudum, armis expelleret, ipsumque Carolum regem instituit, imposita quadraginta millia nummorum aureorum pensione quotannis solvenda in recognitionem feudi: testes sunt auctores iidem et alii, quos ipsi citant. Sed ante haec tempora Leo IX. pontifex, non solum vitae probitate, sed etiam divinis miraculis clarus, atque adeo in sanctorum numerum relatus, adversus Northmannos pro Beneventana civitate recuperanda praesens ipse in exercitu armis decertavit, ut Hermannus Contractus in Chronico, et Leo Ostiensis in histor. Cassinensi lib. 2. cap. 88. testes sunt. Ubi illud memorabile accidit, quod cum pontifex a Northmannis victus et captus fuisset, ea submissione et reverentia victores erga victum usi sunt, ut pontifex victus et captus victoribus imperare ac dominari videretur. Porro Leo IV. pontifex plus ducentis annis Leone IX. antiquior, vir sanctissimus et miraculis clarus, teste Anastasio in ejus vita, exercitum duxit adversos Saracenos, qui ad Ostia Tyberina cum ingenti classe appulsi romanam urbem capere et spoliare cupiebant; et oratione praemissa ad Deum, et exercitu apostolica benedictione munito, memorabilem victoriam reportavit. Omitto confoederationem Zachariae, Stephani II. Adriani, Leonis III, aliorumque pontificum cum regibus Francorum, pro recuperatione et defensione provinciarum et civitatum, quae ad romanam Ecclesiam pertinebant adversus Longobardos et Graecos. Omitto etiam fortissimos Machabaeos, qui et summi sacerdotes et principes erant, et pro patriae defensione gravissima bella gesserunt. Omitto denique Moysis pontificis et principis sapientissimi, qui adversus Amorraeos, aliosque populi sui perturbatores armis decertare non dubitavit. Hos igitur clarissimos sacrosque viros Julius II. imitatus, eorumque virtutem et diligentiam aemulatus partim armis propriis, partim auxilio foederatorum regum ecclesiasticam ditionem, fere totam amissam, magno labore recuperavit. Quod factum qui reprehendere voluerit, oportebit etiam, ut industriam et virtutem sanctorum pontificum, addo etiam Machabaeorum, et ipsius Moysis, virtutem bellicam reprehendat. Neque ab hoc numero Clemens VIII. eximendus est, qui quemadmodum pacem inter christianos principes reformare studuit, ut Barclajus dicit; sic etiam exercitum comparare non neglexit cum ei Ferraria recuperanda esset: et ad bellum pro ecclesiastica ditione faciendum, occasio defuit illi, non animus. Placuit enim Deo, in cujus manu sunt corda principum, ut nobilissima civitas ante ad Ecclesiam rediret, quam militum gladii nudarentur. Hanc vero Clementis VIII. laudem Barclajus non ignoravit, sed dissimulare voluit, ut liberius Julium reprehenderet.

CAPUT XII.

Diluuntur argumenta adversus theologorum sententiam de potestate pontificis maximi in temporalibus.

In cap. 12. conatur Barclajus ex proposito affirmare ac demonstrare, nullam habere pontificem maximum potestatem in temporalibus super reges, aliosque principes christianos.

Primum argumentum ejus est, quia tota antiquitas christiana semper censuit, reges solo Deo minores esse. Quod argumentum jam ante proposuerat in cap. 8. ubi et nos illi copiose respondimus. Id enim habet veluti proprium hic auctor, ut eadem argumenta saepius repetat et inculcet, nescio an ut librum grandiorem faciat, an ut importunitate obtineat assensum, quem vi rationum extorquere non potest. Hoc igitur primo argumento praetermisso, secundum audiamus.

2. *Quid*, inquit, *quod ipsi pontifices fatentur, reges non habere superiores in temporalibus? cap.* Per Venerab. Qui filii sint legitimi. *Habent, et non habent, simul vera esse nequeunt. Falsum est*

ergo reges non habere superiorem in temporalibus, si alius possit jure iis temporalia auferre, alterique conferre.

Respondeo: Sententia pontificis in eo capite est: Reges supremos esse principes temporales,et ideo nullum habere supra se principem temporalem, quemadmodum duces, aliique principes inferiores in eodem regno superiorem in temporalibus regem habent: sic enim loquitur Ecclesiastes cap. 5. *Excelso excelsior est alius, et super hos quoque eminentiores sunt alii, et insuper universae terrae rex imperat servienti*, et s. Petrus in priore epist. cap. 2.*Subjecti estote omni humanae creaturae propter Deum, sive regi quasi praecellenti, sive ducibus, tamquam ab eo missis.* Idem igitur est: Regem non habere superiorem in temporalibus; et regem non habere supra se alium regem, sive principem alium temporalem, alioqui non esset rex supremus in ordine principatus temporalis, sive politici. Et ea forte ratio est, cur idem Innocentius in eodem cap. *Per venerabilem*, paulo ante dixerit: *Nonnullos principes nullum inter homines, excepto romano pontifice, superiorem agnoscere*: Addidit enim illam exceptionem, ut cum postea dixit: *Regem Francorum nullum in temporalibus superiorem agnoscere*,intelligamus,sermonem fuisse de superioribus temporalibus: non enim rex agnoscit ullum supra se principem temporalem, sed agnoscit romanum pontificem, principem spiritualem, qui de temporalibus quoque in ordine ad spiritualia judicare potest. *At*, inquit Barclajus, *habent, et non habent simul vera esse nequeunt.* Respondeo: Habent, et non habent de re eadem, simul vera esse nequeunt: de re diversa, nihil impedit quominus vera esse possint. Habet coccineum pallium, et non habet coccineum pallium, simul vera esse nequeunt: sed habet coccineum pallium, et non habet nigrum pallium, vera simul esse queunt; sic igitur, habet rex in temporalibus superiorem temporalem, vera esse nequeunt. Sed, habet rex in temporalibus superiorem temporalem, verissima simul esse queunt et sunt.

3. Sed instat Barclajus. *Quod*, inquit, *in verbis directe, et indirecte discrimen statuunt, id non ad facultatem judicandi, et effectum judicii, sed solum ad modum et rationem acquirendi tantam potestatem pertinet, canonistae enim dicunt papam directe dominium temporale totius orbis a Christo accepisse. Hi vero negant eum accepisse tale dominium directe, quasi dicas per se, simpliciter et sine alterius rei consideratione, sed tantum indirecte, hoc est,per consequentiam,ratione illius potestatis spiritualis, quam directe a Domino accepit. Haec igitur ex verbis istis differentia ad initium, et modum acquirendi temporalem potestatem, non autem ad ejus vim et effectum referri debet.* Haec ille, qui vult, pontificem ex sententia theologorum habere potestatem temporalem super reges indirecte acquisitam; esseque eorum judicem in temporalibus: quod repugnare videtur Innocentio, in capite citato, ubi dicit Innocentius, reges non habere superiorem in temporalibus.

Respondeo: Distinctione opus est, ut plane intelligatur verene, an falso Barclajus colligat pontificem habere potestatem temporalem super reges, esseque eorum judicem, potestas disponendi de temporalibus, sive ipsa potestas in se sit spiritualis, sive temporalis, vere colligit, pontificem habere potestatem temporalem in reges: si vero per temporalem potestatem intelligatur potestas quae sit in se temporalis, ut est potestas regum et aliorum principum politicorum, falso colligit, pontificem habere potestatem temporalem in reges ex theologorum sententia. Theologi enim tribuunt summo pontifici temporalem et spiritualem potestatem in ecclesiastica ditione tantum, quam potestatem plenam in patrimonio s. Petri appellat Innocentius, in cap.*Per venerabilem*: in reliquas provincias christianas et principes christianos, tribuunt pontifici potestatem solum spiritualem, quae per se et proprie respicit spiritualia; temporalia vero respicit, ut subordinantur spiritualibus. Et ideo quando proprie loquimur, dicimus pontificem habere potestatem in temporalibus, non autem habere potestatem temporalem, qua pontifex est. Ex quo sequitur, ut discrimen vocum, directe et indirecte, non referatur proprie loquendo, ad modum acquirendi potestatem, ut Barclajus falso dicit;sed ad explicandum objectum secundarium et consectaneum supremae spiritualis potestatis, quae ut supra diximus, primario et directe respicit spiritualia, secundario et indirecte, idest, in ordine ad spiritualia, respicit temporalia:quae sententia theologorum nullo modo repugnat verbis Innocentii in cap. *Per venerabilem*, ut ex dictis perspicuum est.

4. Addit praeterea Barclajus hoc argumentum. *Quod si adversariorum sententiae locus sit,reges, principes christiani, non erunt solum vassalli et clientes papae in temporalibus; sed (quod vilius est) quasi precario regna et principatus ab eo possidebunt. Id facile ex ipsis adversariorum principiis, sic ostendo: Summus pontifex potest alicui regnum auferre et alteri conferre, si id necessarium sit ad animarum salutem;Atqui judicare et decernere, an sit necessarium, pertinet ad eumdem pontificem,de cujus judicio, aequum ne sit, an iniquum nemo potest judicare: ergo ubi libitum ei erit, poterit quemlibet regno privare, et illud alteri conferre.*

Respondeo: Reges christiani, aliique principes, iis exceptis, qui feudatarii sunt Ecclesiae, neque vassalli, neque clientes pontificis maximi dici debent, quamvis ita eos ad conflandam Ecclesiae invidiam, Barclajo appellare libuerit: multo minus precario regna et principatus ab eo possident: sed sunt veri reges, verique principes, tantoque ethnicis regibus et principibus nobiliores et feliciores; quanto non solum in terris ad tempus regnant;sed etiam post hanc vitam, si juste, pieque regnaverint, ad regnum coeleste et sempiternum transferuntur. Argumentum vero Barclaji ab omni parte vitiosum est: illa enim propositio, summus pontifex potest alicui regnum auferre et alteri conferre, si id necessarium sit ad animarum salutem: explicatione indiget; nam et bene, et secus intelligi, et vera, et falsa esse potest. Potest quidem pontifex, si necessarium ad salutem animarum sit, alicui re-

gnum auferre; sed si antea admonuerit, si spatium resipiscendi dederit, si perniciosum et incorrigibilem esse perspexerit. Potest quoque alteri regnum conferre, non pro arbitrio tamen cui libuerit; sic enim vere precario reges regnarent; sed cui jure debetur, sive successio,sive electio locum habeat. Et si forte nemini debeatur; cui ratio dictaverit, esse tribuendum.Sic enim Innocentius quartus in concilio lugdunensi cum Fridericum imperatorem deposuisset, electionem successoris electoribus, quibus jure competit, liberam reliquit: sic etiam Gregorius VII. post depositionem Henrici Rudolphum a principibus electum confirmavit. Sic etiam Zacharias regnum Francorum Pipino adjudicavit, quoniam ille re ipsa regnum administrabat et proceres eumdem expetebant. Leo quoque tertius imperium occidentale a Graecis ad Francos transtulit, quoniam ipsi in occidente potentissimi erant,et soli poterant eam dignitatem sustinere, et eosdem romanus populus maxime cupiebat. Sic etiam in testamento veteri Jojada pontifex posteaquam Athaliam reginam,quae regnum invaserat, interfici jussit, regnum contulit regis demortui filio, cui jure haereditario debebatur. 4. Reg. 11. et Azarias pontifex rege Ozia ob lepram divinitus immissam ab hominum commercio segregato,regni administrationem non cui voluit, sed cui debebatur, idest, regis filio dereliquit. 2. Paralip. 26. illa igitur propositio Barclaji, aut male intellecta falsa est, aut recte explicata non efficit, ut reges precario regnent. Jam vero assumptio illa, Atqui judicare et decernere an sit necessarium, pertinet ad eumdem pontificem, de cujus judicio aequum ne sit, an iniquum nemo potest judicare, similis est propositioni: nam perperam intellecta, falsa est; recte explicata, vera quidem est; sed non inde concluditur, precario regna a summo pontifice data possideri, quae est Barclaji conclusio. Pertinet quidem ad pontificem judicare an sit necessarium ad salutem animarum, regem aliquem regno privare; sed non pertinet ad eumdem necessitates pro libito fingere, vel sub colore necessitatis cupiditati servire. Et quoniam res haec gravissima est,et necessitas manifesta, et explorata esse debet, idcirco pontifices ordinarie in synodis episcoporum, vel consistoriis S. R. E. cardinalium, expositis rationibus, et consentientibus Patribus, ista gesserunt, ut supra ostendimus.

5. Pergit Barclajus, et posteaquam rationem superiorem multis verbis more suo amplificavit, et repetivit, subjungit haec verba: *Sed et omnis potestas, omneque dominium et jurisdictio , aut jure divino acquiritur, aut jure humano: et qui aliquid possidet, seu tenet, si neutro horum possideat, injuste possidet, ut praeclare in Donatistas ratiocinatur Augustinus tract. 6. ad cap. 1. Joannis, Canon.* Quo jure, *dist. 8. Fieri igitur non potest,ut papa imperium aliquod temporale in reges et principes saeculares juste exerceat, nisi constet id ei jure divino,vel humano esse tributum.*

Respondeo:Jure divino potestas in reges et principes christianos, non proprie temporalis sed quae se ad temporalia extendat, summo pontifici Christi vicario attributa est. Unde enim Barclajus ipse deducit,potestatem spiritualem amplissimam jure divino romano pontifici in omnes reges principesque competere: inde nos colligimus, eodem divino jure pontifici romano competere potestatem, quae ad temporalia pertingat; quoniam id requirit ordo potestatis superioris ad inferiorem, spiritualis ad temporalem. At, inquit adversarius, nullus neque in divinis, neque in humanis legibus locus reperitur, qui talem illi potestatem conferat. Respondeo: Immo locus invenitur in divina lege, qui potestatem illi conferat,et locus invenitur in humana lege, qui locum divinae legis exponat. Quod enim scriptum est Matth. 16. *Tibi dabo claves regni coelorum, etc.* et Joan. 21. *Pasce oves meas*;explicatum invenimus in multis conciliis,ac potissimum in romano sub Gregorio VII. In lateranensi sub Innocentio III. et in lugdunensi sub Innocentio IV. in eum sensum, ut potestas ligandi atque solvendi, nec non pascendi, atque regendi Ecclesiam universam,non ad sola spiritualia;sed etiam ad temporalia ratione spiritualium porrigatur: quod idem communis doctorum catholicorum sententia,et ipsa praxis, atque experientia confirmat.

6. *At,* inquit, *regum dominatio, et auctoritas multis sacrarum literarum testimoniis aperte commendatur et probatur, ut cum dicitur, Per me reges regnant. Data est a Domino potestas vobis. Reges gentium dominantur eorum. Cor regis in manu Dei. Dabo illis regem in furore meo. Time Dominum fili mi et regem. Regem honorificate, et passim id genus similia.*

Respondeo: Primus locus non demonstrat potestatem datam a Deo regibus; sed sapientiam regibus esse necessariam, ut regnent, sicut oportet. Verba enim illa sapientiae sunt, quae reges hortatur ad ipsius sapientiae studium, si volunt vere regnare, et leges ferendo justa decernere. Secundus locus dicit quidem, potestatem regiam esse a Domino: sed hoc dicit, ut reges non superbiant; sed intelligant habere supra se Dominum, a quo graviter puniantur, si potestate abutantur. Tertius locus non potestatem tribuit; sed abusum potestatis reprehendit, reges enim gentium,qui vera Dei cognitione carent, non contenti administratione regia , plerumque dominari populis, quasi mancipiis affectant, et politicum imperium in despoticum transmutant, ac de regibus tyranni fiunt: quem abusum graeca vox κατακυριεύσιν, quae violentam dominationem significat, magis aperte demonstrat. Quartus locus potestatem Dei in reges, non potestatem datam a Deo regibus ostendit: ea enim est omnipotentia Dei, ut non solum corpora regum;sed etiam corda in potestate habeat, eaque vertat et convertat, ut sibi libuerit. Quintus locus non potestatem regiam commendat; sed minatur se permissurum, ut populus ob sua peccata in regem iniquum et crudelem incidat,a quo non tam regatur, quam devoretur. Sextus et septimus locus, timorem populi erga regem, non potestatem regis erga populum docet. Sed quicquid de his locis sit, ut non negamus regiam potestatem esse a Deo; sic etiam negari non debet,apostolicam potestatem esse a Deo; immo omnem potestatem esse a Deo, juxta illud

Apostoli Roman. 13. *Non est potestas nisi a Deo.* Quod autem potestas regia subjecta non sit apostolicae potestati, vel quod subjecta sit in spiritualibus tantum, non etiam in temporalibus; in his locis, neque aperte, neque obscure habetur, atque hoc est non quaeritur.

Postremo adducit Barclajus argumentum, quod etiam supra non semel adduxit. *Postremo*, inquit, *Quandoquidem potestas et jurisdictio ista temporalis papae, de qua nobis sermo, neque expresso Dei verbo in Scripturis comprehensa, neque ex traditione apostolorum, quasi per manus recepta, neque usu et consuetudine in Ecclesia per totos mille annos et amplius observata, aut ab ullo pontifice occupata, neque ab antiquis Ecclesiae Patribus laudata et probata, immo ne memorata quidem invenitur: quae nos obsecro credendi necessitas cogi eam admittere? aut qua nobis eam auctoritate persuadeant?*

Respondeo: Multa sunt quae ex verbo Dei per Ecclesiam explicata credimus, quamvis in verbo Dei expresse non habeantur. Filium Dei esse Patri consubstantialem, expresse in Scripturis non legimus; credimus tamen, quia sic docet Ecclesia intelligenda esse verba Domini Joan. 10. *Ego et Pater unum sumus.* Spiritum a Filio procedere expresse in Scripturis non legimus; credimus tamen, quia sic docet Ecclesia intelligenda esse verba Domini Joan. 16. *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et annunciabit vobis: omnia quae habet Pater mea sunt, ideo dixi vobis, quia de meo accipiet.* Baptismum parvulorum expresse in scripturis non legimus; credimus tamen, quia sic docet Ecclesia intelligenda esse verba illa Joan. 3. *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, etc.* et Matth. 19. *Sinite parvulos venire ad me.* Sic ergo potestatem summi pontificis extendere se ad temporalia, ac praesertim ad regna et imperia expresse in Scripturis non legimus; credimus tamen, quia Ecclesia in conciliis generalibus, sic docet intelligenda esse illa verba Domini Matth. 16. *Tibi dabo claves etc.* Falsum vero est, potestatem istam non fuisse in usu apud Ecclesiam per totos mille annos, et amplius. Jam enim supra docuimus, in usu fuisse post annum septingentesimum tempore Gregorii secundi et Zachariae pontificum. Item post annum octingentesimum tempore Leonis tertii et Gregorii quarti. Falsum quoque est ab antiquis Patribus non fuisse laudatam vel commemoratam; cum a Gregorio nazianzeno paulo obscurius; sed a Gregorio romano aperte commemorata; ac deinde posterioribus saeculis ab omnibus scriptoribus, quorum nonnulli in album sanctum relati sunt, apertissime commendata et celebrata fuerit. Quod in extremo capite Barclajus dicit, rationes nostras non esse demonstrationes, sed dialecticos syllogismos: proinde eas non certam fidem facere; id quale sit, et quantum ponderis et momenti habeat, in sequenti capite explicabimus.

CAPUT XIII.

Defenditur prima ratio Bellarmini pro potestate pontificis in temporalibus.

In cap. 13. aggreditur Barclajus refutare eas rationes, quas ego in lib. 5. de Pontif. cap. 7. adduxi ad probandam pontificis maximi potestatem in temporalibus. Et quoniam ille praefatur, neminem Bellarmino diligentius rationes pro hac potestate collegisse, vel argutius proposuisse, vel brevius et subtilius conclusisse; ut videlicet lectoribus persuadeat Bellarmino superato, rem totam esse confectam: ego quoque praefari debeo, me non admittere, quae Barclajus de mea diligentia, argutia et subtilitate dicit. Scio enim multos esse me longe doctiores et diligentiores ac subtiliores, qui in eodem argumento ante me versati sunt, et quorum ego diligentiam et studium pro ingenii mei tenuitate aemulari studui: proinde non in me superando stat summa victoriae, ut Barclajus persuadere lectoribus nititur. Admonendum quoque lectorem esse duxi me in hac re comprobanda rationes tantum et exempla, non Scripturas, concilia et Patres adduxisse: quoniam ista in libris superioribus copiosissime persecutus fueram in confirmando primatu spirituali summi pontificis; quo confirmato et firmiter stabilito facillimum esse censui, ex eo tamquam ex fonte deducere rivulos rationum ad potestatem in temporalibus comprobandam.

Prima igitur ratio mea, quam Barclajus ad verbum refert, haec fuit.

Potestas civilis subjecta est potestati spirituali, quando utraque pars est ejusdem reipub. christianae: ergo potest princeps spiritualis imperare principibus temporalibus, et disponere de temporalibus rebus in ordine ad bonum spirituale: omnis enim superior imperare potest inferiori suo.

Quod autem potestas politica, non solum ut christiana, sed etiam ut politica, sit subjecta ecclesiasticae, ut talis est: Primo demonstratur ex finibus utriusque. Nam finis temporalis subordinatur fini spirituali, ut patet, quia felicitas temporalis, non est absolute ultimus finis; et ideo referri debet in felicitatem aeternam. Constat autem ex Aristotele lib. 1. Ethic. c. 1. ita subordinari facultates, ut subordinantur fines.

Secundo: Reges et pontifices, clerici et laici non faciunt duas respublicas, sed unam, idest, unam Ecclesiam. Sumus enim omnes unum corpus Rom. 12. et 1. Corinth. 12. At in omni corpore membra sunt connexa, et dependentia unum ab alio: non autem recte asseritur, spiritualia pendere a temporalibus: ergo temporalia a spiritualibus pendent, illisque subjiciuntur.

Tertio: Si temporalis administratio impedit spirituale bonum, omnium judicio tenetur princeps temporalis mutare illum modum administrandi, etiam cum detrimento temporalis boni: ergo signum est, subjectam esse temporalem potestatem spirituali. Haec est mea ratio prima satis fideliter a Barclajo relata.

Huic rationi respondet ipse, falsum esse, quod ego assumpsi, civilem potestatem subjectam esse spirituali, quando utraque pars est ejusdem reipub. christianae. Id autem falsum esse probare conatur his verbis:

Siquidem hae duae potestates ita sunt partes reipublicae christianae, ut neutri in alteram imperium sit, utpote cum liberae, et sui juris essent,

mutuo amore coierunt. Utraque ergo alteram in suo ordine, et munere recognoscit et veneratur, et suam utraque functionem arbitratu suo exercet; tantum inter eas conspirans quidam consensus, et societas est, ad christianam rempub. conservandam.

Respondeo: In his verbis affirmari video, non probari, politicam et ecclesiasticam potestates in eadem Ecclesia christiana conjunctas esse vinculo benevolentiae, non autem subjectione unius ad alteram. Sed hoc recte diceretur, si politica et ecclesiastica potestas ejusdem ordinis essent,et quasi duas separatas respublicas facerent, ut sunt pagi Helvetiorum. At ex Scripturis divinis pontifices et reges, clerici et laici in Christo regenerati unam remp. immo unam civitatem, immo unam domum, immo unum corpus efficiunt. Neque potestas spiritualis et temporalis in Ecclesia conveniunt, ut duae resp. in unam confederationem, sed ut spiritus et caro in unum hominem, ut Gregorius nazianzenus praeclare docuit in oratione ad populum timore perculsum: certum autem est, spiritum in carnem imperium habere debere, non contra: neque sunt in Ecclesia Christi pontifices et reges, ut principales arietes in ovili, sed ut pastores et oves: neque in dubium revocari potest, an pastores ovibus, vel oves pastoribus cum imperio praesint.

Subjungit Barclajus: *Utraque potestate, sive ut Genebrardi verbis utar, utroque magistratu Ecclesia continetur, munitur et viget: ad quam protegendam et sartam tectam conservandam alterius sic*

Altera poscit opem res, et conjurat amice,

ut quamdiu societatem retinent, respublica christiana innumeris concordiae, et pacis commodis efflorescat. At ubi coitam dissolvunt, spiritualis quidem potestas, licet divina virtute praestans, imbecillior tamen in oculis hominum, et corporalibus auxiliis destituta plerumque contemnitur temporalis vero, quantumvis potens, atque fortis in suam ipsius perniciem per omne scelus, et insaniam properat, nimirum coelesti gratia destituta, qua per spiritualis potestatis coitionem fruebatur.

Respondeo: Haec omnia contra suum auctorem, non contra Bellarminum pugnant. Fatetur enim Bellarminus, optimum esse, ut duae istae potestates concordes sint, et valde perniciosum si inter se pugnent: sed non inde sequitur unam alteri non esse jure subjectam. Nam et in homine optimum est, ut spiritus et caro concordes sint, et perniciosum si dissideant, ut saepe carne reluctante imperio spiritus, et spiritui carnem in servitutem redigere conante, discordant: nec tamen ullus sapiens ex hac discordia colliget, non debere esse spiritui in carnem suam imperium; cum contrarium apertissime inde colligatur. Igitur eodem modo ex eo quod ex discordia duarum potestatum, spiritualis et politicae in eadem christiana republica tam multa incommoda sequuntur, et utrique valde necessaria concordia est: colligi debet, pertinuisse ad sapientiam Christi christianae reipublicae conditoris, ut unam potestatem alteri subjiceret, quo facilius pacem et concordiam inter se retinerent et colerent.

Addit Barclajus testimonium Hosii Cordubensis et s. Bernardi: sed quoniam ad testimonium Hosii non semel supra respondimus; audiamus verba s. Bernardi lib. 1. de Consideratione cap. 5. *Habent,* inquit, *haec infima et terrena judices suos, reges et principes terrae, quid fines alienos inauditis? quid falcem vestram in alienam messem extenditis?*

Respondeo: Sanctus Bernardus ipse se declarat, cum in eodem loco subjungit: *Non quia indigni vos, sed quia indignum vobis talibus insistere, quippe potioribus occupatis: denique ubi necessitas exigit, audi quid censeat, non ego, sed Apostolus. Si enim in vobis judicabitur hic mundus, indigni estis, qui de minimis judicetis? Sed aliud est incidenter incurrere in ista, caussa quidem urgente, aliud vero incumbere istis, tamquam magnis, dignisque tali et talium intentione rebus.* Ubi demonstrat pontifices maximos ut plurimum debere in rebus majoribus occupari et infima ista ac terrena relinquere judicibus minoribus, regibus videlicet et principibus terrae. Quemadmodum Apostolus 1. Corinth. 6. dixit, *Judicia saecularia si habueritis,contemptibiles qui sunt in Ecclesia, hos constituite ad judicandum.* Itaque s. Bernardus eo loco fines alienos, et messem alienam, judicia terrena vocavit, non quod non possit pontifex,sed quod ut plurimum non debeat, dimissis rebus gravioribus, istis terrenis et vilibus implicari. Et Barclajus non satis prudenter, ne dicam fraudulenter, verba citat, quae secum adferunt explicationem, si locus integer adferatur.

Pari astutia Joan. Driedonem allegat ex lib. 2. de libert. christiana cap. 2. cujus haec sunt verba: *Christus utriusque potestatis officia discrevit, ut una divinis et spiritualibus rebus, atque personis, altera profanis atque mundanis praesideret;* et mox: *Et plane vides Christum discrevisse utriusque potestatis officia, distinctio igitur ecclesiasticae potestatis papalis e potestate saeculari ac imperiali est de jure divino facta.*

Respondeo: Scribit Joannes Driedo, potestates illas duas distinctas esse; sed unam alteri subjectam esse, temporalem videlicet spirituali hoc loco non negat, et paulo infra in eodem capite disertis verbis affirmat,dicens: *Unde papa et imperator sunt in Ecclesia, non tamquam duo rectores summi inter se divisi,quorum neuter alterum cognoscit,et veneratur,tamquam superiorem:quia regnum sic contra se desolabitur,* haec ille: nec valet glossa Barclaji, quod imperator in spiritualibus papam, papa in temporalibus imperatorem cognoscere debeat, et venerari tamquam superiorem. Nam Joan. Driedo explicuit sententiam suam lib. 1. ejusdem operis, cap. 9. ubi docuit, in ordine ad finem supernaturalem, subjectam esse potestatem temporalem potestati spirituali, et cap. 14. docuit, papam habere plenitudinem potestatis super omnes reges et principes christianos, et posse eos regnis privare,et in temporalibus prorsus eximere plebem christianam ab eorum obedientia et subjectione: et nusquam docuit, potestatem spiritualem subjectam esse tem-

porali, aut posse a regibus privari pontificem papatu, aut ab ejus obedientia et subjectione populos liberari. Allegat Barclajus antiquam glossam in can. Hadrianus, dist. 63. sic dicentem, *Quemadmodum ille huic in spiritualibus: ita hic illi in temporalibus pater est.* Sed ego istam glossam neque in novis, neque in antiquis editionibus invenire potui. Fortasse tamquam delira Anus antiquata est, aut prae nimio senio jamdudum excessit e vivis.

Postremo addit Barclajus testimonium Bellarmini, ut Bellarminum cum Bellarmino committat, eumque proprio gladio vulneratum prosternat. *Nota*, inquit *Bellarminus lib.5. de Pontifice cap.3. quemadmodum non est idem sydus sol et luna, et sicut lunam non instituit sol, sed Deus: ita quoque non esse idem pontificatum et imperium, neque unum ab alio absolute pendere.* His verbis recitatis, *subjungit Barclajus*: *Sunt quidem sol et luna duo luminaria magna, quae pontifex Innocentius, cap.* Solitae.*de majorit. et obed. per allegoriam interpretatur duas dignitates, quae sunt pontificalis auctoritas et regalis potestas, et illam soli, hanc lunae comparat. Unde hoc modo disputo. Quemadmodum luna non minus luna est, nec minus per se consistit, tunc cum a sole recedit, et mutuatum ab eo lumen errans amittit, quam cum ejus radiis pleno orbe, atque aspectu illustratur, ei neutro casu haec ab illo, aut ille ab hac dependet; sed ambo institutionis suae ordinem et modum tenentes Deo, mundoque deserviunt: sic etiam potestas regalis, sive politica propriis subnixa viribus per se semper consistit: et licet magnum quidem lumen ad bene, beateque vivendum a pontificali, spiritualique potestate accipiat: tamen ejus, neque accessu, neque recessu ulla ex parte in sua οὐσία, sive essentia mutatur, minuitur vel augetur, multoque minus advenienti subjicitur.*

Respondeo: Similitudines non in omnibus locum habent, sed in ea tantum re, ad quam explicandam adhibentur. Idem frustra quaeritur accommodatio in omnibus. Christus agnus Dei dictus est propter mansuetudinem, et leo propter fortitudinem, et petra propter firmitatem, et vitis propter foecunditatem: nec tamen licet Christo tribuere stoliditatem ovis aut saevitiam leonis, aut duritiem lapidis, aut fragilitatem vitis. Recte igitur comparavit Innocentius III. potestatem pontificiam soli, et potestatem regiam lunae, quod illa praesit spiritualibus, ista temporalibus, illa sit major, ista minor. Nec male ego notavi, pontificatum et imperium instar solis et lunae esse distincta et a Deo ; et imperium absolute non pendere a pontificatu: quia videlicet imperium romanum fuit ante pontificatum christianum, ac per hoc institutum non fuit a pontifice: neque pontifex imperium sustulit unquam, sed solum transtulit ab uno homine ad alium, vel ab una gente ad aliam. Concedimus autem Barclajo potestates pontificiam, et regiam instar solis et lunae non pendere ab invicem quoad essentiam. Sed non concedimus, quod Barclajus in fine addidit, lunam soli non subjici. Subjicitur enim luna soli, cum ab eo lumen recipiat, et non subjicitur lunae sol, qui nihil recipit a luna. Nec solum luna, sed omnes etiam stellae subjiciuntur soli, quoniam ab illo lumen recipiunt; et recte Marcus Tullius in somnio Scipionis de sole dicit: Dux est et princeps et moderator luminum reliquorum. Itaque quemadmodum soli subjicitur luna et lunae non subjicitur sol: ita quoque pontifici subjicitur rex et regi non subjicitur pontifex.

CAPUT XIV.

Defenditur confirmatio primae rationis Bellarmini.

In cap. 14. Barclajus examinat tria illa argumenta, quibus ego probavi assumptionem primae rationis, sive antecedens primi enthimematis, ut scholarum verbis utamur. Primum argumentum illud fuit: Finis temporalis subordinatur fini spirituali; sed facultates subordinantur, ut subordinantur fines; igitur facultas, sive potestas temporalis, subordinatur facultati, sive potestati spirituali. Ad hoc argumentum respondet Barclajus his verbis.

Nego constanter talem ordinationem, vel subordinationem finium harum potestatum esse, quatenus ipsae tales potestates sunt. Nam finis politicae, seu civilis potestatis, quatenus politica est, nihil aliud absolute complectitur quam felicitatem temporalem, commune scilicet bonum, et vitae degendae ordinatam tranquillitatem, ut ipsemet alibi Bellarminus fatetur. Politica potestas, inquit, *habet suos principes, leges, judicia, etc. et similiter ecclesiastica suos episcopos, canones, judicia. Illa habet pro fine temporalem pacem, ista salutem aeternam.* Haec Barclajus, qui postea rem eamdem confirmat ex Apostolo 1. ad Timoth. 2. qui jubet nos orare pro regibus, ut tranquillam vitam agamus in omni pietate, et castitate. Item ex Navarro, qui in cap. *Novit*, de judic. num. 90. dicit, finem potestatis laicae esse vitam bonam, beatam, et quietam temporalem mortalium, quae et finis est legum ab ipsa emanantium: potestatis vero ecclesiasticae, finem esse vitam aeternam supernaturalem, eumdemque esse finem legum ab ipsa emanantium.

Respondeo: Negat Barclajus rem certissimam omnium consensione doctorum; nec potest aliter paradoxa sua defendere, nisi audacter omnia negando, quae illi objiciuntur. Quid enim apud theologos et philosophos notius, quam inter caussas tum efficientes, tum finales ordinem esse, et inferiores superioribus subordinari? Certe Deus est prima caussa efficiens omnium rerum, eique subordinantur caussae secundae, sive universales, quales sunt coeli, sive particulares, quales sunt res istae inferiores, quarum unaquaeque producit effectus sibi similes, non absque actione coelorum, et cooperatione Dei, primae videlicet, atque altissimae caussae. Eodem igitur modo finis ultimus absolute Deus est, atque ad eum ordine quodam referuntur et subordinantur omnes alii fines. Finis quidem immediatus potestatis politicae, est pax reip. temporalis, sed haec pax subordinatur paci supernaturali hominis cum Deo; ista vero paci beatae, quae est in superna Hierusalem: quae tandem subordinatur

gloriae Dei conditoris, qui est primum principium et ultimus finis omnium rerum. Atque hoc ipsum docent auctores, quos hic Barclajus citat. Bellarminus enim, quem primo loco nominat, lib. 5. de Pontif. cap. 6. ubi scripsit, finem politicae potestatis esse pacem temporalem, et finem potestatis ecclesiasticae esse salutem aeternam: paulo post addit haec verba: *Quando istae potestates sunt conjunctae, unum corpus efficiunt, ideoque debent esse connexae, et inferior superiori subjecta, et subordinata*: cujus rei rationem reddit cap. 7. *Quia finis temporalis potestatis subordinatur fini potestatis spiritualis.* Sanctus quoque Apostolus 1. ad Timoth. cap. 2. quem Barclajus secundo loco citavit, cum jussit orari pro regibus, ut tranquillam vitam agamus; adjunxit, *in omni pietate, et castitate;* ut ostenderet tranquillitatem vitae, quae est finis politicae potestatis, subordinari pietati et castitati, quae finis est potestatis spiritualis, per quem ad finem ultimum pervenitur, qui est felicitas sempiterna. Denique Navarrus, quem tertio loco Barclajus attulit, in cap. *Novit*, de judic. num. 90. scribit, finem potestatis temporalis esse vitam bonam, et beatam mortalium temporalem; finem spiritualis potestatis esse vitam aeternam in coelis. Sed idem auctor eodem loco, num. 97. demonstrat, finem temporalis potestatis subordinari fini potestatis spiritualis, cum docet ex s. Thoma lib. 3. de regimine principum cap. 12. *Christi dominium ordinari ad salutem animae et spiritualia bona, licet a temporalibus non excludatur, eo modo quo ad spiritualia ordinantur. Expende*, inquit Navarrus, *illa verba, eo modo, quo ad spiritualia ordinantur: nam illo et non alio modo suprema haec papae patriae patris potestas extenditur ad illa, idest, ad temporalia.* Ibidem Navarrus adducit alium locum s. Thomae ex 2. 2. q. 40. art. 2. ad tertium. *Omnis persona*, inquit s. Thomas, *vel ars, vel virtus, ad quam pertinet finis, habet disponere de his, quae sunt ad finem: bella autem carnalia in populo fideli sunt referenda ad spirituale bonum divinum, cui clerici deputantur: et ideo ad clericos pertinet disponere et inducere alios ad bellandum bella justa.* Ubi s. Thomas docet bella carnalia ordinari ad bonum spirituale, ut ad finem non immediatum, sed mediatum: finis enim belli carnalis immediatus est victoria et pax temporalis: sed quia haec ordinatur ad bonum spirituale, ut alia omnia temporalia, ideo dicitur bellum carnale ordinari ut ad finem; mediatum videlicet, ad bonum spirituale: et ea de caussa disponere de bellis justis agendis pertinet aliquo modo ad clericos, idest, ad ecclesiasticam potestatem, cujus finis immediatus est bonum spirituale. Multa similia habet idem s. Thomas, de subordinatione finium in 1. 2. q. 1. art. 4. et lib. 3. cont. gent. cap. 17. 18. et seq.

Aggreditur deinde Barclajus secundum argumentum meum, quod erat hujusmodi: reges et pontifices, clerici et laici non faciunt duas respublicas, sed unam idest, unam Ecclesiam: sumus enim unum corpus Rom. 12. et 1. Cor. 12. At in omni corpore membra sunt connexa et dependentia unum ab alio: non autem recte asseritur spiritualia pendere a temporalibus, ergo temporalia a spiritualibus pendent, illisque subjiciuntur.

De hoc secundo argumento ita loquitur Barclajus. *Secundum vero argumentum usque adeo frivolum est et fallax, ut nihil inscitius dici aut vitiosius colligi possit, quam quod eo concluditur: ecqua enim Anus tam excors est, ut nesciat non valere hanc consecutionem, sunt membra unius corporis, ergo unum ab alio pendet: nam neque pes a pede, neque brachium a brachio, neque humerus ab humero pendet, sed ab uno tertio.*

Respondeo: Oblitus erat Barclajus, cum haec scriberet, eorum, quae paulo ante dixerat, neminem Bellarmino argutius argumenta proponere, neminem brevius, subtiliusque concludere, ista siquidem non bene cohaerent argumenta proposita argutissime, subtilissimeque conclusa a qualibet excorde Anu posse nullo labore dissolvi. Sed omitto Barclaji inconstantiam, qui Bellarminum nunc laudibus evehit in coelum, nunc conviciis deprimit in abyssum: parum enim Bellarmino est, ut a Barclajo judicetur, aut ab aliis ei similibus, qui judices ejus legitimi non sunt: omnes enim stabimus ante tribunal Christi, et ab illo juste vereque, ac sine omni animi perturbatione judicabimur. Quod ergo dixi, membra ejusdem corporis esse connexa, et unum pendere ab alio; de membris diversi generis intellexi, qualia sunt digitus, manus, brachium, humerus et caput: non de membris ejusdem generis, qualia sunt duae manus, duo pedes, duo oculi, duae aures: potestas enim politica et ecclesiastica, de quibus loquebamur, diversi generis sunt, ut notum est: et secundum post materiam verba intelligenda sunt; alioqui nulla esset tam certa demonstratio, quae calumniam pati non posset. Itaque potestas regia, quae in suo genere principalis est, si cum potestate pontificia, quae etiam in suo genere principalis est, in unum corpus coalescat, necessario debet, aut subesse, aut praeesse, ne sint in uno corpore duo capita: et cum satis constet pontificem esse caput Ecclesiae vice Christi, aperte sequitur, ut debeat rex, aut non esse membrum hujus corporis, aut pontifici subesse; et eodem modo potestas politica, quae praecipue residet in rege, aut debet subjecta esse spirituali, quae praecipue residet in pontifice, aut extra Ecclesiam remanere: quemadmodum non potest esse digitus in corpore, qui non pendeat a manu; neque manus, quae non pendeat a brachio; neque brachium quod non pendeat ab humero: neque humerus, qui non pendeat a capite. Quod autem Barclajus dicit paulo post, potestatem spiritualem et politicam, esse veluti duos humeros in corpore, quorum neuter alteri subjicitur; sed uterque subjicitur uni capiti Christo: non solum est falsum, quia potestates illae non sunt ejusdem generis, ut duobus humeris comparari possint, quo modo recte compararentur duobus humeris duae regiae potestates: sed etiam ad haeresim pertinet, quae hoc tempore maxime viget: quid enim haeretici hujus temporis majori conatu populis persuadere conantur, quam non esse summum pontificem caput visibile corporis Ecclesiae, cui omnes christiani, quantumvis magni necessario

subjici debeant, si salvi esse velint; Atqui hoc illis ultro concedit Barclajus, qui tamen in toto libro catholicorum se facit. Itaque potestas spiritualis, et politica non recte comparantur duobus humeris; sed vel spiritui et carni comparari debent, ut facit s. Gregorius nazianzenus in oratione saepe citata ad populum timore perculsum, et praesidem irascentem: vel brachio, et capiti membris videlicet principalibus et quorum tamen unum, quamvis in se valde potens et robustum ab altero superiore dirigi debeat et gubernari.

Sed instat Barclajus, atque objicit mihi mea ipsius scripta, lib. 3. de Pontifice cap. 19. ubi admitto reges terrae non habere in terris judicem, quantum ad res politicas pertinet: et contendit,me contraria loqui, cum uno in loco doceo, reges non habere judicem in terris, quo ad res politicas: in alio loco admitto, pontificem judicem esse regum, ut etiam eos per sententiam regno privari possit.

Respondeo: Innocentius III. in cap, *Per venerabilem,Qui filii sint legitimi*,scribit reges in temporalibus, non habere superiorem: et tamen ipse idem Othonem quartum imperatorem deposuit. Audeat ergo Barclajus Innocentium, tamquam secum ipsum pugnantem arguere: et ego cum tanto pontifice reprehendi non moleste feram. Sed defensio in promptu est: Reges enim non habent judicem in terris, quo ad res politicas, sive in temporalibus, dum eorum regimen ita intra res politicas et temporalia se continet, ut spiritualibus non officiat. Praeterea dicuntur reges non habere judicem in politicis et temporalibus, quia non habent super se judicem politicum sive temporalem, quamvis habeant judicem spiritualem, a quo dirigiet judicari possunt etiam in temporalibus per ordinem ad spiritualia.

Quod vero Barclajus addit, discrimen vocum directe et indirecte ad formam et modum pertinere, non ad vim et effectum judicii: jam supra refutatum est in capite duodecimo, ubi de his vocibus ex proposito disputavimus.

Restat argumentum meum tertium, quod tale erat: Si temporalis administratio impedit spirituale bonum, omnium judicio tenetur princeps temporalis mutare illum modum administrationis, etiam cum detrimento temporalis boni, ergo signum est, subjectam esse temporalem potestatem spirituali.

Huic argumento duobus modis Barclajus occurrit: primum enim notat quod cum rem demonstrandam susceperim, signum tantum protulerim: deinde negat consequutionem argumenti: nam ex eo quod tenetur princeps temporalis mutare formam regiminis,si per eam bonum spirituale impediatur: dicit Barclajus sequi, spiritualia esse digniora temporalibus, non autem potestatem temporalem spirituali esse subjectam.

Respondeo: Non est novum,neque insolitum post demonstrationes adferre quoque argumenta a signo. Quod autem attinet ad consecutionem fallitur Barclajus. Nam ex illo antecedente, Tenetur princeps politicus mutare administrationem suam, si obsit bono spirituali; non sequitur absolute, ergo bonum spirituale est nobilius, ac dignius temporali: sed sequitur, ergo ad bonum spirituale ordinatur, ut ad suum finem bonum temporale, ac per hoc potestas temporalis subjecta est potestati spirituali: necessitas enim mutandi administrationem in eo casu non oritur ex dignitate, vel nobilitate boni spiritualis praecise, sed ex subordinatione unius ad alterum: quod perspicue ostendi in meo lib. 5. de Pontifice cap.7.in explicatione hujus argumenti tertii, ad quae Barclajus nihil respondit.

CAPUT XV.

Refutatur digressio Barclaji.

In capite quintodecimo Barclajus non contentus iis, quae dixerat in responsione ad primam rationem meam: antequam transeat ad secundam examinandam et refellendam, iterum repetit sententiam suam de potestate ecclesiastica ac politica, quod videlicet, principes temporales subjecti esse debeant episcopis, quo ad spiritualia, et contra episcopi subjecti esse debeant principibus, quo ad temporalia: et quemadmodum episcopi cogere possunt spiritualibus poenis principes temporales ad obediendum in iis, quae ad animam pertinent: sic possint principes temporales cogere episcopos corporalibus poenis ad obediendum in iis, quae pertinent ad temporalia, modo fidei catholicae et bonis moribus non sint contraria.Excipit tamen summum pontificem, quem dicit non esse subjectum ulli principi temporali, quoniam ipse quoque est princeps supremus temporalis in provinciis ditionis ecclesiasticae. In summa tollit Barclajus de medio omnem exemptionem ecclesiasticorum a potestate principum saecularium. Ac primum ad hanc sententiam stabiliendam producit testimonium Francisci Romuli in responsione ad certa capita Apologiae, etc. qui disertis verbis affirmat, episcopos regibus in temporalibus rebus, et reges episcopis in rebus spiritualibus debere esse subjectos. Sed facilis est responsio. Loquitur enim Franciscus Romulus eo loco de subjectione, quam habent episcopi, et reliqui clerici ad observandas leges politicas, et non perturbandum ordinem politicum a regibus constitutum; ut etiam docent Gelasius et Nicolaus pontifex, ille in epist. ad Anastasium imperatorem, hic in epistol. ad imperatorem Michaëlem, quos eo loco Franciscus Romulus allegavit. Sed hinc non sequitur, posse cogi episcopum a rege ad obediendum, vel puniri,si non obediat,cum rex nullam habeat in episcopos, vel clericos potestatem, quod apertissime legitur in concilio constantiensi, sess. 31.

Secundo producit testimonium ipsius Bellarmini, ex lib. de Clericis cap. 28. ubi docet: Clericos, ut cives, esse partes et membra reipub. politicae, ac per hoc obligari ad leges politicas observandas. Sed quoniam idem Bellarminus in eodem loco, excipit potestatem coactivem a qua liberos esse dicit clericos: Barclajus reclamat ac dicit: *Verius est clericos ad obsequium legum, ubi caussa postulat, a temporali judice cogi posse, ut nec in ea re exemptionis suae beneficio gaudeant,quod ab imperatorum et principum legibus, eos accepisse*

satis constat. Frustra enim legum auxilium invocat, qui contra eas committit.

At hic Barclajus more suo contra sententiam catholicorum omnium loquitur: quamvis enim disputent theologi et canonistae de jure exemptionis, tamen esse clericos aliquo jure exemptos, et non posse cogi a laica potestate omnes docent. Utrum autem verius sit existimandum, quod unus, an quod universitas docet, aliis judicandum relinquo: sed de hac re inferius plura dicemus, et multa etiam in lib. de Clericis diximus.

Tertio Barclajus producit testimonium s. Gregorii, in epist. 15. lib. 4. ubi s. Gregorius ad Mauritium scribens, sic loquitur: *Sacerdotibus non ex terrena potestate Dominus noster citius indignetur, sed excellenti consideratione propter eum, cujus servi sunt, eis ita dominetur, ut etiam debitam reverentiam impendat.*

Dominetur nimirum, addit Barclajus, *quatenus cives sunt, et partes reipub. reverentiam impendat, qua Dei sacerdotes et patres spirituales, quibus ipse imperator, ut Ecclesiae filius subjicitur.*

Respondeo: Possent verba s. Gregorii in eum sensum exponi, ut significare voluerit, imperatorem dominari posse sacerdotibus constituendo leges politicas, quas ipsi quoque vi rationis, sed non vi legis observare tenentur; sed eis reverentiam illam impendere debere, ut non eos ipse puniat, si leges non servent, sed praelatis ipsorum puniendos relinquat. Sed quoniam ex ipso Gregorio in Commentario psalm. 101. didicimus, Mauritium tyrannice imperasse in ultimis imperii sui annis, ac potissimum in sacerdotes saevire coepisse: mirum non est, si s. Gregorius ita loquatur, ut jugum tyrannicum si auferre non poterat, mitigare saltem et moderari niteretur.

Quarto producit testimonium Scripturae lib. 3. Reg. cap. 2. Ubi Salomon rex sacerdotem Abjatharem reum mortis pronunciavit, quod conjuranti Adoniae consensisset: et ejecit eum, ne sacerdotio fungeretur.

Responsio: Non est improbabile in Testamento veteri regem absolute majorem fuisse pontifice, tum quod ita doceat s. Thomas in lib. 1. de Regimine principum cap. 14. tum quod in Testamento veteri promissiones essent temporales, et sacrificia carnalia; sed quoniam probabilius est, in ipso etiam Testamento veteri, majorem fuisse pontificem rege, ut ostendimus lib. 2. de Pontif. cap. 29. ideo persistimus in ea responsione, quam in eo loco scripsimus, Salomonem non ut regem, sed ut prophetam divino instinctu judicasse Abjatharem mortis reum, et ei sacerdotium abrogasse, aliumque ei substituisse. Nam quod in Scriptura 3. Reg. 2. legimus: *Ut impleretur sermo Domini, quem locutus est super domum Heli in Silo*: ratio est, cur Salomon hoc fecerit. At inquit Barclajus, illud: *Ut impleretur sermo Domini, nihil aliud significat, nisi tunc impletum fuisse, quod Dominus praedixerat futurum: quemadmodum* Matth. 27. *cum dicitur, impios milites divisisse inter se vestimenta Christi, ut impleretur illud psalmi, Diviserunt sibi vestimenta mea.*

Respondeo: Illud, ut impleretur verbum Domini, aliquando significat solum, illud fuisse praedictum, et postea impletum, ut in loco allegato ab adversario. Aliquando significat id factum esse eo animo, eaque intentione, ut obedientia praestaretur Deo, qui voluit per eum id fieri, ut lib. 4. Reg. cap. 9. Jehu jussit, Joram regem occisum projici de curru in agrum Jezraël, ut impleretur verbum Domini, quod locutus fuerat per Eliam prophetam, Tolle, inquit, eum, et projice de curru in terram, juxta verbum Domini. Quod autem locus allatus ex lib. 3. Reg. cap. 2. debeat intelligi hoc secundo modo, probari potest ex voce hebraica: nam ubi nos habemus in textu latino, Ejecit ergo Salomon Abjathar, ut non esset sacerdos Domini; ut impleretur sermo Domini, quem locutus est super domum Heli in Silo: in hebraeo est verbum activae significationis למלא adimplendum, sive ut ipse impleret sermonem Domini. Quare verba textus latini debent sic intelligi, ut impleretur, supple, ab ipso Salomone sermo Domini etc. Adde, quod ex sententia Barclaji, rex non potest punire sacerdotem poena spirituali, neque miscere se in negotiis spiritualibus, sed solum in temporalibus: Salomon autem privavit Abjathar munere sacerdotali, et alium ejus loco substituit; ergo vel excessit modum potestatis suae, vel hoc fecit non ut rex, sed ut propheta, ex peculiari instinctu Dei, ut nos supra diximus. Denique si haec lectori non satisfaciunt; dicere possumus, in Scriptura sacra narrari factum Salomonis, sed non definiri, jure ne, an injuria id fecerit: quemadmodum etiam in eo loco narratur caedes Adoniae fratris Salomonis, jussu ejusdem Salomonis patrata, ob id, quod Adonias petierit sibi dari in uxorem Abisag Sunamitidem, quod recte ne, an secus factum fuerit, disputari potest. Itaque non bene colligeret qui diceret, rex Salomon privavit sacerdotem functione sua, et occidit fratrem suum, quia petierat in uxorem illam puellam, quae fuerat ancilla patris sui: ergo possunt reges privare functione sua sacerdotes, aliosque in eorum locum substituere: et possunt fratres suos interficere, si speciosam aliquam puellam, quam rex ipse fortasse amat, sibi dari postulent in uxorem. Iste, inquam, non bene colligeret, quia reges multa saepe faciunt ex potestate, non ex justitia: et videndum est non tam quid possint, quam quid debeant, sive quid jure possint: non enim verum est, quod imperatori Antonino Caracallae dictum fuit, regibus quod libet licet.

Addit Barclajus: (Aeque fallitur vir idem doctissimus, cum ait eodem lib. 2. de summo Pontif. cap. 29. non mirum esse, si in Testamento veteri summa potestas fuisset temporalis, in novo spiritualis, quia in veteri Testamento promissiones tantum temporales fuerunt, et in novo spirituales et aeternae).

Respondeo: Eam ego sententiam ut probabilem posui, propter auctoritatem s. Thomae in lib. 1. de Regimine principum, sive auctoris illius libri, quicumque fuerit, et propter non contemnendam rationem ab eodem auctore allatam. Barclajus autem dicit quidem in utroque Testamento potestatem regiam fuisse solum temporalem; potestatem pontificiam, solum spiritualem, sed nulla vel auctoritate, vel ratione probat. Quare nemo mirari debet si ve-

terem auctorem cum ratione loquentem anteponamus Barclajo, auctori recenti, et sine ratione veteres carpenti.

His expeditis percenset, ac numerat Barclajus ordine privilegia exemptionum, quae data sunt a regibus vel imperatoribus ordini ecclesiastico; ex quibus colligit, ecclesiasticos ex se subjectos esse in temporalibus politicae potestati: nisi enim subjecti essent, non egerent privilegiis, neque illa vel quaesivissent, vel etiam oblata accepissent.

Ad haec breviter respondeo: Nos hoc loco non suscepisse disputationem de potestate regum in ecclesiasticos, sed de potestate summi pontificis in temporalibus: neque aequum est de una disputatione ad aliam transire. Quare lectorem remittimus ad ea quae in Controversiis de exemptione ecclesiasticorum disputavimus, praesertim in editionibus post annum Domini 1598. in quibus paulo planius et plenius sententiam nostram explicuimus, quam in editionibus prioribus. Accedit etiam,quod Barclajus infra iterum de hac re, et fusius tractat, capite videlicet trigesimosecundo et trigesimotertio, ubi se in materia exemptionis novam doctrinam contra Scriptores omnes invenisse gloriatur.

CAPUT XVI.

Refellitur alia digressio Barclaji.

In capite sextodecimo Barclajus intermissa responsione ad rationes meas, pro potestate pontificis in temporalibus, iterum digreditur ad potestatem regum in pontifices. Et quoniam ego in lib. 2. de Pontif. cap. 29. dixeram, discrimen esse agnoscendum inter reges ethnicos et christianos, quod illi non subjecissent se per Baptismum summo pontifici, ut Christi vicario,isti autem subjecissent: et ideo probabiliter dici potuisse, summos pontifices olim subjectos fuisse imperatoribus ethnicis quoad temporalia; imperatoribus autem christianis, numquam fuisse de jure subjectos: aggreditur hoc discrimen impugnare, seque demonstraturum pollicetur, pontifices summos non minus subjectos esse de jure regibus christianis, quam ethnicis quod attinet ad temporalia. Excipit tamen eos pontifices, qui post adeptam temporalem ditionem in certis provinciis coeperunt esse supremi principes politici, ut sunt reges aliique principes absoluti. Utitur autem hac ratiocinatione:Principes temporales per Baptismum subjecerunt se potestati spirituali summi pontificis, ut Christi vicarii: ex hac autem subjectione non sequitur summum pontificem, non esse subjectum potestati temporali principum christianorum; ergo Bellarminus vitiose argumentatur.

Respondeo: Quod dixeram in loco citato de subjectione temporali summorum pontificum ad ethnicos imperatores, in Recognitione operum meorum ante duos annos edita mutavi: secutus enim fueram auctoritatem Alberti Pighii: sed animadverti postea, rationem ejus sententiae, non esse satis firmam. Sed nihil ad Barclajum: sive enim pontifices subjecti fuerint temporali potestati imperatorum ethnicorum, sive non fuerint, Barclaji ratiocinatio vitiosa est, et Bellarmini argumentum vitio caret. Per hoc enim quod reges per Baptismum potestati spirituali pontificis se subjecerunt, censentur etiam eidem potestati spirituali regna sua subjecisse, et politicam potestatem; ut videlicet a pontifice dirigi et corrigi vellent, si quo modo circa temporalia a via salutis deflecterent. Vana sunt autem omnia quae Barclajus subjungit de Constantino imperatore, Clodoveo et Donaldo regibus, qui per Baptismum imperio et regnis non exciderunt. Nam neque nos dicimus, reges per Baptismum regnis excidere, aut quicquam sui juris amittere; sed contra potius affirmamus, reges post Baptismum felicius, veriusque regnare. Neque enim Christi vicarius regna filiorum suorum spiritualium affectat, aut jurisdictionem illorum temporalem imminuere, aut perturbare cupit, ut aperte scripsit Innocentius III.in capite saepe citato, *Per venerabilem*, *Qui filii sint legitimi*; sed providere nititur, ut ita regnent in terris, ut regnum coeleste non amittant, et ut regna terrena regno coelesti famulentur, ut praeclare scribit s. Gregorius in lib. 2. epist. 61.

Subjungit postea Barclajus similitudinem, qua explicari aptissime, et confirmari efficacissime sententiam suam censet, haec est autem similitudo.*Si quis filius familias patre suo adhuc superstite magistratum publicum gerat: debebit patri parere in iis, quae ad res domesticas pertinent, et poterit si male se gesserit erga patrem, a patre puniri per exhaeredationem, aliasque poenas ad quae patria potestas se extendit: non tamen parere tenebitur in iis, quae ad publicam administrationem pertinent, neque poterit a patre privari magistratu, aliisve poenis coerceri, quae a publico magistratu infligi solent. Contra vero pater tenebitur filio magistratum gerenti assurgere, eique parere in rebus publicis et politicis; non autem in domesticis: et poterit in patrem animadvertere, atque in eum lege agere, ut in alios homines privatos,si contra publicas leges aliquid forte peccaverit. Sic igitur pontifex,qui pater est omnium christianorum, etiam regum et principum, poterit regibus imperare in iis,quae ad res domesticas, idest, ecclesiasticas pertinent,eosque punire poena gravissima exhaeredationis, idest, excommunicationis: sed non poterit aliquid eis jubere circa regimen politicum, neque eos regnis privare: contra, reges poterunt pontifici imperare in iis, quae spectant ad regimen politicum, non autem in rebus ecclesiasticis et spiritualibus.*

Respondeo: Jam supra admonui, Barclajum eadem saepius repetendo librum suum augere, ut ex parvo libello, liber justae staturae efficiatur. Hanc enim similitudinem jam antea proposuerat cap. 3. eo excepto, quod eo loco patri adoptivo pontificem comparaverat, hoc loco patri simpliciter comparat: sed quod attinet ad rem praesentem, eadem similitudo est. Atque ut cap. 3. admonuimus, similitudo illa tam est inepta et puerilis, ut mirum sit, Barclajum ipsum non animadvertisse vitia similitudinis a se allatae. Nam potestas publici magistratus major est potestate patria civium privatorum;et potest eam dirigere et corrigere, et, si justitia postulet,

potest patrem patria potestate privare: contra vero: Pater, cum civis privatus sit, non potest magistratum publicum dirigere, vel corrigere, multo minus illum potestatem privare. Potestas autem summi pontificis, patria quidem potestas est; sed haud similis potestati patriae civium privatorum; sed potestati Dei, cujus pontifex vices gerit in terris; proinde potestas est supernaturalis, spiritualis, publica, et omni potestate politica, atque humana longe sublimior. Itaque duo sunt in hac similitudine peccata Barclaji: unum quod potestatem politicam magistratus, et potestatem civium privatorum pares facit; cum tamen prior, ut superior, posterior ut inferiori subjiciatur: alterum, quod potestatem pontificiam similem fecerit potestati patriae humanae et privatae; cum sit potestas publica et divina,qua neque major, neque par in terris inveniri potest. Vide quae diximus de hac re cap. 3.

Addit postremo Barclajus testimonium Nicolai cardinalis de Cusa, qui in lib. 3. de Concordia catholica cap. 3. scribit, fuisse in antiqua quadam glossa ad canonem Hadrianus, dist. 63. *Papam esse patrem patricii in spiritualibus, et patricium esse patrem papae in temporalibus*, et cap. 4. scribit, *non esse in manu romani pontificis dare cuicumque provinciae per mundum regem, vel imperatorem, ipsa non consentiente.*

Ad primum testimonium jam supra respondi: Glossam illam antiquam merito fuisse antiquatam, et explosam. Ad secundum, respondeo: Pontificem romanum posse, praesertim in casu haeresis, imperatores ac reges excommunicare, atque deponere, eorumque subditos ab obedientia liberare: quis autem in locum ipsorum succedere debeat, liberum relinquere illis ad quos de jure pertinet. Itaque non obtrudit imperatores aut reges pro arbitrio populis invitis, neque jura haereditariae successionis, aut electionis tollit; atque hoc est solum, quod cardinalis ille requirit.

CAPUT XVII.

Defenditur secunda ratio pro potestate summi pontificis in temporalibus.

In capite septimodecimo Barclajus digressionibus expeditis, redit ad examinandas et refellendas Bellarmini rationes: et quoniam de prima ratione satis multa dicta sunt de cap. 14. aggreditur nunc secundam, quam fideliter transcripsit in haec verba.

Secunda ratio: Inquit, est: Respublica ecclesiastica debet esse perfecta, et sibi sufficiens in ordine ad finem suum:tales enim sunt omnes respublicae bene institutae: ergo debet habere omnem potestatem necessariam ad finem suum consequendum: sed necessaria est ad finem spiritualem potestas utendi et disponendi de temporalibus rebus; quia alioquin possent mali principes impune fovere haereticos, evertere religionem; igitur, et hanc potestatem habet. Item potest quaelibet respub. quia perfecta, et sibi sufficiens esse debet, imperare alteri reipub. non sibi subjectae, et eam cogere ad mutandam administrationem,immo etiam deponere ejus principem, et alium instituere, quando non potest aliter se defendere ab ejus injuriis: ergo multo magis poterit spiritualis respub. imperare temporali reipub. sibi subjectae, et cogere ad mutandam administrationem et deponere principes, atque alios instituere, quando aliter non potest bonum suum spirituale tueri.

Hanc rationem satis fideliter allatam ex duplici capite Barclajus reprehendit. Primum enim negat duas esse respublicas in Ecclesia, unam ecclesiasticorum, alteram laicorum, sive, unam spiritualem, alteram temporalem; unam sacram, alteram politicam: et probat ex prima mea ratione; in qua dixi, potestatem politicam et spiritualem esse partes ejusdem reipub. christianae, et clericos et laicos non facere in Ecclesia duas respub. sed unam.

Deinde negat, potestatem disponendi de rebus temporalibus necessariam esse ad finem spiritualem, quod ex eo probat, quod apostolus Petrus indicat Act. 5. se non habuisse potestatem disponendi de bonis temporalibus Ananiae, cui dixit,*Nonne manens tibi manebat, et venundatum erat in tua potestate?*

Ad primum caput facillima responsio est. Respublica enim spiritualis, sive ecclesiastica, et respublica temporalis, sive politica, et duae sunt et una: duae partiales,una totalis: quemadmodum spiritus, et caro simul juncta unum hominem faciunt, immo unus homo sunt, ut sanctus Athanasius in symbolo fidei loquitur: et colligitur ex 2. Geneseos, ubi legimus, *Formavit Deus hominem de limo terrae, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitae, et factus est homo in animam viventem:* et tamen ita distinctae sunt potentiis et legibus et motibus, ut Apostolus ad Rom. 7. dicat: *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae:* et ad Gal. 5. *Caro concupiscit adversus spiritum; spiritus autem adversus carnem*; et quod magis est admirandum, 2. Corinth. 4. vocatur spiritus, homo interior, et caro homo exterior, cum dicitur: *Licet is, qui foris est noster homo corrumpitur, tamen is, qui intus est, renovatur de die in diem*, et Rom. 7. *Condelector legi Dei secundum interiorem hominem.* Itaque spiritus et caro sunt unus homo, et duo homines: neque Spiritus sanctus,qui utrumque dicit, sibi ipse contradicit: quare nec Bellarminus secum pugnat, cum rempublicam ecclesiasticam et politicam in Ecclesia nunc considerat, ut partes unius reipublicae christianae, nunc ut duas respublicas inter se distinctas: nam simillimam esse rempublicam ecclesiasticam spiritui, et politicam carni, non Bellarminus solus, aut primus docuit; sed ante eum Thomas Valdensis, et ante Valdensem s. Thomas, et ante s. Thomam, Alexander Alensis, et ante Alensem, Hugo de s. Victore, et ante Hugonem, s. Gregorius nazianzenus, ut supra non semel admonuimus.

Ad secundum caput Respondeo: Verba s. Petri ad Ananiam, non significare, non fuisse in apostolorum principe potestatem disponendi de rebus temporalibus Ananiae, si ea necessaria fuissent ad finem spiritualem: sed indicare solum, non usum fuisse s. Petrum ea potestate, neque uti voluisse, cum necessitas nulla esset: et certe si argumentum

Barclaji aliquid valeret, efficeret etiam, nullum regem posse disponere de bonis temporalibus subditorum suorum, in casu quo necessaria essent ad rempublicam conservandam. Omnis enim rex dicere potest subditis suis: Ager tuus nonne tibi manebat, et venundatus in tua erat potestate? quis te illum reipub. donare coëgit?et si donasse integrum profiteris, cur parte retenta integrum te donasse mentiris? Itaque quemadmodum jus, quod habent reges disponendi de rebus temporalibus civium, non est, ut pro arbitrio spolient cives dominio rerum suarum; sed ut possint cives cogere ad bona sua exponenda pro communi bono conservando:sic etiam potestas apostoli Petri in bona temporalia christianorum, non erat (ut Barclajus dicere nos fingit) ut posset Apostolus sine ulla caussa privare dominio rerum suarum omnes christianos, neque eis aliquid proprium relinquere: sed tantum ut posset providere,ne christiani bonis temporalibus abuterentur contra legem Dei; et contra, ut eis recte uterentur ad vitam aeternam consequendam. Habuisse autem apostolos potestatem aliquam disponendi de temporalibus in ordine ad spiritualia, vel ex eo constat, quod statuerunt, ut populi christiani praedicatores evangelii ex facultatibus suis alerent, idque juxta ordinationem Domini, ut patet ex Apostolo in priore ad Corinth. cap. 9.

At, inquit Barclajus, *primis trecentis annis non fuit in Ecclesia potestas disponendi de rebus temporalibus christianorum, invitis Dominis; ergo vel respublica christiana tunc fuit imperfecta. vel non est necessaria ista potestas ad finem spiritualem consequendum.* Atque hic multa verba Barclajus frustra profundit, ut ostendat, ad providentiam Dei pertinuisse, ut Ecclesia illa prima instructa esset omnibus iis rebus, quae ad ejus conservationem necessaria essent.

Respondeo: Ecclesia illa prima instructa fuit omni potestate, atque omnibus praesidiis, quae ad perfectam remp. constituendam necessaria erant: primis autem trecentis annis non fuerunt in Ecclesia multi principes politici: fuerunt tamen aliqui, ut Philippus imperator, et rex Lucius, ac rex Donaldus. Sed fingamus, nullos fuisse: non ideo defuit Ecclesiae potestas disponendi de bonis temporalibus principum, et dirigendi potestatem eorum politicam, quando illi Ecclesiae membra, vel filii effici vellent. Praeterea, ut paulo ante dixi, in ipso principio Ecclesiae, quamquam nulli fuerint principes christiani, apostolis ipsis Ecclesiam regentibus; fuerunt tamen multi homines divites, de quorum divitiis apostoli disposuerunt, statuentes ut ex iis ministros evangelii sustentarent.

Adducit postea Barclajus verba s. Bernardi, ex lib. 4. de Consider. cap. 3. *Petrus hic est, qui nescitur processisse aliquando vel gemmis ornatus, vel sericis, non tectus auro, non vectus equo albo, nec stipatus milite, nec circumstrepentibus septus ministris: absque his tamen credidit satis posse impleri salutare mandatum, si amas me. pasce oves meas: in his successisti non Petro, sed Constantino*, haec Bernardus: quibus subiungit Barclajus: *Quamvis itaque potestas temporalis, de qua nobis sermo hominibus videri potuerit Ecclesiae necessaria; Deo tamen neque necessaria, neque utilis visa est.*

Respondeo: Posset hoc loco Barclajo dici, quod in libro Job cap. 38. Deus ipse dicit: *Quis est iste involvens sententias sermonibus imperitis?* Sanctus Bernardus scribit : Apostolum Petrum pauperem fuisse divitiarum hujus mundi, et potuisse sine auro et argento proprio, sine equo albo et sine satellitibus implere salutare mandatum pascendi oves: non tamen s. Bernardus dicit, non fuisse in apostolo Petro potestatem disponendi de temporalibus bonis christianorum, et de ipsis regnis et imperiis, si necessitas spiritualis id requireret; immo contrarium dicit,cum pontifici,qua pontifex est, et Christi vicarius ac Petri successor, applicat illa verba Hierem. 1. *Ecce constitui te super gentes, et super regna, ut evellas, et disperdas, et dissipes, et aedifices, et plantes*: non enim pugnat paupertas propria cum potestate disponendi de divitiis, et judicandi reges et principes terrae. Sic enim praelati ordinum religiosorum, cum sint ipsi voto paupertatis obstricti, potestatem habent de opibus amplissimis sui ordinis disponendi. Et apud veteres Romanos multi cives inopes, ut Fabricius, Curius, Cincinnatus et alii consules vel dictatores effecti, disponebant de regnis et regum opibus, cum ipsi tamen in pristina sua egestate remanerent. Ergo non debuit Barclajus divitias cum potestate confundere;quasi non possit idem homo et pauper esse pecuniis, et dives potestate. Deinde s. Bernardus dicit, pontificem in divitiis, et temporali principatu non successisse Petro, sed Constantino:quid inde colligit Barclajus? potuisse pontificem sine temporali principatu fungi munere apostolico, Quid tum?non enim quaestio nostra est de principatu temporali summi pontificis, sed de potestate spirituali et apostolica, quam nos dicimus extendi ad disponendum de rebus temporalibus, et de ipsis regnis et imperiis in ordine ad finem spiritualem. Barclajus autem ut hoc refellat, disputationem transfert ad principatum temporalem, quo Apostolus actu caruit, ut omnia confundendo et permiscendo aliquid dixisse videatur. Denique Barclajus, quasi raptus ad tertium coelum in consilio Dei fuerit, absolute pronunciat, Deo neque necessariam, neque utilem Ecclesiae visam esse potestatem temporalem, de qua nobis sermo. Ego vero a Barclajo quaero, de qua potestate temporali loqueris? Nam si de potestate illa loqueris, quae in se spiritualis cum sit, extenditur ad temporalia, non obscure Deo falsum imponis. Illam enim potestatem Deus ecclesiastico principi necessariam esse duxit, ideoque eam illi tribuit, cum ait: *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in coelis, et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in coelis.* Sic enim ista verba intelligi debere docuerunt concilia generalia,quae supra citavimus;quaeque verissime dicere poterant: Visum est Spiritui sancto et nobis. Sin autem loqueris de potestate temporalis principatus, quem Ecclesia nunc possidet, et ante annos octingentos possedit:omnino temere affirmas hanc potestatem Ecclesiae, neque necessariam, neque utilem Deo esse visam.Nam (ut alia nunc omittam) si Deo visum esset, non esse utilem Ecclesiae

hunc principatum, certe summi pontifices Zacharias, Hadrianus, Nicolaus primus, et secundus, Leo tertius, et quartus, et nonus, et alii, qui communi omnium scriptorum sententia optimi, et sanctissimi, et Deo gratissimi fuerunt, eum principatum non retinuissent, et multo minus pro eo conservando decertassent. Utrum autem de judicio divino magis credendum sit tot sanctis pontificibus, quam uni Barclajo, in dubium certe revocari non potest.

At rursus instat Barclajus, et argumentum in nos retorquet his verbis: *Omitto quod si ratio illorum bona esset, sequeretur e contrario, rempub. temporalem habere potestatem disponendi de rebus spiritualibus, et deponendi supremum reipublicae ecclesiasticae principem, quia debet esse perfecta, et sibi sufficiens in ordine ad finem suum, et habere omnem potestatem necessariam ad finem consequendum. Sed necessaria est ad finem temporalem potestas disponendi de rebus spiritualibus, et deponendi principem ecclesiasticum, quia alioqui possent mali principes ecclesiastici turbare statum et quietem reip. temporalis, et impedire finem civilis gubernationis, ut de facto aliquando nonnulli summi pontifices perturbarunt. Igitur hanc potestatem habet respublica temporalis. Consequens plane falsum est, et absurdum (nam princeps temporalis quatenus talis est, nullam habet potestatem spiritualem) proinde, et illud quoque falsum est, cui hoc est consequens.*

Respondeo: Tantum interest inter argumentum quod nos fecimus, et illud quod nunc Barclajus retorquendo facit, quantum distat verum a falso, et bonum a malo: illa enim propositio nostra, Necessaria est ad finem spiritualem potestas disponendi de rebus temporalibus, verissima est, quoniam temporalia ordinantur ad spiritualia, et bona est consecutio, ergo respub. spiritualis potest disponere de temporalibus in ordine ad spiritualia, quoniam qui potest consequi finem, potest etiam ordinare media ad illum finem. At propositio Barclaji, Necessaria est ad finem temporalem potestas disponendi de spiritualibus, falsa est, quoniam spiritualia non ordinantur ad temporalia, et potestas ordinandi spiritualia ad temporalia non est vera potestas, sed abusio potestatis et perversio ordinis: fieri autem non potest, ut alicui reipub. sit necessaria abusio potestatis, vel ordinis perversio: et cum necessaria non sit ad finem temporalem consequendum potestas disponendi de rebus spiritualibus; non potest bona esse consecutio, ergo respub. temporalis potest disponere de spiritualibus in ordine ad temporalia. Hoc totum facile potest intelligi ex similitudine jam saepius repetita, spiritus et carnis in homine: potest enim spiritus disponere de sensibus et membris corporis in ordine ad vitam aeternam, indicendo illis continentiam, abstinentiam, flagella, jejunia, vigilias, labores; et quod maximum est, jubendo carni, ut mortem patiatur pro confessione fidei: non tamen potest caro disponere de intelligentia et voluntate, neque prohibere actiones orandi et laudandi Deum, et multo minus potest spiritui jubere, ut mortem spiritualem, atque aeternam patiatur, pro quocumque temporali bono: quod si forte spiritus indiscretis laboribus mentis, ut nimis orando vel meditando laedat corporis sanitatem, peccabit quidem spiritus, sed non ideo poterit caro in spiritum imperium sumere; sed gemendo et fatiscendo faciet, ut spiritus remittat aliquid de nimio fervore suo. Sic etiam si forte princeps spiritualis abutatur potestate sua injuste excommunicando temporalem principem, vel ejus subditos sine justa caussa ab obedientia ejus absolvendo, et eo modo perturbet statum reipub. temporalis peccabit princeps spiritualis; sed non poterit tamen princeps temporalis judicium sibi sumere de spiritualibus rebus, aut spiritualem principem judicare, et multo minus de sede sua spirituali deponere. Animadvertit Barclajus infirmitatem argumenti sui; propterea revertitur ad priorem solutionem, dicens:

Sed, ut dici solet, dare absurdum non est solvere argumentum. Respondeo igitur aliter ad priorem partem hujus secundae rationis, non esse scilicet hic duas resp. ut ille vetur, sed unam tantum, in qua sunt duae potestates, sive duo magistratus ecclesiasticus et politicus, quorum uterque habet ea, quibus necessario indiget ad suum finem obtinendum, alter nempe spiritualem, alter temporalem jurisdictionem: et neque hanc jurisdictionem illi potestati, neque illam huic esse necessariam, alioqui fatendum esset, utramque potestatem mediis necessariis fuisse destitutam tunc, cum separatae, ut olim fuerunt.

Respondeo: Haec non est alia solutio, sed prior repetita; quam solutionem refutavi paulo ante, cum ostendi, rempub. ecclesiasticam et politicam, posse dici duas et unam; quoniam distinctae sunt et separatae inveniri possunt; tamen cum in unum corpus Ecclesiae conveniunt, ita una subordinatur alteri, ut sint duae partiales et una totalis. Neque sequitur, ut quo tempore separatae erant initio nascentis Ecclesiae, mediis necessarius fuerint destitutae: nam resp. politica non poterat aliquid detrimenti timere a potestate spirituali, cum non esset capax censurarum ecclesiasticarum, quae in solos christianos vim habent: et resp. spiritualis habebat potestatem disponendi actu de rebus temporalibus eorum, qui ad ipsam accesserant, et in potentia eorum, qui accessuri erant. Denique non est verum, potestatem spiritualem et politicam esse similes duobus magistratibus, quorum neuter indiget jurisdictione alterius. Nam duo magistratus pendent a rege, cujus potestas supereminet utrique magistratui, et potest operam dare, ut neuter alterum impediat: at spiritualis et politica potestas, non habent unam tertiam potestatem in Ecclesia, cui subordinentur, et quae utramque in officio contineat. Quare necesse est, ut una subordinetur alteri inferior videlicet superiori, temporalis spirituali. Atque ex hac responsione soluta manent omnia, quae usque ad finem capitis Barclajus disputat de officio cancellarii et comestabuli amplissimorum magistratuum, quibus rex solus imperat. Quod autem Barclajus addit, principem spiritualem et politicum uni Deo subesse, quemadmodum cancellarius et comestabulus subsunt regi: salva fide catholica admitti non potest. Ecclesia siquidem, quae regnum Christi est, non solum Christum pro Domino,

et rege suo agnoscit, sed etiam ex Scripturis sanctis, et traditione apostolica, et declaratione generalium conciliorum, et communi Patrum et doctorum consensu novit, unicum esse in terris Christi vicarium generalem, qui caput sit visibile visibilis Ecclesiae. Hunc autem Christi vicarium, romanum esse pontificem in toto suo libro Barclajus admittit: proinde (si catholicus dici velit) admittere etiam debet, pontificem et regem, non esse duos magistratus immediate sub Christo: sed regem Christo et pontifici, pontificem soli Christi subjectum esse debere.

CAPUT XVIII.

Defenditur secunda pars rationis secundae pro potestate summi pontificis in temporalibus.

In cap. 18. Barclajus refutare nititur secundam partem secundae rationis, quae initio capitis superioris proposita fuit. Argumenti summa haec est: Potest una respublica, si ab alia republica injuriam accipiat, et per ejus malam administrationem perturbetur ac vexetur; armis cogere rempub. illam, quamvis alia non sibi subjectam, ut mutet formam administrationis suae; et, si opus sit, potest ejus principem deponere: igitur majori ratione poterit respublica spiritualis, si a temporali injuriam accipiat, atque ab ea perturbetur et vexetur, imperare reipublicae temporali sibi subjectae, ut mutet formam administrationis, et, si opus sit, poterit etiam principem temporalem deponere.

Ad hoc argumentum Barclajus respondet, quod jam ante responderat, non esse duas respublicas, spiritualem et temporalem, sed unam cum duabus potestatibus, quarum neutra pendet ab altera. Sed quoniam hanc solutionem videbat non esse solidam: admittit coetum ecclesiasticorum, quorum princeps est papa, et coetum laicorum, quorum princeps est rex, posse dici duas respublicos intra ejusdem Ecclesiae sinum constitutas: et hoc admisso respondet. Priorem rempublicam, idest, ecclesiasticorum, non habere arma nisi spiritualia; posteriorem, laicorum, non habere arma nisi corporalia, et ideo non esse similes duabus rebuspublicis, quae armis corporalibus se defendunt, et una alteram cogit et subjicit.

Sed haec solutio non est priore solidior, quamvis enim arma reipublicae spiritualis, quibus ipsa per se utitur, sint spiritualia; tamen arma corporalia sunt etiam in ejus potestate, quia gladius est sub gladio; et potest Ecclesia invocare brachium saeculare, et per illud uti gladio corporali. Sed praeterea arma ipsa spiritualia possunt cogere remp. temporalem, et ejus principem, quia potest princeps spiritualis excommunicare principem temporalem, et ejus subditos a subjectione liberare, et ipsis sub excommunicationis poena mandare, ut principem excommunicatum pro principe non agnoscant, sed alium sibi eligant, vel legitimo successori adhaereant.

Addit postremo Barclajus, *Quid multis? licet illis suam comparationem, conclusionemque concedamus, nihil inde effici potest, nisi papam habere talem potestatem disponendi de rebus temporalibus christianorum, et eorum principes deponendi, qualem vel rex Franciae in Anglos, Hispanos, aliosve populos vicinos sibi injurios, vel horum singuli, in res, regesque Francorum ipsis infestos habere dignoscuntur: quae qualis, quantaque sit, ferro tantum cerni potest.*

Respondeo: Comparatio et ratiocinatio, qua nos usi sumus in comprobanda pontificis potestate, non procedit a simili, sed a majori, hoc enim est quod diximus, si potest ratione solius injuriae una respublica, aliam non sibi subjectam cogere, et ejus principem deponere: quanto magis poterit respublica spiritualis cogere temporalem sibi subjectam, ejusque principem deponere, si ab illa tale detrimentum accipiat, ut non possit alia ratione sibi prospicere, nisi principem illum removendo, atque alium substituendo? Itaque non est similis potestas, quam habet resp. spiritualis in temporalem, potestati Francorum in Anglos, vel Anglorum in Francos: sed potestati, quam habet spiritus in carnem sibi conjunctam, vel caput in membra sibi adhaerentia.

CAPUT XIX.

De sententia s. Bernardi circa potestatem pontificis maximi in temporalibus.

In cap. 19. Barclajus respondere nititur ad testimonium s. Bernardi ex lib. 4. de Consid. cap. 4. quod testimonium ad confirmandam rationem meam secundam ego adduxeram. Id quoniam s. Bernardus loco notato scribit: *Gladium materialem exerendum esse manu militis, ad jussum imperatoris, sed ad nutum summi sacerdotis*: Barclajus affirmat, per nutum non debere intelligi imperium, vel potestatem, sed assensum: felicius enim bella geruntur, cum ad potestatem regum accedit assensus sacerdotum, quorum est judicare, an bellum sit justum, vel injustum. Probat autem per nutum non intelligi potestatem, quoniam si forte imperator pontifice dissentiente bellum gerere velit, sanctus Bernardus non tribuit pontifici potestatem ullam in imperatorem, immo aperte docet, nullam ei potestatem competere, cum dicat materialem gladium ab Ecclesia exerceri non posse, sed tantum manu militis et jussu imperatoris: et confirmat hanc sententiam suam testimonio Gratiani, 23. qu. 8. in principio, qui scribit, *Pontificibus interdictum esse gladium materialem, et solum spiritualem esse concessum.*

Respondeo: Vox illa, nutus, significare potest assensum, praesertim quando alicui petenti aliquid, annuendo respondemus: sed quando nutus praecedit alias caussas, imperium significare solet, vel potius imperium ita potens et efficax, ut sine alio expresso mandato solus nutus ad rem efficiendam sit satis: sic accipitur Genes. 42. ubi dicitur: *Et Joseph erat princeps in terra Aegypti, et ad nutum ejus frumenta populis vendebantur*, et clarius lib. 2. Reg. cap. 17. *Domini nutu dissipatum est consilium Achitophel utile*, ubi ridiculum esset, per nutum intelligere assensum, cum Scriptura loquatur de nutu Dei, qui solus potest corda regum

vertere quocumque voluerit, et 2. Machab. 8. eadem Scriptura de Deo dicit, *Potest universum mundum uno nutu delere*, et Job.26. *Columnae coeli contremiscunt, et pavent ad nutum ejus:* cui simile est illud poëtae :

Annuit et totum nutu tremefecit Olympum.

Quod autem hoc loco per nutum intelligat s.Bernardus imperium, et non simplicem assensum, perspicuum est ex eo quod primo loco inter caussas efficientes ponit nutum pontificis, deinde jussum imperatoris,ultimo executionem militis;proinde quemadmodum miles ex sententia s. Bernardi exequitur jussum imperatoris, ita imperator movetur ad jubendum militi ex nutu, idest, jussu pontificis. Deinde si nutus ille pontificis esset simplex assensus, non diceret s. Bernardus utrumque gladium esse pontificis; sed unum esse pontificis, alterum imperatoris. Cum ergo dicit, *Uterque tuus est*; *sed non uterque tua manu exerendus*; manifeste docet utrumque esse in potestate pontificis; sed unum ab ipso immediate, alterum mediate, idest, per alium, sed nutu sive jussu ipsius exerendum.

Sed quid si imperator (inquit Barclajus) *nolit ad nutum sacerdotis gladium stringere? immo quid si plane contra nutum sacerdotis strinxerit? numquid aliquam s. Bernardus hoc casu potestatem temporalem sacerdoti tribuit in imperatorem?*

Respondeo:Si nolit imperator ad nutum sacerdotis gladium stringere, vel si contra nutum ejus strinxerit, et res sit ad bonum spirituale necessaria, coget illum pontifex gladio spirituali, idest, censuris ecclesiasticis, gladium materialem stringere, aut in vaginam recondere: et si censuris non movebitur, et Ecclesiae necessitas id requirat,liberabit subditos ejus ab obedientia,eique imperium abrogabit. Ita ostendet gladium esse sub gladio, et utrumque gladium ad potestatem Ecclesiae pertinere, quamvis non eodem modo.

At, inquit Barclajus, *sanctus Bernardus nullam temporalem potestatem pontifici competere posse docet, cum dicat, materialem gladium* (*quo verbo summa potestas temporalis significatur*) *ab Ecclesia exerceri non posse; sed tantum manu militis, et jussu imperatoris: quod idem apertius tradit Gratianus Bernardi fere coaetaneus*, 23. *quaest.* 8. *in principio*.

Respondeo: Sanctus Bernardus solum docet,gladium materialem non esse exerendum manu sacerdotali, quod nos libenter fatemur; sed non negat, immo potius affirmat, gladium materialem subesse gladio spirituali; et nutu pontificis exerendum, vel in vaginam esse condendum. Gratianus quoque nihil aliud docet, nisi non licere clericis materiali gladio uti, et homines interficere, quod multis canonibus pontificum et conciliorum confirmat,quae vera sunt; sed non potest inde colligi, non habere pontificem potestatem ullam in temporalibus.

Adducit postea Barclajus verba sancti Ambrosii ex lib. 10. Commentariorum in Lucam, ubi haec leguntur: *Lex ferire non vetat: et ideo fortasse Petro duos gladios offerenti, sat est, dicit Christus, quasi licuerit usque ad Evangelium, ut sit in lege aequitatis eruditio,in evangelio bonitatis perfectio*. Ex quo loco colligit Barclajus, materialem gladium sacerdotibus, usque ad evangelium fuisse concessum.

Respondeo: Non negamus, ut paulo ante diximus, sacerdotibus post evangelium, non licere propria manu gladium materialem stringere: nisi forte in defensionem propriam, aut ob aliam caussam dispensante pontifice: usus enim ordinarius materialis gladii militum est, non sacerdotum. Nec tamen eo loco sanctus Ambrosius de solis sacerdotibus: sed de christianis omnibus loquitur: et ideo Erasmus hoc loco abusus est ad probandum prohibitum esse bellum christianis. Caeterum s. Ambrosius, neque Erasmo, neque Barclajo favet: docet enim in lege fuisse licitam non solum defensionem, sed etiam vindictam, in evangelio defensionem licitam esse; non vindictam: haec enim sunt ejus verba: *O Domine cur emere me jubes gladium, qui ferire me prohibes? nisi forte ut sit parata defensio, non ultio necessaria, et videar potuisse vindicari; sed noluisse. Lex tamen referire* (sic enim legendum est, non ferire, ut Barclajus citavit) *non vetat; et ideo fortasse Petro duos gladios offerenti, sat est, dicit, quasi licuerit usque ad evangelium, ut sit in lege aequitatis eruditio, in evangelio bonitatis perfectio*, haec ille, qui non defensionem in evangelio prohiberi dicit, sed vindictam: et referire, non ferire vetitum. Cum autem s. Ambrosius dicit: *Lex referire non vetat*, respicere videtur ad illa verba Domini Matth. 5. *Audistis quia dictum est antiquis, oculum pro oculo, dentem pro dente;ego autem dico vobis non resistere malo etc.* Ubi non significatur, licitam fuisse vindictam antiquis auctoritate propria; sed auctoritate magistratus publici, eamque non vindictae cupiditate;sed amore justitiae: quod idem christianis licet. Sed magister bonus hortatur suos ad vitae perfectionem, ut Ambrosius dicit; *Quae perfectio in eo consistit, ut radices contentionum extirpent, et supportantes invicem in charitate non dent occasiones gravioribus malis, ut vulneribus et caedibus, ob quae necesse sit, ut publici magistratus vindictam de malefactoribus sumant.*

Addit rursus Barclajus, verba evangelii de duobus gladiis in sensu literali non significare duas potestates, ecclesiasticam et politicam: sed ideo nos non facimus argumentum ex verbis evangelii; sed ex verbis s. Bernardi, et Bonifacii VIII. qui mystice evangelii verba exponentes per duos gladios duas potestates intelligi docuerunt. Sanctus enim Bernardus, quem Bonifacius secutus est, duo loca evangelii simul junxit, unum ex cap. 18. Joannis: *Mitte gladium tuum in vaginam:* alterum ex cap. 22. Lucae: *Ecce duo gladii hic*: et quidem prior locus ad literam significat, noluisse Christum a Petro defendi gladio materiali, et impediri passionem suam: ideo enim subjunxit: *Calicem quem dedit mihi Pater, non vis ut bibam illum?* posterior locus dependet a verbis superioribus, ubi Dominus dixerat: *Qui non habet, vendat tunicam, et emat gladium,* existimantes enim discipuli, Dominum

per ea verba jussisse gladios parari, dixerunt: *Ecce duo gladii hic.* Dominus autem ait, *satis est*; vel ironice: ut exponit Theophilactus, quasi diceret: Quid sunt duo gladii adversus cohortem militum armatam? Vel ut alii volunt, videns eos non intellexisse, imposuit eis silentium dicens: Satis est,satis loquuti estis, tacete de hac re. Vere enim cum dixit: Qui non habet gladium, vendat tunicam et emat eum, non jussit, ut emerent gladios; sed significavit ad eas angustias eos esse venturos, in qua sunt,qui existimant, bonum esse vendere tunicam, et emere gladium. Denique cum apostoli non emerint gladios venditis tunicis, signum est, hoc non fuisse illis a Christo mandatum. Sed quidquid sit de expositione obscurissimi loci; s. Bernardus et pontifex Bonifacius mystice, sed apposite et eleganter, quae dicuntur de duobus gladiis ad duas potestates , ecclesiasticam et politicam transtulerunt.

Rursus Barclajus objicit, admissa hac mystica expositione, *Non potest colligi gladium esse sub gladio, vel utrumque in manu pontificis esse. Sanctus enim Bernardus hoc non dicit, Nec potuit sine calumnia dicere.*

Respondeo: Gladium esse sub gladio, Bonifacius aperte dicit: Sanctus autem Bernardus idem dicit, Sed aliis verbis: nam cum affirmat utrumque gladium ad pontificem pertinere, immo utrumque.ipsius esse, et unum manu ejus, alterum nutu ejus evaginandum, satis ostendit, unum esse sub alio, materialem videlicet sub spirituali, et utrumque esse in manu, idest, in potestate pontificis.

Ad extremum Barclajus gloriatur se subtiliter aliquid in verbis s. Bernardi notasse,quod nescit an ullus alius antea animadverterit; cur videlicet s. Bernardus dixerit: Tuo forsitan nutu, et si non tua manu evaginandus: ac paulo post eadem repetens omiserit illud, forsitan. Scribit ergo Barclajus: *Distinguendum esse inter pontificem, ut pontifex est, et ut talis homo est. Pontifex enim, ut pontifex, non absolute, sed forsitan annuit,ut gladius evaginetur, idest, tunc solum, cum id Ecclesiae utile est, cum sano et sobrio consilio id judicaverit expedire. Pontifex autem,ut talis homo est, inimicitias cum alio gerens, vel ambitiosam dominandi cupiditatem explere cupiens, absolute gladium evaginari mandat.*

Sed istam subtilitatem demonstravit Barclajo non acumen ingenii, neque studium Scripturarum; sed odium in pontifices; certe ea subtilitas s. Bernardo numquam venisset in mentem: neque enim, forsitan, opponitur, absolute; neque accipi potest pro, aliquando, vel pro, quando vere expedit; nisi apud eum, qui perversus ipse cum sit, vocabula quoque ipsa pervertit. Cur ergo initio dixit, forsitan, postea, repetens omisit? responsio est in promptu: quia initio non posuerat nisi duo quaedam, videlicet nutum et executionem: et quoniam dubitavit, an deceret pontificem annuere militi, ut gladium vibraret: ideo dixit: Tuo forsitan nutu, non tua manu evaginandus: postea vero tria posuit, nutum pontificis, jussum imperatoris et executionem militis, et quia dubium esse non poterat, an deceret pontificem annuere imperatori, ut ejus jussu miles gladio uteretur, omisit, forsitan, et substituit sane: ac de sententia s. Bernardi satis multa dicta sunt.

CAPUT XX.

Defenditur tertia ratio Bellarmini.

In capite vigesimo aggreditur Barclajus tertiam rationem principalem Bellarmini, pro confirmanda potestate summi pontificis in temporalibus,excutere atque refellere. Ratio haec erat: Non licet Christianis tolerare regem infidelem aut haereticum, si ille conetur pertrahere subditos ad suam haeresim vel infidelitatem: at judicare, an rex pertrahat ad haeresim, nec ne, pertinet ad pontificem, cui est commissa cura religionis: ergo pontificis est judicare, regem esse deponendum vel non deponendum. Hujus rationis propositionem tribus argumentis confirmavi;sed Barclajus eamdem refellit his verbis.

Quodnon liceat christianis tolerare regem haereticum vel infidelem, id adeo falsum est, quam quod falsissimum; alioqui damnanda tota antiquitas, quae reges haereticos et infideles Ecclesiam Dei destruere conantes submisse pertulit, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam,hoc est, non quod deficerentur viribus ad impios principes exigendos; sed quod id sibi per Dei legem non licere judicarent.

Respondeo: Ubi veritas quaeritur inter cordatos et serios disputatores, non vincit ille, qui majore exageratione sententiam suam affirmat ; sed qui fortioribus argumentis eam confirmat. Barclajus dicit quidem: Propositionem argumenti mei, tam esse falsam, quam id quod falsissimum est; sed quod dicit non probat nisi ex eo, quod antiquitas tota reges haereticos vel infideles Ecclesiam destruere conantes pertulit, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. At hoc ipsum probare debuisset, videlicet reges haereticos vel infideles Ecclesiam destruere conantes non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam toleratos ab antiquitate fuisse. Nos enim contra dicimus, eos fuisse toleratos propterea, quod ad eos dejiciendos vires Ecclesiae non suppetebant: potuisse autem Ecclesiam, si vires adfuissent, immo etiam debuisse regibus illis imperium super fideles abrogare, nisi caussa aliqua esset, cur haec abrogatio in tempus commodius differenda videretur probamus hoc argumento, quod est prima confirmatio propositionis meae. Prohibiti sunt Judaei constituere super se regem non Judaeum, Deuteron. 17. et quia lex illa moralis est, eodem jure prohibentur christiani constituere super se regem non christianum,ne ab illo pertrahantur ad infidelitatem: at ejusdem periculi et damni est tolerare super se regem haereticum vel infidelem conantem avertere populum a fide: ergo, si vires adsint, tenentur eum non tolerare, sed deponere.

Ad hoc argumentum ita respondet Barclajus, ut admissa propositione et assumptione, quas negare non potuit, solam neget consecutionem: dicit enim non recte colligi ex paritate periculi et damni ita jus esse populo regem dejicere,quemadmodum jus

illi fuit eum non admittere. Id autem non recte colligi probat tribus argumentis ductis a simili: *Nam qui plagas accipit, aut fortunis spoliatur, idem periculum et damnum accipit, sive id a latrone per vim, sive a judice per iniquam sententiam patiatur: et tamen latroni armis resistere potest, judici non potest. Rursus, ejusdem periculi et damni est in navim cogitato conscendere, cujus carinam scis ess quassatam, et illud intrare, quod putas esse bonum, cum revera rimosum ac dissolutum sit: et tamen non est ejusdem peccati ex industria, et ex ignoratione periculo naufragii se committere. Denique ejusdem periculi et damni est, uxorem ducere valde morosam et rixosam sive id consulto propter fortunas, aut formam; sive ex errore et imprudentia fiat: et tamen neque par peccatum est, ejusmodi matrimonio studiose vel ignoranter implicari: neque licitum est uxorem repudiare, etiam si licitum fuit eam initio non ducere.*

Ad haec argumenta respondeo: Ea non a simili, sed a dissimili duci, ac per hoc non impedire, quo minus consecutio rationis meae optima sit. Primum argumentum non ducitur a simili; quoniam populus ad quem pertinet regem eligere, non solum potest, sed debet regem eligere de fratribus suis, ut lex jubet, idest, christianum atque catholicum, et gravissime peccat, si secus fecerit: qui autem incidit in latrones, potest, si velit, vim vi repellere; sed potest etiam injuriam illam aequo animo tolerare, et magis apud Deum meretur, si malit injuste a latrone occidi, quam juste se defendendo latronem occidere.

Alterum exemplum de ascendente navim rimosam, cum periculo naufragii faciendi, nullam habet cum re, de qua nos agimus, similitudinem: non enim ignoramus non esse idem peccatum, si quis ex industria, vel ex imprudentia eidem periculo se exponat: sed quod dicimus est, idem esse peccatum consulto eligere regem haereticum, et consulto tolerare regem haereticum, si is conetur populum a veritate fidei avocare, et ad eum removendum vires non desint: nam sicut numquam licet adire periculum salutis aeternae amittendae, ita numquam licet perseverare in simili periculo, modo possit illud vitari: qui enim amat periculum, in illo peribit, Eccles. 3. Tertium exemplum de uxore rixosa, non est etiam multum ad rem, tum quia ut modo diximus disputamus de eo, qui studiose adit periculum, et studiose in periculo perseverat: Adversarius autem ponit exemplum de eo, qui per ignorantiam, aut imprudentiam ducit uxorem rixosam, et de altero, qui sciens et prudens id facit. Deinde qui ducit uxorem more christiano, sive prudens, sive imprudens id faciat, non potest post matrimonium consummatum ulla ratione ab eo vinculo solvi: quod enim Deus conjunxit, non potest homo separare: populus autem, qui regem eligit, potest per pontificiam auctoritatem ab ejus obedientia et juramento fidelitatis liberari. Itaque si exemplum aptum, et simile per omnia Barclajus a matrimonio ducere velit, accipiat matrimonium fidelis cum infideli: quemadmodum enim non licet fideli uxorem ducere infidelem, quoniam periculum est, ne illum a fide avertat: sic etiam non licet cum uxore infideli perseverare, non solum quia matrimonium illud non est legitimum, sed quia idem est periculum uxorem infidelem ducere, et cum infideli perseverare. Nam etiam si matrimonium legitimum esset, ut est matrimonium infidelis cum infideli: tamen si alter conjugium convertatur ad fidem; et altera nolit sine injuria Creatoris viro cohabitare, potest matrimonium rite contractum rite dissolvi, ex Apostolo in priore ad Cor. c. 7. et usus Ecclesiae nunc habet, ut propter ingens periculum fidei, non solum liceat ejusmodi conjugium solvi, sed etiam non liceat viro ad fidem converso cum infideli conjuge cohabitare.

CAPUT XXI.

Defenditur confirmatio rationis tertiae principalis.

In capite vigesimoprimo Barclajus magno studio, nec minore dicendi vi refutare conatur alteram confirmationem rationis meae tertiae principalis. Confirmatio haec erat. Quod si christiani olim non deposuerunt Neronem et Diocletianum et Julianum apostatam, ac Valentem Arianum, et similes: id fuit, quia deerant vires temporales christiani, nam quod alioqui jure potuissent id facere, patet ex Apostolo 1. Corinth. 6. ubi jubet constitui novos judices christianis temporalium caussarum, ne cogerentur christiani caussam dicere coram judice Christi persecutore. Sicut enim novi judices constitui potuerunt, ita, et novi principes et reges, propter eamdem caussam, si vires adfuissent.

Hanc confirmationem multis modis reprehendi posse Barclajus dicit: ac primum reprehendit, quod dixerim defectionem virium in caussa fuisse, cur christiani olim non deposuerint Neronem, Diocletianum, Julianum et Valentem, ac lectorem remittit ad ea, quae supra scripsit de hac re cap. 6. 7. et 8.

Nos quoque lectorem remittimus ad ea, quae scripsimus cap. 6. 7. et 8. Id solum hoc loco admoneo, quod ego hoc loco dixi, dictum antea fuisse a s. Thoma in 2. 2. quaest. 12. art. 2. ad primum. Itaque non me solum, sed sanctum quoque Thomam Barclajus reprehendit: sed qui legere voluerit loca paulo ante notata, facile judicabit a qua parte stet veritas.

Deinde refellere nititur quod dixi, Apostolum jussisse, ut christiani constituerent sibi judices christianos civilium controversiarum; ex quo deduxi, potuisse eodem modo jubere, ut principes christianos sibi christiani populi eligerent, infidelibus et persecutoribus abrogatis, si vires ad id efficiendum praesto fuissent. Dicit autem Barclajus, judices illos de quibus Apostolus loquitur, fuisse meros arbitros, sive judices voluntarios, sine imperio; ex quorum constitutione nihil jurisdictionis detrahebatur principibus ethnicis, sub quibus tunc christiani vivebant. Atque ad hunc sensum confirmandum allegat s. Thomam et Nicolaum Liranum in commentario ad hunc locum Apostoli.

Ego vero fateor quidem, non habuisse judices illos christianos jussu Apostoli constitutos vim coa-

ctivam in foro exteriore, et si christiani vocati fuissent, sive ab ethnicis, sive a christianis ad tribunalia judicum ethnicorum, debuisse omnino parere: et hoc est solum quod s. Thomas et Liranus docent: tamen nego, eos fuisse meros arbitros, sive judices voluntarios: Arbitri enim eliguntur a personis litigantibus, neque aliam habent judicandi potestatem, nisi eam, quam litigantes ex pacto inter se inito illis attribuunt. Isti vero constituebantur auctoritate publica multitudinis; et obligabantur, qui caussas civiles habebant, ad istos adire, et prohibebantur ad tribunalia gentilium accedere. Id ex verbis Apostoli facile probari potest: *Audet*, inquit, *aliquis vestrum negotium habens adversus alterum judicari apud iniquos, et non apud sanctos?* Ubi ostendit, non esse bonum adire tribunalia judicum gentilium, quos iniquos vocat: et sicut loquitur de vero judicio, non de solo arbitrio, cum prohibet judicari apud iniquos; ita loquitur de vero judicio, cum jubet judicari apud sanctos, idest, christianos. Addit Apostolus: *An nescitis quia sancti de hoc mundo judicabunt? et si in vobis judicabitur mundus, indigni estis, qui de minimis judicetis? nescitis quoniam angelos judicabimus? quanto magis saecularia?* Ubi demonstrat auctoritatem Ecclesiae, quae jure suo potest de saecularibus rebus judicare, cum sit judicatura cum Christo totum mundum, et ipsos angelos apostatas in die ultimi judicii: et certe Christus et Ecclesia non judicabunt ut arbitrii, sine imperio et jurisdictione mundum. Sequitur: Saecularia igitur judicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad judicandum. Ubi concludit ex dictis, ut quoniam malum est judicari apud iniquos gentiles, et Ecclesia auctoritatem habet judicandi, communi consensu constituant aliquos de Ecclesia, qui sint judices ejusmodi saecularium controversiarum, et non dicit, unusquisque eligat sibi arbitros: sed vos congregati in unum constituite judices. Monet (inquit card. Cajetanus in hunc locum) ut sapiens aliquis constituatur judex multitudinis fratrum, adjungit: Ad verecundiam vestram dico, sic non est inter vos sapiens quisquam, qui possit judicare inter fratrem suum, sed frater cum fratre judicio contendit, et hoc apud infideles. Ubi declarat, quod dixerat, contemptibiles, qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad judicandum; se non dixisse, ut re vera sapientibus relictis, insipientes constituerent ad judicandum: sed ut eos confunderet, qui sic adibant tribunalia infidelium, quasi nullus esset in Ecclesia vir sapiens, qui judex constitui posset; cum contra deberent contemptibiles, idest, infimi christiani aptiores esse ad judicandum, quam supremi et sapientissimi infideles. Jam vero ex hoc principio, quod videlicet Apostolo teste, habeat Ecclesia jus, et auctoritatem constituendi sibi judices; recte colligunt theologi, atque in primis s. Thomas in 2. 2. qu. 10. art. 10. habere eamdem Ecclesiam auctoritatem abrogandi principibus infidelibus imperium super fideles. Neque obstat, quod s. Joannes chrysostomus hunc locum exponens, mentionem faciat arbitri. Nam neque ipse, neque alius interpres, quod sciam, dicit Apostolum hic loqui de arbitris electis a partibus: sed solum Chrysostomus dicit, non esse necessariam magnam sapientiam arbitro controversiae inter fratres. Ubi vocat judicem, arbitrum controversiae, quamvis publicam haberet judicandi potestatem. Quomodo Justinus initio historiae scribit, arbitria principum pro legibus erant: quamvis enim principes veri judices essent, tamen eorum judicia vocata sunt arbitria, quia non judicabant ex praescripto legum, sed ex naturali suo judicio: sic etiam judices ab Ecclesia constituti in caussis civilibus christianorum, veri judices erant, sed non tenebantur legum civilium apices sequi, ideo a Chrysostomo arbitri sunt.

Sed contradicit Barclajus, atque ait: *Nihil jubet Apostolus eo loco, quod judicum infidelium jurisdictionem et imperium in christianos aut tollat, aut minuat, aut ei aliquo modo praejudicet. Immo vero nihil contra ejusmodi subjectionem juste jubere potuit, cum sit juris naturalis Dei auctoritate confirmati, ut teste s. Ambrosio, ipsemet Apostolus docet ad Rom.* 13.

Respondeo: Non praejudicat Apostolus per illam judicum christianorum constitutionem jurisdictioni, et imperio principum infidelium; quoniam non jubet christianis, ut non compareant coram judice infideli, si vocentur: sed tantum praecipit, ut sponte non accedant. Sed quod non potuerit Apostolus eximere christianos a subjectione principum infidelium, si id utile vel necessarium censuisset, et vires ad perficiendum habuisset: id sine gravi errore dici non posse arbitror: et ratio, quam pro sua sententia Barclajus profert, omnino infirma est. Nam juris naturalis a Deo confirmati, et ab Apostolo declarati est, ut omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: sed non est juris naturalis a Deo confirmati, et ab Apostolo declarati, ut non possit sublimior potestas per aliam sublimiorem tolli de medio, et per hoc fieri, ut ei subjectio et obedientia non amplius debeatur. Siquidem magistratuum quoque inferiorum potestati jure divino parendum est non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam: et tamen potest magistratus inferior per principem tolli aut mutari, et tunc personae illi, cui magistratus abrogatus est, nemo jam subjectionem, aut obedientiam debet. Sic etiam cum rex, vel a spirituali suprema potestate in casu haeresis, vel ab alio rege in casu victoriae de solio deponitur, non amplius ad illum pertinet quod Apostolus ait, Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Idem dici potest de patria, et despotica potestate: nam juris naturalis a Deo confirmati, et ab Apostolo declarati ad Ephes. 6. est, ut filii obediant parentibus, et servi dominis, et tamen filii emancipari et servi libertate donari possunt, et per hoc fieri potest, ut nec illi parentibus, nec isti dominis suis obedire teneantur. Itaque nisi Barclajus naturalis juris, a Deo confirmati, et ab Apostolo declarati esse demonstret, ut principes saeculares, sive fideles, sive infideles in certis casibus, per ecclesiasticam auctoritatem deponi non possint; nihil quod ad rem faciat, adhuc dixit, quantumvis multis verbis saepe ac saepius repetitis sententiam suam in hoc capite persuadere conatus sit.

Addit postea Barclajus etiam solutionem nihilo priore solidiorem: *Praeterea*, inquit, *si quis locum*

illum Apostoli non limis oculis percurrerit, animadvertet eum id sibi negotii dare, ut ad evangelicam perfectionem, quae consilii magis, quam praecepti est, christianos animos erudiat, cum eos hortetur, ut potius injuriam ferant, et fraudem patiantur, quam ut judicia inter se habeant etc.

Respondeo: Cum Apostolus hortatur ut christiani judicia inter se non habeant, sed mansuetudine et patientia occasione judiciorum praeveniant, consilium perfectionis, non praeceptum justitiae docet: sed cum jubet, ut si judicia inter se habuerint, ad judices christianos, non ad infideles caussas suas deferant: tum vero non consilium, sed praeceptum dare se luculenter ostendit, cum ait: *Audet aliquis vestrum negotium habens adversus alterum, judicari apud iniquos, et non apud sanctos?* et, *Contemptibiles, qui sunt in Ecclesia, hos constituite ad judicandum.*

Pergit Barclajus, et omisso Bellarmino s. Thomam aggreditur, dicens: *Quoniam autem singula persequimur, admonere oportet d. Thomam in 2. 2. quaest. 10. art. 10. in ea opinione esse, ut existimet jus dominii et praelationis ethnicorum principum juste illis auferri posse per sententiam vel ordinationem Ecclesiae auctoritatem Dei habentis, ut ille ait. Divi Thomae magna apud me auctoritas est, sed non tanta ut omnes ejus disputationes pro canonicis scripturis habeam, vel ut rationem vincat aut legem. Ejus ergo manes veneror et suspicio: sed non est tamen, cur illa ejus opinione aliquis moveatur: tum quia nullam suae sententiae, vel rationem idoneam et efficacem vel auctoritatem profert: tum etiam quia in explicatione epistolae Pauli ad Corinth. contrarium plane sentit: tum denique quia neminem secum antiquorum Patrum consentientem habet, et rationes multae, auctoritatesque in contrarium suppetunt. Ratio autem quam adfert, est, quia infideles merito suae infidelitatis merentur potestatem amittere super fideles, qui transferuntur in filios Dei. Mala ratio, et tanto viro indigna: quasi vero si quis meretur privari officio, beneficio, dignitate, auctoritate aliove jure, quod possidet, idcirco statim spoliari possit ab alio, quam ab eo a quo id accepit retinetque, vel ab alio expressum mandatum et potestatem ab ipso habente.*

Respondeo: Admiranda est hujus Aristarchi importunitas, qui tam libere principem theologorum reprehendit, ut dicat: Mala ratio, et tanto viro indigna; cum ipse jureconsultum se profiteatur et sacrae theologiae adyta, ne a limine quidem salutaverit. Illud autem non miror, quod manes s. Thomae se venerari dicat: nam liber ejus vocabulis impropriis plenissimus est: neque enim spiritus hujus sanctissimi doctoris cum diis manibus apud inferos, sed cum angelis apud superos aevo sempiterno fruitur. Quod vero Barclajus dicit s. Thomae sententiam nulla efficaci ratione esse munitam, falsum est; quamvis sit verum, vim rationis s. Thomae ab ingenio Barclaji penetrari minime potuisse. Quod autem addit, eumdem s. Thomam in commentario epist. ad Corinth. contraria scripsisse; manifestae ignorantiae Barclajum arguit. Siquidem in eo commentario scribit quidem s. Thomas, esse contra jus divinum prohibere, quod judicio principis infidelis non stetur, et subjectionem deberi principibus etiam infidelibus: quae verissima sunt; sed ex iis non sequitur, non esse in Ecclesia auctoritatem privandi principes infideles dominio, quod habent super fideles: proinde ista non sunt contraria, Debetur subjectio principi infideli, dum princeps est: et, potest princeps infidelis privari dominio, quod habet super fideles per auctoritatem Ecclesiae: et Barclajus, quia ea contraria esse judicat, vel dialecticam non didicit, vel ejus regulas oblivioni tradidit: quemadmodum etiam paulo infra cum idem Barclajus dicit:

Et vero sanctus Thomas in expositione epistolae Pauli superius hoc capite relata, satis aperte indicat, Ecclesiam non habere eam auctoritatem, qua possit ethnicos deponere: ait enim esse contra jus divinum prohibere, ne principum infidelium judicio stetur a subditis. Manifeste hallucinatur et fallitur: tametsi enim contra jus divinum est, negari principi obedientiam, dum princeps est, non tamen est contra jus divinum, quod Ecclesia potestatem habeat principem deponendi: nam est etiam contra jus divinum prohibere filios ne parentibus obediant, dum sub patria potestate sunt; nec tamen est contra jus divinum, quod aliquando filii eximantur a patria potestate, ut re ipsa eximitur filius familias cum ad episcopale fastigium evehitur. Porro illa sancti Thomae ratio: *Infideles merentur ratione suae infidelitatis potestatem amittere super fideles, qui transferuntur in filios Dei: ergo potest Ecclesia privare principes infideles dominio, quod habent super fideles*: non est adeo debilis ratio, ut Barclajus dicit: sed vere debile argumentum est, quo sancti Thomae rationem Barclajus oppugnat: hoc est enim argumentum Barclaji: *Merentur infideles amittere potestatem super fideles, sed non potest eos potestate privare, nisi qui dedit eam potestatem, aut qui mandatum expressum ab illo habeat, at principes a Deo potestatem habent, et solo Deo sunt minores: ergo a solo Deo privari potestate possunt: non autem, ab Ecclesia, quae neque dedit potestatem infidelibus, neque habet expressum mandatum Dei, quo illam auferre debeat, aut possit.*

Hoc, inquam, argumentum nullas vires habet: nam falsum est, principes politicos a solo Deo potestatem habere: habent enim illam a Deo, quatenus Deus instinctum naturalem in animis hominum insevit, ut ab aliquo gubernari velint. Ut autem gubernentur homines a regibus vel a consulibus; ab uno vel a multis; a magistratu perpetuo vel temporario, ab hominum voluntate dependet: quemadmodum etiam quod iste sit rex potius, quam ille, non Dei specialis jussio, sed hominum voluntas fecit: quare idem s. Thomas loco citato, 2. 2. qu. 10. art. 10. et qu. 12. art. 2. tamquam rem certam et exploratam ponit, dominia et principatus politicos, non esse de jure divino, sed de jure humano: cui nemo doctus contradicit, neque Barclajus contradiceret, si rationem non passionem in consilium adhiberet.

Praeterea etiamsi concederemus, regem esse im-

mediate constitutum a Deo, et ab illo solo potestatem habere, quod tamen non concedimus, adhuc argumentum Barclaji nihil efficeret adversus rationem sancti Thomae: responderet enim sanctus Thomas, Ecclesiam habere auctoritatem a Deo per suum rectorem et pastorem auferendi potestatem, in certis casibus, illis, quibus Deus eam dedit: Summus enim pontifex vicarius Dei est, ac per hoc potestatem habet a Deo dispensandi et mutandi in multis, secundum voluntatem Dei, cujus ipse interpres est: hoc enim modo dispensat pontifex in votis, et juramentis, quae Deus ipse jussit reddi, et quorum solutio de jure divino est: dispensat autem non quod sit ipse super jus divinum, sed quia interpretatur Deo placere, ut in tali vel tali casu, juramentum aut votum relaxetur: quemadmodum et Apostolus ait in posteriore ad Corinth. cap. 2. *Nam et ego quod donavi, si quid donavi propter vos in persona Christi.* Ubi dicit se in persona Christi condonasse Corinthio incestuoso poenam, quam divino jure, vel in hac vita vel in purgatorio luere debuisset: atque hoc est, quod sanctus Thomas in loco notato dicit: Ecclesiam habere auctoritatem Dei, qua principes infideles privare possit dominio, quod habent super fideles.

Deinde Barclajus, ut nihil intactum relinquat: carpit etiam illud, quod s. Thomas in eodem artic. 10. quaest. 10. in 2. 2. dicit, Ecclesiam non semper uti jure suo in deponendis principibus infidelibus, ad vitandum scandalum: quemadmodum Dominus solvit didrachma, ad quod non tenebatur, ne scandalizaret eos, qui censum illum colligebant; et Apostolus admonet servos obedire dominis carnalibus, ne doctrina Domini blasphemetur.

Non solum, inquit Barclajus, *propter scandalum abstinuit, ut putat Thomas eo loco, sed propter defectum potestatis, quia non erat judex infidelium, secundum illud Apostoli.* 1. Corinth. 6. *Quid mihi de iis, qui foris sunt judicare? et quia principes a Deo constituti solum Deum supra se judicem habent, a quo solo deponi possunt. Nec ad rem pertinet, quod Paulus dum jubet servos christianos dominis suis infidelibus omnem honorem exhibere, illud solum addit, ne nomen Domini, et doctrina blasphemetur.*

Respondeo: Intolerabilis est hujus morosi censoris carpendi et vellicandi libido: Sanctus enim Thomas cum ait Ecclesiam non uti suo jure propter scandalum: non addit particulam, solum: quare si sint etiam aliae caussae, non ideo reprehendi debet sanctus doctor, qui unam caussam eamque verissimam attigit, et illam ipsam, quam in simili caussa Christus ipse, et ejus Apostolus attigerunt: nam neque Dominus dixit propter solum scandalum a se solutum fuisse didrachma, neque Apostolus jussit honorandos esse dominos servis, ea solum de caussa, ne nomen Domini et doctrina blasphemetur. Quod autem addit Barclajus, Ecclesiam non habuisse potestatem ullam in principes infideles, quia scribit Apostolus, quid ad me de his, qui foris sunt judicare? non est contra s. Thomam, qui in 2. 2. quaest. 12. art. 2. declarat hunc locum Apostoli intelligi de infidelibus, qui numquam fidem receperunt, quatenus infideles sunt, non quatenus dominantur fidelibus: ob solam enim infidelitatem Ecclesia non potest infideles judicare, quia ad ejus regimen non pertinent. Sed quando dominantur fidelibus, et praesertim quando subditos fideles avertere conantur a fide: tunc Ecclesia jus habet illos privandi dominio, quod habent super fideles. Sed non semper utitur jure suo, vel quia vires non adsunt, vel ob scandalum evitandum. Quod vero dicit, Principes a Deo esse constitutos, et nullum praeter Deum super se judicem habere, antiqua est cantilena Barclaji usque ad nauseam repetita, et in ipso capite, atque in superioribus refutata.

In extremo capite Barclajus s. Thoma dimisso revertitur ad Bellarminum, quem ex propriis scriptis convincere se posse dicit; producit autem verba quaedam ex lib. 2. cap. 29. de summo pontifice, ubi cum Alberto Pighio admittit apostolos subjectos fuisse de jure et de facto principibus infidelibus in civilibus omnibus caussis: et principes infideles non fuisse apostolis subjectos, neque de jure, neque de facto. Ex quo loco deducit Barclajus, Bellarminum sensisse, non habuisse illis temporibus Ecclesiam jus ullum ad deponendos principes infideles.

Respondeo: Jam in recognitione scriptorum meorum admonui, improbabilem esse sententiam Pighii, quam ego quoque olim sequutus fueram, et cum melioribus doctoribus sentiendum esse, apostolos jure exemptos fuisse ab omni subjectione principum terrenorum. Sed quamvis etiam vera esset sententia Pighii, non tamen sequeretur, non habuisse tunc Ecclesiam jus privandi principes infideles dominio quod habebant super fideles. Diceret enim Pighius Ecclesiam, et ipsos apostolos subjectos fuisse principibus infidelibus, quamdiu principes erant: sed si ab Ecclesia auctoritatem Dei habente, privati fuissent, tunc demum non fuisse amplius de jure subjectos. Nam et populus subjectus est regi, quamdiu regnat, sed si ab alio rege victus in praelio, regnare desierit, non amplius illi subjectus erit.

Adducit postremo Barclajus aliud Bellarmini dictum in eodem lib. 2. de Pontif. cap. 29. Quod videlicet, judicare, punire, deponere ad superiorem tantum pertinet. Quod quidem dictum verissimum est; sed tamen ex eo Barclajus secundum dialecticam suam hunc syllogismum texit.

Subjecti non possunt jure judicare, punire, deponere superiorem: Atqui omnes christiani erant subjecti Neroni, Diocletiano et caeteris imperatoribus et regibus ethnicis: ergo non poterant ejusmodi imperatores et reges deponere. Propositio concessa est, itemque subsumptio, et certissima veritate nituntur: conclusio autem ex antecedentibus consecutione pendet, atque ex diametro opponitur ei, quod dixit Bellarminus, christianos olim jure potuisse deponere Neronem, Diocletianum etc. sed quia viribus temporalibus deficiebantur, eo consilio abstinuisse: falsum igitur illud est, et reprehensione dignum: siquidem ajentia et negantia simul vera esse nequeunt. Hinc etiam patet falsitas opinionis divi Thomae, quam supra hoc capite refutavimus.

Respondeo:Magnus omnino magister in arte dialectica Barclajus est, qui unico syllogismo, non solum Bellarminum prostravit,sed s. Thomam etiam, qui doctoris angelici cognomento ob eximium sapientiae splendorem merito celebratur. Ad syllogismum ejus in forma sic respondeo: Propositio illa, Subjecti non possunt jure deponere superiores, vera est; sed deberet esse universalis, ut syllogismus legitimus esset: et praeterea intelligi debet formaliter, idest, subjectus, ut subjectus, sive quamdiu subjectus est, non potest deponere superiorem, ut superiorem, sive quamdiu superior est. Assumptio autem illa, omnes christiani erant subjecti Neroni, Diocletiano, etc. falsa est, quoniam apostoli, eorumque successores,qui principes erant spirituales, non erant jure subjecti regibus terrenis. Deinde populus christianus, etiam si alioqui subjectus esset regibus et imperatoribus infidelibus, tamen in casu periculi amittendae fidei divinae, poterat juste justae defensionis excutere jugum principis infidelis: praesertim si Ecclesia per summos pontifices, ita faciendum esse censuisset. Ex his sequitur conclusionem Barclaji esse manifeste falsam, et doctrinam s. Thomae ac Bellarmini, qui s. Thomam sequutus est, esse verissimam.

CAPUT XXII.

Defenditur altera confirmatio rationis tertiae principalis.

In capite vigesimosecundo Barclajus oppugnat confirmationem secundam rationis tertiae principalis,quam in meo libro posui ad probandam summi pontificis potestatem in temporalibus. Haec autem erat confirmatio. Tolerare regem haereticum, vel infidelem conantem pertrahere homines ad suam sectam, est exponere religionem evidentissimo periculo. At non tenentur christiani, immo nec debent cum evidenti periculo religionis regem infidelem tolerare:nam quando jus divinum et humanum pugnant, debet servari jus divinum omisso humano: de jure autem divino est servare veram fidem et religionem,quae una tantum est,non multae: de jure autem humano est, quod hunc, aut illum habeamus regem.

Ad hanc confirmationem respondet primo Barclajus argumentum non esse in forma syllogismi, sed hoc cavillari est: nam neque ego volui, nec cogitavi redigere argumentum ad formam syllogismi; quod vel ex eo potest intelligi, quod non expresse posui conclusionem, et multa inserui ex Scriptura sacra, ex prophanis auctoribus,et ex experimentis veteribus et novis, quae Barclajus omisit. Deinde omissa cavillatione de forma syllogismi, vim ipsam argumenti retundere conatur, dicens:

Demus eum optima forma ratiocinationem confecisse, et ad vim argumenti respondeamus.Dico igitur propositionem ejus falsam esse, dico, inquam, non verum esse,quod tolerare regem haereticum vel infidelem conantem pertrahere homines ad sectam suam, est exponere religionem evidentissimo periculo, sed est tantum pati religionem versari in periculo, in quod incidit vitio regis haeretici aut infidelis, et cui jam sine culpa populi exposita est: cum nullum ejus liberandae justum et legitimum remedium, praeter constantiam et tolerantiam, populo supersit.

Respondeo: Quando non suppetunt vires Ecclesiae excutiendi jugum infidelium tyrannorum, ut vere temporibus Neronis, Diocletiani,Constantii,Juliani et Valentis non suppetebant: tum verum est, tolerare regem haereticum vel infidelem conantem pertrahere populum ad sectam suam, non esse religionem exponere periculo, sed pati eam in periculo versari: sed quando vires suppetunt,et potest Ecclesia, si velit, per auctoritatem vicarii Christi privare regem haereticum vel infidelem dominio, quod habet super fideles : tum si non faciat , vere proprieque exponit religionem evidentissimo periculo, cum nolit adhibere remedium, quod in promptu habet, nisi forte ratio suadeat, hoc remedium ad tempus differre, et alia leniora interim experiri.

Quod autem hic subjungit Barclajus, facillimum fuisse christianis olim deponere Julianum, Constantium et Valentem: jam supra copiose refutatum est cap. 6. 7. et 8. neque libet Barclajum imitari in iisdem rebus saepius repetendis.

Pergit Barclajus, et ait: *Jam vero ad illud,quod deducit ex pugna juris divini et humani , respondeo breviter, illum valde falli in eo, quod putet esse ibi concursum et conflictum divini juris et humani: non sunt enim pugnantia, servare veram fidem et religionem; et tolerare regem haereticum, vel infidelem, neque alterum de jure divino est, alterum de jure humano, ut ille putat; sed sunt duo praecepta juris divini , colere Deum vera religione, et servire, atque obedire regi, quae simul servari et expleri possunt, ut ipsimet Jesuitae docent.*

Respondeo: Non ignorabam, servire et obedire regi esse juris divini; et ideo non hoc negavi in meo libro: sed dixi, juris humani esse, ut hunc, aut illum habeamus regem, juris autem divini servare veram fidem ac religionem : quamvis enim jure divino teneamur regi parere,dum rex est;non tamen jure divino cavetur,ut regi nullis de caussis regnum abrogari possit: alioqui quotquot ab exordio mundi regnis exuti sunt, omnes per injuriam exuti fuissent: neque ulla esset respublica,aut pene nulla jure instituta: Respublicae siquidem ut plurimum exactis regibus constituuntur.Hoc est igitur quod dicimus, ut jus divinum servetur de conservanda vera religione,fas esse aliquando mutari jus humanum, et transferri regnum ab infideli ad fidelem, quando vel non possit, aut vix possit alia ratione vera conservari religio.

At rursum excipit Barclajus. *Id quidem*, inquit, *totum verum est, jure videlicet humano fieri, ut hic aut ille sit rex. Sed cave lector, ne capiaris. Omisit Bellarminus, quod est praecipuum: addere enim debuit; At ubi hunc aut illum regem semel habemus, de jure divino est, ut illi in civilibus caussis cum omni honore et reverentia pareamus; Hac adjectione, quam nemo catholi-*

cus negare potest, illud ejus argumentum prorsus elidilur.

Respondeo: Jam ante docui, Ubi hunc vel illum regem semel habemus, jure divino illi parendum esse, dum in solio praesidet. Sed non esse de jure divino, ut semper, dum vivit, in solio regali praesideat: nam fieri potest, ut vel ipse se abdicet potestate, vel ab alio rege superatus cadat a regno, vel haeresis caussa deponatur, et quocumque modo rex esse desinat, obedientia quoque ei deberi desinit.

At, inquit Barclajus: *Ex Bellarmini sententia lib. 2. de Pontif. cap. 29. non licet concilio judicare, punire vel deponere papam nitentem turbare et destruere Ecclesiam Dei; sed tantum ei resistere non faciendo quod jubet, et impediendo ne exequatur voluntatem suam. Cur non similiter, et potiore etiam ratione idem de regibus etiam censeamus? cum et ipsi sint populis (teste eodem auctore lib. 1. de pontif. cap. 9. et lib. 3. cap. 19.) superiores et judicem in terris nullum habeant? cumque praeterea nonnullis magni nominis theologis visum sit, concilium oecumenicum majore supra papam auctoritate praeditum esse, quam habeat populus in principem?*

Respondeo: Si pontifex maximus haereticus fieret, et Ecclesiam destruere, abducendo eam a fide catholica, niteretur; sine dubio deponi, aut certe depositus declarari a concilio posset, ut colligitur ex can. *Si papa*, dist. 40. et hoc neque Bellarminus, neque ullus catholicus negat, quare ex hoc ipso potuisset Barclajus intelligere, non esse mirum, si reges propter haeresim deponi possint, quamvis non habeant in temporalibus superiores, cum papa propter similem caussam deponi possit, qui neque in temporalibus, neque in spiritualibus superiorem habet in terris. Quod autem scripsi in lib. 2. cap. 29. Pontificem non posse judicari, aut deponi a concilio, intelligitur extra caussam haeresis, si vita solum et moribus Ecclesiam perturbare atque destruere velle videretur. Est autem discrimen inter pontificem et regem; quod pontifex nullum omnino in terris superiorem habet, cum sit ille servus principalis, quem posuit Dominus super omnem familiam suam Luc. 12. de quo idem Dominus eodem loco dicit, quod si servus ille male se gesserit, et coeperit percutere servos et ancillas, manducare et bibere cum ebriosis; veniet Dominus in die, qua non sperat, eumque severissime puniet: proinde non vult Dominus, ut a familia, vel aliquo de familia puniatur; sed ipse Dominus judicium de servo illo sibi reservat. Rex autem, qui non immediate a Deo regnum accepit; sed populus in eum potestatem suam transtulit: et praeterea si christianus est, aut fuit, pontifici, ut ovis pastori, subjectus est, et quamvis non habeat in temporalibus superiorem aliquem temporalem: habet tamen superiorem spiritualem, cujus potestas ad temporalia etiam se extendit: ideo deponi a summo pontifice, ut Christi vicario potest. Quod si aliqui viri docti senserunt, concilium esse supra papam, magis quam regnum supra regem: non multum de eorum sententia laboramus, cum ex Scripturis, et conciliorum etiam generalium decretis contrarium colligatur: de qua re satis multa scripsimus in secundo libro de conciliis.

Sed forte quaeret aliquis, si papa nullum omnino superiorem habet in terris: quo jure deponi potest a concilio, vel Ecclesia propter haeresim? Responsio est in promptu, quoniam cum propter alia crimina ejiciantur homines per excommunicationem ab Ecclesia, haeretici per se exeunt et recedunt, et ipsi se quodam modo excommunicant; ut sanctus Hieronymus notavit explicans illa verba Apostoli ad Titum cap. 3. *Haereticum esse proprio judicio condemnatum.* Itaque si pontifex, quod fieri non posse arbitror, haereticus vel infidelis vel apostata fieret, non tam deponendus, quam declarandus depositus a concilio esset.

CAPUT XXIII.

Defenditur tertia confirmatio tertiae rationis principalis.

In capite vigesimotertio Barclajus refellere nititur confirmationem tertiam rationis meae tertiae principalis: haec autem est confirmatio: Denique cur non potest liberari populus fidelis a jugo regis infidelis, et petrahentis ad infidelitatem; si conjux fidelis liber est ab obligatione manendi cum conjuge infideli, quando ille non vult manere cum conjuge christiana, sine injuria fidei, ut aperte deducit ex Paulo. 1. Corinth. 7. Innocentius III. in cap. *Gaudemus*, extra de divortiis? non enim minor est potestas conjugis in conjugem, quam regis in subditos, sed aliquando etiam major.

Ad hanc confirmationem Barclajus ita respondet, ut videatur de industria intelligere noluisse, in quo vis rationi consistat: idque ea de caussa facit, ut occasionem habeat, multa scribendo, vel doctrinam suam ostentandi, vel librum suum locupletandi. Sed prudens lector facile animadvertet eum extra rem vagari. Initio enim fingit me loqui de conjugio inter fideles contracto, quorum alter postea in haeresim labitur: quod matrimonium omnino insolubile est, et non recte comparari potest cum vinculo, quod est inter regem et populum.

Sed mihi numquam venit in mentem de matrimonio ejusmodi loqui. Igitur locutus sum de matrimonio contracto inter infideles, quorum alter cum ad fidem convertitur, liber est a cohabitatione et a jugo conjugis infidelis. Quod autem de hoc matrimonio locutus sim, planum est ex Apostolo et Innocentio, quos citavi; non enim Apostolus aut Innocentius liberum pronunciant a conjugio eum, qui contraxit post Baptismum cum fideli, sed eum qui contraxerat ante Baptismum cum infideli, et postea conversus est ad fidem conjuge in infidelitate permanente.

At, inquit Barclajus, *tu non dixisti, conjugem fidelem liberum esse a jugo, aut vinculo, sed ab obligatione manendi cum conjuge infideli.*

Respondeo: Me dixisse, quod Apostolus dixit, et intellexisse, quod Apostolus intellexit. Apostoli verba haec sunt: *Si quis frater habet uxorem infidelem, et haec consentit habitare cum illo, non dimittat illam: et si qua mulier habet virum infide-*

lem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum: quod si infidelis discedit, discedat: non enim servituti subjectus est frater, aut soror in hujusmodi. Ubi loquitur de obligatione cohabitandi, quemadmodum, et ego loquutus sum; sed non intellexit Apostolus per libertatem ab obligatione cohabitandi, solam libertatem ab obligatione cohabitandi, manente vinculo et jugo conjugii;sed plenam libertatem cum potestate ineundi aliud conjugium, soluto vinculo et jugo conjugii prioris: et hoc eodem modo verba mea intelligi volui,quo modo verba Apostoli intelligunt omnes theologi. Itaque poterat Barclajus omittere plus quam partem dimidiam hujus capitis 23.

Accedit deinde propius ad rem, sed ut argumentum solvat implicat se gravissimo errori; sic enim loquitur.

Quod si de posterioribus conjugibus argumentum intelligat, in promptu responsio est ex eadem Innocentii epistola decretali: nimirum inter tales conjuges, non esse ratum matrimonium, quantum ad indissolubile conjunctionis vinculum attinet: et ideo ejusmodi conjuges plenam dissolvendi matrimonii libertatem habent, ut vel mutuo consensu et bona gratia, vel cum ira sui animi et offensa discedant: et alter invito altero, ubi ei libitum sit, nexum illum conjugii per repudium et divortium dissolvat, et infra: *Non mirum ergo si conjux ad fidem perductus a conjugis in infidelitate permanentis consortio et potestate liber sit: cum etiamsi ambo in infidelitate mansissent, aeque liberum alterutri eorum fuisset ab altero recedere, et matrimonium repudio dissolvere; quia nullum initio inter eos ratum et firmum obligationis vinculum intercessit,* et infra: *Cum itaque nullum inter istos ratum conjugium existat: et subjectio politica et regalis dominatio inter omnes gentes, et in omni lege, tam jure divino, quam humana rata et probata sit: quid absurdius, aut ineptius dici potest, quam illa inter se componere, et argumentum aliquod ab infidelium conjugum societate et jugo,quod excuti pro arbitrio potest, ad regalis imperii jugum repellendum deducere, et idem de utroque, quasi de plane similibus judicare.*

Respondeo: Mirum est, cur tantus jureconsultus ex uno verbo Innocentii male intellecto in tantum errorem se praecipitaverit, nam quod ait Innocentius in cap. *Quanto*, de divort. matrimonium infidelium non esse ratum,non significat, esse solubile ad libitum; sed non esse insolubile omnino,ut matrimonium fidelium: solum enim solubile est in casu Apostoli, ipso Apostolo declarante in ea re voluntatem Dei. Quod autem matrimonium infidelium legitime contractum sit firmum et insolubile, excepto illo casu, perspicuum est, primo ex ipso Innocentio in cap. *Quanto*, jam citato: Ubi dicit, Matrimonium infidelium esse verum: matrimonium autem verum definitur,Conjunctio viri et foeminae individuam vitae consuetudinem retinens, cap. *Illud*, de praesumptionibus. Ubi canonistae communiter eam definitionem approbant, ut etiam theologi apud Magistrum in 4. sent. distinct. 27. Secundo: Idem Innocentius, in cap. *Gaudemus*, de divort. expresse docet, repudium etiam apud infideles non esse licitum: quod idem habetur in canon. *Si quis judaicae* 28. quaest. 1. ubi dicitur apud infideles valere repudium lege fori, non lege poli. Tertio: Concilium tridentinum sess. 24. in principio: *Matrimonii,* inquit, *perpetuum, insolubilemque nexum primus humani generis parens divini Spiritus instinctu pronunciavit, cum dixit: Hoc nunc os ex ossibus meis,et caro de carne mea,quamobrem relinquet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una.* Et certe Adam non de matrimonio tantum christianorum, sed de matrimonio in genere locutus est: proinde omne verum matrimonium perpetuum insolubilemque nexum habet. Accedit quarto, communis doctorum sententia: siquidem Magister sententiarum lib. 4. distinct. 33. Et cum eo sanctus Bonaventura, Richardus, Dominicus a Soto, et alii plurimi docent,repudium permissum fuisse Judaeis a Deo per Moysem, ut minus malum, sed numquam fuisse licitum neque apud Judaeos, neque apud gentiles. Alii vero non pauci, ut sanctus Thomas, Scotus, Durandus, Paludanus, docent quidem cum Judaeis ita dispensatum fuisse circa repudium ad duritiam cordis eorum, ut licitum eis esset repudium: sed tamen a Christo sublatam fuisse eam dispensationem, ut postea non fuerit amplius, neque Judaeis, neque gentibus licitum: sunt enim Christi verba satis aperte Marci 5. *Qui dimissam duxerit moechatur*, et cap. 10. *Quicumque dimiserit uxorem suam,et aliam duxerit,adulterium commisit super eam : et si uxor dimiserit virum et alii nupserit, moechatur.* Itaque excusari non potest Barclajus, qui Turcarum errorem sequutus, voluit licitum esse infidelibus pro arbitrio matrimonia separare.Tametsi enim Turcae id faciunt, tamen cum errore manifesto faciunt. Ex quibus argumentum nostrorum, quod frustra Barclajus solvere tentavit, omnino insolubile demonstratur. Nam si licet conjugi fideli propter fidem et religionem disrumpere vinculum,alioqui insolubile,quo alligatus erat conjugi infideli ante conversionem suam ad fidem; quanto magis licebit populo fideli disrumpere vinculum propter fidem et religionem, quo alligatus erat principi infideli, praesertim si is populum fidelem pervertere satagat? Debilius enim esse vinculum quo adstringitur populus principi suo,quam sit illud,quo adstringitur uxor viro suo, perspicuum est, cum vinculum populi ad principem multis de caussis solvi potuerit, et adhuc possit: vinculum autem uxoris ad virum apud christianos in nullo casu solvi possit, si ratum,et consummatum fuerit: apud infideles autem jure solvi non possit,nisi per conversionem alterius eorum ad fidem, altero perseverante in infidelitate.

CAPUT XXIV.

Defenditur ratio quarta Bellarmini pro potestate pontificis in temporalibus.

In cap. 24. proponit Barclajus rationem quartam, qua ego usus fueram ad stabiliendam potestatem summi pontificis in temporalibus usque ad ipsos

principes in certis casibus abdicandos. Haec est autem ratio. Quando reges et principes ad Ecclesiam veniunt, ut christiani fiant, recipiuntur cum pacto expresso vel tacito, ut sceptra sua subjiciant Christo,et polliceantur,se Christi fidem servaturos, et defensuros etiam sub poena regni perdendi: ergo quando fiunt haeretici aut religioni obsunt. possunt ab Ecclesia judicari et etiam deponi a principatu, nec ulla fiet eis injuria si deponantur. Huc usque recitat Barclajus, quamvis in meo libro plura addantur ad confirmationem hujus rationis.

Respondet autem admittendo antecedens, et negando consequentiam. *Nam*, inquit, *licet verum si principes ad Ecclesiam venientes se sceptraque sua Christo subjicere, et vel ultro ea promissa seu tacite seu expresse facere, quae Bellarminus commemorat: non tamen verum est, nec inde sequitur, eos judicari et deponi posse ab Ecclesia vel summo pontifice, si fidem fallant, et pactum ad jusjurandum negligant: quia suprema illa Christi jurisdictio et potestas temporalis in reges omnes, et mundum universum, quam habet, ut Dei Filius, non competit Ecclesiae vel pontifici, sed tantum illa potestas, quam Christus sibi assumpsit, dum inter homines humano more versaretur: at Christus nullum temporale dominium et potestatem usurpavit, dum in terris, ut homo inter homines ageret, ac proinde neque Ecclesia, ut Ecclesia, neque papa, ut caput Ecclesiae et vicarius Christi ullam temporalem potestatem, ut pluribus explicat et probat idem vir doctissimus lib. 2. de Pontif. cap. 4.*

Respondeo: Argumentum Barclaji, quo mei argumenti consequentia oppugnatur, malam habet consequentiam et falsum antecedens; quare sine viribus ullis solo strepitu verborum pugnat. Consequentia, inquam, ejus argumenti mala est, quoniam etiamsi Ecclesia, vel papa non haberet ex se potestatem principes haereticos deponendi, haberet tamen ipsa promissione jurata, et ex pacto inito cum ipsis principibus, quando ad Ecclesiam christianam admissi sunt: id quod exemplo illustrari potest: quando enim reges cum romano imperio societatem inibant, et fidelitatem illi jurabant; si postea rex socius ad hostes romanorum deficiebat, non existimabant romani injuriam se illi regi facturos, si eum regno privarent: quoniam tametsi ante initam societatem, nullam haberent romani potestatem in eum regem: tamen fides data et juramento firmata potestatem illis dabat. Deinde falsum est antecedens argumenti Barclajani, ut huc usque satis ostendimus disputatione tam prolixa, et ex iis, quae Barclajus hoc loco admittit, nullo negotio demonstrari potest: admittit enim habere summum pontificem, ut Christi vicarium, eam potestatem, quam Christus habuit, dum ut homo inter homines vixit. Christus autem, quamvis noluerit, ullum temporale regnum eripere iis, qui ea possidebant, idque vel sibi assumere, vel aliis tradere; tamen qui negat potuisse Christum id facere, evangelium ipsum negat: quid enim est quod idem Christus dicit Joan. 13. *Dedit ei omnia Pater in manus?* Si habuit omnia in manus, certe super omnia potestatem habuit: si super omnia potestatem habuit, cur non potuit de temporalibus rebus omnium hominum disponere? Item Joan. 17. Idem Dominus ait Patri, *Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis.* Ubi per omnem carnem omnes homines intelliguntur. Habuit igitur Christus homo in terris potestatem super omnes homines, ac per hoc super imperatores etiam et reges, potuitque eos, si voluisset, judicare, punire, regnis imperiisque privare: cujus potestatis exemplum aliquod ostendit, cum daemonibus concessit, ut in ingentem porcorum multitudinem irruerent, eosque omnes in mare suffocandos praecipitarent: neque timuit ne forte injuria afficeret eos, qui ex interitu tam numerosi gregis, qui ad duo millia ascendebat, teste s. Marco cap. 5. non levem jacturam patiebantur. Judicavit enim Dominus expedire ad gloriam Dei, ut de re illa temporali disponeret etiam cum detrimento dominorum, ut sciretur quanta multitudo spirituum immundorum hominem obsedisset, et quanta facilitate ipse tantum numerum daemonum solo imperio ejecisset.

Quod addit Barclajus, me docuisse, Ecclesiam, ut Ecclesiam, vel pontificem, ut caput Ecclesiae et Christi vicarium, nullam temporalem potestatem habere posse; mera impostura est. Ego enim solum docui, pontificis potestatem directe spiritualem esse, sed indirecte extendi ad temporalia, atque ad ipsam etiam principum terrenorum depositionem. Et cur, obsecro, tantum laborat Barclajus in examinandis et refellendis Bellarmini rationibus pro confirmanda pontificia potestate in temporalibus, si Bellarminus cum Barclajo convenit in abneganda pontificia potestate in temporalibus? Sed libri saepius recusi extant, et facile poterit lector judicare, utrum ego in eodem libro mecum ipse pugnem, an potius Barclajus impostorem agat, ea sententia nobilis poëtae fretus:

Dolus, an virtus, quis in hoste requirat?

Addit postea Barclajus aliam responsionem, quoniam non erat tam stupidus, ut non videret priorem solutionem nullas vires habere, ait igitur: *Quae omnia promittunt quidem principes Christo, acceptante promissionem Ecclesia, tamquam ejus sponsa, in cujus sinu regenerantur, aut ipso pontifice, non ut homine, sed ut Christi Dei ministro vicariam operam praebente, ac proinde ipsi Christo per Ecclesiam, vel papam obligatio principaliter acquiritur*, et infra: *Si pactum conventum postea neglexerint, aut prorsus contempserint, ab eo solo puniri possunt, in cujus verba juravunt, quique omnium rerum temporalium Dominus est, et quem supra se judicem in temporalibus solum habent; non autem ab eo, cui rerum tantummodo spiritualium, et recipiendae promissionis cura commissa est.*

Respondeo: Promissio, qua principes infideles, cum ad Ecclesiam veniunt, pollicentur se fideles futuros, et Ecclesiam defensuros, neque ab ea unquam recessuros, aut eam oppugnaturos, sub poena privationis regni; promissio, inquam, ejusmodi principaliter quidem ad Christum dirigitur; sed tamen transgressores non solus Christus immediate et per se punire potest: sed postea etiam Christi

vicarius, qui auctoritate a Christo accepta Ecclesiam regit, transgressores pacti, et juramenti punire, quemadmodum quotidie videmus, eos qui absenti regi coram prorege fidelitatem jurant, si forte defectionem moliantur ab ipso prorege, continuo puniri; et clericos, qui absenti episcopo, coram ejus vicario generali obedientiam spondent, si forte contumaces efficiantur, ab eodem vicario carceribus mancipari et plecti.

At, inquit Barclajus. *Raro rex ipse fidelitatis jusjurandum accepiat, sed ut plurimum per cancellarium id opus exequitur. Cancellarius itaque cum magnates in verba regis jurantes ad feuda et dignitates admittit, eas in civili administratione et jurisdictione temporali sub rege partes obit, quas pontifex sub Christo in spirituali gubernatione Ecclesiae, cum principes ad eam venientes interposito fidelitatis, et pietatis erga Deum sacramento recipit. Et ut ille quidem clienti semel recepto (licet postea fidem frangat, crimenque committat, quod felloniam vocant) ex nulla caussa feudum auferre potest, quod solius regis sit, minimeque cancellario concessum. Ita neque hic receptos in Ecclesiam principes, quantumvis graviter postea delinquant, fideique desertores fiunt, regnis et dignitatibus privare, aut alio modo temporaliter punire potest.*

Respondeo: Haec tota ratio deceptionis Barclaji, quod summum pontificem cancellario similem esse ducit, in quo nulla est jurisdictio. Quae similitudo longissime abest a veritate: siquidem Scripturae divinae veram potestatem, et jurisdictionem, eamque amplissimam et supremam pontifici tribuunt: nam quod dicitur Matth. 16. *Quodcumque ligaveris, et quodcumque solveris, non officium cancellarii, sed officium praesidis jurisdictionem habentis sonat.* Et illud, *Pasce oves meas*, Joan. ult. *non officium cancellarii in regno, sed potestatem illam pontifici tribuit in christianos, quam habet pastor in oves, qui eas utique regere et ligare, et baculo ferire et ad omnem obedientiam cogere potest.* Illud etiam quod Apostolus in Actis cap. 20. dicit, *Attendite vobis, et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei: non officium cancellarii, sed officium rectoris et praepositi significat. Denique illud* Matth. 24. *Qui putas est fidelis servus, quem constituit Dominus super familiam suam?* non officium cancellarii nobis ostendit, sed officium magistri domus, qui toti familiae cum potestate praeest. Quare summus pontifex non cancellario, sed proregi in regno, vel vicario in episcopatu, vel rectori in civitate, vel praeposito in familia, vel capiti in corpore comparari debuit: et haec quidem a nobis dicta sunt, si admittenda esset sententia illa Barclaji, quod principes cum ad Ecclesiam veniunt, soli Christo fidelitatem et obedientiam spondeant: sed ea sententia falsa est, neque eam admittere ulla ratione possumus, spondent enim principes obedientiam et fidelitatem expresse vel tacite, non Christo solum, sed etiam iis, qui Christi locum in terris gerunt. Atque huc pertinet illa confirmatio argumenti, quam ego rationi meae quartae subjeci, et quam Barclajus in extremo cap. 24. refert, et quorsum pertineat, ignorare se dicit, aut fingit.

Quod autem, inquit, *huic quartae rationi subjicit: (nam non est idoneus sacramento Baptismi, qui non est paratus Christo servire, et propter ipsum amittere quicquid habet: ait enim Dominus* Luc. 14. *Si quis venit ad me, et non odit patrem, et matrem, et uxorem, adhuc autem, et animam suam, non potest meus esse discipulus) Id quorsum spectet, non video: nemo certe hoc negat, sed quid inde? talis ratio non magis ad institutum pertinet, quam quod remotissimum est: ut nec illud, quod ibidem sequitur. (Praeterea Ecclesia graviter erraret, si admitteret aliquem regem, qui vellet impune fovere quamlibet sectam, et defendere haereticos, et evertere religionem) est hoc verissimum, sed ut dixi, nihil ad institutum pertinet: non enim de ea re hic quaestio est, sed de potestate temporali Ecclesiae sive summi pontificis.*

Respondeo: Quorsum ista pertineant, et quod ad rem propositam maxime faciant, ita ostendo. Fingamus regem aliquem infidelem ad Ecclesiam venire, et a Barclajo institutum ita loqui, Ego civis sanctorum per Baptismum effici cupio, et sancte promitto, sceptrum meum Christo velle subjicere, Ecclesiam ejus pro viribus defendere, et numquam a sancto proposito deficere: protestor tamen, quod si forte fidem fregero, si haereticus, si apostata, si paganus evasero, si religionem catholicam persequi, et funditus evertere conatus fuero: nolo ab Ecclesia, vel ejus praeside, sed a solo Christo poena temporali puniri: et si forte praeses Ecclesiae per sententiam excommunicationis me de coetu piorum expulerit; volo ut nihilominus fideles Ecclesiae filii mihi, ut regi servire et obedire teneantur, neque ab hujus obedientiae vinculo absolvi ullo modo possint. Quaero nunc a Barclajo, an ejusmodi rex ab Ecclesia, ut idoneus, ad Baptismum possit admitti? affirmabit opinor; sed a prudentibus irridebitur. Nam si quis civitate terrena donari vellet, et protestaretur, si proditor civitatis fieret, nolle se a praeside civitatis, sed a solo rege in longinqua regione manente, immediate posse puniri: quis non rideret? Certe qui paratus esse debet, juxta evangelium, vitam propriam exponere pro Christi fide, nonne magis paratus esse debet regnum terrenum amittere? ridiculum autem est, dicere, paratus sum regno privari, si fidem fregero; sed nolo privari per sententiam hominum, volo per angelos de coelo sententiam pronunciari. Certe etiam Ecclesia valde esset imprudens, si in gremium suum admitteret eum, qui vellet impune grassari in Ecclesiae membra, et nollet fidelem populum posse per ullam hominum mortalium auctoritatem a sua tyrannide liberari.

CAPUT XXV.

Defenditur quinta ratio Bellarmini pro potestate summi pontificis in temporalibus.

In cap. 25. Barclajus excutit rationem meam quintam, ac primum eam refert his verbis: Quinta

et postrema ratio est ex cura, et officio pastorali. Cum Petro dictum est, inquit, *Pasce oves meas*, Joan. ult. Data est illi facultas omnis, quae pastori necessaria ad gregem tuendum: at pastori necessaria est potestas triplex, una circa lupos, ut eos arceat omni ratione, qua poterit: altera circa arietes, ut si quando cornibus laedant gregem, possit eos recludere: tertia circa oves reliquas, ut singulis tribuat convenientia pabula; ergo hanc triplicem potestatem habet summus pontifex.

His recitatis subjungit Barclajus: *Ex hoc principio et fundamento, tria, ut illi videtur, argumenta urgentia deducuntur. Sed ne longius abeat, respondeo in primis ad istud ipsum fundamentum, totum verum esse, ac pro me stare, atque inde contrarium ejus, quod ipse asserit bellissime colligi.* Haec ille, qui post multa inania verba texit hunc syllogismum: *Christus commendando suas oves Petro dedit omnem potestatem necessariam ad tuendum gregem. Atqui non dedit ei potestatem temporalem: Ergo potestas temporalis, non est necessaria ad tuendum gregem.*

Respondeo: Si per potestatem temporalem velit intelligi Barclajus potestatem, quae sit in se proprie et formaliter temporalis; admitti potest argumentum: sed nego inde sequi, non esse necessariam summo pontifici potestatem, quae licet sit in se spiritualis, tamen extendi possit ad temporalia, prout ad spiritualia referuntur, eisque subordinantur. Sin autem per potestatem temporalem intelligat potestatem disponendi de temporalibus in ordine ad spiritualia: tum dico, falsam esse assumptionem: et addo syllogismum Barclaji eo vitio laborare, quo nullum est in arte disserendi notius, id enim assumit, et sibi concedi petit, quod vertitur in quaestionem. Assumit enim s. Petro non fuisse datam temporalem potestatem, quasi hoc ipsum non esset quod in toto libro suo probare contendit. Et certe si isto modo disputare liceret, possem ego quoque ita ratiocinari: Christus Petro dedit eam solum potestatem, quae necessaria est ad tuendum et pascendum gregem: Atqui dedit potestatem spiritualem, quae extenditur ad temporalia, ut ad spiritualia referuntur; ergo ejusmodi potestas necessaria est ad gregem tuendum, atque pascendum. Sed audiamus alium syllogismum Barclaji, priori non dissimilem.

Deinde, inquit, *progredimur hoc modo, Absurdum est summum pontificem, quatenus successor est b. Petri, habere plus potestatis, quam habuit Petrus. At Petrus nullam habuit potestatem temporalem in christianos: ergo nec summus nunc pontifex, quatenus successor ejus est.*

Ac ne hic quoque objiciatur, eum assumere, quod erat probandum: probat assumptionem ex Bellarmino lib. 5. de Pontif. cap. 6. Ubi dicit, potestatem spiritualem, et temporalem esse similes spiritui et carni: et quemadmodum spiritus et caro possunt esse conjuncta, ut in homine: et separata, ut in angelis et bestiis: sic etiam potestas spiritualis et temporalis possunt esse conjunctae, ut nunc sunt inter christianos; et separatae, ut erant tempore apostolorum, quando nullus erat in Ecclesia princeps politicus. Ex his ita colligit Barclajus.

Si separatae erant hae potestates tempore apostolorum, ut erant revera de jure et de facto: consequitur necessario, divum Petrum nullam habuisse temporalem potestatem: alioqui falsum esset eas fuisse separatas.

Hoc argumentum tanti facit Barclajus, ut paulo infra dicat.

Et vero hae rationes apertiores sunt, quam quibus aliquis sine fraude reniti, et repugnare possit; ut mirum sit homines eruditos, caeterosque pios, ita zelo quodam inconsiderato obcaecari, ut dubia pro certis, pro perspicuis obscura, pro rectis contorta, pro expeditis denique involuta et implicata multis controversiis, et contradictionibus amplecti, et sequi non dubitent: Haec ille, qui usque ad finem capitis pergit reverentiam suam erga sedem apostolicam praedicare, nostram caecitatem redarguere, et multa ex iis, quae antea dixerat, more suo repetere.

Respondeo: Verissime dictum est a Bellarmino simillimam esse potestatem spiritualem, sive ecclesiasticam spiritui et temporalem, sive politicam carni: quam similitudinem ante Bellarminum ad hanc rem explicandam adhibuerunt s. Gregorius nazianzenus, Hugo de s. Victore, s. Thomas, Alexander Alensis, Thomas Waldensis, et alii. Nec minus vere dictum est, eas potestates tempore apostolorum fuisse separatas, quo modo spiritus angelicus separatus est a carne: et caro brutorum separata est a spiritu: nunc autem conjunctas esse, quo modo spiritus, et caro conjunguntur in homines. Ex his autem recte colligitur, s. Petrum habuisse potestatem apostolicam, idest, spiritualem et ecclesiasticam, supremam et amplissimam, et non habuisse potestatem regiam, sive imperatoriam, aliamve mere temporalem, atque politicam: sed non recte colligitur, potestatem spiritualem s. Petri non se potuisse extendere ad omnia temporalia, et ad ipsa regna et imperia dirigenda et corrigenda, si reges et imperatores christiani fierent. Itaque discrimen inter tempus apostolicum et nostrum, non est circa potestatem, quae semper eadem fuit in s. Petro, et in successoribus; sed circa materiam subjectam, sive circa usum potestatis: tunc enim potestas apostolica non exercebatur in regibus dirigendis, quia nulli erant reges in Ecclesia christiana, cujus Ecclesiae pastor et rector est Christi vicarius: nunc autem eadem illa potestas exercetur in regibus dirigendis et corrigendis, quoniam non desunt in Ecclesia reges et principes politici.

Ac ut exemplis rem illustremus, certe spiritus humani a corporibus separati, iidem sunt, qui antea erant cum corpora animarent, et eamdem ipsam potestatem habent, quam antea habebant: et tamen nunc separati non regunt corpora, ut antea regebant, et iterum post resurrectionem regent, sic etiam spiritus angelici sive boni, sive mali, dum corpora nulla assumunt, non exercent potestatem in membra corporis: cum autem vel corpora aërea sibi adjungunt, vel in corpora humana ingrediuntur, corpora illa nutu movent, eisque imperant, et mo-

derantur: nec tamen ullus erit tam imprudens, qui existimet angelos acquirere potestatem novam,cum corpora assumunt: pari ratione cum in corpore humano membrum aliquod abscinditur, et a reliquo corpore separatur, non potest spiritus membrum illud movere, eique dominari; non quod potestas spiritui desit, sed quia deest membrum,in quo movendo spiritus exerceatur.Denique initio Ecclesiae christianae antequam apostoli diaconos ordinarent, non poterant apostoli diaconis uti, eisque imperare: posteaquam autem ordinati sunt, iis apostoli utebantur, eisque imperabant. Num igitur concedemus, defuisse apostolis aliquam potestatem ecclesiasticam antequam diaconi esse coepissent in Ecclesia? concedemus omnino, si cum Barclajo desipiamus, qui ex defectu materiae defectum colligit potestatis.Ex his apparet,quam levia sint argumenta Barclaji, quae ipsius judicio demonstrationes indissolubiles videbantur.

CAPUT XXVI.

Defenditur prima pars rationis quintae pro potestate summi pontificis in temporalibus.

In cap. 26. aggreditur Barclajus refutare primam partem rationis meae quintae: erat autem haec ratiocinatio. Pastori necessaria est potestas circa lupos, ut eos arceat omni ratione qua poterit ab ovili: lupi autem, qui Ecclesiam vastant, sunt haeretici: Ergo si princeps aliquis ex ove,aut ariete lupus fiat,idest, ex christiano fiat haereticus,poterit pastor Ecclesiae eum arcere per excommunicationem,et simul jubere populo ne eum sequatur, ac proinde privare dominio, quod habet in subditos.

Ad hanc ratiocinationem Barclajus respondens admittit omnia, excepta illa extrema parte conclusionis, qua diximus, posse pastorem jubere populo, ut non sequatur amplius regem suum: distinguit enim hanc partem, ac dicit, Posse quidem pastorem jubere fidelibus, ut non sequantur regem haereticum in haeresibus, sed non posse jubere, ut non sequantur eum in rebus politicis.

Addit autem posse quidem regem haereticum privari communione fidelium in rebus sacris, sed neque hoc esse faciendum, si periculum sit schismatis et scandali, et graviorum malorum, ex Augustino lib. 3. cap. 2. contra epist. Parmeniani: de qua re diximus, cap. 9. Ubi haec eadem Barclajus fusius tractavit; jam enim admonui, Barclajum in repetitione rerum earumdem magnam partem libri sui consumere voluisse.

His igitur omissis, tota ratio, ob quam negat Barclajus posse a summo pastore prohiberi fidelibus, ut regi haeretico obedientiam etiam in rebus politicis praestent, ea est,quoniam jure divino debetur regibus obedientia: et non potest ullus homo, ac ne ipse quidem summus pontifex dispensare in jure divino; et ad hoc probandum adducit rescriptum Innocentii III. qui cap. *Cum ad monasterium*, de statu monach. dicit: *Non posse dispensari cum monacho,ut uxorem ducat, vel rerum proprietatem habeat*: et hoc loco multa disputat de jure divino et humano, et de matrimonio Constantiae Rogerii regis filiae, quae cum esset sanctimonialis ex dispensatione Clementis III. pontificis nupsisse dicitur Henrico VI. imperatori.

At nos supra, rationem Barclaji nullius roboris esse demonstravimus: quoniam de jure divino est, ut inferior obediat superiori,quamdiu superior est; sed si desierit esse superior, desinet etiam praeceptum de obedientia illi exhibenda. Id quod ostendimus ex multis similibus:siquidem juris divini est, non solum, ut populus obediat regi; sed etiam ut filii obediant patri, servi domino, uxores maritis:et tamen si filius emancipetur, et servus libertate donetur, et uxor per divortium, aut repudium a marito separetur, non amplius tenentur lege illa divina: quemadmodum etiam promissio jurata jure divino servanda est,et tamen si is, cui promissio facta est, eam relaxet, non tenebitur eam implere qui promisit. Restitutio jure divino sancita est, et tamen si creditor debitum remittat,restitutionis obligatio nulla restat: atque exempla similia plurima possent adduci. Sic igitur, jure divino tenetur populus regi servire, dum rex est: sed si rex desinat esse, quod multis modis fieri potest; nulla remanet obligatio servitutis, aut obedientiae, non est autem de jure divino, ut rex justis de caussis deponi non possit: multoque minus juris divini est,ut summus pontifex declarare non possit, regem haereticum non esse legitimum regem, nullamque ei deberi a fideli populo obedientiam.

Quod autem attinet ad cap. *Cum ad monasterium*,de statu monachorum, res facilis est: id enim solum Innocentius docet, non posse consistere matrimonium, et proprietatem rerum cum statu monachorum; cum ad essentiam vitae monasticae pertineat continentia et paupertas. Itaque non poterit summus pontifex facere, ut idem monachus sit et conjugatus: idem monachus et dives opum in particulari. Aliud autem est, utrum possit summus pontifex dispensare cum monacho, ut transeat a vita monastica ad vitam saecularem, et saecularis effectus matrimonium inire possit,et opes proprias retinere, de hoc enim varie sentiunt doctores. De Constantia vero Rogerii regis filiae fabulam esse existimamus, quod sanctimonialis et vetula cum esset, dispensatione Clementis III. nupserit Henrico VI. Nam Gotefridus Viterbiensis, qui Henricum VI. in literis et moribus instituebat , scribit, nuptias Henrici cum Constantia celebratas Mediolani anno salutis 1186. sedente in apostolica sede Urbano III. et ipsa Constantia annum trigesimum agente,ex quo sequitur, ut falsum sit dispensasse cum ea in votis monasticis Clementem III. vel, ut alii dicunt,Celestinum III. ut alii, Alexandrum III. nam hic jam obierat, illi nondum sedere coeperant: falsum quoque sit, eam nupsisse cum esset vetula annorum supra quinquaginta: falsum denique fuisse antea sanctimonialem, cum id nullus scribat ex iis, qui eo tempore vixerunt. Vide card. Baronium tom.12. Annalium ad annum 1186.

CAPUT XXVII.

Utrum votum, an juramentum magis obliget.

In cap. 27. Barclajus, ut caussae suae undique adjumenta conquirat , confert votum monachorum

cum juramento illo, quo populi regibus fidelitatem et obedientiam pollicentur. Ac dicit, pontificem ex aliquorum doctorum sententia dispensare posse in votis monachorum, sed etiam si hoc detur, non esse admittendum,ut dispensare possit in juramento, quo populi ad regis obedientiam se adstringunt. Videtur igitur sentire Barclajus majus vinculum juramenti esse, quam voti, cujus tamen contrarium diserte docet sanctus Thomas in 2. 2. qu. 89. art.8. et omnis fere schola theologorum in 3. sent. dist. 39. Votum enim est promissio facta Deo; juramentum est confirmatio promissionis homini factae:magis autem tenetur homo implere promissionem factam Deo, quam homini, deinde qui votum violat, infidelis est Deo: qui juramentum frangit, crimen irreverentiae in Deum committit: gravius autem crimen infidelitatis est, quam irreverentiae: cum infidelitas omnis erga superiorem irreverentiam conjunctam habeat, non omnis irreverentia infidelitatem. Igitur gravius peccat votifragus, quam juramenti violator; proinde magis obligat votum, quam juramentum. Denique votum res est absolute bona; juramentum bonum est necessitate cogente: alioqui Dominus Matth. 5. dicit: *Ego autem dico vobis non jurare omnino.* Et Jacobus in epistola sua cap. 5. *Ante omnia*, inquit, *fratres mei nolite jurare*: nusquam autem legimus, nolite vovere; sed contra, rex et propheta David hortatur, dicens in psal. 75. *Vovete et reddite Domino Deo vestro.* Igitur votum nobilius juramento est, ac per hoc gravius peccat qui votum frangit, quam qui juramentum violat; proinde magis obligat votum,quam juramentum: quare si summus pontifex dispensare potest in votis, multo magis poterit in juramento.

Sed Barclajus resistit hac ratione: *Totus ordo monachalis, aliique in Ecclesia, ut quidam volunt, ab humanis constitutionibus, et jure positivo profecti sunt, in quos idcirco plena,et omnimoda potestas pontifici est, uti superius paulo diximus*: *at submissio et obedientia regibus ac principibus, atque omnibus omnino praepositis et superioribus debita, est juris naturalis, et divini utroque testamento confirmata. Nam licet de humano jure sit, ut hac, aut illa reip. forma utamur, vel hunc, aut illum principem habeamus; tamen ut eum, quem semel accipimus, revereamur, eique in omnibus, quae Dei mandatis non repugnant, submisse pareamus, non humanae solum, sed naturalis et divinae est ordinationis.*

Respondeo: Hoc argumentum ab omni parte nutat: nihil enim solidi, nihil firmi habet. Nam quod totus ordo monachalis ab humanis constitutionibus et jure positivo profectus sit, non modo falsum,sed etiam haereticum est, siquidem consilia evangelica, in quibus ordo monasticus fundatur, non ex humana constitutione, sed ex ipso ore Domini,ac Dei nostri Jesu Christi profecta sunt: de qua re fuse tractavi in lib. de monachis, neque id ullus catholicus negat. Deinde vota ipsa monastica, in quibus essentia monasticae vitae consistit, juris esse divini, non modo catholici omnes docent, sed et ipse Barclajus paulo ante confessus est. Unde ergo nunc totum ordinem monasticum ab humanis constitutionibus et jure positivo profectum esse dicit? Praeterea si, ut ipse in hoc suo argumento assumit, submissio regibus ac principibus, atque omnibus praepositis et superioribus debita, est juris naturalis, et divini in utroque Testamento confirmata; ergo submissio monachorum suis praepositis,et superioribus debita, est juris naturalis et divini, in utroque Testamento confirmata.Unde igitur Barclajus colligit, posse pontificem dispensare in obedientia , et submissione monachorum erga suos praepositos et superiores; et non posse in obedientia, et submissione populorum erga reges et principes, cum utraque sit juris naturalis et divini in utroque Testamento confirmata? quin etiam cum obedientia monachorum habeat votum, idque solemne adjunctum ; et obedientia populorum simplici juramento confirmata sit: videtur omnino facilius posse dispensari per summum pontificem, in obedientia populorum, quam monachorum, cum voti vinculum majus sit, quam juramenti, ut theologi docent. Denique quemadmodum Barclajo teste juris humani est, qua forma reip. utamur, et hunc aut illum principem habeamus; sed posteaquam aliquem accipimus in principem ut ei pareamus,juris divini est: sic etiam juris humani est quo ritu et forma vivendi monachi utantur, et hunc aut illum praepositum habeant; et tamen ut ei, quem in praepositum semel susceperunt, submisse pareant juris divini est. Ergo omnia paria sunt, neque ulla est ratio cur possit summus pontifex in uno dispensare, et non in altero, idest, cur possit monachos a vinculo obedientiae praeposito suo promissae absolvere, et non possit absolvere subditum a vinculo obedientiae regi suo promissae.

Pergit Barclajus, et aliud argumentum texit ex natura voti, et juramenti: quod argumentum, quia non multum ad rem facit, et tamen verbosissime ab ipso proponitur, ego in pauca contraham, ut vis argumenti quanta sit appareat: sic igitur ille ratiocinatur: Votum est promissio facta Deo et Ecclesiae, proinde creditor principalis est Deus: potest autem pontifex, qui vicarius Dei est, et caput Ecclesiae loco Christi, declarare non displicere Deo et Ecclesiae, ut promissio illa ob justam aliquam caussam, et magis Deo gratam, quam sit promissionis illius adimpletio, remittatur et condonetur ei, qui voverat. At juramentum quo pactum aliquod, vel sponsio obsignatur, non facit Deum proprie creditorem, sed hominem, cum quo pactum initum, et cui promissio jurata facta est: quod ex eo perspicuum est, quod homo creditor potest etiam sine ulla caussa liberare debitorem et juramento solvere; si illi promissionem sibi factam libere remittere velit: neque hic habet locum interpretatio aut declaratio summi pontificis, cum homo ipse creditor per se loquatur. Ergo non potest summus pontifex homines a juramento solvere, quoniam privaret creditorem invitum obligatione sibi optimo jure quaesita, et omni jure divino et humano licita.

Respondeo: Quando summus pontifex solvit homines juramento, non tollit jus quaesitum ex justa et licita obligatione: sed vel declarat obligationem et promissionem fuisse, vel factam esse illicitam, ut cum absolvit populos a juramento fidelitatis praestito principi haeretico, vel qui postea in haeresim

lapsus est: aut tollit vinculum juramenti, relicta promissione in suo vigore, ad eum finem tantum, ut possit, qui promiserat, sine periculo sacrilegii prosequi jus suum coram legitimis judicibus.

Sed haec Barclajo non erant incognita, ut qui juris prudentiam praecipue profiteretur:ideo subjungit: *Sed esto auferre ex caussa possit, et promissionem jurisjurandi vinculo liberare (ne de hac re amplius cum canonistis hic contendam) auferat igitur; quid ei deinde facto consequens in nostro hoc negotio videtur? liberum fore populum, dices, ab imperio et subjectione principis, statim atque jurisjurandi nexu solutus est. Ita ne vero? an non perspicis, jusjurandum hoc non esse nisi accessionem tantum confirmatricem illius obligationis, qua fides et obedientia principi promissa est, an ignoras accessiones tolli et liberari posse sine interitu principalis obligationis? Manet ergo adhuc obligatio, cui jusjurandum accesserat; quae quoniam juris naturalis, et divini est, non minus tenet hominum mentes, et conscientias apud Deum, quam si esset juramento sustentata.*

Respondeo: Potest quidem, ut supra dixi, tolli vinculum juramenti, etiamsi non tollatur promissionis obligatio. Sed quando summus pontifex propter haeresim, aut aliam justam caussam, solvit populos a juramento fidelitatis, simul etiam solvere solet a vinculo promissionis, ac jubere, ut populi non amplius obediant ei, cui promissionem obedientiae fecerant: posse autem id pontificem, ut Christi vicarium, praestare, nos supra ex doctoribus et conciliis, et ex ipsis etiam divinis literis ostendimus, et ante multos annos idipsum quinque rationibus theologicis ostendimus: neque Barclajus omnibus suis argumentis et cavillationibus eas rationes refellere potuit. Nam quod hoc loco iterum repetit et inculcat, obligationem parendi regibus esse juris naturalis et divini: non semel a nobis explicatum est, id esse intelligendum de obligatione parendi regibus, dum reges sunt: non esse autem juris naturalis et divini, ut rex non possit regno privari, si haereticus efficiatur et ratio manifesta et usus frequens apertissime demonstravit.

At, inquit Barclajus, *hoc axiomate Bellarminus praecipue nititur, dum vult ostendere, papam non posse subjicere se ipsum sententiae coactivae conciliorum: quoniam (inquit lib. 2. de conciliis, cap. 18.) papae potestas super omnes est de jure divino: non autem potest papa dispensare in jure divino.*

Respondeo: Si papa se ipse subjiceret sententiae coactivae conciliorum, aut principum quorumcumque, vere subjiceret superiorem inferioribus, ac per hoc cum divino et naturali jure pugnaret: nam jure divino papa est pastor et pater et praepositus omnium christianorum, ac per hoc superior omnibus, qui oves et filii et subditi ipsius sunt: et jure etiam divino superior ab inferiore judicari non potest judicio saltem coactivo. At vero cum papa judicat regem, vel etiam deponit; nihil agit contra jus divinum, quoniam superior inferiorem judicat, pastor ovem, pater filium, praepositus subditum, quod est juri divino et naturali rationi maxime consentaneum. Quamvis enim reges in temporalibus non agnoscant superiorem temporalem, vel etiam nullum agnoscant directe nisi Deum: tamen agnoscere debent superiorem spiritualem, cujus potestas ad temporalia se extendit, quatenus ea spiritualibus subordinantur, ut supra non semel dictum est.

Ad extremum sic loquitur Barclajus. *Ne qua erremus, tenendum est, apostolicae potestatis plenitudinem eam tantum potestatem complecti, quam Dominus Jesus Dei Filius, cum in hoc mundo versaretur, ut homo inter homines habere voluit:et eatenus papam nobis Christum referre et ejus esse vicarium; non autem potestatem illam, quam ut Dei Filius, Deus ipse Patri aequalis ab aeterno habuit, et divinitati suae omnipotentiae reservavit, de qua ait: Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra.*

Respondeo: Non admitto solum, quod Barclajus hic postulat, plenitudinem apostolicae potestatis, non esse parem omnipotentiae divinitatis Christi: sed addo etiam, non esse omnino aequalem illi potestati,quam in terris habere voluit, et habuit Christus, ut homo. Christus enim etiam dum mortalis cum mortalibus versaretur,habuit potestatem,quam theologi vocant excellentiae, per quam sacramenta instituere poterat, et sine sacramentis peccata remittere, et alia id genus, ad quae plenitudo potestatis pontificiae non pertingit. Itaque non sum de numero eorum de quibus ait, Joan.de Turrecremata scripsisse, in can. *Conjunctiones* 35. quaest. 2. Mirum est, quod summi pontifices loquantur moderate de potestate eis data, et quidam doctorculi sine aliquo vero fundamento volunt adulando eos quasi aequiparare Deo. Nihilominus tamen securus affirmo, potuisse Dominum nostrum Jesum Christum tempore mortalitatis suae, disponere de temporalibus omnibus,et reges ac principes regnis dominiisque privare, et hanc potestatem vicario suo sine dubio concessisse, ut ea utatur, quando necessarium judicaverit ad animarum salutem, quae illi praecipue curae esse debet.

CAPUT XXVIII.

Digressio circa sententiam cap. Inter corporalia, *de translatione episcopi.*

In cap.28.invehitur Barclajus in canonistas,quos dicit potestatem omnem divinam et humanam pontifici attribuere,ex ignoratione verae sententiae verborum Innocentii III. pontificis, quae habentur cap. *Inter corporalia,*de translatione episcopi. Ibi enim Innocentius dicit, fortius esse vinculum conjugii spiritualis,quod est inter episcopum et Ecclesiam, quam sit vinculum conjugii carnalis inter virum et mulierem. Et quoniam vinculum conjugii carnalis homo solvere non potest,juxta illud Matth. 19.*Quod Deus conjunxit, homo non separet:*Vinculum autem conjugii spiritualis non raro papa dissolvit: videtur sequi, ut, aut falsum scripserit Innocentius, aut papam Deo aequare voluerit.

Sed quoniam haec disputatio ad institutum no-

strum non pertinet, et Barclajus, ideo solum hanc digressionem libro suo inseruit,ut occasionem haberet canonistas carpendi: nam, et in hoc capite audacter scribit, nihil esse meris canonistis imperitius; et in cap. sequenti non veretur dicere, Innocentium IV. et Joannem Andream canonistarum facile principes ineptissime hunc locum Innocentii III. explicavisse: propterea non ero in hoc capite confutando prolixior. Nam neque canonistae,inter quos multi viri doctissimi inveniuntur, defensione mea indigent; neque ego scientiam canonum ita calleo, ut audeam me patronum canonistarum profiteri. Illud unum annotare placuit, Barclajum calumniatorem videri, dum dicit canonistas summo pontifici divinam auctoritatem ex verbis Innocentii perperam intellectis, tribuere. Id enim tantum abest a vero, ut contra potius nonnulli eorum propter istum canonem pontifici detrahere, aut illum colligere, non vereantur. Glossa certe, ubi Innocentius dicit: Fortius esse vinculum spirituale,corrigit, dicens, dignius, non fortius: et Ostiensis in Summa, de Elect. num. 21. ut ipse hoc loco Barclajus refert, Illa, inquit, ratio non est sufficiens, salva auctoritate et reverentia reddentis. Denique neque Innocentius IV. neque Jo. Andreas, neque Abbas panormitanus , neque Ancaranus , neque ullus alius ex iis quos videre potui, ex verbis Innocentii III. divinam potestatem summo pontifici tribuunt, ut Barclajus calumniatur.

CAPUT XXIX.

De vero sensu cap. Inter corporalia, *de translatione episcopi.*

In cap. 29. Barclajus rejectis aliorum explicationibus,profert sententiam suam de vero sensu cap. *Inter corporalia*, de translatione episcopi: et in summa dicit, verba hujus capituli pugnare cum mente legislatoris, ut aliud pontifex senserit, aliud scripserit. Hoc autem, quid aliud est, nisi pontificem facere vel ignorantem, qui nescierit mentem suam explicare, vel malignum, qui voluerit mentiendo lectores decipere? At fuit Innocentius omnium consensu pontifex optimus et sapientissimus, ut procul ab eo abfuerit tum ignorantia, tum malignitas. Dicam igitur quid mihi videatur pontifex in hoc obscuro capitulo docere voluisse; et, nisi fallor, ostendam, verba capituli non tantum in se esse verissima, sed etiam ad mentem pontificis explicandam aptissima. Fortius esse dicit pontifex vinculum conjugii spiritualis, quam carnalis. Id esse verum probatur hac ratione, quoniam vinculum conjugii spiritualis non potest in totum solvi, ne per mortem quidem, semper enim manet impressus character episcopalis, qui nulla vi deleri potest: vinculum autem conjugii carnalis per mortem ita solvitur, ut si maritus defunctus ad vitam rediret, non posset uxorem repetere, quam vivens duxerat, doctrina est Apostoli ad Roman. 7. Deinde vinculum conjugii spiritualis a solo pontifice maximo solvi potest, non quidem omnino, ut diximus, sed in ordine ad Ecclesiam particularem cui junctus erat. Solus enim Christi vicarius episcopos transferendo, vel deponendo,vel facultatem renunciandi tribuendo, solvit a vinculo, quo Ecclesiae suae tenebantur obstricti: vinculum autem conjugii carnalis non solus papa, sed ipsi etiam contrahentes aliquando licite, libereque dissolvunt.Siquidem matrimonium ratum, non consummatum potest alter conjugum jure solvere, si ordinem religiosum profiteri velit, ex concilio trid. sess. 24. can. 7.neque in hac re ullam a summo pontifice facultatem petere debet. Item matrimonium inter infideles contractum et consummatum, quod utique verum matrimonium est, potest dissolvere alter conjugum, si ad fidem christianam convertatur altero conjuge in infidelitate remanente, ex Apostolo 1. Cor. 7. Idem in Testamento veteri, matrimonia etiam consummata passim ipsi conjuges per libellum repudii dissolvebant, neque pontificis auctoritatem expectabant, ex Deuteronom.cap. 24. Denique matrimonia rata et consummata fidelium solvi possunt quoad thorum et cohabitationem certis de caussis ab episcopis particularibus; matrimonium spirituale, ne quoad cohabitationem quidem ab alio, quam a summo pontifice solvi potest. Ex his igitur manifeste colligitur vinculum spiritualis conjugii, quod a solo pontifice solvi potest, firmius ac fortius esse,quam vinculum conjugii carnalis,quod ab ipsis conjugibus, vel ab inferioribus sacerdotibus solvitur. Atque huc respexisse videtur Innocentius pontifex, cujus propositum in eo capitulo erat docere, translationes episcoporum sine pontificis maximi consensu fieri non posse.

CAPUT XXX.

Respondetur ad objectiones contra primam partem rationis quintae pro potestate summi pontificis in temporalibus.

In cap.30.Barclajus post longas digressiones revertitur ad primam partem rationis quintae Bellarmini, quam in cap. 25. sibi refutandam susceperat. Ait igitur:

Admittimus quidem ejus propositionem, pastori scilicet necessariam esse potestatem circa lupos, ut eos arceat omni ratione qua potest. Admittimus et assumptionem, lupos videlicet, qui Ecclesiam Dei vastant,esse haereticos. Ex quibus concludit hoc modo.Ergo si princeps aliquis ex ove, aut ariete fiat lupus, idest, ex christiano fiat haereticus, poterit pastor Ecclesiae eum arcere per excommunicationem, et simul jubere populo ne eum sequatur, ac proinde privare eum dominio in subditos. Vitiosa collectio. cujus loco in bona dialectica reponendum est, Ergo si princeps aliquis ex ove, aut ariete fiat lupus, poterit princeps Ecclesiae eum arcere omni ratione qua potest.

Respondeo: Nullum hic est vitium, sed compendio dictum est, quod longiori circuitu dici potuisset: nam ratio, qua potest et solet pastor Ecclesiae haereticos, quasi lupos ab ovili suo arcere, illa est, ut per sententiam excommunicationis eos removeat

a commercio catholicorum et per absolutionem a vinculo subjectionis efficiat, ne populus catholicus principem haereticum deinceps sequatur. Neque propositum mihi fuit in libris scribendis, syllogismos proprie formare secundum figuras et modos, ut in scholis faciunt, qui de proposita quaestione, exercendi ingenii gratia disputant: sed vim rationum explicare, atque ostendere, ut alii faciunt, qui libros theologicos scribunt.

At, inquit Barclajus, *potest quidem pastor Ecclesiae jure suo excommunicare regem haereticum: sed absolvere populum a juramento fidelitatis, aut jubere ne populus catholicus regem haereticum in rebus politicis sequatur, jure non potest, cum hoc juri divino et naturali repugnet.*

Ac ne illi fortasse objiciamus, quod non servaverit formam argumentandi, format hunc syllogismum.

Summus pontifex nihil praecipere vel dispensare potest contra jus naturale et divinum: Atqui subjectio et obedientia principibus et superioribus debita, est de jure naturali et divino: Ergo summus pontifex nihil contra eam praecipere, vel dispensare potest: et per consequens non potest praecipere subditis, ne principi suo temporali obediant in eo; in quo princeps est et superior: et si de facto praeceperit, licebit subditis, tamquam extra territorium jus dicenti, impune non parere. Utrumque propositum est certo certius, ex quibus conclusio necessaria consecutione inducitur. Qui hujus argumenti vim enervaverit, is magnam mecum gratiam inibit. Ego mehercle, ut ingenii mei tenuitatem ingenue fatear, non satis perspicio, qua possit solida ratione elidi.

Respondeo: Haec sunt omnia refutata in cap. 26. neque aliquid novi Barclajus attulit hoc loco, sed aliis et aliis verbis more suo eadem repetivit. Sed ne queratur nihil nos ad insolubilem ejus demonstrationem in forma respondisse, distinguo assumptionem: nam cum assumit, Atqui subjectio et obedientia principibus et superioribus debita de jure naturali et divino; si intelligat de principibus et superioribus, pro tempore quo principes et superiores legitimi sunt; verum assumit, sed nihil inde concludere potest: nam principes haeretici post sententiam summi pontificis declarantis illos excommunicatos et depositos, non sunt amplius legitimi principes, vel superiores: sin autem intelligat de principibus et superioribus, pro quocumque tempore, etiam post abrogatum illis imperium; falsum assumit, neque de hac re ullum esse dubium potest. Nam jure divino tenentur subditi non solum obedire regi tamquam praecellenti, sed etiam ducibus, tamquam ab eo missis, ut scribit s. Petrus in priore epist. cap. 2. et tamen posteaquam rex abrogavit duci potestatem, non tenentur amplius illi obedire, quemadmodum neque ipsi regi obedire tenentur, quando jure a regni solio dejectus est. Quare Barclajus si aliquid solidi adferre voluisset, debuisset probare, principes terrae cum semel principatum adepti sunt, jure divino in principatu ita stabilitos esse, ut nulla vi, nulloque jure dejici possint a principatu: hoc autem, in quo totius vertitur cardo quaestionis, numquam probare potuit.

Sed dicet, esto principes deponi possint, non tamen deponi possunt, nisi a superiore.

Respondeo: Papam omnino superiorem esse cum sit vicarius Jesu Christi, non puri hominis, sed Dei et hominis, ac per hoc sit vice Christi pastor et pater rector et caput omnium christianorum, etiam principum, regum et imperatorum, ut saepe dictum est, et ex ipsis divinis literis manifeste deducitur.

At, inquit Barclajus, *papa quidem superior est, sed non in eadem specie superioritatis: superior enim est regibus et principibus in rebus divinis et spiritualibus: in temporalibus autem fatentur ipsi pontifices, se regibus superiores non esse, ut notum est ex cap.* Per Venerabilem. Qui filii sint legitimi, *Ubi pontifex dicit, regem non habere superiorem in temporalibus.*

Respondeo: Jam haec omnia supra esse tractata et discussa: ostendimus enim pontificem superiorem esse regibus etiam in temporalibus, quando propter spiritualia necesse est disponere de temporalibus, quae spiritualibus subordinata esse debent: idque ostendimus ex communi sententia doctorum, allatis testimoniis supra septuaginta; item ex conciliis Ecclesiae generalibus non paucis, denique ex ratione in divinis literis fundata: adversus quae nihil attulit Barclajus, nisi clamores tragicos et verba turgida, sed inania. Quod autem Innocentius scribit reges, non habere superiorem in temporalibus, verissimum est in eo sensu, in quo id Innocentius dicit, quod videlicet sint reges, supremi principes temporales, neque habeant super se alios reges vel imperatores, excepto Deo, qui est rex regum et Dominus dominantium: sed hoc non prohibet, quo minus habeant reges superiorem spiritualem tanta praeditum potestate, ut possit temporalia dirigere ad spiritualia, cum ordinis ratio postulet, ut potestas temporalis subjecta sit spirituali, quando in unum conveniunt et unam Ecclesiam faciunt, quomodo corpus in homine subjicitur spiritui et ab eo regitur et, ubi opus est, corrigitur et castigatur.

Subjungit postea Barclajus longissimam apostrophem populorum ad pontificem, in qua quod ipse millies repetivit, iterum repetendo tribuit populis; quae imperitos et leves permovere forsitan possint: sed homines cordati et prudentes facile intelligent, haec esse refugia miserorum, qui quod viribus obtinere non valent, ea gemitibus et importunitate extorquere conantur. Verumtamen, ne lector existimet, nos laborem respondendi subterfugere velle, aut quae Barclajus in persona populi dicit, majora esse, quam re vera sint, instituam responsionem per modum dialogi et populum verbis Barclaji loquentem et pontificem verbis meis respondentem inducam.

CAPUT XXXI.

Dialogismus inter populum nimis addictum regi terreno, et pontificem populo salubriter consulentem.

Pop. Pater sancte, nequaquam es rege nostro in temporalibus superior: ideoque non potes obse-

quium temporale, quod illi praestamus, impedire.

Pont. Quando salus tua aeterna in periculum adducitur propter obsequium temporale, quod regi praestas; tunc omnino superior sum rege tuo etiam in temporalibus: nam et illum, et te ad vitam aeternam dirigere debeo, et omnia impedimenta de medio tollere, quae hoc iter impediunt.

Pop. Cur nos facere prohibes, quod Deus nos facere imperat?

Pont. Absit; non hoc prohibeo, sed contra potius impero, ne facias, quod Deus te facere prohibet. Ego pastor sum a Christo, qui Dominus gregis est, constitutus. Vos populi, oviculae estis, reges vestri arietes sunt. Itaque dum reges vestri arietes esse perseverant, sino ut vos regant et ducant: sed si vertantur in lupos; aequum ne erit, ut patiar duci oves Domini mei a lupis? Itaque jure veto, ne illos sequamini: nam et hoc Dominus vetat, quoniam cum nimis grandi periculo oviculae reguntur a lupis.

Pop. An quia tuum est, voluntatem Dei in lege divina, et Scripturis comprehensam interpretari?

Pont. Tu dixisti.

Pop. At non est tamen illa interpretatio adhibenda, quae legem penitus evacuet, et mandatum omnino destruat ac dissolvat.

Pont. Quam legem Dei interpretando destruximus aut dissolvimus unquam, vel praedecessores mei, vel ego?

Pop. Si quid dubii, aut obscuri est in lege divina, ad sedem Petri, idest, ad sedem, quam tu nunc tenes, interpretationis veritatem accepturi confugimus: quod autem per se clarum est, et perspicuum, id nulla interpretationis luce indiget.

Pont. Quid tum?

Pop. Cum Dominus et Salvator noster jubeat, nos reddere Caesari, quae sunt Caesaris, et quae sunt Dei Deo: et deinde per apostolum principibus et potestatibus subditos esse, et dicto obedire: tuum est nobis declarare, quae sunt Caesaris, idest, quae a nobis regi nostro debentur, et quae sunt Dei, ut sua utrique reddamus: et in ea distinctione vocem tuam libenter audiemus. At cum dicis, nolite quidquam Caesari, sive principi vestro reddere, contradicis Christo, ac proinde vocem tuam non audimus.

Pont. Quando Dominus dixit, *Reddite quae sunt Caesaris Caesari*, jussit censum dari ei, qui tunc imperabat, neque Judaeos ad idololatriam cogebat, neque adhuc erat ab ulla legitima potestate depositus: quod idem jussit multo antea per Hieremiam prophetam Deus fieri erga Nabuchodonosor regem Babylonis propter eamdem caussam, sed cum tempore Machabaeorum Antiochus rex populum avertebat a fide et religione divina, non jussit Deus, ut eum pro rege habere pergerent, sed inspiravit Matathiae, et filiis ejus, viris fortissimis et religiosissimis, ut exercitu congregato bellum cum Antiocho tamquam cum hoste gererent et populum in libertatem vindicarent. Sic igitur et tu popule christiane regi legitimo, et qui a lege Dei et catholica religione te non avertit, quique propterea a me Christi vicario amatur ut filius, reddes obedientiam debitam, in iis, quae contra legem Dei, et fidem catholicam non jubebit. Regem autem, qui te sive minis, sive blanditiis, sive alio modo a via, quae ducit ad vitam, revocare conatur, et per sententiam meam a coetu piorum ejectus, et regno privatus est, pro rege non habebis; sed obedientiam civilem regi debitam alteri exhibebis, qui in ejus locum legitime successerit. Porro Deo, quae Dei sunt reddes, quando fide, spe, et charitate Deum coles, neque ullius hominis timore, vel amore a Dei timore, vel amore separari te sines. Itaque numquam ex me audies, nolite quidquam Caesari, aut principi vestro reddere; sed hoc audies, nolite seduci; ut etiam pro Caesare aut principe vestro habeatis, qui re vera Caesar et princeps esse desiit.

Pop. Fatemur quidem, et profitemur sanctitatis tuae expositioni atque interpretationi in legis divinae observatione locum esse: sed eam non admitti asserimus, quae facit ut jus naturale, et divinum sit ludibrio, et penitus contemnatur, veluti ne a re, de qua agitur, aberremus: jubemur principibus et potestatibus obedire: tuas in hujus mandati observatione explicationes et restrictiones, quae modo mandatum ipsum non extinguunt, tamquam filii obedientes libenter amplectimur: veluti cum nullam inde obligationem parendi regibus oriri dicas, nisi in iis, quae ad temporalem ipsorum jurisdictionem pertinent, spiritualia omnia vicario Christi, atque Ecclesiae reservanda esse. Item cum admones non esse regi obediendum in eo, quod contra jus divinum vel naturale imperat, aut quod alioqui bonis moribus adversatur. At quando simpliciter et absolute praecipis, ne principi nostro legitimo, ejusve monitis, mandatis et legibus ullo modo obediamus: praecepto tuo parere non possumus, quia hoc non est mandata Dei interpretari, quod sanctitati tuae conceditur: sed penitus antiquare, et abrogare, quod nullo modo potes.

Pont. In multiloquio non deerit peccatum: videris enim ex Barclaji alicujus schola prodiisse, dum tot verba sine ratione multiplicas: gravius autem peccas dum doctorem tuum docere, et legislatori legem dare praesumis: sed gravissime delinquis et erras, dum Christi vicario imponis, quod faciat jus naturale et divinum ludibrio haberi, quodque mandatum Dei de obedientia principibus debita antiquare et abrogare velit, nusquam enim ego aut praedecessores mei simpliciter, et absolute (ut tu loqueris) praecepimus, ne principi legitimo, ejusve monitis, mandatis et legibus ullo modo obediatur. Istae calumniae et imposturae sunt doctoris tui Barclaji: quod enim dicimus et docemus hoc est, ut principi ab Ecclesia, publica auctoritate excommunicato et deposito, cui proinde legitimus princeps esse desiit, nulla deinceps obedientia debeatur. Id vero cum nullo divino mandato pugnat: divinum enim mandatum non hoc habet, ut ei, qui princeps legitimus esse desiit, obedientia deferatur. Tu vero diligenter attende et expende, utrum majorem fi-

dem habere debeas patri tuo, Christi vicario et matri tuae Ecclesiae; an uni falso fratri, qui te seducit ac facit, ut contra mandatum Dei, patri et matri non obedias: dum obedientiae regiae zelum sine scientia vis habere.

Pop. Christus cum claves regni coelestis Petro tradidit, non dedit ei potestatem faciendi de peccato non peccatum.

Pont. Nescis quid loquaris: siquidem in bono sensu dedit Christus Petro potestatem faciendi de peccato non peccatum, et de non peccato peccatum, peccatum est inire matrimonium in gradu prohibito, non jejunare in quadragesima, die festo laborare serviliter: et tamen haec omnia et alia id genus plurima, dispensante Petro auctoritate clavium sibi datarum peccata esse desinunt, contra vero potest Petrus addere novum gradum consanguinitatis et affinitatis, addere novum diem jejunii, addere novum diem festum, et hinc fient peccata, si quis in gradu illo addito conjugium contrahat, aut diebus additis non jejunet, aut ab opere servili non se abstineat, quae tamen antea peccata non fuissent. Sic igitur peccatum fuisset regi tali, vel tali non obedire, et tamen si per claves Petri ille talis rex haereticus declaretur, excommunicetur, et deponatur, jam non erit peccatum illi non obedire. Verum est tamen claves Petri ad id non se extendere, ut possit summus pontifex declarare, non esse peccatum, quod est peccatum, aut esse peccatum, quod peccatum non est: id enim esset dicere malum bonum et bonum malum: quod longissime abest et semper abfuit et aberit a doctrina illius, qui Ecclesiae praeest, quae est columna, et firmamentum veritatis.

Pop. Nos igitur communem canonistarum doctrinam in hac parte sequemur, qui tradunt, mandato papae non esse parendum, si vel injustum sit: vel ex eo multa mala, seu scandalum verisimiliter est futurum, aut turbatio status Ecclesiae et reipub. christianae oritura: et ideo si papa mandaret religiosis aliquid, quod esset contra substantiam ordinis, idest, quod repugnaret regulae ab iis professae, ut interpretatur Felinus, in cap. *Accepimus*, de fid. instrum. et cap. *Si quando*, de rescrip. non tenentur ei obedire: ut idem Innocentius docet in cap. *Ne Dei*, de Simonia, quem refert et sequitur Martinus de Coraziis, in tract. de principibus quaest. 498. et Felinus dicto cap. *Si quando*, et dicto cap. *Accepimus*: quanto igitur minus debent regum subditi pontificem, eos ab obedientia jure divino et naturali regi suo debita et arctissimo jurisjurandi foedere sancita, retrahere conantem audire?

Pont. Quae sit communis sententia non solum canonistarum, sed etiam theologorum et juris civilis peritorum, immo et ipsorum sacrorum conciliorum discere poteris ex prolegomenis hujus libri, ubi communi consensu affirmatur jure posse a summo pontifice justis de caussis regem excommunicari et deponi et subditos ab omni obedientiae et fidelitatis vinculo liberari. Non est autem credibile. Canonistas omnes secum ipsos pugnare. Cum ergo dicunt aliqui canonistarum non esse obediendum pontifici quando mandatum ipsius injustum est, aut scandalorum et perturbationis caussa; primum, non loquuntur de pontifice ex cathedra docente Ecclesiam universam: deinde non loquuntur absolute, sed conditionaliter, idest, si id fieret, si forte contingeret, ut pontifex alicui particulari homini mandaret aliquid contra legem Dei: tunc enim nota est s. Petri doctrina, Act. 5. *Obediendum est Deo magis, quam hominibus*. Sed quando pontifices praedecessores mei, ut Gregorius VII. Innocentius IV. et alii principes magnos excommunicare ac deponere et subditos eorum ab obedientia liberare voluerunt: id fecerunt ex cathedra, in concilio, publica caeremonia, ex auctoritate Dei et sanctorum apostolorum Petri et Pauli sibi divinitus communicata: proinde, qui dicit, non esse obediendum vicario Christi, ita praecipienti, is universam condemnat Ecclesiam, et non tam canonista, quam canonum depravator dici debet, et quamquam non existimamus ullum bonum canonistam in hunc errorem incidisse: tamen si quis esset, secure posset fidelis christianus et prudens uni vel alteri canonistae conditores canonum anteponere: quod autem dicis, jure divino et naturali deberi obedientiam regibus: verum est de regibus legitimis, et nondum per sententiam judicis depositis: et quoniam ab horum, non ab illorum obedientia te retrahimus; propterea vel falsum nobis imponis, vel frustra de nobis quereris.

Pop. Si ob eam caussam nos jubes regis nostri jugum abjicere, quod per obedientiam illi exhibitam, spirituale bonum impediatur; respondemus, id quicquid est mali, ex quodam accidente evenire, sive per accidens fieri: malum enim ex bono, aut bonum ex malo per se oriri non potest: accidens autem illud dolenter ferimus, sed impedire non possumus. Nos officium regis debitum Dei jussu persolvimus, et secundum patientiam boni operis gloriam, honorem et incorruptionem quaerimus, ille si debito sibi obsequio, et tanto Dei beneficio abutatur, Deum supra se judicem et vindicem acerrimum sentiet: nobis non licet officium deserere et Dei mandatum praeterire, ut bonam inde, quantumvis magnum consequatur, ne eam, quam Apostolus nunciat, damnationem nobis ipsis acquiramus.

Pont. Videtur tibi satis apte convenire, quod Spiritus sanctus per os David prophetae et regis ait: Noluit intelligere, ut bene ageret: siquidem detrimentum spirituale, idest, periculum subversionis animarum, quod est annexum obedientiae ad regem haereticum, praesertim quando is rex fidem catholicam molitur evertere, sufficiens caussa est vicario Christi, qui super totam Christi familiam constitutus est, ut regem illum excommunicationis sententia feriat, et dominio illo privet, quod super fideles habebat. Ubi vero rex, alioqui legitimus, ob detrimentum spirituale regno privatus est, per sententiam ejus, qui Ecclesiam universam regit, non solum non tenetur populus illi parere, sed tenetur non parere; ac

per hoc cum illi jure deposito obedientiam praebet, non per accidens, sed per se caussa est mali, et inobedientiae peccatum incurrit,ut inobedientiae peccatum evitet. Neque officium regi debitum Dei jussu persolvit; sed officium regi, indebitum Deo prohibente persolvit, qui vero regi, ut dictum est, jure deposito obedientiam denegat, non facit malum,ut bonum inde sequatur: sed facit bonum, ut malum gravissimum evitetur: neque damnationem sibi ipse acquirit, sed a damnatione, quam alioqui incurreret liberatur.Quod si haec non intelligis, popule stulte et insipiens, cur non audis me pastorem tuum? cur judicio tuo fidis? cur seduceris ab alieno? *Oves certe pastorem proprium sequuntur, quia sciunt vocem ejus:alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non noverunt vocem alienorum*, inquit veritas, Joan. 10.

*Pop.*Qui jubet nos regibus obedire et reddere Caesari quae sunt Caesaris, nullam bonos inter et malos principes distinctionem facit, ac per hoc nec distinguere debemus.

Pont. Addo etiam cum apostolo Petro,obediendum esse non tantum bonis et modestis, sed etiam discolis, 1. Petr. 2. Itaque non distinguimus inter bonos et malos, dum superiores sunt: sed quaestio nostra est, An sit obediendum regi per sententiam rejecto ac deposito; huic enim obedientiam exhiberi Christus non jubet et vicarius Christi prohibet, vel potius per vicarium suum Christus ipse prohibet: proinde qui obedientiam illi exhibet, Christo non obsequitur, et vicarium Christi laedit.

Pop. Si, ut docet b.Augustinus,is qui continentiam Deo voverit, nullo modo debet ista compensatione peccare, ut ideo credat uxorem sibi esse ducendam,quia promisit quae nuptias ejus appetit, futuram se esse christianam: atque ita acquirat Christo animam in morte infidelitatis positae foeminae,quae parata est,si huic nupserit fieri christiana: qua nos apud Deum excusatione utemur, si ut speratum aliquod bonum eveniat, jurisjurandi religionem et fidem violemus Deo, regique nostro datam? nihil enim anima pretiosius, pro qua Dominus et Salvator mori dignatus est:si ergo ut eam Christo lucremur, peccare non liceret, eccujus rei caussa peccandum?

Pont. Non sunt facienda mala, ut veniant bona, haec doctrina apostolica est, ac per hoc et nostra: hinc non licet votum castitatis violare, ut animas Christo lucremur:neque licet contra jurisjurandi religionem aliquid facere, ut mundum universum salvum faciamus: sed non ideo non licet mihi, cui Christus dixit in persona s. Petri: *Quodcumque solveris super terram, erit solutum et in coelis*, et in votis dispensare et a juramenti vinculo solvere:qui autem apostolica auctoritate, vel voto, vel juramento solutus est,jam non peccat contra votum vel juramentum, si ea faciat, quae antea ligatus voto vel juramento facere non poterat: quemadmodum enim inter homines, qui debet alteri pecunias, peccat, si non restituat: sed si creditor solverit debitorem obligatione reddendi,jam non peccabit etiam si numquam restituat: sic etiam dum votum aut juramentum viget et ligat:peccat qui illa non servat; sed si vicarius Dei, accepta a Deo auctoritate et ipsius Dei nomine relaxat obligationem voti vel juramenti,jam non peccat qui ea non servat: stulta igitur est illa interrogatio tua, eccujus gratia peccandum? quasi hoc a populo sacerdos discere opus habeat.

Pop. Quod autem praeterea dicis, te nos ab hujus officii vinculo absolvere, atque absolutos declarare: id non omnem conscientiis nostris scrupulum adimit; sed animo pendere, ac dubitare magis de tua potestate facit: quod sciamus praeceptum,cujus tu nobis gratiam te facturum promittis, Dei et naturae lege esse sancitum: sanctitatem vero tuam non posse, ne quidem de plenitudine potestatis, legis naturalis et divinae gratiam cuiquam facere.

Pont. Jam indocilem omnino te praebes, cum ad eadem semper revolveris. Nam ego tibi gratiam facio praecepti naturalis vel divini, cum ab obedientiae vinculo te absolvo, non enim permitto ut regi non pareas, quod esset contra jus divinum; sed facio, ut ille qui tibi rex erat, non sit tibi deinceps rex: quemadmodum,qui donat servum libertate, non concedit, ut servus non teneatur obedire Domino, quod esset etiam contra jus divinum, sed facit ut Dominum non habeat, cui obediat; et qui filium emancipando eximit a potestate patria, non docet liberum esse filiis, parentibus non obedire, sed facit ut ille, qui filius erat,jam non censeatur filius. Et qui votum, aut juramentum relaxat, non dat facultatem violandi vota vel juramenta, sed facit, ut non habeat votum vel juramentum.

Pop. Tibi igitur in spiritualibus, regi in temporalibus obsequemur: utrumque Deus jubet,utrumque praestabimus.

Pont. Si (ut paulo ante dicebas) pendebas animo et dubitabas; cur in re dubia te ipse judicem constituisti et tam audacter conclusisti? Deus certe in Deuter. cap. 17. in rebus dubiis et obscuris remittit homines ad sacerdotem, nec vult ut unusquisque sit judex. Et ut ipse paulo ante dixisti, in rebus dubiis ad sedem Petri esse confugiendum; cur igitur in dubitatione tam gravi ad locum,quem elegit Dominus, idest, ad sedem Petri non confugisti? Ac ut intelligas te tua conclusione nihil effecisse: attende primum, Deum quidem jubere,ut pontifici obedias in spiritualibus, sed non jubere ut in spiritualibus tantum; immo jubere,ut consequenter etiam obedias in temporalibus, sed regi qui legitime regnat, non regi, qui ob haeresim, vel alia justa de caussa regno privatus est: nam et ipsi pontifici obedire non deberes in spiritualibus, si forte (quod fieri non posse pie credimus) in haeresim lapsus ab Ecclesia pontificatu privatus esse denunciaretur. Attende postremo,dubitationem de potestate papae, an ad temporalia se extendat non esse dubitationem de re temporali, sed de re spirituali et supernaturali, quaeque non ab arbitrio vel judicio hominum; sed ab intelligentia Scripturarum et interpretatione voluntatis divinae depen-

det, quare non tuo judicio, sed Ecclesiae in tam gravi dubitatione stare debuisti. Ecclesia vero et per caput suum Christi vicarium et per concilia, idest, per principalia membra sua et per doctores theologos et canonistas, idest, per linguas suas, non obscure docuit, Potestati spirituali subjectam esse potestatem temporalem, ut corpus animae et ideo potestatem temporalem etiam regiam, a potestate spirituali, quae plenissime reperitur in papa, dirigi et corrigi, judicari et mutari posse, cum deviat.

Pop. Minas denique, quas mandato inseris miramur quidem et ex parte metuimus: sed non ita sumus meticulosi tamen, ut plus eas, quam oportet timeamus; aut iis ita terreamur, ut metu injustae excommunicationis, justum ac jure debitum obsequium regi nostro denegemus. Licet enim vulgo jactetur, omnem excommunicationem esse timendam: scire tamen oportet injustam excommunicationem, non laedere eum in quem fertur, sed eum potius a quo fertur: si ideo nos anathematis mucrone ferias, quia nolumus mandatum Dei, re jubente, praetergredi et malum facere: maledictio vertetur in benedictionem, ut quamvis ligati exterius videamur, interius soluti, atque innocentes maneamus.

Pont. Hoc nimirum est quod Sapiens dicit: Impius cum in profundum venerit, contemnit. In hanc te foveam praecipitem egit superbia, quia te ipse judicem rerum divinarum et coelestium constituisti: et in hujus foveae profundum demersus judicium non solum vicarii Christi, sed ipsius etiam Christi contemnis. Nam etiam si timere te dicas minas censurarum Ecclesiae; tamen cum audacter pronuncias, eis te non pariturum, non solum timorem excludis, sed addis manifeste contemptum: qui enim vere timet, saltem ex timore mandata observat. Quod autem dicis, injustam sententiam non laedere eum, in quem fertur: verum est quando is, in quem fertur, eam humiliter tolerat et observat, donec injustitia, vel potius nullitas ejus manifeste se prodat. Sed cum is, in quem fertur, eam superbe contemnit, et audacter mandata transgreditur, si non laedit eum excommunicatio injusta vel nulla, laedit tamen superbia et tumor, quo pastoris mandata contemnit. Sed haec dicenda essent, si censura et mandata, de quibus nunc loquimur, aliquam injustitiae vel nullitatis speciem praeseferrent. At cum vicarius Christi sub excommunicationis poena populis jubet, ut regi haeretico, vel alias juste excommunicato, atque deposito, non obediant: quae suspicio injustitiae suboriri potest? non enim ut tu falso affirmas, pontifex anathematis mucrone te ferit, quia non vis mandatum Dei, ipso jubente praetergredi et malum facere: sed contra potius, quia mandatum Dei pontifice prohibente, vis transgredi et malum inobedientiae facere. Nusquam enim mandavit Deus, ut regi haeretico et excommunicato ac deposito, populus obsequium praestet sed mandavit, ut haereticos vitet et ne Ave quidem illis dicat, ut pastori suo obediat et vocem ejus audiat.

Atque haec sunt, quae Barclajo in persona populi dicere placuit; ad quae non sine stomacho respondi, cum valde me pigeat eadem toties replicando tempus et operam perdere: et tamen hac puerili apostrophe tandem finita, jactat Barclajus firmissimis demonstrationibus et ineluctabilibus argumentis rem totam esse conclusam.

CAPUT XXXII.

Refutantur falsa quaedam pronunciata Barclaji, quae digrediendo effutiit.

In capite trigesimoprimo Barclajus multa repetit, quae supra dixerat de majoribus nostris, qui principes infideles, cum facile possent eos opprimere, patienter tolerarunt: item de turbis excitatis in Ecclesia occasione Gregorii VII. et Bonifacii VIII. qui principes christianos, vel re ipsa deposuerunt, vel deponere tentarunt. Addit vero reprehensionem Clementis septimi et Pauli tertii in haec verba.

De postremis duobus pontificibus ausim affirmare (est enim orbi notissimum) in caussa eos fuisse perdendae religionis in Anglia, quod istam tam invidiosam, et late patentem potestatem in regni illius principem, et populum sibi assumere et exercere conati sint.

Haec vero falsitas et calumnia tam est manifesta et notoria, ut mirum sit ab homine, qui se in historiis versatum profitetur, proficisci potuisse. Sed odium in pontifices et maledicendi libido, non solum mentem excaecat, sed etiam memoriam perdit. Quis enim ignorat Clementem septimum optasse modis omnibus Henrico VIII. Angliae regi sibi amicissimo gratificari, modo justitia et religio id paterentur? At Henricum anathemate feriit; et extat sententia Clementis in Henricum apud Nicolaum Sanderum lib. 1. de schismate anglicano. Verum est, sed coactus fuit et caussa anathematis adeo justa fuit, ut ne Barclajus quidem eam reprehendere possit, quamvis maxime vellet: nimirum Henricus contra omnia jura, cum maximo totius orbis terrae scandalo, lite pendente ad tribunal summi pontificis et ipso summo pontifice palam prohibente, et censuras Ecclesiae comminante, Catharinam legitimam conjugem a se abdicavit et Annam Bolenam sibi multis modis affinem matrimonio junxit; ita separavit quod Deus conjunxit, et conjunxit quae Deus separari mandavit. Quaero igitur a Barclajo, an potuerit Clemens pontifex, salva pietate, aliud agere quam quod egit? certe peccare non licet ullius boni acquirendi gratia: quomodo autem pontifex non peccasset, si matrimonium regis cum Catharina jure contractum diremisset: et matrimonium ejusdem regis cum Anna, quae ipsius regis soror et filia ex affinitate erat, approbasset? id enim ita se habere, ex confessione ipsius regis, Nicolaus Sanderus demonstrat lib. 1. de schismate anglicano. Ergo caussa perditionis Angliae, non pontificis justitia, sed regis impetens libido fuit. Paulus vero tertius severiorem quidem sententiam in Henricum protulit, sed quando jam rex a catholica fide defecerat,

seque per novam et inauditam haeresim caput Ecclesiae constituerat et regnum suum a communione corporis Christi mystici separaverat. Quare non potuit esse caussa Paulus pontifex perditionis Angliae, quae jam perierat: neque aliud propositum fuit pontifici, nisi ut gregem et regem perditum,si quo modo posset, inveniret,atque ad viam veritatis errantem reduceret, et mortuum in peccatis ad vitam gratiae revocaret; ut de eo dicere posset, Filius meus mortuus erat et revixit, perierat et inventus est. Vide apud Sanderum loco citato, defectionem regis et regni anno 1534. et sententiam pontificis Pauli III. anno 1535. quam etiam sententiam idem pontifex ob spem aliquam conversionis regis ostensam, ut in eodem loco Sanderus notat, executioni mandari noluit.

Subjungit postea falsitatem aliam, non in historia, sed quod gravius est, in fide et religione catholica:*Reges*, inquit, *non in eadem caussa sunt, sed supra omnes leges humanas, omneque jus positivum, soli Deo administrationem reddituri, et quanto tardius, tanto severius puniendi. Adversus privatos executio parata est, quam nequeunt nisi ex indulgentia principis evitare.Adversus principes, quae potest fieri exequutio,cum nullis humanarum legum sanctionibus teneantur, nullisque ad poenam vocentur legibus, tuti imperii potestate? Nam quod in jure expressum est, principem legibus esse solutum, cum de omnibus legibus, tum maxime de poenariis intelligunt, ut iis princeps, etiam si delinquat, non coerceatur.*

Haec vero Barclaji sententia primum secum ipsa pugnat: nam si legibus omnibus humanis reges soluti sunt,certe non delinquunt, cum secundum eas non operantur. Ubi enim non est lex, nec praevaricatio, inquit Apostolus ad Rom. 4. quo modo ergo Barclajus in ultimis verbis dixit: Principes non puniri, etiam si delinquant? admittit enim eos delinquere, cum leges humanas non servant,et tamen affirmat eos legibus non teneri: qui autem legibus non tenentur; utique non delinquunt, si eas non servent. Respondebit fortasse, principes non teneri legibus , quantum ad coactionem , teneri autem quantum ad directionem. Quamvis autem videantur verba ejus principes ab omni legum humanarum obligatione liberare: tamen admissa responsione paulo ante allata, iterum quaero, velit ne Barclajus principes solutos vi coactiva legum humanarum omnium tum civilium,tum ecclesiasticarum, an civilium tantum: nam si dixerit, eos solutos esse vi legum civilium tantum ; certe aliter sentit, aliter loquitur: disertis enim verbis dicit,principes esse super omnes leges humanas, omneque jus positivum et nullis humanarum legum sanctionibus teneri:leges autem ecclesiasticas, quae a summis pontificibus, conciliisve episcoporum conduntur, humanas esse,et ad jus positivum pertinere dubitari non potest. Sin autem, ut verba sonant, solutos vult esse Barclajus principes legibus ecclesiasticis pontificum et conciliorum, errat in doctrina fidei manifeste,et repugnat iis, quae supra non semel repetivit, principes christianos omnes subjectos esse spirituali potestati summi pontificis, ut oves baculo pastoris: et posse censuris ecclesiasticis et ipsa etiam excommunicatione coërceri et cap. 32. addit: Posse principes per summum pontificem privari omnibus commodis regenerationis in Christo, item tradi Satanae usque ad legitimam errati,et contumaciae satisfactionem. Et quoniam privari tot commodis et Satanae tradi, gravissima poena est omnium consensu, fateri debet, parata esse adversus principes executionem,et eos quoque ad poenam legibus vocari: quae sunt omnino contraria iis, quae hoc loco scripsit, sed veniamus ad ea, quae ad institutum nostrum proprie pertinent.

CAPUT XXXIII.

Defenditur pars secunda rationis quintae principalis pro potestate summi pontificis in temporalibus.

In cap. 32. Barclajus ex longa digressione domum rediens, proponit ac discutit, et refellere nititur secundam partem rationis meae principalis, quae hac ratiocinatione continebatur: Potest pastor arietes furiosos destruentes ovile separare et recludere: princeps autem est aries furiosus destruens ovile, quando est catholicus fide, sed adeo malus, ut multum obsit religioni et Ecclesiae,ut si episcopatus vendat, ecclesias diripiat, etc. Ergo poterit pastor Ecclesiae eum recludere vel redigere in ordinem ovium.

Hanc ratiocinationem Barclajus impugnaturus incipit a censura vocabulorum, ac dicit,excludere dicendum erat, non recludere: recludere enim aperire est. At ego per recludere, non excludere, sed includere significare volui: solent enim pastores arietes furiosos includere in aliquem locum,ut non possint cornibus oviculas petere vel pedibus conculcare. Sed recludere, inquit ille, aperire est, non claudere. Verum est id quidem, cum dicimus, recludere fores, aut domum, aut carcerem: sed cum dicimus recludere aliquid intra fores, aut hominem in domo, vel carcere recludere: tum recludere, accipitur pro eo quod est claudere, vel includere: et hoc posteriore modo significare volui, arietem a pastore recludi in loco aliquo angusto et munito, unde non facile possit egredi. Ac ne putet Barclajus, me sine auctore esse loquutum, legat Hincmarum in vita s. Remigii, Ivonem in epist. 49. Aimoinum, in lib. 4. historiae cap. 57. et inveniet passim recludere ab auctoribus non malis usurpari pro includere, quo modo religare, non est solvere, sed iterum, vel arctius ligare. Ac ut os Barclaji penitus obstruamus, audiat s.Hieronymum auctorem primae classis,in libro adversus Vigilantium, sic loquentem: *Ais vel in sinu Abrahae,vel in loco refrigerii, vel subter aram Dei animas apostolorum et martyrum consedisse, nec posse suis tumulis, et ubi voluerint adesse praesentes: Senatoriae videlicet dignitatis sunt, et non inter homicidas teterrimo carcere, sed in libera honestaque custodia, in Fortunatorum insulis, et in campis Elysiis recluduntur:* haec s. Hieronymus,

cui non audebit, opinor, Barclajus dicere, recludere aperire est, proinde includuntur dicendum erat, non recluduntur. Ac ut ex eodem s. Hieronymo referamus Barclajo gratiam fraternae correptionis: meminerit se cap. 30. jurasse per Herculem, cum ait: Ego me Hercle, etc. et audiat s. Hieronymum in epistola ad Damasum, de filio prodigo dicentem: *Absit ut de ore christiano sonet, me Hercule, et me Castor, et caetera magis portenta, quam numina.* Sed his omissis, veniamus ad seria.

Admittit Barclajus ratiocinationem meam totam, et omnia, quae inde per bonam consecutionem deducuntur. Sed negat inde aliud effici posse, nisi ut pastor, idest papa arietem furiosum, idest regem deterrimum possit per excommunicationem ab ovili excludere, et privare spiritualibus beneficiis sacramentorum et suffragiorum: sed non ultra procedere ad ullam poenam temporalem, qualis in primis est privatio temporalis jurisdictionis aut dominii.

Sed Barclajus non percipit vim argumenti ex proposita similitudine, quam admisit, ut aptam atque idoneam ad hanc rem explicandam et probandam. Neque enim pastor arietem furiosum solum excludit a grege; sed alligat et recludit, sive includit in aliquo angulo, ut non possit amplius dux esse gregis. Et ad hujus pastoris similitudinem successor sancti Petri, et vicarius Christi principem christianum destruentem Ecclesiam, alligat vinculis excommunicationis, et quodam modo includit in angulum, dum non sinit, ut regat amplius populos christianos.

Quod autem Barclajus dicit: Posse principem excommunicari, sed non posse privari nisi spiritualibus bonis, ac per hoc non posse privari auctoritate vel jurisdictione vel dominio temporali, neque posse subditos ejus absolvi a fidelitate et obedientia, quam illi debebant, mirum est, cum sacri canones, quorum scientiam ipse profitetur, inter excommunicationis effectus ponant, non solum privationem sacramentorum et suffragiorum; sed etiam commercii civilis, ac praecipue forensis, ut non possit excommunicatus pro tribunali sedere et judicare, neque subditi comparere in judicio coram excommunicato, ut est communis sententia, ex cap. *Ad probandum*, de sent. et re judic. et ex cap. *Decernimus*, de sent. excommunic. in 6. Item privationem vel suspensionem jurisdictionis et absolutionem subditorum a fidelitate; de qua re apud Gratianum 15. q. 6. can. penultimo sic legimus. *Nos sanctorum praedecessorum nostrorum statuta tenentes, eos qui excommunicatis fidelitate, aut sacramento constricti sunt, apostolica auctoritate a juramento absolvimus, et ne sibi fidelitatem observent, omnibus modis prohibemus*, *quousque ipsi ad satisfactionem veniant*, et can. ultim. *Juratos milites Hugoni comiti, ne ipsi quamdiu excommunicatus est serviant, prohibeto, qui si sacramenta praetenderint, moneantur, oportere Deo magis servire, quam hominibus.* Denique in casu haeresis privari etiam dominio docet sanctus Thomas in 2. 2. q. 12. art. 2. his verbis. *Quam cito aliquis per sententiam denunciatur excommunicatus propter apostasiam a fide, ipso facto subditi absoluti sunt a dominio ejus, et a fidelitatis juramento, quo ei tenebantur.* Et quamvis extra casum haeresis ex vi sententiae excommunicationis non sequatur privatio dominii temporalis, sive rerum particularium, sive regnorum et principatuum; tamen posse per summum pontificem privari reges aliosque principes justis de caussis regno vel principatu, probatum est supra testimoniis et rationibus multis, neque ea potuit Barclajus cavillationibus suis ullo modo convellere.

At, inquit, *bona temporalia, quae civili, et humana potestate possidentur, de manu principis politici accipiuntur, ergo non possunt auferri per excommunicationem, quae est sententia judicis spiritualis: quemadmodum spiritualia, non possunt tolli per sententiam judicis temporalis.*

Respondeo: Bona temporalia, quamvis humana, et civili potestate possideantur, tamen bonis spiritualibus subordinantur, et potestas ipsa temporalis potestati spirituali subjicitur. Ideo verum quidem est, non posse spiritualia tolli per sententiam judicis temporalis, quoniam spiritualia non subordinantur temporalibus, neque potestas spiritualis temporali subjicitur: sed non est verum, non posse temporalia aliqua tolli per excommunicationem, quae est sententia judicis spiritualis. Neque hoc in dubium revocari potest, cum satis constet commercium civile et actiones forenses, bona esse temporalia et civilia: et tamen istis bonis temporalibus privari excommunicatos, praesertim post publicam denunciationem vel declarationem.

CAPUT XXXIV.

Refutatur error Barclaji de exemptione clericorum.

Transit deinde Barclajus ad exemptionem clericorum, sumpta occasione ex eo quod dixerat, bona temporalia non posse dari, nec auferri, nisi a principe temporali, et neminem posse judicium principis in temporalibus declinare. Et quia poterat aliquis objicere clericos exemptos esse a potestate principum, ac per hoc etiam in temporalibus posse eorum judicium declinare: Respondet: Clericos privilegio principum exemptos esse, cum alioqui jure communi subditi essent, sicut caeteri. Digreditur igitur in hoc capite, et sequenti ad exemptionem clericorum, et multa dicit, quae non solum a veritate, sed etiam a communi scriptorum sententia abhorrent.

Primum dicit, antequam clerici beneficio principum eximerentur, jure communi subjectos fuisse judicio magistratuum temporalium. Id probat duplici ratione: primum ex eo, quod clerici, non solum clerici sunt, sed etiam cives reipublicae politicae; et citat librum meum de clericis cap. 28. Deinde ex eo quod olim sub optimis et pissimis principibus, caussae clericorum tam civiles, quam criminales, exceptis caussis ecclesiasticis, apud politicos et temporales judices agitabantur, et citat caput quintumdecimum hujus libri, ubi hoc demonstrasse putat.

Ad hoc respondeo: Clericos non solo privilegio principum, sed etiam decretis summorum pontificum, et quod majus est,divino jure exemptos fuisse, ac per hoc exemptos fuisse, antequam principum privilegio eximerentur. Quod autem clerici sint cives, et pars quaedam reip. politicae, probat, eos teneri ad observandas leges civiles vi rationis, non vi legis, atque ad hoc probandum ego rationem illam adduxi, qua nunc abutitur Barclajus ad probandum jure communi subjectos fuisse clericos civili magistratui: quod tamen inde non recte probatur. Quod vero sub piis principibus ante Justiniani tempora caussae civiles et criminales clericorum apud magistratus politicos aliquando agitarentur: dico, inveniri quidem leges principum in codice, tit. de episcopis et clericis,quae disponunt de caussis clericorum apud saeculares judices terminandis: sed inveniri etiam canones conciliorum ejusdem aetatis, ut carthaginiensis tertii can.9.milevitani can. 19. calcedonensis can. 9. et aliorum quibus prohibetur clericis accessus ad judicia saecularia.Itaque piis principibus nondum satis nota, et explicata erat exemptio, quam jure divino clerici habebant; et sancti Patres paulatim eam explicare, atque introducere nitebantur.

Secundo: Barclajus dicit, mirari se,Bellarminum asserere,papam potuisse eximere simpliciter clericos propria auctoritate per legem canonicam, a subjectione temporalium principum. *Id enim*, inquit, *pace tanti viri dicam, est falso falsius: quia lex Christi neminem privat jure,dominioque suo: privaret autem, si per eam jus et dominium temporale,quod principes antequam fierent christiani in clericis habebant, ipsis invitis auferret.* Haec ille.

Sed ut magis Barclajus miretur, non solus Bellarminus, neque soli illi, qui inter theologos et jureconsultos maxime favere videntur exemptioni clericorum; sed illi etiam, qui parum favere existimati sunt, idem prorsus dicunt: haec enim sunt verba Dominici a Soto in 4. sentent. dist. 25. q.2. art. 2. conclus. 6. *Papa potuit etiam inconsultis principibus et debuit clericos ab eorum exactionibus et foro excipere: cui quidem exemptioni principes contravenire nequeunt.*Atque hoc idem docet Didacus Covarruvias jureconsultus nobilis Sotum sequutus in practicis quaest. q.31. concl.3. his verbis, *Potuit summus pontifex clericos et eorum res a jurisdictione saeculari eximere:idque conveniens fuit, et est christianae reip. non tantum in spiritualibus, quod jure divino jam erat institutum, sed etiam in temporalibus*, et concl. 4. *Quamvis exemptio clericorum a jurisdictione saecularium jure tantum humano sit introducta, princeps tamen saecularis, utcumque summus sit, non poterit huic immunitati, aut exemptioni propriis legibus, propriave auctoritate derogare.* Desinat ergo jam Barclajus mirari si Bellarminus dicit, quod fere omnes dicunt et nolit ipse, quasi solus sapiat, id negare, quod fere nullus negat.

At, inquit: Lex Christi neminem privat jure, dominioque suo. Verum est per se, ac proprie;quasi hoc ipsum intendat, nisi aliquis culpa sua privari mereatur. Sed tamen dum evehit laicos ad ordinem altiorem, idest, clericorum, non est mirum si consequenter privet principes jure, quod in eos habebant, dum essent in gradu inferiore: neque desunt exempla in aliis rebus tam prophanis,quam sacris, Evehit rex privatum hominem, qui subjectus erat comiti ad principatum; consequenter privat comitem jure quod in illo habebat,et fortasse comitem eumdem subjicit illi principi jam effecto, cui idem comes antea jam praeerat. Evehit papa simplicem presbyterum, subjectum alias episcopo, in metropolitanum, ac per hoc sine ullius injuria facit, ut qui antea subjectus erat episcopo,incipiat tamquam metropolitanus episcopo praeesse, cui paulo ante subjectus erat. Jus habebat maritus infidelis in conjugem infidelem: convertitur mulier ad fidem, et consequenter liberatur a subjectione viri infidelis, et sine injuria ulla lex Christi privat virum infidelem jure, quod in uxorem suam habebat: pari ratione per matrimonium per verba de praesenti contractum, acquirit vir christianus jus in uxorem christianam, et tamen si intra tempus a jure praescriptum, velit illa ad professionem vitae altioris ascendere et sanctimonialis fieri, lex Christi privat virum jure, quod acquisierat,non per se, sed consequenter: non enim intendit lex Christi virum illum jure suo privare,sed foeminam ad altiorem gradum evectam honorare. Denique evehitur filius familias in episcopum,privatur pater ipsius potestate patria, non ut ipse afficiatur injuria, sed quia non decet patrem spiritualem subjici potestati parentis carnalis.

At rursus objicit Barclajus dicens: *Deinde cum ipsemet papa exemptionem suam,non alio jure, quam principum largitate et beneficio nactus sit, (nam ut adversarii fatentur subjectus erat de jure et de facto ethnicis principibus sicut alii cives) absurdum est dicere, eum potuisse liberare alios ab illa subjectione:alioqui id in eum conveniret, Alios salvos fecit,seipsum non potuit salvum facere.*

Respondeo: Argumentum Barclaji duplici vitio laborat: nam et antecedens habet falsum et consequutionem vitiosam. Falsum in primis est, pontificem non alio jure, quam principum largitate et beneficio, exemptionem suam nactum esse:qui enim vicarium suum in terris eum constituit, is hoc ipso exemit eum ab omni potestate principum terrae: sed etiam si subjectus jure fuisset regibus, vel imperatoribus ethnicis: non tamen sequeretur, eum subjectum quoque esse debere regibus vel imperatoribus christianis, nisi ipsorum largitate et beneficio eximeretur. Nam cum sit ipse super omnem familiam constitutus et reges atque imperatores ab eo in eamdem familiam coaptentur, ut ab ipso regantur et dirigantur, certe nulla ratio patitur, et ipse illis subjiciatur, quibus jure divino praesidet. Sed bene habet, quod Barclajus ita irridendum putavit vicarium Christi, quo modo perfidi Judaei Christum irridebant: qui tamen vel inviti confitebantur, multos a Christo ab ipsa morte salvos factos fuisse et sacrilege mentiebantur, eum non potuisse seipsum ab interitu salvum facere.

Tertio: Barclajus dicit, non esse verum quod multi dicunt, a veteribus conciliis fuisse clericos a potestate et jurisdictione magistratuum civilium exemptos; qui etiam addit, Patres, qui in conciliis interfuerunt, vetuisse quidem, ne clerici adirent tribunalia judicum saecularium: sed non vetuisse, ne vocati responderent: neque ullo modo prohibuisse temporalibus judicibus, ne caussas clericorum audirent: sed nec prohibere ulla ratione potuisse. Ac primum id ostendere conatur ex concilio III. carthaginiensi.can. 9. ubi sic legitur: *Item placuit, ut quisquis episcoporum, presbyterorum, diaconorum, sive clericorum, cum in Ecclesia ei crimen fuerit intentatum, vel civilis caussa fuerit commota, si relicto ecclesiastico judicio, publicis judiciis purgari voluerit, etiamsi pro ipso fuerit prolata sententia, locum suum amittat,et hoc in criminali judicio: in civili vero perdat, quod evicit, si locum suum obtinere voluerit. Cui enim ad eligendos judices undique patet auctoritas, ipse se indignum fraterno consortio judicat, qui de universa Ecclesia male sentiendo, de judicio saeculari poscit auxilium: cum privatorum christianorum caussas Apostolus ad Ecclesiam deferri, atque ibi determinari praecipiat.* Hactenus verba concilii, in quibus nihil videre potuit Barclajus, pro clericorum exemptione: sed tantum id ait egisse Patres,ut eorum clericorum levitatem et procacitatem coërcerent, qui post caussam in Ecclesia tractari coeptam, spretis et relictis judicibus ecclesiasticis,laico se arbitrio judicioque committunt.

At nos multa videmus in hujus concilii verbis pro exemptione clericorum. Primum enim aperte damnant Patres recursum ad judicia saecularium magistratuum: quod certe non facerent, si saeculares magistratus omni ex parte legitimi judices ecclesiasticorum fuissent,quae enim culpa erat appellare a judicio episcopi ad judicium praesidis provinciae, vel ipsius principis, si praeses vel princeps legitimus judex erat, non solum clerici, sed etiam episcopi? Deinde concilium rescindit sententia judicis saecularis contra clericum latam, dum judicat, ut in criminali judicio clericus a saeculari judice absolutus amittat locum suum; et in judicio civili, perdat quod evicit, idest, neutri prosit sententia in favorem ejus a judice saeculari pronunciata: quamvis autem haec loco poenae decernantur;tamen injusta fuisset poena, si crimen non fuisset clerico saeculare judicium agnoscere. Denique quia Barclajus dicit: concilium reprehendere solum eos clericos, qui post inchoatam caussam in judicio ecclesiastico, eam transferunt ad judicium saecularium potestatum,quod injuriosum videri potest ecclesiasticis judicibus: audiat milevitanum concilium ejusdem aetatis,et in eadem Africa celebratum: sic enim loquitur, can. 19. *Placuit, ut quicumque ab imperatore cognitionem judiciorum publicorum petierit, honore proprio privetur; si autem episcopale judicium ab imperatore postulaverit, nihil ei obsit.* Ubi videmus non agi de judicio inchoato, sed absolute,et sub poena gravissima prohiberi clericis ne confugiant ad imperatorem pro saeculari judicio obtinendo: concedi autem si episcopale judicium ab imperatore petatur, ad evitandum videlicet saeculare judicium.

Transit deinde Barclajus ad concilium calcedonense, in quo sic statuitur, can. 9. *Si quis clericus adversus clericum habeat negotium, non derelinquat proprium episcopum,et ad saecularia percurrat judicia: sed prius actio ventiletur apud proprium episcopum, vel certe consilio ejusdem episcopi apud quos utraeque partes voluerint.judicium obtinebunt: si quis praeter haec fecerit, canonicis correptionibus subjacebit.* Ex hoc canone dicit Barclajus nihil colligi, nisi ut in prima instantia apud episcopum caussa ventiletur: deinde, si opus fuerit, ad saecularis judicis examen deferatur. Sed ista glossa destruit textum: nusquam enim in toto canone, vel aperte vel obscure mentio fit judicii saecularis; et expresse in hoc canone dicitur, ut clerici ad saecularia judicia non recurrant. Praeterea in eodem loco concilium addit, *Quod si clericus caussam habeat adversus episcopum proprium, vel adversus alterum, apud synodum provinciae judicetur. Quod si adversus ejusdem provinciae metropolitanum episcopus, vel clericus habet querelam, petat aut primatem dioeceseos, autem sedem urbis regiae constantinopolitanae, et apud ipsam judicetur.* Ubi cum optima esset occasio nominandi praesidem provinciae,aut ipsum imperatorem: nulla tamen eorum mentio facta est. Quid igitur (quaerit Barclajus) sibi vult illud, Sed prius actio ventiletur apud episcopum? prius enim refertur ad posterius: et cum non sit in concilio explicatum, quid posterius faciendum sit, ratio postulat, ut intelligamus, posterius recurrendum esse ad judicium saeculare, ut constituit postea Justinianus, Novella constitutione 83.

Respondeo: Prius caussa clerici ventilanda est apud episcopum proprium: quod si ibi terminata non fuerit, recurrendum est ad superiores mediatos, metropolitanum videlicet, patriarcham et papam: sed id non expressit concilium; quia notum erat, tum ex usu aliorum tribunalium, ubi semper a minore judice appellatur ad majorem;tum ex concilio sardicensi generali, can. 4. et 7. ubi ultima provocatio ecclesiasticorum, declaratur esse ad episcopum romanum, ad quos canones respiciens Gelasius papa primus in epistola ad Faustum scribit, *Ipsi sunt canones, qui appellationes totius Ecclesiae ad hujus sedis examen voluere deferri: ab ipsa vero nusquam prorsus appellari debere sanxerunt*, et in epistola ad episcopos Dardaniae,*Ad illam*, inquit, *de qualibet mundi parte canones appellari voluerunt: ab illa autem nemo est appellare permissus.* Neque oportet canones Ecclesiae per Novellas Justiniani exponere, cum possumus per alios canones, aut per usum Ecclesiae illos explicare.

Adducit postea contra se Barclajus concilium agathense, ubi can. 3. statuitur, *Ne clericus quemquam praesumat apud saecularem judicem episcopo non permittente pulsare:* et queritur corruptum esse hunc canonem a Gratiano,qui in sua collectione 11. q. 1. can. *Clericum*, ita posuit, *Clericum nullus praesumat apud saecularem judicem*

episcopo non permittente pulsare: miratur etiam cur Bellarminus maluerit in hujus canonis citatione sequi potius Gratiani corruptionem, quam concilii veritatem.

Respondeo: Non est ullo modo credibile, Gratianum, virum probum et christianae perfectionis studiosum voluisse textum concilii depravare: sed potius credendum est, habuisse Gratianum aliam lectionem illius canonis, quam nos habeamus. Sed ut res se habeat, utraque lectio exemptionem clericorum satis aperte demonstrat. Nam in ipso concilio etiamsi verba illa prima, clericus nec quemquam praesumat apud saecularem judicem pulsare, non multum pro exemptione facere videantur: tamen sequentia verba, *Sed si pulsatus fuerit, non respondeat:* multum omnino faciunt pro exemptione: mandatur enim clerico, ut in judicium coram saeculari judice vocatus, non compareat, quo nihil apertius dici potuit: et in eumdem sensum recidit quod est apud Gratianum, clericum nullus praesumat apud saecularem judicem pulsare. Nam si non licet clerico respondere in judicio saeculari: neque licebit clerico vel laico clericum ad judicium saeculare vocare.

Quod autem notat Barclajus in secunda parte canonis, puniri laicum gravissima poena, qui per calumniam clericum, vel Ecclesiam fatigare tentaverit: non significat, licitum fuisse laicis trahere clericum vel caussam Ecclesiae ad forum saeculare, modo id sine calumnia fieret: sed significat crimen longe gravius esse et poena gravissima puniendum, si addatur calumnia, quam si absque calumnia id fiat. Sed neque certum est, concilium loqui de foro saeculari: potest enim fieri, ut laicus clericum accuset quidem ad suum forum, idest, ecclesiasticum, et tamen eum per calumniam injuste fatiget.

Addit deinde Barclajus canonem octavum concilii primi matisconensis, ubi sic legitur, *Ut nullus clericus ad judicem saecularem quemcumque alium fratrem de clericis accusare, aut ad caussam dicendam trahere quocumque loco praesumat: sed omne negotium clericorum, aut in episcopi sui, aut presbyteri, aut archidiaconi praesentia finiatur.* Addit denique, canonem tertiumdecimum concilii tertii toletani, in haec verba: *Diuturna indisciplinatio et licentiae inolitae praesumptio usque adeo illicitis ausibus aditum patefecit, ut clerici conclericos suos, relicto pontifice suo, ad judicia publica pertrahant: proinde statuimus hoc de caetero non praesumi: si quis hoc praesumpserit facere, et caussam perdat et a communione efficiatur extraneus.*

His testimoniis conciliorum allatis, subjungit Barclajus. *Haec illa sunt solemnia et fere sola sacrorum canonum decreta, in quibus errorem suum fundant, qui falso putant, concilia potuisse eximere, et de facto exemisse clericos de potestate laicorum, quos tamen ipsemet canones adeo perspicue redarguunt, ut nihil necesse sit aliam ad eam opinionem convellendam aliunde accersere.*

Respondeo: Primum non sunt haec sola concilia, quae exemptionem clericorum declarant, sed multa alia, ex quibus haec breviter commemoranda censui. In concilio lateranensi sub Innocentio III. cap. 43. sic legitur, *Nimis de jure divino quidam laici usurpare conantur cum viros ecclesiasticos, nihil temporale obtinentes ab eis, ad praestanda sibi fidelitatis juramenta compellunt.* In concilio constantiensi, sess. 31. habentur haec verba: *Laici nullam in clericos jurisdictionem aut potestatem habent.* In concilio lateranensi sub Leone X. sess. 9. *Cum a jure tam divino, quam humano laicis potestas nulla in ecclesiasticas personas attributa sit, innovamus omnes et singulas constitutiones,* etc. In concilio tridentino sess. 25. cap. 20. de reformatione: *Ecclesiae et personarum ecclesiasticarum immunitas, Dei ordinatione et canonicis sanctionibus instituta est.*

Ad haec et similia, quae nimis aperte loquuntur, nihil Barclajus respondit, sed ea, quasi numquam legisset omisit.

Deinde nos non dicimus a conciliis proprie clericos fuisse exemptos, sed eorum exemptionem declaratam et poenis additis confirmatam.

Denique mirum est, cur Barclajus dicere audeat, ex canonibus allegatis redargui et convelli opinionem exemptionis, cum ea multis modis confirmetur et roboretur. Nam si laici magistratus legitimi judices clericorum essent; quo jure matisconense concilium supra citatum, omnia negotia clericorum in episcopi, aut presbyteri, aut archidiaconi praesentia finienda esse decerneret? Et cur concilium toletanum etiam citatum, tanta verborum asperitate vocaret praesumptionem, et illicitos ausus, recursum ad saeculare judicium? Et quo modo denique idem concilium auderet sententiam judicis saecularis irritare et recurrentem clericum ad forum saecularis judicis excommunicare? id enim significant illa verba, *Caussam, perdat, et a communione efficiatur extraneus.*

CAPUT XXXV.

Refutatur grande verbum Barclaji, quo exemptio clericorum funditus tollitur.

In cap. 33. Barclajus omni timore, vel pudore deposito, ita pronunciat. *Amplius dicam et veritatem dicam, licet odium fortassis mihi pariturum ab iis, quibus omnia sunt invidiosa, quae suo studio et desiderio vel minimum adversantur. Dicam ergo et grande verbum proloquar, cujus forte, aut nondum meminit quisquam, aut si meminit, saltem eos quorum intererat id scire, non ut debuit commonefecit, clericos scilicet per totum orbem, quocumque ordine vel gradu sint, non esse adhuc ullo modo exemptos et liberatos a potestate temporali principum saecularium, in quorum regnis et regionibus vitam degunt, sed perinde ac caeteri cives, iis subjectos esse in omnibus, quae ad politicam et temporalem administrationem et jurisdictionem pertinent, inque eos jus vitae ac necis, sicut in caeteros subditos ad ejusmodi principes pertinere.*

Hoc grande verbum Barclaji, nihil est aliud, nisi

grandis temeritas et intolerabilis error hominis unius, qui ut regibus aduletur, non veretur opponere se veritati et scriptoribus omnibus theologis et canonistis, quorum duos paulo ante citavimus, Sotum videlicet et Covarruviam: quibus addere potuissemus scriptores alios innumerabiles et quod majus est concilia quatuor generalia paulo ante citata, lateranensia videlicet duo, constantiense et tridentinum, in quibus generatim affirmatur, non habere laicos ullam in clericos potestatem; neque excipiuntur imperatores vel reges. Neque est quod laboremus in demonstranda hujus doctrinae novitate, nam ipse fatetur, se verbum grande proloculurum, cujus forte nondum meminit quisquam.

Sed videamus, quibus argumentis, tam grande, et adhuc inauditum verbum Barclajus persuadere orbi terrarum nitatur, contraham autem in breve compendium totam ejus ratiocinationem, ut quam vim habeat, facilius percipiatur, sit igitur ille: *Christiani tum clerici, tum laici subjecti erant principibus infidelibus, atque ab eis judicari poterant: ergo subjecti sunt etiam principibus fidelibus et ab eis judicari possunt: quia Christi lex neminem privat jure dominioque suo. Rursus principes fideles exemerunt quidem privilegiis suis clericos a potestate magistratuum inferiorum; sed non exemerunt a potestate sua: nusquam enim memoriae proditum est ab ullo scriptore, principes, qui istis clericos privilegiis donarunt, ita eos a se liberos dimisisse, ut sibi amplius non subessent. Immo nec potuerunt principes, nec adhuc possunt clericos in suis regnis constitutos ea libertate donare, ne ipsis potestate temporali subsint; neve delinquentes ab iis judicari et puniri possint, nisi eadem opera sese principatu abdicent. Nam proprium est principis posse animadvertere in cives et membra suae reipublicae: sunt autem clerici, quod ad temporalia attinet, cives et membra reipublicae politicae, cujus caput et rector est princeps. Quare Carolus V. imperator Hermannum archiepiscopum coloniensem in jus ad se vocari jussit, ut de criminibus a clero et universitate ei objectis se purgaret, teste Surio in comment. anni* 1545. *Et multi principes sibi quaedam clericorum delicta specialiter vindicanda reservarunt, eaque suis magistratibus judicanda committunt: ut sunt illa crimina, quae in Gallia privilegiata vocantur veluti majestatis, gestationis armorum, adulterinae monetae et similia*: haec ille. Ex quibus omnibus sequitur, clericos non esse exemptos a potestate et jurisdictione principum temporalium.

Respondebo nunc ordine ad singulas propositiones. Ad primam illam de subjectione clericorum principibus infidelibus duae sententiae sunt, ut supra diximus: et neutra favet Barclajo. Vera sententia est, clericos jure fuisse exemptos etiam a potestate principum infidelium, quamvis de facto subjecti essent: exemit autem eos, tamquam proprios suos ministros ille, qui Apoc. 1. Vere dicitur princeps regum terrae. Itaque juxta hanc sententiam neganda est propositio prima Barclaji, quam neque ille usquam probavit, neque hoc loco probat, sed assumit, ut concessam; quam tamen graviores scriptores non concedunt, videlicet omnes illi, qui exemptionem istam de jure divino esse docent. Sed etiamsi concederetur, nihil inde Barclajus colligeret, quoniam negaretur illa consecutio, Ergo subjecti sunt clerici judicio et potestati principum fidelium: hanc enim propositionem, quae est secunda apud Barclajum, negant omnes catholici scriptores, tam theologi, quam canonistae: negatur autem illa consecutio, quoniam summus pontifex clericos absolute exemit a potestate principum fidelium, qui ejus potestatem agnoscunt; a potestate autem principum infidelium, qui ejus potestatem non agnoscunt, non ita absolute exemit; cum eos censuris ecclesiasticis coërcere non possit: ipsi etiam christiani principes clericos exemerunt, intelligentes, quanta sit dignitas clericorum, quod principes infideles non fecerunt, cum eis spiritualis illa dignitas nota non esset. Ad illam tertiam propositionem, lex Christi neminem privat jure dominioque suo: jam supra respondi capite superiore, ubi ostendi, per exemptionem clericorum non privari principes jure, quod habebant in eosdem, antequam clerici essent, per se et proprie, sed consequenter et quasi per accidens: quemadmodum cum filius familias evehitur ad episcopale fastigium, eximitur a patria potestate; nec tamen fit injuria patri, quoniam non privatur pater jure suo per se, sed consequenter: non enim intendit Ecclesia privare patrem jure patriae potestatis, sed evehere personam illam ad gradum, quo dignus est, quamvis inde sequatur illa privatio patriae potestatis. Vide multa alia exempla capite superiore.

Ad quartam propositionem; quae erat, a nullo scriptore memoriae proditum esse, quod principes exemerint clericos a potestate sua; sed solum quod exemerint a potestate magistratuum inferiorum.

Respondeo: Videtur qui hoc dicit, aut nihil legisse, aut lectores fallere voluisse. Scribit enim Ruffinus lib. 10. hist. cap. 2. Constantinum imperatorem disertis verbis pronunciasse, sibi non esse licitum judicare sacerdotes, sed ab illis potius se esse judicandum. Ubi satis aperte declaravit, sacerdotes exemptos esse non solum a potestate judicum inferiorum, sed etiam ab ipsius supremi principis imperio. Cui declarationi consentanea est lex ejusdem Constantini septima in codice Theodosiano, de episc. et clericis. *Lectores*, inquit, *divinorum apicum et hypodiaconi et caeteri clerici, qui per injuriam haereticorum ad curiam devocati sunt, absolvantur; et de caetero ad similitudinem orientis minime ad curias devocentur, sed immunitate plenissima potiantur*. Haec ille, qui cum absolute prohibeat clericos ad curias devocari et velit plenissima immunitate potiri, et nihil omnino excipiat, manifestum est, eum velle, ut neque ad ipsius principis curiam devocentur: non enim esset plenissima immunitas, si principali potestati essent obnoxii. Similis est lex Theodosii et Valentiniani cod. Theod. l. ultima de episc. et clericis, ubi sic legimus: *Clericos, quos indiscretim ad saeculares judices debere deduci infaustus praesumptor edixerat, episcopali audientiae reservamus. Fas enim non est, ut divini muneris ministri tempora-*

lium potestatum subdantur arbitrio. In qua lege dum nihil excipitur, omnia comprehendi videntur, nisi forte principis potestas, temporalis dici non debeat. Ipse quoque Justinianus Novella octogesimatertia, quae saepe ab adversariis citatur, quasi in ea clerici in criminalibus exempti non videantur a foro saeculari: habet haec verba, *Prius hunc spoliari a Deo amabili episcopo sacerdotali dignitate et ita sub legum fieri manu.* Ubi videmus, clericos, dum clerici permanent, non esse sub potestate legum, sed solum posteaquam clericali honore per episcopos privati sunt: ac per hoc non solum exemptos esse, dum clerici sunt,a potestate judicum inferiorum, sed ab ipsis principum legibus,quod ad coactionem attinet: atque hoc est quod concilium constantiense sess. 31.dixit: *Laicos nullam in clericos jurisdictionem,vel potestatem habere.* Et certe nomine laicorum principes etiam supremos comprehendit, cum et ipsi laici sint. Denique, ut alia multa praeteream, imperator Fridericus secundus, in prima sua constitutione generaliter loquitur, dum ait: *Item statuimus, ut nullus ecclesiasticam personam in criminali quaestione, vel civili trahere ad judicium saeculare praesumat, contra constitutiones imperiales et canonicas sanctiones*, haec ibi. Per saeculare autem judicium non intelliguntur judicia solum judicum inferiorum, sed etiam supremorum, cum omnia sint aeque saecularia. Atque re ipsa sic observari videmus, ubi sacrorum canonum reverentia viget.

Ad quintam propositionem, quae erat, non potuisse principes supremos eximere clericos a sua regia potestate: respondemus, id manifeste falsum esse. Nam etiamsi non possit summus princeps, omnes qui in regno suo degunt ab omni potestate sua eximere, nisi principatu se abdicet, tamen potest aliquam partem populi sui ab aliqua parte potestatis suae,vel etiam a tota eximere et simul vere princeps dici et esse. Proprium enim summi principis est, tributum a populo sibi subjecto exigere, ut Apostolus docet ad Rom. 13. *Ideo enim*,inquit, *et tributa praestatis: ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum servientes:* et potest tamen rex, quos vult in suo regno immunes a tributis facere. Dicitur enim lib. 1. reg. cap. 17. *Qui percusserit Philistaeum, ditabit eum rex divitiis magnis, et domum patris ejus faciet absque tributo in Israel.* Sic etiamsi magnus aliquis rex in medio regno suo civitatem unam vel liberam faciat, vel alicui absolute donet, non ideo rex dici non poterit totius regni sui, praesertim si civitatem illam protegat et defendat; et cives illi leges regni sponte servent: sic igitur potuerunt reges, clericos in suo regno degentes eximere a potestate sua regia et reges tamen dici et esse non solum laicorum, sed etiam clericorum, qui leges ejus politicas libere servant; et caussas, quas cum laicis habent, cum actores sunt ad tribunal ipsius deferunt: et judicio ac sententia ejus in ejusmodi caussis acquiescunt.Et quoniam rex pro defensione non solum laicorum, sed etiam clericorum laborat et vigilat, ideo non solum laici, sed etiam clerici honorem ei deferunt, qui regibus debetur, justa praeceptum apostoli Petri, *Deum timete, regem honorificate.* 1. Petr. 2. Denique pro rege Deum orant, ut Apostolus monet 1. Timoth. 2. dicens: *Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus et pro omnibus qui in sublimitate sunt:* nec solum pro regibus generatim preces ad Deum fundunt, sed in specie dicunt, pro rege nostro N. vel pro imperatore nostro N.

At, inquit Barclajus , *omnia membra debent subesse capiti,et omnes cives rectori civitatis, ita ut caput et rector in omnia membra et cives animadvertere possit* : *sunt autem clerici membra corporis politici et cives terrenae civitatis*, *quoad temporalia.*

Respondeo: In corpore naturali necesse est, ut omnia membra capiti subsint; quoniam in ejusmodi corpore locum non habet exemptio. Sed in corpore politico, in quo locum habet exemptio, non est necesse, ut omnia membra, idest, omnes cives proprie subsint potestati capitis, idest, rectoris, ac per hoc non est necesse, ut principes in omnes cives animadvertere possint, sicut non est necesse, ut omnes cives solvant tributa, neque ut omnes armis rempublicam defendant; sed satis est, si consilio vel adhortatione, aut precibus apud Deum rempublicam temporalem juvent. *At perturbabitur respublica*, *si clerici leges principum impune transgrediantur.* Respondeo: Non impune transgredientur, quoniam ab episcopo suo, vel pontifice summo coërcebuntur. At *Carolus V. vocavit ad tribunal suum Hermannum archiepiscopum coloniensem.* Verum est, sed vocavit, ut principem imperii, eumdem enim ad suum tribunal vocavit Paulus III. pontifex, ut archiepiscopum, eodem teste Surio,in eodem loco, qui Surius postea scribit, anno 1547. jussu summi pontificis et imperatoris Hermannum loco motum fuisse. Sententia vero depositionis a pontifice lata est, quam autem fuerit Carolus V. diligens observator ecclesiasticae immunitatis, ex eo potest intelligi, quod anno salutis 1520. detecta atroci conspiratione adversus eumdem Carolum, in qua ecclesiastici nonnulli intermisti erant: Carolus in laicos animadvertit, ecclesiasticos , superioribus ecclesiasticis puniendos remisit, testis Molin. lib. 4. cap. 21. de Hisp. primog.

Addebat Barclajus, esse quaedam delicta gravia, quae privilegiata dicuntur in Gallia, summis principibus reservata. Sed hoc argumentum in ipsum auctorem retorqueri potest: illa enim non dicuntur privilegiata, quia princeps ipse sibi reservaverit, quando privilegium exemptionis clericis concessit, ut Barclajus existimat: sed dicuntur privilegiata, quia privilegio sedis apostolicae indultum est regibus Francorum, ut ea delicta cognoscere possint: id quod explicat Clarus q. 36. paragr. fin. versic. ulterius, quaero,et Aufrerius in Clementina,*Ut clericorum*, de offic.judic. ordin. limit. 13.

Ad ultimam propositionem, quam colligit Barclajus ex supradictis, quod videlicet, Exemptio clericorum a potestate principum nulla sit.

Respondeo: Eam propositionem ex dictis perperam colligi; tum quia demonstratum est, summos principes potuisse et voluisse clericos a sua pote-

state eximere: tum quia licet ipsi non voluissent, aut non potuissent, potuit et voluit summus pontifex illos eximere, aut jure divino exemptos declarare: neque possunt principes etiam supremi hanc exemptionem impedire. Atque haec est communis doctorum theologorum et canonistarum sententia, cui hactenus nonnisi haeretici restiterunt. Et quidem quod hoc sentiant illi,qui exemptionem volunt esse de jure divino, ne Barclajus quidem dubitat et expresse docet Navarrus in cap. *Novit*, de judiciis, notab. 6. num. 30. Quod autem idem etiam fateantur et doceant illi, qui exemptionem arbitrantur non esse de jure divino;perspicuum est ex Francisco Victoria, Relect. de potestate Eccles. q. 6.proposit. 5. ex Dominico a Soto, in 4. dist. 25. q. 2. art. 2. ex Martino Ledesmio in quartum, part. 2.q. 20. art. 4. ex Dominico Bannes in 22. q. 67. art.1. et ex Didaco Covarruvia pract. quaest. cap. 31. concl. 3. et 4. cujus verba, ut etiam Soti, capite superiore adduximus. Hinc solvitur quaestio,quam Barclajus in extremo capite insolutam reliquit, liceat ne principi privilegium exemptionis clericorum revocare. Respondent enim doctores allegati, nullo modo licere.

CAPUT XXXVI.

Defenditur secunda et tertia pars rationis quintae principalis pro potestate pontificis maximi in temporalibus.

In cap. 34. Barclajus post longam digressionem de exemptione clericorum, redit ad oppugnandam secundam partem rationis meae principalis, quam proposuerat initio cap. 32. Argumentum meum hoc erat: Pastoris munus est arietes furiosos, atque ovile destruentes separare et recludere : Princeps autem est aries furiosus, atque ovile destruens, quando est catholicus fide, sed adeo malus, ut multum obsit Ecclesiae et religioni, ut si episcopatus vendat, ecclesias diripiat, etc. Ergo poterit pastor Ecclesiae eum recludere et in ordinem redigere.

Ad hoc argumentum respondit in illo cap. 32. Barclajus, totum argumentum posse concedi, quoniam ex eo nihil aliud efficitur, nisi posse principem malum et Ecclesiae noxium separari a gregis consortio per sententiam excommunicationis. Nos vero eam responsionem in cap. 33. Refutavimus, ad quam lectores remittimus. Nunc igitur in cap. 34. Barclajus haec addit.

Ad argumentum, inquit, *nunc revertor, quod cap. 32. initio propositum est et respondeo,nihil illud ad bonorum quorumlibet temporalium, nedum ad regni ademptionem pertinere. Certum enim est et certo certius, excommunicationem, qua sola separantur et excluduntur perversi christiani a consortio fidelium et communione Ecclesiae, nemini patrimonium et bona temporalia auferre.* Haec ille, qui post multa verba in hac re explicanda consumpta concludit, si non possit papa per excommunicationem adimere patrimonia privatis hominibus multo minus posse per eamdem censuram privare reges ac principes imperiis atque regnis.

Numquid, inquit, *plus ei potestatis in principes, quam in privatos, Dei lege, tributum esse constat? aut numquid principibus, quam privatis duriore et deteriore conditione est vivendum, ut quod Ecclesia in privatum nequeat,id in principem possit exercere?*

Respondeo: Cum dixi: Arietem furiosum posse per pastorem separari et recludi, non intellexi per separationem et reclusionem,solam excommunicationem, sed excommunicationem et depositionem: quemadmodum enim pastor non solum separat arietem a grege,sed etiam recludit quasi in carcere, ut non amplius gregem ducat: sic pontifex summus regem destruentem Ecclesiam, non solum separat per excommunicationem a communione fidelium, sed etiam deponit et in ordinem redigit, ut non amplius populos regat. Itaque tota illa longissima disputatio, qua Barclajus probat, per excommunicationem non privari homines proprio patrimonio, supervacanea est, neque vim argumenti nostri Barclajus assecutus est: quemadmodum etiam vocem, recludere, exposuit per vocem, excludere,cum exponenda esset per vocem, includere, ut cap. 33. docuimus.

Addo praeterea magnum esse discrimen inter privatas opes et publicam jurisdictionem; ut etiam inter substantiam, sive divitias et potestatem, sive auctoritatem: potest enim homo aliquis pauperrimus esse privatis opibus, et jurisdictionem publicam atque amplissimam habere:et potest contra ditissimus esse auro, atque argento, agris et vineis et armentis: et nullam habere in alios homines politicam potestatem.Ex quo discrimine fit,ut quamvis excommunicatio non privet patrimonio proprio et opibus et divitiis, privet tamen jure et potestate commercii humani, electionum et contractuum, et similium; et simul impediat publicam forensem jurisdictionem: neque enim licet excommunicatis forensia judicia exercere, audire caussas, sententiam ferre, in sontes animadvertere, ut supra probavimus, ex cap.*Ad probandum,* de sent. et re judic.

Quamvis autem ex vi solius excommunicationis, nisi in casu haeresis et apostasiae, non sequatur amissio regni vel imperii: tamen summus pontifex, qui potest excommunicando suspendere jurisdictionem, ut diximus, potest etiam deponendo privare omni jurisdictione et potestate regia: quae ut in prolegomenis ostendimus, communis est doctorum et Ecclesiae ipsius sententia.Nec tamen hinc sequitur, plus habere potestatis pontificem in principes, quam in privatos: nam privati non possunt deponi a regno, quia regnum non habent, non quia minus obnoxii sint potestati summi pastoris:et tamen possunt etiam ipsi privari rebus, quas habent; quod fit cum poena pecuniaria, aut exilii, aut carceris, aut alia corporali poena mulctantur: falsum enim est, quod Barclajus nimium saepe repetit, corporalem poenam in solius politici magistratus potestate positam esse: cujus contrarium praxis ostendit, praesertim in tribunali sancti officii.

Addit postea Barclajus aliam rationem, quam in forma syllogisticae ratiocinationis hoc modo disponit.

Summus pontifex non habet nunc majus imperium in principes temporales, quam habuit antequam ipse esset princeps temporalis.

Atqui antequam esset princeps temporalis, nullum in eos temporale imperium ullo modo habuit.

Ergo nullum nunc quoque in eos ullo modo habet.

Et quoniam propositio manifesta videtur, probat assumptionem hoc modo.

Nemo inferior, et subjectus habet imperium in suum superiorem et dominum, ut possit eum judicare in eo ipso in quo est ei subjectus:

Papa autem, antequam fieret princeps temporalis, erat regibus et imperatoribus, quantum ad temporalia, inferior et subjectus:

Ergo non habet in eos temporale imperium, ut possit eos in temporalibus judicare.

Respondeo: Assumptio prioris syllogismi falsa est: proinde etiam falsa conclusio est: siquidem summus pontifex jus, quod habet in temporalibus supra reges et principes christianos, non acquisivit ex principatu temporali, quem nunc possidet, sed habuit a Christo, quando ab eo accepit potestatem apostolicam et supremam supra omnem Ecclesiam, ut esset ipsius vicarius generalis, caput et rector et pastor et princeps omnium fidelium: quamvis enim, ut saepe dictum est, ea potestas in se spiritualis sit, tamen extenditur ad temporalia eo modo, quo spiritus humanus, quamvis vere et proprie spiritus sit, non corpus, vel corporalis, tamen regit membra corporis, cui praesidet, et ea castigat et punit, prout ad salutem expedire cognoscit. Quare probatio assumptionis in posteriore syllogismo, nullas vires habet, nam assumptio quoque syllogismi posterioris est falsa, ac per hoc est etiam totius syllogismi falsa conclusio: siquidem falsum est, summum pontificem fuisse unquam regibus et imperatoribus jure subjectum, neque id probavit Barclajus, quod ut probatum assumit.

At, inquit, adversarii dicunt, exemptionem personarum ecclesiasticarum jure humano introductam esse.

Respondeo: Bellarminus, qui citatur in margine, non dicit jure humano solum, sed jure humano et divino. Deinde illi ipsi, qui exemptionem clericorum dicunt esse de jure humano, addunt eam, quo ad personas, esse valde conformem juri naturali et divino, ut perspicuum est ex Dominico de Soto in 4. dist. 25. quaest. 2. art. 2. concl. 5. Praeterea iidem auctores, qui negant exemptionem clericorum esse de jure divino diserte affirmant, summum pontificem potuisse et debuisse eximere clericos, etiam principibus temporalibus inconsultis: neque posse temporales principes contrarium suis legibus constituere, ut supra notavimus, ex Victoria, Soto, Ledesmio, Bannesio et Covarruvia: falsum est igitur quod tot verbis inanibus hoc loco Barclajus repetit de exemptione solo principum privilegio et munere clericis concessa.

Transit postea Barclajus ad tertiam partem rationis quintae principalis pro potestate summi pontificis in temporalibus: omitto enim quae ipse repetit ex c. 15. quae ibidem refutata sunt, sic autem loquitur. *Superest supremum Bellarmini argumentum, in quo refutando non multa opera opus est. Tertium*, inquit, *argumentum est:* Potest pastor, ac debet omnes oves ita pascere, ut eis convenit: ergo potest pontifex christianis ea jubere, atque ad ea cogere ad quae quilibet eorum secundum statum suum tenetur, idest, singulos cogere, ut eo modo Deo serviant, quo secundum statum suum debent: debent autem reges Deo servire defendendo Ecclesiam, puniendoque haereticos et schismaticos: ergo potest, ac debet regibus, jubere ut hoc faciant, et nisi fecerint, etiam cogere per excommunicationem, aliasque commodas rationes.

Ad hoc argumentum Barclajus respondet, si agatur de pastu et poenis spiritualibus, totum argumentum concedi posse: tenetur enim summus pontifex pascere omnes christianos pastu spirituali: nam ad pascendum pastu corporali, facultates ejus quantumvis amplae sint, nullo modo sufficerent: sic etiam tenetur cogere omnes ad officium suum poenis spiritualibus, quarum gravissima excommunicatio est, sed ulterius progredi non potest: et allegat ad hoc probandum Joannem Driedonem in lib. 2. de libertate christiana cap. 4.

Sed haec Barclaji responsio supra refutata est multis in locis, et nunc ex ipso Driedone, quem ipse citat, refutari potest: scribit enim Barclajus a Driedone nullam aliam judicii et correctionis papalis in imperatores delinquentes poenam, nisi solam excommunicationem poni. At Joan. Driedo repugnat Barclajo, eumque his verbis confutat, lib. 1. de libertate christiana, cap. 14. *Verum hoc non est silentio praetereundum, quod papa ex plenitudine potestatis super universos principes christianos, potest reges ac principes propter haeresis crimen privare suis regnis atque imperiis, et in temporalibus prorsus eximere plebem christianam ab obedientia et subjectione eorum*, haec Driedo, quem in patronum sententiae suae allegavit Barclajus; qui certe insignis doctor Joannes Driedo non poterat clarius mendacium et imposturam Barclaji redarguere. Quod ergo nos diximus, et docent omnes catholici, posse pastorem summum christianorum cogere omnes ad officium suum praestandum in obsequium Dei; non intelligitur de sola coactione per excommunicationem, sed etiam per privationem regnorum et principatuum, si ad salutem gregis idem pastor expedire judicaverit.

CAPUT XXXVII.

Defenditur primum exemplum allatum pro potestate summi pontificis in temporalibus.

In cap. 35. et 36. refert, et refellit Barclajus argumenta quaedam Nicolai Sanderi, quam totam disputationem omittendam hoc loco esse censui, quoniam non suscepi onus probandi omnia argumenta, quae a catholicis scriptoribus proponuntur, esse insolubiles demonstrationes. Scio multa interdum probabilia admisceri argumentis solidioribus, quae quamvis per se, ac sola, vim persuadendi non habeant, tamen addita firmioribus argumentis, non parum juvant ad rem, de qua agitur, confirmandam. Itaque conclusionem Sanderi, quae commu-

nis est inter omnes catholicos scriptores, adversus Barclajum, cujus manus sunt contra omnes, ut scriptura de Ismaële loquitur, defendendam mihi desumpsi, et simul ad ea, quae proprie adversus mea scripta Barclajus objecit, respondendum mihi esse judicavi. Igitur in cap. 37. refert argumentum meum primum ab exemplo et figura veteris Testamenti ductum, haec autem est argumenti summa. Ozias rex in lib. 2. Paralip. cap. 26. cum sacerdotum officium usurparet, et a sacerdotibus repulsus non acquiesceret, continuo lepra divinitus percussus fuit, atque judicio sacerdotum separatus e coetu populi, seorsim in domo solitaria habitavit usque ab obitum: ex quo factum est, ut regni administratione privatus fuerit et filius ipsius in civitate populum judicaverit. Hinc argumentum ejusmodi conficitur, Si ob lepram corporalem poterat sacerdos olim regem judicare et regno privare: quare id non poterit nunc propter lepram spiritualem idest, propter haeresim, quae per lepram figurabatur, ut s. Augustinus docet lib. 2. quaest. evang. quaest. 40. praesertim cum 1. Corinth. 10. Paulus dicat, contigisse Judaeis omnia in figuram?

Ad hoc argumentum respondet Barclajus: Judicio sacerdotum fuisse regem Oziam propter lepram separatum a reliquo populo; et eodem modo posse nunc regem judicio summi pontificis propter haeresim separari per excommunicationem a coetu fidelium: negat autem fuisse regem Oziam regno privatum, et propterea etiam negat, posse regem a pontifice propter haeresim regno privari. Quod autem non fuerit Ozias regno privatus, probat ex eo quod Scriptura testatur: *Anno aetatis sextodecimo regnare coepisse, et quinquaginta duobus annis regnasse.* 4. Reg. 15. et 2. Paralip. 26. proinde regnasse ab anno sextodecimo usque ad mortem. Idem etiam probat ex eo quod eadem Scriptura dicit: *Joatham filius regis gubernabat palatium, et rexit domum regis et judicabat populum terrae*: hinc enim colligitur, filium regis non auctoritate propria, sed nomine patris sui aegrotantis regnum administrasse haec Barclajus.

Respondeo: Ozias lepra percussus retinuit quidem nomen regium, sed inane: filius vero ejus sine regio nomine regnum cum plena potestate administravit, id verbis disertis testatur Josephus lib. 9. Antiquitatum, cap. 11. ubi dicit, *Oziam privatum vixisse in domo solitaria, et filium ejus rempublicam administrasse*, quod idem satis aperte indicat Scriptura, cum ait: Filios regis judicabat populum terrae: neque addit, id cum fecisse jussu patris, aut patris nomine; neque toto eo tempore quo rex percussus lepra mansit in domo solitaria, ullam partem regiminis ad eum ullo modo pertinuisse. Atque hoc intellexi, cum in argumento dixi, coactum fuisse Oziam filio regnum renunciare: per regnum enim non vocabulum regis, sed auctoritatem significavi: quam auctoritatem pater non retinuit, sed privatus vixit, ut Josephus loquitur. In hoc igitur vis argumenti ab exemplo ducti posita est, quod quemadmodum rex Ozias lepra percussus judicio sacerdotum coactus est habitare in domo solitaria et regni administratione dimissa privatus vivere; sic etiam rex haereticus, judicio summi sacerdotis per excommunicationem separari possit a coetu piorum, non solum quo ad sacramentorum et precum communicationem, ut Barclajus admittit, sed etiam quo ad forense judicium et regni administrationem, quod Barclajus negat. At Oziae relictum est nomen regium. Verum id quidem, sed non ideo nomen regium relinqui debet homini propter haeresim excommunicato, atque deposito: nam lepra spiritualis deterior est lepra corporali: et sacerdos christianus praestantior est sacerdote levitico et res figurata perfectior est, quam sit ipsa figura, sic enim agnus paschalis par non erat Christo crucifixo et manna inferius est Eucharistia et circumcisio Baptismum non aequat.

Quod autem Barclajus disputat de differentia auctoritatis regnandi et administrationis regni, non faciat ad rem, tum quia Ozias non sola administratione, sed etiam auctoritate privatus fuisse dicendus est, cum Josephus dicat, eum privatum in magno moerore vixisse post acceptam plagam leprae: tum etiam quia Barclajus non concedit, regem haereticum posse privari administratione regni, sic enim ipse loquitur pag. 312. *Quod autem dixi, papam posse separare regem haereticum a communione fidelium per excommunicationem, de separatione spirituali animorum, non corporum intelligendum est, subditi enim regi excommunicato obsequium denegare non debent:* haec ille, qui sine dubio, ut etiam supra docuit, non permittit, posse per pontificem interdici regi haeretico administrationem regni et curatorem illi dari, ut ipse fatetur, datum esse regi Oziae filium curatorem. Quare falso postea dicit: *Figuram Oziae, leprae separationis, bellissime convenire cum rege, haeresi et excommunicatione*: *et ex hac figura temporalem pontificis potestatem omnino fictitiam, usurpatam, atque a jure divino alienam ostendi.* Quo modo enim figura cum re figurata concordat, si in figura ponitur rex coactus habitare in domo solitaria, et negotia regni nulla tractare: in re figurata ponitur rex libere in urbe regia residere et jus dicere, ut antea faciebat? Et si veritas figurae requirit, ut nihil minus, sed potius aliquid amplius in re figurata reperiatur, quam in ipsa figura: et ideo necesse est, ut rex haereticus per sententiam pontificis administratione regni, et ipsa quoque auctoritate privetur, quo modo ex hac figura temporalis potestas papae fictitia et usurpata, et a jure divino aliena monstratur? Maneat ergo argumentum nostrum ab exemplo apposite ductum esse: neque a Barclajo potuisse convelli.

CAPUT XXXVIII.

Defenditur secundum exemplum pro potestate pontificis in temporalibus.

Proponit deinde Barclajus in cap. 38. secundum exemplum a nobis adductum ex lib. 2. Paralip. cap. 23. Ubi narratur, Athaliam reginam faventem superstitioni et idololatriae Baal a pontifice Jojada regno et vita fuisse privatam, et Joas regem in ejus locum institutum.

Ad hoc exemplum refutandum sternit sibi Barcla-

jus viam digressiuncula quadam,ex confictis rumoribus et solida maledicentia in pontifices.Scribit enim hoc exemplum a me allatum, ne indiligentiae aut praevaricationis apud Sixtum V. pontificem accusaret, si illud ab aliis antea notatum omisissem. At ego multo antea quam Sixtus V. pontifex crearetur, haec scripseram,et in scholis dictaveram:deinde, si tam multa alia exempla praetermisi, quae in Sandero legeram, ut Barclajus ipse testatur, cur timere debui offensionem pontificis, si istud unum praetermitterem ? Quod vero addit Barclajus, Sixtum V. in animo habuisse,ordinem Jesuitarum ad arctiorem formam vivendi, atque ad certum vestimenti genus, cogere; fabulae sunt hominum otiosorum, et mirum est Barclajum in his etiam nugis referendis voluisse tempus consumere. Quod vero adjungit, Bullam ejusdem Sixti V. qua Pontimussanae academiae perpetuus rectoratus Jesuitis addicitur, supposititiam vel obreptitiam videri, et quamvis vere sit a Sixto concessa, valere tamen non debere, quia statim ab ejus creatione fuerit impetrata: non jam ad fabulas vel nugas, sed ad calumnias et maledicentiam pertinet: quasi non potuerit idem pontifex toto illo quinquennio, quo pontificatum gessit, eam bullam revocare, si supposititiam, aut obreptitiam, aut fraude exortam didicisset.

Sed his omissis, ad exemplum Jojadae pontificis Athaliam reginam exauctorantis, respondet Barclajus, exemplum illud ad rem non facere;quod Athalia nullo jure regnaret, sed immani tyrannide per vim et scelus regnum occupasset.

At verum quidem est, initium regni Athaliae tyrannicum et violentum fuisse: sed cum annis sex quiete regnaverit,credibile est, populum consensu suo regnum ejus approbasse,praesertim cum ignoraretur superesse adhuc unum ex filiis regis defuncti et fama esset, omnes omnino interiisse. Neque novum aut insolitum est, ut initia regnorum sint violenta et tyrannica, et tamen paulo post consentiente populo reges legitimi habeantur. Ipse certe Augustus, qui imperator optimus habitus est,rempublicam injuste initio oppressit, et principatum sibi armis violenter usurpavit. Otho Galbam occidit: Vitellius Othonem ejecit : Vespasianus Vitellium; et omnes tamen imperatores a senatu populoque romano salutati sunt. Quid atrocius, quam quod Philippus gessit, cum Gordianum imperatorem legitimum sustulit,et imperium ejus invasit?et tamen ipse quoque legitimus imperator habitus est. Mitto Odoacrem Herulum , Gothos et Longobardos invasores Italiae; et alios prope innumerabiles, qui per vim regna occuparunt, et postea tamen accedente consensu populorum reges legitimi habiti sunt.

At, inquit Barclajus, sacerdos Jojada,non auctoritate propria Athaliam deposuit, sed hortatus est centuriones et milites cum illis in Athaliam conspiravit: sic enim Scriptura loquitur: *Misit Jojada pontifex, et assumens centuriones et milites introduxit in templum Domini, pepigitque cum eis foedus.*

Et hoc verum est, sed non impedit quo minus Jojadae auctoritate regina deposita fuerit. Sacerdos enim non poterat solus implere quod proposuerat; ideo centurionibus et militibus ad se accersitis, exposuit illis propositum suum deturbandae reginae de solio, tum ob alia crimina, tum quod falsam religionem Baal foveret : neque simplici promissione militum contentus esse voluit, sed foedus cum eis iniit, et adjuravit eos, ut fortiter proposito suo cooperarentur. Denique ipse armavit milites tradens eis hastas, et reliqua arma regis David, quae erant in domo Domini: ipse jussit interfici reginam; ipse novum regem coronavit; ipso auctore totus populus templum Baal evertit, et aras idolorum destruxit, et sacerdotem Baal aram ante ipsam occidit.

CAPUT XXXIX.

Defenditur tertium exemplum allatum pro potestate summi pontificis in temporalibus.

Tertium exemplum attuleram ex s. Ambrosio, qui Theodosium imperatorem excommunicavit propter caedem, quam Thessalonicae nimis crudeliter fecerat: deinde coëgit eum, ut legem ferret,ne sententiae latae de caede aut publicatione bonorum ratae essent, nisi post triginta dies a pronunciatione sententiae, nimirum ut si quid per iracundiam praecipitanter dictasset intra spatium illud sedato pectore revocaret. Ex quo exemplo collegeram ab episcopo mediolanense potuisse judicari imperatorem,qui apud mediolanum sedem habebat. Ex quo rursus deduxeram, si hoc potuit episcopus, quanto magis princeps episcoporum papa?

Ad hoc exemplum ita respondet Barclajus,ut primum admittat,episcopum posse cognoscere de crimine principis in foro externo ecclesiastico,et illud punire poena ecclesiastica, qualis in primis excommunicatio est,et hoc modo cognovisse Ambrosium caussam Theodosii de caede, ut peccatum erat et eumdem Theodosium reum factum excommunicasse: deinde concedit,ab episcopo Ambrosio imperatum fuisse, ut Theodosius legem illam ferret in poenitentiam peccati commissi, sine quo poenitentiae fructu vel signo, eum ab anathematis vinculo non solvisset. Ex his vero colligit, s.Ambrosium habuisse in Theodosium spiritualem jurisdictionem, non autem temporalem aut politicam.

At ego exemplum illud, quod attinet ad excommunicationem, non attuli adversus Barclajum, qui nondum orbi terrarum innotuerat: sed adversus alios , praesertim Anglos Calvinistas , qui negant principem supremum excommunicari posse a summo pontifice, vel summum pontificem ullam habere in supremos principes jurisdictionem vel potestatem. Quod vero attinet ad legem politicam,quam Theodosius ex Ambrosii praecepto tulit;non utique negamus, eam ad fructum poenitentiae pertinere,et a spirituali potestate episcopi fuisse imperatam:sed ostendere voluimus, posse principes ecclesiasticos non solum in fore interno conscientiae, sed etiam in foro externo ecclesiastico disponere de tempo-

ralibus, ut ad spiritualia ordinem habent. Certe enim qua potestate s. Ambrosius potuit Theodosium cogere, si a vinculo anathematis solvi vellet, ad legem illam politicam ferendam: eadem potuit eumdem cogere ad aliam legem politicam saluti animarum necessariam ferendam, nisi vellet anathematis vinculo alligari. Ex quo manifeste colligitur, multo majore ratione potuisse pontificem maximum, Ecclesiae universae praesidem, imperare principibus temporalibus sub anathematis poena, ut leges politicas spirituali bono necessarias ferant, et contra, ut eas abrogent, quae spirituale bonum impediunt: atque hoc modo spirituali potestati, temporalem potestatem esse subjectam.

CAPUT XL.

Defenditur exemplum quartum.

Quartum exemplum desumptum fuit ex privilegio sancti Gregorii monasterio sancti Medardi concesso, quod habetur lib 12. epistolarum extremo, in quo leguntur haec verba: Si quis regum, antistitum, judicum, vel quarumcumque saecularium personarum hujus apostolicae et nostrae praeceptionis decreta violaverit, cujuscumque dignitatis vel sublimitatis sit, honore suo privetur, etc. Et similia habentur in alio privilegio ejusdem sancti Gregorii lib. 11. epistol. 10. ad senatorem abbatem.

De hoc exemplo sic loquitur Barclajus. *Si viveret hodie b. Gregorius, et superiora verba eo sensu accipi intelligeret, quasi ipse potestatem habuisset privandi reges suo honore et dignitate: exclamaret profecto calumniosam esse interpretationem, et se numquam tale quid, vel per somnium cogitasse: ea vero quae alibi scripta ab eo sunt, fidem abrogant huic expositioni, sunt igitur ista, non imperantis, sed imprecantis verba, quibus admonet et adjurat omne genus hominum, ne privilegium a se datum violent: quod si violaverint, Deum vindicem fore, qui eos suo honore privet, quod genus admonitionis et imprecationis nunc semper addi solet extremis Bullarum et Constitutionum pontificiarum, hoc modo: Nulli ergo hominum liceat hanc paginam, etc. si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei, ac beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus incurrat, sive quod idem est, se noverit incursurum.*

Respondeo: Interpretatio verborum sancti Gregorii, non mea est, sed alterius sancti Gregorii dignitate paris et sanctitate non multum inferioris. Sanctus, inquam, Gregorius VII. papa in epistola ad episcopum metensem, quae est vicesimaprima libri octavi, hunc locum sancti Gregorii adducit ad probandum jure a se fuisse depositum Henricum imperatorem: *Beatus Gregorius*, inquit, *papa reges a sua dignitate cadere statuit, qui apostolicae sedis decreta violare praesumpserint, scribens ad quemdam senatorem abbatem, his verbis: Si quis vero regum, etc: Quod si beatus Gregorius, doctor utique mitissimus, reges, qui statuta violarent, non modo deponi, sed etiam excommunicari, atque in aeterno examine damnari decrevit: quis nos Henricum non solum apostolicorum judiciorum contemptorem, verum etiam ipsius matris Ecclesiae, quantum in ipso est, conculcatorem, totiusque regni, et ecclesiarum improbissimum praedonem, et atrocissimum destructorem deposuisse et excommunicasse reprehendat, nisi forte similis ejus?* Haec ille, cui Barclajus si cedere noluerit interpretatione verborum sancti Gregorii, nimis temerarius erit: si autem cesserit, fateri debebit, sanctum Gregorium primum non ignorasse, potestatem sibi divinitus datam extendi usque ad regum et principum depositionem. Sed addamus et alium interpretem verborum sancti Gregorii, ut in ore duorum testium stet omne verbum. Thomas Valdensis, vir doctissimus in lib. 2. doctrinalis fidei antiquae artic. 3. cap. 75. *Profecto*, inquit, *nec beatus Gregorius eminentiae sui status super statum imperialem praejudicavit in aliquo, cum regem sibi verbo tenus praeposuit, negotio quod tunc tractabatur attento, quod tunc apte videbimus, si posteriora ejus facta et scripta quaeramus. Vide an se magistrum et imperatorem et regum non arbitrabatur, cum post privilegia quaedam senatori presbytero et abbati xenodochii Francorum directa sub interminatione dignitatis et honoris omni ejus violatori conclusit. Si quis regum etc.* En quam bene doctor iste Barclajum nondum natum confutavit. Barclajus dicit ex aliis scriptis sancti Gregorii colligi, sanctum Gregorium non existimasse habere se potestatem super reges saeculi, quamvis ejus verba id significare videantur: Thomas Valdensis contradicit, ex aliis sancti Gregorii scriptis colligi, sanctum Gregorium verbo tenus se imperatori subjecisse, re autem vera non ignorasse eminentiam sui status super statum imperialem. Barclajus dicit, Verba sancti Gregorii sonare imprecationem, quam etiam quilibet privatus adjungere potest literis suis: Thomas Valdensis contra dicit, Verba sancti Gregorii sonare interminationem honoris et dignitatis, quam literis suis adjungere non potest, nisi princeps supremus. Utrum autem major fides habenda sit uni Barclajo, quam duobus viris tantae eminentiae, atque doctrinae, stultum est quaerere. Sed etiam si id quaeratur ex verbis ipsius sancti Gregorii tota quaestio nullo negotio dissolvetur. Siquidem s. Gregorius tria simul conjungit, videlicet, honore suo privetur, a communione fidelium segregetur, in divino examine ad poenas aeternas damnetur. At duo posteriora non continent imprecationem, sed decretum, sive declarationem: non enim praelatus, qui dicit, qui hoc fecerit, excommunicetur, imprecatur excommunicationem, sed jubet excommunicari: et qui dicit, qui hoc fecerit, in divino judicio ad poenas aeternas damnetur, non imprecatur damnationem aeternam (quis enim tam crudelis invenitur, qui hoc imprecetur?) sed declarat, qui hoc fecerit, eum gravissime peccaturum, et poenas aeternas in divino examine promeriturum. Igitur eodem modo illud, Honore suo privetur, non est imprecatio, sed decretum, ut ab honore suo decidat, et declaratio, ut liceat populo non obedire ejusmodi regi tamquam honore suo ac dignitate privato. Quemadmodum

etiam verba extrema constitutionum apostolicarum non significant imprecationem, ut perperam Barclajus exponit (neque enim summus pastor et vicarius boni illius pastoris, qui animam suam pro ovibus suis posuit, imprecaretur ovibus suis indignationem omnipotentis Dei),sed declarationem et denunciationem continent gravissimae poenae,quae contemptores apostolicorum praeceptorum sine dubio consequetur. Hoc enim manifeste significant illa verba, Indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli se noverit incursurum. Quare si sanctus Gregorius nunc in terris viveret, haud dubio exclamaret, calumniosam esse interpretationem Barclaji, et se nihil tale unquam vel per somnium cogitasse.

CAPUT XLI.

Defenditur exemplum quintum.

Quintum exemplum est Gregorii II. qui Leoni imperatori a se excommunicato prohibuit vectigalia solvi ab Italis, ac proinde eum imperii parte mulctavit.

Ad hujus et sequentium exemplorum refutationem, praemittit Barclajus satis prolixam admonitionem adversus argumenta, quae petuntur ab exemplis, immemor argumentorum, quae ipse duxit ab exemplis veterum pontificum et imperatorum, ex quibus plenissime constare dixit, nullam esse in pontifice potestatem disponendi de temporalibus. Sed quoniam isti sunt loci communes, qui ad omnem disputationem accommodari possunt, iis omissis ad rem propositam accedam. Igitur Barclajus praecise negat, verum esse quod historici tradunt, a Gregorio II. pontifice prohibitos fuisse Italos imperatori haeretico et excommunicato vectigalia pendere: tota vero ejus ratio est,quia Platina in vita Gregorii II. scribit, volentibus populis deficere ab imperatore haeretico, restitisse Gregorium et auctoritate sua, eos in fide, et obedientia imperatoris tenuisse. Cur autem uni Platinae major fides habenda sit, quam caeteris historicis antiquioribus et pluribus; eam caussam reddit, tum quia Platina scripsit historias pontificum jussu Sixti IV. et habuit Romae multa vetera monimenta: tum etiam quia Gregorius pontifex optimus et justissimus cum esset, numquam jussisset contra evangelium negari censum Caesari, qui usque ad obitum Caesar, et imperator Augustus permansit.

At haec Barclaji disputatio, tam est infirma ac debilis, ut mirum non sit, quod paulo ante tam longa praefatione exemplorum auctoritatem extenuare conatus sit.Videbat enim nihil firmum adferre se posse ad exemplum tam vetustum et tam evidens refutandum. Primum igitur ajo Platinam non esse contrarium historicis caeteris, si tempora distinguantur.Verum est enim per multos annos Gregorium restitisse populis italicis cupientibus ab imperatore deficere. Sperabat enim assiduis cohortationibus suis aliquando cessurum imperatorem, et ad meliorem mentem ac saniora consilia rediturum: atque hoc est, quod Platina vere narrat. Sed ubi vidit pontifex, se operam perdere et imperatorem quotidie deteriorem fieri: securim ad radicem misit et imperatorem coetu piorum ejecit, ac jussit, ut ei tamquam impio italici populi non parerent, neque vectigalia deinceps penderent. Id vero Platina non negat et historici plurimi graeci et latini affirmant, quos in libro meo citavi. Vide de hac tota caussa cardinalem Baronium tom. 9. Annalium, ad annum salutis 726. et 730.

Ajo secundo: Si Platina contrarium dicat, magis credendum esse historicis caeteris, quam ipsi:nam et multi sunt et antiquiores et diligentiores, et historias temporum scribunt, non vitam unius pontificis, ut Platina facit: quam autem Platina parum diligens fuerit in perscrutandis monimentis romanorum archiviorum, vel ex eo potest intelligi,quod Onuphrius Panuinus in additionibus ad Platinam. multa ejusdem Platinae vel omissa, vel errata demonstrat: et in additione praemissa vita Gregori secundi, admonet, Leoni tertio imperatori haeretico jure ereptum fuisse imperium, quod in Italia habebat, a Gregorio secundo romano pontifice.

Ajo tertio: Gregorium virum sanctissimum non peccasse in evangelium, quando populos Italiae prohibuit vectigalia pendere imperatori haeretico. Quod enim Dominus ait: *Reddite quae sunt Caesaris Caesari*, intelligitur de Caesare legitime imperante.

Leo vero ille, qui ob crimen haereseos a summo pontifice publice excommunicatus fuerat et ab imperio depositus, non erat vere et jure Caesar, sed tyrannus et persecutor sub titulo Caesaris.

At, inquit Barclajus, usque ad mortem Leo permansit in imperio.

Respondeo: Apud Graecos, praesertim haereticos, imperator de facto, non de jure permansit: apud Latinos ac presertim Italos, neque de jure, neque de facto.

CAPUT XLII.

Defenditur exemplum sextum.

Sextum exemplum est Zachariae pontificis, qui Childericum regem Francorum deposuit, et Pipinum substituit.

Ad hoc exemplum Barclajus opponit multa, quae per partes singillatim refellenda sunt.

Primum contendit: Childericum fuisse solo nomine regem,qualis est,ut ipse loquitur, Rex Schaccorum.

Respondeo: Negari non potest, quin Childericus nihil omnino in regno per se gereret, sed regnum. et regni negotia per principes, ac potissimum per praefectum palatii administraret,ut Aimoinus tradit lib. 4. cap. 61. caeterum verum non est, eum solo nomine regem fuisse, fuit enim rex jure successionis, et tamquam verus, ac legitimus rex inunctus, et coronatus erat et a populis juramentum fidelitatis acceperat. Neque hoc negare Barclajus potest, nisi ipse sibi repugnare velit: nam paulo post scribit, gravissimam injuriam Childerico factam esse a Zacharia pontifice et a Pipino principe cum regno dejectus est. At quae injuria fieri poterat ei, si absque ullo jure falsum regis nomen gerebat? et cur

Pipinus in spem regni exarserat, et regium nomen non dissimulanter affectabat (ut paulo infra Barclajus loquitur) si Childericus nihil praeter inane nomen habebat?

Secundo Barclajus dicit: Childericum injuste depositum fuisse; in qua re socium habet Joannem Calvinum, lib. 4. instit. cap. 7. et Illyricum in historia Magdeburgensi centuria 8. cap. 10.

Sed nos juste fuisse depositum probamus primo ex testimoniis omnium scriptorum: omnes enim cum laude hanc historiam narrant. Vide Cedrenum in vita Leonis Isaurici, Paulum Diaconum lib. 6. c. 5. de gestis Longobardorum, Eginarthum in vita Caroli magni, Rheginonem lib. 2. chronic. Marianum Scotum lib. 3. chron. Othonem Frisingensem lib. 3. historiae cap. 53. Adonem viennensem, in chronic. Aimoinum lib. 4. cap. 61. Abbatem Ursperg. et Sigebertum in chron. Blondum lib. 10. decadis primae, Paulum Aemilium lib. 1. et 2. de gestis Francorum, Robertum Gaguinum, Papirium Massonium, et alios omnes haereticis exceptis.

Secundo ex caussa: Nam non solum Childericus, et aliquot ejus praedecessores nulla regni negotia curabant, sed etiam ob eorum socordiam christiana religio in eo regno maxime laborabat, ut scribit s. Bonifacius episcopus moguntinus in epistola ad Zachariam pontificem.

Tertio ex virtute auctoris et executoris: Nam Zacharias, cujus auctoritate haec res gesta est, omnium consensu vir sanctissimus, et sapientissimus fuit. Sanctus vero Bonifacius, qui jussu pontificis, Pipinum unxit, et coronavit, non solum doctor eximius, sed etiam martyr gloriosissimus fuit. Denique ab eventu, nam translatio ista regni Francorum a Childerico ad Pipinum Deo benedicente faustissima et regno, atque Ecclesiae utilissima fuit.

At, inquit Barclajus, *nullo casu licet malum facere, ut bonum inde quantumvis magnum consequatur: deponi autem regem legitimum a propriis subditis, aut deponentibus consentire, cum ille solum Deum supra se habeat, cui soli gestorum suorum rationem reddere tenetur, per se et simpliciter malum esse jam supra ostendimus.*

Respondeo: Childericum non subditi ejus, sed pontifex, qui superior erat, jure deposuit: non enim Zacharias solum assensum praebuit in depositione Childerici, sed ex auctoritate eum deposuit, ut mox ostendemus. Neque ullo solido argumento supra Barclajus probavit, reges non habere supra se nisi Deum, cui soli gestorum suorum rationem reddere teneantur. Videat lector. quae supra dicta sunt, et judicet.

Tertio Barclajus ridet argumentum illud, quod ab eventu felici duxi, ut probarem, juste Childericum fuisse depositum: ac dicit, plebejum et puerile argumentdm esse, et allegat poëtam dicentem:

Careat successibus opto
Quisquis ab eventu facta notanda putet.

Addit etiam, eumdem felicem eventum habuisse translationem regni Francorum a Carolovingis ad Capevingos; et tamen constat Hugonem Capetum per summum scelus exuisse Carolovingos regno et illud ad Capevingos suos transtulisse.

Respondeo: Argumentum a solo eventu fortuito sine dubio parum valet, ut si quis damnaret prudentiam, vel peritiam imperatoris ex eo solum, quod victor in praelio non fuisset: saepe enim aliunde accidit amissio victoriae, quam ex imprudentia vel imperitia imperatoris: argumentum tamen a felici eventu ex providentia Dei, non parum valet, praesertim cum adjungitur aliis argumentis: solet enim Deus justitiae favere, nisi ob aliquam caussam sapientiae ipsius videatur aliter esse faciendum.

Quod autem Barclajus reprehendit Hugonem Capetum summi sceleris et regni usurpati; et Gaguinum auctorem adducit: nos ei cardinalem Baronium opponimus, qui tomo Annalium decimo ad annum Domini 987. multis argumentis probat, Hugonem fuisse legitimum regem, et in eo non defecisse, sed propagatam esse Caroli Magni stirpem. Nec desunt alii, qui Hugonem istum defendunt, ut Papirius Massonus, et alii: et Gaguinus non dicit per summum scelus id ab Hugone factum fuisse. Et certe magnum argumentum hujus rei esse potest, quod Robertus Pius, qui una cum patre Hugone, et post eum regnavit, vir piissimus, et sanctissimus fuerit, neque enim tanta pietas cum injusta usurpatione alieni regni cohaerere potuisset.

Quarto dicit Barclajus, sanctum Bonifacium non peccasse exequendo mandatum Zachariae pontificis, quamvis Zacharias mandando peccaverit: reddit autem rationem, quia tenebatur, inquit, papae sententiam exequi, licet scivisset illam esse injujustam, et ideo licet fecisset Zachariam reum iniquitas imperandi, innocentem esse ostendit Bonifacium ordo serviendi et necessitas parendi, et allegat cap. *Pastoralis*, § *Qui vero*, de offic. judic. deleg. et can. *Quid culpatur*, 23. quaest. 1. et canon. *Miles*, 23. quaest. 5.

Respondeo: Hoc dictum non plebejum aut puerile, sed plane haereticum est; repugnat enim cum expresso verbo Dei, Oportet obedire magis Deo, quam hominibus, Actor. 5. quod ipsum declaravit sanctus Augustinus, et alii Patres, qui citantur, 11. quaest, 3. can. *Julianus*, et aliis multis canonibus ejusdem quaestionis. In illo vero cap. *Pastoralis* § *Qui vero*, ubi dicitur, sententiam injustam ab inferiore exequutioni mandandam esse; glossa recte docet, quae ibi dicitur sententia injusta, absolute justam esse, quia juste a lege inductum est, ut is qui in tempore praescripto non appellavit, adversus eum sententia proferatur, etiamsi alioqui justam caussam habuisset, et ibidem rectissime eadem glossa declarat, non esse obediendum mandato superioris evidenter injusto. Et can. *Quid culpatur*, 23. q. 1. S. Augustinus contra Barclajum loquitur, cum dicit, esse obediendum superiori, quando vel certum est justum esse, vel non est certum esse injustum quod jubetur, ex quo sequitur, ut quando certum est esse injustum, non sit ullo modo parendum, denique in can. *Miles*, 28. quaest. 1. non agitur de justitia vel injustitia mandati, atque id solum definitur, privata auctoritate hominem interficere peccatum esse, secus autem si publica auctoritate id fiat. Quare Barclajus sententiae suae amore caecatus, vel noluit jura intelligere, vel non potuit.

Quinto dicit Zachariam pontificem consensisse Francis volentibus Childericum deponere, et Pipinum regem creare; non autem potestate vel auctoritate sua, vel Childericum a regno deposuisse, vel in Pipinum regnum transtulisse; et propterea nihil ex hoc exemplo trahi posse ad ostendendam romani pontificis auctoritatem in regibus, vel deponendis, vel creandis.

Sed haec nimia temeritas est, cum testimoniis historicorum omnium contrarium manifeste probetur.

1. Annales Francorum vetustissimi sic habent, *Data auctoritate sua (Zacharias) jussit Pipinum regem constitui.*

2. Eginarthus in vita Caroli Magni: *Pipinus*, inquit, *per auctoritatem rom. pontificis, ex praefecto palatii rex constitutus est.*

3. Aimoinus lib. 4. cap. 61. de gestis Francorum: *Pontifex*, inquit, *data auctoritate sua, jussit Pipinum regem institui.*

4. Rhegino lib. 2. chronici: *Zacharias*, inquit, *per auctoritatem apostolicam jussit Pipinum regem creari et sanctae unctionis oleo inungi.*

5. Lambertus Schaphnaburgensis, in hist. *Pipinus*, inquit, *decreto Zachariae papae per unctionem sancti Bonifacii rex appellatus est.*

6. Sigebertus in chronico, *Anno*, inquit, 750. *Pipinus princeps auctoritate apostolica, et Francorum electione a s. Bonifacio in regem consecratur, et anno* 752. *iterum inungitur in regem a Stephano papa.*

7. Hermannus Contractus, in chronico, *Anno*, inquit, 752. *Pipinus auctoritate Stephani papae detenso ac deposito rege Hilderico rex Francorum factus est.*

8. Marianus Scotus lib. 3. chronici, *Zacharias*, inquit, *papa ex auctoritate s. Petri apostoli mandat populo Francorum, ut Pipinus, qui potestate regia utebatur, etiam nominis dignitate frueretur. Ita Hildericus rex, qui ultimus Merovingorum Francis imperabat, depositus et in monasterium missus est.*

9. Abbas Urspergensis in chronico, *Anno*, inquit, 750. *Pipinus per auctoritatem Zachariae papae more Francorum electus ad regnum per manus sancti Bonifacii elevatus est in regni solium.* Et infra: *Stephanus papa Pipinum sacra unctione in regiae dignitatis honore confirmavit.*

10. Otho Frisingensis lib. 5. hist. cap. 22. *Auctoritate*, inquit, *Zachariae papae Pipinus ad regnum eligitur.*

11. Albertus Krantzius lib. 1. metropolis cap. 14. *Merito*, inquit, *summus pontifex et Gallorum rex mutuis se attollunt favoribus: quando ab initio haec sedes domui Caroli hoc praestitit, ut regiam haberet dignitatem.*

12. Paulus Aemilius in Childerico, *Zacharias*, inquit, *Francos sacramenti regi Childerico dicto solvit: hique conventu habito regem Pipinum salutaverunt.*

Habemus duodecim testes, quorum aliqui auctoritate pontificis, alii auctoritate apostolica, alii auctoritate sancti Petri, alii decreto papae Childericum depositum et Pipinum exaltatum testantur, postremus scribit, non ausos Francos Pipinum regem salutare, nisi prius sacramento per pontificem solverentur, quo regi Childerico tenebantur: et tamen Barclajus solita temeritate negat, auctoritate, vel decreto pontificis id esse factum. Hoc solum supererat, ut cum Matthia Illyrico, nostri temporis haeretico notissimo et historico mendacissimo diceret, mendacium ac figmentum esse, quod nostri affirmant, a Zacharia pontifice regnum Francorum a Childerico in Pipinum esse translatum. Vide Illyricum initio libri, de translatione imperii.

EPILOGUS

Cum exempla sex Barclajus frustra refutare tentasset; reliqua sex, quae supererant, aut volens praetermisit, quod ea clariora esse intelligeret, quam ut cavillationum suarum tenebris obscurari possent: aut morte praeventus inchoatum opus dimittere coactus est invitus. Utcumque sit, defunctus opere, et vita apud eum judicem constitutus est, quem nemo potest fallere, et apud quem principum gratia neminem juvat. Ego vero, qui ad tribunal ejusdem supremi judicis brevi sistendus sum, hoc bona conscientia testari me posse confido, nihil a me scriptum in gratiam, nihil in odium. Scripsi quod verum existimavi, quod ab Ecclesia didici, quod ante me plurimi non solum docti, sed etiam sancti scripserunt. Neque ultro in hanc arenam descendi, sed lacessitus ab homine mihi ignoto, coactus sum defendere senex, quod scripsi juvenis. Quod si pontificiam potestatem et scripta mea ita defendi, ut oportebat, quod efficere vehementer optavi; Deo, in cujus manu sumus nos, et sermones nostri, gratias humillimas ago: sin contra accidit, et in aliquo aut in multis, pro humana imbecillitate defeci, ab illo veniam peto, qui suavis et mitis est, ut multus in misericordia omnibus invocantibus eum. Ecclesiae quoque, et ipsius summi pontificis, Christi vicarii censurae non solum praesens opusculum, sed omnia scripta mea libens et volens submitto.

Finis hujus Tractatus

INDEX CAPITUM

HUJUS TRACTATUS

FINIS

APOLOGIA
ROBERTI BELLARMINI

S. R. E. CARDINALIS

PRO RESPONSIONE SUA

AD LIBRUM JACOBI

MAGNAE BRITANNIAE REGIS

CUJUS TITULUS EST

TRIPLICI NODO TRIPLEX CUNEUS

IN QUA APOLOGIA REFELLITUR

Praefatio monitoria regis ejusdem

Accessit eadem ipsa responsio iterum recusa, quae sub nomine MATTHAEI TORTI anno superiore prodierat.

RUDOLFO SECUNDO IMP.

CAESARI SEMPER AUGUSTO

CAETERISQUE REGIBUS AC PRINCIPIBUS QUI DEUM PATREM ET ECCLESIAM CATHOLICAM MATREM AGNOSCUNT DOMINIS SUIS CLEMENTISSIMIS.

ROBERTUS CARDINALIS BELLARMINUS

Felicitatem a Domino sempiternam precatur.

Ante annos circiter tres Jacobus magnae Britanniae rex juramentum subditis suis Anglis catholicis suscipiendum proposuit, in quo sub specie fidelitatis, quae principibus debetur a populis, fidei catholicae abnegatio continebatur. Admonitus de hac re summus pontifex PAULUS V. ad quem sollicitudo omnium ecclesiarum pertinet, pro suo pastorali munere binas literas, in forma Brevis, ad Anglos catholicos dedit, instruens eos et docens, ut caverent insidias; juramentum enim illud sine pernicie animarum suscipi non posse. Et quoniam archipresbyter Anglorum,qui caeteris dux esse debuerat ad periculum vitandum, primus in foveam cecidit; ego ad eum, cum quo mihi olim necessitudo intercesserat, exhortatoriam epistolam scripsi. Haec officia pietatis cum ad regem delata fuissent, mirum in modum ejus animum pupugerunt. Itaque librum edidit, tacito nomine auctoris,quo et Brevia summi pontificis et epistolam meam vehementer exagitavit. Libri inscriptio erat, triplici nodo triplex cuneus. Ad eum librum, cum primum is ad manus meas pervenit, breviter et modeste respondere studui; ne forte libellus regius fructum illum nobis eriperet, quem Brevia summi pastoris et epistola mea in animis fidelium Anglorum gignere coeperant. Quia vero regius liber nomen auctoris non praeferebat; visum etiam mihi est justis de caussis, nomen meum ita tegere, ut tamen juxta regulas ecclesiasticas nomen alicujus docti viri liber gereret, qui, si opus esset, de libro edito rationem redderet.Hanc meam necessariam defensionem rex in deteriorem partem interpretatus, excanduit,rursusque in arenam descendens, non solum priorem libellum recudi jussit, se auctorem professus; sed etiam addidit monitoriam praefationem, qua ita responsionem meam carpit potius, quam refellit, ut simul majestates et celsitudines vestras ad perfidiam sollicitare,atque ab Ecclesiae catholicae complexu abstrahere, et ad sinum adulterae pellicere non dubitaverit. Ego igitur apologiam hanc meam, qua praefationem monitoriam et refutationem libri mei, refellere statui, vobis reges et principes orthodoxi et potentissimi, dicandam esse censui:non ut antidotum contra venenum propinem, quo majestates et celsitudines vestras in recta fide fundatas et radicatas nequaquam egere, certissime scio; sed quia cum in tota praefatione,atque adeo in toto regio libro ego pungar, ego carpar, ego apud majestates et celsitudines vestras in invidiam adducar, aequum est, ut apud easdem ipse me defendam et scriptionis meae rationem reddam et simul (quod sacerdotum Domini proprium officium est) dogmata sanctissimae nostrae fidei impugnantibus pro viribus resistam. Neque debet novum, aut insolens videri, quod scribamus adversus regem et regios libellos, ubi necessitas fidei id requirit,cum extent libri non pauci veterum episcoporum,majorum nostrorum, Hilarii episcopi Pictaviensis et Luciferi episcopi Calaritani adversus Constantium imperatorem haereticum; Gregorii episcopi Nazianzeni et Cyrilli episcopi Alexandrini adversus Julianum imperatorem apostatam. Aggrediar igitur, vestra bona venia, praefationem monitoriam excutere,atque ab inscriptione principium faciam.

CAPITA HUJUS APOLOGIAE

ET QUAE PRAECIPUA SUNT IN ADJUNCTA RESPONSIONE

CAPUT PRIMUM

DE INSCRIPTIONE PRAEFATIONIS

Sacratissimo atque invictissimo principi ac domino Rudolpho II. roman. imper. semper augusto: Serenissimis atque potentissimis christiani orbis monarchis ac regibus, illustrissimis celsissimisque principibus, rebuspublicis atque ordinibus: Fratribus, consanguineis, affinibus, foederatis, atque amicis carissimis: Jacobus Dei gratia magnae Britanniae, Franciae et Hiberniae rex, fidei vere christianae, catholicae, apostolicae, veterisque ac primitivae Ecclesiae, tot episcoporum, aliorumque fidelium martyrii gloria coronatorum sanguine illustris, propagator. ac defensor: in Christo Jesu omnium nostrum Salvatore ac mediatore unico, salutem, felicitatemque perpetuam.

Haec inscriptio, quod attinet ad fidem, ab omni parte falsa esse convincitur. Primum enim (1) fides, quam rex defendit, non potest esse vere christiana, nisi Christi verba sint falsa. Damnat rex in hac ipsa praefatione pag. 42. transubstantiationem panis in corpus Christi; et tamen Christus ipse accepto pane dixit: *Hoc est corpus meum*: testibus Matth. cap. 26. Marco cap. 14. Luca cap. 22. Paulo 1. Corinth. 11. Neque fieri potest, ut verba illa Christi sint vera, nisi per conversionem et transmutationem quam Ecclesia catholica proprio vocabulo transubstantiationem vocat, ut recte docet conc. trid. sess. 13. cap. 4.

Negat rex pag. 48. primatum apostoli Petri et tamen Dominus Joan. 21. non semel, sed tertio dixit: *Simon Joannis diligis me plus his?* Et respondente Petro: *Domine tu scis quia amo te*: subjunxit, *Pasce oves meas;* ubi nemo negare potest s. Petrum factum esse pastorem omnium fidelium et ipsorum etiam apostolorum, nisi neget fideles omnes et ipsos etiam apostolos fuisse oves Christi: quem locum fuse tractavi et expendi, lib. 1. de summo pontifice cap. 14. 15. et 16.

Affirmat rex pag. 56. romanum pontificem esse Antichristum. At Christus Joan. 5. dixit ad Judaeos: *Ego veni in nomine Patris mei et non recepistis me,* (2) *si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.* Ex quo loco colligunt sancti Patres Augustinus, Chrisostomus et Cyrillus in hunc locum, necnon Irenaeus lib. 5. adversus haereses, Ambrosius in comment. 2. Thessal. 2. Hieronymus in epist. ad Algasiam quaest. 11. Antichristum recipiendum esse a Judaeis, ut Messiam. Satis autem constat romanum pontificem a Judaeis numquam habitum esse pro Messia: proinde ex sententia Christi, Antichristum non esse.

Omitto caetera, quae rex in hac praefatione damnat, vel negat, ut intercessionem sanctorum, missam, purgatorium, indulgentias et similia, quae qui negat, eum catholicum christianum non esse fideles omnes, non solum docti, sed etiam idiotae sciunt et profitentur.

Deinde, quod (3) fides, quam rex defendit, non possit jure dici catholica; intelligi potest ex definitione, quam tradit Vincentius Lirinensis in commonitorio adversus prophanas vocum novitates: illud enim dicit esse catholicum, quod semper et ubique creditum est. Certe autem per mille quingentos annos, ne nomen quidem Protestantium auditum est. Ac ne de omnibus articulis novis, quos rex defendit, disputationem suscipiamus: ille certe primarius et proprius Anglorum de primatu regis in spiritualibus, quem articulum rex ipse potissimum propagare et defendere nititur, adeo recens est, ut primus auctor ejus nostro tempore vixerit, Henricus videlicet, octavus rex Anglorum: ipse primus abnegata obedientia summi pontificis, se caput Ecclesiae anglicanae nominari et agnosci voluit. Cujus rei testes sunt omnes ejus temporis historici, Joannes Cochleus in libro de vita Martini Lutheri, Laurentius Surius in historia nostri temporis et alii multi. Sed unum auctorem praeterire non possum, qui scribit ea, quibus interfuit; is est Mauritius Channei anglus Carthusianus in lib. de vita et martyrio Carthusianorum cap. 9. cujus haec sunt verba.

(4) *In principio anni Domini 1535. diffinitum fuit per regem Angliae et in celebri actu parlamenti sui institutum, ut omnes auctoritatem et*

(1) *Fides Protestantium Anglorum non est vere christiana.*

(2) *Judaei Antichristum pro suo Messia recipient.*

(3) *Fides Protestantium Anglorum non est vere catholica.*

(4) *Quando coepit haeresis anglicana.*

obedientiam, quam debebant domino papae et cuique alii superiori in aliis regnis, abrenunciarent et ipsum regem, ut supremum caput Ecclesiae, tam in spiritualibus, quam in temporalibus sub juramenti attestatione susciperent: contradicentes vero tamquam rei laesae majestatis haberentur et aequali morte punirentur. Et cap. 10. scribit, missum fuisse d. Thomam Crowel cum aliquot consiliariis ad tres monachos Carthusianos in turri Londinensi carceratos, ut eis proponeret decretum parlamenti, quo jubebantur auctoritati domini papae renunciare, et solum regem in caput Ecclesiae recipere.

Cumque, inquit, respondissent patres nostri, se consensuros omnibus, quae et in quantum lex divina permiserit; subjunxit ille (1): Nullam exceptionem admittam, sive lex divina permiserit, sive non. Replicaverunt nostri beatissimi patres, Ecclesiam catholicam aliter semper tenuisse ac docuisse. Respondit ille: Non curo Ecclesiam; vultis consentire, an non? Dixerunt illi, se propter timorem Dei non ausos esse contraire ac deserere Ecclesiam catholicam: Haec ille, satis aperte nos docuit, unde et quando initium habuerit nova haec fides anglicana, quam rex hoc loco catholicam nominat. Quomodo autem catholica est, idest, semper credita, si ante annum millesimum quingentesimum trigesimum quintum audita non est? vel si nova non est, sed antiqua; cur sancti illi martyres novitatem ejus ita exhorruerunt, ut dicerent Ecclesiam catholicam semper aliter tenuisse: et ob timorem Domini crudeli supplicio mori maluerunt, quam novum istud dogma et praedicatae fidei contrarium recipere?

Neque solum fides ista regis non est catholica, quia non semper credita, sed etiam (2) quia non ubique credita. Fides enim vere catholica ab initio apostolicae praedicationis in universo mundo seminari, crescere et fructificare coepit: sic enim loquitur Apostolus ad Coloss. 1. *In universo mundo*, inquit, *est verbum veritatis evangelii et sanctificat et crescit.* Et ad Roman. 1. *fides*, inquit, *vestra annunciatur in universo mundo.* Neque huic veritati repugnat, quod haereses quoque in universo mundo sunt: nam ut s. Augustinus scribit in lib. de pastoribus cap. 8. hoc interest inter fidem catholicam et haereses, quod fides catholica in universo mundo eadem est, haereses autem in universo mundo non eaedem, sed diversissimae sunt, ac per hoc nulla eorum catholica dici potest.

Certe romanae Ecclesiae fides, ut vere, proprieque catholica eadem est in Europa, eadem est in Asia, eadem in Africa, eadem in orbe nuper invento, eadem in Monte Libano, eadem in America, eadem apud ultimos Japones. Contra vero haereses Nestorii et Eutychetis orientis loca quaedam occupant; ad occidentem non pertinent. Haereses Lutheranae septentrionis angulum possident, mare non transierunt; Asiam et Africam non attigerunt; ad Graeciam appellere conatae cum ignominia repulsae sunt. Sed neque una est fides Lutheranorum, sed multae, atque adeo inter se contrariae, ut aliae alias haereticas vocent.

Porro fides Anglorum de primatu regis in spiritualibus adeo catholica dici non potest, ut ne unius quidem regni fides dici possit, cum in ipsa Britannia magna sit multitudo Puritanorum, qui Calvinum auctorem sequuti, primatum ecclesiasticum, non ad regem, sed ad senatum ministrorum pertinere contendant (3). Calvinus enim lib. 4. Institut. cap. 6. § 9. cum docuisset monarchiam non esse optimum regimen, addidit, etiam si esset in politica administratione regimen optimum monarchia, tamen in Ecclesia non esse: neque ullum hominem dici debere caput Ecclesiae, non solum principale, sed neque ministeriale. Et eodem lib. 4. cap. 11. § 13. docet in caussis ecclesiasticis non esse imperatorem idoneum cognitorem, ac propterea vehementer laudat s. Ambrosium, quod vocatus ad palatium ad conferendum de fide coram imperatore, omnino accedere recusaverit. Et eodem lib. 4. cap. 20. § 7. disertis verbis dicit: Regis officium apostolicum munus non esse: sollicitudinem autem ecclesiarum ad apostolicum munus in primis pertinere docet Apostolus. 1. Corinth. 12. et 2. Corinth. 11. Et idem Apostolus apud Lucam Act. 20. dicit: Episcopos a Deo positos Ecclesiam regere. Sed apertissime in cap. 6. Amos, invehitur in eos, qui Henricum VIII. Ecclesiae caput appellant.

Quod autem Puritani non admittant primatum regis in spiritualibus, docet ipse idem rex in opere quod inscripsit, Βασιλικων δωρον. Nam lib. 2. pag. 43. dicit, eos paritatem quamdam et aequalitatem in Ecclesiam inducere. Et in hac ipsa praefatione pag. 48. *Inconfusam*, inquit, *illam anarchiam et paritatem Puritanorum invectus sum, ut ex* Βασιλικω *meo* δωρω *satis constat.* Quare cum fides, quam rex defendit ante paucos annos nata angustissimis limitibus contineatur, non catholica idest, vetus et universalis; sed nova particularis nominari debet.

Quod vero (4) apostolica (quod nomen fidei suae tertio loco rex tribuit) nulla jure appellanda; sed apostatica omni jure nominanda sit; ex eo manifeste convincitur, quod fides, quae nunc in Anglia viget, seminatores habuerit Bucerum et Petrum martyrem Vermilium, utrumque apostatam. Primi autem in Scotia eversores catholicae fidei et haeresis satores fuerunt viri quidam factiosi et turbulenti, quos apostolos nominare scelus maximum esset. Neque de hac re mihi fidem haberi volo, sed regi: sic enim ille scribit in Basilico suo doro lib. 2. pag. 40. et 41.

Reformata religio in hanc nostram Scotiam divino plane miraculo introducta est: nam cum multa in illo negotio a concitata multitudine temere fierent et perturbate, multi etiam cupiditatum suarum turbine abrepti caeco animi impe-

(1) *Haeretici non magni faciunt legem divinam, quando repugnat humanae cupiditati.*

(2) *Alia ratio, cur fides Protestantium non possit dici catholica.*

(3) *Calvinus repugnat Calvinistis anglicanis, qui protestantes dicuntur.*

(4) *Fides Protestantium anglorum non est vere apostolica.*

ta et nullo judicio ad opus illud Dei peragendum ferebantur; Et paulo post. *In illa et rerum et temporum confusione orti sunt quidam igneae naturae concionatores, qui eo potentiae apud populum provehebantur, ut dulcedinem jam imperii degustantes, inciperent nescio quam democraticae reip. formam sibi somniare.*

Itaque reformata religio, idest, catholicae religionis eversio, ipso rege teste, ab hominibus temerariis, cupidis, sine judicio, caeco impetu, principatum, atque imperium ambientibus, in Scotia introducta est. Mirum est autem valde, quod rex reformationem religionis, ac non potius deformationem appellet, quam ab hominibus caecis, temerariis, cupidis, ambitiosis, idest, nulla forma virtutis praeditis et multitudine vitiorum deformatis introductam esse concedit.

Dicet fortasse, divino miraculo, per homines deformatos omni genere vitiorum, et qui ab apostolorum virtutibus longissime absint, apostolicam fidem in Scotia restitutam fuisse.

At nos contra scimus, divinam legem per Moysem et prophetas, viros sanctissimos introductam; evangelium Christi per apostolos, qui Spiritus sancti donis omnibus abundabant, mundo praedicatum; coetus hominum reformatos, quos ordines religiosos appellamus, per homines excellenti virtute praeditos institutos. Nova ista miracula, quibus colligantur de spinis uvae et de tribulis ficus, idest, a deformatis reformatio, et ab apostatis apostolica religio, Ecclesia vere christiana non novit. Sed de hac re in sequenti disputatione plura dicemus.

Sequitur igitur, ut ostendamus (1) fidem, quam rex defendit, non esse veteris ac primitivae Ecclesiae, martyrum sanguine illustris, fidem. Haec enim est quarta laus, quam rex fidei suae in inscriptione attribuit. Non esse autem fidem regis Anglorum, fidem Ecclesiae veteris, ac per hoc neque esse vere christianam, neque catholicam, neque apostolicam; ex iis quae rex in hac ipsa praefatione docet, nullo negotio demonstrabimus.

Scribit enim rex pag. 38. admittere se, praeter Scripturas sanctas, tria symbola, apostolicum, nicenum et s. Athanasii; quatuor prima concilia generalia; et quae sancti Patres, quadringentis (in anglico quingentis) post Christum annis unanimi consensu docuerunt. Deinde pag. 42. damnat intercessionem sanctorum, reliquiarum venerationem, quam intolerabilem idololatriam vocat, missas privatas, transubstantiationem, et alia id genus multa; ut etiam pag. 46. purgatorium, indulgentias, satisfactiones pro defunctis et similia.

Accipiam (2) intercessionem sanctorum, cum reliquiarum veneratione; quae si ostendere potuero, a Patribus, qui primis quadringentis, vel quingentis annis floruerunt, unanimi consensu approbari; simul effecero, fidem regis Anglorum non esse fidem veteris et primitivae Ecclesiae, sed figmenta et haereses Novatorum.

Primum igitur concilium quartum generale, in quo 630. episcopi interfuerunt, et quod ab ipso rege cum honore suscipitur, ita loquitur act. 11. *Flavianus post mortem vivit, martyr pro nobis oret.* Et in epistola episcoporum Europae ad Leonem imperatorem, quae tempore ejusdem concilii est: *Sanctissimum vero Proterium in choro et ordine sanctorum martyrum ponimus et ejus intercessione misericordem et propitium Deum habere postulamus.* Qui ergo recipit concilium quartum, quod omnium maximum et frequentissimum fuit, cur intercessionem sanctorum cum illo non recipit?

Sanctus Basilius vere Magnus in oratione in 40. martyres: *Qui*, inquit, *aliqua premitur angustia, ad hos confugiat; qui rursus laetatur, hos oret: ille ut a malis liberetur, hic ut duret in rebus laetis.* Idem de reliquiis sanctorum eorumdem, quae per totam eam regionem divisae erant: *Hi sunt*, inquit, *qui nostram regionem administrant et veluti turres quaedam cohaerentes securitatem ab hostium incursu exhibent, non uno loco seipsos includentes, sed multis jam locis hospites facti et multas patrias exornantes.* Idem in oratione in psalm. 115. *Qui contingit*, inquit, *ossa martyrum, quamdam sanctificationis societatem assumit ex gratia corpori insidente.* Haec ille. Quid ni igitur veneremur sanctorum reliquias, unde tanta bona nobis proveniunt? vide eumdem Basilium oratione in Mamantem et oratione in Julittam.

Sanctus Gregorius nyssenus sancti Basilii frater, oratione in sanctum Theodorum, *Intercede*, inquit, *ac deprecare pro patria apud communem regem et dominum.* Et infra. *Quod si majori opus fuerit deprecatione et advocatione, fratrum tuorum martyrum coge chorum, et cum omnibus una deprecare, admone Petrum, excita Paulum, Joannem theologum, ac discipulum dilectum.* Idem in eadem oratione de reliquiis loquens: *Corpus*, inquit, *venerandum et immaculatum ipsius instrumentum, cum multo honore et cultu compositum, atque ornatum, in augusto, sacroque loco situm est.* Haec ille, qui etiam addit, pulverem ipsum, qui circa conditorium reliquiarum reperitur, pro magno munere a piis peregrinis rapi consuevisse. Tanta erat in primitiva illa Ecclesia erga sacra pignora piorum devotio, quam rex intolerabilem idololatriam esse dicit, et tamen fidei primitivae Ecclesiae defensorem se facit.

S. Gregorius nazianzenus orat. in s. Cyprianum, *Tu*, inquit, *e supernis nos respice et populum hunc sanctum dirige, etc.* Et ibidem, refert certamen sanctae cujusdam virginis pro castitate: *Virginem*, inquit, *Mariam rogavit, ut periclitanti virgini opem ferret;* ac paulo post refert, eam fuisse exauditam: *Vicit*, inquit, *virgo, vincitur daemon.* Idem in oratione prima in Julianum imperatorem apostatam, arguit eum, quod sanctorum martyrum reliquias non coleret, cum deorum falsorum monumenta veneraretur: *Haec*, inquit, *non colis, sed contemnis et aspernaris, qui Herculis rogum ex calamitate. injuriisque muliebribus illatis excitatum admiraris.*

(1) *Fides Protestantium anglorum non est fides veteris Ecclesiae, sed recens adinventio.*

(2) *Intercessionem sanctorum, et venerationem reliquiarum admittit vetus Ecclesia orientalis.*

Eusebius Caesariensis in lib. 13. de praepar. evangel. cap. 7. explicans ritum Ecclesiae veteris: *Haec*, inquit, *nos quotidie factitamus, qui vere pietatis milites, ut Dei amicos honorantes, ad monumenta quoque illorum accedimus, votaque ipsis facimus, quorum intercessione ad Deum non parum juvari profitemur.*

S. Joan. chrysostomus homil. 66. ad populum Antiochenum: *Nam*, inquit, *et ipse, qui purpuram indutus est, accedit illa complexurus sepulchra, et fastu deposito stat sanctis supplicaturus, ut pro se apud Deum intercedant.* Ubi praedicat gloriam sanctorum martyrum ex eo, quod non solum populus, sed etiam imperator ad reliquias eorum accederet, et sanctis ipsis supplicaret. Idem in libro adversus Gentiles, loquens de reliquiis sancti Babylae: *Sententiae*, inquit, *nostrae abunde fidem faciunt, quae quotidiana a martyribus eduntur miracula.* Et in oratione de sanctis Juventino et maximo: *Saepius*, inquit, *illos invisamus, tumulos adoremus, magnaque fide reliquias eorum contingamus, ut inde benedictionem aliquam assequamur.* Quid hic quaeso rex dicet? Si Patres veteris Ecclesiae clamant, sanctorum tumulos adoremus; Quomodo rex veteris Ecclesiae fidem retinet et interim dicit, reliquiarum adoratio intolerabilis idololatria est?

Sanctus Ephrem in serm. de laudibus sanctorum martyrum: *Precamur*, inquit, *beatissimi martyres, ut pro nobis miseris et peccatoribus Dominum interpellare dignemini, ut superveniat in nos gratia Christi.*

Beatus Cyrillus hierosolymitanus catechesi 5. mystagogica: *Cum hoc sacrificium*, inquit, *offerimus, facimus mentionem eorum, qui ante nos obdormierunt, primum patriarcharum, prophetarum, apostolorum et martyrum, ut Deus orationibus illorum suscipiat preces nostras.* Et catechesi 18. *Ut autem non solum animae sanctorum honorentur, credaturque quod etiam in corporibus mortuorum inest virtus, seu potentia; jacens in sepulchro Elisaei mortuus, mortuumque prophetae corpus attingens vivificatus est.* Haec ille, qui inde probat corpora sanctorum honoranda esse, et non solum animas. Atque hi quidem Graeci Patres sunt, et orientis lumina ad aetatem illam pertinentia, quam rex requirit, ut Patres (1) Ecclesiae veteris et primitivae esse intelligantur. Addamus nunc testimonia Patrum latinorum aetatis ejusdem.

Sanctus Ambrosius in libro de Viduis, *Obsecrandi*, inquit, *sunt angeli, qui nobis ad praesidium dati sunt, martyres obsecrandi, quorum videmur nobis quoddam corporis pignore patrocinium vindicare: possunt pro peccatis rogare nostris, qui proprio sanguine etiam, si quae habuerunt peccata, laverunt. Isti enim sunt Dei martyres, nostri praesules, speculatores vitae, actuumque nostrorum. Non erubescamus eos intercessores nostrae infirmitatis adhibere: quia ipsi infirmitatem corporis etiam cum vincerent, cognoverunt.*

Idem in serm. 93. qui est de sanctis Nazario et Celso satis fuse commendat reliquiarum cultum, qui regi Angliae idololatria est. Quod si dicas mihi, inquit, quid honoras in carne jam resoluta atque consumpta? honoro in carne martyris exceptas pro Christi nomine cicatrices: honoro viventis memoriam perennitate virtutis: honoro in cineribus semina aeternitatis: honoro corpus, quod mihi Dominum ostendit diligere, quod me propter Dominum docuit mortem non timere. Cur autem non honorent corpus illud fideles, quod reverentur et daemones? quod et afflixeruut in supplicio et glorificant in sepulchro? honoro itaque corpus, quod Christum honoravit in gladio, quod cum Christo regnabit in coelo.

Sanctus Hieronymus in epitaphio sanctae Paulae: *Vale*, inquit, *o Paula, et cultoris tui ultimam senectutem orationibus juva: fides et opera tua Christo te sociant: praesens facilius quod postulas impetrabis.* Idem in lib. adversus Vigilantium, qui eo nomine haereticus habitus est in veteri Ecclesia, quod reliquiarum cultum improbaret: *Dolet*, inquit, *martyrum reliquias pretioso operiri velamine et non vel pannis, vel ciliciis colligari, vel projici in sterquilinium; ut solus Vigilantius ebrius vel dormiens adoretur.* Idem in epist. ad Marcellam, hortatoria, ut commigret Bethleem, inter alia bona ejus loci commemorat, posse sancti Joannis Baptistae, Elisaei, atque Abdiae cineres adorare, non enim idololatriam, sed pium cultum esse sentiebat adorationem reliquiarum; quia non ignorabat, adorationis esse multa genera et aliam Deo soli, aliam rebus sacris deberi.

Ruffinus ejusdem temporis auctor lib. 2. hist. cap. 33. de (2) Theodosio imperatore sic loquitur: *Circuibat cum sacerdotibus et populo omnia orationum loca: ante martyrum et apostolorum thecas jacebat cilicio prostratus, et auxilia sibi fida sanctorum intercessione poscebat.* Haec ille; nec vana fides: obtinuit enim adversus Eugenium tyrannum Theodosius victoriam incredibilem non viribus militum, sed praesidio sanctorum, quos fideliter imploraverat. Hunc pium imperatorem, reliquiarum adoratorem et sanctorum invocatorem rex Anglorum idololatram vocare non dubitabit, et tamen edoctum scimus a sacerdotibus Ecclesiae veteris, et a Deo ita dilectum, ut propter hanc victoriam scripserit ille:

O nimium dilecte Deo, cui militat aether,
Et conjurati veniunt ad classica venti.

Sanctus Maximus in serm. de s. Agnete. *Itaque*, inquit, *o splendida Christo, pulchra Dei filio et omnibus angelis, ut nostri meminisse digneris, quibus possumus precibus exoramus.* Idem in serm. de sanctis Octavio, Adventore et Solutore: *Cuncti*, inquit, *martyres devotissime percolendi sunt, sed ii praecipue venerandi sunt a nobis, quorum reliquias possidemus.*

Sanctus Gaudentius episcopus Brixiae in tractatu

(1) *Eadem admittit vetus Ecclesia occidentalis.*

(2) *Theodosius imper. per intercessionem sanctorum victoriam maximam obtinuit.*

de dedicatione basilicae multa scribit de cultu reliquiarum, ac inter alia: *Ut venerandas*, inquit, *sanctorum reliquias haberemus, Deus noster tribuit; deinde ut hanc honori earum basilicam fundare valeremus, ipse largitus est etc.* Ubi vides, tanti fecisse reliquias sanctorum Ecclesiae veteris Patres, ut earum honori etiam basilicae conderentur.

S. Paulinus in epistola 12. ad Severum invocat his versibus sanctum Clarum

Haec peccatorum bonus accipe vota rogantum,
Ut sis Paulini, Therasiaeque memor.

Idem in tertio natali s. Felicis martyris, inquit,

Ad tumulum debes, et terra coronas.

Et ibidem de reliquiis apostolorum loquens ait:

Nam prius imperio tantum, et victricibus armis,
Nunc et apostolicis terrarum es prima sepulchris.

Prudentius ejusdem aetatis nobilis poëta christianus in hymno de s. Laurentio:

O ter quaterque o septies
Beatus urbis incola,
Qui te ac tuorum comminus
Sedem celebrat ossium,
Cui propter advolvi licet
Qui fletibus spargit locum,
Qui pectus in terram premit,
Qui vota fundit murmure.
Vix fama nota est abditis,
Quam plena sanctis Roma sit:
Quam dives Urbanum solum
Sacris sepulchris floreat.

Multa similia in singulis prope hymnis de sanctorum reliquiis et invocatione scribit.

Sanctus Augustinus serm. 17. de verbis Apostoli: *Habet*, inquit, *ecclesiastica disciplina, quod fideles noverunt cum martyres eo loco recitant ad altare Dei, ubi non pro ipsis oretur, pro caeteris autem defunctis oretur; injuria enim est orare pro martyre cujus nos debemus orationibus commendare.* Similis locus habetur tract. 84. in Joan. quibus locis non solum intercessionis sanctorum meminit sanctus doctor, sed etiam orationis pro defunctis et altaris, ubi offertur sacrificium missae: quae non minus damnat rex, quam invocationem sanctorum. Idem pater in epist. 103. ad Quintianum: *Portant*, inquit, *reliquias beatissimi et gloriosissimi martyris Stephani, quas non ignorat sanctitas vestra, sicut et nos fecimus, quam convenienter honorare debeatis.* Idem in lib. 22. de Civitate Dei cap. 8. fusissime commemorat miracula, quae Deus suo tempore demonstrabat per invocationem sanctorum ad eorum reliquias, vel memorias.

Haec sunt testimonia veteris Ecclesiae graecae et latinae primorum 500. annorum post Christi ascensionem in coelum, de intercessione sanctorum et reliquiarum cultu. In promptu autem esset similia testimonia adscribere de caeteris dogmatibus, quae rex negat aut damnat: sed quia haec habentur tum in nostris libris controversiarum, tum in scriptis multorum aliorum catholicorum doctorum: parco labori et lectorum et meo. Volui enim ex uno saltem dogmate constare, fidem, quam rex defendit, non esse veteris Ecclesiae, ut ipse in inscriptione dicit.

At, inquiet, multa docentur in Anglia et Scotia a ministris, quae sunt communia veteri Ecclesiae, atque ea potissimum, quae in symbolo fidei, et decretis quatuor primorum conciliorum continentur. Ita est, sed quaestio inter catholicos et protestantes non est, utrum nihil omnino eorum, quae protestantes docent, habeatur in libris veterum; sed utrum ea, in quibus dissentimus, ut intercessio sanctorum, reliquiarum cultus, oratio pro defunctis primatus s. Petri, purgatorium et similia recepta et probata sint a veteri Ecclesia, ut a nobis recipiuntur et probantur; an rejecta et improbata, ut a rege, et ejus praedicatoribus rejiciuntur et improbantur. Nos autem de uno principali dogmate controverso demonstravimus, receptum et probatum fuisse ab Ecclesia veteri, ut a nobis recipitur et probatur: et idem in libris nostris de caeteris controversiis dogmatibus manifestum fecimus. Itaque nos cum Ecclesia veteri in omnibus articulis convenimus: Protestantes vero in paucis conveniunt, in plurimis dissident, in iis videlicet omnibus, in quibus a nobis dissentiunt, proinde fides, quam adversus nos defendunt, non est fides veteris Ecclesiae, sed haeresis, ut supra diximus, Novatorum.

Restat ut pauca dicamus de vocibus, propagator et defensor, quae in inscriptione ultimo loco ponuntur. Et quidem ubi rex fidem propagaverit, vel evangelium annunciaverit, ignorare me fateor.

(1) Titulum defensoris fidei, quem majusculis litteris hoc loco scribi video, ut etiam in priore pagina et in basilico doro et alibi, non ignoro, neque ullus est, qui ignoret, a Leone X. pontifice maximo delatum Henrico VIII. Angliae regi ob librum ab eodem rege scriptum de septem Ecclesiae sacramentis adversus Lutherum, caeterosque ejus temporis Novatores. Quod si quaeratur, quid nomine fidei in eo titulo significetur; nihil aliud responderi poterit, nisi fidem illam significatam esse, quam praedicabat, qui titulum dedit, et quam profitebatur, qui titulum accepit, et quae defendebatur in libro, cujus gratia titulus datus et acceptus est.

Quae cum ita sint, non possum non vehementer admirari, cur hunc titulum sibi desumat, qui romanum pontificem, a quo titulus datus est, non agnoscit; qui eam fidem damnat, quam profitebatur, qui titulum primus accepit; qui denique non septem sacramenta, ob quorum defensionem titulus datus est, sed duo vel tria tantum esse contendit.

Quaero praeterea, qui titulo isto tam honorifico legem Angliae cohonestavit, Christi vicarius an Christi adversarius fuit? Si Christi vicarius, cur defensor christianae fidei, Christi vicarium non audit? non recipit? non veneratur? Si Christi adversarius, cur christianus rex titulo a Christi adversario dato gloriatur? cur characterem Antichristi ge-

(1) *Titulus defensoris fidei datus a Leone X. Henrico VIII. non convenit Jacobo I.*

rit? Quomodo enim ista cohaerent, ut quis romanum pontificem Antichristum esse credat, et titulum honoris ab eo datum non exhorreat? Ergo rex, si sapit, originem hujus tituli apud se diligenter cogitet et facile intelliget, eum ad se minime pertinere et apud homines sapientes plus vanae ostentationis habere, quam solidae dignitatis.

CAPUT II.

Quod non sit communis caussa regis Anglorum, cum regibus et principibus orthodoxis et catholicis.

Initio suae monitoriae praefationis conatur rex Anglorum, communem facere caussam suam cum omnibus regibus et principibus christianis: *Caussa,* inquit, *communis agitur, et quae ad jus, dignitatemque pertinet omnium non modo regum, sed aliorum etiam quibuscumque suprema est a Deo rerum civilium demandata potestas.*

Cur autem communis caussa agatur; unico verbo attingit, cum ait, hoc libro suo contineri apologiam pro juramento fidelitatis, ex quo intelligi vult, pugnare se adversus romanum pontificem pro juramento fidelitatis, quod omnibus regibus, atque principibus praestari debet et solet a subditis. Quasi pontifex romanus ejusmodi juramenta prohibeat, ac velit reges et principes omni potestate exuere.

Sed (1) frustra laborat rex, ut caussam istam communem faciat. Nam neque summus pontifex in Brevibus suis ad catholicos Anglos; neque ego in epistola mea ad archipresbyterum Angliae, juramentum quodcumque fidelitatis improbavimus; sed juramentum, quod sub specie civilis fidelitatis, abnegationem pontificiae auctoritatis continebat: neque reges et principes catholici ita sibi jurari volunt a populis fidelitatem, ut summi pontificis auctoritas abnegetur. Quae duo si demonstrare potuero, nemini dubium relinquetur, quin caussa regis Angliae propria ipsius sit, neque aliquid commune habeat cum caussa regum et principum catholicorum.

Quod igitur juramentum, quod rex Angliae fidelitatis et civilis obedientiae vocat, non sit juramentum simplicis fidelitatis, neque solius civilis obedientiae; perspicuum est ex titulo edicti, quo juramentum hoc praescribitur, hic enim est titulus: *Ad detegendos et reprimendos Papistas.* Finis igitur hujus juramenti non est, detegere seditiosos, inobedientes, rebelles; sed Papistas, idest, eos, qui summum pontificem, ut Christi vicarium venerantur. Neque finis est continere populos in ea obedientia, quae regibus et principibus debetur; sed reprimere Papistas, qui civilem obedientiam regibus exhibent; sed nolunt regem agnoscere caput, vel supremum gubernatorem Ecclesiae in spiritualibus; neque volunt primatum apostolicum summi pontificis abnegare. Sed quoniam ea, quae ad hunc locum pertinent, satis copiose tractavi in responsione ad librum regis, qui inscribitur, triplici nodo triplex cuneus; et haec ipsa responsio denuo recusa hic adjuncta fertur; ad eamdem remitto lectorem, ne bis eadem repetendo et me et lectorem frustra fatigem.

Quod autem reges et principes orthodoxi ita velint fidelitatem et obedientiam a populis sibi subjectis jurari et exhiberi; ut simul velint suam pontifici maximo, ut Christi vicario, fidelitatem et obedientiam conservari: ex ipsa reverentia et obedientia, quam ipsi nuper, de more, huic ipsi summo pontifici Paulo V. publice per legatos suos, viros amplissimos exhibuerunt, luce clarius demonstratus.

Vidimus enim tota spectante Roma (2), legatos reipub. Lucensis, deinde Genuensis, ac demum Venetae, cum splendidissimo comitatu ab urbem advenire, summi pontificis pedes deosculari, latina et pereleganti oratione reverentiam et obedientiam nomine totius reipublicae exhibere. Vidimus non diu post, regem Hispaniarum per oratorem suum illustrissimum et excellentissimum feriae ducem; ac post aliquod tempus regem Francorum christianissimum per oratorem suum illustrissimum et excellentissimum ducem nivernensem, cum eo procerum comitatu, eaque nobilium virorum multitudine, quae tantorum regum magnificentiam decebat, ejusdem summi pontificis deosculari pedes, eique amplissimis verbis per eloquentissimos oratores suos reverentiam et obedientiam praestare, quae s. Petro apostolorum principi, ejusque successoribus jure debetur. Nec defuerunt officio suo supremi, ac liberi principes caeteri, quotquot nomine catholico censentur, sive Germani, sive Galli, sive Itali; apparatu quidem minore, sed pietate et devotione pari.

Quare si reges ac principes orthodoxi publice profitentur obedientiam supremo Ecclesiae capiti, romano pontifici, a christianis omnibus deberi; et ipsi exemplo suo praeeunt populos, quos regendos susceperunt: Et pontifex maximus non modo non improbat juramenta fidelitatis erga reges et principes; sed probat et laudat; et ad ea servanda, cum opus est, censuris ecclesiasticis cogit: quid habet commune caussa regis Anglorum cum caeteris; cum ipse hoc in primis contendat, ut populos suos ab obedientia summi pontificis avertat, atque eo modo a Christi corpore, quod est Ecclesia, separet, ac secum in inferna demergat? Vera est enim sententia illa magni Leonis in epist. ad episcopos provinciae Viennensis: *Quisquis huic sedi principatum existimat denegandum, illius quidem nullo modo potest minuere dignitatem; sed inflatus spiritu superbiae suae semetipsum in inferna demergit.*

Quae cum ita sint, poterat rex ab illis verbis abstinere, quae in injuriam omnium catholicorum principum protulit: *Expergiscimini igitur, dum tempus est, neque sinite somno diuturniore incidi in singulis, ad ruinam universorum, aucto-*

(1) *Frustra conatur Jacobus rex caussam suam communem facere cum principibus orthodoxis.*

(2) *Honorificae legationes ad Paulum V. pont. max. caussa exhibendae reverentiae et praestandae obedientiae, more majorum.*

ritatis vestrae nervos: quasi unus rex Anglorum vigilet, unus sapiat; caeteri dormiant et desipiant universi: neque possint reges auctoritatis suae nervos integros servare, nisi auctoritatis pontificiae nervos ipsi praecidant. Expergiscatur potius rex Anglorum et verbum Domini diligenter expendat: *Reddite quae sunt Caesaris Caesari,et quae sunt Dei Deo.* Audiat et Apostolum Christi, qui quemadmodum ad Rom. 13. admonet populos ut subjecti sint et obediant temporalibus potestatibus et reddant vectigal, cui debetur vectigal, et tributum cui debetur tributum; ita eosdem monet, ad Heb. 13. ut obediant spiritualibus praepositis, et subjaceant eis, qui pervigilant, quasi rationem pro animabus ipsorum reddituri.

CAPUT III.

De comparatione regis et pontificis.

Ingressurus disputationem rex, duas rationes reddit (1), cur in apologia pro juramento fidelitatis, primum edita, nomen suum celaverit, nunc autem prodat. Altera ratio est, quod indignum majestate sua regia existimaret sub nomine suo disputationem theologicam evulgare:cum ad reges pertineat scribere potius decreta et edicta, quam libros. Id autem probat dicens:*Nam neque me pontifice ulla ex parte inferiorem esse credo (pace ipsius dixerim) quem eadem ratione censores meae apologiae excusant*: *eum quippe Brevia strictim et praecise conscripsisse*; *nec rationes aut argumenta addidisse, quod non sit illius disputare, sed judicare, atque decernere.*

At censores apologiae non dixerunt, non esse pontificis libros scribere, aut de rebus theologicis disputare. Scimus enim pontifices aliquos magna cum laude libros doctissimos edidisse: sed Paulum V. pontificem, cum Brevia illa ad Anglos misit;non librum, sed epistolam hortatoriam misisse, quae vicem edicti gereret. Addiderunt etiam, imprudentem fore principem, qui iniquam actionem prohibere se non posse crederet, nisi librum integrum philosophorum more conscriberet.Itaque non dixerunt censores apologiae, indignum esse pontificia, vel regia majestate libros theologicos vel philosophicos scribere; sed edita et decreta pontificum vel regum non esse scribenda more philosophico cum adjunctis rationibus et argumentis, subtili et longa disputatione.

Sed his omissis, quae ad rem non multum faciunt, illud omnino praeterire non possum, quod rex ait (2), nulla ex parte se pontifice inferiorem esse. Certe enim si ad ovile Christi se pertinere credit, non potest se non inferiorem illo judicare, cui dictum est a Domino, *Pasce oves meas*: nisi forte oves pastore inferiores esse negare voluerit.

Neque ad rem facit, quod ipse in hac praefatione pag. 21. dicit, nihil in se potestatis pontificem habere, quod a nobis haereticus censeatur, Julianoque apostatae aequetur, extra caulam, gregemque pontificis esse credatur: proinde eodem jure cum ethnicis principibus censendus, in quos nihil posse pontificem fatemur: hoc,inquam, ad rem non facit; siquidem haeresis et apostasia privat haereticos et apostatas multis bonis, quae communia sunt fidelibus;sed non privat pontificem auctoritate,quam in eos habet:alioqui neque punire eos, neque redeuntibus poenam condonare posset. Et sunt quidem haeretici extra caulam de facto, et in favorabilibus, ut jureconsulti loquuntur;sed de jure, et in poenalibus ad eam pertinent, atque ad eam ut redeant compelli jure possunt. Neque fatemur absolute (3), pontificem in ethnicos principes nihil posse: sequimur enim doctrinam s. Thomae, qui in 2. 2. quaest. 10. art. 10. affirmat, posse infideles principes per sententiam Ecclesiae privari in certis casibus dominio quod habent super fideles, ut si terras christianorum vi occupaverint, vel subditos fideles a fide avertere satagant.

Adde quod cum summus pontifex multa maxima regna, atque adeo totum orbem christianum et ipsos etiam reges et principes, ut filios pater, atque ut oves pastor gubernet et regat; mirum est, quod is qui in angulo septentrionis duas insulas subjectas habet, ita de se praesumat, ut dicat: *Nulla ex parte me pontifice inferiorem esse credo.* Quod si nulla ex parte inferior est; numeret reges et respublicas, quae obedientiam illi praestent; quemadmodum nos paulo ante numeravimus reges et respublicas, quae solemni ritu Paulo V. pontifici obedientiam praestiterunt.

Neque iste honor exhibetur summo pontifici a regibus tantum occidentis;nam Justinus imperator, venientem ad se Joannem papam, pronus in terram adoravit, ut Anastasius bibliothecarius testatur. Justinianus senior Joannem secundum,caput omnium ecclesiarum appellavit, ut videre est. I. inter claras, C. de summa Trinitate, et fide cathol. Scribit etiam Liberatus in Breviario de caussa Nestorianorum cap. 22. quo tempore imperator, Silverium papam in exilium misit,episcopum Patarensem adisse imperatorem, et contestatum esse divinum judicium; ac dixisse, multos esse reges, sed nullum talem esse, qualis ille, qui est papa super Ecclesiam mundi totius.

Sed si Jacobus rex nulla ex parte pontifice inferiorem se esse affirmat; certe non id affirmare poterit de regibus Angliae praedecessoribus suis.

Extat epistola Henrici secundi ad Alexandrum III. pontificem in haec verba: (4) *Sanctissimo domino suo Alexandro, Dei gratia catholicae Ecclesiae summo pontifici*, *Henricus rex Angliae, dux Northmanniae et Aquitaniae,comes Andegavensis et Cenomanensis salutem et devotae subjectionis obsequium.* Et infra: *Vestrae jurisdictionis est*

(1) *Cur rex Jacobus nomen suum non adscripserit apologiae pro juramento fidelitatis.*

(2) *Non recte affirmat Jacobus rex, nulla ex parte se pontifice romano inferiorem esse.*

(3) *Jurisdictio summi pontificis ad haereticos puniendos extenditur.*

(4) *Reges Angliae olim summi pontificis auctoritatem super omnem Ecclesiam et super ipsos reges, agnoscebant et confitebantur.*

Angliae regnum, et quantum ad feudatarii juris obligationem vobis dumtaxat obnoxius teneor et astringor. Experiatur Anglia quid possit romanus pontifex. Vide Petrum Blesensem epistol. 136. vel cardinalem Baroniom tom. 12. pag. 660.

Extat epist. Aleonorae reginae Angliae ad Coelestinum III. ubi haec leguntur: *Nonne Petro apostolo, et in eo vobis omne regnum, omnisque potestas regenda committitur? Benedictus Deus, qui talem potestatem dedit hominibus. Non rex, non imperator, aut dux a jugo vestrae potestatis eximitur.* Vide haec et alia multa his similia apud Petrum Bles. epistol. 145. vel apud card. Baronium eodem tomo pag. 865.

Extat querela regis Anglorum adversus regem Franciae ad Innocentium III. tamquam ad communem judicem, cap. *Novit*, de judiciis.

Extat legatio Richardi regis Angliae ad pontificem romanum in haec verba: *Pater sancte salutat excellentiam vestram dominus noster rex Anglorum Richardus, et postulat sibi justitiam exhiberi de duce Austriae.* Vide Matthaeum Paris. in historia anglicana anni Domini 1195.

Extat apud eumdem Matthaeum Paris. in hist. anglicana anni Domini 1213. resignatio totius regni Angliae et Hiberniae facta a Joanne rege Angliae de consensu baronum in manus Innocenti III. pontificis, et receptio eorumdem regnorum in feudum: ita ut rex tamquam secundarius Dominus a romana Ecclesia illa se habere agnoscat; et in signum subjectionis debeant successores eidem Ecclesiae fidelitatem praestare et homagium recognoscere: necnon in annos singulos mille marcas sterlingorum eidem Ecclesiae numerare. Ergo rex Anglorum ex testimonio et sententia majorum suorum, non solum par non est romano pontifici; sed duplici jure subjectus, uno communi omnibus christianis hominibus, ratione apostolicae potestatis, quae in omnes extenditur, juxta illud ps. 44. *Constitues eos* (apostolos videlicet) *principes super omnem terram*: altero proprio ratione directi dominii, quod in regnum Angliae et Hyberniae romana habet Ecclesia, testibus duobus omni exceptione majoribus Henrico II. et Joanne regibus.

Quamquam haec subjectio multo est antiquior, si Polydoro Virgilio credimus: scribit enim lib. 4. hist. Anglicanae, Inam regem fuisse primum qui (1) regnum Angliae summo pontifici tributarium fecit circa annum Domini 740. Idem postea tributum confirmatum anno Domini 775. ab Offa rege: nec non postea a rege Atulpho anno Domini 947. Denique a rege potentissimo Anglorum et Danorum Canuto, qui regnare coepit in Anglia anno Domini 1016. Idem tributum confirmatum testatur Ingulphus, qui ante quingentos annos scripsit historiam.

Porro quod attinet ad Hyberniam (2), jus longe majus in eam pontifex habet. Constat enim ab Hadriano IV. pontifice datam fuisse eam insulam Henrico II. regi anno 1156. sub conditionibus multis, quas reges Angliae minime servarunt. Extant de tota hac re testimonia historicorum, Gulielmi Neubrugensis lib. 3. cap. 9. Polydori Virgilii lib. 13. Nicolai Sanderi de schismate anglicano ab anno 1542. extant denique litterae apostolicae Joannis XXII. ad Edovardum II. datae.

CAPUT IV.

De comparatione regis et cardinalis.

Altera ratio, quae regem movit, ut apologiae suae nomen suum non adscriberet, fuit imparitas cardinalis Bellarmini ad regem Jacobum: sic enim ipse loquitur pag. 5. *Altera tacendi nominis ratio mihi fuit eorum conditio, cum quibus ad disceptandum descendebam. Quamquam enim paucis pontificia Brevia notabam, mihi tamen id praecipue laboris dederam, ut Bellarmini litteras ad Blakuvellum refellerem. Neque vero mihi unquam persuasi tantum esse in purpura cardinalitia dignitatis, ut occurrere regio fulgori par ac aemula, et velut aequali majestate cum eo possit ad certamen componi. Nam et multa millia in subditis habeo, qui splendore natalium Bellarmino non concedant: et hanc illius ecclesiasticam dignitatem, cardinalatum inquam, nescio quo loco, aut pretio habeam, sive ad Scripturae auctoritatem, sive ad imperatorum constitutiones expendam: cum sit nihil aliud, quam nova paparum institutio, quam in immensum excrescere decessorum nostrorum, regum inquam, qui his aliquot saeculis rem christianam rexerunt, mollis, et ad omnia pontifici connivens lenitas permisit.*

At ego non video in disputatione theologica quid necesse sit paritatem natalium, aut dignitatis, aut imperii quaerere, cum sola necessaria sit paritas ingenii, atque doctrinae. Henricus VIII. rex Anglorum non indignum sibi putavit, adversus Martinum Lutherum monachum, vel, ut ipse rex loquitur, fraterculum scribere. Julianus quoque imperator, quia non contentus imperiali splendore, cupiebat etiam clarere nomine eruditionis, scripsit libros non adversus reges, sed adversus magistros christianorum, eumque Cyrillus episcopus copiosissime confutavit. Denique Nero imperator cum cantu et cithara cum antagonistis in theatro decertare vellet, non quaesivit reges aut principes, sed homines peritissimos musicae artis, quos si vicisset, tum magnam gloriam adeptum se esse arbitrabatur.

Sed quando rex Angliae majestate sua indignum judicat, ut vel ipse scribat in cardinalem rege longe inferiorem, vel cardinalis in ipsum scribat cardinali longe superiorem: de comparatione regis et cardinalis adducam judicium et testimonia (3) Patrum veterum, qui primis quingentis annis floruerunt, quos a se recipi rex ipse supra testatus est.

Igitur cardinales nihil sunt aliud, nisi episcopi,

(1) *Anglia tributaria facta est romano pontifici ante annos octingentos sexaginta.*

(2) *Hyberniam Hadrianus IV. pont. regibus Anglorum sub certis conditionibus tradidit.*

(3) *Testimonium veteris Ecclesiae eminenti dignitate S. R. E. cardinalium.*

presbyteri et diaconi, electores, consiliarii et coadjutores summi pontificis. Ac de episcopis quibuscumque etiam non cardinalibus, scribit Gregorius nazianzenus in oratione ad populum timore perculsum et principem, sive praesidem irascentem: *An me*, inquit, *libere loquentem aequo animo fertis? nam vos quoque potestati meae, meisque subselliis lex Christi subjecit. Imperium enim ipsi quoque gerimus, addo etiam praestantius, atque perfectius: nisi vero aequum est, spiritum carni fasces submittere et coelestia terrenis cedere.* Haec ille, qui aperte docet episcopos potestate spirituali majores esse regibus, et potestatem spiritualem praestantiorem esse temporali, atque terrena.

Sanctus Joannes chrysostomus in lib. 3. de sacerdotio, confert potestatem regis cum potestate sacerdotis, quo nomine episcopum praecipue intelligit ac dicit, sacerdotem tanto majorem a Deo potestatem accepisse, quanto coelum terrae et quanto animae corporibus praestant. Reges enim corpora ligandi, atque solvendi potestatem habent; sacerdotes vero animas ipsas ligant et solvunt.

Sanctus Ambrosius in lib. de dignitate sacerdotali cap. 3. *Nihil*, inquit, *est in hoc saeculo excellentius sacerdote, mihi episcopo sublimius reperitur.*

Ac ne solis hominum testimoniis nitamur, quamvis doctissimorum, sanctissimorum, atque antiquissimorum; audiamus Spiritum sanctum per os Apostoli loquentem in epist. ad Hebr. cap. 7. *Sine ulla contradictione minor a meliore benedicitur*, ubi melior ponitur pro majore et potiore, omnium consensu. Certum autem est, regem ab episcopo benedici, non episcopum a rege: proinde sine contradictione potior rege episcopus est. Quare si episcopi quicumque majores sunt regibus, multo magis episcopi cardinales majores regibus erunt.

Jam vero de presbyteris eadem ratio est. Sunt enim presbyteri minoris ordinis sacerdotes et quamvis sub episcopis, tamen potestatem ipsi quoque habent animas ligandi atque solvendi; reges et principes benedicendi; et sacrificium illud admirandum celebrandi, quod angelicas virtutes longe superat. Quare sanctus Ambrosius, cum Theodosius imperator in presbyterio sedere vellet, jussit eum arceri, dicens: *Purpura imperatores facit, non sacerdotes:* refert haec Theodoretus lib. 5. hist. eccles.

Addam et verba Severi Sulpitii, auctoris ejusdem saeculi et testimonium sancti Martini de dignitate presbyterali. Cum ergo narravisset Sulpitius, sanctum Martinum aliquando ad convivium imperatoris Maximi, cum uno ex presbyteris suis rogatum accessisse; ita subjunxit: *Convivae aderant, velut ad diem festum evocati summi atque illustres viri, praefectus, idemque consul Evodius, quo nihil unquam justius fuit, comites duo summa potestate praediti, frater regis et patruus, medius inter hos Martini presbyter accubuerat: ipse autem sellula juxta regem posita consederat. Ad medium fere convivium (ut moris est) pateram regi minister obtulit: ille sancto admodum episcopo dari potius jubet, expectans atque ambiens ut ab illius dextera populum sumeret. Sed Martinus, ubi ebibit, pateram, presbytero suo tradidit, nullum scilicet existimans digniorem, qui post se prior biberet: nec integram sibi fore, si aut regem, aut eos, qui a rege erant proximi, presbytero praetulisset.* Haec ille. Vides rex quale fuerit judicium sancti Martini, viri omnium ore laudatissimi, de dignitate presbyterorum. Quod si quicumque presbyteri, solum quia presbyteri, tali ac tanta dignitate praediti sunt, ut etiam regibus praeferantur, quis jure mirabitur, si cardinales aequales regibus a nonnullis esse dicantur?

Porro de diaconis Ecclesiae constantinopolitanae sanctus Joannes chrysostomus in ipsa urbe regia, in qua imperator residebat, affirmare non dubitavit, majorem eos ipsis imperatoribus habere potestatem, sic enim ad eos loquitur hom. 83. in Matth. *Si dux quispiam, si consul ipse, si is qui diademate ornatur, indigne adeat, cohibe et coerce; majorem tu illo habes potestatem.* Et si diaconi constantinopolitani, Chrysostomo auctore, majorem ducibus, consulibus et ipso etiam imperatore potestatem habebant; cur non eamdem habeant diaconi romani, atque ii potissimum, qui cardinales, idest, principales totius orbis terrae diaconi sunt? Quae cum ita sint, desinat rex Anglorum dicere, cardinalitiam dignitatem, nescio quo loco aut pretio habeam. Jam enim discere potuit ex Patribus veteris et primitivae Ecclesiae, quam solam probat, quo loco, aut pretio habendi sint episcopi, presbyteri et diaconi: atque inde conjecturam facere quo loco, aut pretio sint habendi episcopi, presbyteri et diaconi (1) cardinales, qui praeter sacrum ordinem electores sunt supremi Ecclesiae catholicae praesulis et sacerdotum omnium principis, atque ipsius Christi in terris vicarii generalis, et ejusdem coadjutores et consiliarii principales.

At, inquit, cardinalatus nova est paparum institutio. Nam ita est: Nam si cardinales ut episcopi, presbyteri et diaconi considerentur (2), a Christo ipso instituti sunt, et ab initio Ecclesiae, usque ad nostra tempora perdurarunt. Itaque tam sunt antiqui quam antiqua ipsa Ecclesia est. Si vero consideretur officium eligendi pontificem, eumdemque consilio atque opera adjuvandi, semper hoc officio functi sunt presbyteri et diaconi romani, cum episcopis urbi adjacentibus. Hoc solum interest inter antiqua tempora et recentia, quod olim ob paucitatem personarum, non distinguebantur presbyteri et diaconi romani cardinales a non cardinalibus, sed omnes in communi hoc officio fungebantur: postea vero crescente numero presbyterorum et diaconorum, et confusionem ac tumultus varios ipsa multitudine pariente, necesse fuit, paucos ex multis seligere, qui hoc munere fungerentur, atque ii dicti sunt episcopi, presbyteri et diaconi S. R. E. cardinales.

Neque haec revocatio ad paucos et eminentia, quae inde sequuta est cardinalium, tam recens est,

(1) *Cardinales sunt electores, consiliarii et coadjutores summi pontificis.*

(2) *Antiquitas cardinalium.*

ut nova dici possit, cum anni quingenti, vel sexcenti ab eo tempore numerentur. Multa enim scribit de cardinalium amplissima dignitate,qua etiam patriarchas et primates omnes superabant, Petrus Damiani in epistola ad antipapam Cadaloum. Vixit autem Petrus Damiani ante annos sexcentos. Multa scribit s. Bernardus in lib. 4. de consideratione, ubi praeter caetera dicit: Cardinales de omni orbe esse eligendos, quoniam totum orbem sunt judicaturi. Multa leguntur in probatis historicis antiquis, ex quibus Abbas Urspergensis in chronico ad annum Domini 1116. testatur in concilio generali sub Paschali secundo vocatos cardinales, potiora membra Ecclesiae. Hanc vero eminentiam dignitatis, neque rex probare poterit, ex conniventia, vel lenitate principum temporalium processisse; et nos apertissimam rationem reddimus, cur tanta sit dignitas cardinalitia, quia videlicet, ut diximus ipsi soli summum pontificem eligant, eique ut collaterales et coadjutores in regenda universali Ecclesia semper assistant.

Ac ut absolvamus hunc locum de cardinalibus: excutiam etiam breviter, quae multo infra rex adjungit, siquidem non contentus iis, quae hoc loco scripsit,iterum pag. 116. ad idem argumentum revertitur, ac primum exprobrat cardinali Bellarmino obscuritatem natalium. *Jam*, inquit, *praeter regis majestatem esse puto, ut in lite, ac certamine cardinali se componat, saltem cum eo cardinali, qui non felicius, ac illustrius, quam iste natus sit.* Fatetur Bellarminus, parentes suos homines privatos, sed honestos et probos fuisse: Avunculum vero habuisse (1) Marcellum II. pont. maxim. cujus ea virtus et doctrina fuit, ut etiam ab hostibus testimonium acceperit. Theodorus enim Bibliander homo lutheranus in tabulis suis chronologicis, ubi pontificum successiones describit; Sedit, inquit, anno 1555. Marcellus II. vir sanctus et doctus. Sed etiam si card. Bellarminus parentes habuisset opifices aut rusticos, modo catholicos et pios, non erubesceret, cum sciat (2) principum apostolorum, alterum piscatorem, alterum tabernaculorum opificem fuisse: David quoque regem et prophetam a pascuis ad regnum evectum: Et quod maximum est, Christum Dominum nostrum fabrum et fabri filium dici et haberi voluisse, ut nos humilitatem et contemptum mundi doceret: Et apostolum audiat dicentem in priore ad Corinth. cap. 1. *Videte vocationem vestram, fratres quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed quae stulta sunt mundi elegit Deus ut confundat fortia.*

Addit rex: *Ecclesiastica illa dignitas (cardinalitia videlicet) quamquam principum incuria,ut jam dixi, ad hoc praesumpti honoris culmen ascendit: tamen si ad ejus originem, et cunabula redeamus, nihil est aliud, quam titulus presbyteris et diaconis paroeciensium ecclesiarum urbis Romae attributus: olim quidem presbyteris et diaconis cujuslibet cathedralis Ecclesiae universae concessus, sed cum ejusmodi cardinalium ingens multitudo undique Romam commeantium urbem implerent, tandem nomen cardinalis caeteris ademptum est,et solum romanarum paroeciarum presbyteris et diaconis reservatum. Et cum ante sanctum Gregorium nemo illius tituli meminerit, qui sexcentis post Christum annis,in quibusdam epistolis de cardinalibus loquitur,atque ita multis post apostolos saeculis, hodierni isti sedis apostolicae electores, invisi omnibus et incogniti fuerunt.*

Non minor si multa hic dicantur non vera, quoniam (3) rex de rebus sibi incognitis et sine auctore loquitur. Non est verum diaconos cardinales habuisse olim titulos paroecienses; tituli enim paroeciarum solis presbyteris dabantur, diaconis autem Ecclesiae aliae,quae diaconarum nomen habebant. Neque verum est olim presbyteris et diaconis cujuslibet cathedralis Ecclesiae permissum fuisse titulum cardinalitium: rarissimae enim Ecclesiae his vocibus utebantur: ac ne in romana quidem Ecclesia tempore s. Sylvestri omnes diaconi cardinales erant, sed soli septem:tempore autem Symmachi pontificis soli viginti octo erant tituli cardinalium presbyterorum, ut ex conciliis romanis sub Symmacho intelligi potest: Presbyteri autem romani multo plures erant quam vigintiocto. Illud etiam non est verum, venisse unquam ad urbem ingentem multitudinem cardinalium non romanorum, id enim ex nulla historia (quod sciam) probabitur. Neque illud est verum, nomen cardinalis ademptum aliis, et solis Romanis reservatum,nam usque ad hanc diem Ecclesia Compostellana habet suos cardinales. Neque verum est, ante tempora s. Gregorii nomen cardinalis fuisse inauditum, legitur enim nomen septem diaconum cardinalium romanae Ecclesiae in concilio romano sub s. Sylvestro,qui trecentis annis s. Gregorium antecessit.

Subjungit rex: *Sed quomodo*,inquit,*praeter rationem suae originis ac institutionis tam prodigiose sint elati, ut ex paroeciarum presbyteris ac diaconis nunc principes sint regumque aequales et ex gradu episcopali dignitate minori sint hodie soli pontificis electores, qui cum generalium conciliorum vice fungantur (unde etiam usus generalium conciliorum exolevit) immo ut nonnisi ex illorum collegio fas sit pontificem eligi, qui supremam in reges sibi auctoritatem vendicat; hoc,inquam,tam insolens incrementum quomodo coeperit,nullisque repugnantibus adoleverit, nostrum est omnium providere, qui cum in terris vicarii Dei simus,jure optimo suspectos habere debemus, istiusmodi nuper exortos principes, qui sua origine modici, humilesque, seipsos ad summum fastigium, suis ipsi suffragiis subvehunt, regibusque deinde se componunt.*

Hic quoque rex ex ignoratione rerum nostrarum et quia nimis magnam fidem habere videtur hostibus Ecclesiae, multa non vera sibi elabi passus est. Non enim praeter rationem et institutionem

(1) *Marcellus II. papa, ab ipsis etiam hostibus fidei laudatus.*

(2) *Splendor natalium non necessarius ad ecclesiasticas dignitates, sed splendor sapientiae, et virtutum.*

(3) *Jacobus rex de rebus sibi non cognitis loquitur.*

suae originis, sed potius secundum originis rationem et institutionem cardinalitia dignitas crevit. Nam, ut supra diximus, antiqua institutio erat, ut presbyteri et diaconi romani cum vicinis episcopis pontificem romanum eligerent, eumque consilio et opera adjuvarent: sed postea excrescente nimium presbyterorum et diaconorum multitudine paulatim haec functio ad paucos redacta est. Ita pauci illi super alios eminere coeperunt, ut cardinales, idest,principales episcopi,presbyteri et diaconi, atque adeo principes ecclesiastici jure dici possent: quomodo qui secundas partes a regibus obtinent in administranda temporali republica, principes temporales dici solent.

De aequalitate cum regibus distinguendum esse censeo (1): nam si de potestate temporali sermo sit, de imperio, de opibus, de viribus, de armis, dubium non est, quin reges longe ac longe cardinalibus praestent:si de potestate spirituali,atque ecclesiastica agatur; non solos cardinales, sed omnes episcopos, presbyteros et diaconos regibus superiores esse; paulo ante ex testimonio Ecclesiae veteris demonstratum est. Quod vero apud jurisconsultos dici solet, cardinales aequiparari regibus, de externo cultu et honore intelligendum videtur: usus enim obtinuit, ut quemadmodum principes omnes regibus cedunt, sic etiam cedant cardinalibus: et in hoc paritas quaedam esse videtur.

Quod addit rex, cardinales presbyteros et diaconos aliquando minores fuisse episcopis non cardinalibus, verum est, quoniam eo tempore non solum inferiores erant, quod attinet ad potestatem ordinis,ut etiam hoc tempore sunt;sed etiam quoad potestatem regendi Ecclesiam universalem, quia ipsi quoque ad concilia romana vocabantur, et nobiliore loco sedebant, quam presbyteri et diaconi cardinales, olim etiam ad electionem summi pontificis admittebantur. Sed posteaquam soli cardinales electores esse, et in consistorio cum pontifice maximo Ecclesiam universalem administrare coeperunt; mirum videri non debet, si cardinales episcopis non cardinalibus antepositi sint. Non tamen est verum,quod hoc loco rex scribit (2), cardinales cum pontifice fungi vice conciliorum generalium, et ideo usum generalium conciliorum penitus exolevisse. Nam ab eo tempore quo coeperunt cardinales ea eminentia excellere, qua nunc excellunt, habita sunt multa concilia generalia,tria lateranensia, duo lugdunensia, unum viennense, unum constantiense, unum florentinum, unum tridentinum, et alia paulo minora. Concilia ergo romana particularia exoleverunt, et in eorum locum consistoria cardinalium successisse videntur, concilia generalia non exoleverunt.

Neque illud verum est, nisi ex collegio cardinalium pontificem eligi fas non esse. Scimus enim his postremis quingentis annis electos fuisse pontifices Callixtum II.Eugenium III.Urbanum IV.Gregorium X.Coelestinum V.Clementem V.Urbanum V. Urbanum VI.Felicem V.quamvis hic postremus legitimus non sit habitus,qui omnes extra collegium erant. Quod autem rex addit, a romanis pontificibus supremam in reges sibi auctoritatem vindicare: si per vindicare, significare velit, usurpare, omnino negamus; sin autem vindicare, sit quod suum est asserere, libenter admittimus: sic tamen, ut per auctoritatem, non despoticum imperium, sed paternam, sive pastoralem potestatem intelligamus, de qua re saepe dictum est, et infra iterum recurret oratio.

Quod etiam rex ait, ad reges, ut Dei in terris vicarios, pertinere curam videndi, quomodo tam insolens incrementum cardinalitiae dignitatis coeperit, nulla ratione admitti potest, sunt quidem (3) reges ministri Dei in terris, ut eos vocat Sapiens in lib. Sap. c. 6. Et Apostolus ad Rom.13. sed ministri sunt in iis, quae ad terrena, et temporalia spectant, nam quod attinet ad spiritualia et coelestia, atque uno verbo ad ecclesiastica, vicarii Dei episcopi sunt, quos Spiritus sanctus posuit regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo Act. 20. Et summus vicarius ille est, cui Dominus dixit, *Sequere me*, et, *Pasce oves meas* Jo.21.proinde videre, an, et quomodo et quousque crescere debeat dignitas cardinalitia, quae est ecclesiastica et spiritualis, ad reges non pertinet.

Minus verum est, quod rex addit,istiusmodi nuper exortos principes suis suffragiis seipsos ad summum fastigium evexisse, regibusque se deinde componere. Nam neque nuper exorti sunt (nisi quingentorum annorum, aut etiam sexcentorum spatium) nuper, dici possit; neque suis ipsi suffragiis, sed auctoritate ejus, qui Dei locum tenet in terris, evecti sunt,neque se regibus ipsi componunt, non enim cardinalis erat, qui scripsit, cardinales aequiparari regibus, quod quomodo intelligendum sit paulo ante diximus.

Postremo haec rex adjungit. *Sed haec est praecipua, quam nobis inferunt, injuria, quod jus christianis commune regibus in generalibus conciliis, nobis adimant, cum illorum habendi modum, penitus sustulerint; eorum vi ac potestate ad se pertracta, et veluti monopolio in pontificio conclavi constituto. Et tamen si spes ulla, aut expectatio superesset.posse christianos omnes ad aliquem in religione consensum adduci, id esset a generali concilio expectandum, indicto in locum commodum, nec suspectum conventu, ubi christiani omnes principes, aut per se, aut per legatos possent adesse, et ecclesiastici omnes,qui christianam religionem profitentur, illisque veteribus verae, antiquae catholicae et apostolicae fidei fundamentis adhaerescunt, tutum accessum ac commeatum haberent, incendiariis utrimque furiosis, ac novitiis, sive Jesuitis, sive Puritanis exclusis.*

Ad hanc ultimam partem pari brevitate respondeo, quod enim nulla auctoritate aut ratione probatur, simplici negatione refelli solet.Primum igi-

(1) *Cardinales regibus inferiores sunt temporali potestate, sed potestate spirituali et ecclesiastica superiores.*

(2) *Dignitas cardinalitia generalium conciliorum usum non sustulit.*

(3) *Reges ministri Dei sunt in temporali regimine.*

tur nego (1); sublatum esse modum habendi concilia generalia: nego vim et potestatem eorum ad cardinales pertractam: nego in pontificio conclavi esse quasi monopolium constitutum. Jam enim concilia generalia enumeravimus, quae his postremis annis celebrata sunt. Quomodo enim vere dici potest, sublatum esse modum habendi generalia concilia, cum concilia celeberrima et plurima paulo ante hoc saeculum, et hac ipsa aetate nostra sint habita?

Quod autem rex queritur,factam sibi atque aliis regibus injuriam,quod commune jus regibus christianis in conciliis generalibus sit ademptum: qua veritate nitatur non video,cum in concilio generali apud tridentum habito,interfuerint legati Caesaris, regum pene omnium et principum plurimorum. Quod addit,indicendum fuisse concilium in locum non suspectum et commodum: id quoque praestitum est, cum tridentum in finibus Germaniae, atque Italiae constitutum, locus aptissimus et minime suspectus a summo pontifice, et Caesare, aliisque regibus et principibus judicatus sit.

Quod vero dicit, omnes ecclesiasticos, qui christianam religionem profitentur, tutum accessum et commeatum habere ad (2) concilium debere: hoc vero est, recedere a forma quatuor primorum conciliorum, vel potius omnium, quae habita sunt unquam in Ecclesia conciliorum. Concilia enim episcoporum sunt, non omnium ecclesiasticorum; alioqui nullus locus tale concilium caperet: neque de dogmatibus fidei judicare ad omnes pertinet,sed ad principes ecclesiarum, qui episcopi sunt: sic enim loquitur concilium chalcedonense, unum ex primis quatuor, quae a Jacobo rege admittuntur: *Mitte foras superfluos, concilium episcoporum est.* Cui consentit imperator Theodosius in epist. ad concilium ephesinum, tom. 1. cap. 32. sic dicens: *Illicitum est eum, qui non sit in ordine sanctissimorum episcoporum ecclesiasticis immisceri tractatibus.* Ne tamen quererentur Protestantes, aut Calviniani, invitati sunt omnes et salvus conductus publica fide praestitus, dilatae quoque rerum gravissimarum determinationes in longa tempora, ut spatium comparandi se, atque ad concilium veniendi, non deesset. Omitto quae dicuntur in Jesuitas et Puritanos, quoniam ad convicia pertinent, non ad doctrinam.

CAPUT V.

Quod card. Bellarminus nulla injuria regem affecit,cum apostolicorum Brevium et epistolae suae defensionem suscepit.

Pergit postea rex in praefatione sua, et ut rationem reddat propositi juramenti,de pulveraria conjuratione satis copiose disserit. De qua re quod mihi dicendum videbatur,scripsi in alio libello,qui huic apologiae adjunctus est. Venit tandem ad Bellarminum, et primum pag. 15. ex conjecturis probare nititur, librum, quo Brevia pontificia et epistola Bellarmini defenduntur, ejusdem Bellarmini esse, non Matthaei Torti, cujus nomen gerit.

Ad hoc facilis responsio est, fatetur cardinalis Bellarminus librum esse suum, sed ut supra admonui, non est visum illi suum nomen inscribere, quia neque adversarius nomen inscripserat suum. Quaeritur deinde de modo scribendi, quod sit ab omni modestia alienus; idque probat pag. 16. ex praefatione typographo Politano adscripta, ubi cardinalitia dignitas cum regia dignitate componi videtur. At eam praefationem neque Bellarminus scripsit, neque usque ad hanc diem cognoscere potuit, quis ejus praefationis sit auctor; aut quis tandem ille sit typographus Politanus. Cardinalis enim librum suum, sine ulla praefatione, vel dedicatione coloniensibus excudendum dedit. Qua vero modestia soleat in scribendo uti, lectoribus judicium relinquit.

Arguit deinde pag.17.: Rex fastum cardinalis in scribendo,atque inde colligit,eum cum rege quasi de pari dignitate contendere,quod ejus brevitatem in scribendo imitari voluerit: *Quam ego*, inquit, *in scribendo brevitatem,eamdem ipse in respondendo sequi voluit. quo compendio in secundo pontificis Brevi refutando usus eram, eodem in me voluit uti; meoque exemplo sese pene intra unius paginae angustias coercere. Et quoniam sacramenti fidelitatis summam in articulos quatuordecim distribui, peccare in suam amplitudinem credidisset, nisi et publicorum ordinum edictum, quo istud juramentum continetur, in totidem particulas divisisset.*

Deus bone, quam misera conditio est sub eo rege vivere, qui injuriam sibi fieri judicat, si quis ab ejus exemplo scribere discat. Alii certe principes gratissimum habent, quod ille scripsit: Totus componitur orbis regis ad exemplum. Adde quod Bellarminus non sciebat, se adversus regem scribere, cujus nomen in fronte libri non viderat, et fidem habuerat iis,qui nunciaverant librum anglico idiomate esse nescio cujus decani sacelli regii, versionem autem in latinam linguam esse chronographi cujusdam regii, quas ille personas neque de nomine, neque de facie noverat.Itaque non potuit regium in scribendo modum de industria aemulari, qui regium librum esse nesciebat; brevitas autem in scribendo et distinctio, quam sit illi familiaris et amica, norunt omnes, qui libros ejus legerunt, ut opus ei non fuerit ab aliis haec discere.

Descendit paulo post pag. 18. ad accusationem multo graviorem, atque ait: *Quod si inani hac superbia et amplitudinis suae ostentatione ita animum explevisset, ut a graviore in me injuria temperaret, videri sane tolerabilior potuisset. Nunc vero quid esse caussae dicat,cur pene continuis in me,meamque apologiam conviciis suam responsionem refserserit? Nam cum ego nusquam Bellarminum verbo atrociore laeserim, et praecipue id caverim, ne hominem mendacii insimularem: ille hac lege humanitatis spretae, no-*

(1) *Vana querela de sublato modo habendi concilia generalia.*

(2) *Tale concilium rex Jacobus petit, quale numquam a condita Ecclesia celebratum est.*

vies disertis verbis, me mentiri pronunciat, et septies falsi arguit. Quod perinde est, ac si mendacium mihi exprobraret, caeteris vero contumeliis, nescio an ulla pars libri vacet cujusmodi sunt, nugae, convicia, temeritas, vanitas, impudentia, blasphemiae, sermonis barbaries, cum eadem felicitate scribendi, cavillationes, applicatio inepta, fingere historias, audacia quae in hominem sanae mentis cadere non potest, vel sensu communi caret, imperitia et levitas, omnem omnino pudorem et conscientiam exuisse, mala fide nobiscum agit, ut lectoribus per fas et nefas imponat. His et ejusmodi conviciis nescio ullam ne paginam immunem reliquerit.

Ad haec ita respondeo: Primum, breviter et distincte scribere, non potest superbiae vel arrogantiae imputari, nisi ab eo, quem nimia perturbatio transversum agat. Deinde, quod auctor apologiae, quam rex suam esse nunc dicit (1), nullo atrociore verbo Bellarminum laeserit, neque mendacii insimulaverunt, falsum esse, ipsa apologiae verba testantur: haec enim sunt ejus verba pag. 37. *Magnus ille, et praeclarus controversiarum scriptor cardinalis nuper exjesuatus Bellarminus suo quoque talento coeptum hoc opus bonum locupletat et amplificat, dum quasi flabello admoto et calcaribus infixis seditionem acuit, accenditque, missis huc ad archipresbyterum litteris, iisque ita scriptis, ut mirum sit quomodo partim animi passio, partim ambitiosum fulciendae pontificis monarchiae studium, cum ita abripere et lumen judicii tam docti viri perstringere et fascinare potuerint*; pag. 47. *Cunctos*, inquit, *mecum hic admirari non possum, quin exoptem, tam crassum errorem tam docti viri*; pag. 69. *hoc nobis*, inquit, *notum est, quod nisi quidam e cardinalibus, in illo negotio, majori prudentia et maturitate usi fuissent quam pontifex*: *fasti ipsi Pontificii, in quos relati sunt divi, nobis tacentibus, Bellarminum aperte mendacii convicissent*; pag. 83. *recte omnino quadrat in Bellarminum tam inepta similitudine utentem poetae veteris illius sententia*, Perdere quos vult Jupiter hos dementat.

Haec et similia a se scripta oblitus erat rex, quando dicit, nullo atrociore verbo a se laesum fuisse Bellarminum; nisi forte non sint habenda verba atrocia, exjesuatus cardinalis, flabellum seditionis, ambitione abreptus, crasso errore detentus, aperte mendacii convincendus, a Jove dementatus, etc. quae tunc libens praeterii, quoniam ad argumenta, non ad convicia respondere decreveram.

Postremo quod ego disertis verbis novies regem mentiri pronunciaverim et septies arguerim falsi, ut rex ipse conqueritur, omnino inficior. Jam enim supra dixi, apologiam illam numquam me pro regia scriptura habuisse; nam, neque auctor apologiae regem se aliquando nominavit, quin potius semper se pro regio administro et defensore gessit. At neque ministrum regis mendacii, vel falsi, vel barbari sermonis accusare deberes. Ita est, si vera scriberet; si non sciens et prudens mentiretur; si latine loqui didicisset (2); quae enim mendacia sunt, non scio latine appellare, nisi mendacia; quemadmodum etiam nugas, convicia, blasphemias, confictas historias, sermonis barbariem et alia id genus, quae in apologiae reperi, suis nominibus appellavi. Judicium lectorum erit, an talia sint, qualia esse dixi. Quamquam si regium librum esse scire potuissem, sententias notassem, a verbis acerbioribus honoris gratia temperassem, quo honore dignum non existimavi decanum vel chronographum illum, a quo non me solum, sed etiam summum pontificem, vicarium Christi, et Christum Domini tam inverecunde tractari videbam.

Ultimo loco, pag. 19. commemorat ea, quae proprie ad injuriam suam pertinere arbitratur. *Sed haec*, inquit, *forte in ignotum apologiae auctorem solummodo probra mittebat; Immo vero nec mihi ipsi, nec nomini meo pepercit. Modo affirmat Clementem pontificem sensisse, me non abhorrere a fide catholica. Me in Scotia Puritanum et Protestantium inimicum extitisse. Alibi concludit, Quia Jacobus non est catholicus, hoc ipso haereticus est. Iterum ex christiano Calvinistam fecerunt. Alio loco: Neque omnino verum est, Jacobum non deseruisse religionem, quam primo susceperat. Et posteaquam Juliano apostatae me contulisset, hoc argumento rem concludit: Cum catholicus non sit, neque christianus est. Sit haec honesta necne ratio cum rege agendi, vestro sano judicio relinquo, quos non potest tanta contumelia uni vestri ordinis illata, non graviter commovere.*

Hic vero libenter audirem, honestum ne, an turpe rex existimet abhorrere a fide catholica. Si enim turpe sit a fide catholica abhorrere, ut re vera turpe est, non fecit regi Bellarminus injuriam, cum scripsit Clementem VIII. pontificem sensisse regem Jacobum a fide catholica non abhorrere, sin autem honestum sit a fide catholica abhorrere, non fecit eidem regi injuriam, cum affirmavit, regem Jacobum non esse catholicum, et quia catholicus non est, haereticum esse, cum haec duo contraria sint.

Sed ad singula breviter respondeamus. Dico: Nullam factam esse regi injuriam, ex eo quod sanctae memoriae Clemens pontifex una nobiscum spem habuerit bonam de regis conversione et existimare coeperit ex eo potissimum quod catholicos in Scotia quietam ac tranquillam vitam ducere patiebatur, eum a fide catholica non abhorrere. Sperabat enim et sentiebat de illo, quod bonum illi esse credebat; quod si verum non est, regem a fide catholica numquam non abhorruisse; nos decepti sumus, pontifex quoque spe sua frustratus est, sed non ideo injuria regi facta est, quia speravimus et sensimus de illo, nostro judicio, meliora.

Quod autem scripsit Bellarminus regem in Scotia Puritanum et Protestantium inimicum fuisse, ad historiam, non ad injuriam pertinet. Id autem ita esse non absolute pronunciavit, sed addidit, si vera sunt, quae narrantur ab iis, qui eum intime nove-

(1) *An sit verum, quod rex cardinalem nullo atrociore verbo laeserit.*

(2) *Non est conviciari, convicia adversarii detegere: neque vitio verti debet, vitia in libro adversarii notare.*

runt. Itaque de rebus sibi ignotis aliis credidit, qui fide digni visi sunt. Si falsa narrarunt, ipsi viderint. Quamquam non desunt conjecturae ex Basilico doro, unde confirmatur quod scripsit Bellarminus: nam lib 1. pag. 6. sic legitur: *Et nisi mihi mea conscientia certe persuasisset, religionem illam, quam in Scotia jam profitemur, ipsis expressit, etiam conceptis Scripturae verbis fundatam esse etc.* lib. vero 2. pag. 40. *At vero*, inquit, *reformata religio in hanc nostram Scotiam divino plane miraculo introducta est, etc.* dicit enim miraculo introductam; quoniam a furiosis et cupidis Puritanis introducta fuit. Ex his locis colligitur, regem in Scotia Scoticam religionem professum esse, et displicuisse illi quidem mores Puritanorum, qui illam introduxerant, sed non religionem, quam per illos miraculo introductam, idest, per malos homines bonam religionem invectam arbitrabatur.

Porro illa consequutio, quia rex Jacobus non est catholicus, hoc ipso haereticus est; non potest vitio verti apud eum, qui catholicum se non esse palam profitetur, cum in tota illa apologia nomen catholicorum semper tribuat illis, qui romano pontifici adhaerent; a quorum fide et religione se abhorrere non negat. Quamvis autem in hac praefatione, catholicum se probare nitatur cum tamen a romana religione et a romani pontificis obedientia alienum se esse dicat; non ideo judicio orbis terrae catholicus unquam haberi, vel dici poterit, quoniam (1) nomen catholici, Ecclesia romana ita obtinuit, ut etiam haeretici interrogati, ubi ad catholicam conveniatur, non suas domos, sed istam unam ostendant in qua ab apostolicis temporibus per successiones episcoporum conservata est antiqua traditio et unde haeretici omnes, tamquam rami fracti exciderunt. Itaque s. Ambrosius, in oratione de obitu Satyri, cum dixisset: *Quaesivit, an cum episcopis catholicis consentiret*, mox addidit explicationem, *idest*, inquit, *an cum romana Ecclesia consentiret:* de quo nomine vide quae diximus in extrema pagina prioris nostri libelli, qui huic apologiae adjunctus est.

Jam vero quod dixi (2), haereticum non esse christianum, non ideo dixi quod ignorarem ampla quadam significatione christianos dici posse, quotquot in Christo baptizati Christum se colere profitentur: sed quoniam proprie illi soli veri christiani sunt, qui veram, atque integram Christi fidem in ejus Ecclesia tenent, nullique haereticae sectae adhaerent. Quae communis est sententia veterum Patrum, qui primis quingentis annis floruerunt, ut s. Cypriani lib. 4. epist. 2. ad Antonianum. Et lib. de unitate Ecclesiae, s. Athanasii orat. 2. adversus Arianos, s. Hieronymi in dialogo adversus Luciferianos, s. Augustini lib. de gratia Christi cap. 20. et aliorum, quos gratia brevitatis omitto: quare si injuria est de non catholico dicere eum haereticum, ac per hoc non christianum esse, non de me queri debet, qui injuriam sibi fieri credit; sed de Patribus veteris Ecclesiae, qui me ita loqui docuerunt.

Ex quo intelligimus, non esse falsum, neque injuriosum dicere, eum, qui ex parentibus catholicis natus est, et Baptismum catholico ritu suscepit, ac postea ab educatoribus depravatus in haeresim incidit; ex christiano haereticum factum, religionem, quam cum Baptismo susceperat, dimisisse. Non facit, inquam, illi injuriam, qui hoc dicit, sed vere injuriam gravissimam illi fecit, qui eum abstraxit a matre catholica et instituendum Calvinianis tradidit. Neque enim dubium esse potest, quin hoc tempore Jacobus rex, non solum unus esset ex ordine regum, sed etiam unus e numero catholicorum regum, si a parente catholica institui potuisset.

Porro principes orthodoxi merito commoveri deberent, si aliqui de ipsorum ordine et numero nota haereseos injuste inureretur: sed quod princeps, qui ab ipsorum religione abhorret; qui, ut Antichristum execratur, quem illi ut Christi vicarium colunt; qui intercessionem sanctorum palam irridet; qui venerationem reliquiarum intolerabilem idololatriam vocat; qui denique purgatorium, missam et caetera fidei catholicae dogmata conspuit; haereticus et non christianus dicatur, moleste ferre non possunt, neque commoveri, nisi commotione fraterni doloris, quod tantum regem, quem ipsorum ordini sceptrum et corona conjunxerat ab ipsorum communione haeresis et schisma disjunxerit.

Ac ut rex intelligat, non esse novum in Ecclesia, ut sacerdotes Domini libera voce arguant reges haereticos: adscribant hoc loco verba s. Hilarii episcopi ad Constantium imperatorem arianum, ex libro qui incipit, Tempus est loquendi, quia jam praeteriit tempus tacendi (3): *Nunc*, inquit, *pugnamus contra persecutorem fallentem, contra hostem blandientem, contra Constantium Antichristum.* Et infra: *Sed temerarium me forte quisquam putabit, quia dicam Constantium Antichristum esse: quisquis petulantiam istud magis, quam constantiam judicabit, relegat primum Joannem dixisse ad Herodem, non tibi licere facere istud.* Et infra: *Proclamo tibi Constanti, quod Neroni loquuturus fuissem, quod ex me Decius et Maximianus audirent: contra Deum pugnas, contra Ecclesiam saevis, sanctos persequeris, praedicatores Christi odis, religionem tollis, tyrannus non jam humanorum, sed divinorum. Haec tibi a me, atque illis socia, atque communia sunt: at vero nunc propria tunc accipe. Christianum te mentiris, Christi novus hostis es, Antichristum praecurris et arcanorum mysteria ejus operaris. Condis fidem, contra fidem vivens, doctor prophanorum es, indoctus piorum, episcopatus tuis donas, sacerdotes custodiae mandas, exercitus tuos ad terrorem Ecclesiae disponis.* Et infra: *Scelestissime mortalium, omnia persecutionis mala ita temperas, ut excludas, et in peccato veniam, et in confessione martyrium.* Et infra: *O tu sceleste*

(1) *Nomen catholici solis illis convenit, qui romana Ecclesiae filii sunt.*

(2) *Haeretici non sunt vere et proprie christiani.*

(3) *Libertas sancti Hilarii in rege haeretico increpando.*

quod ludibrium de Ecclesia facis? soli canes ad vomitum suum redeunt: tu sacerdotes Christi resorbere ea quae expuerunt coegisti. Christianum te loqueris, sed quam non sit, ipse testaris. Haec ille, qui ex veteribus et sanctissimis et laudatissimis Patribus unus est. Possent addi non dissimilia ex Lucifero Caralitano, ex Gregorio nazianzeno, et ex aliis. Sed ista pauca hoc loco sufficiant. Neque verum est, quod quidam suspicati sunt librum illum sancti Hilarii. Constantio defuncto, editum fuisse: nam vivente editum et viventi oblatum convincit cardin. Baronius tom. 3. annal. pag. 715.

CAPUT VI.

Quod card. Bellarminus directe responderit ad apologiam pro juramento fidelitatis. Adversarius vero statum caussae, mutet et ad alia extra rem digrediatur.

Posteaquam rex modum scribendi cardinalis Bellarmini frustra reprehendit, aggreditur scriptionem ipsam, sive materiam libri, ut ipse loquitur, reprehendere. Sic enim scribit pag. 19. *Jam vero argumentum et subjecta materia libri modo tractandi probe convenit nusquam enim ad id, in quo caussae cardo vertitur, directe respondet: quippe duo tantum sunt capita. de quibus in apologia disserui, ut supra monui, prius ut probarem in fidelitatis sacramento nihil aliud quam obedientiam mere civilem et saecularem summis principibus a subditis debitam contineri, alterum ut ostenderem, hanc in reges potestatem a pontificibus inique usurpatam, cum Scripturis, conciliis et Patribus pugnare. Prius non aliter quam hac vitiosa consecutione refutat: cum hoc jurejurando jus abdicandorum regum pontifici negetur, ne quidem excommunicandorum potestatem illi relinqui. Nec posterius disputationis meae caput aliis machinis adoritur, quam illis Christi verbis,* Pasce oves meas, *et,* Tibi dabo claves regni coelorum, *Et nemini unquam catholico id dubium fuisse.*

At Bellarminus Deo gratias agit, quod liber ipsius adhuc superest, atque bis recusus a multis videri et legi potuit; Et nunc iterum cum hac nova apologia recuditur. Siquidem (1) eo libro inspecto, qui nec obscurus, nec prolixus est omnes intelligent, a qua parte stet veritas et quis imponere lectoribus satagat. Siquidem Bellarminus ad prius illud caput directe respondit, in illo juramento fidelitatis non contineri solam civilem obedientiam; sed abjurationem pontificiae potestatis, idque ostendit tribus argumentis: ex titulo edicti, qui est, ad detegendos et reprimendos Papistas, ex verbis juramenti, ubi negatur pontifici potestas ligandi et solvendi; ex alio juramento clariore, quod est de Primatu regis in spiritualibus.

Illa vero consecutio, quam vitiosam esse et solam in ejus libro positam rex dicit (2), nusquam in libro Bellarmini invenietur. Ipse enim non disputavit universe, posset ne summus pontifex reges deponere: quo ad rem ipsius non faciebat; sed assumpsit solum, posse a summo pontifice reges haereticos excommunicari, atque deponi, quod apud catholicos in dubium revocari non solet. Posterius caput ad fallendos lectores, ambigue hoc loco proponitur, cum dicitur: *Alterum, ut ostenderem, hanc in reges potestatem, a pontificibus inique usurpatam, cum Scripturis, conciliis et Patribus pugnare.* Quaero enim, quid sibi vult illud, hanc potestatem? neque enim de potestate pontificis in reges; sed de obedientia subditorum ad reges paulo ante rex loquutus erat. Caeterum ex apologiae libro, quem Bellarminus refutandum susceperat, satis apparet, hunc locum esse intelligendum de potestate prohibendi juramenta civilis obedientiae: hanc enim civilem obedientiam regibus deberi, et juramento quoque confirmari posse probat eo loco rex testimoniis Scripturae, conciliorum et Patrum, et paulo ante conquestus erat, quod hanc obedientiam injuste summus pontifex in suo Brevi prohibuisset: vide librum illum pag. 22. 23. 24. 25. 26. et 27.

Ad hoc autem posterius caput (3) Bellarminus directe respondit, falsum esse, quod summus pontifex in suo illo Brevi obedientiam civilem prohibuisset: ac propterea testimonia illa Scripturarum conciliorum et Patrum (4) perperam adduci ad probandum, quod nemo negat. Illa vero evangelica loca, *Pasce oves meas*, et, *Tibi dabo claves*, non adduxit, ut rex dicit, ad oppugnandum caput illud posterius, sed ad probandum esse in summo pontifice potestatem excommunicandi, absolvendi, dispensandi et similia faciendi, quae ad prius caput, non ad posterius pertinent. Ex his quae dicta sunt facile cognosci poterit, reliqua omnia a pag. 21. usque ad pag. 35. nihil esse aliud, nisi digressiones ad invidiam, atque odium summis pontificibus et ecclesiasticis omnibus conciliandum. Certi vero sumus, catholicos piosque reges ac principes prudenter cogitaturos a rege haeretico, quique se hostem manifestum Ecclesiae catholicae, totiusque orthodoxae religionis profitetur, nihil aliud expectari posse, nisi fidei religionisque contemptum.

Igitur, ut haec breviter percurramus, pag. 21. (5) *Hoc*, inquit, *verborum fundamento*, Pasce oves meas, *immane quam amplum solutumque imperium pontifici extruat, quo ad libidinem condonare, atque adimere regna possit; huic tamen servituti non alios quam christianos reges addicens.* Et paulo post, *Nam cum me haereticis annumeret, cum Juliano apostata aequet, extra caulam etiam, gregemque pontificium esse putet, necesse est. At vos, de pontificio grege estis, vos magnus ille pastor, instar ovium ad occisionem ducere pro libidine sua potest.*

Haec omnia cum bona regis venia, qui nos ita

(1) *Ex inspectione libri Bellarmini anno superiore editi refelluntur omnes calumniae.*

(2) *Non fideliter referuntur scripta Bellarmini.*

(3) *Bellarminus directe respondit.*

(4) *Perperam applicantur ab adversario argumenta Bellarmini.*

(5) *Amplificatio ad conflandam invidiam*

loqui cogit, merae calumniae sunt, non solum enim nihil horum in Bellarmini libro reperietur, sed contra potius de solis haereticis, qui ex ovibus lupi rapaces evadunt, loquutus est; qui quamvis a grege christiano, vel recesserint per haeresim manifestam, vel ejecti fuerint per ecclesiasticam censuram; subsunt tamen pastori, ut vel ipsi ad caulam emendati redire cogantur; vel oves caeterae, ne ab eis discerpantur et devorentur, ab ipsorum consortio, et obedientia quam longissime arceantur.

Pergit pag. 22. calumniari, cum ait (1), *Sic novum et egregium sensum his Christi verbis affinxit*, Pasce oves meas, *tamquam hoc significarent, tolle, proscribe, abdica christianos principes, atque reges.* Et paulo post. *Haec verba, quae Petro in extasim rapto dicta sunt, Surge Petre, occide et manduca: ita Baronius exponit. Age papa, confige Venetos, penitusque disperde.*

At ubi quaeso expositionem illam tam incivilem et inverecundam in libro Bellarmini vidisti? non igitur ipse affinxit sensum illum Christi verbis, qui nusquam in libris ejus extat: sed interpres tuus, o rex, Bellarmino eum sensum sine ulla specie verisimilitudinis affinxit: neque enim Bellarminus unquam patrem christianae plebis (sic enim sanctus Augustinus romanum pontificem vocat) in Caligulam, aut Neronem, aut Dionysium syracusanum, commutavit. Pari calumnia cardinalem Baronium, virum aeque pium ac doctum, ac de historiis ecclesiasticis optime meritum, aspergendum esse rex duxit, majorem fidem habens famoso libello, quam viris gravibus, qui sensum verum et pium ejus loci a card. Baronio explicatum, scriptis libris testati sunt.

Digreditur deinde rex sine ulla caussa pag. 23. (2) ad exemptionem clericorum, ex qua Bellarmini animum alienum a regibus detexisse se dicit. Quasi vero novum aliquid ipse scripserit de clericorum exemptione, et non potius id quod doctores omnes juris divini, atque humani docent; ipsa etiam concilia sacrique canones jubent. Sed qualem animum erga reges et principes Bellarminus gerat, illi omnes sciunt, qui librum ejus De laicis forte legerunt. Ibi enim adversus Anabaptistas, aliosque haereticos principatum politicum defendit, atque ornavit ex divinis literis, ex testimoniis Patrum, ex fontibus philosophiae ductis multis et variis rationibus.

Transit deinde rex pag. 24. nihil laborans si libri sui partes inter se apte cohaereant, an non; ad bona temporalia ecclesiarum et clericorum, a quibus occupari dicit tertiam partem soli, et fundorum, hoc videlicet illum male habet, quod non omnes principes exemplum (3) Henrici VIII. sequi velint, qui cum primum a romano pontifice defecit, seque caput Ecclesiae declaravit; continuo ecclesias et monasteria omnia diripuit, et redditus ecclesiasticos baronibus suis attribuit; egregie imitatus Antiochum, et Nabuchodonosor reges, qui templo Domini spoliato, ex vasis aureis et argenteis Deo dicatis gazam suam ditaverunt. Sed qui reges impios imitati sunt in scelere, eorum justo Dei judicio socii facti sunt in poenis, non temporalibus, sed aeternis.

Pag. 25. Videtur redire voluisse ad id unde digressus fuerat, ad juramentum videlicet fidelitatis; sed revera tamen longius expatiando atque evagando ad alia magis adhuc remota digreditur, ait enim: *Ac ut vobis in perspicuo magis sit, non alium mihi scopum in hoc negotio extitisse, quam ut de civili et temporali obedientia, quae mihi a subditis debetur, agerem, nec illorum conscientiis insidias a me esse comparatas (quod hic mihi convitiator falsissime objecit) primum illud videamus, quam longe imperatores atque reges, qui superioribus saeculis religiose christianeque vixerunt, ab eo abfuerint, ut jus in se aliquod pontifici esse crederent: cum contra papas ipsi creaverint, in ordinem redegerint, adeoque de sede dejecerint.*

Haec ille, qui multas paginas consumit in describendis historiis imperatorum et regum, qui cum pontificibus romanis inimicitias gesserunt. Sed quorsum quaeso ista narrantur, si nihil aliud rex demonstrare intendit, nisi in juramento fidelitatis solam civilem et temporalem obedientiam contineri? Qualis obsecro haec argumentatio esset (4): Multi reges nullum jus in se habere pontificem romanum crediderunt; sed contra potius eum quando libuit deposuerunt: Ergo rex Anglorum in juramento suo fidelitatis, nihil aliud, nisi civilem et temporalem obedientiam requirit? Nam ne ipse quidem Aristoteles medium terminum in hac argumentatione reperiret: sive enim pontifex in reges jus habeat, sive non habeat, debere regibus obedientia civilis a subditis. Itaque longa digressione opus non erat, ut probaret quod nemo negat. Sed quemadmodum rex Angliae sub specie civilis obedientiae adigere voluit subditos suos catholicos ad abjurandam pontificiam potestatem: sic in hoc suo libro sub specie Apologiae pro juramento fidelitatis, persuadere cupit regibus et principibus catholicis, ut exemplo suo ab apostolica sede et orthodoxa religione discedant.

Videamus tamen quid tandem adferat, et cum illo, quando ita placet, et nos digrediamur, evangelicum illud implentes: Quicumque te angariaverit mille passus: vade cum illo et alia duo, Matth. 5. Primum igitur pag. 26. probat certum jus ac inviolatum apud imperatores mansisse romanos pontifices creandi, ex eo quod (5) *Hadrianus papa in concilio 153. episcoporum abbatumque decrevit, ut Carolo magno imperatori jus ac potestas esset eligendi papam et ordinandi sedem apostolicam: dignitatemque patriciatus ei con-*

(1) *Conficta interpretatio.*

(2) *De exemptione clericorum nihil novi card. Bellarminus scripsit.*

(3) *Henric. VIII. initio sui primatus ecclesias et monasteria spoliavit.*

(4) *Mira argumentatio.*

(5) *An Hadrianus papa concesserit Carolo magno potestatem creandi romanum pontificem.*

cessit: Insuper archiepiscopos et episcopos per singulas provincias, ab eo investituram accipere definivit. Et quicumque contra hoc decretum ageret, anathematis vinculo eum innodavit, et nisi resipisceret, bona ejus publicari praecepit. Haec ille, et allegat Sigebertum, Valthramum et alios posteriores.

Ad haec respondemus: Si haec omnia vera sint, sequi multa contraria iis, quae rex probare conatur. Nam si pontifex concedit imperatori jus eligendi et investiendi episcopos: non igitur imperator ex se caput est Ecclesiae in ditione sua, ac per hoc neque rex est caput, vel supremus gubernator Ecclesiae in regno suo; cum episcopos eligere, vel investire non possit, sine privilegio romani pontificis. Deinde si pontifex donat Carolum regem dignitate patriciatus romani, quae erat dignitas temporalis et imperatoriae proxima: ergo pontifex jus magnum in imperio temporali habebat, quippe qui ipsos etiam reges ornare et augere poterat dignitatibus ad imperium pertinentibus. Praeterea si pontifex jubet eos, qui contra decretum ipsius agerent, non solum anathematis vinculo alligari; sed etiam bona ipsorum temporalia publicari; jus igitur pontifex habet non spirituale solum, sed etiam temporale, in eos qui decretis ipsius obtemperare nolunt.

Addo secundo (1) historiam illam confictam videri, non veram. Nam Sigebertus, qui primus illam mandavit litteris, trecentis circiter annis posterior fuit Carolo, atque Hadriano: ii vero qui cum Carolo vixerunt, et res ejus gestas accuratissime conscripserunt, ut Eginarthus, et annalium Francorum auctor, nullam hujus privilegii mentionem fecerunt. Deinde quo pacto verum esse potest, dedisse Hadrianum privilegium aliquod Carolo magno imperatori, cum tempore Hadriani Carolus imperator non esset? Hadrianus enim obiit anno salutis 795. Carolus autem imperare coepit anno Domini 800. ut Eginarthus et alii tradunt. Praeterea si Carolus magnus pontifices romanos creandi jus habebat, cur nullum omnino creavit, neque ipse, neque multi ex successoribus ejus? nam Anastasius bibliothecarius scripsit accurate vitam et creationes duodecim pontificum, qui sibi invicem post Hadriani primi pontificatum successerunt; et nusquam Caroli vel successorum ejus meminit; sed a solo clero et populo electos et creatos fuisse tradit. Porro Gulielmus item bibliothecarius, qui Anastasio successit, scripsit vitam Hadriani II, a clero pariter et populo solum electi. Et cum forte legati imperatoris tum Romae adessent, et quererentur se ad electionem pontificis invitatos non fuisse: responsum eis fuisse scribit Gulielmus, id ea ratione factum esse, ne legatos principum in electione Romanorum pontificum expectandi mos inolesceret: qua ratione accepta, inquit Gulielmus, *Legati omnem suae mentis indignationem medullitus sedavere, et ad salutandum electum etiam ipsi humiliter accesserunt.*

Haec certe apertissima demonstratio, vel nullum ejusmodi privilegium datum fuisse Carolo, vel certe ab illo admissum non fuisse, manifestissimum reddit. Quod etiam inde confirmatur, quod et Carolus in capitulari suo lib. 1. cap. 84. Et habetur etiam apud Gratianum dist. 63. can. sacrorum; decernit, liberas esse debere electiones cleri et populi: et Hadrianus II. in concilio generali octavo can. 22. prohibet omnino principibus, ne se electionibus episcoporum admisceant; Et habetur hoc decretum etiam apud Gratianum dist. 63. can. 2. Et tamen neque Carolus, neque Hadrianus II. mentionem ullam faciunt privilegii concessi ab Hadriano I. quam mentionem omnino facere debuissent, vel ut ei privilegio Carolus renunciare se diceret, vel ut illud abrogari novo decreto Hadrianus in generali synodo declararet.

Addo postremo nihil praejudicari summae summi pontificis auctoritati, etiam si verum esset (2) pontifices aliquando ab imperatoribus fuisse creatos; tum quia id imperatores non ex proprio jure, sed ex privilegio pontificis maximi fecissent: tum quia electores auctoritatem aliquam exercent in personam designandam, cui pontificatus dignitas conferenda est, nullam exercere possunt in pontificem electum; alioqui etiam electores imperatoris jus haberent in imperatorem electum, cum revera nullum ipsi habeant in imperatorem et magnum in eos habeat imperator: quemadmodum et S.R.E. cardinales, quamvis electores pontificis sint: tamen ubi electus est, non subjicitur ille Cardinalibus, sed Cardinales illi, ut pastori et principi subjiciuntur.

Pergit deinde rex pag. 27. et addit, *Quod imperatoris assensus, longo annorum decursu, eligendis pontificibus intervenerit, Platina multique alii ex pontificiis scriptoribus testes sunt, atque ipse Bellarminus in suo controversiarum opere hoc commode eludere non potest, quin et certam pecuniam, ut confirmationem obtinerent, pontifices in imperatorium fiscum dependere cogebantur, quem morem pene ad septingentesimum Christi annum durasse, Sigebertus et Luitprandus, aliique pontificiae sectae historici testes sunt.* Haec ille.

Negare non possumus quin principes ariani (3), Gothi videlicet, cum multis aliis rebus Ecclesiam catholicam affiixerint, tum hoc ipso, quod absque consensu suo, aliquando etiam absque numerata pecunia pontificem creari non permittebant, quem morem sequuti sunt aliquandiu graeci imperatores, qui Gothis expulsis Italiam recuperaverunt. Sed haec tyrannis ab initio anni quingentesimi initium accepisse, et anno Domini 684. desiisse videtur, hoc enim anno scribit Anastasius, Constantinum imperatorem concessisse Benedicto II. summo pontifici, ut deinceps consensus principis non expectaretur. Fuisse autem tyrannicam legem illam sive Gothorum, sive Graecorum, sanctus Gregorius papa disertis verbis testatur in explicatione psalmi

(1) *Historia Sigeberti de privilegiis Carolo magno ab Hadriano papa concessis, videtur conficta.*

(2) *Electio pontificis si per imperatorem facta fuisset, summae potestati pontificis minime praejudicasset.*

(3) *Gothi reges et Graeci imperatores romanam Ecclesiam diu vexarunt.*

quarti poenitentialis. Quid autem mirum est, si principes illi electioni summorum pontificum se admiscuerint, qui personas ipsas pontificum vel exilio, vel carceribus, vel morte mulctabant? non enim judicandum est de potestate principum in summos pontifices ex eo, quod aliquando fecerunt, sed ex eo, quod juste facere potuerunt. Sed si per annos circiter ducentos ac fortasse minori tempore sustinuit Ecclesia tyrannidem illam partim a Gothis, partim a Graecis; per annos mille quadringentos libertatem suam obtinuit.

Pergit rex pag. eadem et ait, *Sed passim occurrunt imperatorum exempla, qui romanis pontificibus suam potestatem abrogarunt. Otho imperator Joannem XII. pontificatu abdicavit, quod esset variis criminibus, ac praecipue libidine infamis. Henricus III. imperator exiguo temporis spatio Benedictum IX. Sylvestrum III. et Gregorium VI. synodaliter deposuit, cum insimulatos avaritiae, tum quod hanc in principes extraordinariam potestatem proterve et procaciter usurpassent.* Haec ille.

Sed facilis est responsio; nam (1) neque Otho Joannem XII. neque Henricus Benedictum, Sylvestrum et Gregorium propria vel imperiali potestate deposuerunt: sed per synodum episcoporum ecclesiastica auctoritate deponi curarunt. Id Rheginο et alii citati testantur. Neque facile concedimus, justam fuisse depositionem eorum pontificum; sed hoc ad rem praesentem non pertinet. Illud autem quod rex adjungit, depositos fuisse Benedictum, Sylvestrum et Gregorium, quod hanc in principes extraordinariam potestatem proterve et procaciter usurpassent: aliquo testimonio probari oportuisset. Siquidem hic solum allegari video Marianum Scotum, Sigebertum, Abbatem Urspergensem et Platinam: poterat etiam addere Othonem Frisingensem et Hermannum Contractum. Marianus ad annum 1045. sic loquitur: *Henricus rex Italiam ingressus pacifice a Romanis suscipitur, papas tres non digne constitutos synodaliter deposuit*: neque caussam particularem explicat. Abbas Urspergensis eadem verba repetit, quae videlicet a Mariano Scoto accepit. Sigebertus sic ait: *Romae uno contra duos et duobus contra unum de papatu contendentibus, rex Henricus contra eos Romam vadit, et eis canonica et imperiali censura depositis, Suidegerus Bambergensis episcopus, eligitur, qui et Clemens romanae Ecclesiae CLIII. praesidet.* Hermannus Contractus sic loquitur: *Juxta natalem Domini non longe ab urbe Roma apud Sutrium synodo item acta, caussaque erroneorum pontificum diligentius ventilata. Gratianum papam convictum baculo pastorali privavit. Dein omnium tam Romanorum, quam aliorum consensu Suidegerum episcopum romanae Ecclesiae elegit pontificem.* Otho Frisingensis, auctor gravissimus lib. 6. chronici cap. 36. sic ait: *Porro Gratianus regi apud Sutrium occurrens ad leniendum ipsius animum diadema pretiosum obtulisse dicitur: quem rex primo, ut decuit, honorifice suscepit: postmodum autem collecto episcoporum conventu a pontificatu pro nota simoniae cedere persuasit.* Haec Otho, qui verissime scribit (2) Gregorium VI. qui ante pontificatum Gratianus dicebatur, persuasum fuisse ab imperatore, ut se ob notam simoniae abdicaret pontificatu, proinde non proprie Gregorius depositus fuit, vel ab imperatore vel a synodo; sed sponte cessit, eo quod de crimine simoniae convictum sese cerneret.

Non desunt tamen viri gravissimi, qui Gregorium VI. nullius criminis convictum fuisse defendant: sed ad rem nostram non facit, qui hoc loco solum demonstrare volumus, a nullo auctore scribi, quod rex hoc loco dicit, depositos fuisse pontifices tres, eo quod extraordinariam potestatem in principes proterve ac procaciter usurpassent. Id enim nullus omnino scribit. Porro Platina, qui ultimo loco adducitur, nullam caussam reddit, cur hi pontifices in concilio depositi fuerint, nisi quod essent mali.

Jam vero si ex his duobus exemplis Othonis et Henrici imperatorum aliquid efficeretur ad probandum, habere jus aliquod imperatores ad pontifices deponendos: multo facilius probaretur ex plurimis exemplis, habere pontifices jus ad deponendos imperatores. Isti enim duo Otho et Henricus pontifices deposuerunt, non auctoritate sua, sed synodi, idest, ecclesiastica potestate (3): Pontifices vero imperatores deposuerunt, non laica principum potestate, sed sua ac propria. Exempla sunt ad manus. Gregorius junior imperatorem Leonem Isauricum, haereticorum iconoclastarum principem excommunicatum privavit vectigalibus Italiae, ac per hoc imperii parte mulctavit. Testantur hoc, et laudant graeci scriptores Cedrenus et Zonaras in vita Leonis Isaurici. Leo III. transtulit imperium totum occidentale a Graecis ad Francos, ac per hoc privavit dimidia imperii parte graecos imperatores et ea donavit Francos; de qua re testes sunt innumerabiles, quos adduximus in primo libro ex tribus, quos de imperii translatione conscripsimus. Gregorius VII. imperatorem Henricum IV. publica atque solemni caeremonia excommunicatum privavit imperio, quod recte factum fuisse, quicquid pauci schismatici contra dicant, testantur omnes graves historici et caeteri ejus temporis auctores, quos, verbis singulorum in medio allatis, produximus in lib. 4. de pontif. cap. 13. Innocentius III. Othonem IV. imperatorem deposuit, teste Flavio Blondo lib. 6. decadis 2. Innocentius IV. in generali concilio lugdunensi assentientibus omnibus publice deposuit Fridericum II. imperatorem, Ecclesiae persecutorem maximum. Extat adhuc sententia, cap. *Ad apostolicae*, de sententia et re judicata in 6. Clemens VI. Ludovicum IV. imperatorem a Joanne XXII. et Benedicto XII. excommunicatum imperio privavit. Vide Albertum Pighium lib. 5. hierarch. eccles. cap. 14. et 15.

Pergit deinde pag. 28. et adfert exempla (4) re-

(1) *An ab imperatoribus ulli romani pontifices depositi.*

(2) *Gregorius VI. papa non depositus fuit, sed ipse se pontificatu abdicavit.*

(3) *Imperatores a pontificibus depositi.*

(4) *De investituris episcoporum a regibus usurpatis.*

gum, qui pontificibus strenue restiterunt. Primum ex Walthramo in lib. de investituris episcoporum, probat episcopos Hispaniae, Scotiae, Angliae, Hungariae per reges introisse cum pace temporalium pure et integre, ex antiqua institutione usque ad modernam novitatem. Vocat autem Waltramus modernam novitatem decretum Gregorii VII. prohibentis investituras ecclesiarum accipi a regibus et principibus saeculi. Respondemus: Verum esse per non breve tempus consuevisse episcopos a regibus investiri: sed Gregorium VII. fortissimum Ecclesiae Dei vindicem, Dei auxilio fretum, non timuisse veteres et sanctas ecclesiasticas leges renovare atque defendere. Scribit enim in epist. ad Hugonem Diensem episcopum, ut in concilio habendo, cui ipse ut legatus apostolicae sedis praessurus erat, canonem vicesimum secundum octavae synodi generalis renovari curaret, quo prohibetur principibus omnibus, etiam regibus et imperatoribus, ne se in episcoporum electione admisceant, quam Gregorii sententiam de tollendis investituris principum, defenderunt non solum successores ejus Victor III. Urbanus II. Paschalis II. et alii: sed etiam viri sancti, qui eo tempore floruerunt, ut duo sancti Anselmi, alter Cantuariensis, alter Lucensis et alii.

Deinde rex pag. eadem ex annalibus Franciae Nicolai Gillii refert initium epistolae Philippi pulchri regis Francorum ad Bonifacium VIII. pontificem, quae epist. ridiculam continet salutationem, qualem scribere potuit iracundia potius quam consideratio. Scimus enim gravissimam inimicitiam gessisse Philippum regem cum Bonifacio pontifice; neque esse mirum si iratis animis quaedam exciderint, quae sedatis numquam excidissent.

Addit postea (1) sanctum Ludovicum regem publica pragmatica sanctione omnes curiae papalis exactiones intra regnum suum prohibuisse; et citat ad marginem, ex arrestis senatus parisiensis. Ego vero legi quidem apud Nicolaum Gillium, inter alias sancti Ludovici ordinationes, haec verba: *Item exactiones et onera gravissima per curiam romanam Ecclesiae regni nostri imposita, vel impositas, quibus regnum nostrum miserabiliter depauperatum existit, sive etiam imponendas, aut imponenda, levari aut colligi nullatenus volumus, nisi pro rationabili, pia et urgentissima inevitabili necessitate et de spontaneo expresso consensu nostro, et ipsarum ecclesiarum regni nostri.* Et fortasse haec eadem verba habentur in arresto senatus parisiensis, quod mihi notum non est. Caeterum legi pragmaticam sanctionem ejusdem sancti Ludovici, quae habetur ad finem tomi sexti bibliothecae sanctorum Patrum editae Parisiis anno 1589. ubi habentur eaedem ordinationes, demptis verbis suprascriptis, quae videntur postea addita in odium Ecclesiae romanae.

Legi etiam similes ordinationes tum apud Paulum Aemilium, tum apud Robertum Gaguinum in vita s. Ludovici et verba illa a Nicolao Gillio recitata non reperio: sed contra potius legi apud eosdem auctores (2) sanctum Ludovicum romanae Ecclesiae pontificibus, Innocentio IV. Alexandro IV. Urbano IV. et Clementi IV. quorum temporibus vixit, fuisse addictum et obedientem. Nam Innocentio IV. in concilio lugdunensi excommunicanti et deponenti imperatorem Fridericum, astitit sanctus Ludovicus, atque, ut verbis Aemilii utar: *Se viresque regni sui ac consilium sacrosanctae potestati tutandae paratum esse professus, Innocentii caussae dignitatem, roburque addidit:* Et infra: *Interea Francus* (sanctus Ludovicus) *auctoritate nominis Franci tegens pontificem, sacram insuper militiam in barbaram religionem professus erat.* Denique in vita sancti Ludovici, quae extat apud Laurentium Surium a confessario ejus ut creditur scripta, inter alia monita, quae sanctus moriens filio suo, regnique haeredi dedit; haec verba habentur: *Semper sis addictus et devotus romanae Ecclesiae, ejus pontifici haud secus atque spirituali patri te morigerum praebeas.*

Refert postea rex eadem pag. et seq. ex Joanne Majerio in lib. de schismate et concil. quid actum sit inter Pium II. pontificem et Ludovicum XI. regem Francorum, circa pragmaticam sanctionem, quam ex sententia concilii basileensis Carolus VII. rex Francorum edidit. Sed non est opus, ut in hac re diutius immoremur: quod enim Pius II. Ludovici temporibus efficere non potuit, ut (3) pragmatica illa sanctio omnino de medio tolleretur; effecit postea Leo X. Francisco primo regnante. Itaque in concilio lateranensi sess. 11. pragmatica illa sanctio publico decreto sublata est. Sed hunc exitum pragmaticae sanctionis, quia caussae suae parum favebat, rex facile praeteriri passus est.

Addit ultimo rex pag. 30. et quatuor sequentibus exempla (4) regum Angliae, praedecessorum suorum. Siquidem Henricus primus episcopatum Wintoniensem Willelmo Gifferd contulit, eumque contra novi concilii decretum, de possessionibus cunctis ad episcopatum pertinentibus investivit. Idem quoque Henricus archiepiscopatum cantuariensem Rodulpho dedit, eumque per baculum et annulum investivit. Idem Turstano eboracensi archiepiscopo electo ad Callixtum pontificem proficiscenti mandavit, ut a pontifice benedictionem non acciperet: quod cum ille neglexisset, rex illi omnem suae dominationis locum interdixit; atque haec ex Matthaei Paris historia probantur. Rex Edovardus primus inhibuit Abbati de Waltam et decano sancti Pauli, ne decimas colligerent in sumptus belli Hierosolymitani quamvis ad hoc delegati essent a pontifice romano. Et quoniam Abbate interim mortuo decanus Edovardo regi pariturum se pollicitus est; rex Jacobus triumphat et dicit, *Hic hominem ecclesiasticum teneo, qui papae non paruit, ut regi suo pareret, in rebus quoque ecclesiasticis, nondum scilicet nova haec Jesuita-*

(1) *An s. Ludovicus rex Francorum papales exactiones in regno suo prohibuerit.*

(2) *S. Ludovicus rex Francorum Ecclesiae romanae addictissimus.*

(3) *Pragmatica sanctio sublata.*

(4) *An antiqui reges Angliae romanis pontificibus obedientes an refractarii fuerint.*

rum theologia orbi innotuerat. Idem Edovardus tres viros ecclesiasticos punivit, ex quo intelligitur, non esse ecclesiasticos a principis temporalis potestate exemptos. Edovardus II. patrem imitatus viros ecclesiasticos in custodiam duci jussit. Edovardus III. majorum vestigiis insistens ecclesiasticos nonnullos vel carceri mancipavit, vel bonis temporalibus et spiritualibus spoliavit. Denique sub Richardo II. publicorum ordinum decreto cautum est, ne quis beneficium a pontifice romano impetraret: qui secus faxit, extra regis fidem et tutelam censeretur. Haec ex archiviis regiis deprompta esse dicuntur.

Ego vero admiror intra spatium quingentorum annorum tam paucos inobedientes a rege numerari potuisse: cum constet a regibus Angliae per hoc tempus plurimos sanctissimos episcopos vel archiepiscopos, ob eam caussam vexatos; quod mallent pontifici potius obedire, quam regi; et libertatem ecclesiasticam fortissime tuerentur. Theologia enim haec jesuitarum non est nova, sed antiquissima apud veros catholicos; nisi forte plus valeat exemplum unius decani, quam plurimorum episcoporum, sanctitate, doctrina et miraculis illustrissimorum et salutis aeternae regis et gregis sui cupidissimorum.

Notum est quanta passus sit (1) sanctus Anselmus archiepiscopus Cantuariae a rege Willelmo, quot annis exulaverit, quoties ad romanum pontificem confugerit, et quanta devotione quocumque iret, ab omnibus, ut angelus Domini reciperetur. Dedit illi tamen Deus post mortem Willelmi regis gloriosam victoriam, sic enim scribit Edinerus Anglus in lib. 2. de vita s. Anselmi: Eo igitur tempore adunato in palatio regis Londini cunctis primoribus Angliae victoriam de libertate Ecclesiae, pro qua diu laboraverat, Anselmus adeptus est:Rex enim antecessorum suorum usu relicto, nec personas, quae in regimen Ecclesiae sumebantur, per se elegit; nec eas per dationem virgae pastoralis ecclesiis, quibus praeficiebantur, investivit.

Non minus notum est, quanta et quam gravia passus sit sanctus Thomas archiepiscopus Cantuariae et martyr ab Henrico II. rege, cujus persecutionem fugiens ad pontificem romanum ipse quoque se contulit, sed is etiam victoriam praeclaram obtinuit,cum post ejus obitum clarificante eum Domino signis et virtutibus; idem rex publicam poenitentiam egerit.

Huic adjungi potest sanctus Edmundus archiepiscopus cantuariensis, qui ob defensionem ecclesiasticae libertatis, multa tum a rege, tum a regni proceribus passus est. Itaque ipse quoque in exilium voluntarium concedens apud Pontiniacum obiit, ubi receptaculum et refugium erat omnium ab Anglia propter justitiam exulantium praelatorum.

Sed ante hos omnes s. Dunstanus archiepiscopus item cantuariensis de manu summi pontificis Joannis XIII. pallium, insigne archiepiscopalis dignitatis accepit; et admirandae sanctitatis et miraculorum gloria clarissimus fuit:nec tamen effugere potuit, quin ab Eduino rege mulierum amore corrupto in exilium pelleretur. Sed postea tamen ab exilio revocatus maxima constantia semper regum scelera redarguit, et optimo fine in pace quievit, cujus vitam ab Osberto monacho cantuariensi sancti Dunstani aequali fideliter scriptam habemus.

Sanctus Hugo episcopus Lincolniensis non pauca sustinuit a Richardo rege, sed constantia et virtute omnia superavit. Adscribam verba, quae habentur cap. 18. vitae ipsius: *Cum aliquando rex contra regem Franciae extra fines regni sui alacriter dimicaret et militi pecuniam multam erogasset, archiepiscopum in patriam remisit cum mandato, ut episcopis et praelatis in unum convocatis indicaret, se pecunia habere opus cupereque ab illis adjuvari; sed vir sanctus accuratius rem ipsam examinans, cum reperisset pauperculam plebem hac ratione gravari, respondit, etiamsi omnes regi consenseritis, at ego nequaquam illi consentiam. Unus etiam ex episcopis auditis rationibus, quas b. Hugo copiose contra illam exactionem afferebat, illi adhaesit. Graviter hoc archiepiscopus accepit et gradu concito ad regem abiit, multa ei de sancto episcopo conquesturus. Audiens rex solum Lincolniensem, suum retardasse conatum,et alium etiam episcopum in suam sententiam pertraxisse, prae ira insaniens cuidam amico suo dixit, Sicut tu meam diligis salutem, ita ego tibi praecipio, ut Hugonem cum adhaerente ei episcopo penitus extirpare festines. Ejectus est ergo alter ille,et omnia quae possidebat, fisco regis addicta sunt. Sed justus tamquam leo confidens absque terrore erit etc. Et tandem rex videns constantiam viri,et quod minas universaque pericula pro nihilo duceret, eum ex animo venerari coepit.* Addam et pauca ex cap. 20.*Hortantibus quandoque amicis, ut majoris periculi vitandi caussa in quadam re parvi momenti regi contra jus Ecclesiae consentiret; sic fertur dixisse.Absit, ut personae laicae, cujuscumque etiam dignitatis et eminentiae,privilegium ecclesiasticae libertatis infringant. Mihi vero non contingat,ut timore potestatis alicujus, aut formidine difficultatis quantaecumque, jus Ecclesiae dominae meae sanctae Mariae, quantum in me est. deperire sinam etc. Hic nos quoque ecclesiasticum hominum tenemus, cui nota erat theologia, quam jesuitae hodie docent, non esse obediendum regi, in praejudicium ecclesiasticae libertatis.*

Sanctus Richardus episcopus Cicestrensis claudat hunc locum. *Is electus fuit episcopus contra sententiam regis: propterea rex furore percitus res Ecclesiae Cicestrensis jussit confiscari. Episcopus multas injurias, contumeliasque perpessus ad apostolicam sedem se contulit, cui tunc Innocentius IV. praesidebat: praevenerant autem eum legati regii, ut etiam apud summum pontificem sanctum virum Richardum fatigarent: sed pontifex partibus auditis beati Richardi electionem sua auctoritate confirmavit, atque eumdem sacrarum manuum impositione episcopum consecravit. Reversus in Angliam episcopus, non so-*

(1) *Episcopi angli sanctitate conspicui a regibus vexati.*

lum bona Ecclesiae suae recuperare non potuit, sed etiam proposito edicto publico rex omnibus interdixit, ne quis ei pecuniam mutuo daret. Caeterum vir sanctus memor verborum sancti Jacobi,quod Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide et haeredes regni. quod repromisit diligentibus se, egestate sua gaudens partes omnes boni pastoris implevit.

Hinc habemus, quod rex quaerebat exempla regum, qui bona non tantum temporalia, sed etiam spiritualia ecclesiasticis per vim eripiebant,sed habemus etiam, quod rex non quaerebat, exempla sanctorum episcoporum, qui pro libertate ecclesiastica tum agendo, tum patiendo fortissime dimicabant.

Sed hoc loco praetereundum non est, hos ipsos (1) quinque anglicos reges, quicquid tandem egerint, fuisse fide catholicos; neque unquam ab obedientia summi pontificis,ut supremi capitis Ecclesiae, defecisse. Nam Henricum primum post longas dimicationes pro investituris episcoporum, constat cessisse pontificum decretis. Id praeter testimonium Edineri supra allatum, testatur Florentius Vigorniensis in chronico anni 1107. his verbis: *Statuit rex, ut ab eo tempore in reliquum numquam per dationem baculi pastoralis et annuli quisquam de episcopatu,aut abbatia per regem, vel quamlibet laicam manum in Anglia investiretur.* Idem testatur Gulielmus Malmesberiensis lib. 5. historiae his verbis: *Investituras ecclesiarum post multas controversias Deo et sancto Petro remisit.*

Edovardus primus sine dubio catholicus fuit,et summum pontificem caput Ecclesiae confessus est. Extat enim epistola ejus apud Thomam Valsingamum in anno 1302. ad Bonifacium VIII. cujus haec est inscriptio. *Sanctissimo in Christo Patri, domino Bonifacio sanctae romanae et universalis Ecclesiae summo pontifici, Edovardus Dei gratia rex Angliae salutem et devota pedum oscula beatorum.* Certe qui Bonifacium universalis Ecclesiae summum pontificem vocat, non potest ei negare obedientiam et subjectionem,nisi ab Ecclesia universali alienum se esse profiteatur. Et qui pedum devota oscula pontifici offert, numquam profecto diceret, quod Jacobus rex dicit, se nulla in re pontifice inferiorem esse.

Edovardus II. vel ex eo pontificis auctoritatem agnovisse se testatus est, quod cum illo egit, ut Scotiae regem censuris ecclesiasticis coërceret,audita prius caussa, quae inter utrosque reges controvertebatur.

Edovardus III. epistolam scripsit ad Clementem V. pontificem eodem Valsingamo teste,cum eadem inscriptione, videlicet, *Sanctissimo in Christo patri, domino Clementi divina providentia sanctae romanae et universalis Ecclesiae summo pontifici,Edovardus eadem gratia rex Angliae et Franciae etc. devota pedum oscula beatorum*: Et infra, *pensata etiam devotionis plenitudinem, qua domus nostra regia et clerus, et populus dicti regni perstiterunt hactenus in obedientia sedis apostolicae etc.*

Denique de Richardo II. quod fuerit etiam ipse catholicus dubitari non potest, nam cum ejus tempore, schisma factum esset in Ecclesia, creato antipapa Clemente VII. contra Urbanum papam VI. Richardus rex legem tulit,ut qui alium pontificem, praeter Urbanum, quem unicum et verum Ecclesiae caput appellat, agnoverit, bonis omnibus et regis protectione privetur.

Sed esto, quinque isti reges alieni a sede apostolica fuissent: an non deberet rex Jacobus imitari potius ducentos circiter reges praedecessores suos, partim Anglos, partim Scotos,quam quinque? Constat enim ex Joanne Lesleo (2) reges Scotorum a Donaldo primo, qui anno salutis 197. a sancto Victore pontifice fidem christianam accepit, usque ad Mariam hujus regis matrem catholicos et romanae apostolicae sedis obedientes fuisse. Numerantur autem 84. reges, vel, ut alii volunt, supra 90.

Nec minus constat ab anno salutis 600. (3) reges Angliae ab Ethelberto, qui primus fidem christianam a s. Augustino suscepit, usque ad s. Edovardum, idest, usque ad annum salutis 1066. non solum catholicos, sed etiam romanae sedis devotissimos fuisse, ut tradunt Beda, Polydorus et alii; numerantur autem reges isti circiter octoginta.Itaque solum supersunt post conquestum reges viginti, a Willelmo primo usque ad Henricum VIII. ex quibus quinque solos rex Jacobus sibi ad imitandum proposuit, omissis quindecim, vel potius ducentis et quindecim, quos et catholicos et apostolicae sedis obedientes fuisse negare non potuit.

CAPUT VII.

Jacobum regem ab haeresi excusari nulla ratione posse.

His digressionibus expeditis, rex a pag. 35.usque ad 40. probare nititur, se neque apostatam esse, neque haereticum. Apostatam proprie non esse facile concedi potest. Illi enim dicuntur apostatae, qui christianam fidem et religionem omnino deserunt, ut ne christiani quidem dici velint: qualis fuit Julianus imperator, qui ex christiano paganus factus cognomen apostatae sibi peperit. Quod autem rex dicit patrem suum et avum paternum idem de fide secum sensisse; a matre quoque nullis litteris, quas frequenter ab ea accipiebat,invitatum ad pontificiam religionem: quin etiam supremis verbis per praefectum domus ab ea sibi mandatum, posse se in religione, quam colebat perseverare, modo probe sancteque viveret; et commissos populos, prudenter et pie gubernaret: denique matrem eamdem jussisse, ut in Baptismo fi-

(1) *Quinque reges Angliae, quos Jacobus pro caussa sua adduxit, pontificem romanum, ut caput Ecclesiae universae venerabantur.*

(2) *Reges Scotiae a Donaldo primo usque ad Mariam hujus Jacobi sexti matrem, per annos mille trecentos, catholici fuerunt.*

(3) *Reges Angliae ab Ethelberto usque ad Henricum octavum per annos nongentos catholici fuerunt.*

lii sui, caeremonia sputi nupera non uterentur nolle enim se, ut impurus presbyter in os infantuli sui inspueret.

Respondeo: Quod ad (1) caeremoniam sputi attinet, illam non esse nuperam, cum ejus meminerint s. Ambrosius lib. 1. de sacrament. cap. 1. sanctus Gregorius in sacramento, Beda in homil. in evangelium dominicae 12. post Trinitatem, Rabanus lib. 1. de instit. cleric. cap. 27. Hugo de sancto Victore lib. 1. de sacram. cap. 18.

Neque verum est, ea caeremonia salivam presbyteri in os infantuli inspui: sed solum aures et nares saliva tangi, ut Patres citati dicunt et Ecclesia servat: haec enim sunt verba venerabilis Bedae: *Unde credo mos increbuerit Ecclesiae; ut sacerdotes illius his, quos percipiendis Baptismi sacramentis praeparant: prius inter caetera consecrationis exordia, de saliva oris sui nares tangant, et aures, dicentes Epheta.* Itaque credibile non est, eam caeremoniam a catholica regina fuisse prohibitam.

Quod ad parentes regis attinet, dico, non deesse apud nos, qui regis patrem et matrem, fortasse etiam avum paternum viderunt, quique pro comperto habere se dicant, patrem et avum regis fuisse catholicos; reginam vero matrem, non solum ipsam fuisse catholicam, sed etiam dedisse omnem operam, ut filium a Novatorum erroribus ad antiquam et veram fidem traduceret. Quin etiam ostenduntur hic Romae epistolae non paucae manu propria ejusdem reginae exaratae, quae satis testantur zelum ejus de conversione filii ad catholicam religionem. Neque fidem habemus praefecto domus Melvino, qui cum haereticus sit, mirum non est, si ea sibi a rege moriente dicta esse confingat, quae ad haeresim suam commendandam pertinent.

Porro haereticum se non esse rex dicit, quia Scripturis canonicis credat; quid tria fidei symbola apostolicum, nicaenum et s. Athanasii libens juret; quia prima quatuor concilia generalia, tamquam catholica et orthodoxa veneretur; quia quicquid quadringentis post Christum annis (quingentis in anglicano libro legitur) unanimi consensu Patres ad aeternam salutem esse necessarium, statuerunt; aut cum iis ita sentiat, aut modesto silentio obmutescat, reprehendere certe non audeat. Sed haec non satis esse, ut haereticus dici non possit, facili negotio demonstrabimus.

Primum enim, Scripturis canonicis, sine certo fundamento rex credit, ac per hoc proprie (2) non credit. Dicit enim duos esse ordines Scripturarum, ut a Bellarmino tradi affirmat lib. 1. de Verbo Dei c. 4. et quidem Scripturas secundi ordinis, non esse tantae auctoritatis, ut fidei ullum caput inde stabiliri possit. Porro Bellarminus facit quidem duos ordines Scripturarum, unum earum, de quarum auctoritate numquam dubitatum est: Alterum earum, de quibus a nonnullis veterum dubitatum est; sed tamen utriusque ordinis Bellarminus affirmat, Scripturas esse divinas et canonicas et ex utroque ordine Scripturarum posse eligi et stabiliri capita fidei. Idque probat fusissime in sequentibus capitibus. Scripturae secundi ordinis sunt Tobias, Judith, Baruch, Sapientia, Ecclesiasticus, Machabaei et alia quaedam, atque haec sunt ex quibus rex et caeteri Calviniani negant posse eligi vel stabiliri dogmata fidei.

A quibus ego libenter quaererem unde habetis Scripturas primi ordinis esse divinas et canonicas: Scripturas secundi ordinis non esse tales? Nam certe ex ipsis Scripturis neutrum probari potest, nusquam enim scriptum est, libros Genesis et Exodi esse divinos; libros Tobiae et Judith non esse: librum Isaiae esse canonicum; librum Baruch non esse: ex libris Proverbiorum, ex Ecclesiaste, ex Canticis, posse eligi dogmata fidei; ex libris Sapientiae et Ecclesiastici non posse: denique libros regum canonicos; libros Machabaeorum apocryphos esse. Dicent prioris ordinis libros hebraica lingua scriptos inveniri, posterioris non inveniri scriptos nisi graece aut latine. At Scriptura nusquam docet, libros hebraice scriptos esse canonicos; alios non esse. Neque aequum est Spiritum sanctum, qui est verus auctor Scripturarum alligare velle ad linguam hebraicam, ut Judaei faciunt, quasi non potuerit etiam tempore Testamenti veteris librum dictare lingua graeca aut latina. Itaque recte s. Augustinus lib. 18. de Civit. Dei cap. 36. *Libros*, inquit, *Machabaeorum, non Judaei, sed Ecclesia pro canonicis habet.* Dicent (3), libros primi ordinis apud omnes indubitatos semper fuisse: de libris secundi ordinis aliquos scriptores aliquando dubitasse. At non ideo prioris ordinis libri sunt habendi divini, quia de illis scriptores particulares non dubitarunt: neque posterioris ordinis sunt habendi apocryphi, quia de illorum auctoritate aliqui dubitarunt, alioqui fides nostra ab hominum dubitatione, vel non dubitatione penderet. Sed illi soli sunt habendi libri canonici et divini, quos mater Ecclesia, quae spiritum Dei habet, et est columna et firmamentum veritatis per os summi pastoris, vel conciliorum legitimorum dicit, vere esse canonicos et divinos. Vere enim scripsit s. Augustinus: *Evangelio non crederem, nisi me Ecclesiae commoveret auctoritas*, lib. contra epist. fundamenti cap. 5.

Quemadmodum igitur Ecclesiae credimus nos catholici docenti, libros primi ordinis esse divinos; ita eidem credimus docenti, libros secundi ordinis esse divinos, omnes enim istos libros enumerat inter sacros, canonicos et divinos Innocentius primus pontifex in epist. ad Exuperium; Gelasius primus item pontifex in decreto de libris sacris edito in concilio 70. episcoporum; concilium cartaginiense tertium can. 47. concilia denique generalia florentinum et tridentinum: Ecclesia vero non ex verbo Dei scripto, sed ex verbo Dei a majoribus per temporum successiones tradito didicit, qui sint libri canonici, qui sint apocryphi. Rex autem qui verbum Dei scriptum proferre non potest, cum nullum extet de hac re; verbum Dei traditum non re-

(1) *Caeremonia illa, qua tanguntur saliva nares et aures baptizandorum antiquissima est.*

(2) *Haeretici scripturis sacris non vere credunt.*

(3) *Qui sint libri canonici et qui apocryphi, ad Ecclesiae judicium pertinet.*

cipit, quia Novatores recipi prohibent; Ecclesiae judicium, idest, summi pastoris, et conciliorum (extra prima quatuor) non admittit; quid superest; nisi ut arbitrio suo, aut Novatorum opinionibus acquiescat; ac per hoc de ipso verbo Dei, non verbo Dei, sed humano judicio credat?

Quod autem dixi de Scripturis sanctis, idem de intelligentia Scripturarum dici potest (1). Novatores enim ubi Scriptura propriis disertisque verbis loquitur; pro nihilo ducunt, ea verba in tropos, et figuras transmutare, si quando opinioni suae non favent: sic verba illa coenae rotunda, clara, perspicua, *Hoc est enim corpus meum*, mille figuris involvunt Calviniani, ut quidlibet aliud significare videantur, quam quod vere proprieque significant: sic illud Apoc. 11. de duobus prophetis cum Antichristo pugnaturis atque ab eo interficiendis et paulo post a Deo resuscitandis; omisso litterali, plano, proprio ac perspicuo sensu, omnino laborant, ut metaphoris obscurent, atque ad alia transferant, quae nos catholici a proprio sensu alienissima esse censemus, sed de his hactenus.

Venio ad tria symbola, et quatuor prima concilia. Scimus Lutheranis sacramentarios, et sacramentariis Lutheranos haereticos esse: Scimus Pelagianos et Monothelitas Catholicis et Protestantibus haereticos esse: Scimus alios plurimos aliis omnibus, praeterquam suae sectae hominibus, haereticos esse: et tamen isti omnes recipiunt Scripturas canonicas, tria symbola, et quatuor prima concilia et patres primorum quadringentorum annorum minime spernunt. Vel igitur Pelagiani, Monothelitae, aliique id genus homines haeretici non sunt, vel (2) non satis est ad haereticum nomen fugiendum illa recipere atque admittere, quae rex Anglorum recipere atque admittere se dicit.

Neque multum refert quod Pelagius haeresiarcha antiquior fuerit tertio et quarto concilio: nam Pelagiani novi, qui tempore sancti Prosperi et sancti Fulgentii pelagianam haeresim renovarunt, posteriores quatuor conciliis fuerunt, neque ea negabant. Ut etiam hoc tempore Graeci in articulo de processione Spiritus sancti a Patre et Filio, haeretici habentur a Lutheranis etiam et Calvinistis; et tamen Scripturas, tria symbola, quatuor concilia, et Patres veteres venerantur, non igitur ista sufficiunt.

Deinde quaero a rege (3), cur quatuor tantum prima concilia generalia recipit? cur non quintum etiam, sextum, septimum, octavum; deinde lateranensia, lugdunensia, viennense, constantiense, tridentinum? fortasse Ecclesia Christi post annum quingentesimum periit? At regni Christi, quod est Ecclesia non erit finis. Luc. 1. Et adversus Ecclesiam portae inferi non praevalebunt. Matth. 16. fortasse mansit Ecclesia post annum quingentesimum, sed invisibilis, et in antris ac speluncis delitescens? At Ecclesia civitas est supra montem posita (4), quae abscondi non potest. Matth. 5. Et semper illud impleri poterit: *Si te non audierit*, *dic Ecclesiae*. Matth. 18. Et recte s. Augustinus de Ecclesia exponit illud psalm. 18. *In sole posuit tabernaculum suum, idest,* inquit, *in manifestatione Ecclesiam suam, non in occulto, non quae lateat, non velut operta, ne forte fiat sicut operta super greges haereticorum. In sole ergo posuit tabernaculum suum, quid tu haeretice fugis in tenebras?* Haec s. Augustinus.

Fortasse post annum quingentesimum nulli extiterunt haeretici novi, adversus quos concilia nova convocanda essent? At extiterunt Monothelitae, qui unam in Christo voluntatem esse docebant: quam haeresim condemnarunt Patres in concilio sexto. Extiterunt et alii, atque alii, adversus quos variis temporibus varia concilia cogenda fuerunt, numquam enim bella haereticorum defuerunt, neque deerunt unquam, donec Ecclesia militans appellabitur.

Fortasse defuit aliquid conciliis reliquis, quod in solis primis quatuor inveniri potuit? At quid illud est? Confer (5) concilium primum cum sexto. In primo adfuerunt episcopi undique evocati: adfuerunt et in sexto. In primo adfuerunt legati apostolicae sedis: adfuerunt et in sexto. In primo adfuit imperator Constantinus: adfuit et in sexto imperator nominis ejusdem. In primo dictum est anathema Arianis, atque inde tota Ecclesia Arianos, ut manifestos haereticos detestata est. In sexto dictum est anathema Monothelitis, atque inde tota Ecclesia Monothelitas, ut manifestos haereticos detestata est. In primo creditum est adfuisse doctorem Spiritum sanctum, et a Patribus in Christi nomine congregatis, dici potuisse, Visum est Spiritui sancto et nobis. At hoc idem creditum est in sexto, nisi forte Spiritus sanctus Ecclesiam deseruisse dicendus sit, qui missus est ut eam doceret omnem veritatem. Quod autem diximus de comparatione concilii primi cum sexto, idem dici potest de comparatione primi cum reliquis eodem modo et ordine congregatis. Quare vel dicendum est, nulla esse concilia, ac ne prima illa quidem, in quibus fuerit auctoritas novarum haeresum damnandarum; vel eadem auctoritas tribuenda est omnibus conciliis generalibus rite congregatis: ac per hoc frustra recipit quatuor prima, qui non recipit alia subsequentia.

Sed venio ad singula, quae rex post Scripturas sanctas admittere et venerari se dicit (6). Nego symbolum apostolicum ab eo plene recipi. Articulus quintus est, Descendit ad inferos: qui etiam repetitur in symbolo s. Athanasii, et habetur passim in cathechismis Lutheri et Calvini, et aliorum omnium tum catholicorum, tum haereticorum. Hunc tamen articulum Calviniani, quales sunt in Anglia tum Protestantes, tum Puritani, verbo confitentur, re ipsa negant. Siquidem apud Calvinum lib. 2.

(1) *Non minus de sensu, quam de numero librorum divinorum incerti sunt Novatores.*

(2) *Non satis est admittere tria symbola fidei et quatuor prima concilia, ut quis catholicus dici possit.*

(3) *Nulla ratio reddi potest, cur primis quatuor conciliis fides haberi debeat et reliquis non debeat.*

(4) *Ecclesia semper est visibilis.*

(5) *Collatio conciliorum primi et sexti.*

(6) *Haeretici non integre recipiunt symbolum apostolorum.*

Instit. c. 16. in parvo cathechismo, in psychopannychia, et alibi, Christum descendisse ad inferos, est poenas damnatorum pertulisse; pertulisse autem poenas damnatorum Christum Calvinus dicit, primum in horto, cum calicem passionis transferri a se rogavit: deinde in cruce, cum ait, *Deus meus ut quid dereliquisti me?*

At symbolum apostolicum tradit, Christum ad inferos descendisse post mortem, non dum viveret in horto vel in cruce: et haec est traditio omnium veterum Patrum, qui primis quingentis annis floruerunt. Christum videlicet post mortem (1), secundum animam descendisse ad locum subterraneum animarum, secundum corpus jacuisse in sepulchro.

Consule ex Graecis sanctum Ignatium in epist. ad Trallianos; s. Justinum in dialogo cum Triphone; s. Irenaeum lib. 5. extremo; Clementem alexan. lib. 6. strom.; Origenem hom. 15. in Genesim; Eusebium Caesariensem lib. 4. de demonstr. evang. c. 12.; s. Cyrillum hierosolym. catechesi 4.; s. Athanasium lib. de incarnatione Verbi, qui incipit: Mos pii hominis.; s. Basilium in psalm. 44. et 48.; s. Gregorium nissenum orat. 1. de resurrectione Christi; s. Gregorium nazianzenum orat. 2. de pascha; s. Epiphanium in Ancorato ante medium; s. Joannem chrysostom. homil. 2. de symbolo; s. Cyrillum alex. lib. 12. in Joan. cap. 36. et in lib. de recta fide ad Theodosium.

Ex Latinis Tertullianum in lib. de anima cap. 31. et 32.; s. Hippolytum martyrem in orat. de Antichristo; s. Hilarium lib. 10. de Trinitate, et in psal. 138; s. Philastrium in lib. de haeresibus cap. de descensu Christi ad inferos; s. Gaudentium tract. 6. de Exod.; s. Ambrosium lib. 3. de fide cap. 3.; s. Hieronymum in cap. 4. ad Ephes. in cap. 9. Zachariae, et in cap. 3. Ecclesiastae; Prudentium in hymno 1. et 9. καθημενών, Ruffinum in explicatione symboli; s. Augustinum epistol. 57. ad Dardanum, et 99. ad Evodium, et tract. 78. in Joan. et in psal. 85. et lib. 17. de Civit. Dei cap. 11. et lib. 20. cap. 15.; s. Leonem serm. 1. de resurrectione; s. Fulgentium lib. 3. ad Trasimundum regem cap. 23.; s. Vigilium mart. lib. 2. adversus Eutychetem; sanctum Gregorium lib. 13. Moral. c. 20. Ex his nullus est qui non vixerit primis quingentis annis, s. Gregorio excepto, quem addere volui, ut apostolum Anglorum.

Consulat rex hos veteres Patres, et si illis fidem habet, intelligat, circa symbolum apostolicum multum se cum suis a veteris Ecclesiae sententia aberrare. Neque solum in hoc articulo, sed etiam in articulo de Ecclesia catholica, et in articulo de remissione peccatorum, rex Anglorum verba, non sensum tenet. Neque enim credere potest Ecclesiam esse catholicam; dum Ecclesiam non habet, nisi particularem, quae regnum Angliae non egreditur, ut initio demonstravimus. Neque veram peccatorum remissionem credere potest, qui cum Novatoribus credit, peccata semper haerere in homine quamtumvis justificato, quamvis non imputentur. Non autem posuerunt apostoli in symbolo, credo non imputationem peccatorum; sed credo remissionem, veram utique et plenam, alioqui potentior fuisset culpa primi hominis, quae omnes ex Adamo genitos vere ac proprie inquinavit: quam gratia secundi hominis, quae renatos in Christo, non potuit vere proprieque purgare: sed de his multa in controversiis diximus, quae repetenda non sunt.

Porro quod attinet ad (2) symbolum nicaenum, si rex illud admittat cum additione concilii secundi generalis, ut passim in ecclesiis omnibus legitur; inveniet in eo haec verba: *Confiteor unum Baptisma in remissionem peccatorum*: quae verba recitari solent; sed credi non solent a Calvinianis, quorum doctrinam rex ipse, Angli et Scoti sequuntur. Primum enim quod attinet ad infantes, credunt Calviniani, filios fidelium nasci sanctos, et sine Baptismo posse salvari, proinde non baptizari in remissionem peccatorum, vide Calvinum lib. 4. Institut. cap. 16. et in antidoto concilii trid. sess. 6. cap. 5. Quod vero attinet ad adultos, illi per fidem, eorum opinione, justificantur, quae Baptismum praecedit, sic nulli omnino apud eos baptizantur in remissionem peccatorum. Haec caussa est, cur Calvinus lib. 4. Instit. c. 14. in definitione sacramenti nihil aliud posuerit, nisi obsignationem promissionum benevolentiae Dei erga nos: et protestationem pietatis nostrae erga Deum, remissionis peccati, aut infusionis inhaerentis gratiae nulla mentio. Denique in antidoto concilii sess. 5. *Manet*, inquit Calvinus, *vere peccatum in nobis, neque per Baptismum statim uno die extinguitur, sed quia deletur reatus, imputatione nullum est.* Haec ille. Itaque ex sententia Novatorum, peccatum numquam vere remittitur, ut non sit, sed solum ut non imputetur: haec autem remissio, per non imputationem infantibus contingit, quia sanctorum sunt filii: Adultis vero per propriam ipsorum fidem. Potest igitur apud eos deleri articulus symboli, *Confiteor unum Baptisma in remissionem peccatorum.*

Verum autem esse hunc articulum ac de propria et vera remissione intelligendum docent omnes veteres Patres primorum quingentorum annorum, quibus si rex fidem haberet, protestantibus suis fidem nullam haberet. Atque, ut unum de multis testimonium proferam. S. Augustinus in lib. 3. de anima, et ejus origine c. 9. *Noli*, inquit, *credere noli dicere, noli docere infantes, antequam baptizentur morte praeventos, pervenire posse ad originalium indulgentiam peccatorum, si vis esse catholicus.* Idem in epist. 156. alias 157. ad Optatum: *Non est*, inquit, *falsa etiam in parvulorum Baptismate remissio peccatorum, nec verbotenus dicitur, sed veraciter agitur.* Nam (ut jam verbis utar) quae in epistola beatissimi Zozimi leguntur: Fidelis Dominus in verbis suis, ejusque Baptismus re ac verbis, idest, opere, confessione et remissione vera peccatorum in omni sexu, aetate, conditione generis humani eamdem plenissime tenent: nullus enim, nisi qui peccati servus

(1) *Christus secundum animam vere descendit ad inferos: secundum corpus vere jacuit in sepulchro.*

(2) *Haeretici non integre recipiunt symbolum nicaenum, sive constantinopolitanum.*

est, liber efficitur, nec redemptus dici potest, nisi qui vere per peccatum fuerit ante captivus: sicut scriptum est, Si vos filius liberaverit, vere liberi eritis. Per ipsum enim renascimur spiritualiter, per ipsum crucifigimur mundo, ipsius morte, mortis ab Adam omnibus nobis introductae, atque transmissae universae animae, illud propagatione contractum chirographum rumpitur, in quo nullus omnino natorum antequam per Baptismum liberetur, non tenetur obnoxius. In his enim verbis apostolicae sedis tam antiqua atque fundata, certa et clara est catholica fides, ut nefas sit de illa dubitare christiano. Haec s. Augustinus.

Venio ad tertium (1) symbolum, in quo verba illa leguntur, *Inde venturus est judicare vivos et mortuos, ad cujus adventum omnes homines resurgere habent cum corporibus suis, et reddituri sunt de factis propriis rationem: et qui bona egerunt, ibunt in vitam aeternam, qui vero mala in ignem aeternum.* In quibus verbis confitemur judicium novissimum, in quo justus judex pro qualitate factorum, reddet aliis coronam justitiae, aliis opprobrium et supplicium sempiternum. Nam si non pro meritis operum, sed in gratiam fidei, vel justitiae Christi misericorditer imputatae fidelibus vita aeterna daretur, non esset opus judicio, neque discussione factorum: neque oporteret judicem justum, sed Patrem misericordem advenire; neque rationem de factis propriis reddere, sed Christi justitiam nobis imputatam, et fide apprehensam ostendere deberemus: hunc ergo articulum credere non poterit rex si cum Calvino et Protestantibus credet, omnia opera justorum esse peccata: haec enim sunt verba Calvini lib. 3. Instit. cap. 14. *Nullum a sanctis exire potest opus, quod non mereatur justam opprobrii mercedem. Quam enim rationem reddent justi de factis propriis judici Christo, si omnia opera ipsorum vitiosa sunt, et merentur justam opprobrii mercedem? Et si justi rationem reddere non poterunt de factis propriis, certe multo minus rationem reddere poterunt injusti: quorsum igitur stabimus omnes ante tribunal Christi, ut reddat unusquisque de factis propriis rationem?*

Dicent fortasse, quod solent, opera quidem justorum esse omnia sordida et immunda, sed per misericordiam Dei tegendam esse immunditiam, et reputanda fidelibus propter Christum ac si munda essent. At si ita esset, non justitia judicis, sed (ut supra dixi) misericordia Patris, vel liberalitate principis opus esset. Quorsum igitur articulus symboli dicit, *Venturus est judicare vivos et mortuos et reddituri sunt omnes de factis propriis rationem?* Et cur Apostolus in 2. ad Timoth. cap. 4. clamat: *Reposita est mihi corona justitiae, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex?* cur et coapostolus ejus Petrus, in priore epist: cap. 1. similiter clamat: *Et si Patrem invocatis eum, qui sine acceptione personarum judicat secundum uniuscujusque opus, in timore incolatus vestri tempore conversamini?* cur ipse Dominus, qui judex venturus est, Matth. 16. praedicit, venturum se cum angelis suis, ut reddat unicuique secundum opera ejus? Sed nolo esse longior, ne videar de dogmatibus disputare, non apologiam scribere.

Venio ad quatuor prima concilia (2). Concilium nicaenum, quod est primum generalium conciliorum, duabus potissimum de caussis convocatum est; ut quaestio de fide divinitatis Filii Dei, et dissentiones de celebrando paschate definirentur. Id testatur sanctus Athanasius in lib. de synodis Arimini et Seleuciae, non procul ab initio: necnon Constantinus in epistola, quam refert Eusebius lib. 3. de vita Constantini. Itaque s. Epiphanius haeresi 70. scribit, Constantinum imperatorem duo magna bona contulisse in Ecclesiam, unum quod congregari curaverit synodum nicaenam, alterum quod in ea synodo curaverit terminari quaestionem de paschate. Porro quaestionem utramque sacra illa synodus, non tam ex Scripturis, quam ex traditione non scripta definivit. De quaestione fidei testis est Theodoretus lib. 1. hist. cap. 8. eam ex sermonibus non scriptis fuisse terminatam, quamvis enim Scripturae pro utraque parte adducerentur inter disserendum: tamen Ariani ad suam sententiam illas detorquebant, neque finis disputandi ullus fuisset, nisi episcopi, qui de toto orbe convenerant, ex traditione majorum veram intelligentiam Scripturae colligentes, eam fidem tenendam esse decrevissent, quam ante motam quaestionem in ecclesiis totius mundi a majoribus praedicatam et receptam esse constabat. Decretum autem de paschate celebrando die dominico, ne poterat quidem ex Scripturis ullis deduci, sed ex sola traditione ab apostolis, atque in primis a sancto Petro accepta et in urbe custodita, formatum est. Quae cum ita sint, videat rex, quam bene cum Patribus nicaenae synodi ministri Calviniani et Lutherani conveniant, qui traditiones non scriptas rejiciunt et quaestiones interminabiles reddunt.

Extat praeterea canon tertius nicaeni concilii ut non permittantur in domibus episcoporum, presbyterorum et diaconorum mulieres habitare, excepta matre, sorore, amita vel matertera, ex quarum cohabitatione carnalis commercii suspicio oriri non potest. Quomodo igitur, si in regno Angliae nicaeni concilii regulae locum habent, in domibus episcoporum inveniuntur uxores et filiae cum gregibus ancillarum, non minore numero vel licentia, quam in domibus laicorum? Dicent fortasse ex historia Sozomeni haberi in eodem nicaeno concilio, interveniente Paphnutio, in arbitrio episcoporum atque aliorum ecclesiasticorum relictum esse, ut uxoribus pro libito uterentur.

At (3) historia illa Sozomeni convincitur esse falsa ex canone concilii paulo ante citato: Si enim in arbitrio relictum esset uti uxoribus, vel non uti; certe concilium excepisset etiam uxores et filias, ubi matres et sorores excepit. Deinde s. Epiphanius haeresi 59. et sanctus Hieronymus in lib. ad-

(1) *Neque symbolum s. Athanasii integre recipiunt.*

(2) *De concilio nicaeno, quod non magni fiat ab haereticis hujus temporis.*

(3) *Historia Sozomeni de conjugio sacerdotum falsa convincitur.*

versus Vigilantium, aperte scribunt, esse contra canones, neque esse licitum episcopo et presbytero ac diacono liberos gignere. Et certe sancti Patres Epiphanius et Hieronymus, majori fide digni sunt, quam Sozomenus, qui posterior tempore et inferior doctrina et sanctitate fuit. Adde quod, Sozomeno auctore, Paphnutius iis solis episcopis ac reliquis ecclesiasticis usum conjugum liberum esse volebat, qui eas ante sacros ordines accepissent: illicitum autem esse, post ordines sacros conjugio copulari. At episcopi Anglicani contempta lege concilii, contra morem non modo latinorum, sed etiam graecorum christianorum uxores ducunt etiam post adeptum episcopatum. Itaque nullam habent excusationem, nisi forte velint libere confiteri, quod verissimum est, se veros episcopos non esse posse, quippe qui rite ordinati non sint, neque aliquid de episcopatu habere, nisi quae sibi injuste usurpant, nomen et opes. Atqui hoc est longissime abesse a regulis nicaeni concilii, ubi can. 4. episcopi ordinari jubentur a tribus saltem episcopis, qui et ipsi ab aliis rite ordinati sint: nemo enim dare potest quod antea non accepit. Episcopi autem protestantes a nullo vero episcopo ordinati meri laici sunt.

Jam (1) de secundo concilio nihil est, quod hic addam, cum paulo ante ex symbolo in hoc concilio edito demonstraverim fidem Protestantium et ipsius regis alienam esse a fide Patrum hujus concilii.

Ex tertio concilio generali, quod est ephesinum primum, nihil aliud adducam, nisi partem epistolae Theodosii junioris imperatoris ad hanc ipsam synodum missae; ut rex intelligat, quae sint partes regum in conciliis et quorum proprie munus sit in conciliis sedere et judicare. Extat autem epistola graece et latine. *Igitur*, inquit Theodorus, *Candidianum praeclarissimum religiosorum domesticorum comitem ad sacram vestram synodum abire jussimus: sed ea lege et conditione, ut cum quaestionibus et controversiis, quae circa fidei dogmata incidunt, nihil quicquam commune habeat, nefas est enim qui sanctissimorum episcoporum catalogo adscriptus non est, illum ecclesiasticis negotiis et consultationibus admisceri; verum, ut monachos et saeculares, ac caeteros denique omnes, qui hujus spectaculi caussa vel eo nunc confluxerunt, vel in posterum forte confluent, ab eadem illa civitate modis omnibus submoveat: tum etiam, ut diligenter prospiciat, ne qua dissensio ex mutuo repugnandi studio coacta, et saevae tempestatis instar debacchata, sanctissimae synodi vestrae consultationem, quovis modo perturbet:* haec ibi.

Videt certe rex in conciliis Ecclesiae legitimis, quale hoc tertium fuit, non convenisse omnes ecclesiasticos, sed solos episcopos. Videt praeterea negotia ecclesiastica ad reges saeculi non pertinere; nisi ut forte protegant episcopos, atque eorum tranquillitati consulant, qua de caussa Theodosius Candidianum misit; et in primo et quarto concilio imperator ipse adesse voluit. Videt postremo ex his apertissime colligi, regem non esse caput Ecclesiae: quomodo enim ab ecclesiasticis negotiis arceretur Ecclesiae ipsius caput? Proinde rex, qui caput, vel, quod idem est, gubernatorem generalem Ecclesiae regni sui se esse dicit, quique concilia generalia ad reges potissimum pertinere existimat, qui denique omnes ecclesiasticos adesse vellet, exceptis Puritanis et Jesuitis, novam conciliorum formam, atque ab illis primis quatuor penitus abhorrentem introducere satagit.

(2) Ex quarto concilio posset rex si vellet multa perdiscere, unde cognosceret, fidem et religionem, quam ipse reformatam vocat, et quam defendere et propagare satagit, longe abesse a fide et religione synodi calcedonensis, quae est quarta generalis. Primum omnium verus ecclesiasticus primatus romani pontificis in Ecclesia universa, ex hoc concilio manifeste colligitur. Extant epistolae plurimae ad Leonem pontificem et concilium calcedonense, et semper nomen pontificis nomini concilii anteponitur, hoc modo. *Sanctissimo et Deo amantissimo et universali archiepiscopo et patriarchae magnae Romae Leoni et sanctae et universali chalcedonensi synodo quae voluntate Dei congregata est.* Extat epistola totius concilii generalis ad eumdem Leonem, ubi praeter alia dicunt Patres: *Quibus omnibus, episcopis congregatis, tu quidem sicut membris caput praeeras.* Ubi aperte vocant pontificem caput concilii universam Ecclesiam repraesantantis. Item dicunt: *Et post haec omnia insuper et contra ipsum, cui vineae custodia a Salvatore commissa est, extendit insaniam, idest, contra tuam quoque apostolicam sanctitatem.* Ubi fatentur totius vineae, idest, Ecclesiae custodiam ab ipso Christo, non ab imperatore, vel a concilio, commissam esse romano pontifici.

Extat item inter canones hujus concilii, canon sextusdecimus in haec verba: *Virginem, quae se Deo Domino consecravit, similiter et monachum non licere nuptialia jura contrahere, quod si hoc inventi fuerint perpetrantes, excommunicentur.* Videat rex an iste canon tam antiquus, tam sanctus a sexcentis episcopis veteris Ecclesiae constitutus, observetur in Anglia: an contra, si qui monachi aut virgines sanctimoniales ad eos forte divertant, an ad matrimonium cogantur, vel suadeantur.

Extat canon vicesimusquartus, in haec verba: *Quae semel ex voluntate episcopi dedicata sunt monasteria, consilio episcoporum perpetuo manere monasteria, et res quae ad ea pertinent, monasteriis reservari: nec posse ultra fieri saecularia habitacula.* Cogitet rex, quam bene canonem istum observaverit Henricus VIII. qui omnia monasteria profanavit.

Extat denique in actione undecima hujus concilii publica invocatio sancti martyris Flaviani, quae vel sola satis esset ad ostendendum, fidem regis non convenire cum fide concilii generalis. Proinde, vel neget hujus concilii auctoritatem, vel concedat,

(1) *De secundo et tertio concilio generali.*

(2) *Ex quarto concilio generali convincuntur haeretici hujus temporis.*

sanctos homines pie invocari posse. Atque haec de quatuor conciliis.

Restat, ut de sanctorum Patrum,qui primis quingentis annis floruerunt, veneratione dicamus : ac ut omittam, non posse reddi certam rationem, cur non sint etiam admittendi sanctus Gregorius, venerabilis Beda, sanctus Anselmus, sanctus Bernardus, sanctus Thomas, sanctus Bonaventura et alii, qui posterioribus saeculis, sed eodem spiritu, nec minore scientia scripserunt, ex iis quae rex in sequentibus paginis reprehendit, conabor ostendere, fidem regis cum fide Patrum nihil habere commune.

CAPUT VIII.

Non esse recentia dogmata, sed antiquissima, intercessionem sanctorum, missam privatam, transubstantiationem et alia, quae rex Angliae novitia et nupera vocat.

Igitur pag. 40. et 41. de beatissima Virgine Dei Matre scribit multa, quae ex colloquiis Erasmi petita, ad solam invidiam conciliandam pertinent, qualia sunt, quod nos catholici divam et deam faciamus ; quod ab ea petamus, ut Filio suo Deo et domino imperet et dominetur; quod absurdis cujuslibet inepti hominis orationibus pateat; quod in terras ad sacerdotum oscula et complexus descendat et concludit, *In coelis, in aeterno sanctorum animarum receptaculo ; in aeternam est felicitatem collocata, numquam a tantis gaudiis ulla terrenarum rerum cura, aut sollicitudine avocanda.*

At prudentes et bene instituti catholici (1), neque divam, neque deam vocant: neque ab ea petunt, ut filio imperet et dominetur: neque dicunt, eam ad oscula et complexum sacerdotum descendere; neque sentiunt eam a coeli gaudiis avocari, quando curam gerit rerum humanarum , sive sola prece apud Deum agat, sive praesentiam suam mortalibus exhibere dignetur. Nam neque angeli a coeli gaudiis avocantur, quando a Deo in ministerium mittuntur propter eos, qui haereditatem capiunt salutis, ut dicitur ad Hebr. 1.

Quod autem Virgo sanctissima et clementissima non audiat preces miserorum , vel aliquando non descendat ad homines, repugnat aperte sanctis Patribus, qui primis quingentis annis floruerunt. Adferam pauca loca de multis, quibus nulli veterum contradicunt.

Sanctus Athanasius in serm. de sanctissima Deipara: *Inclina*, inquit, *aurem tuam ad preces nostras,et ne obliviscaris populi tui*: et infra, *Intercede hera et domina et regina et Mater Dei pro nobis.*

Sanctus Joannes chrysostomus in ipsa publica liturgia coram clero et populo dicendum praescribit: *Intercessione immaculatae dominae nostrae Deiparae et semper Virginis Mariae, dignum me fac, ut sine condemnatione accipiam immaculatum tuum donum etc.* et infra : *Confirma nos in timore tuo, custodi vitam nostram.stabili gressus nostros precibus et supplicationibus sanctae Deiparae et semper Virginis Mariae,et omnium sanctorum.*

Sanctus Gregorius nyssenus in vita sancti Gregorii taumaturgi scribit eidem sancto Gregorio (2) apparuisse noctu beatissimam Virginem cum ingenti lumine,et una sanctum Joannem evangelistam et ipsa Virgine jubente, institutum fuisse sanctum Gregorium ab eodem evangelista circa mysterium sanctissimae Trinitatis:haec scribuntur a Patre antiquo et sancto de alio Patre antiquiore, nec minus sancto; et non referuntur somnia aut figmenta, sed apparitio vera vigilanti facta,et extat adhuc confessio fidei a s. Joanne, s.Gregorio coram tradita, et tota illa regione celebratissima.

Refert quoque sanctus Gregorius Turonicus lib. de Gloria martyr. cap. 9. cum jussu magni Constantini basilica aedificaretur beatissimae Virgini Mariae,et columnae adeo immanes paratae essent, ut hominum viribus,non sine maximo labore erigi possent ipsam Virginem apparuisse architecto ac docuisse rationem columnarum erigendarum.

Neque solam Virginem Deiparam, sed etiam alios sanctos palam apparuisse hominibus, testantur passim veteres Patres, ut sanctus Basilius, in orat. de sancto Mamante;sanctus Gregorius nazianzenus orat. 1. in Julianum; Sulpitius in vita sancti Martini; Theodoretus lib.5. hist. cap. 24.;sanctus Paulinus natali 8. sancti Felicis. Sed unum Augustinum audiamus in lib.de cura pro mortuis, cap. 16. *Non solum*, inquit, *beneficiorum effectibus, verum etiam ipsis hominum aspectibus confessorem apparuisse Felicem audivimus,non incertis rumoribus , sed testibus certis.* Denique ut multa omittam, numquam idem Constantinus magnus urbem Constantinopolim sanctissimae Deiparae dedicasset, quod eum fecisse scribit Nicephorus lib. 8. cap. 26. nisi credidisset multum eidem urbi patrocinium tantae Virginis profuturum.

Pergit deinde rex, ac de intercessione sanctorum scribit:*Scio ego Christum praecepisse, ut ad ipsum veniamus , quicumque peccatis oneramur, illum quippe nos refecturum et levaturum. Scio Paulum, humilitatem et religionem angelorum prohibuisse, omnemque ejusmodi venerationis cultum in superstitione et humilitate, non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis, sed qua fiducia, quoque auctore decurratur ad Deos penates istos, sive titulares, quasi aulicos et familiares Dei optimi maximi nescio.*

Sed nos hoc loco non controversias disputandas suscepimus, sed quo honore veteres Patres primorum quingentorum annorum rex afficiat, demonstrare voluimus.Ostendimus autem paulo ante,idest, in primo cap. hujus apologiae, veteres Patres graecos et latinos magno consensu interces-

(1) *Refelluntur calumnia circa cultum b. Virginis Mariae.*

(2) *Apparitio admiranda , et verissima b. Virginis Mariae.*

sionem sanctorum verbo et exemplo docuisse. Quare falsum est quod rex subjungit pag. 42. istos articulos ante Christi quingentesimum annum inauditos et invisos in romana officina recenter esse excusos.

Ad id vero quod rex objicit, Christum recepisse, ut ad ipsum veniamus (1); Respondeo: Ad Christum nos venire, sive ad ipsum per nos, sive per alios adeamus. Nam et evangelista Matthaeus cap. 8. scripsit: *Accessit ad eum centurio*: cum tamen non per se accesserit, sed per alios, dicente eodem centurione, apud Lucam cap. 7. *Me ipsum non sum dignum arbitratus, ut venirem ad te*; vere enim non ipse per se accesserat, sed miserat seniores Judaeorum, et cum audisset Dominum ad se venire, misit iterum amicos dicens: *Domine noli vexari, non enim sum dignus, ut sub tectum meum intres.* Neque ideo falsum est, quod ait Matthaeus: *Accessit ad eum centurio.* Sic igitur et nos vere ad Christum accedimus, cum ad eum per intercessionem sanctorum accedimus, vere quoque semper ad Patrem per Christum accedimus, cum sanctos oramus, ut a Deo Patre per Christum nobis impetrent ea, quibus indigemus. Neque enim sanctis locum Dei, aut Christi damus; neque eos pro diis, aut pro Christo habemus, sed eos rogamus, ut quae nos a Deo per Christum optamus et petimus; eadem ipsi, qui Deo propinquiores et gratiores sunt, nobis a Deo per Christum impetrare dignentur.

Ad illud autem de religione angelorum (2); Respondeo cum Patribus eum locum Apostoli explicantibus, doctrinam fuisse haereticorum, neminem posse per Christum ad Deum accedere, sed per angelos, qui et mundum fecissent et per prophetas loquuti essent: horum igitur fictitiorum angelorum religionem Paulus prohibet. *Sunt nonnulli*, inquit sanctus Joannes chrysostomus homil. 7. in epist. ad Coloss. *qui dicunt, non oportere per Christum reconciliari, et ad Patrem accedere, sed per angelos*: propterea Paulus, sursum ac deorsum quae de Christo sunt versat. Sanctus Hieronymus in epist. ad Algasiam quaest. 10. addit, reprehendi ab Apostolo eos, qui angelis, ut diis sacrificabant. Christianos autem angelis vel sanctis sacrificasse nemo demonstrare potest.

Pergit rex pag. 42. et ait: *Quod si romanae Ecclesiae officina fidei articulos, ante quingentesimum Christi annum inauditos et invisos recenter excudit; non sum credo damnandus pro haeretico, si ad haec novitia et nupera non accedam. In his articulis privatas illas missas numero, in quibus sacrificiis simul, et populi personam et sacerdotis sustinet. In his quoque est sacramenti mutilatio, qua laicis partem illius mediam subtraxerunt, Transubstantiatio, Adorandi caussa elevatio, In supplicationibus sacramenti circumgestatio, Supererogationis opera, quibus thesauri ecclesiastici nomen jure optimo accomodaverunt, baptizatio campanarum, et mille praeterea nugae et quidem super omnia illa veneratio statuis imaginibusque delata.*

Non esse haec novitia et nupera, et horum pleraque non esse ante quingentesimum Christi annum inaudita, facile demonstrabo; sed etiam si novitia et nupera essent, non ideo rex qui ea negat, ab haeresi immunis esset (3). Habet enim Ecclesia catholica, cum novae controversiae exoriuntur, jus eas explicandi et terminandi; et eos qui non obediunt, haereticos declarandi, et a communione sua ejiciendi. Neque poterit unquam vera ratio reddi, cur licuerit nicaeno primo concilio quaestionem ab Ario motam definire, et Arianos haereticos dicere; concilio constantinopolitano primo quaestionem a Macedonio et Eunomio allatam, explicare, et Macedonianos atque Eunomianos haereticos declarare; concilio ephesino primo quaestionem a Nestorio introductam profligare, et Nestorium haereticum proclamare; concilio chalcedonensi quaestionem ab Eutychete et Dioscoro agitatam componere, et Euthychetem et Dioscorum inter haereticos numerare: et non licuerit postea concilio secundo constantinopolitano quaestionem de tribus capitulis motam definire, et qui contra sentiebant haereticos dicere; neque concilio tertio constantinopolitano quaestionem a Cyro et Sergio Monothelitis allatam explicare, et Monothelitas haereticos declarare; neque concilio nicaeno secundo quaestionem ab Iconomachis introductam profligare, et Iconomachos haereticos proclamare; neque concilio lateranensi quaestionem de veritate corporis Domini a Berengario agitatam componere et Berengarium inter haereticos numerare; neque (ut alia omittam) concilio tridentino quaestiones a Luthero et Calvino disputatas examinare et judicare, et Lutheranos et Calvinianos in haereticorum numerum referre. Eadem enim est semper Ecclesia, eadem auctoritate et potestate praedita; et cum ea semper erit ille qui dixit: Ecce ego vobiscum sum usque ad mundi consummationem.

Sed veniamus ad missas privatas, quas rex novitias et nuperas dixit (4). Missas privatas, idest, in quibus nulli participant Eucharistiam, praeter sacerdotem, non esse novitias et nuperas, testatur sanctus Joannes chrysostomus, qui homil. 3. in epist. ad Ephesios queritur de populo suo, qui rarissime ad communionem accedebat, cum quotidie missa celebraretur: *Frustra*, inquit, *habetur quotidiana oblatio, cum nemo sit, qui simul participet.* At, inquies, si frustra fiebat, non debuisset fieri: sed quaestio nostra non est, an recte fieret, sed tantum an fieret. Rex enim dicit rem esse novitiam, et ante annum Domini quingentesimum inauditam et invisam. Et tamen Chrysostomus qui vixit ante annum quingentesimum testatur quotidie suo tempore celebratam fuisse oblationem, et neminem cum sacerdote simul participasse.

Nec tamen concedimus non debuisse fieri oblationem sine participantibus; alioqui enim sanctus Joannes vir sapiens et doctus eam non fecisset.

(1) *Solvitur objectiuncula adversus invocationem sanctorum.*

(2) *Solvitur alia objectiuncula.*

(3) *Ecclesia catholica jus habet novas haereses damnandi.*

(4) *Missa privata non est res nova, sed antiquissima.*

Quod ergo dicit frustra fieri, significat,frustra fieri in ordine ad communicantes, non frustra in ordine ad Deum. Optabat enim Chrysostomus, ut etiam optare se dicit tridentina synodus sess.22.cap. 6. ut simul offerretur sacrificium Deo, et populus communione reficeretur: sed si populus communione refici negligeret; non ideo sacrificium Domini omittendum erat.

Habemus praeterea alia exempla veterum, qui interdum sacrificium offerebant pro caussa tam particulari, et in loco tam angusto; ut non sit ullo modo credibile adfuisse ullos communicantes. Scribit sanctus Augustinus lib. 9. Confess. cap. 12. dum mater ejus apud Ostia Tyberina sepeliretur,oblatum fuisse sacrificium corporis Domini pro anima ejus, cadavere juxta sepulchrum constituto. Scribit etiam lib. 22. de Civit. Dei cap. 8. Unum e suis presbyteris sacrificium corporis Domini obtulisse in domo quadam rustica ad eamdem domum a malignorum spirituum vexatione purgandam. Certe locus, et caussa satis arguunt, non adfuisse qui communicarent sanctum quoque Gregorium nazianzenum in exigua cellula extructo oratorio oblationem celebrare solitum testatur Sozomenus lib. 7. hist. cap. 5. quae loci angustiae populum communicantem non admittebant.

Sed ratio praecipua, cur Novatores mirentur, quod in Ecclesia catholica celebretur mysterium Eucharistiae sine participantibus,est quia non credunt Eucharistiam institutam fuisse a Domino, ut offerretur Deo in sacrificium; sed solum, ut sacramentum communionis esset, et populo offerretur in alimoniam spiritualem: si enim sacrificium admitterent, facile intelligerent,posse sacrificium offerri Deo pro populo, etiam si populus de sacrificio non participet manducando, modo participet impetrando.

Et quoniam sciebat rex sacrificium missae esse antiquissimum,et mentionem ejus a Patribus omnibus fieri, quippe, qui scripsit in suo Basilico Doro lib. 3. antiquitatem sine veritate, esse vetustatem erroris; idque etiam de missa dici posse affirmat; ideo non fuit ausus inter res novas ponere sacrificium, sive missam, sed solum missam privatam, quam non facile arbitrabatur in libris veterum Patrum inveniri posse. Sed cum missam, vetustatem erroris esse pronunciavit, non potuit divinare, in hac praefatione scripturum se fuisse, se reprehendere non ausurum, quod Patres primorum quingentorum annorum unanimi sententia docent. Neque enim vetustas erroris, sed potius testimonium veritatis dici debet, quod sanctissimi, doctissimi et antiquissimi Patres unanimi consensu praedicant.

Vide si placet de sacrificio missae,idest, de oblatione Eucharistiae Deo in sacrificium; s. Justinum in dialogo cum Triphone; s. Irenaeum lib.4. cap. 32. 33. et 34.Tertullianum lib. de corona militum, et lib. 3. contra Marcionem; s. Cyprianum lib. 1. epist. 9. et lib. 1. contra Judaeos cap. 16.; Eusebium Caesariensem lib.1. de demonst.evang. cap. ult.; s. Ambrosium lib. 2. epist. 8. et in ps. 38., s. Gregorium nyssenum in orat. de resurr.; s. Basilium in liturgia; s. Joannem chrysostomum hom. 24. in priorem ad Corinth. et hom. 17. in epist. ad Hebraeos; s. Cyrillum hierosolymitanum catechesi 5. mystagogica; s. Hieronymum in primum cap. Malachiae; s. Augustinum lib. 4.de Trinit. cap. 14. et lib. 22. de Civit. Dei cap. 8.; s.Cyrillum alexandrinum in lib. de adoratione in spiritu et veritate; s. Leonem serm. 8.de passione Domini; s. Fulgentium lib. 2. ad Monimum cap. 2.

Secundo loco inter novitia et nupera rex ponit sacramenti mutilationem, quod videlicet apud nos populus sub una specie communicet.Sed nos nullam scimus in Ecclesia fieri sacramenti mutilationem, neque partem dimidiam laicis esse subtractam. Siquidem duae species Eucharistiae necessario requiruntur ad sacrificium, et si in sacrificio altera deesset, recte dici posset sacrificium mutilatum (1).At ad essentiam sacramenti Eucharistiae quaelibet ex duabus sufficit; proinde sacramentum sub specie panis,est verum atque integrum sacramentum; et sacramentum sub specie vini verum atque integrum sacramentum est: nec tamen sunt duo sacramenta, quando simul sumuntur per modum unius refectionis; secus autem si unus sumeret Eucharistiam sub specie panis, et alius sub specie vini; vel si unus et idem sumeret, hodie sub specie panis, alio die sub specie vini.

Simile est in Baptismo, si quis unica mersione baptizetur, integrum Baptismum recipit: et si baptizetur tribus mersionibus, integrum etiam Baptismum recipit.Si vero unus unica mersione,et alius trina mersione baptizetur; vel unus et idem hodie unica mersione, cras altera et tertia die tertia mersione baptizetur,multa baptismata erunt. Et quemadmodum Ecclesia catholica jus habuit, aliquando jubere, ut trina mersione Baptismus daretur; aliquando, ut unica tantum mersione id fieret; sic etiam eadem Ecclesia jus habuit aliquando liberum relinquere, ut sub una specie, vel sub duabus Eucharistia reciperetur; aliquando jubere;ut sub una tantum reciperetur.Quod autem ab initio Ecclesiae non deessent, qui sub una tantum specie communicarent, nec tamen sacramentum mutilare dicerentur, multis testimoniis antiquitatis probare possumus.

Primum initio Ecclesiae adhuc servabantur caeremoniae legis, ut notum est ex cap. 21. Actorum apostolorum, inter quas una erat (2) votum Nazaraeorum non bibendi vinum. Non est autem credibile, hos contra votum suum bibisse de calice Domini: quamvis enim in calice Domini non adsit vini substantia; adsunt tamen accidentia, sapor, color, calor, et similia: Nazaraei autem tanta religione abstinebant a vino, et omni quod inebriare potest, ut ne uvas quidem passas gustare possent, Num. 6. Itaque propter hunc tantum religionis rigorem omnino credibile est,Nazaraeos eo tempore non fuisse ausos vini saporem gustare. Neque tamen credibile est, eos omnino a communione ab-

(1) *Sumptio Eucharistiae sub una specie, non est sacramenti mutilatio, neque res nova.*

(2) *Primum exemplum antiquitatis pro communione sub una tantum specie.*

stinuisse. Restat igitur, ut sub sola specie panis communicaverint. Atque haec ratio est cur sanctus Lucas Act. 2. scripserit: *Erant autem perseverantes in doctrina apostolorum, et communicatione fractionis panis et oratione.* Ubi non addidit quidquam de calice, sed solum meminit fractionis panis, quoniam ab ea specie nulli se abstinebant. Neque negant adversarii, in hoc loco per fractionem panis intelligi distributionem Eucharistiae. Id certe admittit Joannes Calvinus lib. 4. Instit. cap. 17. § 35. Eadem fortasse caussa est, cur Apostolus de calice scripserit 1. Corinth. 10. *Calix benedictionis, cui benedicimus*: de pane autem *Panis quem frangimus.* Calix enim semper benedicebatur, sed non semper omnibus distribuebatur: panis autem semper frangebatur, idest, dividendo porrigebatur. Unde paulo infra: *Unus panis,* inquit, *et unum corpus sumus, qui de uno pane participamus:* neque de calice aliquid addidit, quoniam ut unum corpus simus, hoc sufficit, ut uno pane participemus.

(1) Deinde Manichaei sub sola specie panis Eucharistiam sumebant, ut disertis verbis scribit sanctus Leo serm. 4. de quadragesima, ubi etiam addit, eos ut Romae a catholicis internosci non possent, solitos cum catholicis panem Eucharistiae sumere, a calice autem abstinere. Quod si necessarium fuisset eo tempore Eucharistiam sub utraque specie sumere; et omnes fideles eam sub utraque specie semper accepissent: neque Manichaei latere potuissent, qui a vino semper abstinebant; Et s. Epiphanius et s. Augustinus inter errores Manichaeorum numerassent, Eucharistiam sumere sub una specie, et eo modo sacramentum mutilare. Cum ergo numquam inter errores Manichaeorum id positum fuerit, et diu inter catholicos Manichaei ob communionem latuerint, perspicuum est in veteri Ecclesia non defuisse, qui sub una tantum specie communicarent.

(2) Praeterea mos erat antiquissimis temporibus, ut qui vellent, Eucharistiam in manibus sumerent, ac domum deferrent sumendam, cum eis opportunum videretur. Id testatur Tertullianus lib. 2. ad uxorem. Sanctus Cyprianus in serm. 5. qui est de lapsis, Clemens alexandrinus lib. 1. stromatum; s. Basilius in epist. ad Caesariam; s. Hieronymus in apologia pro libris adversus Jovinianum. Certum autem est, Eucharistiam numquam fuisse datam in manibus, nisi sub specie panis: nam sub specie vini, aut offerebatur ore bibenda aut omittebatur. Neque ulli erant in domibus laicorum calices sacri ad Eucharistiam sub vini specie conservandam, ut aperte colligitur ex sancto Athanasio apologia 2. adversus Arianos; efficitur igitur, ut saepissime christiani Ecclesiae primitivae sub una tantum specie communicarent. Neque audiendus est quidam ex adversariis, qui absurdum esse judicat in Ecclesia communicare sub una specie, in domo privata non esse absurdum. Quasi vero liceat, in domibus privatis mutilare sacramenta, in sola vero Ecclesia id non liceat, vel quasi mutilatio sacramenti, non sit mala, nisi ratione loci.

(3) Denique (ut alia multa praeteream) extra controversiam est, apud veteres consuevisse deferri ad aegrotos Eucharistiam sub sola specie panis, ut notum est ex epist. Dionysii episcopi alexandrini apud Eusebium lib. 6. hist, cap. 36: ex vita s. Ambrosii a Paulino scripta, ex vita s. Basilii scripta ab Amphilochio. Neque tamen sacramentum mutilari veteres Patres ea deportatione censebant.

Tertio loco inter novitia et nupera numerat rex transubstantiationem. Et siquidem de voce quaestio sit (4), nomen transubstantiationis invenitur in concilio lateranensi omnium frequentissimo, sub Innocentio III. pontifice ante annos circiter quadringentos celebrato, quod autem ante annos circiter quadringentos in usu fuit, videat rex, an recte novitium et nuperum appelletur; sed si de re ipsa agatur, certe transubstantiatio, idest, substantialis transmutatio, non solum ante annos quadringentos, sed ante mille et ducentos a Patribus usurpari coepit.

S. Cyrillus hierosolymitanus catechesi 4. mystagogica: *Aquam,* inquit, *aliquando in unum commutavit; et non erit dignus, cui credamus, quod vinum in sanguinem transmutaverit?* haec ille. Mutationem aquae in vinum factam in Cana Galileae per Christi omnipotentiam, veram, realem, substantialemque fuisse rex profecto non negabit, at illi similem esse dicit auctor gravissimus, qui ante annum Christi quadringentesimum vixit mutationem vini in sanguinem Christi, per ejusdem omnipotentiam Christi.

Sanctus Ambrosius Cyrilli fere aequalis lib. De iis, qui initiantur mysteriis cap. 9. *Quantis,* inquit, *utimur exemplis, ut probemus non hoc esse quod natura formavit, sed quod benedictio consecravit? majoremque vim esse benedictionis, quam naturae, quia benedictione etiam natura ipsa mutatur.* Haec ille, quod si panis consecratus non est panis, quem natura formavit, sed est corpus Christi, consecratione naturam panis mutante: ergo transmutatio substantiae panis in substantiam corporis Dominici consecrationis virtute facta est: transmutatio autem substantiae in substantiam quid aptius, quam transubstantiatio dici potest? hoc enim modo figurae in figuram transmutatio in evangeliis transfiguratio dicta est. Matth. 17.

Sanctus Gregorius nyssenus ejusdem temporis auctor in oratione magna catechetica cap. 37. *Recte,* inquit, *verbo sanctificatum panem in Dei Verbi corpus credimus immutari:* et infra: *Haec autem tribuit virtus benedictionis in illud, rerum quae videntur, panis et vini naturam mutans.*

Sanctus Gaudentius ejusdem saeculi scriptor tract. 2. de Exodo: *Ipse,* inquit, *naturarum creator et Dominus, qui producit de terra panem, de pane rursus, quia et potest et promisit, efficit proprium corpus; et qui de aqua vinum fecit, de vino sanguinem suum facit.*

(1) *Alterum exemplum antiquitatis.*
(2) *Tertium exemplum.*
(3) *Quartum exemplum.*
(4) *Dogma de transubstantione antiquissimum est.*

Sanctus Joannes chrysostomus, qui et ipse ante annum quingentesimum floruit: homil. 83. in Matthaeum: *Non sunt*, inquit, *humanae virtutis opera proposita: nos ministrorum locum tenemus, qui vero sanctificat ea et immutat, ipse etc*: et hom. de Eucharistia in Enceniis: *Num vides panem? num vinum? num sicut reliqui cibi in secessum vadunt? absit, ne sic cogites: sicut enim si cera igni adhibita illi assimilatur, nihil substantiae remanet, nihil superfluit: sic et hic puta mysteria consumi corporis substantia.*

Addam et unum scriptorem, qui nomen sancti Cypriani gerit, sed quamquam non est ille Cyprianus martyr notissimus, est tamen gravis et valde antiquus, etiam adversariis testibus. Cyprianus igitur, sive quicumque est auctor sermonum de operibus cardinalibus Christi, in serm. de coena Domini: *Panis*, inquit, *iste, quem Dominus discipulis porrigebat, non effigie, sed natura mutatus omnipotentia verbi factus est caro*: haec ille, qui dum naturam, idest, substantiam mutari dicit et effigiem, idest, accidentia non mutari, eamque mutationem fieri omnipotentia verbi, non voluntaria significatione, veram ac realem transubstantiationem apertissime docet. Omitto caeteros auctores, quos qui videre cupit, tum in nostris libris de controversiis, tum in aliis aliorum doctissimis scriptis inveniret.

Quarto loco rex ponit inter novitia et nupera dogmata (1), Adorationem sacramenti Eucharistiae, idest, adorationem Christi Domini nostri in sacramento Eucharistiae miro, sed vero modo praesentis: quamquam si rex crederet, quod catholici credunt, Christum Deum, ac dominum in Eucharistia vere esse praesentem; non negaret opinor esse adorandum. Ac ut breviter ostendamus, hanc adorationem non fuisse ignotam Ecclesiae veteri, audi verba s. Ambrosii lib. 3. de Spiritu sancto cap. 12. tractantis illud psal. 98. Adorate scabellum pedum ejus: *Per scabellum*, inquit, *terra intelligitur, per terram autem caro Christi, quam hodie quoque in mysteriis adoramus, et quam Apostoli in Domino Jesu, ut supra diximus, adoraverunt.*

Audi sanctum Gregorium nazianzenum in oratione de obitu sanctae Gorgoniae sororis suae, ubi laudans pietatem Gorgoniae ita scribit: *Ad altare procubuit, eumque qui supra illud colitur, magno cum clamore obtestans etc.* quid autem super altare colatur, docet sanctus Optatus milevitanus, qui lib. 6. contra Parmenianum, vocat altare sedem corporis et sanguinis Christi; ubi certo tempore membra Christi superponuntur.

Audi s. Joannem chrysostomum hom. 61. ad populum Antiochenum: *Si pura*, inquit, *sunt vestimenta, adora et communica.*

Audi sanctum Augustinum tract. in psalm. 98. *Nemo*, inquit, *illam carnem manducat, nisi prius adoraverit.*

Quod rex addit de sacramenti circumgestatione in publicis supplicationibus (2); institutum fuit ab Urbano IV. pontifice ante annos plus trecentos, ut non possit dici res novitia ac nupera, et cum hoc ad ritus, non ad dogmata pertineat; mirum videri non debet, si primis quadringentis annis haec res in usu non fuerit. Quia tamen haec institutio in ipso suo exordio viris doctissimis et sanctissimis mirifice probata est; et non diu postea in concilio viennensi generali confirmata, et per omnem Christi Ecclesiam propagata; de ea recte dici potest quod monet sanctus Augustinus in epist. 118. ad Januarium, cum aliquid per orbem tota frequentat Ecclesia; quin hoc ita faciendum sit, disputare, insolentissimae insaniae est.

Quinto loco placuit regi inter novitia et nupera numerare opera supererogationis, quibus dicit thesauri ecclesiastici nomen jure optimo esse accommodatum. Sed mirum est, unde rex opera supererogationis novitia et nupera esse dicat (3), cum fuerint semper in Ecclesia, non solum Testamenti novi, sed etiam veteris. Illa enim dicuntur a nobis opera supererogationis, quae non sunt imperata a Deo, et tamen illi gratissima sunt. Vota omnia quae leguntur in scripturis testamenti veteris, Levit. 27. Num. 6. et 30. Deuter. 12. et 13. erant de rebus nusquam praeceptis et tamen gratissima erant Deo, ut ex eo colligitur, quod severissime eorum solutio exigebatur. Deuter. 23. *Si votum voveris, non tardabis reddere, quia requiret illud Dominus; et si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum: si nolueris polliceri absque peccato eris.* En ut perspicue Scriptura dicit, votum libere fieri, ac per hoc esse opus supererogationis, et tamen postquam factum est, severe a Deo exigi, ut rem sibi gratam.

Sed adjiciamus testimonia veterum scriptorum, qui primis quingentis annis vixerunt. Origenes in comm. ad cap. 15. ad Rom. *Ea quae supra debitum facimus, non facimus ex praecepto: verbi caussa, virginitas, non ex debito solvitur, non enim per praeceptum expetitur, sed supra debitum offertur.* Sanctus Joannes chrysostomus hom. 8. de poenitentia, *Nequaquam Dominum incuses, haud mandat impossibilia, multi et ipsa superant mandata.* Sanctus Augustinus lib. de sancta virginitate cap. 30, loquens de praeceptis et consiliis: *In illis*, inquit, *Dominus debitum imperat vobis: in his autem si quid amplius supererogaveritis, in redeundo reddet vobis*: idem sanctus Augustinus serm. 18. de verbis Apostoli: *Ambierunt Virgines illam majorem pulchritudinem cordis sui, tamquam dicerent, quid jubes? ne adulterae simus? hoc praecipis? amando te plus facimus, quam praecipis*: haec ille, qui satis aperte declaravit, quid sit quod antea dixerat, si quid amplius supererogaveritis: id enim est supererogare, plus facere, quam Deus praecipiat. Multa alia testimonia possem addere, sed in ore duorum, vel trium testium stabit omne verbum.

Sexto loco ponit inter (4) novitia et nupera, ba-

(1) *Mos adorandi sacramentum Eucharistiae, Ecclesiae veteri non fuit incognitus.*

(2) *Circumgestatio Eucharistiae ad pietatem excitandam rite instituta est.*

(3) *Opera superogationis Scripturis sanctis fundamentum habent.*

(4) *Vetus calumnia de Baptismo campanarum.*

ptizationem campanarum, et mille praeterea nugas: sed piget ad ista respondere, cum nemo nesciat, campanas in Ecclesia catholica benedici, non baptizari, ut pleraque alia benedicuntur, et ut Apostolus de cibis loquitur 1. Timoth. 4. per verbum Dei, et orationem sanctificantur. Quod si vulgo aliquibus in locis campanae benedictio Baptismus dicitur; id ex eo sit, quod nomina campanis, dum benedicuntur, alicubi imponantur. Certe nusquam adversarii reperient, ia campanarum benedictione dici, Ego te baptizo in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti, sine quibus verbis Baptismus proprie dictus constare non potest. Illae autem mille nugae, mille Novatorum calumniae sunt: qualis est ista de Baptismo campanarum, quam saepe apud Novatores, non sine admiratione impudentiae ipsorum legi.

Septimo loco rex numerat inter novitia et nupera, reliquiarum, atque imaginum adorationem; quam intolerabilem idololatriam esse dicit. Et quidem de antiquitate venerationis reliquiarum multa diximus in primo capite hujus nostrae apologiae (1): de antiquitate venerationis imaginum sacrarum, nunc pauca dicamus. Julianus imperator apostata locupletissimum testimonium nobis praebebit: sic enim scribit, referente sancto Cyrillo lib. 6. in eumdem Julianum: *O miseri homines, cum serventur arma, quae magnus demisit Juppiter, hoc est, pater Martis, pignore dato, non verbo, sed re, quod civitatem nostram perpetuo protecturus sit, cessatis adorare et colere? et interim crucis lignum adoratis, imagines illius in fronte, et ante domos pingentes*: haec ille, qui certe non objiceret christianis, quod lignum crucis, quod nihil est aliud, nisi imago Crucifixi, adorarent ejusque figuram ad protectionem in fronte, et ante domos pingerent, nisi hoc ipse passim fieri vidisset, quo tempore christianus erat. Huic testimonio consonat Tertullianus, qui in apologetico adversus gentes cap. 16. Christianos a paganis religiosos crucis appellatos fuisse testatur.

Sed sanctus Patres audiamus. Sanctus Ambrosius in orat. de obitu Theodosii: *Sapienter*, inquit, *Helena egit, quae crucem Christi in capite regum levavit et locavit, ut crux Christi in regibus adoretur*. Sanctus Hieronymus in epist. ad Eustochium de obitu Paulae: *Prostrata*, inquit, *ante Crucem, quasi pendentem Dominum cerneret, adorabat*. Sanctus Joannes chrysostomus in liturgia: *Sacerdos*, inquit, *ad imaginem Christi caput inclinat*. Sanctus Basilius, referente Hadriano pontifice in epist. ad imperatores, quae lecta est in septima synodo act. 2. *Historias*, inquit, *imaginum illorum honoro et palam adoro*: *hoc enim nobis a sanctis apostolis traditum*. Extat carmen Lactantii Firmiani de cruce. ubi inter caetera ait: *Flecte genu, lignumque crucis venerabile adora*, Cui concinit Sedulius lib. 5. carminis paschalis dicens, *Neve quis ignoret speciem crucis esse colendam*. Sanctus Augustinus lib. 3. de Trinit. cap. 10. loquens de signis sanctis, qualia sunt sacramenta, imagines, et similia; et in specie nominat serpentem aeneum, qui imago Christi crucifixi erat: *Sed*, inquit, *quia haec hominibus nota sunt, quia per homines fiunt, honorem tamquam religiosa possunt habere, stuporem tamquam mira non possunt*.

Sed his omissis, quoniam rex dignatus est aliqua objicere adversus reliquiarum et imaginum cultum, quod adversus missas privatas transubstantiationem et caetera non fecit: ad ea quae objicit breviter respondeamus.

Primum de reliquiis dicit (2): *Quod ad reliquias sanctorum, si quas ejusmodi haberem, quas constaret sanctorum corporum partes esse, eas ego honorificis tumulis solemniter inferrem: nec committerem, ut supremis defunctae funeribus ad ejus infamiae imaginem servarentur, quam perditis hominibus, publicoque judicio damnatis constituimus in poenam ultra mortem duraturam*.

(3) Respondeo: Multum interesse inter infamiam membrorum, quae sub die exponuntur injuriis coeli, et morsibus avium divexandae: et honorem sanctarum reliquiarum, quae pretiosis linteis obvolutae et argenteis thecis inclusae, in sanctis basilicis asservantur.

Pergit rex (4): *Sed cum reliquiarum, tum imaginum adorationem pro intolerabili idololatria habeo, atque abominor; Iconomachus sane non sum. Non arguo si quis, aut fingere statuas, aut imagines pingere, sive ad publicum splendorem, sive ad privatorum hominum domesticos usus volet. Sed quod illas adorari, quod illis supplicari, quod aliquam sanctitatis opinionem affingi illis oporteat, id quidem antiquis inauditum, Scripturis vero in contrarium apertissime, atque ex diametro pugnantibus ita est oppositum, ut mirari non desinam, quod hominum ingenium, quae Satanae fraus hoc tam audax commentum Ecclesiae christianae obtrudere attentarit*.

(5) Respondeo: Idololatria est colere creaturam pro creatore et imagini falsi, atque fictitii Dei (id enim est idolum) eum honorem habere, qui soli debetur Deo. Reliquias vero et imagines sanctorum nemo unquam sensit, aut dixit esse imagines fictitiorum deorum: neque sensit aut dixit habendas esse pro creatore, aut eo cultu adorandas, quo adorari debet Deus. Videat ergo rex qua ratione habeat pro intoleranda idololatria reliquiarum et imaginum sanctorum venerationem, cum neque reliquiae, neque imagines sint idola, neque earum veneratio sit latria.

Porro Iconomachi dicti sunt, non quia statuas atque imagines quascumque, et ex quocumque loco deturbabant; sed qui ex templis, imagines aut statuas Christi et sanctorum sustulerunt, aut confregerunt (6); quod a Calvinianis passim factum esse,

(1) *Imaginum sacrarum veneratio antiquissima est.*
(2) *Prima objectio adversus cultum reliquiarum et imaginum.*
(3) *Solutio.*
(4) *Altera objectio.*
(5) *Solutio.*
(6) *Calviniani verissimi Iconomachi.*

notissimum est: neque rex patitur, ut opinor, in templis Angliae cruces, aut imagines palam extare. Catholici vero, qui Iconomachos pro haereticis habent, imagines quidem adorant, sed ea adoratione, de qua scriptum est, *Adorate scabellum pedum ejus*, psalm. 98. ubi per scabellum pedum Domini, arca lignea intelligitur: non ea de qua legimus, *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* Matth. 4. Imaginibus non supplicant, quippe qui sciunt eas sensum audiendi non habere, sed ante imagines prostrati supplicant sanctis in coelo cum Christo regnantibus, quorum illae sunt imagines; sanctitatem aliquam imaginibus sanctorum tribuunt, sed relativam, idest, quam habent ex eo, quod sanctos ipsos repraesentant; de quali sanctitate scriptum est, Exodi 3. *Locus, in quo stas, terra sancta est*, et Josue 5. *Locus in quo stas sanctus est*, et psal. 98. *Adorate scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est.* Ex quo intelligimus falsum esse quod rex dicit, haec omnia antiquis esse inaudita, et Scripturis e diametro contraria, quin potius antiquis (ut paulo ante ostendimus) notissima erant, et Scripturis maxime cohaerentia: ut non Satanae fraus haec Ecclesiae obtruserit, sed pietas veterum conservarit, et impietas Novatorum everterit, ut omnia monimenta salutis oblivioni apud christianum populum traderentur.

Pergit Rex (1): *Quae tamen omnia excusantur argutis hoc genus effugiis et sophisticis distinctiunculis. Idolum scilicet nihil esse; se autem rerum, quae sunt et veri Dei imagines venerari. At Scriptura omnis rei a Deo conditae similitudinem coli vetat, non igitur nihil fuit, cui Deus cultum deferri interdixit. Sed nec serpens aeneus, nec corpus Moysis nihil erant: ille tamen contritus est, hoc absconditum; nae idololatriae materiam caussamque praeberet.*

Respondeo (2): Idolum nihil esse sententia apostoli Pauli est 1. Corinth. 10. quae sententia non significat, idolum nihil omnino esse, cum sit res corporalis et sensibus exposita; sed (3) nihil esse ratione repraesentationis, quia Deum fictitium et vanum, sive imaginarium, non realem ac verum repraesentat. Inde recte nos colligimus, imagines Christi non esse idola, quia verum Deum humanatum repraesentant, imagines sanctorum non esse idola, quia veros Dei amicos et servos repraesentant, quomodo etiam imagines regum et imperatorum idola non sunt, quia veros homines repraesentant: quo sensu imago Jovis, si solum hominem illum repraesentaret, qui sepulchrum habet in insula Creta, idolum non esset; sed cum existimatur repraesentare Jovem in coelo sedentem et tonantem, idolum est et nihil est, quia Juppiter neque in coelo est, sed in gehenna; neque fulminat aut tonat, sed flagella et supplicia sustinet.

Porro Scriptura non vetat coli similitudinem omnis rei creatae, absolute; sed omnis rei creatae, quae pro Deo accipiatur, nam Exodi 20. ubi prohibentur coli similitudines omnium rerum, quae sunt in coelo, vel in terra, vel in aquis; prius prohibentur fieri et postea prohibentur coli: *Non facies*, inquit, *tibi sculptile, neque omnem similitudinem etc.* et postea: *Non adorabis ea, neque coles*: at fieri absolute non est prohibitum, nisi fiant ut habeantur pro diis: nam ipse Dominus jussit fieri ad ornatum propitiatorii similitudines cherubim. Exodi 25. Et alias jussit fieri similitudinem serpentis. Num 21. Et rursum Salomon fecit in templo similitudines bovum, leonum et aliarum multarum rerum. Item declaravit Deus praeceptum, non facies tibi sculptile et omnem similitudinem, cum ait Exodi 20. *Non facietis mecum deos aureos et argentos*, idest, non facietis sculptile vel similitudinem, quae sit vobis pro Deo, ita ut non sim ego vobis solus Deus, sed sint alii mecum. Et Rex ipse fatetur licitum esse fingere statuas et pingere imagines. Quemadmodum igitur prohibitio imaginum faciendarum non est absoluta, sed restringitur ad imagines, quae habentur pro diis; sic etiam prohibitio imaginum colendarum non est absoluta, sed restringitur ad imagines, quae coluntur ut dii. Nam alioqui solebant Judaei venerari prostrati ad terram imagines cherubim, et alia quae erant in propitiatorio. Sic enim loquitur sanctus Hieronymus in epist. ad Marcellam, qua exhortatur, ut commigret Bethlehem: *Venerabantur*, inquit, *quondam Judaei Sancta sanctorum, quia ibi erant cherubim et arca, etc.*

Quod autem dixi venerationem, istam fuisse cum prostratione ad terram, colligitur ex voce hebraica in illis locis Psalm. 5. *Adorabo ad templum sanctum tuum* et Psalm. 98. *Adorate scabellum pedum ejus*: vox enim hebraica ישתחוו sonat, incurvate vos, sive prosternite vos ad templum, et ad scabellum pedum ejus.

Jam vero serpens aeneus et corpus Moysis, quamdiu non habebantur pro diis, idola non erant, ac per hoc non nihil, sed aliquid erant. Sed cum coepissent filii Israël sacrificare serpenti aeneo, coeperunt illum habere pro deo et tunc idolum evasit et nihil; quia Deum fictitium repraesentabat; et ideo zelus sancti regis Ezechiae illum confregit 4. Reg. 18. Corpus Moysis absconditum fuit, ne in Idolum verteretur apud eos, qui ad idololatriam propensissimi erant, proinde non fuit unquam idolum, ideo semper aliquid fuit.

Pergit Rex et multum laborat, ut probet (4), prohibitum esse imaginem Dei non solum coli, sed etiam fingi. Sed labore opus non est (5). Si enim agatur de imagine, quae Deum ipsum, ut est in se, repraesentet, ejusmodi imago nulla ratione fieri potest: et hoc probant argumenta Regis, cui nemo in hac parte contradicit, at si agatur de imagine, quae repraesentet Deum incarnatum, non ratione deitatis, sed ratione carnis: vel repraesentet Deum, non ut est in sua natura et essentia, sed ut apparuit in specie hominis senis apud Danielem cap. 7. vel in specie sedentis in solio sublimi et elevato apud Isaiam cap. 6. vel in specie columbae Marci

(1) *Tertia objectio.*
(2) *Solutio.*
(3) *Quo sensu dicatur ab Apostolo Idolum nihil esse.*

(4) *Quarta objectio.*
(5) *Solutio.*

1. et Joann. 1. vel quomodo pinguntur virtutes ad significandas earum proprietates, quae dici possunt imagines metaphoricae, non propriae: his modis imaginem Dei nihil prohibet pingi, neque regis argumenta adversus ejusmodi imagines ullas vires habent.

Transit postea ad crucem Domini veram, ac negat ratione contactus sacratissimi corporis ullam ei venerationem deberi; et adfert argumenta quaedam Joannis Wiclefi, quod si crux ob contractum veneranda est, veneranda etiam fuisse labia Judae quae Christum osculata sunt; et manus illius ministri, qui Christum alapis caecidit; et alterius, qui eum cruci affixit, quae argumenta haeretici Angli jam olim refutavit Thomas Valdensis, insignis catholicus Anglus.

Sed ut Rex videat (1), quantum absit a pietate sanctorum Patrum, qui primis quingentis annis floruerunt, legat sanctum Cyrillum Hierosolymae episcopum catechesi 10. et 13. et videbit, ex ligno sanctissimae crucis a sancta Helena invento, mundum pene totum continuo fuisse repletum, certatim ambientibus omnibus ejus particulas, legat sanctum Paulinum epistol. 12. ad Severum ubi dicit, se ad illum mittere particulam verae crucis auro inclusam, ut summum et pretiosissimum donum: legat eumdem Natali 10. sancti Felicis et videbit incendium maximum particula sanctae crucis ostensa subito fuisse restinctum. Legat sanctum Joannem chrysostomum in homil. quod Christus sit Deus: et cognoscet ardorem fidelium in perquirendis particulis sanctae crucis, atque auro includendis. Legat sanctum Augustinum lib. 22. de Civit. Dei, cap. 8. ubi scribit, ad terram sanctam ex monte Calvariae allatam in Africam, miracula fieri solita, et se cum alio episcopo eam infodisse et orationis locum super eam constituisse. Quo quaeso honore sanctus Augustinus prosequebatur crucem Domini, qui sic honoravit terram, quae crucem ipsam attigerat?

Et quoniam Rex adjungit (2), etiam per umbram sancti Petri facta esse miracula, et tamen sanctum Petrum non fuisse passurum, ut sua umbra, immo nec sua persona adoraretur (3), audiat quid idem sanctus Augustinus dicat de umbra et de vinculis sancti Petri. Sic enim loquitur in serm. 5. de ss. apostolis Petro et Paulo: *Merito per omnes Christi ecclesias auro pretiosius habetur ferrum illud poenalium vinculorum: si enim tam medicabilis fuit obumbratio visitantis, quanto magis catena vincientis? Si inanis quaedam species vacuae imaginis habere potuit in se vim salutis, quanto plus de corpore meruerunt attrahere salubritatis ferreo pondere sacris impressa membris vincula passionis? Quamvis autem sanctus Petrus ex virtute humilitatis non fuisset passurus, dum in terris viveret, ut sua persona, ne dum umbra sua adoraretur; tamen ob hanc ipsam humilitatem dignissimus est, qui non solum adoretur adoratione illa, quae sanctis convenit, non ea quae soli Deo propria est; sed ut ejus vincula, auro pretiosiora aestimentur, religioseque in Ecclesia universa colantur.*

Post crucem Domini spretam, transit Rex ad purgatorium irridendum. *Jam*, inquit, *purgatorium, jam illa frivola, quae id commentum consequuntur indigna existimo, in quibus opera ac tempus impendatur. Sane Bellarminus, nullum ei ex Scripturis fundamentum astruere potuit. Hoc eum tantummodo percontari velim, an viridis ille amoenusque campus, qui in purgatorio florentibus spatiis extenditur, interfluente rivo distinctus sit, ut si forte in eam regionem pervenero, aucupio tempus ac otium fallam.*

Ego vero nisi ista contemnere decrevissem: responderem quod respondendum esse existimarem. Sed jam hoc solum non tacebo, quod praeterire veritas ipsa prohibet. Falsum est in primis a Bellarmino, nullum fundamentum purgatorio ex Scripturis astrui potuisse. Siquidem lib. 1. de purgatorio Bellarminus (4), viginti Scripturae sacrae testimoniis purgatorium astruxit. Addidit etiam testimonia Patrum antiquissimorum, tum latinorum, tum graecorum. Et eodem lib. 1. cap. 15. adversus Petrum martyrem, qui scripserat purgatorium non pertinere ad dogmata fidei, demonstravit Bellarminus, purgatorium ad fidei dogmata ita perspicue pertinere, ut quodlibet aliud certissimum dogma fidei, ut nullo colore a manifesta haeresi excusari possit, qui purgatorium negat.

Deinde quia Rex frivola vocat, quae purgatorium consequuntur, et in eis numerat satisfactiones pro defunctis; legat apud eumdem Bellarminum lib. 1. de purgatorio cap. 10. perspicua testimonia omnium Patrum graecorum et latinorum, et cogitet, an frivola dici debeant, quae unanimi consensu Patres antiquissimi docent, ab eo, qui in hac ipsa praefatione testatus est, se non ausurum reprehendere quae Patres unanimi consensu docent. Deinde quod attinet ad viridem amoenumque campum purgatorii, sciat haec a Bellarmino lib. 2. c. 7. quem locum rex citat ad marginem, relata esse ex venerabili Beda, nobilissimo Anglico doctore, atque ab illo petendum esse, an interfluente rivo distinctus sit. Quamquam supervacanea cogitatio est, quemadmodum se habeat purgatorium, apud eos, qui purgatorium negant, cum satis constet, eos non purgatorium, sed gehennam manere.

Ultimo loco Rex ponit primatum s. Petri inter ea, quae sibi admittenda non esse judicat; atque hunc praecipuum articulum esse dicit, in quo a nobis dissentiat. Sic enim loquitur pag. 48. *Sed in hac omni ratione nondum romanae religionis arcem attigimus, idest, caput Ecclesiae, Petrique primatum, nam qui hunc articulum negant, ex Bellarmini sententia catholicam fidem negant. Episcopos esse in Ecclesia debere, tamquam institutionem apostolicam, ac ordinationem proinde divinam contra Puritanos, contraque Bellarminum semper sensi, qui negat epi-*

(1) *Pietas veterum catholicorum in colendis particulis crucis Dominicae.*

(2) *Quinta objectio.*

(3) *Solutio.*

(4) *Purgatorium in divinis literis fundamentum habet.*

scopos a Deo immediate suam jurisdictionem accepisse; sed nihil mirum a Puritanis eum stare, cum Jesuitae nihil aliud, quam Puritanopapistae sint. Et quo studio in episcoporum et ecclesiasticae hierarchiae (politici dumtaxat ordinis caussa) defensionem semper incubui, eodem inconfusam illam anarchiam, et paritatem Puritanorum invectus sum, ut vel ex Basilico meo Doro satis constat.

Ita est omnino; qui negant (1) caput Ecclesiae s. Petrum fuisse, eumdemque primatum in apostolos habuisse, atque in eodem primatu romanos pontifices s. Petro succedere, ii fidem catholicam negant. Id multis libris non Bellarminus solus probatum reliquit, sed plurimi alii doctores catholici, atque inter alios Nicolaus Sanderus anglus, in libris de visibili monarchia Ecclesiae, quos hactenus a nullo scriptore refutatos vidimus.

Episcopos esse in Ecclesia debere, idque divina ordinatione; nos etiam scimus et docemus. Sed alia quaestio est, Utrum episcopi necessario esse debeant in Ecclesia, alia vero, Utrum immediate jurisdictionem a Deo accipiant, an a Petri successore. Nam presbyteri quoque et diaconi necessario et divina ordinatione debent esse in Ecclesia: et tamen jurisdictionem non a Deo immediate, sed ab episcopis accipiunt. Itaque duo ista non pugnant inter se, episcopi divina ordinatione sunt in Ecclesia, et jurisdictionem immediate a pontifice summo accipiunt, neque ista quaestio apud nos ad fidem pertinet, sed inter doctores libere disputatur.

Quod vero Rex (2) Puritanos cum Jesuitis comparet, omnino mirabile est, cum Puritani anarchiam Jesuitae monarchiam ecclesiasticam pro viribus defendant. Neque minus admirabile est, quod rex hoc loco fateatur a Puritanis anarchiam, et paritatem quamdam introduci: et tamen in hoc ipso volumine, ubi quartum mendacium Torti refellit, dicat, Puritanos non abhorrere a juramento primatus, sed quotidie suscipere, nec unquam recusasse. At si Puritani non abhorrent a juramento primatus, quam anarchiam et paritatem introducunt? Denique mirum quoque est, quod rex tam iniquo animo ferat, quod Bell[...]s scripserit, regem Jacobum in Scotia fuisse [...]itanum, ut etiam hoc mendacium cardinalitium vocet pag. 49. cum tamen extet confessio Scotica a Puritanis ministris conscripta, et a rege subscripta Edemburgi die 28. januarii anno Domini 1581. et regni ejus 14. quam confessionem scripto libro refutavit episcopus Vasionensis, natione Scotus, et librum suum edidit Avenioni anno 1601. ut nunc omittam conjecturas alias, quas supra retuli. Nam de ista re sollicitus non sum, neque ad me pertinet: scripsi tamen bona fide, quod a testibus fide dignis audivi, et quod in libris aliorum legi.

Pergit Rex pag. 50. atque admittere se dicit ordinem inter ipsos episcopos et romanum episcopum primum esse omnium episcoporum, et addi pag. 51. non esse ullum terrestrem hominem Ecclesiae universae monarcham; cum sit Christus Ecclesiae suae monarcha, Christique vices expleat, quem venturum promiserat, Spiritus sanctus.

Hic vero Rex eadem luce veritatis negavit, pontificem romanum Ecclesiae universae esse monarcham, qua (3) Spiritum sanctum affirmavit, Christi vices gerere, idest, Christi vicarium esse. Nam cum ordinario inferior sit, qui alterius vices gerit, eo cujus vices gerit (nam et proreges regibus, et vicarii episcoporum episcopis sunt inferiores) certe si Spiritus sanctus Christi vices gerit in Ecclesia regenda, Christo inferior erit, atque ad nutum Christi officium vel sumet, vel deponet. Et quid hoc est aliud, nisi ut pontificem privet vicariatu Christi, Spiritum sanctum vera divinitate privare? atque ut summus pontifex ad celsitudinem sibi debitam non assurgat, Spiritum quoque sanctum a celsitudine sua dejicere?

At, inquit Rex, Spiritum sanctum Christus promisit Joan. 14. non Petrum, qui apostolos dirigeret ac doceret. Immo vero promisit Spiritum sanctum, ut invisibilem ac internum doctorem, et consolatorem; sanctum Petrum, ut visibilem rectorem, atque pastorem, in terris loco suo reliquit. Quod enim Spiritum sanctum non promiserit vice sua doctorem aut rectorem futurum, ex eodem loco aperte monstratur, nam cum dixisset Dominus Joann. 14. *Ego rogabo Patrem et alium Paraclitum dabit vobis:* paulo post subjungit: *Non vos relinquam orphanos, veniam ad vos.* Et paulo post: *Si quis diligit me sermonem meum servabit, et Pater meus diligit eum, et ad eum veniemus et mansionem apud eum faciemus.* Sed audiamus sanctum Augustinum haec verba explicantem et regis sententiam refellentem tractat. 75. in Joannem; sic loquitur sanctus Augustinus: *Post promissionem Spiritus sancti, ne quisquam putaret, quod ita eum Dominus daturus fuerit velut pro se ipso, ut non et ipse cum eis esset futurus, adjecit atque ait: Non relinquam vos orphanos, veniam ad vos.* Itaque Spiritus sanctus promissus a filio docet omnem veritatem, sed non sine Patre et Filio, quorum indivisa sunt opera, quemadmodum est eorum una substantia: sed ut Ecclesiae corpus visibile, caput vicarium haberet visibile, dixit Dominus coram omnibus Petro: *Simon Joannis diligis me plus his?* ac postea, *Pasce agnos meos.* Quod ipsum tertio repetivit, primo commendans illi agnos, deinde oviculas, tertio oves: sic enim legit, et exponit sanctus Ambrosius in caput ultimum Lucae, ut nullus omnino exciperetur, sive incipiens, sive proficiens, sive perfectus, vel sive laicus, sive presbyter, sive episcopus, qui Petro pastori non subjiceretur.

At, inquit Rex, (4) verba ista Christi: *Tibi dabo claves,* Matth. 16. et *Pasce oves meas* Joan. 21. ad omnes apostolos pertinent, alioqui quomodo po-

(1) *Primatus s. Petri, ejusque successoris rom. pontificis, ad fidem catholicam pertinet.*

(2) *Inepta comparatio Jesuitarum cum Puritanis secum ipsa pugnat.*

(3) *Protestantes Angli Spiritum sanctum Christi vicarium, ac per hoc inferiorem Christo faciunt.*

(4) *Objectio prima contra primatum s. Petri.*

tuisset Paulus Corinthiorum Ecclesiae auctor esse incestum illum excommunicandi cum spiritu suo? dicendum sane fuerat cum spiritu Petri (1). Nego verba illa ad omnes apostolos pertinere; cum proprie dicta sint uni Petro, qui per ea constitutus est verus atque ordinarius rector et pastor apostolorum, atque Ecclesiae totius (2): atque hoc adversarii admittere deberent, qui in omnibus controversiis expressum verbum requirunt: quid enim potuit expressius dici, quam illud, beatus es Simon Bar-Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in coelis est: Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et portae inferi non praevalebunt adversus eam, et tibi dabo claves, etc. et illud, Simon Joannis diligis me plus his? pasce oves meas. Haec enim dicuntur uni Petro filio Jona, ut distinguitur ab aliis apostolis, qui praesentes erant: sed haeretici non hoc loco solum, sed ubicumque expressum verbum eorum errori non favet, ad figuras troposque confugiunt.

Non tamen negamus quin apostoli caeteri plenam habuerint potestatem in ecclesias, sed longe aliter, quam habuerit s. Petrus: hic enim habuit ordinariam, quam transmitteret ad successores; illi extraordinariam, quae cum ipsis finiretur; hic et super apostolos potestatem habuit; illi super apostolos nullam habuerunt. Sed de his multa diximus in Controversiis, quae repetenda non sunt. Apostolus vero Paulus etiamsi Apostolus non fuisset, sed simplex episcopus, facile poterat incestum Corinthium per Ecclesiam Corinthiorum, spiritu suo praesente excommunicare.

At inquit Rex: (3) *In concilio quod Hierosolymis actum est, diserte scribitur, Visum est apostolis et presbyteris, totique Ecclesiae mittere lectos viros, sed mirum de Ecclesiae capite silentium. Sic et in eorum litteris, apostolorum, seniorum et fratrum fit mentio, de Petro nec verbum.*

(4) Respondeo in eo concilio primum omnium loqui coepisse Petrum, atque in ejus sententiam ivisse Jacobum, et alios, quod satis est, ut Petrus praeses concilii agnosceretur. Vide s. Hieronymum in epist. ad Augustinum, quae est 11. inter epist. Augustini, et Theodoretum in epist. ad Leonem papam.

(5) At objicit iterum Rex locum Apostoli. 1. Corinth. 1. Alios dixisse, ego sum Pauli, ego Apollo, ego Coephae: nam si Coephas, idest, Petrus visibile caput Ecclesiae fuisset, qui non ab eo stabant, a fide catholica recessissent.

(6) Respondeo: Si ex hoc loco colligi posset, Petrum non fuisse caput Ecclesiae; posse etiam colligi, Christum quoque non esse caput Ecclesiae, haec enim est integra sententia ejus loci. Ego quidem sum Pauli, ego vero Apollo, ego vero Coephae, ego autem Christi: non igitur qui dicebant, se esse Pauli, aut Apollo, recedebant a Christo, vel a Petro; sed gloriabantur alii se baptizatos a Paulo, alii ab Apollo, alii a Petro, alii prudentiores, Baptismum suum ad principalem auctorem referebant, idest, Christum: hic est enim qui omnes baptizat per ministerium famulorum suorum, quicumque illi sint; proinde unum est Baptisma, sive Petrus, sive Paulus, sive alius inferioris gradus, aut sanctitatis, aut dignitatis baptizet.

Addit Rex (7) *Sed apertissime constat, Paulum non satis in hac nupera ac novitia doctrina fuisse institutum, qui cum Petro tam parum comiter egit, ut illi se non aequaret modo, sed etiam anteferret.*

(8) Respondeo legisse me caput secundum epistolae ad Galatas, hunc enim solum locum rex citat: sed neque in eo capite, neque usquam alibi me legisse, Paulum se antetulisse Petro; nisi forte praelationem istam colligat Rex ex eo, quod Paulus Petrum reprehendit, quasi non soleant aliquando superiores ab inferioribus reprehendi. Ipse certe Petrus Christum increpare coepit dicens, *Absit Domine, non erit tibi hoc.* Matth. 16. Nec tamen ideo suspicari possumus, Petrum Domino suo antetulisse se. Sed quoniam Rex, nuperam et novitiam doctrinam appellat de primatu s. Petri, cogor adscribere pauca testimonia Patrum antiquissimorum.

(9) Origenes in cap. 6. ad Romanos sic ait: *Petro cum summa rerum de pascendis ovibus traderetur, et super ipsum veluti super terram fundaretur Ecclesia, nullius confessio virtutis ab eo nisi charitatis exigitur.* Sanctus Cyprianus in lib. de unitate Ecclesiae fecit Petrum caput, fontem et radicem totius Ecclesiae. Et in epistol. ad Quintum: *Petrus*, inquit, *quem primum Dominus elegit et super quem aedificavit Ecclesiam etc.* Ubi non solum dicit Cyprianus, Petrum primum electum, quod rex hoc loco admittit, sed addit, super eum aedificatam esse Ecclesiam, ac per hoc esse fundamentum Ecclesiae: quod autem est fundamentum in aedificio, idem est caput in corpore. Sanctus Basilius in serm. de judicio Dei: *ille*, inquit, *Beatus, qui caeteris praelatus discipuli fuit, cui claves regni coelestis commissae.* Sanctus Hilarius in cap. 16. Matth. *O in nuncupatione novi nominis felix Ecclesiae fundamentum, dignaque aedificatione illius Petra, quae inferorum leges dissolveret.* Sanctus Gregorius nazianzenus orat. de moderatione in disputationibus servanda: *Vides*, inquit, *quemadmodum ex Christi discipulis, magnis utique omnibus et excelsis, atque electione dignis, hic Petra vocetur, atque Ecclesiae fundamenta fidei suae credita habeat, ac reliqui discipuli posthaberi, se tranquillo animo ferant.* Sanctus Maximus serm. 3. de apostolis: *Quanti*, inquit, *meriti apud Dominum suum Petrus erat, ut ei post naviculae parvae remigium, totius Ecclesiae gubernacula traderentur?* San-

(1) *Solutio.*
(2) *Haeretici verbum expressum quaerunt, inventum rejiciunt.*
(3) *Objectio secunda*
(4) *Solutio.*
(5) *Objectio tertia.*
(6) *Solutio.*
(7) *Objectio quarta.*
(8) *Solutio.*
(9) *Testimonia Patrum de primatu s. Petri.*

ctus Joannes chrysostomus hom. 55. in Matth. *Petrum*, inquit, *Ecclesiae futurae pastorem constituit.* Et paulo post: *Deus concedere solus potest, ut futura Ecclesia tot, tantisque fluctibus impetu irrumpentibus immobilis maneat, cujus pastor, et caput homo piscator atque ignobilis etc.* Hic aperte legimus, caput Ecclesiae s. Petrum fuisse, ut etiam in sequenti testimonio. Sanctus Hieronymus lib. 1. in Jovinianum : *Inter duodecim*, inquit, *unus eligitur, ut capite constituto schismatis occasio tolleretur.* Ubi si nomine capitis intelligeretur primus ordine, non potestate, non fuisset sublata schismatis occasio. Sanctus Augustinus serm. 142. de tempore qui est primus feriae 4. post dominicam palmarum: *Totius corporis*, inquit, *morbum in ipso capite curat Ecclesiae, et in ipso vertice componit membrorum omnium sanitatem.* Ubi sanctus Augustinus aperte vocat sanctum Petrum, caput corporis Ecclesiae. Atque haec satis sint de primatu sancti Petri. Caetera quae rex addit, ad convicia pertinere, vel repetitiones esse eorum, quae antea non semel dicta fuerant, facile ex se lector intelliget.

CAPUT IX.

Nulla probabilitate ex cap. 2. epist. secundae ad Thessal. colligi posse romanum pontificem esse Antichristum.

Aggredimur postea Rex disputationem de Antichristo, quam fusissime tractat a pag. 53. ad 114.(1) quam disputationem Bellarminus sine ulla regis injuria, intactam relinquere potuisset, nihil fere in hac disputatione rex attingit, quod ipse in lib. 3. de pontifice, qui totus est de Antichristo, non refutaverit.

Deinde multa Rex ex Roberto Abbato, qui nuper de Antichristo scripsit, mutuatus est: ad quae anno superiore respondit Andreas Eudemon Joannes Cydonius jesuita, quam responsionem doctis viris, praesertim in Germania, ubi edita est, valde probari accepimus.

Praeterea non pauca eorum, quae Rex adducit, invenimus apud Thomam Brigmannum in explicatione Apocalypsis ; quam explicationem idem Andreas Eudemon Joannes sibi refellendam desumpsit.

Denique in hac disputatione Rex non certas demonstrationes, sed conjecturas suas, vel sensum suum lectoribus proponit, sic enim initio disputationis praefatur pag. 56. *Sane*, inquit, *quod ad definitionem Antichristi nolo rem tam obscuram et involutam tamquam omnibus christianis ad credendum necessariam urgere, sed quid de toto hoc negotio sentiam, nude et simpliciter explicabo.* Et rursum in extrema disputatione pag. 113. *Id*, inquit, *mihi maxime in votis est, ut si cui hanc meam de Antichristo conjecturam libebit refellere, singulis disputationis meae partibus ordine respondeat.*

Poterat igitur disputationem ab aliis, atque a se antea refutatam et in qua de conjecturis et opinionibus, non de certis fidei dogmatibus agitur facile praeterire: sed voluit tamen breviter singula persequi et sententiis regis sententias veterum Patrum opponere, sperans non eum moleste laturum, si Patrum veterum expositiones ipsius expositionibus anteferantur.

Igitur pag. 56. tractans verba illa Apostoli Pauli 2. Thessal. 2. *Nisi venerit discessio primum:* accipit ut exploratum, ea verba intelligenda esse de universali discessione a fide: *Discessionem*, inquit, *illam generalem tantum Antichristi temporibus fore in Ecclesia omnes pontificii constanter affirmant.* Et pag. 58. *Ne seducerentur*, inquit, *veritus, diem Domini appropinquare existimantes, ait Paulus, visum esse sibi praemonere eos, universalem a fide discessionem ante venturam.*

Atqui (2) falsum est omnes Pontificios ita sentire : quin potius Pontificii sentiunt cum Patribus, discessionem illam fore a romano imperio. Sic s. Cyrillus catechesi 15. hunc locum exponens ait: *Veniet praedictus Antichristus, cum impleta fuerint tempora romani imperii.* Sanctus Joannes chrysostomus in commentario hujus loci: *Quando*, inquit, *de medio sublatum fuerit romanum imperium, tunc veniet Antichristus.* Sic Tertullianus in apologetico cap. 32. sic Lactantius lib. 7. cap. 15. Sic s. Ambrosius in hunc locum. Sic s. Hieronymus in epist. ad Algasiam quaest. 11. Sic s. Augustinus lib. 20. de Civit. Dei cap. 19.

Neque potest fieri, ut universalis discessio a fide sit futura ante adventum Antichristi, quia tunc Antichristus adveniens, non inveniret quos seduceret: et Christi Ecclesia omnino periisset, quae sunt contra manifesta evangelii testimonia, dicente Domino Matth. 24. *Dabunt prodigia et signa magna, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest etiam electi.* Et Matth. 16. *Portae inferi non praevalebunt adversus eam.* Et Matth. 28. *Ego vobiscum sum usque ad mundi consummationem.* Tantum autem abest, ut verum sit, discessionem a fide generalem futuram esse ante adventum Antichristi, vel Antichristo regnante; ut s. Augustinus dicat lib. 20. de Civ. cap. 11. tempore Antichristi, Ecclesiam Christi toto orbe passuram persecutionem maximam a civitate diaboli; et tamen perseveraturam in fide, nec deserturam militiam suam.

Ex quo intelligere potest Rex; Antichristum nondum venisse, cum ante ejus adventum discessio generalis fieri debeat a romano imperio : quae discessio nondum facta est, cum adhuc maneat romanus imperator, ad quem rex ipse misit monitoriam praefationem suam dicens: Sacratissimo et invictissimo principi ac domino Rudolpho II. rom. imper. semper Augusto.

Deinde pag. 57. tractat Rex illa verba ejusdem loci: *Homo peccati, filius perditionis, extollet se super omne quod dicitur Deus.* Et probare nititur hunc esse romanum pontificem, quia extollitur super principes et praelatos, qui dicuntur dii juxta illud: *Ego dixi dii estis*, psalm. 81.

(1) *Cur disputatio de Antichristo nova responsione non egeat.*

(2) *Non loquitur Paulus de discessione a fide 2. Tess. 2.*

Sed facilis est responsio (1): Antichristus enim non extollet se tantum super eos, qui dicuntur dii per quamdam similitudinem vel participationem; quales sunt principes ecclesiastici vel temporales; sed super omne quod dicitur Deus, idest, super omnem deum, sive per essentiam, sive per participationem; sive falsum, sive verum: quod clarius scripsit Daniel cap. 11. *Deum patrum suorum non reputabit, nec quemquam deorum curabit, quia adversum universa consurget.*

Romanus autem pontifex ex doctrina catholicorum vicarius Dei est, ac per hoc non extollitur super Deum: ex doctrina Protestantium, tot deos colit, quot sunt sancti in coelo, quot sunt imagines in templis, quot sunt reliquiae in sepulchris: ergo neque ex sententia catholicorum, neque haereticorum extollit se super omne quod dicitur Deus: ac per hoc non est homo peccati, non est filius perditionis, non est Antichristus.

Tertio eadem pag. tractat verba illa ejusdem capitis: *Ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tamquam sit Deus.* Ac pro templo dicit esse intelligendum sinum et penetralia Ecclesiae. Sedere autem pontificem in Ecclesia tamquam Deum, probare nititur, quia, ut ipse dicit, papa peccata condonat, animas redimit, fidei articulos definit, omnium hominum censor et judex est, ipse a nemine judicandus.

At (2) sedem Antichristi non fore Ecclesiam catholicam, sed templum Salomonis, quod instaurare conabitur; aut certe aliud templum in civitate Hierusalem, notum est in Apoc. 11. Ubi Antichristus segnaturus dicitur in ea urbe, in qua Dominus crucifixus est: quae omnium consensu Hierosolyma est.

Secundo ex Patribus antiquissimis: nam s. Irenaeus lib. 5. sic ait: *Cum Antichristus sederit in templo Hierosolymis, tunc veniet Dominus.* Idem habet s. Hippolytus martyr in oratione de mundi consummatione. Sanctus Cyrillus catechesi 11. Sanctus Hilarius can. 25. Matthaei. Sanctus Martinus apud Sulpitium lib. 2. dialogorum. Sanctus Ambrosius in cap. 21. Lucae. Porro sanctus Joannes chrysostomus et qui eum sequuntur, Theodoretus et Theophylactus, dicunt quidem Antichristum sessurum in ecclesiis christianorum, quas occupabit et prophanabit; sed addunt etiam eum sessurum in templo hierosolymitano. Sic enim Chrysostomus loquitur in comment. ad 2. Tessal. 2. *Jubebit seipsum pro Deo coli et in templo collocari. non hierosolymitano solum, sed etiam in ecclesiis.* Sanctus Hieronymus in epist. ad Algasiam quaest. 11. Et s. Augustinus lib. 20. de Civit. Dei cap. 19. paulo aliter exponunt, sed non negant, Antichristum sessurum in templo hierosolymorum. Unus est Oecumenius, qui hunc locum exponens negat, Antichristum sessurum in Hierusalem: sed videtur locus depravatus, omissione particulae, tantum. Hic enim auctor perpetuo sequi solet Chrysostomum; sed neque tanti faciendus est, cum sit auctor recens, ut s. Joanni chrysostomo, et aliis citatis anteponendus sit.

Adde postremo, quod cum Antichristus sit a Judaeis pro Messia recipiendus, ut Patres communiter docent, sine dubio regiam suam in Hierosolymis constituet. Ex quo sequitur, romanum pontificem nullo colore Antichristum posse dici, qui numquam in Hierosolymis sedit, neque a Judaeis pro Messia habitus est.

(3) Neque vero Deum se esse papa demonstrat, quia peccata condonat, animas redimit, articulos fidei definit, judicat omnes ipse a nemine judicandus: nam peccata condonat, non auctoritate propria, sed ministerio sacramentorum. Animas non proprie redimit, sed peccata eleemosynis redimere docet, juxta illud Danielis 4. Peccata tua eleemosynis redime. Articulos fidei non proprie condit, sed qui sint articuli fidei, juxta Scripturas apostolicasque traditiones declarat. Judicat omnes homines, ipse a nullo homine judicandus, sed judicandus tamen a Deo, et ante tribunal Christi rationem de factis propriis cum caeteris hominibus redditurus; proinde neque Deus est, neque Deum se facit, qui servum servorum Dei se nominat. Omitto quod pag. 58. Rex multum laborat, ut probet, quod nos non negamus, Apostolum loqui de Antichristo venturo post multa tempora.

Quarto pag. 59. tractans illa verba ejusdem capitis: *Quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui,* scribit Rex, per haec verba significari, Verbi Dei praedicatione potentiam Antichristi paulatim minui: quae est antiqua Lutheri interpretatio a catholicis millies refutata. Sed mirum est, quam varie ludant adversarii in Verbo Domini: nunc enim dicunt Verbo Domini Antichristum interficiendum; nunc vero contra Verbum Domini ab Antichristo interficiendum dicunt: nam Robertus Abbatus, et rex ipse pag. 81. aperte scribit, duos prophetas ab Antichristo interficiendos, ut scribitur Apocalyp. 11. esse duo Testamenta, idest, Verbum Dei scriptum in libris Testamenti veteris et Testamenti novi. Deinde valde hebetem gladium Verbi Dei esse oportet, vel certe valde debilem spiritum oris Christi, si Antichristum supra mille annos regnantem, ex opinione Adversariorum, adhuc Dominus Jesus isto suo gladio, vel Spiritu conficere non potuit.

At, inquiunt, Dominus Jesus per praedicantes suos, potentiam Antichristi debilitavit, sed Scriptura non dicit, debilitabit, sed interficiet. Satius igitur est audire sanctos ac veteres Patres (4), qui per Spiritum oris Christi, non intelligunt praedicationem verbi Dei, quae ad salutem, non ad perditionem adhiberi solet; sed potestatem atque imperium Christi, qui vel solo nutu Antichristum interficiet. Sanctus Hieronymus in epist. ad Algasiam quaest. 11. *Quem Dominus Jesus*, inquit, *interficiet Spiritu oris sui, divina videlicet potestate, et suae majestatis imperio, cujus jussisse fecisse est.* Sanctus Joannes chry-

(1) *Quo sensu Antichristus extollet se super omnem Deum.*

(2) *Quae sit futurae sedes Antichristi.*

(3) *Solvuntur objectiuncula haereticorum.*

(4) *Quo sensu Dominus Jesus interficiet Antichristum spiritu oris sui.*

sostomus hom. 4. in 2. ad Thess. *Quemadmodum ignis irruens passim minuta animalcula, etiam antequam plane adveniat, procul adhuc situs terrefacit, et consumit: ita et Christus, sufficiet solum jubere, atque adesse illum, atque ista omnia peribunt.* Haec ille.

Quinto eadem pag. tractans illa verba ejusdem capitis: *Cujus est adventus secundum operationem Satanae in omni virtute* (1), *et signis, et prodigiis mendacibus*; conatur ostendere, Ecclesiam nostram esse Antichristianam, quia jactet innumerabilia miracula, quae tamen sint contraria suae ipsius doctrinae, et ponit exemplum miraculi, cujus meminit Bellarminus lib. 3. de Eucharistia cap. 8. quod oblitum jumentum pabuli sacramentum curvatis genibus adoravit: *Et tamen*, inquit rex, *certe erubescet dicere Bellarminus, institutum esse sanctissimum sacramentum, quod adorent oves et boves et pecora campi.*

At miracula, quae fiunt in Ecclesia catholica, non esse prodigia mendacia, pro comperto habemus, ex eo quod ejusdem sunt generis cum iis, quae faciebant prophetae et apostoli, et ipse Christus Dominus. Neque miracula Ecclesiae adversantur ullo modo nostrae doctrinae, sed eam mirifice confirmant: quamvis enim non sit institutum sanctissimum sacramentum, ut ab animantibus rationis expertibus adoretur: tamen cum id fit, Deo cui nihil impossibile est, praeter naturae ordinem, membra animantium illorum movente, ut sacramentum adorare videantur, sine dubio praesentiam Domini in sacramento adesse, adoratio illa demonstrat.

Ejusmodi miraculum factum precibus s. Antonii, etiam si a Rege nunc rideatur, efficit tamen coram ingenti multitudine, ut fides catholica de sacramentaria haeresi triumpharet. Idem enim Deus fecit (2), ut jumentum famelicum, pabulo sibi ostenso neglecto ad reverentiam sanctissimo sacramento exhibendam accurreret; qui fecit, ut vaccae foetae et indomitae, dimissis vitulis, sine ullo rectore arcam Domini ferrent, nec declinarent ad dexteram, neque ad sinistram 1. Reg. 6. Et qui fecit, ut jumentum rationis expers aliquando loqueretur, et prophetae insipientiam redargueret Num. 22. Et qui ceto mandavit, ut Jonam tribus diebus in ventre suo gereret, ac paulo post incolumen ad littus evomeret. Jon. 2. Et qui corvis praecepit, ut ad Eliam panes et carnes bis in die deferrent. 3. Reg. 17. Et qui leonibus famelicis jussit, ut Danielem inter ipsos cubantem, non attingerent. Dan. 6. Nec tamen arca Domini ad hoc instituta erat, ut a vaccis indomitis deferretur; nec prophetae instituti, ut a jumento admonerentur, vel a corvis pascerentur, vel in ventre ceti, tamquam in carcere detinerentur, vel a famelicis leonibus intacti custodirentur.

CAPUT X.

De sede et duratione Antichristi.

Sexto pag. 60. transit ad Apocalypsim, ac dicit ex cap. 13. et 17. Apocalyp. manifeste colligi, sedem Antichristi fore Romam, nam cap. 13. describitur Antichristus sub figura prodigiosae bestiae, quae habebat capita septem et cornua decem. Deinde cap. 17. explicatur, ubi meretrix magna appellatur, quae sedet super aquas multas, et prodigiosae bestiae insidet: quaeque civitas magna et Babylon nominatur, per Babylonem autem Romam intelligi, ipsi, inquit, Pontificii passim admittunt.

Sed quamvis Rex hic multum laboret, tamen res facillima est. Nam non est idem bestia, quae describitur cap. 11. Apocalyp. et meretrix magna, quae describitur cap. 17. neque usquam Scriptura bestiam cum meretrice confundit. Igitur bestia, Antichristus est, (3) ejusque sedes Hierusalem erit, non Roma. Disertis enim verbis cap. 11. Joannes dicit: urbem illam esse, in qua Dominus eorum crucifixus est, quae urbs spiritualiter dicitur Aegyptus et Sodoma, proprie autem Hierosolyma est; et in hoc conveniunt omnes Patres, ut supra notavi: et praeter illos adest Lactantius lib. 7. cap. 15. et 17. ubi dicit: Regnum Antichristi praecipuum futurum esse in Syria, ubi Judea est. Item s. Hieronymus et Theodoretus in comment. ad cap. 11. Danielis, dicunt Antichristum in regione Hierosolymorum tentoria fixurum, et tandem in monte Oliveti occidendum. Denique s. Irenaeus lib. 5. perspicue docet, Antichristum Hierosolymae regnaturum.

Meretrix autem, quae describitur in cap. 17. et dicitur civitas magna, quae habet imperium super reges terrae et vocatur etiam Babylon tum in eo capite, tum initio capitis 18. ipsa est Roma, sed Roma ethnica, non Roma christiana, ut disertis verbis scribit s. Hieronymus lib. 2. contra Jovinianum: Ad te, inquit, loquor, quae scriptam in fronte blasphemiam Christi confessione delesti. Atque in eo capite describit s. Joannes excidium romani imperii, propter persecutiones in christianos, sic enim incipit visio c. 17. *Veni ostendam tibi damnationem meretricis magnae, quae sedet super aquas multas, cum qua fornicati sunt reges terrae.* Et infra, vocat civitatem ebriam de sanguine sanctorum et de sanguine martyrum Jesu. Itaque nisi rex ostendat, bestiam cap. 11. et mulierem cap. 17. eamdem Rex significare, numquam evincet, sedem Antichristi fore Romam, aut qui Romae sedet esse Antichristum.

Quod autem Rex adducit de tempore quadraginta duorum mensium, quod ex sententia nostra est spatium trium annorum cum dimidio, quo regnaturus Antichristus est, ad rem non facit, nam hoc tempus habetur cap. 11. et 13. ubi tempus bestiae, quae Antichristus est, describitur: non autem habetur cap. 17. vel 18. ubi de muliere et Babylone agitur, per quam Roma, sive romanum imperium significatur.

Septimo pag. 63. 64. 65. et 66. disputat Rex de spatio, quo regnabit Antichristus. Et quoniam nos ex Daniele cap. 7. et 12. et ex Apocalypsi cap. 11. 12. et 13. et ex communi Patrum sententia docui-

(1) *De signis et prodigiis Antichristi.*

(2) *Miraculum quod ridetur a rege, habet exempla plurima in sacris litteris.*

(3) *Sedes Antichristi non erit Roma, sed Hierusalem.*

mus,(1) Antichristum regnaturum tribus annis cum dimidio, ex quo manifeste sequitur, romanum pontificem sine ulla verisimilitudine a Novatoribus Antichristum vocari, cum regnaverit ex eorum sententia multis saeculis: Rex conatur eludere Scripturae sacrae sententias, quod in eis numerus certus pro incerto accipiendus sit. Sed id solet habere locum, cum unus aliquis numerus, isque perfectus adscribitur, ut cum Apocalyp. 7. describuntur ex omni tribu filiorum Israël duodecim millia signati. Et cum Apoc. 20. dicitur, Drago ligatus per annos mille.

At hoc loco cum tempus Antichristi accuratissime describatur per annos, per menses et per dies; mirum est si cui certus numerus, pro incerto poni videatur. Dicitur enim regnaturus per tempus et per tempora et dimidium temporis, idest, annum, biennium et dimidium anni, quae faciunt tres annos cum dimidio. Item per mensem quadraginta duos, qui eumdem numerum reddunt. Denique per dies mille ducentos sexaginta, qui sunt menses quadraginta duo, sive anni lunares tres cum dimidio.

Sed quod nos maxime movet, ut Scripturas ita intelligamus, est unanimis consensus Patrum, qui ante scripserunt, quam Novatores de hac re nobis litem moverent. Sanctus Iraenaeus lib. 5. *Regnabit*, inquit, *Antichristus annis tribus et mensibus sex, et tunc veniet Dominus de coelis.* Sanctus Hippolytus martyr oratione de consummatione mundi: *Tres*, inquit, *annos cum dimidio regnabit Antichristus super terram.* Sanctus Cyrillus catechesi 15. *Regnabit*, inquit, *tribus annis et dimidio tantum, quod non ex libris apocryphis dicimus, sed ex Daniele propheta.* Sanctus Hieronymus in comment. ad cap. 7. Danielis: *Tempus*, inquit, *annum significat; tempora, juxta hebraici sermonis proprietatem, qui et ipsi dualem numerum habent, duos annos praefigurant; dimidium autem temporis, sex menses, quibus sancti potestati Antichristi permittendi sunt.* Sanctus Augustinus lib. 20. de Civit. Dei cap. 23. *Antichristi*, inquit, *adversus Ecclesiam saevissimum regnum, licet exiguo spatio temporis sustinendum, donec Dei ultimo judicio regnum sancti accipiant sempiternum, qui vel dormitans haec legit, dubitare non sinitur: tempus quippe et tempora et dimidium temporis, annum unum esse et duos et dimidium: ac per hos tres annos et semissem, etiam numero dierum posterius posito dilucescit: aliquando in Scripturis et mensium numero declaratur.* Denique idem docent Theodoretus in cap. 7. Dan. et omnes fere expositores Apocalypsis, Primasius, Beda, Anselmus, Haymo, Arethas, Richardus et Rupertus.

At, inquit Rex (2): *Nam quod ad literalem illam interpretationem, quam omnes Pontificii sequuntur, trium annorum et sex mensium, qua volunt illud tempus adamussim incidere in dies omnium novissimos, exceptis quadraginta quinque ante secundum Domini adventum, plane toti novo Testamento repugnat*: repugnare autem probat ex cap. 24. Matth. ubi legimus: *De die illa et hora nemo scit, neque angeli, nisi solus Pater*: et ibidem et alibi saepe Dominus hortatur ad vigilandum, quia dies illa inopinatos et securos homines opprimet. Et in hac ipsa Apocalypsi bis repetitur, diem illam, ut furem in nocte venturam: quae omnia falsa essent, si certo scirent homines, quadraginta quinque diebus post mortem Antichristi, judicem esse venturum.

(3) Respondeo: Si quid haec argumentatio valet, adversus sanctum Hieronymum potissimum valere, ille enim explicans illa verba Danielis cap. 12. *Beatus, qui expectat et pervenit usque ad dies mille trecentos trigintaquinque*: *Beatus*, inquit sanctus Hieronymus, *qui interfecto Antichristo, dies supra numerum praefinitum quadraginta quinque praestolatur; quibus est Dominus, atque Salvator in sua majestate venturus: quare autem post interfectionem Antichristi quadraginta quinque dierum silentium sit, divinae scientiae est: nisi forte dicamus: dilatio regni sanctorum, patientiae comprobatio est.* Haec sanctus Hieronymus, magnus Pontificius, a quo nos minores Pontificii hanc expositionem didicimus.

Neque ex ea sequitur aliquid contra evangelium. Nos enim vere nescimus diem, atque horam judicii, ut etiam nesciunt angeli de coelo; quoniam cum ignoremus, quando Antichristus venturus sit, necesse etiam est, ut ignoremus judicii diem, qui Antichristi interitum consequetur. Illi autem, qui Antichristi temporibus in vivis invenientur; facile scire poterunt, non longe abesse diem judicii et mundi consummationem, cum Dominus dixerit Matth. 24. *Statim autem post tribulationem dierum illorum Sol obscurabitur etc.* et mox: *Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus.* Et paulo post: *Cum videritis haec omnia, scitote quia prope est in januis.* Et concordat Apostolus cum evangelio 2. Thess. 2. cum ait de Antichristo; quem interficiet Dominus Jesus spiritu oris sui et destruet illustratione adventus sui. Sed neque illi certo scient diem, neque horam; quoniam etiam si dies quadraginta quinque, Daniele teste, expectandi erunt post mortem Antichristi; tamen Scriptura non dicit, diem judicii non esse longius prorogandum. Itaque scient homines illi diem judicii, non esse expectandum ante diem quadragesimum quintum ab Antichristi caede: sed an diutius differendus sit ignorabunt.

Quemadmodum autem in diebus Noë plurimi fuerunt increduli, quamvis Noë et verbo et exemplo, idest, fabricatione arcae praedicaret diluvium futurum; et imparati et oscitantes a diluvio oppressi sunt: sic erit in novissimis diebus, praedicabunt servi Dei, judicii diem non longe abesse, immo etiam instare et imminere: tamen filii hujus saeculi, more solito de iis, quae mundi sunt cogitabunt et quando ipsi minus putabunt, Filius Dei judex adveniet.

(1) *Antichristus tribus annis cum dimidio regnaturus est.*

(2) *Objectio contra durationem trium annorum cum dimidio.*

(3) *Solutio.*

CAPUT XI.

De Henoch et Elia.

Octavo, pag. 67. et sequentibus ad 87. disputat Rex de (1) duobus prophetis, qui cap. 11. Apocalypsis dicuntur pugnaturi cum Antichristo, atque ab eodem tandem occidenti, et post tres dies resurrecturi et in coelum assumendi. Hos duos prophetas nos cum sanctis Patribus dicimus esse Henoch et Eliam, qui ad hunc ipsum finem translati sunt, et adhuc vivunt in carne mortali; ut in novissimis diebus, cum maxima Dei gloria et Ecclesiae utilitate, mortis debitum solvant.

Patres, qui ex divinis litteris hoc docent, hi sunt: Hilarius, Hieronymus, Chrysostomus, Origenes et alii omnes interpretes sancti Matthaei ad cap. 17. affirmant Eliam venturum tempore Antichristi. Idem de eodem Elia docent Lactantius lib. 7. cap. 17. Augustinus tract. 4. in Joan.; Theodoretus in cap. ultim. Malachiae; et Primasius in cap. 11. Apocalypsis. De Henoch et Elia simul idem testantur Hippolytus martyr in oratione de consummatione mundi, Augustinus lib. 9. de Genesi ad litteram cap. 6. et interpretes Apocalypsis ad cap. 11. Beda, Anselmus, Richardus et Arethas, qui addit invariabiliter a tota Ecclesia credi, Henoch et Eliam venturos, ut Antichristo se opponant.

Rex tamen cum fateatur (2) hanc esse Patrum sententiam, tamen judaicam fabulam non semel appellat; et huic tantae testium nubi conjecturas suas, vel potius suorum doctorum anteponit. Quam enim conjecturam suam vocat, nos in Abbato antea legimus, qui Abbatus non eam primus excogitavit, sed a venerabili Beda desumpsit. Beda vero, etiam si spiritualiter ita exponit; tamen adjungit communem aliorum sententiam, quod duo illi prophetae sint Henoch et Elias, neque illam refellit et non refellendo approbare videtur.

Omitto quae rex multis verbis disputat de cap. 11. et 17. Matth. de adventu Eliae, ubi etiam dicit (3), me mala fide agere cum Christo, impudenter exponere verba Christi, improbissime cavillari super verbis Christi et similia: quae ideo dicit, quia malui verba evangelii exponere cum Patribus Origene, Hilario, Hieronymo, Chrysostomo et aliis veteribus; quam cum Novatoribus Bibliandro et Chitrhaeo. Quantumvis enim Rex irascatur et conviciis me oneret, malo cum illis desipere, quam cum istis sapere. Sed lectorum erit judicium, utri rectius exposuerint loca evangelii, Rex cum Chitraeo et Bibliandro; an ego cum Patribus: libri extant saepius recusi, non est cur tempus consumam in rebus iisdem saepius repetendis.

Illud praeterire non debeo, Regem, qui initio dixerat, se Patres primorum quingentorum annorum venerari; neque se ausurum eos reprehendere, hoc loco, idest, pag. 73. palam eos errasse dicere: *Sed quoniam*, inquit, *in hunc de Patribus antiquis forte sermonem incidimus, sinite, quaeso, hac occasione obiter vos moneam, mirum non esse (4), si saepius Patres hic errent et minus recte multa Apocalypsis mysteria intelligant, propterea quod liber ille eorum temporibus adhuc obsignatus fuit et licet mysterium iniquitatis jam tum ageretur, ille tamen homo peccati nondum erat revelatus: in omnibus enim obscuris prophetiis certissima est regula, numquam eas satis intelligi posse, usque dum compleantur.*

Haec ille, qui veteres Patres non tantum erroneos facit, sed etiam stultos, quod librum obsignatum resignare tentaverint. Deinde, si jam hoc tempore prophetia impleta est, ac per hoc manifesta et dilucida ejus interpretatio; unde tot adhuc de his rebus contentiones et opiniones? cur ipse Rex pag. 56. ingressurus disputationem de Antichristo scripsit, in re tam obscura et involuta, velle simpliciter sententiam suam dicere? et cur in extrema disputatione pag. 113. conjecturam vocat explicationem suam de Antichristo? si prophetia jam impleta est, et liber resignatus; quid opus est conjecturis? cur dicitur obscura et involuta de Antichristo disputatio?

Verum, quod jam sit revelatus homo peccati, ac per hoc prophetia s. Joannis adimpleta, Novatores dicunt, sed non probant, nec probare possunt, cum contra demonstrationes evidentissimae a catholicis adferantur. Itaque ex eo quod in quaestione est, quasi certum et exploratum esset, argumenta petunt ad Patres veteres arguendos erroris. Sed regi ignoscendum est, qui ea quae de reprehensione Patrum scripsit, non ex se protulit in medium, sed ex lib. 1. Roberti Abbati, subditi sui, mutuatus est.

Aliud quoque est in disputatione regis de Henoch et Elia, valde admirandum. Scribit enim pag. 74. corpora Henoch et Eliae, nunc esse in coelo glorificata, et per multa annorum millia exempta fuisse a maledictione mortis. Et pag. 76. disertis verbis scribit, Henoch et Eliam per multa annorum millia coeli fuisse incolas, mortalitatis legibus solutos, incorruptibilia et glorificata corpora habere, atque inde efficit, non posse fieri, ut ab Antichristo interficiantur.

Atqui, hoc dogma, etiam si auctorem habeat Theodorum quemdam Eracleotem et Apollinarium, teste s. Hieronymo in epistol. ad Minerium, et Alexandrum, tamen exploratus error est et contrarius omnibus Patribus (5), qui Henoch et Eliam scribunt nondum esse mortuos, sed esse mortales et morituros in persecutione novissima. Ne tamen nihil omnino adversus hanc haeresim dicamus, pauca de multis adducemus. Joan. 14. Dominus ait (6): *Vado parare vobis locum, et si abiero et paravero vobis locum, iterum veniam et assumam vos ad me ipsum, ut ubi ego sum et vos si-*

(1) *Henoch et Elias sunt duo prophetae, qui pugnabunt cum Antichristo.*

(2) *Sententiam veterum Patrum, rex Angliae judaicam fabulam appellat.*

(3) *Calumniae manifestae.*

(4) *Haec est reverentia erga sanctos ac veteres Patres.*

(5) *Henoch et Elias non sunt mortui, sed morituri tempore suo.*

(6) *Ante Christi ascensionem nullus homo in coelum ascendit.*

tis, quod explicatur ab Apostolo ad Hebraeos 6. cum ait: *Praecursor pro nobis introivit Jesus.* Si non poterant apostoli in coelum intrare, nisi praecursor intraret Jesus et pararet illis locum: quomodo Henoch et Elias tot millibus annorum ante Christi ascensionem, introierunt?

Idem Apostolus ad Hebr. 9. *Hoc*, inquit, *significante Spiritu sancto, nondum propalatam esse sanctorum viam adhuc priore tabernaculo habente statum.* Itaque dum status Testamenti veteris duravit; nondum propalata erat sanctis via ad coelestem patriam, quare concludit idem Apostolus ad Hebr. 11. *Et hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt promissionem: Deo pro nobis aliquid melius providente, ut non sine nobis consummarentur.* Poterat ne apertius dici, Patres veteris Testamenti, quamvis fide probatissimi essent, inter quos Henoch ab Apostolo numeratus est, non accepisse promissiones, ut non sine nobis consummarentur, idest, ut non sine nobis consummatam corporis et animae gloriam acciperent?

Et quid est quod propheta David tamquam singulare dicit in persona Christi in psal. 15. *Notas mihi fecisti vias vitae*; si ante tot annorum millia Henoch et Eliae notae factae sunt viae vitae? quid est quod ipse Christus dicit Joan. 3. *Nemo ascendit in coelum nisi qui descendit de coelo Filius hominis, qui est in coelo:* si ante ipsum Christum, qui caput est electorum, ascenderunt in coelum cum corpore glorificato Henoch et Elias, qui utique membra Christi sunt? nam illud, nemo ascendit in coelum, non est praesentis temporis, sed praeteriti, ut ex graeco textu manifestum est οὐδεὶς ἀναβέβηκεν, est enim sensus, nullus homo hactenus ascendit in coelum, ac per hoc nemo scit coelestia, nisi filius hominis Christus, qui ut Deus descendit de coelo per incarnationem et ut homo ascendit in coelum per unionem hypostaticam et idiomatum communicationem: unde etiam subjecit, Filius hominis, qui est in coelo. Erat enim tunc filius hominis in coelo quia eadem persona erat Deus et homo. Itaque non ait, nemo ascendit postea, sed nemo ascendit huc usque; proinde Henoch et Elias non ascenderunt cum corpore glorificato in coelum verum atque aethereum, sed in coelum tantum aërium, ut sublevati a terra ducerentur in locum remotum ab hominum habitatione.

Vere igitur canit Ecclesia toto orbe diffusa, in hymno illo notissimo, quem nec Lutherus despiciendum putavit: *Tu devicto mortis aculeo, aperuisti credentibus regna coelorum*; quod certe Ecclesia orthodoxa non caneret, si crederet Henoch et Eliam, tot annorum millibus ante Christi ascensionem introire potuisse in regna coelorum.

Addo etiam (1) generale decretum, ut omnes homines moriantur, a quo ne ipse quidem Filius Dei immunis esse voluit; neque sanctissimam Matrem suam immunem fecit. *Statutum est*, inquit Apostolus ad Heb. 9. *hominibus semel mori, et post hoc judicium*, idest, cum omnes omnino mortis debitum solverint, tunc aderit judicium. Ergo ante judicium necesse est, ut Henoch et Elias, qui hactenus in vivis manent, ipsi etiam moriantur. Cui sententiae similis est illa 1. Cor. 15. *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur*; et Rom. 5. *In omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt.* Et psal. 88. *Quis est homo, qui vivet et non videbit mortem?*

Ex quibus apertissimis sententiis declaranda est sententia illa alioqui ambigua 1. Thessal. 4. *Deinde nos qui vivimus, qui residui sumus, simul rapiemur cum illis obviam Christo in aera.* Non enim significat haec sententia, non morituros, qui vivi reperientur in novissimo die; sed in ipso raptu morituros, et mox resurrecturos ad vitam immortalem, ut s. Augustinus docet lib. 20. de Civit. Dei cap. 20. Ex iisdem Scripturis judicandum est (2), utra sit verior lectio 1. Cor. 15. Omnes quidem resurgemus, sive, ut est in graeco, omnes quidem dormiemus, sed non omnes immutabimur: an illa, non omnes dormiemus, sed omnes immutabimur: illa enim prior est verior, quia concordat cum apertis Scripturis: et veriorem et communiorem esse affirmat s. Hieronymus in epistol. ad Minerium et Alexandrum.

At objicit Rex testimonia Irenaei et Tertulliani. Irenaeus enim lib. 5. scribit Henoch et Eliam manere in loco, ad quem translati sunt, usque ad consummationem conspicantes incorruptionem. Tertullianus autem lib. contra Judaeos cap. 2. scribit, Henoch necdum mortem gustasse, ut aeternitatis candidatum.

Sed haec non significant illos numquam morituros esse, ut Rex existimat (3): manent enim, non in coelo, ut Rex dicit; sed in paradiso terrestri, ut Irenaeus dicit, usque ad consummationem conspicantes incorruptionem, idest, non videntes corruptionem, sed vivi atque integri permanentes tot millibus annorum. Sed haec incorruptio non est ea, quam habent in coelo beati, qui mori non possunt; sed ea quam habebat Adam in paradiso, qui poterat non mori donec peccaret, ut auctor est s. Augustinus lib. 9. de Genesi ad litteram cap. 6. et lib. 1. de peccat. meritis et remiss. cap. 3. Itaque Henoch et Elias conspicantur incorruptionem, non absolute, sed usque ad mundi consummationem, in qua debitum mortis solventes transituri sunt ad veram et perfectam incorruptionem. Recte vero dicitur Henoch non gustasse mortem ut candidatus aeternitatis. Candidati enim nondum consules erant, sed consulatum expectabant et petebant. Sic igitur Henoch non habet veram immortalitatem, sed eam expectat et desiderat, et ex vita tam diuturna multorum millium annorum quam egit in terrestri paradiso, certam spem concipit vitae sempiternae futurae in paradiso coelesti.

Ad id autem quod Rex dicit Bellarminum in con-

(1) *Generali decreto omnes homines morti addicti sunt.*

(2) *De varia lectione loci Paulini 1. Corinth. 15. et quae fit lectio verior.*

(3) *Explicantur testimonia Irenaei et Tertulliani de qualitate vitae Henoch et Eliae.*

troversiis multum sudare, ut statuat, (1) paradisus ne in terra sit, an in aëre; et concludit, paradisum terrestrem diluvio esse destructum: facilis est responsio. Bellarminus enim nusquam dixit,neque ex sententia sua, neque ex aliena, paradisum in aëre pendere: quod operose confutare frustra Rex conatur. Retulit solum in lib. de gratia primi hominis cap. 12. sententiam quorumdam, qui affirmant paradisum in terra quidem situm, sed in montibus altissimis, qui ad globum usque lunae pertingant, quam sententiam idem Bellarminus refellit,nisi per hyperbolem excusetur. Paradisum autem terrestrem omnino esse destructum, quod Rex affirmat; contrarium est communi sententiae Patrum veterum et recentiorum doctorum. Certe s. Augustinus lib. de peccato orig. cap. 23. diserte sic pronunciat: *Esse paradisum, unde ejectus est Adam, fides christiana non dubitat.* Multum autem sibi Rex placet in ea conjectura, quam a Roberto Abbato desumpsit, quod nomine duorum prophetarum ab Antichristo occisorum intelligi debeant,aut possint duo testamenta, idest, libri sacri Testamenti veteris,et novi. In qua disputatione multa dicit,quae probare non poterit.

Primo scribit (2): Adversus Scripturam sacram dicteria quaedam a Pontificis jactari, quod sit nasus cereus, mortua littera, lesbia regula, sexcenta alia probri et ignominiae plena. Ego vero cum plerosque Scriptores catholicos evolverim, apud nullum ejusmodi dicteria reperire potui, nisi in hoc sensu, quod apud Adversarios, Scriptura sacra ita torquetur in varios intellectus, ut nasus cereus aut lesbia regula esse videatur, quod etiam in hac disputatione de duobus prophetis apertissime locum habet. Nos enim catholici, qui Scripturas sacras sequimur, non eas ad nostras opiniones accommodamus,ubi legimus,duos prophetas saccis indutos, adversus Antichristi doctrinam praedicaturos, atque ab illo interficiendos et a Deo post triduum resuscitandos: per prophetas, veros prophetas; per saccos, veros saccos; per praedicationem,veram praedicationem;per Antichristum, verum Antichristum, per occisionem, veram occisionem; per triduum, verum triduum; per resurrectionem,veram resurrectionem intelligimus (3). Novatores, qui opinionibus suis Scripturas deservire volunt: per prophetas duos, intelligi volunt, aut ministros novi evangelii, quamquam plusquam sexcenti sint; aut libros Testamenti veteris et novi, qui plurimi sunt; per Antichristum, qui unus erit, seriem hominum bene longam; per triduum, mille circiter annos intelligunt,et caetera per tropos et metaphoras ita plane detorquent ad errores suos, ut de regula lesbia et de naso cereo facerent.

Secundo dicit (4): Pontificios nolle corrigi locos etiam corruptissimos veteris editionis: et ponit exempla, ubi nos legimus evertere domum, pro, everrere Luc. 15. *Et sic eum volo manere*, pro, *si eum volo manere.* Joan. 21. At prior locus correctus est in bibliis summi pontificis auctoritate recognitis: posterior non est mutatus, quoniam habetur in omnibus latinis codicibus, etiam antiquissimis. Sic enim legunt s. Ambrosius in psalm. 45. et serm. 20. in psalm. 118.;s. Augustinus,Beda et Rupertus in explanatione ejus loci; Eusebius emissenus,sive quisquis est auctor in homil. de s. Joanne evangelista et alii. Neque verum est, verba illa, sic eum volo manere,mendacium continere,ut Rex nimis audacter affirmat: non enim, sic eum volo manere, significat, non volo eum mori, sed non volo eum morte violenta ante tempus naturalis periodi, de hac vita migrare.

Tertio dicit (5): Depravatam esse a nobis Scripturam, quoniam libros apocryphos canonicis exaequavimus, contra quam Patres sentiunt et vetera concilia decernunt. At nos contra vere dicere possumus, a sectariis, tamquam Antichristi praecursoribus, utrumque Testamentum aliquot membris detruncatis, misere esse foedatum. Quos enim libros, ut apocryphos rejecerunt, nos invenimus in concilio III. carthaginiensi, ante mille ducentos annos celebrato, et apud veteres Patres omnes, uno, vel altero excepto, inter canonicos esse habitos.

Quarto dicit (6): A s. Bonaventura sacrilege corruptum esse psalterium,cum Dominam, pro Domino in toto psalterio posuerit. At s. Bonaventura psalterium Davidis, quod ad Scripturam canonicam pertinet, omnino non tetigit, sed ad similitudinem psalterii Davidis, aliud psalterium ipse composuit, ex pio ad b. Virginem affectu.

Quinto dicit (7): Scripturam a Pontificiis fuisse suppressam, quoniam multis saeculis in magna caecitate et ignoratione salutaris doctrinae populus christianus versatus est; cum laici Scripturam attingere prohibiti essent: maxima pars clericorum eam legere, aut nollent, aut non possent. At nusquam inveniet Rex Scripturae divinae lectionem laicis, aut clericis fuisse prohibitam. Et valde mirandum est quod Rex addit, ad silentium damnatos esse libros sacros, ut pro haeretico combureretur qui eos in manus sumere auderet, aut inspicere, quae unquam historia hoc prodidit? quis auctor tradidit? ne dicam quis vidit aut audivit, pro haeretico comburi qui Scripturas attingeret aut cerneret?

At, inquit, in ignota lingua libri sacri absconditi jacuerunt.Neque hoc est verum,non enim latina lingua ignota est Ecclesiae latinae. Sed etiam biblia vulgaribus linguis edita non desunt, quamvis non passim concedantur iis, qui rudes et imperiti cum sint, eas nisi perperam intelligere non queunt; atque ad hoc ipsum instituti sunt concionatores, qui populari lingua explanent, quae latine in ecclesiis leguntur.

Sexto dicit (8): Scripturam hanc fuisse ab Anti-

(1) *Calumnia de situ paradisi terrestris.*
(2) *Calumniae haereticorum.*
(3) *Heretici Scripturas sacras ad opiniones suas accommodare satagunt.*
(4) *Alia calumnia.*
(5) *Alia calumnia.*
(6) *Alia calumnia.*
(7) *Alia calumnia, eaque gravissima.*
(8) *Calumnia intolerabilis.*

christo interfectam, cum anno 1562. prodiit censura generalis, quae omnes alias translationes, praeter suam comburi jussit,quod etiam nunc fieri solet. At si anno 1562.Scriptura interfecta est; ergo a Luthero ante a mortuis revocata est, quam ab Antichristo interficeretur. Lutherum enim, a quo adversarii jactant Scripturam sacram in lucem esse revocatam, ad annum 1562. non pervenisse nemo nescit. Atqui hoc vere inauditum miraculum est, excitare a mortuis hominem antequam moriatur. Sed omissis jocis, ecclesiastica censura non jussit comburi translationes omnes, excepta sua,cum recipiat translationem 70. Interpretum, et permittat translationes syriacas, chaldaicas, latinas etiam recentiorum non paucas; sed comburi jussit translationes haereticorum, Martini Lutheri, et similium, quas constat plurimis in locis esse corruptas.

His breviter calumniis refutatis,dicam quid mihi videatur de sententia illa; quae per duos prophetas duo testamenta significare docet. Si ea sententia vera sit, tria sequentur, quae adversarii nullo modo concedent,cum omnium confessione,et ipsorum et nostra falsissima sint.

Primum est (1), in Ecclesia veteri primis quingentis vel sexcentis annis nullos fuisse Scripturae sanctae libros, siquidem duo illi prophetae, per quos libri utriusque testamenti significantur, non apparuerunt nisi post exortum Antichristum Apoc. 11. Antichristus exortus non est, nisi post annum Christi sexcentesimum ex sententia adversariorum; ex nostra vero, neque post annum millesimum sexcentesimum: igitur primis sexcentis annis duo illi prophetae, idest, duorum testamentorum libri non apparuerunt. An hoc sit verum regi judicandum relinquo, qui tot veterum Patrum commentaria in sacros libros legit.

Alterum est (2): Regnante Antichristo, toto tempore regni ejus Scripturas divinas, atque earum praedicationem, publicam et notissimam fuisse, nam duo prophetae, mille ducentis sexaginta diebus praedicaverunt, idest, mensibus quadraginta duobus, sive tribus annis cum dimidio: quanto tempore Antichristus regnabit;ut in libro Apocalypsis cap. 11. diserte scribitur, quomodocumque enim illa tempora intelligantur, negari non potest, idem temporis spatium tribui in Scriptura duobus prophetis et Antichristo, excepto brevissimo intervallo, quo Antichristus supervivet post prophetarum illorum interitum. Ergo si duo prophetae duo testamenta significant, toto tempore regni Antichristi praedicatio Scripturarum vigeat et valeat, omnino necesse est.Cur ergo paulo ante deploravit Rex caecitatem,et ignorantiam doctrinae salutaris tot saeculis invaluisse apud christianos? Itaque nisi fingant adversarii contra Scripturam, duos prophetas primis Antichristi diebus extinctos fuisse, numquam efficient, per multa saecula Antichristo regnante Scripturas sacras vel sublatas, vel absconditas, vel ignoratas fuisse.

Tertium est, (3) Scripturas sanctas, posteaquam restitutae fuerunt in lucem per divinam potentiam assumptas esse in coelum, neque apud homines in terris unquam amplius visas. Sic enim scribitur in Apocal. cap. 11. Duos prophetas post triduum excitatos, continuo in coelum assumptos fuisse. Quare si Lutherus, aut Calvinus,Scripturas utriusque testamenti ab Antichristo sepultas, iterum quasi a mortuis revocarunt: necesse est, ut Scripturae in coelum jam sint receptae, atque ob oculis hominum absconditae, si quid similitudo duorum prophetarum et duorum testamentorum valet. Atqui videmus duo testamenta in manibus hominum adhuc esse, et bibliothecas publicas, et privatas occupasse. Nutat igitur undique conjectura regis;neque utile nobis est ob eam conjecturam a communi sententia Patrum nostrorum,Ecclesiaeque recedere. Omitto quae dicuntur de alia significatione duorum prophetarum, quoniam eam in libris Controversiarum lib. 3. de pontifice cap. 6. refutatam reliquimus.

CAPUT XII.

De quatuor visionibus s. Joannis in Apocalypsi, quibus Antichristus designatur ex sententia Regis.

In extrema disputatione Rex quatuor visiones sancti Joannis explanare aggreditur, in quibus Antichristi descriptionem contineri existimat. Eas visiones nos quoque breviter excutiemus. Prima igitur visio habetur in Apocal. cap. 6. Ubi s. Joannes cum vidisset equum unum album, alterum rufum, tertium nigrum,vidit quartum pallidum:hunc pallidum equum, Antichristum esse Rex docet,quo auctore, non indicat. Ego interpretes hujus loci cum consulere instituissem, inveni tot sententias, quot fere sunt auctores. Sanctus Augustinus scribit, per equum rufum, nigrum et pallidum significari tria flagella, famem, bellum, et pestem.Sanctus Anselmus et Richardus per eosdem tres equos intelligi involunt, persecutiones paganorum, haereticorum et falsorum fratrum. Alii malunt significari imperia trium Caesarum, Neronis, Titi et Domitiani.Itaque sine ulla Regis injuria dicere possumus, hanc visionem ad Antichristum non pertinere; praesertim cum ex communi sententia omnium expositorum de Antichristo agatur paulo post in eodem capite, in apertione sigilli sexti, ubi revelatur (4) ultima et gravissima persecutio futura prope mundi finem. Ex quo intelligimus, falsum esse quod adversarii dicunt, Antichristum jam regnasse annis mille et amplius, nisi forte ultima persecutio ultra mille annos duratura esset.

Altera visio habetur in cap. 9.Ubi ad clangorem quintae tubae, cadit stella de coelo, et aperit puteum abyssi, unde progreditur exercitus locustarum, ac deinde ad clangorem sextae tubae proce-

(1) *Prima absurditas sententiae de duobus prophetis duo testamenta significantibus.*
(2) *Secunda absurditas.*
(3) *Tertia absurditas.*
(4) *Antichristi persecutio prope mundi finem erit.*

dit exercitus equitum horribilis et innumerabilis, omnia conculcans et devastans. Et in hac quidem visione satis convenimus, per stellam cadentem et locustas, intelligi praecursores Antichristi, per exercitum equitum, significari exercitum Antichristi. Sed nos (1) per stellam cadentem. Lutherum significari credimus, per locustas, haereticos Lutheranos et Protestantes, ac caeteros hujus temporis sectarios: Rex autem per stellam cadentem, intelligi vult aliquem eximiae dignitatis in Ecclesia qui cum lux mundi esse deberet, munus suum deserens, regnum sibi erexerit, et eo modo sedes Antichristi erigi coepta sit.

Et nos quidem facile demonstrare possumus quo modo Lutherus ceciderit, quo anno, qua occasione, quanto strepitu et quem exercitum locustarum de abyssi puteo eduxerit. Rex autem non facile docebit, quae fuerit illa persona ecclesiastica eximiae dignitatis, quae deserto munere suo regnum sibi erexerit, et sedem Antichristo paraverit. Affirmat quidem pag. 99. (2) Bonifacium III. fuisse hominem illum, qui primus se nuncupavit universalem episcopum, qui titulus Antichristi est.

At, cum bona Regis venia, Bonifacius non se universalem episcopum nominavit, sed a Phoca imperatore sic appellatus est, quo modo s. Gregorius a patriarcha alexandrino universalis episcopus dictus est, ipso s. Gregorio teste in epist. ad Eulog. quae est 30. lib. 7. indictionis primae. Quomodo etiam s. Leoni plus centum annis Gregorio antiquiori, universalis patriarchae titulum synodus chalcedonensis obtulit, ut idem s. Gregorius in epist. paulo ante citata testatur. Quare si titulus iste ab aliis oblatus Antichristum facit, non Bonifacius III. sed s. Leo I. Antichristus dicendus erit, ut jam etiam in primis quingentis annis Antichristum regnasse dicendum sit.

At, Bonifacius a Phoca petiit et obtinuit, Anastasio teste, ut solus romanus pontifex universalis diceretur. Respondeo: Bonifacium a Phoca petiisse et impetrasse, ut Cyriacum episcopum constantinopolitanum coërceret, qui titulum universalis episcopi, qui soli romano pontifici jure debetur, sibi indebite usurpabat. Sed neque Bonifacius, neque successores hoc titulo usi sunt, servos se potius servorum Dei in epistolis nominantes. Adde quod Bonifacius III. nullum sibi regnum erexit, cum nulla in re a majorum suorum humilitate recesserit, neque munus suum ecclesiasticum deseruit, cum in brevissimo illo spatio octo mensium quo sedit in apostolico throno, concilium episcoporum Romae coegerit, et multa instituerit, quae ad cleri reformationem pertinere visa sunt. Itaque gratis omnino Rex Bonifacium III. potius, quam quemvis alium ex antecessoribus, Antichristum, vel Antichristi praecursorem fecit.

Addit Rex in eodem loco, doctrinam Antichristi declarari in eodem cap. 9. Apocal. ubi dicitur, residuos homines, qui non sunt occisi in his plagis, non egisse poenitentiam ab operibus manuum suarum, ut non adorarent daemonia, et simulacra aurea, et argentea et aerea, et lapidea, et lignea, quae neque videre possunt, neque audire, neque incedere: nec egisse poenitentiam ab homicidiis suis, neque a veneficiis, neque a fornicationibus, neque a furtis.

Ex his autem colligit Rex (3) Pontificios sequi doctrinam Antichristi, quoniam Vasques jesuita docet daemonia esse colenda; et reliqui Pontificii passim imagines aureas, argenteas, aereas, lapideas, et ligneas colunt: homicidia praeterea faciunt, veneficiis utuntur, cum per agnos Dei cereos ignem restinguunt; et per indusia benedicta, et diversorum generum reliquias et orationes conservant homines a tormentorum bellicorum impetu, vi flammae, violentia ferri, ictu fulminum, caeterisque id genus periculis: fornicantur, tum spiritualiter idololatrando, tum carnaliter propter prohibitum clericis, monachis et sanctimonialibus conjugium: furti denique rei sunt, tum quod Deo subripiunt titulos honorum, ut eos in Antichristum suum conferant, tum per jubilaea, indulgentias, reliquias et similes nundinationes pecunias cumulant.

Ad haec omnia facillima et expeditissima responsio est (4): Regem vehementer falli, cum verba illa Apocalypsis ad doctrinam Antichristi refert, et cum eam doctrinam catholicis tamquam propriam accommodare nititur. Primum enim conveniunt interpretes hujus loci Anselmus, Richardus et alii, verba supra citata, nihil aliud significare, nisi cum Antichristo perituros in aeternum, non tantum christianos, quos ille artibus suis deceperit; sed etiam paganos, qui non egerint poenitentiam ab idololatria et cultu daemoniorum. Dii enim gentium daemonia sunt. psal. 95. Et quae immolant gentes, daemoniis immolant, et non Deo. 1. Corinth. 10. Et praeterea Judaeos, qui non egerint poenitentiam ab homicidiis, veneficiis, fornicationibus et furtis. Judaei enim praeter caeteros homines student homicidiis, et veneficiis, et fornicationibus, et maxime furtis publice per usuras augendo copias suas.

(5) Deinde quomodo potest fieri, ut doctrina Antichristi sit colere daemones et idola omnium generum, cum de illo scribat Daniel cap. 11. Antichristum adversus omnes Deos pugnaturum, ut ipse solus habeatur Deus? Mirum autem est, tantum regem ea scribere non dubitasse de jesuita Vasques, quae sola libri ab ipso citati inspectione falsa esse intelliguntur, citat enim Rex librum tertium Vasques, De cultu adorationis dis. 1. cap. 5. At eo loco Vasques quaestionem illam tractat, An censendus sit idololatra qui daemonem sibi apparentem sub imagine Crucifixi adoraverit. Respondet vero: Non esse habendum idololatram, sed illusum, si existimaverit eum qui sibi apparuit vere esse Christum, et solum Christum adorare intenderit, et invincibiliter ignoraverit sub illa imagine daemonem latere. Hoccine est docere daemonis cultum? quid si regius servus indutus regias vestes prodeat, et

(1) *Quid per stellam de coelo cadentem significetur.*
(2) *Bonifacius III. papa optimus, summa injuria Antichristi nomine infamatur.*
(3) *Calumniae variae, longe petitae.*
(4) *Refutantur calumniae generatim.*
(5) *Refutatur calumnia de cultu daemonum.*

ut Rex ab ignorantibus adoretur; num imperiti adoratores majestatis rei habebuntur, an potius, ut illusi ridebuntur? Atque hoc est argumentum quo Rex probare voluit,Pontificios daemonum esse cultores. De cultu imaginum nihil addendum est ad ea,quae supra disseruimus,satis enim constat,imagines sanctorum, neque esse idola, neque adorari ut deos.

(1) Homicidia, veneficia, fornicationes et furta, non negamus apud catholicos inveniri, sed neque Rex negabit in suo regno apud Protestantes suos frequentia esse. Quod si probari posset, in Ecclesia catholica doceri haec esse licita et justa;et non potius, ut injusta, et illicita prohiberi et puniri: tum aliquid adversarii dicerent: sed ex flagitiis et sceleribus toti humano generi communibus, colligere doctrinam Antichristi apud solos Pontificios esse, ineptum et ridiculum est.

At soli Pontificii per agnos Dei cereos, ignem restinguunt: id autem veneficio simile est.Respondeo:Miracula divina apud solos Pontificios conspiciuntur (2), sed invocatio divini nominis et benedictio sacerdotalis, qua cerei agni consecrantur, veneficiis tribui non possunt, nisi Deus habeatur pro diabolo. Illa enim veneficia sunt, quae ex invocatione diaboli, et pacto quodam cum ipso diabolo inito vim suam habent. Qui autem miracula, quae per indusia, caeterasque reliquias fiunt,damnare etiam debet miracula,quae teste Luca in Act. Apost. cap. 19. fiebant per sudaria et semicinctia s. Pauli; et quae teste s. Augustino lib.22. de Civ. Dei cap.8. fiebant per reliquias s. Stephani; et alia id genus plurima, quibus pleni sunt libri sanctorum Patrum. Nec tamen probamus,sed damnamus, et rejicimur superstitiosas orationes, quas interdum nonnulli adhibent adversus arma,vel fulmina, cum characteribus incognitis et invocatione daemonum.

(3) De multitudine monachorum et sanctimonialium, id solum dicam, non posse reprehendi ejusmodi instituta, nisi reprehendantur Patres omnes primorum quingentorum annorum. Certe si quis legat vel epistolas s. Hieronymi de custodia virginitatis et de obitu Paulae ad Eustochium; vel librum s. Augustini de moribus Ecclesiae, vel s. Joannis chrysostomi libros adversus vituperatores vitae monasticae; videbit tot millia monachorum et sanctimonialium fuisse in illa prima Ecclesia,ut merito dicere possit, sectas Lutheranorum et Calvinistarum, unde haec instituta penitus exultant, nihil habere commune cum Ecclesia primitiva.

(4) Denique quae Rex dicit de cumulandis opibus per artificium jubilaeorum et indulgentiarum, satis ostendunt, eum plus fidei habuisse calumniis Lutheri, et similium Novatorum,quam simplici veritati. Hoc certe tempore si eleemosynae faciendae praescribantur iis, quibus indulgentiae conceduntur; in arbitrio singulorum relinquitur, ut quibus egenis libeat eleemosynas faciant.

Sequitur visio tertia quae habetur in Apoc. cap. 13.Ubi describitur bestia quaedam horribilis,quae de mari ascendet, habens capita septem,et cornua decem. Ex quibus capitibus unum plaga lethali ferietur, sed paulo post resurget cum admiratione universae terrae:huic bestiae dedit draco virtutem suam. Ibidem describitur alia bestia, quae ex terra ascendet, habens cornua duo similia agni, et haec posterior bestia miracula faciet, ut ignem de coelo descendere, ad hunc finem, ut omnes priorem bestiam adorent. Addit Joannes, neminem illis temporibus habiturum potestatem vendendi,aut emendi, nisi in manu aut in fronte characterem bestiae gerat: denique numerum bestiae dicit Joannes futurum numerum 666.

De hac visione Rex multa dicit, atque omnia detorquere conatus ad nos catholicos, ut Antichristi adoratores et sectatores. Sed (5) ex hoc ipso c. 13. Apocalypsis, nos multo facilius et clarius demonstramus, Antichristum nondum venisse.Quando enim Antichristus venerit, notissima erunt omnia, quae sit prior bestia, quae posterior, quod caput occisum et resurgens, quis character ejus, quod nomen ejus; et caetera quae nunc ita sunt obscura, ut conjecturis, et divinatione sit opus.

Communis expositio catholicorum veterum est, per draconem intelligi diabolum; per priorem Bestiam, universitatem impiorum; per caput hujus bestiae occisum et reviviscens, Antichristum, qui erit postremum et maximum caput impiorum,quique finget se occisum, ut fingat resurrectionem ad imitationem Christi;per posteriorem bestiam,praedicatores et apostolos Antichristi, qui miracula facient, ut ad Antichristum homines alliciant: de charactere et numero nominis, rem fore abditam et incognitam, donec Antichristus appareat.

Videamus nunc, quid Rex ex hac visione colligat adversus catholicos. Primum igitur, per caput bestiae occisum et reviviscens, intelligendum esse dicit Antichristum, qui una imperandi rationum a Gothis et Vandalis plagam lethalem acceperat;sed mox curata plaga aperuit os suum ad blasphemias, et ab universa terra adorari debuit. Et addit rex, *Cultus autem atque adoratio hoc eodem nomine ac titulo,soleat ne adhiberi singulis pontificibus, cum inaugurantur,nemo cardinali nostro melius novit*: Haec ille.

(6) At Gothi et Vandali, nullam plagam romano pontifici inflixerunt, sed imperatori romano, cui Gothi Italiam et Hispaniam, Vandali Africam abstulerunt: plaga autem curata dici poterit,cum Justinianus Italiam et Africam recuperavit. Itaque si is, cui plaga inflicta est, et paulo post curata, Antichristus est; non romanus pontifex, sed romanus imperator Antichristus erit. Quod si non placet

(1) *Refutantur calumniae de homicidiis, aliisque sceleribus.*

(2) *Refutatur calumnia de agnis Dei cereis*

(3) *Refutatur calumnia de multitudine monachorum et sanctimonialium.*

(4) *Refutatur calumnia de nundinationibus indulgentiarum.*

(5) *Obscuritas hujus prophetiae,Antichristum nondum venisse convincit.*

(6) *Refutatur expositio adversariorum.*

imperatorem Antichristum vocari, quemadmodum revera Antichristus non est, acquiescat Rex expositioni s. Gregorii lib. 11. epistola 3, Primasii, Bedae, Haymonis, Anselmi, Richardi et Ruperti in c. 13. Apocal. qui omnes unanimi consensu docent; Antichristum simulaturum plagam incurabilem se accepisse, atque occisum esse, ac paulo post a mortuis propria virtute surrexisse, ut tanto facilius pro Deo haberi et adorari possit. Cum autem nullus unquam pontificum romanorum mortem et resurrectionem simulaverit, neque pro Deo haberi, et adorari voluerit; vel ex hoc intelligi potest, quantum absint a veritate, qui pontificem Antichristum esse jactant.

At, inquit Rex, adorari pontifices cum inaugurantur, cardinalis non negabit (1). Verum est pontifices maximos adorari, sed ut vicarios Dei, non ut deos. Et Scriptura divina passim utitur voce adorationis pro veneratione, quae adhibetur hominibus. Vix enim ulla est adoratio externa, quae soli vero Deo exhibeatur, praeter honorem sacrificii, et quae ad sacrificium pertinent, templa, arae, sacerdotes. Hinc enim s. Augustinus, lib. 20. contra Faustum cap. 21. respondens Fausto, qui scripserat nos martyres in idola vertisse; probat in Ecclesia Christi non adorari sanctos martyres, ut deos, quia sacerdos ad altare constitutus numquam dicit, offero tibi Petre, vel Paule, vel Cypriane. Quare si Rex ostendet sacrificium pontifici romano fuisse aliquando oblatum, aut aras erectas, aut templa dedicata, aut sacerdotes institutos, quemadmodum factum esse scimus imperatoribus quibusdam, qui dii haberi volebant; et quemadmodum Antichristus sibi fieri jubebit; tum demum concedemus pontificem haberi et adorari, ut Deum; at dum eo cultu adorationis honoratur, qui non convenit soli Deo, sed etiam creaturis, frustra de nomine adorationis calumnia struitur.

Deinde addit Rex miraculum bestiae minoris, quae faciet ignem de coelo descendere; ipsum esse fulmen excommunicationis, quo pontifex romanus homines terret: et ipsos etiam reges percellit (2). At hoc miraculum non tribuitur in Apocalypsi bestiae majori, quae Antichristum significat; sed minori, quae Antichristo deservit: non igitur pontifex, qui fulmine homines terret, Antichristus erit: et Rex quaerere jam debebit quis sit Antichristus, in cujus gratiam papa fulmen de coelo descendere facit. Deinde s. Joannes meminit hujus miraculi, ut rei novae et insolitae: at excommunicatio res est communis et nota, qua etiam Protestantes utuntur; et quam Ecclesia familiarem habuit multo ante, quam Antichristus, etiam iste fictitius, et a Novatoribus excogitatus, exortus diceretur. Ergo cum communi expositione scriptorum veterum supra citatorum credendum est, verum ignem de coelo descensurum ad imperium ministrorum Antichristi, et non per tropos verba Scripturae detorquenda sunt ad excommunicationes. Ex quo intelligimus merum esse figmentum, quod papa sit Antichristus, cum nullus pontificum romanorum, neque per se, neque per suos ignem de coelo descendere fecerit.

(3) Porro characterem Antichristi esse dicit Rex professionem obedientiae romano pontifici. Sed hoc multis modis repugnat Scripturae verbis. Scriptura enim Apocal. 13. significat, characterem bestiae accipiendum in dextera manu aut in fronte: professio obedientiae neque in dextera, neque in fronte accipitur. Deinde character bestiae necessarius erit in toto Antichristi regno omnibus hominibus, pusillis et magnis, pauperibus et divitibus, servis et liberis. At quot millia sunt in ditione romani pontificis, qui professionem obedientiae non possunt ostendere? professio enim fieri solet ab iis, qui promoventur ad gradus dignitatum, aut doctoratum, aut certa officia: ab aliis plurimis, atque adeo a maxima parte hominum non exigitur, quamvis enim teneantur omnes romano pontifici obedire: tamen non tenentur omnes conceptis verbis, et certo ritu professionem istam facere, multo minus in fronte, vel in manu gestare. Praeterea eadem Scriptura dicit, in toto regno Antichristi, neminem permittendum emere, aut vendere, nisi characterem habeat, aut nomen bestiae, aut numerum nominis ejus. At quot sunt in ipsa urbe Roma Judaei, qui publice vendunt et emunt, nec habent ejusmodi characterem, neque summo pontifici adhaerent?

Itaque licet multi multa de isto charactere divinare conentur, non tamen certo scietur quid sit, nisi cum Antichristus venerit; nisi forte placeat cum antiquissimo scriptore Hippolyto martyre dicere, (4) Christi characterem esse signum crucis, Antichristi characterem fore signi crucis abolitionem; quali charactere dignoscuntur hoc tempore Calviniani, ut praecursores Antichristi.

Denique de numero 666. dicit Rex, eo numero designari nomen graecum Λατεῖνος: nam litterae hujus nominis faciunt hunc numerum (5). Papam autem esse latinum, et apud latinos potissimum dominari notissimum est. Sed nomen, latinum, non scribitur per ει, et sine ει, non reddit numerum 666. Praeterea nomen Antichristi proprium designatur ab evangelista, non nomen commune plurimis, ut est, latinus: proprio autem nomine nullus pontificum dictus est latinus. Denique inveniuntur nomina plurima, quae numerum illum 666. efficiunt: notavit Arethas in comment. hujus loci septem nomina, quae hunc numerum reddunt: alii alia plurima, de qua re multa scripsimus in lib. 3. de Pontif. cap. 10.

Addit Rex per numerum 666. posse intelligi tempus, quo Antichristus apparere debuit. Siquidem

(1) *Refutatur calumnia de adoratione pontificis.*

(2) *Refutatur calumnia de fulmine excommunicationis.*

(3) *Character Antichristi non potest esse professio obedientiae debita pontifici.*

(4) *Character Christi signum crucis: character Antichristi abolitio crucis.*

(5) *Refelluntur conjecturae de numero nominis Antichristi.*

Bonifacius III. papa, qui primus Antichristi titulum usurpavit, sedit anno Domini 606. At (1) numerus ille numerus nominis est, ut s. Joannes expresse dixit; non igitur detorqueri debet ad numerum temporis: deinde numerus annorum a Christo ad Bonifacium non continet 666. sed 606.

At, inquit Rex, potest inchoari tempus hujus numeri ab anno quo Pompejus magnus templum hierosolymitanum diripuit. Omitto id gratis dici: illud ad refutandam hanc supputationem sufficit. quod ab illa direptione templi, usque ad annum Domini 606. quo Bonifacius sedit, sunt anni 670. Itaque necesse est, vel s. Joannem fuisse deceptum, quod fieri non potest, vel (2) errare eos, qui volunt numero 666. designari tempus adventus Antichristi. Quod autem Rex dicit, sexaginta annis post obitum Bonifacii III. fuisse confirmatum regnum Antichristi, atque hoc indicari per numerum 666. aliquid esset, si posset ostendi aliquid peculiare accidisse anno 666. ut aliquam mutationem regiminis, vel creationem novi pontificis, vel acquisitionem novi tituli, aut aliquid ejusmodi. Sed cum annus Domini 666. inciderit in pontificatum Vitaliani, qui jam aliquot annis sederat, et pacifice ac sine ulla innovatione sederat: nulla ratio reddi potest, cur tempus illud tam insolita revelatione notari debuerit, ut omittam, quod supra dixi, hunc numerum nominis bestiae, non temporis ab ipso s. Joanne nominari.

Restat visio quarta ex cap. 17. Apocal. quae quanto prolixius tractatur a Rege, tanto brevius expedietur a nobis. Describitur enim in eo capite magna quaedam meretrix insidens bestiae, quam Rex Antichristum esse vult; et eo posito fundamento multa disputat de Antichristo, addens etiam de infelici hujus meretricis exitu ex cap. 18. 19. et 20. quae omnia praetereunda existimo; quoniam per eam meretricem Antichristus intelligi non potest: et fundamento everso totum aedificium corruat necesse est.

Non posse autem per (3) eam meretricem intelligi Antichristum, probamus primo ex sententia veterum Patrum: Patres enim permulti per eam meretricem, intelligunt universitatem impiorum. Ita s. Augustinus in psal. 26. Arethas, Haymo, Richardus, Anselmus, Beda et Rupertus in cap. 17. Apocal. Alii intelligunt Romam imperantem, sive romanum imperium; quale erat tempore apostolorum, cum dominaretur omnibus gentibus, et omnium gentium serviret erroribus. Sic exponunt Tertull. in lib. cont. Judaeos, et lib. 3. cont. Marcionem, et s. Hieronymus in epist. ad Marcellam, et in altera ad Algasiam qu. 11. Et confirmari potest horum auctorum sententia ex eo quod s. Petrus in epist. priore cap. ultimo Romam, qualis tunc erat, sub nomine Babylonis significat. Et s. Joannes ipsam meretricem magnam, Babylonem appellat; ac ut explicet de qua Babylone loquatur, dicit esse civitatem, quae habet imperium super reges terrae, et sedet super montes septem.

Adde quod ex sententia Regis pag. 88. et alibi, per bestiam, cui mulier insidet, Antichristus intelligitur. Sic enim loquitur s. Joannes cap. 17. *Et dixit mihi Angelus, quare miraris? ego dicam tibi sacramentum mulieris et bestiae, quae portat eam, quae habet capita septem et cornua decem. Bestia, quam vidisti, fuit et non est, et ascensura est de abysso, et in interitum ibit.* Sic autem Rex loquitur. *Octava, quae est bestia, quae erat, et non est, et itura est in perditionem, ipse est Antichristus.* Jam si (4) bestia, quae mulierem portat, Antichristus est, quomodo ipsa mulier est Antichristus? quis ferat equitem cum equo confundi, ut eques supra se ipse sedere dicatur? Ignoscat igitur Rex nobis tardioribus, si malumus cum antiquis expositoribus, aliud per bestiam, aliud per mulierem insidentem bestiae intelligere, quam cum Novatoribus bestiam cum meretrice confundere. Atque haec de Antichristo hoc loco sufficiant.

CAPUT XIII.

Diluuntur variae calumniae.

Expedita disputatione de Antichristo, Rex multa addit adversus catholicos, quae breviter refellenda sunt pag. 109. *Et certe*, inquit Rex, *credo non est illa mediocris animarum negotiatio. cum homines, usque eo spe et promissione aeternae salutis fascinantur, ut facile persuadeatur fraterculo, regem Dominum suum confodere; imberbi adolescentulo in vitam proximi successoris perdite invadere; multis in serenissimae reginae nuper defunctae necem saepius conjurare; denique me imperium obtinente nitrati pulveris impetu regnum, regnique ordines funditus evertere, atque ita tam animi, quam animae jacturam facere.*

(5) Haec gravis omnino reprehensio est, et quanto est gravior, tanto gravioribus testimoniis confirmari debuisset: Nam si ex particularibus hominum factis de doctrina judicandum esset, non solum doctrina recentiorum catholicorum, sed etiam veterum omnium doctorum, sive in republica antiqua Judaeorum, sive in Ecclesia christianorum hanc calumniam pati posset. Illud unum in libris ecclesiasticis invenio; indulgentiam peccatorum a summis pontificibus in generalibus conciliis concessam fuisse iis, qui cruce suscepta in bellis christianorum principum adversus infideles arma sumpsissent. Atque hanc indulgentiam praedicatam lego, tum ab aliis viris doctis et sanctis, tum praecipue a s. Bernardo, Domino cooperante et sermonem confirmante sequentibus signis, ut ipse breviter modesteque testatur in praefatione libri secundi de Consideratione: et fusius hoc ipsum scribitur in tertio libro de vita ejusdem s. Bernardi cap. 4.

(1) *Numerus 666. non est numerus temporis; sed nominis Antichristi.*
(2) *Frustra adversarii supputando se torquent.*
(3) *Mulier, quae insidet bestiae, non est Antichristus.*
(4) *Inepte adversarii equitem cum equo confundunt.*
(5) *Atrocissima calumnia apertissime refutatur.*

At quod sicariis promissa sit spes aeternae vitae, si regum vitae insidientur, nusquam legi, numquam audivi. Sed contra potius legi in concilio constantiensi sess. 15. publice damnatum articulum illum, Quilibet tyrannus potest, et debet licite et meritorie occidi per quemcumque vassallum suum, et subditum, etiam per clanculares insidias, et subtiles blanditias, vel adulationes; non obstante quocumque praestito juramento, seu confoederatione factis cum eo, non expectata sententia, vel mandato judicis cujuscumque. Hunc articulum ita damnavit concilium, ut haereticos censendos, et ut haereticos puniendos esse decreverit, qui ejusmodi articulum pertinaciter defendere voluerint.

Illos autem, quos in exemplum Rex adducit, fuisse persuasos ab aliquo ecclesiastico antistite sub promissione, et spe vitae aeternae, ut facerent quod fecerunt, Rex non probat, neque ex confessione ipsorum, aut aliis indiciis constare potest. Sed si Regi placeat vera audire, vel legere, facile inveniet doctrinam, quam objicit catholicis, propriam esse Novatorum.

Certe Joannis Wicleffi Angli, quem Protestantes in pretio habent, et ejus laudes in capite libri posuerunt Foxius, et Crispinus historiae novi evangelii in Anglia scriptores; illi articuli sunt in concilio constantiensi damnati sess. 8. Nullus est dominus civilis, nullus est praelatus, dum est in peccato mortali. (1) Item populares possunt ad suum arbitrium dominos peccantes corrigere.

Hi sunt articuli patriarchae vel prophetae vestri Wicleffi, qui non ob tyrannidem solum, sed ob quodlibet adulterium, vel sacrilegium, vel injustam caedem, vel ob quodcumque aliud lethale crimen dominos privat dominiis suis: et quasi injustos possessores tradit popularibus pro arbitrio corrigendos. Atque ex hac doctrina natus esse videtur error, de quo paulo ante diximus.

Quis autem Lutheri temporibus auctor fuit tot millibus rusticorum, ut adversus principes arma sumerent? nonne ministri reformatae vel deformatae potius a Luthero religionis? catholicos certe fuisse seditionis illius auctores, ne adversarii quidem scribere ausi sunt. Qui vero Franciscum regem Francorum secundum, fratres, matrem et conjugem sumptis armis interficere moliti sunt; nonne fratres evangelici fuerunt, auctore Beza, suasore Calvino? Id Surius narrat in historia anni salutis 1560. Qui denique sunt, qui tot turbas in Scotia adversus hunc ipsum regem excitarunt, quique eum in ordinem redigere et anarchiam introducere voluerunt, nonne illi ipsi, qui reformatam Calvini religionem, ut ipsi eam vocant, in Scotiam introduxerunt? hoc Rex ipse in suo Basilico Doro aperte testatur. Desinat igitur notam illam catholicis inurere, quam in doctoribus suis inhaerere negare non potest. Subjungit postea Rex pag. 116. nonnulla de excellentia regiae dignitatis supra cardinalitiam, quae omnia sunt a nobis excussa in capite de comparatione regis et cardinalis.

Pag. 120. Iterum revertitur ad invidiam conflandam catholicis apud reges ob exemptionem clericorum: sed illud praecipue reprehendit, quod scripserim s. Gregorium Mauritio imperatori coactum paruisse. *Non pudet*, inquit Rex, *hominem christianam sancti illius viri, Gregorii, humilitatem traducere, quasi id fuisset violentum, coactumque obsequium Gregorio, vel non satis valente, vel non auso repugnare, qua in re non injuriam Gregorio tantum facit, sed omnino humilitatis, ac patientiae splendorem illum, qui in prima illa et adhuc oriente Ecclesia, ac praesertim sub persecutionum saevitia nituit, foeda, turpique labe maculat; si haec ingens martyrii et christianae patientiae gloria non dimissioni animi spontaneae, sed necessitati adscribatur; quod aut viribus, aut animis defecti (instar Judaeorum, aut Turcicorum mancipiorum) fortioribus adversariis cederent: contra ss. Pauli Petrique praecepta, qui propter conscientiam subditos esse jubent, contra illam etiam Tertulliani pro christianis apologiam et antiquorum Patrum apertam professionem et ubique repetitam.*

Haec ille, qui (2) primum meminisse deberet, me quicquid scripsi, ex verbis s. Gregorii scripsisse, citavi epistolas, citavi commentaria in psal. poenitent. ubi Mauritium imperatorem Gregorius papa cum Nerone et Diocletiano comparat: eumque gravissime reprehendit, quod Ecclesiam romanam sibi subjugare, quodque jugum importabile toti reipublicae imponere voluisset. Oportuisset sane regem ad loca citata ex s. Gregorii libris aliquid respondere et si me falso aliquid citasse convincere potuisset, tum demum jure me impudentiae notasset.

Miratus autem valde sum, quorsum exempla martyrum et testimonia ss. Petri et Pauli allata pertineant, quasi non possit humilitatis et patientia servari et simul violentia et crudelitas persecutorum reprehendi. In secundo libro Machab. cap. 7. martyres sanctissimi et patientissimi, quorum patientiam, praedicat s. Cyprianus lib. 4. epist. 6. et sanctus Gregorius nazianzenus integra oratione, s. Augustinus et alii passim, Antiocho regi dicunt, *Tu quidem scelestissime in praesenti vita nos perdis, sed Rex mundi nos pro suis legibus defunctos, in aeternae vitae resurrectione suscitabit.* Christus ipse humilitatis et patientiae verum exemplar, non timuit patientiam amittere, si servo caedenti se diceret, *Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo: sin autem bene, cur me caedis?* Joan. 18. S. Stephanus primus martyr a vestigiis Domini non recessit, cum persecutoribus suis dixit, *Dura cervice et incircumcisi cordibus et auribus, vos semper Spiritui sancto restitistis.* Act. 7. Neque apostolus Paulus oblitus est patientiae et humilitatis, cum pontifici jubenti percuti os ejus dixit: *Percutiet te Deus paries dealbate.* Act. 23. Similia legimus in historiis sanctorum martyrum et ipsarum etiam sanctarum virginum Agathae, Agnetis et aliarum.

(1) *Haereticorum proprium est in proprios dominos arma sumere.*

(2) *Refellitur nova calumnia, circa sancti Gregorii et beatorum martyrum patientiam.*

Deinde, cur quaeso maculatur humilitas et patientia martyrum, si dicamus, eos coactos subiisse flagella, vulnera, ignes, rotas? Satis enim humilis et patiens est, qui coactus fidem negare, aut crudelem mortem subire, mavult subire mortem, quantumvis crudelem et naturae repugnantem, quam negare fidem: quamvis magis vellet, neminem esse, qui tam duram ei necessitatem imponeret: nam (ut loquitur s. Paulus 2. Corinth. 5.) Nolumus expoliari, sed supervestiri, ut absorbeatur quod mortale est a vita. Et s. Petro praedicitur a Christo martyrium, per ea verba Joan. 21. *Cum senueris, extendes manus tuas et alius cinget te et ducet quo tu non vis.* Et s. Augustinus lib. 10. confess. cap. 28. *Quis*, inquit, *velit molestias et difficultates pati? tolerare jubes eas, non amare. Nemo quod tolerat, amat, etsi tolerare amat, quantumvis enim gaudeat se tolerare, mavult tamen non esse quod toleret.*

Sed maxime admirandum est, quod Rex cum loquitur de patientia martyrum, adducat praecepta ss. apostolorum Petri et Pauli jubentium propter conscientiam subditos esse principibus. Quasi martyres sancti contra praecepta apostolorum facerent, quando contemnentes jussa principum malebant mori, quam eorum legibus, edictisque parere, quibus Christum abnegare et doemonibus immolare jubebantur. Legibus enim principum, quae contra legem Dei non pugnant, nemo nostrum dicit, parendum non esse a subditis. Sed de ejusmodi legibus non agitur, cum de martyrio agitur.

Pag. 121. exagitat Rex locum quemdam ex recognitione librorum meorum, quam nuper edidi. Et quamvis sciam Regem, non tamen esse curiosum in alienis rebus, ut libellos vix dum editos ad se deferri curet: et satis intelligam, quis in ejusmodi rebus Regi laboret: respondebo tamen et objecta crimina brevi responsione purgabo. *Nupero*, inquit, *tractatu, cui titulum fecit, recognitio librorum de controversiis: uniuscujusque nostrum populos, ac subditos nostris fascibus superiores esse voluit.* Et paulo infra. *Inter caetera, eximere clericos ab omni temporalium principum potestate: et non modo pontificis, sed et ipsius populi supra nos imperium stabilire pene praecipua sunt egregiae illius recognitionis argumenta.*

Ad haec ego respondeo: Exemptionem clericorum a temporalium principum potestate, docuisse me cum omnibus omnino scriptoribus catholicis, tam theologis, quam jureconsultis: quaestio enim aliqua est de jure, quo clerici sunt exempti, sed aliquo jure exemptos esse omnes docent. Cur ergo mihi uni tribuitur, quod est mihi cum omnibus commune? quod autem subditos regum ipsis regibus superiores fecerim, non poterit Rex ex libris meis probare, cum contra potius in lib. de laicis, debere populos legibus regum temporalium, non solum ex necessitate, sed etiam in conscientia obedire, eisque subesse et subjacere longa disputatione docuerim.

Sed audiamus egregium argumentum Regis adversus clericorum exemptionem. *Et quidem*, inquit, *in illa eximendorum clericorum quaestione, eo studio, eaque contentione depugnat, ut et Caesarem neget legitimum judicem Pauli fuisse contra ipsa contextus verba et provocationem Pauli, qua Caesarem suum esse judicem fatebatur* (1) Omnino nego Caesarem legitimum judicem Pauli fuisse: nam cum ea quaestio quae tunc agebatur inter apostolum et Judaeos, qui eum tradiderant in manus Romanorum, esset quaestio de religione; certe non poterat judex legitimus esse princeps infidelis et laicus. Caussam autem illam fuisse religionis perspicuum est ex cap. 22. Act. ubi Paulo dicente, se missum esse a Christo, ut gentes doceret: Clamor populi ortus est, Tolle de terra hujusmodi: non enim fas est eum vivere; et ex cap. 23. ubi Paulus ipse dicit, Quoniam de spe et resurrectione mortuorum ego judicor; et ex cap. 24. Ubi accusant eum Judaei, tamquam auctorem sectae Nazarenorum; et ex cap. 25. ubi praeses ipse romanus dicit: *Cum stetissent accusatores, nullam caussam deferebant, de quibus ego suspicabar malum: quaestiones vero quasdam de sua superstitione habebant adversus eum et de quodam Jesu defuncto, quem affirmabat Paulus vivere.* Itaque praecipua quaestio erat de resurrectione Christi: cujus quaestionis esset ne Caesar judex legitimus, an non, Rex ipse judicet.

Deinde ipsa verba contextus nusquam dicunt Caesarem fuisse legitimum judicem Pauli, quod tamen Rex affirmat et inde me reprehendit, quasi negaverim aliquid contra ipsa contextus verba, nisi forte codices anglicani a latinis, graecisque dissentiant. Id solum nos legimus, *Ad tribunal Caesaris sto, ubi me oportet judicari*; et paulo post, *Caesarem appello*. Act. 25. Et rursum, *Coactus sum appellare Caesarem*. Act. 28. Hic nusquam lego, Caesarem fuisse judicem legitimum Pauli, sed solum ob importunitatem Judaeorum, coactum fuisse Paulum appellare Caesarem, non ut judicaret caussam religionis, sed ut eriperet eum de manibus Judaeorum, a quibus non facile eripi poterat per praesidem Judaeae. Jam enim expertus fuerat Paulus debilitatem, ne dicam improbitatem *Felicis* praesidis, qui plane agnoverat innocentiam ipsius, et tamen in gratiam Judaeorum reliquit eum vinctum, cum magistratu abiret, ut legimus Act. 24.

Pergit rex pag. 123. *Ubi vero*, inquit, *fasces regios populo submitti debere disputat, hoc seditionum fundamento utitur, ut probet non regibus auctoritatem a Deo immediate, perinde ac pontificibus, esse concessam. Nam rex quilibet, inquit, a populo suo eligitur; immo et populus numquam ita suam potestatem in regem transfert, quin illam sibi in habitu retineat, ut in certis casibus etiam actu recipere possit.*

Haec ille, qui (2) si dignatus fuisset verba mea, ut in libro meo posita sunt recitare, respondendi labore opus non esset. Ajo igitur me nusquam disputasse, fasces regios populo submitti debere. Libellus quem Rex ad marginem notat exiguus est, et

(1) *Etiam in controversia de religione paganum imperatorem adversarii judicem faciunt.*

(2) *Non bona fide referuntur verba Bellarmini.*

locus quem ex eo libro, citat brevissimus; Recognitio videlicet in librum tertium,qui est de laicis: consulat lector locum notatum, nihil ejusmodi reperiet.

Ajo praeterea, non esse in meo libro illa verba, quae Rex citat ut mea;rex quilibet a populo suo eligitur. Haec enim propositio nec mea est, neque ullius alterius, quod sciam et apertissime falsa est; cum tam multa sint in orbe terrarum regna successiva, in quibus successio non electio locum habet: nonnulla etiam electiva, sed per electores designatos, non per populum.

Denique neque illa sententia est proprie mea, Quod populus numquam ita transferat potestatem suam in regem, quin illam sibi in habitu retineat. Ego enim sic dixi:*Itaque Navarrus loco notato in cap.* Novit, *de judic. notab.* 3. *nam dubitat affirmare, numquam populum ita potestatem suam in regem transferre,quin illam sibi in habitu retineat, ut in certis casibus etiam actu recipere possit.* Haec verba auctoris notissimi sunt et per omnes christianas provincias, a plurimis lecta et considerata longo tempore,et tamen nemo unquam scripsit, Navarrum jecisse fundamenta seditionis. Cur igitur nunc tandem mihi soli verba Navarri referenti calumnia struitur?

Quod autem et Navarrus et nos dicimus, populi potestatem in regem esse translatam, habetur apud Justinianum imperatorem institut. de jure natur. gent. et civili, § sed et quod principi placuit. Sed intelligitur de primordiis regnorum, non de quacumque regni adeptione. Initio enim liberum fuit populis, vel magistratum cum determinata potestate et ad certum tempus sibi creare, ut respublicae liberae faciunt; vel regem cum absoluta potestate et perpetuum eligere, atque in eo totam suam potestatem transferre, ut in regnis successivis factum esse videmus: sed posteaquam magistratus sive temporalis, sive perpetuus creatus est, non habet imperium populus in magistratum, sed magistratus ac regius potissimum in populum: neque licet sine gravissimo crimine a legitimo principe suo deficere, aut seditionem, rebellionemve agitare.

Pergit deinde pag. 124. et quod in eadem recognitione dixi, Saulem, Davidem et Hieroboam, quamvis a propheta inunctos in reges, tamen non sine populi assensu regnare coepisse; conatur refellere ex eo quod Saul forte electus fuit in regem, ut s. Matthias forte electus est in Apostolum,quemadmodum enim s. Matthias immediate a Deo, sine apostolorum consensu, electus creditur, quia cecidit sors super Matthiam; sic etiam Saul immediate a Deo, sine populi assensu, fuisse credendus est electus in regem.

Respondeo: Et s. Matthiam, et Saulem, quamvis sorte electi sint, non tamen immediate a Deo, sed per consensum hominum electos esse. Quod enim attinet ad (1) s. Matthiam, historia perspicua est Actor. 1; sanctus enim Petrus convocato coetu fratrum, qui erant ad centum viginti, docuit ex prophetia necesse esse eligi unum in locum Judae: tum communi consensu electi sunt duo, qui videbantur omnium optimi:sed quoniam non constabat ex duobus uter esset praeferendus, confugerunt ad orationem et ad consilium sortium, quo in rebus dubiis uti solebant Judaei, ut intelligerent voluntatem Dei. Illa enim optima est electio, qua homines eligunt eum, quem a Deo praeelectum sibi persuadent. Itaque dederunt sortes eis, orantes Deum,ut sortes dirigeret et ostenderet eo signo, quem ipse praeelegisset, ubi autem cecidit sors super Matthiam, ipsi quoque eum elegerunt, quod enim nos legimus annumeratus est cum undecim apostolis, in graeco textu est συγκατεψηφίσθη, idest,suffragiis electus est, ut etiam interpres Chrysostomi vertit. Itaque Deus elegit s. Matthiam et apostoli eumdem elegerunt: Elegerunt autem apostoli partim judicio et concilio proprio, partim sortium auxilio.

Quod autem ad Saulem attinet,res est adhuc clarior (2): sorte enim electus est Saul, ut haberet populus signum divinae voluntatis et sciret quem tuto eligere et in quem potestatem suam transferre secure posset. Et quidem cadente sorte super Saulem, multi de populo clamaverunt, vivat rex;multi etiam recusarunt consentire in eam electionem,sed paulo post cum Saul facto quodam egregio virtutem suam probasset, unanimi consensu electus fuit, ut habetur 1. Reg. 11. *Perrexit*, inquit Scriptura, *omnis populus et fecerunt ibi regem Saul coram Domino in Galgala.* Ut autem intelligatur (3), judicium sortium fuisse apud Hebraeos indicium potius,sive praejudicium, quam absolutum judicium: consulendae sunt Scripturae divinae Josue 7. 1. Reg.14. et Jonae 1.In his enim tribus locis investigatur per sortes, quis ex multis reus esset commissi delicti. Sed ille in quem sors cecidit, non prius punitur, quam ipse delictum ore proprio confiteatur. Quod postea rex addit de electione summi pontificis,non conjectu sortium in urnam, sed praegrandi pecunia in cardinalium fauces, ad calumnias pertinet. Nos certe electioni pontificum bis interfuimus, nec tamen de praegrandi ista pecunia quidquam audivimus, sed solemne est adversariis id, in quo unus aliquando forte peccavit,ad omnes catholicos transferre: sic enim feliciter ipsorum evangelium propagatur.

Quod vero pag. 125. et 126. dicit,mirari se quod lapsus memoria, in eodem parvo opusculo mecum ipse pugnem, quod Saulem et Davidem a propheta inunctos dixerim eguisse populi consensu, ut regnum adipiscerentur: et tamen in eodem opusculo scripserim,Cypriani aetate potestatem eligendi episcopos non fuisse apud populum: Ego admirationem ejus miror; haec enim inter se contraria non sunt, Rex eligebatur a populo tempore Samuelis et episcopus non eligebatur a populo tempore Cypriani, quae enim, rogo, hic contrarietas, quae repugnantia est, ubi personae et tempora diversissima sunt? quodsi illa contraria sunt, etiam ista erant contraria et secum ipse pugnabit, qui dixerit: Rex

(1) *S. Matthias non sola sorte, sed etiam suffragio apostolorum electus fuit.*

(2) *Saul rex et sorte et suffragiis electus fuit.*

(3) *Apud Hebraeos indicio sortium investigabantur occulta crimina.*

Poloniae eligitur a populo, imperator non eligitur a populo, sed a principibus: Rex Francorum neque a populo, neque a principibus eligitur, sed haereditaria successione regnum acquirit.

(1) Quae fuerit Cypriani tempore ratio electionis episcoporum, ipse his verbis testatur lib. 1. epist. 4. *Apud nos et fere per provincias universas tenetur, ut ad ordinationes rite celebrandas, ad eam plebem cui praepositus ordinatur, episcopi ejusdem provinciae proximi quique conveniant, et episcopus deligatur plebe praesente, quae singulorum vitam plenissime novit et uniuscujusque actum de ejus conversatione perspexit.* Et paulo ante: *Ut plebe praesente*, inquit, *vel detegantur malorum crimina, vel bonorum merita praedicentur.* Haec ille, ex quo intelligimus ad plebem pertinuisse episcoporum electionem per testimonium vitae, et morum; ad episcopos autem provinciae ejusdem per judicium, et auctoritatem.

At, inquit rex, cum agitur de rege, Bellarminus vult per consensum populi eligendi potestatem designari: cum agitur de episcopo, eodem illo consensu non jus eligendi, sed electionem ab aliis factam confirmandi intelligit. Respondeo: nullam hic quoque esse repugnantiam: nam consensu populi fuisse necessarium ad regis electionem demonstrant verba Scripturae, quae dicunt, Fecerunt ibi regem Saul coram Domino: consensu populi adhibitum fuisse ad testimonium ferendum de vita et moribus eligendorum, vel electorum ab episcopis, demonstrant verba s. Cypriani paulo ante citata.

Pergit rex et a pag. 127. ad 133. multa dicit de conjuratione pulveraria adversus Garnettum et Ouldcornium jesuitas, de qua re, quoniam maxima ex parte in facto consistit et extat publice edita actio in Garnettum, plena mendaciis; et brevi extabit responsio, quae jam tota conscripta est, atque a me quoque diligenter perlecta; ad illam lectorem remitto. Id solum paucis refellam, quod in historia ista percensenda, adversus Bellarminum proprie dicitur.

Scripserat Bellarminus (2), Henricum Garnettum jesuitam, proditionem illam pulverariam novisse quidem, sed in confessione sacramentali, quam detegere nulla ratione poterat. Rex contra demonstrare nititur, et Garnettum ejus proditionis extra confessionem sacramentalem conscium fuisse: et proditiones ejusmodi in sacramentali confessione auditas, posse ac debere detegi, modo persona confitentis non detegatur. Ad haec duo ita respondeo. Quod Garnettus, non solum in judicio, sed etiam in ipso theatro jam moriturus aperte pronunciaverit, se proditionis illius conscium non fuisse, nisi in confessione sacramentali; testes multi sunt, sed unus praecipue vir gravis, non sacerdos, non jesuita, non seminarii alumnus, qui in ipso theatro prope ipsum Garnettum cum esset, ex ore ejusdem Garnetti id se accepisse mihi sancte affirmavit, quod ego facile credidi, qui multorum annorum Garnetti consuetudine usus, optime novi summam illius viri probitatem et innocentiam, cum summa ingenii et omnis generis eruditione conjunctam.

(3) Sigillum vero confessionis sacramentalis posse detegi ad ingens detrimentum avertendum, modo persona confitentis reticeatur, non ignoro. Sed quaero a rege, si Garnettus retulisset, scire se regi a proditoribus mortem imminere: an passus fuisset ob religionem sacramenti confessionis personam proditoris silentio praeteriri? certe qui confessionis sacramentum nullum esse credit, quique ejusmodi sigillum, ut reipublicae maxime perniciosum aversatur, mox Garnettum rapi in vincula et exquisitissimis tormentis examinari jussisset, neque destitisset donec in cognitionem proditoris et omnium ejus consciorum devenisset: licet igitur proditionem in sacramentali confessione cognitam verbis generalibus christiano et pio principi aperire, ut remedium imminenti malo pareret, quia pro comperto habetur, eum principem nihil ultra fas interrogaturum: sed principi a vera religione alieno, qui sigillum confessionis divinitus imperatum irridet et quem satis constat non passurum ut persona confitentis lateat, nullo modo licet.

Denique Rex pag. 134. 135. et 136. opinionem crudelis saevitiae in catholicos a se removere conatur. *Ad primum*, inquit, *id constanter assevero, hic neminem sive meis, sive defunctae reginae temporibus, conscientiae, ac religionis caussa ultimo supplicio affectum. Nam quantumvis religioni suae deditus sit, quantumvis eam aperte et constanter profiteatur, nullum ei a legibus impendent capitis periculum, nisi comperto contra leges, externo aliquo actu deliquisse: aut conjurationem, consiliumve summae rei perniciosum iniisse: exceptis tantummodo sacrificulis, caeterisque pontificiarum partium qui in transmarinis regionibus initiantur.*

Ad haec facilis est responsio: nam (4) tametsi verum esset, neminem in Anglia religionis caussa extremo supplicio affici, nisi contra leges externo aliquo actu deliquerit: tamen quia leges prohibent recipere sacerdotes catholicos in domum, prohibent reconciliari cum Ecclesia catholica, prohibent interesse sacrificio missae, jubent praestari juramentum de primatu regis in spiritualibus, vel certe jubent suscipi juramentum de non curanda excommunicatione summi pontificis et alia id genus multa, quae ad religionem pertinent: idcirco qui ultimo supplicio afficiuntur propter transgressionem ejusmodi legum, merito dici possunt ultimo supplicio affici propter religionem.

Deinde qui plectuntur, quia sacris ordinibus in transmarinis regionibus initiati sunt, cum in patria ejusmodi sacri ordines non conferantur; nonne propter religionem plectuntur? nonne sacri ordines ad religionem pertinent? Hinc videlicet tam multi nu-

(1) *Quae fuerit electionis forma, tempore s. Cypriani.*

(2) *Henricus Garnettus in sacramentali tantum confessione proditionem pulverariam novit.*

(3) *An liceat sigillum confessionis sacramentalis detegere in aliquo casu.*

(4) *An verum sit neminem in Anglia extremo supplicio affectum esse propter religionem.*

merantur martyres in libro de persecutione anglicana et in altero de schismate anglicano Nicolai Sanderi et in aliis catholicorum libris. Parum enim refert ad martyrium utrum quis occidatur, quia christianus catholicus est, an quia legem transgressus est, quae jubet fidem catholicam abjurare. Nam imperatores pagani edicta proponebant, ne cui liceret Christum Deum confiteri, vel ut suspecti de christianismo juberentur diis publice sacrificare. Deinde tamquam inobedientes legibus imperatorum supplicio afficiebant. Et quemadmodum Rex in hoc eodem loco dicit (1), sacrificulos sub poena perduellionis a finibus Angliae arceri, quia conjurationibus et proditionibus vel conceptis, vel laudatis infames sunt: Sic etiam pagani principes quicquid sceleris publice agebatur, christianis imputabant; ut etiam ob incendium, cujus auctor Nero ipse fuerat, teste Svetonio et quo magna pars urbis conflagravit, Nero imperator christianos plurimos, tamquam auctores exquisitissimis suppliciis interemit, ut libro annalium 15. Tacitus prodidit. Certe pulverariae conjurationis odium in jesuitas conversum est, cum neque jesuitae, neque ullus ex numero sacerdotum particeps ejus conjurationis fuerit.

Atque haec dicta sint, si verum esset, quod Rex hoc loco tam constanter affirmat. Sed id manifeste falsum esse, constat tum ex lib. 3. de schismate anglicano: tum ex libro Andreae Philopatri section. 4. pag. 266. et sequentibus, ubi ex ipsis historiis haereticorum Anglicanorum, aperte demonstratur, plurimos tum clericos, tum laicos, solius religionis catholicae caussae necatos fuisse, ut mirum sit regem ea scribere voluisse, quae ex ipsis subditorum suorum aut verbis, aut scriptis refutantur.

Quia vero Rex pag. 136. reginae Mariae, catholicae, ac piae principis tempora saevitiae nota infamat dicens: *Tunc nulla suppliciorum atrocitas in viros, in foeminas, in infantes nostram religionem profitentes, est omissa: immo contra Dei, naturaeque leges, gravidis mulieribus mors immanissime illata. infansque e materno alvo exiliens in easdem cum matre flammas injectus* (2). Sciendum est hanc omnem tragoediam excitari propter unius meretriculae obstinationem, quae gravida cum esset, gravidam esse se numquam fateri voluit. Igitur igni tradita, more pertinacium haereticorum, est: ac ut non solum haeresis, sed et mendacium etiam pateficret, ex ejus alvo prodiit non infans, sed informis, ac sine anima caro, quam in ignem fuisse conjectam mirandum non est: quemadmodum vere mirandum et execrandum esset, si vivus infans prodiisset.

Sed haec immanitas tantum aberat a moribus illorum, qui regnante Maria judiciis praeerant, quantum absunt, qui ista confingunt, a studio veritatis.

Hanc historiam, si tamen historia est, fama accepi, non in libro aliquo legi. Sed scio etiam a viris gravibus pro fabula haberi, conficta videlicet a Foxio ejusmodi rerum artifice peritissimo. Consulat lector Hardingum adversus Ivellum, vel auctorem Triplicis conversionis Angliae adversus Foxium.

CAPUT XIV.

Excutitur peroratio regis.

(3) In extrema peroratione sua Rex primum admonet in communi principes omnes, tamquam vicarios Dei, ut serio cogitent de evangelii plantatione, et propagatione; et sceptrorum suorum securitati mature provideant, cum Dei benignitas spiritualem libertatem, cum temporali voluerit esse conjunctam. Deinde hortatur principes alienos ab Ecclesia romana, ut verae fidei unitatem conservent et communionem spiritus in vinculo pacis; ne factis inter ipsos schismatibus, scandalum fidei oriatur et fiant parabola opprobrii adversariis, quibus unitas una e praecipuis est verae Ecclesiae nota. Addit autem, mediam prope partem orbis christiani in suam religionem consentire. Denique principes catholicos, quorum mentes dicit, nondum veritatis fulgore esse illustratas, excitat ut oculos aperiant, atque in primis ut Scripturas perlegere velint, atque ex illis credendi normam petere, neque super aliorum incertis opinionibus, sed super propria et certa scientia, fidei fundamenta collocare.

Et quidem quod attinet ad primam partem admonitionis, videtur ea mihi sacris evangeliis prorsus esse contraria (4). Christus enim in evangelio, nusquam principes saeculi vicarios suos facit; nusquam illis mandat evangelii plantationem, vel propagationem, nusquam libertatem spiritualem cum temporali conjungit, ut videlicet principes liberi in temporalibus, liberi sint etiam in spiritualibus: sed apostolis, qui reges et principes temporales non erant, dixit: *Euntes praedicate dicentes, quia appropinquavit regnum coelorum*. Matth. 10. iisdem dixit: *Euntes docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*, Matth. ultim. iisdem dixit: *Praedicate evangelium omni creaturae*, Marci ult. iisdem dixit: *Sicut misit me Pater et ego mitto vos: Et quorum remiseritis peccata remittentur eis*, Joan. 20. Petro vero apostolorum primo, non Tiberio principum temporalium primo, ovile suum commisit dicens: *Pasce oves meas*, Joan. 21. Qui sint autem apostolorum successores apostolus Paulus docet Actor. 20. ubi dicit, episcopos positos esse a Spiritu sancto regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo: Apostoli vero Petri successores, romanos esse pontifices docent antiquissimi Patres, qui eos enumerant, Irenaeus lib. 3. cap. 3. Eusebius in historia et in chronico; Epiphanius haeresi 27. Optatus lib. 2. cont. Parmeniani: s. Augustinus in epist. ad Generosum, quae est 165. Denique

(1) *Sic imputantur hodie proditiones in Anglia sacerdotibus: ut imputabantur olim publica scelera christianis in terris paganorum.*

(2) *Defenditur regina Maria a nota barbarae crudelitatis.*

(3 *Summa totius perorationis tribus capitibus comprehensa.*

(4) *Evangelii plantatio et Ecclesiae gubernatio apostolis, non regibus, a Christo commissae.*

Hieronymus et Prosper in continuatione chronici Eusebii.

Videat ergo Rex, dum principes temporales liberos facere nititur ab obedientia pastorum Ecclesiae et super ipsam Ecclesiam constituere; ne captivos diaboli faciat et ab Ecclesia excludat (1). Quicumque enim in Ecclesia Christi sunt, aut pastores aut oves sunt: oves autem pastoribus subditas esse debere, non Scriptura solum, sed et ratio ipsa demonstrat. Principes temporales, non esse in Ecclesia pastores a Christo institutos, paulo ante monstravimus, neque ipsi negare possunt, nisi non contenti solio, et sceptro, et corona, cathedras quoque episcoporum, et baculos pastorales, et mitras pontificum velint invadere. Restat igitur ut oves sunt, ac per hoc obedientes praepositis esse debeant, et subjacere eis qui pervigilant, tamquam rationem pro animabus illorum reddituri, ut Apostolus monet ad Hebr. 13.

Jam vero in altera parte admonitionis gloriatur Rex, mediam prope partem orbis christiani in suam religionem consentire, quod quidem verum est, si per religionem suam intelligat omnes sectas quotquot sunt a catholica fide discordes. Plurimi enim sunt ad orientem, et meridiem Nestoriani, Dioscoriani, Jacobitae et similes, cum quibus magna ex parte Abyssini conveniunt: plurimi quoque sunt ad occidentem et septentrionem Hussitae, Lutherani, Zwingliani, Anabaptistae, Confessionistae, Calviniani, Ariani quoque et Samosateni. Si hos omnes pro suis Rex agnoscit, recte gloriatur, sectam suam ita propagatam, ut mediam prope partem christiani orbis obtineat. Si vero pro suis non agnoscit nisi Calvinianos mistos, Puritanis videlicet exclusis, nescio an (2) mediam partem regni sui numerare poterit in iis, qui religioni suae consentiunt.

Quod autem Rex cupit, omnes qui a Luthero descendunt, in unitatem fidei convenire; cum principalis verae Ecclesiae nota sit unitas; inani desiderio tenetur, frustra laborat, impossibilia concupiscit (3). Quomodo enim fieri potest, ut lites finiant, qui judicem nullum admittunt, nisi Scripturas, quas unusquisque pro arbitrio suo ad opiniones suas detorquet? certe si in litibus civilibus dirimendis nihil haberemus praeter leges, judicibus atque arbitris omnino exclusis, quem finem litium sperare possemus? Et nonne jam per nonaginta circiter annos Lutherani experti sunt, in discordiis gravissimis de summa fidei se concordiam frustra tentasse? desinat ergo Rex unitatem spiritus apud eos quaerere, qui spiritu contradictionis pleni sunt neque speret concordiam in fide apud eos unquam futuram, qui circa fide naufragaverunt, qui fidem divinam in opiniones humanas commutaverunt, et qui denique (quod potissimum est) ab unitate Ecclesiae catholicae atque apostolicae, in petra firmissima stabilitae, atque fundatae semel recesserunt.

Venio ad tertiam partem admonitionis, in qua Rex principes nostros catholicos, nondum luce veritatis illustratos esse dicit, atque ideo (4) monet, ut lumen aspiciant. Ubi primum quaero, unde novum istud lumen Anglis effulserit? ab aquilone respondebit: inde enim primus eorum propheta Lutherus emersit. At nos prophetam audimus dicentem: *Ab Aquilone pandetur omne malum.* Hierem. 1. Et si omne malum, certe etiam tenebrae errorum, non lux veritatis.

Deinde Christus in novissimis temporibus pseudoprophetas surrecturos praedixit, Matth. 24. non prophetas novos. Apostoli Petrus et Judas illusores venturos in ultimis diebus admonuerunt, non reformatores. 2. Petri 3. Judae v. 18. Idem Judas apostolus, sydera errantia praedixit exoritura iis, qui veram lucem amiserunt. Denique sanctus Paulus 2. ad Timoth. 3. *In novissimis*, inquit, *diebus instabunt tempora periculosa: erunt enim homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi;* et 1. Timoth. 4. dicit, futuros in iisdem novissimis temporibus, qui discedentes a fide intendant spiritibus erroris, et doctrinis daemoniorum. Ergo si scripturas scrutari Rex voluerit, intelliget omnino, novos istos fidei architectos, non reformatores, sed illusores; non prophetas, sed pseudoprophetas; non stellas lucidas, et matutinas, sed errantia sydera esse, quibus procella tenebrarum servatur in aeternum.

Atque ut principes orthodoxi plane perspiciant, quale lumen aspiciendum Anglorum Rex ipsis ostendat, verba illa perpendant, quae Rex in extrema sua adhortatione posuit, cum ait (5). *Cum Paulo opto vos omnes fieri tales, hac una in re, qualis ego sum: in primis ut velitis Scripturas pervolvere, ex his credendi normam petere, neque super aliorum incertis opinionibus, sed vestra ipsorum certa scientia, fidei fundamenta collocare, quando justus ex fide vivet, et unusquisque sit fide propria salvus.* Ubi satis aperte docet, unumquemque debere esse judicem in rebus fidei, suoque judicio potius quam Ecclesiae, vel conciliorum, aut summi pontificis acquiescere.

Quae doctrina non est ipsius regis propria, sed illis communis, qui nunc in Anglia rem theologicam tractant. Sic enim clarioribus verbis hoc idem tradit Witacherus, unus ex primariis Anglorum scriptoribus, in libro, quem proprie contra me scripsit, controversiae primae quaestione quinta. *Unusquisque sibi judex esse debet, et suo judicio non plane privato quidem, sed divinitus inspirato stare:* et paulo infra rationem reddens ait: *Concilia, Patres, papae homines sunt, et Scriptura testatur, omnem hominem mendacem esse: quomodo ergo illorum sententia aequiescam?* haec ille. Quod sane dogma omnibus haeresibus aditum aperit, neque tam est haeresis, quam haeresum omnium janua. Verissime enim sanctus Cyprianus lib. 1. epist. 3. scripsit, hinc haereses or-

(1) *Reges in Ecclesia esse debent, non super Ecclesiam; quippe oves, non pastores.*

(2) *Non media pars orbis christiani, sed vix media pars Angliae in religionem regis consentit.*

(3) *Unitas fidei inter haereticos optari potest, obtineri non potest.*

(4) *Proprium est haereticorum, cum in tenebris errorum degant, lucem veritatis polliceri.*

(5) *Hic omnibus haeresibus janua aperitur.*

tas esse, quod unus in Ecclesia Dei ad tempus sacerdos, et ad tempus judex vice Christi non cogitatur, quomodo enim haereses impediri possunt, ne nascantur; vel jam natae resecari, ne propagentur; ubi tot sunt magistri, quot discipuli; tot judices, quot litigatores?

Neque solum ex hoc uno dogmate nascuntur haereses multae, sed omnino ipsa fidei certitudo: (1) cum nemo sibi polliceri possit, se verum spiritum Dei habere: aut veram scientiam adeptum esse, quam ad fidem stabiliendam Rex requirit. Scriptura siquidem de Ecclesia ipsa testatur, quod sit columna, et firmamentum veritatis. 1. Timoth. 3. de spiritu, vel scientia propria nusquam testatur. Patres in concilio legitimo congregati, vere, et tuto dicunt: *Visum est Spiritui sancto et nobis.* Act. 15. Privati homines nisi temere hoc dicere non audebunt, quantumvis docti, et spirituales sibi esse videantur. Apostolorum principi dictum est a Domino, *Rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos*, Luc. 22. Et quoniam privilegium hoc Petro primo summo pastori propter Ecclesiam datum est, non temere a fidelibus creditur ad successores quoque Petri pertinere: de privatis hominibus nihil tale legitur.

Denique utriusque Testamenti tabulae in rebus dubiis ad sacerdotis summi judicium nos remittunt: ad judicium proprium neminem remittunt: *Si difficile, atque ambiguum judicium apud te esse perspexeris, surge, et ascende ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus, veniesque ad sacerdotem levitici generis et ad judicem qui fuerit illo tempore: quaeresque ab eis, qui indicabunt tibi judicii veritatem*, Deut. 17. et Malach. 2. *Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirent ab ore ejus, quia angelus Domini exercituum est.* Et Dominus in evangelio Matth. 23. *Super cathedram Moysis sederunt Scribae et Pharisaei: quaecumque dixerint vobis servate, et facite.* Et Matth. 18. *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus.* Et cur Dominus Petro pascendas oves commisit, nisi ut oves rationales pascua doctrinae non a se ipsae, sed ab illo acciperent? Et cur posuit Deus in Ecclesia sua pastores et doctores, juxta Apostolum ad Ephes. 4. si unusquisque sibi pastor et doctor esse debebat?

At concilia, Patres, papae, homines sunt, et secundum Scripturae testimonium mendaces (2). Respondeo: Apostolos quoque et prophetas homines fuisse, et tamen eis tuto credi potuisse, quoniam non erat mendax spiritus, qui loquebatur in eis. Sic igitur concilia legitime congregata, Patres unanimi consensu praedicantes, papa in cathedra Petri sedens, et docens, homines sunt, et ex naturae humanae fragilitate mendaces; sed non est mendax Spiritus sanctus, qui per ejusmodi homines Ecclesiam docet.

Particulares vero homines, non tantum homines sunt, et per se, atque ex se mendaces, sed neque promissionem ullam habent, quod eis spiritus veritatis assistat: Et experimento didicimus haereticos hujus temporis, qui contraria, atque inter se pugnantia dogmata profitentur, omnes omnino Spiritus sancti illustrationem et scientiam Scripturarum jactare: et illos ipsos magis de Spiritu et scientia gloriari, qui longius a veritate absunt, quales sunt omnium fere judicio Anabaptistae. Quare si super scientia propria, vel privata spiritus illustratione fundamenta fidei collocanda sunt; non super petram, sed super arenam domus fidei nostrae fundata, non poterit effugere, quin stante vento tentationis, fiat ruina illius magna.

Sed si regi Jacobo licuit, optare cum Paulo, ut omnes catholici reges et principes fierent, qualis ipse est; cur non majore ratione licebit tot magnis regibus, aliisque principibus orthodoxis optare, ut Rex Jacobus fiat quales ipsi sunt, et quales fuerunt omnes majores ejus, avi, proavique Scotiae reges a Donaldo primo, qui a sancto Victore papa, et martyre christiana sacra suscepit, usque ad Mariam parentem ejus, feminam optimam, atque sanctissimam? Satis enim constat, Scotiae reges, singulari Dei benedictione per annos mille trecentos sibi invicem succedentes, catholicos fuisse, uno Jacobo sexto excepto, qui temporum injuria, piorum parentum cura destitutus, in educatores haereticos incidit, atque ab illis institutus a via majorum deflexit.

Optant igitur, quod de illorum summa pietate, et charitate fidenter praesumo, omnes catholici reges et principes caeteri, in primis Caesar ipse Rudolphus, atque a Deo precantur, ut Jacobus Rex aliquando majorum suorum vestigia requirat, atque ad ea rediens, iisque insistens ita vivat, et regnet in praesenti saeculo, ut etiam in futuro una cum ipsis in aeternum vivere, ac regnare mereatur.

CAPUT XV.

Responsio ad ea, quae sub nomine Mendaciorum ementitarum historiarum, et novorum dogmatum, rex scripsit adversus librum Matthaei Torti, qui vere cardinalis Bellarmini liber est, sed justis de caussis alieno nomine editus.

Post praefationem monitoriam Jacobus Rex exponit tabulam, in qua notat mendacia viginti, ementitas historias quinque, et nova dogmata item quinque, in libro Matthaei Torti a se reperta: ut inde de toto libro judicium fiat. Eamdem ipsam tabulam ego quoque hic adscribam, adjuncta brevi responsione, ex qua manifeste appareat, nullum in eo libro esse mendacium, nullam historiam ementitam, nullum dogma novum:

Primum Mendacium pag. 9. edit. Politanae.

Hic, in juramento fidelitatis, aperte negatur

(1) *Qui proprium spiritum judicem controversiarum fidei facit, amittit fidei certitudinem.*

(2) *Solvitur objectio adversariorum.*

summo pontifici potestas excommunicandi reges haereticos.

Confutatio

Quaestio de pontificis potestate in regibus excommunicandis nec tractatur.nec ullo modo definitur in juramento fidelitatis; sed ex proposito declinatur. Inspiciantur verba juramenti, et monitoria praefatio pag. 10. *et* 11.

Responsio

Auctor libri non scripsit, in juramento fidelitatis tractari,aut proprie definiri quaestionem de potestate pontificis in regibus excommunicandis. satis enim intelligebat, in formula juramenti non esse locum quaestionum theologiae disputandarum. Sed affirmavit in ea formula negari pontifici maximo potestatem excommunicandi reges etiam haereticos: quod verum esse, perspicuum est ex illis verbis juramenti: *Item juro ex corde.non obstante aliqua declaratione, vel sententia excommunicationis, aut deprivationis facta, vel concessa, aut fienda, vel concedenda per papam, vel successores ejus etc. fidelitatem. et veram obedientiam suae majestati, haeredibus et successoribus suis praestabo.* Haec ibi: qui vero jurat se obediturum regi haeretico, non obstante excommunicatione papae, non jurat simul, se non agnoscere in papa potestatem excommunicandi reges haereticos? alioqui enim non juramentum, sed sacrilegium esset. jurare se non obediturum sententiae excommunicationis a papa latae in regem haereticum, si crederet esse in papa veram potestatem excommunicandi reges haereticos.

II. Mendacium pag. 10.

Nam ex verbis illis Dominicis. *Quodcumque solveris super terram. erit solutum et in coelis*, catholici omnes colligunt ad pontificis maximi auctoritatem pertinere, non solum potestatem absolvendi a peccatis, sed etiam a poenis, censuris, legibus, votis, atque a juramentis.

Confutatio

Quod non omnes romani catholici ita colligant ex hisce Christi verbis Matth. 16. *ut alia argumenta tacitus praeteream,vel inde apparet.quod ex plurimorum sententia quicquid Christus promisit Matth.* 16. *id actu praestitit Joan.* 20. *cum dixisset, Quorum remiseritis etc. unde constat, Christum potestatem illam solvendi promissam sensisse de absolutione a peccatis.nulla hic mentione facta de absolutione aliqua a legibus, votis, juramentis.Atque ita sentiunt Theophylactus, Anselmus, Hugo cardinalis. et Ferus in Matth.* 16. *Sic etiam Scholasticorum primarii, Alexander Alensis in summa p.* 4. *q.* 79. *memb.* 5. *et* 6. *art.* 3. *Thomas in* 4. *d.* 24. *q.* 3. *art.* 2. *Sotus in* 4. *d.* 19. *art.* 1. *Hadrianus sextus papa in* 4. *d. q.* 2. *de clavibus p.*302. *edit. Paris. anno* 1530. *qui etiam pro hac interpretatione citat Augustinum, et glossam interlinearem.*

Responsio

Ea de caussa scripsi, ab omnibus catholicis colligi ex illis verbis Dominicis, *Quodcumque solveris etc.* ad pontificem Petri successorem pertinere potestatem, non solum remittendi peccata, sed etiam solvendi a poenis, censuris, legibus, votis,juramentis: quoniam nullus catholicorum negat haec omnia ad summum pontificem pertinere; neque rationem efficaciorem reddere possunt, quam amplissimum, et universale privilegium illud, *Quodcumque solveris etc.* et quamvis verum sit, quod Theophylactus, et alii dicunt, quod uni Petro promissum fuit Matth. 16.datum esse omnibus Joann. 20. tamen non est verum quoad omnia.Siquidem Petro Matth. 16. promissa fuit potestas, non solum remittendi peccata, sed etiam solvendi omnia vincula.quae impedire possunt adeptionem regni coelorum: Apostolis autem Joann. 20. data potestas est remittendi peccata, non quomodocumque, sed per sacramenta Baptismi et Poenitentiae,ut docent sancti Chrysostomus et Cyrillus in cap. 20. Joann. et s. Hieronymus in epist. ad Hedibiam q. 9. quibus accedit s. Anselmus, qui in cap. 16. Matth. scribit, per illa verba Joann. 20. *Quorum remiseritis etc.* dari potestatem remittendi peccata,non solum apostolis, sed etiam omnibus episcopis et presbyteris. Constat autem presbyteros non habere potestatem remittendi peccata, nisi per sacramenta, quae vocatur potestas ordinis. Nec minus constat, habere episcopos, et multo magis summum pontificem, potestatem jurisdictionis, dandi indulgentias, dispensandi in legibus, votis, juramentis, et similibus; sed pontificem illam habere absque limitatione, ut principem, et caput Ecclesiae universae, episcopos autem cum limitatione, ut vocatos in partem sollicitudinis. Si quis autem quaerat, ubi datum sit Petro, quod ei promissum fuerat Matth. 16. Respondeo datum fuisse Joann. ult.quemadmodum enim Dominus Matth. 16. nominatim expressit Simonem, et patrem ejus, ut eum distingueret ab aliis, et promisit claves regni coelorum: et super eum Ecclesiam aedificaturum se dixit: ita postea Joann. ult. nominatim expressit Simonem, et patrem ejus et distinxit ab aliis, atque ei dixit, *Pasce oves meas.* Idem enim est esse fundamentum aedificii et pastorem ovilis, et caput corporis et principem civitatis.cui in signum potestatis dantur claves ejusdem civitatis, ut possit admittere, vel excludere. Sed ad singulos auctores respondeamus. Theophylactus in cap. 16. Matth.solum dicit,quod promissum fuit Petro Matth. 16. datum fuisse omnibus apostolis Joann.20.quod est verum de potestate remittendi peccata per sacramenta: non autem verum est: de omni potestate solvendi, atque ligandi: neque Theophylactus hoc negare potest, cum sanctus Joannes chrysostomus (cujus commentaria Theophylactus in compendium redegit) scribat in caput 16. Matthaei.Petrum factum esse a Christo caput totius Ecclesiae, et totum orbem terrarum illi esse commissum,ad quod

officium certe non sufficit potestas remittendi peccata per sacramenta. Anselmus in cap. 16. Matth. dicit quidem eamdem potestatem remittendi peccata, datam esse apostolis, immo etiam omnibus episcopis et presbyteris Joan. 20. quae promissa fuit Petro Matth. 16. Sed addit, unum Petrum factum esse principem apostolorum, ut intelligeremus in Ecclesia esse debere unum principalem Christi vicarium, ad quem diversa Ecclesiae membra recurrant. Hugo cardinalis in cap. 16. Matth: secutus Anselmum loquitur de potestate remittendi peccata, et recte dicit, eam promissam fuisse Matth. 16. et datam Joan. 20. sed non negat, aliam quoque potestatem promissam, et datam Petro, quae non est expressa Joan. 20. Joannes Ferus in cap. 16. Matth. non confert hunc locum cum cap. 20. Joannis. Itaque frustra citatur, neque tantus est auctor, ut ejus testimonium movere nos debeat. Alexander Alensis non dicit, quod fuit promissum Matth. 16. fuisse datum Joan. 20. sed contra dicit, claves datas fuisse Petro Matth. 16. etiam si videantur verba esse de futuro: *Respondeo*, inquit, *Quod claves fuerunt datae ibi, Tibi dabo claves, et licet, tibi dabo claves, exprimatur per modum promissionis eventus futuri; nihilominus ibi cum verbis sequentibus quae sunt, Quodcumque ligaveris, datae fuerunt Petro praecipue*: et infra: *Aliis fuerunt datae Joan.* 20. *Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata etc.* Idem Alex. in eodem art. 3. paulo ante, sic loquitur: *Voluit Deus quosdam in alios plures habere potestatem, et deinde in illos, alios pauciores; et sic semper quousque perveniretur ad unum, scilicet papam, qui sub Deo immediate est.* Sanctus Thomas in loco citato a rege, ponit in argumento contrario, quae Rex pro se citat, et postea solvit illud argumentum dicens, datam esse primo soli Petro potestatem ligandi et solvendi: deinde datam esse aliis, ut ostenderetur, ab illo tamquam a capite descendere debere potestatem in alios. Idem quoque s. Thomas in 4. dist. 19. q. 1. art. 3. ad primum, distinguit de potestate ordinis et jurisdictionis, et priorem dicit esse datam omnibus aequaliter Joan. 20. non solum apostolis, sed etiam omnibus sacerdotibus, quod probat ex ritu Ecclesiae, ubi in ordinatione presbyterorum dicuntur haec verba, *Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata etc.* posteriorem potestatem dicit non esse aequaliter in omnibus, sed principaliter in Petro, ut habetur Matth. 16. Et per illum in alios descendere. Dignetur autem Rex consulere eumdem sanctum doctorem in cap. 16. Matthaei, et inveniet quod ego supra dixi, quod promissum fuit Petro Matth. 16. per illud, *Tibi dabo claves*, datum esse reipsa eidem Petro Joan. 21. per illud, *Pasce oves meas*. Inveniet quoque haec verba, papa qui est loco sancti Petri, habet plenariam potestatem, alii vero ab ipso. Sotus in loco a rege citato, idest, dist. 19. art. 1. nihil de hac re dicit. Sed vitio scriptoris fortasse posita est distinctio 19. art. 1. pro dist. 20. q. 1. art. 2. in hoc enim loco tractat Sotus de clavibus, et allegat duo testimonia Scripturae Matth. 16. et Joan. 20. et 21. sed non dicit, quod Rex vellet, quod promissum fuit Matth. 16. id totum datum fuisse Joan. 20. sed dicit cum cardinali de Turrecremata, potestatem Ordinis collatam apostolis Joan. 20. promissam autem Petro plenissimam potestatem ordinis, et jurisdictionis Matth. 16. et re ipsa collatam eidem Petro Joan. 21. Restat Hadrianus VI. in 4. sentent. q. 2. de clavibus Ecclesiae, ubi dicit, duas esse claves, alteram scientiae, alteram potestatis, et hoc probat ex Augustino et glossa interlineari. Sed an ex hoc dicto Hadriani, vel ex aliis citatis auctoribus convincatur Tortus mendacii, lectorum erit judicium.

III. Mendacium pag. 18.

Odi parricidia, execror conspirationes, sed occasiones desperandi datas nemo inficiari potest.

Confutatio

Quod occasio desperandi pulverariis proditoribus non erat data, ut iste mentitur, sed quod a jesuitis edocti irruebant in hoc sanguinarium facinus. Vide Monitor. *Praef. pag.* 132 133. *et actionem in proditores.*

Responsio

Verissime datam fuisse occasionem desperandi proditoribus, testantur gravissima edicta in recusantes adire ecclesias haereticorum, quae tanto graviora sunt, quanto magis speraverant catholici sub novo principe mitigandam fore acerbitatem persecutionis Elisabethae reginae. Quod autem a jesuitis edocti non fuerint proditores, solis luce clarius est. Ipsi enim proditores sub ipsum mortis articulum publice professi sunt nullum se habuisse, vel auctorem, vel socium in eo facinore ex jesuitis, vel aliis catholicis sacerdotibus. Id mihi retulit vir nobilis et fide dignissimus, qui supplicio proditorum interfuit, et auribus ipse suis audivit protestationem unius ex praecipuis proditoribus. Ipse quoque Garnettus publice, et in judicio coram multis nobilibus et ad patibulum coram populo protestatus est, eam proditionem sibi non fuisse notam, nisi in confessione sacramentali; notam a se damnatam et totis viribus impeditam. Actionem in proditores, quam Rex citat, plenam esse mendaciis maximis et clarissimis perspicuum est ex responsione jam edita, vel brevi proditura, quam ego, antequam ederetur, vidi et miratus fuissem inveniri homines, qui mentiri auderent de rebus notissimis: nisi legissem apud Eusebium lib. 9. hist. eccles. cap. 5. ex versione Ruffini, a persecutoribus christianorum conficta fuisse acta apud Pilatum de passione Christi, et per omnes provincias disseminata plena blasphemiis et mendaciis. Quid enim mirum est, si de servulis Christi acta scribantur ejusmodi, si de ipso Domino scripta fuisse dubitari non potest?

IV. Mendacium pag. 26.

Nam ab eo juramento non solum catholici, sed etiam Calvinistae Puritani abhorrent.

Confutatio

Puritani non abhorrent a juramento primatus, sed quotidie suscipiunt, nec unquam recusarunt. Eumdem etiam primatum tuetur Calvinus Instit. lib. 4. cap. 20.

Responsio

Puritanos Calvinistas abhorrere a juramento primatus, ex praefatione monitoria, et ex Basilico Doro ejusdem regis didicimus, nam in utroque libro Rex Puritanis tribuit anarchiam. Anarchia enim et monarchia, sive primatus contraria sunt. Non tamen negaverim, a Puritanis admitti juramentum primatus, sed temporalis, qui ad Ecclesiam protegendam, non ad spiritualia ejus negotia administranda pertineat. Sic enim explicatur primatus regis in Confessione scotica edita anno 1581. *Et quoniam*, inquiunt, *percipimus Ecclesiae et religionis nostrae tranquillitatem et stabilitatem, ex salute et bono regimine regiae majestatis, tamquam instrumento consolatorio divinae misericordiae, huic regno pro Ecclesiae conservatione, et justitiae administratione inter nos concesso pendere: spondemus et promittimus corde, sub eisdem juramento, subscriptione et poenis, defensores ejus personam, auctoritatem et dignitatem bonis, corporibus, et vitis, in tutelam evangelii Christi, libertatis patriae etc.* Atque hic est primatus, quem Calvinus agnoscit lib. 4. Instit. cap. 20. qui primatum in spiritualibus verum et proprium, neque regi neque pontifici unquam permisit. Ac ut regi domesticum testem adducam, extat liber Richardi Brancolti, qui se cantuariensem archiepiscopum vocat, cui titulus est, Praetensa Puritanorum disciplina, in quo libro cap. 22. haec leguntur: *Hinc est (ut veritatem aperte fateamur) quod Calvinus nullo modo ferre poterat, regem Henricum octavum caput Ecclesiae vocari, aut supremum gubernatorem in terris ecclesiarum Dei, quae in suis ditionibus erant.* Haec ille, qui eodem capite et sequentibus duobus id in primis demonstrare conatur, negationem primatus ecclesiastici in regibus, communem esse Puritanis cum Papistis, et eo maxime differre a Protestantibus Puritanos.

V. *Mendacium pag.* 28.

Principio non scribit pontifex, se moerore affici ob calamitates, quas tempore reginae, aut initio regni Jacobi regis, in Anglia pro retinenda orthodoxa fide catholici patiebantur, sed ob calamitates, quas hoc tempore patiuntur.

Confutatio

Verba ipsius Brevis recitasse, est hoc mendacium confutasse: sic enim scribit papa: Magno moerore nos semper affecerunt, tribulationes et calamitates, quas pro retinenda catholica fide jugiter sustinuistis, sed cum intelligamus omnia hoc tempore magis exacerbari, afflictio nostra mirum in modum aucta est.

Responsio

Omnino verba ipsius Brevis recitasse, est confictum fuisse mendacium demonstrasse, nulla enim fit in verbis Brevis mentio temporis reginae Elisabethae, aut initii regni Jacobi, perperam ergo verba Brevis ad illa tempora referuntur, praesertim cum neque tempore reginae, neque initio regni Jacobi, Paulus V. pontifex fuerit. Scribit igitur de calamitatibus Anglorum catholicorum, quas initio pontificatus sui gravissimas fuisse, et anno sequente, quo primum Breve scriptum est, non parum crevisse acceperat.

VI. *Mendacium pag.* 28.

In primo articulo (Statuti) confirmantur leges Elisabethae.

Confutatio

In primo articulo istius statuti nulla fit mentio de confirmandis legibus reginae Elisabethae.

VII. *Mendacium pag.* 29.

In 10. articulo (ejusdem statuti) additur; ut si tertia vice (catholici) propositum juramentum recusaverint, capitis vitaeque dispendium patiantur.

Confutatio

Nullus est ejusmodi articulus in toto illo statuto, ubi, vel de proponendo hoc juramento tertia vice, vel de capitis, vitaeque dispendio ulla mentio habeatur.

VIII. *Mendacium pag.* 30.

In 12. habetur, ut qui principibus externis militare voluerit, is prius juramentum praefatum praestet, alioqui perduellis habeatur.

Confutatio

Non dicitur in statuto, quod perduellis habebitur, sed quod feloniae reus habebitur, qui principi extraneo militare voluerit, priusquam juramentum susceperit.

Responsio ad tria praedicta

Statutum, cujus articulos in libro meo descripsi, habetur in libello latino edito Rhotomagi anno 1606. cujus hic est titulus: Breviculus duorum nuper in publicis comitiis anglicanis actorum, anno Christi 1606. Jacobi Angliae regis tertio, in eo libello habentur omnia illa, quae Rex negat: haec enim sunt verba ipsa articuli primi: *Visum est regiae majestati, regnique proceribus et statibus, qui ad hoc parlamentum convenerunt, omnes in*

primis leges tempore Elisabethae, et aliorum regum contra Papistas stabilitas confirmare, et ratas habere. Articuli vero decimi haec sunt verba, *Qui vero tertia vice juramentum de primatu regis in spiritualibus recusaverit, si modo regi ut illi proponatur, placuerit, capitis vitaeque dispendio puniatur.* Articuli duodecimi haec sunt verba ultima: *Statuitur auctoritate praedicta, ut quicumque hujus regni subditus, post decimum diem junii insequentem, principibus externis militare voluerit, is prius juramentum praestabit: alioquin perduellis habeatur.* Haec ad verbum in eo libello habentur. Ac ut fidem meam certius liberem, et quia libellus elegantissimus est, dabo operam ut primo quoque tempore recudatur.

IX. Mendacium pag. 35.

Ostendimus eo juramento, negari potestatem apostolicam tum ligandi, tum solvendi.

Confutatio

Nulla est sententia assertoria in isto juramento, nec ullum verbum, nisi conditionale de pontificis potestate ligandi, vel solvendi.

Responsio

Neque auctor dixit per assertoriam propositionem negatam esse pontifici potestatem ligandi et solvendi: sed per jurationis formulam affirmavit esse negatam, qui enim jurat, ut haec formula praescribit, pariturum se regi; non obstante sententia excommunicationis a pontifice lata, is negare censetur potestatem pontificiam ligandi per sententiam excommunicationis: et qui jurat (ut eadem haec formula jubet) et credit a nullo se posse absolvi, ac ne ab ipso quidem pontifice, ab obligatione hujus juramenti, is negat in summo pontifice potestatem solvendi. Quod autem Rex dicit, nullum esse verbum nisi conditionale in hoc juramento de pontificis potestate ligandi vel solvendi, non apparet in quo sensu veritate nitatur. Ista siquidem verba: *Vere credo, et certa conscientia teneo, quod neque papa, neque quivis alius me ab hoc juramento, vel illius ulla particula absolvere possit*; non sunt conditionalia, sed absoluta; et in hac juramenti formula expresse continentur; et ad potestatem pontificiam negandam circa absolutionem, apertissime pertinent.

X. Mendacium pag. 37.

Diocletiano et Neroni, vellent nollent, ipsi etiam summi pontifices subjecti esse cogebantur.

Confutatio

Quod christiani sine exceptione, non coacte sed libere, et propter conscientiam, ethnicis imperatoribus subjiciebantur, vide apolog. nostram pag. **23. 24.** *et veterum apologetica.*

Responsio

Quod christiani subditi regibus vel imperatoribus etiam ethnicis propter conscientiam subjici debeant, et obedire in iis rebus, quae contra Deum non sunt, nos quoque docemus; sed si qui sint eorum imperio non subditi, etiam si christiani sint, certe subjici et obedire non tenentur, nisi forte vi et potentia adacti. Exempla habemus in praedecessoribus Regis Anglorum et Scotorum, Romanis enim ethnicis imperatoribus, regnabat in Anglia Lucius Rex christianus: et in Scotia Donaldus Rex item christianus, quaero igitur a Jacobo rege, utrum existimet reges illos christianos Lucium et Donaldum debuisse obedientiam et subjectionem propter conscientiam imperatoribus ethnicis? Negabit opinor, neque alia de caussa, nisi quia summi principes erant in suis regnis, et ideo non subditi imperatoribus romanis. Eodem igitur modo christiani subditi imperatoribus ethnicis, obedientiam illis debebant secundum conscientiam: Summus autem pontifex Christi regis regum vicarius imperatoribus terrenis jure subditus non erat, ac per hoc obedientiam illis non debebat: sed tamen, tum quia potestas ejus nota non erat imperatoribus paganis, tum quia viribus temporalibus destitutus erat, vellet nollet, ut dixi, subjectus esse cogebatur.

XI. Mendacium pag. 47.

Quibus verbis (Brevium Clementis VIII.) Jacobus Scotiae Rex non excludebatur, sed includebatur potius.

Confutatio

Si Brevia Clementis non excludebent me a regno, sed includebant potius, cur ea flammis tradidit Garnettus? quare non mihi videnda asservavit, ut sibi et suis catholicis apud me majorem inde gratiam conciliaret?

Responsio

Brevia illa pontificia, neque nominatim Jacobum regem excludebant, neque nominatim includebant, sed hortabantur clerum et populum anglicanum catholicum, ut curarent quantum in se esset, ut Rex eligeretur a fide catholica non abhorrens: et quoniam talis existimabatur Rex Scotiae, ideo per ea Brevia includebatur potius, quam excludebatur, nostro saltem judicio. An autem, et cur ea Brevia Garnettus cremaverit, ignorare me fateor. Vidit fortasse, posse verba Brevium in malam partem accipi; vel audivit Jacobum regem vere a catholica fide alienissimum esse. Ideo Brevia quae tunc prodesse non poterant, ignibus tradidit, ut non obessent.

XII. Mendacium pag. 60.

Ex quatuordecim articulis in juramento fidelitatis comprehensis, undecim sunt, qui primatum pontificis in spiritualibus attingunt.

Confutatio

Ex hisce articulis ne unus quidem pontificis primatum in spiritualibus attingit. Quorsum enim attingeret, cum contra primatum pontificis in spiritualibus expressum alibi juramentum extet?

Responsio

Ex quatuordecim articulis in juramento comprehensis, ut Rex ipse divisit et numeravit per quatuordecim oppositas propositiones in apologia sua pag. 51. et 52. soli sunt tres, primus, tertiusdecimus et quartus decimus, qui de potestate papae nihil dicunt, reliqui omnes de potestate papae in excommunicandis, vel deponendis principibus loquuntur, eam vero potestatem ad primatum in spiritualibus pertinere dubium non est, cum papa non excommunicet, neque deponat principes, nisi apostolica potestate: apostolicam autem potestatem spiritualem esse omnes fateantur.

XIII. Mendacium pag. 64.

Inter alias calumnias, illam profert in medium, quod Bellarminus vel conscius, vel auctor fuit proditionum adversus reginam Elisabetham.

Confutatio

Numquam dixi (*in apologia*) *Bellarminum vel auctorem vel conscium fuisse proditionum adversus reginam Elisabetham*; *sed proditorum praeceptorem, eumque tam pravis et perniciosis dogmatibus eorum mentes imbuisse, ut iis facillimum esset thesim transferre ad hypothesim: et quae ille e cathedra dictaret, ad suas machinationes pro re nata accommodare.*

Responsio

Apologiae verba pag. 58. haec sunt, *Quidam ex eo numero sacerdotum et jesuitarum, qui et ipsi praecipui proditores erant, et proditionum gravissimarum fautores in nuperam reginam initarum, patrem Robertum Bellarminum pro uno ex praecipuis suis vel auctoribus vel oraculis celebrare non dubitaverunt*, et ad marginem notat, qui sint illi proditores dicens: *Campianus et Hartus: vide colloquium in turri Londinensi habitum.* Ex his verbis quis non judicet, Campianum et Hartum vocari proditores, et eorum auctorem fieri Bellarminum? Sed quoniam Campianus et Hartus nullius proditionis convicti fuerunt, et in turri Londinensi, ubi Bellarmini scripta allegata sunt, non de proditionibus, sed de Controversiis fidei disputabatur: et Bellarminus Hartum numquam vidit, Campianum semel dumtaxat Romae in transitu salutavit; ac per hoc neutrum discipulum habuit: denique quia neque in cathedra Bellarminus aliquid unquam dixit, neque in libris aliquid scripsit, quod ad proditiones pertineat: videat Rex qua conscientia dicat ea, quae probare numquam poterit.

XIV. Mendacium pag. 64.

Scit Bellarminus, Campianum contra haereticam pravitatem solum conspirasse.

Confutatio

Quod Campianus ultimo supplicio affectus est, non in caussa fuit, quod contra haereticam, ut hic libellator videri vult, sed quod contra reginam Elisabetham et hujus regni statum conspiraverit, id quod ex actibus judicialibus evidentissime constabat.

Responsio

Disputationes tertio habitae ministrorum cum Campiano de fide catholica in turri Londinensi, satis ostendunt caussam veram supplicii: praesertim eum post disputationem tertiam acerrime tortus Campianus fuerit. Non tamen ignoro, neque nego conficta fuisse crimina conspirationum, quae neque ipse fassus est, neque de iis ab aliis convictus fuit. Actis judicialibus in Campianum quae fides haberi debeat, docent acta similia in Garnettum.

XV. Mendacium pag. 65.

Cur Henricus Garnettus, vir doctrina omnis generis et vitae sanctitate incomparabilis, ultimo supplicio affectus est, nisi quia revelare noluit, quod salva conscientia revelare non poterat?

Confutatio

Quod hujus nefandi facinoris notitia, non ex sola confessione, ad Henricum Garnettum pervenerit, ut iste mentitur, sed aliis etiam modis: nec ex unius, sed plurium relatione, ita ut salva conscientia illud revelasse potuisset, vide Monit. *praef. pag.* 131. *et comitis Northamptomii librum.*

Responsio

Vidi monitoriam praefationem, vidi etiam actionem in Garnettum: sed vidi quoque responsionem, qua actionis illius mendacia deteguntur, et inde in sententia confirmatus sum, quam ab oculatis et auritis testibus acceperam, non fuisse ullo legitimo indicio probatum, proditionem pulverariam alia via quam sacramentalis confessionis, ad Garnettum pervenisse, quod ipse et in judicio, et ad patibulum confessus est.

XVI. Mendacium pag. 71.

Itaque Syxtus pontifex neque regem caedi imperavit, neque caedem a privato illo homine factam approbavit.

Confutatio

Quam splendidum sit hoc mendacium, patet ex oratione ipsa Syxti quinti.

Responsio

Nulla apud nos Syxti V. extat oratio: et quae ab adversariis edita est, quamvis fidem non mereatur, tamen in eam sententiam commode potest exponi,quae in responsione nostra legitur pag.70. 71. 72.

XVII. Mendacium pag. 91.

Quod autem additur de Stanlejana proditione, non fideliter, neque vere narratur, siquidem, more suo auctor apologiae multis additis mendaciis historia foede corrupit.

Confutatio

Quae dicta sunt de proditione Stanlejana recitata erant ad verbum ex apologia Alani, pro caussa Stanlejana, ut ibi videre est.

Responsio

Apologiam illam totam nullo verbo omisso, denuo legi,nec inveni verba illa quae Rex citavit: dicit quidem Alanus bellum reginae, quo in Hollandia oppida regi catholico eripuerat,fuisse injustum et ideo oppida illa regi debuisse restitui: sed non dicit, *Quod quandoquidem excommunicata esset regina, et haeretica, non solum liceret jam ejus subditis, verum etiam necesse esset ab obligatione conscientiae, nudare eam omni, quo possent, praesidio, et sive exercitus, sive oppida, sive arces et propugnacula ejus obtinerent,regi Hispano hosti tradere, regina deinceps nihil habente proprium vel suum*, haec inquam,non dicit cardinalis Alanus,et tamen Rex affirmat haec ipsa ad verbum recitata esse ex apologia Alani, pro caussa Stanlejana. Apologia illa extat anglice, gallice et italice, consulat lector apologiam et judicet.

XVIII. Mendacium pag. 93.

Constat Henricum Garnettum in publico judicio constanter semper dixisse, neque se, neque ullum jesuitam hujus conspirationis auctorem, vel complicem, vel consultorem, vel consentientem ullo modo fuisse,et paulo post idipsum instante morte coram innumerabili populo longa oratione protestatus est.

Confutatio

Liber qui inscribitur, Actio in proditores et nostra Monitoria *praefatio pag.* 131. 132. *clare evincunt contrarium.*

Responsio

Monitoria praefatio narrat, non probat, Actio in proditores sine pudore, mentitur de iis rebus, quae notissimae sunt Angliae universae: sed ideo edita est, ut apud exteros fidem inveniat et fallat incautos.

XIX. Mendacium pag. 97.

Jacobus autem cum catholicus non sit, neque christianus est.

Confutatio

Contra. Ego vero catholicus sum, ut qui fidem profitear vere antiquam catholicam et apostolicam:ac proinde vere christianus sum. Vide confessionem fidei meae in Monit. *praef. pag.* 37. 38. *et deinceps.*

Responsio

Vidi confessionem regis in monitoria praefatione et ex ea plane,manifesteque didici regem non esse catholicum, plurima enim Rex damnat et negat, quae fides catholica etiam antiquissima semper docuit. Non potest autem dici catholicus,qui aliquam partem catholicae fidei tenet, sed qui totam tenet, alioqui omnes haeretici catholici essent. Et si Rex catholicus est, cur in tota apologia pro juramento fidelitatis, eos catholicos vocat, quorum fidem et religionem detestatur?

XX. Mandacium pag. 98.

Et si vera sunt, quae narrantur ab iis, qui eum intime noverunt, cum in Scotia Puritanus et Protestantium inimicus esset, nunc in Anglia Protestans est,et Puritanorum adversarium se gerit.

Confutatio

Contra. Qualis Puritanus eram in Scotia,vide praefationem in Basilicon Doron et Monit.*praef. pag.* 48. 49.

Responsio

Vidi ista duo, sed vidi etiam confessionem Scoticam Puritanorum cui Rex subscripsit, sic enim incipit confessio. Brevis et generalis confessio christianae religionis, secundum Dei verbum et acta parlamentorum: subscripta a regia majestate ejusque familia et diversis aliis: ad Dei gloriam et bonum exemplum omnium. Edernburgi 28. januarii, anno Domini 1580. et regni ejus 14. Legi quoque in ipso Basilico Doro regem dicentem, se certo cognovisse religionem, quae vicet in Scotia, esse verissimam: religionem autem, quae viget in Scotia, fatetur ibidem Rex divino miraculo a Puritanis seditiosis introductam etc.

CAPUT XVI.

Sequuntur historiae, quas Rex ementitas dicit, cum responsione.

Prima historia ementita pag. 70.

Constabat eum (Henricum IV.) naturali morbo extinctum fuisse.

Confutatio

Non constabat quandoquidem historici nonnulli aliter scribunt, eum in vinculis mortuum fuisse, vel fame, vel poedore situque carceris, lege fasciculum temporum ad annum 1094. *Laziardum epitome univers. hist. cap.* 198. *Paulum Langium in chronico Citizensi ad annum* 1105. *Jacobum Wimphelingium in epitome rerum Germanicarum cap.* 28.

Responsio

Dixi in loco notato, constare Henricum IV. non fuisse occisum gladio aut veneno, sed naturali morbo extinctum, ubi opponitur naturalis morbus, gladio et veneno, sive is morbus naturalis contractus sit ex crapula, sive ex inedia, sive ex nimia deambulatione, sive ex nimia detensione in carcere, sive ex luxu et deliciis,sive ex poedore situque carceris. Quare cum nullus historicus referat, Henricum IV. fuisse occisum gladio aut veneno: constat veritas historiae, quam adduxi. Sed praeterea constat etiam Henricum IV. non in vinculis, nec poedore carceris aut fame, sed naturali morbo defunctum Leodii anno 1106. cum adhuc milites haberet et bellum filio occulte movere vellet, vide historicos ad annum 1106. Godefridum Viterbiensem, Additionem ad Lambertum Schaphnaburgensem, Dodechinum in additione ad Marianum Scotum, Sigebertum in chronico, Syffridum presbyterum in epitome, Abbatem Urspergensem, Othonem Frisingensem et alios. Porro fasciculus temporum, Paulus Langius et pauci, qui dicunt illum obiisse in carcere, vel decepti sunt ex eo quod Henricum in carcere fuisse noverant, elapsum autem ignorabant, aut non recordabantur:vel certe dicunt obiisse in carcere, quia civitas Leodiensis, quae fere sola illi relicta erat ex toto imperio, pro carcere computabatur.

II. Historia ementita pag. 83.

A quo (vinculo excommunicationis) ut absolvi mereretur, ad istam humilitatem se ipse (Henricus IV.) sponte dejecit.

Confutatio

Henricus IV. non sponte, nec metu excommunicationis papae, quam invalidam censuit, sed metu amissionis regni et vitae, se se in tantum humiliasse testantur historici. Lamb.Schaphnab. ad annum 1077. *Abbas Ursperg. ad annum* 1075. *Platina in Gregorio VII. Auctor vitae Henrici IV. Bruno in historia Belli Saxonici, Cuspinianus in Henrico IV. Sigonius de regibus Italiae lib.*9. *Laizardus in epitome hist. univer cap.* 193.

Responsio

Henricum IV. sponte se ad illam humilitatem dejecisse dixi, quoniam non vi adductus,sed propria voluntate accessit, ut omnes citati historici et alii permulti testantur. Accessisse autem ad papam,ut a vinculo excommunicatis solveretur, ut etiam absolutus fuit; iidem historici testes sunt. Quod autem ab excommunicatione absolvi desideravit,ne regnum amitteret, verissimum est, jam enim principes Germaniae decreverant, eum regno privare, si annum integrum in excommunicatione perseveraret. Sed ista non pugnant inter se, neque efficiunt, ut conficta sit historia, quam retuli iidem enim historici utrumque dicunt et Henricum sponte ex Germania in Italiam ad papam venisse et summa humilitate absolutionem ab excommunicatione petivisse et accepisse: et eam fuisse potissimam caussam, cur absolutionem tanto labore et humilitate quaesierit, ne regno spoliaretur.

III. Historia ementita pag. 83.

Haec historia (Alexandri III. Friderici Barbarossae cervicem pede conculcantis) est dubiae fidei.

Confutatio

At non est dubiae fidei apud historicos; cum nullus neget, multi affirment, ut Nauclerus, Jacobus Bergomensis, Petrus Justinianus, Papirius Massonus, Alphonsus Ciacconus, Hieronymus Bardus.

Responsio

Confictae historiae reus non est, qui historiam aliquam dubiae fidei esse dicit: sed qui falsam historiam narrat ; nisi vocabulis abuti velimus. Sed praeterea historici quos rex citat,recentiores sunt: antiqui enim nihil tale scripserunt. Porro Romualdus archiepiscopus salernitanus, qui interfuit et omnia accuratissime descripsit, Fridericum narrat toto corpore procubuisse ad pedes Alexandri pontificis, mox autem a pontifice cum lachrymis benignissime sublevatum, quod idem narrat Rogerius ejusdem aetatis auctor in annalibus anglicis. At, inquit Rex, multi rem illam scribunt, nemo negat. Respondeo: Argumentum hoc concludere, quando veteres affirmant et nullus ejus temporis aut posterioris negat: sed quando soli recentiores affirmant, non est mirum, si veteres non negent quod divinare non potuerunt a recentioribus, confingendum fuisse.

IV. Historia ementita pag. 83.

Quid aliud Fridericus timuit, nisi excommunicationem?

Confutatio

At Fridericum timuisse solam excommunicationem nullus antiquus historicus scribit:sed imperii et dominii amissionem potissimum timuisse testantur plurimi, Martinus Polonus ad annum 1166. *Platina in Alexandro III. Laziardus in epitome hist. universalis cap.* 212. *Nauclerus generatione* 40. *Jacobus Wimphelingius in epitome rerum Germaniae cap.* 32.

Responsio

Quid Fridericus timuerit, docet ipse in oratione, quam habuit Venetiis coram pontifice et maxima procerum multitudine,quam ex Romualdo salernitano archiepiscopo refert cardinalis Baronius tom. 12. annalium pag. 714. ubi aperte professus est, agnoscere se errorem suum et schisma cujus auctor fuerat et nihil magis timere, et odisse, quam ab Ecclesia separationem. Idem etiam constat ex facto, nam permissum non est Venetias ingredi, nisi antea ab excommunicatione absolutus esset. Sed cum eum pontifex per episcopos ostiensem, portuensem et praenestinum absolvi jussisset;tum demum dux Venetorum illi obviam profectus est; eumque in urbem Venetiarum magno cum honore et publica laetitia introduxit. Neque vero historici allegati contrarium testantur, cum enim dicant, eum timuisse, ne ab imperio caderet, hoc ipso censentur dicere, timuisse excommunicationem, per quam,nisi mature absolveretur, imperium amittere potuisset.

V. Historia ementita pag. 88.

Adde Cuspinianum (in hac re de Turcae fratre veneno sublato) aliorum historicorum testimoniis destitui.

Confutatio

Eadem historia a plerisque aliis celeberrimis historicis memoriae prodita est. Vide Franciscum Guicciardinum lib. 2. *hist. Ital. Paulum Jovium lib.* 2. *hist. sui temporis, Sabellicum Ennead.* 10. *lib.* 9. *Continuatorem Palmerii ad annum* 1494.

Responsio

Historici citati narrant quidem fratrem Turcae periisse Neapoli vel Cajetae, nam et de loco variant,sed periisse veneno Sabellicus in dubium revocat. Venenum autem datum auctore, vel non ignorante pontifice, ut aliqui loquuntur, nullus affirmat. Suspicionem fuisse dicit Palmerii continuator; Guicciardinus, creditum fuisse; Jovius famam fuisse; Sabellicus, fuisse, qui crederent, litteris mandarunt. Ista vero non sunt historicorum testimonia, quorum est res gestas vere narrare, sed opiniones, vel suspiciones hominum, qui non raro suspicando vel opinando falluntur. Certe Onuphrius Panuinius in annotationibus ad Platinam, Turcae fratrem naturali morbo periisse scribit.

CAPUT XVII.

Sequuntur nova dogmata, quae Rex notavit in meo libello.

Primum dogma novum pag. 9.

Inter homines convenit, posse pontificem maximum haereticos principes jure deponere et subditos ab eorum obedientia liberare.

Confutatio

Immo vero tantum abest, ut inter omnes de hoc conveniat, verius ut dicas,ante Hildebrandi pontificatum,id nemini unquam venisse in mentem,qui primus omnium hanc novam doctrinam, planeque ante inauditam prodidit, ut multi viri docti, cum illius, tum subsequentis saeculi testantur (ut alios inferiorum aetatum testes omittam) qua de re vide epistolam cleri Leodiensis ad Paschalem II. sententiam episcoporum horum temporum apud Aventinum lib. 5. *fol.* 579. *etc.*

Responsio

Cum dixi, inter omnes convenire, de theologis et jureconsultis catholicis loquebar; non de schismaticis, quales sunt quos Rex allegat. Satis enim sciebam durante schismate Henrici quarti, multos fuisse, qui pro, vel contra scriberent. Sed si hoc dogma a tempore Gregorii VII. (quem Rex Hildebrandum vocat) initium habuit: cur post annos circiter quingentos ego quasi novi dogmatis inventor aut sectator accusor? Certe non potest dici novum, quod ante tot saecula viguit. Sed neque verum est, ante tempora Gregorii VII. hanc doctrinam fuisse inauditam; cum constet, a Gregorio juniore,qui trecentis circiter annis Gregorium VII. antecessit, excommunicatum fuisse et vectigalibus Italiae privatum Leonem Isauricum imperatorem, testibus Zonara et Cedreno. Ex auctoribus, quos Rex citat,duo soli sunt non contemnendi, Otho Frisingensis lib. 6. c. 35. et Godefridus Viterbiensis par. 17. Sed hi scribunt solum se non legisse ante tempora Gregorii VII. imperatorem a papa excommunicatum et ab imperio depositum fuisse: non tamen dicunt id fieri non posse aut non licere, ut schismatici dicunt. Ut autem Rex videat, vere a me dicunt esse convenire inter omnes catholicos theologos et jureconsultos, posse a pontifice maximo principes haereticos jure deponi et subditos ab eorum obedientia liberari : legat concilium generale lateranense sub Innocentio III. cap. 3. unde extat cap. *Excommunicamus*, de haeret. et lugdunense sub Innocentio IV. unde extat cap. *Ad apostolicae*, de

sent. et re judic. in 6. His enim conciliis nemo vere catholicus contradicere potest: ac per hoc inter omnes catholicos convenit, haereticum principem jure posse deponi. Neque his repugnat, quod in concilio lugdunensi citato Fridericus variis de caussis depositus fuerit: nam una ex praecipuis fuit, quia suspectus de haeresi argumentis evidentibus habebatur et si suspectus evidenter de haeresi depositione dignus a papa in generali concilio judicatus est, quanto magis haereticus manifestus jure deponi poterit? Porro ex auctoribus particularibus multos inveni, qui expresse id fateantur; qui expresse neget, nullum inveni: ideo non sine ratione affirmavi, inter omnes convenire. Consulat Rex s. Thomam 2. 2. quaest. 10. art. 10. et ne forte suspicetur, s. Thomam loqui solum de paganis aut judaeis, cum dicit, posse infidelem principem auctoritate Ecclesiae privari dominio, quod habet super fideles; legat articulum sextum ejusdem quaestionis et inveniet sanctum doctorem loqui de paganis, judaeis et haereticis, ac potissimum de haereticis, quos affirmat esse infideles, paganis et judaeis absolute et simpliciter deteriores. Eamdem sententiam de jure quod habet summus pontifex excommunicandi et deponendi principes haereticos inveniet apud s. Raymundum in Summa tit. de haereticis § 7:; s. Bonaventuram de hierarchia ecclesiastica, part. 2. cap. 1.; s. Antoninum in Summa part. 3. tit. 22. cap. 3. § 7. et cap. 5. § 7.; Joannem Andream in cap. *Ad apostolicae* de sent. et re judic. in 6. Ostiensem in Summa tit. de haereticis, § qua poena puniatur, num. 11. Abbatem in cap. *Excommunicamus* num. 2. titul. de haereticis. Joannem de Turrecramata lib. 2. Summa de Ecclesia cap. 114. conclus. 4. in fine; Joannem Driedonis lib. 1. De libertate christiana cap. 14.; Dominicum a Soto in 4. sent. dist. 25. quaest. 2. art. 1. conclus. 5.; Alphonsum de Castro De justa haereticorum punitione lib. 2. cap. 7.; Jacobum Simancam in tract. de catholicis institutionibus tit. de papa, num. 25. et alios, quos longum esset et non necessarium huc adferre.

II. Novum dogma pag. 51.

In ortu supernaturali, quem habemus in Baptismo, intelligi debet juramentum tacitum et congenitum ad obediendum principi spirituali, qui est Christi vicarius.

Confutatio

Mirum est unde iste hauserit hanc novam et prorsus incognitam theologiam. quae non aliunde quam ex ipsius putido cerebro nasci potuit: sin minus suos nobis auctores enumeret, qui doceant, et affirment christianos omnes sive parvulos, sive adultos, virtute juramenti cujusdam taciti in Baptismo suscepti, teneri ad obedientiam absolutam Christi vicario praestandam, aut in aliud quam in Christi nomen baptizari.

Responsio

Nusquam dixit Bellarminus, eos, qui per Baptismum renascuntur in Christo, in aliud quam in Christi nomen baptizari. Obligari autem eos, qui Baptismum Christi suscipiunt, ad obedientiam vicario Christi praestandam; docent omnes, qui fatentur, per Baptismum admitti homines ad familiam Christi: et Christi vicarium esse illum, quem constituit Dominus super familiam suam, Matth. 24. et Luc. 12. Sed mirum est, cur Rex miretur, unde haec theologia nata sit, cum satis facile colligi potuerit ex verbis ipsius in apologia pro juramento fidelitatis pag. 76. Ibi enim Rex docuit, duo esse juramenta subditorum, unum tacitum et congenitum, cum primum nati sumus, alterum declaratorium in confirmationem prioris adhibitum, quod nihil aliud est, quam prioris ingeniti expressio, et publica quaedam praedicatio. Ex hac admiranda Regis doctrina sequitur, si in ortu naturali debeat intelligi juramentum tacitum et congenitum ad obediendum principi politico; in ortu quoque supernaturali, quem habemus ex Baptismo, intelligi debere juramentum tacitum et congenitum ad obediendum principi spirituali, qui est Christi vicarius. Itaque vel damnet Rex doctrinam suam de juramento tacito et congenito in ortu naturali, vel probet etiam nostram de simili juramento tacito et congenito in ortu supernaturali, et vel numeret ipse auctores doctrinae suae, vel desinat quaerere auctores doctrinae nostrae.

III. Novum dogma pag. 94.

Sed cum catholica doctrina non permittat ad ullum malum vitandum secretum sacramentalis confessionis detegi, maluit ille mortem acerbissimam pati, quam tanti sacramenti sigillum violare.

Confutatio

Quod secretum sacramentalis confessionis ad nullum malum quantumcumque vitandum, vel praeveniendum possit detegi, vel indirecte saltem aut in genere, modo persona, quae confessionem edit, celetur. praeterquamquod thesis est cunctis principibus et rebuspublicis perniciosissima, novum est dogma etc. Consule Alex. Alensem, Thomam, Scotum, etc.

Responsio

Non est cur Rex fatigetur in auctoribus citandis, aut hac doctrina impugnanda, numquam enim venit Bellarmino in mentem docere, quod Rex existimat eum docuisse: quod igitur dixit secundum catholicam doctrinam, non posse solvi sigillum confessionis, ad quodcumque malum evitandum, intelligendum est, non esse licitum ullo modo prodere personam confitentis, hoc enim proprie cadit sub sigillum: alioqui nemini dubium est posse detegi peccata ipsa vel ad capiendum consilium, vel ad praecavenda mala, vel aliis de caussis, dum-

modo ex manifestatione peccati non sit periculum ne manifestetur persona, quae peccatum confessa est. Jam autem supra demonstratum est, non potuisse Garnettum detegere proditionem in confessione sacramentali cognitam, nisi etiam detegeret proditores: ideo maluisse crudeli supplicio vitam amittere, quam sacrosanctum secretum violare.

IV. Novum dogma pag. 102.

Ego vero audeo dicere, meliorem caussam habere catholicos juramenti recusandi, quam Eleazarus habuerit carnis porcinae non gustandae.

Confutatio

Haec assertio revera novum dogma continet, Breve scilicet pontificium legi Mosaicae praeferendum esse: et catholicos magis teneri pontificis decreto, quam judaei olim lege per Moysem tradita tenebantur.

Responsio

At Bellarminus in illa pag. 102. disertis verbis comparavit praeceptum non comedendae carnis porcinae cum praecepto recusandi juramenti regii quo ad materiam, non quo ad legislatores. Itaque hoc solum dixit, meliorem caussam habere catholicos juramenti recusandi, quo summi pontificis auctoritas violatur, quam Eleazarus habuerit non gustandae carnis porcinae; quoniam longe major res est, violatio auctoritatis summi pontificis, quam esus carnis porcinae: frustra igitur Rex comparat Breve pontificium cum lege Moysis. Sed neque verum est, praeceptum non admittendi juramentum, de quo agimus, niti solum auctoritate Brevis pontificii: nititur enim auctoritate divina per Breve pontificis declarata. Ideo in eodem loco dixit Bellarminus auctoritatem imperantis in utroque loco eamdem esse, videlicet Dei, qui per Moysem jussit in Levitico, ut judaei a carne suilla se abstinerent; et per eumdem Moysem in Deuteronomio jussit, ut omnes summo sacerdoti obtemperarent.

V. *Novum dogma pag.* 135.

Clericos exemptos esse a jurisdictione principum saecularium, ac per hoc, non esse subjectos regibus: sed debere tamen leges eorum de temporalibus rebus observare non vi legis, sed vi rationis, idest, non quia subditi sunt, sed quia ratio dictat ob commune bonum, et pacem reipub. eas leges ab omnibus esse servandas.

Confutatio

Quam sit amicus regibus cardinalis, et qui cardinali a sacellis est. qui tot subditos ab eorum potestate exemptos velint docet Monit.*Praef. pag.* 23. 24.

Responsio

Expectabam, ut Rex novitatem hujus dogmatis demonstraret, juxta titulum illum, Nova dogmata, una cum novitatis ipsorum declaratione. Sed quia vidit, dogma istud inveniri apud omnes theologos et jureconsultos; immo in ipsis sacris pontificum canonibus et conciliorum decretis: prudenter divertit ad invidiam cardinali apud reges conflandam, quasi ipse primus sit auctor exemptionis clericorum. Sed sicut ipse nihil novi docuit, ita sperat, manifestam istam calumniam, nihil ei apud catholicos reges et principes nocituram.

Finis apologiae cardinalis Bellarmini.

ROBERTI S. R. E. CARD. BELLARMINI

RESPONSIO

AD LIBRUM INSCRIPTUM

TRIPLICI NODO TRIPLEX CUNEUS

Sive apologia pro juramento fidelitatis

Adversus duo Brevia Papae PAULI V. et recentes literas cardinalis BELLARMINI

AD GEORGIUM BLAKUELLUM

ANGLIAE ARCHYPRESBYTERUM

RESPONSIO

AD LIBRUM INSCRIPTUM

Triplici nodo, triplex cuneus, sive apologia etc.

Prodiit anno superiori, ex urbe Londino, liber anglicano idiomate scriptus, adversus duo Brevia summi pontificis et epistolam quamdam cardinalis Bellarmini, sine nomine quidem auctoris, sed regia tamen auctoritate impressus et in ipso frontispicio, triumphum canens ante victoriam, scriptum gerebat, *Tunc omnes populi clamaverunt et dixerunt, magna est veritas, et praevalet.* Hic liber, in latinam linguam conversus, ad nos quoque ante paucos dies pervenit. Sed qui cuneos ad scindendos nodos tres adhibere curavit, hoc uno maxime peccasse videtur, quod non recte cuneos ad nodos applicuit. Itaque magno, sed inani conatu aërem verberavit et tunc omnes populi clamaverunt et dixerunt, magna est veritas et praevalet, quae funiculo triplici colligata, dissolvi non potuit. Ac, ut sine ambagibus loquamur, qui apologiam scripsit pro juramento fidelitatis, adversus duo Brevia Pauli V. summi pontificis et epistolam cardinalis Bellarmini; neque juramentum, neque brevia, neque epistolam intellexisse videtur. Affirmat enim juramento fidelitatis, quod Rex Anglorum subditis suis catholicis praestandum proposuit, solam civilem obedientiam contineri. Addit, Brevibus pontificiis et cardinalis epistola civilem obedientiam prohiberi. Neutrum est verum, ut paulo post apertissime demonstrabitur. Format deinde varia argumenta ex Scripturis, conciliis et Patribus, quibus probet deberi regibus obedientiam civilem a subditis: quod quia in Brevibus et epistola non negatur, argumenta non magis concludunt, quam ea, quae in dialectica duci dicuntur a disparatis: quamvis autem hoc generatim admonuisse sufficeret, tamen, ut etiam tardioribus fiat satis.

(1) Primum ostendemus: Juramentum catholicis propositum, non solum civilem obedientiam, sed etiam catholicae fidei abnegationem requirere: haec enim est principalis quaestio quae inter nos hoc tempore disputatur. Deinde singulas partes apologiae discutiemus.

Igitur juramento fidelitatis, quod habetur in edicto regio anni 1606. post articulum decimum et in hac ipsa apologia ex Brevi apostolico recitatur, auctor apologiae contineri affirmat solam civilis obedientiae professionem, haec enim sunt verba ejus pag. 4. *Rex specimen quoddam, atque exemplar sui praebuit, se nihil in Pontificios moliri, nec meditari conscientiae caussa, nec ultra quid desiderare, quam ut de eorum fide et constantia securus fieret, quam propter conscientiam suae majestati praestare tenebantur.* Haec sunt ejus verba in latina editione; sed in anglicana, quae antea prodierat, clarius dicebatur, regem nihil desiderare, nisi ut securus de civili etiam obedientia redderetur. Item pag. 6. et 7. idem auctor sic loquitur: *Quare pontifex se immiscet operi non suo et falcem sic mittit suam in messem alienam, in re praesertim civili et quae cum nullatenus spectat?* In anglicana editione legitur apertius, in rebus mere et solum ad civilem obedientiam spectantibus. Item pag. 26. dicit: Pontificem prohibuisse per suum Brevem, rem licitam, mereque civilem. Item pag. 29. cum testimoniis Patrum, Scripturarum et conciliorum probasset civilem obedientiam deberi regibus a subditis, subjungit, cohortationem pontificis ad catholicos anglos, ut pro juramenti recusatione martyrium constanter subeant, ad rem non facere, cum in hoc juramento non agatur nisi de civili obedientia, quae cum fide catholica non pugnat. *Quasi*, inquit, *romanam religionem profiteri et civilem obedientiam principi praestare, duae quaedam res essent, nullo pacto consociabiles, sed invicem compugnantes atque contrariae.* Haec ille. Et pag. 49. *Hoc*, inquit, *juramentum tantummodo civilem obedientiam attingit subditorum erga principem, in caussis mere temporalibus.*

(2) At nos facile contra probabimus in hoc eodem juramento non agi de sola civili obedientia, sed agi de fide catholica, idest, de primatu sedis

(1) *Summa totius operis duobus capitibus comprehensa.*

(2) *In juramento anglicano primatus apostolici abnegationem quaeri probatur.*

apostolicae, quem in Scripturis sanctis apertissime fundatum, catholici omnes ut fidei orthodoxae dogma certissimum habent.

Id probamus primum ex edicto regio, in quo hujus juramenti formula continetur atque praescribitur. Nam (1) titulus edicti hic est, *Ad detegendos et reprimendos Papistas.* Cur non dicitur, ad detegendos et reprimendos rebelles? nisi quia finis, cujus gratia excogitatum est juramentum, non est detectio negantium civilem obedientiam, quod rebellibus convenit, sed detectio negantium primatum spiritualem regis et confitentium primatum spiritualem summi pontificis, quod catholicorum, quos vos Papistas appellatis, proprium esse dignoscitur.

Secundo probamus (2) ex ipsis juramenti verbis, primum ex illis: *Et quod papa nec per seipsum, nec per ullam aliam auctoritatem Ecclesiae, vel sedis romanae ullam potestatem, vel auctoritatem habeat regem deponendi etc. vel ullos subditorum suorum, ab eorum suae majestatis obedientia et subjectione exonerandi etc.* Hic jam manifeste perspicitur, hoc juramentum non continere solam civilem obedientiam in rebus mere temporalibus, ut auctor apologiae tam saepe repetivit, sed continere abnegationem pontificiae potestatis, quae non est res mere temporalis, sed res sacra et coelitus data, quam nullus mortalium tollere, vel minuere potest. Sed neque hoc loco necessarium est disputare, quo modo sit accipienda haec potestas, aut quibus de caussis exerceri possit, de qua re theologi et jureconsulti disputant, siquidem inter omnes convenit, posse pontificem maximum haereticos principes jure deponere et subditos eorum ab obedientia liberare, cum hac enim conditione reges terrae ad Ecclesiam admittuntur, ut sceptra sua Christo subjiciant et fidem ac religionem non evertere, sed protegere; defendere, non oppugnare debeant. Quod si nolint, jus est illi, qui toti Ecclesiae vice Christi praeest, eos a communione fidelium segregare subditisque interdicere, ne illis pareant.

Idem probatur (3) ex verbis sequentibus: *Juro ex corde, quod non obstante aliqua declaratione, vel sententia excommunicationis, aut deprivationis facta, vel concessa, aut facienda, vel concedenda per papam, vel successores suos, vel per quamcumque auctoritatem derivatam, vel derivari praetensam ab illo, seu a sua sede contra dictum regem, haeredes aut successores suos, vel quacumque absolutione dictorum subditorum ab obedientia; fidelitatem tamen et veram obedientiam suae majestati, haeredibus et successoribus suis praestabo etc.* Hic aperte negatur summo pontifici potestas excommunicandi reges etiam haereticos. Quo modo enim licite et juste catholicus jurabit, se non pariturum summo pontifici regem haereticum excommunicanti, nisi credat non posse a pontifice regem haereticum excommunicari? Atqui potestas excommunicandi intrinseca est primatui apostolico, atque ab eo inseparabilis, cum b. Petro, ut primo spirituali primati dictum sit a Domino: *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in coelis*, Matth. 16. Et cum (4) eidem Petro, atque in eo successoribus omnibus auctoritas data sit totum gregem Dominicum pascendi et regendi, Joan. ult. certe vel Rex Anglorum ad gregem Dominicum nullo modo pertinet, vel b. Petro ejusque successoribus subditus est, atque ab eo ligari et solvi potest. Neque ulla justior caussa excommunicandi fingi potest, quam haeresis, quae fidei catholicae et omnes justitiae fundamentum tollit. Quare is, qui affirmat, non esse in summo pontifice potestatem excommunicandi reges haereticos, neque illi esse parendum, si id faciat; is omnino affirmat, non esse summum pontificem caput Ecclesiae universae, ac per hoc primatum apostolicum negare convincitur. Non igitur hoc juramento sola civilis obedientia quaeritur, sed quaeritur abnegatio fidei catholicae et ut obediatur homini contra obedientiam Dei.

Sed alia verba ejusdem juramenti consideremus, *Et ulterius*, inquit, *credo et in conscientia mea resolvor, quod* (5) *nec papa, nec alius quicumque potestatem habet me ab hoc juramento, aut aliqua ejus parte absolvendi: quod juramentum agnosco recta, ac plena auctoritate, esse mihi legitime ministratum.* Hoc autem loco qui paulo ante jurando negaverat potestatem ligandi in summo pontifice, idem nunc potestatem solvendi negat. Nam ex verbis illis Dominicis, *Quodcumque solveris super terram, erit solutum et in coelis*, catholici omnes colligunt, ad pontificis maximi auctoritatem pertinere, non solum potestatem absolvendi a peccatis, sed etiam a poenis, censuris, legibus, votis atque juramentis, quando id expediat ad gloriam Dei, atque animarum salutem. Sed praeterea dum affirmat hoc juramentum sibi recta ac plena auctoritate legitime ministratum, simul affirmat regem suum, a quo juramentum propositum est, potestatem supremam habere in spiritualibus; cum agnoscat in illo plenam auctoritatem jubendi, ut pontificia excommunicatio, sive declaratio contemnatur.

Tertio probamus hoc idem, ex alio simili juramento apertiore, quod hic idem auctor apologiae ad verbum recitat pag. 49. Hujus juramenti haec sunt verba (6). *Ego A. B. palam testor et ex conscientia mea declaro, quod majestas regia unicus est supremus gubernator hujus regni, omniumque aliorum suae majestatis dominiorum ac territoriorum, tam in omnibus spiritualibus, sive ecclesiasticis rebus aut caussis, quam in temporalibus: et quod nullus extraneus princeps, persona, praelatus, status aut potentatus habet, aut habere debet ullam jurisdictionem, potestatem,*

(1) *Ex titulo edicti.*
(2) *Ex ipsis juramenti verbis.*
(3) *Item ex aliis formulae verbis*
(4) *Omnes christiani etiam reges subditi sunt b. Petri successoribus.*
(5) *Juram. Angliae negat potestatem solvendi in summo pontifice.*
(6) *Ex formula juram. de primatu regis ecclesiastico, negari pontificis primatum convincitur.*

superioritatem, praeminentiam vel auctoritatem ecclesiasticam, sive spiritualem infra hoc regnum etc. Haec juramenti formula hoc solum distat ab illa, quae inclusa est in Brevi pontificio, quod ista verbis expressis et propriis continet abnegationem primatus apostolici et ideo non facile proponitur iis, qui aperte se profitentur catholicos; illa vero formata est verbis obscurioribus et per ambages circumloquutionem, ad decipiendos incautos, ut vere multos, atque adeo archipresbyterum ipsum decepit. Sed ex hac formula clariore facile possunt viri prudentes intelligere, quo tendat illa formula, quae dum jubet abnegari potestatem excommunicandi regem, simul jubet abnegari primatum apostolicum in Ecclesiam universam et aperit aditum ad constituendum primatum regis in spiritualibus. Addo postremo confirmationem ex verbis hujus auctoris, quamvis enim millies repetierit, in hoc juramento non contineri, nisi civilem obedientiam; tamen pag. 88. excidit illi (1): *Hoc juramentum institutum esse, quo populus arceretur, ne ita alte amarum illud populum ebiberet antichristianarum scortationum.* Quid enim vocare solent Adversarii antichristianas fornicationes, nisi venerationem pontificiae potestatis? Non ergo sola civilis obedientia, sed etiam detestatio spiritualis obedientiae hoc juramento continetur. Inspiciamus nunc Brevia pontificia ad catholicos Anglos perscripta.

PRIMUM BREVE PONTIFICIUM

Dilecti filii, salutem et apostolicam benedictionem. Magno animi moerore nos semper affecerunt tribulationes et calamitates, quas pro retinenda catholica fide jugiter sustinuistis; sed cum intelligamus omnia hoc tempore magis exacerbari, afflictio nostra mirum in modum aucta est. Accepimus namque compelli vos, gravissimis poenis propositis, templa haereticorum adire, coetus eorum frequentare, concionibus illorum interesse: profecto credimus procul dubio eos, qui tanta constantia atque fortitudine atrocissimas persequutiones, infinitas propemodum miserias hactenus perpessi sunt, ut immaculate ambularent in lege Domini, numquam commissuros esse, ut coinquinentur communione desertorum divinae legis. Nihilominus zelo pastoralis officii nostri impulsi et pro paterna sollicitudine, qua de salute animarum vestrarum assidue laboramus: cogimur monere vos, atque obtestari, ut nullo pacto ad haereticorum templa accedatis, aut eorum conciones audiatis, vel cum ipsis in ritibus communicetis, ne Dei iram incurratis. Non enim licet vobis haec facere, sine detrimento divini cultus ac vestrae salutis. Quemadmodum etiam non potestis, absque evidentissima gravissimaque divini honoris injuria, obligare vos juramento, quod similiter maximo cum cordis nostri dolore audivimus propositum vobis fuisse praestandum, infrascripti tenoris, videlicet:

(2) *Ego A. B. vere et sincere agnosco, profiteor, testificor et declaro in conscientia mea, coram Deo et mundo, quod supremus dominus noster Rex Jacobus est legitimis et verus Rex hujus regni et omnium aliorum majestatis suae dominiorum et terrarum; et quod papa nec per se ipsum, nec per ullam aliam auctoritatem Ecclesiae vel sedis romanae, vel per ulla media cum quibuscumque aliis, aliquam potestatem, nec auctoritatem habeat regem deponendi, vel aliquorum majestatis suae dominiorum vel regnorum disponendi, vel alicui principi extraneo ipsum damnificare, aut terras suas invadere auctoritatem concedendi, vel ullos subditorum suorum ab eorum suae majestatis obedentia et subjectione exonerandi, aut ullis eorum licentiam dare, arma contra ipsum gerendi, tumultus seminandi, aut aliquam violentiam, aut damnum majestatis suae personae, statui vel regimini, vel aliquibus suis subditis, infra sua dominia offerendi. Item juro ex corde, quod non obstante aliqua declaratione vel sententia excommunicationis, aut deprivationis facta vel concessa, aut facienda vel concedenda per papam vel successores suos, vel per quamcumque auctoritatem derivatam aut derivari pretensam ab illo, seu a sua sede contra dictum regem, haeredes aut successores suos, vel quacumque absolutione dictorum subditorum ab eorum obedientia; fidelitatem tamen et veram obedientiam suae majestati haeredibus et successoribus suis praestabo, ipsumque et ipsos totis meis viribus, contra omnes conspirationes et attentata quaecumque, quae contra personam illius vel illorum, eorumque coronam et dignitatem, ratione vel colore alicujus sententiae vel declarationis, aut alias facta fuerit, defendam: omnemque operam impendam revelare et majestati suae, haeredibus et successoribus suis, manifestum facere omnes proditiones et proditorias conspirationes, quae contra illum, aut aliquos illorum, ad notitiam vel auditum meum pervenerint.*

Praeterea juro, quod ex corde abhorreo, detestor et abjuro, tamquam impiam et haereticam hanc doctrinam et propositionem. Quod principes per papam excommunicati vel deprivati, possint per suos subditos, vel alios quoscumque deponi et occidi.

Et ulterius, credo et in conscientia mea resolvor, quod nec papa, nec alius quicumque, potestatem habet me ab hoc juramento aut aliqua ejus parte absolvendi. Quod juramentum agnosco recta ac plena auctoritate, esse mihi legitime ministratum, omnibusque indulgentiis, ac dispensationibus in contrarium renuncio. Haecque omnia plane ac sincere agnosco et juro juxta expressa verba per me hic prolata et juxta planum ac communem sensum et intellectum

(1) *Idem probatur ex ipsis verbis auctoris apologiae.*

(2) *Formula juramenti fidelitatis.*

eorundem verborum, absque ulla aequivocatione aut mentali evasione, vel secreta reservatione quacumque. Hancque recognitionem et agnitionem, facio cordialiter, voluntarie et vere, in vera fide christiani viri, sic me Deus adjuvet.

(1) Quae cum ita sint, vobis, ex verbis ipsis perspicuum esse debet, quod hujusmodi juramentum, salva fide catholica et salute animarum vestrarum praestari non potest, cum multa contineat, quae fidei et saluti aperte adversantur. Propterea admonemus vos, ut ab hoc, atque similibus juramentis praestandis omnino caveatis, quod quidem eo acrius exigimus a vobis, quia experti vestrae fidei constantiam, quae tamquam aurum in fornace, perpetuae tribulationis igne probata est, pro comperto habemus, vos alacri animo subdituros esse quaecumque atrociora tormenta, ac mortem denique ipsam constanter opperituros, potius quam Dei majestatem ulla in re laedatis. Et fiducia nostra confirmatur ex his, quae quotidie nobis afferuntur de egregia virtute atque fortitudine, quae non secus ac in Ecclesiae primordiis resplendet novissimis hisce temporibus in martyribus vestris.

State ergo succincti lumbos vestros in veritate et induti loricam justitiae, sumentes scutum fidei: confortamini in Domino et in potentia virtutis ejus, nec quicquam vos detineat. Ipse autem, qui coronaturus vos, certamina vestra in coelo intuetur, bonum opus, quod in vobis coepit, perficiet. Nostis quia discipulis suis pollicitus est, se numquam relicturum esse eos orphanos: fidelis enim est qui repromisit. Retinete igitur disciplinam ejus, hoc est, radicati et fundati in charitate; quicquid agitis, quicquid conamini, in simplicitate cordis et unitate spiritus, sine murmuratione aut haesitatione unanimes facite: siquidem in hoc cognoscunt omnes, quia discipuli Christi sumus, si dilectionem ad invicem habuerimus. Quae quidem charitas, cum sit omnibus Christi fidelibus maxime appetenda; vobis certe, dilectissimi filii, prorsus necessaria est. Hac enim vestra charitate diaboli potentia infringitur, qui nunc adversus vos tantopere insurgit, cum ipsa contentionibus, atque dissidiis nostrorum filiorum praecipue nitatur.

Hortamur itaque vos per viscera Domini JESU CHRISTI, cujus charitatem e faucibus aeternae mortis erepti sumus, ut ante omnia, mutuam inter vos charitatem habeatis. Praescripsit sane vobis praecepta maxime utilia, de fraterna charitate vicissim exercenda, felicis recordationis Clemens papa VIII. suis literis in forma Brevis ad dilectum filium magistrum Georgium archipresbyterum regni Angliae, datis die quinta mensis octobris 1603. ea igitur diligenter exequimini et ne ulla difficultate aut ambiguitate remoremini, praecipimus vobis, ut illarum literarum verba adamussim servetis et simpliciter prout sonant et jacent, accipiatis et intelligatis, sublata omni facultate aliter illa interpretandi. Interim nos numquam cessabimus Deum Patrem misericordiarum precari ut afflictiones et labores vestros clementer respiciat, ac vos continua protectione custodiat atque defendat, quos apostolica benedictione nostra clementer impertimur. Datum Romae apud sanctum Marcum, sub annulo piscatoris decimo kalend. octob. MDCVI. pontificatus nostri anno secundo.

Venio nunc ad singulas apologiae partes summa brevitate discutiendas. Orditur auctor a deploratione horrendae conspirationis in regem: ad quales conspirationes deinceps avertendas, juramentum propositum esse dicit. Hoc loco monendus est auctor, vel potius ipse Rex serenissimus, ad conspirationes ejusmodi praecavendas, parum praesidii in juramentis (2), multum autem in benevolentia populorum positum esse: qui enim non timent tam atrox parricidium perpetrare, neque timebunt jurisjurandi religionem contemnere. Exemplo nobis sunt plurimi reges, nec pauciores Caesares, ab iis militibus caesi, qui eis fidelitatem sanctissime juraverant. Contra autem scimus, Augustum, Vespasianum, Trajanum, Antoninum, Constantium et filium Constantinum et alios permultos, benevolentia subditorum tutissimos semper fuisse. Refert Tacitus lib. 15. Annalium, cum Subrius Flavius, unus ex conjuratis, a Nerone interrogaretur, quibus ex caussis ad oblivionem juramenti processisset; respondisse eum: Oderam te, nec quisquam tibi fidelior fuit, dum amari meruisti, ubi satis declaravit, eum, qui amari dignus est, etiam sine juramento securum esse de fide subditorum: qui vero odio habetur, nullo juramento satis tegi posse.

Quare si Rex secure regnare et vitae suae, ac suorum consulere cupit, sinat catholicos frui antiqua possessione religionis suae: quam religionem a parentibus, avis et proavis, per multa saecula in Angliam cultam negare non potest. Non cogat professores veteris fidei, quam a magno Gregorio se accepisse merito gloriantur, ad novas suscipiendas sectariorum opiniones: et continuo pericula omnia, timoresque cessabunt. Non excuso factum, odi parricidia, execror conspirationes; sed occasionem desperandi datam nemo inficiari potest (3). Speraverant enim catholici, ut hic ipse auctor apologiae fatetur, sub novo principe, qui clementiae laude semper floruerat et quem ipsi quoque catholici magna alacritate susceperant, se aliquantulum a persecutione tam diuturna respiraturos et eam fidem et religionem libere retenturos, quam mater ipsa regis et omnes ejus majores pie coluerant; sed ubi viderunt confirmari crudelia edicta Elizabethae reginae et recusantibus adire templa haereticorum gravissimas pecuniarias mulctas imponi, seque pau-

(1) *Juramenti damnatio.*
(2) *Benevolentia populorum magna est securitas principum.*
(3) *Occasio conjurationis in Anglia quibusdam quomodo data.*

latim accusationis praetextu opibus omnibus spoliari: nonnulli eorum minus patientes injuriarum, in desperationem acti, moliti sunt, quod nos vobiscum pariter deploramus.

Deinde pag. 3. 4. et 5. iterum atque iterum repetit, atque inculcat, juramentum propositum a rege fuisse, ut internosceret inter fideles subditos et perfidos proditores et ideo juramentum fidelitatis merito appellandum esse, quo nihil aliud quaeratur, nisi, ut debita obedientia regi praestetur; sed per sinistram interpretationem summi pontificis, qua per Breve suum prohibuit juramentum suscipi, quasi fidei catholicae contrarium, factum esse, ut miseri catholici, aut cum discrimine vitae et jactura fortunarum fidelitati erga principem renuncient, aut cum catholicae fidei detrimento, animarum suarum salutem in periculum adducant. At nos paulo ante docuimus (1), juramentum propositum sub colore fidelitatis ad regem, abnegationem primatus apostolici continere; neque ad hoc demonstrandum multis argumentis egemus, cum ipsum regis edictum, in quo juramenti hujus forma praescribitur, fraudes omnes apertissime detegat. Nam, ut supra notavimus, titulus edicti est, *Ad detegendos, et reprimendos Papistas*. Et in eodem edicto prope finem, nisi forte nos translatio fallat, duorum juramentorum fit mentio, quorum alterum est de primatu regis in spiritualibus: alterum contra potestatem pontificis in principes christianos, juramentum solius fidelitatis ne nominatur quidem. Parum autem interest, utrum auctor apologiae velit, juramentum, de quo nunc agimus, esse juramentum de primatu regis in spiritualibus, an juramentum contra potestatem pontificis in principes christianos: utrumque enim apud veros catholicos fidei christianae repugnat, prius enim juramentum tribuit spiritualem primatum ei, cui secundum Scripturas sanctas minime debetur, posterius vero detrahit eumdem primatum ab eo, cui secundum easdem Scripturas omni jure debetur. Christus enim, ut supra diximus, pastorem universi gregis sui, non regem aliquem, sed apostolum Petrum esse jussit: proinde, qui b. Petro succedunt, non qui regibus succedunt, primatum super christianos obtinent: et si reges christiani sunt, dubium esse non potest, quin apostoli Petri successores super illos etiam pastoralem habeant potestatem. Non ergo Breve apostolicum sinistre interpretando juramentum, caussa est mortis temporalis fidelibus Anglis, sed juramentum apte ad decipiendum compositum, caussa est iisdem Anglis mortis sempiternae.

Pag. 6. pergit auctor apologiae, ac dicit: Summum pontificem contra bonos mores, et consuetudinem principum christianorum vehementer peccasse, quod regem in dicta caussa condemnaverit, partim annumerando cum persecutoribus, partim severe imperando, ut catholici ab hoc sacramento abstineant, quod dum detrectant, fidelitatem suam profiteri recusant. Quod autem pontifex in his duabus rebus peccaverit, probare se existimavit auctor insolubili argumento, dum ait: *Si pontifex existimavit se regis esse judicem competentem, cur non auditum damnavit? sin autem pontifici nihil cum rege negotii est, cur falcem suam immisit in messem alienam?* Sed quamquam Christi vicarius, si pater et rector est, ut verissime est Ecclesiae universae; judex etiam competens est omnium christianorum, ac per hoc etiam regum, ut christiani sunt: tamen si proprie loqui velimus (2), summus pontifex Paulus V. non de persona regis, sed de juramento judicavit, quando autem quaestio est, utrum aliquod juramentum licitum sit, an illicitum; nemo judex magis competens fingi potest ipso summo pontifice, quoniam agitur de re sacra, de re spirituali, de re, quae ad salutem vel perniciem animae pertinet. Itaque summus pontifex, cum a juramento, quod noxium animis fidelium judicavit, subditos suos absterruit; id fecit quod pastor facit, cum oviculas suas arcet a pabulo venenato. Et quemadmodum pastor non judicat neque punit terram, quae pabulum mortiferum protulit; sed ovibus suis consulit, dum eas ab ejusmodi pabulo removet: sic summus pontifex non regem proprie judicavit, vel damnavit, sed catholicos suos admonuit, juramentum propositum non posse tuta conscientia suscipi. Frustra igitur auctor apologiae clamat regem in dicta caussa condemnatum: ineptum quoque dilemma sibi fingit, cum non de damnatione regis, sed de juramenti reprehensione agatur.

At, inquiet, si juramentum reprehenditur, consequenter reprehenditur is, qui juramentum suscipi jussit. Respondeo: Negari non potest, quin reprehensio juramenti aliquo modo ad eum pertineat qui juramentum praescripsit (3): sed aliud est reprehendere opus alicujus hominis, aliud hominem ipsum in judicium propter opus illud vocare: nam fieri potest, ut opus non placeat, et tamen ab auctore juridice discutiendo, et damnando abstineatur. Sic igitur summus pontifex juramentum reprehendit, sed regis personam non attigit, neque opus fuit ut caussam diceret, qui in jus vocatus non fuerat.

At, inquit, in eo peccavit pontifex, quod regem persecutoribus annumeravit, dum ad martyrium pro recusatione juramenti suscipiendum, catholicos suos hortatus est. Respondeo: (4) non annumeravit pontifex regem inter persecutores absolute, sed in ejus arbitrio reliquit, velletne acquiescere veritati, et a juramento illicito obtrudendo cessare, et rex pacificus haberi; an potius vellet contra innocentes saevire, et persecutor sanctorum martyrum nominari.

At saltem in eo pontifex peccavit, quod juramentum fidelitatis prohibendo, effecit, ut subditi debitam obedientiam regi suo non exhiberent. Respondeo (5): Si juramentum solius fidelitatis esset,

(1) *Juram. anglicanum non petit meram civilem obedientiam.*

(2) *Paulus V. proprie non de persona regis Angliae judicavit, sed de juramento, utrum liceat.*

(3) *Opus reprehendere, non est hominem propter opus in judicium vocare.*

(4) *Regis in arbitrio fuit a juram. cessare, vel illud urgendo martyrum persecutor nominari.*

(5) *Papa civilem obedientiam nusquam prohibuit.*

neque aliud requireret, nisi ut subditi omnes, etiam catholici, regi subjecti essent, in iis rebus omnibus, quae contra fidem catholicam,et obedientiam Deo, et summo pontifici debitam non essent; nemo juramentum reprehenderet,neque opus fuisset Brevibus apostolicis populum catholicum admoneri. Nam et Clemens VIII. sanctae memoriae pontifex, et hic ipse Paulus V. ejus in apostolica sede successor, non semel per literas catholicos Anglos admonuerunt, ut regi obedientiam, quae regibus secundum Scripturas sanctas debetur, diligentissime exhiberent, et a tumultibus et seditionibus omnino caverent. Sed ubi vidit juramentum a catholicis peti, in quo per speciem civilis obedientiae fidei catholicae abnegatio petebatur, admonuit suos, ut caverent insidias, et memores essent apostolici dicti: *Obedire oportet magis Deo quam hominibus*, Auctor. 5.

Pag. 7. confert auctor apologiae Bullam Pii V. adversus Elizabetham,cum Brevi Pauli V. ac dicit: Nihil fere interesse inter Bullam Pii V. qui Elizabetham nominatim excommunicavit, et Breve Pauli V. qui juramentum fidelitatis a catholicis suscipi prohibuit: ille enim populos ab obedientia reginae absolvit; iste obedientiam regi praestari vetuit.

Omitto convicia,vel blasphemias potius in Pium V. pontificem sanctum, ac de Dei Ecclesia optime meritum, neque enim ad convicia, quae solis conviciantibus nocent, sed ad rationes et argumenta, quae minus peritis , aut parum attentis nocere possunt, respondendum esse putavimus (1). Hoc igitur interest inter severitatem,qua utendum esse Pius non sine justa caussa censuit, et lenitatem , quam justa etiam de caussa adhibere placuit Paulo: quod ille reginam jamdudum propter haeresim excommunicatam a jure, et generatim, iterum nominatim excommunicavit, et excommunicatam declaravit: et quoniam cum excommunicatis nominatim et publice declaratis non licet conversari, ac secundum Ecclesiae catholicae leges, ejusmodi vitandi sunt, ideo Pius V. populum catholicum ab obedientia reginae ad eum modum excommunicatae, et declaratae, justissime absolvit, et liberavit: tali enim severitate utendum esse tempora illa suaserunt. Paulus vero V. experiri volens, an medicamenta mitiora fortasse magis prodessent, praesertim cum agendum esset cum rege majoris prudentiae, atque doctrinae, et cujus parentes catholici semper fuerunt: non judicavit hoc tempore expedire, ut rex nominatim excommunicaretur, vel excommunicatus publice declararetur:ac per hoc non solum non absolvit populos ab obedientia, quod fecerat Pius, sed neque vetuit, ut Regi obedientia in rebus temporalibus praestaretur,ut falso auctor apologiae affirmat. At prohibuit suscipi juramentum fidelitatis (2). Nego prohibuisse suscipi juramentum cujuscumque fidelitatis, sed ejus solius , quae cum infidelitate conjuncta esset. Cum enim christiani fidelitatem debeant non solum regi terreno, sed etiam principi spirituali, qualis est Christi in terris vicarius: nullo modo licet christiano viro, ita jurare principi terreno fidelitatem, ut simul juret se principi spirituali minime pariturum, etiam in iis rebus,quae proprie ad ipsius pertinent potestatem. Quoniam igitur juramentum catholicis propositum suscipi non poterat, sine abjuratione pontificiae potestatis, idcirco recte summus pontifex juramentum illud suscipiendum non esse censuit; tantumque interest inter Bullam Pii V.et Breve Pauli V. quantum inter cauterium ignis, aut venae incisionem, et unctionem olei,aut dulcis pharmaci potionem.

Pag. 8. rursum auctor Apologiae Pontificem carpit,Quod si regem respicias imprudenter,si Catholicus injuriose se gesserit. *Imprudentia*, inquit , *est respectu Regis, quod partitim et minutatim Juramentum non refutaverit;vel quod verbulum, quae sententiola, vel quidquid id est criminis , cujus juramentum insimulat, nullo detexit indicio.* Nolo in nugis tempus consumere, ea de caussa non discutio improprietates vocabulorum, et lutulentam orationem hujus interpretis. Illud unum respondeo: (3) Pontificis Maximi propositum non fuisse librum refutationis conscribere, ideo necesse non fuisse, ut juramentum universum,vel partes ejus, argumentis variis ex locis petitis confutaret. Epistolam scripsit, quae vicem Edicti repraesentaret: tunc autem vere imprudens Princeps haberi deberet, si iniquam actionem prohibere se non posse crederet, nisi librum integrum Philosophorum more conscriberet. *At*, inquit,*si Pontifex notasset quid in Juramento displiceret, fortasse Rex partem illam Juramenti vel deleri passus fuisset,vel eam benigna interpretatione mollivisset.* Respondeo: Non particulam aliquam juramenti summo pontifici displicuisse, sed ipsam juramenti substantiam, ut sic loquar, finem ipsum, et quasi scopum, quo verba omnia diriguntur, quando autem sperandum erat, ut partem aliquam principalem hujus juramenti deleri rex ille pateretur, qui juramentum alterum sub poena capitis suscipi jussit de Primatu suo in spiritualibus (4)? Nam ab eo juramento non soli catholici, sed etiam Calvinistae Puritani abhorrent et tamen Rex partem ullam ejus juramenti deleri,vel mitigari numquam pati voluit. Quod autem auctor apologiae adjungit de injustitia pontificis in catholicos, facile refutari potest. *Injustitia*, inquit, *est*, *catholicorum respectu: Nam si ita visum fuisset majestati suae, in juramento quippiam vel mutari vel interpretari*, *eo labore penitus sublevati fuissent catholici et exonerati illico*: *si secus*, *omnia Rex*, *ut erant*, *tenere velle et nihil immutare*, *firmiter secum statuisset*: *tamen hoc inde lucri percipere potuissent catholici, ut eorum renitentia, hac umbra, hoc veluti involucro posset obtegi, quod non tamquam claudicantes in fide sua erga principem a juramento abstinerent,sed tantum ab anxietate et scrupulis quibusdam perplexi,quibus tenera ipsorum con-*

(1) *Discrimen inter Bullam Pii V. et Breve Pauli V.*
(2) *Paulus V. prohibuit suscipi juram. infidel.*

(3) *Edicta non solent rationibus comprobari.*
(4) *Etiam Calvinistae Puritani respuunt jurament. de primatu regis in spiritualibus.*

scientia torqueretur: quam anxietatem, ac teneritudinem pontificia damnatio verborum quorumdam in formula juramenti, peperisset: Haec ille, Sed jam diximus nullam omnino spem haberi potuisse, ut partes illae juramenti tollerentur, quae continent abnegationem fidei catholicae, de primatu ecclesiastico romani pontificis, quod si anxietas conscientiae juvare posset catholicos apud regem, omnis jamdudum persecutio cessasset (1). Scit enim Rex catholicos Anglos, civilem obedientiam in ipsa ejus coronatione exhibuisse; neque juramentum fidelitatis abhorrere, nisi ubi fides catholica periclitatur.

Pag. 16. posteaquam Breve pontificum cum juramenti formula, a pagina 9. usque ad 15. integre descripserat, aggreditur auctor apologiae refutationem Brevis (2); Ac primo adscribit summo pontifici crimen falsi, quia initio Brevis dicit, magno se moerore affici, ob tribulationes et calamitates, quas pro retinenda fide catholica, catholici in Anglia patiuntur. Ut autem falsitatis pontificem omnino convincat, orditur ab ingenti clementia Elizabethae reginae, quam a clementia regis Jacobi longe superatam affirmat. *Hic*, inquit, *pontifex dolorem et magnum animi sui moerorem exprimit, propter tribulationes et calamitates, quas pro retinenda fide catholica jugiter sustinent filii sui. Ubi praeter crimen falsi, quod in serenissimi domini nostri regis contumeliam tantopere redundat; dissimulare non possum, sed ut res postulat, palam profiteor et quod certo scio prae me fero, reginam Elizabetham neminem ex Pontificiis, religionis caussa, in judicium vocasse, neminem ad supplicium condemnasse, antequam eorum scelera et flagitia, veluti invita regina, poenas quas pertulerant, ei extorquerent: quod cuivis aequo rerum aestimatori et actiones ipsas cum eorum circumstantiis prudenter pensiculanti manifestum fiet.* Haec ille, qui posteaquam eadem felicitate scribendi, multa similia repetens et inculcans, defunctae reginae Manibus, ut ipse loquitur, parentasset; vel, ut anglicana editio significare videtur, sacrificium obtulisset: transit ad regem, atque ait: *Non possum sane non confiteri, pro amore, quo in veritatem feror, quod qualiscumque fuerit reginae laus, a clementia in Pontificios, quae fuit amplissima; tamen ea mansuetudinis, ac pietatis in eosdem exempla, quae conspeximus in serenissimo rege, longo praeteritam reginae mansuetudinem superarint intervallo etc.* Dabit hoc loco nobis veniam auctor apologiae, ut sicut ipse sibi licere existimavit, criminis falsi Christum Domini, idest pontificem maximum, sine ullo veritatis colore accusare; ita nobis vicissim liceat, mendacia sua in ipsum vere regere. Principio, non scripsit pontifex, se moerore affici ob calamitates, quas tempore reginae Elizabethae, aut initio regni Jacobi regis in Anglia, pro retinenda orthodoxa fide catholici patiebantur: sed ob calamitates, quas hoc tempore patiuntur. Ergo, ut criminis falsi ne leve quidem vestigium in ipso pontificio Brevi adhaereat, satis est si probemus, ingentes aerumnas propter religionem ferre coactos esse catholicos anno Domini 1606. quo tempore Breve apostolicum scribebatur (3). Hoc autem ipso anno scimus duo edicta in Anglia promulgata ejusmodi, ut vel sola sufficiant, ad omnia hujus apologiae coarguenda mendacia. Edicti prioris summa haec est: titulus ut supra admonui est.

Ad detegendos et reprimendos recusantes Papistas. In primo articulo confirmantur leges Elizabethae, adversus catholicos jam olim stabilitae. In 2. jubetur, ut praefecti locorum inquirant in catholicos omnis ordinis et aetatis, qui templa haereticorum adire recusant: imposita mulcta viginti florenorum, si negligentes in catholicis perquirendis extiterint. In 3. statuitur, ut acriter puniantur catholici, qui communionem, seu coenam haereticorum more, sumere recusaverint. In 4. sancitur, ut qui recusaverint sacris haereticorum interesse, si convictus in judicio fuerit, solvat in menses singulos florenos ducentos. In 5. statuitur, mulctam ducentorum florenorum in singulos menses (quae ab Elizabetha constituta fuerat, in recusantes adire templa haereticorum) leve onus esse copiosis hominibus; ideo additur, ut Rex invadat duas tertias partes bonorum omnium, tertia parte sola relicta ejusmodi recusantibus. In 6. statuitur, ut qui recusaverit coenam calvinisticam sumere, solvat primo anno florenos ducentos, secundo quadringentos, tertio sexcentos. In 7. additur, ut qui templa haereticorum frequentare coeperat, et postea relabitur in crimen non frequentandi, solvat statim florenos sexcentos. In 8. decernitur, ut qui recusant juramentum illud suscipere, de quo nunc agimus, conjiciantur in carcerem sicariorum atque latronum. In 9. additur, ut eidem in carceribus detento, proponatur iterum juramentum: quod si recusaverit, amittat omnia bona, et carceri perpetuo mancipetur. In 10. additur, ut si tertia vice propositum sibi juramentum recusaverit, capitis vitaeque dispendium patiatur. In 11. declaratur, ut tabulae illae, in quibus aliquis accusatus reperitur, quod a templis haereticorum abfuerit, vim suam obtineant, non obstante quocumque errore, qui in accusatione formanda, aliterve contigerit. In 12. statuitur, ut qui principibus externis militare voluerit, is prius juramentum praefatum praestet, alioqui perduellis habebitur. In 13. statuitur, ut nobilis qui in externis regionibus servire voluerit, cum duobus fidejussoribus regi se obliget sub poena ducentorum florenorum, quod nullo unquam tempore romano pontifici reconciliabitur: quam cautionem nisi proficiscens dederit, reus mortis erit. In 14. statuitur, ut qui post decimum diem junii hujus anni 1606. subditum aliquem regis Anglorum ad fidem romanae Ecclesiae pertrahet, aut pertrahere conabitur; is perduellionis, et laesae majestatis reus habeatur, et re ipsa poenam illam subeat, nisi in Angliam revertatur, et intra sex dies a reditu cri-

(1) *Catholici Angli civilem obedientiam professi sunt in coronatione Regis.*

(2) *Num falsum sit Catholicos in Anglia religionis caussa persecutionem non sustinere.*

(3) *Leges a rege Jacobo in catholicos latae.*

men confessus, duo juramenta suscipiat; unum de primatu regis in spiritualibus, alterum contra potestatem papae in principes christianos.

Haec videlicet est incredibilis illa clementia regis in catholicos, ob quam summus pontifex crimen falsi incurrit, quod scripserit, se non levi dolore affici, ob calamitates, quas catholici pro fide orthodoxa retinenda tolerare coguntur. Quare major calamitas excogitari potest, quam propter vitanda sacra sacrilega, opibus spoliari; pro recusando juramento perfidiae, carceri perpetuo mancipari; pro exhortatione ad catholicam fidem, quasi majestatis reum morte mulctari? et si nihil, nisi civilem obedientiam rex requirit, neque aliquid molitur conscientiae caussa; cur archipresbyter, et alii, qui civilem obedientiam suscepto juramento professi sunt, adhuc carceribus detinentur?

Sed volo ipsum etiam apologiae auctorem, velit nolit, adigere, ut pro hac veritate testimonium dicat. Ipse igitur in hoc libro suo pag. 20. extollens principis mansuetudinem, sic ait: (1) *Gratioso edicto permissum est sacerdotibus omnibus, non comprehensis, et tum extra custodiam degentibus, intra certum, et constitutum diem e regno migrare.* Admiranda profecto gratia, exilium permittere sacerdotibus, qui comprehendi, quamvis diu quaesiti, nequiverant. Si tibi exilium gratia videtur, quo nomine vera supplicia appellabis? An non est magna calamitas, si cogaris poenas graviores exilio praevenire?

At, inquies, edicta ista edita sunt post conjurationem detectam. Verum est, sed non pertinent ad puniendos proditores (2), sed ad catholicos omnes religionis caussa, divexandos. Sed praeterea ante conjurationem illam conceptam in ipso primo anno regni, et primo parlamento confirmavit omnia edicta reginae, eaque non parum auxit. At ipsa etiam regina edicta illa edidit exacerbata ob excommunicationis sententiam in se a Pio V. latam. Immo etiam antea, nam anno Domini 1558. in primo regni sui anno, diu ante Pii V. pontificatum juramentum subditis suis suscipiendum proposuit de primatu suo ecclesiastico, idest, de nova haeresi ab Henrico parente suo excogitata, poena autem recusantis juramentum, prima vice fuit amissio bonorum, carcerque perpetuus; altera vice, poena capitis, quam perduelles sustinere coguntur. Refert Nicolaus Sanderus lib. 3. de schismate anglicano hoc totum: et quae vidit, et quibus interfuit scripsit. Anno sequenti, idest 1559. Missam facientibus, vel audientibus, aliudve quodcumque officium ecclesiasticum, ritu veteri procurantibus, sacramentumque aliquod romano more administrantibus, gravis indicitur mulcta; nimirum prima vice ducentorum aureorum, aut carceris ad sex menses: secunda vice quadringentorum aureorum, aut carceris ad annum (3), tertia vice omnium bonorum et perpetuorum carcerum, secundum quam legem mox in carceres conjecti sunt episcopi plurimi, quorum nomina idem Sanderus describit in eodem lib. 3. de schismate anglicano, quibus addit lib. 7. De visibili monarchia ad annum Domini 1560. permultos etiam nobiles laicos eadem de caussa carceribus mancipatos, qui omnes vel in carcere, vel in exilio extincti sunt. Et tamen auctor apologiae dicere audet, se certo scire, Elizabetham reginam neminem religionis caussa in judicium vocasse, neminemque damnasse. Item ante sententiam Pii V. palam esse, nullam a regina Elizabetha graviorem mulctam catholicis impositam, neque severiores leges, aut ullam capitalem poenam in catholicos constitutam. Quomodo enim nullum catholicum regina, religionis caussa, vocavit in judicium, nullumque damnavit; si tot episcopos, totque laicos illustres, ea solum de caussa carceribus inclusit, quod ipsam caput Ecclesiae agnoscere recusarent? Non est fortasse caussa religionis, utrum regimen ecclesiasticum, idque supremum, a summo pontifice ad regem terrenum, immo etiam ad foeminam transferri possit? aut non est gravis mulcta judicari et damnari exilio, aut carceri perpetuo mancipari? Quomodo etiam ante sententiam Pii V. nullam graviorem mulctam catholicis regina imposuit, neque ullas severiores leges tulit, neque ullam capitis poenam constituit; si anno 1558. idest annis novem ante Pii V. pontificatum, legem tulit de juramento primatus sui in spiritualibus, ab episcopis in primis suscipiendo et prima vice recusantibus amissionis bonorum et carceris perpetui: secunda autem perduellium poenam constituit, et anno sequenti leges illas et mulctas instituit in catholicos, religionis catholicae exercitia usurpantes, quas supra descripsimus? sed nimirum auctor apologiae, vel nihil omnino legisse nos de rebus anglicis, vel oblitos esse credit eorum, quae de persequutione anglicana multi illustres Scriptores literis mandaverunt ad memoriam posteritatis sempiternam. Omitto de industria plurima edita, quae variis temporibus Elizabetha adversus catholicos, solius religionis caussa, promulgavit, quae omnia Jacobus rex confirmavit: et quibus non pauca addidit, quae typis mandata palam cerni possunt.

Pergit deinde auctor apologiae pag. 22. ac dicit: Pontificem injuste in suo Brevi prohibuisse subditis regiae majestatis, quo minus de obedientia sua erga ipsum profiteantur, sed ubi haec prohibitio in Brevi pontificio habeatur, non dicit, neque dicere potest: cum nulla talis prohibitio usquam in ipso Brevi legatur: proinde hoc inter falsa, quibus apologia plenissima est, referatur: subjicit continuo, et ad verbum refert verba illa Brevis: Perspicuum esse debet omnibus catholicis, quod hujusmodi juramentum, salva fide catholica, et salute animarum suarum praestari non possit, cum multa contineat, quae saluti et fidei aperte adversantur. His paucis recitatis, ait: *Huc vetus dictum quadrat, quod de philosopho circumfertur,* (4) *Multa dicit, sed pauca probat*: *immo vero nihil o-*

(1) *Sacerdotibus in Anglia diu ad carceres, et mortem quaesitis, nec inventis, gratia sit ut exulent.*

(2) *Ante conjurationem conceptam primo anno sui regni Jacobus vexavit catholicos.*

(3) *Quid sub Elizabetha sunt passi catholici et quae sub Jacobo.*

(4) *Dictum impium Galeni et Averrois de Christo.*

mnino probat. At jam supra respondi: In Brevi pontificio, non theologicam disputationem, sed paternam ac brevem admonitionem contineri, tibi nihil necesse sit probationes adjungi,sed bene habet quod haereticus de vicario Christi dicit, quod de ipso Christo paganum dixisse constat. Certe (1) Galenus in lib. 3. de differentiis pulsuum cap. 4. scripsit, Christum multa dixisse, sed nihil demonstrasse, quod idem de eodem Domino et Salvatore nostro Averroëm dicere solitum ferunt: ac ne ipse eodem vitio laborare videatur, ut multa dicat, et nihil probet, supra scripta verba Brevis apostolici, hac insolubili argumentatione confutat. *Nam,* inquit, *quomodo professio fidelitatis erga principem in subditis, possit e regione religioni, et saluti animarum adversari, tam longe excedit meam teologiam, quantulacumque illa sit, ut prorsus novam, et exoticam plane assertionem esse, non possim quin existimem: nec ex ejus ore proferendam, qui se universalem episcopum et christianarum animarum oecumenicum pastorem satis insulse venditat.* Haec ille. Cujus convicia, et sermonis barbariem sciens praetereo. Illud affirmo, auctorem apologiae sibi fingere propositiones, quas oppugnet; et ex iis, quasi in ipso Brevi aperte continerentur, argumenta conficere: proinde argumentationem ejus, non theologiae, sed dialecticae terminos omnes ac leges excedere (2).Assumit enim Brevi pontificio prohiberi professionem fidelitatis erga principes, quasi ea cum Religione et animarum salute pugnaret:At nihil ejusmodi habetur in apostolico Brevi; quid autem sit in regio juramento, quod cum religione et salute animarum pugnet, et propter quod ab ejusmodi juramento abstinendum esse summus pontifex censeat, et moneat, a nobis est paulo ante demonstratum. Ostendimus enim, eo juramento negari potestatem apostolicam, tum alligandi, tum absolvendi; ac per hoc, negari fidem catholicam, sine qua salus aeterna obtineri non potest; et per hujusmodi juramentum, non tam jurari fidelitatem ad regem, quam abjurari fidelitatem ad Christi vicarium.

Quocirca testimonia Scripturae divinae quae apologiae auctor statim adjungit, non probant falsum esse quod pontifex scripsit,sed quod ipse sibi apologiae auctor finxit. Scriptum, inquit, est Josue 1. quemadmodum Moysi obedivimus in omnibus, ita et tibi obedimus. Sic propheta Hieremias cap. 27. Hortatus est populum, ut auscultarent regi Babel, dicens: Submittite colla vestra subter jugum regis Babylonis, eique et populo ejus servite. Similiter Israelitae se gesserunt apud Pharaonem, cui etiam supplicarunt Exod. 5. Ut veniam daret libere discedendi.Similiter apud Cyrum Esdr. 1. a quo impetrarunt veniam reditus, aedificandi templi gratia. Denique apostolus ad Rom. 13. Omnes mortales hortatus est,ut subjecti essent propter conscientiam.

(1) *Apologiae auctor loquitur de pont. max,sicut olim ethnici de Christo.*

(2) *Adversarius fingit quod oppugnet.*

(3) *Scripturae testimonia non spiritualem sed civilem obedientiam erga reges docent.*

Ad haec omnia testimonia brevissime respondemus (3). His testimoniis probari obedientiam ad principes etiam paganos, quando ea non est contraria obedientiae ad Deum; quod nos libentissime confitemur, sed non probari obediendum esse regibus etiam christianis, quando jubent fieri quod non licet christianis, quam responsionem rejicere non potest auctor apologiae qui pag. 24. allegat sanctum Augustinum tract. in psal. 125. ita dicentem: *Milites christiani servierunt imperatori infideli; ubi veniebatur ad caussam Christi, non agnoscebant nisi illum, qui in coelis erat:quando volebat ut idola colerent, ut thurificarent; praeponebant illi Deum.* Sic igitur et nos catholicos Anglos admonemus, ut regi terreno serviant, atque obediant, dum non jubet quae displiceant regi coelesti. Displicet autem regi coelesti, ut potestas Vicarii sui, quem reliquit in terris, et quem constituit super familiam suam, vel penitus abnegetur, vel in alium transferatur.

Pergit deinde pag. 24. et 25. (4) et profert testimonium Augustini, Tertulliani, Justini, Ambrosii, Optati et Gregorii, quibus probatur, quod nos minime negamus deberi principibus etiam infidelibus obedientiam a subditis fidelibus, sed verba s. Gregorii ex libro epistolarum, epist. 61. praecipue notanda et observanda, et cum Brevi Pauli V.Pontificis comparanda censuit; quod videlicet Gregorius Mauritio imperatori subjectum se fatebatur,eique obediebat: Paulus autem subditos regis, ne civilem quidem, et licitam obedientiam, principi suo exhibere permittit. Sed quod attinet ad s.Gregorium; ipse idem in commentario psal. 101. testatur (5) Mauritium tyrannum potius, quam imperatorem fuisse, quales antea fuerunt Diocletianus et Nero, quibus, vellent nollent, ipsi etiam summi pontifices subjecti esse cogebantur. Quod autem Paulus V. a civili obedientia subditos regis averterit, in Brevi ejus ad verbum, in hoc ipso libro exposito, nusquam legitur, summa enim totius Brevis est, ut christiani catholici potestatem Christi vicarii, fidemque catholicam non abjurent: quae certe abjuratio, neque civilis, neque licita est.

Transit auctor apologiae pag. 26. et 27. a Patribus (6) ad concilia: neque contentus est demonstrare civilem obedientiam regibus a subditis deberi: sed addit, tota etiam episcoporum concilia regibus fuisse subjecta.Ac primo loco adducit concilium arelatense, Caroli Magni temporibus celebratum, cujus haec sunt verba in ultimo canone: *Haec igitur Domino imperatori praesentanda decrevimus, poscentes ejus clementiam, ut si quid hic minus est, ejus prudentia suppleatur, si quid secus quam ratio habeat, ejus judicio emendetur, si quid rationabiliter taxatum est, ejus adjutorio, divina opitulante clementia, perficiatur.* Respondeo (7): Episcopos, concilii arelatensis, Carolo ipso petente, non solum de negotiis ecclesiasticis, sed etiam de politicis in eo con-

(4) *Idem sancti Patres affirmant.*

(5) *Quo modo pontifices paruerint quibusdam tyrannis.*

(6) *An concilia subsint imperatoribus et regibus.*

(7) *Qua in re Patres concilii Arelat. imperatoris auctoritate indiguerint.*

ventu egisse:permulta in communi quoque de clericis et laicis statuisse, quae sine imperatoris providentia executioni mandari non poterant. Extant in eo concilio canones quartus et quintus, quibus abusus laicorum reformantur, qui acceptis muneribus, presbyteros in paroeciis constitutos amovere, et eorum loco alios introducere tentabant. Extant canones, duodecimus, et decimustertius, de pace inter episcopos et comites et ut comites et judices obedientes sint episcopo et invicem consentiant ad justitias faciendas et munera pro judicio non accipiant. Extat canon quintusdecimus, ut pondera et mensurae ubique aequalia sint. Item canon vigesimustertius, ne comites, vel vicarii,seu judices, vel centenarii, sub mala occasione,vel ingenio, res pauperum emant, vel per vim tollant, aut quolibet argumento surripiant: sed si cui aliquid possessionum emendum, aut vendendum sit, id in publico coram comite et judicibus et nobilibus civitatis facere debebit. De his igitur et similibus Patres loquuntur, cum imperatorem rogant, ut si quid minus est in his decretis, ejus prudentia suppleatur; si quid secus quam ratio habeat, ejus judicio emendetur; si quid rationabiliter taxatum est, ejus adjutorio perficiatur.

Addit deinde auctor apologiae, concilia quoque francfordiense,arelatense, turonense, cabilonense, moguntinum ac rhemense, penitus sese Carolo tradidisse: generalia vero concilia,nicaenum, constantinopolitanum, ephesinum et chalcedonense imperatoris pietati et providentiae sese in omnibus submisisse. Piguit vero illum non solum conciliorum verba referre, sed etiam loca notare. Neque ex tot conciliis aliud in specie allegavit, nisi ex epistola concilia ephesini ad augustos pauca quaedam verba, quibus episcopi se ab imperatore convocatos testantur et ab eo petunt,ut quae gesta sunt contra Nestorium, robur suum habeant.

Ad quae nos brevissime respondemus (1). Concilia episcoporum, jussu quidem interdum imperatorum congregata fuisse, sed in executionem mandati summi pontificis,ad quem proprie generalium conciliorum convocatio pertinet,ut perspicuum est in epistola concilii constantinopolitani ad pontificem Damasum, in qua dicunt se constantinopoli convenisse, ex mandato literarum ipsius, anno superiore ad imperatorem Theodosium daturum, sed de hac re inferius dicemus.Illud etiam fatemur (2), concilia saepe ab imperatoribus petiisse, ut decreta sua protegerent et executioni mandari auctoritate sua curarent. Falsum autem esse, quod auctor apologiae hoc loco scribit, concilia se penitus et in omnibus submisisse imperatorum pietati, atque prudentiae (3); quasi praecipue partes et summa potestas in rebus ecclesiasticis penes principem terrenum esset: evidenter ostendemus ex apertissimis testimoniis episcoporum sanctorum et regum sive principum saeculi.

Sanctus Athanasius patriarcha alexandrinus, in epistola ad solitariam vitam agentes: *Quando*, ait, *a condito aevo auditum est, quod judicium Ecclesiae suam auctoritatem ab imperatore accepit? aut quando hoc pro judicio agnitum est?* Hosius Cordubae episcopus, referente Athanasio in eadem epistola: *Ne praecipe*, inquit, *nobis imperator in hoc genere, sed ea potius a nobis disce: tibi enim Deus imperium commisit, nobis autem ea, quae sunt Ecclesiae concredidit.* S. Ambrosius mediolanensis episcopus in epist. 33. ad sororem, scribit se Valentiniano imperatori dixisse: *Noli te gravare imperator, ut putes te in iis quae Domini sunt, aliquod imperiale jus habere: publicorum tibi moenium jus commissum est, non sacrorum.* Idem etiam in oratione de tradendis basilicis, multis docet, imperatorem in Ecclesia esse et non super Ecclesiam: et judicia ecclesiastica non ad imperatores, sed ad episcopos pertinere. Sanctus Martinus turonensis episcopus maximo imperatori in faciem dixit: Novum esse et inauditum nefas, ut caussam Ecclesiae judex saeculi judicaret, testis est Sulpitius lib. 2. sacrae historiae. Sanctus Augustinus episcopus hipponensis, in epist. 46. 50. et 165. docet quidem piorum regum esse Ecclesiam defendere, severisque legibus, ac poenis haereticos ab Ecclesia damnatos coërcere. Sed ibidem Donatistas graviter reprehendit, quod caussam ecclesiasticam ad regem terrenum judicandam, non ad episcopos detulissent. Sanctus Gelasius romanus pontifex, in epistola ad Anastasium imperatorem:*Nosti*, inquit, *fili clementissime, quod licet praesideas humano generi dignitate rerum terrenarum; tamen praesulibus divinarum devotus colla submittis*: et paulo post, *Nosti itaque ex illorum te pendere judicio, non illos ad tuam redigi posse voluntatem.* Sanctus Gregorius papa lib. 5. epist. 21. *Scimus*, inquit, *piissimos dominos disciplinam diligere,ordinem servare,canones venerari et se sacerdotalibus negotiis non miscere.*

Venio nunc ad principes saeculi (4). Constantinus magnus, cum Donatistae non contenti episcopali judicio, ad ipsum caussam Ecclesiae detulissent, ita exclamasse fertur: *O rabida furoris audacia: sicut in caussis gentilium fieri solet, appellationem interposuerunt.* Refert haec verba Constantini Optatus milevitanus lib. 1. contra Parmenianum. De eodem ita scribit s. Augustinus in epist. 165. Constantinus non est ausus de caussa episcopi judicare. Valentinianus senior imperator, referente Sozomeno lib. 6. hist. cap. 7. *Mihi*, inquit, *qui sum in sorte plebis,fas non est talia negotia*, videlicet ecclesiastica, *perscrutari. Sacerdotes, quorum ista curae sunt, inter se ipsos, quocumque voluerint loco conveniant.* Theodosius junior imperator in epist. ad synodum ephesinam: *Illicitum*, inquit, *est, illum, qui non sit ex ordine sanctissimorum episcoporum, ecclesiasticis immisceri tractatibus.* Basilius imperator ora-

(1) *Concilia generalia jussu imp. aliquando coacta sunt: id mandante summo pontifice.*

(2) *Concilia aliquando protectionem et executionem decretorum petierunt ab imp.*

(3) *Judicium de rebus religionis ad saeculares principes non pertinere ostenditur ex ss. episcopis.*

(4) *Idem ostenditur testimonio principum saecularium.*

tione habita in octava synodo: *Haec*, inquit, *investigare et quaerere, patriarcharum episcoporum et sacerdotum est, qui regiminis officium sortiti sunt, qui sanctificandi, qui solvendi, qui ligandi potestatem habent, qui ecclesiasticas adepti sunt claves*; *non nostrum, qui pasci debemus, qui sanctificari, qui ligari, vel a ligamento solvi egemus*. Carolus magnus leges quidem aliquas juri communi addidit; sed in eis reverentiam et subjectionem ad sedem apostolicam romanam plane admirabilem, his verbis testatus est: *Licet vix ferendum ab illa sancta sede imponatur jugum, tamen feramus et pia devotione toleremus*. Refert hanc sententiam, ex concilio Caroli magni, Gratianus distinct. 19. can. 3. et eamdem sententiam a Carolo acceptam, suam quoque fecerunt episcopi concilii tiburiensis cap. 30. Addimus ultimo testimonium regis Theodorici, qui, quamvis haereticus Arianus esset, non tam sibi primatum in conciliis assumebat: sic enim legimus in synodo quarta, sub Symmacho pontifice romano: *Ad haec serenissimus Rex taliter, Deo aspirante, respondit, in synodi esse arbitrio, in tanto negotio sequenda praescribere; neque aliquid ad se, praeter reverentia, de ecclesiasticis negotiis pertinere*. Habemus igitur ex testimonio principum, tum Ecclesiae tum saeculi, longissime a vero aberrare, qui regi terreno primatum in rebus spiritualibus et ecclesiasticis tribuunt.

Pergit deinde auctor apologiae pag. 27. atque ait: *Quin etiam Christum dixisse lego, regnum suum non esse de hoc mundo, jussisseque ut quae sunt Caesaris Caesari tribuamus et quae Dei Deo*. Quae verba ut vera et divino sunt, ita applicationem ineptam et ad rem nihil facientem, quivis facile judicare poterit (1). Regnum quidem Christi non fuit ex hoc mundo; sed tamen in hoc mundo fuit et est: ac per hoc vicario Christi regis in terris obedientia debetur ab omnibus, qui partem in regno Christi habere volunt et quemadmodum nos reddenda Caesari, quae Caesaris sunt, non negamus, idest, tributa, honorem et obedientiam in rebus et negotiis saeculi: sic etiam optamus, ut quae Dei sunt, Deo reddantur: inter quae primo loco ponenda est fidei catholicae integra inviolataque professio et ad Christi vicarium fidelis et pura obedientia. Quod autem auctor apologiae subjungit, secundum theologiam non repugnare fidei et animarum saluti, si civilis obedientia, civili magistratui deferatur, verum est: sed falsum omnino est quod sequitur, in Brevi apostolico contrarium contineri. Debuisset omnino iste auctor, qui toties hoc repetit, vel uno in loco annotare verba illa Brevis, ubi dicatur, civilem obedientiam civili magistratui exhibere, rem esse fidei catholicae, salutique contrariam, sed neque annotavit, neque annotare potuit, nisi verba Brevis corrumpere et sua verba pro verbis Brevis sustinere voluisset.

Denique pag. 28. post nugas et convicia, quae libenter omittimus, ut quae gravi theologo, qualem se auctor apologiae jactat, indignissima sunt, concludit hoc dilemmate (2): *Aut licet principi obtemperare in temporalibus, aut non: si licet, quod nemini dubium esse potest, cur tam iniquus est et crudelis in catholicos suos, ut imperet iis, ne legitimo regis sui mandato obtemperent? si non licet, cur rationem non reddit caussam non exprimit, unde id prohibet?* sed facilis est responsio. Admitto enim licere subditis principi suo obtemperare in temporalibus, modo quae princeps jubet, non sint contraria Deo, qui est Rex magnus super omnes principes: sed nego pontificem summum, tam fuisse iniquum et crudelem in catholicos, ut eis imperaret, ne legitimo regis sui mandato obtemperarent (3): neque enim juramentum propositum suscipere, legitimum mandatum, dici ullo colore potest, cum eo juramento cogantur catholici fidem catholicam abnegare, ut supra demonstratum est. Ex quo etiam manifeste refellitur, quod auctor subjungit de exhortatione ad martyrium subeundum. Contendit enim auctor pag. 29. exhortationem illam solito fundamento carere, cum possit catholicus et religionem romanam ardenter profiteri, quod papa jubet, et simul civilem obedientiam principi suo praestare quod Rex jubet. Jam enim non semel demonstravimus regem civili obedientia non esse contentum; sed id praecipue in votis habere, ut a catholica fide catholicos avertat et ex catholicis haereticos faciat: Nam juramentum, quod fidelitatis appellat, praeparatio et dispositio est ad juramentum de primatu regis in spiritualibus. Et ea forte caussa est cur archipresbyterum e carcere non dimittat, quamvis primum juramentum praestiterit, quia sperat eumdem ad alterum juramentum taedio carceris et aerumnarum, se posse perducere: quod juramentum non tecte et obscure, sed aperte et manifeste novam haeresim de primatu regio, in rebus etiam sacris et spiritualibus continet.

Postremo: Apologiae auctor pag. 30. et 31. fingit pontificem maximum ex falsis rumoribus de nimia regis severitate in catholicos, permotum fuisse ad hoc Breve tam temere conscribendum, quod idem dicit accidisse Pio V. quando sententiam excommunicationis in reginam Elisabetham tulit: et Clementi VIII. quando paulo ante obitum Elisabethae duo Brevia in Angliam misit, quibus tum regem praesentem, tum alium quemcumque a regno exclusit, qui religionem catholicam non profiteretur, quae duo Brevia contraria esse dicit fidei saepius datae et variis protestationibus, quibus operam suam obtulit, omniaque officia pollicitus est, quae conducere possent ad hunc ipsum regem in solio collocandum (4). Itaque auctor hujus apologiae paucis verbis tres summos pontifices, Paulum V. et Pium V. levitatis et temeritatis, Clementem VIII. non solum temeritatis, sed etiam perfidiae reprehendit. At ipsa rei veritas simpliciter exposita, nullo nostro labore addito et sine ulla arte rethorica, auctorem apologiae falsitatis, vanitatisque con-

(1) *Regnum Christi non fuit ex hoc mundo, tamen in hoc mundo fuit et est.*

(2) *Insulsum dilemma apologiae.*

(3) *Jurament. Angliae abnegationem fidei catholicae.*

(4) *Refelluntur variae calumniae.*

vincet. Paulus enim V. non ex incertis rumoribus adductus est ad Breve scribendum, sed ex notissima et gravissima persecutione, quam edicta publicata testantur, et ex ipsa juramenti formula ad nos transmissa. Itaque non erat opus,ut auctor luderet in nomine Babylonis et septicollis urbis, ad quam undique rumores et nuncii deferuntur; neque, ut probaret ex Patrum testimoniis, de Roma intelligi, quae sanctus Petrus de Babylone scripsit in priore epist. cap. 5. (1) Fatemur enim Romam non solum in epistola sancti Petri, sed etiam in Apocalypsi sancti Joannis per Babylonem significari; sed Romam ethnicam, non Romam christianam et illam, quae ebria erat de sanguine martyrum Jesu: non illam, quae Jesum Filium Dei et martyres ejus honorat. Denique illam, quae habebat in fronte inscriptam blasphemiam; non illam, quae, ut scribit sanctus Hieronymus lib. 2. in Jovinianum,scriptam in fronte blasphemiam,Christi confessione delevit. Pius etiam V. non vanis quorumdam delationibus temere abreptus est ad excommunicandam reginam, sed ex notis et publicis ejus criminibus; ac praesertim quod instar apostatae Juliani, ex ficta catholica, manifesta haeretica et jurata catholicorum hostis evaserit. Denique (2) Clemens VIII. duo Brevia anno 1600.tribus annis ante obitum reginae ad catholicos misit, unum ad clerum,alterum ad populum:quibus Brevibus non, ut iste mentitur, Jacobum tunc Scotiae regem a solio exclusit, sed consilium dedit, quale dare decebat summum pontificem, videlicet, ut catholici operam darent,quantum in ipsis est, ut Rex ad religionem catholicam bene affectus eligeretur. Habemus enim exemplaria Brevium illorum in manibus et iis diligenter inspectis, nusquam invenimus nomen Jacobi regis, aut alterius particularis personae;sed solum generatim, ut diximus, cohortationem ad regem orthodoxum et pium constituendum (3). Quibus verbis non solum Jacobus Scotiae Rex non excludebatur, sed includebatur potius; quoniam ministri ejus maximam spem fecerant, eum non abhorrere a fide catholica suscipienda; praesertim cum Rex ipse ad pontificem ipsum, necnon ad cardinales Aldobrandinum et Bellarminum literas scripsisset plenas humanitatis, quibus praeter caetera petebat, ut aliquis e gente Scotorum cardinalis S. R. E. crearetur, ut haberet Romae, per quem facilius et tutius cum pontifice negotia sua tractaret. Quare pontifex non perfidiae accusari, sed spe sua frustratus dici merito potuit. Ad extremum addit auctor apologiae, non defuisse in Anglia, qui Breve hoc, fictitium et in odium papae compositum et disseminatum fuisse suspicarentur; *Quod viderent illud tam longe ab omni theologiae ratione, prudentia, politica, sensu denique communi abhorrere perspicerent, sed pontificem maluisse altero Brevi fidem prioris confirmare, ut culpam suam sciens prudensque geminaret.* Nos vero non ignoramus fuisse in Anglia, qui primum illud Breve confictum existimaverint. Sed id non accidit ex eo, quod a theologia, vel prudentia abhorrere videretur; sed ex eo, quod nonnulli cuperent hac fraude catholicis imponere, atque efficere, ut juramentum propositum suscipere non dubitarent (4). Qua fraude comperta, summus pontifex alio Brevi, fidem priori facere voluit, ne pharmacum spirituale per hanc daemonis artem, inutile redderetur, quo facto, non culpam geminavit, sed fraudem detexit, tenebras dissipavit et veritati, ac sinceritati aditum patefecit.

SECUNDUM BREVE

Dilecti filii salutem et apostolicam benedictionem. Renuntiatum est nobis, reperiri nonnullos apud vos, qui, cum satis declaraverimus per literas nostras anno superiore 10. kalend. octobr. in forma Brevis datas,vos tuta conscientia praestare non posse juramentum, quod a vobis tunc exigebatur; et praeterea stricte praeceperimus, ne ullo modo illud praestaretis: nunc dicere audent hujusmodi literas de prohibitione juramenti,non ex animi nostri sententia, nostraque propria voluntate scriptas fuisse, sed potius aliorum intuitu, atque industria, eaque de caussa iidem persuadere nituntur, mandata nostra dictis literis non esse attendenda. Perturbavit sane nos hic nuncius, eoque magis, quia experti obedientiam vestram (filii nostri unice dilecti) qui, ut huic sanctae sedi obediretis, opes, facultates, dignitatem, libertatem, vitam denique ipsam, pie ac generose nihili fecistis; numquam suspicati essemus potuisse vocari apud vos in dubium, fidem literarum nostrarum apostolicarum, ut hoc praetextu vos ex mandatis nostris eximeretis. Verum agnoscimus versutiem atque fraudem adversarii humanae salutis,eique potius, quam vestrae voluntati tribuimus hanc renitentiam.Ea propter iterum ad vos scribere decrevimus, ac denuo vobis significare, literas nostras apostolicas, anno praeterito 10. kalend. octobr. datas de prohibitione juramenti,non solum motu proprio, et ex certa nostra scientia; verum etiam post longam et gravem deliberationem de omnibus quae in illis continentur adhibitam, fuisse scriptas, et ob id teneri vos, illas omnino observare, omni interpretatione secus suadente rejecta. Haec autem est mera,pura integraque voluntas nostra, qui de vestra salute solliciti, semper cogitamus ea, quae magis vobis expediunt, et ut cogitationes, et consilia nostra illuminet is, a quo christiano gregi custodiendo nostra fuit praeposita humilitas,indesinenter oramus, quem etiam jugiter precamur, ut in vobis filiis nostris summopere dilectis, fidem, constantiam, mu-

(1) *Roma ethnica, non christiana,dicta est Babylon in sacris literis.*

(2) *Quorsum Clem. VIII. duo Brevia miserit in Angliam.*

(3) *Jacobus Rex significavit se non abhorrere a fide catholica.*

(4) *Cur Paul. V. secundum Breve ad Anglos scripserit.*

tuamque inter vos charitatem et pacem augeat. Quibus omnibus cum omni charitatis affectu, peramanter benedicimus. Datum Romae apud s. Marcum, sub annulo piscatoris 10. kalend. octobr. M DC VII. pontificatus nostri anno tertio.

Hactenus respondimus ad ea, quae adversus primum Breve auctor apologiae scribenda esse putavit. Nunc, ut ipse a secundo Brevi una fere pagella se expedivit; sic et nos ejus cavillationes pari brevitate rejiciemus. Quoniam igitur summus pontifex versutiae diaboli tribuit falsos illos rumores de conficto Brevi: sic ipse auctor apologiae versutiae ejusdem diaboli tribuit hoc secundum Breve. Scribit enim, diabolum non potuisse tantum nocere catholicis, aliqua fraude, etiam si mille annos in hoc opus incubuisset, quam fecit hoc uno Brevi; et rationem reddit, quoniam oportebit eos qui juramentum susceperunt, nunc illud abjurare; quod majus est malum, quam si antea non jurassent, antea siquidem si jurare noluissent, excusari poterant ob scrupulos aliquos mentis, ex particulis juramenti obortos: at nunc nullam habent excusationem, si abjurent fidelitatem, quam regi suo bis jurarunt: semel, cum primum nati sunt, tacito quodam et congenito juramento; deinde cum verbis conceptis primum illud juramentum confirmarunt.

Ad haec respondemus, non esse malum abjurare, quod male juratum est. Sic enim habet regula ab omnibus approbata: (1) In male promissis rescinde fidem; sed dicet Adversarius, non potest esse malum juramentum, quod est naturale, et congenitum ab ipso ortu, vel hujus naturalis et congeniti confirmatio et expressio. Respondeo: Juramentum quod dicitur congenitum, si quod est, non esse aliud, nisi simplicem obligationem ad obediendum superiori, sub quo quis nascitur, in rebus licitis atque honestis. Neque intelligi vel etiam fingi potest, quomodo in ipso ortu homo naturaliter obligetur ad negandam summi pontificis potestatem: proinde juramentum secundum, quod hanc abnegationem continet, non potest recte dici confirmatio, vel expressio juramenti prioris. Praeterea, quaemadmodum in ortu naturali videtur posse intelligi juramentum tacitum et congenitum ad obediendum principi politico: sic etiam in ortu supernaturali, quem habemus ex baptismo, intelligi debet juramentum tacitum et congenitum ad obediendum principi spirituali, qui est Christi vicarius: ac per hoc non licet ullo modo postea juramentum suscipere, quo abjurari videatur juramentum praestitum in Baptismo. Ac de his hactenus.

EPISTOLA CARDINALIS BELLARMINI AD ARCHIPRESBYTERUM ANGLIAE.

(2) Venerabilis in Christo domine frater. Anni sunt fere quadraginta, quod invicem non vid務imus. Sed ego tamen veteris nostrae consuetudinis numquam oblitus sum; teque in vinea Domini strenue laborantem, quando aliter non potui, orationibus Deo commendare non destiti: me quoque in tua memoria toto hoc tempore vixisse et in tuis orationibus ad altare Domini locum aliquem habuisse non dubito. Ita igitur ad hoc usque tempus, non verbis aut literis, sed opere et veritate, ut sanctus Joannes loquitur, alter in alterius dilectione permansimus, sed hoc silentium rumpere coëgit nuncius, qui diebus istis de tuis vinculis et carcere ad nos venit; qui quidem nuncius, etsi tristis videri poterat, ob jacturam pastoralis tuae sollicitudinis, quam Ecclesia ista fecit, tamen laetus quoque videbatur, quoniam ad martyrii gloriam, quo dono Dei nullum est felicius, propinquabas: ut qui tot annis gregem tuum verbis et doctrina pavisses, nunc exemplo patientiae gloriosius pasceres. Verum hanc laetitiam non mediocriter interturbavit, ac fere corrupit tristis alius nuncius, qui de constantia tua in recusando illicito juramento, ab adversariis tentata, forte etiam labefactata et prostrata successit. Neque enim (frater charissime) juramentum illud ideo licitum esse potuit, quod aliquo modo temperatum et modificatum offerebatur. Scis enim hujusmodi modificationes nihil esse aliud, quam Satanae dolos atque versutias, ut fides catholica de primatu sedis apostolicae, vel aperte vel obscure petatur: pro qua fide tot inclyti martyres in ista ipsa Anglia ad sanguinem usque pugnarunt. Certe enim quibuscumque verbis juramentum ab adversariis fidei concipiatur in regno isto, eo tendit, ut auctoritas capitis Ecclesiae a successore sancti Petri, ad successorem Henrici VIII. in Anglia transferatur. Quod enim obtenditur de periculo vitae regis, si summus pontifex eam in Anglia potestatem habeat, quam in omnibus aliis christianis regnis habet, inane prorsus esse, omnes qui sunt aliqua prudentia praediti, facile vident. Neque enim auditum est unquam ab initio nascentis Ecclesiae, usque ad haec nostra tempora, quod ullus pontifex maximus principem ullum, quamvis haereticum, quamvis ethnicum, quamvis persecutorem, caedi mandaverit, aut caedem forte ab aliquo patratam probaverit. Et cur quaeso unus rex Angliae timet, quod ex tot christianis principibus nullus timet, nullus timuit? sed ut dixi, vani isti praetextus decipulae sunt et stratagemata Satanae, qualia non pauca in historiis veterum temporum inveniuntur; quae facile referre possem, si, non epistolam, sed librum integrum scribendum suscepissem. Unum tantum, exempli gratia ad memoriam tibi revocabo. Scribit sanctus Gregorius nazianzenus in prima oratione in Julianum imperatorem, illum, ut simplicibus christianis imponeret, in imaginibus imperatoriis, quas romani civili quodam genere honoris, pro more adorabant, imagines deorum falsorum admiscuisse, ut nemo posset imperatoris imaginem adorare, quin simul

(1) *Iniqua juramenta non obligare.*

(2) *Continet exhortationem ut archipresbyter, qui juramentum acceperat, resipiscat.*

deorum simulachris cultum adhiberet: hinc nimirum fiebat, ut plurimi deciperentur: et si qui forte fraudem subodorati imperatoris imaginem venerari recusarent, ii gravissime punirentur, ut qui Caesarem in sua imagine contempsissent. Tale aliquid in juramento vobis oblato, mihi videre videor, quod ea fraude compositum est, ut nemo possit proditionem in regem detestari civilemque subjectionem profiteri, quin primatum sedis apostolicae perfide abnegare cogatur; sed Christi servi, ac praesertim primarii Domini sacerdotes, ubi periculum fidei subesse possit, tantum abesse debent e susceptione illiciti juramenti, ut ab omni etiam susceptione simulationis praestiti juramenti cavere debeant,ne fidelibus populis ullum praevaricationis exemplum reliquisse videantur. Quod egregie praestitit insignis ille Eleazarus, qui neque porcinas carnes comedere, neque simulare comedisse voluit,quamvis gravissima tormenta sibi cerneret imminere; ne,ut ipse ait in 2. lib. Machabaeorum, multi juvenum per eam simulationem, ad legis praevaricationem animarentur. Neque minus fortiter magnus Basilius et exemplo ad res nostras magis accommodato, cum Valente imperatore se gessit: nam ut in historia scribit Theodoretus, cum praefectus imperatoris haeretici hortaretur s. Basilium, ut non vellet propter parvam dogmatum subtilitatem imperatori resistere: respondit vir ille sanctissimus et prudentissimus. Non esse ferendum, ut de divinis dogmatibus, vel una syllaba corrumpatur, sed potius pro eorum defensione, omne genus supplicii amplectendum. Equidem arbitror non deesse apud vos, qui dogmatum subtilitatem esse dicant, quae in juramento catholicis hominibus proposito continentur et non esse propter rem tam parvam regis imperio reluctandum. Sed non deerunt etiam viri sancti, ac magno Basilio similes,qui palam affirmabunt,non esse de divinis dogmatibus vel minimam aliquam syllabam corrumpendam, etiamsi tormenta et mors ipsa toleranda proponantur. Inter hos unum, vel potius horum principem,atque antesignanum te esse par est. Et quamvis, vel inopinata comprehensio, vel acerbitas persequutionis, vel senectutis imbecillitas, vel quid aliud in caussa fuerit, ut constantia titubaverit; confidimus tamen de Domini pietate et de diuturna tua virtute, fore, ut qui s. Petri, et s. Marcellini casum aliqua ex parte imitatus videris, eorumdem fortitudinem in reparandis viribus, et veritate asserenda feliciter imiteris. Nam si rem totam diligenter apud te cogitare volueris, videbis profecto non esse rem parvam quae ob juramentum istud in discrimen adducitur, sed unum ex praecipuis fidei nostrae capitibus, ac religionis catholicae fundamentis. Audi enim quid apostolus vester magnus Gregorius in epist. 2. libri 11. scribat: *Apostolicae sedis reverentia nullus praesumptione turbetur:tunc enim status membrorum integer perseverat, si caput fidei nulla pulsetur injuria.* Itaque s. Gregorio teste, cum de primatu sedis apostolicae vel turbando, vel minuendo, vel tollendo satagitur, de ipso capite fidei amputando, ac de totius corporis,omniumque membrorum statu dissipando satagitur. Quod idem s. Leo confirmat serm. 3. de assumptione sua ad pontificatum, cum ait: *Specialis cura Petri a Domino suscipitur et pro fide Petri proprie supplicatur, tamquam aliorum status certior sit futurus, si mens principis victa non fuerit.* Ex quo idem ipse in epistola ad episcopos viennensis provinciae affirmare non dubitat: *Necesse esse exortem illum mysterii esse divini, qui ausus fuerit a Petri soliditate recedere:* qui rursum ait: *Quisquis huic sedi principatum existimat esse denegandum, illius quidem nullo modo potest minuere dignitatem, sed inflatus spiritu superbiae suae, semetipsum in inferna demergit.* Atque haec quidem et alia ejusdem generis multa tibi notissima esse certo scio, qui praeter caeteros libros, visibilem monarchiam Sanderi tui, scriptoris diligentissimi et de Ecclesia anglicana optime meriti saepe legisti: quique ignorare non potes sanctissimos viros, eosdemque doctissimos Joannem Roffensem et Thomam Morum,pro hoc uno gravissimo dogmate duces ad martyrium plurimis aliis, cum ingenti anglicae nationis gloria, nostra memoria fuisse: sed in memoriam tibi revocare volui,ut colligas te et magnitudinem rei considerans, non tuo judicio nimium fidas, neque plus sapias, quam oportet sapere et si forte lapsus tuus non ex inconsideratione, sed ex infirmitate humana, ex metu carceris et suppliciorum profectus est; non anteponas libertatem temporalem libertati filiorum Dei: neque ob momentaneam et levem tribulationem fugiendam, amittere velis aeternum gloriae pondus, quod ipsa tribulatio operatur in te.Bonum certamen diu certasti, cursum ferme consummasti,fidem tot annis servasti, noli igitur tantorum laborum praemia tam facile perdere: noli corona justitiae, quae tibi jamdudum paratur,te ipse privare:noli tot fratrum et filiorum tuorum vultus confundere: in te sunt hoc tempore conjecti oculi totius Ecclesiae, quin etiam spectaculum factus es mundo, angelis et hominibus: noli in extremo actu ita te gerere, ut et tuis luctum et gaudium hostibus relinquas; sed contra potius,quod omnino speramus et pro quo ad Deum nostrum assidue preces fundimus, vexillum fidei gloriose erigas et quam contristaveras, laetam facias Ecclesiam: nec jam solum veniam merearis a Domino, sed coronam. Vale, viriliter age et confortetur cor tuum. Romae die 28. septembris 1607.

Responsio ad ea quae objiciuntur contra epistolam cardinalis Bellarmini.

Nunc ad ea veniamus, quae auctori apologiae adversus cardinalem Bellarminum scribere placuit et quamvis auctor eumdem Bellarminum magnis laudibus efferat et magnis conviciis oneret, ut impleat illud s. Jacobi, Ex ipso ore benedictio et maledictio procedit: ipse tamen, nec laudes in se agnoscit, neque conviciis multum movetur. Ideo iis praetermissis, illa solum persequemur, quae veritati dogmatum catholicorum et sinceritati fidei praejudicare possunt. Igitur pag.47. 48. et 49. scribit, Bellarminum aberrasse a statu caussae et cum formulam juramenti fidelitatis refutare vellet: tamen totum esse in refutando juramento de primatu re-

gis in spiritualibus. Atque, ut sciamus quid intersit inter haec duo juramenta, adscribit hoc loco formulam juramenti de primatu. Nam formula juramenti fidelitatis in ipso Brevi pontificis suprascripto continetur. Ad hoc respondemus, Bellarminum non aberrasse a statu caussae, sed haereticorum fraudes detexisse. Vidit enim juramentum secundum proponi, quasi simplicis fidelitatis civilisque obedientiae juramentum esset, quo nomine in hac ipsa apologia frequentissime appellatur, nam in hoc ipso loco, in quo nunc versamur, videlicet pag. 49. sic ait: *Novissimum hoc juramentum civilem tantummodo obedientiam attingit subditorum erga principem, in caussis mere temporalibus.* At id falsum esse, solumque ad tegendas insidias dici, juramenti formula per se clamat. Coguntur enim catholici jurare, non solum quid subditi debeant praestare erga regem; sed etiam quid possit vel non possit summus Ecclesiae pontifex. Haec igitur caussa est, cur Bellarminus in epistola sua dixerit, hoc juramento, quantumvis temperato et modificato, fidem catholicam de primatu sedis apostolicae peti. Sed de hac re initio responsionis satis multa dicta sunt.

Pergit deinde auctor pag. 51. et 52. et (1) exponit quatuordecim propositiones, quas dicit necesse esse, ut illi concedant, qui juramentum propositum praestare recusant. Sed ex his ipsis propositionibus apertissime demonstratur, eo juramento, non civilem tantum obedientiam in rebus mere temporalibus attingi, ut paulo ante auctor apologiae dixit: sed attingi potestatem et auctoritatem sacrosanctam vicarii Christi. Nam ex quatuordecim propositionibus plurimae sunt de potestate papae. Falsum autem est, eos, qui juramentum recusant, non posse non concedere has quatuordecim propositiones, quae contrariae sunt omnibus partibus juramenti. Nam ex communi sententia, Bonum ex integra caussa constituitur, malum autem ex singulis defectibus. Quare, ut juramentum prohibeatur, vel recusetur, non est necessarium, ut omnes et singulae partes ejus sint malae: satis autem est si vel una sit mala. Contra autem, ut juramentum suscipiatur, oportet, ut nullo vitio maculetur, et in omnibus et singulis partibus justum et licitum reperiatur. Potuit igitur summus pontifex juramentum hoc damnare; et possunt ac debent catholici hoc idem juramentum merito recusare; etiam si aliqua ejus sententia vera sit aut justa, neque tenentur omnes quatuordecim propositiones, ut veras aut justas admittere.

Sed mirum est, qua fronte auctor apologiae subjungat: *Hae verae sunt partes, haec naturalia membra hujus juramenti corporis, quibus omnibus negativis affirmativae partes oppositae, neque pontificis primatum in caussis spiritualibus ullatenus attingunt, neque unquam conclusae, aut definitae sunt in ullo concilio generali penitus exacto, ad pontificis auctoritatem pertinere; et ipsi denique eorum doctores scholastici, inexplicabili quodam litigio, de iis invicem dissident in hunc diem.* Nam, ut paulo ante monui et ipsae propositiones clamant; ex quatuordecim, undecim sunt, quae primatum pontificis in caussis spiritualibus attingunt: caussa enim utique spiritualis est, An princeps haereticus a pontifice excommunicari, et, An populi catholici propter periculum haeresis ab obedientia principis haeretici absolvi possint. Neque de hac re ullae sunt inter doctores scholasticos controversiae: (2) alioqui proferat adversarius vel unum catholicum auctorem, qui scribat, non licere summo pontifici regem vel principem haereticum excommunicare et populum catholicum ab ejus obedientia liberare. Porro in conciliis generalibus, non uno, sed multis conclusum ac definitum est, summum pontificem esse vicarium Christi, caput Ecclesiae, rectorem et pastorem omnium christianorum, ex quibus manifeste sequitur, ut omnes christianos, etiam si reges vel principes sint, errantes, dirigere et corrigere possit. Vide concilium lateranense sub Innocentio III. cap. 5. lugdunense Gregorio X. unde extat caput, *Unde periculum*, de elect. in 6. lugdunense sub Innocentio IV. unde extat cap. 1. De homicidio in 6. viennense sub Clemente V. unde extat Clementina prima de summa Trinit. et fid. cathol. constantiense sess. 8. et 15. et lateranense sub Leone X. sess. 11. In concilio autem lateranensi sub Innocentio III. quod fuit omnium maximum et celeberrimum, praeter locum citatum, habetur capite tertio, dominos temporales monendos esse, ut ditiones suas purgent, puniendo haereticos ab Ecclesia damnatos, quod si facere neglexerint, excommunicentur; et si excommunicati adhuc parere recusent, significetur id summo pontifici, qui subditos eorum ab obedientia liberabit et terras eorum aliis invadendas concedet. Sed adversarius notat ad marginem, Videndum esse Platinam in vita Innocentii III. quod attinet ad hoc lateranense concilium. Siquidem Platina indicare videtur, nihil certi in hoc concilio post longas disputationes concludi potuisse. Caeterum Platina loquitur solum de recuperanda terra promissionis, quam Saraceni occupaverant. De hoc enim articulo, cum multa inter Patres et oratores regum disputata fuissent, nihil certi definiri potuit. Sed quoniam adversarius ad Platinam nos remisit, non erit ab re annotare Platinam esse, qui loco ab adversario allegato refert, Joannem regem anglorum ipsam Angliam et Hyberniam summo pontifici subjecisse ac tributariam esse voluisse. Et a pontifice Innocentio viro sancto, Othonem imperatorem excommunicatum, atque imperio justissime privatum fuisse. Pergat igitur adversarius et similes auctores ad nos convincendos frequenter adducat.

Pergit auctor pag. 54. ad 57. ac docet, (3) juramentum a rege Jacobo propositum, nihil novi continere, sed ante mille annos fuisse in conciliis usu receptum et approbatum. Recitat enim haec verba concilii toletani quarti, can. 74. Audi sententiam

(1) *Juramentum ab apologiae auctore in 14. propositiones male divisum.*

(2) *Papa reges haereticos excommunicare potest, et eximere populos ab eorum obedientia.*

(3) *Objectio ex conciliis pro juramento regis Angliae*

nostram: *Quicumque ex vobis vel totius Hispaniae populis, qualibet conjuratione, vel studio, sacramentum fidei suae, quod pro conservatione patriae vel regiae salutis pollicitus est, temeraverit, aut regem nece attrectaverit, aut potestate regni exuerit, aut praesumptione tyrannica regni fastigium usurpaverit, anathema sit in conspectu Dei Patris et sanctorum angelorum, atque ab Ecclesia catholica, quam perjurio prophanaverit, efficiatur extraneus et ab omni coetu christianorum alienus, cum omnibus impietatis suae sociis, quia oportet, ut una poena teneat obnoxios, quos similis error invenerit implicatos.* In eamdem sententiam allegat concilium toletanum, quintum, sextum et decimum; ac denique addit concilium aquisgranense can. 12. cujus haec sunt verba: *Si quisquam episcoporum, aut quilibet sequentis ordinis ecclesiastici, qualibet suasione a domino et orthodoxo Ludovico imperatore defecerit, aut etiam sacramentum fidelitatis illi promissum violaverit, ut ejus contrarius malevola intentione se copulaverit; gradum proprium canonica atque synodali sententia amittat.*

Ad haec loca nos respondemus, in his conciliis approbari juramentum fidelitatis erga principes catholicos et orthodoxos, quod justissimum esse nemo negare potest. Nos autem reprehendimus juramentum quod a catholicis et orthodoxis extorquere conatur rex ab Ecclesia alienus et qui a vera et antiqua religione, ad novas haereses subditos pertrahere satagit. Deinde, (3) in duobus conciliis allegatis, non agitur de novo et illicito juramento suscipiendo, sed de juramento justo et legitimo non violando: nos autem juramentum novum et illicitum detestamur. Praeterea in juramentis, quae in conciliis veteribus approbantur, non praescribitur, ut summo pontifici regem propter haeresim excommunicanti, non obediatur: neque aliquid aliud additur, quod potestatem Christi vicarii ullo modo attingat. Proinde nulla caussa est, cur juramenta illa cum sanctis illis Patribus non veneremur, at juramentum de quo agimus, maxima ex parte consumitur in abneganda pontificia potestate, eaque de caussa illicitum et injustum et nullo modo a catholicis viris suscipi posse decernimus. Denique, si princeps aliquis catholicus proditionem aut rebellionem forte timeat et ab episcoporum concilio, vel ab ipso summo pontifice petat, ut sub excommunicationis poena ipso facto incurrenda, praecipiat, ut nemo juramentum principi praestitum violare, aut adversus eumdem principem conjurare, aut hostes vel rebelles ipsius juvare praesumat; petitionem justissimam et omnino admittendam esse dicemus. Addo etiam, si rex ipse Jacobus intra hos limites juramentum a se propositum conclusisset, ut nullam excommunicationis pontificiae mentionem faceret, neque potestatem ejusdem pontificis ullo modo attingeret; sed solum contra proditores et sicarios, aut regni sui invasores juramenti verba dirigeret: ejusmodi juramentum sedes apostolica non improbasset, neque prohibuisset. Quare perspicuum est, a summo pontifice non interdici, aut reprehendi juramenta fidelitatis, qualia in veteribus conciliis laudata cognoscimus; sed novas juramenti formulas, quae sic fidelitatem requirant, ut perfidiae notam adjunctam habeant.

Pag. 58. occasione accepta ex necessitudine, quam cum archipresbytero sibi intercessisse initio epistolae Bellarminus narrat; digreditur auctor apologiae ad calumnias, atque inter alias, illam profert in medium, (4) quod Bellarminus conscius vel auctor fuit proditionum adversus reginam Elizabetham: id autem probat, quia Campianus et Hartus in colloquio in Turri londinensi habito, Robertum Bellarminum pro uno ex praecipuis suis vel auctoribus, vel oraculis celebrare non dubitaverint. Respondeo: Quod res est: si Campianus et Hartus, Bellarminum pro uno ex suis vel auctoribus, vel oraculis praecipuis celebrare non dubitabant, id accipiendum esse de lectionibus ejus theologicis, et iis praesertim quae ad controversias haereticorum pertinent, in quas forte duo illi boni viri inciderant: nam, quo tempore Campianus et Hartus in carcerem conjecti fuerunt, Bellarminus annos sex Lovanii et alios item sex Romae publice docuerat, ejusque lectiones a scholasticis descriptae circumferebantur. Neque vero Bellarminum puderet, aut poeniteret, si Campiani illi familiaritas contigisset. Scit enim Campianum contra haereticam impietatem solum conspirasse, divinae gloriae amplificandae et civium suorum salutis procurandae caussa in Angliam esse profectum; et mortem ejus pro religione pie susceptam, pretiosam in conspectu Domini esse non dubitat. Sed bene habet, quod collatio inter Hartum et Joannem Reginaldum habita typis postea excusa fuit et in ea nihil habetur, nisi quod Hartus inter disputandum de controversiis fidei, Bellarmini lectiones Lovanii, Romaeque habitas allegabat.

Pag. 61. post varias nugas atque calumnias, quas auctori apologiae effutire placuit, splendidum mendacium adjungit, dicens: *Regni nostro numquam in mentem venit, aliquid in Blakuellum statuere, ut nec in alium quemquam conscientiae caussa hactenus fecit.* Haec ille. (1) Quorsum igitur tot mulctae pecuniariae in recusantes adire templa haereticorum? quorsum tot carceres recusantium pleni? quorsum tot sacerdotes in exilium acti? quorsum ipse Blakuellus tam longo carcere maceratur cum et juramentum susceperit et conjurationis reus numquam sit habitus; neque aliud ei objici possit, nisi quod sacerdotis catholici functiones in Anglia exercuerit? cur jam non pauci suspendio suffocati et in partes dissecti sunt, nisi quia conscientiae caussa juramentum suscipere noluerunt? cur denique, ut multa praeteream, Henricus Garnettus, vir doctrina omnis generis et vitae sanctitate incomparabilis, ultimo supplicio affectus est, nisi quia revelare noluit, quod salva conscientia revelare non poterat? sed plura de hoc sanctis-

(1) *Concilia non loquuntur de juramento, quale est anglicanum.*

(2) *Calumniae in card. Bellarm. de proditionis participatione.*

(3) *Catholici conscientiae caussa in Anglia plectuntur.*

simo viro paulo infra dicemus. Admirabilis profecto impudentia est, ea mendacia literis mandare, quae ab ipso vulgo palam cum irrisione refutantur.

Pag. 62. carpit auctor apologiae quod in epistola Bellarmini dicitur. Neque juramentum illud ideo licitum esse potuit, quod aliquo modo temperatum et modificatum offerebatur: et fingit temperationem et modificationem in eo positam esse, quod juramentum aequis et moderatis verbis optime rei consentientibus descriptum sit: atque ex hac expositione digreditur ad calumnias; sed Bellarminus juramentum hoc secundum, temperatum et moderatum esse dixit, facta comparatione ad primum. Siquidem juramentum primum, quod in hac apologia refertur pag. 49. satis rigide primatum regium in spiritualibus asserit et non minus rigide primatum apostolicum abnegat; sed hoc secundum, temperatum et modificatum aptissime ad decipiendum dici potest, quia non aperte primatum regium in spiritualibus introducit, aut primatum apostolicum rejicit; sed sub praetextu et colore fidelitatis,ad finem eumdem tendit, ut primatus apostolicus negetur et primatus regius in spiritualibus constituatur. Atque hoc est, quod Satanae fraudibus et stratagemati Bellarminus attribuit: quod ideo apertissime explicare volui, quia auctor apologiae pag. 63. se divinare non posse dicit, cur Satanae versutias in eo juramento esse censuerit Bellarminus. Quod autem addit pag. 64. Non coelum a terra longius distare, quam professio obedientiae civilis erga civilem regem distat ab iis omnibus, quae fidei catholicae aut primatui s.Petri, quoquo modo sunt finitima; jam supra saepius refutatum est, neque libet eadem tam saepe repetere.

Jam vero pag. 65. valde moleste tulit apologiae auctor verba illa Bellarmini: *Certe enim quibuscumque verbis, juramentum ab adversariis fidei concipiatur in regno isto, eo tendit, ut auctoritas capitis Ecclesiae, a successore s.Petri ad successorem Henrici octavi in Anglia transferatur.* Ac primo ad invidiam pontifici romano conflandam, dicit regem suum non praesumpsisse unquam novum articulum fidei condere,aut de aliquo articulo fidei se judicem constituere; sed omnibus articulis fidei se submisisse,non minori humilitate et modestia, quam quemvis ex plebe totius regni; deinde addit, Multo facilius posse regem suum probare,se majoribus suis, tam quoad personam, quam quoad virtutes successisse; quam probare possit papa se sancto Petro succedere sive quoad personam, sive quoad doctrinam. Quod ad primum attinet, nos quoque (1) negamus a summis pontificibus novos articulos fidei condi posse, si per articulos fidei intelligantur immediatae revelationes Dei. Sic enim Ecclesia fundata dicitur supra fundamenta apostolorum et prophetarum Ephes. 2. quoniam illis immediate revelata sunt mysteria nostrae fidei, illi verbum Dei literis mandaverunt et voce etiam viva praedicaverunt, ut ab ipso Domino immediate acceperunt. Si tamen per articulos fidei significentur quaecumque dogmata,quae fide catholica credi debent, sive sint conclusiones ex verbo Dei, atque ex primis articulis fidei deductae, sive explicationes primariorum articulorum: tum vero non dubitamus a summis pontificibus coadjuvantibus conciliis episcoporum, multos articulos fidei conditos fuisse, quales articuli sunt definitiones generalium conciliorum, nicaeni, constantinopolitani, ephesini et aliorum. Sic etiam nos quoque negamus pontificem romanum, judicem se articulorum fidei unquam constituisse, in eum sensum, quem haeretici nobis objiciunt, quasi pontifex romanus judicare praesumat, an articulus fidei accipiendus sit an non. Et scimus omnes romanos pontifices non minori humilitate et modestia, judicium suum subjicere solitos omnibus articulis fidei,atque unumquemque ex plebe. Sed si judicare de articulis fidei, sit, quando dubium est,an aliqua sententia ad fidem pertineat, vel non pertineat, discernere a qua parte sit veritas; tum omnino credimus summum pontificem de articulis fidei judicare: tollatur aequivocatio et omnis calumnia, invidiaque cessabit. Quod autem attinet ad successionem, romanum pontificem s. Petro in apostolica dignitate et potestate succedere, fide catholica credimus, ubi nullus omnino haesitandi relinquitur locus: Jacobum autem primum Henrico octavo succedere in anglicani regni possessione,non arbitror ullum esse tam impudentem, qui dicat fide catholica esse tenendum, ut qui id negaverit, haereticus haberi debeat. Quod si ita est, (2) multo certius probatur s. Petro papam romanum succedere, quam Henrico octavo Jacobum primum: *At*, inquit adversarius, *si de successione romani pontificis in cathedra beati Petri nullus haesitare potest*; *cur Bellarminus ipse lib.* 2. *de rom. pontifice cap.* 12. *et lib.* 4. *cap.* 6. *dicit id pie credi et certitudine morali tantum concludi?* Respondeo: Hanc meram esse calumniam et falsitatem:nam lib.2.cap.12. probat Bellarminus, fide catholica esse tenendum,romanum pontificem s.Petro in supremo totius Ecclesiae primatu succedere; neque in toto illo capite legitur illud pie credi,vel morali certitudine concludi; in lib. autem 4.cap.6. non agitur de successione,sed de firmitate in fide; et asseritur pie credi,pontificem etiam,ut personam particularem,haereticum esse non posse,cum in superioribus ejus libri capitibus demonstratum esset,judicium summi pontificis ex cathedra docentis Ecclesiam, nullo modo falsitati aut errori obnoxium esse. Itaque auctor apologiae mala fide nobiscum agit, ut lectoribus per fas et nefas imponat.

Transit auctor apologiae pag. 66. ad eam partem epistolae refellendam,in qua Bellarminus scripsit, Non esse auditum ab initio nascentis Ecclesiae, usque ad haec nostra tempora, quod ullus pontifex principem ullum, quamvis haereticum, quamvis ethnicum, quamvis persequutorem caedi mandaverit, aut caedem ab aliquo forte patratam approbaverit.Id vero falsum esse demonstrare contendit, ex eo, quod satis constat a summo pontifice multa bella imperatoribus mota fuisse, in quibus si imperatores victi fuissent, occidi etiam po-

(1) *An papa novos fidei articulos condat et quos.*

(2) *Successio pontificum in sede s. Petri certior successione principum.*

tuissent. Respondeo: Bellarminum non esse loquutum de caede quae in praelio accidere potuisset, sed de parricidio, quod per proditores et sicarios patraretur. Quamquam bella imperatorum adversus pontifices multa legantur; (1) pontificum adversus imperatores, nisi defensionis caussa, vix in historiis ulla reperientur.

Addit Adversarius, Henricum quintum imperatorem a pontifice reprehensum fuisse, quod Henricum quartum patrem sepelivisset. Respondeo: Nihil hoc ad rem facere, reprehendit enim pontifex honorificam sepulturam imperatoris in haeresi et schismate et excommunicatione defuncti, quem non gladio aut veneno, sed naturali morbo extinctum esse constabat. Addit secundo, extare orationem in consistorio a Sixto V. pontifice maximo habitam, in qua laudatur caedes Henrici tertii Francorum regis, et ipse monachus caedis patrator. Respondeo: Sixti V. orationem nullam extare, nisi apud hostes Ecclesiae, qui Antisixtum ediderunt, quamvis autem hosti fides haberi non debeat; neque etiam si hostis non esset, fides ei haberi posset, cum Sixtus orationem illam in consistorio secreto, nullo excipiente, habuerit: neque eam orationem vel ipse ediderit, vel ab aliquo alio edi jusserit: esto tamen, ut vis oratio Sixti V. pontificis ea, quae in Antisixto legitur; quid in ea reperies, nisi laudes, et admirationem sapientiae, et providentiae Dei? Hoc unum admiratur, et laudibus in coelum Sixtus extollit, quod ad regem maximum in medio exercitus sui sedentem, multisque custodiis circumvallatum, simplex monachus, non mutato habitu, neque gladio clypeove armatus, libere penetraverit, eumque unico cultelli ictu necaverit. Qua oratione admonitos voluit reges Sixtus pontifex, eum qui dixit: *Nolite tangere Christos meos*, saepe per inopinatos eventus poenas de illis sumere, qui inaccessibiles et inviolabiles videntur. Imperaverat rex ille, virum sacratum episcopali et cardinalitia dignitate fulgentem , et Jacobo regi Anglorum arctissimo sanguinis vinculo conjunctum mactari, ultus est Deus Christum suum, dum per alium sacratum virum, alioqui militiae imperitum et inermem, regem eumdem non sine manifesto divinae providentiae miraculo interfecit. Ergo Sixtus pontifex, neque regem caedi imperavit, neque caedem, ut a privato illo homine factam approbavit; sed judicium Dei, providentiamque laudibus celebravit. Utrum enim monachus ille recte, an secus egerit et poenam, an praemium apud Deum meruerit, pontifex in oratione sua non definivit: quia opus Dei, non opus hominis praedicandum susceperat. Deus autem, et bonis et malis hominum voluntatibus et operibus, justissime et sapientissime ad opera sua perficienda uti potest et solet: certe in Actis apostolorum c. 4. scriptum est: *Convenerunt vere in civitate ista adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem unxisti, Herodes et Pontius Pilatus, cum gentibus et populis Israel, facere quae manus tua et consilium tuum decreverunt fieri.* Fuit igitur Christi passio opus divinae manus, divinique consilii: et tamen per manus et voluntates impias scelestorum hominum perpetratum. Contra autem per manum Judithae, sanctae videlicet et religiosissimae foeminae, idem Deus Holofernis principis caput amputavit; et per manus Phinees, magna cum ipsius laude, nec sine ingenti praemio, Deus idem filiam principis Madian, una cum fornicante Judaeo, de medio sustulit. Atque haec, quae dicta sunt de sola Dei justitia, providentiaque a Sixto pontifice commendata, testimonium habent ab iis, qui Sixtum concionantem audierunt, et qui acta consistorii breviter annotarunt. Quod autem auctor apologiae subjungit, Sixtum pontificem facile fuisse monachum illum in album sanctorum relaturum, nisi cardinales quidam prudentiores impedivissent; quia sine auctore dicitur, et omni verisimilitudine caret, in album mendaciorum referendum erit.

Pag. 71. et duabus sequentibus, describit auctor apologiae contradictiones, quas in libris cardinalis Bellarmini, de Controversiis fidei se reperiisse gloriatur; atque ad eum finem se facere dicit, ut nemo miretur, si in hac caussa de pontificibus, caedes principum non jubentibus neque approbantibus, secum ipse pugnat. Referam igitur bona fide omnia verba Adversarii, ac deinde responsionem subjiciam, et lectori liberum relinquam, ut judicet, an Bellarminus sibi contradicat, an auctor apologiae impudens calumniator dici mereatur.

(2) Prima contradictio. Bellarminus lib. 5. de justificatione cap. 7. affirmat, Quod propter incertitudinem propriae justitiae, et periculum inanis gloriae, tutissimum est, fiduciam totam in sola Dei misericordia et benignitate reponere. Quae ejus assertio e regione contraria est toti tractationi, et ut sic dicam torrenti illorum quinque de justificatione librorum, in quibus tamen libris, ea quae jam citavi verba continetur.

Responsio. Haec prima contradictio merito contemni potuisset, cum auctor non indicet cui sententiae contraria sit ea sententia, quae paulo ante recitata est. Sed placet breviter admonere in illo ipso c. 7. haberi conciliationem contradictionis, quam ipse Bellarminus praevidit occurrere potuisse lectori parum attento (3). Ibi enim docuit, non sic esse fiduciam in sola misericordia Dei constituendam, quasi nulla sint vera merita hominis justificati, vel quasi justificatio sit imputatitia, non vera; vel quasi nulla possit fiducia in bonis operibus collocari: sed solum quia ad superbiam evitandam utile sit, non respicere propria merita, sed Dei misericordiam: quoniam de propriis meritis an illa habeamus, incerti sumus, de misericordia vero Dei quod infinita sit, dubitare non possumus. Videat lector totum illud caput, et sententias Patrum, quae in eo citantur, ac praesertim illam s. Bernardi serm.

(1) *An summi pontifices caedes principum mandaverint.*

(2) *Respondetur ad contradictiones card. Bellarmini falso objectas.*

(3) *Qualiter fiduciam constituamus in Dei misericordia, et in bonis operibus.*

68. in cantica: *Perniciosa paupertas, inopia meritorum: praesumptio autem Spiritus, fallaces divitiae, et ideo divitias, et paupertatem ne dederis mihi Domine, ait Sapiens. Felix Ecclesia cui nec merita sine praesumptione, nec praesumptio absque meritis deest: habet merita, sed ad promerendum, non ad praesumendum.*

Secunda. Deus non inclinat hominem ad malum, neque physice neque moraliter lib. 2. de statu peccati et amissione gratiae cap. 13. mox contrarium affirmat ibidem paulo post, quod Deus inclinat quidem ad malum, non physice, sed tamen moraliter.

Responsio. Bellarminus declarat in illo ipso capite, quid intelligat per inclinationem ad malum physicam vel moralem, dicens: physice inclinare, esse immediate movere voluntatem ad actum; moraliter inclinare, esse imperare vel consulere ut actus fiat, ex qua declaratione tollitur omnis contradictio. Nam cum dicit, (1) Deum non inclinare physice, movendo voluntatem, sed occasionaliter, et moraliter immittendo cogitationem aliquam bonam, ex qua malus ob suum vitium occasionem sumat judicandi melius esse huic nocere, quam illi, sive huic potius iniquitati servire, quam illi : non significat, Deum inclinare voluntatem moraliter, imperando vel consulendo malum, quod esset contrarium superiori sententiae; sed Deum inclinare per se ad bonum, immittendo bonam cogitationem, ex qua sequatur occasionaliter inclinatio moralis ad malum, quatenus ille vitio suo malus, ex illa cogitatione movetur ad malum. Exemplum ponitur ibidem ex verbis illis psalm. 104. *Convertit cor eorum, ut odirent populum ejus*: quae verba sic exponunt s. Augustinus et Theodoretus ut dicant, Deum id fecisse, non pervertendo corda Aegyptiorum, sed benefaciendo populo suo; quod videntes et cogitantes Aegyptii, majoris odii occasionem acceperunt.

Tertia. Episcopos apostolis succedere, presbyteros septuaginta discipulis, docent constanter omnes Patres, ait Bellarminus lib. 1. de clericis cap. 14. Sed contrarium affirmat; quod episcopi non proprie succedunt apostolis lib. 4. de pontifice cap. 25.

Responsio. (2) Episcopos succedere apostolis, quatenus illi fuerunt primi episcopi particularium ecclesiarum, ut Jacobus hierosolymitanae Ecclesiae, Joannes Ephesinae, affirmat Bellarminus in lib. de clericis. Episcopos autem non proprie succedere apostolis, quatenus apostoli erant, idest, missi in omnem terram cum plenissima potestate, docet idem Bellarminus in lib. 4. de pontifice. Praeterea in priore loco dicitur episcopos apostolis et presbyteros septuaginta discipulis succedere: in posteriore loco id explicatur et ostenditur, quomodo succedant, et quomodo proprie non succedant: quae duo non sunt contraria vel contradictoria, nisi apud eos, qui logicam ignorant, vel sensu communi carent.

(1) *Quomodo Deus inclinet ad malum moraliter.*

(2) *Modus quo episcopi succedunt apostolis et presbyteri caeteris discipulis.*

Quarta. Judas non credidit, inquit Bellarminus lib. 1. de pontifice cap. 12. At contradicit lib. 3. de justificat. cap. 14. ubi ait, Judas justus fuit, et certe bonus.

Responsio. Distingue tempora, et concordabis Scripturas. (3) Judas credidit, et justus ac bonus fuit initio electionis suae: sed postea tentatori succubuit, et non solum non credidit, sed etiam fur esse coepit, et Dominum prodidit, et tandem laqueo se suspendit.

Quinta. Observatio legis secundum substantiam operis requirit, ut sic praeceptum observetur, ut peccatum non committatur, et non fiat homo reus ob praeceptum non impletum, lib. 5. de gratia et libero arbitrio cap. 5. Contra, sciendum est, non esse omnino idem, facere bonum morale, et observare praeceptum secundum substantiam operis: potest enim servari praeceptum secundum substantiam operis, etiam cum peccato. Ibid. cap. 9.

Responsio. Qui servat praeceptum secundum substantiam operis, non committit peccatum praevaricationis illius praecepti, neque reus est ob illud praeceptum non impletum; sed tamen potest simul peccare contra aliud praeceptum, et esse reus alterius praecepti non observati: qui autem facit opus bonum morale, nullum peccatum illa actione committit; exempli gratia: (4) Qui facit eleemosynam, quando tenetur ex praecepto, sed facit eam, ut videatur et laudetur ab hominibus, is implet praeceptum secundum substantiam operis; tamen non facit opus bonum morale, quia quamvis non sit reus praecepti de eleemosyna facienda, ut Bellarminus docet in priori sententia: tamen peccatum inanis gloriae committit, et ideo non facit opus bonum morale, sed malum, ut docet in posteriore sententia. Sed auctor apologiae non multum curat de sensu, dummodo verba contrarium sonare videantur, quomodo in omnibus libris, et in ipsis etiam Scripturis divinis multas contradictiones inveniet. In evangelio legimus: *Nemo bonus, nisi solus Deus*, Lucae 18. et rursum legimus: *Euge serve bone, etc.* Lucae 19. et, *Decurio vir bonus et justus*, Lucae 23. Dicat igitur auctor apologiae sanctum etiam Lucam contradictiones in evangelio suo scripsisse. Sic etiam s. Paulus 1. Corinth. 8. dicit: *Nullus est Deus, nisi unus:* et ibidem ait: *Siquidem sunt dii multi, et domini multi.* Proinde clamare potest Adversarius noster, Apostolum in eadem epistola, et eodem capite sibi contradicere; sed prudentes christiani non Lucam aut Paulum contradictionis, sed auctorem apologiae imperitiae et levitatis arguerent.

Sexta. Petrus non amisit eam fidem, qua corde creditur ad justitiam, lib. 4. de pontif. cap. 3. Contra, peccatum Petri fuit lethale, lib. 3. de justificat. cap. 14.

Responsio. Apud Lutheranos, qui sola fide justificari homines docent, contradictio esset, si quis diceret Petrum caruisse justitia et non amisisse fidem; sed apud catholicos, qui sciunt fidem sine

(3) *Judas aliquando bonus.*

(4) *Quo sensu potest servari substantia praecepti cum peccato.*

operibus mortuam esse, et fidem non quamcumque, sed illam, quae per dilectionem operatur, justificare, nulla contradictio est. Sic igitur et Bellarminus docuit: (1) S. Petrum, quando is Christum ter negavit, non amisisse fidem cordis, sed confessionem oris; et ideo peccasse quidem lethaliter, sed non fuisse haereticum vel infidelem. At, inquit Adversarius, Bellarminus scripsit, Petrum non amisisse fidem, qua creditur ad justitiam; ergo existimavit, Petrum non amisisse fidem justificantem, cum quo non bene cohaeret quod peccaverit lethaliter. Verum est, ita scripsit Bellarminus; sed fides, qua creditur ad justitiam, est quidem fides justificans per modum dispositionis, sed non est fides absolute perfecteque justificans, qualis est illa, quae per dilectionem operatur. Nam si Apostolus existimaret fidem, qua creditur ad justitiam, sufficere ad perfectam justificationem sine charitate, non adderet, *Ore autem confessio fit ad salutem.* Itaque s. Petrus habuit in corde fidem, quae disposuit ad justitiam; sed ex defectu charitatis caruit confessione oris ad salutem: proinde salvus esse non poterat, nisi accenderetur ignis charitatis, qui verae poenitentiae lachrymis excitaret.

Septima. Antichristus magus futurus est, et more aliorum magorum occulte diabolum ipsum adoraturus, de pontif. lib. 3. cap. 14. At contra, abhorrebit ab idololatria, execrabitur atque oppugnabit idola, denique templum denuo aedificabit. Ibidem cap. 12.

Responsio. Qui contradictionem notavit, conciliationem etiam indicavit (2). Nam Antichristus, ut in priore sententia dicitur, diabolum adorabit, sed occulte ut magi faciunt; publice autem in conspectu hominum idola execrabitur, et contra omnes deos pugnabit. Quod ipsum Bellarminus aperte monuit, lib. 3. citato cap. 14.

Octava. Verbis consecrationis, vera et solemnis oblatio celebratur lib. 1. de missa cap. 27. Contra, sacrificii oblatio magis in re quam in verbis consistit; et illa actio qua corpus Domini super altare ponitur, vera et realis oblatio est lib. 2. de missa cap. 12.

Responsio. Non erat opus quaerere diversa loca, ut contradictionem apparentem apologiae auctor inveniret. Nam in eodem cap. 27. lib. 1. de missa, utrumque dicitur, (3) et verbis consecrationis celebrari solemnem oblationem, et oblationem veram atque realem in re potius, quam in verbis consistere; nimirum in ea actione, qua Christi corpus ponitur in altari, ut victima Deo sacra. Sed in eodem etiam loco declaratur quid sit per verba consecrationis celebrari solemnem oblationem, nimirum per verba consecrationis fieri, ut vera, et realis victima in altari esse inciperet. Itaque verba consecrationis non formaliter, sed efficienter ad oblationem concurrunt: et ideo non dixit Bellarminus, verba consecrationis esse oblationem, quasi oblatio esset verbalis; sed per ea verba celebrari oblationem, quia victima, quae realiter offertur, per verba consecrationis efficitur, et in ara Domini collocatur.

Nona. Mundi finis non potest sciri. De anima Christi lib. 4. cap. 5. Contra, post Antichristi mortem non futuri sunt, nisi quadraginta quinque dies usque ad mundi finem, lib. 3. de pontif. cap. 17.

Responsio. Si haec contradictio est, in ipsa Scriptura divina est: utrumque enim in scriptura divina habetur: sed ideo non est contradictio, quia nemo scit, quando Antichristus veniet. Nam et Dominus dixit in evangelio Matth. 24. Praedicabitur hoc evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet consummatio: et tamen quia nemo scit quando in toto orbe praedicatio evangelica complenda sit, nemo etiam scit, quando veniet consummatio.

Decima. Roma sedes erit Antichristi, et decem reges comburent purpuream meretricem, idest. Romam, lib. 3. de pontifice cap. 14. Contra, Antichristus Romam odio habebit, et pugnabit contra eam, et comburet. Ibidem.

Responsio. Haec vero mirabilis est ars venandi contradictiones. Nam in cap. 14. nihil omnino de sede Antichristi dicitur. Sed errore typographi erratum est in numeris, et posita est nota arithmetica 14. pro 13. ita opinor: sed cap. 13. dicitur, et probatur multis argumentis sedem Antichristi futuram esse Hierusalem, non Romam: (4) qua igitur licentia transmutavit Adversarius Hierusalem in Romam? sed et ipsa verba, quae adducit, poterant illum admonere, si sapere et non calumniari voluisset. Nam si decem reges comburent purpuream meretricem, idest, Romam, et si Antichristus illam odio habebit, et per illos decem reges comburet; quomodo sedes illius erit? Sed fortasse quia in libro anglico non habebatur, Roma sedes erit Antichristi, et eo dempto, nulla apparebat contradictio, interpres latinus ad exprimendam contradictionem, addidit illa pauca verba. At cur tam impudenter falsi crimen admisit? quia in illo cap. 13. refertur a Bellarmino, sedem Antichristi ex sententia Lutheranorum futuram esse Romam, Adversarius Bellarmino tribuere voluit, quod in ejus libro legit, parum laborans, an ex sententia Bellarmini an aliorum id diceretur, qua ratione dicere posset ab evangelista Christum vocatum esse seductorem, quoniam in evangelio legatur: *Recordati sumus, quia seductor ille dixit adhuc vivens, post tres dies resurgam.* Matth. 27.

Undecima. Duobus modis intelligi potest nomen universalis episcopi: uno modo, ut ille qui dicitur universalis, intelligatur esse solus episcopus omnium urbium christianarum, ita ut caeteri non sint episcopi, sed vicarii tantum illius, qui dicitur episcopus universalis: quo sensu papa non est universalis episcopus, lib. 2. de pontifice cap. 31. Contra, omnis ordinaria jurisdictio episcoporum descendit immediate a papa, et est in eo, et ab eo in alios derivatur. Ibid. lib. 4. cap. 24.

Responsio. Non intelligo quae sit in his locis

(1) *Petrus non amisit fidem per peccatum.*

(2) *Antichristus diabolum occulte colet, publice execrabitur idola.*

(3) *Victima quae realiter offertur per verba consecrationis.*

(4) *Apologiae auctoris commentum.*

contradictio (1). Nam in priore sententia dicitur, papam non esse episcopum universalem in eo sensu, quod solus ipse sit episcopus, et alii non sint episcopi, sed ejus vicarii. In posteriore autem non dicitur solum papam esse episcopum, vel nullum alium esse episcopum, vel caeteros omnes, qui dicuntur episcopi, non esse nisi vicarios papae; sed solum dicitur jurisdictionem episcoporum descendere a papa, in quo omnis jurisdictio ecclesiastica plenissime reperitur: quamvis enim episcopi caeteri jurisdictionem accipiant a summo pontifice: tamen veri episcopi sunt, et jurisdictionem episcopalem, non vicarialem accipiunt. Sed Adversarius, ut ipse habet spiritum contradictionis, et nihil nisi contradictiones cogitat; ita contradictiones se videre imaginatur: et somniat, ubi nulla est contradictio.

Pag. 74. Expedita longa digressione revertitur ad epistolam Bellarmini, et verba sequentia exagitanda sibi proponit: *Nunc*, inquit, *ut eo redeamus unde digressi sumus; Cum*, *inquit*, *pontifices nihil unquam attentarint contra reges, cur quaeso unus rex Angliae timet, quod ex tot christianis principibus nullus timet, nullus timuit? Quid audio? Nulline unquam imperatores, aut reges christiani sibimet a pontifice timuerunt? quo modo igitur miseri imperatores isti, quos jam dicam, jactati sunt per pontifices, atque inquietati, tandem etiam per eosdem penitus subversi perierunt?* Haec illa, qui ut semper sui similis perseveret, cum non habet, quod jure reprehendat, ipse fingit, et addit verba, eaque Bellarmino affingit, ut occasionem habeat digladiandi, et eruditionem suam inutiliter ostentandi. Illa enim verba, Cum pontifices nihil unquam attentarint contra reges, non habentur in epistola Bellarmini et tamen non solum recitantur ut verba Bellarmini, sed etiam longissima disputatione historica refelluntur. Quod Bellarminus affirmavit, id tantum est, (2) nullam principum caedem, per sicarios videlicet, a pontifice imperatam, vel approbatam, et de hoc uno timore, caedis videlicet, dixit: Cur unus rex Angliae timet, quod ex tot christianis principibus nullus timet? Sed quoniam de hac re supra aliquid dixerat, et videbat quam levia illa essent, quae tunc attulerat, neque aliud occurrebat, quod speciem argumenti firmioris prae se ferret: finxit verba magis generalia, eaque tamquam a Bellarmino prolata, per multas paginas refutavit.

Primum igitur, profert in medium historiam (3) Henrici IV. *Numquid*, inquit, *non timuit imperator ille, qui triduum expectavit ad januam pontificis summo gelu et nivibus; antequam ei aditus pateret?* Respondeo: Timuisse illum quidem, non caedem corporalem, de qua Bellarminus locutus est, sed vinculum excommunicationis, a quo ut absolvi mereretur, ad illam humilitatem se ipse sponte dejecit.

Secundo: Profert (4) Fridericum I. *Numquid*, inquit, *ille imperator non timuit, qui pronus in ventrem procubuit, dum alius quidam pontifex cervices ei conculcaret?* Haec vero historia dubiae fidei est, neque enim eam attingit Genebrardus in chronico, ut hic noster falso in margine adnotavit; neque Platina, neque Sigonius, neque Sabellicus. Cardinalis autem Baronius ex instituto refellit tom. 12. pag. 720. Sed sit vera. Quid aliud Fridericus timuit, nisi excommunicationem? haec enim sunt verba Genebrardi, quem Adversarius pro se citavit: *Ad ejus* (Alexandri III.) *pedes procubuit Fridericus, petens absolutionem excommunicationis.* Haec Genebrardus, qui de calcata cervice, ne verbo quidem meminit.

Tertio: Producit (5) Henricus VI. *Quid*, inquit, *ille etiam imperator parum ne timuit, cui tertius quidam pontifex regni diadema de capite pedibus deturbavit?* Haec autem historia parum verisimilis est. Siquidem ille tertius pontifex, cujus adversarius meminit, fuit Coelestinus III. qui decrepitus annorum octoginta quinque cum esset, et summa comitate atque humanitate omnium consensu praeditus, neque cum Henrico simultatem gereret; certe nulla ratio patitur, ut credamus eum potuisse, aut voluisse regium diadema de Henrici capite pedibus deturbare. At inquit Adversarius, scribit hoc Ranulphus in polychronico lib. 7. sed Ranulphus iste quantum fidei mereatur, aequus lector aestimet, cum viderit eam historiam incognitam fuisse Sigonio, et Sabellico, et Platinae, et Genebrardo, et omnibus germanicis historicis, illis etiam, qui pontifici romano parum favere solent. Adde, quod si forte vera sit historia, ut Baronius cardinalis admittit, non inde timuit imperator, neque pontifici iratus fuit: quoniam intellexit in ipsa coronatione diadema sibi impositum, ac deinde dejectum ex capite ac rursum in caput repositum, ut eo facto admoneretur coronam tantae dignitatis posse malis meritis amitti, et ideo patrem, Fridericum I. videlicet, non imitaretur, qui Ecclesiam diu vexavit, et divino judicio, quando minus id expectabat, imperium cum vita amisit.

Quarto: Profert (6) Philippum: *An non*, inquit, *et Philippus timuit, de quo, cum imperator invito Innocentio tertio creatus esset, pontifex in hanc vocem erupit, Aut pontifex Philippo diadema, aut Philippus pontifici insigne apostolicum adimet. Quo dicto pontifex Othonem in Philippum incitavit, qui eum postea interemit. Otho autem caede facta Romam venit, et imperator a papa inauguratus est, quamvis postea imperio ab eodem privatus est.* Haec ille, qui videretur hoc loco aliquid dixisse, quod ad rem faceret, nisi manifestam falsitatem historiae miscuisset. Falsum enim est Philippum ab Othone illo interfectum fuisse, qui postea imperavit. Scribunt enim gravissimi auctores, Albertus Crantzius in sua Saxonia lib. 7. cap. 28. Joannes Nauclerus in historia sua pag. 82. et Carolus Sigonius lib. 15. appendicis, Phi-

(1) *Papa non est episcopus universalis adeo quod solus: sed quod omnis jurisdictio ab eo.*

(2) *An reges sibi a summo pontifice timere debeant.*

(3) *Henric. 4.*

(4) *Frideric. 1.*

(5) *Henric. 6.*

(6) *Phil. imp.*

lippum occisum fuisse ab Othone quodam privato homine, et imperatoris intimo familiari, inscio Othone imperatore. Palmerius quidem interfectum dicit Philippum a comite Palatino: ab Othone autem duce Saxoniae, qui de imperio cum Philippo contendit, et post ejus mortem coronatus est, neminem legi, qui Philippum necatum scripserit, praeter auctorem hujus apologiae, qui nullum pro sua opinione testem adduxit; et vel nominis aequivocatione deceptus est, vel falsa narratione lectores decipere voluit. Quod autem Innocentius dixerit, aut Philippo se diadema ablaturum, aut sibi a Philippo insigne apostolicum detrahendum, scribit quidem Abbas Urspergensis, sed addit, id se ab aliis accepisse, et difficile esse relatu et vix credendum.

Quinto: Profert (1) Fridericum II. *Fridericus*, inquit, *an non timuit, cum eum Innocentius excommunicaret, regno privaret, principes a juramento fidelitatis ei dato absolveret, denique in Apulia quemdam subornaret, qui eum veneno extingueret? Quo tamen exhausto, cum convaluisset, conduxit Manfredum quemdam, qui venenum ei daret: quo sumpto mortuus est.* Haec ille, qui dum se in historiis valde versatum ostendere cupit, corruptorem historiarum se, impostoremque demonstrat. Conveniunt enim omnes historici a Manfredo filio notho ejusdem Friderici, Fridericum graviter aegrotantem, pulvino in os injecto suffocatum, venenum autem a Manfredo propinatum Friderico, nullus historicus dicit. Quod autem pontifex in hac re se miscuerit, solus Cuspinianus, qui recens est auctor, ex epistolis Petri de vineis, sub dubio refert: Sive, inquit, ab hostibus, sive a pontifice corruptus id fecerit. Sed omnes alii, qui mortem Friderici narrant, omnino de pontifice silent, ut etiam veneni vix ullus meminit: sunt autem hi auctores, quos lector consulere poterit, Joannes Nauclerus in chronographia vol. 2. generatione 42. Platina in vita Innocenti IV. Joannes Baptista Egnatius in vita Friderici 2. Sabellicus Enneadis nonae lib. 6. Blondus decadis secundae lib. 7. Albertus Crantzius lib. 8. Saxoniae cap. 18. Matthaeus Palmerius in chronico anni 1250. Jacobus Wimphelingius in epitome rerum Germanicarum, Paulus Langius in historia Ecclesiae Citicensis anno 1250. et alii. Sed auctor apologiae quasi rem exploratam praedicat: *Conduxit*, inquit, *Manfredum quemdam, qui venenum ei daret, quo sumpto, mortuus est.* Atque, ut apparet ex modo loquendi, nullas historias legit. Si enim legisset, scivisset profecto Manfredum non fuisse sicarium aliquem, qui facile conduci posset; sed filium Friderici, magnumque principem; et non dixisset, conduxit Manfredum quemdam, quasi obscurum homuncionem, neque veneni a Manfredo propinati mentionem fecisset, cum hoc nullus omnino referat. Denique non tam asseveranter locutus fuisset, cum solus Cuspinianus male affectus erga pontifices, ex sola conjectura simultatis et inimicitiarum, et dubitanter rem hanc attigerit.

Sexto: Producit literas (2) Alexandri ad sultanum: *Quid autem*, inquit, *Alexander scripsit sultano? ut si absque molestia vellet degere, aliqua ratione tollendum de medio imperatorem curaret.* Et auctorem allegat Paulum Jovium lib. 2. historiarum. Sed in libro anglice edito designatur Alexander III. Jovius autem scribit historias temporis sui, ac per hoc res gestas Alexandri III. non attingit. Interpres, ut tutius lateret, Alexandrum nominavit, omisso numero. Et quidem Jovius in 2. lib. historiae, Alexandri VI. res gestas describit; sed nullam epistolam scriptam esse dicit ab Alexandro ad sultanum. Itaque auctor apologiae doceat nos, de quo Alexandro loquatur, et quem auctorem habeat eorum, quae scribit, et tunc, si opus erit, responsum a nobis accipiet.

Septimo: Adducit (3) Alexandrum VI. *Quid*, inquit, *Alexander ille sextus? nonne ducenta millia aureorum a Bajazeto turca accepit, ut ea mercede, fratrem ejus Gemen, vel, ut quidam appellant Zizimum necaret, quippe quem Romae tunc captivum tenuerat? Nonne conditiones oblatas amplexus est, et peracta caede pecunias accepit?* Hanc historiam unde auctor apologiae acceperit, aveo scire. Annotat ad marginem solum nomen Cuspiniani. Cuspinianus autem in vita Bajazetis junioris scribit quidem Zizimum Bajazetis fratrem in castris regis Francorum veneno sublatum, haud ignorante pontifice; sed jussu pontificis id factum, aut post caedem ducenta millia aureorum pontifici numerata, non scribit. Sed auctor apologiae potestatem habet addendi quidlibet ad historias. Adde quod, ut supra diximus, Cuspiniano non magnam fidem habere possumus in iis, quae ad pontifices pertinent, praesertim quando aliorum historicorum testimoniis destituitur.

Octavo: Adducit (4) Henricum II, regem Anglorum: *Quid*, inquit, *Henricus noster ejus nominis secundus, nonne timuit post occisum sanctum Thomam? qui praeterquam quod nudis pedibus in peregrinatione incessit, virgis etiam poenas dedit in sacrario tamquam scholae discipulus, solatusque eo se est, quod nihil gravius pateretur.* Vere omnino Henricus et jure optimo timuit, non caedem corporis, de qua nos agimus, sed judicium Dei et censuras Ecclesiae; siquidem non ut scholae discipulus, ut iste garrit, sed ut vere poenitens, maluit in terris cum hominibus flagellari, quam post mortem cum daemonibus cruciari.

Nono: Adducit patrem Henrici regis Francorum: *An non*, inquit, *timendi caussa fuit patri regis Galliarum, qui nunc est, cum regnum Navarrae, quod ejus jure fuerat, pontifex abalienaret, regique Hispano donaret? cujus regni dimidium rex Hispanus hodieque obtinet.* At falsum est patrem Henrici IV. regis christianissimi fuisse illum, qui Navarrae regnum primus amisit; ille enim Joannes dicebatur. Pater autem regis Antonius dictus est. De titulo vero, quo reges Hispaniae regnum

(1) *Frider.* 2.
(2) *Papa Alexander.*
(3) *Alexand.* 6.
(4) *Henricus 2. rex Angliae.*

Navarrae magna ex parte possident,non est nostrum hoc loco disserere: consulat lector eos historicos, qui res hispanicas ex instituto tradunt.

Decimo: Adducit (1) Henricum IV. regem christianissimum: *An non*,inquit, *is qui nunc regnat filius ejus, jure timuit, cum se ab excommunicationis vinculis relaxari tam suppliciter obsecraret, ut legatum suum Romae virgis caesum poenitentium more passus sit?* Haec vero satis ostendunt auctorem apologiae non solum extra rem evagari, cum a timore gladii et mortis temporalis ad timorem spiritualem poenarum transeat; sed etiam satis impudenter irridere sacras caeremonias, quae in reconciliatione poenitentium adhibentur, sed si magnum ei videtur, legatum regium, dum ab excommunicationis sententia de more Ecclesiae rex absolveretur, virga sacerdotali leviter percussum, non ad dolorem, sed ad significationem:quid quaeso dixisset, si magnum Theodosium imperatorem orbis terrarum vidisset sancti Ambrosii episcopi sui sententiam pertimescere, neque audere, illo interdicente, Templum intrare, nisi publicam poenitentiam ageret,ac deinde ingredi permissum non stetisse,sed toto corpore pronum in pavimento jacuisse, manibus capillos vulsisse, frontem graviter percussisse, et pavimentum lachrymis aspersisse, idque deposito diademate et toto populo inspectante? Vide tripartit. histor. lib. 9. cap. 30. Hunc igitur tantum imperatorem rex christianissimus imitatus, quia sancto timore judicia Dei, et summi pastoris sententiam timuit.adstitit illi Deus ut pericula non pauca, nec levia feliciter evaderet, et deinceps quoque ejusmodi nefariorum hominum conatus, eodem adjuvante Domino non timebit.

Undecimo: Affert exemplum (2) reginae Elizabethae: *Quid*, inquit, *quae nuper extitit regina nostra, nonne erat, quod circumspiceret,sibique caveret, cum a Pio V.excommunicata esset, subditi ejus a fide et obedientia absoluti,quam ei debebant, regnum Hyberniae ab ea ad regem Hispaniae translatum,atque denique nobilis ille fugitivus theologus.eodemque purpureo decoratus galero, quo nunc Bellarminus, non est veritus Stanlejanae proditionis apologiam publicare, in qua illud defendit, quod quandoquidem excommunicata esset regina et haeretica*; *non solum liceret jam ejus subditis, verum etiam necesse esset ab obligatione conscientiae, nudare eam omni, quo possent praesidio, et sive exercitus, sive oppida, sive arces,et propugnacula ejus obtinerent,regi Hispano hosti tradere,regina deinceps nihil habente proprium,aut suum?* Magnam sine dubio caussam timendi Elizabetha, si sapuisset, habuit. Nam quae fidem datam Deo, et Ecclesiae catholicae in sua consecratione statim fregit; certe timere debuit justam iram Dei, et ne sibi etiam a subditis fides data, justo Dei judicio frangeretur. Quod autem additur de Stanlejana proditione, non fideliter, nec vere narratur: siquidem more suo auctor apologiae historiam multis additis mendaciis foede corrupit. Extat enim responsio cardinalis Alani (hunc enim fugitivum theologum vocat) ad literas Stanlei, quam hic ipse auctor ad marginem notat. Haec est autem summa historiae. Abstulerant Angli a rege Hispaniae Daventriam civitatem in Belgio sitam, eamque Stanlejo custodiendam tradiderant. Is Stanlejus,cum reconciliari vellet Ecclesiae catholicae, eam civitatem regi restituit, tamquam proprio domino,idque nulla mercede pacta vel recepta. Hanc restitutionem approbavit cardinalis Alanus, ut justam. Caetera non Alani consilia,sed auctoris apologiae mendacia sunt.

Ultimo loco addit exemplum (3) Jacobi,qui nunc in Anglia regnat, ac tria quaedam adducit, unde Jacobus rex cavendi sibi a pontifice maximam habuit occasionem: *Primo*, inquit, *Bullarum divulgatione earum, quarum feci jamdudum mentionem, quo omni prohiberetur et regni aditu et coronae.* Ad hoc primum jam supra respondi,duo Brevia pontificis Clementis VIII. anno 1600. ad catholicos anglos directa fuisse, quibus sine ullius certae personae designatione admonebantur , ut quoad possent juvarent, ut vir catholicus regno illo propediem vacaturo potiretur, quo consilio nullum aliud a pontifice maximo, cui catholicae Ecclesiae cura potissimum incumbit, magis christianum, magis pium et utile dari potuit. Quod si hac generali admonitione Jacobus excludebatur, ipse erat in caussa, qui spem non obscure datam pontifici fallere volebat, vel certe ejus administri reprehendi debent, qui magis adhuc aperte Jacobum tunc Scotiae regem, adepto anglicano regno catholicum futurum promittebant.

Addit secundo: *Deinde*, inquit, *ubi intrasset, plenamque possessionem adeptus esset,horrenda illa conjuratione pulveraria, quae regem cum suis, et regno et vita penitus spoliatura fuisset. Ut autem pontifex omni ratione se purgare laborat, quo minus ejus adminiculis fulta ille conjuratio fuisse videatur: tamen negare non potest primarios ejus in hoc regno administros et praecipua mancipia jesuitas, ipsissimos illius auctores, designatoresque fuisse, quo etiam crimine, is qui princeps fuit cohortis, mortuus est in confessione facinoris, alios conscientia egit in fugam, nonnulli etiam ipsam in Italiam penetrarunt.* Ad hoc secundum respondeo: Tam multa hic mendacia sine ullo testimonio, vel probatione congeri, ut necesse sit auctorem apologiae omnem omnino pudorem,et conscientiam exuisse. Quod enim attinet ad pontificem, non est cur se purgare laboret, cum nemo illum vel suspicione maculae alicujus aspersit (4). Quod autem attinet ad jesuitas, ille ipse qui dux erat cohortis, ut auctori loqui placuit,Henricus Garnettus praepositus provincialis facile mendacia ista refutabit. Constat enim Henricum in publico judicio, rege ipso spectante, qui si vellet testis etiam esse posset, longissimo tempore examinatum, constanter semper dixisse; (5) neque se, neque ullum jesuitam hujus

(1) *Henric. 4. rex Gallorum.*
(2) *Regina Elizabetha.*
(3) *Jacobus 5. Angliae rex.*

(4) *Calumnia in jesuitas.*
(5) *Henrici Garnetti protestatio.*

conspirationis auctorem, vel complicem, vel consultorem, vel consentientem ullo modo fuisse, seque, cum eum tractatum in confessione sacramentali generatim cognovisset, dedisse omnem operam, ut a tali conspiratione desisteretur: immo etiam se et suos ex urbe Roma a superioribus suis graviter admonitos, ut laicos catholicos ab omni tumultu alienos suis cohortationibus continerent. Quod autem Henricus Garnettus in judicio saepe dixerat, id ipsum instante morte, coram innumerabili populo, longa oratione protestatus est: qua oratione sicut fidem catholicam professus, et haereses anglicanas liberrime detestatus est: ita eadem libertate negavit se auctorem, aut complicem, aut consultorem, aut ullo modo consentientem sceleris fuisse. Et tamen audet auctor apologiae contra conscientiam propriam et contra testimonium multorum millium hominum, qui crudelissimo spectaculo interfuerunt, dicere, *Is, qui princeps fuit cohortis, mortuus est in confessione facinoris*, cum dicere debuisset eum mortuum fuisse in abnegatione et detestatione facinoris. Cur igitur, inquies, Henricus ultimo supplicio affectus est, si neque sceleris convictus, neque scelus confessus est? quia non revelavit, quod in confessione sacramentali eum audivisse, judices mira quadam versutia cognoverunt. Sed cum catholica doctrina non permittat, ad ullum malum vitandum, secretum sacramentalis confessionis detegi, (1) maluit ille mortem acerbissimam pati, quam tanti sacramenti sigillum violare. Proinde judices illi, qui a catholica fide et doctrina alieni sunt, Henricum reum laesae majestatis ob non revelatam conspirationem fecerunt. Deus autem eumdem Henricum ob sacramentum divinum non violatum, et fidei catholicae confessionem, atque haeresum Protestantium detestationem corona gloriae, ut pie credimus, redimivit. Porro alii ex jesuitis, qui fugam sibi consuluisse dicuntur, consilium Christi secuti sunt, qui suos admonuit, ut cum persecutionem uno in loco paterentur, fugerent in alium. Quae major enim persecutio cogitari potest, quam quaeri ad carceres et supplicia sine conscientia facinoris et sine testium indiciis? Addit postremo auctor apologiae. *Neque tamen*, inquit, *aut illi, qui regnum hoc fuga deseruerunt, nec Balduinus, is, qui quamquam substitit in Belgio, laboravit tamen nihilominus conscientia sceleris, unquam sunt in jus a pontifice vocati, ne dum poena ab eo affecti, quod in tam turpe et nefarium negotium consensissent.* Ad hoc tertium caput facilis est et expedita responsio. Non est consuetudo summi pontificis homines in jus vocare, et multo minus poenis afficere, quos nullus accusat, vel de quorum criminibus nulla extant indicia, nulli testes. (2) Si Balduinus, quem unum nominas (nam caeteros, qui sint, tamen aliqui sunt, divinare non possumus) infamia hujus criminis laborasset, is certe a serenissimo archiduce Alberto optimo et justissimo principe non fuisset permissus publice in Belgio, et in ipsis primariis civitatibus degere, sed quoniam neque ii, qui tamquam auctores sceleris ultimo supplicio affecti, diu saepeque examinati Balduinum nominarunt inter complices aut conscios, neque aliquid adversus eum in Anglia probatum erat; ideo neque summus pontifex, neque ulli alii catholici principes illum in jus vocandum esse censuerunt. Quare auctor apologiae excusari non potest a magna temeritate et levitate, quod sine ulla rationabili caussa summum pontificem Christi vicarium, supremum et sapientissimum principem reprehendere voluerit eorum criminum, quorum suspicio ne privatis quidem hominibus adhaeret, nisi probabiles caussae proferantur.

His expeditis, transit adversarius ad aliud paradoxum. Nam cum hactenus probare conatus sit plurimos imperatores aut reges sibi a pontifice timuisse, et Jacobum regem multas timoris caussas habuisse; nunc tamen quia degeneres animos timor arguit, ut poëta dicit, contendit falsum esse quod rex suus unquam timuerit. *Neque tamen*, inquit, *quantumcumque stupens admiretur, Panicum hunc terrorem esse, quo rex laborat, unquam evicerit. Ecquidem enim papam pro securitate sua rex obsecravit? Ecquidnam alios principes christianos amicos suos, et necessarios cohortatus est, ut apud papam pro ipso interpellarent? Ecquid aut opem, aut praesidium ab ipsis ullum emendicavit, quo incolumitati suae satis consultum videri posset? nihil minus.* Haec qui videat ne regem suum, dum constantem videri vult, temerarium faciat. (3) Nam si tot magni reges et imperatores papam timuerunt, ut paulo ante tam longa digressione demonstrare conatus est; an non erit rex suus temerarius, si timere nolit, quod tanti reges timuerunt? sed juramentum propositum quo exigitur a singulis ut jurent, non posse papam ulli concedere, ut aliquam violentiam aut damnum personae majestatis suae inferant: Item ut jurent se, non obstante qualibet sententia excommunicationis vel declarationis, personam regis defensuros et revelaturos omnes conspirationes et proditiones contra ipsum, et alia similia, quae in eo juramento continentur, satis aperte ostendunt, post pulverariam conjurationem regem magno timore fuisse correptum, ac de his satis.

Pag. 81. Transit auctor ad aliam partem epistolae cardinalis Bellarmini, et examinat similitudinem desumptam ex oratione s. Gregorii nazianzeni: dicit autem nullam esse similitudinem inter Julianum et Jacobum, nisi quod ille erat imperator, iste est rex. At Bellarminus (4) non posuit summam similitudinis in comparatione Juliani cum Jacobo, sed in comparatione rei cum re, fraudis cum fraude, negotii cum negotio. Sed tamen quia placuit auctori apologiae conferre etiam personas, insistamus ejus vestigiis, et consideremus dissimilitudines Juliani imperatoris et Jacobi regis. *Principio*, inquit, *Julianus fuit apostata, totique fidei christianae renunciavit, quam olim professus fuerat*

(1) *Garnettus maluit mori, quam revelare confessionis secretum.*

(2) *P. Gulielmus Balduinus.*

(3) *Auctoris apologiae inconstantia.*

(4) *An rex Angliae possit Juliano apostatae componi.*

et denuo in ethnicum, vel potius in atheum conversus est: rex noster christianus est, nec unquam deseruit eam religionem, quam propemodum cum lacte imbibit. nec professionem suam aliquando erubuit. Haec enim; sed non est verum, Julianum in atheum fuisse conversum, cum e contrario ab unius Dei cultu, ad multorum deorum venerationem transierit, ut potius polytheus, quam atheus dici debuerit. (1) Jacobus autem, cum catholicus non sit, neque christianus est. Sic enim loquitur sanctus Augustinus lib. de gratia Christi, cap. 10. *Hanc debet Pelagius gratiam confiteri, si vult non solum vocari, verum etiam esse christianus.* Quibus verbis satis aperte declarat, eum christianum non esse, qui haereticus est. Et clarius ac fusius sanctus Athanasius orat. 2. in Arianos, non procul ab initio, multis argumentis probat, nullum haereticum proprie dici posse, vel esse christianum. Et multo antea sanctus Cyprianus lib. 4. epistol. 2. ad Antonianum scripserat: *Christianus non est, qui in Christi Ecclesia non est.* Jacobum autem regem non esse catholicum testis est auctor apologiae, qui in singulis ferme paginis hujus libri nomen catholici illis relinquit, qui romani pontificis religionem sequuntur: qui autem catholicus non est, hoc ipso haereticus est. Catholicus enim atque haereticus contraria sunt, ut dies et nox, ut lumen et tenebrae. Neque omnino verum est, Jacobum numquam deseruisse religionem, quam primo susceperat. Nam ex parentibus catholicis natus, catholico ritu Baptismum, ac per hoc catholicam religionem, fidemque suscepit. Sed injuria temporum in educatores sectarios incidit, qui eum ex christiano Calvinistam fecerunt. Et si vera sunt, quae narrantur ab iis, qui eum intime noverunt, cum in Scotia Puritanus et Protestantium inimicus esset; nunc in Anglia Protestatus est et Puritanorum adversarium se gerit. Pergit: *Julianus contra christianos se convertit, tantummodo quod in confessione caussae Christi perstarent: Rex noster hac in re cum subditis agens, id tantum spectat, ut nota extet aliqua, qua distingui possit inter subditos fidelis et perfidos.* At nos supra non semel ostendimus, quemadmodum Julianus christianos vexabat religionis christianae caussa: sic etiam regem Jacobum mulctis pecuniariis, carceribus, exiliis, extremo supplicio catholicos vexare, quod religionem catholicam nolint deserere et hoc ipsum juramentum eo tendere, ut fides catholica de potestate summi pontificis abnegetur. Pergit: *Juliani finis fuit christianorum eversio: regi nostro finis non alius propositus est, quam ut fidem christianam in statu tranquillitatis atque otii tueatur.* At nos contra videmus Jacobum regi finem propositum esse, sectam Protestantium in statu tranquillitatis et otii tueri et ad eum finem obtinendum, primum catholicos omnes, deinde etiam Puritanos opprimere. Pergit: *Julianus eo tendebat, ut homines adduceret ad idololatriam patrandam: Rex noster eo tantum, ut subditos suos adducat ad manifestam professionem naturalis suae fidei ac civilis obedientiae, hac velut tessera obsignandam.* Cur igitur in toto juramento civilis obedientia et naturalis fides ne semel quidem nominatur, perpetuo autem potestas summi pontificis abneganda proponitur? Pergit: *Julianus eam rationem prae caeteris inivit, ut subreperet incautis et non cogitantes illaquearet: regis nostri tota ratio, quam sequitur hac in re, plana est et evidens, omnique procul obscuritatis integumento; siquidem nec veniam ulli unquam negavit eorum, qui ad jurandum vocarentur, deliberandi secum per otium commentandique de eo, in quod juraturus esset. Et si quis forte interpretationem requireret, suppeditavit item omnem, quantam quisque postularet.* Sed istam planitiem et evidentiam nos crassiores et simpliciores minime cernimus. Fingitur enim juramentum ad civilem obediendiam in rebus mere temporalibus exigi, et tamen verba juramenti ad potestatem pontificiam evertendam maxima ex parte referuntur. Neque dicitur manifeste: Ego juro pontificem romanum non esse caput Ecclesiae, vel, Ego juro regem Angliae caput esse Ecclesiae anglicanae in spiritualibus. Si enim hoc diceretur, nemo deciperetur: sed dicitur: Juro non esse parendum excommunicationi pontificiae. Juro pontificem non posse absolvere subditos ab obedientia regis. Juro pontificem ab hoc juramento me liberare non posse, quia legitima, plenaque auctoritate mihi ministratum est et simul, ut haec minus offendant, permiscentur multa de proditionibus, de conspirationibus, de regia persona a violentia et caedibus liberanda: quae cum omnes naturaliter horreant, fit, ut totum juramentum incaute suscipiatur, ne qui illud recusaverit, in suspicionem proditionis vel conspirationis incidat. Pergit: *Sed summa dissimilitudo in eo vertitur, quod Julianus eos impulit, ut idololatriam perpetrarent statuis imaginibusque colendis. Rex noster, omnesque ejus subditi, qui quidem de religione cum eo sentimus, adeo longe absumus ab hac culpa, ut a vobis haeretici, vel eo nomine censeamur, quod ab idololatria patranda tam longe refugiamus.* Immo vero in hoc ipso maxima similitudo est (2): nam Julianus voluit quidem christianos ad idololatriam pertrahere, sed occulte et sub colore civilis adorationis. Imago enim Imperatoris sine crimine a christianis adorabatur; quia sciebant imagini imperatoris cultum civilem exhiberi, ut ipsi imperatori exhibebatur. Sed Julianus imaginem suam ita pingi jusserat, ut in tabula sive linteo Jovis quoque imperatorem coronantis imago cerneretur: ut qui imaginem imperatoris adorabat, simul Jovis imaginem adoraret. Et quoniam Jovi, qui Deus a gentibus credebatur et ejus imagini non civilis cultus, sed divinus exhiberi solebat; hac fraude Julianus christianos, sub colore civilis honoris imperatori debiti, ad cultum divinum imagini Jovis exhibendum, idest, ad idololatriam patrandam et vero Deo cultum denegandum adducebat. Atque hoc est omnino, quod Rex Anglorum imitatus est. Proposuit enim juramentum, quo sub colore civilis obedientiae in temporalibus regi debitae, eidem regi obedientia

(1) *Quod haereticus non sit christianus.*

(2) *Aptissima similitudo regis cum Juliano.*

sacra, ut primati in spiritualibus praestaretur et eadem obedientia vero Ecclesiae totius primati denegaretur, ut supra satis aperte demonstratum est.

Quod autem auctor cultum imaginum Christi et sanctorum idololatriam vocat, non est mirandum, cum, ut ipse confitetur, unus hic articulus sit inter multos, quorum caussa haeretici Protestantes a nobis catholicis censeantur. (1) Neque enim imaginum sacrarum cultus idololatria dici potest, nisi ab iis, qui imagines Christi et sanctorum idola videri volunt. Et quoniam idolum est imago falsi Dei, propter quod Apostolus, nihil esse idolum, pronunciavit in Epist. 1. ad Cor. c. 8. quia videlicet imago est rei nusquam existentis, non possunt adversarii idola vocare imagines Christi et sanctorum, nisi existiment Christum falsum esse Deum et sanctos ejus falsi Dei amicos et servos esse; et denique Christum et sanctos nusquam esse et nihil esse, quae existimatio sitne haeretica necne, ipsis adversariis judicandum relinquimus. Certe synodus septima generalis ante annos circiter nongentos anathema dixit iis, qui Christi et sanctorum imagines idola nominare praesumpserint.

Venio nunc, omissis conviciis et nugis quae ad rem non pertinent, ad exemplum allatum ex lib. 2. Machabaeorum. Sic igitur auctor apologiae loquitur pag. 85. *Ac Primo*, inquit (2), *quod ad Eleazarum attinet, si archipresbytero ratio esset recusandi juramentum a rege oblatum, tam bona, tamque constans, quam fuit Eleazaro, cur a porcinis carnibus gustandis abstineret; adhiberi a cardinale non sane inscite posset hoc exemplum ad suum institutum comprobandum*: Et infra. *Sed cum fundamentum malum sit ac vitiosum, aedificium super impositum non potest ullo modo esse diuturnum, quod enim exemplum, quaeso, reperitur in universa sacra Scriptura, quo recusatio juramenti a rege oblati, vel detractio obedientiae erga regem praestandae stabiliatur?* Ego vero audeo dicere, meliorem caussam habere catholicos juramenti recusandi, quam Eleazarus habuerit carnis porcinae non gustandae. Quamvis enim auctoritas imperandi utrobique sit eadem: tamen materia, de qua praeceptum traditur, omnino diversa est; ibi enim de carne porcina non gustanda, hic de potestate capitis Ecclesiae non abneganda lex datur et opinor, adversarius non negabit potestatem capitis Ecclesiae rem esse longe sublimiorem carne porcina, sed in eo semper adversarius vel decipitur, vel decipere alios nititur, quod affirmat in juramento a rege proposito, nihil aliud contineri, nisi civilem obedientiam regi esse praestandam. Haec enim caussa est, cur quaerat exemplum in Scriptura divina, quo detractio obedientiae stabiliatur. Nam si advertere vellet eo juramento potestatem summi pontificis labefactari et everti; facile exemplum inveniret: nec solum exemplum, sed etiam praeceptum divinum, quo potestas summi sacerdotis evidentissime stabilitur. Nam Deuteron. 17. satis aperte legimus (3). *Qui superbierit, nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat domino Deo tuo, sententia judicis morietur et auferes malum de Israel;* et Num. 16. videmus horrendum judicium Dei in Core, Dathan et Abiron, quos una cum familiis ipsorum terra absorbuit et descenderunt vivi in infernum propter schisma et defectionem a Moyse et Aaron, qui tunc summi sacerdotes erant et Ecclesiam Domini legitime gubernabant. In novo autem Testamento non imperatori vel regi, sed apostolo Petro, quem vicarium suum super familiam suam Christus constituit, ab ipso Christo dictum scimus: *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in coelis et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in coelis*, Matth. 16. et cum eidem mandavit Joan. ultimo, ut oves gregis sui utique omnes pasceret, simul etiam ovibus mandasse credendum est, ut ab eo se pasci, regique humiliter, obedienterque permitterent.

Quod autem Adversarius adjungit de juramento Saulis. 1. Regum 14. ad rem nihil facit. Primum enim non tractamus de juramento servando, sed de juramento suscipiendo. Deinde juramentum Saulis omnino temerarium fuerat; et ideo judicio totius populi mortem evasit Jonathas, qui illud non servaverat. Sed tamen placuit Deo, ut Jonathas propter juramentum non servatum in vitae discrimen adduceretur, ut Saul ipse proprii filii jacturam faciens, de juramento temere suscepto poenas daret.

Pag. 88. Transit auctor apologiae ad (4) exemplum sancti Basilii, quod Bellarminus in epistola sua posuerat et multa dicendo nihil dicit. Cavillatur primum a Bellarmino omissa esse tamquam sibi contraria, verba illa Theodoreti de sancto Basilio, imperatoris quidem amicitia magni se pendere cum pietate, qua remota perniciosam esse dicere. Sed Bellarminus non librum Theodoreti describere, sed quod ad rem suam faciebat, adducere voluit: tantum autem abest, ut eam sententiam sibi contrariam esse judicet, ut eam libentissime, gratissimeque suscipiat. Nam et ipse amicitiam regis Anglorum magni pendit cum pietate, sed ea remota perniciosam esse dicit, sed videamus quibus rationibus adversarius Bellarminum refellit, quod ad exemplum sancti Basilii pertinet, omissa longa narratione, quae ad id solum adhibita est, ut liber grandior redderetur. *Jam*, inquit, *comparet, qui vult caussam sancti Basilii cum caussa archipresbyteri*: *Nam alioqui nec orthodoxum regem docuit cum tam Ariano atque haeretico imperatore conferre, Basilius tentatus est, ut Arianus esse vellet*: *Lis nulla mota est archipresbytero de caussis fidei. Basilius, nisi Verbum ei divinum obstitisset, imperatori libens obtemperasset: cum archipresbytero illud agitur, ut obtemperare non nolit, quamvis id ab eo Verbum Dei exigat. Basilius permagni fecit gratiam imperatoris, si salva pietate eam promereri potuisset. Archipresbyterum hortatur cardinalis, ut rejiciat*, etsi con-

(1) *Quid sit idolum proprie et idololatria.*
(2) *De exemplo Eleazari.*
(3) *Exempla Scripturae de potestate summi pontificis.*
(4) *De exemplo s. Basilii.*

sentaneum sit pietati, ut amplectatur. At Bellarminus regem orthodoxum cum imperatore haeretico non composuit (1), sed regem cum imperatore, non catholicum cum Ariano, vexantem catholicos cum persecutore catholicorum recte conferri posse existimavit. Porro Basilius tentatus quidem est, ut Arianus esse vellet,sed sub colore subtilitatis dogmatum tentatus est. Non enim Basilio dictum est, *Esto Arianus*, vel, *Noli esse catholicus*, sed, *Noli propter modicam dogmatum subtilitatem imperatori resistere.* Sic igitur et archipresbyter non aperte tentatus est, ut primatum apostolicum abnegaret, sed occulte et sub colore civilis obedientiae regi praestandae. Quod autem lis nulla mota fit archipresbytero de caussa fidei,nescio qua fronte dicere audeat, qui scit illum catholicae fidei caussa comprehensum,et post juramentum praestitum adhuc in carceribus detineri; ut omittam quod in ipso juramento plurimae sententiae sunt, quae ad potestatem summi pontificis labefactandam pertinent. Neque verum est cum archipresbytero id tantum agi, ut obtemperare non nolit, quamvis id ab eo Verbum Dei exigat. Nam archipresbyter jam obtemperavit, etiamsi Verbum Dei ab eo contrarium exigeret. Verbum enim Dei est, Oportet obedire Deo magis, quam hominibus, Actor. 4. Denique falsum est etiam illud, quod Bellarminus hortatus sit archipresbyterum, ut gratiam regis rejiciat, etsi consentaneum sit pietati, ut eam amplectatur. Bellarminus enim de gratia regis amplectenda vel rejicienda, ne verbum quidem fecit in epistola sua, sed hortatus est archipresbyterum, ut poenitentiam agat de juramento nimis facile suscepto,quod salva conscientia et pietate suscipi non poterat.

Pergit auctor apologiae pag. 91. et Bellarminum reprehendit, quod lapsum (2) archipresbyteri cum lapsu s. Petri apostoli et sancti Marcellini pontificis comparaverit: quorum ille Christum negavit; iste idolis sacrificavit.Addit etiam historiam de lapsu sancti Marcellini a cardinale Baronio non sine magna caussa in dubium revocari. Sed Bellarminus archipresbyteri lapsus multo fuisse minorem illis verbis testatus est, Qui sancti Petri et sancti Marcellini casum aliqua ex parte imitatus videris, etc. Neque similitudinem posuit in lapsu, sed in caussa, quomodo enim ex imbecillitate animi et timore poenarum sancti illi viri ceciderunt; ita fieri potuit, ut archipresbyter ex aliqua simili imbecillitate caderet. Parum autem refert utrum historia de lapsu s. Marcellini certae fidei sit, an dubiae, satis enim est ad exhortationem, quod ea historia communi consensu recepta sit, ut etiam Baronius ipse testatur.

Transit deinde pag. 94. ad auctoritatem sancti Gregorii, quam Bellarminus in epistola sua adduxit, ut probaret quanti momenti sit primatum apostolicum denegare. Ac primum miratur, cur sanctum Gregorium apostolum Anglorum nominaverit. *Cur Gregorium*, inquit, *Apostolum nostrum vocarit, nescio.*Recte miratur,ac dicit se id nescire, quoniam Protestantes Angli non sanctum Gregorium apostolum, sed Martinum Bucerum et Petrum martyrem apostatas sectae suae auctores habent.Sed Bellarminus venerabilem Bedam secutus est, qui sanctum Gregorium in historia gentis suae Anglorum apostolum nominavit. Addit , debere sancti Gregorii successores vestigiis praedecessoris insistere in eo, quod missi a sancto Gregorio nullam exercuerunt muneris sui partem,nisi pace, permissuque regis: quomodo etiam missi a sancto Eleutherio locum suum in hac provincia regia auctoritate obtinuerunt: *Quod si*, inquit, *hodierni pontifices his insistere vellent majorum suorum vestigiis*; *equidem nec fugitivos alieni principis foris exciperent, nec eosdem rursus domum remitterent (non solum absque ulla venia principis verum etiam manifesto contra ipsius leges) cum consiliis. et doctrina meram rebellionem spirante, ad subditos absolvendos ab obedientia sua erga legitimum regem suum et principem* (3). Utinam sic Angli Protestantes retinuissent doctrinam sancti Gregorii et sancti Eleutherii,ut moderni pontifices praedecessorum suorum vestigiis diligenter insistunt: Sed ad rem. Non negamus cum bona venia principum, et cum ipsorum gratia, et pace praedicandum esse evangelium, quando ea potest haberi: sed si principes resistant, non ideo praedicationem omittendam esse docent nos Scripturae divinae et exempla majorum. Certe quando Christus Dominus jussit apostolis, ut euntes in mundum universum praedicarent evangelium omni creaturae, non addidit conditionem,nisi principes mundi forte resistant. Et b. Paulus,qui praedicavit evangelium ab Hierusalem per circuitum usque ad Illyricum, et ubique ordinavit ecclesias episcoposque constituit; non legitur auctoritatem a principibus quaesivisse vel accepisse,quod idem de aliis apostolis dici potest. Quando autem Diocletianus et Maximianus imitati praedecessores suos,praedicari evangelium et christianos fieri prohibuerunt; non ob id tamen praedicatio evangelii, vel gentium conversio,aut Ecclesiae aedificatio,repugnantibus licet imperatoribus cessavit.Et quando principes haeretici , Constantinus, Trasimundus, Hunnericus et alii catholicos nullo loco esse patiebantur; catholici tamen illis invitis et resistentibus, vel palam, vel occulte fidem catholicam praedicabant.Atque ut vel (4) unum exemplum antiquitatis referam, Eusebius Samosatenus episcopus,ut scribitur in historia tripartita lib. 7. cap.16. in Thraciam exilio deportatus ab Ariano principe cum videret ecclesias pastoribus desolatas, habitu militari suscepto,Syriam peragrabat et Phoenicem pariter et Palaestinam presbyteros ordinans atque diaconos, aliaque Ecclesiae obibat officia. Hunc sanctum episcopum imitantur illi, quos vos fugitivos appellatis: qui quidem, ut Deo magis obediant quam hominibus, non dubitant cum periculo

(1) *In quibus Rex Angliae conveniat cum Juliano apostata.*

(2) *Comparatio lapsus archipresbyt. cum lapsu s. Petri.*

(3) *Angliae conversio a s. Gregorio.*

(4) *Exemplum insigne.*

vitae in patriam redire, quamvis princeps lege posita reditum interdixerit. Nam et ille sanctus episcopus longe a patria in exilium deportatus fuerat, ut a fide catholica conservanda cessaret; sed principis impii mandata contemnens mutato habitu redibat et ecclesiastica obibat officia, ut regis Christi praecepta compleret. Quod autem dicit adversarius de consiliis proditoriis et doctrina rebellionem spirante, ad calumnias pertinet. Nam etsi fuerunt, qui proditionis consilia inierint; ea tamen non ex doctrina catholica, neque ex recta ratione, sed ex desperatione, ut supra diximus, hauserunt. Quod postremo adjungit de absolvendis subditis ab obedientia erga legitimum regem et principem, jam supra docuimus supremum Ecclesiae universae rectorem id juris habere, ut si princeps ab Ecclesiae unitate per haeresim vel schisma deficiat, possit eum excommunicare, vel excommunicatum declarare et subditos ejus a fide et obedientia liberare. Neque esse hanc novam doctrinam, sed in concilio lateranensi omnium maximo et celeberrimo probatam, atque usu christiani populi per multa saecula receptam.

His quasi prolegomenis expeditis, accedit auctor apologiae ad explicanda verba sancti Gregorii, quae a Bellarmino dicit esse contra mentem et sensum Gregorii allegata. Verba haec sunt in epistola 42. lib. 11. *Ne apostolicae sedis reverentia ullius praesumptione turbetur: tunc enim status membrorum integer manet, si caput fidei nulla pulsetur injuria et canonum manet incolumis, atque intemerata semper auctoritas.* Quaestio autem est, (1) quid per caput fidei significetur. Nos enim ipsum Gregorium, ut summum pontificem caput fidei dictum esse affirmamus, idest, caput fidelium, caput Ecclesiae, caput, per quod Ecclesia fidem et discit et docet. Adversarius contradicit his verbis pag. 97. *Quod Gregorius illo vocabulo capitis fidei, caput se nostrae fidei aut religionis praedicaverit, consistere nullo modo potest cum reliqua ejus doctrina, atque scriptis. Primum enim cum alius universalis episcopi titulum occuparet, Gregorius dicere non dubitavit, Quicumque illud nomen sibi assumeret, praecursorem esse eum Antichristi: qui tamen titulus longe infra eum est, quo quis caput fidei nominetur.* Respondeo: Argumentum nihil omnino concludere; quoniam vocabulum episcopi universalis in eo sensu, quo a sancto Gregorio accipitur, hierarchiam ecclesiasticam penitus destruit: vocabulum autem capitis fidei hierarchiam eamdem constituit. Is enim dicitur apud Gregorium episcopus universalis, qui solus episcopus ita esse cupit, ut nullos alios esse patiatur episcopos: sic enim sanctus Gregorius loquitur lib. 7. epist. 69. *Si unus universalis est, restat ut vos episcopi non sitis;* et lib. 4. epist. 36. *Si unus patriarcha universalis dicitur, patriarcharum nomen caeteris derogatur*; et epistol. 34. ejusdem libri: *Triste valde est, ut patienter feratur, quatenus despectis omnibus praedictus frater solus conetur appellari episcopus.* Et certe in hoc sensu hierarchia universa tollitur, atque confunditur, quae ex episcopis, archiepiscopis, patriarchis sub uno capite summo pontifice constituitur, quae eadem non tollitur, sed constituitur, dum unus aliis praesidet, eosque in unitate conservat. Merito igitur sanctus Gregorius universalis episcopi vocabulum exhorruit: vocabulum autem capitis libenter accepit. Sed auctor apologiae sentiens argumenti sui debilitatem, subjungit et ait: *Dabit mihi veniam Bellarminus, ut id de uno Gregorio dicam, quod ille de multis et saepe dicit ex omni numero Patrum, minus caute locutus est.* Allegat autem duo loca ex libris Bellarmini, unum ex lib. 2. de Christo cap. 2. alterum ex lib. 2. de pontifice cap. 10. sed Adversarius non bona fide, ut alias monui, scripta Bellarmini refert. Nam lib. 2. de Christo cap. 2. id solum Bellarminus dicit, nos sequi doctrinam Patrum, quando in eadem sententia omnes conveniunt, non quando unus aliquid proprii docet repugnantibus caeteris, tunc enim minus credimus uni, quam multis. Neque in hoc loco invenitur illud, Minus caute locutus est. In libro vero 2. de pontifice cap. 10. non de sanctis Patribus, sed de Nicolao Lyrano dixit, minus caute locutus est. Cum igitur sanctus Gregorius unus sit ex Patribus sanctis et quod scripsit non repugnet doctrinae caeterorum; non recte de eo dici potest hoc loco, minus caute locutus est: sed adversarius tandem sententiam suam sine ambagibus explicat, cum addit: *Igitur ut Apostolum nostrum ex ejus manibus eximamus, ad nosque revocemus, ut noster porro sit in hac caussa, non illius: est hoc quidem verum, quod dicit hoc loco, sed eo tamen sensu quo dicit: Cum disturbare, aut imminuere, aut abolere molimini jus auctoritatemque Ecclesiae, quae penes regium caput residet intra suas ditiones, atque fines, caput ejus abscinditis, summoque gubernatori injuriam facitis et totius corporis compagem, ac membra turbatis.* Haec ille, qui vere sanctum Gregorium a nobis abstulit, atque ad se revocavit, cum illum arte mirabili ex catholicae Ecclesiae praesule, in Protestantem haereticum transformaverit. Sed tanta est haec audacia et impudentia, ut mirum sit ejusmodi expositionem in hominem sanae mentis cadere potuisse. Nam sanctus Gregorius de sede apostolica, non de rege loquebatur, cum diceret: *Illud autem admonemus, ut sedis apostolicae reverentia nullius praesumptione turbetur*, ac deinde id probavit, dicens: *Tunc enim status membrorum integer manet, si caput fidei nulla pulsetur injuria.* Quis igitur non videt caput fidei sedem apostolicam nominari? Adde quod in ea epistola de usu pallii sermo est et monet sanctus Gregorius archiepiscopum Panormitanum, ut sacro pallio ab apostolica sede ad se transmisso, utatur iis tantum locis et temporibus, quibus utuntur alii similes sacerdotes: neque praesumat aliquid ultra ea, quae a sede apostolica conceduntur; atque ad hoc propositum ponit verba, quae supra recitata sunt, Quid in hoc negotio habent reges? quid regibus cum pallio, quod est insigne archiepiscoporum? Sed auctor apologiae hac impudentia non contentus, quasi planum fuisset, jussu

(1) *Quid sit caput fidei in s. Gregorio.*

summi pontificis per immissos sicarios reges caedi consuevisse; admonet, papae et cardinalibus suggerendum esse, quod sanctus Gregorius lib. 7. epist. 1. per Sabinianum praefectum imperatoris jubet suggeri Mauritio: *Si ego in morte Longobardorum me miscere voluissem, hodie Longobardorum gens nec regem, nec duces, nec comites haberet, atque in summa confusione esset divisa; sed quia Deum timeo, in mortem cujuslibet hominis me miscere formido.* Sicut autem Adversarius in eo deceptus est, quod Sabinianum, ad quem scribit sanctus Gregorius, existimavit praefectum imperatoris fuisse, cum esset diaconus cardinalis Ecclesiae romanae et qui sancto Gregorio in pontificatu successit; ita decipere alios voluit commemoratione illius suggestionis, quam nihil omnino ad rem facere, ex iis quae supra demonstravimus, intelligi potest. Summi enim pontifices non occulte per sicarios, sed publice per censuras ecclesiasticas cum principibus inobedientibus agunt.

Transit deinde pag. 99. a s. Gregorio ad (1) sanctum Leonem, cujus tres sententias Bellarminus in epistola sua posuerat, et quoniam verba s. Leonis non poterat ulla ratione pervertere; sanctum Leonem audacter reprehendit, quod dum sanctum Petrum immodice laudat, ipse sibi nimium tribuat. In quo discipulum se Calvini demonstrat, qui lib. 4. Institut. cap. 7. cum nihil haberet, quod evidentissimis testimoniis hujus sanctissimi pontificis responderet, transiit ad convicia, ac Leonem avidum gloriae et dominationis plus nimio fuisse contendit. Neque contentus fuit auctor apologiae sanctum Leonem ambitionis notasse, quem tota semper antiquitas ut doctissimum atque optimum pontificem et sanctitatis gloria excellentissimum venerata est; sed addidit etiam falsam historiam. Scripsit enim pag. 101. *Contendebat*, inquit, *tunc temporis cum eo de primatu patriarcha constantinopolitanus; et in concilio chalcedonensi, episcopi sexcenti et quod excedit, aequalem auctoritatem illius sedis patriarchae adscripserunt; nec privilegium romanae sedis supra constantinopolitanam ullo modo passi sunt; sed contra eum decretis suis suffragiisque pugnarunt.* Haec ille. Sed verum quidem est Patres concilii chalcedonensis tribuere voluisse episcopo constantinopolitano paria privilegia: falsum tamen est, quod de primatu cum episcopo romano constantinopolitanus patriarcha contenderet, paria enim privilegia intelligebant respectu inferiorum: sic tamen, ut romanus pontifex primum locum haberet, ut semper habuerat. Constantinopolitanus autem ad secundum ascenderet, qui locus Alexandrini episcopi ante fuerat. Id probamus primo ex ipsis verbis concilii chalcedonensis, ubi legimus, Patres concilii voluisse renovare canonem concilii constantinopolitani. Canon autem concilii constantinopolitani hic fuit: *Constantinopolitanae civitatis episcopum habere oportet primatus honorem post romanum episcopum propterea quod sit nova Roma.* Secundo probamus ex epistola concilii chalcedonensis ad Leonem, qua petiit confirmari decreta sua: in qua epistola nullam mentionem faciunt parium privilegiorum, solum dicunt se renovasse canonem secundae synodi, quo secundus honor episcopo constantinopolitano tribuebatur. Tertio probamus ex ipso Leone, qui epistola 59. respondens ad concilii literas et in multis aliis epistolis ad imperatorem et ad varios episcopos de hac caussa, nusquam meminit parium privilegiorum: sed ubique acriter damnat episcopi Constantinopolitani ambitiosam cupiditatem, quod se Alexandrino atque Antiocheno episcopo anteponere voluisset. Quarto probamus ex sancto Gregorio, qui affirmat constantinopolitanum episcopum subjectum fuisse episcopo romano, etiam quando jam obtinuerat, quod in secunda et quarta synodo definitum erat. Sic enim scribit lib. 7. epistol. 63. ad Joannem siracusanum: *De sede*, inquit, *constantinopolitana quis dubitet eam apostolicae sedi esse subjectam? quod et dominus piissimus imperator, et frater meus Eusebius ejusdem civitatis episcopus assidue profitentur.* Falso igitur auctor apologiae scripsit concilii chalcedonensis Patres nullo modo passos esse, ut romana sedes supra constantinopolitanam privilegium ullum haberet: ut etiam illud, episcopum constantinopolitanum cum romano pontifice de primatu Ecclesiae contendisse. Addit postremo sanctum Leonem, quamvis nimis multa sancto Petro tribuerit, nihil tamen Caesari ademisse, sed et honoris vocabula et auctoritatis privilegia, et potestatem convocandi concilia arbitratu suo ei tribuisse: id, quod probat ex epist. 9. ad Theodosium; ubi sic legimus: *Si pietas vestra suggestioni ac supplicationi nostrae dignetur annuere, ut intra Italiam haberi jubeatis episcopale concilium*, et ex epist. 16. ad Flavianum: *Quia clementissimus imperator, pro Ecclesiae pace sollicitus synodum voluit congregare, quamvis appareat, rem de qua agitur, nequaquam synodi indigere tractatu*, et ex epist. 17. ad Theodosium: *Quamvis ad diem concilii episcopalis, quem pietas vestra constituit, occurrere me nulla ratio permittat.* Ad haec loca breviter respondemus (2), negari non posse quin in conciliis generalibus indicendis, aliqua esset imperatoris auctoritas: neque enim decebat, ut in civitatibus imperatori subjectis, tanta episcoporum multitudo conveniret, sine consensu et voluntate imperatoris, saepe etiam imperatores pii de communi bono ecclesiarum et pace solliciti, concilia fieri cupiebant et annuente pontifice indicebant, sed neque illud negari debet, praecipuam auctoritatem in iisdem indicendis conciliis fuisse apud summum pontificem, ita ut sine consensu pontificis maximi ulla concilia rata fuerint: sine consensu autem imperatoris multa fuerint rata. Ac ut aliqua testimonia adducamus, in conc. chalcedonensi act. 1. jubetur Dioscorus non sedere inter episcopos, eo quod synodum facere ausus fuerit sine auctoritate apostolicae sedis: *Quod*, inquiunt, *numquam licuit, numquam factum est.* Et in septima synodo act. 6. irritum judicatur concilium quoddam constantinopolitanum, quod ad impera-

(1) *De s. Leone primo pontifice.*

(2) *Num penes imp. sit potestas indicendi concilia.*

tore congregatum fuisset, sine consensu apostolicae sedis. Et in concilio quarto romano in caussa Symmachi, cum episcopi aliquot Theodorico regi, qui synodum convocaverat, libertate sacerdotali dixissent, Ab ipso papa debuisse concilium convocari: respondit Rex id ipsum per literas Symmachum pontificem postulasse. Et cum episcopi literas pontificis videre cupivissent, Rex continuo jussit ostendi. Simile est quod legimus apud Theodoretum lib. 5. Hist. cap. 9. in epist. concilii ad Damasum; *Mandato*, inquiunt Patres, *literarum superiore anno a vestra reverentia ad sanctissimum imperatorem Theodosium missarum, ad iter dumtaxat constantinopolim usque faciendum nos praeparavimus.* Proinde Theodosius quidem concilium indixerat, sed ex mandato literarum pontificis Damasi. Quale est etiam, quod habemus in epistola Adriani II. ad Basilium imperatorem, quae lecta est in octava synodo act. 1. *Volumus*, inquit papa, *per tuae pietatis industriam, Constantinopoli numerosum convocare concilium.* Item id quod scribit Sixtus papa III. sancti Leonis praedecessor in epistola ad orientales: *Augustus*, inquit, *Valentinianus nostra auctoritate synodum convocavit.* Denique addamus unum ipsius etiam Leonis pontificis testimonium. Is in epist. 93. quae est ad Turbium: *Dedimus*, inquit, *literas ad fratres et coepiscopos nostros, eisque concilium synodi generalis indiximus.* Ac de his hactenus, quae in libris catholicorum scriptorum fusissime disputata inveniuntur.

Pag. 102. Aggreditur auctor aliam digressionem. *De uno vero verbo*, inquit, *quod ab eo ponitur in media quasi turba exemplorum, non sane possum, quin eum vehementer collaudem. Id autem unum, hoc est: quod omne genus supplicii, ipsamque adeo mortem martyres tolerare oporteat, potius quam unam syllabam divinae legis corrumpi sinant. Ad quam amussim si ipse se exigeret et reliqui ejusdem fidei cum illo professores sese componerent, nec Eucharistia jam administraretur sub una specie contra evidentissimam Christi institutionem, contra praxim apostolorum, institutumque totius primitivae Ecclesiae per non pauca saecula* (1)*: Nec vero missae privatae successissent in locum coenae Dominicae, nec verba canonis missae verbis opponerentur sanctorum Lucae et Pauli; in quo habemus adversarium nostrum confitentem reum, et omnino reconciliari ea posse negantem inter se.* Haec ille, qui quam vere loquatur in iis, quae sine ulla probatione dicit de communione sub una specie, et de missis privatis; (2) intelligi poterit ex mendacio, quod adjungit de oppositione verborum canonis ad verba sanctorum Lucae et Pauli. Et quoniam habere se dicit Bellarminum adversarium confitentem reum, et ea reconciliari inter se posse negantem, adscribemus ipsa Bellarmini verba ex loco quem ipse allegat. Sic igitur scribit Bellarminus lib. 4. de sacramento Eucharistiae cap. 14. *Secundo calumniatur Kemnitius detracta esse illa verba ex consecratione panis, Quod pro vobis traditur, vel frangitur. Respondeo: Illa verba non haberi apud Matthaeum et Marcum, nec apud Justinum apologia secunda, Cyrillum catechesi 4. mystagogica, et Eusebium Emissenum homil. 5. de paschate: cum tamen ii omnes referant formam consecrationis. Et sicut hos auctores reprehendere non possumus; ita nec nostram missam reprehendere ullus deberet, praesertim cum antiquior sit liturgia nostra, si a sancto Petro prodiit (ut s. Thomas docet 3. p. quaest. 18. art. 2. ad 4. et ante eum Leo IX. in epistola ad Michaelem cap. 5.) quam evangelium Lucae, et epistola Pauli, qui addiderunt illa verba, Quod pro vobis frangitur.* Haec sunt verba, in quibus auctor apologiae dicit contineri oppositionem verborum canonis missae ad verba Lucae et Pauli; et ex quibus gloriatur se habere adversarium confitentem reum et negantem ista posse ullo modo inter se conciliari. At ubi est in his verbis ulla mentio oppositionis? ubi est contradictio irreconciliabilis? ubi confessio rei? Docet Bellarminus canonem missae optime se habere, etiam si in eo desint pauca illa verba, *Quod pro vobis frangitur.* Probat primo, quia consecratio panis est apud Mattheum et Marcum sine illis verbis, quod est argumentum certissimum, ea verba non esse de essentia consecrationis; alioqui enim, qui habebant evangelium solius Matthaei, vel solius Marci, non recte consecrationem peregissent. Probat secundo, quia Justinus martyr, Cyrillus hierosolymitanus, et Eusebius Emissenus referunt verba consecrationis sine illis verbis. Probat tertio, quia liturgia nostra latina censetur a sancto Petro tradita; proinde verba consecrationis, quae sunt in nostro canone reprehendi non possunt, etiamsi careant illis verbis, quae sunt addita a sanctis Luca et Paulo: quae verba non sunt contraria verbis canonis, alioqui essent etiam contraria verbis sanctorum Matthaei et Marci, sed nulla est contrarietas. Nam Matthaeus et Marcus brevius; Lucas et Paulus paulo fusius rem eamdem scribere voluerunt.

Jam vero quoniam Bellarminus in epistola sua meminerat (3) Nicolai Sanderi, eumque laudaverat, ut hominem de Ecclesia anglicana optime meritum; auctor apologiae respondet pag. 104. Sanderum fuisse quidem optime meritum de Ecclesia anglo-romana, sed meritum pessime de regina anglicana et universo regno. Id ut probet, describit aliquot sententias ex libris ejus, quas ironice aureolas vocat: sed eae sententiae nobis vere aureae esse videntur: quas tamen omittimus hic adscribere, quia nec adversarius ad eas refellendas aliquid attulit; et nos librum nostrum ex alienis scriptis augere non voluimus.

Pag. 106. reprehendit Bellarminum, quod prope finem epistolae suae scripserit (4); Joannem Roffensem et Thomam Morum mortem oppetiisse pro hoc uno gravissimo dogmate de primatu pontificis: ac probare nititur eos mortem oppetiisse, non pro hoc uno dogmate, sed etiam quod approbare nolue-

(1) *Mendacium circa missas privatas.*
(2) *An catholici discedant a verbo Dei.*
(3) *De Nicolao Sandero.*
(4) *De Joanne Roffensi et Thoma Moro.*

rint secundum matrimonium regis Henrici:et affert ipsa verba Thomae Mori ad judices: *Non ignoro*, inquit, *cur me morti adjudicaveritis, videlicet ob id, quod numquam assentire voluerim in negotio matrimonii regis*, *et tandem subjicit auctor apologiae: Quae meo judicio valde carnalis caussa martyrii fuit.* At Bellarminus non dixit Joannem Roffensem et Thomam Morum pro hac sola caussa primatus mortem oppetiisse; sed pro hac una caussa duces fuisse plurimis ad martyrium. Illi enim, qui regnante Elizabetha necati sunt;non pro caussa matrimonii, sed pro caussa primatus necati sunt: illis autem duces ad martyrium Roffensis et Morus fuerunt. Quod autem duo isti clarissimi viri pro primatu pontificis asserendo,et primatu regis detestando mortui sint, auctor apologiae negare non potest, nisi verborum suorum oblivisci velit, quae in hoc ipso libro pag. 48. habentur. *Sub Henrico*, inquit, *octavo primum introductum est juramentum primatus; sub eoque Thomas Morus et Roffensis supplicio affecti, idque partim ob eam caussam, quod juramentum illud recusarent.* Sed neque caussa matrimonii a caussa primatus tantum differebat, ut non posset etiam ad primatus caussam revocari, quod enim in quaestionem tunc vertebatur circa matrimonium,illud erat; Utrum summus pontifex dispensare potuisset, ut Henricus Catherinam uxorem fratris sui Arthuri jam defuncti duceret. Posita enim legitima dispensatione, Catherina legitima Henrici uxor erat, at vero legitima uxore vivente, non poterat Henricus Annam Bolenam conjugem accipere. Ex quo sequitur ut Roffensis et Morus, qui mori maluerunt, quam secundum matrimonium approbare, pro legitima potestate summi pontificis in dispensando mortem oppetierint. Cui autem carnalis caussa martyrii suscipiendi videtur esse caussa illegitimi matrimonii, is poterit etiam irridere sanctissimum praecursorem Domini nostri, quod carnalem caussam martyrii habuerit, quem constat ab Herode occisum, quod ejus illegitimum matrimonium libere improbaret.

Quod vero contra b. martyrem Roffensem auctor adducit pag. 109. universalem, atque catholicum Ecclesiae anglicanae consensum, ac dicit universalitatem apud Bellarminum esse notam verae Ecclesiae, omnino ridiculum est. Quasi christianae Ecclesiae universitas, ad unius insulae augustias redigi debeat: et quasi non sciamus catholicum illum consensum Ecclesiae anglicanae, nihil fuisse aliud,nisi consensum partim hominum adulatorum, partim vi et metu compulsorum, cui consensui opponere Roffensis potuisset consensum orbis terrae, idest, ecclesiarum catholicorum toto terrarum orbe diffusarum.

Simile est,quod addit pag. 110. Perpaucos fuisse e popularibus,nullos autem ex insignioribus viris, qui Roffensem et Morum pro hoc dogmate ad martyrium secuti sunt (1). Nos enim ex historiis prope innumerabiles omnium generum adducere possemus, qui ab anno 1535. (quo anno duo illa lumina occubuerunt) usque ad hunc annum 1608. tum regnante Henrico, tum regnante Elizabetha, tum regnante Jacobo, pro fide primatus apostolici sanguinem effuderunt. Consulat,qui carnificinam horribilem spectare cupit, librum septimum Nicolai Sanderi de visibili monarchia, librum ejusdem de anglicano schismate commentarium Laurentii Surii de rebus gestis in orbe terrarum ab anno 1500. librum de vita et martyrio Carthusiensium monachorum et alios similes libros non paucos.

Ad extremum auctor apologiae confirmare aggreditur ex verbis Dei primatum regium in spiritualibus ac primum producit multa argumenta ex Testamento veteri: quae ut ab ipso cursim producuntur; sic etiam a nobis cursim refutabuntur.

Primo (2): *Sub veteri*, inquit, *Testamento reges proprie erant gubernatores Ecclesiae. 2. Chron.* 19. 4. At ne, nomen quidem Ecclesiae eo loco legitur: et in eodem capite distinguitur officium regis ab officio pontificis. Amarias sacerdos et pontifex in his, quae ad Deum pertinent, praesidebit: Porro Zabadias filius Ismaël, qui est dux in domo Juda, super ea opera erit, quae ad regis officium pertinent. Non igitur Rex primatum habebat in spiritualibus,cum ea ad officium ejus non pertinerent.

Secundo: *Reges corruptelas purgavere, abusus sustulere. 2. Sam.* 5. 6. At nihil ejusmodi legitur in loco citato, nisi sit error in numeris, quamquam etiam non negamus, posse ac debere reges corruptelas et abusus, sive in moribus,sive etiam in doctrina, post Ecclesiae declarationem, legibus et suppliciis purgare ac tollere.

Tertio: *Arcam ad constitutum quietis locum perduxere. 1. Chron.* 13. 12. *et eidem arcae deportandae ipsi praesultavere. 2. Sam.* 6. 14. At non soli reges, sed etiam sacerdotes communi consilio arcam deduxerunt: et licuit quidem Davidi regi ludere ac saltare ante arcam, quod humilitatis et reverentiae erat: non tamen licuit illi arcam contingere, quod potestatis sacerdotalis erat.

Quarto: *Templum aedificavere, 1. Chron.* 28. *aedificatum dedicavere, et suis corporibus opus consecrationis praesentes cohonestavere 2. Chron.* 6. At sicut templa aedificare, Deoque dicare, ad magnificentiam regum,et sacris solemniis, quibus templa consecrantur,interesse ad pietatem eorumdem regum pertinere concedimus: ita negamus in ipso templo pontificale munus attingere illis ullo modo posse permitti. Ex quo sequitur, ut primatus in spiritualibus regi nulla ratione conveniat, cujus rei testis esse potest Rex Ozias, qui cum se caput Ecclesiae esse arbitraretur, velletque incensum adolere Domino, continuo a sacerdotibus repulsus fuit: et cum sacerdotibus non acquiesceret, mox adfuit vindicta divina. Nam lepra divinitus percussus, non solum ex templo expelli meruit; sed etiam in domo separata habitare coactus est. 2. Paral. 26.

Quinto: *Librum legis de novo repertum populo recitari fecere. 2. Reg.* 22. 11. At nescio ubi invenerit auctor iste librum de novo inventum, po-

(1) *Martyres qui secuti sunt Roffensem et Morum in Anglia.*

(2) *Quae scripturae testimonia afferantur pro regis primatu.*

pulo jussu regis legi debuisse. Nam in nostris bibliis loco ab ipso notato, habemus librum in templo a pontifice inventum et lectum: deinde lectum etiam coram rege et regem misisse aliquos, qui consulerent Dominum super verbis libri. Sed quid hic est pro primatu regis in rebus ecclesiasticis et spiritualibus?

Sexto: *Foedus inter Deum,populumque redintegravere. Nehem.* 9. 38. *et* 2. *Reg.* 8. 4. At nulli erant reges apud Judaeos tempore Nehemiae: quomodo ergo reges foedus redintegravere inter Deum et populum? Non igitur reges, sed primores Judaeorum tum Levitici generis, tum etiam aliarum tribuum foedus iterum percusserunt cum Deo; sed illud tamen admittimus, quamvis scriptum non sit neque Nehem. 9. 38. neque 2. Regum 8. 4. ad reges pertinere, redintegrare foedus inter Deum, et populum: quoniam ipsi reges fuerunt in caussa, cur populus per idololatriam a Deo recederet. Addo quod 4. Regum 15. Pontifex percussit foedus inter Deum ac regem ac populum.

Septimo: *Serpentem aeneum confregere,quamvis in deserto, et Dei mandato erectum et Christum Dominum suo modo figurantem.* 2. *Reg.*18. 4. *Idola omnia deosque falsos exterminavere.* 1. *Reg.* 15.12.Recte Ezechias rex serpentem aeneum confregit, quoniam populus ad idololatriam propensus, serpenti illi, ut numini cuidam sacrificia offerre coeperat. Rectissime etiam Asa rex confregit idola, quae fuerunt a regibus praedecessoribus fabricata; sed non ideo rex primatum habet in rebus spiritualibus, quia scelus idololatriae punire potest. Hac enim ratione serviunt reges Deo, dum hostes Ecclesiae, quales sunt idololatrae, haeretici et schismatici ab ipsa Ecclesia damnati, et declarati legibus et gladio puniunt.

Octavo: *Reformationes publicas instituere,convocatis eo fine, et congregatis mixtim cum sacerdote laicis.* 2. *Chr.* 17. 8. Non invenio loco notato ejusmodi reformationem: sed solum quod miserit Josaphat multos ex levitis et sacerdotibus, aliisque viris doctis, qui populos docerent. Ista vero missio studium ac zelum regis ostendit; primatum in spiritualibus non ostendit. Ad primatum enim proprie pertinet docere, et legis divinae dubia explicare, quod munus non regi, sed summo sacerdoti tribuitur. Deut. 17. cui omnes sub poena ultimi supplicii parere tenebantur.

Nono: *Pontificem summum exauctoravere, aliumque in ejus locum subrogavere.* 1. *Regum* 2. 27. At pontifex quoque reginam non solum exauctoravit, sed etiam interfici jussit et regem alium subrogavit. 4. Regum 11. et aliud est facta regum referre, aliud auctoritatem, potestatemque probare, ut omittam, quod factum illud Salomonis ex 1. Reg. 2. tribui solet Salomoni, non ut regi, sed ut prophetae, extraordinariam potestatem divinitus obtinenti.

Decimo: *In summa*, inquit, *cuncta moderati sunt, quae ad ecclesiasticum regimen quoquo modo pertinuere.* At hic oportuit allegare verbum Dei, non in particularibus illis officiis, de quibus non controvertitur. De hoc enim quaestio est, an regi conveniat regimen ecclesiasticum; non autem an liceat regi templa aedificare,ante arcam Domini saltare, idololatras interficere, et alia id genus;sed hic, ubi minime oportuit, deseruit auctor apologiae Verbum divinum. *At*, inquit, *Scripturae ornant reges titulis honorariis, qui ab actionibus illis non discordant, vocantur enim filii altissimi immo vero dii et uncti Domini, in Dei solio sedentes, famuli Dei,immo angeli Dei, facti juxta cor Dei lumina Israelis, nutricii Ecclesiae.* Sed primus titulus, pro quo allegatur locus 2. Samuelis 7. non convenit regibus generatim; sed solum Salomoni, ut figura Christi erat,de quo dictum est ab angelo, *Et filius altissimi vocabitur.* Lucae 1. quamquam in Deuteron. cap. 32. toti populo dicitur, *Nonne ipse est Pater tuus, qui fecit te et creavit te*? et nos omnes Deo dicimus, *Pater noster qui es in coelis*? Secundus titulus non solis regibus, sed omnibus judicibus convenit,sive ecclesiastici, sive politici sint. Sic enim locum ab auctore citatum. Psalm. 82. *Ego dixi dii estis* intelligendum esse docent illa verba ejusdem psalmi, *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat*: *usquequo judicatis iniquitatem*, etc. Locus quoque ex libro Exodi allegatus cap. 22. de judicibus, non de regibus intelligitur, quia nulli tunc erant reges in populo Dei. Tertius titulus communis est regibus cum pontificibus; utrique enim apud Haebraeos ungebantur, apud nos autem multi reges non unguntur, nulli autem pontifices sine sacro oleo consecrantur. Quartus titulus non scio unde huc irrepserit. Nam in lib.2. Samuelis cap. 3. 10. qui locus ad marginem allegatur, thronus David legitur, solium Dei non legitur. Quintus titulus nimis est vulgaris; quippe qui convenit omnibus rebus creatis,de quibus dicitur. Psalm. 118. *Quoniam omnia serviunt tibi.* Sextus titulus in loco allegato lib. 2.Samuelis cap.14.soli Davidi tribuitur, non ob regiam potestatem, sed ob singularem sapientiam, qua praeditus erat. De sacerdote autem generatim scribit Malachias cap. 2. *Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirent ab ore ejus, quia angelus Domini exercituum est.* Septimus titulus proprius est Davidis, non communis omnibus regibus; alioqui etiam Saul et Hieroboam et Achab,et caeteri fuissent secundum cor Dei. Octavus magis convenit sacerdotibus, quam regibus: illi enim erant lucernae; vel, ut auctor loquitur, luminaria Israël: istis autem Dominus dicit, *Vos estis lux mundi*, Matth.5. Nonus titulus vere, proprieque regibus convenit, ut sint nutricii Ecclesiae, sed tanto est inferior eo titulo,qui convenit sacerdotibus,ac praecipue summis pontificibus; quanto nutricius est inferior parente.Summum enim pontificem patrem esse christianae plebis sanctus Augustinus dicit in epistol. 161. et totius orbis christiani usus confirmat.Quare, si nihil aliud habet auctor apologiae ex verbo Dei, unde primatum regis in rebus ecclesiasticis stabiliat; vere possumus affirmare, non ex Verbo Dei, sed ex verbo Henrici VIII. primatum istum in Angliam esse invectum.

Sed auctor apologiae quasi jam ex Testamento veteri fundamenta solidissima jecisset, addit pag.

112. (1) ex Testamento novo reliquam aedificationem. *Quid*, inquit, *in novo Testamento? Omnis anima iis subjici jubetur, idque propter conscientiam*, *Rom.* 13. *Orandum quidem et pro omnibus, sed praecipue pro regibus et in auctoritate constitutis, ut sub iis piam et pacatam, honestamque vitam degamus* 1. *Tim.* 2. *Magistratus Dei administer est, et ad ulciscendos facinorosos, innocentes autem atque probos remunerandos*, *Rom.* 13. *Omnibus quidem obtemperandum est superioribus potestatibus, sed potissimum principibus et in eminentia collocatis*, 1. *Petr.* 2. *Reddite unicuique quod suum est, timorem cui timor, amorem cui amor jure debetur. Rom.* 13. *Date Caesari quae Caesaris sunt, Deo quae Dei sunt*: *Matth.* 22. *Regnum meum non est hujus mundi, Joann.* 18. *Quis me constituit judicem super vos? Lucae* 12. *Reges gentium dominantur eorum, vos autem non sic*, *Luc.* 22.

Haec sunt omnia testimonia Verbi Dei, quae adversarius pro primatu regis in spiritualibus ex novo Testamento allegare potuit. Ad quae unico pene verbo responderi potest. (2) Ex his testimoniis nihil effici pro primatu regis in spiritualibus, nisi velimus reges paganos, et Ecclesiae persecutores factos esse a Deo supremos Ecclesiae gubernatores in rebus spiritualibus. Nam haec testimonia ad imperatores paganos pertinent, quales erant cum Testamentum novum scriberetur, videlicet ad Tiberium, Cajum, Claudium et Neronem. Et quamvis aliquae sententiae ex citatis convenire possint etiam regibus christianis, aliquae etiam ad omnes principes tum ecclesiasticos, tum saeculares jure pertineant, qualis illa est, *Omnis anima sublimioribus potestatibus subdita sit*, tamen nemo inficiari potest quin regibus quoque paganis conveniant, ut quae doctrinam contineant principibus omnibus communem, sive pagani, sive christiani sint. Alioqui frustra Petrus et Paulus christianos sui temporis admonuissent officii erga reges, sive imperatores, quos paganos esse ignorare non poterant. Ac nemo est, qui non videat, quam sit absurdum, ut reges pagani qui non sunt de Ecclesia, primatum habeant in Ecclesia: et qui Christi hostes sunt, vicarii Christi sint: et qui Christum abnegari et idola coli jubent, iis a christianis in spiritualibus, ut summis gubernatoribus sit obediendum. Deinde quales argumentationes istae sunt, et secundum quam regulam dialecticae concludunt, reges gentium dominantur eorum, vos autem non sic: ergo rex primatum habet in Ecclesia in rebus spiritualibus? Vel, regnum meum non est hujus mundi; ergo rex est supremus gubernator, etiam in caussis ecclesiasticis? Vel, Reddite quae sunt Caesaris Cesari, quae sunt Dei Deo: ergo papa nullum jus habet in Anglia, nec etiam quoad spiritualia? Credo equidem, si adversarius libros priorum analyticorum Aristotelis summa diligentia annis multis evolveret: numquam medium terminum in his argumentationibus inveniret. Quae cum ita sint, desinat adversarius in Scripturis sanctis ludere, earumque testimoniis abuti ad eum primatum stabiliendum, quem non solum Ecclesia catholica semper detestata est; sed etiam Calvinus ipse cum schola Genevensi numquam approbavit: et quem ipsa Anglia, ut a regia cupiditate exortum, ipsi etiam Puritani molestissime semper tulerunt.

Venio nunc ad ea, quae auctor apologiae pagina 114. et 115. ex Bellarmini scriptis attulit in medium, ad invidiam illi conflandam; quasi parum honorifica, vel etiam injuriosa principibus, et suprascriptis titulis contraria sint.

(3) Primo. Ponit Bellarminus, reges servos potius esse quam dominos, lib. de laicis cap. 7. in lib. anglice scripto, ad augendam invidiam, reges non servi qualescumque, sed mancipia nominantur.

Respondeo: Sententiam Bellarmini ex Augustino desumptam esse, qui sic ait lib. 19. de Civitate Dei cap. 14. *Qui imperant, serviunt eis, quibus videntur imperare.* Ubi qui imperant, non dicuntur servi quasi subjecti sint populis, sed quia laborant regendo, et imperando, non propter suam vel utilitatem, vel cupiditatem, quod tyrannorum est; sed propter populi utilitatem, et propter publicum bonum: quomodo b. Paulus servum se Corinthiorum appellavit 2. Corinth. 4. quia in eorum commodum laborabat; et tamen in eos potestatem habebat, eisque minabatur, dicens: *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in spiritu lenitatis?* 1. Corinth. 4. quomodo etiam magnus Gregorius servum servorum Dei se nominabat: quem titulum, ut valde honorificum, successores omnes imitati sunt.

Secundo: Dicit idem Bellarminus, reges subjectos esse non solum pontificibus, sed etiam presbyteris et diaconis lib. 1. de pontif. cap. 7.

Respondeo: Id Bellarminum non ex capite suo, sed ex s. Joan. chrysostomo accepisse, cujus haec verba sunt homil. 83. in Matth. *Si dux quispiam, si consul, si is qui diademate ornatur indigne adeat, cohibe et coerce, majorem tu illo habes potestatem.* Haec ille, qui ad Diaconum loquebatur cum haec diceret.

Tertio: Quod imperatorem non gravate bibere oporteat non solum post episcopum, sed etiam post presbyterum. Ibidem.

Respondeo: Neque id Bellarminum ex se affirmare, sed referre judicium s. Martini apud Maximum imperatorem discumbentis: quam historiam refert Sulpitius in vita s. Martini.

Quarto: Quod regum auctoritas, atque functio, non immediate ex Deo descendat, neque ex jure divino, sed dumtaxat ex jure gentium. Ibidem et lib. de clericis cap. 28.

Respondeo: Bellarminum id asserere ex communi sententia omnium pene scriptorum, et ex ipso usu. Videmus enim regna in respublicas et respublicas in regna mutari, et tamen utrumque regimen aeque justum haberi: quod nullo modo fieret, si regum auctoritas non ex humana voluntate, sed ex divino jure penderet.

(1) *De eadem re ex Testamento novo.*

(2) *Responsio ad loca testamenti novi allata pro regis primatu.*

(3) *Falsa Bellarmino ascripta.*

Quinto: Quod a pontificibus imperatores multi depositi fuerint; nulli autem pontifices ab imperatoribus, lib. 3. de pontif. cap. 16.

Respondeo: Nusquam dicere Bellarminum nullum pontificem fuisse depositum ab imperatore: sed si illud etiam addidisset,verum dixisset:siquidem Joannes XII. et Gregorius VI. Etsi qui alii sunt, qui imperatoribus depositi fuisse dicantur; non proprie ab imperatoribus, sed a conciliis episcoporum, imperatoribus procurantibus depositi fuerunt. Idque non legitime, sed per injuriam factum fuisse facile demonstrare possemus,et numquam legitimum pontificem jure ab imperatore potuisse deponi.

Sexto: Quod episcopis,qui mancipia sunt papae, deponere licet principes, et eorum leges rescindere.

Respondeo: Merito non adscribi locum ex libris Bellarmini, quia ejusmodi locus non extat in ejus libris. Neque episcopi mancipia, sed venerabiles fratres a summis pontificibus appellantur.

Septimo: Quod ecclesiastici homines tam longe supra principes sint, quam anima supra corpus, lib. de laicis cap. 18.

Respondeo:Id non de quibuslibet ecclesiasticis, sed de principibus ecclesiarum dici; et eam sententiam apud s. Gregorium nazianzenum in oratione ad populum timore perculsum et praesidem irascentem, totidem verbis haberi.

Octavo:Quod reges deponi possunt per subditos suos ob multas caussas, lib. 5. de pontif. cap. 8.

Respondeo: Non bona fide adversarium agere. Bellarminus enim in loco citato, non dicit reges posse per subditos suos deponi; sed solum profert duodecim exempla, partim ex Testamento veteri, partim ex historiis diversis,vel decretis ecclesiasticis, ex quibus constat reges vel imperatores aliquando a summis pontificibus fuisse depositos, de depositione per subditos ne verbum quidem.

Nono: Pontifices nullo modo deponi posse: nemini enim mortalium permissum esse de iis judicare, lib. 2. de pontifice cap. 26.

Respondeo: Quod Bellarminus scripsit, ante multa saecula in generalibus conciliis, quae ipse eo loco citavit,disertis verbis scriptum esse:proinde adversarius, ut in superioribus, sub nomine Bellarmini, sanctos Patres Augustinum, Chrysostomum, Martinum, Nazianzenum reprehendit; ita hoc loco non soli Bellarmino, sed etiam pluribus generalibus conciliis litem movere praesumpsit.

Decimo: Quod obedientia papae debeatur propter conscientiam, lib. 4. de pontif. cap. 15.

Respondeo: Adversarium satis feliciter progredi in accusatione Bellarmini: qui enim sub nomine Bellarmini sanctos Patres, et sacra concilia hactenus accusavit; nunc tandem ipsum etiam Dei Verbum et Spiritum sanctum accusat, quod intelliget, quicumque caput sequens, idest, caput sextumdecimum libri 4. de pontifice, legere voluerit. Nam eo loco multis, iisque perspicuis divinae Scripturae testimoniis ostenditur, non solum pontificem summum, sed etiam episcopos caeteros leges condere posse,quibus ob conscientiam parere subditi teneantur.

Undecimo: Quod obedientia regi non alio respectu debeatur, quam propter ordinem politicum, libro de clericis cap. 28.

Respondeo: Adversarium more suo calumniatorem se prodere. Neque enim eo loco Bellarminus disputat de obedientia, quae regi a subditis debetur, de ea enim disputat in libro de laicis; ubi cap. 3. et cap. 11. probat ex divinis literis non solum deberi regibus, aliisque politicis magistratibus obedientiam; verum etiam coram Deo, et propter conscientiam. In libro autem de clericis cap. 28. demonstrat clericos exemptos esse a jurisdictione principum saecularium, ac per hoc non esse subditos regibus: sed debere tamen leges eorum de temporalibus rebus observare, non vi legis, sed vi rationis; idest, non quia subditi sint,sed quia ratio dictat, ob commune bonum et pacem reipublicae, eas leges ab omnibus esse servandas.

Duodecimo: Quod ipsi illi homines ecclesiastici, qui et nati sunt et degunt in regnis principum, non tamen sunt eorum subditi, nec ab iis judicari possint:ipsis autem fas sit principes suos judicare. Ibidem.

Respondeo:Adversarium ad invidiam Bellarmino conflandam semper aliquid addere, quod in libris Bellarmini non invenitur. Affirmat quidem Bellarminus cum communi sententia catholicorum ecclesiasticos exemptos esse a potestate principum terrenorum: sed illas particulas (qui et nati sunt, et degunt in regnis principum) Bellarminus in libro suo non posuit, non quod veras esse non existimet, sed quia non erat opus ad ista descendere; sed Adversario opus fuit ista exprimere ad odium concitandum. Illud vero (ipsis autem fas sit principes suos judicare) non solum Bellarminus non dixit, sed falsum esse credit. Haec enim verba significant, Fas esse cuicumque ecclesiastico, etiam maxime privato,principem suum judicare:quemadmodum unusquisque ecclesiasticus, etiam maxime privatus, exemptus est a subjectione principis saecularis. At unicuique ecclesiastico, etiam privato, fas esse principem suum judicare, Bellarminus numquam dixit,numquam credidit,numquam somniavit.

Decimotertio: Denique quod obedientia, quam clerici tribuunt regibus,etiam in minimis mereque civilibus negotiis, non sit a necessaria aliqua subjectione, sed tantum ex discretione, et propter observantiam boni ordinis atque moris. Ibidem.

Respondeo:Non esse hanc propriam sententiam Bellarmini, sed omnium catholicorum doctorum, tum theologorum, tum jurisconsultorum, quamvis enim catholici Scriptores disputent, quo jure data sit exemptio clericis: tamen datam esse, et usu receptam ab antiquissimis temporibus, nemo catholicorum in dubium vertit.

Quae cum ita sint, cum Adversarius colligit immane discrimen esse inter librum Dei, et Bellarminianos codices,et non magis Deum et Belial, lucem et tenebras, coelum denique et inferos distare, quam Bellarminianum judicium de majestate regia a divino de iisdem judicio dissideat: eadem facilitate,sed majori temeritate colligere potuisset, sanctos Patres, et ipsam divinam Scripturam de

majestate regum, contraria judicia protulisse, nihil enim Bellarminus asseruit de pontificum potestate de clericorum exemptione, de regum et principum obedientia, quod ex verbo Dei, conciliorum auctoritate, doctrinis Patrum, et Ecclesiae sensu, atque consensu non hauserit.

(1) Restat pars Apologiae postrema, quae tribus ultimis paginis continetur. In ea laudat Adversarius verba cohortationis, quibus in epistola sua utitur Bellarminus; sed reprehendit, quod tam sanctis sententiis ex ipsa Scriptura petitis nonnullas voces admiscuerit, quarum aliquae prophanae sunt: cujusmodi est illa de pontifice maximo, quae in tota Scriptura numquam legitur: aliae soli Christo conveniunt, ut illa de capite fidei, quam apostoli soli Christo tribuerunt.

At Bellarminus legit in libro Judith cap. 15. *Joachim autem summus pontifex*; quem librum tametsi vos Calviniani cum Judaeis non recipitis inter sacros libros: nos tamen catholici cum nicaena synodo libenter recipimus. Et quamvis vestri magistri librum divinum esse negent: non tamen prophanum appellare audent. Sed praeterea, nomen pontificis, nonne in Scripturis Testamenti veteris frequentissime legitur? et idem nomen cum adjuncta voce (magnus) nonne legitur in epistola ad Hebraeos? Sic enim habemus cap. 4. *Habentes ergo pontificem magnum, qui penetravit coelos, Jesum*: qua fronte igitur vocem prophanam audes appellare, quam Spiritus sanctus Christo ipsi tribuitur? Nisi forte tantum interesse putes inter pontificem magnum et pontificem maximum, ut pontifex magnus sacra vox, pontifex maximus vox prophana dicenda sit, quasi Christus non potuerit pie dici pontifex maximus, sicut dictus est pontifex magnus. Deinde tot sancti Patres romanum episcopum pontificem summum, vel maximum appellavere, ut eorum auctoritas plane sufficiat ad hujus hominis temeritatem refutandam. Vide Stephani episcopi carthaginiensis epistolam ad sanctum Damasum, Gregorium lib. 1. Dialogorum cap. 4. Anselmum praefatione libri de Incarnatione Verbi ad Urbanum papam, Bernardum in omnibus epistolis ad romanos pontifices Innocentium II. et Eugenium III.

Quod vero attinet ad nomen capitis fidei, optassem, ut adversarius qui affirmat nomen illud soli Christo ab apostolis fuisse tributum, vel unum locum notasset in toto volumine bibliorum, ubi apostoli hoc nomen Christo tribuerint. Auctorem fidei et caput Ecclesiae legi Christum ab apostolis appellatum; sed caput fidei non legi; sed neque Bellarminus hanc vocem excogitavit, sed ex s. Gregorio retulit. Non igitur Bellarminum, sed Gregorium adversarius accuset, si audet.

Claudit apologiam auctor, lectores rogans, ut alieni a studio partium, de veritate sententiam ferant, prout illam candide a se descriptam protestatur, ad discutiendas illas tenebras mendaciorum, ac calumniarum, quae in regem serenissimum contra jus fasque collatae indignissime fuerant. Ego quoque responsionem claudo et quoniam spero me calumnias et mendacia hujus apologiae luce ipsa solis clariora fecisse; non rogabo lectores, ut judicium ferant, quasi de re dubia, sed ut oculorum sensum tantum ad Scripturas admoveant et a re ipsa edocti, lucem veritatis aspiciant. Illud in extrema oratione lectorem admonendum esse censui (2), unam ex notis verae Ecclesiae semper fuisse catholicae nomen, de quo sanctus Pacianus in epistola ad Sympronianum: *Catholicum*, inquit, *neque Marcionem, neque Apellem, neque Montanum sonat, neque haereticos sumit auctores: Catholicum non est ab homine mutuatum, quod per saecula tanta non cecidit.* Item: *Christianus mihi nomen est, catholicus vero cognomen*; *illud me nuncupat, istud ostendit.* Sanctus item Cyrillus catechesi 18. *Si iveris*, inquit, *in aliquam urbem, non petas ubi sit Ecclesia, vel domus Dei*; *nam etiam haeretici dicunt se habere domum Dei et Ecclesiam*: *sed petas ubi sit catholica Ecclesia*: *id enim nomen proprium est hujus sanctae Ecclesiae matris omnium nostrum.* Sanctus Augustinus (ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum) in libro contra epistolam Fundamenti cap. 4. describens notas Ecclesiae, quae illum in Ecclesia catholica retinebant: *Tenet postremo*, inquit, *ipsum catholicae nomen, quod non sine caussa. inter tam multas haereses. ista Ecclesia sola obtinuit.* Ubi ergo lector Apologiae tertio quoque verbo videbit catholicos appellari in ipsa apologia illos, adversus quos ipse auctor apologiae scribit et a quorum communione se alienum esse profitetur; certe ex ipsa apologia discet, non catholicum, sed plane haereticum esse hujus auctorem apologiae. Ex quo denique facile judicabit, quanta sit illi habenda fides in rebus caeteris, qui se ipse proprio judicio condemnavit.

(1) *Conclusio totius operis.*

(2) *De nomine catholici.*

Finis responsionis ad apologiam pro juramento fidelitatis.

RISPOSTA

DEL

CARDINALE BELLARMINO

AL TRATTATO DEI SETTE TEOLOGI DI VENEZIA

SOPRA L'INTERDETTO DELLA SANTITÀ DI NOSTRO SIGNORE PAPA PAOLO QUINTO

RISPOSTA

DEL

CARDINALE BELLARMINO

AL TRATTATO DEI SETTE TEOLOGI DI VENEZIA

Sopra l'Interdetto della Santità di nostro Signore Papa Paolo Quinto

PREFAZIONE

Sono alcuni che si maravigliano che io risponda a certi libretti volgari che pajono, e sono veramente di poca sostanza e di meno dottrina, stimando che in questo si avvilisca la dignità cardinalizia, e l'autorità delle opere latine che in altri tempi ho dato alla stampa. A questi tali rispondo, che a far ciò mi ha mosso l'esempio de' maggiori, la necessità della Chiesa e l'importunità degli avversarii. L' esempio è di san Girolamo, che essendo un lume grande della chiesa e quasi un oracolo del mondo,non si sdegnò di rispondere a Gioviniano Elvidio e Vigilanzio uomini oscuri, e di pochissima scienza e tanto barbari che appena potevano esprimere il concetto loro con parole latine, come l'istesso santo dottore confessa:ci è anco l'esempio di santo Agostino, che essendo vescovo nominatissimo per altezza d'ingegno e grandezza di scienza,ed eloquenza non solo si abbassava a rispondere a persone di nessuna dottrina come Pascenzio, Fortunato, Felice e altri simili; ma anco rispondeva a libri imperfetti, anzi a pochi fogli senza nome di autore mandatigli da amici, come si può vedere nel primo e nel secondo libro *de nuptiis et concupiscentia.* E sebbene questi libretti sono piccoli e volgari, nondimeno non è piccolo il danno che possono fare nell'anime de'fedeli se si lasciano andare senza risposta. E però se la carità cristiana sforzava quei grandi uomini abbassarsi per utilità de'loro fratelli, non è gran cosa che la medesima carità sforzi me a fare il medesimo,essendo di gran lunga a quelli inferiore,massime che la dignità ecclesiastica non per altro ci è stata data che per servizio della Chiesa. A tutto questo s'aggiunge, che a far tali risposte ne costringano quelli stessi,che forse poi hanno a male, che si risponda; l'autore delle otto proposizioni al quale pochi giorni sono fu risposto, sotto colore di onore,più volte nell'opera sua si sforzò di farmi parere al mondo compagno delle sue novità: così anco li sette dottori, che dipoi hanno scritto contro l'interdetto di nostro signore Papa Paolo Quinto due volte allegano le mie opere, e due altre volte l'opere di due padri della istessa religione, de'quali l'uno è in Francia, e l'altro in Spagna, ed una l'opere del card. Toleto che fu pure dell'istessa religione; e ben si può vedere a che fine le citano; però mi è stato necessario rispondere, a ciò insieme servisse,come era obbligato,alla causa comune e defendessi me stesso, e i miei fratelli dalle calunnie, che occultamente e sotto specie di onore procurano darci. Ma veniamo agli avversarii.

Con gran ragione i sette Teologi avvertono i lettori, che la questione presente non è se si abbia da obbedire al comandamento giusto del sommo Pontefice; perchè questo viene confessato da tutti i veri cattolici, nè occorre affaticarsi in provarlo, ma la difficoltà consiste in vedere, se il precetto di Papa Paolo V. sia giusto o ingiusto; mentre comanda,che nel dominio di Venezia si servì l'interdetto.

Con non minor ragione pare a noi,che gl'istessi Teologi abbiano mancato dell'uffizio loro, per non essersi almeno sforzati di provare, che questo comandamento non sia giusto, perchè senza questa prova tutto il resto del loro trattato è vano, poichè presuppone quello che prima e principalmente si doveva provare,il che non è altro che fare un edifizio sopra l'arena, il quale come dice il Signore nell' evangelo, Matt. 7. soffiando i venti, o inondando il fiume, è necessario che del tutto rovini. Forse questa dovea essere la ventesima proposizione; ma o per dimenticanza o per fretta di mandare presto in luce questo parto, si è lasciata: e così essendo un parto imperfetto, non sarà maraviglia se vivrà poco. Nè si possono scusare con dire, che tocca a' difensori di tal comandamento il provare, che sia giusto, e non agli accusatori che sia ingiusto perchè *onus probandi incumbit actori*, gli attori sono loro che accusano il comandamento e non lo vogliono osservare sotto pretesto che sia ingiusto. Onde non hanno ragione quando dicono nel fine della prefazione,che non sono obbligati di obbedire al precetto Apostolico dell'interdetto se prima non siano chiariti, che non sia ingiusto, e nullo:toccando a loro come si è detto, a provare, che sia ingiusto e nullo, altrimenti tutti i sudditi potrebbero scusarsi dall'osservanza dei comandamenti de'loro

principi, se prima i principi non facessero un comentario alle loro leggi, dimostrando la giustizia di esse leggi. Ma poichè questi Dottori hanno ridotto tutta la dottrina loro in diciannove proposizioni, noi ancora esamineremo solo queste proposizioni poco curandoci di quello che dovevano aggiugnere, e non hanno potuto o non hanno voluto aggiugnere intorno a meriti della causa.

PROPOSIZIONE I. DEI SETTE DOTTORI

Il precetto del superiore (quantunque fosse del Pontefice) non obbliga ad essere eseguito, ed obbedito, se non è pubblicato ed intimato.

Risposta.

Verissimo è, che il precetto del superiore, come anco la legge, regolarmente non obbliga se non è pubblicato, ed intimato, e questo non solo l'insegna sant' Tommaso nella questione 90. della prima seconda, ma si raccoglie manifestamente da' sacri canoni, *dist. 4. can. In istis. et cap. Conoscentes de constitutionibus*, e dalla ragione civile l. *leges Cod. de legibus et Authen. Ut factae novae constitutiones*, e dalla ragione naturale, perchè la legge è come una regola, che ha da regolare le azioni umane: nè può essere, che la regola faccia questo suo uffizio se non è applicata per mezzo della pubblica notizia alle menti di quelli che hanno da operare conforme a questa regola. Ma quando gli avversarii aggiungono e dicono, che molte leggi e precetti dei sommi Pontefici non si osservano, e valgono in alcuni regni, perchè quivi non sono pubblicati; come il decreto del concilio di Trento, intorno al matrimonio clandestino, il quale non si osserva dove non è pubblicato; errano manifestamente: perchè non è necessario, che la legge (massime papale) si pubblichi in tutte le provincie e regni, ma basta che si pubblichi solennemente in alcun luogo, d'onde possa venire a notizia degli altri e di questo ne abbiamo il testo espresso e in materia d'interdetto, come è appunto il precetto di nostro signore Paolo V. Il testo è di papa Innocenzio III. nel titolo *de postulatione praelatorum*, e il primo capitolo, il quale comincia, *Ad haec*. Un vescovo in Francia si scusava di non osservare l'interdetto apostolico, perchè non gli era stato intimato; risponde Innocenzio con queste parole; *Quod nec sufficit, immo nec proficit ad excusationem praedicti episcopi, cum cardinalis idem sententiam interdicti praesentibus multis solemniter, ac publice promulgavit et eadem interdicti sententia in regno francorum iam a multis publice caeperit observari: nec sit necessarium, cum constitutio solemniter editur, aut publice promulgatur ipsius notitiam singulorum auribus per speciale mandatum, vel literas inculcare: sed id solum sufficit, ut ad ejus observantiam teneatur qui noverit eam solemniter editam, aut publice promulgatam.* E conforme a questo testo scrivono i più celebri dottori, come Gio. Andrea dichiarando quelle ultime parole del sesto, Data Roma. Panormitano in cap. *Noverit, de sent. excomm. Sylvestro verbo Lex, n. 6. et Soto lib. 1. de just. et jure q. 1. art. 4. conclus. 2.* La causa dunque perchè alcune leggi o precetti papali in alcune provincie, non si osservino, non è perchè non siano pubblicate in quelle provincie, o perchè non siano ricevute, perchè quando il sommo Pontefice fa una costituzione, o precetto universale non è in arbitrio dei popoli di riceverlo o non riceverlo, perchè sono obbligati a riceverlo essendo il sommo Pontefice, legittimo superiore di tutti i cristiani ed avendo la sua potestà da Dio e non da' popoli; e per questo peccano quelli, che non vogliono ricevere la costituzione del sommo Pontefice: nè si può introdurre contraria consuetudine, finchè l'istesso Pontefice non vi consente e questa è dottrina comune di san Tommaso 1. 2. *q. 97. art. 3. del Soto, lib. 1. de just. et jure q. 7. art. 2.* e altri mali; ma la causa è, perchè la medesima legge, spesse volte non conviene a tutti i luoghi e però i principi, o i popoli ricorrano al Papa esponendo le difficoltà che hanno in poterla osservare, e il sommo Pontefice permette, che in quel luogo particolare non siano obbligati ad osservarla come anco tal volta l'istesso Pontefice fa una costituzione per una provincia e non per l'altre, secondo che giudica convenire. Ma quanto a quel particolare decreto del concilio di Trento *de reformatione Matrim.* non è maraviglia che non obblighi dove non è pubblicato, perchè l'istesso concilio ordina che si pubblichi in tutte le parrocchie, e non obblighi se non trenta giorni dopo la pubblicazione in quella istessa parrocchia: leggasi il primo capitolo *de reformatione Matrim. sess. 24.* Ma gli altri decreti dell'istesso concilio, che non hanno questo comandamento di esser pubblicati in ogni parrocchia, obbligano tutto il Cristianesimo con la sola pubblicazione fatta in Roma dal sommo Pontefice Pio III. E se in qualche paese non si osservano, non è perchè non siano pubblicati in quel paese. perchè in altri paesi pure si osservano, ancor che non siano in quei paesi pubblicati, ma è per altre pretensioni che hanno, delle quali non è necessario trattarne in questo luogo: basta per ora sapere, che loro non si scusano con dire, che non sono pubblicati nel paese loro: come anco non gli si è mai fatta instanza, che permettano la pubblicazione, ma sì bene che inducano l'osservanza.

PROPOSIZIONE II.

Non è stato pubblicato l'interdetto nella città, e dominio di Venezia, questo sta in fatto, imperocchè non è stato letto nelle chiese: o in altro luogo pubblico di commissione dei prelati e superiori ordinarii, ovvero affisso in modo che sia stato veduto dal popolo o da chi appartiene osservarlo.

Risposta.

Già si è mostrato, che non è necessario, che l'interdetto si pubblichi in ogni luogo, bastando che sia pubblicato solennemente in luogo tale d'onde possa venire a notizia di tutti. E nessuno può ne-

gare, che non sia stato pubblicato solennemente in Roma, dove concorrono gente di ogni paese, e dove risiedono ambasciatori di tutt'i principi: parimente non si può negare che non sia venuto a notizia dei signori di Venezia e de'popoli a loro soggetti, perchè sono stati affissi molti di quei monitorii apostolici nelle città confinanti con il dominio veneziano; e alcuni anco sono stati affissi in diversi luoghi dell'istesso dominio veneziano; e quando si pubblicò in Roma la sentenza dell'interdetto erano presenti l'ambasciatore della repubblica di Venezia un'ordinario e l'altro straordinario, con molti prelati veneziani; e tutti quei religiosi che sono usciti di Venezia e dello Stato, per non esser costretti a violare l'interdetto, che altro dimostrano se non che in quei luoghi ben si sapeva la sentenza dell'interdetto? E finalmente quell'istessi che proibirono che non si ricevessero i monitorii apostolici e che ora sforzano a non osservare l'interdetto e quelli che scrivono in Venezia tanti libretti per provare che non si dee osservare l'interdetto, come possono negare di non avere notizia di questo interdetto?

Fanno gli avversarii un'obbiezione contra se stessi, cioè: che noi potremo dire, che se in Venezia non è notizia dell'interdetto, questo avviene perchè i signori veneziani impediscono, che non si pubblichi e così la loro è un ignoranza affettata, perchè non scusa. Questa obbiezione non era necessaria; perchè noi non diciamo, che in Venezia ci sia ignoranza affettata dell'interdetto, ma diciamo, che non vi è ignoranza nessuna, essendo notorio questo interdetto, non solo a Venezia, ma a tutta l'Italia, Francia, Spagna, Germania e quasi a tutto il mondo. Ma quando anche ci fosse questa ignoranza affettata, la quale a giudizio di ogn'uno non scusa, nè alleggerisce, ma aggrava il peccato, vediamo, come i setti dottori, rispondono all'obbiezione. Dicono, che molti precetti apostolici e l'istesso concilio di Trento non sono pubblicati in certi paesi, perchè chi governa impedisce che non si pubblichino; e nel regno di Napoli non si pubblica nessun precetto apostolico senza il regio *exequatur*: e sebbene il Papa nelle sue costituzioni dice, bastare che sia pubblicata in Roma, nondimeno non si osservano. A questo si potrebbe rispondere con quel detto comune, *adferre inconveniens non est solvere argumentum.* Ma non abbiamo bisogno di questo, potendo rispondere, che ora non si parla di qualsivoglia costituzione, o precetto, ma di sentenze di scomunica e interdetto, le quali sentenze sono stimate in Francia e nel regno di Napoli, ancorchè non siano pubblicate se non in Roma. Tralascio per brevità molti esempii, che si potrebbono addurre di Monarchi e principi: tralascio ancora infiniti casi di uomini privati, così di Francia, come di Napoli, i quali essendo scomunicati per sentenza pubblicata solamente in Roma, quanto prima ne hanno notizia, ricorrono per la liberazione. Aggiungono gli avversarii un' altra obbiezione contra di se stessi e procurano di sciorla, l'obbiezione è che molti religiosi di timorata conscienza dicono, che non si curano di sapere giuridicamente, che la città e dominio di Venezia sia interdetto, bastandogli di aver notizia di questo interdetto per lettere de'suoi superiori e che però non possano con buona coscienza non osservarlo. Rispondono a questa obbiezione, con una dottrina del Navarro cap. 16. Enchirid. num. 40. e cap. 27. num. 288. fondata ne'sacri canoni cap. *Inquisitioni de sent. excommun. et cap. Dominus, de secundis nupt.* che una notizia talvolta basta per un effetto e non basta per l'altro, come per esempio, se uno dubita, se la sua prima moglie sia morta o viva e piglia la seconda; quella notizia dubbia basterà, acciò non domandi il debito coniugale alla seconda moglie, perchè in questo non fa pregiudizio a veruno, ma non basterà, acciò non renda il debito all'istessa seconda moglie, perchè le farebbe ingiuria e questa è la risoluzione dei canoni citati. Così dicono, che la notizia privata, che hanno quei religiosi dell'interdetto, basterebbe loro per osservarlo quando non ci fosse il pregiudizio de'popoli: ma perchè interdetto porta seco notabil danno a'popoli, come dichiarava il Soto 4. dist. 22. q.3.art.1. però non debbono quei religiosi contentarsi di quella probabilità, che hanno per lettere de'loro superiori, nè indursi per questo ad osservar l'interdetto finchè non venga loro intimato dal prelato della propria cattedrale *arg. nella Clement. Ex frequentibus de sent. excomm.* Questa soluzione non è tale che possa soddisfare alle timorate coscienze de' buoni religiosi, perchè Navarro parla della notizia talmente dubbia, che possa la persona con buona coscienza credere il contrario, onde in quell'istesso luogo dice Navarro, che colui, che ha dubbio, se la prima moglie sia viva o morta, non può domandar il debito coniugale alla seconda, se prima non depone il dubbio e rende la ragione, perchè non è mai lecito fare una cosa della quale si dubbiti, che sia peccato mortale. Ora i religiosi, che sono usciti di Venezia, non avevano notizia dubbia, ma certissima e chiarissima dell'interdetto, nè potevano in modo alcuno deporre un tal dubbio: perchè quelli, che gli avevano dato avviso per lettere, non avevano scritto da paese lontano da Roma, nè di cosa che avessero udita da altri, ma avevano scritto da Roma, dove era solennemente pubblicata la sentenza apostolica ed essi stessi avevano non solo veduti i monitori affissi, ma li avevano avuti in mano stampati ed autenticati. E poi chi poteva in Venezia aver dubbio della sentenza dell'interdetto, quando vedeva, che l'istesso principe lo pubblicava, mentre lo proibiva? E se gli avversarii faranno forza nelle parole della Clementina *Ex frequentibus, de sent. excomm.* quale ordina ai religiosi sotto pena di scomunica, che osservino l'interdetto, quando veggono che si osserva dalla chiesa cattedrale: non anderemo lontano per la risposta, perchè la glossa dell'istessa clementina, sopra la parola, *Osservare*, avvertisce, che non si faccia la conseguenza *a contrario sensu*, dunque i religiosi non dovranno osservare l'interdetto, quando veggono, che la cattedrale non l'osservi e ne rende l'istessa glossa molte ed efficacissime ragioni e quella in particolare che essendo quella Clementina in favore dell'osservanza dell'interdetto, non si può credere, che ella stessa apra la porta alla prevaricazione e se è bene intimare la

chiesa cattedrale quando obbedisce alla chiesa principale, che è quella di san Pietro, certo sarà male imitarla, quando fa il contrario e pare a me che quella glossa abbia quasi profetizzato,quando concluse con quelle parole. *Excessus ergo clericorum matricis Ecclesiae non dabit religiosis materiam delinquendi*: e parla dell'osservanza dell'interdetto.

PROPOSIZIONE III.

Il precetto del Papa, del quale probabilmente si vede dover nascere scandalo e perturbazione nello Stato della chiesa, non debbe essere eseguito dagli ecclesiastici, ancorchè lo comandasse sub poena excommunicationis latae sententiae.

Risposta

Questa proposizione ha bisogno di glossa,per il che è necessario sapere, che lo scandalo è di due sorte, uno si chiama scandalo attivo o dato; l'altro passivo o preso; lo scandalo attivo, secondo san Girolamo nel commentario sopra il capitolo quintodecimo di san Matteo, consiste in parole o in opere men buone, cioè male, o che hanno specie di male, per le quali si dà ad altri occasione di peccare; lo scandalo passivo consiste in pigliare dalle parole, o opere d'altri, occasione di peccare; così lo scandalo attivo è peccato in quello che lo dà, lo scandalo passivo è peccato in quello che lo prende. E può occorrere, che talvolta siano congiunti lo scandalo attivo col passivo, talvolta sia l'attivo senza il passivo, e talvolta il passivo senza l'attivo. Quando uno canta versi lascivi, e quello che ode s'accende ad amore impudico,l'uno e l'altro pecca, il primo con iscandalo dato e l'altro con scandalo preso: e di questo parla il Signore in san Matteo al cap. 18. *Qui scandalizaverit unum de pusillis, qui in me credunt etc.* Quando uno fa quanto può per indurre il prossimo a peccato, ma quello fondato nelle virtù cristiane non si muove, allora si trova lo scandalo attivo senza il passivo, e di questi dice il salmo 118. *Pax multa diligentibus legem tuam et non est illis scandalum;* e san Giovanni nella prima epist. al cap. 2. *Qui diligit fratrem suum in lumine manet,et scandalum in eo non est.*

Quando uno parla e opera bene e con intenzione buona e nondimeno l'altro per sua malizia o imperfezione piglia occasione di far male, allora si trova lo scandalo passivo senza l'attivo;e di questo disse il Signore a san Pietro, quando intese che i Farisei si scandalizzavano delle sue parole:*Sinite illos, caeci sunt et duces caecorum.*A tutto questo si deve aggiungere, che non solo conviene all'uomo da bene guardarsi dallo scandalizzare con parole o con opere, men buone, ma anco gli conviene di lasciare o differire le parole e le opere buone, purchè non siano necessarie , quando vede che il prossimo per sua incapacità sia per prenderne scandalo, come disse san Paolo 1. Corinth. 8. *Si esca scandalizat fratrem meum,non manducabo carnem in aeternum*:ma quando la dottrina o l'opera è necessaria,non si dee lasciare per qualsivoglia scandalo che gli altri ne pigliano, così dice san Gregorio hom. 7. *in Ezechielem. In quantum sine peccato possumus vitare proximorum scandalum, debemus: si autem de veritate scandalum sumitur,utilius permittitur nasci scandalum, quam veritas relinquatur.* Dunque conforme a questa dottrina, se il precetto del superiore, sia in se scandaloso, non si dee osservare, ancorchè venga comandato sotto pena di scomunica e similmente, se in se sia buono; ma da quello pigliano scandalo i deboli, e incapaci e non sia per allora necessario, si dee tralasciare o differire:ma se sia buono e necessario, si dee adempire, non ostante qualsivoglia scandalo e perturbazione: e così s'intendono l'autorità allegate di Silvestro,dell'Abbate,del Cordubense ed il canone di papa Alessandro III.con la sua glossa e le ragioni aggiunte. E in questo non crediamo si possa fare difficoltà, essendo tutta dottrina di san Tommaso, nella 2. 2. q.23. seguitata da Silvestro,da Navarro dagli altri dottori, così teologi come canonisti. Ma però il giudicare, se dal precetto del Papa sia per nascerne scandalo, non tocca agl'inferiori, come si dimostrerà più a basso.

PROPOSIZIONE IV.

Dall'obbedire al Pontefice osservando l'interdetto nella città, e dominio di Venezia nascerebbero scandali, pericoli e mali innumerabili.

Risposta

Non è dubbio, che l'interdetto è un flagello spaventoso,e che porta seco molti mali,come racconta Papa Bonifazio nel cap. *Alma Mater de sent. excomm*: *in* 6.Ma è paruto allo Spirito Santo, che governa la Chiesa usare di simile flagello per tor via mali molti maggiori, così i principi secolari tal volta fanno giustizie orribili,dalle quali seguono rovine di case e altri mali grandissimi, ma si compensano con l'acquisto della quiete e tranquillità pubblica: così i medici pare che incrudeliscano contro i poveri infermi con fuoco e ferro, oltre le amarissime bevande e rigorose astinenze, e pure ognuno confessa, che quella non è crudeltà, ma pietà, poichè il fine è conservare la vita all'infermo. Ma siccome la colpa de'mali,che accompagnano la giustizia eseguita contra de' rei; alcuna volta tocca al giudice, il quale non ha saputo o non ha voluto trovare la verità, ma per ordinario tocca ai malfattori , che co'loro eccessi hanno costretto il giudice a dare così rigorosa sentenza : e la colpa de'travagli, che si danno agl'infermi, tal volta tocca al medico, che per esser poco dotto o poco pratico ordina rimedii non necessari : ma per l'ordinario tocca all'infermo, che col suo disordinato vivere ha necessitato il medico ad usar con lui sì duri rimedii, così de'mali che vanno in compagnia dell'interdetto, può essere che la colpa sia dell'imprudente prelato, ma per ordinario è di quelli che con la loro disubbidienza e ostinazione

sforzano il prelato a venire a questi severi castighi. Onde i sette dottori indarno si affaticano nella prova di questa quarta proposizione con raccorre gli scandali, pericoli e perturbazioni, che in Venezia possono succedere per l'interdetto; dovendo più tosto affaticarsi in provare che questi scandali siano attivi e dati, e non più tosto passivi e presi; e similmente, che la colpa di questi pericoli e perturbazioni sia del sommo Pontefice, e non più tosto di quelli che con la disubbidienza loro e lunga ostinazione hanno costretto la mansuetudine apostolica a pigliare il flagello in mano, come fece Cristo Signor nostro contro di quelli che avevano fatto la casa di orazione spelonca de'ladri. E perchè di questo, che importa più di ogni altra cosa, i sette dottori non dicono niente, manco noi diremo altro, essendo la presunzione per il giudice, quando non si prova il contrario: solo questo aggiungerò, che dovevano considerare questi dottori, che se essi o altri in Venezia si scandalizzano dell' interdetto, per il contrario tutta la cristianità si scandalizza di loro che non osservano l'interdetto, anzi arditamente si voltano contro del Vicario di Cristo, e in dispregio della santa Sede Apostolica consigliano le persone a prevaricare gli ordini suoi e scrivono libri in difesa della disobbidienza.

PROPOSIZIONE V.

Il timor giusto scusa dall'osservazione e obbedienza d'ogni legge e precetto umano, ancora che per altro fossero legittimi, giusti e obbligatorii.

RISPOSTA

Sebbene di questa materia scrivono i dottori variamente: nondimeno tutti convengono in un punto, che il timore non iscusa mai dall'osservanza dal precetto umano, quando da non osservare il precetto umano ne segue la prevaricazione del precetto divino naturale, come per esempio; il non mangiare carne il venerdì, è comandamento umano e nondimeno se alcuno fosse costretto dagli eretici a mangiar carne il venerdì in dispregio della nostra santa Sede, o in segno e protestazione di essere della setta luterana, non potrebbe mangiarla, ancorchè gli fosse minacciata la morte, nè il timore sarebbe giusto, nè scuserebbe in modo alcuno, perchè il dispregio della fede, e la protestazione dell'eresia è contra il precetto divino naturale, e così la santa Chiesa riceve nel numero de'gloriosi martiri i sette fanciulli Maccabei, con la loro madre e con quel venerando vecchio Eleazaro, che vollero prima morire con acerbissimi tormenti, anzi che gustare la carne proibita nella legge vecchia, sebbene quella era legge positiva, non naturale. Similmente il precetto che proibisce il matrimonio ne'gradi remoti di consanguineità, e affinità massime nel terzo e quarto precetto umano e nondimeno non dee, nè può nessuno per qualsivoglia timore indursi a fare il matrimonio e molto meno a consumarlo, con persona congiunta in terzo o quarto grado senza dispensa, perchè sebbene quell'impedimento è introdotto per legge umana, nondimeno rende la persona inabile al matrimonio e congiungersi con persona inabile per parentela non è matrimonio, ma incesto, il quale è proibito per la legge divina naturale. All'istesso modo l'interdetto è censura di precetto umano e nondimeno non si può per qualsivoglia timore lasciare di osservare, quando chi costringe a non osservare l'interdetto, lo faccia per dispregio della potestà ecclesiastica, perchè non dispregiare la potestà ecclesiastica è precetto divino naturale. Finalmente per non moltiplicare più esempii, non è lecito per qualsivoglia timore dissobbedire al precetto umano, se da quella dissubbidienza nè segua scandalo, perchè lo scandalo è proibito per legge divina naturale. E in questa proposizione così dichiarata siamo d'accordo con i sette dottori, come si vede dalla loro dichiarazione e massime nel fine, dove allegano il Soto *lib.1.de just. et jure q. 6. art. 4. et Sylvestro verbo excommunicatio V. n. XIV.* i quali dicono, che il timore non è giusto, e non scusa, quando la dissubbidienza del precetto umano è con iscandalo, o pregiudizio della fede.

PROPOSIZIONE VI.

Timor giusto è della morte, del tormento, della perdita di tutta o della maggior parte della robba, della prigionia ec. ec. Questo non solo nelle pertinenti alla persona propria, ma ancora alle persone de'congiunti.

RISPOSTA

In questa proposizione siamo d'accordo non meno che nella quinta però non perderemo tempo intorno ad essa perchè la difficoltà non sta in questo ma in provare, che in caso di tal timore non si abbia da osservare l'interdetto, che i sette dottori non proveranno mai bene, e noi proveremo chiaramente il contrario nella risposta alla proposizione seguente.

PROPOSIZIONE VII.

Gli ecclesiastici di questo dominio debbono avere giusto timore di perdere la vita e loro beni e di molto maggiori mali privati e pubblici ai suoi congiunti, se osservassero l'interdetto e più a basso, avendo però giusto timore concludiamo di non esser obbligati ad osservare un precetto umano d' interdetto quantunque fosse giusto.

RISPOSTA

Da questa proposizione, congiunta con le due precedenti conchiudono i sette dottori, che gli ecclesiastici di Venezia non debbono serbare l'apostolico interdetto, la quale conclusione noi teniamo per falsa e perniciosa, e però pretendiamo confutarla in due maniere; primo con dimostrare che non hanno gli ecclesiastici di Venezia quel gran timore, che questi dottori fingono; secondo con provare, che sebbene gli fossero minacciati maggiori pericoli, che non sono quelli che essi dicono, non

potrebbero con buona coscienza lasciare osservare l'interdetto. Venendo al primo esaminiamo le ragioni del timore, che adducano. La prima ragione la fondano in questo, che i popoli di Venezia essendo devoti ed inclinati alle opere cristiane,e massime alla messa, non permetteranno, che gli siano levate e questo suo zelo alle cose divine, quando non abbia effetto per la via ordinaria si convertirà in zelo indiscreto,usando violenza per avere l'esercizio della santa religione, che eglino pensano che gli sia debito, e che il Papa non ha avuto ragione di levarglielo. Questa prima ragione di timore è assai vana, perchè non si è mai sentito in tanti interdetti, posti in diversi tempi e in diversi paesi,che mai i popoli abbiano violentato i sacerdoti a dir le messe. In Polonia durò al tempo di papa Gregorio VII. l'interdetto tre anni, e sempre fu osservato con pazienza, ed essendo i popoli devotissimi, non si mossero mai a fare violenza, se non con prieghi e sospiri. In Urbino durò l'interdetto ancora più lungo tempo,come gli stessi sette dottori attestano nel discorso della quinta proposizione,e talmente fu osservato senza sospetto nessuno di violenza popolare; che bisognò poi usare molta diligenza e molte esortazioni per ridurre il popolo alla frequenza delle messe. Quello dunque che mai si è fatto, nè vi è segno alcuno, che si abbia da fare,non dee impaurire i sacerdoti di Venezia, se non vogliono essere stimati più timidi che non sono i sacerdoti di alcuna altra nazione. E poi perchè almeno non cominciavano a serbare l'interdetto e continuavano l'osservanza fin a scoprire qualche principio o sospetto di tumulto popolare? Come furono tanto codardi, che si misero in fuga, prima che alcuno gli perseguitasse? La seconda ragione è che il principe persuaso di aver ragione in questa controversia, è pericolo, che si muova contro gl'ecclesiastici con molto e grave pericolo della vita loro e anco con qualche circostanza aspra,come suole avvenire in simili casi e quando non succedesse morte almeno potranno succedere altre violenze e gravi offese.A questa ragione rispondiamo, che sebbene si sono udite terribili minacce, tuttavia l'autore delle otto proposizioni, nel fine del suo discorso, ci ha chiarito, che quelle minaccie erano solo per assicurare le coscienze, cioè per coprire la disubbidienza de' sacerdoti, con il mantello del timore, perchè assai bene costava, che i preti e i frati non avevano bisogno di esser forzati a non osservare l'interdetto, essendo pronti per se stessi. E questo si conferma con l'esperienza, perchè si vede, che i religiosi, che erano risoluti di obbedire al Papa,ed osservare l'interdetto, sebbene furono gravemente minacciati, anco della morte, tuttavia furono lasciati partire senza offesa veruna. E di quì si raccoglie, che se tutto il clero, o almeno tutti i vescovi, con la maggior parte del clero, così secolare, come regolare, avessero intrepidamente detto di volere obbedire al superiore loro supremo, e serbare l'interdetto, non è dubbio che il principe avrebbe portato rispetto alla moltitudine, alla dignità, alla nobiltà e se ha usato umanità verso de'poveri religiosi, non l'avrebbe usata verso di tanti degnissimi prelati, parenti di tanti chiarissimi signori dell'istessa repubblica? La terza ragione, che è stimata da loro, la più potente, e da noi la più debole, si fonda nel pericolo de'mali spirituali,perciocchè dicono, che col lungo interdetto si perde la devozione e pian piano si va aprendo la via ad opinioni perverse, e si va disponendo la materia a ciò gli animi poco costanti ricevano la falsa religione, e per questo dicono, che anticamente l'interdetto, non durava più che tre giorni. A questa ragione rispondiamo, che se l'interdetto apre la via all'indevozione,alle opinioni perverse e alla falsa religione, molto più facilmente e efficacemente questi mali produce la disubbidienza al sommo Pontefice, perchè, qual devozione possono avere quelli che celebrano le messe, e divini uffizii in scomunica, in sospensione, in irregolarità,e quante opinioni perverse partorisca questa disubbidienza ogni giorno lo vediamo. Onde non solo il santo ufficio di Roma ha condannato le scritture venute da Venezia, perchè secondo il giudizio di molti teologi de'quali alcuni sono cardinali, altri Arcivescovi, altri vescovi, altri religiosi delle più principali religioni, sono state ritrovate piene di errori contro la santa fede: ma anco il santo Ufficio di Spagna ha fatto il medesimo giudizio e proibizione, motu proprio senza averne ordine da Roma, come anco hanno fatto in Italia molti vescovi zelanti e che l'eresie propriamente abbiano origine dalla disobbidienza al sommo Pontefice,lo scrisse già sono più di mille e trecento anni san Cipriano nell'epistola che scrive a santo Cornelio Papa con queste parole. *Neque enim aliunde haereses ortae sunt, aut nata sunt schismata, quam inde quod sacerdoti Dei non obtemperatur, nec unus in Ecclesia ad tempus sacerdos,et ad tempus judex vice Christi cogitatur lib.* 1. *epist.* 3. Ma non voglio passare con silenzio quello che dicono i sette dottori, che anticamente l'interdetto non durava più che tre giorni perchè so bene che questo non l'hanno trovato in nessuna istoria, nè in alcuna legge ecclesiastica e noi per il contrario possiamo dimostrare, che gl'interdetti hanno talvolta durato più di tre anni, come poco avanti si disse dell'interdetto posto da papa Gregorio VII. in Polonia, anzi Gregorio papa XI. testifica, che in Sicilia durò l'interdetto anni settanta e il Soto, che loro citano per testimonio nel 4. dist. 22. q. 3.art. 1. non dice assolutamente, che l'interdetto non durava più di tre giorni, ma dice, che in Spagna anticamente era una santa consuetudine, che quando l'interdetto era posto in qualche luogo, il popolo di quel luogo per tre giorni aveva pazienza, ma passato i tre giorni scacciava fuora gli scomunicati, per conto dei quali era posto l'interdetto e così giustamente si liberavano dall'interdetto. Talchè il termine di tre giorni non era determinato dal Prelato, ma nasceva dalla devozione e obbedienza del popolo,il quale non faceva forza ai sacerdoti perchè celebrassero le messe non ostante l'interdetto, ma faceva forza agli scomunicati, che obbedissero al prelato, o andassero fuora del paese. Ma che giova questo esempio a'Veneziani, i quali non hanno osservato l'interdetto per un giorno?

Vengo ora all'altra parte del mio discorso e provo, che gli ecclesiastici nel dominio di Venezia sono obbligati ad osservare l'interdetto, ancorchè fosse vero che li soprastasse il pericolo della roba, dei tormenti e della vita. Già siamo convenuti poco avanti, che sebbene l'interdetto sia precetto positivo ed umano, tuttavia non iscusa dall'osservanza di esso qualsivoglia timore, quando dal non osservarlo, ne segue scandalo o dispregio della potestà, o pregiudizio della fede, perchè è precetto divino naturale, non scandalezzare il prossimo, non dispregiare la potestà e non fare pregiudizio alla fede, o ad altro bene comune, come di sopra si è detto e dagli avversarii e da noi. Ora che dall'inobbedienza di Venezia, quasi tutti i cristiani grandissimo scandalo patiscano, è cosa notoria; perchè è dottrina comune, che quando uno è scomunicato, sebbene la scomunica forse sia nulla, nondimeno si ha da tenere per scomunicato, e non ha da conversare con gli altri fedeli, finchè non sia dichiarata la nullità, perchè altrimente darebbe scandalo a coloro, che sanno la scomunica e non sanno lo nullità: vedasi Silvestro *verbo excomm.* 2. *num.* 1. *et* 2. e quello che si dice della scomunica si dee similmente intendere dell'interdetto e quello che si dice d'un uomo rispetto d'un popolo o dominio, si ha da intendere proporzionatamente, di un popolo o dominio rispetto degli altri popoli o dominii che il senato di Venezia sia scomunicato e tutto il dominio interdetto è noto a tutti per il monitorio apostolico solennemente pubblicato: che la scomunica o l'interdetto sia nullo non è dichiarato da nessuno legittimo giudice e comunemente si tiene, che sia valido e giusto da quelli che non ci hanno interesse; dunque la maggior parte del mondo tiene i Veneziani per scomunicati ed interdetti, e vedendo che non istimano tali censure, non può se non pigliarne grandissimo scandalo, pensando che si dispregia da'loro la suprema potestà ecclesiastica: e però sono obbligati gli ecclesiastici di Venezia all'osservanza dell'interdetto, perchè *Vae illi per quem scandalum venit. Matth.* 18. Di poi, che oggi si dispregi la potestà ecclesiastica non osservando l'interdetto si prova, perchè secondo san Tommaso, 2. 2. q. 186. art. 9. *ad tertium*, allora s'intende, che la persona dispregia la potestà quando non si vuole sottomettere al precetto, e per questo non fa quello che si comanda, perchè non vuole obbedire; segno di questo è quando una persona per questa istessa causa fa il contrario di quello, che è comandato, perchè è comandato, e se non fosse comandato non farebbe il contrario. Ora chi non sa, che in Venezia molti che udivano la messa rare volte, ora l'odano ogni giorno; e molti che si comunicavano rare volte, ora si comunicano spesso? e perchè fanno così se non per mostrare che non vogliono obbedire? e questo che è altro se non che un dispregio del precetto? Il medesimo si può dire del costringere i sacerdoti a celebrare messa: perchè prima non si curavano se i sacerdoti dicevano o no la messa, ed ora se ne curano e li costringono a dirla: perchè prima non era proibito il dirla ed ora è proibito. Dunque vogliono che si dica, perchè è proibito dirla. E questo si chiama dispregio ed è peccato, nè si può scusare per qualsivoglia timore. Nè solo dànno scandalo al mondo gli ecclesiastici che non osservano l'interdetto, e sono tenuti per disprezzatori della potestà ecclesiastica: ma fanno pregiudizio non piccolo alla cattolica religione; perchè mentre il sommo Pontefice comanda a'sacerdoti di Venezia che non celebrino i divini ufficii ed il principe secolare comanda che si celebrino, ed essi obbediscono più tosto al principe temporale che allo spirituale; in cosa meramente spirituale mostrano di credere che il capo supremo della Chiesa sia il principe temporale: la quale è l'eresia di Enrico VIII. re d'Inghilterra. E sebbene voglio credere che non sia tale la mente nè di quei signori che governano, nè de'sacerdoti; nondimeno non si può negare, che questo gran dispregio delle censure del sommo Pontefice non dia grande allegrezza ed animo ai nemici della fede, e già sappiamo quanto applauso si faccia di questo in Inghilterra ed in altri paesi di eretici. Il che solo dovrebbe bastare a muovere gli animi dei signori Veneziani, a' quali non può piacere questo giubilo de'nemici di Cristo, a fare quella risoluzione che si aspetta dalla pietà di quelli che protestano di essere e voler essere sempre cattolici. Aggiungo per ultimo, che essendo posto il presente interdetto per difesa dell'ecclesiastica libertà, e giusta esenzione degli ecclesiastici dal foro temporale, la quale tutti i dottori cattolici così teologi, come canonisti confessano ed insegnano, che non può esser levata da principe nessuno, per supremo che sia, nè anco da tutti insieme; chi vede oggi, che con occasione dell'osservare l'interdetto, i sacerdoti sono carcerati e puniti come rei dal principe temporale, come se non fossero esenti, non può negare che non pecchino gravemente quegli ecclesiastici, che per paura di pene temporali consentano a questo danno tanto notabile della Chiesa universale: ed acciò s'intenda quanto diversamente sentivano di queste cose i nostri maggiori da quello che sentano ora i prelati veneziani, voglio conchiudere questo discorso con l'esempio di santo Antonino arcivescovo di Firenze, la cui vita è scritta fedelmente e riferita dal Surio. Era questo glorioso confessore arcivescovo di una città libera, come è al presente Venezia: occorse una volta, che i bargelli della corte secolare, avendo ritrovato due sacerdoti di notte a mal fare, li presero e poi la mattina a suono di trombe, per ordine del magistrato li diedero in mano della corte ecclesiastica. Il santo arcivescovo, per quell'atto solo che con vergogna e dispregio gli avevano resi i suoi prigioni, dichiarò subito scomunicati i signori del magistrato, nè per minacce si lasciò mai movere ad assolverli, finchè non vennero con la corda al collo pubblicamente in giorno festivo alle scale della chiesa maggiore a ricevere l'assoluzione con le solite cerimonie. Un'altra volta essendo mandato da papa Eugenio III. un commessario apostolico a Firenze; i signori del governo lo ritennero, come per ostaggio, per conto di alcuni Fiorentini che erano prigioni in Roma: il che pareva, che avesse qualche colore di giustizia. L'arcivescovo nondimeno dichiarò scomunicati quei del governo: e

volendo pure quei signori (non stimandosi scomunicati) andare in chiesa a'divini ufficii.Ecco il santo arcivescovo, cala in chiesa e comanda al sacerdote che si parta dall'altare,ed a tutto il clero ch'esca dal coro, e subito fu obbedito. E non contento che i signori non solo non isforzarono i sacerdoti a celebrare, ma sopportarono con pazienza quell'affronto, andò arditamente al palazzo, e ritrovando i signori del governo ragunati, aspramente li riprese di aver già un'altra volta violata l'ecclesiastica libertà.Non mancò quivi chi minacciò al santo di farlo deporre dalla dignità, ed altri che disse, se non si quietava, di farlo precipitare dalle finestre del palazzo. Ma egli che non era mercenario, ma pastore, rispose prontamente, che quanto alla dignità mal volontieri l'aveva presa,e di buona voglia la lascerebbe:in quanto poi al farlo morire,che non aveva paura,perchè non si stimava tanto santo che fosse degno della corona del martirio: così la costanza del prelato ecclesiastico e la pietà de'signori temporali facilmente trovò rimedio ad ogni disordine. Beati noi se avessimo tali prelati, che con la dottrina e con l'esempio insegnassero a'laici ed agli ecclesiastici qual sia l'ufficio loro.

PROPOSIZIONE VIII.

La potestà del sommo Pontefice, di comandare a' cristiani non è illimitata, nè si stende a tutte le materie e modi, ma è ristretta a fine della pubblica utilità della Chiesa, ed ha per regola la legge divina.

RISPOSTA

In questa proposizione facilmente saremo d'accordo: perchè sebbene la potestà del sommo Pontefice, se sia considerata rispetto a quella de' vescovi particolari,ed anco de'principi temporali, si può dire che sia illimitata, perchè i vescovi hanno la loro potestà ristretta ad una diocesi; ed i principi l'hanno ristretta al suo particolare imperio,ed il sommo Pontefice ha potestà in tutto il mondo:nondimeno se la consideriamo rispetto a quella di Dio si può dire, che sia limitata,perchè il sommo Pontefice non ha potestà se non sopra degli uomini,che vivono al tempo suo nè può fare nuovi Sacramenti, nè nuove Scritture divine; dove che Dio ha potestà sopra tutti gli uomini, che sono e saranno, e sono stati, e sopra tutti gli angeli,e sopra tutte le creature, è può aggiungere Sacramenti e Scritture e non e legato nè a Sacramenti nè a Scritture, potendo senza Sacramenti rimettere i peccati, e dare la grazia,ed anco rivelare nuovi articoli di fede. Ma tutto questo non ha che fare con la controversia presente, nè ci pare di dovere spender tempo senza necessità.

PROPOSIZIONE IX.

Se la potestà del sommo Pontefice sia soggetta a' sacri canoni e decreti de' concilii generali: ovvero libera e assoluta , e superiore a quelli, non è ancora deciso, ma resta in dubbio nella Chiesa di Dio.

RISPOSTA

Questa proposizione apre la porta a rovinare le antiche quistioni, che solo furono al tempo dello Scisma e per conseguenza apre la porta all'istesso Scisma.Il che dovrebbero considerare quelli a cui tocca,e non dare tanta licenza a'dottori, se amano la pace e tranquillità della Chiesa. Non è vero che sia dubbio nella Chiesa di Dio, se il Papa sia sopra il concilio, o il concilio sopra il Papa anzi è certo e manifesto, che il Papa è sopra del concilio,come fu mostrato sommariamente da noi nella risposta a Giovanni Gersone, con testimonii della Scrittura, dei concilii e della ragione. Aggiungo ora, che questa verità s'insegna e si difende oggi in tutte le scuole di cattolica teologia, così in Italia, in Spagna, in Fiandra, in Germania, in Polonia, in Austria, e nell'istessa Francia. Talchè se i sette dottori vorranno per sorte accostarsi alla parte contraria,non troveranno altre scuole per loro, che quelle degli Ariani in Ungheria,degli Ussiti in Boemia,dei Luterani in Germania e de'Calvinisti in Inghilterra. A quello, che essi oppongono, che i concilii sono contrarii tra sè in questa materia, poichè il concilio costanziese e Basilese decretarono che il concilio sia di maggiore autorità che 'l Papa; ed il concilio lateranese, sotto Leone X. decretò, che il papa sia di maggior autorità del concilio.Rispondo. Che questo è l'argomento degli eretici, i quali per isnervare l'autorità de'concilii, e rovinare i fondamenti della Religione cattolica, si sforzano di provare, che i concilii sono contrari tra di loro. Onde io domando a questi dottori,credete voi che i concilii legittimi siano contrarii tra sè? Se dicono di sì, già si dichiarano alieni dalla Chiesa cattolica , se dicono di no, gli domando di nuovo, perchè dunque vi servite di questa contrarietà? che pretendete di fare? che volete persuadere al popolo? Ma se veramente sono dottori cattolici,non possono far di meno di confessare, che quei soli concilii sono legittimi, che sono confirmati da quello a cui disse Cristo: *Confirma fratres tuos*, che è san Pietro, e chi siede nel trono di lui. Ora non si dubita che il concilio di Costanza non fu approvato , se non quanto all'estinzione dello Scisma,e la condanna di Wiclefo, Gio: Hus e Geronimo di Praga: ed il concilio di Basilea fu chiaramente riprovato da Leone X. nel concilio lateranese. Onde ne segue, che solo il concilio lateranese fra quelli tre, che gli avversarii nominano si debba tenere per legittimo.E così non sono tra loro contrarii, i concilii legittimi, e quello solo è legittimo, che afferma l'autorità del Papa essere superiore a tutti li concilii. Nel che anco non discorda il concilio di costanza, se sia bene inteso,perchè quello che dice che ognuno ha da obbedire al concilio generale, ancorchè sia Papa, s'intende dei Papi quali erano allora, i quali erano tre,e non era certo qual fosse il vero Papa; perchè siccome può il concilio generale dichiarare nel tempo di Scisma, qual sia il vero Papa, così sono obbligati ad obbedirgli quelli che non sono Papi certi ed indubitati: ma quando il Papa è certo ed indubitato, allora il concilio è obbligato ad obbedire al Papa, che è il capo: non il Papa al concilio. Aggiungono i sette dottori, che il cardinale Bellarmino, lib. 2. *De auctoritate concilii*, cap. 13. in confirmazione della loro opinione,cioè che sia indecisa e dubbia la po-

testà del Papa sopra del concilio, dice queste parole. *Et quamvis postea [in concilio florentino et lateranensi ultimo videatur quaestio definita; tamen quia concilium florentinum non ita expresse hoc definivit, et de concilio lateranensi, quod expressissime hoc definivit, nonnulli dubitant, an fuerit vere generale, ideousque ad hanc diem quaestio superest etiam inter catholicos.* A questo risponde il medesimo cardinale, che esso non ha mai detto, che quella sentenza della potestà del Papa sopra del concilio sia indecisa o dubbia nella Chiesa di Dio, anzi ha detto, come si vede nelle parole citate, che il concilio lateranense l'ha definita espressissimamente. Solo ha detto, che resta ancora in piedi la quistione fra' cattolici, perchè alcuni non confessano che quel concilio sia stato veramente concilio generale: e questo l'ha detto perchè voleva stabilire perfettamente quella verità, sciogliendo tutti gli argomenti non solo degli eretici, ma anco di quei pochi cattolici, che avevano sostenuto il contrario, cioè Gio: Gersone, Iacopo Almaino, Gio: Maggiore e l'Abbate Panormitano. Ed acciò questo sia più chiaro, si legga il cap. 17. dell'istesso libr. 2. *De auctoritate conciliorum*, dove l'istesso cardinale prova, che il concilio lateranese ultimo sia veramente generale e legittimo. Non contenti i sette dottori dell'autorità del cardinale Bellarmino, perchè vedevano, che poco gli giovava, adducono due altri testimoni uno del Navarro nel commentario sopra il cap. *Novit. notab.* 3. n. 84. e Giovanni Mariano Gesuita nel 1. libr. *de Rege* cap. 8. Ma l'uno e l'altro non dice altro, se non che vi sono autori cattolici che sostengono che il concilio sia sopra del Papa; il che è vero, ma non per questo seguita, che la Chiesa di Dio sia dubbia intorno a questo articolo: sì perchè la maggior parte di quelli autori morirono avanti del concilio lateranese, nel quale fu dichiarata questa verità, ed anco perchè non devono alcuni pochi far dubbia quella sentenza che è ricevuta da tutto il resto della Chiesa cattolica.

PROPOSIZIONE X.

L'obbedienza che il cristiano deve al precetto del sommo Pontefice, non è assoluta in tutte le cose; ma eccettuate quelle che sono contra la legge di Dio, nelle quali l'ubbidirlo è peccato.

PROPOSIZIONE XI.

L'obbedienza debita al sommo Pontefice non si estende a tutte le cose che non sono contrarie alla legge di Dio; ma in molte eziandio buone l'uomo è libero sì che non è tenuto ubbidirlo.

RISPOSTA

Nella proposizione decima non ci è che dire: essendo espressamente nella Scrittura santa. L'undecima è anco vera in se stessa: ma nel discorso, che i sette dottori fanno per provarla dicono alcune cose, che possono offendere l'orecchie dei dotti e nuocere all'animo de' semplici, e però le noteremo. Dicono dunque. [Nel Deuteronomio a 17. l'obbedienza debita al sommo sacerdote, è ristretta alle cose solamente contenute nella legge di Dio: *Facies quaecumque dixerint, qui praesunt loco, quem elegerit Dominus, et docuerint te juxta legem ejus.*] Questo è un argomento ordinario degli eretici di questo tempo contro le tradizioni apostoliche ed ecclesiastiche. Ed è falso tutto quello che qui si dice, perchè le parole della Scrittura non dicono che si ha da obbedire solo nelle cose contenute nella legge, ma nelle cose, che sono conformi alla legge, ed in nessun modo contrarie alla legge, perchè dice: *Juxta legem ejus*, e non dice; *Quod continetur in lege ejus.* E così quando i Luterani oppongono, che non si ha da digiunare la quaresima, perchè non è nella legge di Dio, i cattolici rispondono, che la quaresima sebbene non è nella legge di Dio: *Est juxta legem Dei;* cioè è conforme alla legge, perchè la legge comanda il digiuno, e Mosè, ed Elia e Cristo Signor nostro digiunarono quaranta giorni, e s. Paolo comanda, che siamo imitatori di Cristo, e perchè non possiamo imitarlo con astenerci da ogni cibo, per quaranta giorni continui, i santi apostoli ordinarono che l'imitassimo in quel modo, che possiamo, digiunando quaranta giorni. Dicono poi, che s. Tommaso 2. 2. q. 104. art. 5, insegna che ne' moti interiori dell'anima il cristiano non sia obbligato obbedire ad alcuna potestà umana, nè in quelle cose che appartengono alla natura del corpo: *Secundum ea, quae ad naturam corporis pertinent, homo homini obedire non tenetur, sed solum Deo, quia omnes homines natura sunt pares, puta in his, quae pertinent ad corporis sustentationem, et prolis generationem.*] Questa dottrina di san Tommaso è vera, e santa, e dall'istesso autore sufficientemente dichiarata: ma il proporla al popolo in lingua volgare, così seccamente, può essere causa di molti errori; perchè dirà qualcheduno, se nei moti interiori non mi può comandare il Papa, perchè mi comanda che reciti l'ufficio divino con attenzione e divozione che sono moti interiori? e se non mi può comandare in quelle cose che appartengono al sostentamento del corpo, perchè mi comanda che digiuni? che non mangi carne? E se non può comandare che non s'attenda alla generazione della prole, perchè comanda a' preti e frati che non piglino moglie, ed alle monache che non piglino marito? E questi sono pure argomenti di eretici, e bisognava, o non proporre quel principio o dichiararlo, con dire, che il Papa non può comandare separatamente i moti interiori in se stessi: ma può bene comandarli come modi, e circostanze degli esteriori senza de' quali gli esteriori non possono essere come bisogna che siano, e che non può comandare che l'uomo non si sostenti col cibo necessario: ma può bene comandare, che non si mangi nel tal tempo o il tal cibo, secondo che giudica necessario per la macerazione della carne: e che non può comandare assolutamente che l'uomo non pigli moglie o la donna marito, ma può bene comandare, che chi vuole essere prete o frate o mona-

ca, sia obbligato alla castità. Finalmente da certe parole di san Tommaso e di Silvestro ne cavano i sette dottori una conclusione, la quale non venne mai in mente, nè di san Tommaso, nè di Silvestro. Il sommo Pontefice, dicono loro, sopra quelli che non sono ancora entrati nella Chiesa di Dio,o perchè sono infedeli o non ancora battezzati, non ha autorità alcuna: dice san Paolo: *Quid ad me de his, qui foris sunt judicare*? L' acquista dunque perchè l'uomo se gli fa soggetto nel battesimo,per lo che anco non resta obbligato, se non di quanto promette in quello. Certo queste ultime parole che l'uomo cristiano non sia obbligato di obbedire al Papa, se non di quanto promette nel battesimo, contengono un manifesto errore:perchè se questo fosse vero,chi si battezza senza promettere niente, come occorre a quelli che si battezzano in casa privatamente dalla mammana o da altri, solo con l'infusione dell'acqua e prolazione delle parole sacramentali, non sarebbe obbligato di obbedire in cosa veruna. Non mi stendo più oltre, perchè basta avere accennato gl'inconvenienti di questa dottrina,perchè non è dubbio che quello che soggetta il cristiano al Papa,non è la promessa fatta nel battesimo;ma l'istesso battesimo,per mezzo del quale l'uomo diventa membro di quel corpo del quale è capo il Papa;entra in quella repubblica,della quale è governatore il Papa;è ascritto a quella milizia,della quale è capitano generale il Papa; diventa pecorella di quel gregge, del quale è pastore generale e principale il Papa;onde o prometta chi si battezza, o non prometta, è obbligato di obbedire in quelle cose che sono proprie de'cristiani.

PROPOSIZIONE XII.

Il cristiano non deve prestar obbedienza al comandamento che gli viene fatto (se bene fosse fatto dal sommo Pontefice) se prima non avrà esaminato il comandamento, quanto la materia ricerca, se è conveniente e legittimo ed obbligatorio; e quello che senza alcun'esame del precetto fattogli,obbedisce alla cieca,pecca.

RISPOSTA

Questa proposizione da ogni altro si poteva aspettare, che da persone religiose: ma lasciando d'onde viene, che a noi poco importa, dico, che questa proposizione è contraria direttamente ai santi Padri; che non si troverà in nessun autore buono, che snerva la disciplina di ogni ben ordinata congregazione così spirituale come temporale; ed è conforme in tutto alla dottrina de'Luterani ed altri eretici de'nostri tempi. Non dico già che sia peccato talvolta esaminare il precetto del superiore, ma dico, che non è peccato non esaminarlo, anzi, che l'obbedienza è più perfetta e più piace a Dio, quando si obbedisce semplicemente, senza esaminare il comandamento, non si curando di sapere perchè il superiore comandi, bastandogli sapere che comandi;sempre però eccettuando,quando il comandamento contenesse manifesto peccato, perchè allora non occorre esaminare, dovendosi obbedire più a Dio che agli uomini: e se mi dicessi, che quando è dubbio se il comandamento contenga peccato, bisognerà pure esaminarlo, per non mettersi a pericolo di peccare: ti risponderei con san Bernardo che quando non vi è manifesto peccato, non occorre esaminarlo, nè vi è pericolo di peccare, perchè nel dubbio, il suddito si ha da rimettere al superiore ed ha da presupporre che gli comandi bene: e queste sono le sue parole, nel libro *De precepto, et dispensatione*: *Sed homines (inquis) facile falli in Dei voluntate de rebus dubiis percipienda et praecipienda fallere possunt; sed enim quid hoc refert tua, qui conscius non es*? e poco più a basso:*Ipsum proinde, quem pro Deo habemus, tamquam Deum in his, quae aperte non sunt contra Deum, audire debemus.* Ma veniamo a testimonii de'santi Padri. San Basilio nel libro delle costituzioni monastiche al cap. 22. *Quemadmodum pastori suae oves obtemperant,et viam quamcumque ille vult, ingrediuntur: sic qui ex Deo pietatis cultores sunt, moderatoribus suis obsequi debent,nihil omnino ipsorum jussa curiosius perscrutantes, quando libera sunt a peccato*: notinsi quelle parole.*Nihil omnino perscrutantes*,in nessun modo esaminando il precetto del superiore. Nè importa che san Basilio non parli del Papa, ma de'superiori immediati, perchè i religiosi sono più obbligati obbedire al Papa, che è il principale superiore, che agli altri inferiori: Il medesimo santo nell'istesso luogo prova da quel luogo dell' evangelo Luc. 10. *Qui vos audit, me audit*, che questa dottrina di non esaminare il precetto del superiore è fondata nella Scrittura divina, e che quello che disse allora Cristo a'discepoli si dee intendere esser detto a tutti i prelati che avevano da essere dopo di loro nella santa Chiesa; san Gio. Crisostomo nell'omilia 16. sopra il Genesi considera quanto danno fece al mondo quel serpente che insegnò ad esaminare i precetti de'superiori, dicendo ad Eva, *Cur praecepit vobis Deus?*E poco importa che questo fosse precetto divino, perchè l'istesso Dio ha comandato che si obbedisca a' suoi ministri, come a lui, *Qui vos audit me audit*.Luc. 10. come poco avanti disse san Basilio: san Girolamo nell'epist.che scrive a Rustico, dice così: *Praepositum timeas ut Dominum, diligas ut parentem, credas salutare quidquid ille praeceperit; nec de majorum sententia judices, cujus officii est obedire et implere, quae jussa sunt*: san Gregorio Magno scrivendo sopra il primo libro de'Re dice così: *Vera obedientia nec praepositorum intentionem discutit, nec praecepta discernit; quia qui omne vitae suae judicium majori subdit,in hoc solo gaudet, si quod sibi praecipitur, operatur: nescit enim judicare quisquis perfecte didicerit obedire, quia hoc totum bonum putat, si praeceptis obediat.* De'monaci d'Egitto istituiti ed ammaestrati da sant'Antonio e san Macario e simili santi Padri, riferisce Gio: Cassiano nel 4. lib. *De institutis renunciantium* cap.10. che questa era loro usanza: *Sic universa complere, quaecumque fuerint a praeposito suo praecepta, tamquam si a Deo sint caelitus edita sine ulla discussione festinant:* e

cap. 41. referisce l'istesso autore le parole di un santissimo Abbate in questo modo: *Verum et hoc prae omnibus excole, ut stultum te, secundum Apostoli sententiam, facias in hoc mundo, ut sis sapiens, nihil scilicet discernens nihil dijudicans ex his quae tibi fuerint imperata*: san Benedetto nella sua regola, la quale secondo il testimonio di san Gregorio nel 2. de'dialoghi al cap.36. è piena di discrezione e sapienza, e descrive nel quinto capitolo quali siano i veri obbedienti dicendo, *Mox ut imperatum a majore fuerit, ac si divinitus imperetur: moram pati nesciunt in faciendo*: ove non lascia tempo per esaminare quello che vuole, che subito, e senza indugio veruno si obbedisca, come se Dio istesso avesse comandato: san Giovanni Climaco, quello, che la perfetta obbedienza chiamò cieca, nel suo libro intitolato *Scala al grado 4.* dice così: *Cum tibi cogitatio suggesserit, ut prelatum, aut dijudices aut damnes, ab ea non secus quam a fornicatione discede*: e poco appresso: *Loquere ad hujusmodi serpentem, o seductor maligne, non ego Ducem meum judicandum suscepi, sed ille me; non ego illius, sed ille mei Dux est*: san Cesario Arelatese nell'omilia ottava fra quelle che scrive a'monaci del monastero Lirinese, dice: *Quicquid a senioribus fuerit imperatum accipe tamquam de coelo sicut de ore Dei prolatum, nihil reprehendas, nihil discutias, in nullo penitus murmurare praesumas totum justum, totum sanctum, et utile judica quidquid a prelato videris imperari* San Bernardo, che scrisse dopo tutti questi, nel lib. *De praecepto, et dispensatione* lodato grandemente dai sette dottori in questa loro scrittura, così dice: *Imperfecti cordis, et infirmae prorsus voluntatis indicium est, statuta seniorum studiosius discutere, haesitare ad singula, quae injunguntur, exigere de quibuscumque; rationem, et male suspicari de praecepto*, e nel sermone ovvero trattato *de vita solitaria ad fratres de monte Dei*; dice: *Perfecta obedientia maxime in incipiente, est indiscreta, hoc est, non discernit quid, vel quare praecipiatur*: certo se l'obbedienza si può chiamare indiscreta; si può anco chiamare cieca; ancorchè ciò non piaccia a'sette dottori: san Tommaso dottore angelico 12. q. 13. art. 5. *ad tertium* avendo fatto contra di sè un'obbiezione presa dalla regola di san Benedetto, dove si dice, che si deve obbedire ancora nelle cose impossibili, risponde: *Ad tertium dicendum, quod hoc ideo dicitur, quia an aliquid sit possibile, subditus non debet suo judicio definire, sed in unoquoque judicio superioris stare*: che cosa ha da esaminare chi non ha da esaminare se quello che si comanda è possibile, o impossibile? San Bonaventura *In speculo disciplinae* parte prima, partic. prima, cap. 4. dice così. *Illum optimum dixerim obedientiae gradum, cum eo animo opus injunctum recipitur, quo et praecipitur: cum ex voluntate jubentis pendet intentio exequentis, numquam de majorum sententia judicent quorum officii est obedire et implere quae jussa sunt*. Il medesimo santo dottore *In opusculo octo collationum* cap. 3. dichiara le condizioni della perfetta obbedienza raccolte come egli dice da sant'Agostino, e queste sono le sue parole. *Ut obedientia sit acceptabilis Deo, debet esse prompta sine dilatione, devota sine dedignatione, voluntaria sine contradictione, simplex sine discussione*. Tutti questi undici santi dottori avranno errato, e bisognerà correggerli, se i sette dottori di Venezia dicono il vero. Ma che questi non abbiano errato ne fa testimonio l'onnipotente Dio, che con miracoli stupendi ha confirmato l'obbedienza semplice e pronta senza esaminare il comandamento del superiore. Scrive Severo Sulpizio nel primo dialogo de'miracoli degli eremiti d'Oriente, che un semplice monaco comandato di portare ogni giorno l'acqua da tre miglia lontano per adacquare un bastone secco posto in terra secca e sterile dall'Abbate fin che fiorisse: fece quello prontamente l'obbedienza, ed Iddio fece che il bastone secco fiorisse e divenisse albero, chiamato da questo fatto l'albero dell'obbedienza: l'istesso autore nel medesimo luogo, riferisce d'un altro, che comandato dal superiore di entrare in una fornace ardente, senza esaminare il comandamento, che pure non era dato perchè si eseguisse, ma per prova dell'obbedienza; mosso come si dee credere piamente da particolare istinto divino saltò nella fornace e vi stette quanto bisognò, ed uscì senza danno delle vesti non che della persona, avendo ceduto le fiamme del fuoco all'ardore della perfetta obbedienza: e quello che scrive Sulpizio del fuoco, scrive san Gregorio dell'acqua nel 2. Dialogo, al cap. 7. dove dice, che san Mauro per obbedienza caminò sopra l'acque, come se avesse passeggiato sopra la terra. Molti altri miracoli raccontano, così Sulpizio ne'suoi dialoghi, come Cassiano ne'suoi libri *De institutis renunciantium*, che tralascio per brevità. Domando ora a i sette dottori, che mi diano un autore santo, o almeno cattolico che affermi quella loro proposizione. Ho considerato tutte le parole, che spendono in provare questa proposizione duodecima: e non ho trovato che alleghino in favore di essa altro, che il cardinale Toleto, dicendo: Questa proposizione è dottrina del cardinale Toleto, il quale nel suo libro *Instructio Sacerdotum* lib. 5. cap. 4. così dice parlando della residenza episcopale: *Cum enim Papa imponit aliquod negotium episcopo, quod requirit ad tempus absentiam, abesse potest: sed attende, quod non sufficit obedientia tantum sed debita, quia cum absque caussa rationabili aliquid praecipitur, non debemus obedire*. Questi sono tutti gli autori che citano per la loro sentenza. A'quali noi rispondiamo: primo che il cardinale Toleto, non tratta dell'obbedienza in generale, nè pone *in terminis* quella proposizione, che il suddito sia obbligato ad esaminare il precetto del superiore, e se non lo fa pecca. E noi per lo contrario abbiamo allegato molti santi che lodano l'obbedienza di quelli che non esaminano il precetto del superiore. Secondo rispondiamo che il cardinale Toleto parla in un caso, quando occorrono due comandamenti che paiono contrari, perchè il vescovo ha un comandamanto del sacro concilio, e per conseguenza del sommo Pontefice che ha approvato il concilio di risedere nella sua diocesi;

onde quando il Papa gli comanda che vada lontano dalla diocesi può meritamente dubitare a quale de'due comandamenti abbia da obbedire, massime che l'obbedienza di andare fuora della diocesi rinchiude in sè la dispensa per non risedere, e le dispense non valgono *in foro coscientiae*, quando non ci è causa legittima, e così intendo quelle parole del Toleto, *Cum absque caussa rationabili aliquid praecipitur non debemus obedire*, cioè che dobbiamo obbedire in pregiudizio dell'altro comandamento più importante; perchè quando non ci è tale pregiudizio, si dee semplicemente obbedire ancorchè il comandamento sia senza causa ragionevole, purchè non contenga espresso peccato. Dunque poichè i sette dottori non hanno autori dove appoggiarsi, e noi ne abbiamo tanti, staremo nella nostra opinione, massime che come si propose al principio; questo documento di esaminare i precetti; non è altro, che fare i sudditi giudici de'loro superiori ed aprire la porta alla rebellione, e della contumacia. Certo che se nella milizia dovessero i soldati esaminare i comandamenti del Generale, massime quando sono mandati a dare l'assalto a qualche città, poche vittorie si riporterebbono: e per questo gli antichi Romani erano tanto rigidi esattori della semplice obbedienza ne'soldati che non ammettevano scusa, nè interpretazione alcuna. Onde Torquato punì con pena capitale il proprio figlio, perchè senza obbedienza aveva combattuto, se bene aveva vinto. Ne'governi politici, se ogni volta che il principe manda fuora un editto, che non si faccia questa o quella cosa, se fosse lecito, o per dir meglio, conforme a'sette dottori, fosse obbligo di peccato il non ammettere que'precetti senza esaminarli diligentemente, e poi non eseguirli, se non li paressero a proposito, vana sarebbe la potestà pubblica, nè potrebbero le città, nè le provincie governarsi: all'istesso modo se quando il vescovo predica al popolo, e comanda quello che hanno da credere, e da operare, per salvarsi, se fossero obbligati gli auditori ad esaminare quei precetti del prelato, che confusione nascerebbe nella Chiesa? quella per certo che oggi vediamo nelle congregazioni de'Luterani, dove ognuno si fa giudice secondo la sua coscienza delle decisioni intorno alla fede, o costumi che fanno i ministri, nè si possono lamentare di questa insolenza i loro capi perchè essi gli hanno insegnato a farsi censori e giudici de'loro maggiori, dando nome a questa disobbedienza di libertà di coscienza. Ma vediamo ora, come provano i sette dottori la loro proposizione: Primieramente dicono, che non si ha da obbedire al Papa, quando comanda cosa di peccato; e però è necessario esaminare il precetto se forse contenga peccato. A questo già è stato risposto con san Bernardo, che se il peccato è manifesto, non si ha da obbedire nè bisogna esame nelle cose manifeste: se il peccato è dubbio si ha da obbedire con rimettersi al giudizio del superiore: nè per questo si mette il suddito in pericolo di peccare; perchè Iddio gli comanda che obbedisca al superiore, e non che esamini o giudichi le azioni del superiore, di maniera che se in quella obbedienza sarà peccato, la colpa sarà del superiore, e'l merito del suddito. In secondo luogo dicono che può essere che il precetto del Papa porti seco scandalo o perturbazione della repubblica, o distruzione della Chiesa, e però bisogna esaminarlo. Si risponde che se lo scandalo, ed altri mali siano manifesti, senza esame non si dee obbedire, poichè questi sono peccati: ma se ci sia dubbio, al Papa tocca di esaminarlo, non al suddito, perchè la prudenza è virtù necessaria a'superiori, l'obbedienza a'sudditi. Per terzo dicono, che Alessandro papa III. nel cap. *Si quando de rescript.* vuole che quando esso comanda alcuna cosa ovvero si obbedisca da'sudditi, o si renda causa ragionevole, perchè non possano obbedire. Dunque il Papa vuole che si esamini il suo comandamento. Rispondo, che papa Alessandro parla di un caso particolare, cioè quando il superiore istesso dubita se sia bene far quello che esso comanda, perchè forse non sia bene informato, ed in tal caso è necessario esaminare il comandamento, perchè il superiore comanda che si esamini; e questo si raccoglie dalle parole seguenti, dove il Papa rende la ragione dicendo, perchè noi pazientemente sopporteremo di non essere obbediti, quando conosceremo di essere stati falsamente informati. In quarto luogo dicono che furono lodati negli atti degli Apostoli al cap. 17. quelli di Beroe, i quali ascoltando le parole di san Paolo con molta avidità scrutinavano ogni giorno le divine Scritture per vedere se così era, come san Paolo predicava: non sarà di minor lode scrutinare le Scritture ed altre dottrine cattoliche, per vedere se così si debba fare, come il Papa comanda. Rispondo, che questo è l'argomento proprio de'Luterani, come si può, vedere nel nostro lib. 3. *De verbo Dei*, cap. 10. e da questo non solo seguita che si possa dubitare de'precetti particolari del Papa in materia di censure, ma anco delle decisioni *de fide* e della dottrina delle buone opere in universale, nelle quali sebbene, i sette dottori dicano, che il Papa non può errare, nondimeno spargono semi di dottrina che tocca i fondamenti della fede. E per questo io prego con ogni affetto la serenissima repubblica che apra bene gli occhi e veda dove la vogliono condurre questi suoi dottori. Questo luogo della Scrittura non ha che fare con la controversia presente, perchè san Paolo non comandava nulla a quelli di Beroe, ma gli annunziava la venuta del Salvatore predetta da'profeti: a qual effetto dunque si allega ora quella Scrittura, per la quale i Luterani si sforzano di provare che non si ha da credere, nè al Papa, nè a'concilii se prima non si esamina la decisione del Papa e de'concilii con la santa Scrittura? nemmanco è buona conseguenza, che se sono lodati quelli di Beroe, perchè esaminavano la predica di s. Paolo con le Scritture, si debbono lodare quelli che esaminano, i comandamenti del Papa con le Scritture ed altre dottrine cattoliche: perchè quelli di Beroe non erano ancora cristiani, nè erano certi, che san Paolo avesse lo Spirito santo, e non potesse errare, e però facevano bene a studiare le Scritture de'profeti che san Paolo citava, perchè con questo mezzo Iddio li disponeva a ricevere la fede. Ma i cristiani, che già hanno il lume della fede e sono certi, che il Papa ed i concilii legittimi

sono guidati dallo Spirito santo non meritano lode, ma biasimo se dubitando delle decisioni loro vogliono chiarirsene con istudiare le Scritture sante: e similmente chi sa che il Papa è vero vicario di Cristo, e che tiene il suo luogo in terra, non merita lode veruna in esaminare i suoi comandamenti, ma sibbene la merita in obbedire senza tale esame quando non si vede manifesto peccato, essendo questa la perfetta obbedienza, come di sopra si è mostrato. Per quinto allegano la riprensione fatta da san Paolo a san Pietro, della quale si parla ai Gal. 2. e che san Pietro diede ragione a'fedeli del fatto suo quando mormoravano di lui, perchè avesse predicato a Cornelio che era gentile Act. 11. e che l'istesso san Pietro disse: *Parati reddere rationem unicuique poscenti de ea, quae est in nobis fide.* Rispondo, che questi luoghi non fanno a proposito, perchè la riprensione di san Paolo, non fu, perchè san Pietro avesse comandato male, ma perchè ritirandosi dalla conversazione de' gentili, per non scandalizzare i Giudei convertiti di nuovo alla fede, veniva a scandalizzare i gentili convertiti pure di nuovo alla fede, e quando san Pietro diede conto ai fedeli di avere predicato a Cornelio, non lo fece per obbligo, ma per bontà sua, e per consolare i fedeli con la nuova della rivelazione, che aveva avuta, e de'miracoli occorsi nella conversione di Cornelio: san Gregorio nel lib. 9. epist. 39. ragionando di questo fatto, dice, che san Pietro avrebbe potuto riprendere i fedeli ed avvisarli che non avessero ardire di giudicare il suo superiore: ma che gli piacque insegnare la mansuetudine con l'esempio suo a tutto il mondo: quelle altre parole, *Parati semper reddere rationem*, sono del tutto allegate fuora di proposito; perchè non parlava ivi san Pietro di rendere ragione de' comandamenti, ma della fede e speranza che abbiamo come cristiani, essendo bene istruiti per difendere la nostra santa Religione cattolica, dalle calunnie degl'infedeli. In sesto luogo dicono: che il Papa può errare nei giudizii particolari, e però devono i fedeli guardare, se ne'precetti vi sia errore. Rispondo, che non si nega che si possa considerare se ne'precetti particolari vi sia errore, per mala informazione o altra causa simile: ma diciamo non esservi tale obbligo, essendo meglio obbedire semplicemente. Per settimo dicono, essere regola generale de'dottori, che chi si espone a pericolo di peccare, pecca, dicendo la Scrittura: *Qui amat periculum peribit in illo.* Eccles. 3. dunque ognuno è obbligato ad esaminare se nel precetto del superiore vi sia peccato; altrimente si espone a pericolo di peccare, e conseguentemente, pecca. Già si è risposto con san Bernardo, che non si espone a pericolo veruno, chi obbedisce al superiore semplicemente, perchè il vedere se ci è peccato, tocca al superiore, non al suddito, e però quel peccato fatto inscientemente, non è colpa in lui, ma sibbene del superiore. E quando replicano, che l'ignoranza non iscusa, se non è invincibile, ed invincibile non si può dire, quando la persona non fa quello che sa, e può per trovare la verità, e per questo deve ognuno esaminare il precetto, per potersi assicurare di avere fatto quanto sa e può, per trovare la verità. Rispondo, che il suddito non è obbligato a cercare, nè sapere se nel precetto del superiore, vi sia peccato, come più volte si è detto, anzi dee credere, come dicono i santi sopra citati, tutto essere giusto e buono quanto il superiore li comanda, e non è ignoranza di colpa, quando la persona non cerca e non sa quello che non è obbligato a cercare e sapere. E quando replicano di nuovo che si ha da presupporre che il superiore sempre comandi bene, in quanto al non avere mal concetto di lui: ma non si ha da presupporre che sempre comandi bene, in quanto all'eseguire il suo comandamento. Rispondo, che in questa materia non ha luogo quella distinzione del presupporre il bene, per avere buon concetto di uno, e non per eseguire il suo comandamento; perchè dovendo il perfetto obbediente con gran sincerità credere che il comandamento del superiore è giusto e buono, lo dee credere tanto per avere il superiore in buon concetto, quanto per eseguire il suo comandamento: quella distinzione ha luogo, quando dubito che uno mi voglia nuocere, perchè allora devo non fare mal giudizio di lui, ma tuttavia guardarmi come se fosse certo che cerca di nuocermi. Per ottavo allegano, che il papa è uomo che può peccare e fallare, e che talvolta i successori rivocano i precetti de'loro predecessori, e nelle decretali dicono di essere preparati di revocare le sue sentenze, se sarà mostrato loro che abbiano commessa ingiustizia e citano per questo il cap. *Ad Apostolicae, de sent. et re jud.* in 6. Rispondo, che tutto questo è vero, ma non però si prova, che il suddito sia obbligato di esaminare il precetto del suo superiore: che era la proposizione che si aveva da provare. Finalmente dicono, che sebbene è dottrina comune che nelle cose dubbie il suddito si ha da rimettere al giudizio del superiore: nondimeno questo si ha da intendere, quando il suddito abbia bene esaminato il precetto e non si abbia potuto chiarire della verità: e non quando non ci abbia voluto pensare, nè abbia voluto esaminare il precetto, come era obbligato. Rispondo, che il suddito non è obbligato a fingersi i dubbii ma può come si è detto senza nessun esame obbedire: ma quando gli viene il dubbio, che forse nel precetto si contiene peccato, e crede pensandoci saprà chiarirsi della verità; in tal caso crediamo ancor noi, che debba procurare di chiarirsi; ma se non crede potersi chiarire, può e deve deporre il dubbio ed obbedire al suo superiore. E questa è dottrina comune di sant' Agostino e di san Tommaso e dei sacri canoni, riferiti da Silvestro, *verbo, Obedientia*, num. 2.

PROPOSIZIONE XIII.

Non salva il cristiano, che il Pontefice affermi asseverantemente il suo precetto essere giusto; ma bisogna esaminarlo e regolarsi come di sopra

Risposta

Questa proposizione non ha bisogno di nuova considerazione perchè se noi abbiamo provato be-

ne che non è obbligato il cristiano di esaminare il precetto del Pontefice, ancorchè egli non affermi il suo precetto esser giusto, molto meno sarà obbligato di ciò fare, quando l'istesso Pontefice aggiunga di avere bene esaminato il precetto, ed affermi esser giusto. E le ragioni che apportano gli avversarii cioè che il Pontefice, come può errare nel precetto, così può fallare nel giudicare che sia giusto, non militano contro di noi che non ci fondiamo in questo, che il Pontefice affermi il suo precetto essere giusto, e poco c'importa se l'affermi o no.

PROPOSIZIONE XIV.

Quello che avendo fatto l'esame del precetto non si conosce atto a sapere risolversi da sè; se quello sia conforme o contrario alla legge di Dio, e se dall' obbedienza sia per nascere scandalo, è obbligato a consigliarsi con persone che stimi di scienza e coscienza buona, e zelanti della riverenza debita alla santa Sede apostolica.

RISPOSTA

Questa proposizione pare a noi contraria alle cose dette da'sette dottori poco avanti; perchè se essi vogliono in questa proposizione determinare, che la persona stando in dubbio se il precetto del superiore contenga peccato o no, debba consigliarsi con altri e starne al parere de'consultori, senza dubbio è contraria alle cose già dette; perchè poco avanti hanno detto, che non vogliono repugnare all'opinione comune, che nel dubbio si debba rimettere ognuno al giudizio del suo superiore: come dunque vogliono ora, che lasciato in dietro il superiore, si rimetta al giudizio de'consultori? e che ragione è questa, che l'uomo in cosa dubbia debba obbedire a quello che non gli è superiore, e non debba obbedire a quello, che Dio gli ha dato per superiore, ed al quale comanda strettamente che obbedisca? Nè le ragioni che adducono per provare, che l'uomo, che non si sa risolvere da sè, debbe stare al giudizio d'altri più dotti di lui, vagliono niente; perchè quelle ragioni hanno forza in quei casi che non dipendono dall'obbedienza ma dal proprio volere: come per esempio se io pretendo fare un contratto, e dubito che forse sia simoniaco, ovvero usurario, e non mi so risolvere, devo consigliarmi con persone dotte, e di buona coscienza, e starmene al giudizio loro, ed in questo caso parla san Gregorio, e Navarro allegato da loro come si può vedere leggendo i libri e luoghi citati: ma in cose che dipendano dall'obbedienza, non è giusto ch'io voglia piuttosto starmene al giudizio di altri, che del mio superiore. Il medesimo dico dell'autorità di Gersone pure allegato da'sette dottori, il quale dice, che in materia di censure, chi dubita ch'egli sia incorso nella scomunica, od irregolarità se ne può stare al giudizio di qualche teologo o canonista, perchè si ha da intendere questo della censura precisamente, e non del comandamento, al quale è forse annessa la censura; come per esempio: Un senatore veneziano, non ha mai concorso con la sua balla a parte nessuna pregiudiziale alla Chiesa, e nondimeno perchè vede essere scomunicato nel Monitorio apostolico tutto il senato, dubita se esso sia incorso in quella scomunica, o se abbia da tenersi scomunicato in questo caso credo che potrebbe riportarsene al giudizio di qualche teologo, che egli conosca veramente dotto e pio: ma se mi domandasse, se si debba obbedire al Papa, che comanda espressamente che si osservi l'interdetto, posto che fosse dubbio se quel precetto contenga peccato, io non so vedere come possa alcuno, con buona coscienza rimettersi piuttosto al parere di qualsivoglia teologo, o canonista, che al giudizio dell'istesso Papa, essendo regola generale, accettata da tutti eziandio da'sette dottori, che in dubbio si ha da stare al giudizio del superiore. A questa proposizione aggiungono i dottori di Venezia due conclusioni con queste parole. Dalle cose suddette si conclude, che il serenissimo principe e repubblica di Venezia per ogni via debita ha esaminato due precetti fattoli dal Pontefice sotto li 10 di dicembre, uno di revocare le sue leggi, nelle quali ha proibito l'edificare chiese nel suo stato, e le alienazioni de'beni laici in ecclesiastici senza licenza; e l'altro di rimettere al Nunzio della Santità sua due persone ecclesiastiche, carcerate per enormissimi delitti ed avendo trovato li suddetti precetti, non solo essere sopra cose alle quali l'autorità del Pontefice non si estende, ma ancora contrarii alla legge di Dio; ha giudicato non doversi obbedire ed ha risposto alla Santità sua con quella riverenza maggiore che si conveniva. Segue anco, che li prelati di questo Stato, se il Pontefice ha fatto loro o se sarà precetto di osservare l'interdetto in maniera che faccia sufficiente e legittima fede; sono obbligati sotto pena di peccato, esaminare quando il Pontefice ordina ovvero ordinerà per vedere se è conforme alla legge di Dio, se è per partorire scandalo, distruzione della Chiesa o altri mali, e trovato che così sia, rendere le cause ragionevoli di non eseguirlo: e se alcuno senza questo esaminare, il quale volle essere tanto più diligente, quanto si tratta di cose di grandissimo momento, lo eseguisse, peccherebbe. Nè debbe alcuno per le cose provate di sopra dire, che conosce le ragioni della repubblica esser valide, ma che non gli tocca parlare contro il precetto, perchè questo farà contro il detto cap. *Si quando*: nemmeno che non vuole esaminarle, ma vuole presupporre, che il Papa abbia ragione; acciò non sia nel numero di quelli che l'evangelo dice: *Caeci sunt et duces caecorum.* A queste conclusioni rispondiamo noi, che essendo derivate da'principii falsi, bisogna per forza che siano false: essendo regola di logica verissima, che dal vero si può dedurre il vero ed il falso, ma dal falso non può derivare se non il falso. Diciamo di più, che la serenissima repubblica se ha esaminato il precetto del Papa, l'ha fatto per mezzo di voi teologi e secondo la dottrina di questa proposizione decima quarta, si è consigliato con voi, e col vostro parere ha fatto la risoluzione che ha fatto, e quan-

to a quello che si dice, che il precetto è di cose alle quali non si estende la potestà sua essendo cose temporali: noi crediamo, che la serenissima repubblica si contenterà di credere ad Innocenzo III. papa dottissimo e prudentissimo il quale dice nel cap. *Novit. de judic.* che il Papa può riprendere tutti eziandio i re de'loro peccati, e Papa Paolo V. ha presupposto e presuppone, che quelle leggi siano inique, e come tali le ha riprese; ma quanto a quello che il precetto di restituire i prigioni sia contra la legge di Dio, noi diciamo, che se la repubblica vedesse, che in cambio di sette teologi, se ne trovano più di settantasette, anzi più di settecento settantasette, che dicono il contrario, per certo non crederebbe a voi pochi: chi dubita che il Papa potrebbe se volesse in pochissimo tempo dalle università d'Italia, Spagna, Francia e Germania, e da tante religioni piene di teologi, ragunare un numero grandissimo di pareri e consigli a favore suo? Ma io mi contento, che per ora lasciamo da parte i teologi e canonisti viventi, che possono muoversi dalla passione e solo ci rimettiamo a quelli che hanno scritto senza passione prima che nascesse questa differenza. Certissimo è che tutti i teologi e canonisti cattolici hanno scritto, che i chierici ed i monaci sono esenti dal foro secolare, e che questa esenzione non la può levare nessun principe secolare, nè anco tutti insieme; perchè sebbene alcuni vogliono, che non sia propriamente *de jure* divino, tutti però si accordano che sia conforme al *jus* divino, e che il Papa anco solo ha potuto esimere gli ecclesiastici dal foro secolare: e per non numerare gli autori ad uno ad uno, udite Navarro da voi meritamente stimato, nel cap. *Novit. de judic. notab.* 6. num. 29. *ob multas et justas caussas merito eximi potuerunt clerici et monachi, etiam a solo pontifice romano perpendente id convenire regimini et saluti animarum:* e nel num. 30. aggiunge, questa essere comune opinione di tutti: *Facit denique, quod communis opinio, tam sacrarum, quam pontificiarum legum peritorum, post glossam singularem adjuncto textu cap. Si Imperator* 96. *distinctione, a qua non videtur recedendum, contrarium tenet: quare tertio respondeo novissime, quod ratio quare character Baptismi non eximit a potestate laica judicis christiani, clericatus autem sic, est quod ille non est suapte natura distinctivus etc.* Udite il Covarruvia nel cap. 31. delle quistioni pratiche *Tertia conclusio: Potuit summus Pontifex clericos, et eorum res a jurisdictione saeculari eximere; idque conveniens fuit, et est christianae reipublicae non tantum in spiritualibus, sed et in temporalibus: conclusionis auctor est Innocentius, quem alii communiter sequuntur,* e più a basso, *Quarta conclusio: Quamvis exemptio clericorum jure tantum humano sit inducta, princeps tamen singularis utcumque summus sit, non poterit huic immunitati, aut exemptioni propriis legibus, propriave auctoritate derogare,* ed a lungo la prova. Udite ancora il Solo, che è uno di quelli che sostengono l'esenzione degli ecclesiastici non essere propriamente *de jure divino in* 4. dist. 25. q. 2. art. 2. concl. 6. *Quamvis clerici neque in suis personis, neque in suis bonis essent jure divino liberi, nihilominus Papa potuit etiam inconsultis principibus, et debuit eos ab eorum exactionibus et foro excipere, cui quidem exemptioni principes contravenire nequeunt:* se questo è così come possono dire i sette dottori che il precetto del Papa sia contra la legge di Dio? Dunque tutti i teologi e canonisti che hanno scritto di questa materia, sono stati ignoranti della legge di Dio? E poi domando, quale è quella legge di Dio che è contraria al precetto del vicario di Dio, del quale è scritto: *Legem requirent ab ore ejus, quia angelus Domini exercituum est?* Il precetto del Papa è, che il principe secolare si contenti di essere giudice de'secolari, e lasci gli ecclesiastici al superiore loro ecclesiastico, chi si può imaginare alcuna legge di Dio che sia contraria ad un tal precetto, che non ha altra mira che il servizio di Dio? Se il sommo Pontefice come vicario di Dio e capo della cristianità, dichiara insieme co'sacri concilii il *jus* divino, ed ordina che gli ecclesiastici non siano giudicati, se non dagli ecclesiastici; ed i dottori non solo teologi come Vittoria e Soto; ma anco canonisti, come Navarro, Covarruvia ed altri molti affermano, che il Papa giustamente ha fatto quest'ordine, ed i principi secolari non possono contraddire, come ardiscono i sette dottori di Venezia opporsi a tutti gli altri, e dire, che il Papa è ingiusto, e fa contra la legge di Dio, quando comanda, che i prigioni ecclesiastici siano restituiti al foro ecclesiastico? Ma perchè i sette dottori non hanno voluto entrare a dimostrare l'ingiustizia del precetto apostolico, bastandoli avere detto che è ingiusto; così noi ancora lasceremo ad altri, che di proposito tratteranno i meriti di questa causa, bastandoci avere ributtato l'asserzione degli avversarii.

Quanto all'altra conclusione diciamo, che ci pare sia più in biasimo che in difesa de'prelati veneziani; perchè la conclusione obbligava i suddetti prelati a fare un grande esame intorno all'interdetto, ed essi, per quanto si è saputo non hanno fatto nessuno esame, ma hanno con obbedienza cieca ricevuto il comandamento del principe secolare. E pure la ragione voleva, che questa obbedienza la dimostrassero più tosto verso quello a cui hanno giurato obbedienza e fedeltà nella loro consecrazione. Ma di questi esami si è detto assai nel discorso sopra la proposizione duodecima: qui solo aggiugnerò, che quell'autorità dell'evangelo, *Caeci sunt et duces caecorum*, non è a proposito per quelli che senza esame dove non bisogna, quali erano i Farisei, che volevano ragione di tutte le opere di Cristo, e calunniavano quanto faceva e diceva onde la malizia loro li accecava, come è scritto, *Excaecavit eos malitia eorum.* Sap. 2. di questa mala cecità disse il Signore Matth. 15. *Sinite illos caeci sunt, et duces caecorum*: ma della buona cecità quale hanno i semplici obbedienti, e quale mancava a'Farisei disse l'istesso Cristo a loro, e dice a quelli che li vanno imitando: *Si caeci essetis non haberetis peccatum, nunc autem dicitis quia videmus, peccatum ergo vestrum manet.* Joan. 9.

PROPOSIZIONE XV.

Quando il Pontefice per fare obbedire i comandamenti suoi ingiusti e nulli, o perchè eccedono l'autorità datagli da Cristo, o perchè siano contra la legge divina, fulmina sentenza o censure, di scomunica o d'interdetto: quella contiene errore intollerabile ed è ingiusta e nulla; e non si deve ricevere nè obbedire, nè stimare, salva la riverenza debita alla sede apostolica.

RISPOSTA

Non occorreva, che i sette dottori si affaticassero tanto a provare questa proposizione, con andare cercando testi e glosse come hanno fatto empiendo i fogli, perchè non ci è chi la neghi. Bisognava affaticarsi in provare l'assunto dell'argomento, non la proposizione, se volevano darci materia di rispondere, e che noi ancora empiessimo delle carte: sì che non neghiamo, che se il Pontefice fulminasse censure per farsi obbedire comandando cose notoriamente inique, che le censure sarebbero ingiuste e nulle: neghiamo, che il suo precetto sia iniquo, anzi crediamo che sia giustissimo, e però crediamo, che le censure fulminate contro i contumaci, siano giuste e valide, e perchè essi non si sono curati di provare quello che noi neghiamo, manco noi vogliamo perdere tempo, in discorrere di quello che non neghiamo.

PROPOSIZIONE XVI.

La sentenza iniqua e nulla (eziandio del sommo Pontefice) è un abuso della potestà, e per tanto una violenza, alla quale è lecito e necessario, a chi non ha principe superiore che lo difenda opporsi con tutte le forze che Dio gli ha concesso; castigando gli esecutori, salva sempre la riverenza alla sede apostolica.

RISPOSTA

Non è vero che ogni abuso di potestà sia violenza, e che sia necessario con forza opporsi a tale abuso. E per rispondere chiaramente, e che ognuno possa intendere chi faccia violenza e chi non la faccia, dichiareremo prima che cosa sia violenza, e poi dimostreremo che il precetto o interdetto, ancorchè ingiusto e nullo non è propriamente violenza. La violenza propriamente secondo san Tommaso 12. q. 6. art. 5. nelle cose insensate è opposta alla natura, nelle cose sensate all'appetito nelle bestie, negli uomini alla volontà, ed in universale il moto violento è quando il principio di quello viene da causa estrinseca; e questo è vero in filosofia, in teologia e nelle leggi civili e canoniche: la filosofia insegna che il movimento violento è quando il principio del moto viene di fuora, e la cosa mossa non ci coopera, come per esempio, quando la palla di ferro o di pietra è mandata in alto dall'artiglieria, quel movimento è violento, perchè non nasce dall'istessa palla, ma dall'impeto del fuoco che la porta, ed è contrario alla natura, perchè il ferro e la pietra e tutte le altre cose gravi naturalmente vanno in giù. La teologia insegna, che la violenza scusa totalmente dal peccato, la paura alleggerisce, ma non iscusa del tutto: la causa è perchè il peccato ha da essere necessariamente volendo dicendo sant'Agostino, *Peccatum adeo est voluntarium, ut si non sit voluntarium, non sit peccatum*. lib. *De vera religione* cap. 14. e la violenza esclude in tutto il volontario, essendo opposta propriamente alla volontà: ma la paura non esclude il volontario assoluto: ma solo il condizionato, perchè chi fa una cosa per paura, non la vorrebbe fare se potesse scampare per altra via il male che gli sta sopra, ma assolutamente la vuole fare più tosto che incorrere in quel male: e così dice santo Agostino nel primo libro della Città di Dio al cap. 18. che certe vergini che furono violentemente oppresse da' persecutori, non solo non peccarono, ma restarono con la virtù della verginità, sebbene la carne fosse stata corrotta: il che non direbbe di quelle che per paura consentono al peccato; perchè secondo san Tommaso, 1. 2. q. 77. art. 6. la paura sminuisce, ma non iscusa del tutto la colpa. La legge civile e canonica non punisce quel male che si fa per vera violenza, e distingue la forza dalla paura, come si vede nel cap. *Sacris de his, quae vi metusve*: dove papa Innocenzo dice: che chi è costretto per mera forza di praticare con uno scomunicato, non merita pena veruna; ma chi ci pratica per paura, merita pena, e nel cap. finale dell'istesso titolo, dice Gregorio nono: Che quello che può provare con testimoni d'esser stato spogliato della sua roba con violenza, basta che solo provi con giuramento che le tali e tali robe erano le sue: dove si vede, che la violenza è cosa esteriore che si può provare con testimoni di vista. Il che non si può dire d'un precetto o giudizio ingiusto: e se uno si lamentasse, che è stato spogliato della sua roba per sentenza ingiusta, non si direbbe che è stato spogliato con violenza, ma che le tali robe erano le sue e bisognerebbe appellare dalla sentenza, e procedere per giudizio e non per forza a riavere il suo. E questo sia detto della violenza o forza nel proprio significato: perchè sappiamo bene che talvolta si dice, uno essere stato forzato con preghiere o promesse o minacce o censure: ma questa non è quella forza della quale è detto: *Vim vi repellere licet*, della quale ora si tratta. Ora supposta questa vera dottrina, si vede chiaro: che se il Pontefice facesse un precetto ingiusto e volesse obbligare con censure ad osservarlo, non si potrebbe dire che usasse violenza, sebbene farebbe ingiustizia ed abuserebbe della sua potestà; perchè sempre restano liberi quelli a cui è dato tal precetto, di osservarlo o non osservarlo, e se l'osservano lo fanno liberamente, e se non l'osservano, spontaneamente non l'osservano, parlando della libertà naturale, non della libertà del peccato. Ma se il Pontefice mandasse gente armata, e facesse per forza levare dall'altare quelli che vogliono celebrare messa nel luogo interdetto: o scassinare le prigioni e ne cavasse per forza quei preti che ha comandato che gli si restituiscano; allora si potrebbe dire che usasse violenza: siccome

si può dire che all'incontro usano violenza quelli che mettono in prigione i preti che non vogliono celebrar messa o tolgono la roba *de facto* agli ecclesiastici, o che impediscono per via di birri o soldati che non s'affigga il Monitorio apostolico ne'luoghi soliti. Dalle cose dette ne segue più oltre, che sebbene il Pontefice abusasse della potestà comandando cose ingiuste o fulminasse censure invalide (il che non si concede che sia fatto) non si potrebbe giustamente resistergli con forza;ma basterebbe permettere che chi non vuole obbedire non obbedisca, e chi non vuole osservare l'interdetto non l'osservi, essendo che quel detto comune *Vim vi repellere licet*,presuppone la violenza da una parte, la quale non essendoci,non ci deve essere manco dall'altra.

Ma vediamo ora come provano i sette dottori la proposizione.Primo fanno a se stessi un'obbiezione dall'evangelo, dove pare che il Signore proibisca il resistere a chi ci forza dicendo Matth. 5. *Ego dico vobis non resistere malo*, *sed si quis te percusserit in maxillam dexteram*, *praebe illi et alteram*, *etc*. e rispondono che santo Agostino lib.*de mendacio* cap. 15. ed *enchirid*. cap. 78. e nel primo libro *de serm*. *in monte*, dichiarando questo luogo dice, che si ha da intendere *in praeparatione animi*, ma non in modo, che non si debba usare contra ogni rimedio, e dà l'esempio di san Paolo, che avendo ricevuto per ordine del sommo Sacerdote una guanciata,anzi facendo la resistenza che potè,disse: *Percutiet te Deus paries dealbate*. Io confesso, che il precetto del Signore s'intende *in praeparatione animi*, cioè che l'uomo ha da essere apparecchiato a chi gli dà una guanciata, offerirsi per riceverne un'altra, quando così richieda la carità di Dio o del prossimo: e che l'uomo può resistere a chi gli vuol fare ingiuria co'debiti modi, quando l'onor di Dio non ricerca che si sopporti quell'ingiuria con pazienza. Ma dico bene: che santo Agostino ne'luoghi citati non insegna a fare resistenza, nè dice, che san Paolo disse quelle parole per fare resistenza; come anco il Signore nell'evangelo non insegna a far resistenza, perchè non bisognava insegnarlo, essendo gli uomini assai pronti da sè a resistere alle violenze, ma solo ammonisce di quello che richiede la carità e la mansuetudine cristiana: anzi santo Agostino dice, che san Paolo non disse quelle parole con isdegno, nè per fare vendetta,ma solo per avvertire con carità il suo prossimo, e che quelle parole furono piuttosto profezia che ingiuria.

Secondo: provano che l'iniqua sentenza sia violenza, perchè è scritto nell'Ecclesiastico, al 20. *Qui facit per vim judicium iniquum*: ed in Isaia al 10. *Vae qui condunt leges iniquas*, *et scribentes injustitias*, *scripserunt*, *ut opprimerent in judicio pauperes et vim facerent caussae humilium populi mei*. Rispondo, che queste scritture parlano della violenza che talvolta i principi usano nell'esecuzione delle loro leggi o giudizii ingiusti ;come fece Acab. o per dir meglio, la sua moglie Gezabele. Voleva il re Acab la vigna di Naboth, e perchè quella non la volle vendere.la regina fece accusare Naboth di bestemmia e trovò testimoni falsi, e così per sentenza lo condannò alla morte e confiscò la vigna: questo è fare il giudizio ingiusto per forza, cioè fare che abbia effetto per forza; e questo si vede dalla similitudine che porta l'Ecclesiastico dicendo: *Concupiscentia spadonis devirginabit iuvenculam*, *sic qui facit per vim judicium iniquum*. Volendo dire, che siccome l'eunuco che ha in guardia una fanciulla nubile, fa un grandissimo peccato quando esso che dovea custodire l'onore della fanciulla, è il primo a levarglielo. Così i principi che sono dati da Dio al mondo per custodire la giustizia, fanno peccato enormissimo,quando sono i primi ad opprimere gl'innocenti sotto specie di giudizio: E più chiaro lo dice Isaia nel luogo allegato, perchè dice, che tali principi fanno leggi inique. per avere occasione di eseguirle sopra delle vedove e degli orfani, che non si possono aiutare; come quando impongono balzelli o altri pagamenti sotto pretesto di rifare i ponti o le muraglie o altra cosa necessaria al bene pubblico, e poi mandano commissarii a fare esecuzioni,e pigliano per forza i mobili de'poveri che non hanno con che pagare.

Terzo: allegano molti dottori, i quali dicono che si può resistere con forza ad ognuno, ancor che sia il Papa.Rispondo,che questo non si nega,quando vi sia vera forza e si proceda senza giudicare , perchè il Papa da nessuno può essere giudicato , ma con sola resistenza.Ed acciò s'intenda che questi dottori non sono contrarii a noi, o non si debbono stimare, parleremo di tutti ad uno ad uno. Il primo è Baldo nel cap. *Olim*, *de rescript*. num.32.

Questo non tratta di sentenza o censure papali, delle quali noi trattiamo, ma tratta dello scisma, e con quell'occasione viene ad approvare la sentenza d'un altro dottore, il quale disse, che *Papa potest removeri propter notorium crimen enorme*; ed aggiugne, che si può in questo usare ancora le armi. La quale sentenza è chiaramente erronea contra il can. *Si Papa*, dist. 40. Sicchè questa prima autorità non è a proposito ed è falsa. Il secondo è Gio. Gersone, il quale in diversi luoghi parla della resistenza che si deve fare al Papa. Di questo non facciamo conto veruno per essere stato in materia dell'autorità pontificia sempre sospetto e troppo libero:oltre che per lo più parla esso ancora della violenza de'fatti, non delle sentenze o giudizii. Il terzo è Silvestro nella Somma, *verb*. *Papa*. num. 4. il quale cita ancora Pietro di Palude. Il quarto è il card. Gaetano nell'opusc. *De potestate Papae et concilii*, c. 27. Il quinto è Domenico Soto nel 4. dist. 15. q. 2. art. 2. Il sesto è Francesco Vittoria *in repetit*. *de potestate Papae*, propos. 22. Il settimo è Antonio Cordubense nel suo quistionario teologico, lib. 4. quaest. 10. L'ottavo è il card.Turrecremata,nel 2. lib.*Summa de Ecclesia* cap. 106. Il nono è il cardinale Bellarmino lib. 2. *de Pontifice* cap. 29. Questi dicono tutti il medesimo, e trattano di qualche forza o violenza ingiusta che volesse usare *de facto*, quando fosse uomo di mali costumi, come furono alcuni ne'tempi antichi, se sono vere le istorie; e vanno ricercando i rimedii che allora si potrebbero usare,essendo che il Papa non abbia superio-

re in terra, e non possa essere giudicato da nessuno, ed i rimedii che trovano sono, ricorrere a Dio con l'orazione ed ammonire con riverenza l'istesso Papa, non obbedire a'precetti suoi notoriamente ingiusti,e finalmente resistere che non faccia il male che volesse fare. E danno per esempio se volesse rovinare la chiesa di s.Pietro per farne un palazzo pe'suoi parenti,o volesse deporre tutti i vescovi, e così turbare tutta la Chiesa o volesse far guerra senza causa, per levare gli Stati a'giusti possessori per dargli a'suoi,e cose simili; le quali non è verisimile, che abbiano mai da essere. In somma leggansi i luoghi allegati e si vedrà, che non fanno a proposito, perchè non parlano della resistenza ad un semplice precetto o sentenza di censura, dove non interviene propriamente forza. Il decimo autore è Felino nel cap. *Si quando, de rescript.* L'undecimo è Decio nell'istesso cap. *Si quando de rescript.*Il duodecimo è Socino il vecchio nel cap. *Nulli de senten. excomm.* Il decimoterzo è Curzio il vecchio nel consiglio 20. Il decimoquarto è Navarro sopra del cap. *Cum contingat, de rescript. remed.* 2.

Rispondo: Che nessuno di questi parla della resistenza che si ha da fare al Papa con violenza e forza.Solo dicono che non si deve obbedire al precetto notoriamente ingiusto; anzi Navarro nel luogo già citato, parlando d'una censura posta da un suddelegato, che non aveva autorità, dice, che si potevano staccare e lacerare gli affissi, ma però aggiugne,che si dovea fare in secreto e senza violenza. Onde si può giudicare, che rispetto richiede Navarro che si porti al Papa, quando insegna che gli affissi di un suddelegato non si lacerino con forza, nè in palese. Ma io non voglio lasciar di dire, che Antonio Cordubense nel luogo di sopra citato, nel fine del suo discorso aggiugne insieme con Vittoria di lui citato, due cose importantissime. La prima, che sempre si proceda col Papa con somma riverenza,e non se gli neghi l'obbedienza nelle altre cose, nè si tocchi l'autorità; ma solo si dica,che il tale comandamento è ingiusto; perchè se una volta si cominciasse a disprezzare la potestà del Papa, tutta la Chiesa si riempirebbe di scismi e fazioni. La seconda, che sempre e sopra ogni cosa si fugga lo scandalo, e che non nascano nella Chiesa scismi e fazioni; perchè questo sarebbe molto peggio, che non è permettere alcuni abusi del Papa. Sì che bisogna considerare, che se una volta si dà licenza a'principi secolari di resistere al sommo Pontefice, e di non obbedirgli in qualche cosa, vi è pericolo che essi non si piglino licenza di non obbedirlo in molte altre nelle quali non è espediente che non obbediscano. Queste tutte sono parole di Antonio Cordubense e Francesco Vittoria, citati da'sette dottori, i quali per ultimo aggiungono che molti degli autori allegati trattano della resistenza che possono fare gli ecclesiastici al Papa, d' onde si può argomentare che molto più potranno fargli resistenza i principi che gli sono meno soggetti,ed hanno per ufficio di essere difensori della Chiesa. Rispondiamo, che tutto è vero, purchè si osservi la regola, che al precetto notoriamente ingiusto si resista, con non obbedire, ed all'interdetto notoriamente nullo si resista con non osservarlo,e non si venga alla forza,se non quando dall'altra banda ci è vera forza,e non si chiami forza il semplice precetto, ancorchè ingiusto o l'interdetto ancorchè nullo: e quando il precetto non è notoriamente ingiusto, come non è ingiusto quello dato dal Papa a'Veneziani,che si obbedisca; e quando l'interdetto non è notoriamente nullo,come non è nullo quello che è posto nel dominio veneziano, si osservi.

PROPOSIZIONE XVII.

Non solo è peccato nel giudice il pronunziare una sentenza ingiusta e nulla: ma ancora quando è notoriamente tale, è peccato nel ministro l'eseguirla.

RISPOSTA

La proposizione è vera.ma l'applicazione è falsa: perciocchè i sette dottori applicano nel discorso di questa proposizione tutto il sopraddetto a chi osserva la scomunica e l'interdetto, come se fosse lo stesso eseguire la sentenza ed il tollerarla: il che se fosse vero, quei miseri che giustamente sono condannati alla galera o alla frusta o allo forca, non solo avrebbero la pena, ma ancora la colpa, come ministri ed esecutori dell'ingiustizia, il che nessuno di qualche giudizio direbbe. E che osservare l'interdetto nullo,non sia da eseguirsi,ma tollerare e conseguentemente non sia peccato,si mostra chiaramente dal Navarro sul cap. *Cum contingat, de rescript. remed.* 2. Il qual luogo i sette dottori citano per sè, essendogli del tutto contrario; perciocchè Navarro dice, che quando la cattedrale osserva l'interdetto,sono obbligati osservarlo tutti i religiosi di quella città,ancorchè sia notoriamente nullo: e lo prova dalla Clementina *Ex frequentibus, de senten. excommun.* se osservare l'interdetto nullo fosse eseguirlo,e per conseguenza fosse peccato, come sarebbero obbligati i religiosi ad osservarlo,non potendo nessuno esser obbligato a peccare? Dice bene il Navarro, che quando una scomunica è notoriamente nulla, pecca chi fugge di conversare con quel tale scomunicato in cose necessarie ed a lui pregiudizievoli: ma questo non avviene, perchè chi osserva la scomunica sia ministro ed esecutore, come è quello che la pubblica e l'intima, o perchè sia peccato in sè,osservare la scomunica nulla, ma perchè fa ingiuria al prossimo quello che lo fugge come scomunicato non essendo tale, quando per altro sia obbligato di trattare con lui: e similmente si potrebbe dire , che un curato, che ha obbligo di amministrare i Sacramenti al suo popolo, farebbe peccato se lasciasse di pagare questo debito per osservare un interdetto notoriamente nullo: ma il peccato suo non sarebbe l'essere esecutore d'una sentenza nulla,sì bene il non soddisfare all'obbligo di curato,poichè l'osservare l'interdetto non è propriamente eseguirlo come ministro, ma tollerarlo come suddito.

PROPOSIZIONE XVIII.

Il principe, contro il quale per non aver ricevuto un comandamento nullo del prelato spirituale, è fulminata sentenza di scomunica nulla, ed il cui stato è sottoposto all'interdetto perciò nullo; può con le forze che Dio gli ha dato proibirne l'osservazione, e conservarsi la possessione nella quale si trova, dell' esercizio della santa religione cattolica, e se probabilmente credesse che il culto divino fosse per diminuirsi, ovvero nascere alcuno scandalo pecca non facendolo.

RISPOSTA

Questa proposizione dipende dalla decimasesta, e però siccome si è dimostrato, che un semplice comandamento, ed una semplice sentenza d'interdetto, ancorchè fossero notoriamente ingiusti e nulli, non si possono chiamar forza o violenza; così ora diciamo, che contra tal precetto o sentenza non si può resistere con forza o violenza, perchè questo non sarebbe *vim vi repellere*, ma *vim facere, ubi nulla est vis*; essendo abbastanza resistere ad un precetto notoriamente ingiusto, con non obbedirgli, e ad un interdetto notoriamente nullo, con non osservarlo, senza usar violenza a'sacerdoti, che vogliano o non vogliano che celebrino le messe ed i divini ufficii. Ma tutti questi discorsi sono vani e parole oziose, finchè non si viene a provare, che il precetto del sommo Pontefice sia notoriamente ingiusto, e l'interdetto notoriamente nullo: il che non crediamo si possa provare; e per le scritture, che fin qui abbiamo veduto, non si è provato nè anco che ci sia dubbio probabile o apparente, massime nel negozio dell'esenzione degli ecclesiastici dal foro secolare: perchè non possono gli avversarii produrre pure un autore cattolico o teologo o canonista che insegni, che possa qualsivoglia principe levare a'chierici o monaci, il privilegio di non essere giudicati da' laici: e noi per lo contrario produciamo, non solo moltissimi autori, ma ancora gl' istessi canoni de'sommi Pontefici e concilii generali. E perchè i sette dottori fanno gran conto del concilio di Costanza più volte allegato da loro, ed opposto al concilio lateranese; voglio mostrargli come in questa materia, ancora il concilio di Costanza gli dà sentenza contra. Veggasi la sessione trentesimaprima del concilio di Costanza, e si troveranno queste parole: *Laici in clericos nullam habent jurisdictionem et potestatem.* I laici non hanno sopra de'chierici nessuna giurisdizione e potestà.

Ecco la sentenza che dà il concilio di Costanza tanto lodato dal vostro Gersone, la quale è conforme a'concilii più antichi, come al concilio lateranese sotto Alessandro III. ed a'concilii più moderni, come il lateranese sotto Leone X. ed il tridentino. Dove dunque si fondano quelli che dicono il contrario? Diranno forse, che si fondano nella Scrittura, che dice Rom. 13. che il principe ha la spada da Dio per punire i malfattori. È vero, che il principe può punire, ma i suoi sudditi: provano che gli ecclesiastici gli siano sudditi, ed avranno ragione: ma questo non lo possono provare, e noi abbiamo provato il contrario. Diranno, che si fondano in questo, che l'esenzione è per privilegio di principi, e chi l'ha data la può torre. È vero che i principi hanno dato qualche privilegio, ma non l'hanno dato essi soli, avendolo prima dato Dio stesso, e poi il suo Vicario, e questo non lo possono levare i principi secolari, come si è provato con l'autorità di tutti i dottori che hanno scritto, eziandio di quelli che essi citano per sè. Diranno, che si fondano nella consuetudine antichissima che hanno i signori Veneziani di giudicare e punire gli ecclesiastici. Ma lasciando da parte se hanno consuetudine o non l'hanno, certo è che la consuetudine non basta per abrogare la legge pontificia, se il pontefice non ci consente: e noi sappiamo che il sommo Pontefice non ci consente, come si vede ogni anno nella pubblicazione solenne della Bolla *in Coena Domini*. Diranno per ultimo, che si fondano ne'privilegii dati alla repubblica da molti sommi Pontefici. A'quali si risponde, che chi li ha dati (se pure li ha dati) li può ritorre, è di fatto il presente Pontefice li ha tolti non solo nella Bolla *in Coena Domini*, ma anco nel Monitorio. Oltre che come intendo da chi li ha veduti, quei privilegi erano limitati a certi casi, certi luoghi, certe persone ed altre circostanze, dalle quali si raccoglie che non comprendono il caso presente. E questo poco sia detto per accennare, che non solo i sette dottori non hanno mai provato, che il precetto del Papa sia ingiusto, ma che facilmente possono provare quelli che trattano *de meritis caussae*, che sia giustissimo. Ma rispondiamo alle prove che adducono per la proposizione decimottava.

Primo dicono: Che ogni uno è obbligato a difendere il suo onore, e massime le persone pubbliche e che al principe di Venezia sarebbe gran disonore, se cedesse ed obbedisse ad un precetto ingiusto, e permettesse l'osservanza di un interdetto nullo. E confermano questa ragione con l'esempio d'un uomo privato, al quale il dottor Navarro consigliò che non osservasse una scomunica nulla, in cap. *Cum contingat, de rescript. remed.* 2. num. 22. e 23. Rispondo: Che provino i sette dottori che il precetto del Papa sia ingiusto e l'interdetto nullo, come provò il Navarro evidentemente e con infinite eccezioni, che quella censura era nulla, ed allora consigliano essi ancora che non si osservi. Ma mentre non lo fanno, intendono che sono causa di tutti i peccati che fanno contra la maestà di Dio per il loro consiglio.

Secondo dicono: Che una città, regno o popolo che riceve la fede e religione cristiana, riceve insieme una ragione che l'esercizio del culto divino ed il ministero de'Sacramenti sia nel suo paese, nascendo come un patto fra Dio ed il popolo, che questo sia Dio del popolo, e quello sia popolo di Dio, e quello che per così solenne patto è stato dato da Dio non gli può essere levato senza colpa. E se *de facto* gli sia levato, si può difendere con forza, secondo il lume di natura.

Rispondo: Che tocca a loro provare, che l'esercizio della religione ed il ministero de'Sacramenti gli sia levato senza colpa: e mentre non provano,

la presunzione è per il giudice. E siccome nel Testamento vecchio sebbene era patto solenne fra Dio e'l popolo; tuttavia quando gli Ebrei offendevano Iddio, massime con peccati pubblici. Iddio non voleva più i loro sacrificii, nè le feste, nè gli altri riti e cerimonie sacre, come dice Isaia al primo cap. e Malachia similmente al primo: e venne a tanto che li fece rovinare e bruciare il tempio acciò non potessero più sacrificare. Così quando il popolo cristiano offende la maestà di Dio, non volendo obbedire al suo vicario, piace a Dio che si metta l'interdetto; e qualche volta cresce tanto l'ira di Dio, che permette che il paese vada in mano de'Turchi o Eretici, che rovinano le chiese e tolgono del tutto l'esercizio della religione. E piacesse a Dio che non avessimo di questo tanti esempi, quanti ne abbiamo.

Terzo dicono: Che nel ricevere la religione nasce un altro patto fra i sacerdoti e'l popolo, che i sacerdoti s'obbligano ad amministrare al popolo le cose sacre, ed il popolo si obbliga a mantenere i sacerdoti co'beni temporali. E perchè nel dominio di Venezia i popoli hanno soddisfatto al debito loro con dare buone entrate a'sacerdoti ed anco ai religiosi, non possono questi senza ingiustizia mancare di amministrare le cose sacre. E siccome il Papa si lamenterebbe se i Veneziani volessero mandar via i sacerdoti ed i religiosi, o che non volessero lasciargli godere le loro entrate; così essi non hanno da tollerare, che se ne vadano o che non facciano il debito loro in dire le messe e celebrare i divini ufficii.

Rispondo: Che questa ragione, come tutte le altre, presuppone che non ci sia stata colpa per la quale si potesse giustamente porre nel dominio di Venezia l'interdetto, perchè essendovi colpa non si può dubitare della giustizia della pena. E siccome molte volte il Pontefice o anco il vescovo priva i sacerdoti delle loro entrate, in tutto o in parte, e non possono dire di non poter essere privati, perchè le si debbono per le loro fatiche, ed essi non mancano al servizio del popolo: perchè gli si risponde, che non ne vengono privati dal perchè non abbiano servito al popolo, ma per altri peccati commessi: così quando il sommo Pontefice pone l'interdetto in un luogo, non possono pretendere i popoli che ciò non si possa fare, perchè essi non mancano di mantenere i sacerdoti; perchè gli si risponde, che non se gli toglie l'esercizio de'divini ufficii perchè non abbiano soddisfatto al sovvenimento de'sacerdoti, ma in pena di altri peccati loro o del principe che li governa. In somma, come si disse nella prefazione, questi sette dottori hanno fallato nel meglio, che era non presupporre, ma provare l'ingiustizia notoria del precetto, e la nullità manifesta dell'interdetto.

PROPOSIZIONE XIX.

L'interdetto è una censura nuova nella Chiesa, e che se non è adoperata con la debita discrezione, è a distruzione notabile di essa.

RISPOSTA

Dicono i sette dottori, che l'interdetto è censura e nuova, e pure confessano, che era in uso al tempo di Alessandro III. nel 1170. così che gli danno almeno 436. anni d'antichità, e non si dee chiamare nuova una cosa che è durata più di 400 anni, massime che non è dubbio, che l'interdetto sia più antico, perchè Alessandro ne parla come di cosa usitata, e cominciata molto prima cap. *Non est vobis. De sponsalibus et matrim.* ed è da notare, che in questo capitolo Papa Alessandro III. mette l'interdetto in Inghilterra, perchè il re per certe contese che aveva avuto co'suoi figliuoli riteneva le loro mogli: dove se avesse avuto il re questi sette dottori per consiglieri, avrebbe detto, che quella era cosa temporale, e che il Papa non poteva per questo interdire il regno: ma allora ci era più semplicità è più obbedienza. Ma che diranno i sette dottori, se gli mostriamo, che l'interdetto era in uso cento anni prima? Chi non sa che Gregorio VII. fu cento anni prima di Alessandro III. e che il suddetto Gregorio pose l'interdetto in Polonia, e vi durò tre anni? e non fu già Gregorio VII. il primo autore di questa censura, perchè si vede, che anco esso se ne serve come di cosa usitata: l'esempio di sant'Agostino che interdisse al conte Bonifacio l'uso della santissima Comunione, ed a tutta la sua casa, che non fosse ricevuta all'altare la loro offerta, come si legge can. *Miror*. 17. q. 4. e nell'epistola di santo Agostino, al num. 185. sebbene non prova l'uso dell'interdetto locale: prova nondimeno, che l'uso dell'interdetto personale era nella Chiesa già sono mille e dugento anni. E se fu lecito a san Basilio nel primo sermone *de jejunio*, di provare, che il digiuno è tanto antico, quanto è il mondo, poichè il primo precetto dato da Dio all'uomo fu il digiuno o astinenza dell'albero della scienza del bene e del male; sarà lecito anco a noi provare, che l'interdetto è la prima pena data al peccato, quando Iddio interdisse a'primi parenti l'entrare nel paradiso terrestre, che era figura della Chiesa; ed il gusto dell'albero della vita, che significava il santissimo Sacramento, e questo sia detto quanto alla prima parte della proposizione.

Quanto alla seconda: Per provare, che bisogna usare l'interdetto con discrezione, dimostrano prima i sette dottori, che il rigore dell'interdetto fu temperato da Gregorio IX. Innocenzo IV. e Bonifacio VIII. dipoi tornano a ripetere quello che hanno detto di sopra, come dal cap. *Alma mater, de sentent. excomm.* in 6. si raccoglie, che porta seco molti inconvenienti, e queste sono due cose vere, e ne abbiamo di sopra ragionato abbastanza. Per ultimo adducono alcuni esempi d'interdetti, che non furono osservati, non permettendo i principi, che si osservassero, e quivi finiscono dicendo, che un certo Ludovico Ricehomo, provinciale de'Gesuiti nella sua apologia al re di Francia loda e commenda il fatto del re Lodovico XII. e lo propone ad ogni re da imitare, siccome anco afferma, che essi imiterebbero i Francesi sudditi di quel re, quando alcun Papa volesse oppugnare per l'avvenire il regno di Francia.

A questo si può rispondere: Che se due o tre volte non si è osservato: l'interdetto molte volte si è osservato, e san Giovanni nella terza epist. esorta ciascun fedele dicendo: *Charissime noli imi-*

tari in alum, sed quod bonum est. che in Ispagna sia stato osservato nell'anno 1283. ed un'altra volta nell'anno 1357. lo testifica Gio.Mariana,nel lib.14. cap.7.e nel lib.17.cap.1.delle storie di Spagna:per lasciare gli esempi di sopra citati, di Sicilia e di Polonia. Quando a Lodovico Ricehomo ricordo a'sette dottori, che è precetto divino non dire falso testimonio contra del suo prossimo: e confesso che non poco mi sono maravigliato che uomini religiosi e teologi non si siano fatti coscienza di dire quello che non è, con pregiudizio della fama d'un altro religioso e teologo: ed a ciò si vegga chiaramente la verità, siccome poco avanti ho riferito le parole formali de'sette dottori in quello che oppongono al P. Lodovico Ricehomo: così ora riferirò le parole formali dell'istesso padre in lingua francese, nella quale egli scrisse, e poi le metterò in lingua italiana. È dunque da sapere, che una certa persona,ha scritto un libretto contra i padri della compagnia di Gesù,e fra le altre cose atte a metterli in disgrazia del re cristianissimo,gli fa una domanda ricercando quello che farebbono,se venisse un Papa simile a Bonifacio VIII. o Giulio II. che volesse molestare con censure il re Enrico IV. come Bonifacio molestò Filippo il Bello e Giulio diede travaglio a Lodovico XII. e fu domanda simile a quella che fecero gli Erodiani a Cristo Signor nostro: *Licet ne censum dari Caesari an non?* A questa domanda, il P. Ricehomo nella sua apologia al cap. 24. risponde con queste parole. *Nous ferions,pour dire ceci en passant.ce que firent alors les bons ecclesiastiques, et bons François avec le roy Philippe le Bel,et Louis douzieme,qui defendant les droits, ne quitterent jamais le respect du saint siege*: cioè, Noi faremo, per dire questo di passaggio, ciò che fecero allora i buoni ecclesiastici e buoni Francesi, col re Filippo il Bello e Lodovico duodecimo, i quali difendendo le loro ragioni non mai lasciarono il rispetto della santa Sede. Ora io domando, dove è quello che voi dite. che Lodovico Ricehomo loda e commenda il fatto del re Lodovico XII.dove è questa sua lode e commendazione nelle sue parole? non è questa sua lode,ma vostra finzione. Similmente dove è quello che voi dite, che propone quel fatto ad ogni re ad imitarlo? ci è pur traccia di questo nelle parole di quel religioso? perchè siete così arditi di calunniare il prossimo senza causa veruna? e dov'è quell'altro che voi aggiugnete,che il suddetto religioso dice, che i Gesuiti imiterebbono i Francesi sudditi di quel re, quando alcun Papa volesse oppugnare il regno di Francia? perchè lasciate quelle parole, i buoni ecclesiastici ed i buoni Francesi? io non so vedere come poteva quel religioso ad una domanda così fastidiosa, e scrivendo all'istesso re, rispondere con maggior prudenza e circospezione. Non disse, che sarebbe dalla parte del Papa, per non offendere il re nemmeno disse, che sarebbe dalla parte del re, per non offendere la propria coscienza. Nè disse, che farebbe quello che allora fecero gli ecclesiastici ed i Francesi, ma quello che fecero i buoni ecclesiastici,ed i buoni Francesi;perchè ben sapeva che allora molti ecclesiastici adulavano il re e l'obbedivano dove non bisognava, ma vi erano ancora dei buoni che amavano il re, ma non l'adulavano, nè l'ingannavano, come ancor oggi fra molti ecclesiastici dimentichi dell'obbligo e della loro professione,non mancano de'buoni,uno de'quali fu quel buon vecchio del cardinale di Verona che amando teneramente la repubblica, pure confessava che aveva il torto: dice dunque quel religioso, che farebbe quello che fecero i buoni, volendo inferire, che i buoni ecclesiastici obbedirono al Papa,come erano obbligati,che altrimente non sarebbero stati buoni ecclesiastici, ed essi stessi, come buoni Francesi, diedero buon consiglio al suo re che procurasse di accordarsi, col suo padre spirituale: ed in questo modo difesero le ragioni del re senza lasciar mai da banda la riverenza della santa Sede.

Avendo già risposto alle proposizioni di questi dottori, mi resta solo di pregare i lettori, e massime quelli che governano la serenissima repubblica di Venezia, che considerando quanto importi questo negozio,non si contentano di leggere gli scritti de'loro teologi, ma leggano ancora le nostre risposte e deposto, per un poco di tempo gl'interessi propri, vadano con la bilancia della ragione, illuminata dal lume della santa fede, esaminando e ponderando le ragioni d'una parte e dell'altra: che forse Dio benedetto gli farà conoscere alcuna cosa che ora non conoscono. E sappiano che la penitenza che dà Dio a quei principi e popoli che vogliono i dottori adulatori; e come dice san Paolo: *Prurientes auribus*,e che siano ingannati ed illusi con danno degli Stati e della vita. Il che si legge chiaro nel terzo libro de'Re al cap. ultimo, dove si racconta,che il re d'Israele non voleva udire a'profeti che dicevano il vero; ma quelli che dicevano ciò che esso desiderava: e Dio per castigarlo permise, che quaranta falsi profeti l'ingannassero,predicendogli la vittoria da parte di Dio, e poi riuscì tutto il contrario, perchè l'esercito suo fu disfatto ed egli ucciso, onde perdè in un punto il regno e la vita. Non voglio applicare l'esempio a'tempi nostri;ma ben supplico con ogni umiltà il Padre delle misericordie che con occhio pietoso risguardi le presenti miserie, e non permetta che si rallegrino del male de'suoi fedeli i nemici della fede. Amen.

RISPOSTA

DEL

CARDINALE BELLARMINO

A DUE LIBRETTI

UNO DE' QUALI S'INTITOLA

Risposta di un dottore di teologia, ad una lettera scrittagli da un reverendo suo amico, sopra il breve di censure dalla santità di Paolo V. pubblicate contra i signori Veneziani

E L'ALTRO

Trattato, e risoluzione sopra la validità delle scomuniche di Gio. Gersone teologo, e cancellier parigino, tradotto dalla lingua latina nella volgare con ogni fedeltà in due opuscoli.

RISPOSTA

DEL

CARDINALE BELLARMINO

AD UNA LETTERA SENZA NOME DI AUTORE

Sopra il breve di censure dalla Santità di Paolo Quinto pubblicate contro i signori Veneziani.

Questa nuova licenza di stampare libretti in Venezia senza nomi di autori, senza licenza del superiore ecclesiastico, senza notare il tempo ed il luogo della stampa, è un segno manifesto che la disobbedienza va crescendo con evidente pericolo della Fede. Perchè il sacro concilio generale tridentino, non per altro ha ordinato nella sessione 4. che non si possano stampare libri di cose sacre senza nomi di autore ed approvati prima dall'ordinario, sotto pena di scomunica,e l'approvazione si vegga nel principio del libro, se non per chiudere la porta all'eresie, le quali per via di simili libretti sogliono introdursi nelle città e provincie. Ora chi vede,che oggi nel Veneziano non si stima più l'autorità del sacro concilio, nè la scomunica da esso minacciata, nè il pericolo dell' eresie, e che ogni giorno vengono fuora libretti pieni di errori,senza nome di chi li ha composti, senza nessuna approvazione: che può giudicare altro, se non che in breve sia quella città,senza accorgersene, per trovarsi infetta della peste dell'eresia, la quale non solo è perniciosa alle anime, alle quali toglie il fondamento della salute, ma anco è la perturbazione e rovina degli Stati. Ma giacchè io non posso a tanto male porgere più efficace rimedio, non lascerò di fare quel poco che posso,con refutare simili libretti quando mi vengano alle mani, sperando che altri più dotti di me faranno il medesimo, e dove non arriverà una risposta, arriverà l'altra, e con l'istesso spirito di santa carità procureremo l'aiuto de'nostri fratelli,pregando l'onnipotente Dio che con occhi di misericordia risguardi quelli che per giusto suo giudizio cominciano a mostrarsi di essere dati in senso reprobo.

Mi è venuto alle mani un libretto di uno, che si intitola dottore di teologia, e risponde o finge di rispondere ad un suo amico sacerdote, dal quale era stato dimandato, se le censure pubblicate dal sommo Pontefice Paolo V. contro i signori Veneziani fossero valide o invalide, e se non ostante simili censure potesse nella sua chiesa celebrare le messe ed amministrare i Sacramenti come prima faceva. La risposta sua è, che le suddette censure sono invalide e nulle, e che senza scrupolo possono i sacerdoti in Venezia, e nel resto dello Stato celebrare le messe ed i divini ufficii ed amministrare i Sacramenti, come prima facevano. E per procedere teologicamente (come egli dice) riduce tutta questa materia ad otto proposizioni.Noi dunque proporremo fedelmente le sue proposizioni, ed a ciascheduna aggiugneremo la risposta e lasceremo che gli uomini giudiziosi considerino, se questo teologo è dottore o seduttore: ed acciò non si possa lamentare che abbiamo tralasciato alcuna cosa, metteremo le sue parole.

PRIMA PROPOSIZIONE DELL'AUTORE.

La potestà che hanno i principi secolari, anzi l'istesso sommo Pontefice, come principe temporale di Stati e provincie che possiede è loro concessa immediatamente da Dio senza alcuna eccezione. Per intelligenza, e chiarezza di questa proposizione devesi avvertire, che de jure gentium *è stato introdotto il dominio e la servitù; il comandare del principe e l'obbedire del suddito in quattro modi, cioè per elezione, per eredità, per donazione o* jure belli; *in maniera che tutti quei principi che in uno di questi quattro modi sono mai stati o sono oggi collocati nel trono del principato, sono giusti e legittimi signori. Questi dico, hanno l'autorità da Dio di comandare, di far leggi, di eseguire il tributo, di giudicare, di gastigare i loro suddili senza alcuna eccezione.*

RISPOSTA

Questa prima proposizione contiene due chiarissimi errori. Il primo è in quella parola *immediatamente*;il secondo in quella,*senza eccezione.*

E per dire prima del secondo, che è più chiaro: se quella parola, *senza eccezione*, s'intenda senza eccezione di sudditi, è erronea, perchè sopra de'chierici non hanno potestà i principi secolari, essendo che sono esenti, almeno *de jure humano*, secondo tutti gli autori cattolici, sebbene come diremo appresso, sono esenti anco *de jure divino*. Se s'intende senza eccezione di potestà, è proposizione eretica, perchè non ci è potestà di alcuno principe cristiano che non sia sottoposta alla potestà del vicario di Cristo in qualche modo: poichè il vicario di Cristo è pastore universale, e capo di tutti i cristiani o principi o privati che siano. Se s'intenda senza eccezione de'negozii e casi, è proposizione similmente eretica, perchè secondo le sante Scritture e i sacri concilii, i negozii spirituali non sono sottoposti a'laici, ma solo agli ecclesiastici, ed in questo sono concordi tutti i dottori, così teologi, come canonisti. Ma veniamo alla parola *immediatamente*. Questa parola può intendersi in due modi; primo che i principi, in quanto superiori hanno immediatamente da Dio potestà di comandare a'loro sudditi, cioè che il comandamento dell'obbedienza sia immediatamente da Dio, e questo è vero e nessuno l'ha mai negato, essendo che non sarebbe superiore, se non potesse comandare, e non sarebbe suddito, se non fosse obbligato ad obbedire: e così comanda Dio nelle sacre Scritture, e l'insegna la ragione naturale che ogni suddito obbedisca al suo superiore. Secondo che i principi secolari abbiano da Dio immediatamente per sudditi questi o quei popoli, come per esempio il re cristianissimo i Francesi, il re cattolico gli Spagnuoli, la repubblica di Venezia i Veneziani, e per consequenza abbiano potestà sopra di tali popoli. E questo è falso manifestamente, e l'autore istesso di questo libretto è forzato dalle sue parole a confessarlo. Perchè dichiarando la sua proposizione dice, che in quattro modi s'acquistano i principati per elezione, per eredità, per donazione e *jure belli*, cioè per ragione di giusta guerra. E certo questi titoli non sono divini, ma umani, e se mediante questi titoli l'uomo acquista dominio, e potestà sopra di questi o di quei popoli, dunque non ha tal potestà da Dio immediatamente: ma mediante: la elezione, come l'imperatore ed il re di Polonia, o mediante la successione ereditaria, come i re di Spagna e Francia, o mediante la donazione, come i principi feudatarii o mediante la giusta guerra, come già Goffredo ed altri signori acquistarono la Terra Santa. Onde chi domandasse al re cristianissimo, con che ragione possiede la Francia, non direbbe *jure divino*, ma per ragione di successione ereditaria; e chi dimandasse al doge di Venezia con che ragione ha il suo principato, non risponderebbe per ragione divina, ma per elezione umana. E questa è la differenza, fra il principato ecclesiastico del Papa ed i principati secolari e politici: che il Papa non solo comanda a tutti i cristiani per quella ragione universale ordinata da Dio, che i superiori comandino ai sudditi: ma perchè ha da Dio immediatamente tutti i cristiani per sudditi; e sebbene il Papa si elegge da'cardinali, nondimeno non ha la potestà da' cardinali, ma da Dio, il quale disse a san Pietro ed in lui a'successori, *Pasce oves meas*. E questo si dimostra con una evidentissima ragione, perchè il Papa non può alienare dal suo primato apostolico alcuna provincia, nè città, nè persona; nè è possibile che sia vero Papa e non sia superiore di tutti i cristiani; e questo perchè il titolo della sua potestà è divino. Ma i re, principi secolari possono perdere i loro sudditi o tutti o parte: e possono essi stessi alienare qualche città o provincia; sottoporla ad un altro principe, e così non avere più potestà sopra quella città o provincia, perchè il titolo della loro potestà non è divino, ma umano. Similmente nessuno può sminuire la potestà del sommo Pontefice, o sia il collegio de'cardinali, o il concilio generale, o l'istesso sommo Pontefice, perchè la potestà papale, essendo immediatamente da Dio non è sottoposta alla volontà di creature. Il contrario vediamo ne'principati secolari, che spesso gli viene sminuita la potestà o da popoli o da principi superiori, e talvolta i principati monarchici diventano repubbliche libere: e per lo contrario le republiche libere diventano principati monarchici. Il che tutto avviene, perchè la potestà loro non è da Dio immediatamente, ma dagli uomini. E se i principi secolari non hanno potestà da Dio immediatamente sopra i laici, molto meno l'hanno sopra de'chierici, i quali sono esenti, como diremo appresso per ragione umana e divina. Dunque la proposizione vera sarà questa: i principi secolari non hanno potestà sopra de'laici loro sudditi da Dio immediatamente, ma mediante qualche giusto titolo umano, e sopra de'chierici abitanti ne'loro dominii, non hanno potestà nè divina, nè umana.

AUTORE

La dottrina non è mia è dell'apostolo san Paolo nell'epistola de'Romani nel cap. 13. anzi è dello Spirito santo che con la bocca di lui parlò, e con la sua penna scrisse, le parole dell'Apostolo sono queste: Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: non est enim potestas nisi a Deo. *Questo luogo esponendo s. Gio. Crisostomo dice*: Fecit hoc Apostolus, ut ostendat Christum leges suas non ad hoc induxisse, ut politicas evertat, sed ut ad melius instituat, ostendens quod istae omnibus imperentur, et monachis et sacerdotibus, non solum saecularibus, id quod statim in initio declarat. Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, etiam si apostolus sis, etiam si evangelista, etiam si propheta, sive tandem quisquis fueris. Neque tamen pietatem subvertit ista subjectio.

RISPOSTA

L'autorità di san Paolo al cap. 13. della epistola a'Romani, parla della potestà in universale, ed insegna, che è divina ordinazione, che il suddito obbedisca al superiore: ma non insegna che il principe secolare abbia le tali o le tali persone per suddite per ragione divina immediatamente. Ed è ve-

rissimo che ogni potestà è da Dio, ma alcuna è da Dio immediatamente, come fu quella di Mosè e di Aronne ed oggi è quella del Papa: alcuna è da Dio mediante la successione o elezione o altro titolo umano. Ed a quel testimonio di san Gio. Crisostomo sopra san Paolo, rispondo, che quel santo non dice che i sacerdoti e monaci sono obbligati per l'autorità di san Paolo obbedire a'principi secolari, ma a'suoi superiori, qualunque essi siano. Sebbene anco è vero che gli ecclesiastici hanno da osservare quelle leggi civili che non sono contrarie alle ecclesiastiche, e sono necessarie per il commercio che hanno gli ecclesiastici coi laici: perchè, come scrive Papa Nicolò all'imperatore, nel corso delle cose temporali la Chiesa si serve delle leggi imperiali; tuttavia a questa osservanza delle leggi dei principi secolari, sono gli ecclesiastici obbligati quanto alla direzione, non quanto alla forza, cioè: *Vi rationis, non vi legis.* Come per esempio, se il principe temporale tassa il prezzo de'grani, sono obbligati gli ecclesiastici a vendere e comprare a quel prezzo tassato: non perchè siano obbligati a quella legge, ma perchè sono obbligati a vendere e comprare secondo il prezzo giusto: ed in quel luogo che la ragione detta che quello sia il giusto prezzo stato tassato dal principe. Ma se per sorte qualche ecclesiastico non osserva quella legge, non per questo può esser chiamato in giudicio, nè punito dal principe laico, al quale non è soggetto; ma sibbene dal suo superiore ecclesiastico.

AUTORE

Laonde nell'antica legge sebbene i leviti ebbero un sommo sacerdote, cioè Aronne, tuttavolta nelle cose temporali, e nelle cause e giudizii rimasero soggetti a Mosè loro principe temporale, come ben prova il Covarruvia.

RISPOSTA

Mosè era sommo sacerdote insieme con Aronne ed era per divina straordinaria disposizione, maggiore dell'istesso Aronne. E se il Covarruvia dice il contrario, noi abbiamo a creder più alle Scritture ed a'santi Padri, che al Covarruvia, il quale in materia della giurisdizione si è mostrato sempre troppo parziale. Nel salmo 98. si dice apertamente: *Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus*, cioè, Mosè ed Aronne erano sacerdoti di Dio. E nell'Esodo al cap. 40. offerisce Mosè a Dio l'incenso che era principal officio del sommo Pontefice. E nel Levitico al cap. 8. consecrò Mosè come sommo sacerdote il suo fratello Aronne, ed i figliuoli dell'istesso Aronne fece sacerdoti, ed offerse il sacrificio nella loro consecrazione. Onde Filone, ebreo dottissimo nel terzo libro della vita di Mosè, nell'ultime parole dice, che Mosè fu pontefice, re e profeta. E san Gregorio nazianzeno in una orazione fatta avanti di Gregorio Nisseno dice, che Mosè era sacerdote dei sacerdoti, e principe de' principi: e san Agostino nella quistione 23. del Levitico, dice che ambidue cioè Mosè e Aronne erano sommi sacerdoti, ed il medesimo torna a dire nel trattato sopra del salmo 98. come anco san Girolamo nel primo libro contra Gioviano, e prima di tutti questi san Dionisio Areopagita nel cap. 5. della gerarchia ecclesiastica. Sicchè essendo Mosè sommo sacerdote, non è maraviglia, se i leviti, che erano gli ecclesiastici di quel tempo gli erano soggetti come a proprio loro giudice e capo.

AUTORE

E nella primitiva Chiesa non fu la distinzione del foro; perciocchè Giustiniano imperatore fu il primo il quale a petizione del vescovo di Costantinopoli concesse agli ecclesiastici che nelle cause civili potessero esser giudicati dal loro prelato, ipso tamen non impedito, *nel qual caso e ne'delitti criminali lascia che gli ecclesiastici siano soggetti al principe ed a'ministri del principe temporale, come chiaramente si legge nella novella costituzione 83. di Giustiniano imperatore.*

RISPOSTA

Io trovo tutto il contrario nella Scrittura e nei sacri concilii; perchè nel tempo della primitiva Chiesa san Paolo dimostra che il vescovo aveva il suo tribunale, e giudicava i suoi sudditi ecclesiastici, come si vede in quelle parole nel 5. cap. della prima epistola a Timoteo vescovo di Efeso: *Adversus presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus vel tribus testibus*: cioè, non ammettere nel tuo tribunale l'accusa contra di un prete, se non sia provata con due o tre testimonii. E nel concilio generale calcedonese, che fu celebrato prima che Giustiniano fosse nato nel canone 9. si legge così: *Si clericus, adversus clericum habet negotium, non relinquat episcopum suum, et ad saecularia judicia non recurrat.* Cioè che i chierici nelle loro liti non debbono ricorrere a'giudici secolari avendo il proprio vescovo per giudice. Come dunque dice questo nuovo teologo, che nella primitiva Chiesa non ci era distinzione di foro e che Giustiniano fu il primo a permettere che gli ecclesiastici fossero giudicati da'loro prelati? Ma che diremo, che non solo il concilio calcedonese, ma anco l'agatese nel can. 32. dice: *Clericus nec quemquam praesumat apud saecularem judicem episcopo non permittente, pulsare. Et si pulsatus fuerit non respondeat, nec proponat, nec audeat criminale negotium in judicio saeculari proponere.* Ed il concilio terzo cartaginese, ancora più antico e circa centotrenta anni prima del tempo di Giustianiano, nel can. 9. *Item placuit, quisquis episcoporum presbyterorum, diaconorum, seu clericorum, si derelicto ecclesiastico judicio, publicis judiciis purgari voluerit, etiam si pro ipso fuerit prolata sententia, locum suum amittat et hoc in criminali actione: in civili vero perdat quod evicit, etc.* Ed il concilio milevitano, similmente antichissimo come il cartaginese nel can. 19. dice così: *Placuit, ut quicumque ab imperatore cognitionem judiciorum publicorum petierit, honore proprio privetur.* Ecco quanto sia fal-

so che prima del tempo di Giustiniano non ci fosse distinzione di foro. Ma perchè Giustiniano si usurpò grande autorità in voler giudicar le cause degli ecclesiastici, però Menna patriarca di Costantinopoli domandò all'imperatore, che almeno lasciasse a'vescovi la cognizione delle cause civili, e l'imperatore lo concesse. E che ciò sia vero, che Giustiniano si usurpasse troppa autorità, si vede chiaro, perchè non solo s'intromise a far legge sopra del clero in cose temporali, ma anco in cose spirituali, come vedrà chi vorrà leggere il titolo: *De sanctissimis episcopis*; e l'altro, *De sacrosanctis ecclesiis*. E molto più chiaro il Nomocanone di Fozio: e nondimeno tutti li teologi e canonisti, eziandio l'istesso Covarruvia insegnano, che il giudizio delle cose spirituali, *jure divino*, tocca solo a'vescovi, ed al sommo Pontefice, come supremo giudice. Onde non solo prima di Giustiniano, ma anco dipoi, i sacri concilii proibiscono agli ecclesiastici, che non si lascino giudicare da'giudici secolari, come si vede nel concilio toletano terzo nel can. 13. ed altri concilii. Ed acciò vegga ognuno quanto poco fondamento si possa fare in quella novella costituzione ottantesima terza (non ottantesima quinta mal citata dall'autore) di Giustiniano, si consideri, che l'istesso imperatore nell'istessa costituzione dice, che non può il giudice secolare punire un ecclesiastico, se prima non sia spogliato dal vescovo della dignità clericale. Ed usa quelle parole: *Prius hunc spoliari a Deo amabili episcopo sacerdotali dignitate, et ita sub legum fieri manu.* Ora se l'ecclesiastico non è sotto la mano delle leggi, cioè non è sottoposto alle leggi secolari, se prima non è dal vescovo degradato come può dal giudice secolare esser giudicato, mentre ritiene la dignità clericale? E nell'istessa costituzione dice l'istesso imperatore, che le leggi imperiali non si sdegnano di seguitare i sacri canoni. Dunque avendo i sacri canoni ordinato che gli ecclesiastici siano giudicati da loro superiori ecclesiastici, come si può osservare l'istessa costituzione che determina il contrario? Aggiungo per ultimo, che tanto è sembrata inconveniente questa determinazione di Giustiniano, che Federico secondo imperatore revocò la suddetta legge di Giustiniano, e tutte le altre che sono contra la libertà della Chiesa: che così leggiamo nella prima sua costituzione: *Sane infidelium quorumdam, et injustorum adeo iniquitas abundavit, ut non dubitent contra apostolicam disciplinam et sacros canones statuta sua confingere contra ecclesiasticas personas, et ecclesiasticam libertatem.* E più al basso: *Item statuimus, ut nullus ecclesiasticam personam in criminali quaestione, vel civili trahere ad judicium saeculare praesumat, contra constitutiones imperiales, et canonicas sanctiones. Quod si fecerit actor a jure suo cadat et judicatum non teneat, et judex sit tunc judicandi potestate privatus.* E molto prima di Federico l'imperatore Basilio annullò una legge di Niceforo imperatore contra la libertà ecclesiastica, dicendo che da quella legge erano venute infinite calamità alla repubblica. Leggasi Balsamone sopra il Nomocanone di Fozio, dove dichiara il primo canone del concilio prime, e secondo Costantinopolitano e questo basti quanto all'autorità di Giustiniano.

AUTORE

Nè perchè Costantino magno imperatore essendoglisi presentati alcuni processi contro le persone ecclesiastiche dicesse quelle parole: Vos a nemine judicari potestis, quia ad Dei judicium reservamini, *come scrive il Graziano cap.* Futuram 12. *q.* 1. *si cava da esse, che gli ecclesiastici non siano soggetti al principe secolare. Poichè fu questo un eccesso di quell' imperatore di mostrarsi verso della Chiesa, e benigno, e pio: ma non già perchè così nel vero sentisse. Conciossiachè se quello che disse Constantino fosse vero, nè anco gli ecclesiastici potrebbero esser giudicati da'loro prelati, dicendo,* ad Dei judicium reservamini, *il che sarebbe un gravissimo errore.*

RISPOSTA

Gran lode dà questo autore a Costantino, poichè per farlo benigno, e pio lo fa bugiardo, dicendo, non già perchè così nel vero sentisse. Ma acciò si vegga quanto degne di un pio imparatore siano le parole di Constantino, traduciamo parola per parola quello che scrive Ruffino nel 10. lib. dell'istoria eccles. al 2. cap. Disse Costantino a'vescovi, Iddio vi ha constituiti sacerdoti, e vi ha dato potestà di giudicare noi, e però noi da voi giustamente siamo giudicati; ma voi non potete esser giudicati dagli uomini. Per lo che aspettate fra voi il giudicio del solo Dio, e serbate le vostre contese a quello esame: perchè voi ci siete dati da Dio, come Dii, e non è conveniente, che l'uomo giudichi i Dei, ma quel solo del quale è scritto, Dio stiede nella sinagoga degli Dei.etc. Dove è da notare, che siccome i principi secolari sono chiamati Dei rispetto de'popoli, come più a basso vedremo, così i sacerdoti sono Dei rispetto de laici, ancorchè siano principi, come qui dice Constantino, e da questo fondamento raccoglie benissimo questo grande imperatore, che i sacerdoti possono giudicare gli imperatori, ma gl'imperatori non possono giudicare i sacerdoti. Se l'imperatore del mondo confessa di avere i sacerdoti per Dei, e non poterli giudicare, ma sibbene esser giudicato da loro: quanto più lo dovrebbe confessare con fatti e con parole il doge di Venezia? Nè da questo seguita, che i sacerdoti non possano esser giudicati da'loro prelati, anzi seguita il contrario, perchè il superiore sempre giudica in nome di Dio, dal quale ha la potestà; anzi Dio istesso giudica per mezzo del suo ministro. E così quando il vescovo giudica un ecclesiastico inferiore, o il Papa giudica un vescovo Dio è quello che giudica per suo servo. Così dunque dice Constantino, che i vescovi, che sono Dei rispetto de'laici, non possono esser giudicati dai laici, che sono uomini, e non Dei rispetto a'sacerdoti. Ma che Dio solo ha da giudicare i vescovi, il che s'intende per mezzo del suo vicario. Come anco i principi secolari, che sono Dei rispetto agli uomini privati non possono esser giudicati dagli

uomini privati,ma solamente da Dio per mezzo del suo vicario che è il sacerdote, il quale per questo si chiama Dio,rispetto del principe secolare, e così disse Dio a Mosè, *Feci te, Deum Pharaonis*, ti ho fatto Dio del re Faraone, acciò lo giudichi e lo castighi. E che sia vero che Costantino credeva che il Papa potesse giudicare i vescovi: si vide nella causa di Ceciliano vescovo di Cartagine,che essendo accusato da'Donatisti, Costantino non ebbe ardire di giudicarlo, ma lo mandò a papa Melchade a Roma,e sebbene all'ultimo anco esso Costantino giudicò l'istessa causa,lo fece per confondere i Donatisti, e con animo di domandare perdono a'vescovi di essersi intromesso per necessità in quella causa, come scrivono Ottato Milevitano nel 1. lib. contra Parmeniano, e sant'Agostino nell'epist. 48. e nell'epist. 162. ed altre molte.

AUTORE

Sono dunque tutti gli ecclesiastici, ed i secolari de jure divino, *soggetti al principe secolare.* Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. *E la ragione si è, perchè siccome niuno è eccettuato dall'ubbidienza che deve a Dio,così niuno è eccettuato dalla ubbidienza, che si deve al principe; perchè come soggiunge l'Apostolo*: Omnis potestas a Deo est. *Laonde dal profeta Davide Re ed i principi secolari sono chiamati Dii*, Deus stetit in synagoga Deorum in medio autem Deos judicat. *Perciocchè come spiegò il re Giosafat nel lib. 2. del Paralip. cap. 19. i giudici secolari*, non hominum sed Dei judicia exercent. *Questo istesso luogo, de'principi secolari parlando, cita Cristo in san Giovanni nel cap. 10. E conferma che a loro convenga il nome di Dei.* Si illos dixit Deos ad quos sermo Dei factus est, *come dottamente nota il card. Bellarmino al cap. 3. del libro, che scrive* de laicis.

RISPOSTA

Se si conchiudesse il contrario, cioè, non sono dunque gli ecclesiastici, nè i secolari *de jure divino*, soggetti al principe secolare: ma i secolari *de jure humano*, gli ecclesiastici *nullo jure*, la conclusione si dedurrebbe bene dalle cose dette di sopra: perchè abbiamo dimostrato, che i principi sono diventati superiori di questo e di quel popolo per titolo umano, non per titolo divino. E se questo non è vero, mostri l'avversario qualche luogo della Scrittura, dal qual si raccolga, che i signori Veneziani siano padroni di Padova, di Verona ed altre simili città: e se si litigasse del regno di Cipro qual titolo allegherebbero i Veneziani? forse qualche passo della Scrittura? Certo che non allegherebbero altro che titolo di donazione, e di antico possesso, e simili cose umane.E se non possono provare il titolo di ragione divina sopra dei laici di Padova, o di Cipro, quando lo mostreranno sopra de'chierici? Ma io vo'più oltre, e dico, che *de jure divino*, tutti i laici eziandio i principi sono sottoposti a'sacerdoti, e pel medesimo *jus* divino i sacerdoti non sono sottoposti a'principi laici: come poco avanti confessò Costantino imperatore. Perchè secondo la Scrittura sacra, che è il *jus* divino positivo, i sacerdoti sono pastori, ed i laici, ancorchè principi sono pecore: i sacerdoti sono padri ed i laici sono figliuoli; e secondo il lume naturale, che è il *jus* divino naturale,la pecora è soggetta al pastore, ed il pastore non è soggetto alla pecora: il figliuolo è soggetto al padre, ed il padre non è soggetto al figliuolo. E bellissima è la comparazione, che fa s. Gregorio nazianzeno nell'orazione *ad popolum timore perculsum et principem irascentem*, fra la potestà ecclesiastica e secolare: la quale è seguita comunemente da'sacri teologi, ed è che siccome nell'uomo vi è la ragione e la carne, che insieme unite compongono l'uomo:così nella santa Chiesa vi è la potestà ecclesiastica, o vogliamo dire spirituale, e la potestà secolare, e temporale, e tutte due compongono il corpo mistico della Chiesa. E siccome nell'uomo la ragione è superiore alla carne, e la carne non è superiore alla ragione, se non quando gli si ribella: e la ragione indrizza e regge e comanda alla carne, e talvolta la castiga con digiuni e vigilie: ma la carne non indrizza, nè regge, nè comanda, nè punisce la ragione: così la potestà spirituale è superiore alla secolare, e però la può e deve drizzare e reggere, e comandare e punirla, quando si porta male: ma la potestà secolare non è superiore alla spirituale, nè la può drizzare, nè reggere, nè gli può comandare, nè punirla, se non di fatto per ribellione e tirannide, come hanno fatto talvolta i principi gentili o eretici.All'autorità di san Paolo già si è risposto di sopra, ed è vero, che ogni potestà è da Dio ma immediatamente o mediatamente: e siccome nessuno è eccettuato dall'obbedienza che deve a Dio, così nessuno è eccettuato dall'obbedienza che deve al principe,quando è suddito di quel principe e nelle cose nelle quali gli è suddito. Ed anco vero che il principe tiene il luogo di Dio, e però se gli deve obbedire come a Dio, in quelle cose che appartengono alla sua potestà, come dice san Paolo nell'epistola agli Efesi,nell'ultimo capitolo: *Servi obedite dominis carnalibus sicut Christo*. Ed il card. Bellarmino, quando scrisse, che i principi secolari sono chiamati Dei nella Scrittura, lo fece per confondere gli eretici Anabattisti, i quali insegnano, che nella Chiesa di Dio, non ci hanno da essere principi secolari, nè tribunali, nè giudizi, nè simili ordini politici. Ed il medesimo autore, siccome ha detto, che i principi secolari, rispetto de'sudditi loro sono Dei; così ha detto,che i sacerdoti sono Dei rispetto de'principi secolari, veggasi il settimo capitolo del primo libro *De summo Pontifice*, ed altri luoghi simili: e però se l'autore volesse imitare il card. Bellarmino,dovrebbe servirsi della sua dottrina contro gli eretici, e non contra la Chiesa, cavando come ragno il veleno da quei fiori da'quali le api cavano il mele.

AUTORE

Seguita l'Apostolo, e dice: Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit. *Ecco l'autorità che hanno i principi secolari di far leggi in ogni materia*,

e che obbligano ogni persona, conforme a quello che si legge ne' Proverbi di Salomone, dove parlando Iddio dice: Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt: *Quindi è che i cristianissimi imperatori Giustiniano e Teodosio nel codice hanno fatto molte leggi appartenenti alle persone ecclesiastiche, ed a' beni e disciplina ecclesiastica, sotto i titoli* de episcopis et clericis de sacrosanctis ecclesiis, etc. *A queste leggi comanda l'Apostolo che si ubbidisca, e non si faccia resistenze; poichè quelli che faranno una tal resistenza,* ipsi sibi damnationem acquirunt, *cioè fanno peccato mortale, nel quale se morissero sarebbero all' eterne fiamme dell' inferno condannati.*

RISPOSTA

Mirabile è la logica di quest'uomo che sa cavare conclusioni da luoghi, dove non sono. E quando disse mai l'Apostolo, che i principi secolari possano far leggi in ogni materia, e che obblighino ogni persona? Dunque potranno i principi secolari far legge del modo di dir la messa e l'ufficio divino ed obbligare i laici a dir messa e far voto di castità; ed obbligare i preti a prender moglie ed in cambio del Breviario portar la spada, e tutti saranno obbligati ad obbedire, poichè hanno autorità di far leggi in ogni materia, e che obblighino ogni persona. E quando i principi infedeli facevano legge, che tutti rinnegassero Cristo, e sacrificassero agli idoli, erano obbligati i cristiani sotto pena di peccato mortale ad obbedire. perchè quando san Paolo comandava che si obbedisse a' principi, tutti i principi erano infedeli, e secondo la dottrina di questo nuovo interprete, dal comandamento di san Paolo si cava, che i principi secolari hanno autorità di far leggi, in ogni materia, e che obblighino ogni persona. Non ti accorgi quanti errori nascono dalle tue parole? e pure aggiugni, che questo è conforme a quello che dice Salomone ne' Proverbi, e non vedi che Salomone dice tutto il contrario. Perchè mentre introduce la Sapienza divina, che dice: *Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt*, dimostra chiaramente, che solo le leggi giuste vengono dalla Sapienza divina, e le altre che talvolta fanno i principi, in cose che a loro non toccano, o sopra di persone a loro non soggette, o altrimenti ingiuste, le fanno da se stessi, e non sono approvate da Dio. Ed a quello che aggiugni, che Giustiniano e Teodosio hanno fatto leggi appartenenti a persone ecclesiastiche, ed a' beni e disciplina ecclesiastica. già si è risposto, che in questo hanno eccesso i termini della loro potestà, e quando dici a queste leggi comanda l'Apostolo che si obbedisca, dici una grandissima evidente falsità. Perchè l'Apostolo parla in universale, che i sudditi obbediscano a' superiori, e quando poco appresso adduce l'esempio de' principi secolari, parla dei principi, che allora erano infedeli, e però non si può intendere che l'Apostolo voglia che i cristiani obbediscano a tali principi, parlando di leggi appartenenti al culto divino, o alla disciplina della Chiesa, ma solo di leggi civili e di cose temporali alle quali leggi bisognava che i cristiani obbedissero almeno per non scandalizzare, e per serbare la pace ed unione, ed acciò non credessero i Gentili, che la legge cristiana fosse contraria al governo politico.

AUTORE

In oltre comanda l'Apostolo che si paghi al principe da tutti il tributo, perchè chi lo paga al principe lo paga a Dio. Cui vectigal vectigal, cui tributum tributum: sunt enim ministri Dei ad tributa. *Il qual luogo spiegando l'angelico dottore san Tommaso d'Aquino, maestro di tutti i teologi, unico Sole della cattolica scuola dice, che se i chierici sono liberi dal tributo, ciò hanno, non come alcuno si pensa* de jure divino, *ma* ex privilegio principum *e parla de' principi secolari. Finalmente concludo con san Paolo dell' autorità del principe:* Non enim sine caussa gladium portat. *Ecco l'autorità del principe secolare di punire* poena sanguinis. *La quale non avendo da Dio i prelati ecclesiastici, avendo i chierici malfattori degradato, e dichiarato inabile del grado clericale, non passano più oltre. Ma acciocchè siano con la morte castigati,* tradunt eos brachio saeculari. *E perchè alcuno non pensasse che le parole sue fossero di consiglio e non di precetto per istabilire il tutto, afferma l'Apostolo:* Ideo necessitate subditi estote non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. *Sì che siamo obbligati in coscienza di obbedire al principe secolare, in tutte quelle cose che di sopra abbiamo detto, ammaestrati dall' Apostolo san Paolo.*

RISPOSTA

In queste parole bisogna prima notare, che l'autore si finge le Scritture o le corrompe come gli piace: perchè in san Paolo non si trova quella sentenza: *Sunt enim ministri Dei ad tributa*, nè anco quell'altra, *Dei enim minister est ad vindictam.* E sebbene di questa ultima ci sia il senso: tuttavia non è lecito citando le parole della Scrittura che sono parole di Dio, mutarle o alterarle e massime quando non ci è manco il senso, come in quella, *Sunt enim ministri Dei ad tributa*: perchè s. Paolo non dice che i principi sono ministri di Dio per ricevere i tributi, ma per procurare la pubblica quiete, che così espongono san Crisostomo e gli altri santi quelle parole: *Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum servientes.* Nè san Tommaso, nel quale l'autore si fonda, dice il contrario: perchè dice, che il tributo è come un salario che si dà a' principi per la fatica che fanno in governare i popoli: e certo è, che il salario non si dà a Dio, e però non sono i principi ministri di Dio per ricevere i tributi, ma per governare i popoli. Onde quando s. Tommaso dice: *Hoc ipsum, idest pro ipso*, non significa *pro Deo*, ma *pro recipiendo tributo servientes*: dove si è ingannato l'autore. Quanto poi a quello, che questo autore allega san Tommaso, per provare che gli ecclesiastici sono stati liberati da pagare i tributi per privilegio de' principi. Questo vera-

mente lo dice san Tommaso, ed è conforme all'istorie, come diremo più a basso, ma non dice san Tommaso quello che l'autore pare che gl'impone, che non abbiano questo privilegio anco *de jure divino*, anzi tutto il contrario, perchè san Tommaso dice, che i principi co'suoi privilegi hanno liberati gli ecclesiastici dal tributo, perchè ciò era conforme all'equità naturale, volendo dire, che i principi hanno in questo confirmato il *jus naturale*, che pure è divino. Quanto all'ultimo che questo autore nega che la Chiesa abbia potestà di punire con la pena della morte, non so dove abbia letto tal cosa, se non appresso gli eretici Valdensi ed Hussiti, Marsilio da Padova ed altri simili, che negavano la Chiesa avere l'una e l'altra spada. Vero è, che la Chiesa non adopra la spada materiale, nè punisce con pena di morte i delinquenti, non perchè non possa, ma perchè non le pare conveniente alla mansuetudine ecclesiastica; e però rilascia simili delinquenti alla giustizia secolare. Ascolta quello che dice san Bernardo nel 4. lib. *De consideratione*. scrivendo ad Eugenio Papa: *Uterque ergo Ecclesiae, et spiritualis scilicet gladius et materialis, sed et quidem pro Ecclesia, ille vero, et ab Ecclesia exercendus est. Ille sacerdotis, is militis manu, sed sane ad nutum sacerdotis, et jussum imperatoris*: cioè l'una e l'altra spada, spirituale e materiale è della Chiesa, ma la spirituale l'esercita la Chiesa per mano del sacerdote, la materiale per mano del soldato, ma al cenno del sacerdote e comandamento dell'imperatore. E questa dottrina di s. Bernardo ha dipoi autenticata papa Bonifacio nell'Estravagante *Unam sanctam de majorit. et obedien.* finisce l'autore con dire, che san Paolo quando dice che si ha da obbedire a'principi, non dà consiglio, ma precetto: il che è vero, ma s'intende, come si è detto di sopra che si ha da obbedire al principe da quelli che gli sono soggetti per giusto titolo, ed in quelle cose alle quali si estende la loro autorità, d'onde ne seguita, che al principe secolare non sono obbligati ad obbedire gli ecclesiastici, perchè sono esenti: ma solo i laici, e questo in cose civili, e che non sono contra Dio. Dal che si può vedere quanto offenda Dio oggi la repubblica di Venezia, che non solo carcera gli ecclesiastici, ma costringe per forza così gli ecclesiastici come i laici a non osservare l'interdetto del sommo Pontefice, essendo questa cosa puramente spirituale ed ecclesiastica.

SECONDA PROPOSIZIONE DELL'AUTORE

Cristo nostro Salvatore sebbene come Figliuolo di Dio uguale al Padre, est Rex regum et dominus dominantium *tuttavolta essendo vestito della nostra spoglia mortale, sì avanti la sua morte, come dopo la sua santissima risurrezione, non esercitò la potestà di principe temporale. Non ebbe regno temporale, come disse a Pilato*. Rex es tu? tu dicis *rispose. Ma avverti, che sebbene son re, tuttavolta* Regnum meum non est de hoc mundo, *cioè temporale. Laonde quando quei popoli che furono da lui miracolosamente saziati con cinque pani e due pesci volevano farlo re*, aufugit ne raperent et facerent ipsum regem. *Non volle giudicare alcuno: onde rispose a quelli che volevano che ei sentenziasse in una loro controversia*, Quis me constituit judicem super vos? *Anzi conobbe Pilato ministro di Cesare per suo giudice*. Non haberes in me potestatem, nisi tibi data esset desuper, *come nota san Tommaso nell'epistola a'Romani.*

RISPOSTA

Questa seconda proposizione non ha che fare co'negozii presenti, ne'quali non si tratta de'regni temporali, ma di cose ecclesiastiche: e solo serve a mostrare il mal animo, e gli errori dell'autore. Dico dunque, che è vero che Cristo in quanto uomo mortale, non esercitò in questo mondo la potestà di principe temporale, perchè venne, come esso disse, per patire, per servire, per insegnare al mondo il dispregio della roba, e degli onori, e con esempio d'umiltà ed obbedienza, mostrare a superbi, e disobbedienti la via del paradiso. *Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemptionem pro multis*. Matth. 20. *Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet*. Lucae 9. *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde*. Matth. 11. *Scitis gratiam Domini nostri Jesu Christi, qui propter nos egenus factus est, cum esset dives*. 2. Corinth. 10. *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis*. Philipp. 2. Ma doveva l'autore aggiungere. Che Cristo eziandio in quanto uomo, poteva se avesse voluto, pigliare il dominio delle cose temporali tutte, e farsi re o imperatore, come più gli fosse piaciuto, perchè come dice san Giovanni al cap. 11. *Omnia dedit ei Pater in manus*. E san Paolo nel primo capo dell'epistola agli Ebrei, dice: *Quem constituit haeredem universorum*. Doveva anco non dire, che Cristo dopo la risurrezione non abbia esercitato potestà di principe temporale, senza aggiugnere, che Cristo dopo la risurrezione governa tutto il mondo eziandio in quanto uomo, non come principe temporale, ma come principe eterno superiore a tutti i principi temporali, come dice san Giovanni nel principio dell'Apocalisse: *Qui est primogenitus mortuorum et princeps regum terrae*. Ed esso stesso: *Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra*. Matth. 28. La quale potestà non è propriamente temporale, perchè è eterna, ma tuttavia è sopra tutte le cose temporali ed eterne. Ma che Cristo abbia riconosciuto Pilato per giudice, questo non si può dire, se non con errore. Perchè Cristo ancora in quanto uomo, era sommo Pontefice con potestà di eccellenza, anzi era capo degli uomini e degli angeli: onde non aveva superiore in terra, nè poteva da nessuno esser giudicato *de jure*, ma sebbene *de facto*, quando esso così permetteva. E questo significa l'Apostolo quando dice: *Humiliavit semetipsum*. Philipp. 2. Onde a quelle parole: *Non haberes potestatem adversus me ullam, nisi tibi datum esset desuper*. Nelle quali pare che Cristo riconosce Pilato per giudice

datogli da Dio, si risponde, che in quel luogo per potestà s'intende permissione; ed è il senso di quel luogo che Pilato non avrebbe potuto far niente contra Cristo, se Dio non l'avesse permesso: come anco s'intende quell'altro luogo: *Haec est hora vestra et potestas tenebrarum.* Luc. 12. E questa è la risposta de' santi Padri Crisostomo e Cirillo i quali dimostrano il capitolo decimonono di s. Giovanni. Ma perchè san Tommaso sopra del capitolo 13. dell'epistola *ad Romanos*, intende quel luogo di san Giovanni della potestà che hanno i principi da Dio, diciamo che la potestà di Pilato come ministro di Cesare era da Dio, dal quale discende ogni legittima potestà. Ma che quella potestà si estendesse sopra di Cristo, nasceva dall'ignoranza di Pilato, il quale non sapeva la dignità di Cristo, e lo giudicò come una persona privata di quel paese, del quale egli era governatore: come se oggi fosse presentato al giudice secolare un prete sotto nome di laico ed in abito di laico, lo potrebbe giudicare con la potestà con la quale giudica gli altri laici; ma non per questo seguita, che i preti siano sottoposti al giudizio de' laici, nè Cristo fosse sottoposto al giudizio di Pilato.

AUTORE

Finalmente comandò che il tributo si pagasse al principe secolare, cioè Cesare: Reddite quae sunt Caesaris Caesari. *Alcuni s'oppongono a questa proposizione con dire, che sebbene Cristo pagò il tributo a Cesare per sè e s. Pietro, tuttavolta disse che non era obbligato a pagarlo:* Numquid filii debent solvere tributum? *Nel che mostrò l'autorità di principe temporale, il quale è esente dal tributo. A questo dubbio si risponde, che quelli del paese come dicono alcuni dottori, chiamati col nome di figli, non erano obbligati a pagare quel tributo, ed essendo egli del paese e san Pietro ancora affermò che non erano obbligati. O per dir meglio volle accennare la sua santissima divinità, e dire, che come figliuolo di Dio non era obbligato a pagare il tributo. Ma perchè il rendere questa ragione era troppo alto e profondo sacramento, del quale erano incapaci quegli esattori del principe, disse:* Sed ne scandalizentur. *Dove si vede quanto conto fece il Salvatore di non scandalizzare i ministri dei principi secolari, con allegare una vera e reale, ma non da loro intesa esenzione.*

RISPOSTA

Che Cristo comandasse che si pagasse il tributo a Cesare, è vero: ma non è a proposito: poichè nessuno nega che si deve pagare a' principi il tributo da quelli che sono obbligati, come dice san Paolo: *Reddite omnibus debita, cui tributum tributum, cui vectigal vectigal, etc.* Rom. 13. Ma quanto al tributo che pagò Cristo per sè e per san Pietro, pare che ti sia piaciuta l'eresia di Marsilio di Padova, il quale disse, che Cristo pagò il tributo *non condescensione, sed necessitate coactus.* La quale eresia fu condannata da papa Giovanni XXII. nella Estravagante *Licet*, come riferisce il card. Turrecremata nella Somma *de Ecclesia* lib. 4. p. 2. cap. 37. Perchè non alleghi altra esenzione a provare che Cristo non fosse obbligato a pagare quel tributo, se non perchè era del paese, e quei del paese erano chiamati col nome di *Filii*: e perchè aveva la divinità secondo la quale era Figlio di Dio e come Figliuolo di Dio non era obbligato. La prima ragione è del tutto frivola e vana: perchè non solo quei del paese non erano esenti, ma essi soli erano obbligati a pagar quel tributo, come si vede dall'Esodo al cap. 30. dove fu imposto tributo a tutti i figliuoli d'Israele, che ognuno pagasse un mezzo siclo, che sono due dramme: e questo tributo poi se lo pigliarono i Romani, come scrive Giuseppe nel 7. libro *de bello judaico* cap. 26. La seconda ragione fa Cristo esente in quanto Dio, non in quanto uomo, e però in quanto uomo secondo te era obbligato: e questo è quello che diceva Marsilio da Padova. Il medesimo si raccoglie dal tuo discorso, perchè tu vuoi provare, che Cristo non fu principe temporale, e per provarlo adduci per ultima, e principal ragione che Cristo comandò che si pagasse il tributo al principe secolare. La qual ragione non ha forza nessuna, se tu non aggiugni che Cristo pagò il tributo. E perchè qui consiste la forza della tua ragione, però fai l'obbiezione contro di te stesso, dicendo che alcuni s'oppongono con dire, che Cristo non era obbligato a pagare il tributo, ma lo pagò per non iscandalizzare gli esattori del tributo. Ora io ti dimando: Cristo come uomo era obbligato o non era obbligato a pagare il tributo? Se dici che era obbligato, ti dichiari compagno di Marsilio condannato per eretico; se dici che non era obbligato, confessi che la tua ragione non ha forza veruna e non parli a proposito. La verità è che Cristo eziandio come uomo, ed anco gli Apostoli non erano obbligati a pagare quel tributo; perchè Cristo come uomo, non era persona umana, ma divina, nè era figliuolo adottivo, ma naturale di Dio, che è re sopra tutti i re, e però non era obbligato pagare il tributo a nessun re. E perchè quando un principe non è obbligato pagare, nemmeno la sua famiglia è obbligata pagare, però ne anco gli apostoli che erano la famiglia di Cristo, erano obbligati pagare: e da questo raccolgono s. Girolamo in cap. 17. *Matthaei*, e san Agostino nel primo libro delle *Quistioni evangeliche* q. 23. che i chierici non sono obbligati pagare tributi a' principi secolari, perchè sono della famiglia di Cristo e per onor di Cristo sono esenti. Tralascio di riferire il resto delle tue parole intorno a questa seconda proposizione, perchè sono cose leggiere, e non hanno bisogno di risposta, non essendo contro di noi.

TERZA PROPOSIZIONE DELL'AUTORE

Non avendo il Signor nostro Gesù Cristo esercitato l'autorità di principe temporale, non è il dovere di dire, che questa autorità abbia lasciata a san Pietro ed a' suoi successori, i quali sono suoi vicarii, atteso che il vicario, non è da

più del suo principale. Onde ben dicono il Soto nel lib. 4. delle Sentenze, trattando di questa materia ed il card. Bellarmino de auctoritate papae, *che si maravigliano de'canonisti, che abbiano avuto ardire senza alcuna ragione, o autorità del nuovo Testamento, di affermare, che* Papa est dominus totius orbis directe in temporalibus: *dottrina nel vero scandalosa, e poco fondata. So bene che alcuni citano oltre i canoni i quali come leggi umane in concorrenza delle divine, non possono avere uguale autorità, dico, citano san Tommaso d'Aquino* de regimine Principum, *che nel cap. 10. e 19. di quel libro dice, che il sommo Pontefice* Est Dominus totius orbis in temporalibus et spiritualibus: *ma quel libro non è di san Tommaso, come ben dimostra il card. Bellarmino nel libro* De potestate Papae, etc.

RISPOSTA

Questa terza proposizione è simile alla seconda; perchè non fa a proposito dell'intento principale dell'autore: e solo serve a dimostrare la mala volontà sua, e la poca sincerità in citare gli autori. Non fa a proposito, perchè l'intento suo è di mostrare che la sentenza di scomunica e d'interdetto fulminata da nostro signor papa Paolo V. sia nulla ed invalida, al che tanto vale il dire: il Papa non è re temporale del mondo, quanto se avesse detto il re di Francia non può mandare in galera nessuno, perchè non è vescovo, perchè per fulminare sentenza di scomunica e d'interdetto, non si ricerca autorità regia e temporale ma pontificia, e spirituale: come per mandare in galera non è necessaria la potestà spirituale, bastando la temporale. La poca sincerità nel citare gli autori si può vedere in quello che allega del Soto e del Bellarmino, perchè nè l'uno, nè l'altro usa quei termini immodesti di dire che si maravigliano de'canonisti, che abbiano avuto ardire senza alcuna ragione o autorità del nuovo Testamento di affermare, che *Papa est Dominus totius orbis directe in temporalibus*, dottrina nel vero scandalosa e poco fondata. Non si troverà nei nostri scritti quella maraviglia che costui finge: nè meno che abbiamo detto, che sia dottrina scandalosa e senza nessuna ragione quella de'canonisti; anzi non abbiamo detto, che sia dei canonisti assolutamente: perchè sappiamo, che ancora i canonisti sono di diversi pareri, ed il Soto allega per sè Gio. Andrea, ed il Bellarmino allega per la sua opinione il Turrecremata ed il Navarro, e poteva allegare Innocenzo IV. nel cap. *Novit. de judiciis*, e la Glossa nell'istesso luogo, dove pone la distinzione *directe, vel indirecte*. E la differenza, che è fra questi autori non consiste in dare o torre al Papa la potestà suprema nelle cose temporali, perchè tutti lo concedono, eccetto gli eretici: ma consiste nel modo, perchè alcuni hanno creduto che il Papa abbia quella potestà in quel modo, che l'hanno i principi secolari: altri hanno avuto opinione, che la potestà del Papa propriamente ed in sè, sia spirituale, ma che per ordine alle cose spirituali possa metter le mani nelle cose temporali con pienissima autorità, come dimostra fra gli altri divinamente l'autore dell'opuscolo *De regimine principum*, lib. 3. cap. 11. e 13. o sia san Tommaso o altro, perchè il Bellarmino non nega assolutamente quell'opuscolo esser di san Tommaso, ma riferisce che alcuni ne dubitano, non senza causa, perchè in quell'opuscolo si racconta un'istoria, che successe dopo la morte di san Tommaso, e l'istesso Bellarmino dice, che può stare che quell'istoria sia stata inserita dipoi in quel libro da qualche altro, e però non si fermando in quella risposta che quel libro non sia di san Tommaso, ne aggiugne un'altra più soda, ed è di dichiarare una sentenza di quel libro con altre sentenze del medesimo libro. Ma non si può perdonare la temerità grande che usa questo autore, mentre parlando di sacri canoni, dice: So bene che alcuni citano oltre dei canoni, i quali come leggi umane in concorrenza delle divine non possono avere uguale autorità, dico, citano s. Tommaso ec. Questo è un gran disprezzo de'sacri canoni, quale non si è mai sentito in bocca di cattolici: perchè costui, per quanto si vede, non si cura se la sua dottrina sia contraria a'sacri canoni o a quelli conforme, ma nè anco si degna rispondere a chi li propone, come se non avessero autorità alcuna: dipoi il chiamarli assolutamente leggi umane come se non fossero fatti con assistenza dello Spirito Santo, è un parlare molto diverso da quello che usano i santi Padri, i quali sempre li chiamano sacri e santi, ed inspirati da Dio. Odi quello che dice san Leone scrivendo ad Anatolio: *Nimis haec improba nimis sunt prava, quae sacratissimis canonibus inveniuntur esse contraria.* E finalmente mentre dice, che i canoni in concorrenza delle leggi divine non possono avere uguale autorità, dimostra che i canoni in questa materia siano contrarii alle divine leggi, e però non si debbano stimare: il che è un riprendere non solo gli autori de'sacri canoni, come quelli che abbiano fatte leggi contrarie alle leggi di Dio, ma anco tutta la Chiesa, che riverisce gli stessi canoni, come regole date dallo Spirito santo per mezzo de'sommi Pontefici o dei sacri concilii.

AUTORE

Per indebolire la forza di questa nostra proposizione, alcuni dicono, che Alessandro VI. Papa divise le Indie a're di Spagna e di Portogallo; perchè egli come vicario di Cristo ne era natural principe temporale; e che Leone III. diede l'impero d'occidente a Carlo Magno per l'istessa ragione. Ma s'ingannano costoro di gran lunga poichè Alessandro non come padrone, ma come giudice compromessario da essi re eletto per scoprire, e smorzare la fiamma delle discordie, per sentenza determinò, che i mari fossero divisi, e che l'armata dell'uno di quei mari, e l'armata dell'altro per l'altro mare navigasse, e che tutto quello che quivi acquistassero jure belli *fosse di chi l'acquistava, secondo la divisione da lui fatta, come dicono gli istorici Leone III. è vero che essendo stato discacciato dalla sede dal popolo*

romano, essendovi stato rimesso da Carlo Magno, fece che il popolo lo gridasse imperatore, come dice il Platina, il qual fatto ora gl'istorici attribuiscono al popolo romano, che vedendo esser da' Greci l'impero mal governato, elesse jure antiquo *un altro imperatore. Ora dicono, che essendo Carlo padrone dello Stato comprò il titolo da Irene e Niceforo imperatore. Ora che Irene e Niceforo si contentarono di quella divisione, in somma sia quello che si voglia, è certo che il Papa, il quale era stato discacciato dalla sede nè possedeva cosa alcuna, non diede l'impero d'occidente a Carlo, il quale già l'aveva* et jure belli *ne era padrone.*

RISPOSTA

Siccome la proposizione non è a proposito, così nè anco le ragioni pro e contra: però solo mi tratterò in scoprire gli errori di questo nuovo teologo. Dice dunque che Alessandro Sesto divise il mare a're di Spagna e di Portogallo e che determinò che tutto quello che acquistassero *jure belli* fosse loro, dove se per quella parola, *jure belli*, intende la guerra giusta, che presuppone l'ingiuria ricevuta da quelli, a cui si muove la guerra come dichiara s. Agostino nel lib. delle Quistioni sopra il lib. di Giosuè alla quest. x. dice bene; ma se intende che si possa far guerra agl'infideli Indiani, quando non danno fastidio a' Cristiani, solo per conquistar paesi, non dice bene, e parla contra tutti i migliori teologi, come il card. Gaetano nel Commentario della Seconda *secundae* q. 66. art. 8. e il Soto nel 5. *de justitia et jure* q. 3. art. 5. e nel 4. delle Sentenze dist. 5. q. 1. art. 10. e il Vittoria nella seconda *lezione de jure belli.* I quali dicono, che gl'infideli Indiani sono veri padroni de' paesi loro: perchè come insegna s. Tommaso 2. 2. q. 10. art. 10. la fede e la grazia non distrugge la natura, e però non toglie il dominio giusto che hanno gli uomini prima di ricevere la fede, nè è lecito andare alla conquista delle provincie, come si va alla caccia degli animali senza ragione. Onde il Soto dice, che papa Alessandro VI. non donò le Indie a' re di Castiglia e Portogallo; ma che loro concesse, che andando predicatori in quei nuovi paesi, mandassero essi gente armata, che difendessero così i predicatori, come anco i nuovi cristiani. Ed anco si può aggiugnere, che papa Alessandro come capo della cristianità, vedendo il pericolo di guerra fra principi cristiani per conto del traffico con gl'Indiani, volle che il re di Castiglia navigasse solo alle Indie occidentali, ed il re di Portogallo alle Indie orientali. Tocca poi l'autore la transazione dell'impero, che fece papa Leone terzo, e sapendo bene la controversia, che è di questa materia fra Mattia Illirico eretico luterano ed il Bellarmino gli è paruto (come sempre si attacca al peggio) seguitare gli errori dell'eretico; e così dice che Carlo Magno ebbe l'impero dal popolo romano, ovvero che comprò il titolo da Irene e Niceforo imperatore, ovvero che Irene e Niceforo si contentarono della divisione dell'impero: ed in somma dice esser certo, che il Papa non diede l'impero dell'occidente a Carlo Magno. E pure il Bellarmino prova con l'autorità di trentatre istorici, di dieci imperatori, di tutti gli elettori dell'impero, di sette sommi Pontefici, e con ragioni evidenti, esaminando tutti i titoli dell'acquisto d'un impero che Carlo Magno ebbe l'impero da papa Leone terzo sommo Pontefice, onde l'opinione dell'Illirico e di questo nuovo teologo, si può chiamare eresia in istoria e temerità in teologia, poichè ripugna a tutti gl'istorici ed a'sacri canoni, e per lasciare gli altri luoghi Innocenzo terzo nel cap. *Venerabilem, de elect.* dice così: *Romanum imperium in personam magnifici Caroli sedes apostolica a Graecis transtulit ad Germanos.* E Clemente V. insieme col concilio generale viennese, nella Clementina che comincia *romani Pontifices* ripete il medesimo. Come dunque non è temerario chi contraddice a due sommi Pontefici, e ad un concilio generale? Nè è vero che Platina dica il contrario, perchè solo dice, che il papa per decreto, e preghiere del popolo romano, creò Carlo imperatore. Volendo dire, che il popolo decretò che si pregasse il papa, acciò si contentasse di far Carlo imperatore. Nè può essere che Carlo *jure belli* acquistasse l'impero romano, poichè mai fece guerra co' Romani. Meno è vero, che comprasse il titolo da Irene o Niceforo, perchè queste sono finzioni di Mattia Illirico, senza fondamento nessuno. Meno può esser vero, che Carlo avesse l'impero dal popolo romano, perchè mai ebbe il popolo nè il senato questa potestà: e tutti gli gl' imperatori antichi furono eletti dall' esercito o dall' imperatore precedente. E però Massimo e Balbino, che furono eletti dal senato tosto furono uccisi da' soldati, i quali si sdegnarono di accettare l'imperatore dal senato, come riferisce Erodiano nell'ottavo libro della sua istoria. E però dice san Girolamo nell'epistola 85. ad Evagrio che gli imperatori erano eletti dall'esercito. Finalmente non osta che papa Leone non possedesse l'impero quando ne investì Carlo Magno; perchè non gli diede il possesso, ma il titolo e la ragione, per mezzo della quale veniva ad essere legittimo principe de' paesi che solevano governare gl'imperatori occidentali, ed avere la dignità e la prerogativa che avevano i suddetti imperatori. E per far questo non occorreva, che il papa possedesse l'impero, ma bastava, che fosse papa, e per conseguenza avesse la potestà apostolica, la quale in caso che ciò sia utile o necessario al cristianesimo, può disporre de' regni, e degl'imperi de' cristiani, come più e più volte i sommi Pontefici hanno fatto.

QUARTA PROPOSIZIONE DELL'AUTORE

L'autorità promessa da Cristo nostro Salvatore a san Pietro sotto la metafora delle chiavi, è meramente spirituale: Tibi dabo claves regni coelorum, *non dice* regni terrarum. *E la ragione insegna quello, che nell'inno della Chiesa si legge,* Non eripit mortalia, qui regna dat coelestia. *Perciocchè il regno temporale, e la monarchia in che maniera si dovesse governare, già era stato fondato dal principio del mondo per l'autorità*

del gran monarca dell'universo Dio. Di maniera che Cristo Salvator nostro non fondò la monarchia temporale. Resta dunque che fondasse la spirituale: il che chiaramente si vede in s. Giovanni nel cap. 20. *dove che avendo detto*: Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra, *ad ogni modo la dà agli Apostoli insieme con san Pietro limitata*: Insufflavit in eos et dixit, accipite Spiritum sanctum; quorum remiseritis peccata remittuntur eis, et quorum retinueritis retenta sunt. *Dove e dall'atto che Cristo fa, ed dalle parole che dice, si cava, che l'autorità del sommo Pontefice e spirituale*, Et super peccato; *e sopra l'anime solamente, secondo le parole di quell'orazione della Chiesa a san Pietro*: Qui beato Petro potestatem animas ligandi atque solvendi tradidisti. *La quale è limitata come ho detto, anzi l'autorità di scomunicare data all'istesso san Pietro è condizionata, Matth.* 18. Si peccaverit in te frater tuus; et Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus, et publicanus. *Nel qual luogo il Salvatore dà l'autorità di scomunicare, ma supposto il peccato e l'ostinazione nel peccato.*

RISPOSTA

Questo autore va tanto sminuendo la potestà del sommo Pontefice, che si rende sospetto di credere che il Papa sia un semplice sacerdote o curato, che non abbia giurisdizione alcuna, nè possa fare altro che esortare all'osservanza della legge di Dio come fanno i predicatori, battezzare e confessare, come fanno i curati, e così pare che voglia rinnovare l'eresia de'Valdensi, di Wicleffo, di Marsilio di Padova e di Giovanni Hus, quale oggi è abbracciata da tutti gli eretici moderni. Ma veniamo alle sue parole. Primo dice, che la potestà del sommo Pontefice è meramente spirituale: a che serve quel *meramente*? non bastava dire, è spirituale? non era meglio dire *è principalmente spirituale*? Il Navarro che tu tanto esalti ed esorti a leggere nel cap. *Novit. de judiciis*, e dici essere fondatissimo dottore, dice bene, che la potestà del papa non è meramente temporale, ma non dice, che sia *meramente spirituale*, come se non potesse in modo alcuno intromettersi nella disposizione delle cose temporali. Anzi dice, che è una potestà eminentissima, la quale essendo in sè spirituale e per conseguenza superiore alla temporale, può e deve drizzare la temporale quando devia, come si è detto di sopra. Nè osta che Cristo abbia detto: *Tibi dabo claves regni Coelorum*, e non abbia detto: *Tibi dabo claves regni terrarum*, nè anco quella della Chiesa, *Non eripit mortalia, qui regna dat coelestia*: e che la monarchia temporale già era fondata. Perchè questo vuol dire, che il regno di Cristo, del quale san Pietro ebbe le chiavi, non è un regno temporale, che non si può acquistare senza che un'altro lo perda, ma è un regno che governa tutti i regni senza torre il dominio a quelli che l'hanno giustamente, altrimente potresti dire, che nè anco Iddio ha potestà sopra le cose temporali, poichè *Non eripit mortalia*, *qui regna dat coelestia*. Dice in secondo luogo che Cristo diede agli apostoli ed a san Pietro la potestà limitata, cioè sopra il precetto, perchè in san Giovanni al 20. *Insufflavit, et dixit, accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis*. Questa è appunto l'eresia di coloro, che tolgono al papa ed alla Chiesa ogni giurisdizione. La quale eresia si condanna con le parole dell'istesso Cristo nell'istesso luogo, poco avanti alle parole citate, perciocchè prima di dire: *Quorum remiseritis peccata remittuntur eis* disse: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos*. Nelle quali parole diede una potestà assoluta ed illimitata di governar la Chiesa in luogo suo, e però dicono i teologi, che in queste parole gli diede la potestà della giurisdizione, ed in quell'altre la potestà dell'ordine, e quando poi disse nel capitolo seguente a san Pietro: *Pasce oves meas*, certo è che non restrinse la potestà all'assoluzione de'peccati, ma diede potestà amplissima di governare e reggere tutta la Chiesa: perchè quella parola: *Pasce*, è la medesima in lingua greca, nella quale scrisse san Giovanni che è quella del cap. 19. dell'Apocalisse: *Et ipse reget vos in virga ferrea*; e quella di Michea al 2. cap. voltata da' settanta interpreti: *Ex te mihi exiet dux, qui regat populum meum Israel*. Sì che secondo il modo di parlare della Scrittura, il fare san Pietro pastore, fu farlo rettore e governatore e principe di tutta la Chiesa. E quando gli disse in s. Matteo al 16. *Quodcumque solveris, et quodcumque ligaveris*, non restrinse la potestà a'peccati, nè anco alle persone, perchè non disse: *Quemcumque solveris, vel ligaveris*, *sed quodcumque* volendo esprimere una potestà universale di legare, e sciogliere, cioè di comandare e far leggi, ed anco di dispensare e rilasciare, secondo che fosse bisogno, per guidare ed introdurre i fedeli nel regno del cielo, avendo pienissima autorità di ordinare a tutti quello che avessero da credere ed operare, a levare tutti gl' impedimenti che potessero attraversarsi nella strada della salute, come più a lungo abbiamo dimostrato nel primo libro, *de Pontifice*. Dice in terzo luogo che il Papa ha potestà sopra le anime solamente, e lo cava da quell'orazione, *Deus, qui beato Petro animas ligandi, atque solvendi Pontificium tradidisti*. Se questa ragione è buona, anco i principi secolari non avranno potestà se non sopra le anime, perchè san Paolo dice: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit*. Onde questo autore, ovvero è troppo semplice, non considerando che nelle scritture l'anima si piglia per tutto l'uomo ovvero vuole ingannare i semplici con le parole di santa Chiesa malamente intese. E forse la divina provvidenza per tor via simili inganni, ha ispirato a'riformatori del Breviario, che togliessero da quell'orazione la parola *animas* come anticamente non ci era, nè ci doveva essere, poichè l'orazione fu formata dalle parole dell'evangelo: *Quodcumque ligaveris, et quodcumque solveris*. Dice in ultimo che la potestà di scomunicare è condizionata, presupponendo il peccato e l'ostinazione nel peccato. La qual dottrina è nuova e falsa. Nè potrà addursi autore alcuno che dica una simil cosa. Vero è che

si presuppone il peccato: perchè essendo la scomunica una pena, anzi gravissima pena non si può giustamente dare senza colpa, e colpa gravissima, cioè peccato mortale. E anche vero che si presuppone la disubbidienza o vogliamo dire contumacia e non basta qualsivoglia peccato per scomunicare, se non vi si aggiugne la contumacia: perchè il Signore disse: *Si Ecclesiam non audierit*. Onde non si può scomunicare uno, perchè sia ladro o adultero, se prima non sia ammonito, ed egli ricusi di obbedire. Ma cosa molto diversa è l'ostinazione dalla disobbedienza, perchè può essere che uno sia ostinato in un peccato, del quale, non sia stato mai avvisato dalla Chiesa, e questo tale, benchè ostinato non si può scomunicare: e per lo contrario può essere che uno sia disobbediente e può scomunicarsi, ancorchè non sia ostinato poi nella disobbedienza, e le parole del Signore, *Si Ecclesiam non audierit*, significano disobbedienza, non ostinazione, parlando propriamente. Nè occorre che io mi affatichi in provare questo che dico, poichè ne sono pieni gli autori e l'avversario non ha provato il suo detto, se non con un'autorità mal intesa.

QUINTA PROPOSIZIONE DELL'AUTORE

L'essere le persone, ed i beni ecclesiastici esenti dalla potestà del principe secolare, sebbene alcuni non so che fondamento tengono che sia de jure divino, *tuttavolta la contraria opinione, cioè che sia solamente* de jure humano, *è migliore, e più conforme alla sacra e divina Scrittura a'detti de'santi Padri ed all'istorie.*

RISPOSTA

Se questo autore portasse niente di riverenza alla santa Chiesa, non direbbe mai così liberamente ed assolutamente, che le persone ed i beni ecclesiastici abbiano l'esenzione solo *de jure humano*. Perchè il concilio generale tridentino, nell'ultima sessione al cap. 20. dice chiaramente, che la immunità della Chiesa e delle persone ecclesiastiche, è stata istituita per ordinazione divina e per decreti ecclesiastici. Ora chi è quel cristiano che abbia ardire di opporsi ad una tale e tanta autorità? nè questa autorità è sola, perchè prima il concilio coloniese nella parte 9. al cap. 20. dichiarò l'istesso con queste parole: l'immunità ecclesiastica è cosa antichissima ed è stata introdotta *jure pariter divino, et humano*. E nel concilio lateranese sotto Leone X. nella 9. Sess. si legge così: nè per ragione divina, nè per ragione umana i laici hanno potestà alcuna sopra delle persone ecclesiastiche. Le quali parole sono propriamente contrarie alle parole di questo autore, che dice, i principi laici *de jure divino* aver potestà sopra delle persone ecclesiastiche. Onde si vede la temerità troppo grande di questo nuovo Golia, che ardisce opporsi alle squadre dell'esercito di Dio che è il concilio universale. E prima di questi concilii scrisse Bonifacio papa nel cap. *Quamquam de censibus*, come di cosa notoria e da tutti ricevuta, che le persone e beni della Chiesa sono liberi dalla potestà secolare *jure divino*. E prima di questo Pontefice Giovanni VIII. come riferisce Graziano dist. 96. can. *si imperator*, scrisse, che l'onnipotente Dio aveva ordinato, che i sacerdoti ed altri chierici non fossero ordinati, nè giudicati dalle potestà secolari, ma solo da'Pontefici. E quello che dice questo Pontefice delle persone, disse molto prima delle robe della Chiesa papa Simmaco, insieme con tutto il concilio terzo romano, celebrato alla sua presenza. E questo è conforme alle Scritture sante: perchè noi leggiamo nel Genesi al cap. 47. che Giuseppe patriarca, essendo come vicario generale del re Faraone, fece esenti i sacerdoti da quei pesi che sopportava il resto del popolo. E nel primo di Esdra al cap. 7. leggiamo, che Artaserse re di Persia fece esenti similmente i sacerdoti ebrei; perchè il lume naturale, che è da Dio immediatamente, dimostra che così conviene. Onde Alessandro III. papa nel concilio lateranese disse quella bella sentenza: Non è decente che la Chiesa di Dio sia meno libera al tempo de'principi cristiani, che si fosse al tempo di Faraone, cap. *Non minus de immunit. Eccles.* Ma vediamo come prova la sua proposizione questo autore, il quale dice, che la sentenza di quelli che tengono che l'esenzione delle persone e robe ecclesiastiche, è solamente *de jure humano*, è più conforme alle Scritture sante, a'santi dottori ed all'istorie.

AUTORE

Perchè oltre quello che abbiamo detto nella prima proposizione, che i sacerdoti nell'antica legge erano soggetti al principe secolare: oltre che Salomone privò Abiatar del sommo Sacerdozio degli ebrei, come si legge nel 3. libro dei re nel cap. 2. Nel tempo della primitiva Chiesa insino a Giustiniano imperatore non si legge in jure, *privilegio alcuno di esenzione fatta agli ecclesiastici.*

RISPOSTA

E noi confutando la prima proposizione abbiamo dimostrato, che nella antica legge i sacerdoti e leviti erano soggetti al principe ecclesiastico: e perchè l'autore aveva detto, che Mosè era principe politico, al quale eran soggetti i sacerdoti, noi abbiamo provato con testimoni delle Scritture e dei santi Padri, che Mosè era sommo Sacerdote. E a quell'esempio di Salomone si può rispondere, che Salomone fece quello come ministro della divina volontà, che già aveva predetto, di far cessare la posterità di Eli, e così soggiunge la Scrittura: *Ut impleretur sermo Domini, quem loquutus est super domum Heli in Silo*. Oltre che i fatti de'principi non sono leggi. Ma che prima di Giustiniano non fosse nella Chiesa privilegio di esenzione è falso manifestamente: perchè Costantino imperatore, che fu più di dugento anni prima di Giustiniano ed il primo imperatore, che chiaramente facesse professione di cristiano, dichiarò subito gli ecclesiastici liberi da'pesi comuni della repubblica

come si legge nell'epistola di esso Costantino *ad Avilinum*, quale è riferita da Eusebio nel lib. 10. al cap. 7. dell'istoria ecclesiastica, ed oltre questo privilegio di Costantino ci sono molti altri nel Codice Teodosiano d'imperatori più antichi di Giustiniano; come riferisce il tuo Covarruvia nel cap. 31. delle quistioni pratiche da te citate.

AUTORE

San Paolo disse: Ad tribunal Caesaris sto, Caesarem appello: *e per lasciare gli altri infiniti esempi, si legge nella vita di Ottone I. imperatore cristianissimo, che depose*, auctoritate propria *Giovanni Papa XII. perchè era un uomo pessimo.*

RISPOSTA

A questo argomento,che fu proposto anticamente da certi eretici, risponde bene il card. de Turrecremata, nel lib. 2. al cap. 96. della Somma,che s. Paolo fu costretto appellare a Cesare, e riconoscerlo per suo giudice *de facto*, non *de jure*: perchè allora non era conosciuta, nè creduta la potestà di san Pietro, e però se san Paolo avesse voluto dire, che non conosceva altro giudice, che il vicario di Cristo, avrebbe fatto ridere i Giudei dai quali era accusato, ed i Gentili da'quali era giudicato,e così dice egli stesso,*Coactus sum appellare Caesarem.* Quanto all'istoria di papa Giovanni ed Ottone imperatore, due falsità ed errori si contengono in queste poche parole:perchè primieramente quelle due parole, *auctoritate propria*, sono falsissime *de facto, et de jure*: dico *de facto*, perchè Ottone sapendo che non poteva esso, come laico, giudicare un ecclesiastico, ricercò dal concilio che in Roma era congregato, che determinasse quello che si avesse da fare, *Sancta synodus quid decernat, edicat.* Così parlò Ottone al concilio:dunque non depose Ottone il sommo Pontefice *auctoritate propria*,ma auctoritate *concilii.* Dico *de jure*, perchè non si troverà in nessun'autore cattolico,che il Papa possa esser deposto dall'imperatore:ma sibbene l'imperatore dal Papa,come Ottone IV. fu deposto da Innocenzo III. e Federico II. da Innocenzo IV. e molto prima Enrico IV. da Gregorio VII. sì che l'autore in questa sua opinione non ha altri compagni che eretici antichi e moderni, ed in particolare Marsilio di Padova, come testifica il card.Turrecremata nel lib.4.della Somma parte 2. cap. 37. Ma nè anco dal concilio può essere giudicato il Papa, se non in caso di eresia, nel che tutti i cattolici convengono,e questo è il secondo errore dell'autore, perchè papa Giovanni XII. non fu incolpato di eresia, ma solo di mala vita: onde non poteva esser giudicato, e quel concilio, che depose papa Giovanni XII. non fu concilio legittimo, ma conciliabolo, scismatico ed acefalo: e però poco dipoi fu abrogato e cassato. Legga chi vuole sapere questa istoria, il decimo tomo del signor card. Baronio, o per più brevità l'addizione di Onofrio al Platina.

AUTORE

E se la esenzione è de jure divino, *perchè papa Adriano I. vuole che Carlo Magno abbia l'autorità di eleggere il romano Pontefice, nel cap.* Hadrianus, *il che fece ancora Leone VIII. a favore di Ottone primo, come si legge nell'istessa distinzione, che è la* 63. *can.* in synodo.

RISPOSTA

Molto mi maraviglio della sottigliezza di questo argomento. Che ha da fare l'esenzione degli ecclesiastici, con la nomina della persona al pontificato? Dunque oggi non sono esenti gli ecclesiastici in Francia, perchè il re nomina le persone alle chiese vacanti? E dovunque sono *Juspatronati*, perchè i padroni che sono pe'più laici,*Habent jus nominandi*, è perduta l'esenzione? Ebbe dunque per un tempo l'imperator Carlo per privilegio del Papa di poter nominare alcuno al pontificato,quando era sede vacante,ma non per questo dava l'imperatore al Papa alcuna autorità, nè anco poteva levargliela o sminuirgliela; essendo che come si è detto di sopra, alla persona nominata, o altrimenti canonicamente eletta, Iddio stesso dà la potestà pontificale, per la quale quella persona *jure divino*, diventa superiore, capo, e pastore di tutti i cristiani o principi o privati che siano. Del privilegio dato da papa Leone all'imperatore Ottone si potrebbe dire il medesimo, quando quel privilegio non fosse stato vano e senza effetto. E questo si è detto, posto che fosse vero quello che scrive il Graziano nei canoni citati, *Hadrianus* ed *in synodo.* Ma il nostro illustrissimo e dottissimo card. Baronio nel tomo 9. degli Annali, pag. 323. dimostra con chiari documenti, che il Graziano si è ingannato, e che non fu mai dato tal privilegio agli imperatori di eleggere il sommo Pontefice. E così tutto l'argomento, dell'avversario va per terra, avendo la conseguenza mala, e l'antecedente falso.

AUTORE

Questa dottrina non solamente è di san Paolo, come ho provato nella prima proposizione, ma ancora di san Giovanni Crisostomo,di san Tommaso d'Aquino, di Soto prestantissimo teologo nella dist. 25. del 4. libro delle Sentenze, di Covarruvia: nel cap. 31. Practicarum quaestionum; *il quale cita a suo favore Innocenzo III. papa, Alciato, Ferrarese, Medina, ed altri: e questi due dottori, cioè Soto e Covarruvia, si devono in questo particolare molto stimare, per avere scritto l'uno e l'altro dopo il concilio di Trento.*

RISPOSTA

San Paolo e s. Gio. Crisostomo non parlano di esenzione di ecclesiastici, ma solo insegnano, che ogni uomo è obbligato di obbidire a'suoi superiori

come si è detto di sopra. S. Tommaso non nega l'esenzione esser *de jure divino*, sibbene afferma essere *de jure humano*; perchè può essere, anzi è *de jure divino, et humano*, come dicono i sacri canoni. Il Soto se nega l'esenzione essere *de jure divino* strettamente, tuttavia dice esser conforme alla ragione naturale ed aggiunge che nessun principe, e nè anco tutti i principi insieme possono derogare a questa esenzione: onde chiaramente la dottrina del Soto è contraria a'fatti de'signori Veneziani i quali ardiscono in tanti modi violare la suddetta immunità, come se stesse in mano loro di derogarli quando gli piace. Nè è vero, che il Soto abbia scritto dopo il concilio di Trento, perchè sebbene ei si ritrovò alle prime sessioni celebrate sotto Paolo terzo, tuttavia morì prima che il concilio si finisse, e così non vide quell'ultimo decreto dove si dichiara, che l'immunità delle chiese e delle persone ecclesiastiche, sia stata introdotta per divina ordinazione, che se l'avesse visto non gli avrebbe in modo alcuno contraddetto. Il Covarruvia come di sopra si è toccato, si è sempre dimostrato troppo parziale per la giurisdizione regia: ma nondimeno anco esso insegna, che il sommo Pontefice ha potuto giustamente liberare gli ecclesiastici dalla potestà secolare, e che nessun principe, eziandio sommo, può derogare a questa immunità. Per lo che si vede, che anco il Covarruvia condanna i fatti de'signori Veneziani: onde l'autore non sa quello che si dica, mentre avvertisce questi due autori dover esser molto stimati. Finalmente non è da passare sotto silenzio quello che l'autore dice, che Covarruvia allega per la sua opinione l'autorità d'Innocenzo terzo. Perchè in questo luogo si hanno da notare due errori: uno del l'autore e l'altro del Covarruvia. Erra l'autore, perchè Covarruvia non ha mai citato per sè Innocenzo terzo, che ben sapeva che gli era contrario. Il Covarruvia erra, perchè allega per la sua opinione Innocenzo quarto nel Commentario sopra il cap. 2. *De majorit. et obedient.* e pure Innocenzo quarto in quell'istesso luogo dice, che l'esenzione fatta dal sommo Pontefice con consenso dell'Imperatore non è piena, e però bisogna confessare, che da Dio stesso gli ecclesiastici sono stati fatti esenti dalla potestà de'principi secolari. Come poteva Innocenzo IV. più chiaramente dire, che l'esenzione degli ecclesiastici sia *de jure divino*? e pure il Covarruvia ardisce dire, che Innocenzo IV. nega la suddetta esenzione esser *de jure divino*. Onde il Panormitano sopra il cap. *Nimis de jure jurando*, riferisce, che Innocenzo IV. tiene l'esenzione degli ecclesiastici esser *de jure divino*. Ecco dunque di quanti errori sono piene quelle poche parole dell'autore, il quale non contento di avere allegato il Soto, e il Covarruvia, soggiunge anco le loro prove con queste parole.

AUTORE

E la loro dimostrazione è efficacissima, perchè oltre l'autorità affermativa di s. Paolo, di s. Giovanni Crisostomo, di san Tommaso: oltre l'usanza della primitiva Chiesa: apportano ancora due argomenti negativi efficacissimi, cioè se i chierici ed i beni ecclesiastici sono esenti de jure divino, *dove si legge questo* jus? *in qual evangelo, in quale epistola apostolica, in qual libro del nuovo Testamento ossia ancora del Vecchio? L'altro argomento si è, che niun principe secolare cristiano avendo la mira alla quiete ed al buon governo del suo stato guarda a questo, ma lascia godere agli ecclesiastici quelle esenzioni che gli pare, e quelle che non gli pare, non permette che le godano. E sebbene alcuni per legge umana intendono il canone: tuttavolta per quanto si cava dalla dottrina della prima proposizione si deve intendere il privilegio del principe e la consuetudine da esso principe dissimulata; o il canone ricevuto, il quale non è sopra* jus divinum. *In maniera che avendo il principe secolare la potestà sopra di tutti gli suoi sudditi* de jure divino: *non so come possa questa potestà essergli o sminuita o tolta dal canone, il quale* est jus humanum: *per la regola comune de'legisti che* Quotiescumque concurrunt duo jura, minus debet cedere majori.

RISPOSTA

Alle ragioni affermative già si è risposto, nè occorreva ripetere tante volte il medesimo, per far grosso il libro. Alla prima ragione negativa si risponde, che molti autori cattolici hanno pienamente trattato questa materia tanto teologi, come canonisti, e nei libri loro si devono cercare i fondamenti della sentenza loro. E noi di sopra brevemente abbiamo accennato alcuni luoghi del Testamento vecchio e nuovo, come è quello del Genesi al 47. e quell'altro del primo di Esdra al 7. e dell'evangelo di s. Matteo al 7. *Ergo liberi sunt filii*, dove per figliuoli s'intendono gli ecclesiastici, secondo l'esposizione di san Girolamo, e sant'Agostino. Nè solo s'intende per *jus* divino la Scrittura santa, ma anco il lume naturale, o vogliamo dire la ragione e legge naturale: e così dice Giovanni Driedone nel primo libro *De libertate christiana* cap. 9. che l'esenzione degli ecclesiastici è *de jure divino*, perchè viene insegnata e dettata dalla ragione e lume naturale, perchè ognuno naturalmente intende che le persone e robe consecrate a Dio, sono proprie di Dio; e però non è ragione che sopra di quelle abbiano potestà i principi secolari, e che questo sia un lume naturale, si può conoscere da questo, che in tutte le religioni così vere, come false, si è osservata questa legge di esenzione. Così leggiamo nell'Esodo al cap. 30. e ne'numeri al primo, che appresso gli Ebrei, i leviti erano esenti; e nel Genesi al cap. 47. che appresso gli Egizi i sacerdoti erano esenti, e nel 2. libro dell'Economica di Aristotele, che appresso i Greci, i sacerdoti erano esenti: ed il medesimo di altri Gentili si legge appresso Cesare nel libro 6. *de Bello Gallico*, ed appresso Plutarco nella vita di Camillo, ed appresso altri autori che si lasciano per brevità. Alla seconda ragione negativa, si ri-

sponde, che quella ragione non si legge nel Soto, nè anco nel Covarruvia, ma l'autore se l'ha figurata nel proprio cervello, nè è ragione, ma calunnia contro tutti i principi;come se tutti fossero Machiavellisti e concedessero o togliessero l'esenzione ai chierici, secondo che fosse utile o disutile alla ragione di Stato. Ma noi sappiamo che nella Chiesa di Dio vi sono molti principi religiosi e pii, e che temono Dio, come devono. Ma quando fosse vero, il che non si concede,che molti principi non permettessero l'esenzione se non quanto è utile alla ragione di Stato;che modo di argomentare sarebbe questo? Molti principi non permettono l'esenzione, dunque non è *de jure divino*? il che è tanto,quanto se dicesse, moltissimi cristiani rubano, adulterano, dicono falsi testimoni, dunque non sono *de jure divino* i comandamenti *non furaberis, non moechaberis, non falsum testimonium dices*. Bisognava provare che quei principi, che non permettono l'esenzione, se non quanto li pare, facciano bene o non facciano male: e allora si poteva conchiudere non essere *de jure divino*: ma dal semplice fatto o per dir meglio dalla semplice prevaricazione di una legge non si può raccorre che non sia *de jure divino* quella legge. Quel discorso poi dell'autore intorno al *jus* umano, se sia *jus* canonico o privilegio de' principi o consuetudine, è del tutto vano,perchè l'esenzione degli ecclesiastici, oltre al *jus* divino,è *de jure humano* in tutti i modi,perchè si trovano di questa esenzione molti canoni, molte leggi civili ed una lunghissima consuetudine; e questo non lo può negare se non chi non ha niente letto. Finalmente quella conclusione che al principe secolare non possa esser tolta o sminuita la potestà sopra degli ecclesiastici, per qualsivoglia canone,poichè il canone è *de jure humano*, e la potestà del principe è *de jure divino*: è una conclusione falsa, e raccolta da falso principio, e repugnante a tutti i dottori cattolici, tanto teologi quanto canonisti; che sia falsa conclusione è manifesto perchè è contraria a moltissimi decreti de'concilii e de'sommi Pontefici,ed all'istesse leggi imperiali ed al lume naturale, come di sopra si è mostrato.Che sia raccolta da falso principio si è provato nella risposta data alla prima proposizione dove si è dichiarato come la potestà de'principi sopra de'laici non è *de jure divino* onde molto meno sopra de'chierici è *de jure divino*. Che finalmente questa ragione sia contro tutti i dottori cattolici, così teologi come canonisti,si vede chiaro, perchè il Soto ed il Covarruvia, che sono i principali fra quelli che vogliono l'esenzione degli ecclesiastici non essere *de jure divino*, scrivono che il sommo Pontefice ha potuto fare esenti gli ecclesiastici e che tutti i principi sono obbligati a riconoscer questa esenzione,e che nessuno di loro nè tutti insieme lo possono torre o sminuire. E questo lo dicono ne'luoghi stessi che questo autore ha allegati. D'onde seguita, che questo autore ha insegnato a'Veneziani una dottrina nuova, erronea, scandalosa, scismatica e sediziosa: e se pur voglia dire che non sia nuova,non troverà altri autori e compagni che eretici e scismatici ed in particolare fra Pietro Martire luterano, il quale scrivendo sopra l'epistola *ad Romanos*, e dichiarando il cap. 14. dice appunto quell'istesso che scrive qua il nostro avversario.

SESTA PROPOSIZIONE DELL'AUTORE

Mentre che il principe di Venezia legittimo e natural signore del suo Stato, il quale non ha mai conosciuto altro superiore in temporalibus, *eccetto Dio fa legge sopra i beni ecclesiastici, che sono sotto il suo dominio, e punisce le persone ecclesiastiche ne'casi gravi ed atroci, e dispone sopra i beni non ancora passati agli ecclesiastici.per l'autorità che ha immediatamente da Dio, della quale non si è mai spogliato, o per privilegio concesso o per canone ricevuto, anzi che è in possesso di lei per immemorabile consuetudine di molti secoli, non che anni, non pecca. La ragione è, perchè*: Qui non facit contra aliquam legem, non peccat: *meno si dee dire, che pecchi,* qui observat legem, etc.

RISPOSTA

Ora finalmente dopo molto girare l'autore è tornato a casa e ci ha scoperto intieramente la sua intenzione.Ma perchè non sa parlare senza mescolare degli errori di ogni sorta nel suo ragionamento dipinge in un modo il principe di Venezia,come se fosse un monarca assoluto, dice che è signor naturale del suo Stato. Se così è, la repubblica di Venezia ha perduto la libertà, nè si può più chiamare veramente repubblica, poichè ha signore e signore naturale. Signore è quello, che può fare del suo quello che vuole, potendolo donare, vendere, impegnare, cambiare. E quello è signor naturale, che ha il dominio per eredità, per successione di sangue, per nascimento, non per elezione o donazione.Se conviene al doge di Venezia esser naturale signore dello Stato di Venezia, me ne rimetto al giudizio di ognuno che sa le cose di quella repubblica. Dicendo di più questo autore, che il principe di Venezia non conosce superiore *in temporalibus*, eccetto Dio. E che è questo altro, che farlo signore assoluto,come sono i re nei quali la repubblica ha trasferito tutta la sua potestà? Ma se la repubblica è vera repubblica, e libera, come ella pretende, non ha trasferito tutta la potestà nel principe, ma gli ha comunicata quella parte che gli è sembrata e può accrescerla e sminuirla e levarla del tutto ed anco punire il principe quando si voglia far padrone con pena di morte, come già fece nella persona di Marino Faliero,e per conseguenza il doge deve riconoscere per superiore *in temporalibus*, non solo Dio, ma anco la sua repubblica, o vogliamo dire il gran consiglio. Ma lasciamo questi errori,che se non premono a'Veneziani, molto meno devono premere agli stranieri. Veniamo al punto della controversia. Afferma quest'autore, che il doge di Venezia non ha peccato in fare leggi pregiudizievoli alla Chiesa e carcerar ecclesiastici, delle quali cose è stato ripreso dal sommo Pontefice, e dipoi per non aver obbedito, è stato scomunicato. E che non abbia peccato, lo

prova con tre ragioni. Prima, perchè ha potestà da Dio immediatamente sopra delle persone e robe ecclesiastiche; seconda, perchè non si è spogliato di questa potestà, nè per privilegi concessi,nè per canoni ricevuti; terza, perchè è in possesso di tempo immemorabile. Esaminiamo queste ragioni. La prima è falsa non solo per quello che si è detto nella refutazione della prima proposizione, ma anco per quello che esso autore dice in questo luogo, e per evidente esperienza; perciocchè in questo luogo dice l'autore, che il doge può punire gli ecclesiastici ne'casi gravi ed atroci; il che è segno che non ha da Dio immediatamente la potestà, ma da qualcheduno che gliel'ha concessa limitatamente: perchè se *de jure divino* immediatamente il doge avesse potestà sopra gli ecclesiastici l'avrebbe in tutti i casi gravi e leggieri, atroci e non atroci. E similmente dice, che il doge può disporre de'beni non ancora passati agli ecclesiastici: che significa questa limitazione? se non che ha potestà assoluta sopra de'beni ecclesiastici,e così non l'ha da Dio immediatamente: perchè se così fosse nessuno gliel'avrebbe potuto limitare, come al Papa nessuno può limitare la potestà,perchè l'ha da Dio immediatamente. E poi domando se la repubblica può sminuire e crescere l'autorità al doge, se lo può deporre di magistrato, quando non si porti secondo le leggi di Venezia? certo è che può, che altrimente non sarebbe libera, dunque il doge non ha la potestà da Dio immediatamente, ma dalla sua repubblica, e così la potestà del doge è potestà umana, limitata, soggetta a potestà maggiore, pur umana.La seconda ragione è similmente falsa,perchè se il doge o principe non si è spogliato della potestà sua per privilegi concessi da lui alle persone ecclesiastiche; questo è vero, perchè non si può spogliare chi non è vestito; ed il principe di Venezia non fu mai vestito di tal potestà, essendo che la repubblica veneta nacque,quando già gli ecclesiastici erano esenti dalla potestà laica, sibbene si può anco dire, che quando un laico diventa ecclesiastico, allora il principe viene ad esser spogliato della potestà che aveva sopra di quella persona per privilegio divino dato agli ecclesiastici ed anco per molti canoni talmente ricevuti in tutta la cristianità, che non può nessun principe, nè anco tutt'i principi insieme derogarli, come abbiamo dimostrato poco avanti con l'autorità del Soto, e di Covarruvia, che l'avversario aveva allegati per sè. E quando non ci fosse altro dovrebbe bastare quel canone famosissimo: *Si quis suadente* **17. q. 4.** dove si scomunicano tutti quelli che mettono le mani violentemente sopra i chierici o monaci e l'assoluzione è riservata alla Sede apostolica, nè qui si eccettuano i principi o altri signori secolari. E questo canone non solo non è stato mai rivocato, ma volendo Martino V. nel concilio costanziese moderare la gravità delle scomuniche ed ordinando che fosse lecito conversare co'scomunicati, eccettuò tuttavia quelli che sono stati dichiarati nominatamente scomunicati, e quelli che notoriamente mettono le mani violentemente sopra le persone ecclesiastiche: perchè questi tali senza altra dichiarazione vollero che si dovessero vietare, e che quanto a questi, non valesse la suddetta moderazione. La terza ragione del possesso immemorabile. si refuta con le stesse parole de'Veneziani, perchè non per altro l'anno 1605. rinnovarono una legge o come loro dicono, parte, fatta già nell'anno 1536. che non si possa donare alle Chiese beni stabili, se non perchè non era mai stata osservata fino a quel giorno, come essi stessi dicono. E poi contro la verità, contro la carità contro la giustizia che possesso o che consuetudine può valere? sicchè è falsità troppo enorme che il doge di Venezia non abbia peccato in far quelle leggi ed in carcerare le persone ecclesiastiche. Ma chi vede oggi o sente i gravissimi ed orrendi eccessi che si fanno da quel doge in carcerare sacerdoti e religiosi, in violentare gli ecclesiastici a non osservare l'interdetto apostolico, a riempire i monasteri di soldati e finalmente a fare una pubblica persecuzione alle chiese ed alle religioni, come già fece Valente imperatore ariano,e poi Unnerico re de'Vandali pure ariano; come può dire che quel doge non pecchi, se non sia del tutto acciecato dalla passione,e dato come dice l'Apostolo,*in reprobum sensum*?Lascio le parole seguenti dell'autore, dove dice, che non pecca chi non fa contra la legge, nè chi osserva la legge, nè chi seguita la dottrina di s. Paolo, che sono cose troppo note e più degne di semplice fanciullo,che di grave teologo.Ma quell'ultima censura che fa l'autore, quando dice, che quelli che tengono l'esenzione ecclesiastica esser *de jure divino*, gli sembrano ora poco fondati, ora poco avveduti, ora troppo arrischiati ed ora troppo adulatori: non è censura fatta contra gli uomini ma bestemmia proferita contro lo Spirito santo: perchè essendo quella sentenza espressa de'concilii generali lateranese e tridentino, e dicendo con verità i sacri concilii,massime generali di esser congregati in Spirito santo. E potendo dire col primo concilio Gerosolimitano: *Visum est Spiritui sancto et nobis*, ne seguita,che lo Spirito santo sia ora poco fondato, ora poco avveduto, ora troppo arrischiato ed ora troppo adulatore, se l'avversario nella sua censura non mentisce.

SETTIMA PROPOSIZIONE DELL'AUTORE

Mentre che la serenissima signoria non è colpevole, nè fa peccato alcuno in fare quello, che si è detto nella proposizione precedente, se è dal sommo pontefice Paolo V. nel breve delle censure da lui pubblicate, scomunicata, se i luoghi sacri sono interdetti ec. è nulla la sua sentenza, non solo de jure positivo *per non essersi osservato l'ordine prescritto dal canone* de sententia excommunicationis *in* 6. *come si legge nel manifesto: ma ancora* de jure divino, *perciocchè l' autorità di scomunicare è condizionata*, Si peccaverit in te frater tuus. *Sì che dove non è peccato,non ha luogo la scomunica e la sentenza fulminata contro di chi non ha peccato, è nulla* ex defectu materiae. *Nè sia alcuno tanto grosso d' intelletto che pensi, che sebbene la signoria serenissima, come si è provato, non ha peccato, nè pecca ritenendo* quod suum est, *pecchi nulla di meno non vo-*

lendo obbedire al Pontefice, ed esser persistente nella sua opinione; perchè la costanza in una buona opinione, non è ostinazione, e chi non ha peccato, non deve dirsi disubbidiente o ostinato: poichè chi osserva la legge fa operazione santissima e meritoria, e chi non obbedisce in quelle cose, che non possono essersi comandate, non commette peccato alcuno.

RISPOSTA

Due cose afferma l'avversario in questa proposizione, prima che la scomunica di sentenza ed interdetto fulminata da nostro signore papa Paolo V. è nulla *de jure positivo*: seconda, che è nulla *de jure divino*: nell'una e nell'altra cosa erra manifestamente. Dice dunque in prima, che quella sentenza è nulla *de jure positivo*, perchè non si è osservato l'ordine prescritto dal canone *de sent. excomm.* in 6. questa prima è notoria falsità, perchè nel titolo *de sent. excomm.* in 6. vi sono tre canoni soli, che determinano l'ordine giudiziario, nel cap. 1. si comanda, che la sentenza si metta *in scriptis*, nel cap. *Solet*, si comanda, che non si scomunichi nessuno dopo che abbia appellato. Nel cap. *Statuimus*, si comanda, che non si scomunichi nessuno senza prima avvisarlo canonicamente, cioè con tre monizioni: e sebbene, non qualsivoglia mancamento faccia la sentenza nulla, nondimeno non abbiamo bisogno di questa scusa, perchè la sentenza del nostro signore è stata fatta *in scriptis*, e con le tre monizioni di otto giorni per primo termine, otto per il secondo ed otto per il terzo. Nè si è interposta appellazione, nè si poteva interporre, essendo il Papa giudice supremo. Sicchè si è osservato con ogni esattezza tutto l'ordine giudiziario, che comandano i canoni *de sent. excomm.* in 6. Toccava all'avversario produrre il canone, e mostrare in che cosa non si è osservato: ma perchè non lo poteva fare, e gli bastava ingannare gl'ignoranti, però se l'è passata con termini generali. Dice appresso, che la sentenza del nostro Signore è nulla *de jure divino*, *ex defectu materiae*, perchè la scomunica è pena che non si può dare senza colpa, e però non avendo la signoria di Venezia peccato, non poteva essere scomunicata. A questo già si è risposto e dimostrato, che la signoria ha peccato gravissimamente, prima in fare le leggi inique contra la Chiesa, ed in carcerar persone ecclesiastiche, e di più in esser dissobbediente al sommo Pontefice, non volendo emendare le cose mal fatte. E quando fosse dubbio, se la signoria ha peccato o no, certo è che ciò non tocca giudicarlo alla signoria, ma al Papa, che è giudice supremo in luogo di Cristo. E questo non lo può negare l'avversario, il quale ha detto nella quarta proposizione, che la potestà del Papa è *super peccato*. Se adunque il Papa è giudice sopra il peccato, a lui tocca discernere se una cosa è peccato o non è peccato, come in figura di questo nel Testamento vecchio, al sacerdote toccava giudicare, se uno era lebbroso o no. E avendo già il sommo Sacerdote giudicato che il doge di Venezia ha peccato gravemente ed è coperto d'una lebbra spirituale molto maligna e contagiosa, e però l'ha separato per mezzo della scomunica dal consorzio de'fedeli: come si può difendere o scusare? Ed il dire, che la costanza in una buona opinione non è ostinazione, è vero sin che la quistione è dubitabile, ma quando è giudicata e finita dal giudice, al quale ognuno è obbligato a credere, come è questa della quale parliamo, il parere di chi difende i Veneziani, non è più opinione, ma errore, e la costanza in esso è ostinazione.

OTTAVA PROPOSIZIONE DELL'AUTORE

È vero che s. Gregorio papa dice, che Sententia pastoris justa, sive injusta timenda est. *Ma non fa al caso questa sentenza, perciocchè è gran differenza fra la sentenza del giudice ecclesiastico, che è ingiusta, e quella che è nulla, come dottissimamente affermano il Navarro* de censuris Ecclesiae *cap. 2. ed il Soto 4.* Sentent. dist. 22. *e che l'ingiusta si deve temere, ma che la nulla non si deve osservare. Per tanto essendo le censure pubblicate dal sommo pontefice Paolo V. come s'è detto nulle, perchè sono come una scrittura formata nell'acqua e nell'aria, cioè senza sostegno e senza materia, son di parere che non le dobbiate osservare, e che non dobbiate innovare cosa alcuna nella vostra Chiesa.*

RISPOSTA

Come l'avversario da falsi principii conchiude, che la sentenza del sommo Pontefice, per esser invalida e nulla, non si dee temere, e per conseguenza devono i sacerdoti in Venezia e nel suo dominio celebrare i divini ufficii, come se non ci fosse interdetto: così noi avendo gettato per terra tutti i suoi falsi principii e vani fondamenti, e dimostrato la sentenza di nostro signore papa Paolo V. esser valida e giusta, e talmente soda e ferma, come se fosse scritta in marmo o bronzo, possiamo sicuramente conchiudere che deve esser temuta ed osservata, e che debbono i sacerdoti in Venezia e nel suo dominio, osservare con ogni diligenza l'interdetto, se non vogliono offendere la divina maestà, e perdere la salute dell'anime loro e de'popoli. E questo sia detto intorno alle otto proposizioni. Ma perchè l'avversario, nel fine del suo ragionamento, fra molte cose impertinenti mescola di molti errori, andremo con molta brevità scoprendoli ad uno ad uno.

Primo dice, che secondo la dottrina del Navarro la sentenza di scomunica quando è nulla si deve temere ed osservare sin che il popolo sia ben persuaso della nullità, e questo per non generare scandalo; ed aggiugne che il popolo di Venezia è persuaso appieno della nullità della scomunica papale per l'editto del doge. Questo non è altro che dire che quando il giudice afferma la sua sentenza esser giusta e valida; ed il reo afferma essere ingiusta e nulla, allora si ha da credere al reo e non al giudice. Dottrina per certo degnissima di sì gran teologo: e qual sentenza sarà mai giusta e valida, se si ha da credere al reo? Secondo dice, che non può scusare certi religiosi che hanno eletto piut-

tosto partirsi da Venezia, che celebrare i divini ufficii, nel che hanno scandalizzato molti. Non hanno bisogno quei religiosi di essere scusati, e se alcuni si sono scandalizzati dell'obbedienza loro verso il sommo Pontefice, bisogna dire quello che disse il Salvatore dei Farisei: *Sinite illos, caeci sunt, et duces caecorum.* Matth. 15. Terzo dice, che il difendere la libertà del suo principe naturale è *de jure divino*: ma le sentenze ecclesiastiche sono *de jure humano*, il quale deve cedere a quello. Grande studio ha fatto questo dottore nel *jus* divino, che ad ogni parola gli vien in bocca. E di qui nasce che argomenta così divinamente: Difendere la libertà del principe è *de jure divino*, le sentenze ecclesiastiche sono *de jure humano*: il *jus* umano cede al *jus* divino: dunque devono i sacerdoti dispregiar le scomuniche e l'interdetto del Papa, per difendere la libertà del doge di Venezia. Ma noi rispondiamo, che se è *de jure divino* difendere la libertà del principe della terra, molto più è *de jure divino*, difendere la libertà della Chiesa, che è sposa del principe del cielo: e di più diciamo che la libertà, che oggi pretende il doge di Venezia, è libertà di carcerare quelli che non gli sono sudditi, e di fare leggi contra la giustizia e la pietà, e però è *de jure divino* non difendere, ma impugnare cotal libertà, ed aggiugniamo, che le sentenze ecclesiastiche quanto alla potestà sono *de jure divino*, fondate nell'evangelo Matth. 18.

Quarto dice, che alcuni s'ingannano con pensare, che la controversia presente sia *de fide*, essendo solamente *de moribus*: e se alcuna cosa sia espressa nella Scrittura che faccia il negozio *de fide*, è l'opinione della serenissima signoria, la quale espressamente è insegnata da san Paolo. Rispondo, che la controversia principale non è *de fide*: ma nondimeno quelli che hanno preso a difendere la signoria di Venezia, hanno mescolato ne'loro trattati degli errori in materia *de fide*. E l'avversario che con la sua solita prudenza dice, che l'opinione della signoria è espressamente insegnata da san Paolo; non si accorge che quelle cose che sono insegnate da san Paolo espressamente, non si possono chiamare opinioni, perchè ne seguiterebbe si potesse dubitare della dottrina di san Paolo, essendo che l'opinione è incerta e dubbia. La verità è, che l'opinione della signoria non si trova in san Paolo in modo alcuno, ma sibbene si trova in san Paolo nell'epistola agli Ebrei al 13. cap. *Obedite praepositis vestris, et subjacete eis: ipsi enim pervigilant, tamquam rationem pro animabus vestris reddituri.* E contro questa dottrina, che non è opinione, ma certissima fede cattolica, sanno oggi i signori di Venezia, ingannati da voi altri non dottori, ma seduttori.

Quinto dice: Che non devono i sacerdoti separarsi dal capo loro, che è il principe. Che altro direbbe un eretico protestante in Inghilterra? chi ha mai inteso, che il principe secolare sia capo dei sacerdoti e per conseguenza capo della Chiesa, se non dopo che il re d'Inghilterra Enrico VIII. si ribellò dal papa, e fecesi chiamare capo della Chiesa anglicana? e poi dice costui, che non si tratta *de fide*, ma *de moribus*.

Sesto: Loda gli ecclesiastici di Venezia, che siano prontissimi a metter la vita pel suo principe. Nuova sorte di santi è questa, che vogliono mettere la vita pel principe, che li costringe a far sacrilegi e disubbidire al vicario di Cristo: fin ora si è letto nell'ufficio divino in lode de'santi: *Isti sunt triumphatores, qui contemnentes jussa principum meruerunt praemia aeterna.* Da qui avanti bisognerà dire: *Isti sunt triumphatores, qui contempserunt Deum, ut servarent jussa principum:* se si ha da credere a questi nuovi dottori.

Settimo dice: Che i signori Veneziani hanno messo pena della vita a'religiosi, se non tengono aperte le Chiese e non celebrano i divini ufficii acciocchè per vano timore non sè intromettessero in quella città, che fu sempre cattolica, ed ora più che mai professa di conservarsi tale. A questo non voglio rispondere io, ma lascerò che loro risponda lo Spirito santo per bocca di Samuele 1. Reg. 15. *Numquid vult Dominus holocausta et victimas, et non potius ut obediatur voci Domini? melior est enim obedientia, quam victimae, et auscultare magis, quam offerre adipem arietum; quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare, et quasi scelus idololatriae nolle acquiescere.* Ed acciocchè non dica, che qui si parla dell'obbedire a Dio, senti quello che dice il Signore in s. Luca al 10. *Qui vos audit, me audit; qui vos spernit, me spernit.* Sì che sia pur certa la repubblica di Venezia, che quei divini ufficii, e sacrificii non piacciono a Cristo che si fanno contro l'obbedienza del vicario di Cristo: e non placano, ma accendono l'ira di Dio contra di quelli che li offeriscono, e di quelli che costringono ad offerirli.

Ottavo ricorda, che si legga la dottrina del fondatissimo dottor Navarro nel cap. *Novit, de judiciis notab.* 3. e nel manuale c. 27. *de censuris* dicendo che in tutto quello che si è detto di sopra è in suo favore, e finalmente esorta che non pericolate, ognuno si ritiri a quel sicurissimo porto di quella notabile dottrina, che tutti gli ecclesiastici se godono alcuna esenzione, non la godono *de jure divino*, ma *ex privilegio principum*, i quali principi possono ritrattare, sminuire, dilatare detti privilegii come loro piace. Rispondo, che il Navarro ingiustamente da costui è infamato, come fautore di tanti errori che sin qui ha insegnato. E perchè i libri sono stampati e si leggono da tutti, mi rimetto al giudizio de'lettori. Ma che i principi secolari possano ritrattare o sminuire i privilegi di esenzione che hanno gli ecclesiastici, è dottrina tanto falsa e tanto nuova che come si è detto di sopra, è riprovata in ispecie dall'istesso Covarruvia, che è uno degli autori che meno favoriscono la esenzione ecclesiastica.

Ora avendo soddisfatto, come io penso, a tutte le obbiezioni di questo dottore: resta solo, che avvisi ed esorti e preghi, come fo con tutto il cuore, quella nobilissima repubblica ed il suo serenissimo principe, che consideri bene di che dottori si fida. E per non andar lontano, questo dottore, al quale ho preso a rispondere, dice, che il Navarro è tutto in suo favore; e pure il Navarro nella Somma al cap. 25. num. 16. dice, che è peccato a costringe-

re gli ecclesiastici o comandarli, a non osservare l'interdetto. E nel cap. *Novit*, *de judiciis*, *notab.* 6. num. 30. dice, che i chierici e monaci sono esenti dalla potestà de'principi secolari,*jure divino* quanto alle cause criminali e spirituali, ed altre annesse al chiericato ed aggiugne questa esser sentenza comune de'teologi e canonisti. Dunque secondo il Navarro pecca contra il *jus* divino quel principe che mette in prigione i chierici o monaci o presume giudicarli in causa criminale: e similmente pecca contra il *jus* divino, quando comanda a'chierici o a'monaci, che celebrino le messe, o i divini ufficii, perchè queste sono cose spirituali. E finalmente peccherebbe contra il *jus* divino se tentasse di torre o sminuire questa esenzione che hanno i chierici e monaci da Dio. Ecco dunque quanto falsamente vi ha insegnato questo dottore e come vi ha ingannato sotto il nome del Navarro. E il simile fanno tutti gli altri, de'quali sinora sono usciti libretti in simile materia,che tutti sono pieni di novità e bugie.Esorto e prego appresso a pensare che nessuno vuol più amore a'figliuoli che il padre e la madre: che però disse s. Paolo, ancorchè abbiate molti pedagoghi, ma non avete molti padri.La madre vostra è la santa Chiesa romana; il padre vostro è il sommo Pontefice, che in luogo di Cristo vi nudrisce ed alleva fin che siate grandi e capaci dell'eredità del Paradiso. Però dovete presupporre, che molto più bene vi vogliono questa madre e questo padre, che cotesti pedagoghi che vogliono insegnarvi le regole al rovescio.Finalmente esorto e prego a considerare i giudizii divini, i quali molte volte si fanno sentire ancora in questa vita.Si legge nella vita di santo Stanislao vescovo e martire, che papa Gregorio VII. pe'peccati del re Boleslao mise l'interdetto in tutta la Polonia, scomunicò il re e gli tolse il titolo regio. E perchè il suddetto re stette indurito ed impenitente, Iddio lo castigò, con fare che fosse dispregiato da'suoi ed abborrito da'forestieri. E perchè non per questo si convertì, aggiunse Iddio il secondo flagello con fare che gli si ribellasse parte del regno, e nel resto nascessero dissensioni e sedizioni grandi. E perchè nè anco questo bastò,aggiunse il terzo flagello, con fare che come fuora di sè andasse fuggendo ed errando per le selve co'suoi cani appresso ed un giorno cadesse repentinamente morto e fosse da'propri cani divorato. Ecco l'orrendo fine di chi dispregiava la scomunica e l'interdetto del vicario di Cristo, e nondimeno costui non fu mai ardito di comandare che l'interdetto non si osservasse. Il medesimo fine fece Lodovico Bavaro imperatore, il quale dispregiando le censure di papa Giovanni XXII. e poi di papa Benedetto XII. un giorno alla sprovvista cadutogli il proprio cavallo sopra, repentinamente si morì, senza aver tempo di essere assoluto da'peccati, e dalle censure, come scrive Giovanni Villano nel lib. 12. cap. 105. Il medesimo Dio è ora quel che era allora, e tiene la medesima onnipotenza che allora teneva, sì che se così aspramente punì coloro che non isforzavano a dispregiare le censure ecclesiastiche,ma solo essi le dispregiavano; che gran cosa sarebbe, che in questo tempo punisse coloro che non solo essi dispregiano le censure: ma con minacce di morte sforzano gli altri a dispregiarle? Dunque obbediamo allo Spirito santo, che nel salmo ci esorta: *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra.* Ed altrove: *Nolite tangere Christos meos.* Ed altrove: *Et nunc reges intelligite, erudimini qui judicatis terram. Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus et pereatis de via justa.*

RISPOSTA

DEL

CARDINALE BELLARMINO

Ad un libretto intitolato Trattato e Risoluzione sopra la validità delle scomuniche di Gio. Gersone.

Quanto sia vero quello che dice Cristo signor nostro, *Qui male agit, odit lucem* Joan.3. si vede manifestamente in colui che ha tradotto in lingua volgare,e mandato fuora due piccoli trattati di Gio. Gersone: perchè sapendo egli stesso quante falsità erano raccolte in una sua brevissima prefazione, e come ne'piccoli trattati da lui tradotti vi erano non piccoli errori; e quanto poco a proposito fossero gli stessi trattati pel fine che pretendeva, si è vergognato di palesare il suo nome, come ancora quello dello stampatore, anzi per esser più occulto ha finto di scrivere da Parigi, essendo pur troppo noto che ha scritto e stampato in Venezia. Ora acciò costui con la sua ipocrisia non inganni i semplici lettori, andremo esaminando le parole della sua prefazione, e poi anco le parole di Gio. Gersone da lui tradotte non con tanta fedeltà,come esso dice. Le prime parole della prefazione sono queste:

1. *Essendosi sparsa la fama in questa città,che il giorno della santissima Natività di nostro Signore contro la serenissima e religiosissima repubblica di Venezia siano state fulminate scomuniche e censure, perchè la cennata repubblica ricusa di sottomettere all' arbitrio altrui la libertà che Dio gli ha donato.* Se noi andiamo ricercando tutte le sorte di libertà che può avere una persona o una repubblica, noi ritroveremo altre forze che le sei seguenti: libertà d' arbitrio opposta alla necessità naturale: libertà cristiana, opposta alla servitù del peccato: libertà civile, opposta alla servitù degli schiavi:libertà di repubblica, opposta alla soggezione d'un monarca: libertà di principe assoluto che non riconosce superiore nelle cose temporali, opposta alla soggezione d'un principe minore ad un maggiore; finalmente libertà di far male, opposta alla servitù della giustizia: qual libertà di far male s. Paolo dice essere una istessa cosa con la servitù del peccato: *Cum servi essetis peccati, liberi fuistis justitiae.*Rom. 6. Non credo che l'autore di questa prefazione parli della libertà dell'arbitrio, ch'è naturale,nè si può perdere in modo alcuno, se non secondo l'errore de'Luterani ed altri simili eretici. Nè anco può parlare ragionevolmente della libertà cristiana, opposta alla servitù del peccato, perchè questa non si perde per obbedire al vicario di Cristo, ma sebbene per non obbedirgli. Nè si può credere che parli della libertà civile,della quale sono privi gli schiavi, nè anco della libertà di repubblica aristocratica o democratica, della quale sono privi quei popoli che sono soggetti alla potestà regia o vogliamo dire monarchia, perchè nè il moderno sommo Pontefice, nè anco i suoi predecessori hanno mai trattato di mutar forma di governo nella città di Venezia, sapendo molto bene che alla religione cristiana, della quale il sommo Pontefice ha la cura principale,non repugna nessuna forma di governo legittimo o sia d'un re o di ottimati o del popolo, anzi questa varietà è di non poco ornamento alla città di Dio, ch'è la Chiesa universale. Resta la libertà di principe assoluto, che non riconosce superiore nelle cose temporali, e di questa è verisimile che parli l'autore della prefazione: ma senza dubbio veruno s'inganna in dire che la santità di nostro signore fulmina scomuniche contro la repubblica Veneziana, perchè ricusa di sottomettere all'arbitrio altrui la libertà che Dio gli ha donato: e se si opponga,che il far leggi e punire i delinquenti è proprio di principe assoluto, e pure nostro signore Paolo V. scomunica i capi della repubblica Veneta,perchè non gli vogliono obbedire in annullare certe leggi di cose temporali che hanno fatto; nè in rilasciare certi delinquenti che hanno messi in prigione. Si risponde , che Paolo V. sommo Pontefice scomunica i capi della repubblica Veneta, non perchè non vogliono obbedire in annullare qualsivoglia legge di cose temporali, ma leggi inique ed empie, in pregiudizio della Chiesa ed in offesa grande di Dio e del prossimo.E chi può negare, se sia cattolico,che appartenga al Papa come pastore universale, riprendere qualsivoglia princi-

pe o repubblica de'peccati loro, e se non obbediscono, costringerli con censure ecclesiastiche ad obbedire? così vediamo che san Gregorio papa riprese aspramente l'imperatore Maurizio per conto d'una legge che aveva fatta pregiudizievole al servizio divino, ed Innocenzo terzo,come si legge nel capit. *Novit, de judiciis*,dichiara apertamente, che al sommo Pontefice appartiene la censura de'peccati di tutti i principi del mondo.*Non intendimus*, dice esso, *judicare de feudo, cujus ad ipsum, regem videlicet, spectat judicium, sed decernere de peccato,cujus ad nos pertinet sine dubitatione censurae, quam in quemlibet exercere possumus et debemus.* E più a basso: *Cum non humanae constitutioni, sed divinae potius innitamur, quia potestas nostra non est ex homine, sed ex Deo, nullus qui sit sanae mentis ignorat, quin ad officium nostrum spectet de quocumque mortali peccato corripere quemlibet christianum: et si correptionem contempserit, per districtionem ecclesiasticam coercere.Sed forsitan dicetur quod aliter cum regibus et aliter cum aliis est agendum.Caeterum scriptum legimus in lege divina, ita magnum judicabis,ut parvum: nec erit apud te acceptio personarum.* Fin qui sono parole di papa Innocenzo. E papa Bonifacio nell'Estravagante: *Unam sanctam de majorit.et obed.*dice benissimo, che la potestà temporale, quando erra deve essere drizzata dalla spirituale; perchè sebbene il principe temporale assoluto non riconosce per superiore alcun altro principe temporale : tuttavia se è cristiano, è forza che riconosca per superiore il capo della cristianità, che è il sommo Pontefice, vicario di Cristo in terra: il quale sommo Pontefice, perchè ha per fine il bene spirituale dell'anime non s'impaccia del governo de'principi temporali, mentre essi non usano la loro potestà in danno delle anime loro e de'popoli o in pregiudizio della cristianità: ma quando fanno il contrario, può è deve mettervi le mani e drizzarli, e chi non crede questo, non è cattolico. E se mi dicessi, che quelle leggi non contengono pregiudizio alla Chiesa, nè contengono peccato alcuno; risponderei, che il giudicare se una legge contiene peccato o pregiudizio alla Chiesa,tocca all'istesso sommo Pontefice che è giudice supremo. Siccome il giudicare,se un contratto civile contenga peccato di usura, appartiene al medesimo giudice ecclesiastico, al quale appartiene la cognizione de' peccati: similmente la santità di nostro signore Paolo V. non riprende la repubblica Veneta perchè voglia punire i sudditi suoi delinquenti, ma perchè presume ancora di metter le mani sopra le persone ecclesiastiche, le quali non sono soggette ad altro superiore, che allo spirituale; nè fa conto de'sacri canoni e delle gravissime censure fulminate da essi contra chi mette mano sopra le persone consecrate a Dio. Dunque chi vorrà considerare senza passioni, troverà che il Papa non procura di privare la repubblica Veneta di altra libertà, che di quella di mal fare, la quale non è data da Dio, ma dal demonio e dalla propria malizia; ed è una cosa istessa con la servitù del peccato opposta alla vera libertà cristiana. E siccome i principi temporali non permettono libertà di rubare ed ammazzare e fare simili scelleratezze a'loro sudditi: perchè sono pregiudizievoli alla quiete e buon governo della repubblica; così non deve il sommo Pontefice,che è capo della cristianità, permettere libertà a'principi cristiani di far leggi pregiudizievoli alla Chiesa, ed alla salute delle anime. E come non deve un pastore dar libertà alle pecore di andar vagando dove loro piace, e pascolare erbe velenose, e bere acque corrotte, nè deve il nocchiero dar libertà alla nave di lasciarsi portare da qualsivoglia vento in iscogli, e sassi: così non deve il sommo pastore delle pecorelle di Cristo ed il principal nocchiero della navicella di san Pietro, dar libertà a'cristiani di perdere essi, e far perdere ad altri l'eterna salute.Finalmente come giustamente non piace alla repubblica Veneta la libertà di coscienza,quale oggi piace a tutti gli eretici, perchè ben vede che questa è libertà di appigliarsi a qualsivoglia errore, e però favorisce ed aiuta il tribunal della santa Inquisizione:così non gli deve piacere la libertà di far leggi pregiudizievoli all'onor di Dio, ed al bene della madre sua spirituale, ch'è la santa Chiesa, e dovrebbe aver caro di essere di ciò ammonita e corretta dal padre suo spirituale, ch'è il vicario di Dio in terra.

2. Passa l'autore ad un'altra falsità, dicendo *Io mi son dato a ricercare negli approvati autori, qual fosse la loro forza, quando sono fulminate per cause tanto ingiuste.*Questa è la seconda falsità congiunta con una incredibile temerità ed intollerabile arroganza;perchè l'autore della prefazione ardisce di diffinire che le cause della scomunica dal sommo Pontefice fulminata contro la repubblica Veneta, siano ingiuste. E forse chi potesse parlare con questo scrittore , troverebbe che non è informato del negozio, nè sa quali siano le cause della suddetta scomunica, massime che egli stesso dice, essersi mosso a scrivere solo per una fama sparsa in Parigi: onde bisogna, che sia uno di quelli de'quali dice l'Apostolo: *Non intelligentes neque quae loquuntur, neque de quibus affirmant.* 1. Timoth. 1. È possibile,che tu sii così temerario, che senza aver prima ben inteso il negozio senza aver molto studiato,senza consultare con uomini dotti, ardisca di pronunziare una sentenza così assoluta contro del vicario di Dio? E quando bene avessi studiato assai, e conferito con altri, e fossi a pieno informato d'ogni cosa, dovevi esser così arrogante di condannare d'ingiustizia il supremo giudice del mondo, e questa tua sentenza per mezzo della stampa farla nota a tutti? Ma giacchè tutta la tua ragione, per la quale giudichi esser ingiuste le cause della scomunica del sommo Pontefice, non si fonda in altro, se non nella fama sparsa, che la repubblica Veneta sia scomunicata, perchè ricusa sottomettere all'arbitrio altrui la libertà che Dio gli ha donato. E noi abbiamo dimostrato chiaramente questa ragione esser falsa: e perchè la giustizia della scomunica fulminata dal nostro Signore è notoria a tutti, ed approvata da tutti eccetto che dagl'interessati , che si guidano per passione più che per ragione, non ispenderemo più parole in refutare questa falsità.

3. Seguita la terza. *E leggendo nel sacro concilio di Trento quelle parole degne di essere scritte in lettere d'oro*: Abbenchè l'arma della scomunica ec. *avrei desiderato, che siccome quei santissimi Padri hanno prescritto a' prelati la regola che debbono osservare per usare una tal medicina a salute: così avessero insegnato alle divote e religiose coscienze, qual fosse il loro debito, quando il loro prelato fulmina censure contra la forma prescritta da Cristo N. S. e da s. Paolo e da'sacri canoni antichi.* Non contento l'autore di aver detto una falsità contro del sommo Pontefice, ne aggiugne un'altra contro del concilio universale, acciò così faccia ingiuria al capo ed alle membra principali di santa Chiesa. Dunque riprende questo autore il sacro concilio di Trento d'insufficienza, perchè avendo ordinato a'prelati, che non si servano delle scomuniche per cause leggiere, non abbia insieme insegnato a'laici come si debbono portare quando i loro prelati non osservano quest'ordine, il quale è conforme all'ordine di Cristo, di san Paolo e de'sacri canoni antichi. Ma se avesse voluto leggere tutto il decreto del sacro concilio, e non solo le prime parole, avrebbe ritrovato quello che finge di desiderare ed avrebbe conosciuto quanto falsamente attribuisce al concilio l'insufficienza della dottrina. Il decreto che esso allega è il terzo della sessione ultima, in materia di riforma: e siccome nel principio del decreto si avvisano i prelati che non si servano dell'arme della scomunica, *temere et levibus de caussis*, cioè temerariamente e per cause leggiere: così nel fine si avvisano i laici eziandio costituiti in magistrato politico, che non tocca a loro giudicare, se il prelato in iscomunicare osserva l'ordine debito; e però comanda a'magistrati secolari, che non ardiscano impedire che il prelato non fulmini la scomunica, nè meno comandare che revochi la scomunica, sotto pretesto che non sia conforme all'ordine debito. *Nefas autem sit saeculari cuilibet magistratui prohibere ecclesiastico judici, ne quem excommunicet, aut mandare, ut latam excommunicationem revocet sub praetextu, quod contenta in praesenti decreto non sint observata; cum non ad saeculares sed ad ecclesiasticos haec cognitio pertineat.* Queste sono parole del sacro concilio, il quale ha provveduto ad ogni cosa: ed ha insegnato che l'ufficio de'magistrati secolari non è di resistere con forza e violenza alla pubblicazione delle scomuniche, come oggi fanno i magistrati della repubblica di Venezia, ingannati da persone, che più si dilettano di adulare che d'insegnare la verità, uno de'quali è costui a cui noi rispondiamo.

4. Ma passando più oltre aggiugne l'autore, e dice. *E mentre non trovando qui quanto desiderava rivolgendo molti autori, mi è passato per mano anco Giovanni Gersone, dottore cristianissimo, degno di eterna memoria ec.* Non si può negare, che Giovanni Gersone non sia stato un dottore di molta scienza e pietà: ma l'infelicità de'tempi, per la lunghezza dello scisma nella Chiesa romana indussero così questo dottore, come alcuni altri di quella età, a sentir poco bene della potestà della sede apostolica. Perciocchè volendo per mezzo del concilio generale rimediare allo scisma ed indurre i Pontefici di diverse obbedienze a sottomettere alla dichiarazione del concilio le loro pretensioni, si misero ad innalzare sopra modo l'autorità de'concilii ed abbassare grandemente quella del sommo Pontefice. E di qui nacque che caddero in manifesti errori contrarii alle sacre Scritture, ed alla comune sentenza de'teologi che furono e prima e poi di quei tempi. Onde l'autorità del Gersone in quelle materie che concernono la potestà papale, non è di alcuno momento, e non mancavano molti altri scrittori più sicuri che si potevano allegare per intendere fin dove si stende la forza della scomunica, come sono san Tommaso, san Bonaventura, santo Antonino ed infiniti altri, senza addurre un autore sospetto, anzi chiaramente erroneo nella materia, della quale si tratta al presente.

5. Ma sopra tutto è degna di riprensione la causa che ha mosso l'autore della prefazione a tradurre e mandare in luce i due trattati del Gersone *acciò dice egli, ciascuna pia e religiosa coscienza leggendoli possa consolarsi, non incorrendo in quella grande avversità che Dio manda a'reprobi, di aver timore delle cose che non ne sono degne.* Trepidaverunt timore, ubi non erat timor. Ecco dove arriva la cecità umana, a servirsi delle parole di Dio per tor via il timor di Dio. Nel salmo decimoterzo e nel quinquagesimosecondo, il santo Profeta dice, che gli uomini empii non temono il vero Dio, ch'è degnissimo di esser temuto. *Non est timor Dei ante oculos eorum*, e pel contrario temono i Dei falsi che non hanno nessuna forza: *Illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor.* Ed ora questo nuovo dottore piglia le parole del Salmo al rovescio, volendo con esse persuadere che non si tema il vicario di Dio, e per conseguenza non si tema il vero Dio, perchè esso dice a'suoi vicarii: *Qui vos audit, me audit, et qui vos spernit, me spernit.* Luc. 10. Molto contrarie sono le parole di san Gregorio alle parole di questo nuovo teologo. Perchè quello nell'omelia 26. parlando della scomunica dice, che: Nella sentenza del pastore si ha da temere, o sia giusta o ingiusta; e questo dice, che chi teme la sentenza del pastore che si persuade essere ingiusta, cade nell'avversità dei reprobi che temono dove non ci è causa di temere. E non si ferma qui il male che nasce da questa dottrina, ma va crescendo fino all'ultima ruina delle anime. Perchè chi non teme le censure del sommo Pontefice, molto meno temerà quelle de'vescovi, e chi comincia a dispregiare gli ordini del capo della Chiesa, non si farà coscienza di dispregiare qualsivoglia altro ordine. Con questo artificio Martino Lutero ha persuaso a molti, che la libertà cristiana consiste in aver la coscienza larga e non temere di prevaricare tutti gli ordini di santa Chiesa, e così abbiamo visto tanti religiosi e religiose senza scrupolo veruno uscir de'monasteri gettar via l'abito sacro, pigliar marito o moglie; e tanti popoli calpestare le sacre imagini, scordarsi delle vigilie e delle feste, non saper più che cosa sia quaresima, confessioni, vesperi e messa; e finalmente vediamo da questo principio di non temere la potestà del vicario di Cristo in terra

esser ridotte alcune provincie senza vestigio di cristiana religione.

6. Alla fine l'autore di questa prefazione non gli bastando essersi mal servito di un luogo del Testamento vecchio, si serve anco male del Testamento nuovo, dicendo: *Ma secondo l'Apostolo confortati nel Signore e nella potenza della sua virtù, piglieranno lo scudo della fede per opporlo a' fulmini indiscreti, e l'arme dello spirito ch'è la parola di Dio.* Non poteva più apertamente Lutero, nè Calvino servirsi della parola di Dio contra Dio. Parla l'Apostolo nell'epistola agli Efesi nell' ultimo capitolo, della resistenza che hanno da fare i fedeli contro del demonio infernale: *Ut possitis stare contra insidias diaboli.* E poco appresso: *In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere.* Come anco dice san Pietro: *Cui resistite fortes in fide.* E san Giacomo: *Resistite diabolo, et fugiet a vobis.* E questo nuovo teologo applica questa resistenza alle censure del sommo Pontefice; come se l'Apostolo in cambio di dire, armatevi con la fede e con la parola di Dio per resistere al demonio avesse detto armatevi con la fede e con la parola di Dio, per resistere a Dio nel suo vicario. E quale è quella fede o quella parola di Dio, che insegna resistere al vicario di Dio? anzi qual è quella fede e quella parola di Dio che non c'insegna ad essere soggetti ed obbedire a'prelati di santa Chiesa? non dice san Paolo nel capitolo 13. dell'epistola agli Ebrei: *Obedite praepositis vestris, et subjacete eis?* Non dice Cristo istesso, Matth. 18. *Si Ecclesiam non audierit sit tibi sicut ethnicus et publicanus?*

Ma già è tempo, che veniamo ad osservare le considerazioni del Gersone, e chiaramente dimostrare, che o non fanno a proposito o sono erronee.

1. La prima considerazione è, che *la scomunica e la irregolarità principalmente si fondano nel dispregio delle chiavi della Chiesa, cioè della potestà ecclesiastica.* Questa considerazione è vera intendendo per dispregio la disobbedienza, o vogliamo dire contumacia, e non è contraria al fatto di nostro Signore.

2. La seconda considerazione è, che *il dispregio delle chiavi può essere in tre modi, direttamente o indirettamente o apparentemente.* Così dice l'interprete poco fedele; perchè il Gersone non dichiara il terzo modo con la parola *apparenter*, ma con la parola *interpretative*. Le quali parole sono quasi contrarie perchè apparente è quello che pare, e non è, interpretativo è quello che non pare ed è. Ma poco importa questo fallo al negozio di che si tratta.

3. La terza considerazione è, che *il dispregio delle chiavi nel primo e secondo modo, ragionevolmente merita la scomunica e conseguentemente l'irregolarità: ma nel terzo modo non sempre merita la scomunica della Chiesa, ma sebbene quella di Dio, perchè chi pecca mortalmente è scomunicato da Dio.* In questa considerazione non ci è altro di male, che l'ultime parole, perchè parlandosi propriamente della scomunica, non è vero che ognuno, che pecca mortalmente sia scomunicato da Dio: altrimenti non potrebbero i peccatori senza nuovo peccato trovarsi alla messa o divini uffizi; il ch'è falso come ognuno sa.

4. La quarta considerazione è, che *non si deve dire, che uno dispregi le chiavi in nessun de' tre modi, quando il prelato manifestamente e notoriamente abusi la potestà delle chiavi.* Questa considerazione è vera se si parli dell'abuso delle chiavi in cose essenziali, come sarebbe quando il prelato eccedesse la sua potestà, o scomunicasse senza far prima monizione alcuna, o comandasse sotto pena di scomunica cose contrarie al comandamento divino; perchè allora si potrebbe dire con san Pietro: *Obediendum est magis Deo, quam hominibus.* Act. 5. Ma sebbene è vera la dottrina del Gersone, tuttavia l'intenzione dell' interprete può essere molto velenosa, poichè forse vuole che le genti credano che la scomunica che nostro Signore ha fulminato sia un abuso notorio delle chiavi: essendo per lo contrario uso legittimo e santissimo, come si potrebbe chiaramente mostrare quando si trattasse di questo.

5. La quinta considerazione è, che *quando il prelato abusa della potestà delle chiavi, più sprezza egli le chiavi, e più gravemente pecca, che non fa il suddito quando non obbedisce al suo prelato, e di qui si raccoglie, che sia opera meritoria in simili casi resistere in faccia al prelato, come fece san Paolo a san Pietro.* In questa considerazione ci sarebbe assai da dire, ma perchè poco fa al nostro proposito, noi diremo solo due cose. La prima che la dottrina del Gersone pare poco sicura e meno fondata, perchè lasciando le comparazioni che possono variarsi secondo le varie circostanze, onde può essere che ora pecchi più il prelato che usa male la potestà, ed ora pecchi più il suddito che non obbedisce: se consideriamo solamente l'usar male la potestà, e non il volere obbedire alla potestà, maggior peccato è non volere obbedire, che usar male la potestà: perchè chi usa male la potestà, fa un peccato d'ingiustizia ed offende un uomo suo suddito: ma chi non vuole obbedire al prelato che giustamente comanda e dispregia la sua scomunica fa un peccato di ribellione ed offende la divina maestà nel suo vicario, e così disse Cristo: *Qui vos spernit, me spernit.* Luc. 10. e l'Apostolo nella prima *ad Thessalonicenses* al 4. cap. *Qui haec spernit, non hominem spernit, sed Deum.* E questo dispregiare Dio nel suo vicario, si chiama dal profeta Samuele nel 1. libro de're al cap. 15. una sorta d'idolatria. La seconda, che sebbene in qualche caso può essere meritorio resistere in faccia al prelato: nondimeno per ordinario è cosa di molto scandalo e di gravissimo eccesso. E il portare questa considerazione al proposito presente, per incitare i sudditi a dispregiare i comandamenti del vicario di Cristo, è cosa insopportabile: perchè s. Paolo non fece resistenza a san Pietro in materia di obbedienza, ma in materia di una certa osservanza legale: e piacque a Dio per mostrare al mondo l'umiltà di san Pietro, permettere che in un certo articolo di osservanza legale, fosse san Paolo più illuminato di san Pietro e così s. Pietro accettò volentieri la correzione fraterna di san Paolo, massime che san Paolo era a-

postolo e pieno di Spirito santo non meno di san Pietro: ma in materia di obbedienza e riverenza, sappiamo che san Paolo sempre esorta i sudditi ad obbedire a'loro prelati: ed esso stesso venne a Gerusalemme a visitar san Pietro, e conferir con lui l'evangelo che predicava sebbene l'aveva per rivelazione, come esso testifica nel primo capitolo dell'epistola a'Galati. Ora che conseguenza sarebbe questa: san Paolo apostolo e vase di elezione, prese ardire di ammonire s. Pietro; dunque faranno opera meritoria i popoli a resistere in faccia al sommo Pontefice, quando gli comanda sotto pena di scomunica? questa non sarebbe conseguenza di buon logico, ma di perverso scismatico.

6. La sesta considerazione è, che *può darsi caso tale, che uno non obbedendo al prelato sia dispregiatore delle chiavi, ed un altro similmente non obbedendo, non sia dispregiatore perchè quel primo crederà, che la sentenza del prelato sia giusta, o per altra ragione crederà che ci sia obbligo di obbedire, dove che il secondo saprà di certo o avrà sufficientemente probabilità che il suo prelato usa male della potestà delle chiavi.* In questa considerazione non ci occorre altro da dire, se non che non basta qualsivoglia probabilità nè probabilità di qualsivoglia abuso della potestà delle chiavi, per non essere obbligato di obbedire al prelato. Anzi secondo la dottrina comune, acciò uno non sia obbligato di obbedire, bisogna che sia certo e notorio che il prelato in cosa essenziale abusi la potestà; perchè è regola generale data da sant'Agostino nel libro 22. contra Fausto al cap. 75. e seguitata dagli altri, che il suddito è obbligato ad obbedire, non solo quando è certo che il superiore non comanda cosa contra Dio, ma anco quando non è certo se comandi cosa contra Dio, perchè in caso di dubbio ha da seguitare il giudizio del superiore, e non il suo proprio ed allora solo non ha da obbedire quando è certo, che comanda contra Dio: poichè come s'è detto di sopra: *Obediendum est Deo magis quam hominibus.*

7. La settima considerazione è, che *per conoscere il dispregio delle chiavi, si ha da guardare la potestà legittima e l'illegittimo uso della potestà: e però ha bisogno di glossa quel detto comune, la sentenza del pastore o del giudice, ancor che ingiusta si deve temere.* Questa è buona considerazione, e la glossa di quel detto comune si trova ne'sacri canoni, ne'quali è quell'istesso detto: cioè nel decreto di Graziano 11. quaest. 3. per molti capitoli, e la somma è, che la sentenza del pastore si ha da temere quando è ingiusta, ma valida: come quando non gli manca nessuna parte essenziale, ma solo qualche cosa accidentale: per esempio, un legittimo prelato scomunica un suo suddito per causa giusta, avendolo prima avvisato ma non lo scomunica per puro zelo di giustizia sibbene per odio particolare che gli porta, o non l'ammonisce tre volte o non mette la sentenza *in scriptis*; questa scomunica è ingiusta, ma valida, e però si deve temere. Quando anco fosse veramente invalida, ma non si sapesse l'invalidità, si deve similmente temere, almeno per lo scandalo. Nè mi stendo a provare queste cose, perchè sono chiare, nè anco il Gersone le negherebbe. E da questa considerazione potrà ciascheduno raccorre, che la sentenza di N. S. Paolo V. fulminata contro i capi della repubblica Veneta, ha tutti i requisiti così essenziali, come accidentali: e però si deve temere, essendo non solo valida, ma giustissima. Perchè, se ricerchi la potestà legittima, troverai che è potestà suprema, data da Dio, universalissima, sopra tutti quelli che pretendono essere pecore dell'ovile di Cristo, e membra del corpo mistico della Chiesa e cittadini della città di Dio e domestici nella casa dell'istesso Dio. Che sia potestà universale si vede chiaro in quelle parole: *Quodcumque solveris.* Matth. 16. E che sia sopra tutti si vede in quelle altre parole: *Pasce oves meas*, Joann. 21. Dove non si restringe a queste o quelle pecore, ma rinchiude tutte quelle che sono sue: e chi questo non crede non è cattolico. Se ricerchi l'uso legittimo, troverai che non ci sono mancate molte ammonizioni, nè alcuna di quelle cose che ricerca l'ordine giudiziario. Se finalmente ricerchi la causa, troverai ch'è stata la difesa della ecclesiastica immunità, la quale il sacro concilio di Trento sess. 25. cap. 20. dice esser fondata nell'ordinazione divina: e nelle costituzioni de'sacri canoni, e per la quale sappiamo che molti santi prelati hanno combattuto fino alla morte, e Dio ha illustrato san Tommaso Cantuariense con infiniti miracoli, e l'ha dichiarato vero suo martire, come anco poi lo dichiarò la Chiesa, per avere sparso il sangue per la libertà dell'istessa Chiesa.

8. L'ottava considerazione è che *più pericolo apporta l'abuso delle chiavi nel sommo Pontefice, che negl'inferiori, perchè dagli abusi degl'inferiori, si può appellare al papa, ma dagli abusi del papa, non si puo appellare se non al concilio generale, il quale non si puo così facilmente congregare. E sebbene prima del concilio di Costanza si teneva da molti che non fosse lecito appellare dal papa al concilio: nondimeno l'istesso concilio ha dichiarato espressamente essere eresia il negare la superiorità del concilio sopra del Papa.* Questa considerazione contiene un errore gravissimo e manifestissimo, e chi mette in campo questo errore a proposito delle cose presenti, si dimostra poco cattolico. E per cominciare dal concilio di Costanza si dice tre cose. La prima, che detto concilio non ha dichiarato in nessun luogo essere eresia negare la superiorità del concilio sopra del papa, veggasi, e riveggasi bene tutto il concilio, e non vi si troverà cosa tale. La seconda, che il suddetto concilio nella 4. sess. fa un decreto, dove dichiara, che l'istesso concilio di Costanza rappresenta la Chiesa universale ed ha potestà da Cristo immediatamente, alla quale potestà è obbligato d'obbedire ognuno ed anco l'istesso Papa. Il qual decreto s'intende da uomini dottissimi, che non parli di qualsivoglia Papa, ma del Papa dubbio, come era allora, che tre diversi uomini si tenevano per Papa ed aveano i loro seguaci, e questo è verissimo, che la Chiesa ha potestà di dichiarare qual sia il vero Papa, e che quelli che al tempo dello scisma litigano del papato, sono obbligati di obbedire alla sentenza della Chiesa e del concilio gene-

rale. Ma che quando il Papa è canonicamente eletto ed indubitatamente è tenuto per Papa, sia obbligato di obbedire alla Chiesa o al concilio, da quel decreto non si può raccorre. La terza, che quel decreto non può avere altra forza che di rimediare allo scisma, perchè non essendo in quel tempo il Papa nel concilio, era quel concilio un corpo senza capo, e così non aveva autorità di dichiarare cose di fede, nè altre simili di maggiore importanza. E sebbene poi papa Martino V. approvò il concilio costanziese, l'approvò solo quanto a'decreti fatti conciliarmente, come furono quelli che si fecero contra dell'eresie di Giovanni Wicleffo e di Giovanni Hus: ma il decreto della superiorità del concilio sopra del papa, non fu fatto conciliarmente, cioè con esami e dispute precedenti, e con pigliare i voti de'Padri, ma fù un decreto fatto semplicemente quanto bastava per rimediare allo scisma. Onde poi Pio II. nel concilio mantovano scomunicò chi appellava dal papa al concilio, e la medesima scomunica rinnovò papa Giulio II. come testifica Silvestro, *Verbo Excommunicatio*, VII. num. 93. E dipoi tutti i sommi Pontefici la rinnovano nella Bolla, detta in *Coena Domini*, e finalmente papa Martino V. col voto dell'istesso concilio di Costanza, dichiara che i sospetti di eresia devono esser interrogati di molti articoli ed in particolare, se credono che il sommo Pontefice abbia la suprema potestà nella Chiesa di Dio e certo se la suprema potestà è nel Papa, non può essere che il concilio sia sopra del Papa, altrimente la suprema potestà sarebbe nel concilio, e non sarebbe nel Papa, e di qui si vede, che il concilio di Costanza in quel decreto della quarta sessione si deve intendere come abbiamo detto, altrimente sarebbe contrario a se stesso, e quando si ammettesse contrarietà, più si dovrebbe credere al decreto secondo fatto dal Papa e dal concilio insieme, che al primo fatto dal concilio senza Papa, cioè dal corpo senza capo. Ma lasciando da parte il concilio di Costanza, che l'opinione del Gersone sia manifestamente erronea, si può provare con somma brevità, con l'autorità della Scrittura, de'concilii e della ragione. La sacra Scrittura in nessun luogo dà autorità alla Chiesa o a'concilii sopra de'loro pastori, e molto meno sopra del sommo Pastore, ma sibbene al rovescio dice san Paolo negli atti apostolici al cap. 20. che Dio ha posti i vescovi per reggere la Chiesa di Dio ed al suo vicario disse Cristo, Matth. 16. *Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam*, dove che Cristo facendo san Pietro fondamento della Chiesa, fu come farlo capo del corpo mistico della Chiesa, perchè quello ch'è il fondamento nella casa, è il capo nel corpo. E noi vediamo, che il capo ha potestà soprattutto il resto del corpo, ma il resto del corpo non ha potestà sopra del capo. Così in san Giovanni al 21. quando Cristo disse a s. Pietro: *Pasce oves meas*, lo fece pastore di tutto il suo ovile, e non è dubbio, che l'ovile non ha autorità sopra del pastore, ma sibbene il pastore sopra dell'ovile. Finalmente quando disse il Signore in s. Luca al 12. *Quis est fidelis dispensator et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam?* senza dubbio dichiarò, che il vescovo nella Chiesa particolare, ed il Papa nell'universale, è come un maggiordomo o maestro di casa generale, nella famiglia di Dio. E siccome il maggiordomo ha potestà sopra della famiglia, ma la famiglia non ha potestà sopra di esso, così il vescovo ha potestà sopra la sua diocesi ed il Papa sopra tutta la Chiesa, e la diocesi non ha potestà sopra il vescovo, nè la Chiesa eziandio congregata nel concilio ha potestà sopra del Papa; e però soggiugne in quell'istesso luogo il Salvatore: *Quod si dixerit servus ille in corde suo moram facit Dominus meus venire, et caeperit percurrere servos et ancillas, edere, et bibere et inebriari veniet Dominus servi illius in die qua non sperat, et dividet eum partemque ejus cum infidelibus ponet.* Dalle quali parole si raccoglie, che quando il maggiordomo della casa di Dio non si porta bene, non vuole Dio che sia punito dalla famiglia, ma riserba a se stesso l'autorità di giudicarlo e punirlo. Dunque secondo le Scritture sacre non avendo la Chiesa, e per conseguenza il concilio, che rappresenta la Chiesa, potestà veruna sopra del Papa, ne seguita che non si può appellare dal Papa al concilio, ma sibbene dal concilio al Papa. La medesima verità che abbiamo provata con la Scrittura testificano ancora i sacri concilii. Quando s. Marcellino Papa commise quel fallo di sacrificare agl'idoli per timore della morte: si congregò un concilio grande in Sinuessa, per trattare di questa causa, ma tutto quel concilio confessò, che non era in sua potestà di giudicare il Papa, *prima sedes a nemine judicabitur*. E di questo concilio fa menzione papa Nicolò primo in un'epistola all'imperator Michele. Similmente un concilio romano congregato da san Silvestro papa nell'ultimo canone dichiara, che la prima sede, ch'è quella del papa, non può essere giudicata da nessuno. Il concilio calcedonese, che è uno de'quattro primi concilii generali, nella terza azione condanna Dioscoro patriarca d' Alessandria, insieme con tutto il concilio secondo efesino perchè ebbe presunzione di giudicare il Papa di Roma. Ora se il primo patriarca dopo il romano, insieme con un concilio generale, non ha potestà di giudicare il papa, seguita chiaramente, che il concilio non è sopra del Papa, altrimente lo potrebbe giudicare. Appresso, il concilio quinto romano sotto papa Simmaco approvò come proprio decreto quella sentenza di Ennodio: *Aliorum hominum caussas Deus voluit per homines terminari: Sedis istius praesulem suo sine quaestione reservavit arbitrio. Voluit Petri apostoli successores coelo tantum debere innocentiam.* Nel concilio generale ottavo alla 7. azione leggiamo così: *Romanum Pontificem de omnium ecclesiarum praesulibus judicasse, de eo vero neminem judicasse legimus.* Scrive Paolo Emilio nel 3. libro della sua istoria, che essendosi congregato un gran concilio di vescovi alla presenza di Carlo Magno per certe cose opposte a papa Leone terzo, tutti i vescovi insieme gridarono, che non era lecito a niuno di giudicare il sommo Pontefice. Il concilio generale lateranese sotto Alessandro terzo, avendo da fare un decreto del modo di eleggere il sommo Pontefice, dice che bisogna in questa elezione usare partico-

lare diligenza, perchè se si erri, non si potrà poi aver ricorso ad alcun superiore, perchè non ci è nessuno in terra superiore al Papa. Leggasi il cap. *Licet, extra de electione.* Finalmente nel concilio lateranese sotto Leone X. nella sessione undecima si determina espressamente, che il Papa è sopra di qualsivoglia concilio, e che però a lui solo tocca di convocare, di trasferire e di licenziare i concilii. Ora se gl'istessi concilii confessano di essere sottoposti al Papa, chi avrà ardire di dire, che il concilio è sopra del Papa, o che si possa appellare dal Papa al concilio? Ma vediamo se la ragione fondata nella parola di Dio testifica l'istessa verità. La Chiesa santa non è simile alla repubblica di Venezia o di Genova o d'altra città, che dà al suo doge quella potestà che gli piace; e però si può dire che la repubblica è sopra del principe. Nè anco è simile ad un regno terreno, nel quale i popoli trasferiscono la loro autorità nel monarca ed in certi casi possono liberarsi dal dominio regio e ridursi al governo di magistrati inferiori, come fecero i Romani, quando passarono dal dominio regio al governo consolare. Perchè la Chiesa di Cristo è un regno perfettissimo ed una monarchia assoluta, che non dipende da'popoli, nè da essi ha la sua origine, ma dipende solo dalla volontà divina. *Ego autem* (dice Cristo nel salmo 2.) *constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus.* E l'Angelo disse alla Vergine, Luc. 1. *Dabit ei Dominus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in aeternum, et regni ejus non erit finis.* Ed in mille altri luoghi si legge il medesimo. E che non dipenda questo regno dagli uomini lo mostra Cristo, quando dice: *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.* Joan. 15. E noi lo confesseremo quando diremo: *Fecisti nos Deo nostro regnum,* Apoc. 5. E questa è la causa, che questo Regno si assomiglia nelle Scritture alla famiglia: *Quis est servus et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam?* Matth. 24. perchè il padre di famiglia non dipende dalla famiglia, nè ha da lei la sua autorità. Ora essendo questo verissimo, ne seguita per necessaria conseguenza che il vicario generale di Cristo non dipenda dalla Chiesa, ma solo da Cristo, dal quale ha tutta la sua autorità, come ancora vediamo ne'regni terreni, che il vicerè non ha l'autorità del regno, ma dal Re, nè può essere giudicato o punito da'popoli, ma solo dal padrone. Ecco dunque come il Gersone si è ingannato, e chi lo seguita s'inganna e va contra la dottrina delle Scritture de'sacri concilii e della manifesta ragione. E se dicesse quello che solea dire l'istesso Gersone, è pure scritto in san Matteo al cap. 18. *Dic Ecclesiae, et si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus, et publicanus*: risponderei, che in quel luogo per la Chiesa s'intende il prelato, ch'è capo della Chiesa, e così l'espone san Giovanni Crisostomo hom. 61. in Matth. e papa Innocenzo terzo cap. *Novit. de judiciis*, e così dimostra la pratica della Chiesa universale di tutto il mondo e di tutti i tempi, che chi vuol denunziare un peccatore alla Chiesa ed osservare questo precetto non congrega un concilio, ma ricorre al vescovo o al suo vicario.

9. La nona considerazione è, che *non s'incorre nel disprezzo delle chiavi, quando il Papa abusa enormissimamente e scandalosissimamente la sua potestà.* Questa considerazione è vera in sè ma è ingiuriosissima insieme alla santità di nostro Signore ed alla santa Sede apostolica, come se fosse solita abusare in quel modo le chiavi del regno del cielo. Simili sono le arti degli eretici moderni che per fare al mondo odiosa la potestà Pontificia, spargono le più infami calunnie che la malignità di Satanasso loro capo gli sa insegnare. E dovrebbero i Veneziani stessi abborrire e punire simili difensori.

10. La decima considerazione è, che *non incorrono nel dispregio delle chiavi quelli che procurano difendersi contra tali pretese sentenze per mezzo della potestà secolare, perchè la legge naturale insegna con forza resistere alla forza.* Questa è una perniciosa dottrina, e dalla quale possono succedere infiniti scandali, perchè sebbene quella sentenza è vera, *vim vi repellere licet*: cioè, è lecito resistere con violenza alla violenza: nondimeno ha molte limitazioni, perchè deve essere forza ingiusta: che non abbia rimedio, se non la forza: che la resistenza sia incontinente: ed altre, come dichiara Silvestro *verbo Bellum* 2. e gli altri dottori che trattano questa materia; e però se non s'applica a certi particolari con molta prudenza è causa di grandissimi disordini. Quando gli sbirri prendono qualcheduno e gli legano le mani, certo è che gli fanno violenza e nondimeno non gli è lecito far violenza agli sbirri, sotto pretesto che si può resistere con violenza alla violenza. Similmente quando si legano i forzati al banco della galera sono costretti a vogare; chi dubita che gli si usa gran violenza? e tuttavia non dirà nessuno che abbia giudizio che gli sia lecito sotto il medesimo pretesto far violenza al comite parimente quando uno è forzato dal superiore o ecclesiastico o secolare a restituire ad altri la roba o la fama osservare la fede e le promesse, non si può dire che colui così forzato possa con forza resistere e ribellarsi contro del suo superiore. E per lasciare infiniti altri esempi, quando talvolta i magistrati o principi impongono gravezze a'popoli e li forzano a pagarle: non credo gli piacerebbe che alcuno insegnasse a'popoli a far ribellione sotto pretesto che *vim vi repellere licet.* E che gran confusione sarebbe nelle case e nelle città e ne'regni, se ad ogni forza si potesse opporre la forza, con dire, che di ragione naturale è lecito resistere con violenza alla violenza? Ma se si parla della forza che usano i prelati, quando con le censure costringono i sudditi ad obbedire, certo è che non è lecito resistere con forza: perchè se quello che non vuole udire la Chiesa, deve essere considerato da noi, secondo il comandamento del Signore, come gentile e pubblicano; certamente quello che con forza vuole resistere alla Chiesa, deve essere da noi stimato peggio che gentile e pubblicano. E quanto al ricorso ai principi secolari in materia di scomuniche, già il sacro concilio di Trento ha provvisto, vietando espressamente sess. 25. cap. 3. a'principi secolari che non impediscono i prelati acciò non iscomunichino, nè comandino che siano rivocate le scomu-

niche già uscite fuora, essendo che questo non è loro ufficio. Finalmente se veniamo al negozio di che oggi si tratta, è fuora di ogni proposito l'addurre quel principio, *vim vi repellere licet*; perchè la forza che fa il Papa alla repubblica Veneta, è forza paterna e giusta, conforme alla Scrittura e sacri canoni, ed usata in ogni tempo da'prelati di santa Chiesa: ed ha il rimedio pronto senza ricorrere a forza, nè ad aiuto de'principi, che è l'obbedienza e l'umiltà, senza della quale ogni altro rimedio è vano.

11. La undecima considerazione è, che *non s'incorre nel disprezzo delle chiavi, quando qualche giureconsulto o teologo in sua coscienza dice, che tal sorte di sentenze non sono da temere, massime se si osserverà la debita informazione e cautela, che non seguiti scandalo ne' deboli, quali reputano che il Papa sia un Dio che abbia ogni potestà in cielo ed in terra etc.* Questa considerazione per parlare modestamente è molto poco considerata, perchè almeno avesse detto il Gersone, che un ignorante può rimettersi in cose dubbie al giudizio di un teologo o giureconsulto che abbia nome di gran dottrina e bontà. Ma che si può rimettere a qualsivoglia teologo o giureconsulto, massime in materie di obbedienza al sommo Pontefice, è una grandissima temerità, perchè non è dubbio, ma certissimo, che in cose dubbie si ha da obbedire al superiore; ed allora solo non si ha da obbedire, quando è certo e chiaro, che il superiore comanda cose contrarie al comandamento di Dio: e poi quanti teologi o giureconsulti si trovano che per ignoranza o per malizia si possono ingannare? e se uno t'insegna in un modo e l'altro al contrario, a chi ti rimetterai? I principi secolari non permetterebbero in modo veruno, che quando hanno dato una sentenza, il reo potesse scusarsi dall'obbedienza, perchè un giureconsulto o un teologo in coscienza sua gli ha detto, che quella sentenza non si ha da osservare: quanto meno dunque si deve tollerare ciò in materia dell'obbedienza al vicario di Cristo, al quale tutti i cristiani *jure divino* sono obbligati di essere soggetti ed obbedienti? E se i deboli sostengono che il Papa sia un Dio e che abbia ogni potestà in cielo ed in terra più piace all'onnipotente Dio questa loro debolezza, che non piace la fortezza di quei che parendogli esser savii procurano di abbassare l'autorità del vicario di Cristo, come fanno oggi tutti gli eretici. Non è gran cosa che il Papa sia stimato un Dio in terra, poichè di tutti i principi dice il salmo: *Ego dixi Dii estis*, nè è inconveniente che si dica, che il Papa abbia ogni potestà in cielo ed in terra, poichè Cristo ha detto: *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in coelis.* Il che però si dichiara, e s'intende sanamente da'veri e dotti cattolici: ed in somma credo poter dire con ogni verità, che tanto grande è la potestà del sommo Pontefice che pochi arrivano a capirla, perchè può fare tutto quello che è necessario a condurre le anime in paradiso, e può levare tutti gl'impedimenti che il mondo o'l demonio con tutta la loro forza o astuzia possono opporre: onde s. Cirillo citato da san Tommaso nell'opuscolo *de primatu Petri* dice, che siccome Cristo ebbe dal Padre pienissima potestà sopra tutta la Chiesa: così Cristo diede a s. Pietro ed ai suoi successori pienissima potestà sopra tutta la Chiesa.

12. La duodecima considerazione è, che *quelli fomentano il dispregio delle chiavi, i quali dovendo resistere all'abuso delle chiavi, si dividono tra loro e s'impediscono l'un l'altro. La verità è, che si deve tentare ogni via favorevole ed umile col sommo Pontefice, quando male informato pronunzia ingiuste sentenze, ma se l'umil diligenza non giova, si deve dar di mano ad una virile ed animosa libertà.* Questa considerazione era molto a proposito a tempo del Gersone; perchè essendo allora uno scisma di tre Papi, de'quali ciascuno fulminava sentenze di scomuniche contro i seguaci dell'altro. In quel tempo era bene, che i fedeli si unissero a levare lo scisma, e poco si curassero di quelle scomuniche, poichè non era certo chi di loro fosse il vicario di Cristo e non ostante quelle scomuniche attendessero al negozio dell'unione della Chiesa. Ma ora che per grazia di Dio abbia un Papa solo, e quello indubitato e certo, questa considerazione non è a proposito: nè ad altro serve, che a fare un nuovo scisma de'membri contro del loro capo.

RISPOSTA

Al secondo opuscolo del Gersone, intitolato: Esame di quella asserzione, Sententia pastoris etiam injusta est timenda.

Nel secondo opuscolo l'istesso Gio. Gersone riferisce, che un certo commessario apostolico in un suo processo pubblico pose la seguente asserzione. *Le nostre sentenze quantunque fossero ingiuste si debbono osservare, e temere.* Sopra la quale asserzione si fa una censura divisa in più proposizioni e sono le seguenti:

Prima questa asserzione è falsa. Seconda questa asserzione è impossibile. Terza questa asserzione è erronea, quanto a'costumi. Quarta questa asserzione è sospetta di eresia. Quinta questa asserzione rende il suo autore sospetto nella fede: e però deve esser chiamato in giudizio, acciò dichiari o ritratti la sua sentenza: e se sarà pertinace nel suo parere, si dovrà lasciare in mano della giustizia secolare.

Questo è in somma il giudizio del Gersone, il quale come sia troppo rigoroso, si vedrà dal discorso seguente. Quel commessario o vero o finto che sia, non contento di dire, che le sentenze sue ancorchè ingiuste, dovevano esser temute, conforme al detto di s. Gregorio, aggiunse, che dovevano ancora essere osservate. E sebbene poteva fare di meno di aggiugnere quelle parole, nondimeno non sono degne di una censura tanto rigida, come è questa del Gersone, il quale ha preso in mal senso quello che si poteva pigliare in buono. Due cose riprende il Gersone nel commessario, e di ambedue con brevità discorreremo. Prima riprende, che indistintamente abbia detto, che le sentenze sue si hanno da temere ancorchè ingiuste: perchè pare che abbia voluto dire, che tutte le sentenze ingiuste si abbiano da temere, e pure sappiamo, che non tutte le sentenze ingiuste si hanno da temere, ma solo quelle che sono ingiuste, ma valide, come si

raccoglie dal Graziano 11. q. 3. *per totum*. A questo si risponde, che il commessario ha parlato in quel senso che parla s.Gregorio ed i sacri canoni. E siccome s. Gregorio dice, che la sentenza del pastore o giusta o ingiusta che sia si ha da temere: sebbene parli indistintamente; non si raccoglie però che ogni sentenza del pastore si ha da temere, ma solo quella che non è nulla, sebbene ingiusta. Così dalle parole del commessario non si ha da raccorre che tutte le sentenze si hanno da temere, ma solo quelle che non sono invalide manifestamente, sebbene sono ingiuste. In somma la calunnia si dà alle parole del commessario,si potrebbe dare anco alle parole di s. Gregorio. Secondariamente riprende il Gersone, che il commessario abbia detto, che le sue sentenze sebbene fossero ingiuste si devono temere ed osservare; perchè altra cosa è osservare, altra cosa è temere.L'iniquità del tiranno si può temere, ma non osservare. E chi dice che l'iniquità si debba osservare, dice il falso e sta in errore. A questo si risponde, che il commessario (per quanto si può credere) non parlava del comandamento di qualche cosa ingiusta, ma parlava della sentenza della scomunica in quanto è una pena, che priva l'uomo della partecipazione de'Sacramenti, e della conversazione de'fedeli, ed in questo senso si può dire benissimo che la sentenza della scomunica ingiusta si deve temere ed osservare; perchè non sono cose diverse temere la scomunica ed osservare la scomunica: perchè chi la teme, si astiene dalla partecipazione de'Sacramenti e dalla conversazione de'fedeli, e così l'osserva; e chi non l'osserva, ma pratica co' fedeli e partecipa i Sacramenti non la teme. Sicchè il Gersone ha preso equivoco fra la sentenza che comanda qualche cosa e la sentenza che priva di qualche cosa; ed avendo sopra l'equivoco fondato il suo discorso, non è maraviglia se l'ha fondato in aria.Ma poniamo caso che il commessario abbia parlato della sentenza che comanda qualche cosa sotto pena di scomunica ancora in questo modo non ha parlato male: perchè quella tale sentenza ovvero comanda una cosa chiaramente buona,come restituire la roba d'altri; o una cosa chiaramente mala, come rubare o bestemmiare;o una cosa della quale è dubbio se sia o non sia mala come andare alla guerra, che è dubbio se sia giusta o ingiusta. Se comanda cosa chiaramente buona, si ha da osservare,e temere,cioè si ha da osservare facendo quello che si comanda per timore di non cadere nella scomunica e può essere che tale sentenza sia ingiusta,non avendo preceduto tre monizioni sebbene sia valida, perchè comanda una cosa buona ed è fulminata da chi ha potestà di fulminarla, ed è preceduta almanco una monizione, se la sentenza è dubbia se comandi cosa mala o non mala, si ha da osservare e temere,perchè in caso di dubbio deve il suddito stare al giudizio del superiore, e non al proprio, come di sopra si è detto ed è dottrina comune de'santi Padri. Se la sentenza comanda una cosa, che chiaramente sia peccato allora non si deve osservare nè temere, e chi dicesse che si deve osservare sarebbe in errore, e di tale asserzione sarebbero vere le cinque proposizioni del Gersone,perchè senza dubbio è falso che una sentenza che obbliga a peccare si abbia da osservare, ed anco è impossibile, che una sentenza comandi un peccato ed obblighi all'osservanza, e di più è sentenza erronea quanto a'costumi perchè insegna a far male; ed anco quanto alla fede, perchè chi dice che sia lecito far male, è eretico e se non si pente, si deve dar alla giustizia secolare acciò sia punito come merita. E questa tal sentenza, non solo non si deve osservare,ma nè anco temere, perchè dice il Salvatore: *Nolite timere eos qui occidunt corpus*: e più tosto ha l'uomo da morire, che osservare una tal legge. Onde non si trova quel quarto membro, che il Gersone ha messo in campo, cioè che alcuna sentenza si debba o si possa temere, ma non osservare, parlando del timore che induce all'osservanza. Sebbene si può avere uno spavento naturale del tiranno che comanda l'iniquità. Ma nè anco in questo ha errato il commessario, perchè sempre ha parlato della sentenza ingiusta, ma valida, quale non è questa che comanda il peccato, la quale è notoriamente nulla. Ecco dunque come tutto il discorso del Gersone è fondato in aria, e chi l'ha tradotto e messo in luce per insegnare a'Veneziani a dispregiare la sentenza giusta e valida del sommo Pontefice, ha dimostrato di avere più malignità che giudizio. Aggiugne a questo discorso il Gersone alcune proposizioni, per mostrare quello che può e deve fare il re cristianissimo,per difesa della libertà della Chiesa gallicana, delle quali proposizioni non è necessario che discorriamo in questo luogo. Prima,perchè tutte si fondano in quel principio, che la potestà del concilio sia sopra quella del Papa,perchè non per altro vuole il Gersone che non possa il Papa mutare i canoni antichi, ne'quali fondava allora la Chiesa gallicana la sua libertà, se non perchè crede,che quei canoni essendo de'concilii non siano soggetti alla volontà e potestà del Pontefice.Ora questo principio è stato dichiarato falso, nè crediamo che i Veneziani lo possano avere per vero. Secondo,perchè dopo i tempi del Gersone nel concilio lateranese sotto Leone decimo, fu derogato alla prammatica che difendevano le Chiese gallicane, e furono fatti i concordati fra il sommo Pontefice Leone ed il re cristianissimo: e così ora non si nomina più la libertà gallicana contra il sommo Pontefice, anzi il re cristianissimo e tutti i vescovi di Francia conservano pace ed unione con la madre loro che è la Chiesa romana, e col padre loro che è il papa vicario di Cristo e successore di san Pietro. Terzo perchè la libertà gallicana,della quale scrive il Gersone non ha che fare niente con la libertà, che ora pretende la repubblica Veneta,poichè quella si fondava ne'canoni antichi, questa è contraria a'canoni, così antichi come moderni.

LAUS DEO

RISPOSTA

DEL

CARDINALE BELLARMINO

ALLA DIFESA DELLE OTTO PROPOSIZIONI

DI GIOVANNI MARSILIO

NAPOLITANO

RISPOSTA

DEL

CARDINALE BELLARMINO

ALLA DIFESA DELLE OTTO PROPOSIZIONI

DI GIOVANNI MARSILIO

NAPOLITANO

Mentre scriveva la risposta alle opposizioni di fra Paolo Servita, comparve la difesa di Gio. Marsilio per le sue otto proposizioni. E sebbene molti mi esortavano a non rispondergli nulla, nondimeno ho creduto rispondere a'primi tre capitoli, acciò da questo possa ognuno comprendere, che quella sua opera non è degna di risposta. Massime se si consideri, che costui si è messo a difendere un libretto proibito dal gravissimo tribunale dell'universale Inquisizione, come scandaloso, temerario, erroneo ed eretico; e non solo ha avuto ardire di opporsi ad una tanta autorità: ma dice di essere lapidato *de bono opere*, e si fa simile a Michea profeta oppugnato da falsi profeti, e si finge di esser diverso dall'autore delle otto proposizioni, volendo con questa simulazione nascondersi, e parere di non essere quello che è, costando a noi per testimonii degnissimi di fede, che l'autore delle otto proposizioni, è questo istesso Gio. Marsilio, che ora si finge un altro, che per carità abbia preso la difesa di lui.

Risposta al primo capitolo.

Nel primo capitolo propone sette arti, o stratagemmi, che dice essere usati da me, per ingannare i lettori.

La prima arte dice essere, che io abbia procurato, che si proibisse quel trattato delle otto proposizioni. A questo si risponde, che io non ardisco attribuirmi quest'arte, essendo arte propria della Chiesa cattolica insegnatagli dallo Spirito santo ed usata in tutti i tempi, di proibire le dottrine perniciose. Nè è vero, che io abbia procurato questo, non essendo quel libro propriamente scritto contra di me; ma l'ha procurato quello a cui tocca per ufficio; ed è stato proibito con matura considerazione ed esame di una numerosa congregazione di gravissimi teologi; e se Gio. Marsilio fosse tanto cattolico, quanto esso dice, obbedirebbe al giudizio di santa Chiesa e di quello che in luogo di Cristo la governa.

La seconda arte dice essere, che io distinguo i sensi delle proposizioni, ed in uno le concedo, nell'altro le riprovo. Vorrei rispondere, che se per arte intende astuzia, questa non è arte, ma sincerità: se intende metodo, è arte buona: ma giacchè non vuole distinzione, dico assolutamente, che questo suo è un male artificio, volendo parlare ambiguamente acciò i suoi complici l'intendano, e si possa esso scusare con ricorrere all' altro senso, quando bisogna.

La terza arte dice essere, che io confondo le materie. Quest'arte è tanto lontana da me, che di nessuna cosa sono più lodate le mie scritture, che di chiarezza e distinzione: ma Giovanni Marsilio confonde se stesso, poichè nella seconda arte riprende la distinzione e nella terza riprende la confusione. E non ritroverà mai che io confonda la potestà politica con la spirituale: ma esso sì che la confonde, mentre vuole che il principe secolare possa far legge in ogni materia: sebbene ora trovandosi colto in falsità, si restringe ad una sentenza, che aveva in mente, *juxta suum finem*.

La quarta dice consistere in quello che io affermo, che Giovanni Marsilio autore delle otto proposizioni, non è buon logico, e che le sue prime cinque proposizioni, non fanno a proposito; e questo lo dice acciò i lettori non le considerino, e gli paia strano quando veggiamo inferirsi da quelle cinque le tre ultime.

Rispondo: che tanto è vero che questo sia artificio, quanto è vero che Giovanni Marsilio sia buon logico. Il luogo dove io mi maraviglio della logica di Giovanni Marsilio, è nel discorso della prima proposizione rispondendo a quelle sue parole. Seguita l'Apostolo e dice: *Qui potestati resistit, Dei*

ordinationi resistit. Ecco l'autorità, che hanno i principi secolari di far legge in ogni materia, e che obblighi ogni persona. Di queste parole dissi, che questa è una logica mirabile che cava le conclusioni di dove non sono. Aristotele argomenterebbe così: *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit; sed non licet Dei ordinationi resistere: ergo non licet potestati resistere.* Ma chi volesse argomentare come fa Giovanni Marsilio, e dire, chi resiste alla potestà, resiste alle ordinazioni di Dio: dunque il principe secolare può far legge in ogni materia, e che obblighi ogni persona, sarebbe da Aristotele mandato fuora della scuola,come inabile ed incapace ad imparare la logica; perchè in questo argomento non si trova il termine di mezzo,necessario per congiungere gli estremi:e chi volesse mettere l'argomento in forma di sillogismo,troverebbe quattro termini, non tre soli, come hanno da essere per conchiudere il discorso. Che poi le cinque prime proposizioni non siano le premesse dalle quali si possono dedurre le tre ultime: è chiaro, perchè ancorchè si concedessero le cinque proposizioni, si potrebbe con ogni ragione negare la conseguenza a chi da quelle deducesse la sesta, e le altre due parole il principe secolare non può punire gli ecclesiastici, perchè sono talmente esenti che nessun principe può derogare a questa esenzione, come si è dimostrato dal consenso di tutti i dottori, ed a questo non importa che il principe abbia la potestà da Dio immediatamente o mediante il consenso umano: nè meno importa che Cristo abbia esercitato la potestà di re temporale o no:nè se Cristo ha dato al Papa il regno del mondo o non l'ha dato: nè se il Papa abbia potestà meramente spirituale, o pure anco temporale, nè se gli ecclesiastici siano esenti, *jure divino* o *jure umano*: e però ho detto bene che quelle cinque proposizioni sono tanti spropositi, e che Giovanni Marsilio non sa logica, o per dir meglio con san Paolo, non sa quello che si dica, nè di che cosa parli.

La quinta arte, dice essere: che io habbia notati alcuni errori di stampa ed attribuiti all'autore, come nel numero d'Innocenzo IIII. lo stampatore ha lasciato un I, ed ha fatto Innocenzo III. in cambio d'Innocenzo IIII.ed a quelle parole:*Sunt enim ministri Dei*. lo stampatore ha aggiunto *ad tributa*.

Rispondo: che questa è arte di Giovanni Marsilio di scaricare la sua ignoranza addosso i poveri stampatori; poichè nel testo di Giovanni Marsilio, non si legge Innocenzo III. ma con parole distese Innocenzo Terzo. il che non si può fare con aggiugnere un I. e similmente quella parola, *ad tributa*, non può essere aggiunta dagli stampatori, i quali lasciano talvolta qualche cosa per inavvertenza,ma non aggiungono mai niente.

La sesta dice essere: camminare per via de'suppositi,i quali non si provano; ma si presuppongono per veri non essendo.

A questo si risponde: non esser vero che io supponga se non quelle dottrine, nelle quali convengono tutti i dottori cattolici, o che sono già determinate nella Chiesa di Dio; e doveva Giovanni Marsilio portare qualche luogo particolare, dove si abbia presupposto una cosa falsa per vera.

La settima, dice essere: citare spesso autori proibiti con dire, ora che mi pare, che all'autore sia piaciuta l'opinione d'essi, o che rinnova eretiche opinioni.

Rispondo: che molto caro avrei che non fosse vero quello che ho detto: ma questa istessa nuova scrittura di Giovanni Marsilio, come l' apologia di frate Paolo troppo chiaro confermano,che loro rinnovano l'eresie di Marsilio di Padova e de'Luterani: e quando scrissi, che all'autore delle otto proposizioni, cioè a Giovanni Marsilio era piaciuto l'errore di Marsilio di Padova, lo provai con l'autorità di Giovanni papa XXII. riferito dal cardin. Turrecremata. Si lamenta poi Giovanni Marsilio, che io laceri il nome de'principi a'quali gli stessi pontefici anticamente parlavano con molto rispetto e davano onorati titoli. A questo si risponde: questa essere una grandissima falsità, perchè ho sempre parlato de'principi con molta riverenza ed in particolare della repubblica di Venezia dandogli titoli, come ognuno può vedere di serenissima, nobilissima, prudentissima ed antichissima. Dunque si può con buona ragione conchiudere, che le sette arti o stratagemmi, che Giovanni Marsilio ha proposto, non sono miei stratagemmi, ma falsità e bugie di Giovanni Marsilio, e dico bugie, perchè sapendo benissimo Giovanni Marsilio, quanto gli artificii e stratagemmi siano contrari alla mia natura, contro la propria coscienza ha scritto questo primo capitolo.

Risposta al secondo capitolo.

Nel secondo capitolo, risponde Giovanni Marsilio a due obbiezioni fatte nel proemio della mia scrittura.

La prima obbiezione è,che in Venezia si stampino libretti contro la forma del concilio di Trento, sess. 4. Risponde Giovanni Marsilio primo, che ho usato una grande iperbole con dire, che ogni giorno vengano fuora libretti pieni di errori.

Secondo dice, che si leggono pure molti pii libri senza nome, anzi che la sacra congregazione sopra l'Indice ha dichiarato, che si può lasciare il nome dell'autore, *caussa humilitatis*, o per altre giuste ragioni. Alla prima risposta dico, che non è grande iperbole a chi considera, che un giorno comparve a Roma un libretto con le considerazioni di Giovanni Gersone ed un' epistola al principio scandalosa, non solo senza nome di stampatore e luogo ed approvazione: ma con finzione che fosse scritta in Parigi; ed il giorno seguente, o poco più tardi, comparve l'altro libretto delle otto proposizioni, similmente senza nome e senza approvazione, e furono tali che meritarono subito esser proibiti in Roma, in Milano ed altri luoghi d'Italia ed anco in Spagna: e se io non avessi avvertito questo pericolo, senza dubbio si sarebbe continuata questa usanza. Alla seconda si risponde: che poco vale per iscusare l'autore delle otto proposizioni, perchè le parole della sacra congregazione nell'Indice, *titulo de Impressione librorum*, § 1. sono queste. *Quod si justam aliquam ob caussam, tacito nomine auctoris, episcopo et inquisitori li-*

ber edi posse videatur, nomen illius omnino describatur, qui librum examinaverit, aut approbaverit. Ecco le condizioni con le quali si può permettere, che un libro si stampi senza nome di autore. Mostri Giovanni Marsilio di avere celato il suo nome nel libretto delle otto proposizioni, con licenza del vescovo e dell'Inquisitore, mostri che ci sia il nome di chi l'ha esaminato ed approvato, ed allora resta scusato: ma noi siamo certi, che nè il vescovo, nè l'Inquisitore gli hanno dato licenza, e che non ci sia nome di chi l'ha approvato ed esaminato, ognuno lo può vedere.

Seguita poi Giovanni Marsilio nell'istesso capitolo, parendogli di aver trionfato dell'avversario, e canta le sue lodi dicendo. È chiave, non lo nego, questo libretto, ma non apre, come dice il signor cardinale, anzi che serra la porta all'eresie, perciocchè pare a me di comprendere, che il fabbro di essa la possa aver fatta nella fucina della sua carità, ec. A questa lode, che dà a se stesso l'autore, si oppone il giudizio della universale Inquisizione della santa Chiesa cattolica, pel quale questo libretto è stato proibito, come pestilente: e perchè dopo un sì grave giudizio l'autore non riconosca il suo errore, anzi lo magnifica e loda, ogni cattolico può giudicare quanta sia la superbia di costui, che voleva farci credere di avere celato il suo nome per umiltà.

Aggiugne poi che l'interdetto è quello che apre la porta all'eresie, e che esso ha procurato serrarre questa porta. Al che si risponde, che la colpa di ciò non è di chi pone l'interdetto, ma di chi ne dà occasione con la disobbedienza, altrimente bisognerebbe riprendere tutti quei sommi Pontefici che hanno tante volte gl'interdetti: ed il modo di serrare la porta all'eresie che possono nascere dagl'interdetti, non è dispregiare l'autorità di chi ha comandato l'interdetto, ma umiliarsi al vicario di Cristo e con la debita obbedienza tor via la causa dell'interdetto.

La seconda obbiezione riferita da Giovanni Marsilio, è che cresce in Venezia la disobbedienza con detrimento della fede. A questa risponde Giovanni Marsilio, che l'obbedienza al superiore s'intende con condizione, che comandi cose giuste: e qui fa una lunga disputa sforzandosi mostrare, che la repubblica non è obbligata di obbedire in pregiudizio della sua giurisdizione, ec.

Rispondo: che tutte queste sono scuse vane e non risposte sode: perchè io ho parlato dell'obbedienza che si dee al concilio generale, il quale comanda, che non si stampino libri di cose sacre senza nome dell'autore, e senza approvazione del superiore ecclesiastico. Non può dire nessuno, che questo non sia comandamento giusto: e però ho detto bene, che non osservandosi questo comandamento in Venezia, lasciando stampare simili libretti, cresce ivi la disobbedienza. A questo bisognava, che rispondesse Giovanni Marsilio, e non trapassasse con silenzio quello che importa, e si mettesse a fare lunga digressione di quello che nessuno gli domandava. Nè giova per iscusare la disobbedienza della repubblica, quello scrive il signor cardinale Baronio in difesa di sant'Ignazio; perchè il signor cardinale non afferma, che sant'Ignazio non abbia obbedito al Papa: ma solo dice, che non si trova scritto che abbia obbedito, nè anco che non abbia obbedito: onde si può presumere che abbia obbedito: di più non iscusa il signor cardinale quel fatto, anzi lo riprende, dicendo, che fu almeno peccato veniale: nè ardisce dire, mortale, per la santità della persona: si può anco aggiungere, che forse per questo morì l'istesso anno sant'Ignazio, e perdè la sedia e la vita, mentre voleva contra del comandamento apostolico amplificare la sua giurisdizione: perchè Iddio punisce con la morte corporale talvolta i peccati veniali dei suoi amici, come dimostra san Gregorio lib. 4. dialog. cap. 24. ma se punisce Iddio la disobbedienza al suo vicario con pena di morte, ancorchè fosse veniale: come punirà la disobbedienza mortale? finalmente vedeva il cardinale, che sant'Ignazio era stato sempre unito con la sede apostolica, nè si trova pure una parola scritta da lui in materia di non volere obbedire al Papa, ed in vita e dopo morte era stato da Dio onorato con miracoli e dalla Chiesa universale tenuto per santo; onde era necessario scusare almeno l'intenzione di quel gran Padre: e di queste cose nessuna si trova che dia materia di scusare il doge o senato Veneto: quanto al resto già sono fuora libri che dimostrano con quanta poca ragione la serenissima repubblica non obbedisca a'comandamenti del sommo Pontefice, e però non occorre che in questo perda tempo.

A quello che poi cita Giovanni Marsilio del padre Ricchomo gesuita e de'cardinali Turrecremata e Bellarmino, già si è risposto appieno nella risposta dell'istesso cardinale Bellarmino a'sette teologi di Venezia, nè occorreva tante volte con tedio de'lettori ripetere le medesime calunnie. A quello che in ultimo dice Giovanni Marsilio, che tralascia il resto del proemio del cardinale, perchè sono calunnie e maldicenze. I lettori dell'uno e l'altro scritto lo potranno giudicare, perchè non vi è pur vestigio e ombra di calunnie e maldicenze, se pure non chiama calunnia e maldicenza il proporre di rispondere a quei libretti che gli verranno alle mani e pregare Iddio che con occhio di misericordia risguardi quelli che per giusto giudizio divino cominciano a dimostrare d'esser dati in senso reprobo.

Risposta al terzo capitolo.

Nella prima proposizione delle otto, quale è, che i principi secolari hanno da Dio immediatamente potestà senza alcuna eccezione, aveva notato due parole che contengono errori manifesti, senza eccezione ed immediatamente. Rispondendo Giovanni Marsilio si sforza di provare l'una e l'altra parola essere verissima: e per provare la prima, cioè senza eccezione, va provando, che non mancano dottori cattolici, che scrivono l'esenzione degli ecclesiastici non essere *de jure divino*, adducendo Medina, Covarruvia ed altri autori.

Ma questa sua prova non prova niente: perchè in questo luogo non ho detto, che non ci siano dottori che sostengono l'esenzione de'chierici non essere

de jure divino: ma ho detto essere errore dire, che la potestà del principe secolare sia senza eccezione; perchè se intende senza eccezione di potestà, è eretica, perchè il principe cristiano è sottoposto al vicario di Cristo: se s'intende senza eccezione di negozii e cause, è similmente eretica, perchè nelle cause e negozii meramente spirituali, non si può intromettere il principe secolare: se s'intende senza eccezione de'sudditi è erronea,perchè gli ecclesiastici sono esenti dalla potestà del principe secolare, almeno *de jure humano*, talmente che non gli può derogare nessun principe, come dicono gli stessi autori che esso allega.

Giovanni Marsilio non ha risposto se non a questo ultimo membro; e perchè bene s'accorgeva, che manco a questo ha risposto bene con provare che alcuni autori dicono, l'esenzione non essere *de jure divino*, restringe la sua proposizione, e vuole che s'intenda, che la potestà de'principi sia da Dio, senza eccezione da Dio, cioè, che Dio non ha eccettuato nessuno, nè laico, nè ecclesiastico.

Questa dichiarazione non si può cavare dalle parole sue (*ut jacent*) nella proposizione; ma posto che sia vera dichiarazione, ancora è falsa ed erronea la proposizione, perchè è contraria al concilio lateranese e tridentino; ed al cap. *Quamquam de censibus* in 6.ed altri canoni allegati da noi a'quali più si ha da credere che a quei pochi autori che esso cita.

Dipoi si sforza di provare la parola immediatamente, ed adduce Navarro ed altri autori, e chiaramente va sempre equivocando e dimostrando, che non sa quello che si dice. Questo non è mistero sopra naturale, nè cosa di opinione, ma è dottrina comunissima di tutti ed in particolare del Soto lib. 4. *de justit. et jure quaest.* 4. *art.* 1. e di Navarro sopra il cap. *Novit. de judic. Notab.* 3. num.41. et 85. i quali autori sono stimati grandemente dal Marsilio, che la potestà politica è da Dio immediatamente in quanto all'istinto naturale che hanno gli uomini di essere governati da qualcheduno che abbia cura del bene comune, e per conseguenza, che fra gli uomini ci sia sempre chi comandi e chi obbedisca: e questo dicono i dottori che Giovanni Marsilio allega: ma nondimeno è ancor vero che la potestà politica risiede principalmente ed immediatamente nella moltitudine degli uomini, come dice Navarro nel luogo allegato da Marsilio, i quali uomini naturalmente sono liberi;e dal consenso loro deriva ne'magistrati o siano perpetui o temporali o assoluti o con dipendenza; e qui nasce che i principi hanno la loro potestà da Dio, ma mediante il consenso de'popoli, e per conseguenza, non immediatamente da Dio.E quando Giovanni Marsilio argomenta *Omnis potestas a Deo est*,dunque la potestà de'principi è da Dio immediatamente.

Si risponde: come si è risposto nell'altra scrittura, che ogni potestà è da Dio; ma alcuna da Dio immediatamente, come quella del Papa: alcuna mediante il consenso umano, come quella de'principi temporali; e quando replica quella del Papa, è mediante l'elezione de'cardinali, come quella dei principi mediante l'elezione o successione; si risponde come pure si è risposto nell'altra scrittura che i cardinali eleggendo non danno la potestà,ma disegnano la persona alla quale Dio dà la potestà: ma l'elezione o successione de'principi o dà la potestà, o almeno trasfonde in essi quella potestà, che fu data da principio dalla moltitudine degli uomini, i quali essendo liberi, si contentarono di trasferire la loro potestà in uno, e così sempre quella potestà deriva del consenso umano, il che non si può dire di quella del papa.

E quando di nuovo replica e dice, che la potestà de'principi è da Dio immediatamente,come l'anima ragionevole è infusa da Dio immediatamente nel corpo umano,sebbene ci concorrano le disposizioni che fanno il corpo atto a riceverla; si risponde, che questa similitudine si può applicare alla potestà che riceve il papa da Dio, ma non a quella che ricevono i principi temporali, perchè, come si è detto,la elezione de'cardinali dispone la persona acciò riceva la potestà di Dio; in quello istesso modo (*servata proportione*) che i genitori preparano la materia, cioè il corpo umano, acciò sia atto ad esser informato dell'anima ragionevole che Dio gl'infonde: ma l'elezione di quelli che eleggono un principe temporale, dà veramente la potestà, ovvero trasfonde in lui quella potestà che diede il popolo da principio al principe, come quando l'agente naturale non solo dispone la materia, ma ancora introduce la forma. E quando aggiunge e dice che io convinto dalla verità confesso che la potestà de'principi temporali è immediatamente da Dio, mentre dico, che i principi in quanto superiori hanno immediatamente da Dio potestà di comandare.

Rispondo: che vi è la dichiarazione appresso, perchè subito aggiunsi, cioè che il comandamento dell'obbedienza è immediatamente da Dio. Sì che il dire che i principi in quanto superiori, hanno potestà di comandare immediatamente da Dio non significa altro se non che Dio ha ordinato che si obbedisca a'superiori, ma di qui non seguita, che il principe sia principe immediatamente da Dio, o che sia fatto superiore a questi o a quelli immediatamente da Dio. E se Giovanni Marsilio non l'intende non ci posso fare altro, se non pregare Iddio che immediatamente gli dia più lume di quello che gli ha dato.

Dopo questa sì debole difesa delle due parole notate per errori, si lamenta, che io abbia fabbricato una esposizione delle sue parole lontanissima dalla sua intenzione, e poi da quella cavi quegl'ingiuriosi epiteti di eretico, di erroneo ec.

Rispondo: che io non ho esposto le sue parole, ma l'ho prese nel senso che fanno, e che da lui è stato con tante parole dichiarato: Onde torno a dire che quella sua proposizione nel senso che esso l'ha dichiarata è falsa ed erronea ed in parte eretica. Nè ho detto che esso sia eretico,ma che la proposizione sia eretica;perchè so benissimo, che acciò la persona sia eretica,bisogna che ci sia la pertinacia; ma acciò la proposizione sia eretica, basta che sia contraria alla fede cattolica: e perchè l'ingiuria si fa alla persona propriamente, non alle proposizioni, a torto si lamenta che gli abbia det-

lo la maggiore ingiuria che si possa dire ad un uomo, cioè di essere eretico.

Finalmente l'istesso Giovanni Marsilio addita, come esso parla gli errori che gli pare avere trovato nella mia scrittura: e se io ho numerato bene sono centonovanta. E prima che io venga a considerarli desidero che i lettori sappiano, che costui che si vanta aver trovato tanti errori in una mia picciolissima scrittura; poco avanti in una lettera latina, che mandò attorno per Venezia, disse queste parole, *Quis auctor citatur in illo scripto. qui sapiat haeresim? Sanctus Paulus fortasse, vas electionis, doctor gentium? An sanctus Ecclesiae doctor Joannes Chrisostomus et Thomas Aquinas?* e dopo alcuni altri, *An illustrissimus cardinalis Bellarminus malleus haereticorum? si hos viros catholicae Ecclesiae lumina haeresim sapere dictitatis, scitote malle auctorem octo propositionum cum ipsis errare, quam vobiscum bene sentire.* Lascio qual giudizio si possa fare di uno che oggi mette il cardinale Bellarmino fra i lumi della Chiesa, e l'accompagna con san Tommaso, s. Giov. Crisostomo e san Paolo, e lo chiama frusta degli eretici, e domani muta pensiero e dice, che è tanto pieno di errori, che in un piccolo libretto ne sparge fino a centonovanta. Solo gli ricordo, che avendo protestato di volere piuttosto errare con lui che sentir bene con altri, è obbligato a confessare, che questi non sono errori, o seguitarli ancor esso. Non è molto, che fu in Germania un luterano per nome Tilmanno Esusio, il quale fece un libro, *De sexcentis erroribus Papistarum*, e gli fu dall'istesso Bellarmino dimostrato, che quelli non erano seicento errori de'cattolici, che esso chiama Papisti, ma seicento bugie di Esusio. All'istesso modo chi vorrà ben considerare, troverà che questi centonovanta errori che ha notato Giovanni Marsilio, non sono altro, che centonovanta testimoni della sua vanità e leggerezza. Comincia dunque così:

Primo: erra perchè essendo cosa certissima, che le due contraddittorie, non possunt esse simul verae, *egli l'abbraccia tutte due per vere, e prima dice, che i principi in quanto superiori hanno immediatamente da Dio la potestà di comandare a'loro sudditi: e poi pentito dice: se i principi secolari non hanno potestà immediatamente da Dio sopra i laici, molto meno l'hanno sopra i chierici.*

Rispondo: che se Giov. Marsilio fosse quel gran logico che si fu, saprebbe che le contraddittorie hanno da essere due proposizioni con gli stessi termini, e solo si ha da aggiungere la negazione ad una. Onde non sono contraddittorie quelle che esso forma, poichè in una si vede la limitazione, in quanto superiori, nell'altra non si vede. E già di sopra si è dichiarato, che il senso della prima è questo; che Iddio immediatamente ha dato il precetto d'obbedienza ed ordinato che i superiori comandino ed i sudditi obbediscano. Il senso della seconda è, che quegli uomini che sono principi e superiori non hanno da Dio immediatamente di esser principi e superiori: ma mediante il consenso umano. Le contraddittorie, secondo la vera logica sarebbero queste: i principi in quanto superiori hanno immediatamente da Dio potestà di comandare a'loro sudditi: ed i principi in quanto superiori, non hanno immediatamente da Dio potestà di comandare a'loro sudditi. Ma queste che sono veramente contraddittorie non si trovano nei miei scritti, ma solo nel capo di Giovanni Marsilio. Seguita e dice:

Secondo: erra perchè confonde queste due parole il titolo della potestà e la potestà stessa. Le quali cose sono affatto distinte: perchè il titolo è, Conditio sine qua non acquiritur potestas: *ma la potestà è quell'autorità, e giurisdizione che dà Iddio immediatamente al principe che riceve dagli uomini quel titolo: il che è stato provato manifestamente con l'esempio dell'anima ragionevole ed il cardinale è forzato concederlo, perchè ammette per vero, che sebbene l'elezione del Pontefice è dagli uomini, tuttavia riceve immediatamente la potestà da Dio*, ergo a pari etc.

Rispondo: che non ho mai confuso il titolo con la potestà; anzi l'ho sempre distinto dicendo che i principi hanno la potestà per titoli umani, e di qui ho raccolto, che l'hanno mediante il consenso umano. E se esso stesso dice, che io ammetto esser distinto il titolo dalla potestà, come dice che lo confondo? Ma esso sì che confonde la condizione *sine qua non* con la disposizione vera e reale, e mostra di non sapere nemmeno i termini della filosofia. Dico dunque, che il Papa ha la sua potestà per titolo divino, perchè l'ha per dono di Dio, il quale donò a san Pietro, ed in lui a'successori suoi, la potestà di reggere tutta la Chiesa. I principi secolari hanno la potestà per titolo umano, perchè l'hanno per traslazione che hanno fatto i popoli della loro potestà ne'principi, la quale deriva ne'successori per elezione o successione ereditaria o altri modi come si è detto di sopra. Seguita Marsilio:

Terzo erra: perchè dice, che è eresia affermare che la potestà temporale non sia stata fatta soggetta da Dio alla spirituale: attesochè non vi è luogo di Scrittura, nè definizione della Chiesa che dica, che il principe come principe sia soggetto al Pontefice, ma sibbene come cristiano. Quando non vi era niun principe cristiano al mondo, certo per ragione del principato non era alcuno soggetto al Pontefice, etc.

Rispondo: che Marsilio si finge le parole che non sono nella mia scrittura, e poi anco si finge l'interpretazione che non l'avrebbe neppure sognata un uomo di giudizio, e così fabbrica gli errori. Non ho mai detto, che il principe, in quanto principe, sia soggetto al Pontefice; ma se l'avessi detto, avrebbe quella sentenza buonissimo senso, cioè che il principe cristiano è soggetto al Papa, e però la potestà sua è soggetta a quella del Papa, potendo e dovendo il papa drizzare il principe nell'uso della sua potestà. Ed in questo senso il principe cristiano, in quanto principe è soggetto al Pa-

pa. Ma che la ragione della soggezione de'principi al Papa non sia il principato, ma il Cristianesimo,è tanto chiaro,che nè anco un fanciullo ne potrebbe dubitare; e nè io, nè verun altro ha mai detto,che la ragione della soggezione sia il principato,come anco nessuno ha mai sognato, che la ragione che soggetta il medico cristiano al Papa,sia l'arte della medicina, e pure è vero, che il Papa può e deve regolare il medico cristiano che usi la sua arte come conviene ad un cristiano, come hanno fatto i sommi pontefici che hanno ordinato a'medici,sotto gravi pene, come si hanno da portare con gl'infermi, cap. *Cum infirmitas, de poenit. et remiss.* ed il medesimo si può dire de' dottori di legge e di teologia. Sì che questo e simili non sono errori miei, ma inezie e vanità di Giovanni Marsilio. Seguita.

Quarto erra: perchè avendo l'autore parlato solamente della potestà temporale, egli si finge, come se avesse parlato dello spirituale, dicendo, che è eresia dire, che i negozi spirituali siano soggetti alla potestà laica, chi dubita di questo?

Rispondo: se Giovanni Marsilio voleva far credere questi errori, bisognava non riferire il testo della mia scrittura. Perchè ognuno che la vede, può giudicare di queste imposture. Nella prima proposizione sul principio, non avendo Giovanni Marsilio parlato niente di potestà temporale, nè spirituale, dice che il principe temporale ha potestà da Dio immediatamente senza alcuna eccezione. Io volendo censurare questa proposizione distinguo i sentimenti che può avere, e dico che se quelle parole senza eccezione s'intendano de'negozi, è eretica, perchè i negozi spirituali, secondo la fede cristiana non appartengono a'laici; che finzione è questa? di che si lamenta Marsilio? Seguita:

Quinto erra: perchè dice, che interrogato un principe per qual ragione possiede un regno, non dirà jure divino,*ma per eredità o* jure belli. *Dal che inferisce, dunque non ha da Dio tal potestà immediatamente. Ed io dico, che non risponderà a quel modo,ma a chi gli domandasse da chi ha la potestà ed autorità di comandare a que'sudditi, risponderebbe, che l'ha immediatamente da Dio. Ma a chi gli dicesse, da chi ha avuto quel titolo o investitura di tale potestà, risponderebbe che l'ha dagli uomini: non bisogna confondere queste due cose cotanto fra se stesse diverse potestà e titolo: l'autore non parla per quello che si vede del titolo, il quale è una mera condizione: ma della potestà, dell'autorità,della giurisdizione, la quale è da Dio; e chi non sa, che interrogato il re di Francia, per stare nell'esempio del cardinale,perchè fa morire uno, perchè fa leggi le quali obblighino in coscienza, non dirà che lo fa per eredità, ma sibbene dirà che ha autorità di farlo immediatamente da Dio, perchè l'eredità non dà la potestà, ma è una condizione, la quale è necessaria che sia nell'uomo, perchè Iddio immediatamente gli dia tale autorità.*

Rispondo: che Giovanni Marsilio non ha saputo confutare la mia risposta all'interrogazione proposta; sebbene ha detto ed io dico, che non risponderà a quel modo: ma ha mutato interrogazione, e così variato risposta, secondo l'uso della sua logica; ma io voglio numerare gli errori che commette in queste poche parole. I. erra, perchè per confutare una risposta, varia la proposta. II. erra, perchè dice, che il principe ha la potestà immediatamente da Dio, essendo chiarissimo, non solo per le cose dette, ma per tutte le storie che i principi hanno avuto la potestà per consenso della moltitudine, e per lo più per usurpazione e violenza, come Nembrot e simili: sebbene dipoi per consenso de' popoli i principi sono fatti legittimi. III. erra, mentre dice, che il titolo è una mera condizione: il che non è vero, anzi è vera causa e fondamento della potestà. IV. erra, perchè dice di volere stare nell'esempio del cardinale e tuttavia porta un esempio diversissimo; perchè il cardinale porta l'esempio del possesso del regno, domandando, con che ragione il tal uomo possiede il regno: e risponde, che non dirà *jure divino*,ma per successione, o *jure belli.* Ma Giovanni Marsilio pone l'esempio dell'uso della potestà, domandando, perchè il re di Francia fa morire uno e però non può rispondere per eredità,ma perchè ha la potestà. V. erra, perchè dice che l'eredità non dà la potestà, ma è una condizione la quale è necessaria che sia nell'uomo acciò Dio immediatamente gli dia la potestà: erra perchè l'eredità non è condizione, ma è l'istesso regno; che però si dice ereditario: erra di più perchè quello che già ha l'eredità del regno, non ha bisogno che Dio gli dia la potestà, perchè subito che è erede del regno, è re ed ha la potestà regia. Ma torniamo agli errori notati da lui. Segue dunque e dice:

Sesto: erra perchè dice, che il principe non ha per sudditi tutti quelli del suo dominio immediatamente da Dio: ma il Papa ha per sudditi immediatamente tutti i cristiani. Credo io, che l'autore abbia avuto buona logica, quantunque il cardinale creda diversamente,e credo che abbia saputo, che correlativa sunt simul natura: *dunque se la potestà del comandare è nel principe laico immediatamente da Dio, l'obbligazione de'sudditi d'obbedire al suo principe è immediatamente da Dio; e siccome questo non è mio principe se non o per eredità o per elezione, così alcuno non è Pontefice se prima non è eletto da cardinali. Ora siccome il carattere battesimale fa che un uomo sia suddito* in spiritualibus *al Papa, così il nascere o il fare delitti nel dominio veneziano, fa che un uomo sia suddito della repubblica di Venezia.*

Rispondo: che Giovanni Marsilio falsamente riferisce le mie parole, perchè io non ho mai detto, che il principe non abbia per sudditi tutti quelli del suo dominio: ma ho detto, che il principe non

ha per sudditi gli ecclesiastici abitanti nel suo dominio. Onde in vano adduce quel principio di logica, che *correlativa sunt simul natura*, perchè non sono correlativi principe ed ecclesiastico abitante nel dominio del principe. Bisogna provare che l'ecclesiastico abitante nel dominio, sia suddito al principe di quel dominio, e quando sia provato si potrà dire, che siano correlativi il principe e l'ecclesiastico suo suddito. Nè vale niente quella ragione, chi nasce in un dominio, o fa delitto in quel dominio, è suddito al principe di quel dominio; perchè questa ragione conclude in quelli che non sono esenti, ma negli esenti non conclude. E così gli ecclesiastici sebbene siano nati nel dominio di Venezia, o facciano delitto in quel dominio, non però sono suddili al doge o altri magistrati di Venezia,perchè sono esenti: e l'esenzione sarebbe vana, se per nascimento o delitto fossero sudditi: perchè tutti gli ecclesiastici nascono nel dominio di qualche principe secolare, eccetto quelli che nascono nello Stato temporale della Chiesa: ed il medesimo si può dire dei delitti. Quanto al Papa, si è detto molte volte che l'elezione de' cardinali non dà la potestà, ma disegna la persona. Seguita Giovanni Marsilio:

Settimo : erra perchè mette per certo quello che è ancora fra i cattolici dottori in dubbio, se la potestà del Pontefice, morendo lui resti nella Chiesa, o pure con la morte di lui, resti la Chiesa spogliata d'una tal potestà: in maniera che volendo quelli dell'opinione romana.per parlare al modo del Navarro, che la potestà de' vescovi sia derivata dal Papa: morendo lui non fanno rispondere a quell'argomento. Dunque i vescovi restano senza autorità: ma vanno girando, ad ogni modo tenendo che non resti nella Chiesa, e che resti, dicendo cose intelligibili. Che il cardinale tenga per certo, che la potestà non resti nella Chiesa, si fa manifesto, perchè egli dice, che morendo il principe l' autorità resta nella comunità: almeno in quelli che sono fatti per elezione, ma morendo il Papa l'autorità papale, non resta ne' cardinali che l' eleggono o nella Chiesa. Questa opinione sebbene è difesa dal Gaetano e da quelli di Roma,tuttavolta la contraria per l'argomento accennato ed altri molti è difesa da'Parigini e dal famosissimo collegio della Sorbona, ed in particolore da Giovanni Maggiore, da Giacomo Almaino e dal Gersone, come racconta Navarro cap. Novit de Judic. Not. 3. *i quali autori sono cattolici, e l'istesso Navarro, il quale mette per dubbia quella opinione, che il cardinale pone per certa in questo luogo, sebbene in altri la mette per dubbia egli stesso.*

Rispondo: che Giovanni Marsilio si mostra poco fedele in riferire le mie parole:perchè io non solo non ho detto quello che esso riferisce, ma non ho toccato quella quistione, se morendo il papa la potestà resti nella Chiesa o no. Perchè dunque così chiaramente dice la falsità? Secondo è falsissimo che quell'argomento che esso propone contra i Romani sia difficile e che i Romani vadano girando e dicono cose inintelligibili; perchè è di niuno momento, essendo che gli autori di quell'opinione dicano, che morendo il Papa non resta nella Chiesa la potestà papale, ma vi resta l'episcopale archiepiscopale e patriarcale. Il che è dire,che morendo il Papa resta nella Chiesa la potestà ecclesiastica, ma non in quella pienezza, che l'ha il Papa. E sebbene i vescovi pigliano la potestà del Papa, non è necessario che morendo il Papa la perdano; perchè non la pigliano come vicarii temporali,ma come perpetui e veri pastori e prelati delle Chiese loro particolari. Terzo, è falso, che io abbia detto, che la potestà de'principi secolari resti nella comunità morendo essi,veggasi il testo e non vi si troverà tal cosa.Quarto, è falso, che i Parigini ed il collegio della Sorbona tenga assolutamente l'opinione contraria a'Romani. Noi sappiamo, che ci sono molti fra di loro, che tengono il contrario. Quinto, è falsissimo, che io abbia in alcun luogo de'miei libri messo in dubbio l'opinione,che costui dice, come si è dimostrato nella risposta a'sette teologi. Seguita Marsilio, e dice:

Ottavo: erra perchè dice, che la parola, Pasce oves meas *è detta a san Pietro, e non alla Chiesa, e pure secondo molti dottori, così la parola* Pasce oves meas, *come la parola* Tibi dabo claves, *fu detta a san Pietro sì, ma in persona di tutta la Chiesa.*

Rispondo: che qui ancora Giovanni Marsilio è falso, perchè io ho ben detto, che Cristo disse a san Pietro ed a'successori, *Pasce oves meas*; ma non ho detto, come esso riferisce, che quelle parole non siano dette alla Chiesa. Come poi quelle siano dette propriamente a san Pietro, secondo l'esposizione di quasi tutti i santi Padri greci e latini ed in che senso abbiano detto alcuni santi,che siano dette ancora alla Chiesa, l'ho dimostrato a lungo nel primo libro *de Pontifice*, ed a quel luogo rimetto il cattolico lettore. Seguita Marsilio:

Nono: erra perchè dice, che il Pontefice non può alienare dalla sua giurisdizione spirituale niuna provincia: conciossiachè il Pontefice non è padrone di quelli d'una provincia, perchè sono di quella provincia,ma è loro pastore, perchè sono cristiani, etc.

Rispondo: che Giovanni Marsilio qui primieramente falsifica il testo, come ha fatto di sopra,perchè io non ho detto, che non può alienare dalla sua giurisdizione spirituale, come se io non conoscessi nel Pontefice altra potestà, che spirituale; ma ho detto,che non può alienare dal suo primato apostolico niuna provincia, nè città, nè persona. Secondo l'istesso Giovanni Marsilio dice che io erro, e nondimeno si sforza di provare quello che io dico, ma con ragione frivola, cioè che il Pontefice non può alienare, ec., e così in tutto quel discorso si contraddice. Terzo, non può tollerare,che il Papa si chiami Signor Nostro,essendo questo titolo di Dio, come anco frate Paolo non tollera,che si chiami Padre per l'istessa ragione, che è titolo di Dio. E così questi due uomini s'oppongono all'uso di tutta la santa Chiesa, il che dee bastare per cono-

scere chi siano. Finalmente questo Marsilio dovendo provare che io abbia errato in dire, che il Papa non può alienare alcuna provincia dal suo primato; si volta a provare, che il Papa non è padrone, e dice molte ciance indegne di risposta. Seguita:

Decimo: erra perchè dice, che il principe secolare può perdere i suoi sudditi, ma il Pontefice non può perdere i suoi. Il che piacesse a Dio che fosse vero: ma quanti popoli si sono partiti dall'obbedienza della Chiesa romana? Basta dire che quell'albero che copriva universam terram, *adesso appena ha due o tre rami.*

Rispondo: che noi parliamo *de jure non de facto*, e diciamo, che non può nessun cristiano talmente alienarsi dal Papa, che non gli resti suddito *de jure*. E questo non lo può negare Giovanni Marsilio, il quale di sopra ha detto, che il carattere battesimale, fa l'uomo suddito al Papa. Onde se non vuol dire, che il carattere si possa perdere, non può anco dire, che il Papa possa perdere il *jus*, che ha sopra di tutti i cristiani ancorchè per eresia o apostasia si partano dalla sua obbedienza: come anco moltissimi si partono dall'obbedienza di Dio, e pure non dirà Giovanni Marsilio, che Dio non abbia giurisdizione sopra di loro. Ma i principi secolari, e *de facto*, *et de jure* possono perdere i loro sudditi. E se questo non è vero, domanda a'signori Veneziani con qual ragione posseggono molte città che furono poco prima d'altri padroni, se quei primi padroni non le potevano perdere almeno *de jure*. Anzi domanda, come hanno fatto a'liberarsi dalla potestà degl'imperatori, a'quali prima erano soggetti: e veda se gli concederanno, che l'imperatore abbia giurisdizione sopra di loro, *de jure*, se non *de facto*. Seguita:

Undecimo: erra perchè dice, che la potestà non può essere sminuita al Pontefice dal concilio o da'cardinali, ma bene può essere sminuita la potestà del principe secolare da'sudditi. Ho detto un'altra volta, che non voglio disputare, se la potestà papale, morendo il Papa resti nella Chiesa o se il concilio sit supra Papam. *Questo è certo, che* in caussa haeresis est supra Papam *ed in caso de'delitti scandalosi non sono mancati nella Chiesa i rimedii. Ma veniamo alla ragione, che il popolo può sminuire la potestà d'un principe assoluto? niuno certo, con che autorità? chi dirà una tal dottrina? dunque il popolo può deporre il suo principe e sminuirgli la potestà ec.*

Rispondo: che Marsilio poichè ha cominciato a falsificare il testo, non se ne può astenere. Non troverà che io abbia detto, che il popolo possa deporre il principe assoluto, nè sminuirgli la potestà. Legga bene le mie parole che ha inserito in questa sua difesa, e non ci troverà se non questo: *Il contrario vediamo ne'principati secolari, che spesso gli viene sminuita la potestà, o da'popoli o da principe superiore; e talvolta i principati monarchici diventano repubbliche libere, e pel contrario le repubbliche libere diventano principati monarchici, il che tutto avviene, perchè la potestà loro non è da Dio immediatamente, ma dagli uomini.* Queste sono le mie parole, dove io non dico, che i popoli possano giustamente deporre i principi o sminuirgli la potestà, anzi credo che non possano fare tal cosa, perchè hanno una volta trasferito nel principe la loro autorità, e questo l'insegna ancora Domenico Soto lib. 4. *de just. et jur.* q. 4. art. 1. il quale aggiunge un'eccezione, *Nisi fuerit princeps in tyrannide corruptus:* ma riferisco quello che si è solito fare secondo le storie: perchè chi può negare, che il popolo romano al principio non fosse governato da're assoluti? e che poi tolti via i re si riducesse a repubblica libera, e di nuovo dopo molti anni tornasse a'principi assoluti? Similmente non potrà negare Marsilio, che i Veneziani anticamente non fossero soggetti agl'imperatori romani, come il resto d'Italia, e poi anco a'Greci: e nondimeno si liberarono, e fecero una repubblica, sebbene non ardirono farla senza l'autorità della Sede apostolica, mandando ambasciatori per questo a papa Adeodato, come scrive il loro istorico Pietro Giustiniano. Onde tutto il rumore che fa in questo luogo Giovanni Marsilio ridonda contra la repubblica di Venezia, perchè se gl'imperatori avessero avuto potestà da Dio immediatamente sopra de'Veneziani, e non fosse stato possibile torgli o sminuirgli l'impero, i Veneziani non si sarebbero potuti liberare dalla soggezione loro. Il medesimo si può dire di molte altre città di Grecia e d'Italia, che più volte hanno variato forma di governo. E sebbene talvolta la variazione è violenta ed ingiusta, come quando Giulio Cesare si fece monarca della repubblica: ed i Goti, i Franchi i Vandali, e Longobardi s'impadronirono per forza di Spagna, Francia, Africa ed Italia, togliendo quelle provincie a'Romani: nondimeno col tempo diventarono pel consenso de'popoli regni legittimi. E chi dice questo, racconta le mutazioni fatte nel mondo, e non esorta a sedizioni o ribellioni, come ardisce di dire con troppa temerità Giovanni Marsilio: ma sebbene io non ho detto, che i popoli possono levare la potestà a'principi loro signori: dice nondimeno Navarro nel cap. *Novit, de judic. Notab.* 3. num. 119. che la moltitudine non può talmente trasferire ne'principi la sua potestà, che in certi casi non la possa ripigliare, ritenendola sempre in abito ed in radice. Contro questo dottore tanto da Marsilio stimato gridi quanto gli piace. Seguita:

Duodecimo: erra perchè dice, che ne'principi laici si veggano mutazioni di repubbliche in principati monarchici: il che nega che si possa vedere nella Chiesa. E primo se parliamo del supremo pastore della Chiesa, che è Cristo nostro Salvatore, è certo, che non gli sarà mai tolta la monarchia, perchè, Regni ejus non erit finis: *nè ciò avviene per titolo o non titolo, come dice il cardinale, ma perchè in lui non ha luogo la violenza, la quale è causa di simili mutazioni. Ma se s'intende de'suoi ministri, chi può negare che la santa Chiesa cominciò a governarsi per modo di repubblica? leggasi il cap. 15. degli att*

apostolici, dove s. Pietro narra: Sicut narravit Cephas. *S. Giacomo giudica.* Ego autem judico. *E l'editto si pubblica in nome di tutti,* Apostoli, seniores, fratres, fidelibus salutem. Visum est Spiritui sancto, et nobis etc. *Se s.Pietro avesse allora il primato, come il doge di Venezia, il quale sebbene ha una grande preeminenza, tuttavolta è soggetto poi a tutta la repubblica, lo lascio disputare a chi tocca. Questo basta al mio proposito, che gli editti che uscirono nella primitiva Chiesa a nome di repubblica ora si fanno a nome di un solo, il che se significa mutazione, dicalo lo stesso Signore che lo nega.*

Rispondo: che Giovanni Marsilio ci scopre qui molti suoi errori, mentre falsamente ne imputa uno a me. Erra primo, quando dice, che il regno di Cristo non patisce mutazione, ed aggiunge, e ciò non avviene per titolo o non titolo, ma perchè in lui non ha luogo la violenza. Erra, perchè la causa, che in lui non abbia luogo la violenza, è titolo divino della paterna eredità, che così dice il salmo 2. *Postula a me et dabo tibi gentes haereditatem tuam* e lo conferma s. Paolo Hebr. 1. *Quem constituit haeredem universorum.* Secondo: erra perchè dice, che la Chiesa cominciò a governarsi a modo di repubblica, e poi si è mutata; poichè nella primitiva Chiesa si facevano gli editti a nome di repubblica, ed ora si fanno a nome di un solo. Questo è negare apertamente il primato di s. Pietro e la monarchia ecclesiastica, conforme all'eresie moderne. D'onde segue, che o Cristo o la Chiesa abbia errato. Se Cristo istituì dal principio la Chiesa in forma di repubblica, ha errato la Chiesa, che lasciata la forma data da Dio, si è mutata in monarchia. Se la monarchia è meglio che la repubblica, e però si è fatta mutazione, dunque ha errato Cristo in dargli forma di repubblica. Anzi segue, che nè meno Cristo sia monarca della Chiesa, ma sia capo della repubblica, come è il doge di Venezia: perchè non si è mai visto che un istesso popolo sia repubblica e regno, o che in un regno ci sia la forma della repubblica. Se Cristo è re ed il Papa suo vicario generale, dunque la Chiesa non si governa a modo di repubblica, ma a modo di regno, ed il Papa non è un magistrato dipendente dalla Chiesa, ma un vicario dipendente solo dal suo padrone Cristo. Terzo: erra perchè volendo provare che la Chiesa si governasse da principio a modo di repubblica, porta il concilio gerosolimitano. Act. 15. e per provarlo meglio e far parere che la Chiesa sia una repubblica popolare, come vogliono i Luterani, corrompe il testo, perchè dove dice la Scrittura, *Apostoli et seniores fratres*, esso legge, *Apostoli, seniores, fratres*, e per abbassare la potestà di s. Pietro nota che di lui si dice, narra: *Simon narravit*, e di s. Giacomo giudica: *Ego judico*, come se in quel concilio s. Pietro avesse dato informazione del fatto, e s.Giacomo avesse dato la sentenza diffinitiva, e non s'accorge che s. Pietro fu il primo a parlare e sentenziare, che non si obbligassero i cristiani, che prima erano gentili a circoncidersi (che questo era il dubbio proposto al concilio) e s. Giacomo poi seguitò il giudizio di s. Pietro, come dice s. Girolamo nell'epistola a s. Agostino, che è l'undecima fra l'epistole di s.Agostino: e così quelle parole: *Ego judico*, vogliano dire, Io giudico l'istesso che ha giudicato s. Pietro. Onde Teodoreto nell'epistola a san Leone, dice chiaramente, che s. Paolo venne d'Antiochia a Gerusalemme a pigliare la risoluzione di quel dubbio da s. Pietro. Nè importa, che l'epistola non fosse scritta in nome di s. Pietro, ma in nome del concilio, perchè così piacque a s. Pietro stesso, per onorare gli altri apostoli. Seguita Giovanni Marsilio, e conchiude la prima parte degli errori che ha notati nella mia risposta, dicendo:

Finalmente: erra perchè volendo apportare la ragione della differenza dell'una e l'altra potestà, apporta quella che il titolo dell'una è immediatamente da Dio, ed il titolo dell'altra non è immediatamente da Dio: dico che erra in due modi, perchè se per titolo intende la potestà: non è così perchè la potestà non è titolo, nè il titolo è potestà: se intende per titolo il modo d'ottenere la potestà, tanto è umano l'uno quanto l'altro: di che non mi lasceranno mentire i conclavisti. Sebbene ancora della potestà ecclesiastica parlando non è ella tanto immediatamente da Dio, come la secolare, perchè ella è in Christo homine tamquam in capite Ecclesiae, *a cui la comunica Iddio immediatamente,* Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra: *egli poi la comunica al Pontefice dunque essendo lui, come dice l'Apostolo,* Mediator Dei et hominum, *si deve dire, che Iddio dà la superiorità ecclesiastica al Pontefice* mediate, idest per Christum mediatorem; *la quale potestà non è principale, ma vicaria; non accenna dominio, ma piuttosto ministero e servitù. Onde a gran ragione egli stesso non lo reputa a viltà, ma s'adorna di quell'altissimo titolo di* Servus servorum Dei, *di quello di pastore, di quello di vescovo, i quali accennano piuttosto ministero che dominio; più presto umiltà, che grandezza, poichè queste cose* non in domibus pontificis *in quanto tale, ma* in domibus regum sunt, *conforme al detto del Salvatore.*

Rispondo: che Giovanni Marsilio non vuole perdere la sua usanza di allegare falsamente le mie parole per riprenderle. Legga bene il testo che esso ha inserito in questo libro, e non ci troverà mai che io dica, che il titolo d'una potestà sia immediatamente da Dio. E così è vana la sua distinzione, se per titolo s'intende la potestà o non s'intende: e questo basterebbe per risposta. Ma io voglio dimostrargli, che non solo falsamente ha notato un mio errore, ma io posso veramente notare in queste poche parole molti errori suoi. Erra primo: perchè non intende i termini; e siccome di sopra ha detto, che il titolo, *est conditio sine qua non*, così ora dice, che il titolo è il modo di ottenere la potestà; il che se fosse vero, tanti sarebbero i titoli d'una potestà, quanti sono i modi di acquistarla, e così fin al *broio*, che chiamano i Veneziani, sarebbe titolo, perchè è modo di acquistare la po-

testà. Erra secondo: quando dice, che il titolo della potestà ecclesiastica è umano, come quello della potestà laica. Il che dico essere errore, perchè secondo l'evangelo il titolo della potestà ecclesiastica è la donazione divina, come si vede Matth. 16. *Tibi dabo claves*, e Joan. 21. *Pasce oves meas*. Erra terzo: perchè dice, che la potestà ecclesiastica è da Dio meno immediatamente, che la potestà laica. E per ora non voglio addurre altro testimonio, che del Navarro, poichè Giovanni Marsilio lo stima singolarmente. Dunque Navarro nel cap. *Novit, de Judic. Not.* 3. num. 147. dice così: *Non videtur verum id, quod quidam eruditi non dixerunt, scilicet, non solum communitates, sed etiam reges suam potestatem capere a Deo immediate* e questo lo prova a lungo. Sì che secondo Navarro, nessun re ha la potestà da Dio immediatamente, ma mediante la comunità degli uomini, e nel num, 119. 120. e 121. prova che la comunità sebbene trasferisce nel re la sua potestà, nondimeno non se ne può mai spogliare talmente, che in qualche caso non la possa ripigliare. Ma l'istesso Navarro nell'enchirid. cap. 27. num. 263. della potestà papale dice così: *Et sicut habet illam immediate a Deo, ideo nemo alius potest eam illi tollere vel minuere*. Ecco la vera differenza, secondo Navarro, fra la potestà regia e la pontificia, che quella è da Dio mediante la comunità, ma questa è da Dio immediatamente: e però quella in qualche caso può essere tolta dagli uomini, questa non può essere tolta nè sminuita. Erra quarto: perchè dice, che la potestà ecclesiastica non è immediatamente nel Papa da Dio, perchè gli è data da Dio per mezzo di Cristo. Questo è errore, perchè Cristo è vero Dio, e così la potestà che dà Cristo immediatamente a s. Pietro, si può dire con ogni verità, che la dà Dio immediatamente a s. Pietro. E questo modo di parlare di Marsilio è nuovo ed inaudito nella Chiesa di Dio, cioè che la potestà ecclesiastica sia da Cristo, e non da Dio immediatamente, come se Cristo non fosse Dio o la potestà ecclesiastica si potesse dare da un puro uomo, parlando della potestà in tutta la sua ampiezza. Erra quinto: perchè dice, che la potestà del Papa è potestà non principale ma vicaria, non accenna dominio, ma ministero e servitù; e pare che voglia inferire, che la potestà de' principi secolari sia principale ed accenni dominio; perchè nel fine dice, che il dominio e grandezza *non in domibus Pontificis, sed in domibus regum sunt*, dico essere errore, che la potestà pontificia sia vicaria e la regia sia principale: che la pontificia sia semplice ministero e servitù, e la regia sia dominio e grandezza: perchè secondo le sante Scritture, tanto la pontificia, quanto la regia potestà verso di Dio, sono vicarie e non principali, ed i re sono ministri, non padroni, non meno che i pontefici; ma i pontefici si occupano in ministero più eminente che i re Sap. 6. *Cum essetis ministri regni illius non recte judicastis*, dice Salomone de're. E s. Paolo degli stessi: *Ministri Dei sunt in hoc ipsum servientes*. Rom. 13. Erra sesto: applicando male le parole del Signore: *Qui mollibus vestiuntur in domibus regum sunt*, perchè non parla quivi il Signore del dominio e grandezza, come vuole Marsilio, ma delle vesti delicate, come le parole chiaramente dimostrano.

E qui voglio far fine, perchè mi basta aver dimostrato, come per esempio, quali sono gli errori che Marsilio ha notato nella mia scrittura. E perchè avendo egli per lo più riferito falsamente le mie parole, come fa ordinariamente per tutto, la pena sua (secondo Aristotele) ha da essere, che non se gli creda nè anco il vero. Ma non per questo mancheranno altri che risponderanno a tutte le sue vanità. Solo voglio aggiungere, che non contento Marsilio di avere speso tutto il suo libro in falsità: ha voluto ancora dopo il fine essere falso: perciocchè avvisa che il Navarro nel cap. *Novit.* è stato corrotto talmente per ingrandire la potestà pontificia, che dove nell'edizione del 1575. diceva una cosa, nelle altre edizioni gli hanno fatto dire il contrario: avendo mutata l'opinione del Navarro in quella del Gaetano. Tutto questo è vanità e bugia; perchè l'istesso Navarro nel 1585. ristampò il suo libro in Roma dove l'aveva stampato dieci anni prima: e siccome l'istesso autore l'anno 1575. aggiunse molte cose alla prima edizione fatta nel 1548. e non mutò parere; così dipoi nell'edizione del 1585. aggiunse molte cose, massime nel *Notab.* 3. num. 41. nondimeno non mutò opinione, ma disse l'istesso più chiaramente e più copiosamente. E siccome nella stampa del 1575. aveva detto, che il Papa ha potestà spirituale direttamente, e temporale indirettamente, cioè per ordine e relazione alle cose spirituali; ed aveva ripreso Bartolo, che avesse detto, che questa opinione fosse eretica: così nella stampa del 1585 dalla quale non è differente quella del 1590. fatta dopo la sua morte dice che la potestà del Papa è spirituale direttamente e temporale indirettamente, e riprende Bartolo al medesimo modo: ed è falsissimo, che in questa seconda o terza ristampa l'opinione del Navarro sia mutata in quella del Gaetano. E perchè Marsilio pretende che la prima opinione del Navarro sia stata, che il Papa non ha potestà temporale in modo alcuno *neque directe, neque indirecte*: come si vede in questo suo libro pag. 55. dove dichiarando l'opinione del Navarro, dice:

Parla egli mai di potestà temporale? nemmeno si sognò di parlarne, e sebbene dice che si serve delle cose naturali, non le chiamò già nè secolari nè temporali, nè civili, ma naturali, e le restringe a quelle che sono state istituite al fine spirituale, ec. e pone l'esempio dicendo che il Papa, secondo Navarro, si serve indirettamente delle cose naturali perchè si serve dell'acqua per battezzare, dell'olio per dare l'estrema Unzione, ed aggiunge, che non si può ingerire in esercitare dominio o giurisdizione.

Voglio per confondere la sua temerità porre in questo luogo alcune sentenze del Navarro prese dalla stampa del 1575. di Giuseppe de Angelis, quale sola esso ha per incorrotta cap. *Novit, de Judic. Not.* 3. num. 82. pag. 60. dichiarando la potestà ecclesiastica, dice: *Dixi, et quatenus ad illa est opus etiam naturalibus, ad ostendendum*

quod indirecte, et per quamdam accessionem necessariam extenditur etiam ad temporalia. Qui può vedere Marsilio, che per *naturalia*, Navarro vuole significare *temporalia*, e più a basso n. 96. pag. 68. *Potestatem praedictam ecclesiasticam, principaliter et directe sola supernaturalia et spiritualia respicere; temporalia vero, nonnisi per consequutionem et accessorie, et ita toties et tantum hanc potestatem ad temporalia extendere, quoties et quantum evangelii et aliorum supernaturalium et spiritualium conservandorum vel consequendorum, aut non impediendorum ratio exigit.* Che dirà qui Marsilio? ma o da quello che dice num. 99. pag. 70. *Papa deponere potest reges negligentes in regendis regnis suis*, e num. 106. pag: 71. *Potest Papa dare coadjutores regibus aut certe consentire, et auctoritatem impertiri regnis id cupientibus*, e num.107. pag. 72. *Ratio nova et vera quare statutum fuit, ut imperatore mortuo imperium regatur a Papa*, e num. 108. *Ratio vera quare Fridericum imp. potuit deponere Innocentius IV. juxta cap.* Ad Apostolicae de re judic. lib. 6. *Est illa, quod multa crimina spiritualia admisit, perjuria videlicet, sacrilegia etc.*

Da questi luoghi può raccorre Giovanni Marsilio, che secondo Navarro, il papa non solo può servirsi dell'acqua naturale per battezzare, ma può ingerirsi nelle cose temporali, e ne'dominii de're ed imperatori, può conoscere il suo errore, quando ha detto che Navarro non ha pure sognato la potestà del Papa nelle cose temporali e secolari può intendere che non è stata mutata l'opinione del Navarro in quella del Gaetano, essendo che sempre è stata una stessa opinione di Gaetano e di Navarro. Può vergognarsi di aver imputato una tal temerità a'Romani di avere corrotto l'opere del Navarro. Può reputarsi insieme con frate Paolo, uno di quelli contra chi parla Navarro nella prefazione al re don Sebastiano nell'edizione del 1575. quando dice: *Sacros, sanctae Sedis apostolicae, summique Jesu Christi Regis regum et Domini dominantium vicarii potestatem caelitus ei datam eo modestius, religiosius et fortius suspicias, colas et tuearis quo nostra calamitosa tempestate superbius quidam, irreligiosius et audacius contemnere, dehonestare et convellere frustra conantur*; che sono principalmente ora frate Paolo e prete Marsilio. Può finalmente contentarsi che non gli sia affatto creduto per l'avvenire essendo colto in tante falsità. E però dovrebbe se niente gli resta di timore di Dio, non aggiungere più errori ad errori, nè temerità a temerità, ma riconoscendo i suoi falli, ritornare all'obbedienza del vicario di Cristo e di santa Chiesa, che non chiude mai il grembo a chi torna a lei con vero pentimento. Ricordisi di quel detto di san Agostino epist. 137 che non provò migliori di quelli *qui in monasteriis profecerunt*, nè peggiori di quelli, *qui in monasteriis ceciderunt.* E che già per esperienza ha provato per quanti gradi è calato a basso da quella perfezione, alla quale era stato chiamato da Dio. Avverta di non andare tanto in giù, che, *circa fidem naufragetur*, come di già ne mostra non oscuri segni.

Fine della parte seconda del tomo quarto

CONSIGLIO GENERALE

DI

PUBBLICA ISTRUZIONE

Napoli 12 *Aprile* 1856.

Vista la dimanda del tipografo Luigi Fusco, con la quale ha chiesto di porre a stampa l'opera intitolata *De Controversiis Christianae fidei ec.* del cardinale Roberto Bellarmino.

Visto il parere del Regio Revisore *P. D. Alfonso Capecelatro dell'Oratorio.*

Si permette che la suindicata opera si stampi, ma non si pubblichi senza un secondo permesso che non si darà se prima lo stesso Regio Revisore non avrà attestato di aver riconosciuto nel confronto esser l'impressione uniforme all'originale approvato.

Il Consult. di Stato Pres. Provvis.
CAPOMAZZA.

Il Segretario Generale
GIUSEPPE PIETROCOLA.

COMMISSIONE ARCIVESCOVILE

PER LA

REVISIONE DE' LIBRI

Nihil obstat
P. Pennasilico
Censor. Teol.

Imprimatur pro Dep.
Leop. Ruggiero.
a secretis